
3 1761 07043446 9

EDITIONUM COLLEGII HISTORICI ACADEMIAE LITTERARUM CRACOVIENSIS N. 75.

SCRIPTORES RERUM POLONICARUM

TOMUS XXII

CONTINET:

SUENTOSLAI ORZELSKI
INTERREGNI POLONIAE LIBROS
1572—1576

WYDAWNICTWA KOMISYI HIST. AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI W KRAKOWIE N. 75.

PISARZE DZIEJÓW POLSKICH

TOM XXII

ZAWIERA:

ŚWIĘTOSŁAWA ORZELSKIEGO
BEZKRÓLEWIA KSIĄG OŚMIORO
1572—1576

W KRAKOWIE
NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI G. GEBETHNERA I SP. W KRAKOWIE,
GEBETHNERA i WOLFFA W WARSZAWIE
1917

EDITIONUM COLLEGII HISTORICI ACADEMIAE LITTERARUM CRACOVIENSIS
Nr. 75.

SCRIPTORES RERUM POLONICARUM

TOMUS XXII

CONTINET:

SUENTOSLAI ORZELSKI
INTERREGNI POLONIAE LIBROS
1572—1576

EDIDIT

DR. EDUARDUS KUNTZE

CRACOVIAE
SUMPTIBUS ACADEMIAE LITTERARUM
APUD BIBLIOPOLAM G. GEBETHNER ET COMP. CRACOVIAE,
GEBETHNER ET WOLFF VARSOVIAE
1917.

WYDAWNICTWA KOMISYI HISTORYCZNEJ AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI W KRAKOWIE
Nr. 75.

ŚWIĘTOSŁAWA ORZELSKIEGO

BEZKRÓLEWIA

KSIĄG OŚMIORO

1572—1576

WYDAŁ

DR. EDWARD KUNTZE

W KRAKOWIE
NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI G. GEBETHNERA I SP. W KRAKOWIE,
GEBETHNERA I WOLFFA W WARSZAWIE
1917.

Z DRUKARNI UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO POD ZARZĄDEM JÓZEFA FILIPOWSKIEGO.

PRZEDMOWA.

I.

Autor »Bezkrólewia ksiąg ośmioro« Swiętosław Orzelski z Bożejewic[1] pochodził z rodziny, która doszła w Wielkopolsce do pewnego znaczenia i poczęła zajmować urzędy ziemskie dopiero w osobach jego samego i jego braci; brat Jan, autor »Annales domus Orzelsciae«, wszedł nawet do stanu senatorskiego, zostawszy kasztelanem rogozińskim. Rodzina ta, wywodząca się z Bożejewic z pod Żnina na Pałukach, przeniosła się na początku XV w. do Krainy, na pograniczu Pomorza i Prus, i osiadła w Orlu, którą to wieś już pierwszy z rodu Sławobierz (Slavoberius) posiadł w całości. Od tego Orla przyjęła ta rodzina nazwisko Orzelskich, dodając zawsze miejsce swego pochodzenia Bożejewice; na pamiątkę też zapewne protoplasty rodu, trafiają się w nim rzadkie podówczas imiona słowiańskie, jak Sławobierz i Świętosław.

Ludzie z tej rodziny burzliwi byli i ruchliwi; nietylko pracą i oszczędnością zwiększali swe mienie, lecz za młodu szli w służbę możnych panów. Ojciec Świętosława, Mikołaj, był najpierw w służbie u jakiegoś niemieckiego szlachcica w Pomeranii, potem u kanclerza koronnego Krzysztofa Szydłowieckiego, a w końcu u Łukasza z Górki, podówczas kasztelana poznań-

---

[1] Większość wiadomości, jakie posiadamy o Orzelskim, opiera się przedewszystkiem na »Annales domus Orzelsciae per Joannem Orzelski Castellanum Rogoznensem, Capitaneum Costensem conscripti a. D. 1611« (wyd. T. hr. Działyński w Poznaniu 1854); polski przekład Stan. Budzińskiego znajduje się w »Zbiorze pamiętników do dziejów polskich« wyd. Włodz. Stan. hr. de Broel-Plater, Warszawa 1859, t. IV, str. 101.

Było zamiarem wydawcy we wstępie do niniejszego wydania dać wyczerpujący życiorys autora, do którego niewątpliwie obfite materyały znaleść można w archiwach poznańskich i warszawskich; wypadki wojenne jednak uniemożliwiły takie poszukiwania i zamiar ten trzeba było odłożyć na później. Tu więc podaje się tylko kilka dat z życia Orzelskiego, aby ułatwić zrozumienie jego dzieła. O dawniejszych życiorysach zob. niżej w ustępie III..

skiego, potem biskupa włocławskiego. W późnym już wieku wziął się do gospodarstwa i zmarł w 1563 r., licząc 74 lat. Z dwukrotnego małżeństwa pozostawił 7 synów i 5 córek. Stosunki majątkowe musiały być dobre, skoro wszyscy synowie mogli się kształcić już to w Krakowie, już to za granicą, w Niemczech, a nawet we Włoszech, dokąd niektórzy z nich jak Jan, jeździli z kilkoma służącymi. Orzelscy powinowacili się przez związki małżeńskie z rodami średniej szlachty i tylko Jan, kasztelan rogoziński, sięgnął do senatorskiego domu i jako wdowiec poślubił Elżbietę Zebrzydowską, córkę Kacpra wojewody kaliskiego. Niewiadomo natomiast, jakie pokrewieństwo łączyło Orzelskich z Czarnkowskimi, z których jednego, Piotra kasztelana poznańskiego, nazywa Świętosław wujem.

Piątym z synów Mikołaja z jego powtórnego małżeństwa z Grocholską był Świętosław, urodzony w 1549 r. Brat jego Jan pisze, że pobierał nauki najpierw w Krakowie, następnie w Niemczech: w Frankfurcie nad Odrą, Wrocławiu i Wittenberdze. Z metryk uniwersyteckich możemy stwierdzić, że rzeczywiście już w 1558 r. zapisany jest Świętosław ze starszym o rok bratem Sławobierzem na uniwersytecie w Frankfurcie nad Odrą[1]. Liczył więc dopiero 9 lat; czy jeszcze przedtem, jak czytamy w »Annales«, był na naukach w Krakowie, trudno stwierdzić. W dwa lata później, w 1560 r., znajdujemy tych dwóch braci wraz z młodszym od Świętosława o rok Janem na uniwersytecie w Lipsku[2], a na wiosnę 1564 r. wpisują się bliźniaczy Sławobierza Maciej, Świętosław i Jan na uniwersytet w Wittenberdze[3]. Zdaje się, że już w następnym roku powrócił na stałe do kraju, gdyż Jan wspomina, że był przy śmierci matki, która zmarła 17 marca 1565 r.

Jan Orzelski w »Annales« powiada o bracie Macieju, starszym bracie Świętosława, że zaraził się w Niemczech nauką Lutra. O wyznaniu Świętosława i innych braci nic nie wspomina, jednak i Świętosław był gorliwym protestantem, co widać oczywiście z jego dzieła i czynów.

Nie wiemy, jakie były dalsze losy Świętosława od r. 1565 do 1572, kiedy zaczął brać udział w życiu publicznem. Nie wiadomo też, czy za przy-

---

[1] Aeltere Universitäts-Matrikeln. I. Universität Frankfurt a. d. O. hg. v. E. Friedländer. Leipzig 1887 (Publikationen a. d. K. Preuss. Staatsarchiven Bd. 32) Bd. 1. str. 151.

[2] Metrica nec non Liber Nationis Polonicae Universitatis Lipsiensis ab a. 1409 usque ad 1600. Z rękopisów Uniwersytetu lipskiego wydał Stan. Tomkowicz (Arch. do dziej. lit. i ośw. w Polsce t. II, Kraków 1882, str. 431).

[3] Album Academiae Vitebergensis ab a. Ch. 1502 usque ad a. 1602. Halis 1894, Vol. II, str. 70,

kładem braci był na dworze któregoś z panów polskich. Brat jego Maciej był w służbie Andrzeja z Górki kasztelana międzyrzeckiego, jest więc możliwem, że i Świętosław, którego z tym właśnie bratem łączyły z powodów religijnych ściślejsze związki, również Górkom służył. O rodzinie tej wyraża się on w swych dziejach zawsze z wielkiem uznaniem, na co wpływa niewątpliwie wspólność wyznania i zapatrywań politycznych, ale może także — co prawdopodobne, jeżeli uwzględnimy, że ojciec Świętosława był już w służbie Łukasza Górki — stosunek pewnego rodzaju klienteli względem tej rodziny. Czy przed r. 1572 brał już udział w życiu publicznem mimo młodego wieku? Bardzo to być może, ale równie możliwe, że ciągłe zjazdy i narady po śmierci Zygmunta Augusta, wciągnęły w swe koło 24 letniego młodzieńca. W «Annales« pisze Jan: »In ea deinde tempora illius et nostra aetas incidit, ut cum variis motibus Respub. iactaretur, multae et variae declarandae virtutis occasiones sese offerrent. Tria interregna, tres variorum et ex diversis remotissimisque provinciis petitorum Regum electiones obivimus. Conventus minores, Comitia Regni, vix ulla nisi nobis praesentibus, ac semper ferme Nuntiis acta. Hic ille magna fidei, industriae, virtutis ubique documenta edidit«.

W tych krótkich słowach skreślona jest działalność Świętosława nietylko w czasie bezkrólewiów od 1572 do 1576 r., lecz w ogóle w ciągu całego jego życia. Oddawszy się całkowicie życiu publicznemu, brał udział wciąż w sejmikach i sejmach, na których wielokrotnie przemawiał, a mowy te swoje gromadził. Prócz dziejów bezkrólewia bowiem pozostało po nim 29 mów takich, z których możnaby śledzić różne fazy, jakie przechodziła jego działalność polityczna. »In tractandis vero negotiis Reipublicae tanta dicendi vi et copia praestitit, ut paucos suo seculo in Polonia, qui hac laude secum conferri possent, haberet« powiada Jan. Zapewne ta działalność żywa zjednała mu zaufanie współobywateli, że mu zaczęli powierzać urzędy ziemskie. Na sejmie toruńskim w r. 1576 występuje Świętosław jako pisarz ziemski kaliski[1], a już wkrótce wybrany na wyższy, bardzo zaszczytny urząd, jako sędzia ziemi kaliskiej[2] żegna w styczniu 1577 r. króla Stefana imieniem Izby poselskiej. Za Zygmunta III został starostą radziejowskim, z którym to tytułem spotykamy go w r. 1590[3]. W »Annales« pisze Jan: »Maior vero dignitatis et ornamentorum cumulus sperari poterat, si vita longior valetudoque contigisset, quam omnium firmissimam cum assiduis laboribus, vigiliis, compotationibus frangere non desinit, tandem

---

[1] Mowa 1-wsza w wyd. Spasowicza. [2] Mowa 4-ta. [3] Mowa 11-ta.

mortem obiit. Vir sane in Republica nostra memorabilis, maiorque futurus, si ingenio suo, quod felicissimum contigerat, temperare quam indulgere maluisset, iracundia namque praeceps, multas crescendi egregias occasiones corrupit«.

Wspomniano już, że Jan Orzelski nic nie mówi o wyznaniu Świętosława; prawdopodobnie sam gorliwy katolik, uważał odstępstwo brata od wiary ojców za dyshonor dla rodziny, tembardziej, że Świętosław, jak widać w jego dziejach bezkrólewia, na każdym kroku okazywał wielką niechęć do katolicyzmu i kleru, a w późniejszych latach, za panowania Zygmunta III, w czasie wzmagającej się reakcyi katolickiej i rozpalających się walk i napaści na innowierców, występował często jako głowa współwyznawców w Wielkopolsce. Broni ich na sejmach i sejmikach, pociąga katolików do sądów o gwałty popełniane na protestantach, wreszcie w r. 1595 zagaja jeneralny synod ewangelicki w Toruniu, którego obradami kieruje jako jeden z dyrektorów tego zjazdu[1].

Daty jego śmierci nie znamy. Ostatnią znaną mowę powiedział na sejmiku średzkim 10. stycznia r. 1597[2]. Potem ginie już po nim wszelki ślad — należy więc przypuszczać, że w tym czasie umarł.

O życiu jego domowem nie wiemy wiele. Od najmłodszego brata Andrzeja, który znalazł się w trudnem położeniu materyalnem, nabył siedzibę rodu Orle. Według Paprockiego[3] miał poślubić Dąbrowską h. Drogosław i pozostawić potomstwo. W »Annales« nie znajdujemy o tem żadnej wzmianki. Z dziejów bezkrólewia nic się nie dowiadujemy ani o nim samym ani o jego stosunkach rodzinnych. Braci wymienia on rzadko i tylko jako stronników tej lub owej partyi, lub deputatów; zdaje się też, że nie odegrali oni większej roli podczas bezkrólewiów.

II.

Mówiąc o bracie Swiętosławie Jan Orzelki nie wspomina ani słowa o tem, że spisywał dzieje bezkrólewia, ani w ogóle, że bawił się piórem. Jestto tem dziwniejsze, że wie o starszym bracie Macieju, iż ten »historiarum lectioni semper deditus, quarum cum esset peritissimus, confecit volumen lingua vernacula rerum per totum orbem suo maiorumque tempore gestarum, opus ex nobilissimis auctoribus collectum lectioneque dignum, si modo illud posteri in lucem edere non gravarentur«. Dowodzi to, że stosunki między

[1] Mowy 21—23. [2] Mowa 29-ta. [3] Wyd. lipskie Paulego, str. 640.

braćmi nie były ożywione, gdyż trudno przypuścić, by Świętosław taił się ze swą pracą. Tak jak u brata, tak też u żadnego ze współczesnych pisarzy nie znajdujemy żadnej wzmianki o dziele Orzelskiego, którego przecież znamy aż 8 rękopisów z końca XVI lub z początku XVII w., co jest dowodem, że już wtedy »Bezkrólewie« znano w pewnych kołach, czytano i ceniono. Dlaczego więc nie wyszło w druku? Trudno na to pytanie odpowiedzieć przy obecnym stanie wiadomości o Orzelskim. Janocki pierwszy rzucił domysł, że Orzelski nie mógł wydać Bezkrólewia, jak długo istniały rody, których członków on napiętnował [1]. Wiszniewski przyjmuje tę hypotezę i zaznacza: »dzieło ... to do liczby tajnych pamiętników zaliczone być może« [2], a za nimi powtarza to Seweryn Gołębiowski [3]. Spasowiczowi jednak ten domysł wydaje się mało prawdopodobny, natomiast przypuszcza, że sam Orzelski zachował swą pracę w ukryciu, nie chcąc się narażać rozmaityın osobom, jak np. Zamoyskiemu [4]. Ale przeciwko temu przypuszczeniu świadczy wykończona forma pracy, a co najważniejsza to, że Orzelski w całem dziele na nikogo wcale nie napada i nikogo nie krzywdzi. Ostro występuje przeciw Uchańskiemu jako przeciwnikowi wyznaniowemu i politycznemu, często wyraża się z niechęcią i pewnego rodzaju postponowaniem o kościele i duchowieństwie katolickiem, pozatem jednak jedynie Mniszchowie (z powodu nadużyć na dworze Zygmunta Augusta) i Zamoyski (z powodu sprawy z Bielawskim o starostwo knyszyńskie) mogliby się czuć dotknięci przedstawieniem rzeczy. Jeżeli jednak o to tylko by chodziło. to nie było nic łatwiejszego, jak odnośne ustępy — niewielkie zresztą — opuścić lub zmienić. Ten więc powód nie wydaje się dostateczny, by wytłumaczyć, dla czego nie wydano Bezkrólewia; może dalsze poszukiwania wyjaśnią tę zagadkę.

Przedewszystkiem należy się zastanowić, jaki okres chciał Orzelski objąć swem opowiadaniem. Z rękopisów dawniejszych, mniej więcej współczesnych autorowi, tylko jeden, i to jeden z mniej ważnych, należący do archiwum miejskiego w Gdańsku, posiada tytuł, który jednak nie pochodzi według wszelkiego prawdopodobieństwa od autora. Brzmi on: »Acta interregni post obitum nimirum Serenissimi Regis Sigismundi Augusti variaeque mutationes et difficultates in Regno Poloniae tunc temporis subortae in anno 1572 et seq.«. Żaden inny ze znanych rękopisów niema tytułu wspólnego dla całego dzieła — każdy ma jedynie tytuły ksiąg poszczególnych, a więc:

---

[1] Janociana I. 202. [2] Wiszniewski, Hist. liter. VII 444. [3] Bibl. Warszaw. t. 54. (1854, t. III). [4] Tom wstępny str. 26.

»Interregni Poloniae liber I, II« etc.. Najczęściej używany tytuł: »Interregni Poloniae libri VIII« pochodzi od Józefa Andrzeja Załuskiego referendarza koronnego, późniejszego biskupa kijowskiego, założyciela Biblioteki Załuskich. Rękopis gdański (w Bibliotece miejskiej w Gdańsku), najdawniejszy ze wszystkich, zawierający tylko księgę I w pierwszej redakcyi, ma tytuł odnoszący się także tylko do pierwszej księgi: »Interregni Poloniae liber primus ad Petrum Czarnkovium Castellanum Posnaniensem scriptus a. Chr. 1573 Swientoslao Orelio de Bozeiewice equite Polono authore«. Ten tytuł, jak również wyrazy znajdujące się w zakończeniu tej księgi: »Habes Magnanime Czarnkowi priorem interregni partem...«[1] wskazują, że Orzelski opisu bezkrólewia po Zygmuncie Auguście nie zamyślał zakończyć na wyborze Henryka. Pewną wskazówkę, jak daleko zamierzał go kontynuować, dawałoby to, że księga II, zawierająca opis podróży posłów polskich do Paryża, tam ich pobytu i powrotu z Henrykiem do Krakowa, niema żadnego wstępu, księga III zaś zaczyna się od wyrazów: »Consilio nostro, quo solius interregni tempus utcunque perscribere constitueramus, non finem quidem, verum longissimam persequendae historiae materiam adventus in Poloniam Henrici praebuit«[2]. Jakkolwiek wstęp ten napisano znacznie później, może nawet po skończeniu całego dzieła, to jednak zawiera on niejako wyjaśnienie, że autor pierwotnie uważał bezkrólewie, a także i swoje zadanie za ukończone z przyjazdem króla-elekta do Krakowa. Równocześnie zaś podaje powód, dla którego pisze dalej; po ucieczce Henryka postanowił pisać dalej dzieje bezkrólewia, rządów bowiem tego króla nie uważał nawet za dostateczne rozgraniczenie obu bezkrólewiów, jak to wyraźnie powiada we wstępie do księgi V: »Nostrates porro, tribus iam annis rege carentes (nam illum, qui neque munus debitum ulla parte exequutus, neque nobiscum plus quatuor mensium intervallo commoratus est, regnantis titulo officiove insignire taedet«[3]. W analogicznym wypadku, w opisie bezkrólewia po Henryku, nie kończy Orzelski na elekcyi Stefana Batorego, lecz doprowadza do końca sejmu koronacyjnego. Na tem kończy się właściwe opowiadanie o bezkrólewiach. To co autor dodaje o wyprawie gdańskiej, tak odbiega w sposobie przedstawienia rzeczy od całości, że można to wytłumaczyć jedynie jego własnemi słowami w zakończeniu: »At nos succincte his, quo historiae appendix aliquanto esset illustrior, notatis, iam interregno finem imponemus«[4]. Może autor miał zamiar dalej spisywać dzieje Batorego, a przynajmniej do-

[1] str. 133. [2] str. 172. [3] str. 299. [4] str. 687.

ciągnąć do sejmu toruńskiego, gdzie przyszło do ostatecznej zgody z resztą stronników cesarskich, ale pochłonięty sprawami publicznemi, a może obowiązkami nowego urzędu pisarza ziemskiego kaliskiego, nie miał już czasu dokonać tego, chcąc zaś przecież czemś świetnem zakończyć opowiadanie, dodał powierzchowny opis wojny gdańskiej.

Mamy więc obecnie księgę I w pierwszej redakcyi, która stanowi całość dla siebie, jakkolwiek zawiera tylko pierwszą część dziejów bezkrólewia po Zygmuncie Auguscie, i całe dzieło w ośmiu księgach, w którego skład weszła i ta pierwsza księga, nieco tylko przerobiona. Tak, jak się to dzieło przechowało do nas, przedstawia się jako zupełnie skończona praca, przygotowana do ogłoszenia drukiem, przeznaczona dla szerszego koła czytelników. Dowodzi tego przedewszystkiem łacina, świadcząca, że Orzelski pisał nie tylko dla swoich rodaków, lecz dla całego świata, a również odwoływanie się w zakończeniu do czytelnika: »neque vero diffidimus candidum quemvis lectorem aequissimum fore horum censorem magisque rerum seriem atque vicissitudinem quam verborum colores consideraturum, idque maxime, quod non inanis fastus gratia isthaec conscripserimus, sed memoriae causa . . .«[1], dowodzi tego także wstęp, dorobiony po skończeniu całości i zastępujący dedykacyę dla Piotra Czarnkowskiego, umieszczoną w pierwszej redakcyi księgi I, dowodzą wreszcie wstępy poszczególnych ksiąg.

Kiedy pisał Orzelski dzieje bezkrólewia? Czas powstania księgi I w pierwszej redakcyi można całkiem dokładnie oznaczyć. Natychmiast po ukończeniu sejmu elekcyjnego Henryka, zabrał się do pracy i, mając niewątpliwie zapiski robione w czasie opisywanych wypadków, ukończył ją i ofiarował Czarnkowskiemu 14. sierpnia 1573 r.[2]. Trudniej oznaczyć czas napisania całego dzieła; można jedynie wnosić z tego, że nigdzie nie nawinęła się autorowi pod pióro jakaś wzmianka z czasów późniejszych, jak i z tego, że o wojnie z Moskwą mówi, jako niedającej się uniknąć, ale bynajmniej jeszcze nie rozpoczętej, że nawet zakończenie dzieła (ustępy o wojnie gdańskiej) dodał najdalej na początku 1578 r. Opowiadanie poprzednich wydarzeń musiało powstać bezpośrednio po nich. Nasuwa się wprost przypuszczenie, że Orzelski spisywał je między jednym zjazdem a drugim, korzystając z każdej wolnej chwili, taka wieje z tego opowiadania bezpośredniość. Wskazuje na to wreszcie sama forma dokładnego, drobiazgowego dyaryusza, te ciągłe wzmianki o tych samych przedmiotach obrad, które nieraz jednego

---

[1] str. 688. [2] str. 133.

i tego samego dnia kilkakrotnie poruszano. Trudno przypuścić, by autor, gdyby pisał po pewnym odstępie czasu i, opierając się tylko na notatkach, przypatrywał się minionym wypadkom z pewnej perspektywy, nie spróbował ich jakoś uporządkować i zgrupować. Takich zaś prób nie ma śladu.

Myśl spisania dziejów bezkrólewia podsunął mu Piotr Czarnkowski. »Desiderio tuo praeclaro, Magnanime Czarnkovi, quo me ad perscribendum praesentis interregni tempus solicitaras« powiedziano w Proemium księgi I pierwszej redakcyi[1]. Czy ten wuj nie użył młodego, 24 letniego człowieka, rozpoczynającego życie publiczne, do spisania tych dziejów, jak inni panowie kazali swym sekretarzom i dworzanom spisywać dyaryusze sejmowe lub zakładać zbiory aktów i listów, czy też nie nakłonił go do tego w dydaktycznych niejako celach, by młody polityk tem dokładniej wszystko obserwował, aby w przyszłości mógł sięgnąć w razie potrzeby do takiego skarbca doświadczenia i znalazł w nim potrzebne wzory — oto pytania, które nasuwają się, na które jednak trudno dać pewną odpowiedź. Dalszą pobudką była u Orzelskiego chęć przechowania pamięci tego ważnego w dziejach okresu: »quod non inanis fastus gratia isthaec conscripserimus, sed memoriae causa«[2]. Autor zdawał sobie sprawę z powagi chwili, której był świadkiem, i to nie tylko wtedy, gdy już całe to wewnętrzne przesilenie minęło i po ustaleniu się Stefana Batorego można było mieć nadzieję, że nastanie spokój i porządek, lecz już w ciągu samego bezkrólewia. »Vix scio, an unquam temporis curriculo magis varium rerum successum ulla regio senserit«, powiada we wstępie do księgi I[3]. To poczucie wielkości chwili dziejowej przenikało podówczas całe społeczeństwo szlacheckie. Pozostały nam resztki całego szeregu pamiętników, opisów z tego czasu, mało który zaś okres naszych dziejów może się poszczycić tak licznymi zbiorami aktów i listów. Zainteresowanie się tą pierwszą, prawdziwie wolną elekcyą było i po za granicami Polski bardzo wielkie i niema zapewne zbiorów, archiwów i bibliotek w Europie, gdzieby się nie znalazły przyczynki do dziejów bezkrólewia, czy to w formie sprawozdań, listów, czy też odpisów ważniejszych aktów, mów i t. p.

Z tych pobudek powstaje dzieło Orzelskiego; nie historya, lecz raczej pamiętniki z okresu ogromnie interesującego, spisane przez człowieka, który w opisywanych wypadkach bardzo żywy brał udział. Oceniając wartość dzieła Orzelskiego, trzeba je rozpatrzyć z dwóch punków widzenia. Jeden jest hi-

[1] str. 1. [2] str. 688. [3] str. 2.

storyczny i wskazuje nam, o ile dany zabytek jest źródłem do pewnej epoki, o ile przynosi nowe fakta skądinąd nieznane lub potwierdzające już dawniej wiadome; drugi kierunek, historyograficzny, ocenia sposób pisania autora, jego zapatrywania i poglądy dziejowe, używanie źródeł i korzystanie z nich, ujęcie przedmiotu i metodę historyograficzną. Te dwa kierunki badania powinny się nawzajem uzupełniać i za dobre należy uważać dzieło, którego autor potrafił zachować między nimi równowagę. W XVI w. poczyna się wyłaniać nowe pojmowanie historyi, dążące do poznania wypadków w całym ich przebiegu, roztrząsające zamiary działającego, osądzające co dobre i złe, wnikające w przyczyny wypadków i oceniające ich doniosłość i znaczenie, zaczyna się pragmatyczne ujmowanie historyi w przeciwieństwie do dawniejszego, chronologicznego, kronikarskiego. U Orzelskiego nie ma pragmatycznego przedstawienia rzeczy, autor nie łączy wypadków jako przyczyny i skutku, u niego przeważa bezwzględnie moment historyczny, podczas gdy forma, metoda historyograficzna stoją na drugiem miejscu. Nie wiemy, czy Orzelski znał jakąś »ars historica«, czy wogóle zastanawiał się nad formą; czuł jednak, że nie jest ona całkiem dobra. Pod formą rozumiał on jednak raczej ozdobniejszy styl, gładszy język, a nie konstrukcyę. »Habes Magnanime Czarnkovi priorem interregni partem utcunque e domestico plane tenuique stylo descriptam. Ornatioribus sane verbis usus fuissem, nisi me penuria temporis acceleratum reddisset spesque de aliis opus idem copiosius reddituris concepta ab accuratiore scribendi genere retraxisset«[1]. W zakończeniu uważa za stosowne ponownie zastrzedz się, by go nie oceniano ze stylu: »neque vero diffidimus candidum quemvis lectorem aequissimum fore horum censorem magisque rerum seriem atque vicissitudinem quam verborum colores consideraturum«[2].

Dzieło Orzelskiego robi wrażenie pracy zestawianej na podstawie licznych notatek, mów i listów, tu i ówdzie tylko przerywanej osobistemi uwagami i sądami. Nie ma tu głębszego opanowania i przemyślenia materyału, wskutek czego niektóre ustępy opisu posiedzeń sejmowych przedstawiają się w krótkiem streszczeniu bardzo chaotycznie. O ile jednak wskutek takiego sposobu pisania cierpi konstrukcya całej pracy, o tyle zyskuje ona na wiarogodności i plastyczności. W sumienności notowania każdego szczegółu, w drobiazgowem nieraz przedstawieniu rzeczy leży wartość dzieła Orzelskiego, które w opisach obrad sejmowych n. p. dorównywa najlepszym i naj-

---

[1] str. 133. [2] str. 688.

dokładniejszym dyaryuszom. Podnosi jego wartość, że Orzelski opisuje przeważnie tylko to, co sam widział i słyszał, i dlatego mamy dokładne sprawozdania z ogólnych zjazdów i sejmów, na których był obecny, z sejmików wielkopolskich i obrad Wielkopolan podczas sejmów, gdy tymczasem o sejmikach i obradach innych ziem mamy zaledwie tu i ówdzie wzmianki, chociaż odbywały się niewątpliwie równie często jak wielkopolskie. Z tego samego powodu mniej obszerne i dokładne są opisy obrad senatu. Publicznym obradom, na których senatorowie wotowali, przysłuchiwał się Orzelski, na innych był jako jeden z delegatów koła szlacheckiego, o wielu jednak wspomina jedynie, że się odbyły, nie umie zaś powiedzieć, co się na nich działo. Podczas obrad śledzi dokładnie ich przebieg i notuje, kto i co przemawiał. W jednem miejcu sam to przyznaje: »Tum Andreas Zborovius Aulae Regni Marschalcus eruditis, prudentibus, disertis et elegantibus usus verbis, permulta auditu necessaria retulit. Sed quod sermone eius capti perscribere ea non possemus, ea quae percepimus et memoria tenuimus, veluti fragmenta commemoramus«[1]. Prócz tego jednak zbierał niewątpliwie odpisy wybitniejszych mów, jakie mowcy często rozrzucali wśród słuchaczy, lub przepisywał mowy, przygotowane na piśmie przez mowców, lub wydane przez nich drukiem. Uzupełnienia te otrzymywał nieraz dopiero później i włączał je w miejsce krótkich streszczeń, które pierwotnie podał. Widzimy to wyraźnie w księdze I, która w pierwszej redakcyi ma tylko krótkie streszczenie listu Monluc'a do stanów polskich z Konina 28. października 1572 r., w drugiej zaś list ten podano w całości[2]. Tak samo mowa kardynała Commendonego na elekcyi warszawskiej w 1573 r. znajduje się tylko w drugiej redakcyi, w pierwszej natomiast zbyto ją kilku słowami[3]. Natomiast mowę Monluc'a na tejże elekcyi mógł Orzelski podać całą odrazu, ponieważ wydrukowano ją jeszcze przed powiedzeniem, tak że treść jej musiał Monluc zmienić w ostatniej chwili wskutek przemówienia posła cesarskiego Rozemberga[4]. Z dodatkami tymi postępował Orzelski bardzo rozmaicie. Niektóre mowy i listy, szczególnie łacińskie, podawał in extenso; w jednej tylko mowie Commendonego, o której wspomniano powyżej, opuścił znaczny ustęp — widocznie wydawała mu się za długa. Mowy i listy polskie po największej części streszcza, nieraz bardzo obszernie, tłumacząc je na łacinę, przyczem używa albo oratio recta albo obliqua. W wiernem oddaniu myśli po łacinie natrafia w tych tłumaczeniach nieraz na pewne trudności;

[1] str. 413. [2] str. 17. [3] str. 35. [4] str. 47.

stąd często spotyka się tu ustępy i zdania gramatycznie źle zbudowane, niejasne, w których treści trzeba się raczej domyślać i dochodzić sensu na podstawie całości. Szczególnie odczuwa się te braki w tłumaczeniach mów; lepiej wychodzą przytem tłumaczenia konstytucyi; widocznie dokładne i ścisłe ujęcie i przedstawienie treści artykułów nie sprawiało mu większych trudności. Takich dodatków jest w dziele Orzelskiego bardzo wiele, szczególnie zaś mów, podanych w całości lub w obszernem streszczeniu jest mnóstwo. On sam, zgodnie z duchem czasu, lubuje się w długich, ozdobnych mowach i z zadowoleniem zaznacza, że ta lub owa podobała się jemu i całemu zgromadzeniu — a przyznaje to i przeciwnikom. Z treścią tych mów nie polemizuje nigdy, jak również nie zwraca uwagi na te częste wprost niesłychane brednie historyczne, które się w nich znajdują. Czasem tylko ktoś z przeciwników politycznych — zwykle prymas Uchański, którego z serca nienawidzi — wyprowadza go z równowagi tak, że krótko wypowiada o jego przemówieniu swe zdanie, czasem znowu za dużo mu gadulstwa, wskutek którego wszystkie obrady przeciągają się w nieskończoność. Niekiedy zaznacza, że nie podaje wypowiedzianej mowy, ponieważ zawarte w niej argumenta były już raz przedstawione. Czyni to szczególnie przy sufragyach senatorskich, gdzie najczęściej powtarzano racye, i podaje wtedy krótko, że mowca przemawiał podobnie, lub zgadzał się z tym lub owym poprzednim mowcą, którego mowę podał już w całości lub streszczeniu. Raz nawet wyraźnie zaznacza, że nie pomieszcza mowy Zbąskiego, wypowiedzianej na sejmiku w Środzie 27. lipca 1574 r. za ogłoszeniem bezkrólewia, ponieważ poda ją przy opisie konwokacyi warszawskiej, gdzie ją Zbąski rozszerzoną powtórzył[1].

Poza wymienionymi powyżej listami, mowami, uniwersałami i t. p., które wplata w swe opowiadanie, używał Orzelski i innych źródeł, pisanych a może i drukowanych, do opowiedzenia wypadków, których sam nie był świadkiem. Do takich należy w pierwszym rzędzie opis podróży posłów polskich do Paryża i ich tam przyjęcia, układów i zaprzysiężenia Henryka. Wszystkie szczegóły uroczystości — często dosłownie przepisane — jak też nazwiska biorących w nich udział Francuzów wziął Orzelski prawdobodobnie z pisemka p. t. »Epistola ad Stanislaum Osium Cardinalem, una cum actis legationis de Regno ad Henricum Poloniae Regem P. Namossio auctore, Cracoviae 1574«. I tu jednak nie można z całą pewnością stwierdzić, czy

---

[1] str. 245.

znał ten druk, czy też korzystał z jednej z tych rękopiśmiennych relacyi, których tak wiele krążyło po Polsce, a której następnie użył Namossius za podstawę swego pisemka [1]. Do podobnego źródła, a mianowicie do jakiejś pisanej relacyi, należy prawdopodobnie odnieść wcale dokładne wiadomości o napadzie Tatarów na Ruś i jej spustoszeniu w 1575 r. Najazd ten tak wstrząsnął całą Małopolską i rzucił taki postrach nawet na Śląsk i Morawy, że niewątpliwie pojawiły się wkrótce dokładne jego opisy [2]. Na pisanych lub drukowanych sprawozdaniach opiera się także krótkie i pobieżne opowiadanie o wojnie gdańskiej. które umieścił jako zakończenie całego dzieła. Natomiast tam, gdzie opowiada rzeczy zasłyszane, staje się bałamutnym i miesza ze sobą różne wiadomości. Do takich miejsc należy opowiadanie o wypadkach w Siedmiogrodzie w lecie 1575 r., a mianowicie o buncie Békesa i jego wojnie z Batorym [3]. Stefan Batory jest tu przedstawiony jako »vir invictae virtutis et incomparabilis pietatis«, który przed bitwą błaga przez posłów Békesa, by złożył broń i uniknął rozlewu krwi chrześcijańskiej lub rozstrzygnął spór pojedynkiem, a gdy ten odmawia, daje Batory ze łzami w oczach rozkaz do bitwy. Pochodzenie tego opowiadania łatwo odgadnąć. Są to oczywiście odpowiednio upiększone wiadomości, rozsiewane przez agentów siedmiogrodzkich po Polsce, by przeciwdziałać machinacyom Békesa, który po klęsce schronił się do Krakowa. Mógł je też słyszeć znacznie później i umieścić ex post, kiedy osoba Batorego jako króla całkiem inne wzbudzała zainteresowanie, niż poprzednio jako księcia siedmiogrodzkiego.

Jeszcze jeden charakterystyczny przykład korzystania ze źródeł przez Orzelskiego mamy w opisie koronacyi Henryka [4]. Właściwie nie jest to opis uroczystości, bo tej Orzelski prawdopodobnie nie widział. Z powodu szczupłości miejsca tylko nieliczni posłowie mogli być w kościele. O scenie, jaka rozegrała się podczas koronacyi z powodu przysięgi królewskiej, jak również o potknięciu się króla przy wstępowaniu na stopnie, co Orzelski uważa za zły omen, mógł się dowiedzieć od naocznych świadków, gdyż oba te zdarzenia były niewątpliwie szeroko omawiane. Jakkolwiek więc Orzelski nie był świadkiem samej koronacyi, to jednak uważał za wskazane podać jej opis i poradził sobie w ten sposób, że opisał całą ceremonię punkt za punktem całkiem wiernie, opuszczając jedynie lub skracając modlitwy. Za podstawę służył mu jakiś »ordo coronandi«, bo jakkolwiek opisy koronacyi Henryka musiały krążyć po Polsce w licznych kopiach, to jednak z całego

---

[1] str. 142. [2] str. 361. [3] str. 359. [4] str. 178.

tonu opowiadania, z nienazywania uczestników po nazwisku, lecz tylko godnościami, wreszcie z takich określeń, jak np. »unus praesulum, Cracoviensis potissimum«, »Cracoviensis (sc. episcopus) videlicet et alius quisquam« można przypuszczać, że Orzelski nie z autopsyi, ani z opisu tej właśnie koronacyi, tylko opierając się na jakimś »ordo« opowiada cały ceremoniał. Całkiem inny charakter ma opis koronacyi Stefana Batorego, przy której Orzelski był niewątpliwie obecny. Pomija on zupełnie odbyte ceremonie, podaje natomiast nazwiska wybitniejszych osób, pełniących jakieś funkcye przy tej uroczystości, pań, otaczających królowę, i szereg drobnych szczegółów, mogących pochodzić tylko od naocznego świadka [1].

O wydarzeniach za granicą, o stosunkach tamtejszych znajdujemy u Orzelskiego bardzo nieliczne wiadomości. Jeszcze najczęściej spotykamy wiadomości z Moskwy lub Turcyi, ponieważ poruszano je na zjazdach przy składaniu sprawozdań z poselstw, jak np. wielkie poselstwa do elektów do Francyi, Siedmiogrodu i Wiednia, poselstwa Haraburdy [2], Taranowskiego do Moskwy [3] i do Turcyi [4], Rozrażewskiego i Drohojowskiego do Francyi [5]. Nawet tak głośny wypadek, jak noc św. Barłomieja, o którym wiadomość musiała wywołać nienawiść i przerażenie u wszystkich innowierców w Polsce, ledwie echo znajduje w zapiskach Orzelskiego. Wieści o tej rzezi rozeszły się w Polsce w październiku 1572 r., w czasie przybycia Monluc'a do Polski (list jego do stanów polskich z Konina nosi datę 28. października), przy tej sposobności spotykamy pierwszą o niej wzmiankę [6]. Pod datą 29. kwietnia 1573 r. zaznacza Orzelski, że wśród szlachty rozchodzą się pogłoski: »caedem illam in Gallia editam religionis gratia patratam atque atrocissimam exstitisse [7].

W opowiadaniu Orzelskiego mamy przedstawioną *zewnętrzną* niejako *stronę przebiegu obu bezkrólewiów*, a ponieważ cała akcya toczyła się prawie wyłącznie na zjazdach, sejmach i sejmikach, przeto dzieje te składają się w znacznej mierze z samych mniej lub więcej dokładnych sprawozdań z tych zjazdów. Charakterystyczne jest dla autora, że o *ukrytych sprężynach*, wprawiających w ruch całą akcyę, o intrygach rozmaitych kierujących osobistości, o działaniach nieoficyalnych *wie on bardzo niewiele*. Tu i ówdzie notuje jedynie, że krążą pogłoski o takich

---

[1] str. 653. Z »ordines« wyd. przez Stan. Kutrzebę (Arch. kom. hist. t. XI.) jest najbliższy opisowi Orzelskiego IV. A. na str. 46. [2] str. 82. [3] str. 135. [4] str. 306. [5] str. 289. [6] str. 21. [7] str. 91.

machinacyach, ale nie umie o nich nic bliższego powiedzieć. Bardzo ciekawe wiadomości o takich tajnych robotach, które trafiają się w pewnej grupie rękopisów Bezkrólewia, nie pochodzą od Orzelskiego, lecz od kogoś stojącego blisko partyi senatorskiej, katolika, stronnika cesarskiego[1]. Od tego to uzupełniacza pochodzą relacye o zabiegach Monluc'a i Piotra Zborowskiego na Litwie w celu pozyskania panów litewskich dla kandydatury Henryka[2], jak również o kandydaturze na tron polski Rozemberga, posła cesarskiego, i popieraniu jej przez tegoż Zborowskiego, kasztelana bieckiego Szafrańca i starostę sandomierskiego Firleja[3]. Nie mniej ciekawe uzupełnienie i wyjaśnienie publicznych obrad podczas drugiej elekcyi podaje ten sam niechętny Piastowcom autor, jak to naczelnicy tej partyi, i to nietylko z pośród senatorów, jak Piotr Zborowski, lecz także z pośród szlachty, oświadczali się za Piastem tylko z obawy utraty znaczenia wśród współobywateli. Chodziło im jednak o całkiem co innego; pragnęli oni przez rozniecenie nienawiści wśród szlachty do Habsburgów uniemożliwić rakuską kandydaturę, równocześnie jednak wiedzieli, że na Piasta nie będzie zgody, gdy przyjdzie do wyboru, a wtedy łatwo będzie można wysunąć w ostatniej chwili obcego księcia — czy to księcia Ferrary, czy Siedmiogrodu. Aby wzniecić niezgodę wśród stronników cesarskich, starają się przeciw zabiegom cesarza wysunąć kandydaturę arcyksięcia Ferdynanda, robiąc jego posłom nadzieję wyboru ich pana. W końcu opowiada nieznany informator, jakto byli i tacy podczas tej elekcyi, którzy wzięli pieniądze od wszystkich trzech współzawodników: Cesarza, księcia Ferrary i Siedmiogrodu i nie waha się nawet wymienić nazwisk Stanisława Kryskiego kasztelana raciąskiego i Grzegorza Zielińskiego sędziego ziemi płockiej[4]. Od tegoż stronnika Maxymiliana II pochodzi również dokładne sprawozdanie o układach Stefana Batorego z posłem cesarskim Teuffenbachem, który miał polecenie nakłonić elekta do nieprzyjęcia wyboru; cała bowiem rzecz wygląda tak, jakby była oparta na relacyach Teuffenbacha[5].

Wspomnieliśmy, że sprawozdania z obrad na zjazdach, sejmach lub sejmikach, na których był sam obecny, składa Orzelski z ogromną dokładnością i wszystko, co się na nich działo, nad czem radzono, o czem mówiono, wszystko to wciąga do opowiadania. Obok więc obrad politycznej natury, mamy ciągłe skargi o najazdy, gwałty i krzywdy, ciągłe domaganie się sprawiedli-

---

[1] O różnicach między rękopisami i o dodatkach w niektórych zob. niżej ustęp IV. [2] str. 109. [3] str. 358. [4] str. 436. [5] str. 503.

wości, kłótnie i spory między poszczególnymi panami lub posłami, wszystko zaś to nie uporządkowane, lecz punkt za punktem bez względu na treść i związek, opowiedziane w tym porządku, jak było w rzeczywistości. Często mowcy wśród dyskusyi nad jedną sprawą nie trzymali się ściśle przedmiotu, lecz przechodzili do innego; często ten sam szczegół był na jednem posiedzeniu wielokrotnie poruszany: — Orzelski nie porządkuje tego, lecz jak najsumienniej zapisuje to wszystko, często na jednej i tej samej stronie kilka razy. Jako przykład takiej ścisłości w opowiadaniu i wiernego trzymania się kolei wypadków niech posłuży wotum prymasa na drugiej elekcyi, wypowiedziane 18. listopada 1575 r. Orzelski streszcza je dosyć dokładnie i w środku opowiadania przerywa, żeby wspomnieć o przybyciu panów litewskich do namiotu. Ponieważ Uchański musiał wskutek tego przerwać mowę i poczekać, aż po wzajemnych powitaniach panowie zajęli swe miejsca, przeto czyni to także Orzelski[1]. Zupełnie analogiczny wypadek zaszedł na zjeździe krakowskim w r. 1576 podczas wotum Piotra Zborowskiego wojewody krakowskiego, które zostało przerwane z powodu przybycia posłów od Stefana Batorego[2]. I tu również przerywa Orzelski streszczenie wotum Zborowskiego, opowiada o tych posłach, z czem przyjechali, a następnie wraca znowu do Zborowskiego. Porządek obrad na zjazdach polskich nie był nigdy bardzo ścisły, w krótkiem jednak streszczeniu wywołują niektóre ustępy z takich posiedzeń zupełnie chaotyczne wrażenie; w przedstawieniu Orzelskiego powstaje gmatwanina, w której dopiero trzeba doszukiwać się wątku rzeczy.

Wspomnieliśmy dalej, że w Bezkrólewiu s z w a n k u j e k o n s t r u k c y a całego d z i e ł a. Wskutek bowiem bardzo drobiazgowego opisywania narad, w których sam brał udział, powstaje pewna nierównomierność w traktowaniu rzeczy. S p r a w y bliżej go obchodzące, lub lepiej mu znane — nieraz m n i e j w a ż n e — wysuwają się n a p i e r w s z y p l a n, często ze szkodą spraw ważniejszych. Tak jest n. p. z dochodzeniami o nadużycia popełnione na dworze Zygmunta Augusta. Wskutek skargi dworzan zmarłego króla wysadza sejm elekcyjny komisyą, która ma zbadać ciężkie oskarżenia niektórych dworzan i zauszników królewskich. Orzelski bierze udział w tej komisyi jako jeden z deputowanych szlachty i nadzwyczaj szczegółowo przedstawia wszystkie zeznania świadków. Cały epizod jest niewątpliwie cennym przyczynkiem do poznania smutnych stosunków na dworze zmarłego króla w ostatnich jego latach, w konstrukcyi jednak całej pracy jest stanowczo za szeroko trakto-

---

[1] str. 394. [2] str. 580, 583.

wany. Przyczyniło się do takiego przedstawienia rzeczy niewątpliwie i to, że Orzelski jako jeden z deputowanych miał obowiązek zreasumowania rezultatu dochodzeń, co uczynił w bardzo ostrej mowie, zwracającej się przedewszystkiem przeciw Mniszchom [1]. Podobnie szeroko opowiedziany jest inny epizod, w którym Orzelski ważniejszą odegrał rolę, a mianowicie układy z Infantką Anną, jakie przeprowadzono wskutek uchwały zjazdu jędrzejowskiego przed koronacyą Stefana Batorego o zrzeczenie się przez nią na rzecz Rzeczypospolitej dóbr, zabranych przez królowę Bonę, a odziedziczonych po Zygmuncie Auguście. Orzelski jako jeden z czterech deputatów, wysadzonych przez posłów do spisania z zastępcami Infantki aktu zrzeczenia się, znał całą sprawę bardzo dokładnie. Przy tej sposobności miał on w ręku cały szereg aktów, odnoszących się do tych dóbr i nie omieszkał wciągnąć jeden z nich do swego dzieła. Jestto bardzo ciekawy, mimo swych błędów i chaotyczności, spis majątków posiadanych przez Bonę, dający miarę, jak olbrzymie obszary potrafiła zgromadzić w swem ręku ta przezorna i gospodarna królowa [2].

Sprawy wielkopolskie obchodzą Orzelskiego przedewszystkiem. Wspomniano już powyżej [3], że obok sprawozdań ze wspólnych zjazdów, najdokładniej opisuje zjazdy i sejmiki wielkopolskie. Pozatem notuje on rozmaite lokalne zjawiska, jak suszę, burze, niezwykłe znaki na niebie, do których przywiązuje jakieś znaczenie [4]; o braku soli dotykającym ogół Wielkopolan i o nadużyciach przy jej dostawie opowiada dosyć szeroko [5]. Obok lokalnego zainteresowania także i jego prozelityzm wyznaniowy tłumaczy zamieszczenie w dziejach obszernego sprawozdania o zabiegach Jakóba Niemojewskiego, aby wyciągnąć Jezuitów poznańskich na dysputę teologiczną. Dysputa nie doszła do skutku, ponieważ nie zgodzono się na język, w którym miano ją prowadzić, Orzelski jednak tryumfuje, że Jezuici nie stawili się z obawy porażki i korzysta ze sposobności, by gwałtownie wystąpić przeciw nim i kościołowi katolickiemu [6].

Całe dzieło okazuje żywe zainteresowanie się Orzelskiego wszystkiem, co się tyczyło sądownictwa. Jestto zupełnie zrozumiałe, gdyż stronnictwo szlacheckie oddawna umieściło w swym programie reformę sądów i przy każdej sposobności poruszało tę sprawę, na którą patrzyli niechętnie duchowieństwo i panowie i wytrwale ją zwalczali z powodu ograniczeń, jakim te właśnie dwa stany według projektów reformy, układanych przez stan

---

[1] str. 75 sq. [2] str. 643-8. [3] str. X. [4] str. 246, 280, 333, 366. [5] str. 276, 292, 353. [6] str. 285.

rycerski miały uledz. Obok tego ogólnego zainteresowania widzimy, że kwestya ta żywiej i bardziej osobiście obchodzi Orzelskiego z tej jeszcze przyczyny, że bronił przeciw kasztelanowi gnieźnieńskiemu Janowi Tomickiemu odmiennego poglądu, własnego, który jednak nie utrzymał się; na sejmiku średzkim przeszedł projekt zalecany przez Tomickiego, który pozyskał szlachtę nie tyle argumentami, jak łzami, dodaje Orzelski, przekonany o słuszności swego zapatrywania [1].

Na ogół jest Orzelski bezstronny i sprawiedliwy. Nie widać w przedstawieniu rzeczy, by np. argumenta przeciwników tendencyjnie fałszywie opowiadał, lub je pomijał. Naturalnie trzeba pamiętać, że reprezentuje on interesa stronnictwa szlacheckiego i protestanckiego, a wskutek tego oświadcza się zawsze za jego programem, potępia zaś cele i dążenia partyi senatorskiej. W pierwszem bezkrólewiu jest najpierw zwolennikiem króla szwedzkiego Jana, potem zaś, choć niechętnie, przechodzi do stronników Henryka. W tych początkach jednak działalności politycznej rzadko występuje i dla tego nie wiele mamy wiadomości o rozwoju i zmianach, jakie przechodziła jego myśl polityczna. Popieranie wraz z innymi znacznymi protestantami kandydatury Jana, względem którego jest w dalszym ciągu zupełnie obojętny, można wytłumaczyć jedynie brakiem odpowiedniejszego kandydata. Po smutnem doświadczeniu, zrobionem z Henrykiem, występuje on wybitniej jako zwolennik partyi szlacheckiej i pisze się w zupełności na jej program, który też wytrwale popiera w częstych przemówieniach.

Tem stanowiskiem politycznem tłumaczą się sympatye lub antypatye do wybitniejszych osób. Szczególnie wyraźnie występuje to w jego stosunku do kościoła katolickiego i jego reprezentantów w senacie, do czego, oprócz przeciwieństwa politycznego, przyczyniają się względy wyznaniowe. Wprost przeciw kościołowi katolickiemu nie zwraca on się prawie nigdy, ale niechęć do niego zaznacza się nawet zewnętrznie przez używanie lekceważących wyrażeń, gdy mowa o kościele i jego uroczystościach i duchownych osobach. Początkowo można zauważyć pewną wstrzemięźliwość w odnoszeniu się do katolików, która jednak z czasem, w miarę rozpalających się walk — szczególnie o konfederacyę warszawską — zamienia się coraz bardziej w nienawiść. W pierwszym rzędzie Orzelski jest niechętny biskupom; wszystkich mniej lub więcej nie lubi, ale szczególnie nienawidzi prymasa Uchańskiego. Nie ma złego, którego by

[1] str. 276.

mu nie przypisał wraz z całem stronnictwem szlacheckiem, a nienawiść ta zwiększa się w miarę, jak Uchański coraz energiczniej obstaje przy kandydaturze Maxymiliana II. O Karnkowskim biskupie kujawskim wyraża się zrazu z pewnym respektem; widocznie imponuje mu ten biskup stanowiskiem, jakie wyrobił sobie podczas pierwszej elekcyi i za rządów Henryka. Potem, gdy po ucieczce tego króla zwróciła się nienawiść szlachty przeciw Karnkowskiemu, którego uważano za sprawcę niefortunnej elekcyi i niezaprzysiężenia przez Henryka konfederacyi warszawskiej i artykułów Henrykowskich, opowiada Orzelski nie bez pewnego zadowolenia, jak Karnkowski nie śmiał pojawić się na zjeździe szlachty kujawskiej w Radziejowie (w lipcu r. 1574)[1], jak następnie próbował na konwokacyi warszawskiej oczyścić się z zarzutów, przyjęty jednak milczeniem, opuścił to zgromadzenie[2] i od tego czasu usunął się od życia publicznego, by znowu wypłynąć na zjeździe jędrzejowskim. Ponowne zajęcie się sprawami publicznemi tłumaczy Orzelski trafnie z jednej strony chęcią zjednania sobie szlachty, z drugiej zaś potrzebą obrony interesów duchowieństwa, które będąc w komplecie za Maxymilianem, nie miało w obozie Batoryanów żadnego reprezentanta[3]. O innych biskupach nie znajdujemy u Orzelskiego żadnego sądu. Franciszka Krasińskiego biskupa krakowskiego nie chwali za to, że jedyny z biskupów podpisał konfederacyę warszawską, nie gani go też, gdy przeciw niej występował na sejmie koronacyjnym Henryka. O jego akcyi pośredniczącej na zjeździe w Stężycy, podczas elekcyi warszawskiej i po podwójnym wyborze referuje objektywnie i dosyć obszernie — nigdzie jednak ani słowem nie zdradza swego zapatrywania. O biskupie płockim Piotrze Myszkowskim raz tylko spotykamy, że był to »vir magnae eruditionis et facundiae«[4]. W ogóle u Orzelskiego nie wiele sądów o pewnych osobach, ale z jego sposobu pisania łatwo można poznać, co o kim myśli. Mówiąc o śmierci Adama Konarskiego biskupa poznańskiego, który był mu niemiły z powodu zakazu pochowania w katedrze poznańskiej innowiercy Łukasza Górki, wojewody poznańskiego[5], sprowadzenia Jezuitów do Poznania[6] i wreszcie z powodu jego zachowania się podczas poselstwa w Paryżu — taki sąd wydaje o nim krótki, ale charakterystyczny i złośliwy: »Episcopus quoque Posnaniensis multiplicibus legationibus, excepta una Gallica, fauste confectis clarus, Ciązyni morbo confectus obiit, pluribus loculis quam lachrymis post se relictis«[7].

Również powściągliwy jest w sądach o świeckich senato-

---

[1] str. 243. [2] str. 261. [3] str. 521. [4] str. 396. [5] str. 33. [6] str. 285. [7] str. 282.

rach, lecz i tu między wierszami niejako można wyczytać, jak się do nich odnosi. Raz tylko odzywa się goręciej w wspomnieniu, które poświęca zmarłemu Janowi Tomickiemu kasztelanowi gnieźnieńskiemu, lecz ten był gorliwym protestantem, Wielkopolaninem i raczej trzymał z partyą szlachecką, jak z senatem[1]. Na ogół można stwierdzić, że w sądzie swym nie odbiegał Orzelski od zapatrywań, jakie panowały w stronnictwie szlacheckiem. Senatorowie, jak np. Piotr Zborowski wojewoda krakowski, którzy trzymają ze szlachtą, cieszą się jego sympatyą. Przebija to w sposobie, w jakim przedstawia ich wystąpienia, w staranności, z jaką streszcza ich przemówienia, przyczem nie omieszka dodać za każdym razem, z jaką uwagą słuchano ich zdania. Tak samo odnosi się do głośnego przywódcy stronnictwa szlacheckiego Stanisława Szafrańca kasztelana bieckiego, jak nie mniej do bardzo poważanego wśród szlachty, ale mniej często występującego publicznie Abrahama Zbąskiego. Mowę tego ostatniego, wypowiedzianą podczas powitania Henryka w Poznaniu, pełną najstraszniejszych inwektyw przeciw zmarłemu Zygmuntowi Augustowi podaje Orzelski w całości i zdaje się z nią zgadzać[2]. O przeciwnikach natomiast mówi z pewnem lekceważeniem, ich przemówienia wspomina tylko, albo krótko streszcza i znowu zaznacza, że słuchano ich z niechęcią lub oburzeniem, że przerywano im mowę itd. O stosunku Orzelskiego do Mniszchów i o stanowisku, jakie zajął w ich sprawie, wspomnieliśmy powyżej, także o sympatyach, z jakiemi odnosił się do obu braci Górków, Andrzeja kasztelana międzyrzeckiego i Stanisława, była już mowa.

Na osobną wzmiankę zasługuje stosunek Orzelskiego do Jana Zamoyskiego. Utarło się zapatrywanie, że Orzelski wrogo był usposobiony względem Zamoyskiego i że to było nawet jednym z powodów, dla którego pracy swej nie ogłosił drukiem, ponieważ nie chciał narazić się możnemu kanclerzowi, z którym zresztą później trzymał razem[3]. Zapatrywanie to opiera się na jednym ustępie, w którym Orzelski wypowiada swój sąd w sposób u niego niezwykły, rzeczywiście bardzo ostry, o postępowaniu Zamoyskiego. Prawie nigdy bowiem nie robi on takich silnych zarzutów wprost, wymieniając osobę po imieniu, lecz najwyżej ogólnie wyraża ubolewanie, że z powodu intryg czyichś jakaś rzecz nie przyszła do skutku i potępia ich złą wolę. Jak wiadomo, sejm koronacyjny Henryka rozszedł się na niczem, ponieważ ku najwyższemu oburzeniu szlachty król odmówił zatwierdzenia artykułów Henrykowskich, znalazłszy w tem poparcie ze strony biskupów i znacznej części

[1] str. 284. [2] str. 162. [3] Spasowicz w życiorysie Orzelskiego. Tom wstępny str. 26.

świeckich senatorów; że jednak i stanowisko wszystkich posłów w tej sprawie nie było całkiem wyraźne, okazują to słowa Orzelskiego: »At nuntii terrarum confirmatione sibi denegata frementes in diversas et ipsi ibant partes, quorum Ioannes Zamoscius Belzensis praefectus, uti facundia industriaque, ita mutatione animi insignis fuerat: quippe confirmationem primo innumeris tutatus argumentis et summis a reliquis gratiis oneratus, mox sententiam ita mutavit, ut uno ore aliquot diebus post omnes suas priores allegationes magnis item rationibus dissolverit, quo summam invidiam atque suspicionem conflarat, praesertim quod tum Stephano Bielavio, Cracoviae praesenti omniumque rerum ignaro, Knyszynensem praefecturam, quam is in Podlachia possidebat, revisorum a Rege concessorum specie eripuisset. Verum a Polonia non iam illud novum fuerat, ut vitium etiam atrocissimum in virtutis speciem verteretur«[1]. Zarzuty więc Orzelskiego przeciw Zamoyskiemu są bardzo ciężkie. Do sprawy z Bielawskim wraca jeszcze raz, streszczając skargę pokrzywdzonego do senatu i posłów na Zamoyskiego na konwokacyi warszawskiej z r. 1574. Stając tu po stronie Bielawskiego, swoje zdanie ubiera w formę powszechnego zapatrywania: »Atrox lugubrisque viri militis veterani et ob praeclara gesta bina praefectura ab Augusto Rege remunerati iniuria visa est, humili scilicet eius habitu lacrimisque facie madente orationem, quo magis supplicem, eo acerbiorem reddente, Stanislao vero Cikovio Succamerario Cracoviensi quondam copiarum duce operam eius graviter in conserendo cum hoste proelio praestitam recensente. Isthaeo querela uti aliae quoque ullum effectum sortita est«[2]. Poza tym jednym sądem nieprzyjaznym Zamoyskiemu, nie spotykamy w całem dziele ani śladu jakiejś niechęci; owszem, zawsze zaznacza Orzelski każde wystąpienie Zamoyskiego, podaje jego przemówienia tak, że gdyby usunąć te dwa ustępy, nie możnaby nic takiego znaleść, coby się zwracało przeciw Zamoyskiemu. Przy wzmiankach o Zamoyskim niema wcale tych nieznacznych a jednak dość wyraźnych oznak, po których można na pewno wskazać, do kogo Orzelski odnosi się z niechęcią. Trudno wytłumaczyć ten nagły objaw niechęci do Zamoyskiego i przypuścić należy, że był to wynik młodzieńczego oburzenia Orzelskiego, z powodu zniweczonego sejmu i niewątpliwej krzywdy Bielawskiego.

Olbracht Łaski wojewoda sieradzki często występuje w dziele Orzelskiego jako senator, z przeciwnego wprawdzie obozu, lecz którego

---

[1] str. 229. [2] str. 259.

wota cytuje tak samo jak innych senatorów, a sądu o nim wcale nie wydaje. A jednak mało chyba było ludzi w Polsce, którzyby bardziej mogli zasłużyć na potępienie ze strony Orzelskiego, piętnującego zawsze ostro wszelką nieprawość, jak właśnie ten magnat-warchoł i jego sprawy prywatne, małżeństwa i więzienie żony. A cóż dopiero mówić o przeciwieństwach wyznaniowych i politycznych! Toż Łaski protestant dopiero podczas sejmu lubelskiego przeszedł na katolicyzm, przeciw konfederacyi warszawskiej protestował w Paryżu, zwalczał ją następnie na sejmie koronacyjnym, podobnie jak i artykuły Henrykowskie. Być może, że nie wiedział Orzelski o intrygach, które snuł Łaski celem uzyskania hospodarstwa mołdawskiego, o układach podczas pierwszej elekcyi najpierw z Wiedniem, następnie z Monluc'em, o stosunkach z Commendonem, ani o przygotowywanym zamachu, aby wprowadzić arcyksięcia Ernesta na tron, chociaż głuche pogłoski o czemś podobnem krążyły po Polsce[1]; trudno jednak przypuścić, by nie znał roli, jaką Łaski odegrał podczas drugiej elekcyi jako głowa stronnictwa cesarskiego. O głośnej sprawie Łaskiego o Lanckoronę znajdujemy u Orzelskiego kilkakrotne wzmianki[2], uderza jednak brak ścisłości w jego informacyach. Opowiada on, że oba starostwa, warszawskie i lanckorońskie, nadał Łaskiemu Henryk po ucieczce dopiero w Lyonie[3], gdy tymczasem starostwo lanckorońskie otrzymał Łaski już na sejmie koronacyjnym, ale zagarnął je dopiero po śmierci Wolskiego. Niema jednak wzmianki o innem nadaniu, które nastąpiło rzeczywiście za granicami państwa, równocześnie z nadaniem starostwa warszawskiego, a mianowicie o nominacyi na kasztelana krakowskiego po śmierci Sebastyana Mieleckiego, co chyba nie było tajemnicą dla człowieka, który ciągle obracał się w kołach zajętych sprawami publicznemi. Orzelski zapewne o wszystkiem tem wiedział, a jednak nie wiele o tem wspomina, nigdzie nie ma słowa potępienia Łaskiego, którego czyny musiały go oburzać. Czyżby go oszczędzał? — dlaczego? — jakie mogły być powody milczenia? Jest to zupełna zagadka.

O Litwinach nie znajdujemy wiele wiadomości. Zajmuje się nimi o tyle, o ile składają sprawozdanie posłowie polscy, powracający z Litwy, o tamtejszych stosunkach. Na ogół jest im niechętny, ponieważ ciągle upominają się o zwrot Podlasia, Wołynia i Kijowa, ciągle robią trudności na zjazdach, co wynika z ich stanowiska przeciwnego partyi szlacheckiej. Trafnie charakteryzuje stosunki na Litwie, gdzie jeszcze przeważa ustrój

---

[1] str. 15. [2] str. 283. [3] str. 275.

arystokratyczny: »Tresque adeo in Lithuania erant, qui potentia ingenioque maxime pollentes, cunctos tum terrore, tum muneribus ad suam sententiam perducebant, cum adversarios minis terrerent bonisque mulctarent, quosque acriores animadvertebant, facultatibus ditarent, regias vero possessiones omnes seu per vim, seu per dolum occuparent. Hi fuere: Nicolaus Radivilus Dux, Palatinus et Joannes Chodkievicius Castellanus Vilnenses, necnon Nicolaus Christopherus Radivilus iunior Aulae eiusdem Ducatus Marschalcus« [1]. Oburzają go ich gwałty, jak n. p. z Krzysztofem Grajewskim, uwięzionym przez wojewodę wileńskiego, kiedy powracał z Moskwy, wiożąc listy W. księcia do Polaków[2], ich buta i lekceważenie szlachty. Szlachtę zaś tamtejszą mało ceni, dzieląc ją na tłum politycznie nieuświadomiony, dający się oszukiwać przez panów i wodzić na pasku, albo na ludzi, będących wprost w służbie tych panów. Kiedy jeden z Litwinów, nie ulegający panom przemawia na elekcyi warszawskiej w r. 1575 w kole poselskiem przeciw cesarzowi, a więc przeciw kandydatowi panów, ściąga na siebie oburzenie innych. »Haec dicentem Corsacum collegae fremebundi intuebantur, collaque extendentes, quae referebat pugillaribus libellis inscribebant, fortasse proceribus suis recensita relaturi« [3].

Z obcych osobistości charakteryzuje Orzelski tylko jedną, a mianowicie posła francuskiego Monluc'a. Charakterystykę jego napisał znacznie później, prawdopodobnie gdy przerabiał księgę I, wcielając ją do całego dzieła, w pierwszej redakcyi brak jej bowiem. Wypadła ona bardzo ostro i zjadliwie, ale trafnie; podkreśla w niej Orzelski niezwykłą zręczność dyplomaty francuskiego w jednaniu ludzi najrozmaitszych przekonań, zarzuca mu fałsz, obłudę, zupełny brak charakteru, nie przebieranie w środkach, pozyskiwanie stronników obietnicami, których nie mógł i wcale nie zamierzał spełnić[4]. Żal i gniew z powodu zawiedzionych nadziei, które łączono z wyborem Henryka, wpłynęły na tę charakterystykę.

Należy jeszcze wspomnieć, jak się wyraża Orzelski o własnych królach. Opowiadanie rozpoczyna od śmierci Zygmunta Augusta, tak jednak często go wspomina, że nie trudno poznać, że patrzył on na niego oczyma stronnictwa szlacheckiego i protestanckiego, które do końca oczekiwało od tego króla korzystnych dla siebie reform. Obwinia więc Zygmunta Augusta, że nie dbał o dobro Rzeczypospolitej, otaczał się rozpustnikami i nierządnicami, nie dopuszczał do siebie ludzi zasłużonych, że

---

[1] str. 438. [2] str. 319. [3] str. 439. [4] str. 21.

za jego czasów rozwielmożniło się to zło, które potem gnębiło Polskę i że wszystko było sprzedajne: urzędy, przywileje, dobra; że król podpisywał podsuwane mu listy, trwonił skarb, żołnierzy nie opłacał; z królową Katarzyną rozszedł się, a sam oddał się rozpuście, która go w końcu zabiła [1].

Henrykowi od początku nie sprzyjał, w czasie sejmu koronacyjnego jednak niechęć do niego rosła, w miarę jak okazywało się coraz wyraźniej, jak złudne były nadzieje pokładane w tym królu. Przyczyniło się do tego życie Henryka, o którem ze zgorszeniem opowiada Orzelski [2]; cóż dziwnego, że wspomina go z obrzydzeniem: »nam illum, qui neque munus debitum ulla parte exequutus, neque nobiscum plus quatuor mensium intervallo commoratus est, regnantis titulo officiove insignire taedet« [3].

Na Stefana Batorego spogląda z wielką rezerwą. Wraz ze szlachtą zgadza się na jego wybór, gdy się okazała niemożliwość wyboru Piasta, z niecierpliwością i niepokojem oczekuje jego przybycia do Polski, ponieważ ciągle obawia się Maxymiliana, ale sprzeciwia się jego wnioskom tak w sprawie odłożenia koronacyi, jak dzielenia pospolitego ruszenia. W późniejszych latach widzimy z mów Orzelskiego, ogłoszonych w tomie wstępnym wydania Spasowicza [4], i z opowiadania Heidensteina, że stał się stronnikiem królewskim, w początkach jednak należy do opozycyi. Mimo to bezstronnie opowiada o powodach, jakie podczas sejmu koronacyjnego, nawet przed koronacyą, wprowadziły pewien rozdźwięk między królem a partyą szlachecką.

Stanowisko, jakie zajął Orzelski w sprawie »dwojenia« pospolitego ruszenia przeciw wnioskowi Stefana, wynika z jego zapatrywania, że prawo pisane jest nienaruszalne. Jak to widać w całem jego dziele, jest on ścisłym legalistą: konstytucye należy bezwzględnie zachowywać, gdyż tylko one zapewniają wolność szlachty; obchodzić lub złamać je doprowadziłoby to tyranii. Tezę tę o władzy, prerogatywach i obowiązkach króla precyzuje on w ten sposób: »Regem Polonum communis consensus edit coronatioque declarat, sed iusiurandum rite peractum abundeque expletum confirmat, ita nimirum, ut non alia re magis comprobetur rex, quam iusto et legitimo imperio, quo si adversus patrias leges abutatur, pari qua crearetur facultate exigendus sit« [5]. Według jego zapatrywania, które dalej rozwija, król wolno wybrany lecz związany warunkami, nie powinien mieć większej władzy jak doża wenecki, o ile wypełnia wszystkie swe obowiązki. Wobec łagodności i powolności Polaków mają królowie ich zwykle obszerniejszą władzę, aniżeli ta, któraby

[1] str. 75. [2] str. 228. [3] str. 299. [4] Mowa 5ta i 7ma. [5] str. 172.

im należała się na podstawie ustaw; obawiać się jednak należy, żeby ta władza, gdyby jej któryś z królów nadużył, nie zmieniła się w otwartą tyranię.

O naprawie praw ciągle jest mowa podczas sejmu elekcyjnego po śmierci Zygmunta Augusta. Domaganie się reformy ze strony szlachty przewija się jak nić czerwona przez całe opowiadanie, jednak nie znajdujemy, jakie było pod tym względem zapatrywanie Orzelskiego, co pod tą naprawą rozumiał. Nigdzie nie spotykamy u niego krytyki istniejących praw; ustawy są dobre, byleby tylko je wykonywać, a czuwać nad tem powinien król. Czy jednak ten król bez władzy, skrępowany niesłychanie najrozmaitszemi ograniczeniami, ma do tego potrzebne środki i siłę, nad tem Orzelski się nie zastanawia. Brak króla jest powodem tego niesłychanego zamieszania, tej anarchii, w którą Polska popadła: »Iam vero non externis modo iisque immanibus et saevissimis obiecta gentibus, uti Turcis, Tartaris, Moscis, Theutonibus, Danis Getisque, perpetuis et naturalibus nominis Poloni hostibus, ipso interregni perlongi tempore, quo rege atque moderatore caruisset, verum ad intestinum etiam dissidium devenerat, quod nonnisi extremo fatalique exitu terminandum crederetur. Iam non solum religio, pietas, fides, politia de medio delenda sperabatur, sed et de vita ipsa atque corporum immunitate periclitabatur« [1].

Na anarchię szerzącą się w państwie skarży się Orzelski bardzo często; wtóruje w tem licznym mowcom na sejmach, a ciągłe skargi podnoszone na zjazdach na gwałty i zabójstwa, które uchodzą sprawcom bezkarnie, dowodzą, że w tem nie przesadza. Wzgląd na dobro publiczne, ofiarność dla państwa zanikają, wzrasta natomiast prywata i zobojętnienie dla spraw publicznych w następstwie ciągłych zjazdów i narad. »Dawniej było lepiej«, ta zwrotka stale powtarza się u Orzelskiego, a zdaje się, że dla niego to nie frazes, lecz on w to wierzy, jak wszyscy mu współcześni. »Degenerasse omnino Polonia a priscis maiorum moribus videtur, qui uti simpliciori, ita multo sinceriori maiorique animi constantiae innixo regnandi simul et vivendi genere usi, cuncta Reipublicae munia quam celerrime, uno pronoque in patriam studio absolvere consuessent«, i dalej biada nad ogólnym upadkiem: »nostrates porro, tribus iam annis rege carentes... tantisque intra et extra Regnum obiecti incommodis praeter desidem et inanem moram dissensionibus et privatarum rerum cura, cui in electione regis plurimum

---

[1] str. 481.

indulgerent, intenti ullum omnino tot sumptuum et conventuum faustum finem explicarunt, externa autem pericula adeo contempserunt, ut ea quousque cuncta eaque atrocissima in unum confluxura, tandem, si minus caveant, hos opprimant, toleraturi viderentur. Ceterum pietate spreta, quid sanctum? iurisiurandi religione neglecta, quid firmum? legum abolito metu, quid tutum? segni vero otio, quid stultius? licentia et illecebris, quid infaustius? tyrannide, quid atrocius«?[1]

Refleksye takie powstały dopiero po ukończeniu dzieła, kiedy Orzelski poszczególne księgi zaopatrywał we wstępy. W samem opowiadaniu spotykamy stosunkowo nie wiele jego osobistych zapatrywań i sądów wyraźnie wypowiedzianych; raczej można się ich domyślać i wyczytywać je niejako między wierszami. Zresztą są to gołe fakta, opowiadane jeden po drugim, w porządku chronologicznym. Przy lekturze całego dzieła możemy śledzić, jak Orzelski pisze coraz swobodniej, coraz śmielej zaznacza swe stanowisko, lub zapatrywanie. W początkowych księgach, szczególnie w I-ej, jest on jeszcze nieśmiały, staranniej ukrywa się ze swojem zdaniem, w przedstawieniu nawet wypadków znać pewną nieumiejętność. Z czasem jedno i drugie znika, Orzelski występuje coraz pewniej, pozwala sobie nieraz na krytykę czy to faktów, czy też osób. Jestto zupełnie zrozumiałe, jeżeli zważymy, że księgę I w pierwszej redakcyi pisał jako 24 letni człowiek, stawiający dopiero pierwsze kroki tak na arenie politycznej, jak na niwie pisarskiej. Prędko jednak otrząsa się z tej nieśmiałości, coraz częściej występuje publicznie z przemówieniami; współobywatele, oceniając jego gorliwość w pracy publicznej i zdolności, darzą go zaufaniem; mandat poselski z Wielkopolski dostaje mu się za każdym wyborem, na sejmach zaś wchodzi w skład niemal każdej deputacyi do rozmaitych spraw; jemu powierzają koledzy przedstawienie ich stanowiska, jak np. na konwokacyi warszawskiej w r. 1574 w kwestyi ogłoszenia bezkrólewia[2], na drugiej elekcyi obronę Piasta[3]. Orzelski wyrabia się na polityka, który ma poczucie swego znaczenia, a to odbija się także na jego dziele.

III.

Zaznaczywszy w ten sposób po krótce charakterystyczne cechy dzieła Orzelskiego, wymieńmy jeszcze koleje, jakie ono przechodziło po dzień dzisiejszy.

---

[1] str. 299. [2] str. 251. [3] str. 415.

Wspomnieliśmy, że, jakkolwiek przygotowane do ogłoszenia, nie ukazało się w druku, wspomnieliśmy dalej, że chociaż mamy z końca XVI i początku XVII w. cały szereg rękopisów, a więc dowód zainteresowania pracą Orzelskiego, to jednak nie znajdujemy żadnej o niej wzmianki nawet u najbliższych mu ludzi, jak u brata Jana w »Annales domus Orzelsciae«. Pierwszą drukowaną wzmiankę o Bezkrólewiu spotykamy w II wydaniu dzieła Samuela Ioachima Hoppe »De scriptoribus historiae Polonicae schediasma litterarium«, umieszczonem w I tomie »I. Dlugossi Historiae Polonicae libri XII« Francof. 1711, str. 39 nota 2. Autorem tej notatki jest niewątpliwie Walenty Schlieff, który wraz z Gabryelem Groddeck'em uzupełnił Schediasma Hoppego całym szeregiem notat, których niema w pierwszym wydaniu z r. 1707. Treść notatki wskazuje, że autor jej miał w ręku rękopis zawierający tylko księgę I Bezkrólewia w pierwszej redakcyi, niewątpliwie ten sam, który w r. 1712 został mu ofiarowany przez dawniejszego właściciela Jana Jakóba Maskowa [1].

W wydanym po polsku w Warszawie r. 1732 »Programma litterarium« wspomina Józef Andrzej Załuski (str. 55, 56) już cały rękopis w ośmiu księgach. (Programma wyszło także w tłumaczeniu łacińskiem J. P. Schultza, Gdańsk 1743. Wzmianka o Orzelskim na str. 20 nr. 16). Bibliotekarz księgozbioru Załuskich Janocki wymienia kilkakrotnie rękopisy Orzelskiego, znajdujące się w tej bibliotece, mianowicie w »Specimina catalogi codicum manuscriptorum Bibliothecae Zaluscianae (1752)« str. 38 nr. 98, następnie w »Musarum Sarmaticarum specimina nova« Vol. I Vratislaviae 1771, str. 101, 102 nr. 73, 74, a wreszcie najobszerniej z podaniem kilku dat z życia Orzelskiego w »Janociana« Vol. I Varsaviae et Lipsiae 1776, str. 201 nr. 77.

W początkach XIX w. wyjątki z dzieła Orzelskiego Niemcewicz umieszcza w tłumaczeniu polskiem w I. tomie »Zbioru pamiętników historycznych o dawnej Polsce« Warszawa 1882. W »Bibliotece naukowego Za-

---

[1] Hoppe, Hoppius z rodziny gdańskiej, która w drugiej połowie XVII i w pierwszej połowie XVIII w. wydała cały szereg uczonych mężów, zajmujących się naukami i literaturą; zob. bibliografię jego prac u Estreichera XVIII. 263, gdzie takie podano źródła do jego życiorysu, Groddeck profesor gdański, z takiej samej uczonej rodziny; zob. o nim w Orgelbranda Encykl. powsz. X. 741, bibliografia u Estr. XVII. 382. Schlieff, 1680—1750, rajca miasta Gdańska, zebrał wielką bibliotekę dzieł odnoszących się do Gdańska i Prus królewskich. Mascov Gdańszczanin, profesor prawa i historyi w Lipsku (Orgelbr. Enc. powsz. XVIII. 135.) O wspomianym rękopisie zob. poniżej ustęp IV.

kładu imienia Ossolińskich« t. VII (Lwów 1843) str. 157—222 podał Alexander Batowski krótką wiadomość o Orzelskim, opartą na Janockim. Prócz szeregu uwag o dziele i jego losach przy opisie rękopisu Bezkrólewia, znajdującego się w Bibliotece Ossolińskich, mamy tam dokładny przegląd rzeczy opisanych w ośmiu księgach i trzy drobne wyjątki w oryginalnem brzmieniu; na końcu dodaje Batowski opis dwóch rękopisów, przechowywanych w bibliotece Czartoryskich (podówczas jeszcze w Sieniawie).

M. Wiszniewski w »Historyi literatury polskiej« dwukrotnie zajmuje się Orzelskim. Raz (t. I str. 52, Kraków 1840) wymienia go tylko wśród »dziejopisów zatraconych lub w rękopiśmie«, drugi raz (t. VII str. 442—4, Kraków 1845) pisze o nim obszerniej. Znał on »Annales domus Orzelsciae« w rękopisie i stamtąd zaczerpnął szereg wiadomości o życiu Orzelskiego, prócz tego brał z Heidensteina i Janockiego; charakterystykę dzieła podał według wyjątków Niemcewicza. Samego rękopisu Bezkrólewia nie miał prawdopodobnie w ręku, skoro twierdzi, że Orzelski pisał po polsku, lecz przechował się rękopis tylko po łacinie; skąd tę fałszywą wiadomość zaczerpnął, trudno zrozumieć, przypuszczać można, że to jest nieporozumienie, które wynikło ze słów Jana o polskich pismach brata Macieja (zob. powyżej str. IV).

W 1854 r. wydano w Petersburgu, nakładem B. Maurycego Wolffa I tom »Dziejopisów krajowych«, zawierający »Solikowskiego J. D. Krótki pamiętnik rzeczy polskich od zgonu Zygmunta Augusta... w przekładzie Ludwika Kondratowicza«. Zaproszenie do przedpłaty na to wydawnictwo zapowiadało przyszłe wydanie dzieła Orzelskiego, to zaś stało się powodem, że Seweryn Gołębiowski umieścił w Bibliotece Warszawskiej t. 54 (1854, t. II) str. 60 krótki życiorys Orzelskiego i zwrócił uwagę wydawcy na rękopis znajdujący się w posiadaniu K. W. Wójcickiego, a zawierający 29 mów sejmowych i sejmikowych Świętosława Orzelskiego z lat 1576—1597. Gołębiowski czerpał z Wiszniewskiego i za nim powtórzył, że Bezkrólewie pierwotnie napisano po polsku, a następnie dopiero przełożono na łacinę i w tej formie się do nas dochowało.

W latach 1856—8 wychodzi wreszcie Orzelski jako t. II—V »Dziejopisów krajowych«. Wydawnictwo to było przedsięwzięciem księgarskiem, obliczonem na szerszą publiczność, nie mogło tedy podawać źródeł w oryginale, tylko w języku polskim. Zapowiadano 15 tomów, wyszło zaś 12; oprócz wspomnianego Solikowskiego i Orzelskiego wydano Heidensteina, Łasickiego, Fredrę, Rudawskiego i Wassenberga. Tłumaczami, którzy zarazem

dawali objaśnienia i życiorysy, byli Ludwik Kondratowicz (Władysław Syrokomla), Michał Gliszczyński, A. B. Jocher, Michał Baliński, Włodzimierz Spasowicz.

Pełny tytuł Orzelskiego w tem wydaniu brzmi: »Bezkrólewia ksiąg ośmioro czyli Dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta r. 1572 aż do r. 1576. Skreślone przez Świętosława z Borzejowic Orzelskiego starostę Radziejowskiego. Przełożył z rękopismów Cesarskiej Publicznej Biblioteki, życiorysem i przypisami uzupełnił Włodzimierz Spasowicz. Petersburg, nakładem i drukiem Bol. Maur. Wolffa«. Tom I obejmuje księgi 1—3 Bezkrólewia (r. 1856), tom II księgi 4—6, tom III księgi 7 i 8, a wreszcie tom wstępny (wydany na końcu, w r. 1858) zawiera życiorys Orzelskiego, mowy jego i pisma w sprawach publicznych, wydane z rękopisu K. W. Wójcickiego, o którym pisał Gołębiowski (w Bibl. Warsz. 1854)[1].

Tłumaczenia dokonał Włodzimierz Spasowicz, zachęcony do zajęcia się dziejopisami łacińskimi i do spolszczenia ich dzieł przez Mikołaja Malinowskiego, który też pracami jego kierował. W wydawnictwie »Dziejopisów« oprócz Orzelskiego przełożył, życiorysem i objaśnieniami uzupełnił »Rudawskiego Szymona Wawrz. Historya polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju oliwskiego, czyli Dzieje panowania Jana Kazimierza od r. 1648 do 1660 (tom XI i XII) 1855«, a nadto napisał życiorys Heidensteina do spolszczonych przez M. Gliszczyńskiego jego Dziejów (tom VI i VII) 1857. Spasowicz, głośny później prawnik, profesor, obrońca karny, publicysta, historyk literatury i t. d., w młodszych latach należał także do wydawców petersburskiego wydania (Ohryski) »Voluminów legum«. Życiorysy Orzelskiego, Heidensteina i Rudawskiego umieścił także w zbiorowym wydaniu swych pism w I tomie (Petersburg 1892) i nazwał je tam »młodzieńczemi próbami i studyami«.

Wydanie Spasowicza nie mogło zadowolić historyków. Tłumaczenie to na ogół liche: w wielu miejscach przekład jest bardzo dowolny, często zmienia zupełnie sens oryginału, w innych miejscach, gdzie tłumacz nie mógł dać sobie rady z tekstem rzeczywiście niejasnym, zawiłym, opuszczono bez skrupułu całe zdania lub ich części. Nie znając dostatecznie przedmiotu, a zapewne i wskutek pospiesznej pracy podano często źle odczytane nazwiska osób, lub ich tytuły, i nazwy miejscowości. Wszystkie daty, które Orzelski daje w oryginale według kalendarza rzymskiego, w prze-

---

[2] Rękopis ten zaginął. O próbach odszukania go zob. notatkę E. Barwińskiego w Dyaryuszach sejmu 1591/2. (»Scriptores rerum polonicarum« t. XXI str. XXVI).

kładzie rozwiązano błędnie, bez podania przytem dat oryginalnych, wskutek czego uniemożliwiono kontrolę. Objaśnienia są często błędne, a czasem nie wystarczające. Brak wreszcie jakiegokolwiek spisu treści i indeksu utrudnia oryentowanie się w tak ogromnym materyale, czego nie usuwają marginalia, dane w tłumaczeniu za wzorem jednego z rękopisów petersburskich, służących za podstawę tłumaczowi.

Niektóre z tych wad tłumaczenia Spasowicza, przedewszystkiem błędne odczytanie nazwisk i nazw miejscowości, wytknął w recenzyi Leopold Hubert (Bibl. Warsz. 1859, I). Na podstawie porównania z wyjątkami, podanymi przez Niemcewicza, spostrzegł on znaczne różnice w nazwach i datach i sądził, że należy je przypisać błędnym odpisom, z których czerpali Niemcewicz i Spasowicz. W rzeczywistości w wielu wypadkach są to fałszywe odczytania obu tłumaczy [1].

Tłumaczenie Spasowicza nie mogło więc zastąpić i nie zastąpiło wydania oryginału. T. Piliński pisząc rozprawę: »Das polnische Interregnum« (Heidelberg 1861; przekład polski ukazał się r. 1872 w Przeglądzie polskim i osobnej odbitce) korzystał tylko z rękopisu, wyrażając ubolewanie, że Orzelski nie został wydany i uważał tłumaczenie za wcale nie nadające się do użycia (str. 7 nota 2). A tak samo i W. Zakrzewski (Po ucieczce Henryka, Kraków 1878, str. VII) oświadczał, że »nie można nazwać wydaniem petersburskiego przekładu na język polski, którego błędność i fałszywość wielokrotnie stwierdzono«. Tenże uczony w referacie o wydawnictwie źródeł do dziejów XVI w. uważał wydanie łacińskiego tekstu Orzelskiego za naglącą potrzebę. (Pamiętnik I-go zjazdu historyków polskich im. J. Długosza. SS. rr. pol. VI str. 69, Kraków 1881).

Pomimo to wszystko nie spieszono się z wydaniem oryginału Orzelskiego, zapewne uważając za pilniejsze ogłaszanie źródeł całkiem nie wydanych. Dopiero w r. 1902 uchwaliła komisya historyczna Akad. Umiej. na propozycyę p. Witolda Nowodworskiego z Petersburga, że należy wydać oryginalny tekst i powierzyła mu tę pracę. W latach 1902 do 1905 p. Nowodworski zarządził odpisanie tekstu z najlepszego rękopisu petersbur-

[1] Według Huberta pracowali nad tłumaczeniem Orzelskiego równocześnie ze Spasowiczem, w Warszawie jakiś zresztą nieznany Lisowski, w Paryżu zaś Kalinka i Klaczko (l. c. str. 782). O tłumaczeniach takich jednak zgoła nic nie wiadomo. W Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu przechowało się w rękopisie (sygn. 4° — II. K. b. 35) tłumaczenie pierwszej księgi. (Nr. 257 katalogu Bibl. Racz. Poznań 1885, t. I, str. CCLXXXV). Może o tem właśnie tłumaczeniu wspomina Batowski (l. c. str. 214), powiadając, że ma wyjść w Poznaniu.

skiego i rozpoczął kolacyonować ten odpis z innymi rękopisami. Wkrótce jednak potem, mianowany profesorem w Liceum w Niżynie gub. charkowskiej, musiał opuścić Petersburg, a nie mogąc nadal pracować nad Orzelskim, zrzekł się tego wydawnictwa, które w r. 1911 powierzyła Komisya podpisanemu wydawcy. Po przeprowadzeniu niezbędnych jeszcze dalszych prac przygotowawczych i porównaniu różnych rękopisów, rozpoczęto wreszcie w r. 1914 druk, postępujący jednak bardzo powoli najpierw z powodu strejku drukarskiego w Krakowie, a następnie po wybuchu wojny wskutek powołania wydawcy do służby wojskowej.

IV.

Dzieło Orzelskiego przechowało się do naszych czasów w dość licznym szeregu rękopisów różnej bardzo wartości. Dotychczas znamy ich 18 (prawdopodobnie istnieją także inne jeszcze, dotąd nam nieznane), ze względu zaś na czas ich powstania możemy je podzielić na dwie grupy. Do jednej należy zaliczyć te rękopisy, które powstały niedługo po napisaniu dzieła przez Orzelskiego, a więc z końcem wieku XVI lub z początkiem XVII; do drugiej odpisy, sporządzone po dłuższej przerwie, w czasie której Orzelski popadł w zupełne zapomnienie, odpisy znacznie późniejsze, w w. XVIII i XIX, kiedy wraz z odrodzeniem nauk, zaczęło się budzić także i zainteresowanie się dziejami ojczystemi i ich źródłami. Do pierwszej grupy zaliczamy 8, do drugiej 10 rękopisów.

Ze względu na zawartość rękopisów można je podzielić na cztery grupy:

Pierwszą grupę stanowią dwa rękopisy, zawierające tylko pierwszą księgę w pierwszej redakcyi. Są to rękopis **1** Gdański I (oznaczony w naszem wydaniu przez **G**) i jego kopia, rękopis **2** Lipski.

Drugą grupę tworzą rękopisy kompletne, mające pełnych ośm ksiąg. Tutaj należą: rękopis **3** Petersburski I (oznaczony w naszem wydaniu przez **P**) i pochodzące od niego kopie przeważnie późne bardzo: rękopisy **4** Baworowskich, **5** Czartoryskich I, **6** Czartoryskich II, **7** Dzikowski, **8** Ossolińskich I **9** Zamoyskich I, **10** Krasińskich, a nadto starszy od tych kopii **11** Paryski.

W trzeciej grupie mamy rękopisy niekompletne, w których opowiadanie urywa się w księdze VIII na innotescencyi Stefana Batorego: **12** Ossolińskich II (oznaczony w naszem wydaniu przez **O**), **13** Kórnicki, **14** Zamoyskich II, **15** Petersburski II, **16** Gdański.

Do czwartej grupy można w końcu wydzielić rękopisy fragmentaryczne,

zawierające tylko po kilka ksiąg. Tutaj należą rękopis **17** Ossolińskich III i **18** Raczyńskich.

Według tych grup podajemy poniżej opis rękopisów w porządku chronologicznym ich powstania, umieszczając na pierwszem miejscu te rękopisy, które posłużyły do ustalenia tekstu.

I. 1. Biblioteka miejska w Gdańsku Ms. 1510 (dawna sygn. I. E. q. 105) posiada rękopis papierowy, 190 mm na 150 mm, kart nlb. 89, pisany jedną ręką między r. 1573 a 1577 pismem drobnem, wyraźnem. Dość liczne opuszczenia nazwisk w tekście, a szczególnie imion z pozostawieniem na nie miejsca; częste poprawki, głównie językowe, także rozwiązania skróceń. Oprawny w w. XVI w biały pergamin, ozdobiony czarnym ornamentem z wyciśniętemi literami A. C.; w środku był herb, obecnie zdarty. Na pierwszej karcie tytuł: »Interregni Poloniae liber primus ad Petrum Czarnkovium Castellanum Posnaniensem scriptus anno Christi 1573 Swientoslao Orelio de Bozeiewice Equite Polono authore. Vivo moriturus moriar victurus«. Na końcu dzieła, na karcie 86: »Thopolae 19 Calend. Sept. a. Ch. 1573«. Zawiera tylko księgę I w pierwszej redakcyi. Właścicielem rękopisu był synowiec Piotra kasztelana poznańskiego Andrzej Czarnkowski (zob. o nim Boniecki III, 299), który na kartach 86 v. i 87 wpisał kilka notatek historycznych o królu Henryku z lat 1573—5, a na karcie 89 v. podpisał się z datą r. 1577. Na wewnętrznej stronie okładki znajduje się exlibris jednego z późniejszych właścicieli rękopisu Walentego Schlieffa i notatka jego ręką napisana: »Hoc MStum e benevola donatione Dni D. Joh. Iac. Mascou Senatoris Lipsiensis a⁰ 1712 ad me pervenit, posteaquam illud a multis mendis satis operose repurgaverat«. (opis tego rękopisu w »Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliotek«. Teil 2 bearb. v. O. Günther. Danzig 1903, str. 271).

2. Kopią z niego sporządzoną w w. XVIII jest rękopis Biblioteki miejskiej w Lipsku nr. 681 (dawna sygn. Rep. IV. 4. 86) opisany przez X. Liskego, w »Studya z dziejów wieku XVI«, Poznań 1867, str. 280.

II. 3. Cesarska Biblioteka Publiczna w Petersburgu posiada pod sygn. Lat. F. IV. 36 rękopis papierowy, 310 mm na 195 mm, str. lb. 830 (str. 55 podwójnie), oprawny po r. 1779 w żółty marokin z wyciskanym i złoconym herbem Stanisława Augusta na przedniej okładce, a z napisem na tylnej: »Stanislaus Augustus Rex Poloniarum saeculorum posteritati vindicat«; na grzbiecie, zdobnym w złocone wyciski, napis: »Orzelski Interregnum Poloniae«. Pisany jedną ręką z końca XVI albo z początku XVII w.

bardzo starannie, ductus włoski, litery zaczynające nowe ustępy ozdobniejsze i większe. Każda strona w ramkach, na marginesie treść podana tą samą ręką. Księgi nie zaczynają się na nowych stronach; każda ma tytuł wypisany większemi literami. Pierwsze trzy karty wklejone przy oprawie, z tych tylko ostatnia zapisana na jednej stronie przez Janockiego, który podaje parę wiadomości o Orzelskim i nadmienia o historyi bezkrólewia innego autora, znajdującej się w Bibliotece Załuskich (cała ta notatka wydrukowana w Ianociana I. 201). Na karcie tytułowej napis: »Interregni Poloniae libri VIII a Swentoslao Orzelsky Radeovien. Capneo editi anno salutis 1576 sub initium imperii Diui Stephani I Poloniae Regis Magni Lithuaniae Ducis... etc. Domini necnon Transylvaniae Principis«. Przy nazwisku Orzelskiego »O« podkreślone dwiema kreskami w charakterystyczny dla J. A. Załuskiego sposób. Prócz tego jego ręką napisane na górze »Orzelski« a po Poloniae »historia«. Na końcu 4 karty nie zapisane. Rękopis był własnością Jędrzeja Stanisława Załuskiego kanclerza koronnego, a następnie biskupa krakowskiego, który go ofiarował bratu Józefowi Andrzejowi referendarzowi koronnemu, a potem biskupowi kijowskiemu, założycielowi Biblioteki Załuskich. Do tej Biblioteki włączył go referendarz i z nią razem dostał się do Petersburga. (Opis zob. u J. Korzeniowskiego, »Zapiski z rękopisów Ces. Biblioteki Publ. w Petersburgu«, Arch. do dziejów liter. i oświaty t. XI str. 96).

Z tego to rękopisu skopiowano w w. XVIII i na początku XIX szereg rękopisów, które razem z nim i rękopisem paryskim stanowią drugą grupę.

4. Biblioteka Baworowskich we Lwowie. RP. papierowy bez sygnatury, 360 mm na 235 mm, kart 392, z czego pierwsza tytułowa i ostatnia niezapisana. Oprawny w w. XVIII w brązową skórę z ozdobnymi na grzbiecie wyciskami złoconymi i napisem: »Orcelskiego *(s)* rękopisu Interregna Poloniae«. Na środku obu okładek wyciśnięta tarcza herbowa z herbami Kotwica (herb Kołłątaja), Leliwa, Radwan i Nowina; podtrzymuje ją z lewej strony lew, z prawej zaś człowiek, nad nią hrabiowska korona, w koło napis: »Ad usum Bibliothecae Hugonis de Kołłątay«. Pisany kilku rękoma z drugiej połowy XVIII w.; pismo zawsze piękne i bardzo staranne. Na pierwszej karcie ozdobny napis: »Interregnum Poloniae in libros VIII descriptum«. U góry i na boku (dwa razy) napisała inna ręka współcześnie: »Orzelski«. Każda księga ma napis wielkiemi literami: »Interregni Poloniae liber I, II« i t. d. RP. pisany ze znacznymi marginesami, na których krótko podana treść. Był on w ręku J. A. Załuskiego, jego bowiem ręką jest dopisane nazwisko Orzel-

skiego, którego pierwsza litera O jest jak zwykle u Załuskiego podkreślona dwiema kreskami. Kodeks był własnością Hugona Kołłątaja, późniejsze jego koleje nim się dostał do Biblioteki Baworowskich nie znane. Wspomniany przez W. Kętrzyńskiego, Teka konserw. Galicyi wschodniej, Lwów 1892, str. 43 nr. 52.

Dalsze dwa odpisy rękopisu petersburskiego są obecnie własnością Muzeum XX. Czartoryskich w Krakowie.

5. Nr. 306 opisany przez Alexandra Batowskiego, »Rękopisma księgozbioru Ossolińskich«, Biblioteka Ossolińskich t. VII, 1843, str. 212 nota 29 i przez Korzeniowskiego J. »Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski«, Cracoviae 1887—1893, Vol. I str. 58.

6. Nr. 2461 opisany przez Batowskiego l. c.

Następne trzy kopie pochodzą z początku XIX w., mianowicie:

7. RP. Biblioteki hr. Tarnowskich w Dzikowie, sygn. P. 3. N. 33. Wspomina o nim Batowski l. c. str. 214, a opisuje go Chmiel A., »Rękopisy Bibl. Hr. Tarnowskich w Dzikowie«, Kraków 1908 (odb. z Przewodnika bibliograficznego) str. 22.

8. W Bibliotece Zakładu nar. im. Ossolińskich we Lwowie RP. nr. 114 opisany przez Batowskiego l. c. i Kętrzyńskiego W. »Katalog rękopisów Bibl. Zakł. nar. im. Ossolińskich«, tom I, Lwów 1881, str. 177.

9. W Bibliotece Ordynacyi Zamoyskiej w Warszawie RP. bez sygn., w dwóch tomach sporządzony celem wydania przez Stanisława Zamoyskiego (prawdopodobnie prezesa senatu Król. Pol.).

10. W Bibiotece Ordynacyi Krasińskich RP. 2960. Kopia z połowy XIX w.; zob. Pułaski Franc. »Opis 815 rękopisów Bibl. Ord. Kras.« (Muz. Konst. Świdzińskiego t. XXIII—XXIX) Warszawa 1914 str. [31].

11. Należący do tej grupy RP. w Bibliothèque Nationale w Paryżu, sygn. Fond latin nr. 6060, »Codex Balusianus« pochodzi z końca XVI lue początku XVII w. Rękopis papierowy, fol., kart liczbowanych 381. Oprawy w białą, świńsk skórę. Pisany jedną ręką dzieli się tylko na księgi, dalszego podziału na ustępy niema; na marginesach są uwagi (nazwiska, nazwy miejscowości, najwybitniejsze zdarzenia) oryentujące przy używaniu rękopisu. Był już w w. XVIII w »Bibliothèque Royale« i jest zanotowany w »Catalogus Codicum Ms. Bibliotecae Regiae Parisiensis, Paris 1744«[1].

---

[1] Opis zawdzięczam Drowi Stanisławowi Zachorowskiemu.

III. Z pięciu rękopisów tworzących trzecią grupę, cztery pochodzą z końca XVI lub z początku XVII w., a jeden z drugiej połowy XVIII w. Z pierwszych jest najważniejszy:

12. Biblioteki Zakładu nar. im. Ossolińskich we Lwowie rękopis nr. 3551, papierowy, 300 mm na 190 mm, str. lb. 839, na początku i na końcu po jednej karcie nie zapisanej. Paginacya (nie współczesna z pismem) była dawniej kart (tylko do 136 str.), potem przerobiono ją na paginacyę stron z błędem po str. 230, gdzie policzono dalej 331. Oprawny w skórę brunatną z wyciśniętymi ornamentami; oprawa uszkodzona, z jej wnętrza wygląda jakiś traktat teologiczny, druk XVI czy XVII w. użyty do oprawy; grzbiet późniejszy. Na przedniej stronie wyciśnięty herb Łodzia i cyfry A. O. E. P. (Jędrzej Opaliński, biskup poznański 1607—1623, syn Jędrzeja wielkiego marszałka koronnego), powyżej dewiza: »In manu Dei sortes meae«. U góry wyciśnięty złotem herb Mniszchów. Na wewnętrznej stronie okładki jakieś notatki ręką XVIII w. częściowo zamazane atramentem; pod spodem ręką dawniejszą (koniec XVI lub początek XVII w.), tą samą, co paginacya stron: »Author Suientoslaus Orzelski de se ipso loquitur pagg. 832«. Na karcie, częściowo przyklejonej do przedniej okładki, kartka z drukowanym napisem: »Depozyt Hrabiny Jadwigi Mniszech«. Na odwrotnej stronie ostatniej karty, częściowo przylepionej do tylnej okładki, tą samą ręką, co paginacya, dopisano: »Author de se ipso lib. 5 pag. 27« (przekreślone współcześnie); pod tem podano, na której stronie która księga się zaczyna. Pisany jedną ręką, pismem pięknem i starannem z końca XVI lub z początku XVII w. W księgach nie ma podziału na ustępy; tekst idzie bez przerwy przez całą księgę. Urywa się w księdze VIII na innotescencyi Stefana Batorego z 2 maja r. 1576. Zaczęto pisać pierwsze zdanie konfirmacyi, ale przekreślono dwa wiersze u dołu przedostatniej karty; druga strona tej karty zostawiona pusta. Dosyć często opuszczone miejsca na imiona wymienianych po nazwisku osób. Tytułu do całego dzieła i nazwiska autora wcale niema. Na pierwszej stronie tytuł księgi I większemi literami, czerwonym atramentem. Nad nim ręką XVIII w.: »Joseph Comte de Mniszech S. S.« Podobnie jak w księdze I, wypisane tytuły dalszych ksiąg aż do V, a także pierwsze wyrazy tekstu, a wyjątkowo w początku, tu i ówdzie, i wśród tekstu; — od księgi VI zostawiono na tytuły miejsca puste, gdzie później wpisała tytuł drobnem pismem ta sama ręka, która paginowała rękopis. Każda księga zaczyna się od nowej strony, u góry. W pierwszej księdze wiele wyrazów podkreślonych, tak samo często treść podana na marginesie; wszystko odmienną ręką, ale

niewiele późniejszą. W dalszych księgach niema ani podkreśleń, ani marginaliów. Rękopis ten jest jednym z kodeksów należących do zbioru Opalińskich; wskazuje na to format, oprawa, zupełnie podobne do innych znanych kodeksów tego zbioru. W jaki sposób dostał się do Mniszchów, niewiadomo [1].

W najbliszem pokrewieństwie z rękopisem Ossolińskich pozostają dwa rękopisy: Kórnicki i Zamoyskich.

13. RP. Kórnicki, sygn. Bk. 273. II. 147. papierowy, folio, kart 405, pisany prawie wyłącznie jedną ręką, czytelną, piękną z w. XVII. Pismo ozdobne, różnokolorowe nagłówki ksiąg, często też kolorowane daty (później wpisywane farbami); pod koniec inne pismo; w tekście liczne opuszczenia; urywa się na innotescencyi Stefana Batorego z dopiskiem: »Idem do koronacyi«. Nazwiska Orzelskiego niema nigdzie; zdaje się, że była karta tytułowa, której teraz brak. RP. oprawny w białą skórę; na okładce niema żadnych napisów, tylko świeża sygnatura kórnicka.

14. W Bibliotece Ordynacyi Zamoyskiej w Warszawie RP. nr. 958, papierowy, folio, oprawny w czerwoną skórę, pisany jedną ręką z końca XVI lub z początku XVII w. Pismo staranne, początki ustępów z ozdobnymi inicyałami. Tak samo, po pierwszej karcie pustej, tytuł na drugiej karcie ma ozdobne inicyały: »Interregnorum Poloniae descriptio ab anno Domini 1572 post decessum Sigismundi Augusti Regis«. RP. Zamoyskich bardzo podobny zewnętrznie do kórnickiego i tak jak on kończy się na innotescencyi Stefana Batorego, zawiera jednak szereg dodatków, wsuniętych w samą treść, a nie należących do Orzelskiego.

15. Kopią rękopisu Ossolińskich lub jakiegoś nieznanego, od którego oba pochodzą, jest RP. Ces. Biblioteki Publ. w Petersburgu, sygn. Lat. F. IV. 94. Korzeniowski l. c. wspomina go, ale nie opisuje. Jestto RP. papierowy, 335 mm na 205 mm, str. lb. 701, z tego zapisanych 698; oprawny w lichy półskórek i zniszczoną tekturę. Pisany kilku rękami XVIII w. niezbyt starannie. Niema wcale podziału na ustępy, marginalia zaś nieliczne. Należał do J. A. Załuskiego referendarza koronnego, który na karcie tytułowej dopisał: »NB. in exemplari Exc. Dni Cancell. R. Fratris mei adsunt

[1] Józef Mniszech, którego nazwisko znajduje się na tym rękopisie, będzie to zapewne chorąży wielki koronny, następnie wielki ochmistrz królestwa Galicyi i Lodomeryi, protoplasta starszej, galicyjskiej linii Mniszchów, zmarły w r. 1797. Jego wnuczka Jadwiga, zakonnica w klasztorze Niepokalanek w Jazłowcu, złożyła ten rękopis w depozyt Bibl. Ossol. Por. Żychliński, Złota księga t. X, str. 214, 215.

notae marginales quae hic desunt — inde hic transcribantur«. Kodeks tu wspomiany jest to właśnie powyżej już opisany **3** RP. Petersburski I.

16. Zgoła odmienny charakter ma, należący do tej grupy, RP. Gdański w Archiwum państwowem (dawniej w Archiwum miejskiem dział: Recesse Y; dzisiejsza sygn.: Stadt Danzig 300, Abt. 29 Nr. 23), papierowy, 310 mm na 195 mm, str. lb. 760, na początku 10 kart, na końcu 16 kart, pisany kilku rękoma z końca XVI w. niezbyt starannie; ductus zdradza rękę przyzwyczajoną do pisania gotyką. Oprawny współcześnie z napisaniem lub mało co później w pergamin. W archiwum miejskiem uważano go za dzieło Karnkowskiego lub Kromera i dopiero prof. W. Zakrzewski w r. 1885 zanotował (na kartce, którą nalepiono potem na RP.), że to dzieło Orzelskiego.

IV. Rękopisy czwartej grupy nie wchodzą tu w rachubę, są to zaś **17** RP. Biblioteki Zakładu nar. im. Ossolińskich we Lwowie Nr. 782, opisany przez Kętrzyńskiego o. c. t. III str. 251, i **18** RP. Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu Nr. 235, sygn. Fol. II. K. b. 14., opisany przez Sosnowskiego M. E. »Katalog Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu« Poznań 1885 t. I str. CCLXX. Wspomina o nim także Batowski l. c., który przy tej sposobności wymienia także jakąś kopię »przed kilku laty« (a więc ca. r. 1830) staraniem hr. Raczyńskiego w Petersburgu z manuskryptu Załuskich sporządzoną, ale bardzo nędzną Katalog Bibl. Racz. kopii takiej nie zaznacza.

Żaden z opisanych powyżej rękopisów nie jest autografem Orzelskiego, jak to pierwej błędnie sądzono o RP. Biblioteki Załuskich[1], lub o RP. Biblioteki miejskiej w Gdańsku[2]; nie wiemy też, czy który z tych dwóch spisano pod okiem autora. Przypuszczać możnaby, że RP. Biblioteki miejskiej w Gdańsku jest właśnie tym egzemplarzem, który Orzelski ofiarował swemu wujowi Piotrowi Czarnkowskiemu kasztelanowi poznańskiemu, a któremu późniejszy właściciel Andrzej, jego synowiec, dał nową oprawę ze swymi inicyałami. Możliwem jest jednak, że to tylko kopia tego egzemplarza.

Wspomniano już[3], że Orzelski pierwotnie chciał opisać tylko pierwsze bezkrólewie po śmierci Zygmunta Augusta i że księgę I tych dziejów ofiarował wujowi Czarnkowskiemu, a następnie nieco przerobioną włączył do całego dzieła. Zmiany, jakie przy przeróbce wprowadził, są stosunkowo nie wielkie, głównie językowe i stylistyczne, tu i owdzie w niektórych szczegółach. Prócz tego znajdujemy w dru-

[1] Janociana I. 202. [2] Wydanie Spasowicza, tom wstępny str. 23. [3] str. VI.

giej redakcyi niektóre dodane ustępy, których brak w pierwszej. Poniżej wymieniamy ważniejsze różnice: w pierwszej redakcyi jest dedykacya zwrócona do Piotra Czarnkowskiego, niema zaś wstępu, który Orzelski dodał dopiero po ukończeniu całego dzieła. List Monluc'a do stanów polskich z Konina 28. paźdz. 1572 (str. 17—20) jest w pierwszej redakcyi całkiem krótko streszczony. Brak w niej także dosadnej charakterystyki Monluc'a (str. 21), krótkiego ustępu o sejmikach niewielkopolskich (str. 22), opisu napadu Wardęskich na Monluc'a w Koninie (str. 31), opisu mostu na Wiśle (str. 33—4). Mowa kardynała Commendonego na elekcyi warszawskiej jest tylko krótko streszczona (str. 35), podczas gdy w drugiej redakcyi jest podana w całości. Natomiast tylko pierwsza redakcya ma zakończenie zwrócone do Czarnkowskiego (str. 133).

Rękopisy, które mają ośm ksiąg, a więc całe dzieło, podzieliliśmy na dwie grupy tj. grupę II i III. Różnice między temi dwiema grupami są bardzo zasadnicze. Dwa rękopisy grupy II, pochodzące z w. XVI (Nr. 3 i 11), przepisano bezpośrednio, czy też pośrednio, z rękopisu, który wyszedł z pod pióra Orzelskiego, lub powstał pod jego okiem. Liczne błędy, które w nich znajdujemy, są błędami kopistów, nie mamy jednak żadnej podstawy do przypuszczenia, że ci kopiści wprowadzili jakieś ważniejsze zmiany, coś opuszczali, lub dodawali.

Zupełnie przeciwnie rzecz się ma z rękopisami grupy III, które przepisano z jakiegoś rękopisu nam nieznanego, gdzie pisarz nie skopiował dosłownie rękopisu Orzelskiego, lecz wprowadził liczne i to tendencyjne zmiany. Mamy tu więc do czynienia także z odmienną redakcyą, która nie wyszła z pod pióra Orzelskiego, lecz kogoś drugiego. Oprócz drobniejszych, stylistycznych niejako, odmianek mniejszej wagi, usunięto lub zmieniono systematycznie wszystko to, coby mogło razić uczucia katolickie — nie ulega więc wątpliwości, że wprowadzający te zmiany był katolikiem. Równocześnie jednak możemy stwierdzić, że był to człowiek, który sam brał udział w opisywanych przez Orzelskiego wypadkach i znał je równie dobrze, a może i lepiej, niż sam autor. Od niego bowiem pochodzą te bardzo ciekawe i charakterystyczne dodatki o zakulisowej robocie podczas opisywanych bezkrólewiów. Z tych wiadomości nieznanych młodemu i niedoświadczonemu Orzelskiemu, możemy wnosić, że pisarz uzupełniający naszego autora stał blisko któregoś z senatorów, dokładnie poinformowanego o tajnych intrygach, jakie zawiązywały się wśród politycznych przywódców społeczeństwa polskiego.

Poniżej podajemy spis tych różnic między rękopisami grupy II i III, które jaśniej scharakteryzują redaktora rękopisów grupy III. Rękopisy grupy III mają po mowie kardynała Commendonego podczas pierwszej elekcyi opis krótkiego zatargu kardynała z Piotrem Zborowskim (str. 45). W opis obrad o elekcyi Henryka jest wtrącony obszerny ustęp, opisujący, jak Monluc pozyskał panów litewskich, a także niektórych polskich, jak Zborowskich i Łaskiego (str. 109). W księdze II znajdujemy szereg drobnych szczegółów o podróży posłów polskich do Francyi (str. 135, 137, 141) i o przyjeździe Henryka do Polski (str. 158, 161, 167, 171), których niema w rękopisach grupy II, brak natomiast całego ustępu o Halszce z Ostroga (str. 141). W księdze III brak ustępu, w którym Orzelski wypowiada swe osobiste zapatrywanie na toczące się wypadki (str. 172), brak dalej ustępu, w którym wyraża oburzenie, że Henryk nie chce podczas koronacyi zaprzysiądz konfederacyi warszawskiej (str. 181), brak również i tego, gdzie napada na Uchańskiego za jego protest przeciw tej konfederacyi (str. 219); dalej opuszczono ustęp o Łaskim i o gorszącym trybie życia Henryka w Krakowie (str. 228). Koniec księgi III jest zupełnie odmienny: zamiast dyplomu Zygmunta Augusta zatwierdzającego pruskie przywileje, mamy w rękopisach grupy III dłuższy ustęp o odpowiedzi króla na żegnanie poselskie, o dalszych zamiarach Henryka, o zajściu ze Skalichem, wreszcie o wycieczce króla do Wieliczki i Niepołomic (str. 230—6). W księdze IV brak w rękopisach grupy III zupełnie wstępu (str. 237); opis napadu na Bróg krakowski jest znacznie krótszy niż w rękopisach grupy II (str. 274). Brak zupełnie szeregu ustępów, zawierających pochwałę zmarłego Jana Tomickiego kasztelana gnieźnieńskiego, gorliwego protestanta, wzmiankę o przejściu dwóch mnichów do różnowierców i wreszcie o zamiarze Niemojewskiego przeprowadzenia dysputy z Jezuitami (str. 284—6). W opisie zjazdu w Stężycy, w księdze V, redaktor rękopisów grupy III skrócił i osłabił ustęp o knowaniach wysłanników cesarskich w Krakowie (str. 314—5), a natomiast szerzej rozpisał się o sporze o hetmaństwo nadworne (str. 321). Wogóle jest w tej księdze szereg drobniejszych zmian świadczących, że autor ich trzymał z senatem i raczej był zwolennikiem kandydatury austryackiej, w przeciwieństwie do Orzelskiego, zasadniczego jej wroga (str. 330, 350, 351). W tejże księdze jest dodany ciekawy ustęp o zabiegach, jakie czyniła pewna grupa panów małopolskich z Piotrem Zborowskim na czele, by poprzeć kandydaturę Wilhelma z Rozemberga (str. 358—9). W księdze VI znajdujemy dodanych kilka zdań, wskazujących na pewien antagonizm, panujący między wielkim marszałkiem koronnym

Andrzejem Opalińskim a Piotrem Zborowskim (str. 400). Dodatek ten jest tak charakterystyczny, że na nim można oprzeć twierdzenie, że uzupełniającym dzieło Orzelskiego był albo sam Opaliński, albo ktoś bardzo mu bliski[1]. Dalszym dodatkiem w tej księdze jest ustęp odsłaniający intrygi Piotra Zborowskiego, który otwarcie popiera Piasta, ale w rzeczywistości liczy na niemożliwość tej kandydatury i na wysunięcie w ostatniej chwili na jej miejsce kandydatury księcia Ferrary lub Stefana Batorego (str. 436—7). Dalej znajdujemy tu znowu obszerniejszy opis wystąpienia Opalińskiego, aniżeli to uczynił Orzelski (str. 467). Najobszerniejsze jednak dodatki znajdują się w księdze VII, mianowicie: dokładny opis sejmiku proszowskiego (str. 493—5), cały szereg ustępów o listach cesarskich, projekcie zgody Kra-

---

[1] Jeden z rękopisów grupy III, a mianowicie RP. Ossolińskich, należał niewątpliwie do zbioru, założonego przez Andrzeja Opalińskiego. Dowodzi tego oprawa całkiem podobna do oprawy Rpsów tego zbioru, t. j. skóra brunatna z wyciskami, na okładce przedniej wybite godło: »In manu Dei sortes meae«, poniżej herb Łodzia i litery po jego bokach. O zbiorze tym mamy już szereg wiadomości. Podstawą jego był tak samo oprawny całkowity egzemplarz Tomicyanów, ofiarowany Opalińskiemu przez Górskiego (por. W. Kętrzyński, »O Stan. Górskim i jego dziełach« w VI t. Roczn. Tow. Przyj. Nauk Pozn. str. 109 sq., Korzeniowski J. »Zapiski z rękopisów Ces. Bibl. publ. w Petersb.« (Arch. do dziej. lit. i ośw. w Polsce t. XI, str. 109 sq.). W. Zakrzewski (Jak należałoby badać dzieje Stefana Batorego. Przegl. pol. 1886, t. 82, str. 428 nota 1) znał 4 kodeksy tego zbioru, przy wydaniu »Dyaryuszów sejmowych z r. 1585« (SS. rr. pol. t. XVIII, str. IX sq.) dodano wiadomość o jeszcze trzech, a mianowicie dwóch w Bibliotece Kórnickiej, a jednym u Ossolińskich. Wszystkie te rękopisy układane na wzór Tomicyanów zawierają przedewszystkiem akta i listy z pewnych lat, prócz tego dyaryusze sejmowe, jakoteż głośny dyaryusz wyprawy pod Psków napisany przez X. Jana Piotrowskiego dla marszałka. Należy do nich dodać, jako ósmy kodeks, ten tu rękopis Ossolińskich nr. 3551. Może nie do tego zbioru w ścisłem znaczeniu, ale w każdym razie do biblioteki Andrzeja Opalińskiego, zapewne jako tom dodatkowy w zbiorze Acta Tomicianae, należał kodeks poezyi Andrzeja Krzyckiego z objaśnieniami Górskiego, obecnie w Ces. Bibliotece Publicznej w Petersburgu Lat. F. XVIII. 63, opisany przez J. Korzeniewskiego o. c. str. 177 pod nr. 233.

Rękopisy Kórnicki i Zamoyskich, należące do tej grupy, pochodzą niewątpliwie z tej samej, rzec możnaby, pracowni, co opisany tu kodeks Ossolińskich, tak iż między tymi trzema rękopisami zachodzi podobieństwo nietylko w treści (te same opuszczenia, dodatki, miejsca wolne na imiona itd.) ale i zewnętrznie (pisane in continuo, bez podziału na ustępy, brak prawie zupełny marginaliów, podobieństwo nawet w ozdobach nagłówków). W zbiorze Opalińskiego znajdowały się rękopisy, zawierające to samo z małemi różnicami; dowodem tego kodeks dzikowski p. t. Annales Polonorum etc. anni 1581, zawierający to samo, tylko z opuszczeniem niektórych aktów, co kodeks petersburski Raznoj. F. IV. 165 (zob. Zakrzewski l. c.). Także w Dyaryuszach sejmowych r. 1585 wspomniano (l. c.), że kodeks Ossolińskich nr. 186 jest współczesnym odpisem. Widocznie odpisywano niezależnie jeden od drugiego z tych samych oryginałów.

sińskiego, o układach Teuffenbacha z Stefanem Batorym (str. 498—511), co niewątpliwie pochodzi od kogoś ze stronników cesarskich, ogromna mowa Karnkowskiego na zjeździe w Jędrzejowie (str. 521—9). W księdze VIII dodano krótki ustęp o prawie biskupa kujawskiego, aby w zastępstwie arcybiskupa gnieźnieńskiego koronował króla (str. 634) Wszystkie te rękopisy grupy III urywają się, jak wiadomo, na innotescencyi Stefana Batorego (str. 657), czyli brak w nich dokończenia sejmu koronacyjnego i opisu wojny gdańskiej (str. 657—688).

To są kryterya wewnętrzne, wypływające z treści, według których przeprowadzono podział rękopisów na grupy. Posiadają jednak te kodeksy także i zewnętzne cechy charakterystyczne, które pozwalają po powierzchownem tylko zbadaniu określić odrazu ich przynależność. Rękopisy grupy II dzielą się na ustępy i mają na marginesach krótką treść, w grupie III zaś pisane są in continuo, jedynie z podziałem na księgi i mają marginalia (odmienne od znajdujących się w rękopisach grupy II, rzadsze i wpisane wprawdzie współcześnie, ale odmienną ręką) tylko z początku, w księdze I, które dalej stają się coraz rzadsze, a w końcu całkiem zanikają.

V.

Wszystkie, zaznaczone powyżej, różnice w rękopisach tych trzech grup wpłynęły na dobór rękopisów, które posłużyły przy wydawnictwie za podstawę do ustalenia tekstu. Ponieważ nie znamy ani autografu Orzelskiego, ani w ogóle rękopisu, o którym możnaby napewno stwierdzić, że powstał pod jego okiem, przeto z dochowanych do nas trzeba było wybrać RP. najpełniejszy i dający mniej więcej rękojmię, że zbliża się najbardziej do nieznanego nam oryginału. Za taki uważamy rękopis petersburski, należący do grupy II **(P)**. Jest on w tej grupie, obok paryskiego, najstarszy i najstaranniej pisany; liczne błędy, jakie się w nim znajdują, należy złożyć na karb kopisty, nie rozumiejącego często, co pisze. Nazwiska polskie zbliżone są do polskiej pisowni, jakkolwiek z łacińskiemi końcówkami. Konsekwencyi jednak nie ma w tem żadnej, tak samo zresztą jak w pisowni wyrazów łacińskich. Interpunkcya jest zupełnie fałszywa; zdania są często w całkiem nieodpowiedniem miejscu rozerwane, gdzieindziej znowu nie rozdzielone, jak potrzeba.

Trudniejszy był wybór w grupie III, gdyż tu mamy cztery rękopisy z końca XVI i początku XVII w., a tylko jeden z XVIII w. Różnice między tymi czteroma rękopisami co do wartości nie są wybitne. Jeden z nich jednak

można odrazu wyeliminować, a mianowicie Gdański, ponieważ pisany był, jak wskazuje ductus pisma, przez Niemca, który nieobeznany dokładnie ze stosunkami polskimi, więcej mógł błędów popełnić, jak kopista Polak. Przytem samo pismo wskazuje na pospieszny i dosyć niedbały sposób powstania rękopisu. O pozostałych trzech rękopisach powiedzieliśmy, że zdradzają pewne pokrewieństwo i że prawdopodobnie wyszły z jednej pracowni. Najlepszym z nich jest kodeks Ossolińskich (**O**), pisany jedną ręką, pismem pięknem i starannem, nie wykazuje tak licznych braków, jak Kórnicki, z drugiej strony nie posiada takich dodatków — nie należących zgoła do Orzelskiego — jakie znajdują się w rękopisie Zamoyskich, a które nasuwają podejrzenie, że kopista dosyć dowolnie postępował z tekstem. I ten rękopis, podobnie jak **P**, pełen jest błędów, pochodzących z winy kopisty, a więc opuszczeń całych wierszy lub zdań, kończących się tym samym wyrazem, błędów gramatycznych i stylistycznych, na ogół jednak jest poprawniejszy od **P**. Kopista **O** był stanowczo inteligentniejszy od kopisty **P**, gdyż tak bezmyślnych błędów, jak u tamtego, tutaj nie znajdujemy. Pisownia łacińska jest ustalona; rzadko pisze rozmaicie jeden i ten sam wyraz. Nazwiska polskie są konsekwentnie i w daleko wyższym stopniu latynizowane, niż w **P**; bardzo często na brakujące imiona pozostawiono luki.

Tych dwóch rękopisów, jako reprezentantów obu grup, użyto do ustalenia tekstu całego dzieła, obok nich nadto rękopisu Gdańskiego (**G**) dla księgi I. Księgę I mamy bowiem w dwóch rękopisach, podających ją w pierwotnej redakcyi, z których jedynie Gdański mógł być użyty, bo Lipski jest tylko jego późną kopią. I Gdański jednak jest prawdopodobnie kopią z jakiegoś pierwotnego rękopisu. Świadczą o tem liczne błędy, pochodzące ze złego odczytania. Możliwe, że pierwotny rękopis był niewyraźnie pisany i kopista nie mógł odczytać nazwisk i imion, zostawiał przeto na nie wolne miejsce. Nie zastanawiał się też wiele nad tem, co przepisywał, z czego również liczne powstały błędy. Jeden z właścicieli rękopisu Jan Jakób Maskow »illud (sc. manuscriptum) a multis mendis satis operose repurgaverat«, zanim go podarował Schlieffowi, ale mimo to pozostały jeszcze liczne błędy tak stylistyczne jak i gramatyczne.

Przy wydaniu trzymano się następujących zasad. Za tekst główny przyjęto **P**, podawano zaś odmianki według **O** i **G** drobnym drukiem (petitem). Całe ustępy dłuższe, których nie było w **P**, podano z technicznych względów także wśród odmianek, lecz drukiem nieco większym (borgisem), a jedynie proemium i zakończenie księgi I dano w samym tekście,

ale także drukiem mniejszym niż w tekscie (borgisem). Do tekstu włączono cały szereg ustępów dodanych w księdze VII, znajdujących się tylko w **O**, ponieważ uzupełniają właściwy tekst. Z współczesnego druku uzupełniono tę część mowy Commendonego na sejmie elekcyjnym po śmierci Zygmunta Augusta, której niema w żadnym rękopisie Orzelskiego. Inne mowy i listy, o ile były współcześnie drukowane, porównano z tymi drukami i podano wedle nich odmianki. Ponieważ wszystkie znane rękopisy są kopiami, przeto do tekstu brano formę poprawniejszą lub lepszą, gorszą zaś podawano w odmiankach. Co do odmianek należy zaznaczyć, że podano w nich tylko ważniejsze, lub takie, które można było rozmaicie zrozumieć. Nie uwzględniano więc: rozmaitej pisowni zwykłych wyrazów, ani pisowni i odmiennych form nazwisk, imion i nazw miejscowości (np. Stęzycia—Stęzycium, Tencinius—Tęczynius), chyba że przy nazwiskach i nazwach mogła wskutek tego powstać dwuznaczność (np. Latalius—Latalicius); szyku wyrazów (np. ad quartum usque diem — ad quartum diem usque); braku niektórych wyrazów (np. comes, que, paene); form przymiotnikowych (np. Vladislaviae—Vladislaviensis); synonimów (np. episcopus—praesul, antistes); widocznych błędów kopisty (np. messitare zam. mussitare). Gdzie jeden rękopis używa stale odmiennego wyrazu zamiast synonimu użytego w innym, zaznaczono to tylko raz (np. Pierzchlinius zam. Piersnicius, peculiaris zam. seorsivus). Niezwykłe formy wyrazów, błędy, które pochodzą prawdopodobnie od samego autora, pozostawiono niezmienione, aby jednak uniknąć podejrzenia, że zachodzi tu fałszywa lekcya, lub błąd drukarski, zaznaczano je przez *(s)* lub *(!)*. W samym tekscie pisownię wyrazów podawano w formie klasycznej, natomiast pisownię nazwisk i nazw zachowano niezmienioną, stąd tak wielka jej niekonsekwencya. Powstałe wskutek nieuwagi kopistów opuszczenia pojedynczych wyrazów, a nieraz nawet całych zdań uzupełniano w tekscie, zaznaczając to równocześnie w odmiankach. Miejsca w tekscie, których sens można zrozumieć, które gramatycznie jednak są fałszywie zbudowane, pozostawiano niezmienione, zaznaczając jedynie ich błędną budowę w odmiankach, by czytelnik nie sądził, że to omyłka druku. Gdzie to było możliwe, starano się wyjaśnić tekst Orzelskiego przez podanie w odmiankach odpowiedniego tekstu z wydanych już źródeł; dało się to jednak zrobić tylko przy nielicznych aktach, listach i mowach. W kilku miejscach jest tekst zupełnie zepsuty przez opuszczenie wyrazów, lub użycie wyrazu całkiem niezrozumiałego. Miejsca te odpowiednio zaznaczono, bez emendacyi jednak, ponieważ nie można by tego zrobić bez znacznej dowolności. Interpunkcyę wprowadzono zupełnie nową, po-

nieważ interpunkcya rękopisów, pomijając nawet całkiem niemożliwą w **P**, była zupełnie błędna. Pisownię wielkich liter ujednostajniono w ten sposób, że zaczynano niemi wszystkie tytuły osób, o ile zastępują nazwiska. Marginaliów, znajdujących się w niektórych tekstach, nie uwzględniono, ponieważ rzadko odpowiadały swemu celowi podania treści ustępu, nie były zaś na tyle charakterystyczne, by je mimo to drukować. Aby jednak ułatwić czytelnikowi oryentowanie się w mało przejrzystym tekscie, podkreślono (tj. spacyowano) wyrazy lub zwroty, charakteryzujące treść ustępu. Aby ułatwić oryentacyę, u góry każdej strony (tj w paginatce) podano daty opisywanych na tych stronach wypadków; obok dat Orzelskiego, podawanych według kalendarza rzymskiego, kładziono je zawsze już rozwiązywane w nawiasie, kursywą.

Wszystkie tytuły dostojeństw i urzędów stale objaśniano, podając w uwagach nazwiska urzędników, z wyjątkiem jednak bardzo często powtarzających się tytułów panujących polskich i ościennych, oraz arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakóba Uchańskiego. Tytuły polskich dostojeństw i urzędów, szczególnie mniej znanych osobistości, podawano na podstawie samego tekstu lub herbarzy (Boniecki, Niesiecki, Paprocki itd.) bez cytowania źródeł; czyniono to jedynie w wątpliwych wypadkach. Miejscowości objaśniono według Słownika Geograficznego. Przy sprawach powracających w opowiadaniu podawano tę stronę, gdzie ostatni raz była mowa o tej sprawie. Przy aktach, listach, mowach, znajdujących się w tekscie, cytowano druk, o ile są wydane; przy ustępach, wymagających objaśnienia, zwracano uwagę, gdzie można je znaleść. Nie cytowano jednak takich prac, które w całości zajmują się jednem lub drugiem bezkrólewiem, aby nie powtarzać się ciągle.

Łaciński spis treści, który tu następuje, ma na celu ułatwić wyszukanie potrzebnych ustępów w tekscie dosyć chaotycznym i nieprzejrzystym.

W końcu uważam za mój obowiązek złożyć najgorętsze podziękowanie Wielce Czcigodnemu Panu Rektorowi W. Zakrzewskiemu za cenne uwagi i rady, jak i za pełne życzliwości i wyrozumiałości poparcie, którem mnie podczas pracy nad niniejszem wydawnictwem niestrudzenie obdarzał.

W Krakowie we wrześniu 1917.

Edward Kuntze.

CONSPECTUS RERUM QUAE CONTINENTUR
INTERREGNI POLONIAE LIBRIS.

LIBER PRIMUS

Prooemium libri primi primae redactionis 1; — introductio totius operis 2; — Sigismundus Augustus moritur 2; — Archieppus Primas proceres Maioris Poloniae Loviciam convocat 3; — conventus particulares celebrantur 4; — conventus Cnyssinensis necnon conventus Maioris Poloniae et Cuiaviae aguntur 7; — oratores et nuntii Caesaris in Poloniam veniunt 9; — Commendonus Cardinalis 10; — proceres Maioris Poloniae Radeoviam, postea autem omnes Maiores Poloni Kołum conveniunt et nuntios oratorum Caesarianorum excipiunt, querelam Pryemii audiunt, cum Minoribus Polonis tractant, necnon confoederationem condunt 11; — Wisniae comitia particularia palatinatus Russiae celebrantur, Cascis autem postea proceres utriusque Poloniae conveniunt 15; — Monlucius orator Galliarum Regis Poloniam venit et litteras ad ordines Poloniae mittit 17; — diversi conventus in Polonia celebrantur 21—23; — Pryemius bona a Prussis erepta vi recuperare conatur 22; — Lucas Comes Gorcanus Posnania moritur 23; — confoederatio in convocatione Varsaviensi conditur, Solicovius autem de abusibus in aula defuncti Regis commissis orationem habet 23; — comitia particularia Srodae celebrantur 29; — Kostka Gedanensis Castellanus Cyrum Caesaris oratorem in custodia detinet 30; — oratores Gallici offenduntur 31; — variae iniuriae 31; — comitia electionis inchoantur 33; — externi legati excipiuntur orationesque habent 34—57: Cardinalis Commendonus 35, Rosembergus 45, Monlucius 47, Suecorum Regis orator 55; — nobiles et senatores de proventibus Reipublicae et de stipendiis militibus persolvendis seorsum consultant 46—57; — deputati procerum nobilitatisque de disperso thesauro Regio aliisque gravis abusibus in aula Regia commissis inquisitionem faciunt 57—60, 62—69; — Bohemici Regni oratores legationem suam peragunt, Valachiae Palatini legatus litteras reddit 61; — de tributo Prussicarum urbium 57, 62; — de forma electionis inchoandae consultatur, necnon de stipendiis militibus persolvendis 69; — quae ab Infante Anna postulantur 71; — de Ducis Prussiae iure eligendi regis disputatio 72; — Orzelius apud deputatos de erroribus in aula Regia commissis refert 75; — Mnisci accusati sese defendunt 77; — modus absolvendorum oratorum sancitur 80; — quid Lithuani a Polonis postulant et quid iis Poloni respondet 80; — milites stipendia postulant petuntque, ut ea ab Anna Infante solvantur 80—85; — Haraburda legationem suam in Moscoviam enarrat 82; — Lithuaniae proceres cum Duce Slucensi altercantur 82; — de condicionibus regi proponendis variae disputationes 84—86; — Monlucius alteram orationem habet 86; — de stipendiis militum deputati consultant 88; — Mnisci absolutionem a criminibus sibi per aulicos obiectis postulant et clementiam Annae Infantis invocant 89; — de confoederatione Varsaviensi variae sententiae proferuntur 90—92; — quae in senatu tractata sunt 91; — Dux Slucensis in ordinem senatorium non admittitur 93, 96; — legati postulata Pomeranorum Ducum proferunt 93; — senatores de confoederatione Varsaviensi sententias dicunt 94; — electione a Summo Marschalco

indicta, Archieppus Primas ius suum declarat 95; — electione proclamata Archieppus Primas Regni competitores promulgat 97; — qui iis favent, enumerantur 97; — de castellania Naclensi controversia 99; — civitatis Posnaniensis et Christopheri Zborovii de Henrico, Castellani autem Gnesnensis de Piasto eligendo sententia 99; — Marschalci Opalenii pro Henrico eligendo oratio 101; — quae clerus Maioris Poloniae postulat 104; — de Piastorum numero altercationes 104; — variae variorum de Piastis sententiae 106; — tam e nobilitate, quam e senatu singuli laudatores pro cuiuslibet parte deputantur 107, 110: — Myscovii Eppi Plocensis pro domo Austriaca 110, Carncovii Eppi Vladislaviensis 112, Zborovii Palatini Sandomiriensis 114 et Kostcae Castellani Gedanensis pro Henrico 115, Palatinorum Cracoviensis 115, Podoliae Ravensisque pro Rege Sueciae 117, contra Regem Sueciae Chodkevicii Samogitiae Praefecti 118 necnon Castellani Gedanensis Cuiaviaeque Eppi sententiae 119, clamoribus nobilitatis ulteriorem progressum electionis urgentis interruptae 117—121; — comitia in duas partes distrahuntur, quae invicem tractantes communem in electione consensum consequi conantur 121—123; — Palatini Mariaeburgensis ob Tucholensem praefecturam querela 124; — Archieppus Primas Henricum Regem nominat 124; — confoederatio ab omnibus approbatur, Eppis cleroque exceptis 125; — iuramentum a Rege electo praestandum condicionesque Regi futuro proponendae iureiurando Gallicorum oratorum probantur 125; — Rex Henricus a Marschalcis proclamatur 129; — contributiones publicae sanciuntur 129; — oratores in Galliam mittendi et senatores, qui Primati assideant et Regem advenientem excipiant etc. deputantur 131; — ad litteras Turcae senatus respondet 132; — internuntii in Galliam mittuntur, litterae universales de electione peracta promulgantur 133; — libri primi primae redactionis epilogus 133.

LIBER SECUNDUS

a m. Junio 1573 ad 16 Febr. 1574 . . . . pag. 134—171.

Internuntii Poloni in Galliam veniunt 134; — nuntii ad Electores Brandeburgiae et Saxoniae atque ad Caesarem mittuntur 134; — Taranovius legationem ad Magnum Ducem Moscoviae obit 135; — oratores Poloni in Galliam deputati per Germaniam proficiscuntur, Criscius autem et Lansacus in Dania detinentur 137—139; — ne in Prussia tumulti oriantur, Kostka Praefectus Mariaeburgensis providet 138—140; — orator ad Caesarem missus revertitur 140; — Minores Poloni Cracoviam conveniunt litterasque ad Regem electum mittunt 140; — Prussiae Dux matrimonium cum Ducis Juliacensis filia init, uxor vidua autem Comitis Gorcani in Ostrog revertitur 141. — Oratorum Poloniae in Gallia acta 142—152: Lutetiae honorifice excipiuntur 142, pacta conventa a legatis Gallicis iurata proferunt Henrico 144, qui illas, post controversias de confoederatione Varsaviensi 146, sollemni iuramento probat 147; decretum electionis in senatu Parisiensi recitatur 148, Henricus autem dato responso sollemniter Lutetiam ingreditur 151, oratores vero Poloni a Regina Matre convivio excipiuntur 152 Joannemque Zborovium in Poloniam Regis adventum nuntiaturum praemittunt 152; — comitia particularia in Polonia aguntur; — in conventu Srodensi Magni Ducis Moscoviae litterae leguntur, item Basinii Gallici internuntii 152; — Stanislaus Comes Gorcanus Koscielecium accusat, quem Opalenius defendit 154; — quae in conventu Srodensi decreta sunt 155; — orator Henrici Ramboletus in Poloniam venit Castellanique Gnesnensis et Medirecensis revertuntur 156; — Henricus ex Gallia per Germaniam in Poloniam venit 157 Medireciaeque oratione

Carncovii exceptus 159, splendido apparatu Posnaniam deducitur 160 ibique prolixa oratione Abrahami Zbąscii salutatur 162, a Minoribus Polonis autem cohortatus Cracoviam pervenit 167; — funus Sigismundi Augusti Cracoviae conditur 168.

LIBER TERTIUS

a 18 Febr. ad m. Maium 1574 . . . . . p. 172—236.

Henricus Cracoviam ingreditur 173; — comitia coronationis altercatione inter nuntios terrestres et senatum de modo salutandi Regis, quem oratores exteri salutant, inchoantur 173; — Henricus veteri modo in regem coronatur, dum iuris iurandi causa in templo tumultus, inter coenam autem altercationes inter aulicos oriuntur 177; — a civibus homagium in foro Cracoviensi praestatur Regi coronato, qui nuptiis Andreae Zborovii honoris causa adest 183; — nuntii terrae Dobrinensis aulicique Regii inter se litigant 183; — Tęczynio et Zborovio litigantibus Vapovius vulneratur 184; — variae querelae et postulata proferuntur 187—191; — quae in causa inter Tęczynium et Zborovium vertente, praesertim post mortem Vapovii, acta sunt 189—201: Tęczynius querelas defert 189, Zborovius respondet 190, Macieiovii oratio 192, responsum Andreae Zborovii 194, de causa in senatu disceptatur 194, senatorum suffragia 196—198, Tęczynii postulata 198—200, Regis decretum utrique parti invisum 200. — Deputati de forma iudiciorum consultant 201; — quae ab Anna Infante postulantur 202; — articuli nuntiorum terrestrium Regi propositi 202—204; — quomodo Rex Cracoviae sese gerebat oblectabatque 204; — Solicovii scriptum apud nuntios legitur magnamque iram movet 205; — quid nuntii terrestres, de generali legum confirmatione consultantes, a Rege senatuque postulaverint ac quae fuerint senatorum sententiae trifariam distinctae, praesertim Archieppi Gnesnensis 215, Palatini Podoliae 221, Castellani Gnesnensis 224 aliorumque 209—227; — Rex oratores exteros excipit novosque magistratus nominat 228, nuntii terrestres autem illi valedicunt comitiaque dissolvuntur 229; — Henricus Rex iura Prussiae iuxta diploma Sigismundi Augusti confirmat 230; — quid Rex facere intendit 230; — consiliani Regni de Scalicho incarcerando liberandoque certant 232, Rex autem Vieliczcam et Nepolomiciam visitat 235.

LIBER QUARTUS

a 15 Junii 1574 ad m. Maium 1575 . . . . . p. 237—298.

Rege Galliarum mortuo Henricus Cracovia clam discedit, quem vero Succamerarius Tęczynius fugientem in finibus Silesiae assequitur, sed frustra ad revertendum permovere conatur 237; — litteris, quas Rex reliquit, perlectis senatores Cracoviae praesentes discessum Regis nuntiant Maioribus Polonis, qui Posnaniam venientes decernunt generalem convocationem, quam conventus particulares praecederent, ab Archieppo Primate indicendam esse 240; — iudicia per Poloniam cessant 242; — Henricus Viennam veniens novas litteras ad Polonos mittit 242; — Cuiavii Radeoviam conveniunt 243; — in conventu Srodensi legatorum in Gallia acta atque in comitiis coronationis gesta referuntur 244 nuntiique ad convocationem eliguntur 245; — Henricus a Vienna per Italiam tarde procedit 246; — Kraina provincia Maioris Poloniae diro prodigio devastatur 246. — Convocatione Varsaviae conveniente nuntii terrestres Safranecium Marschalcum eligunt, propositiones in senatu proferunt auditisque senatorum suffragiis, de ipsis inter se consultant 246, post orationes Lescinii, Zbąscii Orzeliique, palatinatus, sitne interregnum publican-

dum, an non, vota sua dicunt 248 et nuntios eligunt, qui in senatu pro et contra interregnum disputent 251; — nuntii terrestres a senatu postulant, ut de erroribus Reipublicae inquiratur 252—254; — Christopherus Warsevicius a Zbąscio ob multa facinora accusatur 253—256; — diversorum querelae de iniuriis sibi illatis 254, 256, 258—261; — quae senatus de inquisitione et interregno cum nuntiis terrestribus tractat 256, 258, 260, 261, quidque Lithuani Polonis respondant 257; — Cuiaviae Eppus in convocationem venit Cancellariusque Dembinius Lascium accusat 261; — senatores nuntiique terrestres de confoederatione sancienda consultant decernuntque legationem et litteras mittere ad Regem, a quo litterae adferuntur 262, 266—272; — diversi de iniuriis sibi illatis queruntur, senatus autem legatum Turci necnon Regis Sueciae excipit, postquam legatus M. Ducis Moscoviae legationem suam absolvere non vult 262—266; — Tartari Podoliam Russiamque invadunt devastantque 268, 722; — absolvitur legatus Turci, qui interea Guletam in Barbaria expugnat 273; — Henricus e Gallia litteras ad Archieppum mittit 273; — Cracoviae templum evangelicorum devastatur 274; — Prussi comitia Toruni celebrant 274, Maiores Poloni autem in conventu Srodensi iudiciorum sanciendorum causa convocato de variis excessibus in Regno commissis incommodisque variis queruntur, tum de iudiciis deliberant, quae etiam constituuntur 275—279; — Lithuani legationem ad Henricum mittunt, cuius legatus Despescus in Poloniam venit legationemque apud Archieppum Primatem obit 279—282; — multi senatores moriuntur 282, 284; — a Tartaris Turcisque periculum imminet 282; — quid Cracoviae de Lanckorona a Palatino Siradiensi recuperanda tentatum est 283; — evangelicorum Posnaniae acta 285; — litterae Taranovii ad Turcam missi adferuntur 287; — legati ad Henricum missi revertuntur enarrantque, quae in Gallia aguntur 289; — Chodkevicius maximum periculum a M. Duce Moscoviae Livoniae imminere nuntiat 291; — conventus Radeoviensis palatinatuum Cuiaviae diripit salem e Russia advectum, cuius maxima penuria Maiores Poloni premuntur 292; — ad comitia particularia instructio ab Henrico mittitur 293; — Lublinum igne absumptum 298.

LIBER QUINTUS

Ad conventum Stęzyciensem venientes proceres multos milites stipendiarios secum adducunt 299; — Lithuani legatos mittunt 301; — de ordine in electione servando consultatur 301; — Drohoiovius legatorum in Galliam acta enarrat 303; — Lithuani, ut cum Polonis consultarent, invitati, per legatos suos recusant venire Stęzyciam 304, ubi de ordine servando militibusque dimittendis consultatur 305, tum Taranovius legationis suae in Turciam acta enarrat 306; — legati Regis Sueciae atque Ducum Prussiae et Curlandiae audiuntur 311, 313; — Infans Anna per Magistrum aulae suae querelas profert 312; — ordine equestri urgente senatores sententias de ordine in electione servando dicunt 312, qui conscriptus per Marschalcos publicatur 317; — internuntii Caesaris multos in partes suas alliciunt, in senatu autem Despescus orationem Henrici nomine habet et M. Ducis Moscoviae nuntius litteras tradit 315; — Archieppus Primas Lithuaniaeque proceres confoederationem Varsaviensem approbare nolunt 318, 320; — litterae Graievii a Palatino Vilnensi in custodiam coniecti in nobilitatis consessu leguntur 319; — aulici Regii declarant se Henrico fide obligatos esse 318, 320, Secignevius autem cum Opalenio de officio praefecti aulicarum copiarum sibi a Henrico in Gallia concesso altercatur 321; —

equitibus nominationem novi regis postulantibus Archieppus Primas inire eam non vult, qua de causa longae deliberationes incipiunt 323; — quid agitur ad concordiam inter Polonos Lithuanosque stabiliendam 324; — Castellanus Biecensis contra decretum degradationis Henrici perorat 327, 329; — nonnulli Plocenses et Masovii electioni novi Regis obloquuntur 327; — periculum a Turcis Tartarisque Podoliae ac Scepusio imminere dicitur 328; — de decreto degradationis ac de nominatione aggredienda longe sed frustra tam in conventu ordinis equestris loco solito, quam in castris Palatini Cracoviensis disputatur 329, legationes ad senatum mittuntur, quae cum adversarios in concordiam reducere nequeant 330, cuncta fere nobilitas nonnullique senatores secessionem faciunt 333; — Eppus Cracoviensis velut mediator utramque dissidentium partem ad concordiam revocat 333, Palatinus Cracoviensis autem prolixa oratione de discessu consultare proponit 335, ad cuius rationem describendam deputati ex nobilitate eliguntur 337; — de Duditio ac eius machinationibus 334 necnon de proventibus Annae Infantis 337; — legationes Stęzyciae ab utraque parte controversiam frustra componere conantur, Lithuanis nominationem omnino recusantibus, priusquam decretum degradationis sanciretur 337—350: litterae de causis et ordine discessus conscribuntur 339, a nonnullis sigillis muniuntur et subscribuntur 346, deputati eliguntur, qui cum adversariis tractent 349, sed nolente senatu, equites domum dilabuntur cum magna adversariorum indignatione 350; — Graievius accusat Palatinum Vilnensem 343; — in conventu Srodensi nobilitas post multas deliberationes dissolutionem conventus Stęzyciensis approbat postulatque, ut nova convocatio ab Archieppo Primate indicatur 351, qui petitionibus his satisfacit 355; — querelae de penuria salis in Maiore Polonia, necnon Pryemii de Rossnovio proferuntur 353; — falsi rumores de invasione in bona Referendarii per incolas Marchiae Brandeburgensis facta 354; — quid proceres Minoris Poloniae proceribus Lithuaniae scribunt et quid illi his respondent 356; — Minores Poloni Corcini congregati duos nuntios terrestres ad convocationem Varsaviensem legunt 357; — Petrus Zborovius aliique proceres Poloniae Rosembergum in regem Poloniae eligere conantur 358; — quae pericula Regno a finitimis hostibus imminent 359; — de bello Stephani Bathorei cum Bekesso 359; — absolvitur convocatio Varsaviensis 361, quam comitia particularia sequuntur 364; — Tartari Podoliam Russiamque inaudita clade pervastant, ad cuius nuntium ingens terror totam Poloniam pervadit 361.

LIBER SEXTUS

a 7 Novbr. ad 15 Dec. 1575 . . . . . . p. 366—480.

In initio comitiorum electionis legati e palatinatibus Russiae a Tartaris devastatis venientes debitam sibi opem impetrare conantur 366; — Plocenses in Biecensem Castellanum iuvehuntur 368; — oratores exterorum Principum excipiuntur 369—390 et quidem: Caesaris 369, Ferdinandi Archiducis 371, Sueciae Regis 373, Ferrariae Principis 378, Prussiae Ducis 384, Electorum Principum Imperii necnon Transylvaniae Principis; 386 M. Ducis Moscoviae legatus litteras tradit 390; — Lorichius orator Sueciae Regis de Woyna conqueritur, Graievius autem Woronecium aliosque accusat, Marschalcus Regni pro Prilencio petit 377. — Defensionis Regni forma a deputatis describitur atque ab omnibus confirmatur 378, 384, 385, 390, 393; — Russi de Sieniavio conqueruntur, quod tempore invasionis Tartarorum suo ducis campestris officio functus non sit 385, Palatinus Podoliae autem denuo de Tartaris admo-

net 386, Lencicienses ad arma deponenda sollicitantur, oratores ordinum Prussiae non admittuntur 390; — cum de modo ferendorum suffragiorum altercatur, nobilitate ad ineundam regis electionem cohortante, Archieppus Primas Dei Maximi ope invocata suffragium dicit 393, quem alii senatores secuti sunt, utpote Episcopi: Cracoviensis 395, Plocensis 396, Palatini: Cracoviensis 398, Sandomiriensis 400, Calissiae Siradiaeque 401, Vilnae 402, Lublinensis 403, Brestensis Ravensisque 406, Culmensis 407 Belsensisque 410 necnon Castellani: Vilnensis 402, Posnaniensis et Medirecensis 408, Sremensis, Zarnoviensis Małogostensisque 409, Praemysliensis et Sanocensis 411 denique Marschalci Regni 418 et Aulae Regiae 413, alteris senatoribus variis collegis assentientibus; — absolutis votis senatorum, quos Biecensis Castellanus admonebat, ne orationes suas protraherent 404, ordo equester sententias suas dicit necnon canditatos nominat 414; — hac de re habent praeter aliis multis orationes: Orzelius 417—424, Zamoscius 425—434 denique Marschalcus ordinis equestris Sienicius 441—44, saepe interruptae per Russos, qui postulant, ut defensio concludatur 416, 417, 424, 435; — suffragium Ioannis Kochanovii Caesaris fautoris indignationem movet 425; — Poloni Lithuanique proceres Caesariani Caesarem regem eligere cupiunt 436; — equites Lithuani Polonos incusant debita sibi ab ipsis auxilia denegata fuisse 437, deinde sententias suas de rege eligendo dicunt 438; — Masoviorum dispares sententiae 439; — Caesar Vratislaviam venire, Tartari autem novam incursionem parare dicuntur 440; — equites paene cuncti, paucis tamen Caesari faventibus, postulant, ut indigena rex eligatur 445 summamque votorum suorum senatui referunt 447; — inter senatum et ordinem equestrem discordia oritur, Austriusne, an Piastus in regem eligendus sit, quam removere legationes invicem missae frustra conantur 448, senatores secreto conveniunt apud Archieppum deliberaturi, equites autem nomina candidatorum Piastorum declarare statuunt 454 deputantque, qui condiciones ipsis proponendas conscribant 459; — Palatinus Podoliae ad equites missus Caesarem commendat 461, Palatinus Cracoviensis tamen, Kostkam et Tęczynium Piastos, candidatos Regni nominat 463, quibus multi quidem favent, alii tamen alia nomina addunt 464; — equites tam in loco electionis quam in campis vicinis conveniunt magno apparatu bellico, ad quem deponendum Marschalcus frustra ipsos cohortatur 467; novis legationibus invicem hac de causa missis non tamen reversis Archieppus Primas Maximilianum II Regem Poloniae nominat 470; — qua re equites indignati, postquam Kostka et Tęczynius declaraverunt, se onus regnandi suscipere non posse, Stephanum Bathoreum Regem nominant, qui Annam Infantem in uxorem accipiat 470; — hac de re litterae universales conventum Andreoviensem indicentes promulgantur 478 oratoresque in Transylvaniam mittendi designantur 479, Caesariani autem Viennam oratores mittunt 480.

LIBER SEPTIMUS

a m. Dec. 1575 ad m. Febr. 1576 . . . . . p. 481—571.

Oratores Bathorianorum decretum electionis, conditiones Regi electo proponendas instructionemque a Zamoscio scriptam accipiunt 481, Caesariani autem suis oratoribus decretum electionis Maximiliani II in Regem tradunt atque articulos ei offerendos 489, et hac de electione litteras publicas promulgant 491 ac proceres designant, qui Caesarem Poloniam ingredientem salutent 492. — Quid in comitiis provincialibus Minoris Poloniae in Prossovia 493 et quid in Srodensibus actum

sit 495; — Caesar litteras cum ad suos electores tum ad adversarios scribit 498; — Aulae Marschalcus edictum de modo et ordine proficiscendi ad conventum Andreoviensem promulgat 499; — Eppus Cracoviensis utramque partem adversam reconciliare per litteras conatur quidque ipsi respondet Archieppus Primas 500, qui Vonorencium ad Stephanum expedit 502; — Taufenbachius Caesare iubente cum Bathoreo de cedendo ipsi Poloniae Regno tractat 503; — conventu Andreoviensi incipiente 511, tum litterae a Bathorianis datae ad Caesarem eiusque responsum 512, deinde litterae Stephani per Philipovium allatae leguntur 514, quibus perlectis is legationem suam obit 515 exemplaque litterarum Electi Regis ad Caesarianos ac ad Principem Tartarorum defert 517; — oratores Maximiliani II adveniunt 519; — Eppus Cuiaviensis tandem veniens magnam orationem habet 521; — venientibus Maioribus Polonis 529 deputati eliguntur, qui consilia capiant 530 et primum Stanislaum Comitem Gorcanum et Cicovium generales belli capitaneos instituunt et de Anna Infante deliberant 531, queruntur de falsis rumoribus per Caesarianos sparsis 532; — oratores Caesaris advenientes magno honore excipiuntur, quorum nomine Rosembergus Bohemico idiomate longam orationem habet 533; — de expeditione Cracoviam facienda consultatur 538, dignitarii et officiales per palatinatus electi non confirmantur 539; — litterae ad Caesarem mittuntur 540; — cum Russis de Visnensi confoederatione altercatur, necnon de pecunia per oratores Transylvanos allata disputatur; postea Palatini Kiioviensis filius de defensione limitum contra Moscum orationem habet 543; — litteris universalibus per deputatos conscriptis omnes Andreoviae congregati Cracoviam proficiscuntur 544 consessuque in arce facto de tutanda civitate contra machinationes Caesarianorum disceptatur 548, consul senatusque urbis excipiuntur 549, cum Caesarianis in civitate morantibus per legatos tractatur 551 et quidem cum Tarnovio Castellano Czechoviensi et Andrea Dudicio, qui urbe discedere coguntur 556, Cracoviensis conventus solvitur 558. — Oratorum Polonorum in Transylvaniam missorum res gestae 558, Ostrorogi oratio 559 Stephanique responsum 561, qui ad componendas res Transylvanicas comitia convocat 562. — Archieppus Primas litteris universalibus Andreoviensem conventum exsecratur convocationemque cunctorum ordinum Regni Loviciam indicit 563, Eppus Cracoviensis Archieppum Primatem et Caesarem litteris suis ad concordiam cum adversariis ineundam hortatur 564; — falsi in Polonia de Stephano rumores 566, qui litteras Cracoviam et ad ordines Lithuaniae mittit 567; — instructio legatorum a conventu Cracoviensi ad convocationem Lovicensem designatorum 568.

LIBER OCTAVUS

a 24 Febr. 1576 usque ad annum 1577 . . . p. 572 – 688.

Andreas Comes Gorcanus improviso a Corsbacho capitur 572, quod in Polonia maximam indignationem movet 574; — Cracoviae litterae restium promulgantur, Anna Infans adveniens splendidissime excipitur 574, instructio oratoribus ad Caesarem Andreoviae designatis data 575; — de rebus per Cancellarium Regni propositis suffragia ferunt senatores 578—586 et quidem: Eppus Cuiaviensis 579, Palatini Cracoviensis 580, 583, Calissiae Lenciciaeque 585, Aulae Marschalcus 586 necnon alii castellani 585; — Andreas Comes Gorcanus e captivitate Corsbachi liberatur a Principe Brogensi 578, ad quem legati Cracovia mittuntur 582; — multis dubitantibus de adventu Regis Electi Stephani 578, venit e Transylvania cum diplomatibus iam ab ipso subscriptis Starechovius 580, quem Emericus Sulocus secutus maximo

honore excipitur 582; — post senatorum suffragia de tempore coronationis prorogando, nuntii terrestres hac de re consultant sed ad unanimem concordiam perduci nequeunt 587; — Sulocus Stephani nomine Annam Infantem salutat eiusque adventum retardatum excusat 591; — a Principe Brogensi dimittitur Andreas Comes Gorcanus 594, de quo etiam Caesar litteras dat 604; — de invitandis ad coronationem Principibus feudalibus nuntii terrestres deliberantes 593, litteras e Prussia Loviciaque 592, 595 necnon litteras fidei ab Electo Rege scriptas legunt 598, respondunt Stephano Regi Electo 595; — de periculis a Caesarianis imminentibus 596, 598, tum etiam de aliis rebus ad coronationem spectantibus consultant 596—601; — Calinius ad capitulum Cracoviensem mittitur 600, Gavlovius autem legationem suam Lovicensem enarrat 601; — Castellanus Lublinensis nuntiorum defert postulata ad senatum 605, senatus autem nuntiis dat responsum 606; — Stephanus Rex Electus per Emericum Sulocum ad Archieppum Primatem litteras dat 607; — Infans Anna in senatum venit magnificeque excipitur 608; — Eppus Cracoviensis Bathorianum se esse declarat, Nuntius Ap. a Bathorianis Cracoviae congregatis cohortatur, ne publicam pacem turbantibus faveat 609. — Oratorum a Caesarianis Viennam missorum res gestae 610—619. — Legati Bathorianorum Vienna revertentes ad ordines Regni litteras Caesaris deferunt 620; — Stephanus Bathoreus Mogilam venit, de articulis ab eo propositis senatus praesentibus nuntiis terrarum consultat 621; — legati in Prussiam Lithuaniamque missi de statu harum terrarum referunt 624; — Rex Stephanus Cracoviam cum splendidissimo apparatu ingreditur 626; — legati Varsavia redeuntes litteras universales Archieppi Primatis legunt actaque legationis suae enarrant 628; — nuntii terrestres de coronatione consultant 634, ad conscribendum libellum iustificationis deputati e senatu et nuntiis eliguntur 636; — nuntii terrestres arcanum consilium cum Rege inire et coronationem differre recusant 637—640; — Anna Infans bona sua Reipublicae designare primum recusat, deinde autem litteras hac de re subscribit 637, 642—654; — Vilnensis Castellanus in litteris ad Regem datis subiectissimum se fatetur 641; — Stephanus veteri modo in Regem coronatur 651, 653, sollemne homagium omnium procerum in arce 655, in foro autem a senatu populoque Cracoviensi accipit 661 necnon diploma coronationis confirmationisque legum publicat 656; — nuntii terrestres de decreto contra adversarios promulgando consultant 660, 662, in senatu autem legati Lithuanorum excipiuntur 663; — de decreto contra adversarios ac de legatis Ratisbonam mittendis senatores suffragia dicunt 665 et quidem Eppi Cracoviensis et Cuiaviensis 665 ac Palatinus Cracoviensis 666; — deputati iam pridem lecti de pecunia a Rege missa apud nuntios referunt 668, de decreto contra adversarios promulgando Rex sententiam suam deputatis senatorum nuntiorumque dicit 669. — Quae in Lithuania agebantur ac quales litterae a Lithuanis ad M. Ducem Moscoviae missae sunt 671. — De contributioue et expeditione bellica in comitiis consultatur 673, 674, cuius divisio a Rege proposita, a nuntiis terrestribus tamen negatur 677, belli duces Andreoviae instituti rationem reddunt 676; — quae pericula tam interna quam externa immineant multi enarrant describuntque, de legatione ad Lithuanos mittenda consultatur 678; — Lanckorona a Regiis militibus expugnatur 680; — comitiorum coronationis constitutiones enumerantur 680, dignitates Rex distribuit 678, 682; — post belli contra Gedanenses succinctam enarrationem totum opus explicit 682—687.

INTERREGNI POLONIAE LIBER PRIMUS

[a] ad Petrum Czarnkovium Castellanum Posnaniensem scriptus anno Christi MDLXXIII Swientoslao Orelio de Bozeiewice equite Polono authore. „Vivo moriturus, moriar victurus".

Ad Illustrem ac Magnificum Dominum D. Petrum a Czarnkow Posnaniensem Castellanum, Xynensem Babimostensemque Praefectum etc. dominum et avunculum colendissimum Swientoslai Orzelski

PROEMIUM.

Desiderio tuo praeclaro, Magnanime Czarnkowi, quo me ad perscribendum praesentis interregni tempus solicitaras, satisfacere percupivi ea potissimum ratione adductus, quod, cum generis splendore ad sublime honoris cacumen evectus sis, tum magnificentia ceterisque omnibus heroicis virtutibus excellas adeoque praestes, ut nemo te salvum ac in eo magistratu quem geris incolumem non cupiat, nemo quolibet honoris fastigio dignissimum non iudicet; ad haec, cum magna beneficiorum tuorum in me exstent monumenta, gratissimi animi munus quovis declarandum pacto, quo merita tua rependam, hoc quoque loco non duxi praetermittendum. Igitur oblata eiusmodi occasione rerum, quarum ipse spectator et censor pro summo in Rempublicam studio magna ex parte fuisti, harum seriem succincte notatam tibi offero. Quare, cum singula totius negotii capita apte revolveris, admiraturum tę spero stupendam in tanta perturbatione divini numinis opem, quae nos veluti ovium gregem pastore percusso dissolutos dispersosque et ab ingenti rapatium leonum vi undequaque septos mirifice defenderit atque melioris status spem fecerit. Rem equidem totam comoedįae persimilem iudicabis. Prothasim certe nimium lugubrem, Rege nimirum defuncto, consternatis omnium animis Lowicensi conventu, verissima anarchiae face, ceterisque in singulis Regni partibus passim celebratis, sic ut quorsum evasura res Regno iam in multa regna distracto esset, sola salus, ut est in proverbio, vix nosse Polonosque servare crederetur, epithasis postea secuta spei quam rei plenior Regni ordinum congressu tandem Cascas coacto, cuius auspiciis convocatio, quam vocarunt, et electio Warsoviensis evenere ultima cathastrophe, quo turbulentior eo ad extremum placidior, comitiis scilicet cum primo odiis, suspicionibus, iurgiis atque dissidiis laboratum esset, fauste feliciterque conclusis. Haec de interregni statu in

genere sufficiant dicta; quae seorsim exponenda sunt, ea omnia, vir inclite, pro necessitudinis vinculo gravitateque iudicii sic accipe[a].

[b] Quantopere totus paene terrarum orbis fluctuet, quave successuum vicissitudine inde usque ab initio laboret, demonstrare difficile non est, quippe nihil sub coelo mutationibus non obnoxium, nihil unquam incorruptum constitit. Quanta virum, urbium, regnorum, religionum, morum, legum statuumque omni aetate immutatio fuerit, tum ex scriptis per manus traditis, tum quotidiana experientia constat. Sed ne in priscis recensendis multus sim, domestica mala, quibus Polonia haud pridem iactari coepit, dum considero, vix scio, an unquam temporis curriculo magis varium rerum successum ulla regio senserit. Opima namque saecula Sigismundi Augusti mors subsecuta regnum distraxit, quod introrsus quassatum sero ad ineundam unionem pervenit unitumque creando regi novo intentum ad contentionem rediit. Creatus tum rex adolescens, ab ignotis extremisque paene orbis partibus accitus, vanissimis potius pollicitis imposturaque quam largitionibus regnum adeptus[c], initio regni sacrosancto iuramenti sacramento profanato, immodica prodigalitate puncto temporis cuncta dilargitus et ad egestatem redactus, infami nocturnaque fuga sese in patriam proripuit. Novi tunc tumultus exciti ad praestolandum aliquantisper regem et, hoc non comparente, ad unum totius Poloniae conventum dissolvendum aliumque demum, magna calamitate accepta, ineundum res redegerunt. Longa cunctatione protracta duo tandem peregrini reges unis comitiis creati, ad utrumque oratores cum amplissimis mandatis missi, res universa in obstinatis mentibus ad civile bellum extremumque exitium vergebat. Sed altero horum favente fato citra caedem regnum occupante plenaque potestate uso, alter artibus suis[d] frustratus non regno solum abstinere coactus est, verum vita etiam decessit, morte sua gliscentis belli seminarium sopiens, nonnullis tamen regni perduellibus obstinatissimis rebellionis occasionem reliquens[e]. Summa totius negotii brevissime notata, Deo auspice, res gestas aggrediamur[b].

Anno post partum Virginis supra millesimum et quingentesimum septuagesimo altero, praesidente Romae utraque potestate Gregorio XIII, Maximo Pontifice, apud Romanos[f], Germanos, Hungaros et Bohemos Maximiliano II, Romanorum electo Imperatore, apud Gallos Carolo IX, apud Hispanos Philippo, apud Anglos Helizabetha, apud Scotos Iacobo VI[g] imperantibus, Suecis Ioanne III, Danis Friderico II dominantibus, apud Moscos Ioanne Basilio, apud Turcas Selimo II, anno praeterito clarissima victoria ad Naupactum

---

[a—a] *Wszystko, co zawarte między* [a—a], *ma tylko* G *i to w ten sposób, że tytuł* (*pierwszych cztery wierszy*) *jest na pierwszej karcie rękopisu. Wszystkie inne rękopisy, z wyjątkiem* G, *mają, zamiast wstępu z dedykacyą, introdukcyę zawartą między* [b—b]. [c] O: ab extremis orbis partibus accitus, vanissimis pollicitis Regnum adeptus. [d] O: spe *zam.* artibus suis. [e] O *niema* nonnullis.... reliquens. [f] G, O *nie mają* Romanos. [g] G *niema* apud Scotos Jacobo.

sive Lepantum sinum[a] a Venetis et confoederatis cum Pontifice Hispanoque Rege Italis Principibus[b] profligato, tunc imperium tenentibus, Poloniarum Rex[c] Sigismundus Augustus, aetatis suae anno quinquagesimo tertio, post defunctum patrem Sigismundum I vigesimo secundo[1], Non. Iul. *[7. VII.]* phtisi atrocissima ex lenta febre contracta[d], quam nonnulli amatorio poculo accersitam ferunt[e], conflictatus, Cnyssini[2], oppido Podlachiae[f], vitam cum morte commutavit. Haudquaquam frequens tum fuit curia[g] ac praeter Cracoviensem Episcopum Franciscum Crasinium, Nicolaum Christopherum Radivilum Ducem[h], Aulae Lithuanae Magistrum sive Marschalcum, Stanislaum Sendivogium Czarncovium Referendarium[i] et aliquot aulicos homines nemo aderat vixque repertus est, qui defuncti Regis corpus curaret, intimis illis, qui primum gratiae locum apud Regem occuparunt[j], dilapsis.

Ad nuntium mortis fama perlata adeo tunc rerum faciem perturbatam effecit, ut nullus fere esset, qui veluti praesenti periculo percitus pavoreque perculsus ad arma, ad equos ceteraque militaria instrumenta raptim non discurreret. Quare confestim ac undique angustiae mutuandi aeris et quae ad bellicum apparatum erant necessaria, summae penuriae magnique pretii esse coeperunt. Mercatorum et artificum, quo quis mercium copia sive arte luxui serviente magis pollebat, eo minoris spei minimique praemii fuerat. Porro illi, qui et desides et neglecti et iam ferme pacato illo tempore obsoleti[k] extiterant, tum plane, quanto rariores, tanto chariores et cariores habiti sunt. Armorum vis acinaciumque splendor ab omnibus procurabatur.

Igitur et Iacobus Uchanius Archiepiscopus Gnesnensis, gravitate discriminis et muneris sui auctoritate sive neglecta sive spreta et ipse simili forsitan affectus metu, unde et morbum conflarat, raptim, vel quos voluit vel pro temporis brevitate potuit proceres Maioris Poloniae convocavit, cum quibus ad diem XV. Kal. Sext.[l] *[18. VII.]* Loviciae conventum peregit[3], sed ita, ut is, dum Minores Poloni praestolarentur, ad quintam diem[m] *[23. VII.]* extraheretur. Exiguum sane tam prioris, quam posterioris temporis spatium, sed satis protractum, quandoquidem et exigua in conventu isto accelerato sunt confecta et maxima atque omnium periculosissima mora (ut

---

[a] G *niema* sinum. [b] G *niema* cum Pontifice Hispanoque Rege Italis Principibus. [c] G: Rex Poloniae. [d] G *niema* ex lenta febre contracta. [e] O: vel ut plerique existimarunt incantatione mulierum accersita *zam.* quam nonnulli.... ferunt. [f] G: Podlasiae. [g] G, O: tunc fuit regia [h] G *niema* Ducem. [i] G *niema* Referendarium. [j] G: occuparant. [k] G: obliti. [l] G: ad diem assignatam XVIII Iulii. [m] G: ad XXIII eiusdem mensis diem.

[1] We wszystkich rękopisach tak, błędnie zamiast vigesimo quinto, gdyż Zygmunt Stary zmarł 1 kwietnia 1548 r. [2] Miasteczko w woj. podlaskiem, w ziemi bielskiej (dziś w gub. grodzieńskiej, w pow. białostockim). Zygmunt August wyjechał z Warszawy 21 czerwca a 23 stanął w Knyszynie. Zob. Jagiellonki V. str. CXCV. [3] Prymas do Senatorów, Łowicz 14 lipca 1572, Uchańsciana IV. 268 sq.

mox ostendetur) accersita. In eo conventu sat pro imperio sancito sat imperiosa sua dumtaxat[a] maiestate freti proceres scivere[1]. Imprimis[b], ut apparatum bellicum, quem quisque belli tempore ex iure et more patriae habere[c] teneretur, ingruente[d] alicunde periculo illico praestaret, [e]illis tamen exceptis, qui etsi legum latoribus istis genere pares, eiusdem et oneris et libertatis essent, verum quod luxus tempore eorum opera uterentur, ut ab alea Martis pro sorte quisque sua immunes essent, atque non ut liberi, sed ut eorum servi, bello coorto[f], militarent[e][2]. Quicunque autem sive decretum illud violaret, sive quacunque causa tumultus intra extrave[g] Regnum concitaret, bonis vitaque privaretur, infamia notaretur. Comitiorum generalium locus Cnyssinum, tempus septima[h] Septembris dies assignata, specialium conciliorum[i] nominatio cuiuslibet palatini arbitrio concessa. Ad Lithuanos proceres oratores Nicolaus Macieiovius Palatinus Lublinensis, ad Minores Polonos[j] Ioannes Krystoporius[k] Castellanus Wielunensis missi[3], qui ista omnia constituta referrent et eos similium sanciendorum commonefacerent, Regni finium muniendorum nec speculatoribus aperiendorum certiores redderent, Tartarici legati absolvendi et militibus Podoliis ac Pernaviensibus stipendiorum persolvendorum atque alia pollicendorum admonerent, eam tamen conditionem adiicerent, ut ii ex totius senatus auctoritate, non copiarum ducis praescripto penderent, idque adderent, ut suo exemplo iuris abusus emendandos certis personis committerent, cum vicinis Principibus pacta renovarent.

Eodem tempore Bełzenses magnum celeritatis, maximum constantiae atque sinceritatis exemplum ceteris praebuere, dum, ulla interposita mora, tam proceres quam equites ferme omnes Bełzum ad XII. Kal. Aug. *[21. VII.]* congregati[4], iure iurandoque interposito contra quemvis confoederati, qui vel vicinus, vel intraneus hostis esset, qui regi aliquo non ab omnibus Regni or-

---

[a] G *niema* dumtaxat. [b] G: Imprimis quidem. [c] G, O *nie mają* habere. [d] G: ingruescente. [e—e] O *niema* illis tamen .... militarent. [f] G: ingruente. [g] G: tam intra quam extra. [h] P *błędnie* decima septima. *W liście panów wielkopolskich do litewskich z Łowicza jest termin zjazdu wyraźnie podany*: Zda się tedy nam, aby czas Elekcii złożyć we dwie niedziele po św. Bartlomieju *[24 sierpnia]. Sienkiewicz II. 29.* [i] G: comitiorum. [j] P *błędnie* et *zam.* ad Minores Polonos [k] G: Chrystopherus.

[1] Opatrzenie porządku i pokoju pospolitego przez Rady koronne w Łowiczu uczynione, Sienkiewicz II. 18—25; Noailles III. 85—88. (tłóm. franc.). [2] Ponieważ druga część zdania od: »illis tamen exceptis« nie jest zrozumiała, podaję oryginalny tekst postanowienia: »To tylko przytem o sługach opatrujemy i postanawiamy, aby ci wszyscy, którzy Panom swym służą, jeśliby pod tym czasem na ruszenie pospolite przyszło, przy Panach swych, choćby z inszego województwa byli, służbę wojenną zastąpili, gdyż pod tak prędkiem a gwałtownym przypadkiem, każdy Pan trudnoby się na insze sługi zdobyć mógł nad te, które sobie tak dla swej, jako i dla R. P. potrzeby sposobił; bo też wedle prawa, sługa od swego Pana pod taką potrzebę odstać nie może«. Sienkiewicz II. 20. [3] Poselstwo od Rad koronnych, które się były do Łowicza zgromadziły do Rad Wielkiego Księstwa Litewskiego, Sienkiewicz II. 25; Legatio a Senatu Regni Poloniae ad Senatum Magni Ducatus Lithuaniae, Noailles III. 89—90. [4] Konfederacya województwa bełzkiego. Archiw. J. Zamoy. I. 439—442; Noailles III. 159—160 (fragm.).

dinibus, nec consueto more electo fautor existeret, qui muneribus sive etiam consuetudine externorum devinceretur, qui externa auxilia contraheret, qui Regi rite creato adversaretur, eundem tali, qualis proditores deceat, poena ab omnibus mulctandum decernerent, in armis paratos omnes esse iuberent, ita quidem, ut Georgio Jazłovecio Russiae Palatino et belli duce, quorumvis periculorum nuntio ac Andrea Comite [a] Tęczynio Belsensi Castellano administratore existente [1], septima post signum datum die ad conveniendum et cuivis detrimento succurrendum sint accelerati, iis omnibus praestandis, fide, honore et conscientia sese oneravere. [b] Pari ferme ratione Chełmenses usi, Crasnostaviam [2] citra moram XVI. Kal. Aug. *[17. VII.]* convenientes, omnem internae tranquillitatis conservandae externique propulsandi belli rationem sanxere [3]. Simili modo Russi cum Podoliis Glinianos [4] confluentes, in quemvis seu domesticum seu extraneum hostem arcendum invicem foedus sacrosanctum Prid. Kal. mensis eiusdem *[31. VII.]* pepigerunt [b] [5].

Per id quoque tempus, nempe Prid. Id. Iulii *[14. VII.]* [6] Minores Poloni Cracoviam comitia indixere ac maiorum more et Sigismundi I lege [7] freti, non ideo repentinum congressum facere, quod subitam regis electionem inire vellent, verum ampliori conventui diem IV. Id. Aug. *[10. VIII.]* Cnissini statuerent, non quidem electionis ibidem concludendae causa, verum invicem ad tempus praefixum conveniendi electionisque [c] indicendae gratia; hunc conventum convocationis nomine appellarunt [d]. Militum stipendiariorum certum exercitum suo sumptu alendum, limitibus Regni ab Hungaria, Scepusio Silesiaque custodiendis, Stanislao Szafranecio [e] Biecensi Castellano [f] et Stanislao Cicovio Succamerario Cracoviensi ducibus datis conscripserunt [8]. Certiores au-

---

[a] G *niema* Comite. G *ten tytuł stale opuszcza.* [b—b] G *niema* Pari ferme .... pepigerunt. [c] G: atque electionis. [d] G: applicarunt. [e] G: Safranecio. [f] G *po* Castellano *ma* duce dato conscripserunt.

[1] Ponieważ część zdania od »ita quidem — existente« jest niezrozumiała, podaję odnośny tekst uchwały: »O których niebezpieczeństwach żebyśmy rychłą a pewną wiadodomość zawsze miewać mogli, wyprawieliśmy posła naszego Urodzonego Krystoffa Miekickiego do W-go P. Jerzego Jazłowieckiego z Buczacża, wojewody ruskiego, hetmana koronnego, prosząc JM. aby nam o wszytkich niebezpieczeństwach znać dawać raczeł; także aby takowego (*s*) nasze ruszenie porządne i nam i rzeczypospolitej pożyteczne beło, daliśmy nad sobą regiment W-nemu Andrzejowi hrabi z Tęczyna, kasztelanowi bełzkiemu i staroście rubieszowskiemu, prze zeszłość lat W-go Andrzeja Dembowskiego, wojewody bełzkiego, onemu jako temu, który się już rzeczypospolitej dobrze wysłużył, w tym folgując«. Arch. J. Zamoy. I. 440—441. [2] Krasnystaw, miasteczko w ziemi chełmskiej. [3] Konfederacya abo kaptur ziemie Chełmskiej, Noailles III. 157—159.
[4] Gliniany, miasteczko w woj. ruskiem, w ziemi lwowskiej, na wschód od Lwowa. [5] Confoedaratio terrarum Russiae et Podoliae, Noailles III. 160—162 (po polsku) Lauda sejmikowe I. Lauda wiszeńskie 1572—1648. opr. A. Prochaska (Akta grodzkie i ziemskie XX). 1—4. [6] Błędnie, gdyż wiadomość o śmierci Zygmunta Augusta doszła do Krakowa dopiero 17 lipca, zjazd zaś odbył się od 17—24 lipca. Zob. Lauda krakowskie wyd. Kutrzeba str. 2 nota 1. [7] Vol. leg. I. 245. Caveat autem idem Rex, ut Regis electio sit libera, conventu ad hoc idem edicto. [8] Akta tego zjazdu t. j. Konfederacyę i Uchwałę o opatrzeniu granic podgórskich i śląskich z 19 lipca i Po

tem de legatione et itinere Lithuanico Palatini Lublinensis [1], quo iam perfungebatur, facti, per nuntios revocare eundem statuerunt. Sed is in proposito persistens Minores Polonos in Lithuaniam adventu suo antevertit, quapropter et ipsi unos ad eosdem Lithuanos, alteros ad Maiores Polonos ablegavere nuntios, utrosque de voluntate ac sententia sua commonefactum hortatumque, ne frustra tempus tererent Cnyssynumque constituta die convenirent. Diversa Polonorum legatio diversos atque animi incertos Lithuanos effecit; itaque ii in illa voluntatum varietate libito, dummodo unanime sit, Polonorum hac in parte satisfacturos se promiserunt, ceterum neque dissentientibus utrisque neque alteri tantum parti se assensuros polliciti sunt.

Minores interea Poloni conventum alium IV. Non. Aug. [a] *[10. VIII.]* Sendomiriae edixere ac falso quodam rumore persuasi itidem Maiores facturos, aliquantum temporis eorundem gratia convocationi Cnyssynensi, vigesimam videlicet Augusti diem, produxere. Ideoque ad diem dictam frequentes, non tamen singuli procerum eo convenere, Palatinus [b] enim Sandomiriensis Petrus Zborovius et alii Sandomirienses, sententiis solum modo per litteras apertis [2], abfuere [c]. Lithuani nonnulli aderant praesentes, Maiorum Polonorum procerum praeter Arnolphum Uchanium Palatinum Płocensem, Hieronymum Buzenium Thesaurarium Regni et Andream Opalenium Aulae [d] Regni Marschalcum (hunc tamen magis Regii corporis providendi quam tum consultandi gratia eo profectum) nemo venerat. Aegerrime id ab omnibus latum, credebant siquidem eandem eorum voluntatem fuisse, absentia vero technas moramque strui. Irritatis ergo animis vel invitis iis per Senatus consultum III. Id. Oct. *[13. X.]* [e] diem electionis sive comitiorum generalium, locum Bystriciam pagum, uno ab Lublino milliario distantem, decreverunt [3]. Ad Maiores Polonos Nicolaum Sienicium Succamerarium Chełmensem et Laurentium Woynam Lithuanum, vix dum Opalenio sollicitante, delegaverunt [f], quandoquidem litteris absolvendam legationem existimassent; eius summam commonefactio et sollicitatio Maiorum Polonorum ad praefixum tempus ineundum continebat [4].

Eodem conventu soluto gravissima peste Knyssyni laborari coep-

---

[a] G *niema* IV. Non. Aug. [b] O *błędnie* palatinatus *zam.* palatinus. [c] G *błędnie* obfuere. [d] G: Curiae. [e] G: XIII Octobris. [f] G, O: ablegaverunt.

stanowienia rad koronnych i rycerstwa województwa krakowskiego i sandomierskiego w Krakowie z 24 lipca są w Laudach krakowskich, wyd. Kutrzeba, str. 1—10. [1] Mikołaj Maciejowski. [2] ... poiachaliśmy byli już ad 24 Augusti do Knyszyna; ale częścią dla złego powietrza, częścią też osłyszawszy się o tych poślech Cesarza JM., wróciliśmy się... Do Knyszyna iednak posłaliśmy we wszystkiem zdania nasze. Universales litterae Palatini Sandomiriae ad Nobilitatem totius terrae Sandomiriensis datae. (Stobnica 13 września). Noailles III. 124—127. [3] Postanowienie zjazdu knyszyńskiego. Noailles III. 116—121; Sienkiewicz II. 31—40; Bibl. ord. Kras. 1871. Akta podkancl. Cz. III. Nr. CCCLXXXV. str. 420—427. [4] List Rad w Knyszynie do Rad Wielkopolskich. Noailles III. 121—124; Bibl. ord. Kras. l. c. str. 427—430.

tum, quapropter vitandae contagionis causa singuli dilapsi Regium quoque corpus Tykocinum [1] arcem munitissimam, necdum simili infectam lue [a] transferre conati proceres, non nihil cum ipsa peste, plus etiam cum aulicis negotii habuerunt. Isti siquidem debita stipendia flagitantes nullo pacto Regis corpus, priusquam eis satisfieret, tradituri videbantur. Itaque proceres, quorum exiguus numerus remanserat, septuaginta quinque millia aureorum nummum [b], quae in loculis defuncti Regis Knyssyni inventa sunt, mercedis quidem nomine aulicis pro cuiusque stipendiis distribuere. Ceterum vix tantum auri in aulicos erogatum esse vulgo creditum est. Aegre igitur tandem corpus Regium translatum et introductum Tykocinum [1] aliquantisper ibidem asservabatur [c].

Interea Maiores Poloni rerum suarum incerti, vicinarum vero prorsus ignari, Calissiensis quidem palatinatus incolae vulgo in Palatinum Gasparum Zebrzydovium negligentiae muneris sui insimulatum fremuere [d], nullo se Rege, nullo duce, neque regi neque rerum gnaros reddi palam conquesti. Qui gravi detentus morbo viriumque inops, querellarum tamen certior redditus, nulla nec aetatis nec morbi ratione habita Kal. Sept. *[1. IX.]* Pyzdris [2] nobilitati conventum indixit, ubi magna equitum confluente copia, quod vicinum Sredense [3] concilium [e] a Luca Comite Gorcano Palatino Posnaniensi ad VI. Id. [f] Sept. *[8. IX.]* diem assignatum esset, nullo operae pretio edito, eodem consultatio omnis praecipueque Lovicensis legis [4] abrogatio reiecta est, partim quod maior ibi frequentia futura esset, partim quod vetusta consuetudine amborum horum palatinatuum eadem semper rerum omnium transactio observaretur. Igitur Palatino aegro [g] Pyzdris reverso, ceteri Srodam multitudine abundantes convenere, sed peste tunc cum pleraque omnia Poloniae oppida, vicos pagosque, tum Srodam [h] quoque acerrime infestante, in planitie oppido proxima versus occasum solis vergente equestres singuli in modum coronae constitere. Medio fere concilio [i] allatus de Knyszynensi conventu nuntius adeo omnium animos commoverat, quod se insciis atque inconsultis id negotii Minores Poloni tractare [j] auderent, ut alii quidem armati illam Bystriciensem electionem [5] vel invisere vel pertur-

---

[a] G *niema* lue. [b] G *ma puste miejsce zam.* nummum. [c] G: hucusque ibidem asservatur *zam.* aliquantisper ibidem asservabatur. [d] G: fremere. [e] G: vicina Sredensia comitia... assignata essent. *W G stale* comitia *zam.* concilium. [f] G: VIII Septemb. [g] P *błędnie* aegre. [h] O: Srzodam. [i] G: mediis fere comitiis. [j] G: tentare.

[1] Miasteczko w woj. podlaskiem, w ziemi bielskiej, na lewym brzegu Narwi. Zamek wzniesiony czy też tylko przebudowany przez Zygmunta Augusta zawierał jego skarbiec, zbrojownię i bibliotekę. Starostwo tykocińskie było częścią dóbr stołu królewskiego. Starostą był Łukasz Górnicki. [2] Miasteczko w woj. kaliskiem, na prawym brzegu Warty (dziś w Król. Pol., niedaleko granicy W. Ks. Poznań.). [3] Miejsce wspólnych sejmików woj. pozn. i kal., na płd. wschód od Poznania. [4] Uchwalone w Łowiczu 23 lipca, zob. powyżej str. 4. [5] Zjazd naznaczony przez zebranych w Knyszynie do Bystrzycy na 13 października, zob. powyżej str. 6.

bare vellent, alii alia via creandum Regem[a] censerent. In tanta ergo animorum perturbatione temporisque angustia una voce conclusum, ut Senatores e Maioribus Polonis Archiepiscopum, veluti Primatem Regni, confestim adirent, ad convocandum totum senatum sollicitarent atque nihilominus tam ad Lithuanos Russosque, quam Minores Polonos dissuadendi et a proposito avertendi gratia festinarent. Plura quoque capita concilii statuta, verum quod nullum sortirentur effectum, hoc loci a nobis praetermittuntur. Illud commemoratu dignissimum videtur, quod Abrahamus Zbąscius[b] in medium equitum protulerat: se quidem eo zelo, quo Rempublicam perfidorum nonnullorum procellis agitatam ac paene conquassatam doleret[c], eosdem malorum omnium auctores et fautores in frequentiori opportuniorique loco tempore eo, quo totius Reipublicae facies constaret, non verbis solum sed manu quoque patefacturum. Porro ille qui omnium animos offenderat scrupulus et summa difficultate sopitus est, et comitia ad quartam diem usque extraxit, Lovicensis nempe superius recensita lex a nonnullis eiusdem auctoribus obnixe propugnata. Fuere ii proceres plerique omnes: Adamus Conarius Episcopus, Lucas Comes Gorcanus Palatinus, Posnanienses, Joannes Tomicius Gnesnensis et Andreas Comes Gorcanus Medirecensis Castellani, nulla alia defendendi ratione usi, quam quod eandem legem et a patribus quibus reverentia deberetur[d] et ordinis stabiliendi gratia, pio consensu decretam dicerent. Ceterum lis ea eundem quem paulo ante, XII. videlicet Kal. Sept. *[21. VIII.]*, Radeoviae[1] in similibus comitiis exitum habuit; tum enim Stanislao Karnkovio Vladislaviae[e] Episcopo, Ioanni Służevio Brestensi et Ioanni Krotossio Inovladislaviensi[f] Palatinis ita restitit per Albertum Niemoievium[g] nobilitas, ut consentientibus tandem iisdem proceribus eandem legem solenniter abrogaret. Ad hunc modum apud Srodam evenerat, dum obicibus illis cunctus equitatus adversatus eandem vel invitis illis aboleret, atque eo insuper perventum, ut altercationibus ultro citroque variis factis tandem disiuncti et seorsiva ab senatu secessione habita, nobiles cum summo fremitu et indignatione quibusdam e medio sui mandarent, qui legem illam e libris actorum, ut vocant, iuridicorum, iisdem primo iussu procerum insertam, solenni protestatione facta de medio tollerent, fautoribus paucissimis eorumque duce Stanislao Comite Gorcano nequiquam resistentibus. Comitiis illis sententiis distribuendis sequentibusque paene omnibus[h] apud Maiores Polonos Albertus Sandivogius Czarnkovius Maioris Poloniae Praefectus praefuerat. At ne temere

---

[a] G: Regem esse. [b] G: Zbąsenius, O: Zbascius. [c] P *błędnie* dolere. [d] G: debetur. [e] G: Vladislaviensi. [f] G: Iunivladislaviensi. [g] G *niema* per Albertum Niemoievium. [h] G: sequentibus omnibus ac generalibus quandoque apud Maiores Polonos etc.

[1] Radziejów, gdzie się odbywały sejmiki obu województw kujawskich, w woj. brzeskiem, niedaleko wschodniego brzegu Gopła (dziś w Król. Pol.).

propositum peregisse videretur, nobilitas iis sane argumentis nitebatur. Cautum imprimis lege priscaque consuetudine esse, ne quidquam omnino adversus eius consensum, etiam Rege vivo, senatus statueret, Loviciensem autem legem ab nonnula tantum senatus particula conditam, nobilibus non solum inconsultis, verum etiam consilio interesse volentibus, exclusis. Hos quoque, unius libertatis stirpisque socios, ab legis latoribus istis servos appellatos et, bello ingruente iure communi pro facultatum ratione expeditioni obligatos, sibi adstrictos, praeterea poenam transgressori impositam peracerbam nec eorum potestati attinentem; comitiorum centuriatorum [a] diem locumque secundum ius scriptum in generali convocatione sanciendum fuisse; conditiones per eosdem Lithuanis oblatas, veluti nec e re, nec e iure publico propositas, ab iisdem neglectas esse.

Paulo ante Caesar procurandorum filiorum sollicitus, conciliandis procerum studiis operam dabat dimissisque quoquo versus nuntiis [b], qui universas Poloniae provincias pervagarentur, per privatas litteras eorum sententias explorarent summisque pollicitationibus onerarent, qui ob crebras liberasque discursiones tantum odii Caesari, suspicionum vero proceribus apud nobilitatem concitarunt, ut ii Caesarianarum partium fautores ac libertatis Polonae oppressores plerique passim appellarentur. Paulo post quoque, Knyszynensis ferme conventus auspiciis, oratores Caesaris Guilhelmus Rosembergus et Vencislaus *(s)* Perstinius [c] [1], perillustris [d] apud Bohemos nominis viri, in Poloniam cum splendido comitatu advenere [2], Cracoviam ingredi cupientes intromissi non sunt. Unde cum per Poloniam libere passim divagarentur, a Minoribus Polonis, eius rei gratia Osieci [3], in Sendomiriensi tractu, conventum celebrantibus, de temeraria ac importuna discursione sat acerbe

---

[a] G: generalium. [b] G, O: internunciis. [c] *W* G *było puste miejsce na imiona i nazwiska posłów. Ta sama ręka dopisała* Rozembergus et Perstenius. [d] G: clari.

[1] Wilhelm z Rožmberka (1535—1592), z staroczeskiej rodziny magnackiej, był od 1570 r. najwyższym burgrabią król. czeskiego. Żonaty trzykrotnie z księżniczkami niemieckiemi, miał wielkie zachowanie w Niemczech i używany był przez Maksymiliana II do ważnych poselstw. Wratysław z Pernšteina (1530—1582), z możnego rodu czeskiego, był od 1567 r. najwyższym kanclerzem król. cze-skiego. Cieszył się zawsze wielkiem zaufaniem Maksymiliana i podczas jego nieobecności w Czechach bywał na sejmach komisarzem królewskim. [2] Litterae credentiales Maksymiliana II, 2 sierpnia 1572, Uchańsciana I. 165. [3] Osiek, miasteczko nad Wisłą, w woj. i pow. sandomierskim, na trakcie z Krakowa do Sandomierza. Posłowie cesarscy przybyli do Polski w czasie zjazdu w Knyszynie (20—31 sierpnia) i chcieli się nań udać, zostali jednak wstrzymani przez poselstwo, wysłane do nich przez zjazd panów i szlachty, zwołany do Koprzywnicy (błędnie u Heidensteina Pokrzywna) przez wojewodę sandomierskiego Piotra Zborowskiego, i internowani w Sandomierzu. Gdy stamtąd wybrali się do Płocka do Infantki, bez wiedzy i pozwolenia panów polskich, zostali powtórnie zatrzymani przez posłów, wysłanych ze zjazdu w Osieku (3—5 października), i internowani w Urzędowie. Por. Universales litterae Palatini Sandomiriae totius terrae Sandomiriensis datae, Stobnica, 13 września 1572, Noailles III. 125; Heidenstein, Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII. Francof. 1672, str. 12; Lauda krakowskie wyd. Kutrzeba str. 11—12.

expostulantibus, Urzendovia[1] ad commorandum electionisque tempus expectandum eis est assignata. Internuntii autem illi Martinus Gerstmanus[2], Vincentius Porticus[3], Alphonsus Gastaldus[4], Cyrus Vratislaviensis Abbas[5], Ioannes Posadovius[a 6] nonnullique alii, quos quisque suae sententiae attraxerat, horum omniumque consiliorum oratores certiores reddebant atque ita devinctionis loco suspicionem mutuam apud Polonos, prius iam conceptam, magis magisque inflammabant. Advenit quoque in Poloniam Andreas Vilamovius[a 7], Polonus, Alberti Friderici Ducis Prussiae legatus, per litteras proceribus significans Ducem ipsum electioni interesse velle atque, ne ea excludatur, vehementer petere. Huic responsum eiusmodi datum Polonos non alio pacto cum Principe processuros, quam quo pater eius Albertus cum Sigismundo I Rege contraxerat.

Osiecensi conventu supra memorato[8] Ioannes Franciscus Commendonus Cardinalis per Minores Polonos admonitus, ut, posteaquam legationis munere functus esset nihilque amplius officii, quod agendum esset, sibi restaret, Polonia recederet[b]; nolle enim Polonos Rempublicam peregrinis consiliis agitari idque imprimis providere, ne, si qui motus in Regno orirentur, ipse in periculo versetur, quod pro illorum erga Cardinalem studio summo dolori ipsis esset futurum. Respondit ad ea Cardinalis se quidem a novo Pontifice[9] mandata nova habere paratumque exponere quamprimum sibi per eos liceret; illud tamen praeter expectationem sibi evenire, quod sua diuturnior in illis locis mora illis suspecta sit; itaque, ne illorum iussis adversari videretur, se in ea loca cessurum, unde eum movere illorum palatinorum, qui haec ad se mandassent, neque iuris neque potestatis sit. Protinusque Suleioviam[10] in Siradiensem palatinatum discessit ibique se quietus

[a] G *ma dla imion Posadowskiego i Wilamowskiego puste miejsca.* [b] G: discederet, O: excederet.

[1] Urzędów, miasteczko w woj. lubelskiem, na trakcie z Sandomierza do Lublina. [2] Kanonik wrocławski i ołomuniecki, następnie biskup wrocławski, był już posłem cesarskim na sejmie lubelskim w 1569 r. O tych wysłannikach cesarza do panów polskich zob. list Adama Konarskiego bpa. poznańskiego do Janusza Latalskiego z 5 sierpnia 1572. Urkunden und Aktenstücke... hg. v. H. Ehrenberg, Leipzig 1892. Nr. 158. str. 330—332. W liście do Karnkowskiego z 21 lipca 1572 zapowiada cesarz przybycie do niego Gerstmana. Illustrium virorum epistolae... opera Stan. Carncovii lib. II. (lipskie wyd. Długosza 1712, II. t.) col. 1709. [3] Wincenty Portico nie był agentem cesarskim tylko nuncyuszem papieskim w Polsce od 1568—1573 r.; Orzelski zapewne dlatego wymienia go między agentami cesarskimi, że był za kandydatem rakuskim. [4] Jan Alfons Castaldo margrabia Cassani, cześnik cesarski, był poprzednio w służbie Bony. Przywiózł list kondolencyjny cesarza do Infantki. Zob. Jagiell. V. str. CCI. i 183. [5] Jan, opat klasztoru Cystersów Św. Wincentego; od 1569 r. rezydent cesarski w Polsce. [6] Rodzina Posadowskich, herbu Habdank, polskiego pochodzenia, osiadła na Śląsku i Morawach. [7] Starosta libstadzki w Prusiech książęcych. [8] Zob. powyżej str. 9. [9] Grzegorz XIII, wybrany 13 maja 1572. [10] Sulejów, miasteczko nad Pilicą, z klasztorem Cystersów, zwykłą w XVI. w. stacyą nuncyuszów. O wezwaniu Comenmendonego do opuszczenia Polski i jego odpowiedzi zob. Gratiani A. M., De vita I. Fr. Comendoni, Parisiis 1669, str. 333—336; Heidenstein str. 11 sq.

tenuit, donec Varsoviam evocatus est. Sed iam ad historiae inchoatum cursum redeamus.

Decreto Srodensi [1] Archiepiscopus obtemperans Maioris Poloniae proceribus conventum Radeoviae ad X. Kal. Oct. *[23. IX.]* assignavit, quo non frequentes admodum, ex nobilitate praesertim, confluxere, nec Archiepiscopus ipse, Minorum Polonorum et Lithuanorum legatis Cnyssyno [a] missis distentus, ei congregationi intererat. Hos autem ita absolvit: ullo pacto eorum desiderio Maiores Polonos ob [b] temporis penuriam locique magnam intercapedinem, tum, quod summum fuerat, propter ineptum tam ardui negotii processum satisfacturos. Litteris vero tam ad Lithuanos Minoresque Polonos quam Prussos seorsim missis summopere hortatus est, ut VII. Id. Oct. *[9. X.]* apud Varsaviam, in planitie eandem urbem Wolamque pagum interiacente, communicandis consiliis praesto adessent idque pio et plane patrio proposito, si Rempublicam salvam esse vellent, praestarent. Hoc modo dimissis legatis, proceres, Radeoviae expectantes, per litteras horum certiores fecit suique absentiam purgavit; sed ii, ne tempus frustra absumerent, tum [c] quidem quidquam conclusere, comitia tamen [d] Kołum [2] toti Maiori Poloniae Id. Oct. *[15. X.]* indixere, legatos ad Minores [e] Polonos Lithuanosque, qui eos ad conveniendum Varsaviam pro dicta ab Archiepiscopo die adhortarentur, alios ad Prussos, qui comitia Colensia decreta iis significarent, misere.

Comitiorum die indicta frequentissimus Maiorum Polonorum Kołum versus (in oppido enim peste laborabatur) conventus in patentibus pratis celebratus, tractandis rebus totos quatuor dies consumpsit. Procerum ii praesentes adfuere: Archiepiscopus Gnesnensis, Vladislaviensis [3] et Posnaniensis [4] Episcopi [f], Posnaniensis [5], [g] Siradiensis [6], Łanciciensis [7], Brestensis [8], Inovladislaviensis [9] Palatini, Posnaniensis [g] [10], Calisiensis [11], Gnesnensis [12], Inovladislaviensis [13], Czernensis [14], Medirecensis [15], Sremensis [16], Wielunensis [17], Dobrinensis [18], Premetensis [19], Rospienensis [20], Krusviciensis [21], Inovlodensis [22],

---

[a] G: Knissyniae. [b] G, O: cum ob. [c] G, O: tunc. [d] G: tunc. [e] G *błędnie* Maiores. [f] G *niema* episcopi. [g—g] G *niema od* Siradiensis (... Palatini) *do* Posnaniensis (... Castellani).

[1] Zob. powyżej str. 8. [2] Koło nad Wartą, w woj. kaliskiem, miejsce zjazdów wielkopolskich (dziś w gub. kaliskiej). [3] Stanisław Karnkowski. [4] Adam Konarski. [5] Łukazs Górka. [6] Olbracht Łaski. [7] Jan Sierakowski. [8] Jan Służewski. [9] Jan Krotoski. [10] Piotr Czarnkowski. [11] Jan Konarski. [12] Jan Tomicki. [13] Piotr Smerzeński. [14] Powinno być Cerscensis, Zygmunt Wolski. [15] Andrzej Górka. [16] Jakób Rokossowski. [17] Jan Krzysztoporski. [18] Paweł Działyński. [19] Piotr Potulicki. [20] Powinno być Rospirensis. Nie wiadomo kto był podówczas kaszt. rospierskim. Noailles III. 62 wymienia błędnie Grzegorza Kretkowskiego, który był kaszt. kruszwickim; Niesiecki I. 315 Mikołaja Koniecpolskiego z datą 1569. i Jana Rudnickiego. Tychże nazywa kaszt. rospierskimi i Paprocki 232 i 191, nie podaje jednak, kiedy nimi byli. Na sejmie koronacyjnym nadaje Henryk Walezy tę kasztelanię Świętosławowi Lipickiemu. [21] Grzegorz Kretkowski. [22] Szymon Szubski.

Lubacoviensis [1], Konarienses [2] duo, ex Siradiensi et Łanciciensi tractu, Castellani, Thesaurarius Regni [3] et causarum curiae (ut vocant) Referendarius [4]. Primum omnium Archiepiscopus studium in Rempublicam suum commemoravit, diuturnae morae culpa sese purgavit atque eam in Minores Polonos reiecit, hos illius taedii atque perturbationis auctores [a] primatusque Regni, qui Maioribus Polonis semper attinuisset, contemptores [b] appellavit ansamque omnibus Regno imminentibus periculis dedisse, prolixa oratione exaggeravit. Thema tandem comitiorum proposuit [c] deliberationi omnium committendum, num comitiis illis electio indicenda, num vero frequentior aliorum convocatio in aliud tempus differenda esset. Finita oratione Caesarianorum oratorum quatuor nuntii in consessum omnium introducti in hanc formam succincte annotatam perorarunt. Oratorum imprimis nomine cunctis salutatis, retulerunt eosdem ad omnes Regni status missos Caesaris mandata instantibus generalibus comitiis proferenda habere, certum igitur ratumque commorandi atque comitiorum tempus expectandi locum victusque comparandi rationem postulare; Annae Infantis Poloniae salutandae munus Caesareo nomine commissum, si id per senatum liceat, exequi velle; de retentis in arce Chęcinensi [5] Caesareis litteris famosisque libellis de Sua Maiestate proditis conqueri, criminis eius auctoris mulctam petere; quae vero adversa de Caesare referrentur, falsa appellare, si libertas a Caesare imminuta incusetur, ea Bohemos inviolata frui similemque Polonis gratulari [6].

Nuntiis crastinum diem expectare iussis, Stanislaus Pryemius, magna familiarum caterva stipatus, alto silentio auditus est. Is peracerbe Prussos Christophorum Kostkam Golubensem Praefectum [7] et Georgium Conopacium accusavit, hos videlicet facultates nonnullas a Sviecensi praefectura [8], per Sigismundum Augustum Regem generalium comitiorum decreto ante quadriennium executionis, ut vocant, iure totiusque senatus consensu ademptas, in Culmensi Pomeranicoque palatinatu sitas suaeque [d] curae commissas, Rege tandem defuncto, nuperrime per vim eripuisse [e] [9]. Omnium tunc prae-

---

[a] P *niema* authores. [b] G: contemptoresque. [c] G: id proposuit.
[d] G: et Pryemii *sam.* suaeque. [e] G *ma po* eripuisse. Perduelles itaque eos pacis turbatores, legum violatores hostesque patriae apellavit.

[1] Sędziwój Drohiczański. [2] Świętosław Lipicki i Rafał Śladkowski. [3] Hieronim Bużeński. [4] Stanisław Sędziwój Czarnkowski. [5] Starostwo grodowe w woj. sandomierskiem, na płd. zach. od Kielc. [6] O zarzutach, podnoszonych przeciw posłom cesarskim, jakoteż o ich skargach, zob. Heidenstein l. c. lib. I. str. 12 sq.; Gratiani, De vita Commendoni, Parisiis 1669, str. 337 sq. [7] Golub, miasto nad Drwęcą, w Prusach zach.; starostwo niegrodowe w ziemi michałowskiej, w woj. chełmińskiem. [8] Świecie, miasto nad Wisłą, na płn. od Chełmna. Starostwo niegrodowe w woj. chełmińskiem. [9] Chodziło tu o dobra Łopatki w pow. grudziąskim, które wraz z starostwem świeckiem były w posiadaniu rodziny Konopackich. Zob. Słownik geogr. V. 178 i XI. 659; Froelich X., Geschichte des Graudenzer Kreises. Graudenz 1888. I. 203, II. 75--76.

sentium [a] opem, ne sibi tantopere afflicto deessent, imploravit, interregni legem, qua, veluti arctissimo foedere, antiquitus turbator possessione, vita honoreque mulctabatur, commemoravit, ne maiorum degeneres Poloni viderentur, sedulo hortatus est, quod, si auxilia sibi recusarent, solis iis quos tunc prae manu habuerat [b] sociis illico facultatibus eorumdem Prussorum, quas in Maiore Polonia haberent, parem vim illaturum se promisit. Ad haec Brestensis Palatinus [1] respondit: se quidem Pryemii vicem summopere dolere, ceterum constare sibi superius nomitatos Prussos non privato studio, verum totius Reipublicae Prussicae auctoritate facultates Pryemii invasisse, quapropter facinus illud non Kostcae Konopacioque, verum toti illi Reipublicae imputare [c]. Castellanus postea Medirecensis Stanislaus Comes Gorcanus et Stanislaus Sandivogius Czarncovius Referendarius [d] in eandem sententiam de damnis per Pomeranos Duces Regno in Valcensi [2], Uscensi [3] et Drahimensi [4] praefecturis, per eosdem tum possessis, illatis, conquesti sunt.

Postremo [e] de comitiorum themate consultantibus singulis Minorum Polonorum legati intervenere, eorumdem Russorumque [f] procerum iter Varsaviam institutum, quo ab Archiepiscopo evocati fuerant [5], referentes monentesque, ut Maiores quoque Poloni, omisso Koło, recta eodem pergerent. Legatio illa pergrata quidem omnibus concordiae futurae spem concipientibus fuerat; verum quod comitia iam auspicata subito solvi nequirent, legati altera die ita sunt absoluti, ut Minoribus Polonis Russisque persuaderent, ne Lenciciam, quae nec Varsavia neque Koło longe distaret, ad XII. Kal. Nov. *[24. X.]* [g] invicem cum Maioribus Polonis congredi gravarentur; facerent [h] siquidem rem omnibus gratissimam. Venceslaus Ostrorogus [6] ex conventu Radzieoviensi ad Minores Polonos legatus, Osieci ab iisdem sollicitatus, longa oratione eorumdem excusationem protulit; eius capita attingere libuit. Eos scilicet Archiepiscopi, veluti Regni Primatis, dicto obtemperaturos Loviciamque, si conventus illius per eum certiores facti fuissent, venturos fuisse [7], verum ignaros, discriminis vero Reipublicae sollicitos, Knyssynum convenisse et quidquam Maioris Poloniae proceribus ibidem tunc praesentibus inconsultis statuisse atque singula, quae concludenda essent, Archiepiscopi reliquorumque Maiorum Polonorum censurae commisisse; quae ab

---

[a] G *błędnie* praesertim. [b] P *błędnie* habuerunt. [c] G: imputari. [d] G *błędnie* Castellanus Medirecensis Stanislaus Sandivogius Czarncovius Referendarius et Stanislaus Gorcanus. [e] G, O: postridie. [f] G *błędnie* Prussorum. [g] P: XII. Cal. Oct., G: IX. Cal. Octobris, O: IX. Cal. *bez oznaczenia miesiąca; prawdopodobnie powinno być* Novembris, *ponieważ zjazd w Kole odbył się 15 października.* [h] G: fecerint.

[1] Jan Służewski. [2] Starostwo niegrodowe wałeckie w woj. poznańskiem. [3] Starostwo niegrodowe ujskie (Ujście) nad Notecią w woj. i pow. poznańskim. [4] Starostwo drahimskie w woj. poznańskiem, u granic Pomorza. [5] Zjazd był zapowiedziany na 9 października. Zob. powyżej str. 11. [6] Poseł na sejm 1570 r. i deputat do kwarty. Cf. Vol. leg. II. 107. [7] Mowa tu o zjeździe panów wielkopolskich w Łowiczu 18 lipca 1572 r. Zob. powyżej str. 3.

iis non suscepta, nec ab his probari, conventum vero alium, in quo illorum malorum et dissidiorum auctor digna afficiatur poena tandemque mutuo consensu ordo Reipublicae in meliorem formam redigatur desiderare. Limitum Regni curam eosdem diligentem habere ac in arce Chęcinensi interceptas propter suspicionem Caesaris litteras nec tamen apertas fuisse. Porro electionem Regiam per aliquot tantum modo senatorias personas Knyssyni indictam et legationes nonnullas per easdem auditas dimissasque aegerrime eos [a] ferre. Omissis orationibus ad reliqua pergamus.

Dum itaque de propositione Archiepiscopi consultatur, eo omnium sententiae inclinarunt, ut convocationem omnium procerum statuendam esse iudicarent eique proximum Lenciciensem conventum assignarent, in quo etiam Pryemii et Pomeranorum Ducum causa iudicio omnium reicienda sit; legatorum praeterea Caesarianorum, Rempublicam tunc infirmam commoventium nec ius gentium integre praestantium, copia in dies augescens senatus auctoritate cohibenda Regnoque pellenda omnium suffragiis visa est. Porro in illa interregni licentia homicidiis caedibusque et rapinis Poloniam passim affligentibus, quo tantis succurreretur malis, omnium ordinum uno eodemque consensu huiusmodi lex quam confoederationem dixerunt, condita est [1]. Principio, quicunque indigena facultates Reipublicae quovis modo invadat, ut is per possessorem Archiepiscopo Regni Primati vel episcopo eidem loco propiori deferatur, hic per litteras intra duarum hebdomadum [b] decursum facultatibus decedere damnaque sarcire mandet, secus faciens per apertas litteras palatinis hostis patriae declaretur, palatini castellanis idem significent, isti ex districtibus suis contra proditorem patriae atque turbatorem pacis nobiles educant ac ducibus palatinis singulas eisdem possessiones diripiant, infamia eum notent vitaque privent. Quilibet nobilium contra talem tanquam patriae hostem pro honore virtuteque militari expediatur, palatinis autem id muneris ob grave aliquod impedimentum absolvere nequeuntibus, idem oneris cuivis castellano incumbat. Porro de propriis facultatibus invadendis paulo diversa lex sancita, nempe ut huiusmodi vim inferens, domum viamve invadens, mulieri vim faciens, caedem aut necem perpetrans, incendium committens, per praefectum districtus illius, in quo facinus patratum sit, et quatuor personas praefecto ex quolibet palatinatu adiunctas in ius vocetur similique poena damnetur. Damnato ista una dilatio, ad generalia nimirum comitia appellatio in quibus actiones istae exequendae sint, restet. Qui vero calumniae gratia facinoris aliquem incuset convincaturque, talionis poena mulctetur. Palatini autem, castellani, praefecti et deputatae praefectisque additae personae perficiendo mu-

[a] G, O: eosdem. [b] G: hebdomadarum.

[1] Opatrzenie pokoju i bezpieczeństwa pospolitego przez Rady i Rycerstwo Wielkiej Polski w Kole uczynione. Noailles III. 166—170.

neri fide honoreque astringantur. Interregni tempus cuiquam quicquam praescribat seu diuturnitate iuri officiat. Si quoque id contigat, ut rex aliquis ab aliqua tantum Regni parte et non una omnium voce creetur, huic huiusque fautoribus quilibet incola sub honoris, fidei conscientiaeque vinculo veluti hosti patriae resistat. Is itaque Colensium comitiorum exitus fuit.

XVII. Kal. Nov. *[16. X.]* palatinatus Russiae nobilitas[1], ullo procerum vocato frequens admodum in patentem planitiem, inter Wisniam[2] oppidum et Rodatyce[a][3] pagum ad Rakum[4] amnem sitam convenit foedereque mutuo inito, iure iurando sese obstrinxit electione instante quenquam omnino (aegrotis iuramento morbum postea excusaturis et iis qui praesidiis arcibus limitibusque tuendis relicti ac pro stipendio militaturi sint, exceptis) domi suae remansurum, die quoque a Palatino Russiae[5] indicta proximo comitiorum loco affuturum, ullam vim cuiquam illaturum, Regem non muneribus corruptum, non promissis oneratum, non favore devinctum, non timore perculsum, non odio inflammatum, verum solo pietatis commodique patrii studio accensum sponte electurum nec quenquam sententiae suae privatim quacunque ratione attracturum, secus facientem pro hoste patriae habendum esse[6]. Miserunt postea eo ipso conventu legatos ad utrosque Polonos Russi cum certis Reique publicae pernecessariis mandatis, verum quod eorum proceres Varsaviae adessent convocatioque appropinquaret, eodem res omnis reiecta est.

Eodem temporae litterae ab Janussio Latalio[b] per Maiorem Poloniam divulgatae non nihil trepidationis quibusdam incussere, quod Caesaris filium[7], incerto quidem earum rerum[c] nuntio, per avias, silvas nemoraque, quibusdam forte procerum faventibus, e Silesia per Siradiensem Wielunensemque tractum Lithuaniam versus ad Infantem Poloniae Annam, quae tunc Łomzae, postea[d] Płosci vitandae contagionis causa, degebat, profectum Polonis comitantibus praedicabant, sed compertum confestim est, legatum quendam Caesaris Sulcium, Theutonem, oratoribus pecuniae pondus vehentem, illum ipsum fuisse[8].

Non convenerant die indicta[9] Łenciciam Minoris Poloniae proceres. Itaque re per internuntios acta, mutuo consensu utriusque Poloniae ac Rus-

---

[a] O: Rodiatice. [b] G: Latalicio. [c] G *niema* rerum. [d] G: posteaque.

[1] Zjazd ten został zwołany uniwersałem wojewody ruskiego Jerzego Jazłowieckiego, danym z Twierdzy 5 października 1572 r. Zob. Lauda sejmikowe I. Lauda wiszeńskie 1572—1648, opr. A. Prochaska (Akta Grodzkie i Ziemskie XX). 4. [2] Sądowa Wisznia, miasteczko w woj. ruskiem, w ziemi przemyskiej, między Lwowem a Przemyślem. [3] Rodatycze, wieś na wschód od Sądowej Wiszni. [4] Rak (w Sł. geogr. Raków), potok przepływający przez Rodatycze i Sądową Wisznię. [5] Jerzy Jazłowiecki. [6] Laudum wiszeńskiego sejmiku o elekcyi viritim. Lauda sejmikowe I. etc., ut supra. 4—7. [7] Arcyksiążę Ernest. [8] O pogłoskach o przybyciu Ernesta do Wielkopolski zob. list Andrzeja Grodzieckiego do Janusza Latalskiego z Wiszyna 27 sierpnia 1572. Urkunden und Aktenstücke... hg. v. Ehrenberg. Leipzig 1892. Nr. 159, str. 333—4. [9] 24 października.

siae et Masoviae senatores *Kaskas* Reipublicae villam ob vicinos uros quorum custodiam ruricolae praestant nobilem, altero ab Szochaczovio [1] miliario distantem, convenere, offensas mutuas correxere et composuere; idque Kal. Nov. peractum. Senatus consulti summa fuit [2]. Imprimis convocationi omnium Regni ordinum VIII. Id. Jan. anni sequentis dies *[6. I. 1573]* Varsaviae indicta, oratores illustres ad Lithuanos quidem Petrus Zborovius Palatinus Sandomiriae et Ioannes Tomicius Castellanus Gnesnensis, ad Prussos Ioannes Słuzevius, Brestiae et Ioannes Krotossius Inovladislaviae Palatini, ad Livones Georgius Edenus [a] Praepositus Zavichostensis [3], ad Wolhynios atque Kiiovienses alii similiter missi [b], qui referrent hortarenturque, ut tandem miserti patriae convocationi praefixae intersint deque rerum summa consultent, praecipue vero limitum Regni procurandorum, arcium muniendarum, militibus Podoliis, Scepusiensibus et Silesiis stipendiorum persolvendorum, modi item, temporis, ordinis locique electionis praestandae constituendi negotium pertractent. Conciliorum provincialium [c] quae convocationem praecedant dies ipsa Id. Dec. *[13. XII.]* designata [d]. Internuntii omnes memorati, oratoribus exceptis, misso ad eos Iacobo Ponętovio Pincerna Łenciciensi Polonia excedere iussi [e], transitu redituque per singulos [f]Regni limites praefectorum consensu litterisque carentes cuncti prohibiti [f]. Singuli eius anni proventus Reipublicae attinentes poena fisci (ut vocant) addita per possessores [g] intra quatuor hebdomadum decursum Thesaurario Regni restituendi imperati [h]. Tycocinensis arcis cura [i] et privilegia quaedam electioni pernecessaria Varsaviam asportanda Palatino Sendomiriensi [4] et Gnesnensi Castellano [5], duobus Lithuanis proceribus adhibitis, commissa. Annae Poloniae Infanti, utrum vellet, Łencicia aut Krasnostavia, custodia Alberto Starozrebio Episcopo Chełmensi tradita, ad commorandum assignata [j], missis qui ei ista referrent Stanislao Karnkovio Episcopo Vladislaviae et Ioanne Sierakovio Łenciciae Palatino oratoribus [6]. Ad Marchio-

---

[a] G: Idenus. [b] G: diem Varsaviae nominare, *następne zdanie w konstrukcyi acc. c. inf.* (Petrum Zborovium... misere) [c] G: comitiorum particularium. [d] G: diem ipsam Iduum Ianuarii indixere. *We wszystkich rękopisach błędnie Ianuarii. Tymczasem 2 artykuł postanowień zjazdu w Kaskach* (*Uchańsciana V. 767*; *Noailles III. 136 poleca zwołać sejmiki w dzień św. Łucyi, a więc 13 grudnia.* [e] G: internuntios omnes memoratos... iussere. [f—f] *W* G *opuszczono, wskutek nieuwagi kopisty*, Regni limites... prohibiti. [g] G: iis quorum intererat *zam.* per possessores. [h] G: reddere mandavere *zam.* restituendi imperati. [i] G: curam... commisere. [j] G: Lanciciam aut Crasnostaviam... assignavere.

[1] Sochaczew, miasto powiatowe nad Bzurą, w woj. rawskiem (dziś w gub. warszawskiej). [2] Postanowienia zjazdu kaskiego, Uchańsciana V. 765—771 (po polsku); Noailles III. 135—138 (po łacinie). [3] U Wierzbowskiego, Uchańsciana V. 766 i u Noailles III. 135 proboszcz żukowski. [4] Piotr Zborowski. [5] Jan Tomicki. [6] Szerzej o sprawie Infantki podaje: Rękopism historyczny polski dworzanina i wychowańca Zygmunta Augusta wyd. Andrzej Koźmian (Wyciągów piotrowickich poszyt II. Wrocław 1845) str. 41—49.

nem Brandenburgensem Electorem Ioannem Georgium Pomeranosque Duces ablegatus Ioannes[a] Latalius, qui eos foederum iis Regnoque intercedentium admoneret, damna per eos illata commemoraret ac ab inferendis averteret. Abusuum iuris corrigendorum provincia Palatino Łenciciensi[1], Hieronymo Osolinio Sendomiriensi, Ioanni Herbortho Sanocensi et Simoni Szubscio Inovlodensi Castellanis data istaque conditio adiecta, ut cuicunque nobilium in futura convocatione sententiam conferre liberet, licitum gratumque esset. Palatinis in Prussiam missis[2] Pryemii causa[3] ab omnibus Regni proceribus apud Prussos peragenda ita commendata est, ut non unius personae, verum totius Reipublicae iniuriam eam existiment quam, si contemnant, contumeliam brevi ulturam, certo persuadeant.

Paulo ante Kascensem conventum Ioannes Monlucius Episcopus et Comes Valentinus, Caroli IX Galliarum Regis Orator[4], in Poloniam venit ac per litteras, elegantissimo stylo V. Kal. Nov. *[28. X.]* [b]Konino[5], ubi electionis comitia praestolari iussus erat[b], scriptas, proceribus legationis summam exposuit[c]. Has ideo annotare libuit, ut constaret lectori, qua arte vir ille, non minus disertus, quam omni fucorum genere refertissimus, principi suo apud peregrinam et incognitam gentem conciliaverit regnum.

»Cum[d] ego mecumque Mallocius, in senatu Gratianopolitano Senator integerrimus[6], ad vos Illustrissimi, Reverendissimi, Magnifici, Spectabiles et Generosi Domini, a Rege Galliarum Christianissimo legati proficisceremur[e], ecce

---

[a] G, O: Ianussius. [b—b] G *niema* Konino... iussus erat. [c] G *po* exposuit *podaje list Monluca w następującem streszczeniu*: Henricum Andegavensem Ducem, Regis Galliae fratrem, mire commendans et gravissimis rationibus persuadens, ut eum in tradendis Regni habenis ceteris omnibus praeferant. Hic Conini electionem exspectare iussus est. *Następnego zdania i całego listu Monluca* G *niema.* [d] *Porównano i odmianki podano według współczesnego druku*: »Epistola Ioannis Monlucii, Episcopi Valentini, Regis Gallorum Legati ad Poloniae Ordines de Illustrissimo Andium Duce in Regnum Polonicum allegendo. Eiusdem Monlucii defensio pro Illustrissimo Andium Duce adversus quorundam calumnias. Alia adversus huius ipsius defensionis calumnias Zachariae Furnesteri defensio pro iusto et innocente tot millium anima rum sanguine in Gallia effuso. Anno MDLXXIII. *Na końcu broszury*: Lusiniani Pictonum excudebat Ivo Durerius mense Mar. Anno Domini 1574. *List drukowany także u Platera III. 12—18 z polskiem tłómaczeniem. Zaczyna się w druku*: Illustrissimis, Reverendissimis, Spectabilibus, Magnificis, Generosis Dominis, Archiepiscopis, Episcopis, Palatinis, Castellanis caeterisque dignitariis et officialibus ac universae nobilitati amplissimae Reipub. Poloniae, Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae etc. In conventu Varsaviensi congregatis Dominis observandissimis salutem, fęlicitatem et pacem. [e] D: proficiscimur.

[1] Jan Sierakowski. [2] Jan Służewski, brzeski i Jan Krotoski, inowłocławski. [3] Zob. powyżej str. 12. [4] Jean de Monluc, ur. ca. 1502, zmarł 1579; wstąpił za młodu do zakonu Dominikanów, gdzie odznaczył się zdolnościami i wymową, zwrócił na siebie uwagę Franciszka I i Henryka II, którzy używali go w służbie dyplomatycznej. Posłował w Rzymie, Turcyi, Szkocyi i podobno w Polsce za Zygmunta I. W 1553 r. został biskupem Valence nad Rodanem, jakkolwiek podejrzywano go o skłonności do reformacyi. [5] Miasto powiatowe nad Wartą, w woj. kaliskiem (dziś w gub. kal.). [6] Pierre Gilbert de Malloc, Conseiller du Roi au parlement de Grenoble.

subito Mallocius, morbo difficili interceptus, orbam legationem reliquit, me vero, cum incredibili desiderio vos salutandi et amplissimi [a] muneris obeundi in legatione perseverantem, non longitudo itineris, non asperitas viarum, non valetudo gravis, non multis laboribus aetas iam affecta, sed constitutae et dispositae omnibus fere in locis insidiae saepissime retarderunt ac paene revocarunt. Evasimus tandem [b] superavimusque eas, ipso assertore et vindice Deo Optimo Maximo, qui nobilissimae huius legationis sanctissimique officii Auctor et Princeps semper extitit, ut iam sperarem vobis occurrendi et mandata [c] exequendi, quo nihil mihi optabilius accidere potuisset [d], tempus adesse. Sed cum, extracta comitia et res prolatas ac tantopere certo praescriptoque mihi loco continendum me esse, intellexissem [e], parere gravissimae auctoritati vestrae et prudentissimis iudiciis omnino constitui. Interim vero et dum ad colloquium congressumque vestrum augustissimum perveniendi mihi [f] data sit illa facultas, quam vehementer gloriae vestrae illustrissimoque Regni Poloniae [g] nomini faveat Christianissimus Rex, quanti vos faciat et quam Rempublicam Vestram amet et complectatur, animadvertite, quaeso. Is enim suavissimum [h] sibi fratrem Henricum, fortissimum et sapientissimum ducem, optimum et temperantissimum principem, cui tamquam potentissimae dextrae nititur [i], cui pacis et belli negotia committit totaque credit, hunc illum in regem vobis offert et perpetui vobiscum foederis constantisque amicitiae vinculum et pignus vult esse. Non is, Patres, puerum vobis aliquem, cuius [j] imprudens aetas tutoribus aut alumnis commendanda sit, vobis ingerit, sed perfecta aetate praestantique forma principem, ingenio etiam admirabili et prudentia incomparabili, is vobis offert, cuius variae, diversae, incredibiles ac divinae virtutes nullam rem deesse declarant ad bene, fortiter feliciterque imperandum necessariam, quam in hoc felicissimo et beatissimo principe Deus quam cumulatissime et liberalissime non posuerit. Is est princeps, Illustrissimi, Reverendissimi, Spectabiles Domini, qui in avita et catholica religione educatus, tanta est iustitia et moderatione, tanto etiam rerum usu tamque varia cognitione instructus et ornatus, ut in religione dissidentes distractasque hominum sententias componat unus omnium optime sitque libertatis et pacis praecipuus suasor et auctor. Is est princeps, qui sub iis legibus, quae ab omni barbarie maxime alienae sunt, in Gallia, humanitatis ornatissimo domicilio, institutus et [k] edoctus, politissimis et facillimis moribus suis summa cum omnium [l] laude et admiratione vixit et semper enituit [l]; itaque, cum sint etiam lectissimi et dulcissimi mores vestri et sapientissimis etiam legibus utamini, facile fuerit ingeniosissimo et eruditissimo principi ad instituta vestra quam proxime se comparare. Is est princeps, in quo bellandi tanta

---

[a] D: praeclarissimi. [b] D: tamen. [c] D: et mihi mandata. [d] D: quibus... potuit. [e] D: tantisper... intellexerim. [f] D *niema* mihi. [g] D: Polonici. [h] D: et charissimum. [i] D: innititur. [j] *W rękopisach błędnie* cui. [k] D *niema* et. [l] *W rękopisach* omni. [l] D: educatus est *zam.* enituit.

est virtus, quanta in summo et perfecto imperatore quaerenda est, eximia rei militaris scientia, singularis animus, egregia fortuna. Quantas ille res gessit! quot pugnas commisit! quot proelia confecit! quanta spolia retulit! Et quisquam igitur dubitabit [a], quin illi transmittendum [b] sit imperium hoc vestrum, qui ad iacentem quodammodo gloriam vestram excitandam, ad [c] pristinam virtutem revocandam et ad omnia bella vestra conficienda divino quodam consilio natus et vobis oblatus esse videtur? Cuius hac aetate res gestae pares [d]? quod nomen in orbe terrarum clarius? Et tamen is [e] est princips, sub quo in summa pace, si eam exspectatis [f], cum vicinis principibus tuto [g] vivere possitis, sive enim ipsum per se, sive nobilissimum Galliae Regnum spectatis, nulla sunt illi cum finitimis vobis nationibus dissidia, controversiae nullae, odia nulla. Ac, ut nulli illi sunt hostes, sic etiam tot sunt ei sanguinis, amicitiae et foederum arctissimis vinculis coniunctissimi principes, ut tanto facilius eorum auxiliis atque copiis vos sit conservaturus, quos ipso nomine ac rumore defenderet [h]. Iam olim profecto de Gallis praeclarissime [i] mihi visi sunt sensisse Poloni iisque fuisse amicissimi, ac Polonis, mihi credite, Galli praecipue delectati sunt eosque prae ceteris, nescio qua morum similitudine et affinitate, dilexerunt et coluerunt; quod, si novo hoc et singulari beneficio coniungantur et confirmentur, iam fiet [j], ut inter nobilissimas gentes perpetuae pacis et sanctissimi hospitii iura concilientur et tanquam charissimi Polonis [k] in posterum Galli desiderentur vicissimque Galli erga Polonos singulariter afficiantur, Polonici hostes a Gallis sui esse ducantur et eos ad omnia auxilia paratissimos et promptissimos experiantur. Porro de angusto aut exhausto aliquo principe vobiscum, Illustrissimi, Reverendissimi et Spectabiles Domini, non agitur, qui ad Gallos, vestris hominibus merito debitos honores praesentesque [l] functiones ac etiam opes vestras deferat, quibus praestita sibi a nobilitate Gallica officia compenset [l]; nam cum sit firmissimis opibus, amplissimis provinciis et ducatibus qui auctissimis beneficiis, honoratissimis officiis, opulentissimis pensionibus, ditissimis reditibus refertissimi et plenissimi [m] maximos certissimosque illi annuos proventus referunt, munitissimus et locupletissimus princeps, non solum suis amplissime satisfaciet, sed etiam vestros, qui Gallia delectabuntur, et honorificentissime in ea excipiet et liberalissime ornabit. Nec is est etiam illustrissimus Dux Andegavensis, qui viribus aut copiis suis tumens et ferox in libertatem, leges iuraque vestra irrumpat [n] et maiorum instituta patriosque mores oppugnet; is enim est cui nulli sint [o] alii exercitus, nulli alii milites,

---

[a] D: Quis igitur dubitavit. [b] D: committendum. [c] D: et ad pristinam. [d] D: cuius hac aetate res gestae illius pares existunt? [e] D *niema* is. [f] D: expetiveritis. [g] D: tutissime. [h] D: ut eo facilius ipsorum auxiliis atque copiis sit vos conservaturus et vos ipso nomine ac rumore defensurus. [i] D: praestantissime. [j] D: Quod si novo hoc et singulari beneficio coniuncti et confirmati fuerint, fiet. [k] D: a Polonis. [l] D: publicasque *zam.* praesentesque. [l] *W rękopisach błędnie* compensent. [m] D: refertissimis et plenissimis. [n] D: erumpat. [o] D: sunt.

quam quos in manibus vestris retinueritis, et qui fidem, amorem et constantiam in iis vestram, dignitatis, auctoritatis regiaeque suae maiestatis (si ad hanc, beneficio vestro, pervenerit)[a] fundamenta et vincula firmissima semper constituat[b] et cui tamen nunquam, si de florentissimo hoc Regno conservando eiusque invictis finibus defendendis agatur[c], amicissimi coniunctissimique reges ceterique principes sint defuturi[d]. Atque haec sane[e], dum amplior disserendi et mihi a Christianissimo Rege mandata et ab Illustrissimo Duce commissa vobis exponendi detur occasio, paulo accuratius a vobis, Illustrissimi, Reverendissimi et Spectabiles Domini, intelligi et pro eorum dignitate et vestra spectatissima[f] prudentia aestimari, maxime desideravi[g]. Sunt enim pleraque alia multa, praecipua, amplissima, gravissima et totius huiusce negotii capita, quae nec epistalae huius, nec vestri fortasse temporis istiusque loci ratio latius persequi patitur. Illud tamen unum addam, quod verissimum est, nec, si a vobis Illustrissimus Princeps in regem eligatur[h], ullum damnum, incommodum ullum, decessionem aut diminutionem ullam[i] nobilissimo Poloniae Regno vos inde aut videre aut exspectare debere, quinimo[j] cum is sit[k] Orbis Christiani clarissimum lumen, cum in illo[l] felici, forti, iusto, clemente, magnanimo, largo, benefico et liberali principe omnes eluceant virtutes, multa ad dignitatem vestram ornamenta et ad stabilitatem praesidia iam vos ab eo sperare opportere. Ceterum autem[ł], cum mihi ad Serenissimam, optimi nuper[m] Principis, Regis vestri sororem a Christianissimo Rege datae sint litterae et, quae[n] coram referrem[o], plurima iniuncta, etsi, quo me contineam, locum praescripseritis, ne tamen fraudi sit exponere[p] mihi, si ad eam accessero, velitis, iubeatis, Illustrissimi, Reverendissimi, Spectabiles, Magnifici et Generosi[r] Domini, quorum tamen sanctissimis iudiciis religiosissime sum satisfacturus. Deus Optimus Maximus gravissimis et difficillimis deliberationibus et consiliis vestris per Iesum Christum aeternum Dominum Nostrum Spiritu Suo Sanctissimo praesit vosque Illustrissimi, Reverendissimi, Spectabiles, Magnifici et Generosi Domini Reipublicae Christianae feliciter natos diutissime conservet[s] «.

Ad primam Monlucii adventus famam admiratio quaedam[t] Polonorum animos occupavit, primam atque inauditam Gallicam istam legationem plurimum momenti afferre omnibus existimantibus, certioribus deinde legatio-

---

[a] *W rękopisach błędnie* pervenerint. [b] *W rękopisach* constituet. [c] D: ageretur. [d] D *błędnie* non sint defuturi. [e] *W rękopisach błędnie* sunt. [f] *W rękopisach po* spectassima *następuje niepotrzebny wyraz* studia. [g] D: desiderarem. [h] D: electus fuerit. [i] *W rękopisach błędnie* nullam. [j] D: Et omnino. [k] D *błędnie* sitis *zam.* is sit. [l] D: eo. [ł] D *niema* autem. [m] D: Imperatoris (*s*) *zam.* nuper. [n] *W rękopisach* atque. [o] *W rękopisach* refere. [p] *W rękopisach brak* exponere. [r] D *niema* Magnifici et Generosi. [s] D *kończy się*: 28 Octob. An. 72. Vobis Illustris. reverendis. spectabilib. magnificis et generosis Dominis addictissimus et ad omnia officia paratissimus Ioannes Monlucius Episcopus Valentinus, Christianissimi Gallorum Regis Legatus. *U Platera l. c. przed datą*: Konin. [t] G: stupor quidam.

nis effectis, oratoris petita, cum ob magnam regnorum horum distantiam, tum gentis diversitatem, effectu minus possibilia videbantur, evangelicae vero religionis hominum animi ob persecutionem, qua Rex in Gallia nuper crudelissime in eosdem saeviisse per ea tempora dicebatur [1], omnino ab eius postulatis abhorrebant. [a] Verum Monlucius non verbis tantum adulatione refertis quemquam privatim captabat, verum habitum etiam ad cuiusque naturam, quam ex sermone confestim concepit, accommodabat vitaeque adeo genus immutaverat, dum tota quadragesima aliisque, romano ritu ieiunio dicatis, diebus vetitis eduliis vesceretur ipse, servis tamen ieiune victitare iussis, valetudinis se causa prohibitis esculentis frui, expiscante catholico, asserens, cum maxime esset incolumis, evangelico vero, liberum neque peccato dignum ferculorum quorumvis usum, affirmans. Templa romanae [b] religionis, etiam si episcopum se praedicaret, nusquam visitavit. Adveniente forte catholico, Henricum eius ritus vindicem fore accerrimum iactitabat, quem in Gallis multo mortalium sanguine tutatus esset, e contra evangelico [c] eundem bellis civilibus nusquam se miscuisse eaque maxime causa ad id regnum impelli, quod liberam religionem isthic esse sciat cuius ipse etiam participeps fieri ac praepotentes superbosque illos sacrificos, qui primum in quibusvis regnis occupassent locum, deprimere studeret. Ceterum, neminem fere promissis non oneratum atque etiam chyrographo confirmatum non dimisit, quemlibet principi suo remunerandum commendaturus. Tantus omnino impostor, ut nil firmum, grave constansque in homine paene decrepito videres pluraque remuneraturum regem promisisset, quam totus paene christianus orbis praestare possit, parato vero pecuniae ne unum quidem numisma daret ipseque adeo tam locuples verbis, magnam aeris summam in Polonia mutuatam corraderet [a]. Eius modi tunc Gallorum initia atque incrementa fuerant.

XIII. Dec. die, quemadmodum Kascis convenerat, Maiores Poloni Srodam convenere atque praesentibus iis proceribus: Gasparo Zebrzydovio Palatino Calissiensi, Petro Czarnkovio Posnaniensi, Ioanne Konario Calissiensi, Andrea Comite Gorcano Medirecensi, Stanislao Wysocio Landensi, Petro Potulicio Praemetensi Castellanis et Stanislao Sandivogio Czarnkovio Referendario id solum effectum, ut nuntii terrestres quatuor tantum ex nobilitate crearentur, Medirecensis [2] videlicet et Landensis [3] Castellani, Raphael Lesczynius Radeoviensis Praefectus et Raphael Pryemius Pocillator [d] Calissiensis. Legationis capita ea conclusa, ut tempus et locum electionis nihil cunctati proceres indicerent; Dux Prussiae, si attineat, eidem intersit; pecuniae grandis summa contra iuris ceterorumque et collegarum et equitum placitum

[a—a] G *niema całego ustępu o Monlucu od wyrazów* Verum Monlucius *do* corraderet. [b] O: papisticae. [c] O *po* evangelico *ma niepotrzebny wyraz* sanguine. [d] G: propincerna.

[1] Noc św. Bartłomieja, 24 sierpnia 1572 r. [2] Andrzej Górka. [3] Stanisław Wysocki.

Knyszyni per aliquot proceres, praecipueque Episcopum [1] et Palatinum [2] Cracovienses, dispensata ab iisdem vel reddatur, vel eius ratio demonstretur; modus electionis aptus constituatur nilque ultra sapiant. Non indignum memoria videtur colloquium ab Laurentio Slupscio Bydgostiensi Iudice in eodem concilio [a] recensitum, inter eundem et Posnaniae Episcopum [3] nuper habitum. Primum quidem miram Caesarianorum internuntiorum in prehensandis animis curam, miram adispiscendi Regni cupiditatem, callidam technarum omnium rationem ab Antistite [b] privatim commemoratam, oratorum scilicet Caesaris contrahendi inter Infantem Poloniae et Caesaris filium [4] matrimonii summam facultatem a Summo Pontifice concessam, quod negotium [c] Cyrum collegasque quacunque possint, etiam clandestina, arte aggredi [d] velle, Ducis item Prussiae duorum millium equitum pro futura electione Caesarianis partibus auxilia promissa, praeterea antistitum [e] (quorum magna est in senatu auctoritas), si id Cardinalis [5] Pontificis nomine sub oboedientia imperet, consensum denique Lithuanorum prona in Caesarem studia coniunctamque voluntatem.

[f] Eodem ferme temporis intervallo diversi Polonorum conventus celebrati, diversas conciliorum rationes habuerunt. Masovii quippe apud Grochovum pagum [6], electione regia postea celebrem, VII. Kal. Dec. *[25. XI.]*; Cracovienses et Sendomirienses Visliciae Id. eiusdem mensis *[13. XII.]* [7]; Russi Wiznae [8] aliaque omnes ferme provinciae pro die eadem consilia captabant, nuntios (uti vocant) terrestres pro futura convocatione expediturae [f]

Ex Prussia oratores [9] reversi Prussos quidem tam proceres quam equites comitia celebrantes se offendisse Toruniae ceteraque obtinuisse, hoc solum ullo modo impetrare potuisse significarunt, ut Pryemio adempti pagi redderentur damnaque, inde accepta, compensarentur. Executionis enim iure, ob non solutam quartam reddituum partem, possessiones illas a Rege acceptas fuisse, huic autem executioni iurium Prussos nec assentiri, nec parere velle eique negotio aggrediendo commodissimum interregni tempus videri, quo illa, quae per vim a Rege executione avulsa fuerant, unanimi totius Reipublicae Prussicae [g] iussu repeterentur. Itaque Pryemius, Colensi foederi [10] innixus, primo Archiepiscopum, deinde Vladislaviae Praesulem [11],

---

[a] G: in hisce comitiis. [b] G: Episcopo. [c] G: quapropter *sam.* quod negotium. [d] G: via id negotii aggredi. [e] G: archiepiscoporum et episcoporum. [f–f] G *niema ustępu o sejmikach w Grochowie, Wiślicy i Wiszni od* Eodem ferme — expediturae. [g] G *niema* Prussicae, O *ma* Prussiae.

[1] Franciszek Krasiński. [2] Jan Firlej. [3] Adam Konarski. [4] Arcyksiążę Ernest. [5] J. Fr. Commendone. [6] Wieś, w pow. warszawskim, przytykająca niemal do Pragi. [7] Akta zjazdu w Wiślicy 13—17 grudnia zob. Lauda krakowskie wyd. Kutrzeba, str. 15—23. [8] Uniwersał J. Jazłowskiego woj. rnskiego z Baryszy 22 listopada 1572, zwołujący zjazd do Sądowej Wiszni na 13 grudnia zob. Lauda sejmikowe I. Lauda wiszeńskie 1572—1648, opr. A. Prochaska (Akta Grodzkie i Ziemskie XX) 7. [9] Zob. powyżej str. 14. [10] Zob. powyżej str. 17. [11] Stanisław Karnkowski.

postea Posnaniae [1], Brestiae [2] Inovladislaviaeque [a] [3] Palatinos sollicitavit, ut foederi illi per ipsos satisfieret, sed recusantibus iis tandem familiarium haud mediocri copia coacta XII. Kal. Febr. *[21. I. 1573.]* Diboviam [4], unde Vistulam transire et erepta recuperare constituerat, pervenit. Ac cum equitum nobilium multitudinem equis armisque instructissimam ac florem paene Maioris Poloniae, tum Ioannem Koscielecium Biechoviensem et Sventoslaum Lipicium Conariensem Castellanos, in comitatu habuit. Verum Varsavia Stanislao Gostomio Sochacoviensi Castellano et Balthazare Lutomirscio [b] Siradiensi Praefecto legatis venientibus ac procerum nuntiorumque promissa referentibus, quibus eum a proposito averterent et certa compesandae iacturae spe lactarent, nonnullorum tandem consilio Stanislaique Comitis Gorcani praecipue, [c] qui magno comitatu peditum equitumque et tormentorum aliquot machinis adductis praesto aderat [c], monitis persuasus, institutum iter [d] immutavit domumque reversus est.

Tertio post haec die, X. videlicet Kal. Febr. *[23. I.]*, Lucas Comes Gorcanus Palatinus Posnaniensis, vir genere iuxta illustris atque dotibus animi et virtutibus admirabilis vitaeque splendore magnificentissimus, citra hominum spem, carbunculo morbo confectus, Posnaniae obiit, paulo post Samotulis [5] celeberrima pompa humatus [e] [6].

Aliquanto ante Torunensia comitia Brestenses et Inovladislavienses similia Radeoviae [7] celebraverunt. Nuntiis electis eos legationis articulos commiserunt: primum, ut legati externi propter summam suspicionem et periculum quamprimum Regno excedant; tributum oppidanorum et aggrestium constituatur; exercitus centuriaeque sacramento Reipublicae astrictae scribantur; cuncti proceres equitesque electioni Regiae intersint, solito comitatu utantur; rex, nonnisi uno omnium consensu legitimoque modo, creetur; Infans Poloniae, si bonis, quae praesumit, succedat, pari ratione omnibus oneribus subiaceat; iuramento regio, de non immutanda Reipublicae forma, de non mulctanda religione, de expeditione bellica aptius providenda, de bonis regiis auspicio comitiorum distribuendis, modus adhibeatur.

Constituta [f] convocationis die [8] frequentes proceres, frequentiores equestres nuntii Varsaviam convenere, sed, dum ceteros praestolarentur, Lithua-

---

[a] G *ma przymiotniki* Vladislaviensem *itd.* [b] G *ma dla imion Gostomskiego i Lutomirskiego pusty miejsca.* [c—c] G *niema od* qui magno *do* aderat. [d] G: iterum. [e] G: Tertio posthaec... Lucas Gorcanus Palatinus Posnaniensis, praeter spem, carbunculo morbo confectus, Posnaniae obiit; O: Tertio posthaec... Lucas Comes Gorcanus Palatinus Posnaniensis, vir inter Maiores Polonos praecipuus, Lutheranorum fautor, carbunculo morbo confectus etc. [f] G *błędnie* constantia.

[1] Łukasz Górka. [2] Jan Służewski. [3] Jan Krotoski. [4] Dybowo, zamek na lewym brzegu Wisły, w pow. toruńskim. [5] Szamotuły, miasto w woj. i pow. pozn. na płd. zach. od Poznania. [6] Ciała Łukasza i Andrzeja Górki sprowadził brat ich Stanisław w 1584 r. do grobowca w Kurniku. Zob. Schottmüller K., Das Begräbnis des Grafen Lukas und Andreas Gorka 1584. Monatsbl. f. d. Prov. Posen 1905, str. 33 sq. [7] Radziejów. [8] 6 stycznia 1573.

nosque praesertim, qui tamen, promisso primum oratoribus adventu, abfuere, Ostaphaeum autem Wolovicium Trocensem Castellanum suo nomine eodem misere, aliquantum morae nulla edita opera extractum est. Tandem nuntiis aggrediendum negotium impensius flagitantibus, primum confoederatio[1], eiusmodi, ac more quidem iam usitato, sancita est, ut omnes ad praestandam sancteque servandam eam conscientia, fide et honore sese obstringerent. Primo quidem non se alibi, quam loco uno, in convocatione illa assignando, regem electuros, in eligendo privatis rationibus quicquam daturos, nec electum, priusquam iura ac libertates hactenus observatas et augendas etiam ipsique exhibendas servaturum se iure iurando obligaverit[a], in pacem dissidentibus religione eodem[b] vinculo spoponderit, in futura expeditione bellica quinque marcarum stipendium cuilibet equiti hastato rogationisque regiae valorem iure cautum immutaverit, suscepturos. Igitur, qui aliud tempus locumque electionis deligat[c], qui externum militem advocet vel electioni tum conclusae contradicat eandemve turbet, pro hoste patriae eum omnes iudicaturos; pari ratione in illum, qui religionis gratia bonorum confiscatione, caede, infamia, carcere, exilio alios mulctet vel mulctae socius existat et sive iuridico, sive alio quovis praetextu id aggrediatur, animadversuros, non tamen magistratus cuiusvis potestati, quam in subditum habeat, externae oboedientiae respectu quicquam derogaturos, immo eandem tamquam legitimam approbaturos. Beneficia item quaevis Romanae ecclesiae sacerdotum non nisi iis, qui sint eiusdem religionis, veluti Graeca, Graecam profitentibus distribuenda, omnesque dissensiones et controversias sacerdotum ordini cum profano[d] in rebus politicis intercedentes futuris generalibus comitiis componendas[2]; iustitiae hoc interregno administrandae formam in quibuslibet palatinatibus constitutam defendendarumque et muniendarum arcium rationem sancitam arcte servandam[e]; interregni tempus cuiusquam iuri praeiudicaturum[f]; debitam pecuniam per quenquam proximis, post creatum regem, iudiciis creditoribus reddendam; vim ullam omnino inferendam; transgressorem horum omnium poena superiori puniendum[g].

Apparatu[3] bellico quemlibet, uti par est, instruendum nec tamen ex-

---

[a] G, O: alligaverit. [b] G eosdem. [c] G: velit. [d] G: spirituali ordini cum seculari. [e] G: arcto servari oportere. [f] G: nocere *zam.* praeiudicaturum. [g] G: puniendum esse.

[1] Confederatio Generalis Varsaviensis (28 stycznia 1573). Vol. leg. II. 124. Plater III. 22—24. [2] Artykuł ten o zachowaniu pokoju »inter dissidentes de religione« wywołał gwałtowny protest ze strony duchowieństwa. Biskupi z wyjątkiem Franciszka Krasińskiego biskupa krakowskiego nie podpisali wskutek tego konfederacyi, a prymas Uchański założył przeciw niej protestacyę w grodzie warszawskim, gdzie jej jednak starosta Zygmunt Wolski nie pozwolił wpisać do aktów. Por. T. Wierzbowski Uchańsciana V. 516—521. Tę to prawdopodobnie protestacyę wydrukował w spółczesnem tłómaczeniu francuskiem Noailles III. 254—6 p. t. Protestation faicte par la plus grande partie des Catholicques contre la confédération cy devant faicte le 28 Fevrier. [3] Tu zaczyna się streszczenie uchwał p. t. Artykuły na zgromadzeniu pospolitem przez wszystkie stany Rzeczy-

peditionem, nisi venturis comitiis statutam, maturandam. Residuum proventuum, quod nondum ad manus thesaurarii pervenisset, per eundem [a] et sex collegas, tres ex proceribus tresque ex nobilitate ei negotio deputatos, sedulo calculandum et, si quid dubii supersit, ad proxima comitia referendum [b]. Omnes igitur, qui residui aliquid Reipublicae debeant, Varsaviae Kal. Mart. thesaurario collegisque exhibituros [c], sique solvendo non sint, die data [d] ibidem peculii sive bonorum privationis poena afficiendos [e]. Regiae pecuniae dispensatae ac etiam usurpatae iudicium penes quinque proceres et sex equites deputandos futurum, quicquam tamen in dicta causa per eos decernendum; intimos [f] illos cubiculi Regii consiliarios eorumdem iudicio subiiciendos. Praeterea thesaurario utrique, tam Polono quam Lithuano, duobusque proceribus et tribus nobilibus id mandatum negotii [g], ut pro prima Martii die Tykocini quidquid stipendiorum militibus Podoliis [h], Russis, Scepusiensibus, Silesiis, Prussis aliisque per arces et praesidia dispositis debeatur, ex aerario Regio persolvant atque viginti milium militum numerum contrahant, qui cunctos Regni limites, quibus plurimum periculi insit, custodiant temerariasque irruptiones arceant. Eiusdem vero rei gratia contributionem, ab omnibus Regni statibus sancitam in conciliis provinciarum [i] ad VI. diem Non. Mart. *[2. III.]* celebrandis, similem illi, quae ante quadriennium comitiis Lublinensibus sancita fuerat, concludendam. Tycocinensi arci praesidium imponendum, trecentos videlicet sclopetarios [j] Sigismundi Zebrzydovii [1], Bronievii [2] et Andreae Ovadovii [3] aulicorum virorum curae mandatos silvestresque sagittarios e Lithuania a Palatino Smolescensi [4], alios item e Bielscensi tractu a Stanislao Troianovio [k] [5] eodem acciendos atque praedictorum trium virorum fidei commendandos, victu vero per Knyszynensem atque Tykocinensem Praefectos [6] procurandos esse [7].

---

[a] G: Apparatu bellico... instructum fieri oportere nec tamen expeditionem, nisi ea futuris comitiis statuta sit, maturandam. Quidquid proventuum... pervenisset, restet id per eundem *etc.* [b] G: referendum esse. [c] G: exhibere. [d] G: die iisdem data. O: die dicta. [e] G: affici debere. [f] G: intimos quoque. [g] G: id negotii datum esse. [h] G *niema* Podoliis. [i] G: sancitam in comitiis particularibus, P *ma błędnie* scitam. [j] G: trecentos videlicet milites sclopetarios. [k] G *ma dla imienia Trojanowskiego puste miejsce.*

pospolitej zgodnie namówione w Warszawie, roku od Narodzenia Pańskiego 1573. Dzielą się na trzy części. Pierwsza ma tytuł; Artykuły dobro Rzeczypospolitej opatrując i porządek do elekcyi nowego króla czyniąc, w Warszawie na zgromadzeniu pospolitem zezwoleniem przez wszystkie stany rady państwa zgodnie uczynione. Plater III. 25—27. Tosamo w spółczesnem tłómaczeniu francuskiem: Articles concernans le bien et l'utilité de la République et l'ordre qui sera tenu a l'eslection du roy a Varsovia, unanimement résoluz en l'assemblée générale de tous les estats du Royaulme. I. część. De deffendre les frontières du Royaulme. Noailles III. 244—247. [1] Wojski krakowski. [2] Prawdopodobnie Sebastyan, Papr. 575. [3] Później kuchmistrz królowej Anny. [4] Grzegorz Wołowicz. [5] Leśniczy w ziemi bielskiej, Papr. 378. [6] Stefan Bielawski i Łukasz Górnicki. [7] Artykuł odnoszący się do zaopatrzenia i ubezpieczenia zamku tykocińskiego znajduje się w Rękopiśmie historycznym polskim dworzanina i wychowańca Zygm.

Electionis Regiae[a] futurae modus[1] huiusmodi inventus, ut quilibet tam procerum, quam equitum ipso Non. Apr. die *[5. IV.]* Varsaviam veniat, ulla quemquam vi, tam veniens quam rediens, afficiat, alioquin transgressor sive per executores (quos sic appellarunt) confoederationum, in quolibet palatinatu eligendos, sive per alios, in comitiis ei actui assignandos, confestim puniatur; quo pretio queat, quisquam rem quamlibet acquirat. Armatus, loricatus, galeatus thoracatusve sive quovis genere armorum seu corpus tegentium seu per modum iaculi petentium instructus electioni interesse caveat[b], solito[c] mucrone vel ense feriendo pungendoque tantum valente utatur; praescriptum servorum numerum ne excedat: senatores plures quinquaginta, officiales terrarum[d] triginta, nobiles viginti personas non habeant; similiter militum sclopetariorum numero marschalcus, ordinis per comitia praestandi causa, centum, palatinus decem, officialis sex, nobilis quatuor contentus sit, ii omnes indigenae sint armisque careant; quisquam indigena[e], haud confuso commixtoque modo, verum in palatinatus sui loco per Summum Regni Marschalcum[2] assignato, domicilium[f] figat, neque[g] alibi divagetur. Pari ratione[h] Lithuani Marschalco Lithuano[3] pareant. Pagorum adiacentium domini divertendi spatium singulis sponte concedant; earum mansionum distributio secundum cuiuslibet palatinatus in senatu praerogativam exsistat. Penes marschalcos, usitato more, totius ordinis potestas et auctoritas, non inconsulto tamen cetero senatu atque nobilitate, remaneat. Qui gladium ira percitus e vagina promat, manu privetur, qui vulnus infligat seu trucidet, capite plectatur. A vectigali marschalcis pensitando singuli, sive victus, sive oblectationis cuiusque necessaria advehentes, immunes fiant. Imminente autem electionis tempore, Pridie Non. *[4. IV.]* cuncti conveniant; ipso Non. die *[5. IV.]*, quod et Deo sacer et tanti negotii auctor sit, precibus invocetur placeturque Deus; postridie sequentibusque oratorum externorum legationes audiantur. Ceterum, propter innumeram omnium multitudinem, singula auribus capere nequeuntem, certus personarum numerus, quae legationum capita observent ac ceteris referant, ex equestri ordine deputetur. Absolutis legationibus oratores singuli comitiis excedere ac certis locis in Regno assignatis comitiorum eventum responsaque exspectare iubeantur. Post haec unius hebdomadis tempus abusibus iuris emendandis absumatur; deinde palatina-

---

[a] G, O *nie mają* Regiae. [b] P: audeat. [c] G: solo. [d] G: terrestres. [e] G: regnicola. [f] G: locum domicilii. [g] G: ne. [h] G: Eodem pacto.

Augusta, wyd. przez Andrzeja Ed. Koźmiana... (Wyciągów piotrowickich poszyt II. Wrocław 1845), str. 57—59. [1] Jako na elekcyą jechać. Jako Pana obierać. Plater III. 27—30. L'ordre qu'on tiendra pour aller à l'eslection. De la forme qu'on tiendra à l'eslection du Roy. (Współczesne tłómaczenie). Noailles III. 247—251. Do opracowania przepisów przeprowadzenia elekcyi wysadził senat komisyę, składającą się z Stanisława Karnkowskiego bpa. kujawskiego, Piotra Zborowskiego wdy. sandomierskiego, Jana Tomickiego kaszt. gnieźnieńskiego i Jana Herburta kaszt. sanockiego. Por. list Karnkowskiego do Herburta. Epist. vir. ill. (w lipskiem wyd. Długosza II. 1829 sq.). [2] Jan Firlej. [3] Jan Chodkiewicz.

tibus, in locum suum segregatis, per proceres deputatosque legationum summae conditionesque singulae recitentur. Si placeant competitores, sive alii addendi candidati videantur, omnium nomina litteris inscribantur, sigillis communiantur atque in consessu amplissimi senatus totiusque Reipublicae recenseantur. Denique, ultro citroque sermonibus collatis commodorumque et periculorum rationibus ponderatis, candidatorum, qui honesto utilique maxime praestent, numerus imminuatur, tum demum omnibus, pio animo devotis ac sincerum in Rempublicam affectum digitis binis extensis protestantibus, aliquot procerum equitumque, qui nulla suspicionis nota laborent, designentur, ii, sacramento militari astricti, de rationibus utrique parti servientibus, solo patriae conservandae studio, iudicium sententiasque in medio omnium conferant, has collatas conscriptasque reliquis in palatinatibus remanentibus demonstrent, consentientibus forte uni personae omnibus eadem [a] inauguretur, porro dissentientibus fortunae universa res committatur Deusque Optimus Maximus precibus efflagitetur, ut quem humana mens investigare nequiret, is per sortem, quemadmodum in Israele quondam fecisset [b], regem pastoremque populi sui declaret; postremo creatus rex non prius publicetur omnibus, quam Respublica reformetur, libertates augeantur, conditiones regi offerantur iureiurandoque confirmentur.

Illo ipso conventu non mediocris aulicorum numerus, Ioanni Demetrio Solicovio Secretario Regio perorandi cura mandata, ad senatum gravissimam admodumque lugubrem orationem habuit. Eius haec capita fuere [1]. Sę, etsi ab senatu, gravissimis Reipublicae negotiis occupato, non accersitos, praetermittere tamen, tamquam Regni eiusdem cives patriaeque amantes, Regis vero nuper defuncti fidelissimos ministros, quin senatum magnarum rerum admonerent, nequiisse, eo praesertim interregni tempore, quod corripiendis erroribus ita aptum, ita liberum sit, ut commodius ullum videatur; sic quidem, ut si isti silentio praetereantur, futuro rege extrema rerum confusio exspectanda sit, adeo sanciendi ordinis emolumentum creando Regi praestare. Non iam mussitari verum palam proferri aulicos, qui ministerium custodiamque Regis obibant, rationem modumque Regiae mortis ignorare, officio pessime functos esse. Quapropter sese et antiquo generis virtutumque stemmate ortos et praeclarum nomen, cuius gratia obsequiis [c] Regiis obeundis aetatem gratis trivissent, maximi ponderis ducentes, falsis rumoribus purgaturos senatuique referre Regem per toxicum atque incantationes, quorum manifesta in corpore exstarent indicia, e vivis migrasse. Cuius rei Wilkocium [d] [2]

---

[a] G *niema* eadem. [b] P: fuisset. [c] G: in obsequiis. [d] G *ma dla imienia Wilkockiego puste miejsce.*

[1] Długą mowę Solikowskiego, podaną tu w streszczeniu i przekładzie w wielu miejscach bardzo niejasnym, wydrukował w języku polskim Andrz. Ed. Koźmian w Rękopiśmie historycznym polskim dworzanina i wychowańca Zygmunta Augusta... (Wyciągów piotrowickich poszyt II. Wrocław 1845). Str. 51—57. [2] Jan, komornik.

Stanislaumque Czarnotulium testes atque spectatores in amplissimo conventu rationem daturos. Tanti facinoris causam istos, qui quovis etiam indignissimo et in Polonia hactenus inaudito modo Regis gratiam affectabant ac in favorem Regi feminas, quibus oblectaretur cupidinemque repleret, seducebant, praebuisse. [a]Id equidem munus Regem senatoriamque maiestatem depressisse[a] atque Rempublicam in potestatem suam redegisse ita, ut turpissimis consultoribus pessima evenissent consilia Resque publica in praeceps exitium iam iam ruitura visa esset. Cubiculario enim seu succamerario Regis, penes quem salutis, decoris ordinisque cubiculi Regii custodia sita fuerat, e medio sublato [1], plures illos rectores eo angustiae cubile seu thalamum Regium redegisse: principio, locum [b] augustae et Christum Dominum [c] decentis reverentiae Babilonicum lupanar [d], communem scelerum feciumque sentinam, futilium perditorumque hominum cauponam factum fuisse, Regi ipsi [e] cum Catherina coniuge odium et ad extremum repudium conflavisse; lituo carentem pro libitu omnibus imperasse, carentem [f] sigillo singula scripsisse, obsignasse, cancellariam utramque [g] in nihilum redegisse, proventus singulos exegisse, Regnum egestate oppressisse, ulla tamen nec militibus, nec aulicis stipendia persolvisse, actiones omnes Reipublicae perutiles vel confudisse, vel depressisse, copiarum duci, marschalcis, cancellariis, thesaurariis, succamerariis auctoritatem et potestatem ademisse, iustitiam ac defensionem Regni de medio tulisse, bene meritos in odium Regis adduxisse; virtutes paene omnes abolere, vitiorum vero scelerumque luem alere studuisse; proventus cunctos etsi ex sententia dispensasse, innumera tamen debita Regi Regnoque attraxisse atque nihilo minus plurimos mortalium ad extremam paupertatem et famelicam mortem adegisse. Ex eo igitur thalamo pestilentissimum Pandorae virus, tamquam ergastulo, in aulam indeque in totam Rempublicam erupisse. In summa bonorum omnium corruptelam, malorum receptaculum exstitisse. Idcirco [h] senatum expergefieri iam ac defuncti Regis Regiaeque aulae et totius Reipublicae misereri, immortalis famae recordari atque ista sedulo animadvertere debere. Nec notitiam horum scelerum nudam sufficere, mulctam peropportuno tempore [i] pernecessariam videri. Porro ignoturum senatum, sat argumenti similis cacozeliae imitandae prae se laturum, lenonum scilicet meretricumque vestigiis instituturum, horum imperio obsecundaturum, artes secuturum. Pro-

---

a—a O *niema od* Id equidem *do* depressisse. b *Wszystkie rękopisy mają błędnie* loco. c P, O *mają błędnie* Domini. d G: Babilonicam meretricem. e G: Regi ipsi merito. f G: carentem quoque. g G *niema* utramque. h G: quapropter. i G, O: illo peropportuno tempore.

[1] Ostatnim podkomorzym koronnym Zygmunta Augusta był Mikołaj Trzebuchowski kasztelan gnieźnieński, zmarły w 1563 r. (zob. Nies. IX 137. Papr. 522 nazywa mylnie Jana T. podkor.). Po śmierci Mik. Trzebuchowskiego godność ta nie została obsadzona za życia Zygmunta Augusta, dopiero Henryk nadał ją na sejmie koronacyjnym w 1574 r. Janowi Tęczyńskiemu kasztelanowi wojnickiemu. Zob. Heidenstein o. c. str. 57.

fecto imperio tam foedo mortem egregiam pulchriorem, vitam vero eiusmodi lamentabilem futuram. Igitur senatum, si isthaec impunita sinat, gravissima [a] apud equestrem ordinem invidia laboraturum; at consensu opeque in unum collata et anarchia sublata omni sese suspicione liberaturum, amorem populi conciliaturum, auctoritatem restauraturum, potentiam aucturum, eam tandem nominis gloriam, quod summo periculo et acerbissimo opprobrio Rempublicam purgaret, posteritati relicturum. Esse quoque operae pretium supellectilem gazamque Regiam, Portugallicorum et aliorum facie Regis insignium aureorum nummum [b] grandem summam, cuius curam Mathias Zalinius [1] haberet, recognoscere. Illarum item litterarum, quae Regis iam iam morituri manu per ductum quorundam compluribus [c] subscribebantur, cognitionem necessariam, proventuum etiam ex tantis largitionibus cunctorumque magistratuum venundatione conflatorum inquisitionem opportunam existimari. Cistas onustas, unam quidem, dum noctu efferretur, a Praefecti Knyszynensis Stephani Bielavii custodibus visam, alteram Nicolao Konario, Prusso, satellitum praefecto traditam posteaque receptam, tertiam, mortuo Rege, curru, quo carnes prius curiae invectae fuerant, foras evectam, dignas iudicio censeri [d]. Abreptae et Bronovium [e] [2] avectae magnae pecuniae summae, unius vivente, alterius defuncto Rege, perquirendum auctorem [f], isto scilicet tempore, quo Infans Poloniae, creberrime loca pestis gratia mutare coacta, in summo salutis discrimine versaretur vixque vitam sustentans egestate premeretur, impudentissimae autem pellices magna rerum omnium copia potirentur. Jacobum [g] Pincernam Regium, horum omnium gnarum, perquirendum [h] et ad rationem dandam cogendum esse. Quocirca totis viribus senatum praedicta curaturum et quo pacto aulicorum aetas, pericula, sumptus, sollicitudines in Regis et Reipublicae ministerio obeundo consumptae compensentur, etiam atque etiam provisurum.

Secunda Martii die, iuxta Varsaviense praescriptum [3], concilium [i] Srodae celebratum tribus diebus duravit; eo Varsaviensi nuper editae legi huiusmodi censura adhibita. Confoederatio [j] primum, quod non omnium voluntate in convocatione comprobata esset [4], in comitia universalia [k], quo singulorum consensus accedat, reiecta; proventuum Reipublicae reditus debiti Varsaviam ad III. Kal. Apr. *[30. III.]*, poena peculatus addita, prolati; apparatus bellicus ex aequo singulis equitibus attinens tributumque sancitum approbatum;

---

[a] G *niema* gravissima. [b] G, O *mają błędnie* numerum. [c] G: permultis. [d] G: esse. [e] G, O: Brononum. [f] G: auctorem esse. [g] G: Jacobum ergo pincernam. [h] G: perscrutandum. [i] G: comitia Srodae celebrata. [j] G: duraverunt, iis confoederatio *etc.* [k] G: generalia.

[1] Starosta tucholski, przedborski, mścibowski. [2] Bronowo, wieś nad Narwią, w woj. mazowieckiem, w pow. wiskim, parafia Wizna, darowana przez Zygmunta Augusta Giżance. [3] Zob. powyżej str. 25. [4] Z powodu artykułu o zachowaniu religijnego pokoju. Zob. powyżej str. 24. Sejmik województwa mazowieckiego zaprotestował wogóle przeciw konfederacyi »in ne-

praefecti limitibus Regni proximi sedulam curam [a] habere iussi, victus necessaria avehenda Regno prohibituri, pericula foris imminentia Maioris Poloniae Praefecto [1] relaturi, hic palatinis significaturus, palatini incolas quisque suos in hostem expedituri. Exactores tributorum Posnaniensium Dobrogostius Sobocius, Calissiensium Nicolaus Gloginius delecti, expensarum rationem futuris Sredensibus comitiis daturi nec istas alibi [b] quam in militum stipendia erogaturi. Horum sexcenti conscripti, centuriones Stanislaus Koscielecius Naclensis Praefectus, Christopherus Zborovius, Stephanus Grodenius et Stanislaus Pryemius ac iis dux Albertus Sandivogius Czarnkovius Maioris Poloniae Praefectus assignati; par singulis numerus attributus; equitibus primis quatuor mensibus viceni [c] floreni, alteris deni novem constituti; verum hoc stipendium, si non in Maioris Poloniae terris, verum ulterioribus provinciis militaturi sint, auctius reddendum [d]. Porro ea militandi ratio omnis ea lege condita est, ut si alicunde [e] Maiori Poloniae necessitas ingrueret eique occurrendum esset, tum demum suum sortiretur effectum. De cetero ita convenit, ut ex nobilitate cuncti, amore patriae ducti, futurae electioni intersint, arma sumant, qui velint [f], in loco vero eligendi regis nequaquam arripiant. Ordinis et tranquillitatis in electione conservandae forma ab singulis comprobanda, marschalcis, quorum muneris intersit, commendetur. Senatorum, officialium, nuntiorum terrestrium aliorumque omnium, qui muneris sui hactenus negligentes fuerant, illorum item, qui direptae pecuniae vel mortis Regiae auctores exstiterant, inquisitio totius Reipublicae iudicio censuraeque submittatur; reliqua in convocatione sancita, si omnes ordines Regni iisdem assentiantur, a conventu illo approbata.

Aliquanto ante id concilii provincialis [g] tempus Ioannes Kostka Gedanensis Castellanus Cyrum, Caesaris Internuntium, saepius quidem, ut Regno excederet, a proceribus monitum nec monita curantem, immo totam Poloniam provinciasque peragrantem atque speculatoris more versutis consiliis involventem in Prussiamque eadem causa profectum, capi ibidem et Mariaeburgi detineri iussit; ea in re Srodae decretum, ut arctiori custodia ad comitiorum tempus detineatur atque in electione sistatur Caesarque per procerum litteras detentionis causa aperta mitigetur, ne scilicet factum id iniuriae sibi vitioque Polonis vertat [2].

---

[a] G: sedulam limitum curam. [b] G: alioqui. [c] G *błędnie* vicem. [d] G *błędnie* redditum. [e] G: aliunde. [f] P: vellent. [g] G: Aliquanto autem ante id comitiorum particularium *etc.*

gotio religionis«, stojąc na stanowisku: »żeśmy Panom posłom naszym, którzy byli na konwokacyi przeszłey, żadney mocy nie dawali do jakiego stanowienia około religii, iedno de loco et tempore electionis«. Noailles III. 256. [1] Wojciech Sędziwój Czarnkowski. [2] Cyrus został schwytany 30. stycznia, siedm mil przed Gdańskiem, gdy wskutek swego odwołania, powracał z Litwy przez Prusy. W chwili schwytania usunął wszystkie kompromitujące papiery. Osadzono go najpierw w Tczewie, a następnie w Malborgu. Zob. Jagiellonki V. str. CCVII.

Iisdem comitiis ab Ioanne Chotkievicio Samogitiae Praefecto allatae litterae nuntiarunt, Moscum, innumeras copias trahentem, in Livonia Sueciae Regi Bialykamenum [1], arcem munitissimam, quinta obsidionis die aliamque Kalkussium [a] [2] eripuisse.

Eodem tempore, quod Aegidius Noagillus et Guido Lansacus [b], Galliarum Regis Ducisque Andium Oratores [3], Posnaniam inscio [c] urbis magistratu venissent libereque in urbe deambulassent praefectique vicarius re intellecta eosdem, quousque Srodensis concilii [d] tempus veniret, urbe excedere prohiberet, propterea comitiorum consensu Castellanus Calissiensis [4] et Ioannes Zborovius Odalanoviensis *(s)* Praefectus missi sunt, qui inconsiderati facti eos admonerent ac num legitimi sint oratores, expiscarentur. Cautum est igitur, ut ullus omnino externorum principum legatus per arcium finitimarum praefectos Poloniae intromittatur, alioqui temerarie irruens, detineatur atque Archiepiscopo, qui manendi locum eidem assignet, deferatur. Quod autem Episcopus Valentiae, Galliae Regis Orator, Konini nonnulla molestia affectus esset, singuli, qui tunc Srodae intererant, commoti, omnes illius facti patratores ad ius vocandos et causam in comitiis dicturos edixerunt. [e] Fuere ii Wardęzii nobiles, qui cum ebrii Konino profecti Monlucium obvium habuissent, conviciis primo mox impetu hominem [f] incesserunt, qui simul atque persequentes animadvertisset in oppidum pedester per longissimum pontem super Vartam, flumem oppidum alluens, exstructum, proripere sese coactus est, non minus metus formidine, quam velocissimae fugae molestia fatigatus [e].

Causa Stanislai Pryemii similisque Alberti Piersnicii [g] [5], cui Cemae fratres, Fabianus Pomeraniae et Achacius Mariaeburgi Palatini, Christiburgum [6] arcem eadem ratione, qua Pryemio Kostka Konopaciusque Łopatkos ademerant, sic peracta, ut posteaquam raptores praedicti Varsaviensi decreto confoederationique minus paruerint atque ea pertinacia hostes pa-

---

[a] O: Calensium. [b] G: de Noagelles et Guido de Lansac. [c] G: nescio.
[d] G: comitiorum Srodensium. [e—e] G *niema od* Fuere ii Wardęzii *do* molestia fatigatus.
[f] O *niema* hominem. [g] *W* O *stale* Pierzchlinius.

[1] Weissenstein, miasto w Estonii, na płd.-wsch. od Rewla. [2] Karkus, zamek w Inflantach, między Felinem i Dorpatem. [3] Gilles de Noailles, Abbé de l'Isle (1524—1597) prawnik, dyplomata, radca parlamentu w Bordeaux, poseł w Anglii, Polsce i Turcyi. Od 1562 r. koadjutor brata Franciszka, od 1585 r. biskup w Dax. Gui de St. Gelais, Sieur de Lanssac. [4] Jan Konarski. [5] Właściwie nazwisko tej rodziny brzmi Pierzchleński. (Zob. Heidenstein str. 17. Pawiński, Polska XVI w. Wielkopolska I. (Źródła Dziej. XII. 207) wymienia Pierzchleńskich jako właścicieli wsi Pierzchna pod Środą). Nazwiska Pierśnicki ani Paprocki ani Niesiecki nie znają. Wojciech Pierzchleński był starostą kiszporskim. [6] Christburg (spolszczone na Kiszpork) miasto powiatowe, w woj. malborskiem, dwie mile od Malborga. Według Słow. geogr. II. 282, starostwo kiszporskie było w posiadaniu rodziny Czemów od 1526 r. Zygmunt August odebrał je im na podstawie prawa o exekucyi, do której zastosowania w Prusiech nie chciała dopuścić tamtejsza szlachta, i oddał je Pierzchleńskiemu. Korzystając z bezkrólewia odebrali je Czemowie gwałtem

triae declarati sint tumque quidem Praefecto Naclensi [1] ea mandaretur provincia, ut is Mrociam [2], Kostcae oppidum, in praefectura sua seu Krainensi ditione [3] situm, occupet tamque diu nomine [a] Reipublicae retineat, quoad illi ereptas possessiones Pryemio Piersnicioque reddant. Idem praefectis omnibus Polonis, in quorum iurisdictione praedictorum Prussorum facultates exsisterent [b], negotium commissum. Ceterum absoluta electione cuncta nobilitas ex Maiori Polonia, si minus eis satisfiat, mercenario milite accito, in Prussiam expedituram se ac facultates raptorum direpturam tunc pollicita est.

Post haec Stanislaus Sendivogius Czarnkovius conquestus Anselmum Gostomium Palatinum Ravae praefecturam Płocensem ab Sigismundo Augusto Rege legitime sibi pro meritorum ratione utendam, fruendam concessam, quod nec vi, nec ullo iusto modo posset, ea via extorquere conatum esse, coactis nimirum in suam sententiam nonnullis ex Płocensi tractu proceribus nobilibusque Raciązi [4] XIX. Kal. Ian. *[14. XII.]* confoederationis eius terrae nomine legem eiusmodi constituisse, nempe Czarncovium, ni Płocensi praefectura excedat, pro hoste patriae habendum indeque pellendum esse. Multorum autem illius orae incolarum, Masoviorum scilicet, virorum gravium protestationes legi isti Raciązensi contrarias exstare, quapropter tam acerbam iniuriam exaggerans et opem singulorum, ne in tanto imminenti periculo sibi desint, implorans, id impetravit, ut singuli futuris comitiis peragendae eius causae auxilia pollicerentur atque ex medio sui Landensem Castellanum [5], Christopherum Ivinium ac Nicolaum Mielinium Gnesnensem Burgrabium [c] ad Płocenses mitterent, qui Maiorum Polonorum nomine ab instituto eos averterent hortarenturque, ut Palatinus negotium illud comitiorum iudicio committeret.

Atrox quoque pupillorum Oporoviorum [6] iniuria, qua ii Krusviciensi praefectura, ab Oporovia familia [d] annis fere ducentis [e] possessa et a Martino Falencio [f] [7] per dolum erepta nec pecuniae summa antiquitus eisdem attinente persoluta, affecti sunt, adeo cunctos permovit, ut omnem cu-

---

[a] G *błędnie* tanquam; *niema* nomine. [b] G: existant. [c] G *ma błędnie* Landensem Castellanum Nicolaum Milinium, Gnesnensem Burgrabium Christopherum Iwinium. [d] G: domo. [e] G, O: CC ferme annos. [f] G: Falendio. *Na imię puste miejsce.*

i zatrzymali wbrew żądaniom polskim, w czem, podobnie jak w sprawie Konopackiego przeciw Przyjemskiemu (zob. powyżej str. 12. n. 9), popierali ich wszyscy Prusacy. [1] Stanisław Kościelecki. [2] Mrocza, miasto w woj. kaliskiem, w pow. wałeckim, na płn. od Nakła. [3] Krajna, w Prusiech zach. i W. Ks. Poznańskiem, obejmuje powiat złotowski i półn. część bydgoskiego, wyrzyskiego i chodzieskiego. Od płd. stanowi granicę Noteć, od wsch. Wisła. Za czasów Rzeczypospolitej obejmowała część woj. kaliskiego i pomorskiego. [4] Raciąż, miasto w woj. płockiem, stałe miejsce sejmików woj. płockiego. [5] Stanisław Wysocki. [6] Oporowscy h. Sulima z Oporowa łęczyckiego. Papr. 582 wspomina O., nieznanego z imienia, starostę kruszwickiego, żonatego z Herbortówną kaszt. belskiego córką, który miał w tym czasie zostawić małoletnie dzieci. [7] Marcin Falęcki, dworzanin Zygmunta Augusta, ekonom księstwa mazowieckiego. Papr. 290.

ram, operam studiumque iuvandis iis futuris comitiis promitterent, in auctorem autem criminis singuli fremerent.

Concilii Srodensis [a] tempore, III. nempe Non. Mart. *[5. III.]* Gertrudis Danaboria [1], Ianussii Koscielecii Siradiae quondam Palatini et Maioris Poloniae Praefecti coniunx, in Nesuchovo [2] pago fatis concessit.

[b] Per eosdem dies Lucae Comitis Gorcani Palatini Posnaniensis funus celeberrima procerum et equitum sollemnitate Szamotulis peractum est, Posnania elatum, quod Episcopus Posnaniensis [3] ob religionis diversitatem in cathedrali, ut vocant, fano eum [c] in praedecessorum sacello tumulari vetuisset [b] [4].

Negligentiae fortasse aliquis me insimulabit, quod non singula singulorum conciliorum [d], per ea tempora per cunctos palatinatus [e] celebratorum, capita perstrinxerim; quod [f] perlibenter praestitissem, nisi me magna perquirendi difficultas longusque recensendi labor atque vana ob eandem omnium materiam commemoratio [g] a proposito avertisset, proxima vero electionis comitia instarent, ex quibus nullo negotio intelligi queat, qui rerum omnium status, consilia, conatus, artes, ordo exitusque fuerit: quare ad ea declaranda pergamus.

Instantibus [h] comitiorum diebus plurimi procerum, plurimi et equitum Varsaviam confluentes civitatem quidem totam suburbanaque omnia impleverunt in diesque maiore mortalium accedente copia campos circa patentes metatis castris consederunt, nec iis contenti trans Vistulam, ponte per Sigismundum Volscium Czernensem Castellanum Praefectumque Varsaviensem utcunque iuncto [i], planitiem magna ex parte tentoriis fixis occuparunt. [j] Porro pons ille admirabili arte laboreque [k] incomporabili exstructus, eximius operum Augusti Regis fuit. Non minori quidem labore quam opera ab Germano homine fabricatus, quindecim propugnaculis seu basibus, procellarum vim excipientibus et qualibet tribus florenorum milibus vix perfecta, fultus. Ea moles, non minori elegantia quam robore constans, omnis

---

[a] G: Comitiorum Srodensium. [b—b] G *niema ustępu o pogrzebie Górki.*
[c] *W O skaził kopista w tem miejscu tekst, łącząc* fano *i* eum *w jeden wyraz* favorum.
[d] G: comitiorum. [e] G: in cunctis palatinatibus. [f] G: equidem perlibenter.
[g] G: memoriam *zam.* materiam commemoratio; P: commendatio *zam.* commemoratio.
[h] G *ma przed tym ustępem napis wielkiem pismem:* Electio. [i] G: extructo.
[j—j] G *niema ustępu o moście od* Porro *do* necesse fuerat. [k] O: roboreque.

[1] Gertruda (Gierusa) z Danaborskich Kościelecka, córka Wacława kasztelana i starosty nakielskiego, ostatnia z rodu, słynąca z pobożności i świętego żywota, wniosła wszystkie dobra tej rodziny w dom Kościeleckich. Papr. 102, 519. [2] Nieżychowo (Nieżuchowo), wieś w okolicy Nakła, w woj. poznańskiem. [3] Adam Konarski. [4] O zakazie pogrzebania zwłok protestanta Górki w katedrze poznańskiej zob. Akta kapituł XVI. w. wyd. B. Ulanowski T. I Cz. I. (Acta hist. r. g. Pol. ill. T. XIII.) str. 218, Nr. 684—687; depeszę Commendonego i Portica z 18 marca 1573 w Urkunden und Aktenstücke... hg. v. H. Ehrenberg. Leipzig 1872. Nr. 162. Str. 336—338.

ex querceis pineisque lignis compacta multoque ferro permunita, ingenti Regis sumptu e Grodnensibus usque Lithuaniae silvis devecta, sed hanc ab urbis ripa auspicatam Regis mors imperfectam Infantique Annae postmodum perficiendam reliquerat, itaque eam pro temporis paenuria raptim tunc continuare necesse fuerat[j]. Dum autem nec campi illi advenis sufficerent[a] proximos quosque pagos Varsaviam undequaque ambientes, a civitate ad tria milliaria distantes, ii inhabitarunt; oratoribus vero exterarum gentium, numerosos comitatus habentibus, tanta hominum frequentia magis etiam aucta est, Lithuanis, quorum magnus postea accesserat numerus, nondum adiunctis.

Igitur quinta Aprilis dies, quemadmodum conclusum in convocatione[b] fuerat, pro cuiusque religione religiose sane devoteque consumpta est, singulis Deum Optimum Maximum sacrosancti illius propositi et consilii auctorem ducemque interpellantibus[c].

Postridie in papilionem regium, trans Vistulam ortum solis versus, prope Kamionam pagum[1] situm, immensae magnitudinis pulchrique artificii structuram, tam proceres quam equites convenere. Est hic papilio, altitudine aedificium superans, ipse quidem rotundus magnaeque hominum multitudinis capax, quatuor vero inferiores angulatim eminentes habens continuos, saepe autem muri instar extenso et quatuor itidem tentoriis prominentibus iuncto quadrifariam cinctus, nec tamen omnis eius moles tunc extensa est, etiamsi aliquot contigui adessent. Haud longe plurima alia tentoria in locis, quos cuiuslibet tribus sive palatinatus incolae capiendi consilii gratia quotidie accedebant, fixa fuerant, ita ut horum ceterorumque a multis habitatorum numerus latissime dispositorum castrorum speciem praeberet. Illa itaque die hoc confectum, ut comitia fauste feliciterque auspicarentur equitesque de medio sui ex quolibet palatinatu decem viros audiendis sibique referendis legationibus designarent. Ac ceteri quidem hominum copia abundabant; Posnanienses vero et Calissienses vix decem viris creandis sufficiebant, ita ut qui relatas legationes auditurus esset, nemo tunc reperiretur omnesque audiendi munere perfungerentur.

VII. Id. Apr. *[7. IV.]* Achacius Dunius[d 2], Ducis Prussiae legatus, commitantibus collegis in augusto consessu prolixa oratione ab ordinibus

---

[a] G: Sed dum nec ista sufficeret. [b] P *ma błędnie* advocatione. [c] O: Quinta Aprilis die, quemadmodum in convocatione conclusum fuerat, invocationi divinae vacatum fuit missaque de Spiritu Sancto decantata est. [d] O: Duninus; G *niema nazwiska posła*.

[1] Kamień, wieś pod Pragą; dzisiaj już nie istnieje. [2] Achacy von Dohna, radca książęcy i starosta (Amtshauptman) tapiewski (Tapiau). Mowa drukowana, bez podania daty wygłoszenia p. t. Legatio a Duce Prussiae ad Ordines Regni Poloniae u Noailles III. 342—361. Tamże 333—342 znajdują się odnoszące do tej sprawy: mowa posłów ks. pruskiego na sejmie konwokacyjnym 23 stycznia 1573, odpowiedź stanów polskich i list wierzytelny księcia do stanów polskich z 22 marca 1573 dla posłów na sejm elekcyjny. Już w liście kondolencyjnym po śmierci króla do prymasa z 13 lipca 1572 r. prosi książę, by go nie wykluczano od elekcyi. Uchańsciana I. str. XX. (regestr).

Regni postulavit, ut Duci ipsi, qui et eidem Regno adhaereat et sit consiliarius Regni iamque eius gratia iter Varsaviam dirigeret[a], in senatorio vel equestri, ad extremum, ordine, electioni interesse regemque una eligere liberum esset[b]; ni hoc obtineat, de tali monarcha provisurum eum, quem ipse sibi libere electurus sit, protestatus est.

Paulo ante Gallicus Orator[1] cum Hispano[2] de loci eminentia et priori legationis peroratione controversus est, sed senatus, seu quod lis ea non ipsius subiaceret censurae, seu quod Gallus prior in Polonias venisset, Gallo quoque prius legationis munus obire concessit.

Castellanus Gedanensis[3] Cyrum decreto Sredensi Mariaeburgi detentum[4] coram senatu sistere haud neglexit, apud quem repertae Samogitiae Praefecti[5] ad Caesarem scriptae litterae publice apertae lectaeque sunt, sed ullo suspicionis argumento in iis offenso, Praefectus quidem postea adveniens graviter cum senatu de violatis litteris vanaque[c] de se existimatione concepta, nec tamen comprobata, expostulavit, Cyrus autem oratoribus Caesareis redditus.

Octava Aprilis die Commendonus Cardinalis[d] gravissimis doctissimisque verbis in senatu ita disseruit[e]:

---

[a] P, O: dirigat. [b] P: sit. [c] P *ma błędnie* unaque. [d] O *ma po* cardinalis, ab universo clero et fere omnibus catholicis in senatum introductus. [e] G *ma tylko streszczenie mowy kardynała Commendonego, które dano poniżej odmiennym drukiem*:

ita disseruit, ut Cicero ipse vix adeo elegans praestasque in dicenda pro rostris fuisse creditur. Cuius orationis sententia fuit. Pontificem Romanum quemadmodum fausta omnia, ita felicem regis futuri electionem Polonis precari, ipsum quoque Cardinalem, ut tantopere continentes pacatosque Polonorum in eo interregno mores admirari, ita, si eandem in dicendis sententiis creandoque rege constantiam et unanimitatem observaturi sint, optimum regem eis vaticinari. Formam Reipublicae Polonae ea ratione optime constitutam esse, ut dum inter regiam tyrannidem et popularem confusionem senatorius, episcoporumque praecipue, quorum maxima regiorum cohibendorum conatuum esset auctoritas, ordo intercedat, penes istos quidem Regni habenae sint constitutae, quare eum eiusdem regionis regem Polonos ardentissime expetere, ea potissimum ratione adductum, quod invadentibus quodvis Regnum haeresibus et episcoporum imminuta potestate quodlibet dominium ultimum exitium experiatur. Tria idcirco Polonis maxima a Deo largita esse: amplissimum imperii ambitum, liberrimam regis electionem atque catholicam religionem, quam ista tempestate aegram admodum esse medicinaque egere, proximo autem Warsseviensi conventu confoederationem factam non remedii, verum atrocioris morbi causam praebuisse, hac enim omnibus, etiam sceleratissimis, sectis ianuam aperiri singulasque confirmari, aut una aliqua ceteras tegi et sub veritatis pallio spargi istaque absque gravi piaculo conscientiaeque morsu praestari concedique non posse. Pacem, concordiam, foedus grata quidem nomina

[1] Jean de Monluc. [2] Don Pedro Fajardo. [3] Jan Kostka. [4] Zob. powyżej str. 30. [5] Jan Chodkiewicz.

»Quae[a] [1] Pontifex Maximus in vestra regis eligendi deliberatione gravissima atque maxima a Deo precatur, ut vestrae mentes atque sententiae divino instinctae spiritu salutem vobis et huic Regno incolumitatem et dignitatem praestent, eadem mandatorum et legationis meae summam esse

---

esse, verum hoc titulo nefariis haeresibus ex toto terrarum orbe asylum patere. Duo maxime mala quascumque Respublicas pessumdare: tyrannidem atque licentiam hancque quo iucundiorem, eo perniciosiorem et quo religionis, eo legum et magistratus contemptum atque mutationem maiorem citare. Haeresium confusionem ex Apostolo Paulo detestandam esse, unionis pondus ex tunica Christi inconsutili indicioque Salomonis probari, divisionem ac solutionem Iesu ab Ioanne execrari. Religionis catholicae sectarumque eandem quae matris et novercae rationem esse, Deum autem uti in vindicta tardum, ita gravem in puniendo fieri. Porro se ista monentem optimo affectum in Polonos animo facere hortarique, ne quid in religione mutationis publicae existat. Remedium haeresium impossibile videre ac aegroti exemplo, de cuius salute desperatur, non quidem ciborum largitione indulgendum, verum moderatum, eundem fovendum esse, nec praeter optimam naturam morbi vim superaturam quicquam in medendo spei restare. Eius perficiendae rei hanc causam superesse, eidem scilicet vitalis spiritus nondum extinctos, quos verecundia magis quam metus legum alit fovetque. Qua salva re quemadmodum hucusque Respublica stetit, ita nondum abolita ea adoratoque Deo salutem eius sperandam esse. Sectarum colluviem pudoris abiciendi a demone propositum argumentum Samsoneis vulpeculis caudisque eorum colligatis ac incensis comparari. Iudicio igitur ecclesiae leprae Deuthoronomianae Paulique et Barnabae in Actis proposito exemplo committendam totam controversiam esse. Impoenitentiam autem cum temeritate coniunctam totque sectarum acervos summopere a prophetis detestari. Adhortari itaque et obtestari Cardinalem Polonos, ut regem creent talem, qui religionis catholicae, libertatum, gentis legum, prudentiae, militiae, iustitiae, humanitatis, dignitatis, pudoris, modestiae ceterarumque virtutum sit studiosissimus atque reliquis exemplar sive speculum earundem exhibeat. Haec singula futurum regem advocato Deo et senatu eodem inclinato totisque viribus incumbente facile praestiturum. Pontificem igitur Maximum ea omnia Polonis eventura ex animo gratulari et quaevis postulata eos a se impetraturos pollicitum esse. Porro Cardinali, ut coram universa Republica suo nomine futurum salutet regem Polonosque commendet, sedulo mandasse.

[a] *Porównano i odmianki podano według druku:* Illustriss: et Reverendiss: Domini D. Io. Francisci Commendoni, S. R. E. Cardinalis, Apostolicae Sedis, per Germaniam et Poloniam de latere Legati oratio. Ad Senatum Equitesque Polonos in Castris habita, apud Varszauiam, VIII Aprilis 1573 (*bez miejsca i roku; niewątpliwie u Scharffenberga w Krakowie, w 1573. por.* Estreicher, Bibliografia polska XIV. 328).

[1] Mowa ta znajduje się także w zbiorze Stan. Rcszki: De rebus in electione, profectione, coronatione Henrici Regis in Gallia et in Polonia gestis. Cum licentia Superiorum. Romae, apud Haeredes Antonini Bladii, Impressores Camerales, MDLXXIIII; w dziele: Antonii Mariae Gratiani, De scriptis invita Minerva. Florentiae 1746. Vol. II. p. 304—313; u Platera III. 72—91 (z lica-

voluit. Nam quemadmodum Sua Sanctitas indictis Romae ad omnia templa publicis supplicationibus et suis et populi precibus Deum placare non desistit, quo regem vobis concedat, qualem et vestra et universa Christianae Reipublicae tempora postulant, ita vos hortatur, ut in re tanta, quanta maior vobis esse nulla potest, non tam quid in praesentia ipsi possitis. quam quantum momenti in eo sit, quocunque vestra iudicia inclinarint animo reputetis atque [a]hac potestate sapienter utamini. Est enim res[a] huiusmodi, ut in unius decreti vi summum aut salutis, aut exitii discrimen vertatur. Quod intelligens Pontifex sicuti ex eius litteris, quae modo recitatae sunt, audivistis, haud minus, quam Christianae Reipublicae parentem decet, sollicitus de vestra salute comitiorum consiliorumque vestrorum exitum exspectat. Verum ego velim, ut ex eo templo, unde pias ad Deum pro vobis preces mittit, qua pace, qua tranquillitate interregnum hoc, una vos patriae caritate et legum reverentia coniungente, fere peregeritis[b], intueri posset, bonam profecto spem ex vestra virtute perciperet. Est enim singularis exempli res in libero regno, rege diu caruisse et silentibus regis morte prope omnibus legibus, omnes tamen ex lege vixisse et suam cuique voluntatem, suum cuique in patriam studium pro lege fuisse, ut in tot nobilium et maxime militarium hominum milibus nullus tumultus, nulla vis, nullae seditionum turbae exstiterint, nullus omnino armorum sonitus auditus sit. Quod cum vobis ipsis salutare et praeclaro posteris vestris exemplo fuerit, tum certe apud omnes nationes moderati animi admirationem habebit. Quam ego gloriam et[c] vobis ex animo gratulor et mihi ipsi meo quodam iure gaudeo, cui in his, quae de vestris laudibus deque vestra Republica praedicari consuevi, tam illustre testimonium dedistis. Quod si qua pietate, orbati rege, pacem patriamque servastis, eandem hoc loco in dicendis sententiis ferendisque suffragiis retinueritis, si unam animis Rempublicam complectemini, si nihil nisi ex veteri more et ex maiorum institutis, quibus hactenus res Polona stetit ac floruit, agi patiemini, equidem non modo spem, sed laetitiam delecti concordissime optimi regis iam animo percipio[d]. Eam vero[e] Reipublicae vestrae formam saepe considerans admirari soleo sapientiam maiorum vestrorum, qui Regni et libertatis modum ita temperarunt, ut inter supremam unius potestatem et dissolutam multitudinis licentiam tam firmam tuendarum legum et propagandi imperii rationem excogitarint. Hanc illi innumerabilem equitum multitudinem, amplissimo diffusam Regno, paribus utentem

---

a—a W O *opuszczono wyrazy od* hac potestate *do* res. b D: pergeritis. c P, O *mają błędnie* ut. d D: praecipio. e P, O Etenim *zam.* eam vero.

nymi błędami i polskim przekładem). Andrzej Maksymilian Fredro umieścił w swem dziele: Historia gestorum populi sub Henrico Valesio, Polonorum, postea vero Galliae Rege, Dantisci MDCLII. p. 43—51 (II. wyd. Dantisci 1660 p. 35—42) początek mowy do słów: Quo aegrotare vestram Rempublicam etc. i koniec od słów: Decernite ergo nunc concordibus vocibus regem cum etc.

legibus et aequo inter se iure[a] viventem, ut una aliqua ingens videatur esse civitas, quae multas et longe distantes provincias sit complexa, haud alio imperio regi posse, quam regio intellexerunt. Cum vero hoc quemadmodum est omnium praestantissimum, ita sit periculosum publicae libertati, iidem utrumque viderunt et rege Rempublicam indigere et, ne rex gravis communi libertati foret, providendum esse cumque magistratus institui in Republica nullus posset, qui regem potestate anteiret, spiritualem ordinem assumpserunt eumque in specula libertatis et [b]praesidio Reipublicae collocarunt nullumque sine eo publicum consilium esse voluerunt[b]. Cum enim episcopi constituti in populis sint tanquam nuntii et interpretes Dei, ad eorum dignitatem per se maximam adiecere humanas opes honoresque in Republica amplissimos, quibus communiti et regem in officio haberent parentumque maiestatem apud eum obtinerent atque inde custodes ac vindices[c] publicae libertatis existerent. Quod saepe factum esse rerum vestrarum scriptores memoriae prodiderunt, ut efferentem se regum licentiam saluberrima episcoporum auctoritas coercuerit. Quam ob rem cum ita Respublica sit constituta, ut fundamenta libertatis in religionis et ecclesiastici ordinis dignitate collocaverit, nemo, ut arbitror, dubitat, quin necessarium sit ad statum Reipublicae conservandum, ut regem avitae et catholicae pietatis cultorem habeatis, ne si spreta fuerit aut etiam eiecta ecclesiastica auctoritas, tamquam evulsis iis radicibus quibus primum fixa et confirmata est, salus et libertas vestrae vertatur et concidat. Cuius rei exempla utinam nulla haberetis, quae nimis iam multa ad cavendum vobis horum temporum pravitas praebuit. Sed profecto videmus, in quibus provinciis par ratio tuendae libertatis instituta erat, in iis sublatis per eorum dominatum, qui a catholica religione desciverunt, episcopis, non solum libertatem oppressam, sed etiam nobilitatem exstinctam esse, et[d] omnia sub unius arbitrium voluntatemque redacta. Id ne vobis accidat, vestrae imprimis prudentiae, vestrae in patriam pietatis est providere, ut Regnum hoc nobilissimum, quod semper propugnaculum habitum est Christianae Reipublicae, iisdem rationibus conservetis, quibus initio stabilitum esse intelligitis. Id enim, id, fortissimi equites, est firmamentum vestrae libertatis, quod qui comminutum et labefactatum cupiunt, nae illi non sentiunt eodem tempore concuti totam ac dissolvi Rempublicam. Multa vos quidem et magna a Deo beneficia habetis, qui Regnum vestrum a Baltico mari ad Euxinum, ab Odera flumine per immensa regionum spatia Boristenem ultra propagatum tantis rerum opportunitatibus auxit, sed pulcherrimum illud est, quod eligendi regis facultatem vobis singulariter tribuit, ut regem habeatis non eum, quem fors et certa haereditatis lex[e] dederit, sed quem vos ipsi dignum, a quo regamini, diiudicaveritis[f]. Quo profecto in humanis rebus nihil vide-

---

[a] D *po* iure *ma* ita. [b—b] P, O *mają* praeesse voluerunt *zam. zdania od* praesidio *do* voluerunt. [c] P, O: iudices. [d] P *ma błędnie* ut. [e] D: ex certa haereditatis lege. [f] D: iudicaveritis.

tur esse praestantius. At non hoc solum munus dignitatis et amplitudinis plenum vobis elargitus est Deus, sed munus ipsum suum novo et meliore[a] munere cumulavit, cum id non humanis viribus aut opibus, quamquam ne his quidem vos non abunde instructos esse voluit, sed bonorum omnium maximo et praestantissimo, catholica religione, fundavit. In qua utinam omnes consentientes essetis neque haec novitas et varietas opinionum, quibus scinditur Christiana Respublica, in Poloniam unquam pervasisset et in hanc gentem, quae suis coniuncta et consentiens legibus praesidio esse Christiano nomini potest, hoc malum invectum esset, quo aegrotare vestram Rempublicam et ipsi sentitis, qui proximo Varsaviensi conventu ei mederi cupivistis. Qua in cupiditate sanandi vestra incommoda, sicut ego nemini concedo qui id vere et ex animo cupiat, ita cum saepe hac ipsa de re mecum pro summo meo in vos studio cogitaverim, duo praeter cetera sunt in hac vobis inita curandi ratione, quae satis intelligere mihi non videor. Alterum, si dissidium in Republica ex varietate ista opinionum de religione ortum habet, quo nam modo confirmandis omnibus sectis aliisque insuper asciscendis, has sedari posse contentiones putent, qui in huius consilii sententiam iverunt. Alterum[b],

---

[a] O, D: nobiliore. [b] *Poniżej dano odmiennym drukiem tę część mowy, której niema w żadnym rękopisie Orzelskiego i zamiast której jest w nich tylko* quod:

Alterum, quo item modo is, quicunque suam veram religionem, pravas omnes aliorum ab se dissentientium credit (nam plus una vera esse non potest) eam ipsam, cui se uni applicuit et quam unam pro vera approbat colitque, infici et confundi tanta haeresium et errorum turba sine piaculo et sine gravi conscientiae morsu pati queat. Pax, concordia, foedus, grata sunt et iucunda omnium auribus nomina, ut iis qui resistat aut ullam omnino moram afferat, is non patriae cupidus, non Reipublicae amator esse videatur. Et vere si nominibus res ipsa subsit, si ei paci, ei foederi consulatur, quo vera pax tranquillitasque creetur Reipublicae, non quo effracta religionis ianua Regnum hoc omnibus, quaecunque in quavis longinqua et aliena terra excogitantur et quotidie conflantur pravarum opinionum monstris aperiatur et pateat; quo inveniatis requiem animabus vestris, non quo in turbine et tempestate, veluti per fluctus feri maris despumantis suas confusiones circumferamini omni vento doctrinae; quo dissensionum faces restinguantur, non quo omnium permissa licentia religionum tanquam incendii materia comparetur et novarum rerum cupidis tum animus et audacia, tum etiam moliendi facultas addatur iisque instrumenta seditionum ipsa paene praebente Republica prompta semper et parata sint. Usu evenisse videmus in aliis Christanae Reipublicae provinciis, ut haec expetita multis licentiae remediae haud secus quam si ad extinguendum ignem pro aqua oleum infusum sit, ingentes continuo flammas dederint atque inde omnia funestis bellis discordiisque miscuerint. Duo maxime mala, ut scitis, viri amplissimi, infesta sunt et mortifera rebus publicis: tyrannis et licentia. Atque licentia quidem quanto est singulis iucundior, tanto est periculosior universis, quippe cui plurimorum inest tyrannis. Sed si ea etiam religionis et sacrorum sit, illico legum, illico magistratus et omnis imperii ius cadere et conturbari et confundi omnia necesse est. Cum enim insit

quod exquiritis, venenum pro medicina paratis. Haud levi morbo affectam Rempublicam esse et vos praedicare soletis et res ipsa ostendit. Eum depellere subito morbum sicuti humanae opis non est, ita de illius curatione desperare minime convenit, ut quasi destituto ab omni spe aegro ciborum et rerum omnium licentiam indulgeatis, nam id quidem esset praecipitem ad mortem impellere, si aeque iam morbum et medicinam non ferre videtur, eam medendi rationem tenete, ut victu salubri et moderato sustentetur et

---

omnium animis erga Deum religio eiusque causam cuncti ad se pertinere putent, ea attingi et contrectari non potest, quin simul animi omnium commoveantur atque inde violentissimi et turbulentissimi motus existant, quibus evertantur ipsae Respublicae, non solum religio solvitur. Cum religionem dico, volo, ut quae cuique vera videtur, ex aequo dicere me nunc quidem existimetis. Nam novis et a catholicae religionis sanctitate alienis, ista maxime nocet licentia. Sunt enim illae eius generis, quae, ut ait Apostolus, se invicem mordent et comedunt et ab invicem consumuntur [1]. Ut et ad veritatis cultores et ad novarum opinionum approbatores pertineat hanc cohiberi et reprimi licentiam, quae reserata, Christiana fides omnium sive cupiditati, sive ambitioni, sive errori distrahenda et dilanianda praebetur et inconsutilis illa Iesu Christi tunica, quam ne ipsi quidem eius interfectores sciderunt, scinditur illorum vocibus, qui dicunt: date nobis dimidiam partem et dimidiam partem aliis. Veniat vobis in mentem nobilis illius iudicii Salomonis clarissimi regis, qui ambigentibus apud se de filio duobus matribus eam iniuriae et improbitatis damnavit, quae dividi ac dispartiri puerum postulabat, ei restitui iussit, quae, ut integer et incolumis servaretur, regem obtestabatur. Exquirat nunc et excutiat unusquisque animum et conscientiam suam, sit quisque Salomon sibi et ex illius viri ratione, qui divino testimonio sapientissimus est habitus, de se ipso iudicium ferat, nisi eum nosmet ipsos diiudicaverimus, ecce plus quam Salomon hic, qui iudicat omnes Deus de cuius manu nemo nos potest eruere. Eligat quisque utrius animi imitator esse malit, an ex falsae et adulterinae matris optato Christianam fidem discindi et disperdi patiatur, an verae et piae matris exemplo inviolatam atque integram servari velit, nimirum commota sunt super puero viscera eius. Atque utinam pari nunc pietate commoveantur viscera nostra super puero, quem dedit vobis Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret et nos filiorum adoptionem acciperemus. Neque spe falsa pacis decepti, pacis verae datorem, per quem et Deo reconciliati sumus, dividendum lacerandumque praebeamus. Omnis spiritus, inquit Ioannes, qui solvit Iesum, ex Deo non est [2]. Numquid divisus est Christus? unus est Deus, una est fides, ut qui plures approbet ac sciscat, is omnes contemnere videatur, is Christum dividat, is Iesum solvat. Quae cum ita sint spero vos salubriora his malis remedia quaesituros, quae certe in eo inventuri non estis, quo Dei maiestas et numen violetur et quo divinarum rerum ius ad hominum studia rationesque accomodetur. Neque enim religio humana res est, ut hominum iudiciis subiici debeat, sectarum

[1] Galat 5. 15. [2] 1. Ioan. 4. 3.

continineatur ab iis rebus, quarum maxime novitas depravatum eius sensum atque appetitum commovet. Si enim nulla intemperantia vis morbi aucta sit, fieri persaepe videmus, ut ipsa se natura diligens conservatrix sui suscitet ac recreet et omnem morbi vim superet, praesertim ubi validum ac bene constitutum corpus nacta fuerit. Quod sperari in hac Republica posse, ingeniorum et naturae vestrae vis et probitas non obscure significat. Nimirum

ista licentia est novarumque disciplinarum, quarum cum principes et architecti sint homines, hominum voluntate mutari et variari possunt. At catholicae pietatis fides sacrosancta et divinitus tradita est, quam non ut illi, qui suas rationes quasi filias ab se procreatas in potestate habent, ad nostrum arbitrum revocare, sed ut matrem, quae nos alit atque educat Deo, colere et venerari debemus eamque normam, ad quam vitam omnem actusque nostros dirigamus, habere perpetuam et immutabilem. Non eam facere Lesbiam illam regulam, quam ad omnes cupiditatis nostrae angulos flectamus ac detorqueamus. Eius nos iussis parere atque obedire convenit, non eam nostris obligare aut laxare decretis, non enim immutata et violata, sed integra atque incorrupta salutem et pacem animis rebusque affert. Hac vos ut ratione utamini et ne quid quod supra hominem sit potestatis vestrae faciatis, pro vestra prudentia videte. Sat opinionum, sat perturbationum illatum, sat gravis est Reipublicae vestrae hic multorum privatim discessus a veteri pietatis ratione; si huic infelicitati publica etiam accesserit ulla auctoritas, pro summo irati Dei argumento accipite. A quo quae populorum peccatis iuste constitutae sunt poenae, eas saepe remoratur illius misericordia tamdiu, donec aut nemo expers criminum sit, aut communi aliquo facinore ipsa obligetur Respublica. Tum enim praesens est sine retardatione animadversio, quae declinantes in obligationes adducit, cum operantibus iniquitatem, ut iustificetur Deus in sermonibus suis et vincat cum iudicatur. Meum animum erga vos Remque hanc publicam, viri amplissimi, multis vestrum perspectum esse existimo, sed in re, quae ad cultum honoremque Dei et salutem vestram pertinet, ipsum qui dicentis animum intuetur, Deum testor, me haec ex summa salutis et incolumitatis vestrae cupiditate dicere. Deum precatus, ut vera locutum me bonis vestris rebus potius quam conversis intelligatis. De Christianae religionis iussis fideque ea, quam maiores vestri sanctissime cultam vobis tradiderunt, etiam atque etiam videte, ne quid vos publice iam immutetis, optate, ut vobis bona atque eadem omnibus mens sit, si quos procella horum temporum abripuerit, eorum noxae ad Rempublicam ne pertineant. At vero his consiliis, quibus privatorum studiis Respublica involvitur, per incolumitatem vestram, equites, abstinete. Cavete, ne speciosa vos et vacua rebus nomina libertatis et concordiae religionem decipient. Cogitate nequicquam conatum suscipi iungendi verbis, quae dissident rebus. Non ego vos moneo, sed Dominus, non mea sunt, sed Iesu Christi verba, nemo commissuram a vestimento novo immittit in vestimentum vetus, alioquin et novum rumpit et veteri non convenit commissura a novo, sed peior scissura fit. Video vos incommodis Reipublicae commoveri, cupere his dissidiis modum invenire, sed nimis provecti studiis remedia ipso morbo graviora exquiritis, venenum pro medicina paratis.

verecundia legum pulsat intus animos vestros, quarum ut vim non timeatis, maiestatem certe veremini. Atque hic, equites, honor quem nullo subacti metu vestra voluntate tribuitis legibus, ad hanc diem saluti vestrae Reipublicae fuit. Quemadmodum enim pater auctorite, non poena filiorum iuvenilem licentiam coercet, ita vos legum non tam vis, quam maiestas continuit defenditque hactenus atque obstitit, ne qui motus in Republica exorirentur. Idem vitalem vim et naturale robur huius Reipublicae alit fovetque, ut exspectare possit dum implorantibus, quod assidue faciendum est, coelestis irae veniam, misericordiam suam impartiatur Deus; miserationes enim Domini super omnia opera eius. Quod sentiens communis hostis humani generis et suo furori[a] vestram integritatem et modestiam tanquam murum obiectum cernens, quo Regnum hoc ab intestinis tumultibus et ab illis seditionum incendiis, quibus multas provincias Christianae Reipublicae pervastavit, intactum ad hoc tempus stetit, id agit, id molitur, quo sublato legum respectu et veluti eo deiecto probitatis et modestiae muro omnes[b] haeresium sectae intromittantur, exequentur et lege etiam sanciantur atque illa omnis iuris patrii reverentia pudorque solvatur[c], qui ad hunc diem impetum incidentis exitii maxime sustinuit, omnisque antiqui moris disciplina, qua partum et constitutum imperium hoc habetis, immutetur et corruat. Ac vos eandem vobismet ipsis fraudem struatis[d], qua Samson Philisteos hostes magna olim clade affecit, qui caudas vulpium cum coniunxisset, ad caudas faces ligavit in medio et igne succendens dimisit, ut huc illucque discurrerent, unde concrecata est terra Philisthium[e][1]. Quid enim est aliud sectarum varietatem per speciem civilis concordiae coagmentare et componere velle, quam nectare vulpium caudas, quo aversis capitibus gravius inter se asperiusque dissideant et conflictentur? Quid vero hanc sectis omnibus licentiam audaciamque addere aliud est[f], nisi faces ad incendendam Rempublicam discurrentium vulpium agmini alligare? Ratio finiendarum[g] discordiarum pacemque tum singulorum animis[h] tum universae Reipublicae conciliandi ex ipsis haurienda est sacrarum litterarum documentis, cum enim, ut est in Deutoronomio, difficile et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris inter causam et non[i] causam, lepram et non lepram, surge et ascende ad locum quem elegerit Dominus[2]. Quod in novo quoque testamento nos Spiritus Sanctus docuit, cum facta Antiochiae seditione non minima Paulum et Barnabam super ea quaestione ascendere Hierosolymam voluit[3]. Hanc nos legem praescriptionemque Dei si sequeremur, ad hanc si nostros sensus dirigeremus, in captivitatem redigentes intellectum in obseqium Christi, nunquam incerti animis vagaremur

---

[a] P, O *mają błędnie* favore. [b] O, D: omnes omnium. [c] D *ma błędnie* salvatur. [d] D: servatis. [e] D: Philistin. [f] D *niema* aliud est. [g] P, O: faciendarum. [h] D *po* animis *ma* conscientiisque. [i] D *niema* non.

[1] Iudic. 15. 4. [2] Deut. 17. 8. [3] Act. 15. 2.

errantes in via[a], sed inhabitaremus unius moris in domo, solliciti servare unitatem spiritus, id ipsum sapere, fidem tenere, non praevaricari id adinventionibus nostris, non transgredi fines antiquos, non transferri in aliud Evangelium, quod non est aliud, non claudicare in duas partes, non indui veste, quae ex duobus contexta est[b], qua interdixit populo Deus, ut intelligeret uno sensu se, una et simplici religionis fide colendum esse. Sive enim id agitur, ut licentiae omnium haeresium habenae permittantur, sive ut in unius alicuius nomine reliquae delitescant, perinde conculcatur filius Dei et sanguis testamenti polluitur, perinde res perturbantur. quoniam aut omnes sectas pari iure esse necesse est, aut aliam ab alia exagitari, evinci, expelli. Sic enim Isaias ad eos loquens, qui dicebant: »percussimus foedus« et quae sequuntur, »coangustatum est«, inquit, »stratum, ut alter decidat et pallium breve utrumque operire non potest«[1]. Sed ne alter quidem alterum feret. Qui enim poterit, cui aliqua tangat animum religio, aut aliorum haereses, quas improbas et pestiferas putat, suae disciplinae pallio obtectas diu fovere, aut suam ipse ementiri sectam fidemque alterius nomini ac rationi[c] obnoxiam ducere? Non haec in Christianum animum cadit pietatis negligentia, nam fidem tum rite atque pie colere, tum non simulate prae se ferre Christianum est, quod, si hebetentur conscientiae stimuli, ut dent requiem animabus suis et dicant: »Iam non est propheta et nos non cognoscet amplius«[2]. Quid est aliud, quod exspectetis, nisi ut contra quam[d] praecepit in Levitico Deus, serentes agrum vestrum diverso semine in bove et asino[3], in dissimilium religionum iugo aretis vobis impietatem, et dicat insipiens: »Non est Deus sintque dies nostri dies blasphemiae, super quam reveletur[e] ira Dei?«. »Curabant«, inquit Hieremias, »contritionem filiae populi mei cum ignominia dicentes: pax, pax et non erat pax«; confusi sunt, quia abominationem fecerunt, quin potius confusione non sunt confusi, quia[f] erubescere nesciverunt, quam ob rem cadent inter ruentes in die visitationis suae ruent. Dicit Dominus: »Haec dicit Dominus: state super vias et videte et interrogate de semitis antiquis, quae sit via bona et ambulate in ea et invenietis refrigerium animabus vestris; et dixerunt: non ambulabimus[g]; et constitui super eos speculatores et dixi: audite vocem tubae; et dixerunt: non audiemus. Ideo audite gentes, cognosce congregatio, quanta ego faciam eis, audi terra: ecce adducam mala super populum istum fructum cogitationum eius«[4]. Verum haec pluribus verbis essent disserenda, sed in praesentia id tantum dicam me salutis vestrae causa saepe ex intimis animis orare Dominum nostrum Iesum Christum, qui est pax nostra, qui facit utraque: unum, per crucem interficiens inimicitias in semetipso, ut dissentientes reconciliet in uno corpore Deo et occurramus om-

---

[a] D: errantes in invio et non in via. [b] D: sit. [c] P, O *mają błędnie* nomine ac ratione. [d] P, O: quae. [e] P: revertetur. [f] D: et *sam.* quia. [g] P, O *mają błędnie* ambulavimus.

[1] Isaiae 28. 15—20. [2] Psalm 73. 9. [3] Deut. 22. 9, 10. [4] Ierem. 6. 14—19.

nes in unitate fidei et agnitionis filii Dei et per ipsum habeamus accessum in uno Spiritu ad patrem. Vos modo singulare hoc Dei ipsius beneficium agnoscite, qui Rempublicam vestram in catholicae religionis fide ita fixit, ut nemo tam alienus ab ea inveniri possit, quin fateatur, nemo patriae amans, quin donum hoc divinae benignitatis complectatur et salvum velit. Data igitur a Deo facultate, Deo auctore utamini et libertatem sanctissime et firmissime a maioribus stabilitam iisdem vestigiis transmitti posteris vestris optate [a] et concordibus animis studiisque decernite regem eum, qui maxime Reipublicae utilis sit futurus, qui vestro beneficio ad vestram salutem utatur, qui cum a vobis creatus et tanqnam genitus rex fuerit, evadat ipse patriae et vestrum omnium pater, amator Reipublicae, conservator legum, idem erga Deum pius, fortis adversum hostes, in gubernandis gerendisque prudentiam, in iure dicendo iustitiam diligentiamque adhibeat, in domestica consuetudine humanitatem, in omni publica actione dignitatem maiestatemque retineat, nec ipse voluptatibus occupetur nec iuventutem languescere otio patiatur, sed exemplo et praemiis ad pristinam bellicae disciplinae laudem excitet. Sit regia domus tanquam templum pudoris [b], modestiae, religionis, ut liberi vestri, quos in regis ministerium traditis, in ea educati schola [c] virtutum, digni parentum honoribus evadant. Haud ego sum nescius regem his praeditum ornamentis oratione effingi facilius, quam inveniri, verum neque defuturus est vobis quaerentibus et, ut talem habeatis, multum in vobis ipsis positum est, non solum deligendo illo, sed etiam instituendo; quem enim non optimum regem efficietis, si quot estis senatores, tot monitores esse volueritis? Si regis salutem quam gratiam malueritis, si publica commoda privatis utilitatibus antetuleritis, si denique hoc propositum habebitis diligentissimeque operam dabitis, ut et vos ex legum praescripto regis imperio obedientes sitis et rex ita obsequio utatur vestro, ut se liberis et volentibus imperare intelligat. Hoc enim modo et res Polona augebitur et libertas vestra integra conservabitur nec dominatu offensa, nec corrupta licentia, quae plerumque falso libertatis nomine exitiosam servitutem concipit ac parit. Ad hunc statum rerum vestrarum tuendum communiendumque vos Pontifex hortatur atque ad eam rem mihi mandavit, ut et in praesentia vobis et paulo post simul vobis, simul regi vestro summum paterni animi studium pollicear ac deferam, ut omnia vos, quae non solum conservando, sed etiam ornando atque augendo huic Regno sint, haud aliter ab se, quam ab optimo patre postulare atque exspectare velit. Tum sicuti vobiscum egit de rege ex usu reque vestra eligendo vobisque auctor fuit nihil a maiorum consuetudine rationibusque discedendi, ita regem, quem elegeritis, verbis suis admonere me voluit, ut memor accepti a vobis Regni, parem vobis gratiam referre studeat nihilque sibi aut ad fidem praeclarius, aut ad charitatem optatius, aut ad stabilitatem firmius aut ad nominis sui commendationem amplius ducat, quam

---

[a] D: transmittite posteris vestris. [b] P: honoris. [c] D: ex ea veluti schola

ut hanc Rempublicam, hoc libertatis ius sartum[a], tectum retineat ac defendat. Me vero ipsum[b] hic commodis et utilitatibus vestris, quantum opera atque studio meo effici possit, diligenter Sua Sanctitas inservire iussit, in quo quidem, si quantum voluntatis atque animi, tantumdem facultatis esset de vobis merendi, et si amori et pietati erga vos meae nunquam satisfacturus essem, vobis certe ipsis satisfacerem. Haec sunt de Regno, de vobis, de novo rege Sanctissimi Domini Nostri mandata, haec vota parentis Reipublicae, haec, ut consequi possitis, suis ille vos precibus Deo commendat, id maxime orans, ut actionem hanc, in qua vestra omnium salus vertitur, suo Sancto Spiritu regat, ut his comitiis eum regem consentientibus studiis renuncietis, sub quo florentissimi beatissimique vivatis«[c].

V. Id. Apr. *[9. IV.]* Guilhelmus Rosembergus cum Venceslao Persteino[d], collega, Imperatoris Romani Orator, apud Senatum orationem habuit ad hunc ferme sensum accomodatam[1]. Caesarem[e] ex Sigismundi Augusti morte cum propter affinitatem, tum vicinitatem Regnique Poloniae amplificandi studium, summum dolorem contraxisse, percupere etiam tota[f] animi sententia talem contingere Polonis regem, qui eis totique Christianae Reipublicae maxime commodus et salutaris sit futurus, qui pietate in Deum, stirpis splendore, generis antiquitate, maiorum gloria, sua vero imprimis virtute excelsique animi dotibus ceteris praestet, qui belli pacisque tempore libertates Regni ita conservet, ut earum tenacissimus, rerum vero omnium moderatissimus, Rempublicam ad summum fastigium evehat. Offerre igitur eum huiusmodi dotibus ornatum (posteaquam Rudolphum primogenitum expetitum Ungari Regem creassent) filium natu proximum Ernestum, Casimiri III Regis Poloniae ex fratre[g], Maximiliani Primi Romanorum Imperatoris et Ferdinandi Catholici Hispanorum Regis abnepotem, vigesimum annum natum, praestantis indolis iuvenem, mansuetudinis Austriae domui innatae ceterarumque humanitatis

---

[a] P, O: sanctum; D: sarctum. [b] P, O: Ille me ipsum. [c] O *ma po mowie Commendonego następujące zdanie*: Neque hoc praetermittendum duxi, quod cum peroraret Commendonus diserteque de confoederatione abolenda disseret, invidiose tanquam ab homine haeretico Palatino Sandomiriensi interrogatus est, num ut consiliarius an ut orator ea verba faceret, respondisse se legatum Pontificis esse eaque in medium afferre quae ex mandato Pontificis saluti Regno Poloniae consulerent, quare nihil ea interrogatione commotus orationem suam prosecutus est. [d] *W* G *pozostawiono puste miejsce na imiona posłów.* [e] G: Caesarem scilicet. [f] G: summa. [g] *Wszystkie rękopisy i druki mają błędnie*: ex fratre. *Trudno wytłómaczyć, jak taki błąd mógł powstać.*

[1] Przemowa, którą dnia 9 miesiąca kwietnia w przytomności senatorów i stanu rycerskiego mieli w obozie językiem czeskim niektórzy od cesarza IMci katolickiego wyprawieni posłowie na sejmie walnym elekcyjnym pod Warszawą złożonym. Plater III. 92—112 (po łacinie z przekładem polskim). Po łacinie wydana w Krakowie 1573 p. t. Legatio Sacrae Caesareae Maiestatis Catholicae. Warszaviae in Conuentu Regni Generali ad electionem Regis designato, Nona die Mensis Aprilis, coram residentia Senatorum et astantia ordinis militaris, per certos Oratores ipsius Caesareae Mtatis, idiomate Bohemico, in castris habita (druk Scharffenberga).

virtutum amantissimum, in Hispania uno cum Rudolpho apud Philippum Hispaniarum Regem, patruelem et generem Caesaris, educatum. Nil ergo dubitare Caesarem, quemadmodum Ungari Rudolphum Regno suo dignissimum existimassent, ita Polonos pari studio Ernestum electuros nec vana spe frustratos iri. Quod rem bellicam attineat, facile consilio Polonorum instructum et monitis obsecundaturum et vobis satisfacturum, veluti ex ipso Imperatore idem exemplum cernere liceat. Pacem praeterea religionis, ut in ditionibus suis, ita in Polonia tenacissime servaturum. Regnorum item Ungariae Bohemiaeque vicinitatem et coniunctionem plurimum emolumenti pro pulsandis quibusvis hostibus allaturam. Alia quoque a Ferdinando et Carolo Archiducibus Austriae, Caesareis fratribus, Hispano Rege, Italis Germanisque Principibus auxilia affutura, nisi forte Poloni eiusmodi sint creaturi regem, de cuius auxiliis desperaturi sint et qui non nisi per Imperium, vel Imperii sociorum ditiones in Poloniam pervenire queat. Pacem vero Turcicam, omnibus sane suspectam, iisdem promittat. Libertates quoque iuraque omnia, quibus apud Bohemos etiam nihil detractum, nihil diminutum sit, sancte servaturum. Ernestum Prussicas Livonensesque controversias omnesque plane simultates compositurum, Imperatorem ipsum Narvicae navigationis impedimentum apud Daniae Regem, qui Hólsaciae respectu Imperii Princeps est, atque septuaginta urbes imperiales facile impetraturum. Eundem[a] apud Hispanum Regem de Barensis et Rozanensis Ducatus ac Neapolitanorum redituum negotio pro Polonorum commodo transacturum. Ernestum porro a Mosco singula adempta recuperaturum, foedus cum Ungariae et Bohemiae Regnis sempiternum firmaturum, commercia stabiliturum, inducias cum Turcis initas aucturum, praeclaris a Caesare donis oneratum in Poloniam venturum. Imperatorem Viennae seu in aliis aut Italiae aut Germaniae urbibus centum nobiles Polonos propriis impensis in liberali atque militari disciplina exercendos aliturum. Rudolphum Regem vinum ex Ungaria in Poloniam et Lithuaniam absque vectigali evehi passurum. Ernestum tam Polonos quam Lithuanos consiliis adhibiturum stipendiaque iisdem cumulaturum. Imperatorem in ditionibus suis Polonis militaturis stipendia erogaturum atque apud Hispaniarum Regem, dum eodem munere fungi velint, impetraturum. Complura denique mandata alia oratoribus iniuncta, verum volentibus demum et ad ulteriora progressuris Polonis aperienda per eosdem esse. Insuper, si a Turca incommodum tantopere formidetur, cum eo quidem Caesari octonnes[b] intercedere, triennesque adhuc restare, inducias, eoque pacto potentia aucta et Ernesto Poloniae respectu confoederato firmiorem longioremque pacem futuram, Valachiam autem a Turca, cum sit augendi quam minuendi imperii avidior, ullo modo reddi posse.

Decima die Aprilis in duorum Maioris Poloniae palatinatuum, Posnaniensi scilicet et Calissiensi, congressu multae expostulationes factae,

---

[a] P *ma błędnie* eiusdem. [b] G *ma puste miejsce zam.* octonnes.

quarum praecipua a Gnesnensi[1] Medirecensique[2] Castellanis mota est. Negarunt ii Srodensium[a] comitiorum[3] capita de tributorum iugeralium[b] atque oppidanorum dispensatione et tot militum centurionumque numero ac ducis copiarum potestate se absentibus decreta rata esse, sed altercationum istarum culpa penes eosdem invectores, quod comitiis pro officii debito non interessent, remansisse visa est, quandoquidem duorum absentium gratia decreta consensu omnium edicta mutare nefas esset.

Porro in senatu, quae pridie *[9. IV.]* coepta fuerat, consultatio tractata est de persolvendis militibus Podoliis (qui haud longe, altero videlicet a Varsavia milliario aberant) centum triginta florenorum milium stipendiis atque diversas[c] solvendi rationes proponentibus, Nicodemus Łenkinius[d] Castellanus Naclensis remedium retulit quartam redituum[e] regiorum partem, defensioni Reipublicae attinentem, tresque item alias regiae mensae addictas a posessoribus facultatum Reipublicae reddendas; has cumulatas Podoliis ceterisque mercenariis militibus suffecturas. Sed sententia haec, etsi veritati proxima, ab iis tamen, qui possessionum regiarum proventuumque expertes fuerant, tantummodo libenter excepta est, possessoribus haudquaquam grata fuit.

In illa deliberatione Petrus Fasardus[f] Hispaniarum Regis Orator per litteras senatui significavit se, etsi ab Rege suo cum mandatis ad Polonos missum, verum quod Galli Regis Oratores sibi praeferrentur nec e re nec e dignitate Hispaniarum Regis id ipsum fieri ratum, legatione infecta, comitiis abiturum esse.

Interea Galliarum Regis Oratores Ioannes Monlucius Episcopus et Comes Valentinus, Aegidius Noagillus Abbas Insulae et Guido Lansacus Regii Cubiculi Secretarius ab Senatu accersiti solennique procerum, aulicorum et equitum comitatu stipati, solennem, alto silentio facto, in hunc sensum legationem Monlucio disserente habuere[4]. Principio Galliarum Regem ex morte Sigismundi Augusti Regis et sua et Polonorum causa ob affinem

---

[a] P *ma błędnie* Siradiensium. [b] G *ma błędnie* ingeneralium. [c] O *ma* aliisque diversis diversas *zam.* atque diversas. [d] O: Lecinius; G: Lekinius. [e] G: proventuum. [f] G *niema imienia i nazwiska posła hiszpańskiego.* P, O *nazywają go* Basardus. *Był nim* Don Pedro Fajardo.

[1] Jan Tomicki. [2] Andrzej Górka. [3] Zob. powyżej str. 29. [4] Orzelski podaje mowę, w obszernem streszczeniu. Drukowana współcześnie p. t.: Oratio Nomine Christianissimi Galliarum Regis, Per Reverendiss: et Illustriss: Dominum Ioannem Monlucium, Episcopum et Comitem Valentiae: post mortem Serenissimi Sigismundi Augusti Regis etc. in electione novi Regis ad Varszowiam in campo Camnensi habita Anno Dni MDLXXIII Die X. Mensis Aprilis. Accessit et secunda Oratio eiusdem Dni Monlucii, apud ordines habita 25 Mensis Aprilis. Cracoviae in Officina Nicolai Scharffenbergii. Mowy poprzedza wstęp p. t. Candido Lectori Quidam Autoris Amicus. Istnieje wydanie tej mowy z r. 1573, bez oznaczenia dnia, kiedy Monluc przemówił i bez wstępu; jest też i po polsku p. t. Legacya na Elekcyey króla nowego Polskiego... Przez Iego Mcz Ksiedza Jana Monluka, Grabie y Biskupa Walenckiego, pod Warszawą sprawowana, Roku Pańskiego 1573. Dnia 10 Miesiąca Kwietnia. Na końcu: W Krakowie w Drukarni Mikołaja Szarfenbergera Roku Pańskiego 1573. Plater III. 113—138 dał przedruk polski. Dru-

amissum Regem et Poloniam, Orbis Christiani propugnaculum, orbatam magnum dolorem concepisse atque ad mortis Regiae famam pro studio amoreque, quo erga Polonos affectus sit, oratores ad eosdem misisse. Legationis igitur tria capita offerre: veteris scilicet amicitiae vinculum cum Polonis renovandum, auxiliorum omnium, quae per se suosque esse queant, pollicitationem et, si exterorum competitorum aliquis in regem creandus sit, Henrici Andium, Borboniorum[a] et Alvernorum Ducis[1], fratris sui, commendationem. Itaque prudentum patrum familias, in filiabus nuptui elocandis, de animi corporisque dotibus et postea fortunae bonis sollicitorum, exemplo se de Henrico Duce ita peroraturum. Tria imprimis esse, quibus hactenus Polona res florens firmaque stetit: primum[b], concordiam et animorum coniunctionem alienumque a largitionibus animum, secundum, Polonorum in reges pietatem ac propensum in liberos regios studium, tertium, summam in rebus gerendis felicitatem. Porro si Polonos competitorum numerus offensorumque dolor animi dubios faciat, istos certe, si Polonorum, quemadmodum praedicant, amici sunt, magis eorumdem commodo libertatique, quam suis affectibus fauturos. Ceteros nodos concordiam, libertatis theatrum in Polonia domicilium habentem, dissoluturam. Rege itaque Polonos indigere huiusmodi, in quo gentis claritas, generis splendor, matura aetas, morum probitas facilitati ingenii coniuncta, in republica gubernanda exercitatio, rei militaris usus atque felicitas consideranda sit. Qui vero omnibus iis dotibus dotatus sit, praeter Andium Ducem reperiri neminem. Eum siquidem primo Gallum, nationis scilicet eius esse, qua cum ulla odia ullaeque controversiae unquam Polonis intercesserunt, immo propter morum similitudinem utrique genti, tam Polonis in Gallia, quam Gallis in Polonia existentibus, magna semper animorum copulatio fuerat. Polonam quoque gentem legibus et libertate semper floruisse, Gallicam ob iuris dicendi rationem summi pretii habitam fuisse sic, ut coram parlamento Regis non secus atque subditi causa iudicetur et plerique monarchae Parisiensis senatus parlamento controversias litesque subiicerent, quemadmodum Fridericus II Imperator cum Innocentio IV Pontifice, Comes Namurcensis cum Carolo Valesio, Philippus Tarenti Princeps cum Duce Burgundiae, Dux Lotharingus cum Vido Castilionetto, Dux Sabaudiae cum Delphino, Rex Castiliae cum Rege Portugalliae fecissent. Gloriam item belli utrisque esse communem, et genti quidem Polonae praeter scriptores quidquam defuisse, eos tamen exteris historicis testimonium perhibentibus Istriam, Illyricum, Dalmatiam, Croatiam, Mysiam, Hungariam, Bohemiam, Poloniam, Russiam et magnam Germaniae partem, Romanis praesidiis pulsis, consedisse, recentioribus vero

---

[a] P: Borbonium. [b] P, O: primam, secundam, tertiam.

kowana nadto u Dogiela I. 452—456. Spis wydań tej mowy w języku łacińskim, w tłómaczeniu francuskiem i polskiem, z dokładnym ich opisem zob. w Estreichera, Bibliografii polskiej XX. 544—546 s. v. Montluc (*s*). O zmianie treści, dokonanej w ostatniej chwili wskutek przemówienia Rosenberga, zob. Estreicher l. c. [1] Duc d'Anjou, de Bourbonnais et d'Auvergne.

temporibus clarissimam virtutis famam pertulisse atque apud omnes nationes retinuisse. Gallos ante duo milia annorum Asiam[a] et Europam fere totam subegisse victisque provinciis sua nomina, Galatiae nimirum, Galliae Cisalpinae in Italia, Portugalliae, Celtiberiae, Gallitiae in Hispaniis, Cornualliae[b] in Anglia, Vestphaliae in Germania multisque aliis imposuisse. Sub Carolo Magno et eius posteris Hispaniam, Germaniam, Bohemiam, Hungariam atque Italiam totam ad Galliae imperium reduxisse. Sub Valesiis, ex quibus Henricus ortus est, aliis gentibus reges a Gallis datos esse, ut Hispanis Raymundum Comitis Tolosani filium, Anglis a quingentis annis primo Guilhelmum Normannorum Ducem, postea Stephanum Blesii Ducem ac eorum longaevam posteritatem, Neapolitanis, Ungaris Polonisque, Constantinopolitanis sexaginta annis Gallos imperasse, Syriae, Palaestinae, Hierosolymitarum Cyprique Regna centum annis Gallos tenuisse. Equitatum etiam Gallicum ac Polonicum multitudine et robore reliquis praecellere; huius quidem experientiam, illius eandem et gravissimos auctores testes esse. Regem Polonis generis quoque splendore praestantem necessarium esse, quo enim quem humiliorem, eo apud suos exterosque contemptiorem futurum esse. In Valesiorum vero familia ista consideranda: primum quidem Gallorum regum a mille ducentis annis inter ceteros eminentiam auctoritatemque nulla praeterquam decennali controversia obstante observatam, deinde ex ea familia sexcentorum annorum protractum in Gallis imperium, denique de singulis gentibus propensissimum bene merendi studium, ut quidem videre liceat in pontificibus Romanis pristinae sedi urbique[c] vicies restitutis, Christianis in Palestina, Syria, Aegypto et Africa a Turcarum Maurorumque potestate erutis, Hispanis de regno disceptantibus auxiliis missis, Anglis regibus in patriam reductis, [d]Alexio Constantinopolitano Imperatore a tyranno, Ungaris a[d] Turcis vindicatis, Scotia regibus suis per Anglos adempta a Francisco I, Caroli IX avo[e], reddita, postea ab iisdem denuo occupata per Henricum Henrici patrem pupillae reginae tradita, Roma Clementeque Pontifice ab Hispanorum servitute et captivitate liberato, Germania ad pristinam gloriam revocata, Octaviano Parmensi Duce a Caesariano milite et Iulio III[f] Pontifice oppresso faucibus eorundem erepto, sic ut manifestum sit reges Gallos iuste, clementer fortiterque cum quibusvis afflictis praesertim egisse et, suo contentos regno, aliena non concupivisse. Hac quoque et generis praestantia et virtute permotum Carolum V Imperatorem magnum dignitatis suae ornamentum id iudicasse, quod una parte Gallorum sanguine ortus esset. Eiusdem familiae reges Neapolitanis Ungarisque exstitisse, Polonos vero etiam eodem sanguine satum habuisse Ludovicum, scriptorum testimonio foris acrem et bellicosum, domi placidum iustumque habitum, et Polonos cineres suos ea reverentia persecutos, ut filiam Hedvi-

---

[a] O, G: minorem Asiam. [b] O, G: Cornuualliae. [c] G *ma błędnie* pristina sede urbeque. [d—d] G *niema od* Alexio *do* Ungaris a. [e] G *ma błędnie* anno. [f] *W drukach i rękopisach błędnie* II.

gim reginam esse voluissent et Iagielloni Lithuano, Austrio reiecto, in matrimonium dedissent. Quod aetatem Henrici Ducis attineat, eum viginti trium annorum esse, verum eiusmodi corporis valore praeditum, ut triginta annos attigisse videatur et ad quosvis labores perferendos peropportuna aetate utatur. Mores Henrici nec ab adversariis, famam suam famosis scriptis proscindere ausis, vituperari, aetatem vero iuvenilem dissimulare quidquam et illos, quidquid scivissent, perscribere non neglecturos fuisse. Reipublicae gubernandae studium a puero amplexum esse, totum quinquennium in ea versari, omnia regni munia fratre regnante obire, singulis consiliis interesse, omnium rerum gnarum consiliis adhibitis de singulis transigere ita, ut per sese consulere et consilio senatus Polonici iudicium adiungere et sciret et posset. Rei militaris ita peritum esse, ut cum patre, avo, Carolis VIII, Ludovicis XII, maioribus suis, conferri possit, adeo in illa aetate laboribus quibuscunque assuetum et singulis artibus militaribus instructum esse, summa vero clementia et humanitate insolentiam victoriae moderari. Itaque iam ostensum esse Henricum unum singula prudentis, boni fortisque regis officia abunde esse complexum. Quod vero aliqui obiiciant Polonae linguae expertem eum tantum onus perferre nequire, eos scire debere episcopos, verbi divini professores, causidicos eloquentia indigere, reges autem non pedibus, sed capite, non lingua, sed ratione, consilio et potestate regna administrare. Henricum tamen unius anni spatio Polonam linguam ita percepturum, ut senatus ope et consilio singula gubernando Regno necessaria providere et intelligere possit. Italicam quoque et Latinam linguam, quarum est in Polonia vulgaris usus, Henricum callere. Exemplum Gallum esse, tribus annis in Polonia versatum eumque sermonem ita edoctum, ut grammaticam eodem scriptam edidisset. Praeterea Gallos, Turcas Venetosque diversarum linguarum populis, eo tamen quo deceat ordine, imperare, quolibet scilicet eorum imperium moderate ferente. Commoda si quaerantur, id primum quidem esse, quod eo rege nil incommodi aut detrimenti Respublica Polona sit acceptura; aliter vero regnanti illo, cui cum vicinis inimicitiae intercedant, eventurum, utpote eodem Polonos ad sua defendenda convertente, apud illos, quorum amici ante fuissent, immortale odium concitante, in summas molestias atque pericula coniiciente. Henricum autem cum quoquam[a] hoste controverti, cum quoquam litigare ita, ut amplitudini pacique Regni Poloni nihil sit detracturus, vires vero suas defendendo illi collaturas. Diversum eventum futurum eo, qui pridie Polonorum hostis exstiterat, postridie iisdem imperante, subditis pro servis utente, eorum vita ac fortunis abutente suosque ad magistratus provehente, dissimilium scilicet unquam fida[b] societate existente. Eiusmodi certe Polonos imperii quondam pertaesos Sigismundum, Caroli IV Imperatoris filium, designatum suum regem, Regno expulisse. At Henricum ex gente Polonorum amantissima ortum et provincias tales possidere, quae propter illustres commoditates Gallos

---

[a] O: cum quocunque. [b] G: faeda (*s*).

quidem tantopere sui amantes reddant, ut nullus alibi gentium praeter exules commoretur. Tenere quoque in ditionibus illis ducatus tres[a], comitatus sex, episcopatus novem, abbatias ducentas, prioratus circiter mille, praefecturas, magistratus, vaillinatus, capitaneatus infinitos, quorum omnium distribuendorum parem Henricum cum Rege potestatem habentem, bene de se meritos facile remuneraturum. Nec Gallos Regis ministros patria, uxoribus liberisque diu carere ideoque nec in Polonia longius commorari posse. Habere igitur Henricum Ducem provincias haereditarias et, ut a senatu Parisiensi ceterisque parlamentis omnibus eidem assignatas, sic a Rege ullo pacto adimendas, praesertim vero, cum neque ei fratri germano deque Republica illa optime merito adimere quidquam aequum esset, neque id cuiquam ante, utpote Mantuano et Ferariensi Duci, Portugalliae Reginae, Principi Sabaudiae et Reginae Scotiae, magnos proventus in Galliis possidentibus[b], evenisset. Inde ergo Henricum Regno incumbentia debita, si publicum aerarium exhaustum sit, militibusque Podoliis et Russis stipendia per biennium retenta persoluturum atque quotannis quadringenta quinquaginta milia ducatorum ex proventibus suis in Poloniam importaturum eandemque pecuniae vim adeo certam esse, quam si in thesauro Polonico iam sita esset. Legatos porro Imperatoris, quidquid in oratione sua retulissent, a Monlucio aperte primum singula tractante deprompsisse, se forte fortuna absente quidquam propondituros fuisse. Praeterea Ducem Henricum propriis impensis classem in mari, imperii dilatandi emporiique alicuius opportuni occupandi et Narvicae navigationis impediendae gratia habiturum. Academiam Cracoviensem proventibus cumulaturum, doctrina praestantibus viris aucturum, ibidem, vel si libuerit, in Galliis centum nobilium Polonorum filios proprio sumptu aliturum, ingruente quavis necessitate pedites sclopetarios milites Gascones mari in Poloniam advehi mandaturum et in aciem ducturum. Etsi autem reperiri nonnullos, qui creato in regem non tamen adveniente Henrico Polonas provincias a Mosco infestandas existiment, eos tamen, ut natione Polonos esse, ita animo revolvere debere Moscos Tartarosque ducum peritia creberrime fusos fuisse, idem quoque nunc bello illato[c] praestari posse. Quodque aliqui difficultatem ex Gallia itineris transitusque regii incusent, se quidem eius sententiae esse, haudquaquam Germanos Polonorum conatibus tantoque et tam coniuncto duci contrarios futuros nec unquam cuiquam maris navigationem impeditam auditam esse. Sed si eo demum perventum foret, Gallos viam in arcto transitu aperire solitos, eiusmodi manibus praeditos esse, quae adverso etiam Neptuno resistant iterque coeptum perficiant. Certo itaque Polonos persuasos[d] velle Henricum post acceptum electionis suae nuntium trigesima die Gedanum venturum, navibus scilicet onerariis decima die eodem advenire solitis, Gedanique salutatis Polonis non Regni diadema suscepturum, priusquam in Livonia praecla-

---

[a] G *ma błędnie* IIII. [b] P *ma błędnie* possidentes. [c] G: male bello forte illato; O: bello forte illato. [d] G: persuasos esse.

rum spei de se conceptae monumentum expleat. Ad haec Henricum Galliarum Regis immortale foedus et contra quemlibet Polonorum hostem auxilia impetraturum. Commercia item plane omnia mutua futura. Valachia etiamsi Duci sit concessa, nequaquam tamen eum, veluti cuiquam omnino parere assuetum et a servitute prorsus abhorrentem, Turcis inde tributum pensurum. Porro si aliqua Polonorum animis conditionum istarum praestandarum dubitatio insideat, si vero voluntates eorum in Henricum propensae fuerint, seu per litteras, seu per certas personas ei negotio deputatas Oratores cum de ceteris conditionibus, tum eorum valore cum Polonis transacturos ac dignitate oratoria remissa se ipsos in arce obsidum loco detinendos, si Reipublicae placuerit, donec ad decimam quintam Iulii diem quatuor Gasconum sclopetariorum milia in Polonia affutura et pro libitu Polonorum militatura sint, tradituros. Opprobria autem illa, quibus Henricus ab improbis quibusdam per famosos libellos proscinditur, purgatione admodum egere, istos namque Gallorum cum Turcis observatam pacem vitio Gallis dare nec id considerare Gallos ex Palaestina, Syria, Aegypto, Africa et Hispaniis Turcas Maurosque quondam expulisse, a quorum bellis alia a finitimis Christiani nominis principibus illata eosdem avertisse pacemque commodi atque necessitatis causa, quemadmodum Polonos quoque cum eis colere. Duas siquidem imprimis provincias Gallico mari proximas, ni bellum cum Turcis quievisset, Hispanico, Anglico et civili bello quadraginta annis Gallia vexata pyratarum praedae futuras fuisse. Faciliori quoque negotio vilique pretio et decem dierum spatio aromata et praecipuas ex India merces ab Alexandria aliisque Turcarum provinciis in Galliam advehi, porro has, si Turcae hostes iis essent, et maximo pretio et corruptas a Lusitanis obventuras fuisse. Ea etiam pace id quandoque Gallos effecisse, ut Turcas[a], si quando infesti gravesque Christianis essent, moderatiores placatioresque redderent, utpote Cardinalis Tridentini fratrem, Hispanicarum cohortium duces, Maltenses plurimos equites Gallorum Regis precibus Turcarum manibus liberarent. Carolum quoque V Imperatorem, Francisci Regis tempore, Anglo in societatem belli accepto et ab una parte Regnum invadente, ab altera Hispanis, Italis, Belgis Germanisque attractis, Galliae fines infestantem, (Francisco vero utrique exercitui resistendo parato exsistente) ea lege reducendi tuto exercitus sui gratia pacem fecisse, ut Carolus Mediolanum Duci Aureliano, Francisci filio, restitueret, Rex pacem Christiano orbi apud Turcam impetraret; eius legationis ducem Monlucium ipsum fuisse Carolique et Ferdinandi Regis legatos e custodia liberasse atque pacem aequis conditionibus obtinuisse. Crudelitatem etsi a nonnullis impostoribus Gallis obiici, eam tamen ita refelli illum tantummodo, qui divinarum humanarumque rerum prorsus contemptor sit, tyrannum dici. At Carolum IX post fratris Francisci iunioris Galliarum Regis mortem Principem Condaeum ducentosque nobiles conspirationis suspectos ex carcere liberasse, severissimas

---

[a] G: Turcae.

leges contra Hugenottos in Galliarum aliisque regnis omnibus fere latas abolevisse, sed eius beneficii ingratos cum plerosque duces atque nobiles tum plebem plebisque fecem in duas distractam partes. totum decennium discordia laborantem et in dies in maius incendium serpentem iamque in apertam flammam erumpentem animadvertisse, id vero non in Gallia sola, sed in Scotia, Anglia, Germania, Belgico et Hispaniis aliquoties accidisse, plerosque autem tam duces quam nobiles populosque in quibusdam provinciis tranquillitati studentes ullis turbarum procellis agitatos fuisse. Itaque Regem, cum alia via non posset, tandem invitum[a] sumptis armis ter Hugenottorum conatum repressisse, ter victis pacem dedisse, ullam tyrannidis speciem prae se tulisse. Admiralli caedis auctorem unquam fuisse, quandoquidem Blesiis manente Rege et eo centies[b] in aula praesente minore sane opera, culpa in Guisium Ducem, cuius patrem interfecerat, reiecta et Mompenseriis, Nemorciis et Nivernensi Ducibus, Guisii consanguineis, Admirallo vero infensissimis, eius facinoris sociis id confectum fuisset. Parisiensem seditionem fortuito contigisse, nempe Rege illos, qui eum imprudentissime offenderant, capi et rem totam ad Senatum Parisiensem referre mandante, plebe autem furore percita et summam in eos crudelitatem exercente, quamobrem bello ex Belgio in Galliam translato et evangelicorum catholicorumque animis exacerbatis invicemque certaturis atque Albano Duce suis, Orangio suae itidem parti cum potentissimis exercitibus affuturis et extremo Galliae exitio instante, Regem tandem, Principibus Senatuque Parisiensi urgentibus, caedem illam approbasse. Ac Theodosii Imperatoris exemplo, qui pius clemensque semper habitus Thessalonicae sex hominum milia ob eversam suam imaginem quodam tempore truncari[c] mandaverat, postea tamen ab Ambrosio Episcopo ad officium reductus priorem humanitatem retinuerat, etiamsi hac in parte per Galliarum Regem (cuius tamen culpa in alios redundat) erratum fuisset, indignum ob id unum factum pharaonis, tyrrani proditorisque patriae nominibus esse, edicto praesertim Regio celerrime per omnes provincias, ne cuiquam omnino vis inferretur, promulgato, eo tamen ab sex civitatibus, quae a crudelitate[d] cohiberi a quoquam poterant, neglecto. Henricum porro Ducem, qui vel nimia severitate careat, conversatione omnium delectetur ab omnibusque diligatur, nec auctorem, nec conscium profligatae[e] illius seditionis fuisse, immo aegerrime eam tulisse. Scriptores itaque illos, cum iis de causis, tum quod nomina sua non prodidissent, fide indignos esse satque responsi sit omnia obiecta negare, et si negantibus omnibus omnes absolvendos dicant, cum Iuliano Imperatore accusantibus singulis singulos damnandos. respondere Marcique Attilii Sauri Romani ab Alphano[f] Varrone concitatorum contra Romanos Latinorum accusati exemplo, calumniis scriptorum id obiectum sufficere, Henrici

---

[a] P *błędnie* itum. [b] G *ma błędnie* certus. [c] G: trucidare. [d] O: a credulitate. [e] G *ma błędnie* protligatum. [f] G: Alphino.

nimirum Ducis sese suspicione liberantis[a] litteras creditu[b] quidem digniores ad Monlucium in Poloniam missas. Coniecturam eius rei unam esse provincias suas seditionum plane expertes, alteram in Regnum Poloniae eiusdem studium, quod pluris[c] quam quinquaginta millionum[d] reditus faciat, sic ut incredibile sit, eum Regni istius obtinendi sollicitum, tumultus aliquos, qui magno sibi impedimento futuri essent, interea excitasse. Scriptores item istos, quamvis ab eo bellum, evangelicorum ad catholicos revocandorum gratia, Polonis inferendum ominari, tamen vel ipsa tam subita viri[e] morumque immutatione omen id refutari, nec quidquam Polonis eo rege ad bellum intestinum movendum otii futurum. Evangelicorum praeterea Gallorum omne studium in catholicis catholicorumque ritibus evertendis situm esse, Polonos autem omnes contra quosvis simili dissensione[f] laboraturos conspirasse et catholicorum moribus assuetos quidquam omnino discordiarum moliri. Tantae ergo coniunctionis vinculum per Henricum rumpi nec ex re sua, nec ex possibilitate posse. Istas vero causas regem ab inferendo bello potissimum aversuras: unam, iurisiurandi violandi metum, alteram, existimationis tuendae cupiditatem, tertiam, vitae fortunarumque discrimina cum summo Ducis periculo coniuncta, quartam, militum atque copiarum inopiam, auxilium autem cum ex eius parte impossibile, tum a Polonis haudquaquam sperandum. Ac ceteris quidem Regno praeferendis et consilia et auxilia affutura: externos enim ex suis, Poloniae finitimis, ditionibus exercitum contracturos, domesticos vero cognatorum et familiarium opem imploraturos; Henrico autem Duci et copias et affines ob tantam locorum distantiam defuturos. Posteaquam ergo declaratum sit[g] Henricum non solum in gerendis[h] Reipublicae negotiis summa vi praestare, verum etiam re militari excellere, clarissimum in eo et belli et pacis argumentum conspici. Regis item Galliarum vivas preces et Ludovici Ungariae ac Poloniae Regis cinerum memoriam, Polonis[i] ob concessarum libertatum liberalitatem gratissimam, Henricique Ducis ex eadem stirpe originem multum momenti ad explenda vota allaturam. Quapropter Polonos, et praecedentium memores et gravissima deliberatione usos[j], nec magis pium, nec magis decorum, honestum, utile[k] ad conservandum augendumque imperium suum quidquam praestituros, quam si Henricum Andium Ducem in regem sint creaturi.

III. Id. Apr. *[11. IV.]* militibus Podoliis et Russis stipendia efflagitantibus[1], proceribus vero equitibusque thesaurum Regium, unde commodissimam persolvendi rationem esse[l] arbitrabantur[l], exhaustum animadvertentibus, eo illa quidem die res perducta est, ut deputati (qui eo nomine vulgo ap-

[a] P: libertatis. [b] P *błędnie* creditum, G: credito. [c] G *ma błędnie* plures. [d] G: L milliorum. [e] P: veri. [f] G: defensione. [g] G: iam declaratum sit. [h] G: regendis. [i] G: Poloniae. [j] P *błędnie* usus. [k] C, O: utileve. [l] G *niema* esse. [l] P, O: arbitrantur.

[1] Zob. powyżej str. 25, 47.

pellabantur) tam ex senatu quam nobilitate Thesaurario[1] rationibus expensarum proventuumque perquirendis adderentur. Quodque certo constaret, magnum auri et argenti pondus post defunctum Regem ab nonnullis oblatum esse, unde stipendia commode persolvi potuissent, idcirco similes deputati tam ex proceribus quam equitatu ad errata (delicta verius appellanda) tam vivo quam mortuo Rege, cum detrimento Reipublicae coniuncta, pervestiganda lecti sunt utrique negotio conficiendo quaterni ex senatu, singuli ex quolibet palatinatu assignati.

Illa tamen die, omnibus Suecorum Regis legationi intentis, hac in parte quidquam confectum est. Oratores siquidem Sueci, introducti per Regni Marschalcum[2], qui eorum praecipuus fautor erat[a], in amplissimo consessu legatione perfuncti sunt, cuius capita isthaec fuere[3]. Dolore luctuque maximo Regem Catharinamque Reginam amissi tanto sanguinis vinculo iuncti Regis affectos esse, Polonorum votis fausta omnia precari eorumque coniunctionem dudum inchoatam magnopere appetere. Ac quemadmodum singula pericula communia perpeti, ita societatem imprimis atque foedus contra Moschum, vivente adhuc Rege incoeptum, inire velle. Id siquidem tyranno illo superbo, perfido immanique exsistente Deo gratissimum et utrique Regno saluberrimum futurum, bello autem aggrediendo unquam magis opportunum tempus atque modernum oblatum fuisse, fame scilicet pesteque, ferro et igne tum per hostes, tum ipsiusmet inauditam saevitiam, imperio eius acciso, Polonorum vero viribus Suecorumque potentia copulata funditus evertendo. Animi studiique in Polonos propensi Regem Sueciae praeclarum testimonium dedisse, dum de induciis a Moscho toties sollicitatus insciis Polonis eadem recusasset[b], Moscho autem nec idem cum utrisque bellum, nec idem foedus cordi esset, violasse igitur eum inita primum pacta bellumque sibi ea de causa intulisse, quod tamen Regem perferre, quam foedere Polonos excludere maluisse. Porro huiusmodi iurisiurandi frangendi arte barbaram illam gentem excrevisse potissimum et Polonis, etiamsi nondum exspirasset, rumpendi foederis occasionem saepius dedisse. Esse quoque aliud, quod Rex a Polonis postulet, centum[c] videlicet et viginti milium talerorum, summae Sigismundo Augusto Regi ante decennium mutuatae, dotis item Reginae per eundem debitae persolutionem, paternarum ac maternarum facultatum quarumvis et successionis et testamenti Regii iure ad sese pro sorte sua pertinentium, restitutionem. Ac quemadmodum Ioanni Sigismundo Electo Ungariae[d] nuper defuncto gazam suam dispensare pro li-

---

[a] P, G *mają zepsuty tekst* eorumque praecipuus Regni Marschalcus *zam. od* introducti *do* fautor erat. [b] O *ma błędnie* recuperasset. [c] G *niema* centum. [d] G: electo Ungariae regi.

[1] Hieronim Bużeński. [2] Jan Firlej. [3] Mowę tę wraz z tłómaczeniem polskiem podaje Plater III. 139—167. Wyjątki z niej, mające związek z Moskwą, znajdują się w Turgieniewa Mon.Russiae hist. II. 245—247. Nr. CLXXII.

bitu licuisset, ita Regis Poloni recens mortui testamentum, quo suppellectilis omnis tribus sororibus legata est, absque ulla controversia eiusdem roboris fieri debere, cuius quidem formam a Polonis exhibendam Regem expetere. Nomine etiam Regis Reginaeque oratores Annam Poloniarum Infantem, senatus fidei commissam, maximopere commendare orareque, ut is, orbitatis suae maiorumque suorum de Regno Poloniae meritorum memor, respectum sui habeat, de Barensi et Rosanensi ducatu atque auro credito, post Sigismundi Augusti mortem ad tres sorores devoluto, restituendo Hispaniarum Regis oratores, si placeat, sollicitet, ne eae iniuria affectae videantur. Petere item oratores, ut in electione novi regis seu comitiis praesentibus obeundis Iagelloniae familiae, optime de Republica meritae, ex qua Regina et eius soboles orta esset, Poloni rationem habeant. Quamquam enim libera semper regum creatione usi essent Poloni, unquam tamen exteros, praeteritis iis, qui ex regum suorum prosapia orti essent, eos accersivisse, quod vel uno illo argumento comprobari, quod Lithuano Duci Vladislao Iagelloni Hedvigim, Ludovici Regis filiam, in matrimonium locassent hacque mortua, alteram Annam, Guilhelmi Comitis Ciliae filiam, Casimiri Magni Regis neptem, uxorem ducendam persuasissent. Posteaquam ergo Sigismundus, Regis Sueciae filius, per aetatem, licet indole optima praeditus, gubernando Regno inhabilis sit, ipsum Regem Sueciae sese Polonis offerre in Regem, prudentia[a], dexteritate, iustitia, linguarum peritia inque rebus gerendis felicitate multum valentem atque id invicti et vere heroici animi signum habentem, in adversis nempe rebus, quibuscum ille[b] conflictabatur, patientiam summam, in secundis animum moderatissimum, quae igitur sive ad augendum[c], sive stabiliendum Regnum Poloniae desiderentur. Cumulate omnibus satisfacturum, leges libertatesque sancte servaturum, alias item cumulaturum. Non tyrannidem ab eo, non animadversionem in pios, non servitutem, non bonorum[d] expilationem metuendam esse[e], immo tam Regis quam Reginae coniunctam Regno necessitudinem manifestum propensi in Polonos animi iudicium exsistere. Si vero commoda aliqua requirantur, Regnum quidem Sueciae Poloniae Regno uniturum, eosdem hostes omnes, eadem pericula, eosdem successus utraque Regna habitura. Animadversuros itaque Polonos, quantum augmenti Lithuania unita Regno[f] suo accesserit, tantum vel plus[g] splendoris atque emolumenti tanto copulato Regno iisdem eventurum. Ulteriorum Regis mandatorum etsi potestatem habere Oratores[h], non tamen ea, nisi forte urgentibus et creando Regi Sueciae inclinatis Polonis, singula explicaturos.

Decimatertia die Aprilis Lithuani proceres horumque praecipui Nicolaus Radivilius Vilnensis et Stephanus[i] Dux Zbarascensis Trocensis Palatini

---

[a] O, G: pietate, prudentia. [b] G: diu *zam.* ille. [c] G: agendum. [d] P: honorum. [e] G *ma błędnie* tenendam esse, O: timendam esse. [f] G: imperio. [g] G, O: vel plus multo. [h] *W* O *opuszczono* habere Oratores. [i] G *niema* Stephanus.

Ioannesque Chodkievícius Samogitiae Praefectus in senatu proceres Polonos publice[a] salutarunt.

Electorum Principum Germaniae Oratores ad omnes Regni status perorarunt, pro domo Austria et Imperatoris filio intercessione facta, summopere flagitantes, ut omnium competitorum Regni potissima eius ratio habeatur[1].

Legatio quoque Zophiae, relictae coniugis Henrici[b] Brunsuicensis Principis, audita est, cuius summa fuit: aerarii Regii inter sorores, quarum ipsa tertia sit, per Regem Polonum pridem mortuum testamento dispensati ac possessionum quorundam in Polonia haereditario iure parti suae attinentium restitutio per Polonos praestanda.

Cyri Vratislaviensis Abbatis causa[2] acta est, pro quo interpellante Caesare et, si aliquid deliquisset, iustitiam praestandam promittente, tandem Oratoribus Caesarianis remissus est.

Eadem die Gedanenses, Torunenses et Elbigenses[c] ab senatu interrogati, quamobrem tributum, germanica lingua funtzol[3] dictum, quotannis pensitatum, a quinquennio thesaurario pendere recusassent, tum quidem nil responsi, postridie responsuri, senatui dedere.

Deputati pridie proventibus Regiis calculandis assignati[4] id muneris ea die sunt executi perquisitisque singulis istas rationes retulerunt[d]: multas quidem facultates Regias utendas fruendas concessas, multas arendae nomine locatas, multas item fidei commissas, plures ex salinis ac vectigalibus et theloneis contractas, plurimas tam in antiquis quam novis pecuniae summis oppignoratas esse ideoque et proventus Regios admodum extenuatos et hoc interregni tempore perpaucos sive nullos quidquam proventuum residuorum thesaurario reddidisse.

Alii porro deputati[5], procerum quidem Petrus Myskowius Plocensis Episcopus, Petrus Zborowius Sandomiriae Palatinus, Ioannes Tomicius Gnesnensis, Andreas Dembovius Siradiensis ac Dominicus Pacius Smolescensis[e] Castellani, nobilium vero ex singulis palatinatibus singuli, ad aerarium Re-

---

[a] P *niema* publice. [b] G *niema* relictae coniugis Henrici. [c] G: Ilbingenses. [d] G: attulerunt. [e] G *niema imienia i nazwiska kasztelana Smoleńskiego*, *tylko* Smolnenscensis.

[1] Mowa drukowana (prawdopodobnie w Krakowie u Scharffenberga w 1573 r.) p. t. Oratio Illustriss. et Reverendiss. Principum Electorum S. Rom. Imperii nomine ab eorum Oratoribus habita in Comitiis Varszavien. pro eligendo Rege. [2] Zob. powyżej str. 35. [3] W sprawie Pfundzoll (Pfundgeld) lub jak wtedy zwano »Zulage« zob. Lengnich G., Ius publicum Civitatis Gedanensis hg. v. O. Günthner (Quellen und Darstellungen zur Geschichte Westpreussens Bd. I., Danzig 1900, str. 437 sq.; Lauffer V., Danzigs Schiffs- und Waarenverkehr am Ende des XV. Jahrh., Zeitschrift des Westpreuss. Geschichtsver. Heft 33. Danzig 1894 passim; Simson P., Westpreussens und Danzigs Kampf gegen die polnischen Unionsbestrebungen in den letzten Jahren des Königs Sigismund August., Zeitschrift des Westpreuss. Geschichtsver. Heft 37. Danzig 1897. passim. [4] Zob. powyżej str. 54. [5] Zob. powyżej str. 54.

gium, post Regis obitum misere dissipatum, reliquosque errores commissos perscrutandos delecti, officio praesidebant. Iis imprimis Petrus Graievius Wisnensis Praefectus retulit, post Regiam mortem doctore Stanislao Fogelfedrio[a][1] eadem sibi per litteras nunciante[b], onerariam navem Varsavia Tykocinum, ab Rege quidem, adhuc spirante, ablegatam et Vistula Wiznam[2] advectam, ob undarum siccitatem ibidem remansisse, inde Graievium singula eaque instrumenta musices pleraque omnia asportata Wiznae detinere Iacobumque Zalesium[3] eadem conscripsisse. Idem Regis Sigismundi Augusti litteras, debitam sibi ab Rege duorum milium et septingentorum florenorum summam significantes, protulit petiitque, ut quousque pecunia illa sibi restituta non esset, instrumenta ista in sua potestate remanerent; recognitionem quoque ex eiusdem arcis actorum (ut vocant) libris obtulit, qua Barbara Gizanka Varsaviensis, quacum Rex habere rem consueverat, nobilis quidem nominata est, verum nobile scortum rectius[c] appellanda fuerat[d]. Ex eadem protestatione patebat Palatinum Lublinensem Nicolaum Maceovium, quorundam procerum iussu, Łovicensi conventu[4] decreto, eiusdem Barbarae pecuniam in eadem arce inhibuisse Barbaramque decem milium florenorum summam Palatini mandato ad manus Praefecti Wisnensis primum traditam, postea similiter[e] inhibuisse, sive (ut vulgo iuris consulti loquuntur) arestasse, idque arestum Praefectum, Palatini Masoviae Stanislai Lauscii[f][5] litteris monitum, concessisse, postea Palatini Lublinensis litteris binis hortatum, eandem Barbarae pecuniam reddidisse.

Palatinus Lublinensis vocatus ista quidem fecisse se haudquaquam negavit, verum cum ea de[g] causa, ne pecunia illa peregrinaretur, tum ut viginti milium florenorum summam Gizanka coniungeret et Hieronymo Sieniavio Camenecensi Castellano mutuam daret indeque Respublica, si vellet, eandem repetitura sit.

Idem Graievius narravit quaesitam a se Gizankam, unde tantum pecuniae contraxisset, respondisse, habere se tredecem aureorum nummum milia Regis defuncti beneficio litterarumque Regiarum sibi per Nicolaum Mniszkum[6] traditarum testimonio donata.

Mniszkus[h] ad ea respondere iussus litteras sigillo parvo signatas manuque Regis subscriptas ostendit, quibus Rex diris devoto[i], si ea revelaret, Mniszko mandavit, ut illud auri pondus post mortem suam Gizancae cum cista traderet, litterarum vero aliquot fasciculos nemini ostensos combureret.

---

[a] G: Fogelwedrio. [b] G: renuncianti. [c] G: potius. [d] G: erat. [e] G: similem. [f] G: Lowscii. [g] G: eo de; P, O: eadem. [h] G, O: Nicolaus ergo Mniscus. G, O *mają stale* Mniscus. [i] G *ma puste miejsce na* diris devoto.

[1] Archidyakon warszawski, kanclerz płocki, sekretarz Zygmunta Augusta. [2] Wizna, miasto nad Narwią, w pow. łomżyńskim. [3] Starosta piaseczyński. [4] Mowa tu zapewne o zjeździe panów wielkopolskich d. 18. lipca 1572. [5] Ławski. [6] Starosta łukowski, dworzanin króla Zygmunta Augusta.

Hos Mniszkus exustos a se[a], cistam autem mandato Regis Nicolai Konarii satellitum praefecti custodiae commissam Gizancaeque cognatis ab eodem traditam[b] asseruit, ullorum vero[c] se Regiorum proventuum curam habuisse largitionumque solummodo quarumdam septem milium noningentorum ducatorum summam ad manus suas pervenisse, verum Regis litteris IV. Id. Ian. *[10. I.]* scriptis anno praterito immunem se ab eius summae expensis factum. Quinque milium item summam, necessitate praeceptoque[d] Regio compulsum, apud quosquam mutuam[e] accepisse et quatuor quidem milia Vitoviam[1] in usum Annae Zajączkowiae, thalami gratia ab Rege ibidem splendide asservatae, Dobrzykowio[f] [2], mille vero Martino Falencio[g] [3] in usum item[h] Infantis Poloniae erogasse. Nullum vero[i] Regiarum litterarum testimonium mentionemque[j] summae huius exstare, sed[k] mortuo demum Rege ad Constantinum Armenum, Leopoliensem mercatorem, ut eandem sibi summam redderet, sese dedise litteras et, ut id factum[l] omnino reticeret, obsecrasse atque chyrographum, in minore cancellaria scriptum et per Franciscum Krasinium Episcopum Cracoviae Regnique Procancellarium obsignatum subscriptumque, Regis nomine ab ea pecunia Mniszko data Regique primum debita eundem Constantinum immunem faciens, misisse. Idem interrogatus, cur pecuniam illam[ł] redditam Constantinum revelare vetuisset, respondit de solutione se desperasse ideoque, ne denegata[m] pecunia[n] damno sibi foret, restitutionem maturasse. Plura vero a se Regis gratia debita contracta neque sibi persoluta prodidit[o], etiam subscriptarum a Rege[p] litterarum munera non sibi obvenisse, largitionis vero ante[r] se Mathiam Zalinium, lecti Regii custodem, acceptasse se quoque[s] ab alio Armeno, Borzobohato dicto, tria milia florenorum recepisse et Czernikovio[t] [4], idem publice in convocatione[u] Varsaviensi confesso, tradidisse, Matthiam item Chądzynium[v] Praefectum Blonensem Iacobo Regio pincernae mille florenos dedisse. Quaesitus postea Mniscus, num ab Rege officium aliquod praecipueque succamerarii[w] munus promittente litteras largitas haberet, ullas sibi datas respondit.

---

[a] G: exusisse se. [b] G: commisisse, istum Gizancaeque cognatis eandem tradidisse. [c] G: Idem Mniscus narravit ullorum se. [d] G: V millium summam se necessitate mandatoque. [e] G: quosdam mutuum. [f] O: Dobricovio; G: Dobricomo. [g] G: Falendio, *na imię puste miejsce.* [h] G: vero. [i] O: Ac nullum quidem. [j] O: mentionemve; G: neque mentionem. [k] G: vero. [l] P, O: facto. [ł] G: ipsam. [m] G: non reddita. [n] O: haec *zam.* pecunia. [o] G: Addiditque plura se regis gratia debita contraxisse, non tamen sibi persoluta esse *zam. od* Plura vero *do* prodidit. [p] G: Prodidit hoc quoque subscriptarum Regiarum. [r] G: aut. [s] G: etiam. [t] G, O *mają puste miejsca na imię Czernikowskiego.* [u] G: conventione. [v] O: Chanzinium; G: Hauginium. [w] G *niema* succamerarii.

[1] Witów, wieś w pow. piotrkowskim, znana z klasztoru Cystersów. [2] Stanisław Dobrzykowski, starosta pułtuski, dworzanin króla Zygmunta Augusta. [3] Marcin Falęcki, dworzanin króla Zygmunta Augusta. [4] Prawdopodobnie Piotr, dworzanin króla Zygmunta Augusta, podstoli lubelski.

Dobrzykovius[a] retulit se non tantum a Nicolao Mniszko, verum a fratre quoque eius Georgio Mensae Regiae Incisore, ab Ioanni[b] item Dulscio Castellano Culmensi, iisdem ea fatentibus, accepisse et eius octodecem milium ducentorum quadraginta septem florenorum summam constare, sed Stanislao Mnikorscio[c 1] eam reddidisse; ibidem monilium a Zaiączkovia[d] acceptorum rationem reddidit.

Mnikorscius narravit ab Dobricovio quidem se pecuniam illam accepisse, verum a Rege immunem ratione redditum esse. Ei negotio Samogitiae Praefectus[2] interveniens persuasit, ut notarii (ut vocant) civitatis Varsaviensis uxore et Iacobo pincernae captis, quaestiones adhiberentur, eos scilicet plurima aperturos. Stanislaus Fogelfedrius, doctor, professus est a Rege mortuo ullam pecuniam praeterquam in usum stabuli culinaeque Regiae conversam sibi commissam, Gizankam autem aliasque pudendas et nihili res ulli sibi curae fuisse. Pecuniae quoque novem milium octingentorum tredecem florenorum summam a Luca Koscielecio Lubinensi Abbate[3] per Alberti Piersnicii[4] manus se recepisse atque in certos usus, procerum iussu, convertisse et omnium expensarum sufficientes Thesaurario Regni[5] rationes fecisse.

Balthasar Wolscius dispensatae ante decennium pecuniae rationem praestare cupivit, verum ad Thesaurarium remissus est.

Stanislaus Sendivogius Czarnkovius Referendarius, communicato cum collegis seu commissariis[e] consilio, Gedanensium rerum per se compositarum rationem daturum se ultro promisit. Idem ab deputatis interrogatus, eiusne opera centum milia florenorum mutuata Rex accepisset, egisse quidem se hac de re cum Pomeranis Ducibus, verum non transegisse, respondit, pollicita enim ab eis, non tamen praestita fuisse, postea autem per legatos significatum esse, prius quidem Principes[f] ea pecuniae summa caruisse, deinde vero eandem nactos ea lege Regi concessuros, si quotannis a singulis centenis florenis seni[g] usurae[h] quaternique muneris loco[i] a Rege persolventur. Id sane in Gedanensi Pyratica[j 6] tractatum et transactum fuisse atque eius ra-

---

[a] G: Dobrinicuis (*s*), *na imię puste miejsce.* [b] G *ma puste miejsce na imię Dulskiego.* [c] O: Stanislao Micorscio; G: Milcorscio *na imię puste miejsce.* O *ma stale* Micorscius, G Milcorscius. [d] G: Zaiancicouia. [e] G: commensariis. [f] P: princeps. [g] G *niema* seni. [h] O: foenoris. [i] G: respectu *sam.* loco. [j] O: in Gedanensi Pyratica commissione.

[1] Stanisław Mikorski (nie Mnikorski), szlachcic z Sieradzkiego. O roli, jaką odegrał przy odebraniu Anny Zajączkowskiej z fraucymeru Anny Jagiellonki pod pozorem małżeństwa zob. Jagiell. III. 229, 367., V. str. CLXXXIX. [2] Jan Chodkiewicz. [3] Późniejszy biskup poznański. [4] Czy nie Wojciech Pierzchleński, starosta kiszporski? Zob. powyżej str. 31 n. 6. [5] Hieronim Bużeński. [6] Commissio Pyratica nazywa Orzelski komisyę wyznaczoną przez króla Zygmunta Augusta 27. lipca 1569 r. pod przewodnictwem biskupa włocławskiego Stanisława Karnkowskiego (Commissio Karnkoviana). Wywołał ją pośrednio zatarg o kaprów królewskich, przeciw którym Gdańsk ciągle występował. Miała ona zaprowadzić reformy w rządzie Gdańska i urzędowała od 1 grudnia 1569 do 14 marca 1570, w którym to dniu ogłoszono konstytucye, znane jako

tionem Castellanum Gedanensem[1], Gasparem Gescavum Olivensem Abbatem[2], Svorosinium[a], Valentinum Iberfeldum[3], Stephanum Simonemque Loiscos[b], [c]et Conarium praestitiste. Idem Referendarius narravit eosdem Loiscos[c] Regis sive gratia, sive nomine ad ducenta florenorum milia apud finitimos principes mutuo assumpsisse[4].

Vilkocius[5], Regis defuncti cubicularius, retulit se quinta ante obitum regium die Laurentio Woynae silvestrium mercium Lithuanarum rationes conscriptas centumque milium summam excedentes tradidisse. Eodem pacto Podlachensium mercium Iacubovium[d] et Ioannem Bolmanum, Gedanensem mercatorem, Polonicarum Graievium[6], proventuum Podlachensium, Wolhynensium et Kiioviensium Woynam rationem item daturos esse; Hinciam item Iacobum Coulensem[e] silvestrium Lithuanorum mercium curam habuisse ideoque perquirendum esse.

XVIII[f] Kal. Maii *[14. IV.]* Bohemici Regni Oratores legationem in senatu peregerunt, in qua quemadmodum una gente, uno sanguine linguaque copulatos[g] Bohemis Polonos gratulabantur, ita idem utrique genti imperium exoptabant omniumque Regni sui ordinum nomine postulabant, ut Poloni futurum regem electuri inter tot tantosque candidatos praecipuum maximumque Ernesti Archiducis Austriae respectum haberent, cuius laudes ad sidera usque evehebant.

Palatini postea Valachiae Ivani[h] seu Ioannis legatus in senatum intromissus, trinas attulit litteras: unas a Palatino ad Polonos datas, quibus is responsum legationi Turcarum Imperatoris[7] dandum, qua Polonos ad crean-

---

[a] O *ma na imię Sworoszyńskiego puste miejsce.* [b] G *ma na imię i nazwisko opata oliwskiego i imiona Sworoszyńskiego, Ueberfelda i Loissów puste miejsca.* [c—c] *W* P *opuszczono przez pomyłkę kopisty wyrazy od* et (*puste miejsce na imię*) Conarium *do* Loiscos. *Wyrazy te znajdują się w* G *i* O *z tą różnicą, że w* G *jest* Conario, *a w* O Conarium. [d] O, G *mają na imię Jakubowskiego puste miejsce.* [e] G: Conunensem; O: Coniensem. [f] *We wszystkich rękopisach* decimono, *co jest niewątpliwie pomyłką, gdyż w kwietniu, nazajutrz po Idach idzie zaraz* »decimas octavas Kalendas Maias« *t. j. 14, a* »decimas nonas« *niema zupełnie. Ponieważ dzień poprzedni był 13 kwietnia* (*zob. powyżej str. 56*) *przeto niezawodnie mowa tu o 14 kwietnia.* [g] O: copulatis. [h] G: Iwonis.

Statuta Karnkowiana. Zob. Lengnich G., Geschichte der preussischen Lande... Danzig 1723. Bd. II. S. 366. sq. passim.; Simson P. o. c. passim. [1] Jan Kostka, był jednym z komisarzy. [2] Kasper Geszków (Jeschke). [3] Walenty Ueberfeld, zob. Simson P. o. c. str. 115. Zygmunt August nazywa go swym sekretarzem i nadaje mu przywilej bicia monety w Inflantach. Zob. Zagórski J., Monety dawnej Polski, Warszawa, 1845. Str. 14. Nadania królewskie z 16. czerwca 1571 r. Nr. XII. str. 122—4. i z 28. września 1570 r. Nr. XIV. str. 125—7. [4] Pożyczka ta wynosiła tylko 100.000 talarów i zaciągniętą została u kilku pomorskich kapitalistów. Poręczyli ją, prócz powyżej wymienionych, książęta pomorscy (Szczecińscy) Jan Fryderyk i Ernest Ludwik, którzy, jak się zdaje, pośrednicząc w zaciągnięciu pożyczki, w znacznej części sami na siebie dług przyjęli. Zob. Pawiński A., Skarbowość w Polsce i jej dzieje za Stefana Batorego. Źródła dziejowe VIII. 244. [5] Jan Wilkocki. [6] Prawdopodobnie Piotr, starosta wiski. Zob. powyżej str. 58. [7] Selim II.

dum in regem Henricum Andegavensem Ducem cohortabatur, exposcebat[a] [1]; alteras a primario[b] Bassa[2] eodem argumento scriptas, quibus quoque persuadebat, ut Henricum, Turcarum Imperatoris amicum, si Polonus creari nequeat, regem acciperent, Imperatoris hostem ullum eligerent: Imperatorem etiam finitimis omnibus Poloniae provinciis sibi subiectis ab infestandis ulla iniuria Polonis interdixisse significabat; tertias ab eodem Bassa Gallico Oratori tradidit. Plerique legationem illam, sicuti habitu barbaram squallidamque, ita in contemptum seu odium Henrici adducendi gratia effectam credidere[c].

Illa quoque die *[14. IV.]* Prussicarum trium maxime insignium urbium res agitata. Ac pridiano illo tributo[3], ab iis pensitato, aliud adiunctum est, id placationis nomine, ob Sigismundum Augustum Regem eorum rebellione commotum posteaque placatum, appellatum est, et Gedanense quidem centum, Torunense quatuordecem, Elbigense sex milium summam explebat, ab iis tamen negatum est, quod Episcopum Cracoviensem[4] eorundem Regi conciliandorum tributique ad minorem pensionem reducendi negotium suscepisse dixissent[d] [5].

Porro deputati illi[6], qui pridie inquisitioni dispersi thesauri ceterorumque facinorum intererant, ea quoque die coeptum negotium persequebantur. Primum igitur omnium Dulscius[7] Castellanus Culmensis in medium deputatorum proposuit, se quidem iussu Regio ab Laurentio Woyna ex Lithuano thesauro nonnullam pecuniam accepisse, verum Dobricovio omnem eodem mandato exhibuisse, quorum omnium diplomata[e] sigillis communita exstare.

Iacobus Zalesius Piasecensis Praefectus, monstratis primo Thesaurarii litteris, ab eodem satisfactorum rationum testibus, ostendit sibi tredecem annos dispensandi munere functo plus minus octingentorum quinquaginta milium centum quadraginta septem florenorum, centum viginti quinque milia Neapolitanorum ducatorum, quatuordecim milia ducenti viginti duorum[f] Ungarorum aureorum summam commissam fuisse, Regem vero extra eam pecuniae vim plura eidem debuisse, neque restituisse.

---

[a] G: a Polonis exposcebat. [b] G: praecipuo. [c] G: credidisse. [d] G: quod episcopum Cracoviensem id oneris suscepisse dixissent, ut eos Regi conciliare tributumque ad minorem pensionem reducere possit *zam. od* quod episcopum *do* dixissent. [e] G: exemplaria. [f] P: viginti duorum ungarorum, *niema* quatuordecim milia.

[1] List sułtana z 18. III. 1573 (in feria 4 ante festum Paschae) druk. (po łacinie z tłóm·polskiem) u Platera III. 201—204. [2] Wielki wezyr Mahomet Sokoli. [3] Zob. powyżej str. 57. [4] Franciszek Krasiński. [5] Na sejmie lubelskim w 1569 r. uchwalono kontrybucyę, którą miały płacić całe Prusy królewskie. Stany pruskie zgodziły się w końcu na tę opłatę, tylko Gdańsk, Toruń i Elbląg opierały się jej, jako nie uchwalonej przez nich, tylko im narzuconej, za co zostały skazane w 1570 r. na powyższe grzywny. Zob. Lengnich G. o. c. T. II. str. 396 sq. passim; Simson P. o. c. str. 69. Być może, że w związku z tą obietnicą pozostaje wiadomość o zjednaniu sobie podkanclerzego podarunkami. Zob. Simson P. o. c. 119. [6] Zob. powyżej str. 57. [7] Jan.

Konarius satellitum primarius de Mniszkorum cista[1] quaesitus, narravit sexta ante Regiam mortem nempe Mercuri die *[2. VII. 1572]*, Nicolaum et Georgium Mniscos paulo ante vesperum eum rogasse, ut illam ab sex servis suis[a] aegre latam[b] conservari in sua testitudine iuberet; Saturni post haec die *[5. VII.]* Nicolaum eundem reddendae cistae sollicitasse, eam redditam ab eodem foras paulo post vesperum evectam fuisse; neque Gizankam vero, neque quenquam omnino cognatorum eius se novisse, nedum horum alicui cistam illam tradidisse. Idem[c] fassus est, se quidem non vidisse[d], verum ab satellitibus id contemplantibus affirmatum fuisse Nicolai Mnisci servos proxima post Regiam mortem nocte sarcinas onustas ex cubiculo[e] Regio per ianuam[f] desertum versus vergentem asportasse[2].

Czernikovius de illis tribus florenorum milibus[3] interrogatus respondit se non a Borzobohato[g], verum ab Ilo[h] nobili Wolhynio ea accepisse et bis mille ipsi Nicolao exhibuisse, postea a Rege Vitoviam ablegatum tertium mille apud se relictum; a Mniscis mandato Regio unum resumpsisse, alterum sibi Chądzinium dedisse; ea Vitoviam advecta duo quidem Zaiączkowiae donasse, tertium in eius usus erogasse, atque id praecepto Regio fecisse.

Aulicis deinde illustri magnoque comitatu stipatis ad deputatos advenientibus Ioannes Thomas Droievius[4] in hunc modum verba fecit[i]: se cum dignitatis generisque sui tum studii, quod Regi debuissent, memores, amore[j] patriae Regisque adductos, praeterita Varsaviensi convocatione primordia quaedam malorum in Rempublicam plane serpentium attigisse atque coram senatu publice proposuisse[5] ac eius rei confirmandae praesens tempus peropportunum adesse ratos, omnia ista indicaturos[k]. A Palatino Sandomiriensi[6] deputatorum nomine collaudatis eorum studiis gratiisque[l] actis tandem singula perorationis illius Varsaviensis capita de verbo ad verbum ex scheda recitavere.

Primum igitur Stanislaus Czarnotulius, ut ante promiserat[7] incantationum et magicarum praestigiarum deputatos certior facturus, retulit, sibi defuncto Regi silentium hac in parte pollicito[l] eadem proferre nefas esse, verum si deputati e re Reipublicae suaque istam revelationem futuram iudi-

---

[a] G *niema* suis. [b] G, O: allatam. [c] G: quidem. [d] G: audisse. [e] G: cubili. [f] P *niema* per ianuam. [g] G: Bersobohato. [h] G: illo. [i] G: Aulici deinde ad deputatos stipati illustri magnoque comitatu advenientes Thoma Droievio perorante in hunc modum verba fecere. [j] P, O *błędnie* amoris. [k] G: omnia ista indicare paratos esse. [l] G: summisque gratiis. [l] G: quod regi defuncto silentium hac in parte pollicitus esset.

[1] Zob. powyżej str. 59. [2] O łupiestwach po śmierci króla wspomina także bezimienny autor: Fragmentum Commentarii rerum sub interregno... Jagiell. III. 381. [3] Zob. powyżej str. 59. [4] Drohojewski, dworzanin i sekretarz Zygmunta Augusta. [5] Zob. powyżej str. 27. [6] Piotr Zborowski. [7] Zob. powyżej str. 28.

carent[a], singula narraturum. Deliberatione facta[b] deputatisque ab illa promissione eum absolventibus et pluris commodum Reipublicae atque perfidorum poena, quam privata promissa, quibus nullum momentum insit[c], declarantibus, eo pacto licet prolixioribus verbis orationem habuit.

Anno videlicet Christi millesimo quingentesimo sexagesimo octavo Grodnensibus comitiis] Regem peracerbo excruciatum morbo noctes diesque insomnes duxisse, in feminas morbi causam iniecisse earumque assiduam mentionem fecisse. Paulo post se[d] a Zalinio Regis nomine Vilnam mulieris cuiusdam advehendae gratia, litteris ad Michaelem Regiae gazae procuratorem datis, ablegatum discessumque parantem[e] a Rege cibi potusque apud eam vitandi praemonitum fuisse; eandemque postea, Budzikovam[f] dictam, Regi advexisse et Zalinii fidei Iacobique pincernae custodiae commendasse[g]. Confestim rursum ab Rege meliore valetudine uso remissam Budzikowam ac mox, renovato morbo, mandato Regio aliam, Koryciam appellatam, a se advectam, dimissam postea et remuneratam[h], de Zalinio non dati sibi panni conquestam, biennio elapso apud Regem denuo se affuturam promisisse. Revecta ea reversum Czarnotulium Regem incolumem Varsaviae reperisse. In Prussia deinde commorantem litterisque retractum ab Rege secreto certiorem factum, quod haberet iam aliquanto tempore[i] feminam Zusannam Orłoviam, Coryciae ex sorore filiam, verum ea Dovoynae[j], dudum mortui, custodiae commissa meliore, quam illo tempore, dum Zalinii curae eadem mandata esset, valetudine usum[k], sed deinceps[l] ullam iam cum daemonibus et mulieribus illis rem habiturum[l]. Itaque Koryciae ducentos florenos numerare atque aliquot agri iugera emere mandasse, Zusannam item per Czarnotulium dimisisse. Koryciam posthaec cerea[m] clave[n] fabricata arcis Lublinensis portam aperire et, quem vellet, immittere consuevisse; Iacobum[o] pincernam Regium aliosque consuetudine eiusdem usos[p]. Regem iterum adversa valetudine affectum[r], ut eas adveheret, ablegasse et munera haud contemnenda misisse[s]. Sed istis venire recusantibus[t], Susannam quidem, se[u] praesente, Regem desolatae sui et Gizancae adamatae incusasse haecque verba adiecisse: Regem, perfido et Italo Lithuanoque invicem mixto sanguine ortum, unquam sincere cum quoquam egisse ac ut contumeliam,

---

[a] G: iudicent. [b] G: Deliberatione itaque facta. [c] G: quibus multum momenti insit. [d] G: postea Czarnotulium. [e] P *błędnie* parentem. [f] G: Buziconam. [g] G: commisisse. [h] G: ab eodem Czarnotulio advectam fuisse, dimissam postea et 30 florenis remuneratam. [i] G: In Prusia deinde Zalinii negotiis occupatum totum annum et 16 hebdomadas commorantem et eiusdem litteris retractum ab rege consilii eius secreti certiorem factum esse. Habere scilicet se ab aliquot temporibus. [j] O: Stanislao Dowoinae; G: Donoynae, *na imię puste miejsce.* [k] G: quam illo ipso Zalinii curae eadem mandata valetudine usum fuisse. [l] G: verum *zam.* sed deinceps. [l] G: rem amplius habiturum esse. [m] P *błędnie* terea. [n] O *niema* clave. [o] G *niema* Iacobum. [p] G: usos fuisse. [r] G *po* affectum *ma* Czarnotulium. [s] G: iis misisse. [t] G: recusantibus donaque aspernentibus. [u] G: Czarnotulio *zam.* se.

qua se affecisset, sarciat, malum malo se redditurам[a]. Denuo igitur Regem se misisse[b] et mille florenorum summam, dotis nomine, Susannae promisisse, et, si advenire nollet, valetudinis dumtaxat Regiae curandae admonuisse[c]. Susanna per iocos se[d] absolvente, Koryciam vero seniorem iocos illos miratam, fanum[e] primo ingressam, sanitatem Regis, si illius anus, quae Barbarae Radzivilae, secundae uxoris suae, tempore annulum plumbeum[f] sibi donarat, rationem sit habiturus, pollicitam esse; Susannam etiam litteras ad Regem[g] tunc temporis dedisse. Anus istius recordatum Regem et captatum per eam cum Korycia consilium esse ratum utramque advehi mandasse[h]. Korycia adveniente absolutaque coena Regem ad eam noctu in cubiculum pincernae, Nicolao Mniszko candelam praeferente seque[i] adesse iusso, ivisse; praeter solam Koryciam lintremque aqua repletum[j] neminem offendisse. Koryciam deinde accepto cyatho potum cochleari de eo assumptum sibi[k] praegustandum, reliquum vero Regi bibendum dedisse. Discedere omnibus iussis Regem solum cum Korycia sola remansisse, aegrotum admodum et macilentum corpus in lintre illo lavandum dedisse, aliquantum temporis colloquio insumpsisse. Se postea[l] praecepto Regio cum Korycia supra Vistulam exeuntem, pincerna unoque servo committante, effusam a Korycia in Vistulam ex lintre aquam et femuralia (verecundo nomine sit appellata) instrumenta lota[l] atque iis funiculum abreptum et servatum vidisse. Decem dies eam deinde apud Regem mansisse Regemque[m] priori incolumitati restitutum melioris spei plenum eius signa sibi[n] monstrasse. Koryciae postea septingentos florenos, Zusannae octingenta et triginta[o], rhedam, quadrigas multaque alia ad quatuor florenorum milia aestimata largitum esse. Susannam avectam narrasse sibi[p] amitam suam Koryciam fraude cum Rege[r] egisse illumque, quem memoravimus, funiculum Regis in arbitrio suo et potestate sua habendi gratia rupisse[s]. Cuncta haec Regi se retulisse et ut ea, quae per magiam abrepta essent, liberandi sui gratia remitti mandaret, sedulo orasse. Regem ad ea praeter haec, quod plures suas res feminas illas detinuisse diceret, nihil respondisse[t]. Anno deinde millesimo quingentesimo septuagesimo primo Vilnam se[u] post Michaelis mor-

---

[a] G: ac in contumeliam, qua se affecisset, sarcinas par pari, malum malo se redditurам esse. [b] G: Demum igitur regem Czarnotulium misisse. [c] G: valetudinem duntaxat regiam curarent hortatum fuisse *zam. od* valetudinis *do* admonuisse. [d] G: eum. [e] G: templum. [f] P *ma skażony wyraz* plebeum. [g] G *po* regem *ma* per Czarnotulium. [h] G: iussisse. [i] G: et Czarnotulio. [j] G: repletum ibidem. [k] G: Czarnotulio. [l] G: Postea Czarnotulium. [l] P *błędnie* loca. [m] O *ma błędnie* hancque *zam.* Regemque. [n] G: Czarnotulio. [o] G *po* DCCCXXX *ma* item florenos. [p] Czarnotulio. [r] O *niema* cum Rege. [s] G: rege in arbitrio et potestate sua habendo rupisse *zam. od* regis in arbitrio *do* rupisse. [t] G: Cuncta haec Czarnotulium significasse et, ut ea sibi liberandi sui gratia remitterentur, sedulo orasse. Regem ad ea praeter haec plures res regias illas detinuisse, nihil respondisse. Czarnotulium posthaec Raiscium quendam Trocensis castellani servum ad contrahendum cum Zusanna connubium invitasse eodem, si facultates aliquas haberet, libenter assentiente *zam. od* Cuncta haec *do* respondisse. [u] G: Gzarnotulium.

tem revidendae gazae Regiae gratia missum fuisse et litteris Regiis postea petitum, ut, remissis Regi quibusdam cistis, cum Budzykowa anu de salute Regia, de herbis, quas vino mixtas Vilnae sibi bibendas quondam[a] dedisset, ac de omni ritu, quem illo ipso tempore praestitisset, significando, sermonem conferret. Denique in agone mortis Regiae, se[b] eadem, quae paulo ante, Regem rogasse, quare hunc[c] ad mulieres missum funiculum dudum memoratum et scyphum viridem, ex succino[d] confectum pedeque comminutum, tantumdem[e] reportasse. Misisse post haec Regem eundem[f] ad Vilnensem Castellanum[1] per litteras oratum, ut mulierem quandam curando corpori sibi mitteret; hanc ab Castellano ablegatam et Varsaviae appropinquantem, conspecta Vistula, Regiam vitam brevem admodum praedixisse. Veniente eadem ad Regem et Fogelfedrio doctore Lucaque chyrurgo praesentibus atque Regis pedes manusque ligatas solventibus corpus Regium lavasse et, ter in gyrum Regem obambulantem, Russico idiomate dixisse, Serenissimum Regem, si eam, quam habuisset mulierem, sperneret, istam autem, quae tunc venisset, adamaret, sanum tandem futurum. Regem ad ea respondisse utramque se derelicturum, non tamen valetudinem desperaturum. Gizankam postea ad Regem, iter Knyszynum Varsavia peragentem, Ostrovi[2] affuisse. Addidit Czarnotulius Regem a se quaesitum, cur res sibi necessarias non disposuisset, id responsi dedisse, quod obstantibus illis falconibus (eo vocabulo mulieribus appellatis) haudquaquam id praestare posset.

Vilkocius retulit se ab Rege tertia ante mortem die Susannae advehendae sermonisque eius perscrutandi et Regi referendi causa missum et cavendi apud eam victus admonitum perquirereque de ferrea arca[g] gradum sursum deorsumque percurrente iussum[h], hoc responsum ab ea cepisse eam quidem non adventuram, operam tamen sanandi Regis daturam. Eandem quoque singulis Iovis diebus, daemonibus ad coenam vocatis, pisum super ardentes carbones sparsisse solitam haecque verba vovisse, ut is, qui eam derelictui habuisset, simili modo torqueretur et macresceret[i]. Haec Vilkocius. Post mortem Regiam Zaiączkowiam Christopherus Duninus[3], clarae apud Polonos familiae vir, in matrimonium duxit, cum Gizanka Voronecius[j 4], cum Susanna[5] Bogatka quispiam Masovius connubium contraxit.

Prolixius fortasse, quam oportebat, incantationum istarum et praestigia-

---

[a] G *niema* quondam. [b] G: Czarnotulium. [c] O: se *zam.* hunc. [d] G: ex lapide burstino vulgo dicto *zam.* ex succino. [e] G: tandummodo. [f] O: se. [g] G: de ferria serra. [h] P *niema* iussum. [i] G: marcesceret. [j] G *ma na iminna Dunina i Woronieckiego puste miejsca.*

[1] Jan Chodkiewicz. [2] Ostrów, miasto w woj. mazowieckiem, w ziemi nurskiej (dziś w Król. Pol., w gub. łomżyń.). W XVI. w. znajdował się tam dworzec królewski. [3] Może Krzysztof Dunin Karwicki, dworzanin Zygmunta Augusta. Papr. 569. [4] Michał Woroniecki, siostrzeniec prymasa Uchańskiego. Zob. Wolff, Kniaziowie litewsko-ruscy, Warszawa 1895. Str. 579. Wierzbowski nazywa go mylnie Andrzejem. Uchańsciana V. 36. [5] Jakaś Zuzanna kochanka królewska umarła w 1570 r. Zob. Jagiell. V. str. CLXXXVII.

rum perplexum minusque dignum tractatum prosecuti sumus[a]. Verum id nos potissimum ad singula attingenda adduxit, quod cuncta haec clarioribus etiam verbis in augusto deputatorum consessu relata essent[b], atque ut singuli perlectis istis exemplar turpissimae exactae vitae totis viribus abominandum caperent [c]sciretque posteritas, qualibus negotiis maiores sui in consessu omnium clarissimo distinerentur eo quidem exitu, ut furta, lenocinia saevusque adeo Regis interitus toti terrarum orbi pateret, impunitus tamen cum summo ludibrio remaneret[c], praeterea quod in gratiam quidquam scribendum sit et veritas in singulis investigari debeat. Quae postea secuta sunt, isthaec fuere.

Ioannes Zelinius[d] Regius aulicus narravit Gizae uxorem, Barbarae matrem, una cum filia in Rege devinciendo simili muliere maga, suo consilio ex Blono oppido adhibita, incantationibus usam fuisse Georgiumque Hegnerum earundem conscium fuisse.

Mathias Zalinius asseruit mulieribus illis a Czarnotulio commemoratis victus necessaria iussu Regio se suppeditasse, nullam vero earum neque nosse, neque unquam vidisse. Nicolaus Mniszkus dixit se candelam illuminatam Regi ad pincernam descendenti verum tanquam puerum Regium praetulisse[e].

Pękowius[1] aulicus protulit[f] Mniszkos Gradovium[g] et Duranovium magos societati addictos habuisse atque opera eorum usos. Aulici quoque alii idem affirmabant addebantque Gradovium servum sese Georgii Mnisci appellasse et eum tanquam herum[h] insequi consuevisse[i]. Mniscus isthaec negabat.

Zielenius postea affirmavit Aegidium Iudaeum seductam Gizankam Regi adduxisse, Nicolaum vero Mniscum ad eandem, in coenobio prius vitandae fornicationis gratia degentem, monachae vestitu indutum atque se Opaciam appellantem frequentasse; id a mulieribus nonnullis[j], civibus Varsaviensibus, se audivisse. Eundem Aegidium conversatione Mnisci usum invicemque cum eo habitasse.

Eius quoque rei Mniscus infitias ibat dicebatque Gizankam multo ante Regem visitasse seque sui ipsius non Regis gratia coenobium adiisse[k].

Pękovius rursus narravit Cracoviae Episcopum[2] sibi dixisse Georgium Mniscum quadrigas redamque Gizancae donasse, Nicolaum autem eandem seduxisse. Nicolaus seductionis se non auctorem, verum veluti Regis puerum conscium fuisse, munera autem illa Regem, ab Georgio fratre[l] accepta, Gizancae dedisse.

---

[a] G: persecuti sumus. [b] G: commemorata essent. [c—c] G *niema ustępu oa* sciretque posteritas *do* ludibrio remaneret. [d] O: Zelienius; G *ma na imię Zielińskiego puste miejsce.* [e] G: pertulisse. [f] G: pertulit. [g] G: Grodonium; O: Grodovium. [h] P: servum. [i] O: asuevisse. [j] G: quibusdam. [k] G *ma tu tekst niezrozumiały* multo ante cum rege consuenisse visitasse seque sine pns' non regis gratia coenobium visitasse. [l] G *niema* fratre.

[1] Jakób Pęgowski, sekretarz Zygmunta Augusta. [2] Franciszek Krasiński.

Quod toxicum attineret[a], aulici retulerunt Knyszynensem Praefectum[1] veneni eius notitiam[b] habere scireque, quale illud Regi bibendum praeberetur. Iidem Scepecium[c 2] in itinere Wielopolium[d 3], Knyszynum aliquot aureorum nummum milia ferentem, offendisse narrarunt[e].

Praefectus Sorstinensis[4] Iacobus Dembinius protulit se apud unum aurifabrum Cracoviae mille ducentos aureos facie Regia signatos vidisse.

Ioannes Jarzyna[f 5] dixit Nicolaum Kiszkam Palatinum Podlachiae sibi narrasse Regem semianimem manu[g] per quosdam ducta litteras suscribere coactum fuisse eoque pacto donata quinquaginta milium annuorum proventuum summam excedere. Haec referente Jarzyna Andreas Zborovius Gladifer Regni, deputatorum unus, adiecit Saulense[h 6] territorium in Lithuania eodem nomine[i] Radivilo[7] Aulae Lithuaniae Marschalco, supra triginta florenorum milia proventuum quotannis praestans, donatum esse.

Castellanus Gedanensis[8] interveniens[j] affirmavit se a Ioanne Bolmano Gedanensi mercatore, Knyszyno redeunte, ne pecuniam[k] aliquam aveheret, perquirentem, sex membranas, ut vocant, seu litteras Regias, sigillo tantum obsignatas subscriptasque, cetera nudas, offendisse[9].

Aulici petierunt, ut Knyszyni per quosdam proceres dispensatae pecuniae[l] ratio sibi monstraretur, expiscandi scilicet causa, geometricane an arithmerica illa distributio fieret[l] num omnis illa pecuniae summa aulicis obtigisset.

Zielenius asseruit nocte Iovis Venerisque dies interiacente ante mortem Regiam quarta[10] onustam cistam Knyszyno Gizancae per Saulovium[m], sororis suae maritum, remissam sarcinasque pondere graves eandem nocte asportatas fuisse. Testes earum rerum Stephanum Bielavium Praefectum Knyszynensem[n] et satellites appellavit.

Aulici narrabant Rege mortuo adeo miserabile nuditatis Regiae spec-

---

[a] G: attineat. [b] P *błędnie* non etiam. [c] G: *ma na imię Szczepieckiego puste miejsce.* [d] G: Veloposium. [e] G: Idem narravit *zam.* Iidem... narrarunt. [f] G: Jarnia. [g] G *niema* manu. [h] G *ma puste miejsce zam.* Saulense. [i] G: hoc pacto. [j] G *niema* interveniens. [k] G: se Ioanni Bolmano Gdanensi mercatori Cnissino redeunti nec pecuniam. [l] G: ut dispensationis pecuniae Cnyssini per quosdam proceres factae. [l] G: facta esset. [m] G: Samilonium, *na imię puste miejsce.* [n] G: Belanium, *niema* Praefectum Knyszynensem.

[1] Stefan Bielawski. [2] Szczepiecki. [3] Jan, dworzanin Zygmunta Augusta. [4] Czorsztyn. [5] Dworzanin Zygmunta Augusta. [6] Szawle na Żmudzi, starostwo. [7] Mikołaj Krzysztof Sierotka. Autor Fragmentum Commentarii rerum sub interregno a morte Sigismundi Augusti (Jagiell. III. 365) opowiada, że starostwo to miał otrzymać Radziwiłł książę na Ołyce, za to zaś miał poślubić kochankę królewską Annę Zajączkowską. [8] Jan Kostka. [9] Posłowie gdańscy zawiadomili Zygmunta Augusta na sejmie warszawskim w 1572 r., że w Gdańsku znajdują się blankiety królewską pieczęcią zaopatrzone, które można nabyć za drogie pieniądze. Senat gdański przesłał nawet swym posłom parę egzemplarzy, celem pokazania ich królowi. Zob. Simson P. o. c. Str. 135. [10] Z 3 na 4 lipca 1572 r.

taculum fuisse, ut nudum defuncti corpus non esset quo operiretur tandemque Cracoviensem Episcopum[1] telam, quae ei negotio sufficeret, comparasse et doctorem Fogelfedrium annulum aureum lapide pretioso insignem ac torquem cruci unitam, itidem auream, successione quadam post Andream Zebrzydovium[a] Episcopum quondam Cracoviensem partam, corpori Regio imposuisse.

Nicolaus Mnīscus negabat quidquam supellectilis Regiae sibi mandatum fuisse et Fogelfedrium singula sigillo suo obfirmasse[b]; Lisowium, Platam *(s)*[2], Kotficium[c] et Kazanowium[3] testes nominabat, quidquam se, Rego mortuo, Knyszyno avexisse.

Iacobus pincerna fassus est Zusannam se novisse omniumque rerum gnarum esse, ceterum quod nec linguae, nec animi esset[d] expediti, charta omnia se expositurum, omnia vero incantatricum illarum victualia[e] a Zalinio accepisse, utrum vero idem eas nosset, se quidem ignorare. Idem de avectis Knyszyno septem curribus quaesitus infitias ibat, sed Zelinius eiusdem verba paulo post a se facta repetiit, quibus suos et Jarocii[f] currus illos confessus fuerat.

Hieronimus Gostomius aulicus protulit spectatorem se direptarum Knyszyno rerum fuisse, atque earum unum currum onerarium magnum et minores duos ab Iacobo avectos[g].

Eadem die *[14. IV.]* in senatu consultatio[h] de citissimo electionis cursu habita est.

Illud hoc loco addere libet: ista die quatuor aquilas supra papilionem magnum aliquot horis in gyrum in alto admodum aere volitasse atque prodigii loco id a nonnullis aestimatum fuisse.

Decima quinta die Aprilis de forma electionis inchoandae multi ultro citroque per cunctos palatinatus collati sermones, aliis in corona et consessu[i] omnium in genere, aliis senatu in papilione, nobilitate vero universa[j] in planitie consedente, aliis per deputatos perfici rem consulentibus. Prior sententia libertati quidem singulis pari proxima, verum cum summa et confusionis et difficultatis moraeque[k] discrimine coniuncta videbatur[l]. Altera senatui, ne vel veterum iniuriarum privatarum equites memores, quemadmodum apud Leopolim quondam Sigismundi Primi Regis tempore[4] contigerat, easdem refricarent, vel ab iisdem creatus rex per senatum vel invitum suscipiendus esset, suspicionem metumque iniecit. Tertia, quod et libertati quid-

[a] G: Zebridouium. [b] G, O: obsignasse. [c] G: Cotificium. [d] G: sit. [e] G *zam. słów* omnia vero *do* victualia *ma* adiecit quoque omnia incantatricum illarum victui attinentia. [f] G *ma puste miejsce na imię Jarockiego.* [g] G: evectos fuisse. [h] O: confutatio. [i] P, O: consensu. [j] G: universa ad invicem. [k] G: moreque. [l] G: fuit.

[1] Franciszek Krasiński. [2] Powinno być zapewne Płaza. [3] Prawdopodobnie Paweł, dworzanin Zygmunta Augusta. [4] W 1537 r. t. zw. Wojna Kokosza.

quam minueret[a] et componendis rebus accommodatior crederetur[b], optima visa est; idcirco[c] decemviri ex singulis palatinatibus nominati, qui praecipua Reipublicae negotia electionem differentia tractaturi omniumque et senatum et ceteram nobilitatem certiorem facturi essent; hi designati postridie demum approbati[d].

De sortibus, formae[e] electionis convocatione Varsaviensi additis, altercatio orta. Harum enim propugnatores ius divinum, quo eae sancitae et observatae antiquitus fuerant, referebant et non eas primum omnium ineundas, verum extremi remedii[f] loco habendas dicebant. Diversum sentientes, nec se aleae[g] commissuros rem, quae[h] ratione consilioque iniri queat, nec imparibus par[i] sortium certamen permissuros, contendebant[j]. Reliquae in modo electionis contenta approbata sunt.

Decima sexta[k] die Aprilis deputati in unum congressi locum, quatuor praecipua capita tractanda, in quibus summa rerum et electionis dilatio exsisteret, proposuere, nempe de Oratore Ducis Prussiae absolvendo[1], stipendiis militibus persolvendis[l2] oratoribus legatisque externis dimittendis, Pryemii Piersniciique causa[3] exequenda[l]. Horum omnium militum absolvendorum negotium difficillimum fuit, ita ut eo conficiendo plurimum temporis extraheretur. Porro singula ista ad hunc modum a deputatis decisa sunt: Ducis Prussiae Legatum et primum omnium legationis munere perfunctum et Regno astrictum priore absolutione egere; ipsi Duci, si more maiorum sibi attineat in electione locus, nequaquam denegandum esse. Militibus Podoliis ullam persolvendi efficaciorem viam, quam eam, quae ex Reipublicae proventibus debitis eveniat[m]. Interregni siquidem iam annum paene elapsum[n], ullum regem, ullam regii victus rationem expensasque exstare, facultates porro regias cunctas Reipublicae attinere, istas vel istarum proventus restituendos. Oratoribus externis nil negotii post absolutas legationes esse, caritate nimirum eorum discessu relevata atque electione a consiliis eorumdem securiore eventura[o]. Pryemii ac Piersnicii iniurias a Prussis illatas Reipublicae attinere et, ne Respublica detrimento afficiatur promissaque et consulta senatus irrita fiant, a senatu providendum esse. Haec singula in senatu relata eiusdem deliberationi commissa sunt.

---

[a] G: immineret. [b] G: esset. [c] G: itaque. [d] G *zam. słów* hi designati *do* approbati *ma* postridie decemviri qui pridie nominati fuerant, electi. [e] G: modo. [f] G: refugii. [g] G: alia. [h] G: qua. [i] P: per. [j] G: asseverarunt. [k] *Wszystkie rękopisy mają* decima septima, *co jednak jest niewątpliwie pomyłką zamiast* decima sexta, *bo poprzedni dzień, środa, był* XV dies Aprilis (*zob. powyżej str. 69*) *a następny jest* XV. Kal. Maii (*zob. str. 71*). [l] G: stipendio militibus persolvendo. [l] G: od effectum perducenda. [m] G *po* eveniat *ma* censeri. [n] G: instare. [o] G: post eorum discessum revelata (*s*) futura atque electione a consiliis notitiaque eorum securiore eventura *zam. od* eorum discessu *do* eventura.

[1] Zob. powyżej str. 34. [2] Zob. powyżej str. 54. [3] Zob. powyżej str. 31.

XV. Kal. Maii *[17. IV.]* militibus stipendiorum solutionem extorquentibus et facultatum Reipublicae possessoribus[a] proventus[b] omnino recusantibus ac advitalitatum, ut vocant, iure sese defendentibus, duplex opinio exorta est. Altera, quae dicebat tantam advitalitatum copiam vix credibilem esse, singulis[c] scilicet earum iure fretis regem[d] inopia dudum sane conficiendum esse[e], praeterea cum Hieronymus Sieniavius Camenecensis Castellanus[f] in senatu significasset, mortuo Rege se sigillum Regium cera papyroque ita oblitum invenisse, ut nec insigniorum[g] vestigia apparuissent[h], iniectus omnium animis scrupulus est, tum demum advitalitates istas in tantum numerum excrevisse. Altera controversia movit[i], an advitalitates illae regiae, an vero possessorum vitae attineant, item, an eiusmodi regis dispensatio, quae sit cum suo et Reipublicae dispendio coniuncta, aequa rataque censeatur[j]; denique, utrum rex advitalitatem trium proventuum partium, mensae regiae et, eo mortuo, Reipublicae attinentium, concedere possit, quandoquidem a quarta parte defensionem[k] Regni spectante, eodem pacto distribuenda iure arceatur. Porro quaestiones illae[l] sub iudice relictae et ad futuri regis comitiorumque[ł] decretum reiectae sunt. Voluere[m] iidem Reipublicae bonorum[n] possessores, ut tributa [o]in singulis provinciis per nobilitatem scita persolvendis istis stipendiis conferrentur, verum quod et tributa[o] sancita et milites lecti limitum[p] dumtaxat custodiendorum gratia[r], pecuniaque iam in nonnullis[s] palatinatibus militibus erogata esset, id ab omnibus denegatum est. Tandem inclinatis omnium sententiis id decretum, ut pro futuris Penthecostes diebus *[10. V.]* quarta proventuum Reipublicae pars, placationes Prussicae, tributa dudum debita nec tamen persoluta, salinarum, vectigalium, silvestrium mercium proventus, praefectorum[t] debita Leopolim conferrentur et Pridie Kal. Iun.[u] *[31. V.]* stipendia militibus persolverentur.

Eadem die *[17. IV.]* Anna Poloniae Infans per legatum Ioannem Konecium Aulae[v] suae Magistrum lugubri sane oratione proceres sollicitavit, ut posteaquam illi tutores sui exsisterent, orbae rationem haberent, parentum munus exequerentur idque providerent, ne patrimonii et eorum, quae sibi testamento a fratre Rege essent addicta, exsors esset. Verum ne id sciens volensque praterire videar, aequa quidem legatio Annae visa est[w], sed totius thesauri Regii secundum testamentum dispensatio cum dispendio Reipublicae summo coniuncta censebatur, cum enim tritum sit proverbium illud iuridicum, ut succedens in alterius bona eiusdem onera

---

[a] O: professoribus. [b] P: proventibus. [c] G *niema* singulis. [d] G: regi. [e] G; O: fuisse. [f] G *niema* castellanus. [g] O: stemmatis. [h] G: apparerent. [i] P: controversiam movit; O: controversia monuit. [j] G: sit. [k] G: defensioni. [l] G: istae; O: eae. [ł] G: amicorumque (*s*). [m] G: quoque. [n] G *niema* bonorum. [o—o] *W* P *opuszczono przez pomyłkę kopisty słowa* in singulis provinciis *do* tributa. [p] O: confiniorum. [r] O *niema* gratia. [s] G: in multis. [t] G: profectorum. [u] G: Iulii. [v] G *ma puste miejsce na imię i nazwisko Koneckiego*; curiae *zam.* aulae. [w] G: aequam certe legationem Annae singuli censere.

sustineat, idcirco testamento quidem satisfaciendum, thesaurus vero iuxta eiusdem dispositionem non prius, quam Regiis debitis contractoque aere alieno persoluto, distribuendus videbatur. Debita porro huiusmodi fuisse constat[a]: imprimis quingentorum quadraginta octo milium florenorum summae, qua Rex[b] possessiones oppignoraverat, redemptionem[1]; quartae proventuum partis ex Masovia a quadriennio[c] contractae nec tamen in usus Reipublicae exhibitae restitutionem[2]; tributorum Lublinensium, comitiis generalibus anno 1569 sancitorum, nec potestati Regiae, verum Reipublicae arbitrio assignatorum et in Ravensem arcem asportatorum, per Regem autem acceptorum, persolutionem. Ad haec dotum reliquorumque ab exteris nationibus coactorum[d] debitorum magnam vim, duorum millionum summam superantem, et idem cuique reddendam, quibus omnibus immuni Reipublicae[e] residuum tandem, quod cuique personae attineat iuxta testamenti exemplar, disponendum[f].

Forma demum[g] oratorum absolvendorum a senatu conscripta ac censurae deputatorum commissa postridieque[h] conclusa est.

Ducis Prussiae causa a Ioanne Szario[i] Zamoscio Praefecto Bełsensi senatus nomine apud deputatos recensita, ut autem controversia omnis discutiatur in utramque partem sententiae istae dictae sunt. Illi nempe, qui Ducis propugnatores fuerunt, praesentiam eius in electione huiusmodi argumentis probarunt. Ducem scilicet[j] consiliarium Regni esse, cuius ordinis viros ullos[k] ab electione excludi, deinde in contractu inter Sigismundum I Regem et Albertum Ducem facto inter consiliarios terrarum primum locum ac in comitiis praesentiam Duci Prussiae assignatam[l 3]. Esse quoque Ducem Regno Poloniae coniunctum principem, non solum autem principes sed nec nobiles

[a] G *zam. słów* dispensatio *do* constat *ma* dispensationem cum dispendio Reipublicae summo coniunctam esse. Cum vero tritum sit proverbium iuridicum succedentem in alterius bona eiusdem oneribus obnoxium esse debere, propterea testamento quidem satisfaciendum thesaurumque iuxta eius exemplar, verum regiis primum debitis contractoque aere alieno persoluto, distribuendum esse. Id quidem huiusmodi fuisse constat. [b] G: summam, in qua Reipub. [c] G: IV Annis. [d] G: contractorum. [e] G: liberata Repub. [f] G: iuxta testamenti formam restituere iustissimum esse. [g] G: Forma quoque. [h] G: postridie demum. [i] G *niema* Szario. [j] G: primum quidem Ducem. [k] G *błędnie* veros illos. [l] G: assignari.

[1] Na sejmie piotrkowskim w 1565 r. uzyskał Zygmunt August pozwolenie na zastaw dóbr ziemskich królewskich celem pokrycia pożyczki 500.000 złp. Zob. Vol. leg. II. 55 sq. Nabycie pieniędzy; Pawiński A., Skarbowość w Polsce, str. 7. (Źródła dziejowe. t. VIII). [2] Kwarta w pierwszych latach (postanowiona na sejmie piotrkowskim 1562/3, uchwalona jednak i wybrana dopiero w latach 1567 i 1568) wpłynęła do skarbu nadwornego i nie została użyta według swego przeznaczenia t. j. na utrzymanie siły zbrojnej. Aby temu na przyszłość zapobiec uchwalono na sejmie lubelskim w 1569 r., że ma być składana do rąk deputatów z senatu i koła poselskiego i przechowywana w Rawie. (Vol. leg. II. 95. §§ 8, 13). Widocznie jednak, wbrew tej uchwale, kwarta z Mazowsza wpływała nadal do skarbu nadwornego na użytek króla. Zob. Pawiński o. c. Str. 136, 137. [3] Pax perpetua inter Sigismundum Regem et Regnum Poloniae et Magistrum Prussiae eiusque Ordinem Cruciferorum Cracoviae 1525 confecta. Vol. leg. I. 214—219.

quoscunque ab electione reiici; praeterea cum sit membrorum Regni corpori attinentium primarius, hoc pacto absentiam suam, si Polonorum voluntate decernatur, aliquantum forte negotii propter contemptum Ducis Poloniae contracturam[a]. Insuper hunc singula Regni onera, quaecunque nobilitati incumbant, tolerare paratum[b], iustissime quidem et absque quovis Reipublicae detrimento impedimentoque[c] electioni admittendum. At[d] illi, qui Ducis conatibus resistebant easque rationes oppugnabant, alias adversas protulerunt: Ducem nempe[e] neutrum, seniorem iunioremque[f], neque publicis, neque privatis litteris regiis appellatum unquam, nedum creatum, Regni consiliarium, neque hoc titulo usum[g]; si magistrorum commendatorumve[h] status usque[i] obiiciatur, hos quidem secundum Torunensia pacta[1] Regni consiliarios fuisse, verum, quemadmodum magistrorum et crucigerorum totiusque illius ordinis ita consiliarorum ac officii mutationem magnam atque prorsus diversum a Ducibus Prussiae et nomen et munus factum[j] abolitisque et pactis et statu priori, omnia innovata seu immutata esse. Locum[k] etsi primum inter consiliarios terrarum habeat, ex illis[l] ipsis tamen litteris patere, non alibi, quam in iisdem Prussiae terris ista sese praerogativa frui[ł][2]; idem quoque de comitiis in iisdem terris celebrandis intelligi atque ea de causa illud sancitum, ut bello Prussiae ingruente Dux parti regiae cum omnibus subditis adsit, aliunde bello conflato[m] centum dumtaxat equitum numerum expedire teneatur, extra fines[n] Regni militaturo idem, quod singulis nobilibus, stipendium persolvendum sit[3]. Ad haec prisca consuetudine Polonos neque regem, neque ullum omnino ordinem, qui dignitati alicui sit obnoxius, hae-

---

[a] G *zam. słów*: si Polonorum *do* negotii *ma*: si forte Polonorum voluntati decernenda sit, multum periculi propter contemptum Ducis Prussiae imminere posse. [b] G: Insuper posteaquam singula Regni onera, quaecunque nobilitati incumbant, tolera͵turus sit. [c] G, O *nie mają* impedimentoque. [d] G: Porro. [e] G: scilicet. [f] G *niema* seniorem iunioremque. [g] G: consiliarium fuisse neque illos quidem hoc titulo usos. [h] P: commendariorumve. [i] P: ususque. [j] G: extitisse. [k] G: Locos. [l] G: ex illisve. [ł] G: eam sese praerogativam habere. [m] G: instante. [n] G: extra fines autem.

[1] Terrarum Prussiae pacis perpetuae ultimo factae anno 1466. Vol. leg. I. 92—101. Ustęp, na który się w tem miejscu powołują, brzmi: Nos Casimirus Rex Poloniae praefatum Dominum Ludovicum Magistrum,... in nostrum et Regni nostri Poloniae Principem Consiliarium perpetuum... assumimus. Str. 96. [2] Interpretowany w tem miejscu ustęp brzmi: Item quod Princeps de Prussia primum et proximum locum in consiliis terrarum comitiis et publicis conventibus apud R. M. habere debet. Pax perpetua... 1525. Vol. leg. I. 216; Acta Tomiciana VII. 231. [3] ...ubi autem Regia Maiestas... a quibuslibet... occasione huius transactionis et concessionis feudi impugnaretur, ex tunc Dux in Prussia cum successoribus in propria persona una cum omnibus suis subditis pro summis viribus Regiam M... adiuvare et illi consulere sit obligatus... Si autem contingeret, quod Regia M. aut Regnum Poloniae extra hunc contractum ab infidelibus et alias urgeretur et Regia M. Poloniae in propria persona cum omnibus suis subditis in castra proficisceretur, tunc Dux in Prussia cum successoribus suis obligatus esse debet, R. M. cum centum instructis equis usque ad terminos terrarum Prussiae insequi. Si vero Dux in Prussia a Regia M. ultra fines transire requisitus fuerit, ex tunc huiusmodi centum equites instar aliorum Maiestatis suae equestrium militum Regiis stipendiis militare debebunt. Pax perpetua... 1525. Vol. leg. I. 217; Acta Tomi-

reditarium fieri sivisse; dignitatem vero Principis regiae electioni minus convenire, Magistros quippe[a] crucigerorum, etsi consiliarii Regni fuissent, creandi tamen regis iure prorsus abstinuisse, Duces vero Masoviae pari[b] iure usos plurimum quandoque negotii Polonis facessisse[1]. Nec novi peregrinive exempli rem esse, in Germania namque et Italia plurimos principes exsistere, qui cuiusquam plane imperatoris, etsi sint Imperii duces (solis electoribus exceptis), eligendi ius habeant. Membrum Regni etsi Ducem censeri[c], verum quod reliquorum membrorum sublime sit, sublimem quoque et in Polonia non usitatam[d] tantam auctoritatem aestimari[e], quapropter praesentiam suam, splendore atque potentia vigentem, liberis humiliorum suffragiis formidini et impedimento futuram, Ducem igitur excellentia et praerogativa, a Polonis concessa, contentum fieri, nequaquam autem libertati Reipublicae obstare debere. Onera quod attineat, ista quidem litteris contractus praedicti descripta esse, nec alia a Duce, etiam si sponte assentiatur, salvo foedere[f] praestari posse, usu enim observari, ut neque dominus ab subdito vasallo, neque vasallus a domino praeter ista, quae litteris communita uterque habeat[g], quidpiam extorqueat: atque eandem conditionem per Albertum Ducem litteris illis insertam fuisse. Praeterea omnes terrarum Prussiae status, dum postrema vice Regno unirentur[h], tituli et libertatum Regni unionem creandorumque regum aequale ius impetrasse atque eadem litteris expressisse[2]; Ducem idcirco, si pari iure potiri posset, idem facturum fuisse. Albertum item Ducem, Sigismundi I cognatum, ab eodem Rege electionis praerogativam creberrime petentem, haudquaquam obtinuisse idque[i] litteris ultro citroque missis, in cancellaria exsistentibus, comprobari[3]. Denique Polonos antiquitus id moris tenuisse, ut ul-

---

[a] G *zam. słów* Ad haec *do* quippe *ma* Ad haec prisca consuetudine id Polonos observasse, ut neque regem neque ullum omnino ordinem, qui dignitati alicui sit obnoxius, haereditarium esse vellent; dignitatem quoque Principis minus aptam regiae electioni esse, magistros etenim. [b] G: Masovios isto; O *niema* vero. [c] G: ducem Prussiae esse. [d] G: et minus in Polonia usitam. [e] G: censeri. [f] G: etiam si assentiatur, praestari posse. [g] G: habent. [h] O: iungerentur. [i] G *zam.* petentem, haudquaquam obtinuisse idque *ma* petiisse nec tamen obtinuisse, quandoquidem.

ciana VII. 231. Postanowienie co do żołdu określono jeszcze wyraźniej w liście lennym:.. ad eosdem centum equites stipendium tale praebere, quale dari aliis nostris mercenariis equitibus est solitum, tenebimur. Vol. leg. I. 222; Acta Tomiciana VII. 236. [1] Por. w tej kwestyi: Kolankowski L., Elekcya Zygmunta Augusta. Kwart. hist. XIX. (1905) str. 549, 550; Kolankowski, Elekcya Zygmunta I. Przewodnik nauk. lit. 1906; Finkel L. (rec. tej rozpr.) Kwart. hist. XXI (1907) str. 491—496; Finkel L., Elekcya Zygmunta I., Kraków 1910, Str. 200. nota 2; Zych, W sprawie udziału lenników w elekcyach Jagiellońskich. Kwart. hist. XXV (1911) str. 177.; Kolankowski, Zygmunt August, Lwów 1913, str. 28 sq. nota 2. [2] Constitutio Sigismundi I Regis, qua declaratur, quod Ordines Prussiae ad electionem novi Regis admitti debeant, Cracoviae 28. III. 1530. Dogiel IV. 268; Vol. leg. I. 246. [3] Responsum nomine Sigismundi I Regis datum Oratoribus Alberti Ducis Prussiae super facultate eligendi Regis... 1529. Dogiel IV. 256; Vol. leg. I. 240. Oratio nomine Alberti Marchionis Ducis Prussiae ad Sigismundum I Regem Poloniae, coram Rege et Senatu dicta per Cancellarium Ducis, Duce ipso praesente, in qua petit suffragium eli-

lum externum et ex ducum genere[a] oriundum consilio adhibuissent, immo nec liberos regios electioni admisissent. Ad extremum Brandenburgensem Marchionem[1] licet nondum possessionum in Prussia, iuris tamen eandem quam Dux ipse facultatem habere, iusiurandum Prussiam sibi praestitisse ac tempore illo, quo iunior Dux[2] Lublinensibus comitiis homagium[b] Regi Sigismundo Augusto fecerat, una cum ipso Duce Marchionis legatum vexillum unum[c], quod eiusdem rei argumentum fuerat, tenuisse[3]; ideo si Dux electioni attineat, nec Marchionem eo iure excludi posse, quo sane si perventum sit, Brandenburgensem domum, cum Austria, Bavarica et Saxonica familia ceteras[d] stirpes in Germania superantem et reliquis vicinitate atque cognatione iunctam, plurimum aliquando incommodi Poloniae illaturam esse. Eam igitur litem non nisi praesente rege dirimendam, quo venturo commissarios[e] absolvendos a primo et deinde altero obstringendos iuramento, ei soli diiudicandae causae utrinque designandos; idem enim quoque iuxta contractus memorati formam in limitibus Poloniae Prussiaeque discernendis observatum fuisse[4]. Istius ergo morae atque difficultatis Ducem ipsum, quod Rege vivente tantum negotium silentio praeteriisset, auctorem arbitrari[f], Polonos autem interregni tempore salvo iure libertateque sua causam hanc discutere nequire.

Illa die *[17. IV.]* deputati, erroribus percipiendis dudum designati, absolvendi officii causa in tentorium solitum convenere. Tunc magna aulicorum maximaque ceterorum equitum copia confluente Sventoslaus Orzelius deputatorum unus illorum, quae XIV Aprilis die in eodem consessu commemorata fuerant[5], praecipua capita ex charta summatim retulit. Primum quidem incantationum signa satis superque in corpore Regio conspecta atque doctorum[g] chyrurgorum Regis ipsius, Czarnotulii, Vilkocii, Cracoviensis

---

[a] G *niema* genere. [b] G: imaginem (*s*). [c] G: idem. [d] G: ceteros, *niema* stirpes. [e] G: commensarios. [f] G *zam. słów* silentio *do* arbitrari *ma* reticuissent, auctorem esse; O: authorem videri. [g] O: medicorum.

gendi Regis... in publico Conventu Petricoviensi Mense Decembri 1530. Dogiel IV. 271; Acta Tomiciana XII. 389. Responsum nomine Sigismundi I Regis Poloniae Alberto Duci Prussiae datum A. 1530 die 29. Decembris. Dogiel IV. 275; Acta Tomiciana XII. 405. [1] Jerzy Fryderyk ks. na Onolspachu (Ansbach) i Karniowie (Jägernsdorf) z młodszej linii (frankońskiej). [2] Ks. Albrecht Fryderyk, syn ks. Albrechta. [3] Podczas aktu nadania inwestytury Albrechtowi Fryderykowi na sejmie w Lublinie 19. lipca 1569. Zob. Dogiel IV. 364—7. Literae Investiturae seu Homagii Illustri Principi Domino Alberto Friderico Marchioni Brandeburgensi, Duci Prussiae a S. R. Maiestate datae, Lublini 19. Iulii 1569... ad Illustrem Principem Dominum Georgium Fridericum, Georgii filium, Marchionem Brandeburgensem, cuius Oratores in hac renovatione Investiturae vexillum contigerunt. [4] Orzelski ma tu zapewne na myśli komisyę mającą oznaczyć granicę między Prusami i Litwą w 1529. Sigismundus I Rex designat Commissarios ad renovandos limites inter Lithuaniam et Prussiam. Dat. in Castro Melnik 21 Novemb. in Vigilia Praesentationis B. V. M. a. 1529. Dogiel IV. 263—4. [5] Zob. powyżej str. 61. Co do daty zob. na tej samej stronie notkę f.

Episcopi[1] et ab aliis mulieribus magis litterarum scriptarum testimoniis confirmata fuisse, praeposteram Regis Venerem luce meridiana notiorem esse. Nicolaum enim Mniszkum et Aegidium Iudaeum Gizankam, amori[a] Regio ex coenobio allectam, seduxisse. Viles obscurosque homines cunctos magistratus depressisse, istos solos litteras pro libitu scripsisse, obsignasse, subscribendas Regi[b] obtulisse et ex sententia distribuisse; thalamum Regium illecebris irretitum[c] Regi Reginaeque odium contraxisse[2]; uno cubili Susannam, altero Gizankam, apud Mniscum tertiam, apud Kniazikum puerum Regium quartam, quintam apud Iassovium[d], atque eandem ab hocce[e] postea ductam uxorem, in eadem arce, qua Anna puella, Regia soror, cum ceteris virginibus commorabatur, habitasse: id perquisitum Iacobum[f] pincernam puerosque Regios comprobaturos. Obscuros item homines gratia Regia[g] multum valuisse, Gizancae scilicet matrem, Saulovium[h] eiusque uxorem, Suevum quendam, Aegidium Iudaeum, notarii[i] civitatis Varsaviensis uxorem ceterosque innumerabiles, episcopos vero, palatinos et alios senatores praestantes aditu exclusos, immo prae foribus fere exspectare solitos fuisse[j]. Omnia[k] venalia exstitisse. Praeterea illos, qui Reipublicae studiosissimi fuerant, in summam invidiam adductos comitiisque Varsaviensibus, quae Regi ultima fuerant, Penthecostes diebus satellites armatos Georgii Mnisci, Palatinum Sandomiriensem metuentis[l], iussu, Gizancae cubiculum die nocteque custodiisse[3]. Illum[l] igitur thalamum Regem suffocasse, ac Gizankam et Dorotheam magam[m] ex vinculis, si quaestiones adhibeantur, rationem horum omnium sufficientem daturas, Knyszynensem autem Praefectum singula potus genera, quorum notitiam habuisset, expositurum. Porro thalamum istud[n], si insons sit culpamque merito in quempiam alium[o] reiiciat, ab omnibus liberatum iri. Aulicos ergo, veluti verissimos generis munerisque sui ac virtutum amatores, hominum vero indignorum scelerumque contemptores, isthaec omnia senatui deputatisque aperuisse. Insuper itaque merita ulla, sive virtute, sive indole quavis conflata, ullum praemii locum habuisse, tanti pretii meretrices[p] et lenocinium fuisse; eorum omnium singulos, vel acquisitae gratiae, vel conflati odii apud Regem memores facile expertos futuros, Mniscos autem Mniscorumque clientes Gizankam ceterasque pellices ac ministras earumdem[r] atque familiares omnes

---

[a] G: amore. [b] G *niema* regi. [c] G: irretitum reddidisse. [d] G: Iassonium. [e] G *ma puste miejsce zam.* hocce. [f] G *niema* Iacobum. [g] P: regem. [h] G: Samilonium. [i] O *ma* scribit (*s*) *zam.* notarii. [j] G: esse. [k] G: Omnia item. [l] G: metuentes. [l] G: illud. [m] P: magnam. [n] P, O: istum. [o] G *niema* alium. [p] P, G *mają błędnie* merces. [r] G: eorundem.

[1] Franciszek Krasiński. [2] Królowa Katarzyna, wyjechała z Polski w 1566 r., zmarła w Lincu 28 lutego 1572 r. [3] Wskutek pogłoski, jakoby Zygmunt August miał zamiar poślubić Barbarę Giżankę, kilku senatorów postanowiło odwieść króla od tego zamiaru, a gdyby namowy nie poskutkowały, porwać Giżankę. Zob. Jagiell. III. 231—2; 374—5. (Fragmentum Commentarii rerum sub interregno a morte Sigismundi Augusti...).

proventibus auctas esse. Aulicos praeterea magnam aureorum summam perquirentes optimo certe zelo id praestare, Zalesium enim eorum coram iis mentionem fecisse, quo vero redacti sint, quenquam referre; cistae etiam ad Konarium allatae atque receptae eundem Konarium testem esse, aliarum cistarum sarcinarumque nocturno tempore Knyszyno more praedonico direptarum, Knyszynensis Praefecti[1] fratrem custodesque spectatores fuisse. Fogelfedrium quoque alterius cistae currui super carnes impositae et evectae testimonium perhibere. Bronovum item pagum, cum aliquot aliis Gizancae a Rege donatum, tredecem aureorum nummum milia, vivente adhuc Rege, advecta esse, mortuo autem Rege, ita Georgio Mnisco in convocatione praeterita asserente, cistam a Konario acceptam et eodem traductam esse. Subscriptarum ductu[a] manus Regiae plerarumque[b] litterarum Regem ipsum, acerbo tunc morbo affectum ac plane exspirantem, clara voce testimonium dedisse atque eundem aliquot ante mortem diebus nequaquam mentis compotem fuisse; post obitum quoque multa et obsignata et donata fuisse; cubicularios sive pueros illos, quorum litteras eiusmodi distribuere interest atque ipsas adeo litteras, si a nonnullis declarentur, id comprobaturos. Annam Regis sororem inopia laborasse, pellices omnium copia abundasse, istis namque cum alia omnia necessaria, tum vinum largiter suppeditatum fuisse. Iacobum pincernam lenonis lenonem ac dispensatorem horum testimonium exhibiturum, si vero lenocinii aegro praesertim Rege commissi inquiratur, abunde responsurum. Isthaec omnia, etsi per sese atrocissima esse, multo tamen acerbiora illa videri[c], quae ne[d] defuncto quidem Rege exstincta essent; plerosque enim fautores Wiznam Gizancae scripsisse, ne de salute sua atque incolumitate rerum omnium desperet patrociniumque sibi promissise. Torques insuper Regios ab aurifabro Lublinensi perquirendos esse. Osiecensem[2] denique Praefecturam Stanislao Lubiessovio[e] ademptam defuncto demum Rege Nicolaum Mniszkum arripuisse.

Fine recitandi per Orzelium facto Georgius Mniscus, familia moribusque suis recensitis[f], se quidem coram deputatis ad obiecta refellenda paratum esse dixit, verum quod incerto auctore illa scripta[g] fuissent, aegre id equidem ferre velleque, ut aliquis, qui ea sibi obiiciat, cui responsum in praesentia omnium dandum sit, in medium prodiret.

Ad haec ab deputatis dictum est: non iudices[h], verum relatorum auditores se in consessum illum ab senatu ac nobilitate delectos esse, relata igitur iam bina vice ab aulicis aliisque equestris ordinis viris facta[i] auribus

---

[a] G: auctu. [b] G: plenarumque. [c] G: videre. [d] G: ni. [e] G *ma puste miejsce na imię i nazwisko Stanisława Lubieszowskiego.* [f] G: receptis. [g] G: prodita. [h] G: se quidem non iudices. [i] O *niema* facta.

[1] Stefan Bielawski. [2] Starostwo niegrodowe w woj. krak., w pow. bieckim (dziś w Galicyi, w pow. jasielskim).

percepisse, quapropter, si Mnisco libeat, purgationem se admissuros, si silentio praeterire cupiat, id quoque Reipublicae significaturos.

Tum Iacobus Secignevius, unus ex Mniscorum familiaribus, quorum tum magno numero stipati fuerant et ex senatu plurimos partibus suis attraxerant, gravibus verbis deputatos admonuit, ne indicta causa nobiles Polonos sive existimatione adversa, sive quavis alia poena afficiant. Si iudidicium ordinarium sit, si legitime ad ius vocentur, si is, qui in eos instiget, prodeat, luculentum Mniscos responsum[a] daturos. Nec tamen se[b] iis, etsi sibi sanguinis vinculo coniuncti sint, tantopere favere, ut, si in Rempublicam deliquissent, patronus eorum causae exsisteret, sed a quoquam legitimo more condemnatis[c] adesse, sanguinis quidem iure incitari[d]. Porro ista duo potissimum consideranda esse: alterum, quod non soli Mnisci favorem Regium experti essent, plures namque priores eiusdem participes in eadem navi versatos fuisse atque hoc pacto par iisdem negotium incumbere; alterum, quod non per solos Mniscos Respublica ad tantam anarchiam pervenisset, plures ex senatorio atque equestri ordine similes reperiri, sed si coeptas finitasque, Mniscis correptis, poenas esse velint[e], summa quidem eos iniuria affecturos, sontium[f] vero reliquorum conatibus frena admodum laxaturos. Adiecerunt Mnisci: multa dictu audituque indigna sibi isthic[g] obiecta, verum neminem[h], ea scommata[i] re ipsa confirmaturum esse; aequissime ergo deputatos facturos, si illos tunc quidem reticentes talionis poena mulctent.

Itaque Pękovius[1], Zielenius[j][2] aliique dudum memorati aulici, qui Reipublicae partium fuerant, cuncta ab se prolata adeo certa, vera rataque esse affirmarunt, ut quandocunque libuerit, omnibus modis ea probaturos se promitterent.

Ad extremum Andreas Zborovius[3] addidit se, etsi tunc deputati officio fungi, tamen quod nimium[k] acerbe Mnisci in eos, qui veritatis fautores essent, inveherentur, pro suo in Rempublicam debito quae nosset proferre[l] velle, quaesiitque imprimis Nicolaum Mniscum, qua de causa ad Constantinum Armenum de danda pecunia scribens, id quoque inseruisset, ne litterarum illarum ullam coram quoquam mentionem faceret; viros siquidem virtute praeditos quidquam occulte, verum cuncta aperte et sine dolo agere solitos esse. Plura dicere volenti[ł], iurgio[m] vero inter Mniscianos[n] et aulicos invalescente, tumultus exortus est Cancellariusque Regni[4] interveniens et lenonum sive puerorum peccata levia et aquatica, quae[o] facile detergi seu ablui

---

[a] G *niema* responsum. [b] P, O: si. [c] G: condemnatos. [d] G: incitare. [e] G: voluit. [f] G: sortium. [g] G: isthaec. [h] G: nullum. [i] G: ea quae ante protulisset scommata. [j] G: Zalenius. [k] G: animum. [l] G: praeferre. [ł] P: volente. [m] P: iurgis. [n] P: Mnisciarios. [o] P: qua.

[1] Jakób Pęgowski, sekretarz Zygmunta Augusta. [2] Jan. [3] Miecznik koronny, starosta radomski. [4] Walenty Dembiński.

possent, appellans[a] ideoque connivenda censens, consessum illum atque negotium totum dissipavit, ita ut ad effectum postea perduci nequiret. Ita deputati[b], faciem Reipublicae tum referentes, a Mniscis equidem eorumque amicis contumelia affecti, consessum illum solverunt atque ea in[c] palatinatibus suis retulerunt.

Libet hoc loco Iacobi pincernae chartam inserere, in qua significarat Nicolaum Mniscum et Aegidium Gizankam Regi, Zusanna adhuc praesente, adduxisse; Kniazikum pellices plures, Mniscum unam, Zdzaziankam[d] dictam, praesto habuisse; Iacobum Regis mandato Mnisco necessaria suppeditasse, acceptam a Zalinio pecuniam Susannae, a Mnisco Gizancae tradidisse in manus; eorum causa octo[e] milia quingentos septuaginta quatuor florenos ab eodem expensos esse. Gizankam item ei narrasse se circiter Epiphaniarum festa Regi adductam octava Septembris die filiam enixam esse, ductam autem ad Regem a Luboviessio , Lepkovio, Groto, Vipcinio, satellitibus Regiis, fuisse; eandem familiaresque omnes assidue in aula Regia commoratos de die in diem, ut est in proverbio, in tanta rerum omnium abundantia vixisse. Pęgovium[g], Regis secretarium, litteras Regias, Bronovienses facultates sibi concedentes, attulisse atque alias cognatis eius attinentes tradidisse. Brodawkam quempiam Iudaeum, Iassevium[h], Nicolai Mnisci servum, de tradendis[i] cubiculi Regii litteris sollicitasse atque hoc consentiente Iudaeum assignato tempore advenientem in cubiculo Regio captum esse; satellites ea de causa cubiculum Gizancae custodia munivisse, quod aulicos vi eam inde[j] abstracturos credidissent. Innumera item beneficia ab Rege plurimis impetrasse Gizankam, matre sua[k] amicisque ad eam Mniscumque aditum interpellantibus aperiente. Eundem Mniscum Gizankam quotidie bis ad aegrotum Regem adducere consuevisse; portae arcis claves, praeter Iacobum, Mniscum quoque et Kniazikum habuisse. Cistarum sarcinarumque post mortem Regiam direptarum idem quod reliqui testimonium Iacobum praestare; octava[l] demum Martii die Gizancae cum Rege consuetudinem[m] Iacobo notam factam fuisse. Haec Iacobus.

Eadem die *[17. IV.]* Praefecto Samogitiae[1] cum Trocensi Castellano[2] eius modi intercesserat altercatio, ut, ni astantium studio direpta fuisset, in seditionem eruptura videretur.

Sequente nocte ventorum procellis nimium saevientibus papilio ille Regius ingens multique alii eversi, verum aliquot postea diebus elapsis elevatus sursum est.

---

[a] G: peccata aquatica appellans. [b] G: itaque, *niema* deputati. [c] G *niema* in. [d] G, O: Zdraziankam. [e] G, O: VII [f] G: Lubovissio. [g] W O *puste miejsce na imię Pęgowskiego.* [h] G: Iassinium, O: Iassonium. [i] P: trahendis. [j] O *niema* inde. [k] G: matri suae. [l] G: VII *zam.* octava. [m] O *niema* Gizancae cum Rege consuetudinem.

[1] Jan Chodkiewicz. [2] Ostafi Wołowicz.

XII. Kal. Maii *[20. IV.]* milites Podolii stipendiorum erogandorum constitutae formae non alio pacto consentire voluerunt, quam si certae e proceribus equitibusque personae, quas ipsi elegissent, perficiendis iis fidem iuberent, hac sane ratione freti, quod satis diu pollicitationibus Regis primo, posteaque procerum protractos se lactatosque dicerent praesensque tempus solvendo opportunum adesse existimarent ac quaelibet etiam praecipua Reipublicae negotia, quousque iis satisfieret, importunis acclamationibus interturbarent. Sed neque illi omnes, quos fideiussioni assignarant, illa die sequentibusque comparuerunt, neque fideiussio privata Reipublicae fidei praelata honesta visa est.

Modus postea absolvendorum oratorum sancitus, eodem ferme exemplari conscriptus[a]: gratiis scilicet singulis actis Polonos, quemadmodum summo Deo[b] visum foret[c], in creando rege processuros, id quidem in sua potestate haud situm esse, verum in quem animi omnium potissimum inclinati forent, eum renuntiaturos regem, oratores ergo responsum atque comitiorum eventum in certis assignatis locis exspectaturos. Cardinali[1] itaque Skwiernewiae Archiepiscopi oppidum[d], Caesarianis Lovicia, Gallis Płoscum, Suecis Zacrocinium[2] commorandi gratia denuntiatum est[e]. Porro illi, qui intercedentibus legationibus perfungebantur, singulis ad voluntatem instinctumque Divinum reiectis, domos remissi. [f]Hoc loci annotare libuit, quod in absolvendo Cardinali contigerat. Postquam enim in forma absolutionis a[g] senatu deputatis transmissa id insertum esset, quod is tantummodo creandus rex, qui Sedi[h] Apostolicae seu Pontifici subiectus sit, a Polonis promitteretur, per deputatos ‚sedes' in ‚fidei' vocabulum immutata est, unde scilicet pateret, non Pontificis[i] subditum, verum Christianae et Apostolicae fidei subiectum regem Polonum futurum[f].

Eadem die Lithuani a Polonis postularunt, ut Kiioviam, Podlachiam, Wolhyniam et Bratislaviam sibi restituerent, Duces Lithuanos consiliis senatus adhiberent, marschalcorum eius gentis solitum numerum admitterent, comitia alternatim in Polonia atque Lithuania celebrarent. Responsum iis postea in hunc modum datum est: rogationem[j] istam et unioni et iuriiurando tam Lithuanorum, quam illorum palatinatuum comitiis Lublinensibus Regno praestito adversam esse[3], neque enim ea distrahere, quae iam coniuncta essent, tutum esse, neque praedictas provincias Lithuaniae attinuisse, neque cum Lithuanis invicem Poloniae adhaesisse, neque Duces quenquamve magistratum haereditarium senatui admitti, neque praeter quadrumviros plures marschalcos in universa Polonia fieri, neque comitia praeter Varsaviam Lublinumque indici ullibi[k] posse. Rem praeterea tantam, quae non nisi Rege

---

[a] P, O: conscriptas. [b] G: Deo Maximo. [c] G: fuerit. [d] P: Skiernieviae, oppidum, O: Squernievice, archiepiscopi oppidum. [e] G, O: denunciata. [f—f] O *niema ustępu od* Hoc loci *do* regem Polonum futurum. [g] P: in. [h] G: sedis. [i] G: Pontifici. [j] P: legationem. [k] G: alibi.

[1] Commendone, legat papieski. [2] Zakroczym miasto nad Wisłą, na płn. zachód od Warszawy. [3] Zob. Vol. leg. II. 77—87.

praesente et integra Reipublicae facie exsistente decidenda[a] sit, in illud ipsum tempus reiiciendam, nec orbum interregni tempus interturbandum electionemque protrahendam esse.

Pauca hoc loco de iure Polonorum, quod in praedictos palatinatus habeant, adiicere statui[1]. Anno primum a Christo nato 1008[2] Kiiovia per Boleslaum Primum Chrobrum Regem Polonorum iure belli, Iaroslao Duce[b] eiecto, occupata fuit[3]. Anno 1070 eadem Kiiovia a Boleslao Secundo Audace Viseslao Duci[c] erepta rebellansque denuo ab eodem Rege nec non Wolhynia, Luckum, Wlodymiria[d] Chelmaque, Igoro Duce pulso, sub iugum missa; ac tertio ab eo ipso Rege Wsevolodo[e] Duce fugato capta anno 1074[4]. Postea anno 1340 Casimirus Magnus, Russia igne ferroque vastata et occupata, eam quidem eodem anno Regno adiecit, Cremieneciam vero Narimundo Duci Lithuano ad certum tempus praefixum tenendam commisit, Wlodymiriam, Luckum, Belsum, Chelmam et Brestam[f] Gedimini Lithuani filiis duorum dumtaxat annorum spatio possidendas concessit[5]. Elapso biennio, Lubarto Wolhyniam reddere haudquaquam satagenti, idem Casimirus anno 1365 Luckum, Wlodymiriam, Olescum ceterasque arces partim ferro, partim per deditionem[g] occupavit Luckumque et Wlodymiriam[h] ipse retinuit, ceteras Alexandro Lithuano, Coriathi[i] filio, certis conditionibus tradidit[6]. Rebellantibus iterum Lithuanis Ludovicus Hungariae et Poloniae Rex, belli iure Russia recepta, illam ditionem, quam Georgio aliisque ducibus eiectis possederat, Ungaris cum summa Polonorum iniuria attribuit anno 1377[j][7]; erantque istae praecipuae arces: Cremenecia, Olescum, Grodlum, Lopatynum et Sniatynum[k]. Mortuo Ludovico Hungari eas omnes Lubarto Lucensium Duci prodidere anno 1382[8]. Anno deinde 1431 Wladislaus Jagello Svidrigelloni Duci Lithuano Wolhyniam belli iure eripuit[9] sequentique anno Sigismundo Lithuano Duci ad tempus vitae tantummodo tradidit[10]. Postea anno 1437[l] Vladislaus Rex, Jagellonis filius, eidem Sigismundo iisdem conditionibus Wolhyniam concessit, ita videlicet, ut post eius mortem ad Regnum Poloniae rediret[11]. Deinde anno 1471 Kiiovia a Casimiro Rege, Jagellonis filio, in formam provinciae redacta, Palatinus ei Praefectusque Martinus Gastoudus datus[12]. Tempore demum unionis per Sigismundum Augustum

---

[a] G: dicenda. [b] G, O: Russo duce. [c] G: Weseslao, duci Russo, O: Visseslao duci Russo. [d] G, O: Luscum, Wladimiria. [e] G: Wsewoldo. [f] G: Brestae [g] O *ma skażone wyrazy* partem ferro, partem deditionem. [h] G *niema* et Wlodymiriam. [i] G: Coreathe. [j] G *ma błędnie* anno MCCCLXXXVII. [k] O: Snativum [l] O: MCCCCXXXVIII.

[1] Cały wywód oparty na Kromera: De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX. Wskazują na to daty (nawet błędne), które ma i Kromer, jak też porządek w wyliczaniu księstw. Porównano z III. wyd. (Basileae 1568) i według niego podano tu strony. [2] Błędnie, powinno być 1018 r. [3] Kromer o. c. 39—40. [4] Kromer o. c. 57—58. [5] Kromer o. c. 204. [6] Kromer o. c. 215. [7] Kromer o. c. 224—5. [8] Kromer o. c. 230. [9] Kromer o. c. 299. [10] Kromer o. c. 303. [11] Kromer o. c. 313. [12] Kromer o. c. 400.

Regem perfectae Lublini anno 1569 Wolhynenses, Kiiovienses, Podlachenses et Bratislavienses Regno Regnique cunctis praerogativis adhibito iureiurando iuncti sunt, Lithuanis postea iisdem comitiis idem praestantibus[1].

Illa quoque die bini deputati lecti sunt: alteri Prussiae Ducis causae, cuius decisionem supra memoravimus[2], diiudicandae, alteri abusibus iuris considerandis atque corrigendis[3].

Moscorum Principis mandata quaedam conscripta senatui per Michaelem Haraburdam, pridem ad eundem missum internuntium, relata sunt, quorum ea capita fuere[4]. Polonos nempe[a], si eum regem suum esse velint, titulos Maiestatis suae tales: Imperatoris totius Russiae, Moscoviae, Wlodimiriae, Novogrodi[b], Kiioviae, Regis Poloniae. Magni Ducis Lithuaniae scripturos. Religionem suam nec sese nec successores mutaturos, templa aedificaturos, sacrificos servaturos, imperatorum defuncta corpora more prisco in locis solitis sepelienda. Iura omnia Polonorum ea lege, si posteri sui ad ultimam progeniem Regno sint successuri, per se servanda; filium Theodorum se regem Polonis, si cupiant, daturum[c], nec quidpiam ditionum sive dotis, posteaquam non virgo aliqua sit. Poloniae adiungere velle; vereri nimirum se, ne Poloni aliquando infensi eundem in manus Turcicas sint tradituri. Porro Polonos, si ab eo in regem creando abhorrerent, Ernestum, Imperatoris Romani filium, regem creaturos; sin minus, bello sese eosdem petiturum. Si adhuc ista recusent Poloni, Lithuanos, si sibi copulentur, optime facturos, hoc namque pacto facile Poloniam subactam iri. Mandata ista nonnulli suspecta, nonnulli futilia admodum appellabant, verum a barbaro quae tandem humaniora exspectanda fuissent[d]?

Vigesima prima die Aprilis Podolii milites solutionem tantopore urgebant, ut singula Reipublicae negotia impedirent nec coepto discessuros se, donec ea praestetur, minitarentur[5]. Dux Slucensis Georgius magna hominum multitudine[e] cinctus in castra advenit, locum in senatu Episcopo Vilnensi proximum, a proceribus Poloniae in convocatione per litteras attributum, invadere anhelans patremque suum et sese ante unionis tempus eum

---

[a] O *niema* nempe. [b] G: Wladimiriae, Nowogrodae. [c] G *ma* filium nec se vivo regem Polonis dare *zam. od* filium *do* daturum. [d] G: essent. [e] O: multitudine M videlicet CCque equitibus.

[1] Zob. O ziemi podlaskiey. Przywiley przywrócenia ziemie podlaskiey do Korony polskiey. Idem: O ziemi wołyńskiey. Idem: O Xięstwie kijowskim. Vol. leg. II. 77—87. [2] Zob. powyżej str. 72. [3] W myśl postanowienia konwokacyi warszawskiej. Zob. powyżej str. 27. [4] Zaraz po śmierci Zygmunta Augusta panowie litewscy posłali Fiedora Zienkowicza Woropaja do Iwana Groźnego z oznajmieniem o zgonie króla. (Zob. słowa W. Ks. Moskiewskiego przy odprawie Fedora Zienkowicza Woropaja. Turgeniew, Hist. Russiae Mon. I. 229—232). Wkrótce potem wysłali znowu Michała Haraburdę pisarza W. X. Litewskiego z listem pisanym na zjeździe w Rudnikach 27 września 1572, w którym ofiarowali tron W. X. Litewskiego młodszemu synowi Iwana Fiedorowi. (Zob. Plater, III. 20). Z poselstwa tego złożył Haraburda sprawozdanie na sejmie (druk. Sienkiewicz K., Skarbiec, II. 63—77; Turgeniew, Hist. Russiae Mon. I. 237—242; Plater, III. 58—65). [5] Zob. powyżej str. 79.

locum obtinuisse praedicans[1], sed Palatino Vilnensi Nicolao Radivilo Samogitiaeque Praefecto[2], privatim primo male in eum affectis, ceterisque proceribus Lithuanis resistentibus pedem referre coactus est, nec postea electioni sive cuiquam omnino consilio, haud procul a castris commoratus, interfuit.

Stanislaus Gluchovius apud deputatos Ioannem Działynium[a] Palatinum Culmensem crudelitatis, quam in se ceterosque nobiles Prussos passim exerceret, accusavit, verum Palatinus missis, qui ea sibi referent, respondit quidquam se huiusmodi, quod existimationem suam offenderet, commisisse, si vero deputati Gluchovii nomine apud senatum hac de re questi forent, ibidem se omnium rationem daturum. Res ea gravibus negotiis occupatis omnibus tum intermissa est. Przyemii Piersniciique causa[3] de iisdem[b] apud deputatorum ordinem repetita nec tamen conclusa est.

X. Kal. Maii *[22. IV.]* Palatino Vilnensi[4] et Praefecto Samogitiae[2] ad papilionem cum instructo exercitu venientibus permoti plerique omnes legatione ad eos missa admonuerunt, ne illi, qui et auctoritate et eminentia excellerent, pessimi exempli rem auspicarentur, convocationis decreto parerent, tranquilla comitia non armatam aciem considerarent; ni coepto[c] desistant, extemplo[d] pares copias conspecturos. Ad haec responderunt: memores se dignitatis, memores decreti pacatorumque[e] comitiorum esse, verum in tanta hominum copia tales hostes habere qui, qualibet seu arte seu vi queant, vitae suae insidientur. Vereri itaque, ne insidiis ab aliquo horum in tanta hominum[f] multitudine opprimerentur, sed posteaquam reliquis ita visum sit, arma se depositurus et magis Reipublicae consensum salutemque quam vitae discrimen ponderaturos. Hostes illi Georgius Slucensis Dux et Ioannes Lebovicius[g][5] Minscensis Castellanus aestimati sunt.

Milites de solutione anxii ad Annam Infantem legatos misere renuntiantes Rempublicam persolvendis stipendiis suis ullum aliud remedium, quam quartam Reipublicae proventuum[h] partem reperire, quae quod non sufficiat, centum viginti[i] enim milium summam vix excedit, orare se Infantem, ut venia eius Tycocinum certas personas stipendiorum residuum persoluturas mittere liceret; facturam eam rem in patriam quidem pientissimam, sibi vero omnium gratissimam. Ad[j] haec ab Infante relatum est sese suaque

---

[a] G: Dzialinium, *na imię puste miejsce;* O. Zalinium. [b] O: ab iisdem. [c] O *ma przed* ni coepto *niepotrzebne* pessimi exempli; G ne *zam.* ni. [d] G *skażony wyraz* exemplo. [e] G: pactorumque. [f] G, O: virum. [g] G: Lebonicius, *na imię puste miejsce.* [h] G, O: redditunm. [i] G: non sufficiant, LC. [j] G: At.

[1] Ks. Jerzy Olelkowicz Słucki, pochodzący w prostej lini od Olgierda, upomniał się u senatu listem z 30 grudnia 1572 r. o miejsce w radzie koronnej, należące mu się rzekomo na podstawie pochodzenia. Senat listem z 28 stycznia 1573. r. zaprosił go na elekcyę i przyznał mu miejsce »podle I Mści. X. Biskupa wileńskiego«, odkładając załatwienie wszystkich innych pretensyi do sejmu elekcyjnego. Zob. Sienkiewicz K., Skarbiec, II. 57–60, 297–298. [2] Jan Chodkiewicz. [3] Zob. powyżej str. 70. [4] Mikołaj Radziwiłł. [5] Hlebowicz.

omnia in auctoritate ac potestate Reipublicae sita, ideoque eiusdem voluntati haudquaquam obstituram, immo quod ex re commodoque eius sit ulla ope defuturam esse.

Illa die *[22. IV.]* rumor allatus est Moscum, cum quo[a] foedus ad III dumtaxat Kal. Iulii *[29. VI.]* duraverat, ingentes copias Polockum[b] versus duxisse eique iam appropinquasse[1]. Deputati emendando iuri[c] supersederunt.

Vicesima tertia Aprilis die Pryemius ac Piersnicius[2] sat acerbe et pro necessitate apud senatum de atrocibus Prussorum iniuriis conquesti sunt. Eaque die Golubensis Praefectus[3] non tale, quale res poscebat, responsum Pryemio dederat.

Milites importuna illa solutionis postulatione seu verius vociferatione in suspicionem apud quosdam venire, alii quippe[d] ab Oratore Gallo[4], alii a quopiam, qui ea causa indigeret, incitatos credebant, ad perturbandum scilicet electionis studium, vel ut ista effectu careret, vel ut per moram, cuius pertaesa nobilitas comitia solutura esset, conclusio vero per paucos[e] potentioresque praesertim fieret, extraheretur, sed[f] necessitas seu egestas potius eos ad sollicitandam Rempublicam extorsit. Addita quoque formidabiliora fuerant, Tartatorum[g] nempe in dies augescentes copiae Podoliam Russiamque vexantes[h], quare eroganda stipendia aliaque, quo Regnum tanto periculo obnoxium liberetur, militibus addenda a plurimis Russisque praecipue requirebantur[i].

Inter deputatos de conditionibus regi senatuique attinentibus formaque iudiciorum nova tractatum, Masoviis Plocensibus atque Dobrinensibus dissentientibus[j]; isti namque electionis solius gratia se in comitia profectos[k], itaque de ulla alia re, quam cuius causa eo convenissent, tractaturos praedicarunt, quo quidem in proposito constantissime perseverarunt. Ea die *[23. IV.]* nuntiatum est Ioannem Bolmanum[l] ex Lithuanicis silvis cum ducentis lastis (mensurae id nomen duodecem[l] tunnas continentis) cineris Vistula Gedanum tranare[m]. Hic retrahendus[n] senatus decreto

---

[a] G: quocum. [b] G, O: Poloscum. [c] G: emendato iure. [d] G: enim. [e] G: vero non paucos. [f] G: verum enimvero. [g] G, O: Tattarorum. [h] G: copias Podoliam Russiamque prope esse atque damna provinciis illis inferre *zam. od* copiae *do* vexantes. [i] G: censebantur. [j] G: recusantibus. [k] O: profecturos. [l] G: Bolucanum. [l] G: XVIII. [m] G: tranarare (*s*). [n] G: retrahendas.

[1] W 1570 r. 22. czerwca poselstwo polskie, składające się z Jana z Krotoszyna wojewody inowłocławskiego i Mikołaja Talwosza kasztelana mińskiego zawarło w Moskwie z Iwanem Groźnym trzyletni pokój mający obowiązywać do Św. Piotra i Pawła (29 czerwca) 1573 r. Zob. Памятники дипломатическихъ сношеній Московскаго Государства съ Польско-Литовскимъ Государъствомъ. Томъ III. (1560 - 71). (Сборникъ Имп. Русск. Ист. Общ., С. Петербургъ 1892. LXXXI. 729). O pogłosce, jakoby wielkie wojsko moskiewskie zbliżało się do Polocka, donosi także Commendone w liście z 1 maja 1573. Turgeniew, Mon. Russiae hist. I. 243. [2] Zob. powyżej str. 83. [3] Krzysztof Kostka, starosta golubski. [4] Jean de Monluc.

fuerat, Reipublicae enim merces illae attinuerant, verum quidquam[a] tum hac in parte effectum[b]. Posnanienses et Calissienses morae temporisque in cassum tracti impatientissimi[c] Masoviorum sententiae adiungi voluere, sed intervenientibus deputatis, Gnesnensique Castellano[1] praesertim qui correctarum legum exemplar in medium attulerat illaque die finituros reliqua deputatos promiserat, ad sequentem diem[d] negotium id suspensum est; haec namque quemadmodum pleraque omnia inconsulto reliquo equitatu nequaquam sancire potuerant[e]. Eadem die *[23. IV.]* a Supremo Regni Marschalco Ioanne Firleio eodemque Palatino Cracoviensi edictum de ordine atque tranquillitate comitiorum promulgatum ab senatu atque nobilitate approbatum sigillisque communitum fuit. Verum quod nullo quidem operae pretio statutum esset, a nobis etiam praetermittitur.

VIII. Kal. Maii[f] *[24. IV.]* militibus solutionem impensissime[g] deposcentibus[h] post plurimas atque diversissimas deliberationes factas, tandem postulatis eorum, quae ad Infantem Annam ante triduum fecerant[2], satisfactum quartaeque proventuum regiorum partis[i] residuum Tycocino solvendum decretum est. Perniciosissimus ille solvendi modus existimatus est, [j]ea quippe ratione aerarii publici inopia omnibus externis, qui tum comitiis interfuissent, patefactum iri et Knyssynensem pecuniae dispensationem omnium adhuc animis residentem magis fore exacerbatum et sororibus Iagelloniis praeiudicium futurum, thesaurum vero illum non nisi extrema necessitate instante aperiendum fuisse. Sed illorum, qui regiarum facultatum possessores fuerant, proventus reddere recusantium importunitate factum est, ut illud de Tycocino decretum adiretur[j].

Ea ipsa die *[24. IV.]* in Posnaniensium et Calissiensium consessu mutui sunt inter Gnesnensem Castellanum[1] et Aulae[k] Regiae Marschalcum[3] habiti sermones, utra videlicet res potior esset: regene[l] aliquantulum modico ordinis constituendi intervallo consumpto carere, an de illo ordine consultando tempusque frustra terendo regem dumtaxat exspectare, [l]an vero sine mora creato regi ordinem illum, qui antiquitus servatus atque per manus posteritati traditus esset, commendare[l]. Prioris sententiae[m]

---

[a] G: nihil. [b] G: effectum fuit. [c] G: impacientes. [d] G: ad postridianam lucem. [e] G: potuerunt. [f] G: XIII Calend. Maii. [g] O: impensisse. [h] G: urgentibus. [i] P, O: partes. [j—j] G *zam. słów* ea quippe ratione *do* decretum adiretur *ma* Hoc siquidem pacto exhaustum aerarium publicum omnibus externis patefactum iri et Cnyssinensis pecuniae dispensationem omnium adhuc animis residere et sororibus Jagelloniis praeiudicium futurum et thesaurum illum non nisi extrema necessitate instante aperiendum fuisse. Verum tamen illis, qui regiarum facultatum possessores fuerant, proventus reddere recusantibus summa necessitas istud de Tykocino decretum latum extorsit.
[k] G: curiae. [l] G: regine. [l—l] G *zam. słów* an vero sine mora *do* commendare *ma* an vero illico regem creare et ordini illi, qui antiquitus servatus atque per manus posteritati traditus esset adiungere. [m] P, O: sententia.

[1] Jan Tomicki. [2] Zob. powyżej str. 83. [3] Andrzej Opaliński.

Castellanus, posterioris Marschalcus auctores fuere, media nullius pretii ducta. Neutri sane harum sententiarum rationes deerant, sed eae ita[a] sunt moderatae, ut non totius iuris emendatio, quae esset et impossibilis et periculosissima, verum certi dumtaxat[b] articuli, qui soli regiae personae arctius quasi frenandae attineant et iuriiurando regio inserantur, exiguo[c] temporis spatio conferantur scriptique[d] censurae omnium adhibeantur.

Postridie *[25. IV.]* Galli Oratores salutata simul valedictaque Anna Infante Plockum[1] Varsavia discessere. In senatum vero vocati dum absolutio[e] instaret, [f]M o n l u c i u s[2] pauca de Rege Duceque suo disseruit, studio[f] scilicet Galliarum Regis commodisque Ducis Henrici prolixa pridem oratione[g] recensitis, etsi multos esse, qui eadem gratissimo animo accepissent, nonnullos tamen repertos[h], qui affectibus laborantes minus candide eadem pertulissent[i]. Hos scilicet egestatem Regis commemorare atque de conditionibus oblatis praestandis desperare nec id perpendere, quanta Rex Galliae dignitate, quanto splendore reliquos superet. Equites nempe Germanos per decennium ad sex miliones auri stipendiorum loco inde asportasse. Eundem hisce equitibus ab Condaeo et Admirallo ducibus ingentem pecuniae summam debitam tuendae[j] Gallicae existimationis causa ultro persolvere. Dotes item Sabaudiae Principi amitae, Hispaniae Navarraeque Reginis atque Lotharingiae Duci, sororibus suis, dedisse, quae duorum milionum auri summam explessent[k]; ea cum femineo sexui praestitisset, multo propensius fratri suo praestiturum, quae quidem, etiamsi Rex deneget, Galliam universam[l] tantum principem[ł], tantopere de se meritum, in Poloniam euntem absque lacrimis atque muneribus haudquaquam dimissuram[m]. Gasconum copias etsi formidabiles ob libertatem opprimendam videri[n], nec tamen easdem tam numerosas futuras, ut totum Poloniae Regnum, singulos vicinos hostes potentia excellens, opprimere queant nec in Ducis, verum Polonorum arbitrio, si ii eisdem indigeant, futuros. Praeterea difficultatem itineris per Archiduces Austriae Germaniaeque Principes impediendi trifariam refelli: neque enim Caesarem affinem Principem, ulla per eum data occasione hostem habiturum neque si eo competitore offendatur, legitimas eius pro filio preces minis immixtas cen-

---

[a] G, O: ita tunc. [b] G: tamen. [c] G: exio (*s*). [d] G, O: conscriptique. [e] P, O: absolutis. [f] G *zam. słów* Monlucius *do* studio *ma* Monlucio authore pauca verba de Rege Duceque suo fecere, animo. [g] G: dudum prolixa oratione. [h] G: reperturos. [i] G: tulissent. [j] G *niema* tuendae. [k] G: effecissent. [l] G: totam. [ł] G: ducem. [m] G: dimissurum. [n] G: videre.

[1] Płock wyznaczono posłom francuskim na miejsce pobytu podczas elekcyi, zob. powyżej str. 80. [2] Oratio Secunda eiusdem Reverendissimi et Illustrissimi Dni Ioannis Monlucii etc. ibidem apud ordines Poloniae habita, cum a praedictis dominis dimitteretur, Anno 1573. Die XXV Mensis Aprilis. Mowa dodana do tej, którą Monluc miał 10 kwietnia, a którą Szarfenberg wydrukował z oznaczeniem dnia przemowy. Zob. Estreicher, Bibliografia XXII. 545, 546. Zob. powyżej str. 47 n. 4.

sendas[a]. Eandem Germanicorum Principum quam Caesaris rationem esse, si vero id exposcat necessitas, plerosque horum Henricum in Poloniam venientem et decennalem militum exercitum ex Gallia reducturos[b]. Commemorare[c] etiam arctum admodum in mari inter duas arces e regione sitas, quae in Regis Daniae ditione consistunt, transitum, ubi ab eodem Rege Henricum arceri posse. Verum et Regi Dano cum Galliae Rege vetera foedera intercedere et quondam praedecessores[d] eius Gasconum opera Daniae Regnum defendisse atque ita[e] Regem beneficii memorem gratitudinis ergo transitum admissurum nec eundem Caesaris gratia prohibiturum, quemlibet namque regem accuratius propria, quam aliena negotia providere, Danum vero[f], si transitum recuset, summi Gallorum opprobrii[g] magnique proprii[h] dispendii occasionem[i] daturum, itaque iusta belli causa carentem nequaquam eandem illaturum. Quod si eo dementiae[j] redactus sit, exemplo quidem Suecorum, quos quondam Dani cum iisdem aliquot annos belligerentes cum mercibus in Galliam isthac traseuntes arcere nequiissent, vanum prohibentem eius conatum futurum[k]. Esse quoque inter Sueciae Regis Oratores nobilem quendam Suecum[l] navigationis peritum, qui mandato Regis sui, duce[l] Monlucio, Episcopi ex fratre filio, auxilia Gasconum ex Gallia contra Danos educturus erat, ni Rex Galliae pacificandorum Regum illorum sollicitus id factum vetasset. Inde constare posteaquam nobilis ille per arctum illum locum tuto transire auderet[m], multo tutius Ducem Henricum Regem Poloniae electum Polonorum ceterorumque principum copiis adiutum pro nominis gloria iter illac sibi aperturum. Triremium quoque Henrici a Monlucio factam in oratione mentionem ab nonnullis scommatis proscindi asserique Monlucium in mari unquam versatum, triremium navigationisque expertem esse. Verum sese Africam totam Graeciaeque insulas et urbes praestantiores omnes Mediterraneo et Adriatico mari adiacentes triremibus peragrasse, Angliam, Scotiam, Hiberniam atque Orcades insulas lustrasse. Triremium ergo usum, etsi in Sarmatico mari inutilem videri, verum et iis commode quovis mari navigari[n] posse et aliarum onerariarum navium, quarum Gallia magnam copiam habet, usum cum bello gerendo tum mercibus evehendis necessarium magnique emolumenti futurum. Asserere[o] item quosdam ab Oratoribus Gallis Regnum Poloniae largitionibus parari, at eos[p] Regis legatos, non

---

[a] G: videri. [b] G *zam. słów* si vero *do* reducturos *ma* si vero necessitas id postulet ducem in Poloniam venientem nonnullos eorum et decennalem militum exercitum ex Gallia reducturos. [c] G: commemori. [d] P: praedecessorum. [e] G *niema* ita. [f] G: Danum vero regem. [g] G: obrobrii (*s*). [h] G: sui ipsius. [i] G, O: causam. [j] P *błędnie* clementiae. [k] G *zam. słów* Quod si eo dementiae *do* futurum *ma* Quod si vero eo dementiae redactus sit, exemplo quidem Suecorum comprobari eos ipsos Danos cum iisdem aliquot annos belligerantes belli tempore cum mercibus in Galliam isthac transeuntes arcere nequiisse. [l] P: Suevum; O: Suetum. [l] P, O: duci. [m] G: potuisset. [n] G: navigare. [o] G: Assere. [p] G: regnum Polonum emi, verum eos.

mercatores esse pecuniaeque vim in Reipublicae commoda erogandam, non autem animos Polonorum creando in Regem Henrico Duce[a] devincturam promissam[b]. Neque enim regna auro, verum sola virtute atque eligentium voluntate et a propulsandis hostibus vi potentiaque arripi. Ducem itaque Henricum cunctis regis dotibus ornatissimum non alia de causa Regnum Polonum, quam virtute nominisque propagandi gloria fretum appetere. Ad haec si commoda aliqua accedant, nec ea quidem reiicienda esse, postquam enim se ipsum vitamque suam Polonorum fidei committat, nec ea, quae multo leviora[c] sunt, Polonis denegaturum et singulis, quae per Oratores obtulit, satisfacturum. Igitur[d] neque pecuniam, neque cuiusquam intercessiones, quibus Regnum hoc obtineat, curare, sola virtute excellenti id adipisci velle. Esse eum[e] et familia Polonis familiarissima Regumque omnium clarissima ortum, eoque aetatis ac roboris virtute[f] praeditum, ut singulis laboribus perferendis sit capacissimus, fortuna[g] adeo praestare, ut singula proposita felicissime conficiat. Idcirco Polonos, priusquam Henrico[h] Regno dignior quispiam offeratur, eundem tantis virtutibus celeberrimum candidatorum praestantiorem habituros. Si libelli scriptaque famosa de eo divulgentur, ista quidem veluti erronea et mendaciis referta utque[i] optimi Principis in odium adducendi gratia edita contempturos[j]. Nihil ergo amplius, quod tanti Ducis famae deroget[k] restare. Polonos vero Deum Immortalem totis viribus implorare debere, ut Ducem eum in regem[l] sibi largiatur ac quam citissime in Polonia incolumem sistat, Oratores quidem veluti gentis Polonae studiosissimos in id solum incumbere, ut de eorum Republica optime mereri queant, Monlucium autem ipsum desiderare, ut legationem suam apud exteros nationes quindecimam, apud Polonos alteram, faustam felicemque Poloni animis studiisque suis reddant, unde is immortale nomen apud se posteritatemque suam sit obtenturus, quod sibi sapientissimum, potentissimum, piissimum atque utilissimum regem primus obtulisset.

Articuli pridie *[24 IV]* propositi[l][1] per deputatos agitati sunt. Podoliis militibus absolutis alii Podgorienses seu Scepusienses in Minore Polonia[m] paulo post mortem Regiam conscripti[2], solutionem etiam postulaverunt, quare Minores Poloni Maioribus inconsultis litteris Podoliis militibus datis Podgorienses quoque per astum[n] inseruere sic, ut Tykocino CXVIII florenorum milia quartae regiorum redituum parti adiuncta in stipendium omnibus istis tradenda concederentur. Quare facile quidem negotium illud seda-

---

[a] G: duci. [b] G: promissa esse. [c] P: leniora. [d] G: Igitur Henricum. [e] G: Praeterea esse eum. [f] G, O: vigore. [g] G: fortuna quoque. [h] G *niema* Henrico. [i] G: atque. [j] G: neglecturos. [k] G: derogetur. [l] P, O: regnum. [l] G: nominati. [m] G: a minoribus Polonis. [n] G *ma po* per *puste miejsce zam.* astum.

[1] Zob. powyżej str. 85. [2] Uchwalono na zjeździe w Krakowie 15 lipca 1972 r., zob. powyżej str. 5.

tum, verum quod adversus Maiorum Polonorum voluntatem factum esset, ab iisdem tanquam sociis aegre perlatum est. Et sane exactiones Varsaviensi convocatione propterea dumtaxat sancitae fuerunt, ut ex singulis palatinatibus militibus limites eorum[a] tuentibus stipendia inde persolverentur[1] atque hac ratione Minores Poloni Podgoriensibus militibus sua tantummodo defendentibus reddere eadem debuerant, si singulorum ratio rite servanda fuisset.

Illa[b] ipsa die *[25. IV.]* Mniscii[2], quorum factio in dies crescebat, primo ne mutire quidem ausi, tum vero magnae senatorum partis gratia inflati, a criminibus, quae sibi per aulicos obiecta fuerant, per Stanislaum Szafranecium Castellanum Biecensem aliosque absolutionem adeo confidenter postularunt, ut eorumdem notam in aulicos redundare vehementer desiderarent. Verum quod res ista neque apud senatum, neque apud[c] nobilitatem satis discussa esset iudiceque careret, vulnus vero aegrotae atque orbae Reipublicae leniendum, non irritandum videretur, idcirco istorum similiumque iudicium tempori locoque opportuniori reiectum est. Porro aulici in senatu protestati sunt se, dum vitia criminaque in Rempublicam commissa annotarent senatuique referrent, munere suo perfunctos esse, nec id ipsum, dum irrita omnia acciperentur, amplius persequi velle, negotium autem totum iudicio Reipublicae committere. Hisce diebus Ioannes Senenius[d3] Zarnoviensis Castellanus Infantem Poloniae[e] pro Mniscis sollicitavit summopere orans, ut si quidpiam in eam deliquissent iisdem condonaret, nec enim culpam penes eos tantam sitam, nec a Republica pervestigatam esse, ut digna animadversione videretur eosque tanquam ministros Regios, quae mandarentur, coactos praestitisse. Infantem itaque pro summa prudentia, incredibili pietate virgineoque pudore summum clementiae testimonium, si pristinae eos gratiae restitueret, daturam. Ad haec ab Infante responsum: se quidem tantopere orbam parentibusque carentem omne praesidium refugiumque in fratre Rege collocatum habuisse, hoc defuncto in extremam orbitatem redactam. Ceterum superstite[f] adhuc ingenti contumelia affectam[g], unam enim ex pedisequis per vim abreptam[4], unde iram non modico temporis intervallo[h] conflatam, postea turpissime actam vitam acerbissimam mortem sortitam fuisse. Horum omnium auctorem sese hactenus ignorasse, verum Zarnoviensi Castellano pro Mniscis interpellante, tum demum satis intelligere, quorum arte illa conficerentur. Itaque tunc quidem impune id Mniscos laturos, neque enim decere se tanto luctu undequaque septam[i] de dignis Mniscorum poenis sollicitam esse, sed non desperare Deum orbitatis suae quandoque memorem

---

[a] G, O: eorundem. [b] G *niema* illa. [c] P, O ad. [d] G, O: Semienius. [e] G: Infantem Poloniae Annam. [f] G: vivo rege; O: eo superstite. [g] G: affectam se fuisse. [h] P: non modico tempore. [i] G: affectam.

[1] Zob. powyżej str. 25. [2] Jerzy i Mikołaj. [3] Sienieński, późniejszy kasztelan lwowski i wojewoda podolski. [4] Anna Zajączkowska, zob. powyżej str. 60.

atque atrocissimae iniuriae vindicem futurum[a]. Itaque Castellanus ab Infante dimissus est.

Vigesima septima[b] Aprilis die frequentissima senatus equitumque invicem conveniente multitudine[c] et singulis electionem obnixe[d] efflagitantibus Archiepiscopus, etsi[e] non ea quae tantum actum decuerat solennitate, electionem proposuit, aliis, Minoribus praesertim Polonis, propositionem illam sibi denegantibus, aliis proponentem clamore excipientibus. Quare ea die conclusum, ut iam electio et simul regiorum morum reformatio aggrederetur.

Postera die[f] *[28. IV.]* itaque de pridiana conclusione passim disceptatum tertiaque confoederationis dudum memoratae[1] mentio iniecta est, de qua ceteroque ordine stabiliendo in Posnaniensi Calissiensique consessu a Gnesnensi Castellano[2] Aulaeque[g] Regiae Marschalco[3] in diversas partes rationes pridem prolatae tunc repetitae sunt, quarum capita breviter notare libuit. Qui regis electionem reliquis[h] Reipublicae negotiis praeteritis extorquebant, eius solius gratia in comitia electionis titulo indicta[i] venisse se referebant, correctioni legum, cui confoederatio quoque attineat, nec sese per sagacitatem aptos esse, nec eandem approbare. Rege se quamprimum indigere, qui iurium sit egregius vindex, qui aegram Rempublicam stabiliat, conqussatam restituat[j]. Hunc, si conscientiae iurisiurandive memor sit, ex iure scripto perbelle cuncta administraturum, sin minus, etiam si mille legum acervi cumulentur milliesque corrigantur, omnia pessum daturum. Eos idcirco[k], qui sint eiusdem sententiae, si mora in electione adhibeatur, si tempus tantum extrahatur, per vim, furorem et acclamationem Regem tandem creaturos. At illi, qui ordinis constituendi auctores fuerant, talibus sunt rationibus usi. Interregnum licet apud cunctas gentes incommodum et miserabile fieri, Polonis vero tantum emolumenti afferre, ut eius tempore quibus indigeant quasque velint libertates sancire sancitasque illi, qui omnium consensu creatus rex sit, maiorum more offerre liceat. Quare etiamsi alia exempla deessent, unam depravatam Regis nuper defuncti vitam moresque immutandarum seu augendarum[l] immunitatum et arctioris potestatis regiae statuendae evidens esse argumentum. Regem siquidem, si eiusdem licentiae futurus sit, novissima prioribus peiora redditurum et politiae formam prorsus eversurum; si frenum iniiciatur, mitiorem futurum. Ergo non rege, verum ordine quasvis respublicas constare, non rege, sed lege firmari. In eam igitur sententiam itum est, ut conditiones soli regiae personae attinentes in omnium deliberationem venirent.

De confoederatione autem varii sermones collati. Alii ullam om-

---

[a] G: fore. [b] G: XXVIII. [c] G: convenienti multitudini. [d] G *niema* obnixe. [e] G *niema* etsi. [f] G: Postridie. [g] G: curiaeque. [h] G *niema* reliquis. [i] G: insignita. [j] P *niema* conquassatam restituat. [k] G: Eos itaque [l] G: agendarum.

[1] Zob. powyżej str. 24. [2] Jan Tomicki. [3] Andrzej Opaliński.

nino approbabant eamque conspirationem appellabant, alii restrictam esse volebant ita, ut ei Augustana duntaxat et Romana religio insereretur, alii omnium sectarum licentiam admittebant, alii denique, quorum Dobrogostius Potvorovius Calissiensis Iudex auctor fuerat, eam moderationem afferebant[a], ut praenominatae ambae religiones licitae essent, ceterae nobilibus tantum liberae sint, verum ministri, si palam easdem spargere ausint[b], severe puniantur. Sed ne id quidem remedium Archiepiscopo, cunctas a Romana diversas scismaticas existimanti, placuit.

III. Kal. Maii *[29. IV.]* in senatu isthaec tractata sunt: quartam proventuum regiorum partem, unde stipendia milites prompturi essent, plerique Ravam, plerique Leopolim reddendam censuere; hanc vicinitas loci, illam publica lex invitabat[1]. Itaque Leopolis militum respectu habito ab senatu pro illa vice ei negotio assignata. De iis quoque consultatum, qui ex proceribus Tykocinum ablegandi et quibus tam stipendiorum militarium, quam decem florenorum milium Palatino Inovladislaviensi[c][2] ab Rege Sigismundo Augusto legitime debitorum persolvendorum cura committenda esset. De legatione item Moschica deliberatum, eius provincia Andreae Taranovio[d][3] mandata, caput causaque foederum transactio, Sueciae Rege iisdem inserto, decreta. Res etiam Pryemii Piersniciique[4] acta, non tamen transacta est. Deputati conditionibus personae regiae attinentibus assignati, ceteri quidem unanimes concordesque fuerunt, de confoederatione ineunda diversissimum[e] senserunt, aliis eam tollere studentibus, aliis obnixe defendentibus atque ni haec primum sanciatur, ullam omnino electionis mentionem facere volentibus.

Eadem pauloque prioribus diebus inter diversos communesque sermones vulgo sparsum est caedem illam in Gallia editam religionis gratia patratam atque atrocissimam exstitisse[5], Oratores item Gallos (Archiepiscopo in Posnaniensi Calissiensique palatinatu XI[f] Kal. Maii *[21. IV.]*[6] eadem affirmante) ad ducentorum aureorum milia proceribus equitibusque nonnullis per peculiares litteras Regio nomine, si sibi adiumento essent futuri, pollicitos esse. Episcopum quoque Valentinum[7] Lubecae[g], dum in Poloniam proficisceretur, ob retenta a Gallo Rege stipendia aliquantulum[h] detentum fuisse,

---

[a] G: asserebant. [b] *W* P *opuszczono wyrazy od* verum ministri *do* ausint.
[c] G: Iunivladensi. [d] G: Tharnouius. [e] G: diversissime. [f] G: IX Calend. Maii.
[g] G: Lubeci; P: Lobecae. [h] G, O: aliquamdiu.

[1] Konstytucya sejmu lubelskiego 1569 r. art. 13. postanawiała, że miejscem oddawania kwarty ma być Rawa (Vol. leg. II. 95.); 17 kwietnia uchwalili jednak deputaci, że kwarta ma być dostawiona do Lwowa i żołd wypłacony 31. maja. Zob. powyżej str. 71. [2] Jan Krotoski. [3] O licznych jego poselstwach zob. Papr. 427—8. [4] Zob. powyżej str. 70. [5] Noc św. Bartłomieja. [6] Poszczególne województwa odbywały od czasu do czasu oddzielne narady. Orzelski wspomina kilka razy o takich zgromadzeniach, przedewszystkiem województw poznańskiego i kaliskiego, prawdopodobnie dlatego, że brał w nich osobiście udział (np. 24 kwietnia, zob. powyżej str. 85). [7] Jean de Monluc.

quod quidem exhausti illius aerarii alienique aeris contracti indicium esse. Sed ista postea ab oratoribus refutabantur.

Ultima Aprilis die *[30. IV.]* in senatu quidquam actum est, aliis festo illo die Ascensionis Domini sacro[a] devotioni deditis, aliis Pryemii Piersniciique cum Konopaciis, Kostcis Cemisque concordia perficienda occupatis[1]. Atque haec quidem ita per arbitros constitit, ut bona illa adempta Pridie Id. Maii *[14. V.]* per Prussos restituerentur, damna vero, quae per illos[b] illata essent, Castellani Gedanensis[2] et Aulae[c] Regiae Marschalci[3] arbitrio compensarentur. Deputati quidquam etiam egerunt altercationibusque mutuis collatis, multis item eorum absentibus, passim dilapsi sunt.

Kal. Maii de confoederatione ista tractata[4]. Episcopi iis eam conditionibus accepturos se dixerunt, si intra terminos certos statueretur, si reditus facultatesque cunctae suis delubris attinentes iisdem adiacerent, Evangelici si sua templa habere velint, eadem proprio sumpto extruerent procurarentque[d]. Wołhynii sua quoque fana[e 5] confoederationi inseri petierunt.

Commemoratae quoque sunt in senatu septem decem[f] bombardae tormentariae Palatini Cracoviensis[6] iussu Lipovecia[g 7] Varsaviam advectae ducentique milites sclopetarii acciti, Praefecti item Samogitiae[8] armatura in consultatione habita; verum isthoc in metum domesticorum hostium reiiciente, illo vero ullam instituti rationem inferente res quidem ea[h] indecisa relicta est, Palatinus tamen[i] eo facto multum apud nobilitatem proceresque aliquos invidiae contraxerat.

Andreae[j] Taranovio (quem legationis Moschicae munere oneratum penultima Aprilis *[29. IV.]* diximus)[9] eiusque exiguo[k] comitatui, cum absolvendus esset, sumptus pro viatico ex aerario publico deerant[l], adeo illi bonorum Reipublicae possessores publica commoda curabant, ut de publicis proventibus etiam minimo defuissent. Quapropter Stanislaus Słupecius Lublinensis Castellanus de suo impensas Taranovio largiri pollicitus est.

Masovii et Płocenses sicut antea ita tunc[l] quoque mirum in modum tam proceres, quam nobilitatem ad ineundam electionem sollicitarunt[10]. Aulici apud senatum, oratione[m] per Ioannem[n] Thomam Drohoie-

---

[a] G *niema* sacro. [b] O: per eos. [c] G: curiae. [d] G: procurentque. [e] G: sua quaeque delubra. [f] G: XVIII. [g] G: Liponiciae. [h] G *niema* ea. [i] G *niema* tamen. [j] G *niema* Andreae. [k] G: e regno *sam.* exiguo. [l] G: dederant. [l] G: nunc. [m] P, O orationes. [n] G *niema* Ioannem.

[1] Zob. powyżej str. 91. [2] Jan Kostka. [3] Andrzej Opaliński. [4] Zob. powyżej str. 91. [5] Prawdopodobnie mowa tu o cerkwiach prawosławnych. [6] Jan Firlej. [7] Wątpliwe, czy to Lipowiec, zamek bpów. krakowskich, na zachód od Krakowa, przy gościńcu, prowadzącym do Pszczyny na Śląsku. [8] Jan Chodkiewicz. [9] Zob. powyżej str. 91. [10] Mazowszanie i Płocczanie należeli do partyi katolickiej, która pod wpływem Commendonego parła do jaknajrychlejszej elekcyi, ażeby nie dopuścić do narad nad artykułem o zachowaniu pokoju religijnego na podstawie konfederacyi warszawskiej. Por. Uchańsciana V. 525—7.

vium[1] habita, petierunt, ne quod argentum regiae mensae attinuisset et ab Rege defuncto testamento dicatum esset, a proceribus sibi denegaretur et ut ab senatu de die, loco modoque sepulturae Regiae commonefierent.

Illa ipsa die *[1. V.]* Georgius Słucensis Dux senatoriam sellam[a] consedere[2], verum ullo operae pretio conatus est, Lithuanis nimirum proceribus Praefectoque Samogitiae[3] praesertim resistentibus ac contendentibus, nec Ducum ordinem in senatu haereditarium esse, nec Ducem Słucensem litteras ullas eum locum sibi concedentes praeter has, quae et per corruptiones acquisitae et noctu datae essent, habere, praescriptione quoque et absentia unionis Lithuanicae tempore eo loco privatum[b], ad haec, si id sibi concessum sit, Prussiae Ducem eidem ordini senatorio admittendum esse[c].

VI. Non. Maii *[2. V.]* deputati conditiones[4] unanimi voluntate decretas tandem[d] in senatum retulere. Pomeranorum Ducum[5] legati intervenere atque in hunc sensum orationem habuere: imprimis[e] ius, quod antiquitus tam ipsi per se quam vicarios ad electionem Polonorum Regum haberent, commemorarunt, exemplum Boguslavi Ducis ad Ioannis Alberti electionem a Polonis vocati citarunt[6]; per Sigismundum Augustum Regem mutuati centum milium talerorum debiti duodecim item milium florenorum[f] foenoris[g] et octo milium[h] muneris per bimestre retenti solutionem postularunt, cuius summae reddendae quod tempus iam elapsum esset nec Poloni solvere eam vellent, fideiussores nominatimque Castellanum Gedanensem[7] tradi sibi petierunt et hos in honesta atque militari custodia servaturos se, quoad sibi satisfiat, promiserunt; limites certos Poloniam atque Pomeraniam interiacentes[i] assignari et constitui[8], navigationem Polonorum per certa flumina in Pomeraniam iure Polono sancitam renovari, Ducum nomine rogarunt. Id etiam polliciti secundum Loviciensem legationem[9] ad se missam singulos omnino hostium, qui per suas ditiones Poloniam sint invasuri, transitu prohibituros, cuncta officia debita, quibus Poloniae Bytomi[j] (*s*) Lemburgique[10] respectu

---

[a] G: senatorium locum. [b] G: Praescriptione et absentia in unione Lithuanica loco isto privatum esse. [c] G, O: necessario admittendum esse. [d] O *błędnie* tantum. [e] G: Primum quidem. [f] G, O *nie mają* florenorum. [g] G: usurae. [h] G: et octo milium talerorum. [i] G: circumiacentes. [j] G, O: Bytoni.

[1] Sekretarz i dworzanin króla Zygmunta Augusta. [2] Zob. powyżej str. 83. [3] Jan Chodkiewicz. [4] Zob. powyżej str. 84. [5] Jan Fryderyk i Ernest Ludwik, książęta szczecińscy. [6] Zob. instrukcyę daną posłom pomorskim Noailles III. 367—8. [7] Jan Kostka; o długu tym zob. powyżej str. 61. [8] Regulacyę granic między Polską a Pomorzem przeprowadzano w 1549 r., zob. Designatio finium inter Poloniam et Pomeraniam per Nuntios Regis Poloniae facta. Dogiel I. 587—8. [9] Mowa tu zapewne o zawiadomieniu o śmierci króla Zygmunta Augusta wysłanem z Łowicza przez zjazd panów wielkopolskich, odbyty tamże w lipcu 1572 r. Zob. Noailles III. 90. [10] Okręgi Bytow i Lęborg (Lauenburg) będące w posiadaniu to Polski to Krzyżaków zostały oddane w 1452 r. jako lenna Erykowi II ks. szczecińskiemu. W 1526 r. nadaje je Zygmunt Stary Jerzemu I i Barnimowi XI, którzy zrzekają się natomiast 14.000 czerwonych złotych węgierskich, części posagu księżniczki Anny, obiecanego Erykowi II przez Kazi-

addicti sint, iuxta antiqua foedera praestituros. Petierunt etiam mirum in modum, ut summae illae quas Pomeraniae nobilitati Rex nuper defunctus deberet, similiter Ernesti Veieri[a] [1] emerita stipendia consuetaque munera longo tempore detenta[b] itidem ac Ducibus persolverentur, vereri namque Duces, ne sua nobilitas extremae egestatis, ad quam fere redacta sit, impatiens extrema experiri cogatur; hanc quidem a Ducibus hactenus cohibitam fuisse.

Reliquum huius diei *[2 V.]*, dum articuli a deputatis in senatu recitarentur atque confoederationis mentio fieret, in eadem discutienda consumptum est, Siradiensi nobilitate summa cum molestia electionem efflagitante. Igitur ex episcopis unus Cracoviensis[2] foederi illi favebat[c], ceteri et iis ex profano seu seculari, ut vocant, ordine nonnulli adiuncti, quorum quindecim plus minus e toto senatu fuere, diversum sentiebant, Episcopi vero Cracoviensis sententiae quinquaginta senatores astipulati[d]. Utraque pars iis potissimum rationibus nitebatur. Confoederationis oppugnatores asserebant ea non solum haeresibus quibusvis, verum etiam atheismo[e] viam patefieri et non modo eum concedi, sed plane tanquam lege quapiam approbari[f]. Deinde Regem Poloniae electum, si forte illam sectam profiteatur, quae iusiurandum quodlibet vel nihili pendat[g], vel omnino tollat, ista licentia in confoederatione expressa religionis praetextu immunem ab iuramento praestito futurum, postea episcopos totumque spiritualem, ut vocant, statum, si reditibus, facultatibus, fundationibus, proventibus omnibus, iure sepulturae et aliis id genus commodis privatus foret, grandi iniuria affectum iri. Harum rationum Cuiaviae[h] Episcopus[3] auctor exstitit, postremam Lanciciae Palatinus[4] addidit spiritualem ordinem eam confoederationem neque posse, neque audere approbare. Propugnatores istius foederis has[i] proferebant rationes. Primam: non aperiri aditum haeresibus atheismoque[j] in vinculo illo aliudque verba sonare, nempe pacem inter dissidentes in religione[k] Christiana sanciri, scriptu-

---

[a] G: Vegeri. [b] G: retenta. [c] O *ma* astipulatus est *zam.* favebat, *a potem następujące zdanie*: non quod sententiae isti ex animo faveret, religioni enim suae contrariam esse bene cognoverat, sed ut populi favorem (vivente enim rege demortuo dum officio cancellariatus fungeretur, multa contra senatus et nobilitatis Polonae assensum cum maximo Reipublicae detrimento minori sigillo obsignaverat) sibi conciliaret. [d] G: astipulati sunt. [e] G, O: etnicismo [f] G: approbari et ratifieri. [g] G: pendeat. [h] G: Wladislaviensis. [i] G: eiusmodi. [j] P, O: atheismosque. [k] G, O: de religione.

mierza Jagiellończyka w 1466 r. Lenno to zatwierdza Barnimowi XI i Filipowi I, synowi Jerzego I, Zygmunt August dyplomem z 20 września 1549 r. Akta tyczące się tej kwestyi zob. Dogiel I. 574—587. [1] Późniejszy wojewoda chełmiński. Od 1564 r. służył jako pułkownik króla Zygmunta Augusta w Inflantach. Bliższe szczegóły o nim zob. Niesiecki IX. 266—7. [2] Franciszek Krasiński, jedyny z biskupów podpisał konfederacyę warszawską. Zob. w tej sprawie Instrukcyę daną posłom kapituły krakowskiej do biskupa z 11 II 1573 i odpowiedź Krasińskiego z 19. II. Bibl. Ord. Kras. 1872. Akta poselskie i korespondencye Franc. Krasińskiego 1558—1576. Str. 351—366. Nadto zob. powyżej str. 24. [3] Stanisław Karnkowski. [4] Jan Sierakowski.

ram siquidem sacram ullibi caedes lanienasve[a] pro Christiana fide exercendas non praecipere solum, sed nec concedere. Alteram hanc: posteaquam Turcae, Armeni, Tatari, Graeci, Iudaei non morentur solum in Polonia, verum etiam et degant et versentur, religiones suas profiteantur, libertatibus perfruantur[b] atque una quasi civitate utantur, propterea nec in illos, qui ullo iure haereseos convicti sint, nec in alios, qui eadem cum ceteris equitibus immunitate aequoque iure utantur, acerbe animadvertendum esse. Tertiam: neque ex proventibus quidquam adimi, neque eminentiae derogari, neque religionem tolli[c] Romanam eo ipso foedere, verum pacem atque securitatem Reipublicae dumtaxat statui. Quartam Palatinus Sandomiriae[1] proposuit, nimirum inter externos plurima civilia bella horribilesque vastationes et horrendas caedes religionis gratia exstitisse, quo saevo atrocique exemplo non monitos tantum, sed perterritos quoque Polonos prudentissime facturos, si eo tempore, quo pax atque omnis adeo ordo in suis manibus situs esset, sibi liberisque suis sint consulturi atque eundem confirmaturi. Exstare[d] Vladislai Jagellonis acerbissimam[e] legem[2], quae si reliqua statuta exequenda sint, sat triste exemplum atque principium crudelissimi exitii absque dubio exsisteret, etiamsi fautores deessent; eandem[f] siquidem inter ceteras iuramento regio adhibendam per regem nolentem volentem perferendam esse[g]. Quod vero iusiurandum regium ab Episcopo Vladislaviensi propositum attineat, id ipsum regem violantem, non pro haeretico solum, sed pro tyranno habendum regnoque pellendum esse.

Aulici de Mnisciano iudicio[3] solliciti frementesque, quod technae dolique detecti surdis auribus praeterirentur, ultro instigatorum munere perfungi cupiebant, si senatus in diiudicanda causa illa[h] gravitatem, constantiam, sinceritatem atque severitatem perspexissent, sed quod nullius plane pretii res atrocissima esset, maerore angoreque affecti silentio tunc eandem praeterierunt.

Postero die[i] *[3. V.]*, qui Dominicus fuerat, Cracoviae Palatinus Regni Summus Marschalcus[4], qui tam diu protractae morae si non auctor, conscius quidem a multis credebatur, tandem per praecones[j] electionem indici et proclamari pro crastina seu sequenti die *[4. V.]* in urbe atque suburbiis[k] mandavit, omnibus ingenti laetitia perfusis. Porro iis plerisque omnibus

---

[a] P: lanienasque. [b] *W* P *opuszczono wyrazy* libertatibus perfruantur. [c] *W* P *opuszczono wyrazy* derogari neque religionem tolli. [d] G: Extare quoque. [e] G: acerbam. [f] P, O: tandem. [g] G: per regem nolentem volentemve ferendam esse; P: referendam esse. [h] *W* O *opuszczono* causa illa. [i] G: Postridie. [j] G, O: praeconem. [k] G: Warszaviae *zam.* in urbe atque suburbiis.

[1] Piotr Zborowski. [2] Edykt wieluński contra haereticos et fautores eorum, zob. Vol. leg. I. 38. [3] Zob. powyżej str. 89. [4] Jan Firlej.

noctibus cum tympanorum et tybicinum, tum[a] tormentorum et bombardarum ingens sonitus passim exercebatur.

IV. Non. Maii[b] *[4. V.]* [1], singulis tam proceribus quam equitibus magna frequentia[c] in castra venientibus et electioni plane intentis, ad singulos palatinatus perlatum est Słucensem Ducem[2] cum armato exercitu occupandae senatoriae sellae gratia castris appropinquare, Palatinum autem Vilnensem[3] Samogitiaeque Praefectum[4] ac ceteros proceres Lithuanos armis itidem instructos conatuum eius reprimendorum causa eodem pergere; quapropter ex proceribus nonnulli ad utrosque missi sunt, qui ab armato illo adventu propositoque eos averterent[d] hortarenturque totius Reipublicae nomine, ne[e] gravissimum regis creandi negotium[f], cuius gratia omnes eo convenissent[g] et in quo totius Regni salus consisteret, armatis illis copiis interturbarent, totam vero rem futuri regis iudicio committerent. Ad hunc modum sedato imminenti tumultu Lithuanisque pacatis in singulis palatinatibus tandem inchoata est electio. Ac in palatinatibus[h] quidem Calissiensi et Posnaniensi Archiepiscopus vetustis litteris Casimiri, Sigismundi primi multorumqne aliorum Poloniae Regum publice perlectis ius suum, quod tanquam Primas Regni in proponenda electione haberet, singulis patefecit[5]. Postea ab omnibus ope Spiritus Divini latino hymno[i] devote implorata, Palatini primum Posnaniensis[6] mentio iniecta est. Periculosum cuncti existimabant Palatino, qui nec unioni Lithuanae, nec Ducis Prussiae homagio, nec electioni interfuisset[7], summum vero, videlicet Cracoviensis Palatini parem, locum in senatu tenuisset[8], tam longo temporis intervallo carere verebanturque, ni[j] ante coronationem crearetur[k], ne aliquis alius aureum pomum, unum ex insignibus Regni,

---

[a] P: tum tympanorum, tum quoque tormentorum et bombardarum. [b] G: Quarto die Maii. [c] G: cum magna frequentia. [d] P, O: adverterent. [e] P, O: nec. [f] G: ne praestantissimum electionis negotium. [g] G: venissent. [h] *W O opuszczono* tandem inchoata est ac in palatinatibus. [i] G *niema* latino hymno. [j] G: ne. [k] G: creetur.

[1] Por. Dyaryusz elekcyi Henryka króla (od 4—13 maja) po łacinie. Noailles III. 372—386. [2] Jerzy Olelkowicz, zob. powyżej str. 93. [3] Mikołaj Radziwiłł. [4] Jan Chodkiewicz. [5] Przed rozpoczęciem elekcyi Uchański zaznacza swoje prawo pierwszeństwa podczas bezkrólewia, które było kwestyonowane ze strony Małopolan i dyssydentów. Podczas konwokacyi warszawskiej wnieśli posłowie małopolscy protest przeciwko przewodnictwu prymasa do grodu warszawskiego, na co Uchański odpowiedział wielką mową, w której przytoczył wszystkie dowody pierwszeństwa prymasa podczas bezkrólewia. Protest posłów i odpowiedź prymasa drukowane u Noailles III. 67—81, cały przebieg sporu przedstawia Wierzbowski, Uchansciana V. 496—515. Dokumenta, które miał Uchański odczytać, są to zapewne te same, na które powołuje się w swej mowie, wygłoszonej na konwokacyi. [6] Wojewoda poznański Łukasz Górka zmarł 23 stycznia 1573, zob. powyżej str. 23. [7] Nie jest podpisany na akcie Unii z Litwą, zob. Vol. leg. II. 87, a podczas hołdu księcia pruskiego w Lublinie w 1569 r. niósł jabłko wojewoda sandomierski, zob. Jagiell. V. 374. [8] W zasiadaniu wojewodów krakowskiego i poznańskiego była alternata. Porządek Rady koronney, Polskiey y Litewskiey, iako iuż iedney Rzpltey, postanowiony przez Króla I. M. y Radę koronną w Lublinie na Sejmie Walnym spólnym r. P. 1569, zob. Vol. leg. II. 93.

in illa solemni cerimonia regi anteferret atque Maiores Poloni cum aliis praerogativis, tum hac quoque dignitate et eminentia prorsus excederent. Quapropter eligi eum in castris placuit et singulis ordine suffragia ferentibus Petro Czarncovio Castellano Posnaniensi, viro familia illustri, dignitate sublimi et aetate provecto, tantum munus ab omnibus delatum, sed eo recusante causamque in aetatem quietis amantem reiiciente, quo magis renuebat, eo impensius magnis multisque precibus singuli instabant, ne officium id, quo ab omnibus dignissimus visus esset[a], in contemptum quasi omnium sprevisset, itaque id solum tunc impetravit, ut paucum temporis spatium deliberando tanto negotio sibi concederetur.

Porro Archiepiscopus[b] electionem propositurus haudquaquam officium id pro debito atque dignitate absolvisse visus est[c], etenim [d]non in uno dumtaxat angulo (ut sic dicam) Regni, verum[d] in conspectu facieque totius Reipublicae eam proponere et negotium totum ita discutere debuerat, ut constaret, utrum de Piasto seu indigena aliquo, an[e] vero de externis competitoribus esset tractandum. Certe illi, quorum in eo munere praestando successor atque vicarius Uchanius exstiterat, non privatim, verum publice idem obierant. Piastorum ergo externorumque indistincta atque indecisa res ac mixta mentio suffragiaque amborum facta confusionis exemplum praebuere.

Istos igitur competitores promulgavit: Ernestum Archiducem Austriae, Henricum Andium Ducem, Ioannem III Sueciae Regem atque Piastorum, hoc est incolarum seu civium Regni aliquem, sententiam tamen[f] suam ad Ernestum, Posnaniensi Episcopo et Calissiensi Castellano[1] fratribus solis sociis, qui palam idem profitebantur, inclinavit, ceteris cetera suffragia dicentibus. Henricus Gasparo Zebrzydovio Palatino Calissiensi, Petro Posnaniensi, Alberto Rogoznensi Czarnkoviis[g], Petro Potulicio Praemetensi, Nicodemo Łęcinio Naclensi, Ioanne Koscielecio Biechoviensi, Stanislao Wysocio Landensi, Andrea Gosławio Camenensi Castellanis et Andrea Opalenio Aulae[h] Regiae Marschalco auctoribus ingentem sententiarum sibi ex nobilitate faventium numerum habuit, [i]Ioannem videlicet Zborovium Odalanoviensem Praefectum, Mathiam Gorecium Posnaniae Vexilliferum, Dobrogostium Potvorovium Calissiae Iudicem, Ioannem Vitoslavium Calissiae Notarium, Janussium Latalium, Venceslaum (Piasto tamen non neglecto) Ioannemque Ostrorogos, Martinum Luovium, Albertum Piersnicium[j] Christiburgensem Praefectum, Ioannem Rozrazevium, Nicolaum Melinium, Nicolaum, Mathiam Ioannemque Orzelios, Andream Stricovium, Stanislaum Kierscium, Andream Przecławium, Pogorzelios, Ruskovium, Petrum Złotkovium, Iacobum Jastrembium, Novomiescios, Biela-

[a] P: est. [b] G: Archiepiscopus postea. [c] G: absolvit. [d—d] G *niema od* non in uno *do* verum. [e] G, O: utrum. [f] G: vero. [g] G: Petro Czarnkovio Posnaniensi, Alberto Czarnkovio Rogosnensi. [h] G: curiae. [i—i] G *niema długiego ustępu od* Ioannem videlicet *do* narrabatur fabula. [j] O: Pierschlinium.

[1] Adam i Jan Konarscy.

nium[a], Andream Kuklinovium, Petrum Gadkovium, Petrum Choinium, Lucam Piersnicium[b], Thomam Samostrzelium, Andream Koscielecium, Andream Czarnkovium, Stanislaum Vłanovium, Stanislaum Włosinovium, Melchiorem Iaskołecium, Ioannem Wysocium, Zaleszynium[c], Martinum Łovencium, Martianum Mirzevium, Petrum Bobolecium, Nicolaum Spławium, Hieronymum Smogulecium et Baranovium. Hos vero Andrea Grodenio liberius quisquam praecipitis ac praeposteri consilii arguebat; in summam is admirationem vertebat, quod peregrino et ignoto, immo ante vix audito viro, tantum deferrent munus non alia scilicet ratione adducti, quam nimia et fatali credulitate[d], qua legatis eius, vanissimis hominibus, coelum, terras atque maria pollicentibus tantam adhiberent fidem, qui non alio modo, quam impostura Regnum ambirent, praesertim cum promissa illa ob inopiam Gallici Regni aesque alienum ingens assiduis bellis contractum omnino praestando impossibilia essent; sed surdis narrabatur fabula[1]. Sueciae Regi praeter Bartholomaeum Suchorzevium Calissiae Succamerarium et Sventoslaum Orzelium, [e]Severinum Palencium (Piasto tamen haud omisso), Ioannem Smogulecium et Petrum Mecielium[e] expressa nomina nemo dabat. Piastiani, seu Piastorum fautores praecipui habiti: Ioannes Tomicius Gnesnensis, Andreas Comes Gorcanus Medirecensis et Iacobus Rokosovius Sremensis Castellani [f]magnum item asseclarum coetum in suam sententiam trahebant, Stanislaum nempe Gorcanum Comitem, Procopium Bronievium Posnaniae Succamerarium, Raphaelem Lesczynium Radeoviae Praefectum, Andream Grodziecium Calissiae Vexilliferum, Stanislaum Bninium Posnaniae Iudicem, Raphaelem Pryemium Calissiae Pocillatorem, Nicolaum Zernicium Calissiae Proiudicem, Stanislaum Lipscium Subdapiferum Calissiae, Georgium Latalium, Andream Zarembam, Stanislaum Pryemium, Nicolaum Tomicium, Petrum Grodziecium, Janussium, Stephanum Andreamque Grodenios, Ioannem Roskovium, Nicolaum Gloginium, Ioannem Malechovium, Albertum Jezovium, Stanislaum Bardscium[g], Ioannem Bninium, Ioannem Suchorzevium, Dobrycium, Grynicium[h], Marsevios, Adamum Grochovium, Iacobum Pogorzelium, Rochum Petrumque Zychlinios, Albertum Zaiączkovium, Felicem Jaktorovium (Henrico non praetermisso), Ioannem Falibovium, Janussium Wrzesinium, Wengerium, Albertum Spławium, Christopherum Bialoslivium, Ioannem Gaievium, Georgium Kielczovium, Głogovium, Bieganovium, Philippum Smogulecium, Lipscium et Ioannem Piotrovium, edendi[i] de nomine Regis ancipitem, nec horum quispiam indigenam Regem tunc nominavit[f]. Moscorum Principi unus Laurentius Słupscius, Sueco Regi Infantique Poloniae[j] Stanislaus Sandivogius Czarnkovius

---

[a] O: Bielavium. [b] O: Pierzchlinium. [c] O: Ioannem Zaxinium. [d] P, O *błędnie* crudelitate. [e—e] G *niema od* Severinum *do* Mecielium. [f—f] G *zam. całego ustępu od* magnum item asseclarum *do* regem tunc nominavit *ma* magnam item nobilium catervam in suam sententiam trahebant, verum istorum nemo Piastum de nomine appellavit.
[g] O: Barscium. [h] O: Grimeum. [i] O: cedendi. [j] G: Infanti, Sueco Regi.

Referendarius, Rosembergo Caesaris Oratori Stanislaus Comes Gorcanus astipulati[a].

Non videtur praetermittenda controversia inter Nicodemum Łencinium et Gabrielem Złotkovium de Castellania Naclensi aliquot ante diebus agitata. Habebat uterque litteras Regias e cancellaria[b] per errorem traditas, munus id utrique concedentes, Łęcinius quidem priores, atque iuxta easdem Lublinensibus legibus insertus et Castellanus Naclensis appellatus eoque officio functus in Russiam revidendorum Regiorum proventuum causa ab Rege missus litterisque declaratus est[1], necnon comitiis aliquot postea vivente adhuc mortuoque Rege interfuerat, in senatu sententias ullo resistente dixerat. Złotcovius e contra posteriores aliasque[c] Castellanum Naclensem eum quoque declarantes impetrarat[d], in senatu vero unquam antea praeterquam istis electionis comitiis intererat[e]. Itaque et tunc utroque sellam suam considente Palatinus Cracoviensis Summus Marschalcus[2] suo ordine Łencinium suffragium ferre iussit absolutaque per hunc[f] sententia, Złotkovio vero[g] ob repulsam fremente, asseruit se his tantum, quibus Rege superstite[h] ac postea defuncto consuevisset, suffragia distribuere, novis ignotisque hominibus commode id praestare non posse. Contentio isthaec apud nobilitatem quoque tractata ad censuram seu decretum futuri regis reiecta est.

Quinta Maii dies in absolvendis sententiis consumpta est. Gaspar Goscius astrologus et[i] medicinae doctor, Posnaniensium legatus[3], iure scripto, quo electionis particeps urbs ea (quemadmodum Cracovia quoque et Leopolis) declarata est, perlecto, eiusmodi sententiam protulit, se civium suorum nomine eum velle regem, qui consensu omnium creetur, de nomine, quod Piastiani multorum animos distraherent, quemquam protulit[j]. Porro ii[k] suspicione vulgo laborarunt, vel quod Piastum solummodo iactarent[l], neminem vero nominarent atque id temporis [l]frustra absumendi gratia facerent, vel quod eo nomine[l] certis forte rationibus abditum[m] Ernestum ceteris competitoribus obiicere percuperent. Igitur appellare Piastos iussi aliquamdiu cunctati sunt, Castellanus tandem Gnesnensis[4] pro sua dumtaxat persona septem nominavit: Nicolaum Radivilum Vilnae, Petrum Zborovium Sandomiriae, Ioannem Crotosium Innovladislaviae[n], Georgium Jazlovecium Russiae,

---

[a] G: suffragabantur. [b] P, O *mają błędnie* castellania. [c] O *niema* aliasque. [d] G: quae non alium Castellanum Naclensem quam eundem declarabant. [e] G: sententiam protulerat *zam.* intererat. [f] G: per Lekinium. [g] G *niema* vero. [h] G: rege vivo. [i] G *niema* astrologus et. [j] G: de nomine Piastonis multorum animos distrahentibus quemquam appellavit. [k] G: Piastani. [l] G: dicerent. [l–l] O *niema od* frustra *do* eo nomine. [m] G, O: abolito; P *ma błędnie* abolitum. [n] G *niema* Ioannem Crotosium Inovladislaviae.

[1] Vol. leg. II. 97. art. 43. [2] Jan Firlej. [3] Posłem miasta Poznania na sejmie elekcyjnym w 1573 r. był prócz Goskiego burmistrz Jan Kijewski. Zaświadczenie Prymasa, że posłowie miasta Poznania głosowali za Henrykiem, zob. Uchańsciana II. 277. nr. 139. [4] Jan Tomicki.

Nicolaum Mielecium Podoliae Palatinos, Ioannem Chodkievicium Samogitiae Praefectum et Ioannem Costkam Gedani Castellanum. Tot indigenae[a] ab uno tantum recensiti tantum odii apud reliquos ferme omnes[b] concitarunt, ut singulis postea singulos relaturis exercitus quispiam ingens Piastorum oriundus[c] crederetur.

Sexto Maii die Christophorus Zborovius eleganti oratione in suffragio de creando rege usus est atque ceteris omnibus argumentis cuique candidato attinentibus sat abunde recitatis pro conclusione retulit: electo Piasto quopiam nullum omnino imperium, Sueco et[d] Austrio aliquam propemodum Regni formam, Gallo creato optimam atque florentissimam rempublicam Polonos habituros.

Castellanus demum[e] Gnesnensis oratione pro Piasto habita huiusmodi ferme rationibus nitebatur: principio Deum Israeliticae genti, quam suam propriam esse voluerat[f], ne quemquam omnino aliunde regem, quam e medio sui eligerent, severe interdixisse. Hoc praecepto fretos Israelitas ex sua potissimum gente duces regesque habuisse et externis accersitis libertatem ac politiam vitasque perdidisse. Ei mandato Polonos obsecundaturos gratissimo[g] quasi sacrificio divinum numen placaturos. Maiorum enim more Polonos idem semper observasse atque externis quandoque, utpote Venceslao Bohemo et Ludovico Hungaro accitis, multum[h] dispendii Reipublicae et contemptus gentis suae expertos fuisse. Idem competitores appetere, principes alios intercedere, Turcam expetere ac Valachum[i] denique, extremae barbariei hominem, per legatos desiderare[1]. Cum summo etiam Polonorum splendore coniunctum iri, si ex medio sui ii reperiantur, qui ordinis praestantia monarchis exaequentur et ex quorum numero aliquis tanto Regno dignissimus videatur. Tantum quidem gentem hanc praerogativis genereque ceteris praestare. Iustitiae administrandae atque Regni defendendi Piastum (indigenam sic appellare licet) patriae pietate adductum tenacissimum futurum, linguam nativam callentem quemlibet absque interprete exauditurum, sine mora negotia quaevis absoluturum, Regni pericula indagaturum[j], belli causas perpensurum, Martis pondera perpessurum[k], exercitus ducturum, ordines aptissime et celerrime explicaturum. Formam legum, mores gentis, apparatum bellicum, sicuti ceteris nationibus dissimilem ac plane diversissimum, ita notissimo ac eorum[l] omnium prorsus experto indigere. Externum quempiam et linguae et morum expertem absque magno

---

[a] G: Piasti. [b] O *niema* omnes. [c] G: conscriptus. [d] G: vel. [e] G: postea. [f] P, O: voluerant. [g] O: gravissimo. [h] G: nullum. [i] G: Walachiam. [j] G *ma puste miejsce na* indagaturum. [k] G: belli causas perpessurum, Martis pondera perpensurum. [l] G *niema* eorum.

[1] Odnosi się to do rady sułtana aby wybrano królem Jakóba Uchańskiego albo Jana Firleja, lub innego krajowca, zob. list Sułtana do Stanów, Plater III. 201—4 a do poselstwa wojewody wołoskiego Iwonii, które wzbudziło wielką niechęć, zob. powyżej str. 62.

Reipublicae incommodo ac perniciosa mora iis assuefieri nequire. Confoederationem per externum candidatum, quod propter abhorrentes ab ea episcoporum et spiritualis ordinis animos infirma sit, tuto stare non posse, Piastum vero patriae conservandae amore pacisque stabiliendae studio devinctum sancte servaturum[a]. Onerum, quae Reipublicae incumbunt, immunitatem per exactiones publicas a Polonis lubenti animo praestandas, quemadmodum idem Sigismundi I[b] tempore acciderat, Piasto quoque regnante obventuram. Gallorum munera pollicita haudquaquam tantis muneribus[c] sufficere. Affinitatem Piastum [d]cum exteris principibus facile contracturum, nec a Turca, qui Piastum[d] tantopere posceret, nec a quoquam[e] competitore bellum seu odium aliquod metuendum esse, praelatum namque ceteris civem seu ex corpore Regni quempiam et libertatem electionis regiae Polonis innatam exterisque omnibus notam, cunctas offensionum notas singulis candidatis praecisuram. Ad creandum ex tot hominum milibus unum aliquem Piastum non possibilitatem, verum unam omnium voluntatem deesse. Adventum autem in Poloniam ullius omnino competitoris electi praeter Piasti praesentiam faciliorem esse. Porro quantum momenti citissimo regio adventui intersit, pericula, quae diuturna absentia eius Poloniae attrahat, argumento esse. Etenim Moschicarum induciarum finem, nempe diem penultimam Iunii[1] instare ipsumque tyrannum Połosci, tanquam rapacissimam feram, Poloniae inhiare frementemque tempus exspirantis foederis exspectare. Ducem Prussiae ob legatos comitiis istis[f] extractos longumque tempus absque certo responso detentos et ipsum repulsam passum infensum Polonis esse[2]. Itaque eo et urbibus Prussiae a Gallo abhorrentibus, Caesari autem obnixe faventibus, ni praesens Rex confestim occurrat, ab ea parte motus aliquos metuendos esse.

Eas Castellani rationes Andreas Opalenius Aulae Regiae Marschalcus Henrici Ducis partes secutus ad hunc modum excepit[g]: Dei imprimis praeceptum a Moyse descriptum colendum quidem, verum non adeo stricte intelligendum nec unam solam gentem, sed totum Christianum orbem nomine Israelitarum, qui soli illo tempore populus Dei ceteris nationibus ethnicismo affectis fuerant ac qui quoque matrimonio cum aliis populis, veluti nunc Christiani cum ethnicis, contrahendo eadem lege arcebantur, comprehendi. Exitii Iudaeorum non aliam causam, quam instantem regni illius a prophetis praedictam periodum impiasque blasphemias[h] Deo quidem amplius minus tolerabiles exstitisse. Polonos, etsi prisca consuetudine eo eligendi

---

[a] G: sanciturum. [b] G, O: Sigismundi I Regis. [c] G, O: oneribus. [d–d] *W O opuszczono od* cum exteris principibus *do* Piastum. [e] G: quocumque. [f] G *niema* istis. [g] G: Andreas postea Opalenius Curiae Regiae Marsalcus Henrici Ducis partes secutus ad praedictas Castellani rationes in eum sensum respondit. [h] G: impiasque eorum blasphemias.

[1] Rozejm kończył się 29 czerwca. Zob. powyżej str. 72. [2] Odmówienie prawa udziału w elekcyi. Zob. powyżej str. 72 sq.

more usos, quandoque tamen exteros ad Regnum vocasse: Venceslaum quamvis contemptui Polonos haberet[a], morte tamen praereptum diversum[b] ab eo, quem postea Sigismundus Austrius exitum persensisse, Ludovicum res Polonas neglexisse quidem aliquantum, verum et alterius Regni imperio et assiduis bellis[c] distractum paulo minorem quam oportuerat Poloniae curam habuisse, ceterum tantis, quantis unquam quemquam Regem, Polonos libertatibus auxisse. Ac Piastos non omnes certe heroes, noxas autem multas (ut est in proverbio) dudum Polonos expertos, plurimum[d] detrimenti sub Lescorum I et II, Popieli iunioris[e], Vladislai II, Miecislai Senis imperio pertulisse. Intercessores illos, Turcarum Imperatorem et Walachiae Palatinum, Polonos de creando Piasto [f]sollicitantes et perbelle intelligere ex tanto Piastorum[g] numero tanquam vastissima quapiam silva nequaquam possibilem unius electionem esse et Piasto[f] candidatos alios, quibus impensius favebant, in legationibus suis adiunxisse obnixeque pro eis interpellasse. Si splendor gentis Polonae spectetur, vix tantum reperiri posse, quem quisque nationi patriaeque suae non gratuletur, verum enimvero serio[h] considerandum, quam regum atque principum status ab equestri conditione dissideat[i]; Piastum quempiam bonum quidem virum fieri posse, at[j] bonum principem exsistere nequire, facilius[k] quippe commodiusque illum, qui in stirpe regia natus et educatus, qui a pueritia in regiis negotiis obeundis versatus sit, regni gubernacula administraturum, quam hominem aliquem novum tantam gubernandi molem assumpturum. Hunc porro ab exili loco in sublime supremumque honoris fastigium repente evectum secundum subitam vitae statusque mutationem mores quoque immutaturum et partim per inscitiam, partim per favorem, partim etiam per avaritiam ac superbiam dominaturum. Gentem Polonam etsi libertatibus ceteras superare, non istam tamen libertatem, quae in exitium Reipublicae ruat, stabilem videri, illam firmissimam, quae cum honesto utilique coniuncta sit, aestimari[l]; nec id[ł] valere, quod Poloni libertatibus polleant, cunctos reges esse regibusve aequari. Iustitiam item non ex pietate atque[m] favore, verum de iure scripto et consuetudine administrandam, unde parem quoque viam eiusdem praestandae externum regem aggressurum[n]. Ad haec novum iudiciorum modum sanciendum esse regemque[o] ab iis immunem futurum et[p] Polonos indigenas iudicia absoluturos. Quod linguam attineat, pretiosam sane eam futuram, si eius solius causa Regnum cuipiam indigenae mandetur. At[r] Polonorum regem ple-

---

[a] G: habere coepisse. [b] G: diversum postea. [c] P, O *mają błędnie* bellum.
[d] G: noxos autem multos (ut est in proverbio) expertos Polonos fuisse. Plurimum equidem.
[e] G: minores (*s*). [f—f] *W* P *opuszczono wskutek nieuwagi kopisty od* sollicitantes *do* et Piasto. [g] O: horum. [h] P *niema* serio. [i] G: diversum regum atque principum statum ab equestri conditione esse. [j] O, P: ac. [k] G: facilius certe.
[l] O *niema* aestimari. [ł] G: id quoque. [m] O: aut. [n] G *sam. słów* unde parem *do* aggressurum *ma* quapropter similem quoque viam eiusdem praestandae externum aggressurum esse. [o] P: remque. [p] G: atque ideo *sam.* et. [r] P: Ac.

rasque gentes, utpote Prussicam et Livonensem, lingua quidem diversas subiectas tenere easque in absolvendis negotiis Polonico sermone[a] non indigere. Igitur Latinam et Italicam linguam usitatam apud Polonos, utramque vero Duci Henrico perbelle notam absque interprete sineque mora ab singulis intellectam iri. Observatum etiam hactenus fuisse, ut leges patriae non vernacula, verum latina phrasi[b] perscriberentur, ab omnibus tamen perciperentur. Pericula Regni eodem pacto regem absoluturum; rem bellicam etsi regi cuique curae esse debere, duces tamen copiarum tres in Regno Poloniae exsistere, quorum opera quodvis bellum sit administrandum, mercenarium[c] militem per eosdem conscribi et in aciem duci. Hunc non regis, verum ducum imperio gubernari, per eosdem[d] Polonos reges in proelio quidem[e] absentes celeberrimas victorias retulisse. Si itaque forma seu facies Reipublicae totius consideretur, non alio certe pacto eandem, quam deliberato et invicem communicato regis senatusque consilio administrandam et non per unius regis decretum, verum unanimem omnium ordinum[f] consensum cuncta munia[g] absolvenda esse. Confoederationem a quocunque tandem rege assumpto iuramento firmandam atque propterea solidam futuram. Onera Reipublicae, si exactionibus populi persolvenda sint, et multis tributis indigere, et universum Regnum pessumdatura atque ad extremam angustiam seu egestatem redactura. Sigismundi I tempus moderni dispar accidisse, minora enim debita minus negotii facessisse atque affinium undique principum beneficio partam Regno pacem fuisse. Moderna tempestate undequaque belli pericula imminere[h], quibus propulsandis locupleti aerario opus esse. Gallorum Regis oblata munera non Piasti unius solum reditus superare, verum etiam totius Poloniae proventus, dum integre pendantur[i], aequare. Ad hunc ergo modum annuatim persolutis iis minore sane negotio onera deponenda seu levanda esse. De reditibus Henrici Ducis si ambigatur[j], dubitandam[k] sane de provinciis, quas amplissimas parlamenti decreto possidet. Affinitatem cum exteris nec quemlibet Piastum, uxoratum praesertim, nec non nisi cum aliqua vana[l] familia contracturum[l]; eam igitur paci[m], quae forte Regno inde accessura sit, haudquaquam sufficere. Si offensae metuendae sint, maiores equidem[n] formidandas, si homo novus vilisque ac tanto magistratui inhabilis atque egenus creandus et ob eam rem vicinis contemptui sit futurus, nequaquam autem arbitrio Polonorum electum regem reliquis iustam odiorum ansam praebiturum. Piasti itaque electionem, quanto perniciosiorem et impossibiliorem, tanto ad consentiendum difficiliorem, praesentiam eiusdem quo faciliorem, eo hu-

---

[a] G: Polonica lingua. [b] G: latino sermone. [c] G: mercenarium item militem. [d] G: per eosdem duces. [e] G: siquidem. [f] G *niema* ordinum. [g] G: negotia. [h] G: Sigismundi primi tempus moderno dissimile accessisse, minora enim debita exstitisse atque affinium undique principum beneficio pacatum regnum fuisse. His temporibus undique pericula imminere. [i] G: persolvendi sint. [j] G: si dubitetur. [k] G: dubitare oportere. [l] P, O: una. [l] G: contrahere posse. [m] P, O: pace; G: pauci. [n] G: certe.

miliorem esse. Adventum Galli aliquanto[a] quidem propter loci distantiam protractiorem, verum tandem augustiorem fore. Defensionem Regni, qua Mosci conatibus resistatur[b], ante elapsi foederis tempus comitiis illis tuto sanciri[c] posse. Ducis Prussiae legatos aliquantum quidem ab senatu equestrique ordine in tanto negotio graviter deliberante detentos, electioni, quod ullo iure attineret, ipsum Principem non admissum[d], metum, quem forte incutiat, vanum ac futilem videri. Eo siquidem pacto quemcumque minas adiicientem facile locum in electione cum summo Regni[e] dedecore obtenturum[f]. Quapropter nec Ducem ipsum, nec urbes Prussiae legitimis odiorum rationibus niti, nec sine gravi atque extremo dispendio suo novarum rerum quidquam molituras esse. Id ad extremum superesse Piastum, si forte futurus sit rex[g], necessariorum atque familiarium caterva in senatum intimaque consilia assumpta, quidcunque volet, in Polonia machinaturum[h], quod Ioannis Hunniadis Hungari exemplo comprobari. Ab hoc nempe Ladislai Posthumi tutore exsistente necessarios senatui Hunnico[i] *(s)* insertos Mathiam filium eiusdem Regem[j] creasse atque illo tempore liberam Ungarorum electionem de medio sustulisse. Quare Polonos eodem modo quibusvis regiis clientibus subiectos fore[k], quemadmodum nec contra Mniscum, puerum dumtaxat Regium, mutire quidquam ausi essent. Qua de causa[l] quondam Bohemos quoque post Regis Georgii Podebradii indigenae sive[l] Piasti sui obitum filio eiusdem Regnum abrogasse. Illam quoque impossibilitatem in promptu esse, nimirum quemquam alium aliquem praeter consanguineum suum regem acclamaturum, si autem quispiam aliqua suspicionis iniuriaeve[m] nota laboret alienum[n] omnino futurum.

Non. Maii *[7. V.]* ecclesiae Gnesnensis atque Posnaniensis legati in palatinatibus Maioris Poloniae cleri nomine[o], libera suffragia de creando rege ferenda efflagitarunt, ceteris electionem capessentibus sese pares[p], ex equestri nempe ordine ortos iactati[r], verum ita absoluti, quod genere quidem nobiles, verum[s] alterius conditionis essent[t], scilicet patriis possessionibus carerent[u], Reipublicae solum bonis fruerentur[v], ministerio episcoporum dumtaxat usi[w], id ipsum et ecclesiae non Reipublicae negotia eis mandata esse. Spiritualem etiam quemquam praeter senatorii ordinis virum electioni attinere.

In iisdem palatinatibus, dum ultro citroque de candidatis magis

---

[a] G: aliquantum. [b] G: quae Mosci conatibus resistat. [c] P: sancire. [d] G: admissum esse. [e] G: regum. [f] G: impetraturum. [g] G: si forte vix futurus sit. [h] G: machinari posse. [i] G: Ungaro. [j] G: reginae *(s)*. [k] G: familiaribus regiis quibusvis subiectos futuros. [l] G: Propterea. [l] P, O suae *zam.* sive. [m] G: iniuriae. [n] G: alienum ab eo. [o] G *zam.* legati... cleri nomine *ma* clerus. *Wskutek tego dalej wszystko, co się odnosi do* clerus, *w liczbie pojedynczej.* [p] G: parem. [r] G: ortum iactatus. [s] G: absolutus est, eos qui isti ordini addicti sint, etsi genere nobiles, sed *i dalszy ciąg zdania w konstrukcyi acc. c. inf.* [t] G: esse. [u] G: carere. [v] G: frui. [w] G: uti.

contenderetur, quam consultaretur ceteraque omnis nobilitas frequentissima, consensu in palatinatibus suis de nominatis competitoribus facto singulisque candidatis[a] in certis schedis obsignatis, ad senatum confluеret, tandem Maiores quoque Poloni eodem convenerunt. Itaque in amplissimo omnium ordinum consessu silentio facto[b] et, Cracoviensibus electos candidatos obsignatos Cancellario Regni Valentino Dembinio tradentibus, cum Posnanienses et Calissienses similes exhibere iuberentur, Raphael Lescinius Praefectus Radeoviensis propterea eos nominatos non obsignasse[c] retulit, quia[d] quaestione seu controversia illa, utrum de Piasto seu indigena, an de externis disputandum esset, indecisa exsistente dubii admodum diversique in[e] dicendis sententiis essent; qua lite per senatum ceterosque equites dirempta tum demum, in utram inclinata[f] partem res foret, eam arriperent[g] concordibusque votis factis ad senatum cum obsignatis illis nominatis reverterentur[h]. Iis Andreas Zborovius a Cracoviensibus deputatus respondit nequaquam id fieri posse, ut posteaquam libera omnium electio sit, non quoque liceret[i] quemlibet cuique sive Piastum sive externum de nomine proferre. Maiores Poloni dixerunt se quaestionem illam ea de causa velle decisam, ut nominatorum numerus iuxta convocationis decretum extenuari queat[j]. Externos quidem sese nominasse[k], verum Piastos, quod nomen sit appellativum ac infinitum numerum hominum complectatur, de nomine nondum omnes protulisse, sed, si id reliquis videatur, in loca sua redituros se eaque de re deliberaturos, sine mora responsum daturos. Cracovienses idem secuti[l], quod communi vocabulo Piastum in charta obsignata notassent, nemine item de proprio nomine prolato, de eodum consultari recesserunt; Sandomirienses eiusdem cum Maioribus Polonis sententiae fuere, quare et ipsi deliberatum abiere. Solis tamen Maioribus Polonis vitio illa dissensio[l] data cunctis morae culpam in eosdem reiicientibus. Iis igitur in proximum papilioni locum convenientibus loco concordiae maior etiam dissensio coorta[m] est, ultra viginti enim Piasti nominati atque iis[n] Rosembergus Caesaris Orator a Stanislao Comite Gorcano insertus. Huic adiecti: Anna Infans Poloniae, Georgius Fridericus Prussiae Princeps[o], Nicolaus Radivilus Wilnensis, Petrus Zborovius Sandomiriensis, Gaspar Zebrzydovius Calissiensis, Albertus Lascus Siradiensis, Ioannes Chotkievicius Samogitiae Praefectus, Ioannes Krottosius Inovladislaviensis, Georgius Iazłovecius Russiae, Nicolaus Melecius Podoliae Palatini, Ioannes Tomicius Gnesnensis, Ioannes Kostka Gedanensis, Andreas Gorcanus

---

[a] G: appellatis. [b] P *ma po* silentio facto *niepotrzebnie* singulisque candidatis. [c] P: non obsignatos. [d] G: quod. [e] G *niema* in. [f] P: inclinatam; G: in quam inclinatam. [g] G: arrepturos [h] G: redituros. [i] G: illicitum esset. [j] O: quiret. [k] O: novisse. [l] G: quoque, *zam.* idem secuti. [l] G *ma błędnie* defensio. [m] G: orta. [n] G *niema* iis. [o] G: dux Prussiae.

[a]Medirecensis Castellani, Andreas Opalenius Aulae[b] Regiae Marschalcus, Albertus Sandivogius Czarnkovius Maioris Poloniae Praefectus, Stanislaus Comes Gorcanus[a], Ioannes Zborovius, Venceslaus Ostrorogus, Abrahamus Zbąscius, Ianussius Latalius, Dobrogostius Potworovius et Laurentius Słupscius Bandura[c]. [d]Ceterum tanta nominatorum multitudo non modo a Piastianis, verum Henricianis quoque, quo maiori difficultati atque dissidio locus pateret, odiose maiorem in modum aucta est. Quare et[d] Ioannes Zborovius omnes affines cognatosque suos, tantam scilicet Piastorum copiam augendo[e], commendavit atque ceteris inscribi petiit. Porro dum inter eos de Piastis recensendis certaretur[f], inter ingentem curruum equorumque[g] numerum singulis spectantibus Maioris Poloniae Praefecti[1] currus fortuito celerique admodum incendio consumptus est. Multi tunc per iocum currum Piastosque (Polona lingua partem rotae currulis, lignum, cui nititur rota, ambientem)[2] exustos contentionis illius de Piasto omittendae omen exclamaverunt[h]. [i]In hunc modum Piastus partim odiis, partim scommatis proscindebatur ab adversariis, a fautoribus vero sic defendebatur, ut non maiori devotione et pietate quisquam exterorum[j] propugnaretur. Tum quippe Gnesnensis[3] Medirecensisque[4] Castellani divino invocato nomine[k] et binis digitis extensis, lacrimis obortis obtestati sunt non se alium praeter indigenam commodiorem regem intelligere tumque demum suspicionis notam conceptam deterserunt, quo sacramenti atque iurisiurandi more quisquam exterorum principum fautor suffragabatur[i]. Reliquum eius diei[l] discordia ista ad occasum usque solis protraxit; ita nulla certa edita re singuli discesserunt.

Postridie *[8. V.]* Maioribus Polonis in consuetum locum venientibus altercationes variae habitae sunt et Piastianis tot Piastorum numerum minuere[l] cupientibus ceteri responderunt, aut omnes illos nominatos obsignandos esse, aut omnes de medio tollendos. Haec Piastianis renuentibus ad schisma perventura res videbatur, in duas partes omnibus temeritatis studio certantibus divisis, ni tandem aegerrime[m] convenisset, ut singuli[n] inscriberentur atque obsignarentur.

Simul etiam d e p u t a t i in omnibus palatinatibus singuli pro competitoris cuiusque parte ex nobilitate lecti sunt, qui senatui tuendis[o] cuiusque

---

[a—a] *W O opuszczono wskutek pomyłki kopisty od* Medirecensis *do* Gorcanus. [b] G: curiae. [c] G *niema* Bandura. [d—d] G *niema od* ceterum *do* quare et. [e] G: tanta scilicet Piastorum copia animadversa. [f] G: nondum convenisset. [g] G *ma tu skażone wyrazy* inter ingem currium equorum. [h] G: commitenda omen exclamaverant. [i—i] G *niema od* In hunc modum Piastus *do* suffragabatur. [j] O: externorum. [k] O: numine. [l] G: Reliquum postea huius diei. [l] G: imminuere. [m] G: in tandem, *niema* aegerrime. [n] G: ut ni singuli. [o] G: tenendis.

[1] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [2] Piasta: »miąższe i wywiercione drzewo, które około osi się obraca, a do którego szpice kołowe wpuszczono są«. Linde, Słownik IV, 86. [3] Jan Tomicki. [4] Andrzej Górka.

partibus adessent ceteraeque nobilitati referrent. Ex utroque palatinatu Maioris Poloniae bini dicti sunt: ex Piastorum parte Procopius Bronievius Posnaniensis Succamerarius et Stanislaus Pryemius, ex parte Henrici Christopherus Zborovius et Albertus Piersnicius; qui Sueciae Regis partes defenderent Bartholomaeus Suchorzevius Calissiensis Succamerarius et Suentoslaus Orzelius additi; Ernestum defensuri Iacobus Rokosovius Castellanus Sremensis et Stanislaus Sandivogius Czarnkovius Refendarius assignati. Igitur deputatis papilionem ingressis ordineque per Summum Marschalcum[1] facto senatorius quidem ordo auguste admodum consedit, equitum deputatis cuilibet palatino proximi loci concessi, ceteri posteriora loca tertio ordine occuparunt. Tum demum Cracovienses solemniter nominatos suos obsignatos retulerunt, quos publice avulsis sigillis Cancellarii minister palam perlegit, nempe Ernestum, Henricum et ex Piastis Ioannem Kostkam Gedanensem Castellanum; Posnanienses et Calissienses coniuncti[a] Sueciae Regem, Ernestum, Henricum, Moscoviae[b] Ducem et illos[c] omnes, quos supra nominavimus, Piastos, paucissimis qui se inscribi vetuerant exceptis. Ac omnibus tantam nominatorum multitudinem admirantibus ultimo vero Słupscio Bandura[d] (quod est familiae eius agnomen) inserto sicque appellato, plurimis scilicet minus noto, tantus a singulis cachinnus[e] excitatus est, ut vix horae spatio sedaretur; sicque Piastus Bandurae nomine confusus in summum apud omnes contemptum abiit. Sandomirienses Sueciae Regem, Henricum Gedanensemque Castellanum[2], Siradienses Ernestum, Henricum, Regem Suecum suumque Palatinum[f][3], Lithuani omnes, Vilnenses videlicet, Trocenses, Samogitiae, Smolecenses, Połocenses, Novogrodenses, Witebscenses, Brestenses, Mscisławienses[g] per Samogitiae Praefectum[4] primum defensionem a Mosco Principe[h] per omnes praestandam postularunt, deinde, ut consilii[i] decreto post creatum regem edito liberae electionis mentio insereretur, postea religio omnibus Regni indigenis libera esset, praeterea, ut unanimis atque consentiens regis electio fieret cum multis de causis, tum propter Turcam, qui Polonorum dissidiis commodi sui gratia oblectatus foret[j]; has conditiones si praestituri sint Poloni, una voce omnes[k] in Henricum, Annam Infantem[l] coniugio adhibiturum, consensere. Łencicienses nominavere Henricum Regemque Sueciae[l], Kiiovienses[m] defensione palatinatus sui petita Ernestum seu quem omnes crearent voluere, Brestenses et Inovladislavienses Henricum et

[a] G: coniunctim. [b] G *ma błędnie* Masoviae. [c] P: alios. [d] G, O: Badura. G i O *piszą go tak stale.* [e] G: risus. [f] G: et Palatinum Siradiensem. [g] G: Smolscenses, Plocenses(*s*), Nowogrodenses, Vitępscenses, Brestrenses, Mescislauienses. [h] G: a Duce Mosco. [i] P, O: concilii. [j] G: qui Polonorum dissidia commodi sui gratia libens aspiceret. [k] G *niema* omnes. [l] P: Annae Infantis. [l] O *niema* Regemque Sueciae *a natomiast niepotrzebnie wstawiono tu* Lublinenses Ernestum, Henricum, Suecum. [m] O, G *mają* Kiiovienses Palatini similes.

[1] Jan Firlej. [2] Jan Kostka. [3] Olbracht Łaski. [4] Jan Chodkiewicz.

Piastum, Dobrinenses Henricum, Russi Podoliique Suecum et Henricum, Wołhinenses defensione sua commemorata Henricum, Lublinenses Ernestum, Henricum, Suecum, Bełzenses Henricum et Podoliae Palatinum[1], Podlachenses Henricum Annae connubio[a] iunctum, Płocenses Masoviique Henricum, Ravenses Henricum et Suecum, Culmenses, Marieburgenses, Pomeranique Henricum Ernestumque, urbes Prussiae solum Ernestum. Ceterum in cunctis palatinatibus Henrici partes maximae[b] fuerunt. Archiepiscopus[c] et Episcopus Cracoviensis[2] posthaec[d] ad easdem, Palatinus Inovladislaviensis[e][3] ad Ernestum sive Gedanensem Castellanum[4] transivere.

Ioannes Zamoscius Praefectus Bełzensis audientia impetrata publice retulit, posteaquam ceteri candidati a consilio[f] et electione illa abessent, necessarium quoque esse, ut illi qui ex Piastis nominabantur vel consilio discederent, vel si liberet, magistratu illo se abdicarent, cum enim de singulis tractandum sit, singulorum laudes atque vituperia, quibus praesentes aut applauderent aut offenderentur, recenseri oportere. Qua propter singulis illis tantum honoris fastigium publice deponentibus singulis sunt actae gratiae ita, ut nemo prorsus Piastorum superesset et iam sepultum quasi nomen id videretur. Słupscius Bandura etsi tum temporis ob absentiam honore isto palam se[g] non exonerarat, tamen nec posteriore quoque tempore munus id ambibat[h], ita ut silentium iam Piastianis imponeretur. Castellanus Gnesnensis[5] posthaec a sententia sua, qua ad Piastum inclinatum fuisse diximus, discessit, solenniter protestatus se non rationibus victum, verum acclamatione perculsum[i] id fecisse.

Palatinus Podoliae[1] gravi oratione cum alto omnium silentio admonuit, etsi multum momenti in creando rege situm esse, plurimum tamen referre isthaec electo addere. Frenum imprimis, quo a consuetis illecebris atque praeposteris admodum moribus cohibeatur, ne more solito quavis licentia abuti sibi fas esset. Confoederationem deinde, firmissimum pacis inter dissidentes religione conservandae[j] vinculum. Tertiam iudiciorum ordinariorum normam, iustitiae tandem administrandae celerrimum custodem. Praeterea Regni defensionem eiusmodi[k], ut cum citissima, uno[l] creato rege ceterisque candidatis ob repulsam infensis, pericula Regno immineant, curriculo cuncti palatinatus trifariam, quoad futurus rex adveniat, nempe uni, qui propriores[l] sint a ditione Moscorum, alii ab Turcarum imperio utpote Walachia, Tartaria et Ungaria, tertii ab imperio Caesaris totaque Germania, fines Regni tue-

---

[a] G: cum Annae connubio. [b] G: omnium maxime (*s*). [c] O: Posthaec Archiepiscopus. [d] G *niema* posthaec. [e] O: Wladislaviensis. [f] P, O: concilio. [g] G: sese. [h] G: obibat. [i] G: compulsum; O: pulsum. G *błędnie* conferendae. [k] G: huiusmodi. [l] G: una. [l] G: priores.

[1] Mikołaj Mielecki. [2] Franciszek Krasiński. [3] Jan Krotoski. [4] Jan Kostka. [5] Jan Tomicki.

antur. Rem quippe[a] istam, ut praeclarum amoris in patriam exemplum futurum, ita[b] vicinis formidinem metumque illaturum[c]. Denique acclamationem regis futuri atque illud quoque cum summo periculo coniunctum declaravit, si creato rege confestim Poloni, non exspectato consilii decreto neve cunctis pro dignitate atque opportunitate conclusis, domos sint dilapsuri[d].

---

[a] G: enim. [b] G: et. [c] G: allaturam. [d] O *ma po* dilapsuri *dłuższy ustęp, który dano tu poniżej odmiennym drukiem*:

Hoc loco annotare id lubet, quod Lithuani mox post Regis mortem omne studium suum in electione novi regis ad Ernestum Caesaris filium converterant, a Ciro Abbate, Caesaris Legato, persuasi magnisque promissis onerati, ita ut animo praeiudicato in eligendo Ernesto Imperatoris filio ad comitia venerunt. Postea mutaverunt sententiam, Monlucius enim per Palatinum Sendomiriensem[1] eos aggressus suas in partes traduxit Vilnensique Palatino[2] centum milia florenorum regem in Regnum venientam daturum promisisset, Praefecto autem Samogitiae[3] Ducatum Curlandiae, remoto moderno Duce[4], traditurum spopondisset, quae omnia Monlucius scripto ex sententia Palatini Sandomiriensis confirmavit, qui Palatinus etsi prius studia sua Suedo obtulerat, tamen cum vidisset Cracoviae[5] et Podoliae[6] Palatinos in precio apud Suedum esse, cum quibus inimicitias tunc capitales iniverat, rursum ad Gallum studia sua retulit vidensque accessione Lithuanorum magnum sibi praesidium in electione fore, his artibus Lithuanos ad Gallum traduxit. Fuit Palatinus Sandomiriensis[7] vir ambitiosus in electioneque primum locum vindicare sibi volebat, ita ut sibi futurum regem obligatum reddere decreverat, sicuti eius opera electus in regem esset. Quibus enim artibus Lithuanos devinxerat, iisdem Monlucius eum seduxit, cum verbo atque scripto sibi promisisset omnia regem ex sententia eius in Polonia facturum. Idem Monlucius omnes eos, quicunque Annae Infantis partes sunt secuti, pollicitis oneravit, Henricum Ducem, si in regem electus fuerit, Annam Infantem ducturum eiusque consilio, cum rerum Polonicarum esset omnino ignarus, Regnum administraturum, ita ut iis, qui partium Infantis essent participes, primus locus in Polonia relinquatur. Facile id eis erit persuadendum, cum Anna Infans iuvenis regis nuptias magnopere appetebat studiumque suum et suorum ad illum converterat. Monlucius item clero commemoravit, quali studio Henricus Dux catholicam religionem in Gallia promoverit, tali eum in Polonia effecturum, ut quicquid clerus tempore Augusti Regis de iuribus suis amisisset, omnia illo regnante recuperaturum. Nec praetermisit Monlucius, quod ipsi maximo adiumento fuit, eos aggredi, qui vel alieno aere oppressi vel rem angustam domi habuerunt, commemorans opes Regni Galliae, quas Carolus in commodum Henrici fratris sit effusurus isque singulis studium suum remuneraturus, ita enim eis persuaserat, ut quilibet eorum putabat, se iam vel debitum persoluturum vel domi suae multo ditiorem evasurum. Inter quos Al-

[1] Piotr Zborowski. [2] Mikołaj Radziwiłł. [3] Jan Chodkiewicz. [4] Gothard Kettler. [5] Jan Firlej. [6] Mikołaj Mielecki. [7] Por. Bibl. ord. Kras. 1872. Akta poselskie i korespondencye Franc. Krasińskiego 1558—1576. Str. 254—255 Nota. Nadto układ Piotra Zborowskiego zawarty z posłami cesarskimi 30. IV. 1573. Jagiell. V. 190—192.

Ex senatu postea deputati pro cuiuslibet competitoris parte triumviri lecti sunt: pro Ernesto Petrus Myscovius Płocensis Episcopus, Cema Mariaeburgi[a] Palatinus et Stanislaus Słupecius[b] Lublinensis Castellanus, pro Henrico Stanislaus Carnkovius Cuiaviae[c] Episcopus, Petrus Zborovius Palatinus Sandomiriae et Ioannes Kostka Castellanus Gedanensis, pro Sueciae Rege Ioannes Firleius Cracoviae Supremusque Marschalcus, Nicolaus Mielecius Podoliae et Anselmus Gostomius Ravae Palatini, pro Piasto [d]Ioannes Crotossius Palatinus Inovladislaviensis, Ioannes Tomicius Gnesnensis et Ioannes Sennenius Zarnoviensis Castellani; verum Palatinus et[d] Gnesnensis Castellanus sententias mutarunt, solus Sennenius in proposito perstitit. Horum praecipuas rationes attingere placuit.

Primum omnium Płosci Episcopus[1] Ernestum ita evexit: praeclaram eius nativitatem, familiae merita et res domi militiaeque gestas, eiusdem stirpis praestantiam et veluti obicem seu murum totius Christiani orbis eundem a potentissimo hoste defendentem commemoravit. Ad haec ipsorum, qui in oris illis versati sunt, testimonio Polonorum asseruit Ernestum in artibus principi dignissimis, nempe liberalibus et diversarum linguarum, latinae nimirum, italicae, germanae et bohemicae nativae peritia educatum nec non re bellica instructum esse. Adolescentiam non in deliciis atque commessationibus, [e]verum in tali pudicitia arctioreque vita, qualem virgines sub custodia honestissimarum matrum degere solent, trivisse, virtutibus eximiis[e] atque optima natura praeditum[f], familiam eius semper virtutum et imperii sedem exstitisse. Aetatem viginti annorum, rebus gerendis aptam sanitatem, exercitium armorum, in Polonos propensum animum eundem habere. Aviam[2] eius Vladislai Hungariae et Bohemiae Regis, Sigismundi I fratris, filiam fuisse. Praeterea affinitates multas domum Austriam cum Sigis-

---

bertus Lascius Palatinus Syradiensis fuit, cui promiserat per Ducem suum Palatinatum Valachiae facile assequi posse, quandoquidem Galliae Reges cum Imperatoribus Turcarum semper pacta amicitiamque coluerant, unde Turca in Regis Galliae favorem hoc facile est concessurus. Zborovii quoque onerati magnis promissis tum fratris sui persuasionibus, tum sponte sua eum adiuvarunt Tencziniique[3], persuasi a Ioanne Zamoscio Capitaneo item Belzensi, cum omni sua factione Henrici partes sequebantur, nam Zamoscius, cum in Gallia educatus esset, ingenti favore gentem Gallicam prosecutus est, ideo studia ad Gallum contulit, ita se non oneratum promissionibus, verum sponte id praestitisse.

[a] G: Achacius Cema Margemburgensis. [b] P: Slupscius. [c] G: Wladislaviensis. [d—d] *W* P *opuszczono przez pomyłkę kopisty*: Ioannes Crotossius Palatinus Inovladislaviensis, et Ioannes Sennenius Zarnoviensis Castellani, verum Palatinus et. *Wskutek tego jest bez sensu* Ioannes Tomicius Gnesnensis Castellanus sententias mutarunt. [e—e] *W* P *opuszczono przez pomyłkę kopisty od* verum in tali pudicitia *do* virtutibus eximiis. [f] G: praeditum esse.

[1] Piotr Myszkowski. [2] Anna żona Ferdynanda I. [3] Jan Tęczyński kasztelan wojnicki, Andrzej kasztelan bełski.

mundo Augusto non tam ipsius Regis quam Polonorum, quorum consilio id fecisset, opera contraxisse. Caesarem ipsum tantam rem, quantam vix infimae sortis homines ferunt[a], nempe sororis Catherinae Regiae consortis repulsam, amore scilicet Polonorum moderatissime tulisse. Ernestum porro in senatu[b] Regni ordine iustitiae administratione, pacis bellique studiis et quibusvis Reipublicae negotiis obeundis quotidie versari. Genus adeo clarum vetustumque, ut ex eo octo imperatores Romani prodirent. Linguam Bohemicam eidem naturalem seu patriam Polonae congruere. Utile quod attineat, id quidem ab honesto separatum, praedonum commodis, quae raptu[c] acquirunt, persimile videri, ac quemadmodum quondam apud Romanos Respublica tempore Curii Fabriciique in paupertate virtute contecta plurimum vigebat, subacta autem Carthagine devictaque Asia luxu corrumpebatur, ita metuendum esse, ne hisce temporibus Respublica in summum fastigium evecta luxuque in immensum elato idem in turpem egestatem, haec in avaritiam excrescat, atque per abominandum lucrum patriam perdat. Hinc enim bella civilia ac tyrannidem plerumque oriri. Commoda igitur primum ex Ungarici[d] auri copia amplissima eventura, altera ex affinitate, qua Ernestus admodum pollet, accessura. Hanc quondam Sigismundum I Regem, dum lacerum Regnum post Alexandri fratris mortem accepisset, inivisse[e], hanc magnum cumulandarum opum momentum dedisse. Ernestum insuper, posteaquam Austria domus offensas[f] sibi a Polonis illatas aequo tulisset animo, si tanto devinceretur beneficio, humanissime singula peracturum. Affinitatem cum Turca simulque ad rem militarem orbemque occupandum pronum animum etsi in uno competitorum praedicari, verum cum quanto isthaec sint coniuncta periculo animadvertendum esse. Ut enim facillima bellorum seminaria, ita difficillimum exitum fieri. De Prussia ac Livonia (quam propugnantes Poloni haud exiguam eiusdem[g] Lithuaniaeque partem gesto longiore quam Troianum olim fuerat bello amisere) pacem compositam controversiamque transactam futuram. Turcam, etiamsi imminens inde bellum metuendum sit, quandoquidem solis Polonis foedus servasset, firmiorem multo pacem Austriae domui coniunctis compositurum. A Mosco, cui cum Caesare pacta intercedunt, quidquam adversi metuendum. Quorum quidem imperiorum latissime patentium, tam Moscorum, quam Austriae domus Polonorumque invicem copulatam potentiam toti orbi formidabilem futuram[h]. Barensis Rozanensisque Ducatus et summarum Hispanicarum negotium cum Regni Poloni commodo domum Austriam facillime composituram atque dictorum Ducatuum commutationem iobtenturam. Commercia cum Silesiis, Moravis[i] Bohemisque Polonis quidem pernecessaria, quae vel minimis Caesaris litteris cohiberi possint, semper duratura[j]. Vectigal vini, quod ad centum florenorum milia proventuum quotan-

---

[a] P, O *mają błędnie* fuerunt. [b] P, O: senatum; G: in senatu regi (*s*) in ordine. [c] P, O: rapto. [d] G *ma błędnie* Ungaria. [e] P, O *mają zepsuty wyraz* vivisse. [f] P *ma błędnie* offensasque. [g] P *niema* eiusdem. [h] O *niema* futuram. [i] *W* O *opuszczono od* obtenturam *do* Moravis. [j] P, O *mają błędnie* ducatura.

nis facit, Caesarem Polonis donaturum. Porro si quis obiiciat communia utrinque[a] gentis utriusque vel per contractas merces commoda, vel per rectractas[b] dispendia futura, hunc considerare debere boum quidem magnam vim ex Ungaria, Valachia et Moldavia Viennam recte agi posse, ita, dum velint, Austrias ditiones Russicis[c] et Polonicis bobus abstinere posse. Centum praeterea nobiles Polonos Viennae Caesarem proprio sumptu in studiis artium obeundis aliturum. Si vero aliquis gravamen exactionum metuat, Radeoviensem Praefectum[1], qui sat amplas sub Caesaris imperio opes tenet, testimonium praestare, non tam in oris illis graves eas esse, quam ordinarie exigi. Polonas exactiones Bohemicis (quae regio non maior Grodnensibus in Lithuania[d] silvis aestimatur) haudquaquam minores, ob inordinatum exigendi modum leviores videri. Caesarem ipsum ullas in Bohemia facultates habere, nobilitatem singulas feudi[e] iure possidere, praefecturas propter modum iustitiae formamque iudiciorum dumtaxat exsistentes ipsorummet praefectorum iurisdictioni tantummodo parere. De turbanda religione quidquam metus inesse, senatores enim ferme omnes evangelicos exstare; huius rei Episcopum Cracoviensem[2], et Lucam[f] Podoscium Canonicum Cracoviensem[3] testimonium praebere. Iustitiam in terris illis quam celerrime cuique administrari. Si iuramenti libertatum iuriumque immutatio timenda sit, Caesarem quidem cuique omnino id praestitisse. Bohemos, quod una cum Friderico Electore Saxoniae quondam[g] rebellassent, ceteros quidem vita donatos, duos vero ex senatu, unum nobilem atque aliquot Pragenses capite plexos fuisse[h 4]; idem certe Gedani[5] et Regiomonti[6] similem ob causam contigisse. Tributa ulla incolas Regni praeter haec, quae ultro sciscant, pensitare, tantorum vero imperiorum[i], quanta recensita sunt, copulatione simul facta Germaniae principes absque negotio Turcico bello nomina donaturos[j]. Affinitatem praeterea domui Austriae cum Germanis Italisque principibus, praecipue vero Galliarum et Hispaniarum regibus, Florentino, Ferariensi, Mantuano et Sabaudiae ducibus intercedere. Hoc pacto totam Europam summa laetitia, si Polonia Austriae domui iungatur, perfusam[k] magnae opi Polonis accessuram. Adventum vero Ernestum, si rex creetur, omnium velocissime accelaraturum.

Aliis post haec Ernestianis collegis sententias absolventibus altera Henrici videlicet Ducis pars successit. Tum Vladislaviae Episcopus[7] Andium Ducem propter Polonos, alios autem competitores propter se ipsos dum-

[a] G *niema* utrinque. [b] G: retracta. [c] *Wszystkie rękopisy mają błędnie* Rusticis. [d] G *niema* in Lithuania. [e] P: pseudi (*s*); *w* G *puste miejsce zam.* feudi. [f] G *ma na imię* Podoskiego *puste miejsce.* [g] G *niema* quondam. [h] G: esse. [i] G *ma błędnie* imperatorum. [j] G: daturos. [k] P, O *mają błędnie* perfusa.

[1] Rafał Leszczyński. [2] Franciszek Krasiński. [3] Obaj byli posłami polskimi na dworze wiedeńskim. [4] Podczas wojny szmalkaldzkiej w 1547 r. [5] Podczas zamieszek religijnych w 1526 r. [6] W 1566 r. trzej radcy książęcy Funk, Schnell i Horst, spólnicy Skalicha. [7] Stanisław Karnkowski. Mowę tę w całości podaje w tłómaczeniu łacińskiem Noailles III. 387—398.

taxat Polonum Regnum ambire dixit, Rempublicam hanc tanquam viduam marito orbam eiusmodi rege, qui ab singulis imminentibus malis eandem defendere sciat queatque, indigere. Alienas porro laudes modo enumeratas quemadmodum ullo pacto personae illi, cuius nunc negotium tractatur[a], convenire, ita minus prospere[b] eidem attribui. Deliberationes posthaec suas, quas animo incolume adhuc Sigismundo Augusto Rege volutarat, recensuit. Unam quidem: defuncto eodem Rege alteriusque electione instituta a Turcarum potentia omnibus Christianis formidabili, uter, hostisne an amicus eius, Polonos tueri possit. Alteram: magnam navium vim Gedanensibus ab Rege Dano ereptam grandemque egestatem Gedanensibus ob ablatas merces iniectam[1], uter commodius[c] vindicare queat, an qui expertus navigationis instructusque classe exsistat et maritima potentia polleat, an ille, qui necessitate demum instante a terra in mare transferendus sit, qui ullibi maris quidpiam[d] possideat, qui eius plane expers sit, qui illud unquam aspexerit. Tertiam: quo tandem tempore sanior Reipublicae forma constitui possit, cuius perficiendae rei praeter interregni tempus, aliud magis opportunum unquam reperiri; hoc siquidem Polonis mutare, diminuere, adiicereque libertatibus atque ordini, quae libeat, licere. Quartam hanc: uter horum, evertendo huic ordini convenientior videatur, isne qui vicinitate, affinitate, clientelis, potentia proxima polleat et quaevis metu repleat, an qui iis omnibus ob tantam locorum intercapedinem careat ac unus dumtaxat tanquam peregrinus in potestate Reipublicae remansurus sit. Quod vero plerique de illarum ab Rege Gallo Henricoque Duce[e] propositarum conditionum certitudine ambigant, hanc quidem ea lege constitui firmarique posse, qua Rex Sueciae coniugi suae, dum ei nupturus esset, in possessionibus suis, Finlandiae scilicet Ducatu[f] obfirmaverat. Quatuor deinde Gasconum expeditorum milia magno Reipublicae adiumento futura commemoravit[g]. Praeterea quemadmodum Italis cum Hispanis, Suecis cum Danis, Ungaris cum quibusvis, ita Germanis cum Polonis dubiam semper fidem natura intercedere, ita ut Germano electo quidquam sit omnino emolumenti sperandum. Quod libertates legesque Polonorum spectet eas Henricum, tanquam aetate provectiorem memoriaeque capaciorem, tenacius Ernesto natu iuniore servaturum; Regni[h] defensionem foedere paceque cum Turcis icta ab aliis partibus per Henricum tutissimam futuram. Ac quod praecipuum est, veluti Saulem quondam divino instinctu mentes cordaque Israelitarum in eum inclinante[i] admirando modo regem eorundem creatum

[a] G: tractatum est. [b] O: proprie. [c] P, O *po* commodius *mają* vim [d] G, O: quicquam. [e] P: pace (*s*). [f] P, O *mają stale* Filandia; G *niema* ducatu. [g] G: commemorari. [h] P *ma błędnie* Regis. [i] O, P: inclinare.

[1] Karnkowski ma tu zapewne na myśli zabrane przez Duńczyków okręta gdańskie w r. 1569 i 1570 jakoteż wysokie cła nałożone przez Fryderyka II na Gdańszczan jako odwet za przeszkadzanie żegludze narewskiej przez królewskie statki kaperskie, por. Szelągowski A., Z dziejów współzawodnictwa Anglii i Niemiec, Rosyi i Polski. Lwów, 1910. Str. 63—87.

fuisse, ita Henricum Deo sic[a] disponente et incitante a maxima Regni parte summis conatibus regem expeti. Munera promissaque, quibus forte Poloni a Gallis Oratoribus corrumpantur, minus possibilia esse, tot enim hominum milia absque magno suspicionis piaculo summaque difficultate et grandi ac paene incredibili sumptu muneribus affici non posse. Splendorem praeterea vetustatemque familiae Henrici eiusmodi esse, ut in Gallis octingentos annos regnarit[b].

Palatinus postea Sandomiriensis[1], Henrici item partium fautor, Ludovici Ungari ex antiqua Gallorum Regum prosapia oriundi, Poloniae Regis creati, Sigismundi[2] postea et Guilelmi Austriorum Ducum eiectorum atque Hedvigis Reginae, Ludovici filiae Regni haeredis relictae[c], historiam luculenta oratione persecutus[d] est temporaque illa modernis scite accommodavit. Addidit autem perbelle quidem Ernestum ab Episcopo Płocensi[3] ornatum, sed laudem illam non suae personae, verum maioribus suis attinentem superfluam minusque utilem videri; ut autem exempla aliena imitatu digna arripienda, ita vestigia, quae magna attrahant mala[e], summopere vitanda esse. Considerare certe proximorum temporum[f] deploratam atque miserabilem rerum Ungaricarum faciem debere. Eam namque post Mochacianam Ludovici Regis necem per intestina procerum dissidia in extremum periculum coniectam eoque redactam esse, Ioannem videlicet Zapolium Transilvaniae Palatinum, virum et vetustate stirpis et rerum gestarum gloria inclitum, ab omnibus unanimi consensu creatum Regem [g]atque diademate ornatum fuisse. Ferdinandum postea ab aliquot dumtaxat proceribus Regem[g] appellatum per ambitionem et avaritiam Regno inhiasse. Ioannem imparem pacis conditiones aequissimas petiisse atque has illo recusante Turcarum tutelae sese commisisse. Turcas deinde Ungariam[h] invasisse occupasseque, Germanicorum exercituum praecipuum robur multis in locis profligasse atque ad internecionem[i] ferme delevisse tandemque Ferdinando ob inopiam resistere haudquaquam valente Ungariam fere omnem, celeberrimum quondam Regnum, obtinuisse. Hanc historiam Palatinus diserte admodum exposuit Polonorumque instanti tempestati comparavit adiecitque eandem proferendi imperii cupiditatem domui Austriae innatam esse, inopia vero seu paupertate Ferdinandum longe superare. Praeterea Ernestum non modo peritiae linguarum non esse capacem, verum patriam, Bohemicam nimirum, vix callere, assidue vero a paedagogis in ea ediscenda exerceri; linguarum[j] scientiae similibus moribus esse praeditum. Prussiam quod attinet, hanc quidem iusto, legitimo atque naturali iure

---

[a] G *niema* sic. [b] G: regnaret. [c] P *ma błędnie* haerede relicta. [d] G, O: prosequutus. [e] P, O *mają błędnie* quae mala attrahunt mala. [f] G: proximis temporibus. [g–g] *W G opuszczono przez pomyłkę kopisty od* atque diademate *do* Regem. [h] G *niema* Ungariam. [i] G: intericionem. [j] G *ma błędnie* linguam.

[1] Piotr Zborowski. [2] Mowa tu o Zygmuncie Luxemburskim. [3] Piotr Myszkowski.

Polonis attinere ideoque ullam in retinenda ea litem intercedere. Haec itaque incommoda cum Ernesto accessura: primum civile dissidium, quod absque dubio oriundum sit, illis omnibus, qui Henrici partes sequebantur et maxima praecipuaque Regni parte constabant, in proposito obnixe persistentibus nec ullo modo coepto desistentibus. Alterum periculum insignem Ernesti egestatem, unde quidquam commodi exspectandum sit. Tertium illud, quod a Turcis Austriae domui infensissimis[a] et electione Ernesti nimium irritatis summopere metuendum sit. Henricum porro non honoris ambitione, non commodi aviditate ad impetrandam Regni gubernationem impelli, verum gloriae, quae nativa avitaque sibi inest, cupiditate atque augendi imperii studio stimulari, ut locupletum proventuum infinita copia spreta, clarissimis provinciis relictis, Regni Galliae quandoque successione ad se devolvendi spe abiecta, patria, Rege fratre, matre, necessariis, amicis popularibusque omnibus, quibus quidquam dulcius exsistere potest, valedictis per terras mariaque alienae gentis imperium appetat, fama quidem tanti Regni adductum, tanti et virtute et multitudine populi, cuius similis natura moribusque exsistat, regem sese percupere, singulis patriis reditibus quotannis eidem Regno accumulatis, quorum pensionem annuam ceterarumque conditionum certitudinem cum per Oratores ipsos Gallos revera constare, tum, si Poloni cupiant, quousque iisdem satisfiat, se ipso facultatibus liberisque suis obsidum loco datis confirmaturum[b]. Addidit etiam Henricum, si de adventu suo in Poloniam ambigatur, quadragesima die post relatam electionem in Polonia affuturum.

Palatino finem orationis faciente Gedanensis Castellanus[1] tertius collega compendiose eleganterque admodum argumenta singula, quae forte Henrico adversarentur[c], refutavit; quae, quod magna ex parte sint iam commemorata, prosequi non libet[d].

Nona die Maii triumviris illis, qui Sueciae Regis partes tuebantur, peroraturis, aegre tandem silentium factum est atque clamore demum residente Cracoviae Palatinus pro eodem Rege prolixa verba in eum ferme sensum fecit[e]. Imprimis pietatem Regis cultusque divini studium commendavit, [f]iustitiae praestandae curam commemoravit[f] adiecitque Regem cum ea utraque virtute magnopere praestare tum re bellica plurimum abundare. Indicia huius rei esse: primum quidem bellum cum fratre Erico Rege Sueciae gestum ac satis diuturnam virilemque sui ipsius et suorum defensionem atque postea constantem ac immotum in tolerandis vinculis animum[3], cum

---

[a] G: domus infensisomiis (*s*). [b] G: se ipsum facultates liberosque suos obsidum loco daturum, Palatinus ipse affirmavit. [c] G: adversa essent. [d] G: ne attingere quidem placuit; O: persequi non libet. [e] G: atque clamor denique resedit Cracoviensi Palatino... faciente. [f—f] G *niema* iustitiae praestandae curam commemoravit.

[1] Jan Kostka. [2] Jan Firlej. [3] Eryk oblegał Jana w 1563 r. przez dwa miesiące w Abo a gdy się ten w końcu musiał poddać, zamknął go w zamku Gripsholm, gdzie pozostawał do 1567 r.

Dano Rege faustum eiusdem ductu confectum proelium, Regis Augusti[a] per eum ad perficiendum bellum Moschicum[b] saepius invitati et occasionis gerendi belli ab eodem patefactae studium, cum Moscho denique toties initas et unquam intermissas pugnas; haec quidem heroici ac militaris animi argumenta esse. Quenquam etiam competitorum, qui rerum omnium status iurisque Poloni experientiam habeat, reperiri[c], at[d] Sueciae Regem assidua cum Polonis, quorum testimonio id ipsum constat, conversatione utentem acute singula perspicere, iudicio ad haec insigni praeditum et Latinae, Germanae, Gallicae, Polonaeque linguae peritissimum esse, quod quidem illos, qui in oris illis versati sunt, affirmare. Affabilem item et animo in Polonos proclivi affectum[e] ex eorumdem gente coniugem assumpsisse et cum eandem[f] summo amore prosequi, tum sermonem Polonum mirum in modum amplecti. Lenitate quoque paterna plane imbutum esse secundumque ius imperitare, quod utrumque, cum[g] triginta annorum intervallo haud[h] immutasset, nec in posterum ab eodem declinaturum. Sanitate corporis naturaque optima vigere et luxuriae omnis expertem esse, quare similes sui quandoque Polonos redditurum. Odia[i], si Polonis invicem intercedant, tanquam pacis tranquillaeque vitae studiosum, facile sedaturum. Foedera cum Turcis inita creato in regem Poloniae Sueco, utpote Suecorum Regno non contraria, inviolata futura, alia quoque eidem cum Danis, Theutonum[j] principibus Caesareque intercedere. Horum porro testimonium cum Palatinus proferre videri vellet, litteras quidem publice exhibuit, quibus plerique omnes illa, quae dicebantur, comprobari arbitrati sunt. Verum res diversissima in iisdem continebatur, nempe Oratorum Caesarianorum minacia verba ad eundem Palatinum et Castellanum Cracoviensem Sebastianum Mielecium perscripta, quibus repulsum Caesarem Germanosque, Gallum vero praelatum graviter conquerebantur. Attonitis igitur singulis aliqui Palatinum alia quidem praedicantem, alia legentem haud sibi constare existimabant, aliqui vero Caesaris partium mentionem factam iniectumque metum ideo suspicabantur, vel quod eadem mentio litteraeque, non alio pacto locum apud Polonos, quam illa Sueciae Regis cum vicinis foederum declarandorum specie habiturae essent, vel quod metu illo, qui incutiebatur, effectum aliquid pro Caesare foret. Verum nihil horum obtigit, litteras enim illas contra omnium sensum scriptas lectasque singuli vociferatione facta legi vetuerunt. Postea Palatinus, cum nihil conatibus suis profecisset, ulterius progressus est orationemque continuavit. Defensionem scilicet Regni a Moschorum tyranno huiusmodi futuram, ut copiis Sueciae Regis Polonorumque invicem iunctis et animis utriusque gentis pari modo in hostem illum affectis, belli vero in terris illis gerendi forma Suecis notissima exsistente de delendo Moschorum Imperio nihil sit dubitandum. Creberrime siquidem Moschicos

---

[a] G: Sigismundi Augusti. [b] P: Moschium. [c] P: experiri. [d] P *ma błędnie* Ad. [e] G: effectum. [f] G: eadem. [g] G: quod. [h] G: minus. [i] G: Odia vero. [j] G: Germanis.

exercitus a Suecis, quemadmodum superiore quoque anno acciderat, profligatos, delendae eiusdem gentis certam spem facere, Regem porro ipsum armorum pondere, virum copia, thesaurorum vi et quarumvis rerum bello attinentium abundantia insigni praestare. Ad haec eundem Regem Reipublicae Polonae Regnum suum cum infinitis proventibus unire velle, Reginam autem, coniugem eius, Regum Polonorum stirpe ortam. Hoc pacto et gratissimi animi munus Polonos, si Suecum Regem suum creent, praestituros et quidquam liberae electioni detracturos, quemadmodum idem aliquando in Polonia evenisset. Adventum insuper Regis Sueciae in Poloniam cuiusque alterius competitoris transitu celeriorem futurum.

Absoluta oratione Palatinus Podoliae[1] nonnullis repetitis isthaec addidit: Sueciae Regem continuam quinque annorum captivitatem perpessum, Divina atque admiranda ope liberum factum ad summum honorem pervenisse, quapropter Dei curam, qua ex aerumnis erutus et erectus est, admodum sibi favere. Huiusmodi rege Polonos impense indigere. In iisdem porro vinculis exsistentem, solius uxoris atque Polonorum tantum conversatione atque ministerio usum, linguae moribusque Polonis assuefactum fuisse. Latini item sermonis peritiae Płocensem Episcopum[2], qui eundem cum coniuge sua matrimonio copularat, testem esse; eundem Regem cum Sigismundo Augusto, dum sorori eius nupsisset, multos Polonicos, plurimos Latinos de Republica sermones contulisse. Praeterea, ut imperio dominioque maris praestare, ita absque negotio Narvicam navigationem impediturum. Insuper peregrinorum linguamque Polonam minus callentium competitorum iusiurandum ab eisdem, iisdemque a subditis praestandum, militiae formam, secretorum consiliorum negotium et interpretum, per quos isthaec singula conficienda sint, potestatem summi periculi atque difficultatis esse. Ad extremum conditiones illas Palatinus pridie de forma optime constituendae Reipublicae per se recitatas superiusque commemoratas[3] repetiit, singulos obtestatus, ne si sua omnia salva vellent, comitia prius solverent, quam easdem stabilirent.

Dicendi fine per Palatinum Podoliae facto, Ravensis Palatinus[4] similia protulit[a] ideoque, quod repetenda essent, a nobis praetermissa sunt.

Postea[b] clamore excitato singuli regis appellationem urgebant, Penthecostes dies instare, tempus diuturnum inaniter consumi passim conquesti et plerosque senatores sententias dicere conatos atque inter hos Castellanum Zarnoviensem[5] vociferantem, clamoribus cuncti obtruserunt. Ac praeter eos, quos iam memoravimus, et Gnesnensem Castellanum[6] atque Aulae[c] Regiae Marschalcum[7] nemo auditus est.

Absolutis itaque deputatorum sententiis Piastus quidem nullas iam, Er-

---

[a] G, O: retulit. [b] G: Postea vero. [c] G: curiae.

[1] Mikołaj Mielecki. [2] Piotr Myszkowski. [3] Zob. powyżej str. 108. [4] Anzelm Gostomski. [5] Jan Sienieński. [6] Jan Tomicki. [7] Piotr Opaliński.

nestus vero aliquas propemodum partes habuerat, Henrici Sueciaeque Regis conditiones graves et invicem certantes excellere reliquas visae sunt. Quare utri assentiendum esset dubiis plerorumque[a] animis Ioannes Chodkievicius Samogitiae Praefectus ad hunc modum omnem nodum et ambiguitatem[b] resolvit. Principio affirmavit Sueciae Regem ullo Regni Polonici desiderio teneri Oratoresque suos quidquam horum in mandatis habere soloque in Regem suum studio adductos Regnum id ambire. Animadvertendum quoque Regem hunc per tyrannidem Sueciae Regnum invasisse, fidem fratri Regi, uncto Domini, datam fregisse et hucusque in durissimo carcere eundem asservare. Iustitiam unquam administrare, immo oscitantem prorsusque femineam vitam in gynaeceo assidue degere, longum admodum stertere, somno solutum barbam nimium prolixam binis horis pectere, postea deambulare, demum prandere, denuo somnum capere, deinde barbam rursus pectine pangere, deambulatione posthaec et commessationibus reliquum diei consumere, atque eiusmodi quotidianam eum vitam ducere, in conspectum hominum vixdum bino per annum tempore prodire. Nec unquam nisi tunc temporis, cum ex Danica plebe faex[c] ferme Suecos profligasset, regia exivisse, accessu atque conspectu perdifficilem esse. Danum Regem unquam proelio vicisse; Rege siquidem[d] Erico bellum cum Danis gerente Ioannem Finlandiae Ducem in Poloniam navigasse, uxorem inde asportasse[1], bello a fratre petitum victumque et Habi[2] obsessum ac postea captum annis aliquot in vinculis detentum fuisse[e]. Quapropter tempus sibi suscipiendo bello Danico minus[f] suffecisse, in regem autem assumptum, desidem semper vitam trivisse. In Livonia exercitum suum incommodis ab hostibus quotannis affici, militaribus stipendiis persolvendis et inhabilem durumque esse et in solvendo adulterina pecunia uti, Polonos emeritam pecuniam inde in Poloniam reportare nequire; inopia ibi magna laborari, montes seu fodinas argenteas ruina oppressas esse. Tyrannidem Regem ipsum in Suecia exercere, proceres namque nobilesque omnes, uno dumtaxat comite et aliquot nobilium personis relictis, trucidasse atque eam ob causam rusticam potissimum plebem Regnum[g] inhabitare. Thesaurum adeo exhaustum esse, ut Oratoribus in Poloniam euntibus viaticum subditi pendere cogerentur, quamobrem Regem, quam ex butyri, caseorum, lactis, boum ferrique commerciis pater unciatim comparserat pecuniam, absque negotio dispersisse, reliquum vero, quod adhuc tenet, si a Polonis destituatur, amissurum, cuncta enim sibi Moschum futura hyeme erepturum. Peritia linguarum aliquot etsi pollere Regem, ullo tamen iudicio niti, quod vel ex litteris ab eodem ad Regem Sigismundum Augustum mis-

---

[a] G: plerumque. [b] G: dubitationemque. [c] G, O: sex. [d] G: equidem. [e] G: detentum esse. [f] O: minime. [g] P: Regno.

[1] Ślub Jana z Katarzyną odbył się w Wilnie 4 paźdz. 1562 r., wojna zaś z Danią trwała od 1563—1568 r. [2] Abo; zob. powyżej str. 115.

sis facile coniici. Eundem minus Polonis favere, Ioannis enim Demetrii Solikovii (qui tunc eadem affirmarat) testimonio, in Stetinensi concordia, qua per eundem et Martinum Cromerum, legatos Sigismundi Augusti, uterque Rex, Danus Suecusque, pacificabantur, et durum Oratoribus Regis aspectum praesetulisse[1] et arces in Livonia possessas non Poloniae Regis, affinis sui, verum Caesaris arbitrio tradidisse et ita ovem lupo commisisse. Revelam arcem dolo, non indicto bello, captam[a] esse. Dominio maris etsi abundare, Regem Danum tamen eidem magno impedimento fieri. Bialykamenum, munitissimam arcem, a Moschis dudum obsessam et novem decim hebdomadum obsidione tolerata, fortiter a Polonis propugnatam atque postea dotis Regiae nomine, quoad persolvatur, fidei Regis Sueciae commissam, cum Kałkussio, alia arce, simili pacto eidem tradita nuper cum summo dedecore, quinta videlicet obsidionis die, a Moschis ereptam[2] et grandem infamiae notam Regi ipsi inusisse et Polonos eo adduxisse, ut nec dotem, nec pecuniam commodatam, quoad praedictae arces fidei suae mandatae per se restituantur, solvere sibi sint astricti. Praeterea si incommoda adhuc perpendenda sint, equidem eo rege a Polonis creato cum Turcis Moschisque hostibus potentissimis perniciosas ac plane funestas inimicitias accessuras. Regnum Sueciae etsi haereditarium esse, lege tamen gentis illius cautum esse, ne Rex Regno unquam omnino excedere ausit, unde eius Regni cum Polonia unionem[b] impossibilem colligi. Ad haec Regnum illud[c], non regis tantum, sed reginae quoque haereditarium esse atque inde similem Regni Poloniae formam a Rege forte inferendam timendam esse. Dolos siquidem et practicas in Regno illo praecipuum locum tenere, filium autem Regium iam a Suecis[d] designatum electumque Regem esse. Ac si tandem Rex Reginaque Poloniae Regno iniuncti sint Annaque Infans Reginae soror in matrimonium appetatur, cum indignitate certe senioris natu sororis coniunctum fore, si a iuniore sit elocanda; denique triumviratus, hoc est Reginae Sueciae, Annae Infantis et Ducis Brusvicensis uxoris, trium sororum imperium atque testamenti Regii valorem summopere metuendum esse. Posteaque igitur Moscho Duci non quaevis alia causa, verum sola Regis Sigismundi Augusti in perficiendo bello cunctatio immortalem famam peperisset, providendum Polonis esse, ut regem talem eligant, qui eandem praeclara item gloria in[e] immortalem infamiam redigat et adempta Regno cum summa laude recuperet.

Verborum fine per Praefectum facto Castellanus Gedanensis[3] adiecit se quidem maritimi dominii satis expertum esse, verum id ipsum non in Sueciae Regis manibus situm, omne in Dani Regis potestate constare; hunc unum et commodo et incommodo Gedanenses, si vel permittere, vel detinere

---

[a] P: captatam. [b] O: coniunctionem. [c] G: istud. [d] W P *zepsute na* assuetis. [e] P, O *nie mają* in.

[1] W 1570 r. [2] Weissenstein i Karkus. Zob. powyżej str. 31, n. 1, 2. [3] Jan Kostka.

eos velit[a], afficere posse. Tanta item hominum inopia Suecum affectum, ut belli tempore classi replendae miles defuisset[b], verum singuli ex Finlandia agrestes vix regendis navibus suffecissent. Esse praeterea adeo frigidam ac intemperatam atque coelo Polonorum imparem[c] earum regionum zonam, ut vix ullo[d] ipso Maii mensis tempore naves Stocolma Sueciae urbe solvi incipiant et postquam Gedano redeunt gelu imbresque alteram navigationem eiusdem anni impediant.

Episcopus Cuiaviae[e][1] addidit Regem Augustum[f] aliquando sibi male in se Regis Sueciae affectum animum commemorasse. Id quoque retulit Reginam Sueciae gazae suae ac ad CCC florenorum milium pretium, alias quidem sorores longe superans, e Polonia asportasse. Ad haec Olaum[g] Gottum[2] memoriae prodidisse quondam horrendo atque inaudito modo Suecos a Danis multoties occupatos et sub iugum missos tantum odii mutuo contraxisse, ut illud aeternum atque intolerabile sit deinceps permansurum.

Rationes istae, ut erant Suecianis admodum molestae[h], ita anxios ancipitesque animos fere omnium adeo devinxerunt, ut ad Gallum corda[i] singuli applicarent, ac qui non pro placito multitudinis aliquid referret, surdis auribus praeteriretur.

Palatinus igitur[j] Podoliae[3] nondum succubuisse se in causa[k] ratus Praefecti Samogitiae[4], nuper optime[l] affecti animi in Regem Sueciae, tam subitam immutationem exprobravit, postea ad singula obiecta responsurus, clamoribus vero circumstantium exagitatus, iracundia percitus est. Itaque ab Episcopo Vladislaviensi[1] cunctos, ut idem facerent, interpellante idem et Cracoviensis Palatinus[l][5] rogatus est, ne cum collega adeo in proposito perseveraret, ne omnium voluntati consensuique adversaretur. Sed Palatinus Podoliae haud grato id animo, uti par erat, accepit[m], oppressam et deploratam electionem illam appellans, seque rogatum, ut quae nollet, facere cogatur[n]. Palatinus vero Cracoviensis respondit iniquum ceteros Polonos facere, quod se collegamque in id periculum coniicerent, ut quamvis multi essent[o], qui Piastos, qui Ernestum regem vellent, ulli tamen praeter se et collegam vitio id verterent temeritatisque culpam quasi impingerent. Id igitur facerent; palatinatus cuiuslibet equites ad certa loca ea de re[p] consulturi recederent posteaque unanimia responsa referrent. Id quidem etsi pro-

[a] G: vel retinere eos vellet; O: vel retinere eos velit. [b] G: deesset. [c] G: inequalem. [d] G: illo. [e] G: Wladislaviensis. [f] G: Sigismundum Augustum. [g] P: Olaeum. [h] O: Rationes istae Suecianis permolestae. [i] G *ma prożne miejsce zam.* Gallum corda. [j] G *niema* igitur. [k] G: in causa sua. [l] G *niema* optime. [l] G *niema* palatinus. [m] G: minus grato id animo accepit. [n] G: non liberam electionem illam appellans et adiiciens se quidem rogare, ut quae nollent, facere cogantur. [o] G: sint. [p] P, O *mają błędnie* ea de iure.

[1] Stanisław Karnkowski. [2] Olaus Petri wraz z bratem swym Wawrzyńcem krzewiciele reformacyi w Szwecyi, autor historyi Szwecyi p. t. »Kronik«. [3] Mikołaj Mielecki. [4] Jan Chodkiewicz. [5] Jan Firlej.

trahendi temporis gratia Palatinum persuasisse multi existimabant, tamen iis tantum, qui invicem obnixeque Gallum regem volebant, in papilione remanentibus ceteri dissentientes discesserunt. Sed[a] quidquam secessione[b] illa effectum, enimvero ii dumtaxat[c] ad Gallum transiere, qui latentem sub herba anguem ignorasse credebantur. Qui Ernesto Suecoque favebant ac Piasti quoque asseclas se dici[d] volebant, in proposito persistere[e]. Itaque die ea ullo tandem opere pretio absumpta Palatinus Cracoviensis, a suis fere omnibus in papilionem reversis in campo desertus[f] remansit, fortiter in proposito permanens.

Archiepiscopus tandem occumbente sole regem renuntiare conatus[g] a Palatino Sandomiriensi[1] prohibitus est, quod absentibus aliis noctuque regem appellare nefas diceret.

Illa ipsa die Gedanenses, Torunenses et Elbingenses eodem quo nobiles in eligendo rege iure utentes, quod sententias in senatu non retulissent, apud Prussiae Palatinos[2] exclusos se ab electione questi sunt, sollenniter protestati non alium se regem praeter Ernestum creare velle, id enim sibi ab urbium illarum senatu plebeque iniunctum esse[h]. Quapropter eadem die gravi affecti dolore abierunt. Discessus eorum haud aequus iudicabatur[i], habuerunt siquidem in suis palatinatibus quemadmodum ceteri nobiles libera suffragia[j]; quod vero in senatu eadem[k] non dedissent, in causa fuit, quod negotium[l] illud totum per deputatos tractaretur, eadem sane singulos equites, qui etiam auditores spectatoresque dumtaxat fuerunt[l], iniuria attigit[m], at maiore ii quidem affecti sunt, dum eorum deputatis senatoriis additis ab iisdem, a quibus lecti fuerant, suffragiorum ferendorum libertas praecideretur et tumultu atque clamoribus exciperetur.

V. Id. Maii *[11. V.]*, quae secunda Pentecostes dies fuit, formido timorque cunctorum mentes invasit, distractis namque[n] in duos adversos exercitus, ex eadem gente conflatos, omnibus certamen extremumque Reipublicae malum exspectabatur[o]. Confluxere quippe[p] tali frequentia apparatuque[r], qualis ulla illorum comitiorum die visebatur[s], in castra ii, qui seu Gallicas seu potentiores partes[t] sequebantur, eo quidem consilio permoti, vel quod res dudum verbis tentata[u] atque vane accepta armis terroreque extor-

---

[a] G: verum. [b] G *ma błędnie* successione. [c] G *niema* ii duntaxat, *ma natomiast* in tantum. [d] G: dicere. [e] G: temerarii in sententia fuere. [f] G: relictus. [g] G: regem appellare cupiens. [h] G: serio iniunctum esse. [i] G: iudicatus est. [j] G: vota. [k] G: suffragia. [l] F: negotium enim; G: quod res negotiumque *zam.* quod negotium. [l] G: fuerant. [m] G: attigisset. [n] G: sic quidem, ut distractis *zam.* distractis namque. [o] G: expectaretur. [p] G: enim. [r] G: talique apparatu. [s] G: extiterat. [t] G: qui seu Gallicas seu potiores partes. [u] G: experta.

[1] Piotr Zborowski. [2] Jan Działyński woj. chełmiński, Fabian Czema woj. malborski, Achacy Czema woj. pomorski.

quenda seu peragenda videretur, vel quia adversa pars, armis item instructa diceretur. Igitur pro maiestate senatus magnaque equitum[a] pars papilioni consederunt, ceteri, quorum aliquot milium copiae fuerant ad dimicandum quam consulendum paratiores, circumcirca occasum septemtrionemque versus quovis apparatu bellico instructissimi (Alberto Lasco Palatino Siradiensi, Samogitiae Praefecto[b][1] Zboroviisque[2] ordines explicantibus) equestres constitere. Ii omnes extra intraque[c] papilionem exsistentes ramos pineos pileis affixos Gallicarum partium signum ostentavere[d]. Adversarii diu praestolati, quorum praecipui Cracoviensis[3], [e]Kiioviensis[4], Inovladislaviensis[5], Podoliae[6], Ravensisque[7] Palatini, Cracoviensis[e][8], Gnesnensis[9], Biecensis[10] et multi alii Castellani Gorcanique Comites ambo[11] apud Grochovum, vicinum pagum, convenere[f]. Hi magnam quoque sectatorum catervam traxere, [g]Słucensis Dux[12], Sandivogii Czarnkovii[13] et plerique alii omnes, qui Piastis, Ernesto Suecoque connivebant, factione illa continebantur[g], mutuam operam sibi ipsis navantes. Quapropter missi ex castris Ioannes Sierakovius Łanciciae[h] Palatinus, Hieronymus Ossolinius Sandomiriensis et Ioannes Kostka Gedanensis Castellani persuasum, ut ad frequentiorem potioremque senatorum et equitum partem in locum solitum convenirent ultimumque electionis terminum absolverent; frustra ne tempus morarentur, ni facerent, electionem se, qui maximam partem complessent, nihilominus consummaturos. Responderunt isti se concordiae percupidos esse optareque, ut res tanta, in qua vel salus, vel discrimen Reipublicae situm esset[i], unanimi voce consensuque componatur. At illos, quo frequentiores instructioresque, eo formidabiliores videri libereque cuncta singulis proferre primum quidem concessisse, dum vero electio concludenda esset, haud tutam liberamque vocem fuisse; nec rationibus, verum vi atque acclamationibus creari[j] regem, immo per technam strophioli[k] per quempiam Palatino Sandomiriae[14] assidentem[l] (Cuiaviae Episcopo[15] iis verbis notato)[l] expansi signum datum, omnibus conspirantibus, clamorem mur-

---

[a] G: nonnullaque, *niema* equitum. [b] G *niema* Samogitiae praefecto. [c] G: tam extra quam intra. [d] G: Gallicae partis signum praesetulere. [e—e] W P *opuszczono przez pomyłkę kopisty* Kiioviensis, Inovladislaviensis, Podoliae Ravensisque palatini, Cracoviensis. [f] G: interfuere. [g—g] G: Slucensis enim quoque dux Sandivogii Czarnkovii et plerique alii adiuncti iis fuere. Continebantur namque illa factione omnes, qui Piastis, Ernesto Suecoque connivebant. [h] G: Lenciciensis. [i] G: sit. [j] G: creare. [k] G: strophiole. [l] G: astantem. [l] G *niema* Cuiaviae Episcopo iis verbis notato.

[1] Jan Chodkiewicz. [2] Z braci Zborowskich ma Orzelski zapewne na myśli Jana star. odolanowskiego i Andrzeja miecznika kor., star. radomskiego. [3] Jan Firlej. [4] Konstanty Ostrogski. [5] Jan Krotoski. [6] Mikołaj Mielecki. [7] Anzelm Gostomski. [8] Sebastyan Mielecki. [9] Jan Tomicki. [10] Stanisław Szafraniec. [11] Andrzej, kaszt. międzyrzecki i Stanisław. [12] Jerzy ks. Słucki. [13] Nie wiadomo o jakich Czarnkowskich mówi tu Orzelski, gdyż Piotr kaszt. poznański i Wojciech kaszt. rogoziński, gen. star. wielkopolski głosowali za Henrykiem (por. powyżej str. 97), a tylko Stanisław referendarz koronny za królem szwedzkim i Anną Jagiell. (por. powyżej. str. 98). [14] Piotr Zborowski. [15] Stanisław Karnkowski.

murque concitasse et ita non tantum vi, verum dolo quoque rem[a] peragi His de causis adventum se ad reliquos illos recusare, nec tamen liberam electionem sibi a quopiam[b] praeripi[c] passuros. Haec cum legati in papilione retulissent addidissentque ullum se apparatum bellicum apud adversam partem vidisse[d], disceptatum est, utra pars dissidii seu schismatis[e] causam praebuisset, sed compertum et Praefecti Samogitiae[1] rationes cum summo silentio auditas, Podoliae vero Palatini[2] causas, quas item proferre cupiebat[f], abominatas neglectasque fuisse.

Itaque Castellano Sandomiriensi[3] conciliandarum partium provinciam suscipienti arbitro[g] missi in papilionem legati Andreas Comes Gorcanus Medirecensis et Stanislaus Safranecius Biecensis Castellani atque ex nobilitate nonnulli additi, culpam in hos horumque vociferationem reiicientes referentesque non tantum apud se valoris personam regis, quam ordinem regi attinentem habere, quare de persona regia se iam non disceptare, quem illi frequentissimo consensu vellent, eidem assentiri. Ceterum conditiones seu frena, quae licentiam regiam coerceant, se adiecturos, quae ni suscipiantur, quemquam omnino regem ullo pacto passuros. Plerisque[h] porro legationi huic adversantibus Sandomiriae Palatinus[4] silentio facto magnas legatis omnium nomine egit gratias, quod concordiae tantopere faverent aequumque esse censuit, ut illis, qui iam non de regis persona disputarent, verum illas, quae omnium usui[i] essent futurae, conditiones proponerent, obsecundaretur. Plurimos[j] etenim rege creato ulla conditionum ulteriorisque progressus mentione facta comitiis discedere voluisse, conditiones idcirca istas[k] afferri in medium postulavit. Legati curriculo eas[l] relaturos se promiserunt.

Ioannes posthaec Zborovius[5], qui equitibus illis armatis papilioni assistentibus[l] praefuerat, ad senatum venit, eorumdem, qui curae suae commendati fuerant, quosque fratres iuniores appellabat, nomine[m] flagitans, ut quam primum electio suum sortiretur effectum. Astare eos foris eiusdem eventum exspectantes, veritos scilicet, ne praesentia sua castra implerent atque electionem interturbarent, acclamationem vero per impotentiam augerent. Responsum huic datum: certissimam[n] regis appellationem senatum provisurum, eousque protractam, aequo ut ferrent animo, sedulo hortari.

Porro dum Palatinus Cracoviensis[6] ceterique collegae conditio-

---

[a] O: regem. [b] G, O: a quoquam. [c] G: praecipi. [d] G: vidissent. [e] O: schismaticis. [f] G: valebat. [g] P, O *nie mają* arbitro. [h] G: Nonnullis. [i] P: usi. [j] P: plurimo. [k] G: eas. [l] G: easdem. [l] O: astantibus. [m] G: quosque fratrum iuniorum appellabat nomine. [n] G: citissimam.

[1] Jan Chodkiewicz. [2] Mikołaj Mielecki. [3] Hieronim Ossoliński. [4] Piotr Zborowski. [5] Starosta odolanowski. [6] Jan Firlej.

nibus scribendis destinerentur, querela publice a Palatino Mariaeburgensi Fabiano Cema[a] de Tucholensi praefectura sibi per Sigismundum Augustum[b] erepta, Matthiae vero Zalinio tradita agitata est commemorataque egregia[c] sua in Regem et Rempublicam merita. Sed Zalinium Cancellarius[1] primum, postea Czernensis Castellanus[2] culpa in Regem, in cuius arbitrio cuncta constabant, reiecta tutati sunt[d]. Additum denique Cemae quidem Tucholae loco Grudentinam praefecturam datam esse atque ita iniuriam compensatam, Petrum vero Woianovium[e 3] eadem exutum bonisque omnibus privatum quondam de Rege optime meritum virum, quem infantem propriis gestasset manibus[f] seniumque in ministerio suo contrivisset, summa oneratum iniuria esse.

Advenere tandem legati Medirecensis[4] Biecensisque[5] Castellani, Maioris Poloniae Praefectus[6], Stanislaus Comes Gorcanus, Nicolaus Sennicius Succamerarius Chelmensis. Quorum Castellanus Medirecensis una cum Sandomiriensi[7] arbitro acclamationum[g] violentiam et detestabile periculum exaggeravit. Palatinus Sandomiriensis[8] respondit easdem non data opera nec contemptu aliorum factas, verum tam diu protractae electionis taedio cunctos nimium[h] urgente eo redactas, ut multorum conatibus quasi obturatis electio difficilior videretur. Postea legatis eadem, quae praecedente oratione, asserentibus nec de persona regia controvertentibus, verum conditiones allatas referentibus Archiepiscopus quorumdam senatorum dictis sollicitatus, interrupto legatorum sermone, nec omnibus audientibus, tumultuarie Henricum Andegavensem Ducem Regem Poloniae pronuntiavit. Tum Medirecensis Castellanus[4] temulentam ac praecocem[i] illam Archiepiscopi vocem detestatus unquam eo nominandorum regum ritu neu Rozam[9], neu quempiam Archiepiscopum usum asseruit quaesivitque, cuiusnam mandato in appellatione illa praestanda paruisset[j]. Verum Archiepiscopo quorumvis bonorum voluntate id a se perfectum respondente, nec tamen omnibus assentientibus, Castellanus addidit: posteaquam nec sufficiens, nec ordinata ista renunciatio esset cum ob tumultum quo obtunderetur, tum propter paucorum consensum, proterea se collegasque suos haudquaquam[k] eandem gratam ratamque accipere. Inflammato ira Archiepiscopo rursumque appellationem Regis repetente, legatis

---

[a] G: Margemburgensi Achacio Czema. [b] O: per Sigismundum Augustum Regem. [c] G: singularia. [d] G: defendit. [e] G *ma* Boianovium, *a dla imienia jego próżne miejsce.* [f] O: ulnis. [g] P, O: acclamantium. [h] P, O: nimirum. [i] P *ma błędnie* praeconem. [j] P *ma błędnie* patuisset. [k] G: haud quoque.

[1] Walenty Dembiński. [2] Zygmunt Wolski, kaszt. czerski. [3] Piotr Wojanowski von Damerau h. Leliwa, z pruskiej rodziny, był star. grudziąskim od 1548—1569 r. W latach 1544—1548 był przełożonym nad pokojowcami króla Zygmunta Augusta. Zob. Kolankowski, Zygmunt August, str. 317, 319, 329. [4] Andrzej Górka. [5] Stanisław Szafraniec. [6] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [7] Hieronim Ossoliński. [8] Piotr Zborowski. [9] Andrzej Róża Boryszewski arcybp. gnieźnieński podczas elekcyi Zygmunta Starego.

vero frementibus et discessum parantibus[a], Palatinus Sandomiriensis[1] ita utrosque leniit, quod non festinandam eam appellationem dixisset, verum quod iam facta esset, retrogredi nequire, legatos autem offensionis causa carere, nudam enim dumtaxat Regis nominationem fuisse. Ceterum donec singulis conditionibus per Oratores Regios Regemque satisfiat, nec publicandum, nec, si publicetur, pro Rege accipiendum esse. Fuisse siquidem quondam nonnullos creatos Poloniae Reges, verum ob profanationem legum et iurisiurandi[b] imperio coactos excessisse. Tum demum ingens tormentorum sclopetorumque sonitus, tympanorum tubarumque clangor atque astantium clamor tota castra, campos silvasque proximas invasit, cunctis faustam Regis renunciationem gratulantibus, praesentiam vero desiderantibus. Conditiones posthaec ab legatis recensitae, verum sole iam ferme occumbente ad futuram lucem reiectae sunt.

IV. Id. Maii *[12. V.]* confoederatio dudum expressa solis Episcopis cleroque excepto a frequentissimo senatus equitumque numero approbata sigillisque communita et manibus subscripta, nec iuramento Regio inserta, verum seorsim exhibita obsignataque eam potissimum ob causam, quod ei ecclesiasticus adversaretur ordo. Paulo ante occasum solis Oratores Galli Płosco acciti curriculo Varsaviam venere summo cum applausu atque gratulatione eorum, qui partibus suis inclinati fuerant. Sed ii rescientes[c] non admodum liberis suffragiis Regem electum esse, minus hilari vultu eam renunciationem ferre[d] videbantur[2].

III. Id. Maii *[13. V.]*. Turcarum Imperatoris Legatus Achomates Czausyus Varsaviam advenit. Iuramenti Regii ceterarumque conditionum Regi[e] attinentium exemplar uno omnium consensu descriptum ac per internuntios ex papilione ad Cracoviensem Palatinum[3] ceterosque collegas[f] missum atque remissum approbatum est. Iurisiurandi[g] sententia haec fuit[4]: Regem Henricum ab singulis provinciis et ordinibus Regni Poloniae electum singula iura, libertates, privilegia eisdem consentientia, utriusque status ordinibus quibusvis per praedecessores suos Reges Poloniae et Magnos Duces Lithuaniae nominatimque Casimirum Magnum, [h]Ludovicum Loisum, Wladislaum Iagellonem, Wladislaum alterum atque Casimirum[h], eius-

---

[a] G: minitantibus; *niema* et discessu parantibus. [b] P, O: iusiurandi [c] P *ma błędnie* reticentes; O: resciscentes. [d] G *niema* ferre. [e] G *niema* ceterarumque conditionum Regi. [f] G *niema* collegas. [g] P, O: iusiurandi. [h—h] W P *opuszczono wskutek pomyłki kopisty* Ludovicum Loisum, Wladislaum Iagellonem, Wladislaum alterum atque Casimirum.

[1] Piotr Zborowski. [2] O wypadkach poprzedzających mianowanie Henryka królem, od 3 maja począwszy, zob. Rzecz jednego dworzanina, Plater III 193 sq [3] Jan Firlej.
[4] Articuli pactorum conventorum. Forma iuramenti Regis, zob. Vol. leg. II. 133—135. Po łacinie i po polsku Plater III. 220—228, 230—232. Przysięga posłów francuskich Plater III. 229—230. Przywilej z 12 maja 1573 Plater III. 205—215.

dem filios, Vitovdum, Iagellonis fratrem patruelem, Ioannem Albertum, Alexandrum, Sigismundum I, Sigismundum II Augustum data seu concessa, alias item immunitates per ordines Regni interregni tempore sancitas sibique traditas, iuxta singulos articulos in iisdem expressos, sancte servaturum et custoditurum. Religionis gratia nec per se, nec per quamvis personam seu officium, nec iurium auctoritatem quemquam oppressurum, seu opprimi permissurum. Omnia etiam ab Regno provinciisque[a] illicite avulsa sive alienata Regno copulaturum. Limites seu terminos Regni haudquaquam diminuturum, verum propugnaturum atque protensurum. Iustitiam secundum formam in[b] singulis provinciis constitutam, eiusmodi tamen, quae iuri communi conveniat, absque mora personarumque respectu cuivis administraturum. Denique si horum aliquid [c]violarit, subditos omnes a fide atque oboedientia Regi debita immunes habiturum nec absolutionem ab hoc iuramento, etiam oblatam a quoquam, accepturum[c]. Iis omnibus perficiendis Deum Optimum Maximum, periurii vindicem, testem et adiutorem devoturum Regem. Conditionum porro, quae itidem ab Rege iureiurando[d] obfirmandae aeternique et inviolati iuris futurae essent[e], isthaec capita adiecta[f]. Principio Regem quemquam omnino se vivo imperii successorem designaturum atque ita quocunque tandem Rege defuncto liberam, solidam atque inviolatam Regis electionem ad Polonos suo quidem iure redituram, ac idcirco haeredis titulo Reges deinceps nequaquam usuros. Confoederationem[g] ab ordinibus Regni statutam pacique de religione servientem sancte ab Rege servandam tuendamque. Legationes ullas nec aliorsum expediturum Regem, nec aliunde missas auditurum, neque[h] militem quempiam conscripturum, si consensus totius Regni senatus desit; idem in comitialibus negotiis tractandis praestiturum. Expeditionem bellicam totius nobilitatis non nisi comitiis generalibus omnium voluntate sancitam aggressurum nec nobilitatem extra fines Regni ullo pacto, seu petitione Regia, seu quinque marcarum singulis hastatis solutione, quemadmodum antiquitus observatum fuerat, educturum, sed si publico comitiorum decreto expeditio statuatur, trinas imprimis iuxta usitatum morem restium[i] (ut vocant) litteras per totam Poloniam dimissurum, tempus locumque certum conveniendi assignaturum, ibidem non amplius duabus hebdomadis exercitum detenturum. Si Regi libeat singulisque placeat extra Regnum bellum gerendum, singulis equitibus atque nobilibus peditibus quinas marcas pro quatuor mensibus expensurum; si diutius protrahendum bellum sit, aliud simile stipendium pro pari temporis spatio persoluturum. Si autem in loco restibus praefinito longius morandum sit, nobilitatem duabus hebdomadis elapsis commorari diu-

---

[a] G: provinciis. [b] P *ma błędnie* et. [c—c] G: a rege violatum sit, subditos omnes ullam fidem atque oboedientiam Regi debitam sibi praestituros *Niema od* nec absolutionem *do* accepturum. [d] O: iuramento. [e] G: sint. [f] P: edicta. [g] P *po* confoederationem *ma* Regni. [h] G: nec. [i] P *ma błędnie* restitutum.

tius non teneri[a]. Regem ipsum belli tempore tormentis, pulvere tormentario, peditibus sclopetariis, custodibus omnique militari apparatu exercitum proprio sumptu communiturum. Regni item defensionem suis impensis Regem successoresque Regios, quarta proventuum parte excepta et in robore suo secundum iura relicta, praestituros. Si quoque inter consultandum varient[b] in senatu sententiae[c], non prius Regem decretum editurum, quam tota controversia iuxta ius scriptum decidatur, quod ni conveniat, conclusionem penes eos, quorum suffragia[d] iuri proxima[e] sint, remansuram. Verum negotia comitialia alio modo, omnium scilicet ordinum consensu, absolvenda esse. Praeterea quibusvis comitiis sexdecim senatores secundum ordinem designandos atque quolibet semestri quaternos, unum episcopum, alterum palatinum binosque castellanos, Regia cuncta privata negotia una cum Rege absoluturos alterisque comitiis rationem muneris sui publice daturos, alios porro, qui non sint deputati intereaque temporis sint ad Regem venturi, eadem consulendi potestate usuros; nec deputatos illos praeterquam praefixo tempore elapso discessuros. Si vero quodpiam arduum Reipublicae negotium incumbat, confestim Regem reliquos consiliarios absentes, qui de eodem deliberent, accersiturum. Dum autem comitiis ea senatorum designatio sit futura nec alii gravibus de causis tum temporis praesentes esse queant, ibidem eosdem excusationis rationes daturos atque in locum suum alios suffecturos, et ita integrum consiliariorum numerum mansurum. Hos omnes, Polonis Episcopis exceptis, stipendium ex aerario Regio sumpturos Russosque praecipue, quibus quingentos florenos pro semestri solvendos esse. Comitia generalia non amplius biennio differenda nec longius sex hebdomadum[f] spatio celebranda, alia particularia more usitato nuntiis eligendis habenda eademque praecessura. Ad haec ullo alio sigillo praeterquam publico in utrisque cancellariis observato in negotiis Reipublicae Regem usurum; nec magistratus honoresve ullos tam in Republica, quam aula Regia consuetos depressurum[g] seu aboliturum, verum indigenis iisque emeritis et condignis viris largiturum; insuper quo quisque nobilium facultatum suarum certam firmamque possessionem retineat, quosvis earumdem facultatum fructus sive proventus, utpote salinas metallave, non sibi vindicaturum, verum iisdem possessoribus concessurum; nec facultates ab Regibus Poloniae quondam iure haereditario nobilitati concessas pro feudalibus, praeter has quas in privilegiis eiusmodi[h] expressas constet, accepturum. Praeterea singulos arcium urbiumque vel praestantiorum, vel finitimarum, vel etiam in quibus iudicia exerceantur, praefectos civitatesque praefectis[i] carentes deinceps iuraturos, interregni tempore easdem munitiones non alicuius personae fidei cum Reipublicae detrimento commissuros, sed Regi ipsi a cunctis libere creato tra-

---

[a] P, O: tenere. [b] G: variant. [c] P, O *mają błędnie* sententias.
[d] P: suffragiis. [e] G: propiora. [f] P: hebdomadarum. [g] G: depressum.
[h] G, O: huiusmodi. [i] P *ma błędnie* civitatis; G: civitatisque praefectum.

dituros atque id sub honoris, vitae et possessionum vinculo praestituros. Diadema item Regium non alibi, quam in aerario Regio Cracoviae per thesaurarium Regni asservandum atque[a] castellani Cracoviensis nec non Cracoviae[b], Posnaniae, Vilnae, Sandomiriae, Calissiae Trocorumque[c] palatinorum seris sigillisque communiendum [d]nec id absque omnium ordinum consensu aperiendum[d]; absentiam horum unius quidquam reliquis obstituram, immo si absens gravi negotio detineatur clavemque suam ceteris mittere, dum aperiendum sit, recuset, ipsos collegas[e] seram aperire sigillumque avellere tuto posse. Denique iustitiae praestandae onere[f] consensu omnium Regem immunem futurum, unam quippe[g] personam tanto obeundo muneri imparem esse. Itaque iudiciorum formam quasvis provincias Regni pro placito sancituras, hanc Regem approbaturum, vel si postea indigenis placuerit, iterum solito more vinculum id suscepturum. Lithuanos praeterea, Volhynenses, Kiiovienses, Bratislavienses ceterosque iure Lithuano hactenus usos[h] idem iuris habituros et quemcumque iudiciorum modum emendationemque legum suarum constituant, eandem Regem confirmaturum. Demum etiam nec exactiones, nec tributa ulla omnino praeter isthaec, quae generalibus comitiis stabiliantur, rata futura. Coniugia quoque nec Regem ipsum, nec successores Regios absque totius senatus consilio contracturos, nec in contrahendo causis per sacras litteras interdictis usuros neque ullas divortii rationes per quemquam[i] quaesituros, seu per sese daturos. Ad extremum singulis conditionibus per Oratores Galliarum Regis utriusque Regis nomine oblatis, necnon aliis per Polonos additis, Regem sanctissime satisfacturum; alioqui[j] si iis contradicat, ab obedientia fideque subditos cunctos soluturum.

Pridie Id. Maii *[14. V.]* quidquam confectum est, etenim utraque parte in unum locum congressura[k], altera nempe Cracoviensis Palatini[1] pars[l] congressum recusavit, quin[l] Palatinus, veluti repulsae dolore adhuc stimulatus, discessum comitiis[m] maturabat[n] atque ab Episcopo Cracoviensi[2] plurimum obsecrante aegerrime tandem ab instituto itinere retractus est. Id. Maii *[15. V.]* singulae conditiones tam ab Rege, quam Regi oblatae, invicem copulatae formaque iurisiurandi per Oratores Regum nomine praestandi descripta, qua tandem ab Oratoribus absoluta publicatio Regis decreta, verum iis caerimoniis postera dies assignata est. Igitur XVII. Kal. Iun. Oratoribus Gallis in castra venientibus conditiones singulae exhibi-

---

[a] G: atque etiam. [b] G *ma puste miejsce zam.* Cracoviae; O *niema wcale* Cracoviae. [c] G, O *mają przymiotniki* Posnaniensis Vilnensis, Sandomiriensis, Callissiensis et Trocensis. [d–d] P *niema od* nec id *do* aperiendum. [e] P, O *mają błędnie* collegae; G: collegam. [f] O: munere. [g] G: namque. [h] G: ipsos *zam.* usos. [i] G: quemlibet. [j] G: atque. [k] P, O *mają* etenim utraque partem (s) in unum congressura. [l] P *niema* pars. [l] G: imo. [m] G: e comitiis. [n] G: maturavit.

[1] Jan Firlej. [2] Franciszek Krasiński.

tae sunt; iis perlectis iuramenti specimen descriptum ab Archiepiscopo traditum.

[a]Multum per hos dies post[b] Henricum renuntiatum Regem Monlucius tergiversari neque constare sibi videbatur et contractiori fronte quandoque nonnullarum conditionum oblivisci conabatur, a Gnesnensi praecipue Castellano[1] examinatus[a]. Tandem vero[c] secundum Archiepiscopi verba perpulsus idem[d] et collegae una[e], Egidius Noagillus Guidoque Lansacus, flexis genubus[f] Caroli Galliarum et Henrici Poloniae Electi Regum nomine, veluti[g] ea sola causa in Poloniam cum summa potestate ablegati, iuramentum eiusmodi perfecerunt[h], praedictum scilicet Regem utrumque singulos articulos[i] in conditionibus pactisque contentos ac per amplissimum senatum omnesque ordines Regni traditos pro sua quemque parte suscepturum et corporali iureiurando[j] iuxta seorsivam eiusdem formam confirmaturum[2]. Postea Palatinus Cracoviensis[3] secularium nomine, Episcopis reclamantibus, talem appendicem Oratoribus addidit, quem similiter iuramento inseruerunt, nempe Regem Henricum pacem in religione singulari iuramenti forma per marschalcum atque cancellarium Regni eidem exhibenda coronationis tempore iuramento item comprobaturum eodemque pacto reliquis omnibus conditionibus praestandis fide, conscientia[k] honoreque Regio sese obstrincturum. Iuramento peracto omnique[l] astantium multitudine summa laetitia affecta et sacrum paeana[l] canente grandemque bombardarum sonitum edente, postea Oratores Varsaviam ab omnibus deducti sunt ac in itinere Archiepiscopo cum Palatino Cracoviense eodemque Summo Marschalco de publicandi Regis munere altercantibus, tandem in templum omnes convenere, ibi solemnibus caerimoniis peractis tandem per Marschalcum, aliis duobus Samogitiae Praefecto[4] et Andrea Opalinio[5] collegis astantibus, Rex Henricus publice renuntiatus est[m] votaque et gratulationes eidem praeclarae[n] additae; inde in modum triumphi cunctis gestientibus[o] in domicilia reversi sunt.

Decima octava Maii, creato Rege omniumque ferme hominum frequentia dilapsa, a paucis[p], qui remanserant, contributio publica sancita et comitiorum generalium nomine edita ac imprimi inque omnibus provinciis publicari iussa est illius similis, quae anno 1569 Lublini comitiis generalibus constituta fuerat, cuius quod exquisitum prolixumque in iure communi exemplar exstet, minus necessarium putavi idem hoc loco inserere. Ceterum

---

[a—a] G *niema od* Multum per hos dies *do* examinatus. [b] P, O *mają* per, *co jest bez sensu.* [c] G: Itaque. [d] G: Ioannes Monlucius. [e] G *niema* et collegae una. [f] P, O: genibus. [g] G: tanquam. [h] G: praestiterunt. [i] O *niema* articulos. [j] G: iuramento. [k] G *ma błędnie* constantia. [l] G: omniumque. [l] G *ma puste miejsce zam.* paeana. [m] G: declaratus est. [n] P, O: praeclare. [o] P, O: cuncti gestientes. [p] G *ma błędnie* ut pacis *zam.* a paucis.

[1] Jan Tomicki. [2] Przysięga posłów króla francuskiego druk. u Platera III. 229. [3] Jan Firlej. [4] Jan Chodkiewicz marszałek WXL. [5] Marszałek nadworny.

eadem contributio a cunctis ad octavam Iulii diem cuiuslibet palatinatus exactoribus exhiberi[a] sub statuti poena atque ab[b] exactoribus Polonis Hieronymo Buzenio[c] Regni Thesaurario, ab Lithuanis Nicolao Naruszevicio aerarii Lithuani Praefecto, ad vigesimam quintam Iulii tradi mandata est. Porro cum id a plerisque omnibus aegre acceptum, quod perpaucus quorumdam numerus tantas res aggredi auderet, omnibus[d] reliquis compedes quasi iniiceret, tum summae culpae datum est, quod litterae illae de contributionibus promulgatae septima die Maii sancitae scriberentur, verum enim vero nec ista, nec ulla[e] omnino die ulla contributionum earum mentio, nedum constitutio, facta fuerat[1].

XV. Kal. Iun. *[18. V.]* c o n t r i b u t i o n e s praedictae constitutae ita dispensatae sunt, ut Lithuaniae[f] provinciarum illarum adversus Moschum defensioni attribuerentur atque ad haec triginta florenorum milia per Ioannem Kostkam Gedanensem Castellanum eundemque Prussiae Thesaurarium adderentur et in manus Nicolai Naruszevicii[g] [2] traderentur ac per eundem iuxta Ioannis Chotkievicii Samogitiae Praefecti copiarumque Lithuanarum Ducis placitum dispensarentur. Płocenses atque Mazovienses per Thesaurarium Regni[3] Alberto Stabrovio, exercitus Livonici[h] conscriptori, defendendae Livoniae gratia exhiberentur atque arbitrio Praefecti Samogitiae, Livoniae Gubernatoris, committerentur. In Podolia item Georgio Jazłoviecio Russiae Palatino ac copiarum Polonicarum Duci equitum duo milia, hussarorum videlicet mille, kozakorum vero binis equis utentium[i] item mille, quingentique pedites assignarentur, horum ducenti Kiioviensi arci, trecenti aliarum finitimarum arcium praesidio imponerentur. Stipendium iis omnibus per Thesaurarium Regni ex contributionibus persolveretur. In Dobrinensi terra[j] Suminius[k] [4] centum equitum Praefectus in Podoliam iussu copiarum[l] Ducis centuriam[l] duceret. Reliquum vero Dobrinensis contributionis similesque aliae ex Cracoviensi, Sandomiriensi Siradiensique palatinatu collectae Podgoriensibus atque Silesiis militibus in stipendium debitum converterentur[m], quod supersit, Thesaurario Regni redderetur[n]. Praeterea in Minore Polonia[o] Palatino Sandomiriensi[5] et Andreae[p] Vapovio Praemysliensi Castellano, in Maiore Praefecto eiusdem Generali[6] ac Aulae[q] Polonae Marschalco[7], in Podolia[r] Russiae Palatino[8] id

---

[a] G: exhibere. [b] O *niema* ab. [c] G: Bieczonio. [d] O: omnibusque. [e] G: nec ista ulla; O: nec ista ne ulla. [f] P, G: Lithuani. [g] G *niema* Naruszevicii. [h] G: Livoniae. [i] G: valentium. [j] G *niema* terra. [k] G: Summus (*s*). [l] P: copiarumque. [l] O: turmam. [m] P: converteretur. [n] O *ma błędnie* reddetur. [o] G *ma błędnie* in Minore Podolia. [p] *W* G *puste miejsce na imię Wapowskiego.* [q] G: curiae. [r] P *ma błędnie* in Polonia.

[1] Uniwersał poborowy. Vol. leg. II str. 126 sq. [2] Podskarbi WXL. [3] Hieronim Bużeński. [4] Walenty Sumiński, rotmistrz ziemi dobrzyńskiej. [5] Piotr Zborowski. [6] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [7] Andrzej Opaliński. [8] Jerzy Jazłowiecki.

negotii commissum, ut ii singula imminentia[a] oris illis[b] pericula undequaque providerent omniumque reliquos certiores facerent, ne quid omnino, dum Rex adveniat, aliunde detrimenti Respublica capiat. Iustitiae quoque administrandae modus iuxta leges in interregno a cunctis provinciis[c] statutas ad adventum dumtaxat Regium retineretur[1].

Oratores denique amplissimi, qui Regem ex Gallia in Poloniam adducant, isti renuntiati[2]: Adamus Konarius Episcopus Posnaniensis, Albertus Łascus Palatinus Siradiensis, Ioannes Comes Tęczynius Voynicensis[d], Ioannes Tomicius Gnesnensis, Andreas Comes Gorcanus Medirecensis, Ioannes Herbortus Sanocensis, Stanislaus[e] Kriscius Raciązensis Castellani, senatus nomine, ab equestri vero ordine: Ioannes Zamoscius Bełzensis, Nicolaus Firleius Casimiriensis, Ioannes Zborovius Odolanoviensis Praefecti et Nicolaus[f] Tomicius[3], ab Lithuanis quoque Nicolaus Christophorus Radivilius Aulae[g] Lithuanae Marschalcus et Alexander[h] Prunscius[4]. Omnibus istis certus comitum numerus, nempe Episcopo praestantiorum personarum, lixis[i] aurigisque exceptis, duodecim, Palatino decem, Castellanis octonae, Praefectis quaternae assignatae. Kal. Iul. conveniendi Medireciam[j][5], unde accingant iter, dictae; mandatum iisdem, ut in Gallia salva Regni gentisque Polonae dignitate cuncta tractent, cupiditatis favorisve[k] Regii clanculum captandi nota omnino abstineant. Praeterea Episcopo[6] et Medirecensi Castellano[7] iniunctum, ut rerum omnium per internuntios Archiepiscopum certiorem reddant; isti ex Minori Polonia Cracoviensis[8] et Sandomiriensis[9] Palatini, [l]ex Maiori Episcopus Vladislaviensis[10], Lenciciensis[11], Brestensisque[12] Palatini[l], ex Lithuania Vilnensis Palatinus[13], Samogitiae Praefectus[14] et Trocensis Castellanus[15] communicandorum consiliorum causa additi. Ad haec, quod Rex mari adventurus crederetur, Episcopo Vladislaviensi, Łanciciensi, Brestensi, Inovladislaviensi[16], Ravensi[17] et tribus Prussiae Palatinis[18] atque Gedanensi

[a] G: eminentia. [b] G: illius. [c] G: in cunctis provinciis. [d] G *niema* Ioannes Comes Tęczynius Voynicensis. [e] G *ma puste miejsce zamiast imienia Kryskiego.* [f] G: Ioannes. [g] G: curiae. [h] G *ma puste miejsce zamiast imienia Pruńskiego.* [i] G: lexis. [j] G: Medirecium. [k] P: favorisque. [l–l] *W* P *opuszczono wskutek nieuwagi kopisty od* ex Maiori *do* Palatini.

[1] Wszystkie te uchwały druk. w Vol. leg. II. 131 sq. p. t. Wtóre oznaymienie króla nowo obranego, i u Platera III. 216 sq. p. t. Postanowienie spraw wszelkich do przyszłej koronacyi. (W obu wydaniach z datą 2 maja). [2] Instrukcyę, paszport, plenipotencyę dla posłów udających się do Paryża, dalej listy do elekta, króla francuskiego i królowej matki zob. Bibl. Ord. Kras. 1871. Akta podkanclerskie Franc. Krasińskiego Cz. III, str. 489—503. Wskazówki dla Konarskiego napisane prawdopodobnie przez Gratianiego na polecenie kardynała Commendonego zob. Urkunden und Aktenstücke... hg. v. H. Ehrenberg. Leipzig 1892. Nr. 164, str. 339—344. [3] Syn Jana kaszt. gnieźnieńskiego. [4] Późniejszy kasztelan trocki. [5] Międzyrzecz, miasto w woj. poznańskiem, na pograniczu Marchii brandenburskiej. [6] Biskup poznański Adam Konarski. [7] Andrzej Górka. [8] Jan Firlej. [9] Piotr Zborowski. [10] Stanisław Karnkowski. [11] Jan Sierakowski. [12] Jan Służewski. [13] Mikołaj Radziwiłł. [14] Jan Chodkiewicz. [15] Eustachy Wołłowicz. [16] Jan Krotoski. [17] Anzelm Gostomski. [18] Woj. chełmiński Jan Działyński, malborski Fabian Czema, pomorski Achacy Czema.

Castellano[1] commissum, ut ii Gedani Regem nomine Reipublicae salutent. Funeri Regis defuncti curando Episcopus Płocensis[2] Luceoriensisque[a] [3], Smolescensis[4], Brestensis[5], Podlachiensis[6] Palatini Trocensisque Castellanus[7] lecti. Infantis Annae deductio aulicis omnibus et ex proceribus Chełmensi Episcopo[8], Calissiensi Palatino[9] et Czernensi Castellano[10] mandata.

Vigesima Maii die responsum ab senatu Polono litteris Selimi II Turcarum Imperatoris datum est; litterarum vero Turcicarum ea sententia fuit:[11] Imprimis principatum atque dignitatem Regiam quamcunque divinitus dari, itaque Imperatorem idem Poloniae gratulari, certioremque factum de creando Rege variare Polonorum animos, esse quoque nonnullos, qui inferendi Turcis belli gratia Regnum id ambiant, aliosque, qui apud Imperatorem de impetrando iisdem Poloniae Regno supplicent. Quapropter pro suo in Polonos studio eorumdem hostem quemlibet pro suo proprio habere velle[b] hortarique, ut Poloni externis omissis indigenam aliquem Polonum Regem creent; alioquin externum absque provinciarum Turcicarum, Moldaviae nempe, Transylvaniae et reliquarum dispendio in Polonia regnare non posse, indigena vero creato pristina pace et benevolentia mutua ac quovis Imperatoris beneficio Polonos usuros; aliter facturos, graviter eundem[c] offensuros. Itaque sive Jacobum Uchanium prudentem, sive Ioannem Firleium, sive etiam Jazłoviecium, militares viros, consultissime electuros; sin aliter faciant, ullam Polonorum excusationem apud Imperatorem valituram[d]. His litteris[e] responsoriae huiusmodi datae: Diuturnae morae taediique Deum iam finem imposuisse, nempe in frequentissimo atque maximo omnium conventu Regem Henricum Andegavensem Ducem, Regis Galliarum fratrem, Imperatori non ingratum, immo ex domo Valesiorum eidem amica ortum, creatum esse, eundemque cum nihil praeter leges[f] et senatorum consilium acturum, tum paci atque tranquillitati cum Imperatore ineundae impensissime fauturum. Consilium Imperatoris etsi in conventu omnium agitatum, verum exstincta Regia mascula stirpe non admodum tutum praesertimque in tanta indigenarum multitudine et in sublimem honorem infimi tam subita mutatione periculosum aestimatum fuisse. Regem itaque et stemmatis claritate et virtutis splendore apud omnes conspicuum creasse ac creatum Imperatori referendum censuisse[g]. Orare praeterea senatum, ut pax antiquitus observata ab Imperatore, donec Rex adveniat[h], retineatur, provisurum autem, ut adveniente eo[i] cuncta, quae tranquillitati atque bono utriusque imperii attineant, felicissime compo-

---

[a] G, O: Lucensisque. [b] O: habiturum. [c] G: eum. [d] G: habituram. [e] G: His igitur litteris. [f] G *ma błędnie* legis. [g] G: commisisse. [h] O: veniat. [i] G *ma błędnie* adnitente eo.

[1] Jan Kostka. [2] Piotr Myszkowski. [3] Wiktoryn Wierzbicki. [4] Grzegorz Wołłowicz. [5] Jerzy Tyszkiewicz. [6] Mikołaj Kiszka. [7] Eustachy Wołłowicz. [8] Wojciech Staroźrebski. [9] Kasper Zebrzydowski. [10] Zygmunt Wolski kasztelan czerski.
[11] List Sułtana druk. u Platera III. 201 sq., zob. powyżej str. 62.

nantur. Similes aliae litterae per Achòmatem Czausium Mahometis Bassae nomine ad senatum allatae simile responsum habuere.

Ea[a] ipsa die internuntii, qui oratores praecederent et electionem Regiam oratorumque adventum significarent, Jacobus Ponętovius Pincerna Łanciciensis et Stanislaus[b] Ciołkus in Gallias missi sunt. Verum eosdem Conradus[b] Przecławius, Krupka dictus[c], et Krasovius, a Palatino Sandomiriensi[1] celerrime missi, [e]hosque secuti Nicolaus Volscius Krzepicensis[d] Praefectus et Martinus Lesniovius[e] praecesserant atque electionem Regis primi, uti fertur, Regibus retulerant. Eadem die litterae conscriptae atque per omnes Regni provincias dimissae et promulgatae sunt, imprimis electionem Regis perfectam declarantes, eiusdem coronationem atque comitia generalia ad IV. Non. Oct. *[4. X.]* Cracoviae designantes; haec praecessura consilia provincialia[f] Kal. Sept. usitato more eligendis nuntiis terrestribus, iuramento Regio audiendo, defensioni Regni sanciendae atque iudiciis statuendis indicentes, denique funus mortui Regis ad V. Kal. Oct *[27. IX.]* assignantes vexilliferosque[g], ut pro debito officii quisque eidem interesset[h], cohortantes. Is itaque electionis exitus fuit, singulis absoluta ea domos tandem[i] dilapsis.

[j] Habes Magnanime Czarnkowi[2] priorem interregni partem utcunque e domestico plane tenuique stylo descriptam. Ornatioribus sane verbis usus fuissem, nisi me penuria temporis acceleratum reddidisset spesque de aliis opus idem copiosius reddituris concepta ab accuratiore scribendi genere retraxisset; veritatem, hercle, impensius quam verborum phaleras historiam ornare existimo. Tu isthaec, quae per lucubrationum copiam per me tibi tradita sunt, veluti a tui observantissimo scripta, gratissimo animo accipe, boni consule meque, ut debes, amore prosequere. Vale. Thopolae[3] XIX Kal. Sept. *[14. VIII.]* A. Chr. MDLXXIII[j].

---

[a] P *ma błędnie* Ex. [b] G *ma puste miejsca zamiast imion Ciołka, Przecławskiego i Krasowskiego.* [c] O *niema* dictus. [d] O: Crepicensis. [e—e] G *niema od* hosque *do* Lesniovius; O: Lesnovolus. [f] G: praeterea comitia particularia *zam.* haec praecessura comitia provincialia. [g] G: vexilliferos. [h] G: intersit. [i] G *niema* tandem. [j—j] *Zakończenie to ma tylko* G.

[1] Piotr Zborowski. [2] Piotr Czarnkowski, kasztelan poznański, wuj Orzelskiego, do którego zwróconą jest przedmowa z dedykacyą. [3] Topola, wieś Św. Orzelskiego w woj. kaliskiem, w powiecie nakielskim, par. Dzwierszno, (dzisiaj w W. Ks. Pozn., pow. wyrzyski), por. Pawiński, Polska XVI. w. Wielkopolska I. (Źródła dziej. XII.) str. 168.

INTERREGNI POLONIAE LIBER SECUNDUS.

Electione Henrici peracta, internuntii[1] eandem et oratorum adventum significaturi in Gallias citissimo itinere pervenerunt. Regem electum et priores eius rei nuntios in castris Rupellanis[2] offenderunt. Hi quam gratissime ab Regibus Reginaque Matre accepti sunt. Ceterum, quos praecessisse internuntios memoravimus[3], litteras ii Palatino Sandomiriensi[4], ab Henrico Rupellana obsidione occupato Non Iun. *[5. VI.]* scriptas gratiae promissorumque plenas retulerunt. Quaproter Rex, oblati tanti muneris gaudio affectus summoque ac omnium praestantissimo Regno insignitus, eiusdem obtinendi, quam conficiendi belli cupidior, de conditionibus pacis cum Rupellanis agere occoepit[5], quae sic composita sunt, ut cives illi sociique in fide Galli Regis permanerent, religio evangelica illis libera esset, baptismum atque matrimonium privatim decem adhibitis testibus inire liceret, Romanae religionis usus publicus esset, migrare quo vellent, dummodo non ad Regios hostes, iisdem integrum esset, ab armis citra Regium mandatum capessendis abstinerent. Magis eae quidem foederis leges necessitate, quam dignitate confectae, quare ob id ab utrisque postea violatae feruntur.

Interea temporis a proceribus missi, qui ab Ioanne Georgio Electore Brandeburgense et Augusto Regulo Saxoniae litteras passus oratoribus Polonis in Gallias ituris impetrarent, ab hoc quidem unas litteras decima septima Iunii die datas, non recusantes, si per Caesarem liceat, tutum oratoribus transitum, ab illo viro alteras, VI. Id. eiusdem mensis *[8. VI.]* scriptas, lubenter quem Poloni petiissent transitum concedentes. retulerunt.

Per id tempus Stanislaus Słupecius Lublinensis Castellanus Varsavia electione absoluta orator missus apud Caesarem degebat, acta electionis praeteritae renuntians, irriti conatus Caesarei creandi in Regem Ernesti Archiducis causas excusans instinctuique ac dispensationi divinae adscribens, ceterum Polonorum erga se studium commendans, pacem utrinque secun-

---

[1] Jakób Ponętowski cześnik łęczycki i Stanisław Ciołek. [2] Pod obleganą La Rochelle. [3] Zob. powyżej str. 133. [4] Piotr Zborowski. [5] 25 czerwca 1573.

dum vetera pacta conservandam expetens nec non oratoribus Polonis in Galliam per ditiones Imperii euntibus liberum transitum impetrans[a 1].

At in Moscua Tarañovius[2] legatus comitiis centuriatis missus instructionem quidem scriptam a senatu accipere noluit, satis esse sibi internuntii dumtaxat vice functo solas litteras Magno Duci arbitratus referre, nec litteras fidei accipere voluit, ne forte his traditis et quapiam re per colloquium a tyranno exorta detrimentum Reipublicae accerseret. Simul atque vero a Theodoro[3] Lithuaniae internuntio comitatus limites imperii Moschici attigisset, quamque diu in itinere commoratus esset, omnium rerum copia honoreque summo affici visus cumque Moscam urbem, gentis caput. pervenisset magno honorario exceptus est. Credebat quippe Princeps, ita a nonnullis proceribus suis (quos tanquam nefarii consilii auctores necari postea mandavit) persuasus, Polonos maximam omnium competitorum sui rationem ob id habituros, quod ceteri Regni aemuli avaritiae signum praetulissent, dum eius obtinendi cupidi oratores in Poloniam misissent: hic quod palam per legatos Regnum non ambiisset ac ideo ulla cupidatis nota laborasset, gravitate igitur et praestantia Regno se prae ceteris dignissimum iudicaturos esse, cuius rei nempe electionis suae Taranovium nuntium esse putabat. Plenus igitur spei vocare eum et mandata proferre iussit ac magnifico epulo excepit. Hic praeter litteras ab senatu scriptas, faustam Henrici Regis electionem inferrentes atque inducias per Moschum annuas ineundas petentes, quidquam retulit. Tyrannus gaudio subito in iram verso Taranovium Theodorumque, invicem primo commorantes, separari seorsimque detineri mandavit, ita ut iis nec colloquio, nec conversatione mutua uti liceret; postea duobus marschalcis totidemque cancellariis ad hunc missis septem quaestiones dissolvendas proposuit. Imprimis, cur Poloni Regem se creare neglexissent? respondit is effingens magis, quam vera renuntians et sese tyranni mori accomodans, in causa fuisse, quod oratores aliorum competitorum exemplo illuc non misisset, quorum gratia sex hebdomadum intervallo Varsaviae commoratum est. Deinde, cur non filium suum creassent? eadem de causa is asseruit, tum, quod nondum adolevisset Polonique parente ipso rege uti maluissent filiumque, hoc renuntiato, accersere ac certis iam personis designatis Polonicis moribus assuefacere constituissent. Quaesitum postea, cur non Caesarem in regem assumpsissent? retulit iste, quod non sui causa appetiisset Regnum multorumque regnorum imperio distentus commode Polonis imperare nequi-

---

[a] *W O następuje potem zdanie*: Verebantur etenim, ne ii, qui partium essent Gallicarum, ab iis, qui Caesari assentiebantur et ab ipso Caesare ea electionis anteversione iam commoto in libero oratorum in Galliam itinere, quod nisi per Germaniam patebat, et in reductione in Poloniam Henrici electi Regis impedirentur.

[1] Zob. Instrukcya St. Słupeckiemu kaszt. lubelskiemu udającemu się w poselstwie do Cesarza Maksymiliana II. Akta podkanclerskie Franc. Krasińskiego Cz. III. str. 484—6. (Bibl. Ord. Kras. 1871). [2] Andrzej, podczaszy halicki, zob. powyżej str. 91, 92. [3] Zienkowicz Woropaj.

visset, filius vero eius tenerae admodum aetatis Polonaeque linguae expers esset. Interrogatus posthaec, quamobrem Galli Regis fratrem e tam longis regionibus accersissent Poloni? respondit, quia oratores eius omnium locupletissima promissa obtulissent eademque iureiurando obfirmassent, ea vero fama toto paene terrarum orbe percrebruisset[a]. Propositum demum, cur litterae suae per Ioannem Lebovicium[1] in Lithuania interceptae essent? hic asseruit moris Polonici esse, ne tum Poloni, tum Lithuani arte dolove cum exteris principibus agerent, litterae porro eae Lithuanorum (qui pari cum Polonis electionis Regiae iure utuntur) sollicitationem Principis Moschi ad obtinendum Regnum continuissent. De Haraburda item quaesitum, quid is suo nomine Varsaviae referret? recensuit cuncta capita legatus, quae priori volumine a nobis commemorata sunt[2], et titulus Mosci Ducis futuri forte Regis iste recensitus, quod is Magni totius Russiae, Vladimiriae, Moscoviaeque Imperatoris, Poloniae Regis, Magni Lithuaniae, Kiioviae, Russiae etc. Ducis titulo uti deberet, conditionibus aliis eae quoque adiectae, ut Kiiovia suo imperio adscisceretur et Principi non archiepiscopus Gneznensis, verum eius metropolites Graecae professionis diadema imponeret. Ultimo interrogatum, cur ad Martini festum *[11. XI.]* dumtaxat foedus Poloni petiissent? responsum est, quod Henrici ex Gallia adventus neque terra per Teutonas, neque mari per Daniam tutus omnino speraretur, oratoribus vero ad hunc missis a Polonis imperatum esset, uti intra memoratum tempus de adventu eius certi quidpiam significarent, cum hoc adventum forte ad id tempus renuente de alio rege eos providere oporteret; interim autem Moscus Princeps induciarum tempore commodum legatos de impetrando Regno expediret, quae missio absque foedere non esset tuta[3]. Ad hunc modum Taranovius tyranni iram callide Regni spe aliqua iniecta leniit et foedus, cuius gratia venerat, annuum ad decimam quintam Augusti diem ultro a Duce protractum impetravit. Dux porro inter spem et metum medius aliquantum affectu sedato, Taranovio paulatim praestolari iusso, quanta potuit celeritate litteras ad Danum Regem simultate quadam cum eo laborantem misit, quibus rerum suarum statum occasionemque bene perficiendae rei aperuit, hanc in Regis potestate sitam esse demonstravit. Petiit nequemquam ultro citroque ex Gallia in Poloniam neve e contra euntem, per eam angustiam (quam duabus arcibus interclusam possidet, praeter quam ulla alia via nautis patet) transire permittat. Si hoc eius causa faciat, perpetuam societatem secum Regno Daniae servaturum et arces promissas in Livonia Magno Monoculo[b], genero suo[4], Regio fratri, redditurum sancte pollicitus. Mox alios cum amplissimis

---

[a] O *ma po* percrebruisset — quod princeps ille summis virtutibus bellique artibus excelleret. [b] O: Monocerbo Holstinensi Duci genero suo.

[1] Jan Hlebowicz kasztelan miński. [2] Zob. powyżej str. 82. [3] Sprawozdanie Taranowskiego z poselstwa d. d. Wilno 11 sierpnia 1573 zob. Nowodworski W., Борьба за Ливонію, С. Петербургъ 1904. Приложенія. Nr. 3. str. 14 sq. [4] Marya, żona Magnusa, była synowicą Iwana.

mandatis oratores eadem de causa ad eundem Regem misit et Taranovium sine longa mora absolvit. Is obtento et per Principem iureiurando obfirmato foedere confestim in Poloniam praemisit, ne sexaginta florenorum milia[1] a Polonis Lithuaniae defendendae destinata eodem mitterentur, cum iam induciae ex sententia confectae essent. Qua re gravissime Lithuani irritati apud Henricum Regem postea eum iniquissime accusarunt, unde is infensus Medireciae huic salutanti dextram porrigere noluit tandemque Gneznensi et Gedanensi Castellanis[2] persuadentibus aegre eam chiroteca tectam huic extendit. Insimulatus is fuerat, quod cum Mosco citra mandatum Polonorum de Regno transigeret, Cracoviae postea coronationis comitiis luculenter sese purgavit, tota negotii serie Regi atque senatui relata. Porro Taranovium in Moscoviam iturum Vilnensis Palatinus[3] non insulse admonuerat, ut isthic saccum (iis verbis locutus) unum ratione, alterum mendacio refertum haberet.

Kal. Iul. Oratores Poloni Poznaniae, [a]quo forte die Ursulae Lvoviae, Petri Potulicii Castellani Praemetensis lectissimae coniugis, funus celebratum est, amplissimo conventu habito[a], iter Gallicum tandem accinxerunt, Medireciam omnes praeter Palatinum Siradiensem, Voinicensem et Raciązensem Castellanos[4] convenere. Palatinus namque comitatu apud collegas relicto, duobus saltem comitatus servis, uno curru, persona habituque immutato, quam celerrime in Galliam per Imperii ditiones penetravit, quod factum nonnulli laudi, multi vitio verterunt, audacia nimia plerique, aliqui metu hoc fecisse crediderunt, eventus tamen postea consilii rationem indicavit[b]. Castellanus vero Woynicensis Ioannes Comes Tęczynius ex Minore Polonia recta per Silesiam iusto itinere contendens, Nyssae ab Episcopo Vratislaviensi[5] Caesaris mandato duodecem dierum spatio detentus, unde in Poloniam reversus, nec coeptum iter persecutus est.

Raciąnzensis vero Castellanus[6] cum Guidone Sangelasio Lansaco, Regio Oratore, Gedano solvere constituerat marique iam uterque ad angustias supra memoratas[7] Danicas pervenerat; verum arcibus illis e regione sitis interclusi, cum sponte litus appellare nollent temereque praeterlabi urgerent, tormentorum ictu maiorisque multitudinis confluxu coacti, ibidem Regis Daniae mandatorum Mosci memoris iussu aliquamdiu detenti, multi ex illo comitatu diro carcere pressi, plerique pyratarum egregii capite plexi sunt.

---

[a]—[a] O *niema od* quo forte *do* habito. [b] O *ma po* indicavit *następujące zdanie*: Duabusque de causis occultam eam profectionem voluit, altera, quod apud multos in Germania principes debita contraxerat, quibus cum solvendo non esset, intercipi ab illis, si in illo itinere agnosceretur, sibi metuebant, altera, quod cum difficillimum aliis collegis suis transitum per Germaniam praesensisset, ut vel ille solus oratorio illo munere in Gallia fungeretur, furtim illud iter commodius conficere posse in animum sibi induxit.

[1] Tylko 30.000, zob. Vol. leg. II. 131 i powyżej str. 130. [2] Jan Tomicki i Jan Kostka. [3] Mikołaj Radziwiłł. [4] Olbracht Łaski, Jan Tęczyński, Stanisław Kryski. [5] Kasper de Logau. [6] Stanisław Kryski. [7] Zob. powyżej str. 136.

Oratores Rex aspectu suo prohibuit, temerariam eorum navigationem incusavit, pyratas quoque illos sibi ante plurimum noxios exprobravit. E contra Oratores libertatem legatis ubique gentium debitam a Rege violatam culpaverunt, non mercatorum munere fungi se, nec alios praeter nautas navigationi aptos valere se commemorarunt. Verum nihil verba apud vim valuere[a]. Itaque ea lege, si Gedanum revertantur, dimissi sunt. Laborarunt hoc Oratorum casu suspicione Gedanenses, tanquam ii in Regem Henricum Gallosque non bene affecti, omnia adventus Regii consilia interturbassent Oratorumque adventum et omne propositum pyratasque maris peritissimos, suos non minus, quam Regis Daniae hostes, de nomine Regi ipsi significassent. Neque immerito quidem fama haec percrebruisse visa est, paulo ante enim iidem in urbe Gedanensi magna contumelia Lansacum affecerant, servis eiusdem ipsoque paene Oratore (cui omnem reverentiam debuerant) consultissime laeso[b]. Pyratae porro isti ab Augusto Rege eo consilio instituti fuerant, ut mercimonia, quorum magna vis per mare Sarmaticum sive Balticum in Moscoviam ad Narvam emporium undequaque appellabat, arcerent et quidquid offenderent, diriperent ac cum Rege partirentur, tum etiam conatibus Gedanensium, quorum potentia maritima in dies crescebat, obsisterent, quo odio isti inflammati nomen eorum de medio tollere conabantur et horum partem ipsimet, partem Daniae Rex trucidarant reliquiaeque tunc cum Lansaco deletae fuerunt[1].

Castellanis Woynycensi Raciązensique[2] domum reversis ceteri Legati Medirecia octava Iulii discendentes iter continuarunt. Radivilus Lithuanae Aulae Marschalcus Episcopo Valentino Monlucio adiunctus ceteros collegas deseruit et in Gallia demum Alberto Laski Siradiae Palatino iunctus reliquos uterque praestolatus est[3]. Hi cum citra impedimentum per Brandeburgensem oram Misniae fines attigissent, Medirecia scilicet Consdorfum[4], inde Bescum[5], Besco Hołobocum[6], inde Torgam[7], unde VI. Non. Quint. *[10. VII.]* Lipsiam pervenissent, Reguli Saxoniae mandato unius hebdomadis spatio detenti sunt. Eius ignominiae impatientes postridie Castellanum Sanocensem Ioannem Herbortum detentionis causam expiscatum ad ipsum gentis Principem misere[8]. Hanc is Mariemburgae[9] aperuit, quod ne-

---

[a] P: habuere. [b] P: servis eiusdem ipsosque pene oratores (cui omnem reverentiam debuerant) consultissime laesis.

[1] O kaprach królewskich zob. Gołębiowski Ł., O marynarce polskiej. Przew. nauk., Warszawa 1892; Szelągowski H., Walka o Bałtyk, Lwów, 1904, str. 59. Zob. także powyżej str. 60. [2] Jan Tęczyński i Stanisław Kryski. [3] Mikołaj Krzysztof R. udał się wprost z Frankfurtu n. O. przez Berlin i Hesyą do Metz, gdzie połączył się z O. Łaskim. Obawiając się zatrzymania przez elektora saskiego, który posłom polskim odmówił litteras passus, odbył tę drogę z trzema tylko towarzyszami. Zob. listy tegoż Radziwiłła do kard. Commendonego z Frankfurtu n. O. 3 lipca i z Metz 24 lipca 1573 r., druk. Szmurło, Россія и Италія. С. Петербургъ 1913. T. II zeszyt 2 str. 539 sq. [4] Kunersdorf pod Frankfurtem n. O. [5] Beeskow w Brandenburgii, w regencyi Potsdam. [6] Hoch Buckow, prow. Saska, regencya Merseburg, powiat Torgau. [7] Torgau nad Łabą. [8] List posłów polskich do Elektora Saskiego, Lipsk 13. VII. 1575 zob. Arch. Zamoy. I. 17. [9] Marienberg miasto w obwodzie Zwickau.

que Caesaris, neque Imperii, neque suopte consensu eo venissent Oratores, nec se contumeliae quidpiam Polonis machinari, verum eorumdem securitati consulere, quippe verendum eis esse, ne cum finibus ditionis suae excederent ab alteris principibus aliquid dedecoris experirentur; dimissionem, quam flagitarent, promptissime se concedere passusque (ut vocant) litteras dare[1]. Interea temporis allatae a Caesare similes litterae[2] Oratores in perficiendo itinere confirmarunt. Ita nullo suorum desiderato neque relicto toto illo itinere ad fines Galliae pervenerunt. XIV. Kal. Sext. *[19. VII.]* Lipsia Nauburgam[3] profecti, unde perendie Butetsztadii[4] pernoctarunt, hinc Sangesalcum[5] (*s*), inde Eisenacum[6], inde Vachicum[7] venerunt, ubi a legatis Landgravii Hassiae Philippi[8] honorifice admodum excepti, Vahico Folum[9] attigerunt, ubi diem unum quiescentes lautissime ab aulicis Landgravii tractati, inde Gelhausum[10] postridieque Francofordiam ad Maenum pervenerunt; Francofordia Moguntiae, ad concurrentem Rheni Maenique fluminum sita urbe, pernoctarunt; Moguntia Creisenaci[11], inde Baumsalteri[12] diverterunt; hinc ad oppidum Vendelam[13], unde Bitinium[14], in Galliae finibus consistens, IV. Non. Aug. die *[2. VIII.]* venerunt.

At in Prussia duo simul iusti conscripti exercitus nonnihil metus futurorum motuum Polonis incusserunt, alter a Gedanensibus, alter ab Ioanne Kostca Castellano Gedanensi accersitus. Suspicionem antea conceptam magis magisque Gedanenses auxerant, dum primaria et opulenta urbs, iam dudum Regi infesta, Elbingae Toruniaeque praecipuis Prussiae urbibus socia, fraude iam ignominiaque Oratoribus Regiis lacessitis, rebellionem moliri putaretur vulgoque perferretur principes Germaniae in Prussiam ad Ducem Albertum Fridericum confluere cum exercitu Prussiamque invadere velle. Rei famam auxit Gedanensium sollicitudo, qui portas urbis aliquot avias terraque obstrusas effecere, moenia et plateas exercitu atque tormentis firmavere, ce-

---

[1] Elektor do posłów, Marienberg, 10. VII. 1573 zob. Noailles III. 433. Ioannis Herborti Castellani Sanocensis, Capitanei Praemisliensis, in Gallias legati, ad Illustrissimum Augustum, Saxoniae Ducem, Sacri Romani Imperii Electorem, instituta quidem, sed postea cum is Mariembergo Saxoniae discessisset, ad Consiliarios eiusdem, quibus hoc negocii demandarat, habita oratio, qua detentos Lipsiae Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lituaniae oratores expostulat, atque hac quidem audita, Dux libere oratores iter suum prosequi passus est. Parisiis, apud Dion. Valensem 3573 (*s*). Idem: Cracoviae, in offic. Nic. Scharffenberger A. D. 1574. Przedruk u Fredry A. M., Gestorum populi Poloni... Dantisci 1652 str. 109. [2] Cesarz do stanów polskich, Wiedeń 20. VII. 1573 zob. Noailles III. 433. [3] Naumburg nad Salą. [4] Buttelstedt albo Buttstädt; oba miasta w W. Ks. weimarskiem. [5] Langensalza nad Unstrutą. [6] Eisenach w W. Ks. weimarskiem. [7] Vacha, miasteczko nad Werrą, dzisiaj w W. Ks. weimarskiem. [8] Filip II landgraf Hessen-Rheinfels. Posłowie korespondowali także z Wilhelmem IV landgrafem Hessen-Kassel, który wysłał posłów na ich przyjęcie, zob. Arch. Zamoy. I. 24 nota 4. [9] Fulda w dawnem Hessen-Kassel. [10] Gelnhausen tamże. [11] Kreuznach, miasto w prow. nadreńskiej, w okręgu koblenckim. [12] Może Baumholder w prowincyi nadreńskiej, w okręgu trewirskim. [13] Sankt Wendel tamże. [14] Dzisiejsze Bitsch w Lotaryngii, w okręgu Saargemünd.

teras portas clausere, quenquam omnino externum urbi immisere et quaevis plane hostilia cogitare videbantur. Ad quam famam re diligentius cognita Gedanensis Castellanus, non admodum eis confidens, munus vero suum (quod et Thesaurarius et Mariaeburgi aliarumque praecipuarum arcium Prussiae Praefectus esset) considerans, id quoque mandatum novorum motuum reprimendorum in electione habens, Ernesto Wayhero [1], impigro et militari viro, id negotii dedit, ut quamprimum militem conscriberet et Mariaeburgensi praesidio coniungeret; quod brevi effectum atque ita novi fortasse conatus repressi sunt. Qua re percepta simulque ad Regis adventum (si per mare is venturus sit) divertendi loca Regi ipsi advenisque omnibus assignaturus Andreas Opalinius Aulae Regiae Marschalcus Gedanum simulque ad Castellanum est profectus et utrumque munus abunde executus. Hospitia namque singulis apte distribuit atque sic rem composuit, ut exercitus utrique dimitterentur, milites praeter solitos ulli retinerentur.

Interea Lublinensis Castellanus [2] a Caesare reversus litteras responsorias querelarum plenas retulit, quibus Caesar summas iniurias, quibus a Polonis tam interregni, quam electionis tempore lacesseretur, exprobravit; Oratorum, scilicet Cyri Internuntii, atque litterarum suarum crebras detentiones [3], contumeliosa verba vulgo ubique gentium immerito de se sparsa et ad extremum in eligendo rege tantum filii sui contemptum. Nec tam Ernesti causa sollicitum Regnum Poloniae ambiisse, quam totius Christianae Reipublicae, cui praesideret, conservandae augendaeque studio id appetiisse asseruit. Quod affini suo Henrico delatum esse gratulatus est. Quare quod Castellanus Woynycensis [4] retractus ab itinere esset, suomet Poloni id exemplo prius factum existimarent, litteras passus, etsi tantopere offensum, daturum se, dum hac de re cum Electoribus Germaniae communicaret, promisit.

Minores itaque Poloni responso tam acerbo intellecto X. Kal. Aug. *[23. VII.]* Cracoviam conventu indicto nuntios ad Regem Oratoresque in Galliam miserunt, qui duobus diversisque itineribus quam citissimis ad eos pervolarent. His litterae eiusdem fere sententiae datae, quibus Caesaris infensum erga se animum retractionemque in itinere Oratorum nuntiarunt et, ne propter crebras similes detentiones adventum in Galliam remorarentur, quo minus Rex in Poloniam maturaret adventum (cuius praesentia quamprimum Poloni indigerent) ideo Oratores ex itinere reverterentur, Rex vero non exspectato horum ad se adventu, quanta celeritate possit, in Poloniam veniret. Ignorabant scilicet Minores Poloni Oratorum per Theutonias euntium statum, qui sub id ferme tempus (a Caesare facultate transitus post deliberationem cum Electoribus, ut dictum est, habitam, data) Galliae fines attigerant. Ea legatio et momenti nullius fuerat et Maiores Polonos gravissime offenderat

---

[1] Weiher. [2] Stanisław Słupecki, zob. powyżej str. 134. [3] Zob. powyżej str. 12, 57. [4] Jan Tęczyński, zob. powyżej str. 137.

dignitas quippe Regis et Oratorum atque totius Reipublicae quodammodo imminuta istis internuntiis videbatur, auctoritas quoque Archiepiscopi primatis et Maiorum Polonorum, sine quibus quidquam eis sancire fas erat, parvi aestimata censebatur. Credebantur quoque Minores propterea soli internuntios ad Regem misisse, quo praerogativam et gratiam apud eum prae Maioribus Lithuanisque et ceteris Regni populis legatione illa conflarent Pergratum forte Regi fuisset non exspectatis legatis ullisque acceptis conditionibus sine sumptu impensisque Regnum adipisci[a].

Eodem tempore Alberto Friderico Prussiae Duci Mariam Leonoram, Guilhelmi Iuliacensis Clivensisque Principis filiam, in matrimonium assumpturo litterae passus, quo secure sponsae suae per Poloniam transitus pateret, concessae sunt, sic ut non ampliorem quadringentorum virorum comitatum in itinere haberet. Hanc pater praedictus postea in Prussiam usque deduxit cum magno quidem suo maerore, quamprimum enim Regiomontum venisset, futurus gener Prussiae Dux[b], pulchritudinis sponsae fama (ut ferunt) deceptus, in melancholiam, inde in furorem, deinde vesaniam actus est, unde dementiam contraxit[c].

[d]Per eosdem dies Ioannes, Constantini Ducis Ostrogii Palatini Kiioviensis filius, magna caterva virum stipatus Poznaniam advenit, Elizabetham[1], Heliae Ducis Ostrogii et Beatae Koscieleciae filiam, patruelem suam sororem, Lucae vero Comitis Gorcani Palatini Posnaniensis, dudum defuncti, coniugem, patri deducturus. Cui Stanislaus Comes Gorcanus magnifice excepto eam non gravatim concessit. Virum fortuna iniquitatis virus in hac femina ad vivum expressit. Orta namque clarissimis genere rebusque gestis parentibus, amplissimis opibus cumulata, egregiis animi atque corporis dotibus ornata, eam fortunae adversitatem experta est, ut nunquam faustam aspexisset. Nondum enim adulta a Demetrio Sanguscone Duce, viro acri, per vim rapta per Poloniam, Silesiam et Moraviam vecta, in Bohemia demum ab insequentibus Polonis, Demetrio necato, comprehensa est. Deinde Leopoli ab Luca Comite Gorcano, tum Castellano Calissiensi, obsessa et cum matre Semanoque Słucensi Duce coenobio inclusa eodemque proco eiecto et mox maerore exstincto capta multos annos in Russia primum, postea Samotulis, oppido Palatini, captiva vitam exegit, et cum post Palatini mortem Ioanni

---

[a] O *ma potem następujące zdanie*: Horum consiliorum praecipuus auctor fuit palatinus Sandomiriensis. Is enim cum omnia sibi ex animi sententia regnante Henrico cadere debere conceperat, timebat vehementer, ne Henrici adventu impedito consilia sua irrita fierent. [b] O *niema* Prussiae Dux. [c] O *ma potem następujące zdanie*: Compertum tamen est furorem illum ex poculo medici opera a subdito quodam ipsius Ducis, cuius ante filiam constupraiant, corrupti, oblato contractum fuisse. [d—d] O *niema całego ustępu o Halszce z Ostroga od słów*: Per eosdem dies *do* ad amentiam redacta *a ustęp następny zaczyna od słów*: Oratores Poloni.

[1] Znana w dziejach i literaturze jako Halszka z Ostroga. Por. Jagiellonki II, 37 i V. str. CXXXV; Caro I., Beata und Halszka, Breslau 1883.

Ostrorog[1] coniugii spem fecisset, adventu isto Ducis Ostrogii consilium mutavit, libertatis (quod credi par est) tandem spe concepta, sed vitata (ut est in proverbio) Charybdi in Scillam incidit, matre sua prius ante decennium a Palatino Siradiensi[2] ducta et Kesmarci[3] extremo carceri dedita, opibus vero multifariam direptis, atque ipsamet ad amentiam redacta[d].

Sed nos ad nostra. Oratores Poloni[4], magna nominis sua fama et admirando splendore totis Imperii Germanici provinciis ad satietatem repletis, Galliae fines ad Bitinium[5] oppidum sitas attigerunt[a], hinc quarta die Augusti ad urbem Metensem[6], Mosellae amni adiacentem, pervenerunt. In ea civitate Regio iussu a Thaevalio[7] Praefecto comiter blandeque accepti, urbi quadriduum fere morati, per Catalaunorum campos, Aëtii de Hunnis victoria celebres, Carolo Carso Lingonum Episcopo[8] Comiteque Bryennae[9], comitantibus Lutetiam, totius Galliae caput, petierunt. Octava igitur Augusti die Opuntum[10], Ducis Lotharingiae oppidum, venerunt, inde Tholum[11], inde Lingonum[12], hinc Vitriacum[13], deinde Silonam[14], posthaec Epernum[15], unde Satiatiros[16], demum Memaus[17], ubi Siradiae Palatinum et Marschalcum Lithuaniae[18] offenderant diemque unum morati sunt, inde in Sanpiro pago[19] pernoctarunt.

Tandem Lutetiam XIV. Kal. Sept. *[19. VIII.]*, trecentis in comitatu habitis viris et quinquaginta quadriiugis curribus, attingentes, magistratus portis effusos, familiam omnem Regiam agmenque nobilium equitum obvium habuere. Occurrerunt et inclyti Principes Franciscus Borbonius agnatus Regius, Henricus Dux Guisiae[20], Carolus Dux Meduanae[21] cum patruelibus suis

[a] O *ma po* attigerunt: secunda Augusti die, inde postridie in Moensi urbe diverterunt.

[1] O zamiarze Halszki poślubienia Jana Ostroga nic nie wiadomo; prawdopodobnie będzie tu błędnie Ostroróg zamiast Janusz z Ostroga, syn Konstantyna Wasyla wojewody kijowskiego, stryja Halszki, później wojewoda wołyński, w końcu kasztelan krakowski. [2] Olbracht Łaski. [3] Késmárk na Spiżu. [4] Wszystkie szczegóły o pobycie posłów polskich we Francyi i Paryżu, przedewszystkiem opisy przyjęcia i uroczystości, często doslownie przepisane, jak też nazwiska biorących w nich udział Francuzów — z wyjątkiem opowiadania o sporze wśród samych posłów — wziął Orzelski prawdopodobnie z pisemka p. t.: Epistola ad Stanislaum Osium Cardinalem, una cum actis legationis de Regno ad Henricum Poloniae Regem P. Namossio auctore Cracoviae, in officina Matthaei Siebeneycher 1574. [5] Bitsch. [6] Metis=Metz. [7] Jean de Thevalles. [8] Charles des Cars, biskup z Langres. Mowa jego, którą w Metz wypowiedział do posłów polskich była drukowana po francusku i łacinie: La harengue de messire Charles Cars Evesque de Langres prononcée aux magnifiques ambassadeurs de Poloigne a Metz, le huinctiesme jour d'Aoust l'an 1573. Paris, P. l'Huillier, 1573. Caroli Carsi pontificis ac ducis Lingonum, Franciae Paris et Sacri concilii senatoris, oratio ad amplissimos legatos Polonorum Metis habita. A. D. 1573. a. d. IV. Id. Augusti. Parisiis, ex offic. P. l'Huillier 1573. [9] Jean de Luxemburg Comte de Brienne. [10] Pont à Mousson. [11] Tullum Leucorum=Toul. [12] Ligny. [13] Victoriacum=Vitry. [14] Chalons sur Marne. [15] Epernay. [16] Château Thierry. [17] Civitas Meldorum, latinum, Meldae=Meaux. [18] Olbracht Łaski, Mikołaj Krzysztof Radziwiłł. [19] Sampiere. [20] Henri de Lorraine Duc de Guise, potem głowa ligi katolickiej, zamordowany w Blois w 1588 r. [21] Charles de Lorraine Duc de Mayenne, młodszy brat Henryka de Guise.

Amaliae Duce[1] et Marchione Helboviensi[2]; horum nomine a Paulo Fuxio[3], claro viro, salutati, porta Martiniana[4] urbem ingressi sunt. Mirum, quam ullus omnino locus in viis tectisque spectatoribus vacuus fuerit, sic ut vix aditus ingredientibus pateret, omni plane urbis multitudine confoederatae genti gratulante advenarumque habitum admirante. Cum altero ab ingressu die quievissent, perendie *[21. VIII]* ad Carolum Regem in Luparam Regiam[5] citra ripam (cum Oratores e regione diverterent) Sequanae amnis sitam deducti sunt. Locutus pro omnibus Episcopus Posnaniensis[6] exposuit: quanti senatus ceterique ordines Regni Poloniae Regem Christianissimum fecissent, ex eo intelligi potuisse, quod petitioni eius de fratre eligendo assensi essent, se suosque collegas huius rei nuntiandae causa cum mandatis in Galliam venisse; sperare Rempublicam Polonam hanc electionem rite factam maxima toti Europae commoda allaturam. Ad ea Carolus respondit: Illorum adventum sibi gratissimum esse; cupere se non modo, ut Poloni sentiant, sed ut omnes gentes et posteritas omnis intelligat nullam cuiquam nationem cariorem iucundioremve unquam fuisse, quam erit Polonica sibi ob recordationem Regii muneris Henrico fratri coniunctissimo tam benevole dati. Plura in eandem sententiam per Renatum Biragam Insubrem[7] Cancellarium suum dici iussit. Eodem die in semoto loco Catharinam Regum matrem et Isabellam nurum, Maximiliani Caesaris filiam, salutarunt. Catharina remotis interpretibus Italice ad singula argute admodum respondit.

Postridie *[22. VIII.]* a prandio legati inscensis equis longo circuitu per sublicium pontem ad Regiam rediere, longe maiori et splendidiori quam pridiano apparatu deducti a principibus Aulae ad Regem Henricum susceptique laeto vultu. Tum Episcopus ita eo egit: senatum, equites et reliquos ordines Poloniae Lithuaniaeque, recepto in coelum Sigismundo Augusto, convenisse et exquisitis sententiis more maiorum placuisse omnibus ipsum utriusque gentis Regem pronuntiari. Sciret Regnum ob summam opinionem virtutis sibi delatum, ea duce regi et conservari oportere. Quod si pacta nomine suo a legatis in senatu facta iureiurando confirmare vellet, tum demum ea, quae decreto comitiorum electionis sancita essent, libentissime executurum se et collegas suos. His Henricus ita respondet: quod tam benevole in Regem electus esset, gratias Deo et senatui maximas habere; daturum operam, ut conceptae de se opinioni respondere possit. Quo responso latine dato Philippus Huraltus Cheuerinus[8] Cancellarius Andegavensis dicere ius-

---

[1] Charles de Lorraine Duc d'Aumale, brat stryjeczny Henryka de Guise. [2] Charles de Lorraine Marquis d'Elboeuf, brat stryjeczny Henryka de Guise. [3] Paul de Foix, radca parlamentu paryskiego, później arcybiskup Tuluzy. [4] Porte St. Martin, przez którą prowadziła droga z Meaux. [5] Louvre. [6] Adam Konarski. [7] René de Birague, pochodził z Medyolonu (stąd Insuber), zausznik Katarzyny a następnie Henryka III. Umarł w 1583 jako kardynał. [8] Philippe Hurault Comte de Chiverny, został w 1583 r. kanclerzem, popadł w niełaskę w 1588 r., ecz przez Henryka IV. został przywrócony do dawnej godności.

sus exposuit adventu legatorum nihil ei gratius aut optatius accidere potuisse, cupienti quamprimum proficisci ad Regnum, quod Dei et Polonorum singulari munere consecutus esset. Aequasse legatos officiis vel superasse potius Regias cogitationes, confecto tam longo itenere antequam ad se in Galliam pervenire potuerint; Regem a parte sua relaturum gratiam atque his tantis laboribus praestiturum in posterum memoriam ac benevolentiam, quam iure deberet. Cumque ab ipsis exemplum pactorum et conventionum accepisset, ea, quoties vellent, adhibita iusiurandi religione, ultro affirmaturum. Haec cum dixisset, legatis et secundum eos Polonis omnibus ad osculum Regiae dextrae admissis, Henricus Episcopi dextram prehendit et una legati Caroli Regis cubiculum ingressi cum eo colloquuntur dimissique ad vesperum, aliquot dies ad mandata inspicienda spatii postulant. Postero die *[23. VIII.]* constituerant Franciscum Alanconiorum Ducem [1], Regum fratrem, salutatum ire, sed nocturna febri vexato molesti esse noluerunt. Itaque ad Henricum Navarrorum Regem, ad Margaretham uxorem, ad Carolum Borbonium [2] et Carolum Lotharingum [3] Cardinales adierunt, quos omnes praeter Ioannem Zborovium et Alexandrum Ducem Prunscium Cardinales salutatione dedignatos, honorari affecerunt. [a]IX. Kal. Sept. *[24 VIII.]* in cunctis Parisiensibus templis memoria saevitiae in evangelicos anno praeterito eadem die auspicatae solenniter celebrata est [a] [4].

Perendie *[25. VIII.]* Poznaniensis Episcopus [5] cum Renato Villoclaro [6] et Philippo Cheuerino [7] ad se missis colloquitur, cupere collegas, si sibi fuit facultas, Regem suum convenire. Facta potestate proferunt conditiones illas, de quibus supra demonstratum est, quae in palatio Andegavensi recitatae a scriba Regio tum fuere, eo ordine singulae prolątae, quo dudum in comitiis electionis litteris mandatae sunt, quapropter similem quoque privilegii formam uterque Rex autentice exhibuit. Imprimis conditiones [8] utrasque tam a Regibus oblatas, quam Regibus datas iuxta singula in genere capita sancte servanda, specialiter vero foedus cum Regno Poloniae mutuum hoc pacto ineundum, ut si hostis quicunque Regnum Poloniae invasurus sit, Rex Galliae monitis primum, quae si non valeant, auxilio hostem avertat, peditatu scilicet Vasconico, sive etiam equitatu Germanico, si ita statibus Regni Poloniae videatur, vicissimque, si Galli equitatu Polono indigeant, Poloni stipendiis acceptis, pari ope eosdem iuvaturi sint. Bellum, si cum Mosco incumbat, Rex Gallus quatuor delectorum Vasconum milia semestri integro proprio sumptu in Polo-

---

[a—a] O *nie ma zdania od* IX. Kal. Sept. *do* celebrata est.

[1] François Duc d'Alençon, najmłodszy brat króla. [2] Charles Cardinal de Bourbon, arcybiskup w Rouen, stryj Henryka IV. [3] Charles Cardinal de Lorraine, arcybiskup w Reims, stryj Henryka de Guise, jeden z najzaciętszych wrogów hugenotów. [4] Rocznica nocy św. Bartłomieja. [5] Adam Konarski. [6] René de Villequier, pierwszy szambelan Henryka. [7] Philippe Hurault Comte de Chiverny. [8] Jestto treść Paktów konwentów.

norum usum sit aliturus, quo temporis spatio, si protrahatur bellum, alteris sex mensibus idem sit praestiturus, si diutius durent, Regis Polonorumque arbitrio sustentandi alendique sint. Classem Rex Polonus necessitate Regni impediendaeque navigationi Narvicae perutilem impensis suis in Sarmatico mari sit habiturus. Commercia cum Gallis eadem, emporium aliquod Polonis licitum Rex sit concessurus. Quotannis quadrigenti quinquaginta ducatorum milia ex reditibus patriis Rex electus, quoad vivet, in Poloniam allaturus atque in usum Reipublicae pro arbitrio suo erogaturus. Debitorum etiam per defunctum Regem Sigismundum Augustum contractorum dimidiam partem quamprimum ad Regnum appulerit, alteram medietatem intra biennii decursum sit Rex electus persoluturus. Academiam Cracoviensem accitis ex Gallis undecem doctrina praestantibus viris in re litteraria aucturus cumulaturusque, centum nobiles Polonos seu re militari, seu artibus liberalibus, seu aulico vivendi genere imbuendos sumptibus suis vel in Gallia vel in Polonia aliturus. Singulos suae gentis homines in Galliam, paucis ministerio intimo relictis, brevi tamen remittendis, relegaturus. Officia dignitatesque nonnisi indigenis Polonis iuxta Regni morem impertiturus. Singulis quoque in oratione Oratorum conditionibus memoratis abunde satisfacturus. Iura libertatesque Regni iuramento ac litteris sigillo communitas circa inaugurationem confirmaturus. Eos quidem conditionum articulos omnes Henricus Rex tum Parisiis litterarum iuramenti, omnium bonorum suorum pignoris ac periculi per parlamenta et successores suos exequendi obligatione addita comprobavit, nonnullos porro ad hunc interpretatus modum: foederis Regnorum rationem Carolus Rex ad futuram inaugurationem, quo eadem causa oratores missurus sit (salvis tamen conditionibus recensitis), reiecit; hostes Polonos ullis exceptis suos omnes declaravit; semestre illud alendorum Vasconum militum ab ea die, qua fines Regni attigerint, inchoandum alterumque, si opera eorum Poloni indigeant, in gratiam dumtaxat Poloni Regis fratris sui itidem praestandum exposuit; de emporio in Gallia assignando liberoque mercatorum in Galliam, Alexandriam et terras novas transitu tractatum ad coronationem retulit; summam ex reditibus Regiis conflatam quotannis in Poloniam inferendam ultimo mense anni a die coronationis orti censuit.

Haec reliquaque omnia capita exequi implereque absque ulla excusatione impedimentove litteris datis ambo Reges polliciti sunt diplomatisque corroborarunt. Articulus ultimus de obedienta sic declaratus, ut violator iurisiurandi Rex admonitus primum, si contumax in proposito perseveraret, obedientia magistratuque ab omnibus privetur, quod quidem omnium statuum censurae committendum esset.

Faustus hic felixque comitiorum seu potius[a] colloquiorum exitus fuit V. Id. Sept. *[9. IX.]* peractus atque sollenni epulo in palatio Andegavensi[1], ad quod oratores Regiae mensae accubuerant, confirmatus.

---

[a] O *niema* comitiorum seu potius.

[1] Palais d'Anjou. O tym palacu zob. Noailles II. 359, nota 1.

Verum, dum ea auspicarentur, diversum minusque aequum initium habuerant. Constat quippe oratores uno omnium ore electione Regis absoluta apud Varsoviam designatos una mandata, unas legationis litteras longo senatorum equitumque numero subscriptas atque munitas habuisse, ex quibus par omnium consensus Regis electi pateret. Ceterum Parisiis (cum in itinere de singulis conditionibus consensissent neque legata per discordiam aliquam rumpere decrevissent) aliqui horum ignominiosam fatalemque nomini Polono, quemadmodum postea patebit, Errynium *(s)* iniecerant. Primum quidem Monlucius Valentiae Episcopus Regibus, minus grate tot tantasque conditiones per eum Regum nomine oblatas iureiurandoque firmatas ferentibus, persuasit coactum se collegasque has assumpsisse, armatis nempe et in duas partes distractis comitiis, ne atrocissima seditio caedesque inde orta esset veritum, iuramento finem litium fecisse tumultumque sedasse. Nec omnes conditionum articulos, utpote confoederationem causa religionis factam, ab omnibus Regni ordinibus scitos neque omnes Henrico Rege renuntiato, ultimum comitiorum terminum exspectasse, ita neque iuramento interfuisse. Cui Episcopus Posnaniae[1] astipulatus IV. Kal. Sept. *[29. VIII.]* collegarum clerique nomine confoederationi isti adversatus est ac protestationem quandam Płosci privatim per Petrum Myscovium Płocensem Episcopum, Albertum Crasinium Castellanum Seprcensem[a], Nicolaum Kosobucium Notarium, Stanislaum Męcinium Procapitaneum Płocensem eidem contrariam factam ostendit, sedulo, ne eam Rex confirmaret, enitens[2]. Hunc Palatinus Siradiae[3], qui eam dum condita esset subscripserat, et Lithuanae Curiae Marschalcus[4] secuti, suo et aliorum profanorum itidem nomine abrogare eam conati sunt. Verum ceteri collegae omnes, [b]muneris sui memores concordiaeque et pacis publicae, cuius solius gratia foedus illud factum fuerat, studiosi, gravissimis rationibus[b] horum consilia refutarunt. Nam neque protestatio illa Płocensis mandatis legationis inserta, nec oratoribus commissa fuerat, nec rite quandoquidem privata esset, cum publico placito conferri poterat, neque ab omnibus episcopis reiecta fuerat, Cracoviensi scilicet dudum assenso, neque e re dignitateque oratorum atque Regni visum est, ceteris conditionibus receptis, eam unam excludi, quae reliquis inserta esset et communi tranquillitati conservandae aptissima videretur. Rege itaque animi dubio distractoque unus horum Zborovius[5]: scis,

---

[a] O: Sepricensem. [b—b] O *niema od* muneris sui *do* rationibus.

[1] Adam Konarski. [2] Protestacyę tę uchwalono na sejmiku w Raciążu 1 września 1573 a wnieśli ją deputowani w tym celu przez sejmik: Stanisław Sędziwoj Czarnkowski referendarz, starosta płocki i drahimski, Mikołaj Kosobucki pisarz ziemski płocki i Jakób Łysakowski chorąży nurski w grodzie płockim »feria quinta ante Festum Nativitatis Mariae proxima a. D. 1573« (3 września). Wymienieni w tekscie podpisali tę protestacyę, zob. Protestacya woiewodztwa Płockiego przeciw Confederacyey. Druk spółczesny b. m. i r. [3] Olbracht Łaski. [4] Mikołaj Krzysztof Radziwiłł. [5] Jan starosta odolanowski.

inquit, Monluci, Regum te nomine missum in Poloniam dedisse accepisseque conditiones, quas nisi iureiurando firmasses, quidquam obtinuisses. Et nunc nisi Rex iuraverit, omni spe regnandi excedet. Qua oratione ceteris stupentibus et imperiosa verba mirantibus Regemque iis offensum credentibus, Rex minime commotus votis eorum satisfacturum se promisit[1].

Postridie igitur, hoc est IV. Id. Sept. *[10. IX.]*, mane in augustissimo templo insulae Parisiorum Divae Mariae dicato ad sacra Romano more celebranda convenere Reges et Reginae et legati Poloniae, Pontificis Romani, Hispaniae, Scotiae, Venetorum aliorumque Principum oratores, Cardinales, quorum Carolus Borbonius, Carolus et Ludovicus Lotaringi[2], Aloisius Estensius[3], Ludovicus Dux Mompenserii[4], Henricus Dux Guisiae, Renatus Biraga Cancellarius Franciae[a], Ioannes Morvilerius Episcopus Aurelianensis[5], Ioannes Monlucius Episcopus Valentiae, Sebastianus Albaspina Episcopus Lemonicum[6], Renatus Villoclarus Camerarius et Gubernator Andegavensis, Philippus Huraltus Cancellarius, Egidius *(s)* Noagillus Abbas Insulae ceterique senatores, aulici, cives tam multi, ut locus in vastissimo templo vacuus nullus tum fuerit. Peractis sacris H e n r i c u s ad aram maximam coram Petro[7] Episcopo Parisiensi propositis sacrosanctis evangeliis per Deum iuravit sua cuique iura in Polonia Lithuaniaque et ceteris attinentibus provinciis conditionesque omnes servaturum *(s)* iri. Iuramenti formulam Oratores ipsi tradiderunt, qualem conventibus proximis Varsaviensibus perscriptam ac per nos dudum recensitam[8] attulissent[9]. Carolus Rex eodem loco etiam iuravit, quae per Oratores suos comitiis Varsaviensibus centuriatis pactus esset, ea se bona

---

[a] O: cancellarius Andium.

[1] Tekst protestu wniesionego przed elekta przez biskupa Konarskiego przeciw konfederacyi warszawskiej znajduje się w oświadczeniu złożonem przez Henryka, zob. Henricus Electus Rex recognoscit se admisisse et suscepisse protestationem contra confoederationem Varsaviensem promittitque iuramentum suum nihil cuiquam, praesertim vero statui ecclesiastico, praeiudicaturum. Noailles III. 465. Założenie protestu w Paryżu przeciw zaprzysiężeniu konfederacyi przez Henryka zostało postanowione jeszcze przed odjazdem posłów z Polski przez Commendone'go w Łowiczu. Wtajemniczeni byli prócz biskupa poznańskiego Konarskiego, Mikołaj Krzysztof Radziwiłł, który przed odjazdem z Polski był u Commendone'go w Łowiczu i Olbracht Łaski, zob. Szmurło, Россія и Италія, С. Петербургъ 1912, II. 3. 541. O sporze tym zob. list biskupa A. Konarskiego do prymasa d. d. Paryż 11. września 1573. Uchańsciana I. 216. [2] Louis de Lorraine Cardinal de Guise, brat kardynała lotaryńskiego, arcybiskup z Sens. [3] Ludwik Aloyzy d'Este, kardynał od 1562 r., zmarł w 1586. [4] Louis II Duc de Montpensier, ożeniony z Katarzyną Maryą, siostrą Henryka de Guise. [5] Jean de Morvilliers biskup Orleanu, był kanclerzem do 1571 r., umarł w 1577 r. [6] Sebastyan de l'Aubespine biskup z Limoges. [7] Piotr de Gondi, brat marszałka de Retz. [8] Zob. powyżej str. 125. [9] Zob. Articulos per Senatores ac universos Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae Ordines et Status in comitiis Generalibus electionis sub Varsovia ad villam Kamien die 12 Maii A. D. 1573 constitutos Serenissimus Rex Poloniae Electus confirmat atque declarat. Noailles III. 437. Confirmatio Pactorum Conventorum per Regem Henricum, Dogiel I. 460. Akt stwierdzający przysięgę, Noailles III. 464.

fide impleturum[1], ac in episcopio, quod est iuxta aedem Virginis, praeclaris hospitibus suis epulum dedit.

Perendie *[11. XI.]*, cum ad colloquium vocati essent, recitatae sunt litterae Caesaris et comitiorum Germaniae, quibus Sacri Imperii ordines vocati, ut eorum voluntate Henrico in Poloniam profecturo iter per Germaniam facere liceret, ipsi et comitatui, sed sine ullo maleficio et iniuria, transeundi facultatem dabant[2]. Habiti fuerant conventus illi Francofurti ad Moenem XVI. Kal. Sept. *[17. VIII.]*. Data facultate uti placuit, gratiisque actis omnibus, sed nominatim iis, per quorum fines transire oporteret, ad quos litterae postea datae sunt, quorum sententia erat: statuisse Henricum hac in re amplissimorum ordinum uti benevolentia et collatum in se beneficium omni officiorum genere, quoties se occasio obtulisset, remunerare. Eadem die Alanconiorum Ducem[3] oratores salutarunt.

Id. Sept. *[13. IX.]* ad spectaculum recitationis decreti confluxit magnus hominum numerus, ut basilica ingens senatu Parisiensi compleretur. Divi fratres Reginaeque et Henricus Navarrorum Rex sororius sub pretiosis umbellis edito in theatro ad marmoream mensam consedere. Ad laevam Regiae agnationis Principes: Henricus Borbonius Condensis[4], Ludovicus Borbonius Monpenserii Dux et Franciscus filius, dextrum latus tenebant Cardinales quatuor supra memorati[5], episcopi plures, oratores Regum, Regni consiliarii. Infra id theatrum longa admodum serie in humilioribus scamnis rector academiae, senatores in lato clavo iudicesque causarum et multi praeterea iuris consulti tribunique aerarii. Spectatorum vero ad decem milia partim in gradibus scalarum pontibusve ligneis sedebant, partim stabant ubi quisque poterat. Facto silentio legati Poloniae basilicam ingrediuntur clangentibus tubis tibiisque ad fores excepti sunt ab Henrico Guiza Aulae Magistro sive Marschalco deductique ad Regium theatrum, ubi depositum est decretum arca argentea inclusum, quam ex legatis duo humeris suis a gradibus basilicae ad eum locum sustulerant.

Episcopus Poznaniae pauca praefatus de Polonorum erga Carolum Regem studiis ab eo petiit, velletne senatus consultum, quo Henricus frater Rex Poloniae dictus esset, ipsi coram offerre recitareque. Responsum est placere. Conversa igitur ad Regem suum oratione: quod felix, inquit, faustumque sit, senatus, equites ceterique ordines Poloniae et Lithuaniae indictis centuriatis comitiis te Regem suum esse uno omnium ore iusserunt atque eius rei tam laetae nuntium et decretum per nos in Galliam deferri. Primum

---

[1] Zob. Confirmatio eorundem pactorum per Regem Galliae. Dogiel I. 464; Noailles III. 459 (błędnie »per Regem Poloniae Electum«). Akt stwierdzający przysięgę króla francuskiego. Noailles III. 463; Dogiel I. 466. [2] Decretum publicum Romani Imperii ab Electoribus factum de transmittendo per Germaniam ex Gallia Electo Polonorum Rege, Noailles III. 493. [3] Duc d'Alançon, zob. powyżej str. 144. [4] Brat stryjeczny Henryka, króla Nawarry. [5] Karol Kardynał Bourbon, Karol Kardynał lotaryński, Ludwik Aloyzy d'Este, Ludwik Kardynał Guise.

rogant, ut quo animo et studio Regnum ad te delatum est, eodem accipias reque ipsa demonstres Regium honorem non magis studio et voluntate gentis, quam egregiis tuis in Rempublicam Christianam meritis esse consecutum. Deinde orant, ut rebus patrimonii tui recte constitutis pergas ad inaugurationem, ad possessionem Regni, ad clientes, ad populos amantissimos nominis tui. Postea conversus ad collegas suos: reserate, ait, hanc argenteam seram et senatus consultum proferte. In mora non fuere. Siquidem momento temporis prolatum est atque honorificentissime oblatum Henrico Regi electo, quod impetrato silentio a Ioanne Herborto Castellano Sanocensi recitari iubet[1]. Prima parte recitata sunt nomina senatorum atque equitum numero centum ac trium; ceteri nobiles, civitatis incolae generali clausula comprehendebantur. Praesentium nomina haec fuere: Iacobus Uchanius Gneznensis Archiepiscopus, Franciscus Krasinius Cracoviae, Stanislaus Karnkovius Kuiaviae et Pomeraniae, Adamus Konarius Poznaniae, Petrus Myscovius Płocensis, Albertus Starozrebius Chelmensis, Dionysius Siecignovius Camenecensis Episcopi, Sebastianus Mielecius Cracoviae Castellanus, Ioannes Firleius Cracoviae et Regni Marschalcus Summus, Nicolaus Radivilus Dubnicensis Dux Vilnae et Lithuaniae Cancellarius, Petrus Zborovius Sandomiriae, Gaspar Zebrzydowius Calissiae, Stephanus Korybutovius seu Zbarascensis Dux Trocensis, Albertus Lascus Siradiae Palatinus, Ostapheus Wołovicius Trocensis Castellanus et Lithuaniae Procancellarius, Ioannes Sirakovius Palatinus Łanciciensis, Ioannes Chotkievicius[a] Samogitiae Praefectus Lithuaniaeque Marschalcus, Constantinus Basilius Dux Ostrogius Kiioviensis, Ioannes Krotossius Innovladislaviensis, Georgius Jazłoviecius Russiae, exercitus Regni dux, Bogussius Korycius[2] Volhiniae, Nicolaus Mielecius Podoliae, Gregorius Wołovicius Smolenscensis, Stanislaus Dowoyna Połoscensis, Paulus Sapiha[b] Novogrodensis, Arnolphus Uchanius Płocensis, Stanislaus Pacius Vitebscensis, Stanislaus Lavius Mazoviae, Nicolaus Kiszka Podlachiae, Anzelmus Gostomius Ravensis, Georgius Tyszkievicius Brestensis Lithuaniae, Ioannes Działynius[c] Culmensis, Georgius Oscicus Mscisłaviensis, Fabianus Cema Mariaeburgensis, Andreas Visnioviecius Bratisłaviensis, Achacius Cema Pomeraniae, Gabriel Hornostaius Minscensis Palatini, Petrus Czarnkovius Poznaniensis, Hieronymus Osolinius Sandomiriensis, Ioannes Konarius Calissiensis, Ioannes Comes Tęczynius Woynicensis, Ioannes Tomicius Gneznensis, Andreas Dembovius Siradiensis, Iacobus Lasocius Łanciciensis, Nicolaus Talvossius Samogitiae, Paulus Sapieha[d] Kiioviensis, Petrus Smerinius[3] Innovladislaviensis, Stanislaus Herbortus Leopoliensis, Michael Myszka Wolhiniae, Hieronymus Sieniavius Haliciensis, Dominicus Pacius Smolenscensis, Stanislaus Słupecius

---

[a] O: Chodkevicz. [b] O: Sapia. [c] O: Zalinius. [d] O: Sapia,

[1] Zob. Decretum electionis, Noailles III. 413; Dogiel, I. 456. [2] Bogusz Fedorowicz Korecki. [3] Piotr Smerzeński.

Lublinensis, Georgius Zienovicius[1] Połocensis, Andreas Comes Tęczynius Bełzensis, Paulus Pacius Vitebscensis, Sigismundus Wolscius Czernensis, Adamus Kosinius Podlachiae, Ioannes Hayko[a] Brestensis Lithuaniae, Ioannes Sołomirius[2] Mscisławiensis, Adamus Walevius Elbingensis, Basilius Zagorovius[b][3] Bratisławiensis, Ioannes Kostka Gedanensis et Prussiae aerarii Praefectus, Ioannes Lebovicius[4] Minscensis, Andreas Comes Gorkanus Medirencensis, Nicolaus Firleius Vislicensis, Stanislaus Szafranecius Biecensis, Albertus Czarnkovius Rogoznensis, Ioannes Tarło Radomiensis, Nicolaus Ligęza Zavichostensis, Stanislaus Wysocius Landensis, Iacobus Rokosovius Sremensis, Ioannes Sienienius[5] Zarnoviensis, Chrystopherus Lanckoronius[6] Małogostensis, Ioannes Krzystoporius[7] Vielunensis, Andreas Wapovius Praemysliensis, Ioannes Herbortus Sanocensis, Nicolaus Łysakovius Chełmensis, Paulus Działynius Dobrinensis, Petrus Potulicius Praemetensis, Stanislaus Tarnovius Czechoviensis, Nicodemus Łęczynius[c] Nakłensis, Ioannes Koscielecius Biechochoviensis, Paulus Szczavinius Brzezinensis[d], Stanislaus Koscielecius Bydgostiensis, Gregorius Kretkovius Krusvicensis, Ioannes Gomolinius Spicimiriensis[e], Simon Subscius[8] Inowlodensis, Stanislaus Sierakovius Kowalensis, Stanislaus Gostomius Sochaczoviensis, Felix Paris Varsoviensis, Ioannes Samovius Gostinensis, Andreas Iłovius Viznensis, Stanislaus Kryscius Raciązensis, Albertus Krasinius Sieprcensis, Christinus Łosius Vysogrodensis, Felix Zelscius Ripinensis, Ioannes Kostka Zakrocimensis, Stanislaus Bogussius Ciechanoviensis[f], Raphael Sladkovius Conariensis Castellani, Valentinus Dembinius Regni Cancellarius, Hieronymus Buzenius Regni Thesaurarius, Nicolas Narusouicius Litwaniae Thesaurarius[g] Andreasque Opalinius Aulae Regni Marschalcus. Secunda parte mors Sigismundi Augusti, locus comitiorum, tempus, ratio, suffragia continebantur et quam incredibili consensu, libera decernendi potestate nulli erepta, Henricus Dux Andium, Christianissimi Regis frater, electus esset. Eligendi causas quatuor fuisse: splendorem familiae Valesiorum, summas naturae et fortunae dotes, quibus ornatus esset, ipsius in Rempublicam Christianam merita, pactum de fructibus patrimonii sui in Poloniam inferendis. Ultimo decreto mandatum et nomina legatorum testiumque, qui interfuissent, exprimebantur. Decretum ipsum in membrana Romanis characteribus scite exaratum erat, appensis centum et decem sigillis. Recitato senatus consulto Poznaniae Episcopus[9] pauca iterum locutus est et secundum eum Radivilus[10] Lithuanorum nomine, uti eorum, qui Polonis dignitate exequantur.

---

[a] O: Chaiko. [b] O: Szagorovius. [c] O: Lekinius. [d] O: Bresniensis. [e] P: Spiciminensis. [f] O: Czechanoviensis. [g] P *nie ma* Nicolaus Narusouicius Lithwaniae Thesaurarius.

[1] Jerzy Zienowicz lub Zieniewicz. [2] Jan Sołomerecki. [3] Bazyli Zahorowski. [4] Jan Hlebowicz. [5] Jan Sienieński. [6] Krzysztof Lanckoroński. [7] Jan Krystoporski. [8] Papr. 626 nazywa go Szczawińskim; Niesiecki VIII. 631 z Szubska Szczawińskim. [9] Adam Konarski. [10] Mikołaj Krzysztof Radziwiłł, marszałek nadw. litewski.

Tum Henricus, actis Deo Optimo Maximo, ordinibus Regni Poloniae ipsisque oratoribus gratiis, ut nuper egerat, decretum hoc honorificentissimum sibi gratum et iucundum esse palam professus est vocatoque ad se Cheverino Cancellario suo pluribus eum ad postulata respondere iubet; qui in eam orationem ingressus et nullum hac electione post hominum memoriam maius beneficium neque Galliae nec Poloniae a Deo datum, cum multa acciperent, laudataque senatus prudentia, revocavit vetus exemplum Nervae Caesaris et Alexandri Macedonis, quorum alter dignissimo dedit imperium, alter supremis verbis dare mandavit. Dignissimum videri eum, cuius optatis Polonorum suffragia ob virtutem faverint, quem absentem praesentibus, procul positum finitimis, externum suis praetulerint eumque ante capere Regnum, quam exspectare voluerint. Henricum talem gravissimo iudicio senatus et maximo iudicatum, quam exspectationem sui concitasset apud omnes gentes eam in reliquum tempus tutaturumque amplificaturumque. Regem Polonorum causa et honoris sui sponte deserere patriam, pios parentes, coniunctissimos fratres; Poloniam nunc sibi patriam esse. Serenitatem suam nemini plus debere quam legatis electionis suae nuntiis, quos neque longitudo itineris, neque asperitas viarum, neque tot interiectae nationes et flumina a suscepto legationis munere retardare potuerint. Ultimis verbis vocem illam Regis mandato ac nomine protulit: Eamus, quo nos Dei voluntas et Christianae Reipublicae amor vocat [1]. Confestim phonasci Regiae domus hymnum Deo concinere Regesque ipsi flexo genu supplices Regnatorem coeli adorarunt. Cum resurrexissent, Carolus prior hilari vultu ad fratris solium progressus christianissimo ritu eum amplexus osculatusque est. Franciscus Alanconiorum Dux et Henricus Navarrorum Rex ad osculum quoque excepti, ceteri principes impari caerimonia dumtaxat venerati sunt, legatis Poloniae dexteram Regis sui suaviari datum est. Sub occasum solis dimisso senatu decretum iterum inclusum argentea theca, humeris Ioannis Tomicii et Andreae Comitis Gorcani ad aram proximi templi delatum est commissumque fidei et custodiae Philippi Huralti [2]. Hanc solennem caerimoniam clausit fragor ingens tormentorum omnis generis et nocturnum epulum a Carolo Rege in Lupara legatis datum.

Postero die *[14. IX.]* Henricus Rex Poloniae, cum in pomoerio urbis rector academiae et summi magistratus meditatas orationes coram habuissent ipseque gratulationi eorum respondisset, a porta Antoniana usque ad gradus palatii sub umbella equitavit, transeuntem eum cives fausta acclamatione Regem consalutabant. Una equitarunt legati Poloniae, Galli proceres et nobilissimi quique civitatis filii familias ipsequean te alias praefectus urbis, stipatus peditum sclopetariorum cohortibus quinque. In compitis spectabantur triumphales arcus, pyramides, statuae, picturae, quas magistratus urbis cum

---

[1] Przemówienie Konarskiego jako też odpowiedź Chiverny'ego wyd. Ostrowski-Daneykowicz J.; Suada latina, Lublin 1747 I. Suada oratoria str. 109. [2] Denunciato electi Regis Henrici. Noailles III. 467; Dogiel 460.

poëticis inscriptionibus novo Regi posuerant. Inscriptiones illae Polonorum laudes, fratrum concordiam civiumque in eos studia prosequebantur, quas Ioannes Auratus [1], excellens poëta, scripserat [2].

XVII. Kal. Oct. *[15. IX.]* Regina in hortis suis, qui sunt in pomoerio civitatis contra Luparam [3], nocturno tempore convivio legatos excepit. Remotis mensis apparuit repente praealta rupes nullo externo impulsu se ipsam circumagens et in cacuminibus sedecim nymphae, [a]pari numero referentes provincias Galliae. Hae nymphae[a] e gynaeceo Reginarum puellae nobiles erant, quae post sireneos cantus pulsusque lyrae varios descenderunt in planitiem, ut Regi Poloniae sua munera offerrent; ibi saltationes invisae et ignoti prius maeandri milleque propemodum chorearum ordo, gestus motusque corporum magnam spectatorum animis voluptatem attulere [4].

Postridie *[16. IX.]* placuit Regi et legatis praemittere in Poloniam Ioannem Zborovium, per quem senatus certior fieret de actis legationis, de profectione Regis et tempore adventus in Poloniam, ut beneficiarii Regni ad inaugurationem edicto vocarentur [5]. Cuius adventu Poloni, taedio magno protractae morae Regis vero desiderio summo affecti, mirum in modum confirmati e somno quasi expergefacti, immo vero Regem suum veluti sepultum prius tuncque resuscitatum animo concipere advenientique occurrere satagebant. Aliquot diebus post hanc missionem legatis lautia a Carolo sunt data more maiorem torques aurei, vasa argentea atque aurea. Istae tum res Gallicae fuere.

At in Polonia consilia secundum comitiorum centuriatorum decretum Kal. Sept. per universas Regni provincias locis consuetis celebrata sunt [6], sicut ne Srodense quoque a Maioribus Polonis ea causa pro die assignata convenientibus praetermissum esset. Hoc biduum totum extraxit. Primum omnium Moscorum Principis litterae a Taranovio in Poloniam allatae lectae sunt, quibus animum suum erga Polonos declarans annuas inducias ad XVIII. Kal. Sept. *[15. VIII.]* concessit [7]. Studium impetrandi Regni

a—a *W O opuszczono przez pomyłkę kopisty słowa od* pari numero *do* nymphae.

[1] Dorat, d'Aurat, Doré, właściwe nazwisko Disnemandy (1508–1588), jeden z t. zw »Pléiade«, jako poeta bardzo mierny, zasłużony jednak, ponieważ jako profesor Ronsarda w Collège de Coqueret rozwinął w nim i w innych współczesnych poetach znajomość i zamiłowanie greckiej literatury. Zob. Petit de Julleville, Hist. de la langue et de la littérature française, Paris, 1897, III. 140. [2] Opis tego wjazdu podaje Heidenstein 43. [3] Les Tuilleries, por. Noailles II. 378. [4] Zabawę tę opiewał również Auratus: Magnificentissimi spectaculi a Regina Regum Matre in hortis suburbanis editi in Henrici Regis Poloniae invictissimi nuper renunciati gratulationem descriptio Io. Aurato poëta regio authore. Parisiis, ex officina Federici Morelli, typographi Regii 1573. [5] List wierzytelny Henryka dla Jana Zborowskiego z Paryża 23. IX. 1573 i instrukcyę druk. Noailles III. 484 (po francusku); Dogiel I. 468 (po łac.). Zborowski przywiózł list Henryka do Karnkowskiego, zob. Ill. vir. epistolae opera St. Carncovii. lib. II. (lipskie wyd. Długosza z 1712. t. II.) col. 1714 a zapewne i do innych panów. [6] Zob. powyżej str. 133. Sprawozdanie scholastyka krakowskiego Marcina Izbieńskiego o przebiegu sejmiku w Proszowicach d. d. Kraków 4 września 1573 przysłane Uchańskiemu. Uchańsciana I. 207. [7] Zob. powyżej str. 136.

praeteritis comitiis non defuisse significavit, quod ceterorum candidatorum exemplo ambiisset, nisi pernicioso quorundam senatorum suorum consilio a proposito aversus fuisset, etsi ex Lithuania proceres plerique non deerant a Principe iisdem litteris nominati, qui eum ad invadendum illo ipso tempore cum exercitu Regnum sollicitarent, quam occupandae seu obtinendae Poloniae omnium commodissimam occasionem esse persuaderent. Nec dubitare Ducem, si Henrici Regis iter in Poloniam suscipi seu confici ante hyemem nequiret, eam vicini potentissimique monarchae suaeque benevolentiae rationem habituros, ut si diuturni Regii adventus pertaesi electionem alterius sint indicturi, praecipuum petitis suis locum de ferendo Regno sint daturi [1]. Mira hominis confidentia adipiscendi Regni credita est, sed quae Taranovii instinctu (uti supra memoravimus) [2] credulam mentem ita incessit, ut quidquam de spe votoque suo remiserit.

Lectae aliae litterae Ioannis Basini Galli [3] Radlino [4] Marschalci sede missae, qui praecursor sive internuntius Regum Polonos rerum Gallicarum sollicitos certiores redderet. Is ergo Regum animum tanti divini Polonorumque beneficii, quod Henrico in offerendo Regno largitum esset, gratissimum et Regni Poloni splendorem,[a] equitatus vim ac fortitudinem, in rebus agendi gravitatem ac moderationem, in legibus ferendis sapientiam, in tanta nobilium multitudine incredibilem concordiam, in maxima libertate admirabilem legum observantiam, in interregno insignem disciplinam, sub regibus erga reges pietatem atque observantiam incomparabilem summopere admirantem significavit, studium vicissim Regum laetitiamque inde conceptam amplificavit. Cuius declarandi gratia se in Poloniam missum, credentem (uti falsus ad Reges rumor pervenerat) nec tamen offendentem comitia Varsaviam Kal. Sept. indicta atque ad eadem ad omnes Regni ordines in genere mandata habentem retulisse pedem intelligentemque non universalem, verum per provincias speciales conventus haberi, ad Archiepiscopum, Regni Primatem, reddendarum litterarum Regiarum causa se contulisse. Interim sui officii interesse putantem singula legationis capita obiter per litteras conventibus istis aperire, imprimis incredibile gaudium gratiasque tanti muneris oblati Reges habere, Carolum foedus, societatem et auxilia offerre, Henricum praesentiam suam et quae oratorum adventu immaturo retardaretur, in Polonia desiderare, hanc tamen aliquot hebdomadis elapsis approperaturum, Kal. namque Sept. discessui Regio designatas, qui, quod non esset maturior, Rupellanam [5] ceterarumque urbium obsessarum transactionem seu pacem causam quoque fuisse. De conditionibus omnibus ab Episcopo Valentino [6] propositis,

[a] O: amplitudinem.

[1] Pismo Iwana d. d. 16 czerwca 1573 wyd. Nowodworski W., Борьба за Ливонію, С. Петербургъ 1904 Приложенія Nr. 1 str. 3. Z tej samej daty pismo do panów litewskich ib. str. 10 sq. [2] Zob. powyżej str. 135. [3] Jean Bazin dyplomata francuski. Był w Polsce z Monlucem, następnie przysłany jako internuncyusz francuski. [4] Radlin w woj. kaliskiem (niedaleko Jarocina), należał do Andrzeja Opalińskiego marsz. nadw. [5] La Rochelle. [6] Jean de Monluc.

quominus per Reges eis satisfiat, quidquam dubitaturos Polonos; mendacium quippe aut timore aut inopia conflari servileque vitium esse. Ne quoque in finibus Regni tuendis de Polonorum fide et constantia quidquam desit, sedulo hortari Henricum. Dum vero in Poloniam venturus sit, ne occurrendo sibi luxui sumptibusque superfluis indulgeant, itidem petere, velle enim se parsimoniae, frugalitatis, laborum et fortitudinis (quibus artibus Regnum hoc dudum crevisse noscat) exemplum a se ipso incipere nihilque minus quam inutiles pompas curaturum, ingeniorum vim plurimi facturum, interea vero percupere, ut quam tempore illo ipsi scivissent manuque tenuissent, pacem etiam etiamque servarent[1].

Absolutis litteris Stanislaus Comes Gorkanus multis familiaribus clientibusque stipatus factum quoddam suum nuper editum publice ita purgavit, ut omnes iniuria lacessitum se id praestitisse existimarent. Ante aliquot nemqe hebdomadas Stanislaum Koscielecium Naklensem Praefectum feni falcati magnam vim ex suis pratis ad Uscensem praefecturam[2] pertinentibus manu hostili ad praedia Kraienkam[3] versus pertinentia avexisse, qua iniuria stimulatum, cum non cessaretur segetesque ex agris Selignevi[4] sui pagi demeterentur et afferentur subditique nonnulli capti diris cruciatibus dediti trucique morte absumpti essent, tandem se tanti damni sollicitum crudelisque facti anxium, regiorum proventuum ac subditorum misertum, iuxta debitum officii sui, quod Regi et Reipublicae teneretur, ad vim vi referendam et praefecturam tuendam adductum fuisse.

Quibus auditis Andreas Opalinius Marschalcus, Koscielecii sororis maritus, familiae eius praestantia et in Republica meritis paucis commemoratis ad ista respondit: in illis iniuriarum locis multo tempore inter Kraienkam Koscieleciorum oppidum et Uscensem praefecturam regiam indecisam litem et possessionem ambiguitatem intercessisse, quae per regem iusque scriptum, non per vim decidenda esset, consideranda scilicet interregni iura confoederatione firmata. Etsi prior Koscielecius violentiae auctor exstitisset, foedere illo arcendum fuisse, at ab ipso Comite Gorkano ansam datam fenumque illud ex eiusdem parte defalcatum in proprio Koscieleciorum fundo, de quo unquam controversia esset, exstitisse, itaque tanquam suum avehi iussisse. Gorkanum postea avenae nondum maturae ingentem copiam ex haereditate Koscielecii exsistentem defalcari et in nihilum converti mandasse. Hinc Koscielecium iusta ira accensum in possessionem illam, de qua dudum ambigebatur, irruisse segetumque aliquantum decerpsisse. Subditos Uscensis

---

[1] Zob. instrukcyę dla Bazina s. d. i list jego do Henryka d. d. Kraków, 15 września 1573, Noailles III. 474. [2] Starostwo uścieńskie (Ujście) w woj. poznańskiem, na płd. od Noteci. [3] Krajenka, miasto w woj. poznańskiem, w ziemi Krajnie. Gertruda, ostatnia z domu Danaborskich, wniosła je w posagu Janowi Kościeleckiemu woj. sieradzkiemu i generałowi wielkopolskiemu, ojcu Stanisława. [4] Zelgniewo na płd. zach. od Krajenki, starostwo niegrodowe.

praefecturae vitae suae suorumque insidiatos et prodendi gratia apud se versatos comprehensos, capitis poenam meritam luisse. Non videri itaque mirum, si in dubiis finibus, pratis agrisve vis inferatur vel proditor capite plectatur tortorive tradatur, usu namque id contingere. At novum inauditumque Comitis Gorkani factum consecutum, contracto enim numeroso agrestium sclopetariorum equitumque exercitu praecipueque exteris, Tartaris nempe et Teutonibus, conscriptis villam unam Koscielecii, solo aequasse molamque cum insigni stagno diripuisse ac in nihilum vertisse, unde hunc gravem dolorem concipere grandemque iniuriam pati. Gorkanus acerba saevitia in subditos memoratos per Koscielecium peracta exaggerata respondit: Tartaros se quidem, verum servos proprios, Germanosque Uscensi Pilensique[1] oppidis attinentes et incolas eius territorii in comitatu habuisse. Haec controversia postea ab eodem Marschalco sedata et uterque reconciliatus, antequam Rex fines Regni attigisset.

Porro ut conventus Srodensis acta continuemus, prisco more duodecem nuntii futurae inaugurationi Regiae affuturi lecti sunt: Stanislaus Wysocius Landensis, Petrus Potulicius Praemetensis Castellani, Comes Gorkanus[a], Stanislaus Referendarius et Albertus Maioris Poloniae Praefectus Sandivogii Czarnkovii, Bartholomaeus Suchorzevius Calissiae Succamerarius, Ioannes Ostrorogus, Martinus Lwowius, Georgius Latalski, Stanislaus Pryemski, Stephanus Grodenius et Nicolaus Głoginius. His mandatum, ut sedulo iuriiurando confirmationique legum per Regem praestandae interessent viderentque, ut isthaec omnia rite perficerentur. Pryemio (qui electionis comitiis simulata concordia ludificatus, nec in obtinendis facultatibus per Prussos ereptis voti compos fuerat) auctoritate Regia Reique publicae intercedente singula redderentur damnaque sarcirentur, nec quidquam, donec hoc caput absolvatur, auspicarentur[2]. Palatinus Poznaniae eligeretur pomumque aureum, unum ex insignibus Regni Regi inaugurato anteferet[3], iudicia Regnique defensio ordinata sciscíretur, quae mala vivo mortuoque Rege Sigismundo Augusto in Rempublicam irrepsissent, diligentissime perquirerentur punirenturque. Additi quidam articuli, quod in comitiis praetermissi essent, nec exequi potuissent, hic omittuntur. Illud vero hoc conventu Marschalco[4] auctore decretum, ut ex illarum exactionum, conventu item Srodensi ante electionis comitia celebrato sancitarum et mercedi conscripti militis destinatarum[5], non tamen ab omnibus persolutarum, summa decem florenorum milium ab exactoribus Thesaurario Regni, ab hoc vero in viaticum Regi, dum in Maiore Polonia moraturus esset, exhiberentur. Haec pecunia muneris loco habita est, multis iam tum de grandi

---

[a] O: Stanislaus comes Gorcanus.

[1] Piła miasto w woj. poznańskiem, na północ od Noteci, w tym czasie własność Stanisława Górki. [2] Zob. powyżej str. 92. [3] Województwo poznańskie wakowało po śmierci Łukasza Górki, zob. powyżej str. 96. [4] Andrzej Opaliński. [5] Zob. powyżej str. 29.

illa summa per Regem quotannis inferenda desperantibus, quod ipso initio pecunia egere videretur honorarioque munere, si conferendum illud esset, non agrestes ex iugeribus, verum qui amplissimas Reipublicae Regi iam attinentes possessiones tenuissent, decorare adventum viaticumque Regium sustentare debuissent.

Libet hoc loco commemorare, per interregni tempus etsi confoederationes per cunctas tribus seu palatinatus scitas, aliquibus tamen in locis executas non fuisse, nec uno eodemque modo celebratas et plerosque ferme omnes iudicia iusta singulas actiones decidentia celebrasse Maiores vero Polonos cuncta neglexisse et aliquot causas tantum egisse, non tamen transegisse.

Huiusmodi tum rerum Polonicarum facie exsistente cum mandatis ab Henrico missus orator Nicolaus Dangenus Ramboletus custodiae Galli Regis Praefectus[1] intervenit, eadem quae saepe antea expetens, ut tardiorem Regis adventum Poloni modestissime ferrent eumque summo conatu iter accelerantem cum debita fide studioque exspectarent, Regni defensionem solita diligentia interim procurarent, cuius gratia ab Rege missam pecuniam a se acciperent; Taranovii factum, quo Moscorum Principem promissis adipiscendi Regni legationis munere apud eum functus oneraverat, culparent detestarenturque, excessisse quippe hunc legationis metas neque istam Regni spem mandatam habuisse, privatim eam homini avido iniecisse. Hoc nempe modo Taranovius Regi inique delatus fuerat, qui Moscum promissis eluserat potius quam illexerat. Legationem istam omnium benignissime Lithuani exceperunt, pecuniae enim mentione iniecta laeti, eorum praecipui eadem Ramboletum, acceptis ab eo quadraginta aureorum nummum milibus, in militum (qui nulli erant nullique rebus undequaque pacatis exsistentibus indigebantur) praesidium emunxerunt inque usum privatum hanc convertunt. Poloni, quod ulla arte cum Rege agere vellent, hac abstinuerunt opima quiete undique parta contenti.

Interea ex Gallis Gneznensis Castellanus[2], podagrae morbo iam tum fere affectus, ne is tardiore itinere atrociorique frigore auctus molestior sibi esset veritus, adventum Regium in Poloniam praecessit, quem paulo post Medirecensis Castellanus[3] secutus est, ceterique collegae et Zborovius[4], obviam retro factus, Regem comitati sunt. Episcopus Poznaniae[5] nonnulla suppellectili per Hieronymum Choinium Poznaniensem Decanum praemissa

---

[1] Mikołaj d'Angennes marquis de Rambouillet. Przywiózł on listy Henryka i Karola IX do stanów polskich d. d. Lutetiae Parisiorum 23 Sept. 1573, zob. Noailles III. 487. Listu, którego treść podaje Orzelski, niema u Noailles'a, znajduje się tam natomiast: Oratio Rambuilleti habita primum coram Archiepiscopo Gnesnensi Lovicii, deinde vero Cracoviae coram nonnullis senatoribus (Noailles III. 489). Prócz tego przywiózł Rambouillet list Henryka do Karnkowskiego, a zapewne i do innych panów, zob. III. vir. epistolae opera St. Carncovii lib. II. kol. 1715 (lipskie wyd. Długosza z 1712, t. II.). [2] Jan Tomicki. [3] Andrzej Górka. [4] Jan, starosta odolanowski, wysłany przez Henryka do Polski, zob. powyżej str. 152. [5] Adam Konarski.

eodemque in Ducatu Hassiae a praedonibus direpta grandi iactura affectus est, magna argenti vi desiderata Choinioque ipso aegre praedatorum manus evadende[a] [1].

Tandem igitur Henricus omnibus rebus ad profectionem comparans Lutetiis IV. Kal. Oct. *[28. IX.]* discessit. Statuerat Carolus Galliarum Rex cum universo comitatu ad ultimos Regni fines progredi nec divelli prius a fratre quam ad Germaniae limites ventum esset, verum in ipso itinere morbus eum coegit consilium mutare. Vitriaci igitur, quod est oppidum Catalaunorum ad Macronam flumen [2], seiunctio illa facta est. A Catalaunorum finibus in Leucos continuato itinere Nansium [3] venit, a Ptolomaeo memoratum oppidum Leucorum, qui Lotharingi hodie appelantur. Dux gentis, sororius Caroli Henricique Regum, magnificentissimo apparatu comitatum omnem suscepit. Claudia uxor filiam recens enixa erat, cui in baptismatis caerimonia oratores Polonos sponsores esse voluit [4]. Blamontum [5] tandem attigit, quo in loco Catharina mater filium, Franciscus Dux Alanconiorum et Margaretha soror fratrem amplexi Gallique proceres Principem suum venerati in citeriorem Galliam cum maestitia rediere. Abeuntem Henricum secuti sunt praeter Polonos et Pontificis Romani Nuntium, Antistitem Montis Regalis in agro Taurino [6], Ludovicus Gonzaga Dux Noviodum *(s)* Heduorum [7], Carolus Dux Meduanae Genomanorum et Marchio Helboviensis patruelis ex familia Principis Leucorum [8], Albertus Comes Radesiarum Marschalcus Franciae [9], Villoclarus Praefectus Aulae [10], Sillicus Comes Rupifortii [11], Eligius Comes Cauniensis in Belgica secunda [12], Ioannes Salius cognomento Tavanius Vicecomes Liviorum [13], Ludovicus Picus Miran-

---

[a] O *ma po* evadente: sed Episcopo postea a Rege maiorem rerum suarum iacturam simulanti, quam erat, remuneratum est.

[1] W sprawie tego napadu zob. list Grzegorza XIII do Baltazara opata fuldajskiego d. d. 28 listopada 1573. Urkunden und Aktenstücke... hg. v. H. Ehrenberg, Leipzig 1892, Nr. 170, str. 356. [2] Vitry sur Marne, w Champagne. [3] Nancy. [4] Karol III Wielki (1543—1608), poślubił 1559 r. Klaudyę, córkę Henryka II; był jednym z najlepszych władców Lotaryngii. Córka, która w 1573 r. przyszła na świat, była to Katarzyna, później przeorysza opactwa w Remiremont. [5] Blâmont w dzisiejszym dep. Meurthe-et-Moselle, na wschód od Nancy. [6] Wincenty Laureo, biskup z Mondovi, naznaczony nuncyuszem do Polski. [7] Louis de Gonzague Duc de Nevers (1540—1595), syn Fryderyka II ks. Mantui, odznaczył się jako wódz w wojnach z Hugenotami. Księciem Nevers został w 1565 r. wskutek małżeństwa z dziedziczką tego księstwa, Henryką de Clèves. [8] Charles de Lorraine Duc de Mayenne i Charles de Lorraine Marquis d'Elboeuf. [9] Albert de Gondi Maréchal de Retz (1522—1602) przybył z Florencyi z Katarzyną Medici i doszedł na dworze francuskim do wielkich wpływów. Był jednym z tych, którzy doradzali urządzenia rzezi w noc św. Bartłomieja. Nazwisko de Retz przyjął po zaślubieniu Katarzyny de Clermont, która mu wniosła w posagu baronią de Retz. Był bratem ówczesnego biskupa Paryża, Piotra de Gondi. [10] René de Villequier. [11] Jakób Silly Comte de Rochefort. [12] Eloi Comte de Chaulnes (zamek i posiadłość Chaulnes leży w dep. de la Somme, części starożytnej Belgica secunda). [13] Jean de Saulx Vicomte de Tavannes, (1555—1630), syn sławnego Kaspra de Tavannes, wychowawcy Henryka Walezego, jednego z organizatorów nocy św. Bartłomieja. Jan po powrocie z Polski brał udział w wojnach Ligi i został marszałkiem Francyi.

dula[1] Cessacius Cadurcus[2], Besigninus Biturix[3], Gordes Allobrox[4], Antragii fratres nobili in Carnutibus nati loco[5], Caelius Cadurcus ex Levia gente antiquissima[6], Bulvelius[7], Santo Billogardus[8], sorore Pauli Terni[9] ducis genitus et spectatae in bello virtutis adolescentes ex Gallia ferme sexcenti; ex togatis autem Episcopus Flori municipii Alvernorum[10], Egidius Abbas Insulae[11], Bellivarius Lugdunensis, legatus Caroli Regis Francorum in Polonia futurus[12], Faurus Tholosus disertissimus iurisconsulatorum[13]. Blamontum[14] usque processerant obviam ex Germanis Christopherus, Friderici Comitis Palatini filius, ex eadem familia ortus Princeps Parvae Petrae[15] et Ludovicus Nasovias Aransiani Principis frater[16], per quos, veluti itineris duces, Rex Tabernas[17] deducitur, Ausonii Burdigalensis[18] versu celebres (Episcopus Argentorati[19] mutata sede in illo oppido stationem habet). Susceptus ab eo est tanta humanitate, ut Rex et comitatus omnis in patria, non in alieno solo sibi esse videretur. Aliquanto post per Nemetes[20] et Vangiones[21] ad Rhenum flumen venit, quo traiecto statuit Heidelbergam ad Fridericum Comitem Palatinum divertere[a]. Adventus quia insperatus heroi gratior fuit, nec ullum officii genus in hospite Rege excolendo praetermitti curavit. Ab Heidelberga transito Rheno in Vangiones reversus Moguntiam contendit, a cuius civitatis Episcopo[22] cum sexcentis equitibus obviam progresso detentus honorificentissimeque habitus Rhenum flumen traiecit. Francofordia est munici-

---

[a] O *ma po* divertere, sed ab eo rex ingrate videbatur excipi neque, ut moris est, obviam exitum, sed in privato cubiculo morbi cuiusdam sevitiam praeseferens salutatus est, quae omnia prudenter a rege dissimulata sunt, modo rebus gallicis consuleret, cum rex componendarum gallicarum rerum gratia ad eum descendisset.

[1] Z włoskiej rodziny Pico della Mirandola. [2] Prawdopodobnie z rodziny Lacuée de Cessac z Cahors w Gaskonii. [3] Może Bessignan z Bourges, albo z ks. Berry. [4] Prawdopodobnie z baronii de Gordes w departamencie Vaucluse. [5] Prawdopodobnie z rodziny Antraigues de Launay z Chartrain. [6] Jaques de Lévis Comte de Quélus, jeden z »mignons« Henryka. [7] Może Belleville. [8] Roger de St-Lary de Bellegarde, jeden z »mignons« Henryka, został po powrocie do Francyi marszałkiem w 1574 r., wkrótce jednak stracił jego łaski, nawiązał stosunki z księciem Sabaudyi i umarł w 1579 r. [9] Paule de la Barthe Seigneur de Thermes (1482 – 1562), marszałek Francyi. [10] Biskup Pierre de Bauma z Saint Flour w Auvergne (dzisiaj dep. Cantal). [11] Gilles de Noailles Abbé de l'Isle. [12] Pomponne de Bellièvre Seigneur de Grignon (1529—1607) dyplomata francuski, pochodził z Lyonu. [13] Gui du Faur de Pibrac. [14] Blâmont. [15] La Petite Pierre, Lützelstein, księstwo i zamek w Alzacyi, księciem był wówczas Jerzy Jan. [16] Krzysztof, syn Fryderyka III Pobożnego elektora Palatynatu, i Ludwik hr. Nassauski, brat Wilhelma Orańskiego, odprowadzili Henryka aż do Poznania, zob. relacye Lippomana z 25 stycznia 1574 (Noailles III. 535) i 16 lutego (Urkunden und Aktenstücke... hg. v. H. Ehrenberg, Leipzig 1892 Nr. 172 str. 384). [17] Saverne, Elsass-Zabern, miasto w Alzacyi. [18] Decimus Magnus Ausonius z Bordeaux, poeta z IV. w. opiewa Saverne w poemacie swoim »Ordo urbium nobilium«, gdzie opisuje najsławniejsze miasta cesarstwa. [19] Biskupem strasburskim był wówczas Johann von Manderscheidt (1573—1592). [20] Spira. [21] Wormacya. [22] Arcybiskupem moguckim był podówczas Daniel Brendel von Homburg (1555—1582).

pium veteris Franciae, appositum Maeno amni, cuius accolae erant Franci illi, per quos in Gallia Regnum Francorum post Valentiniani III imperium felicissime stabilitum legimus; cives Regem origine suum omni hospitalitatis genere honoraverunt. Mox Fuldam pergens nocturnis sacris Natalis Christi Romano ritu celebratis interfuit cum domino oppidi illius, opulenti coenobi praefecto [1]) apud quem aliquod diebus transactis Vahicum [2] petit, ubi Philippus Landgravius [3] exquisitissimis honoribus eum affecit cum tribus equitum milibus occurrens. Hic a Rege summis honoribus affectus discessurumque gravissima oratione hortatus est gentis Poloniae splendorem, praestantiam libertatemque et ab cunctis barbaris gentibus praesidium exaggerans, officii Regii gratitudinisque et fidei pro tanto munere praestandae munus recens insuper fausta quaevis Regi precatus. Traiecto igitur Visurgi [4] et Albi [5] fluminibus Saxonum agros, Caroli Magni victoriis claros, emensus est, insalutatus ab Augusto Regulo gentis, quod a via milliari procul et aeger (uti ferebatur) esset; Casimirus gener [6] mandato ipsius ad Regem venit, stipatus agmine nobilium equitum ad bis mille comitatusque eum per Hallensem Torgensemque urbem ad ultimos Saxoniae fines. Pari honore affectus est Locris [7] a legato Maximiliani Caesaris, quem mille quingenti equites sequebantur [8]. Attigit demum fines Brandeburgensis Reguli, beneficiari Regis Poloniae, a cuius familia honorificentissime susceptus deducitur Francofurti ad Oderam amnem, Polonorum fines a Germanis dudum dividentem.

Hinc Medireciam Poloniae oppidum, ad ripas Odrae fluminis situm, Ioannis Słuzevii Brestensis Palatini praefecturam, VIII. Kal. Febr. *[25. I.]* anno Christi 1574 pervenit. Hanc priusquam attigisset, Episcopum Cuiaviae Stanislaum Karnkovium, Brestensem [9], Innovladislaviensem [10] et Ravensem [11] Palatinos Gedanensemque Castellanum [12], in electione eius rei gratia designatos [13], obvios habuit, quorum Episcopus primarius et eruditione praestans disertissima sane et copiosa oratione Regni totius nomine Regem salu-

---

[1] Opatem był podówczas Baltazar von Dermbach (1570 – 1606). Henryk wystawił mu d. d. Parisiis 20 Sept. 1573 rewers, że, stosownie do warunków, pod jakimi zezwolono mu na przejazd przez Niemcy, obowiązuje się przejść przez posiadłości opactwa zupełnie spokojnie, nikogo nie krzywdząc. (wyd. Schannat Jo. Frid., Historia Fuldensis, Francof. a. M. 1729 str. 429. [2] Vacha nad Werrą. [3] Zob. powyżej str. 139 n. 8. [4] Visurgis = Wezera. Tutaj prawdopodobnie Werra, z połączenia której z Fuldą powstaje Wezera. [5] Łaba. [6] Jan Kazimierz, syn Fryderyka III Pobożnego elektora Palatynatu, mąż Elżbiety. [7] Właściwa nazwa łacińska Luccavia (Łukow, Luckau w Łużycach). [8] Henryka przyjmował w zastępstwie chorego biskupa wrocławskiego Kaspra do Logau, Jerzy ks. Brzeski, mowę powitalną zaś wypowiedział brat biskupa, Maciej de Logau, hejtman Księstwa świdnickiego i jaworskiego, zob. Mosbach A., Wiadomości do dziejów polskich z Arch. prow. szląskiej, Wrocław 1860, str. 92. [9] Jan Służewski. [10] Jan Krotoski. [11] Anzelm Gostomski. [12] Jan Kostka. [13] Nie przybyli woj. łęczycki Jan Sierakowski i trzej wojewodowie pruscy Jan Działyński chełmiński, Fabjan Czema, malborski i Achacy Czema pomorski, być może dlatego, że zostali oni wyznaczeni do Gdańska, ponieważ na elekcyi spodziewano się przybycia Henryka morzem, zob. powyżej str. 131.

tavit, seu Regno dudum optato assumendo invitavit, qua totius Reipublicae rationem libertatesque et electionis Regiae seriem scite quidem exposuit, ceterum et equestrem conditionem depressit et regiae senatoriaeque licentiae impulsisse creditus est. Primum quippe solam regiam potestatem imperantem, equestrem ordinem obtemperantem, senatorium consulentem in Regno distincte asseruit, quasi rex quidquam invito equitatu sancire queat vel minus quam equites, senatus parere legibus sit astrictus; omnem quoque regendae et administrandae Reipublicae rationem Rege Sigismundo Augusto mortuo necessario ad senatus patrumque potestatem redactam dixit, utpote quorum aetas, dignitas, conditio alterius illius (equestris nimirum) in Republica alioqui honestissimi ordinis aetatem, dignitatem, conditionem sine dubio antecellat, quasi vero aliunde, quam ex equitatu, senatores creentur nec iisdem legibus omnino sint subiecti, vel Reipublicae regimen a solo senatu in conventu Łoviciensi arrogatum ab equestri ordine, eodem Episcopo necquidquam resistente, uti priore libro recensuimus [1], non esset abolitum e manibusque ereptum. Regi denique hoc modo gratulatus est, ut tum demum Gallicis a se gestis rebus plenam fidem conciliaturus sit, cum illarum similitudinem in Polonico quoque imperio ad vivum sit expressurus at repraesentaturus, [a]quasi videlicet Henricus in Galliis cum quoquam peregrino hoste ac non cum togatis subditisque civibus rem certamenque habuisset, nec miserabilem caedem excidiumque patriae aspexisset exercuissetque. Quod simile laniaenasque pares Henrico regnante Poloniae obtingere verbis illis visus est cupere Episcopus equestrique ordini libertatique habenas iniicere, senatoriae vero potestati laxare eique soli Regium favorem conciliare studens[a] [2].

Huic concioni Rex primum Italice, mox Faurus e Palladia Tolosa [3] latino sermone apposite respondit. Secundum Episcopum Christophorus Kiszka Incisor Ducatus Lithuaniae suorum Lithuanorum nomine Regem salutavit. Post haec quisque procerum seorsim oratione habita idem munus executi sunt Regemque Medireciam deduxerunt, ubi is a Palatino Brestensi arcis Praefecto [4] exceptus, cui Castellanus Praemetensis [5] et Aulae Polonae Marschalcus [6] obviam cum amplis comitatibus facti, Stanislaus item Comes Gorcanus Stanislao Pryemio, Stephano Grodenio, Ioanno Spławio aliisque in comitatu habitis insignibus copiis, equis, armis virisque instructissimis egregiae tantae multitudinis splendorem decusque auxit. Nec hic alibive singula tam procerum quam equitum agmina comme-

---

[a—a] O *niema ustępu od* quasi videlicet *do* conciliare studens.

[1] Zob. powyżej str. 8. [2] Mowa Karnkowskiego drukowana współcześnie kilkakrotnie p. t.: Stanislai Carncovii Episcopi Vladislaviensis Ad Henricum Valesium Poloniarum Regem Des. panegyricus. Parisiis, Fed. Morelli, 1574. Inne wydania wyliczone u Estreichera, Bibliografia polska. XIX. 121. Niektóre z tych wydań zawierają odpowiedź Pibraca. [3] Gui du Faur de Pibrac. [4] Jan Służewski. [5] Piotr Potulicki. [6] Andrzej Opaliński.

morabo, quae longa splendidaque serie in dies aggregata virorum instar flumen aliquod augentium, Poznaniensi[1] Rogoznensique[2] Castellanis uti dignitate, ita comitatu[a] non mediocri praestantibus senatoribus Regi occurrentibus, iusti exercitus speciem effecerunt, quibuslibet Regi suo fausta quaevis gratulantibus: longa enim vero, ardua importunaque ea commemoratio foret[b][3]. Medirecia Rex vigesima sexta Januarii die discessit et Lwoviae a Martino Lwovio, oppidi eius domino[4], cum universo comitatu lautissime exceptus, postridie Bucum[5], Poznaniensis Episcopi oppidum, advenienti necessaria omnia ab Episcopo suppeditata.

Tandem V. Kal. Febr. *[28. I.]* Poznaniam versus perrexit, cui praeter equitatum peditatumque urbis non minus ornatum, quam armatum et tormentorum varii generis extra urbem evectorum numerum haud mediocrem equestrium hominum magnae multaeque occurrerunt copiae. Quibus singulis salutandis lustrandisque reliquum diei intentissimo frigore perungente consumpsit[6]. Multum tunc temporis consuetis illecebris atque innata mollitie remittere coactus, cum ex Gallia, mitissimi coeli regione, levissimis vestibus tectus horridamque Poloniae zonam expertus pellibus, quibus califieret tegereturque ab aeris iniuria tum saeviente affectum corpus, indigeret. Obvium se Regi Albertus Sandivogius Czarnkovius Maioris Poloniae Praefectus cum magna comitantium caterva, cui praeter Orzelios fratres plurimi equites intererant, praebuit, virorum iuxta ac equorum numero haud minus quam pondere inferior nullo, multitudine ceteris superior. Eius exemplum secuti reliqui, utpote frater eius Stanislaus Referendarius, Ioannes Ostrorogus, Stanislaus Comes, Praefectus Innovladislaviensis, et Georgius Latalii fratres, Christopherus et Ioannes Ivinii[7], Ioannes Rozrazevius, Nicolaus Głoginius[8], Ioan-

---

[a] O: agmine. [b] O *ma po* foret: Neque hoc praetermittendum existimavimus. Antequam fines Poloniae interesset *(dalej próżne miejsce na nazwę miasta)* oppidum Opalenium Marschalcum Curiae ad se per litteras vocavit, ut ab illo, tanquam Polonicae consuetudinis ignarus, quomodo se cum senatoribus Regni et universis Poloniae proceribus obviam sibi ad deducendum euntibus gerere deberet instrueretur. A quo quidem Opalenio Rex optime satis de omnibus rebus, quae sibi pernecessaria erant, edoctus est.

[1] Piotr Czarnkowski. [2] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [3] Les honneurs et triomphes faits au Roy de Pologne, tant par les Princes Alemans en son voyage, que par ses subiects à sa reception. Qui fut à Miedzeris, le XXIV iour du Janvier dernier passé, 1574. Briefuemant recitez par une lettre missiue qu'un Gentil-homme Francoys escrit de Posnanie. Paris, Denis du Pré, 1574. Nadto: Extraict d'une lettre... par un gentilhomme... du Roy de Pologne a Miezerich le 25 Janvier 1575. B. m. d. (Estreicher, Bibliografia polska XVI. 138). [4] Lwówek (niekiedy Lwów) miasto w woj. poznańskiem, na zachód od Poznania, należało w XVI. w. do rodziny Ostrorogów. Linia ta dla odróżnienia od innych nazywała się Lwowskimi. W Litterae significatoriae de electione Annae Infantis in Reginam Poloniae (Vol. leg. II. 139) podpisał się Marcin Lwowski z Ostroroga. [5] Buk, miasteczko w woj. poznańskiem, na dawnym trakcie z Poznania do Międzyrzecza i Frankfurtu nad Odrą. [6] Ingressus solennis S. R. M. Posnaniam. Uchańsciana IV. 309—11; Akta kapituł z w. XVI. wyd. B. Ulanowski T. I. Cz. I. (Acta hist. r. g. Pol. ill. T. XIII.) str. 221—3 Nr. 699. [7] Iwieńscy. [8] Głogiński.

nes Suidua Samotulius[1], Ioannes Rydzinius[a], ut plurimos praeteream. egregio quisque comitatu stipatus, Regi obvii facti sunt. Secutus hos Andreas Comes Gorkanus Medirecensis Castellanus aciem splendore, magnificentia sumptuque reliquos omnes longe excellentem nullique tum in Polonia parem eduxit, ipse illustris insigni vectus equo. Hos ceteramque multitudinem mirati Galli; semivivi semianimesque fere Poznaniam nullo ordine nulloque ornatu ingressi, multi curribus, plures equis, mulabus asinisque vecti, plurimi pedestres squallore multo obducti, hospitiis cuncti necessariisque omnibus largiter procurati, pauci admodum seu ex ducum, seu comitum aulicorumque numero potissimum corporum proceritate habitusque praestantia ceteros superantes. Porro ordinibus rite explicatis Poloni omnes praeter spectatorum circumstantium infinitum numerum tandem antecedentes Regem in urbem venerunt, quam Rex vix secunda noctis hora ingressus, templum[b] maximum, parochiale nuncupatum, aliquot proceribus et baronibus duobusque Episcopis Cuiaviensi et Poznaniensi comitantibus, visitavit, ubi paulum moratus, arcem iisdem et Gallorum primariis deducentibus cum ingenti virum congregatione, tubarum clangore tormentorumque sonitu accessit tumque demum cibum sumpsit. Postridie *[29. I.]* cuncti procerum equitumque armorum pondere bellicisque impendimentis depositis equos eximios, multo auro vigentes ascendunt, ipsi habito summo luxu comparato ornati ad arcem confluunt, Regem per urbem Waliszeumque[c][2], contiguum urbi oppidum, ad fanum[d] cathedrale dictum, Episcopi Poznaniensis sedem adhaerens, deducunt. Unde Rex ab Episcopo convivio exceptus rursus in urbem arcemque reductus sequenti die quievit. Prid. Kal. Febr. *[31. I.]*, qui Dominicus dies fuerat, parochiale templum ingressus Rex Iudeae cuiusdam pauperculae baptismo Romano more celebrato sponsor affuit. Eum, cum in arcem deductus cibumque sumpturus esset, A b r a h a m Z b ą s c i u s latina oratione ad hunc modum excepit:

»Salve Serenissime Rex, salve iterum, salve tertio, salve, inquam, millies clementissime Princeps Henrice! Libet enim toties te salutare, cum in tua salute salutem Reipublicae, salutem religionis, salutem legum, libertatis fortunarumque nostrarum sitam esse video. Ut merito haec dies sola sit, dum te ad nos incolumem venire videmus, quae nos et formidine hostium et metu intestinorum motuum liberet securosque reddat nosque tanquam ex naufragio quodam periculoso ad tutissimum portum appulisse testetur. Quod cum nobis te duce atque auctore obtigit, te feliciter advenisse gaudemus nullusque est, qui vel sumptu, vel iis rebus (quibus declarari solet erga principem animus) suum studium tibi atque benevolentiam non studeat commendare. Quae grata tibi cum video, in spem adducor te hoc munusculum, quod offerre institui maiestati tuae, regio atque

---

[a] O: Rizinius. [b] O: delubrum. [c] O: Valiseuumque. [d] O: ad summum.

[1] Swidwa Szamutulski. [2] Chwaliszew, przedmieście Poznania, na prawym brzegu Warty.

excelso animo suscepturum. Neque vero gemmas, non aurum, non argentum, non denique vestem pretiosam tibi spectandam afferam, harum enim rerum et uberior est Gallia et tibi, ut virtutem absque splendore gratam, sic splendorem nonnisi cum virtute coniunctum gratum futurum certo scio. Afferenda itaque ea potius existimo, quae certissimo argumento sunt tum meae erga te benevolentiae, tum erga Rempublicam perpetuae fidei ac pietatis Sed antequam id aggrediar, primum abs te peto, ut me breviter dicentem benigne attenteque audias, quod si feceris, et tua consuetudine et multorum exspectatione dignum feceris. Deinde precor a Deo ter Optimo Maximo et vos, amplissimi senatores equestrisque ordinis viri, tantum benevolentiae praestetis ad me audiendum, quantum ego fidei et studii in dicendo erga Rempublicam affero; quae si non ab omnibus impetro, non movebor, non enim omnibus, sed bonis beneque de Republica sentientibus nostra probari et cupio et volo. Clementissime Princeps Henrice! uno omnium consensu summum ac praecipuum vinculum roburque reipublicae habitum est, ut princeps amet suos, quibus praeest ameturque a suis; sublato enim civium erga principem odio, tum principis erga civem simultate, nullus locus tyrannidi relinquatur, necesse est. Porro de nostro in principes nostros animo cogitanti mihi occurrunt infinita maiorum nostrorum exempla, quae et fidem domi et foris animi magnitudinem principibus suis ita declaraverunt, ut eis innumeras donarent immunitates immortalique ac nullis thesauris aestimabili ornarent libertate, sed ista referre tum longum, tum alienum hoc tempore existimo. cum non tam maiorum nostrorum animum, quam pietatem erga te nostram declarare operae pretium arbitror idque non exprobrandi causa, sed declarandi testificandique amoris ac benevolentiae erga te nostrae. Ac primum, haec frequentia hominum sumptu ornata liberali, quam vides quamque visurus es in dies maiorem, nihil aliud est, mihi crede Serenissime Rex, quam integri cuiusdam animi candorisque indicium. Nam etsi ornari auro, argento, gemmis, non adeo magnum, at profectum ex animo puro sinceroque et pulchrum et principi charum esse oportet cogitesque, nulla urgente necessitate, nullis mandatis, qui tam liberales sunt, quid putas eos facturos, dum aut te velle intellexerint, aut eos utilitas causaque Reipublicae quidpiam facere coegerit? Qui vero ex nobis eum sumptum non praestant et tibi re aliqua maiore animum suum declarare cupiunt et se fortunasque suas Reipublicae conservare potius arbitrantur, sic et illorum animum et horum consilium probatum tibi, certo mihi persuadeo. Sed omitto ista, ad maiora enim festinat oratio, quae nos studium in te nostrum agere coegit. Regnum amplissimum, virtute Polona partum, religionem, leges, libertates, vitam denique nostram fortunasque tuae mandamus fidei, Henrice Rex. At quomodo, attende quaeso, spe sua frustrati Imperatoris filii, Moscus ob repulsam ex inimico inimicissimus effectus, summorum principum, qui nostrum imperium tum promissis, tum largitionibus fortasse ambiebant, summum odium cum invidia contractum, sanguine denique Polono spreto, tanta de te existimatio concepta, ut ne unum quidem in

nobis virtute atque fide comparandum tibi putaremus? Neque aliter intelligere fas est, non enim generi tuo, quamvis clarissimo, non opibus, sed virtuti omnia ista tuae delata[a] sunt. Adde, cum tot rumores perferrentur Regem aut non venturum, aut non hoc anno venturum, delatum repudiasse Regnum; differebatur saepius tempus praefixum adventus tui, interim minabatur Moscus, Scytha, Getes, reliqui principes offensi multique multa afferebant, in quibus etsi omnia timenda erant, tamen num quae inconstantia? num quae titubatio? Nulla profecto, Henrice Princeps, sed ea, quae summa in te benevolentia contulimus, firma atque perpetua constantia a nobis hactenus tibi in tantis periculis sunt conservata. Quae, si verba spectes, pauca quidem, sin consideras pondus rei atque magnitudinem, maxima certe iudicanda, ut quae a te non impetrare, sed iure quodam nostro tuum erga nos amorem merito exposcere possumus. Quod te facturum non dubito, ita neque id vereor, quod quidam minus creduli[b] opinantur te, qui faciliores erant in deferendo Regno, plus etiam illis a te deberi putent, nam de iis, qui electioni praeerant, non dicam, quid viderim (non enim interfui), sed quid ex omnibus audiverim, referam. Quemadmodum tibi uno ore ab omnibus aeque delatum est nostri imperium, sic parem quoque ab omnibus exspectari gratiam, iis vero, qui interesse electioni non poterant, idem a te debetur, Serenissime Rex, eadem enim probaverunt, quae conclusa ab aliis audiverant. Hoc tantum erat in quo dissidebamus, nam hi nulla interposita mora, quidquid tam a senatu, quam equestri ordine erat constitutum, approbabant, alii vero idem sentiebant, interposita tamen cunctatione non levi, in quorum numero fuisse me ingenue fateor. Nec iniuria indignum enim existimabam hoc crimen in Rempublicam et inhumanum quiddam atque nimis facile in patriam, ut tibi, homini peregrino, cuius fides mihi incognita erat, huius fasces Regni, libertatem, religionem, omnia denique iura absque aliqua cunctatione committere. Nam quamvis de tua virtute nonnulla legeram, retulerat et quaedam Monlucius, tamen animus constans nondum his rebus satis firmari poterat. Ac postquam viri clarissimi, oratores nostri, quibus Respublica fere in manus tradita fuit, partim litteris, partim nuntiis nos de tua fide, religione, fortitudine, iustitia certiores redderent, tum primus animus Abrahami Zbąscii acquiescere atque tuam virtutem colere sic coepit, ut posthac sis visurus nos, qui non fuimus leves in incipiendo amore tui, in colenda perpetua fide ac pietate erga te nunquam etiam leves futuros meritoque, ut his promptitudo atque animus ad Rempublicam paratus, sic nobis, qui nihil temere agendum putabamus, fides atque constantia a te tribui debet. Iam satis est dixisse breviter ea, quae tibi non ingrata esse credo, non omittendam tamen arbitror mentionem virtutis tum nostrae, tum maiorum nostrorum. Magnum enim pondus habet tam ad evocandam, tam ad alendam principis benevolentiam

---

[a] O: declarata. [b] O: nimis crudele.

virtus probitasque civium, in qua cognoscenda non te ad annales nostros refero, quamvis id possem, sed ob oculos tibi pono. Regnum hoc ex parvis initiis ortum ad tantam amplitudinem pervenisse, putasne aliqua alia re crescere[a] potuisse, quam virtute maiorum nostrorum[b]? Minime vero: his enim artibus regna tuentur, quibus parta sunt initio. Quid? cur non recuperant[c] hostes ea, quae amiserunt? cur non aggrediuntur? cur non tentant, cum nunc eramus sine pastore? velint nolint, fateantur necesse est virtutem sibi obstare nostram. Neque vero a me ista eo dicuntur, ut nos et aliis omnibus praeferre, nimis enim hoc superbum, et nos sine vitiis omnino intelligere velim, nimis enim falsum; non caremus siquidem vitiis, immo tot et tanta in nostrum Regnum irrepserant (sine lacrymis dici non potest), ut nisi mihi fortitudo tua animum adderet, timere quidem possim, ne cursum tui erga nos amoris retardarent haec, quibus iam descivimus a virtute avita. Sed tua singularis prudentia mihi hunc metum adimit, non enim tam timeo, quid de nobis, quomodo intelligo, quid de harum omnium rerum auctore sis iudicaturus. De quo, dum utilitas Reipublicae postulat, dicam aliqua, sed peto, ut me adhuc dicentem clementer audias, ubi si quid falsi dixero, quominus mihi fides in posterum a te non adhibeatur non recuso, sin vero a lenonibus Augustianis oro, ne mihi irascantur aut, si irascentur, sic irascantur, precor, ut meminerint non solum illorum, verum ne Reipublicae quidem causa mentiri debere. At inquient: mortuos esse sinendos de iisque nihil mali loquendum! O falsam pietatem, quae vetat ea, quae virtus officiumque postulat! An non eiusdem est, qui malos probat, bonos improbare? Cur de Nerone, de Catilina, cur de Verre male scripta legimus? An non licet nobis de iisdem eadem dicere, quae scripsere boni probatique in republica viri Omitto exteros. Cur apud nos de bonis regibus bona, de malis mala prodita litteris legamus? Quid, quod maius sceleris in virtutem admitti potest, dum laudantur ea post mortem, quae in vita detestanda erant. Neque mireris, Serenissime Rex, quod lenones isti reprehendi nolunt Augustum, reprehendi enim statim putant se. Mihi vero ea mens est, quae fuit semper viris bonis, ut existimem quemadmodum laudem virtutis ne morte quidem finiri debere, sic in vituperandis in Rempublicam peccatis nullas metas praescribi posse. Iam itaque accedam ad Augustum eoque alacrius, cum non mea (nihil enim mihi rei unquam cum eo fuit) sed Reipublicae causa accusandum puto. Primumque interrogabo eos, quibus ista fortassis displicebunt, quam ille virtutem non violavit? Ac primum fidem, fundamentum iustitiae, cui datam non fefellit? Num uxori? At eam foedissime Regno eiecit non sine summo tunc Reipublicae periculo. Num aliis ad eadem multis promissa? qui plus dedisset, huic tantum conferebat. In mandatis dandis quae fides, quae constantia erat? Mandabantur quaedam, vetebantur eadem, iterum vetita mandabantur sigillis manuque Regia subscripta. In quos ille, quaeso, honores conferebat? Etsi

---

[a] O: conservari. [b] O: quam virtute nostra. [c] P: receperant.

turpe ac nefandum dictu, tamen fatendum est. In hoc amplissimo ordine senatorio an non sunt, quamvis absentes inter vos, amplissimi senatores, qui quondam rabularum ac procuratorum sordidum munus obibant? Quos leges in rebuspublicis bene constitutis arcent ab honore testimoniaque dicere vetant, hos Sigismundus Augustus in senatorium ordinem adscriptos esse voluit. Quod dum sibi licere videbat, nostrum etiam equestrem ordinem eadem labe polluit stemmataque nobilitatis, quae virtuti antea idque nonnisi clarae dabantur, fallacissimo rabularum cuivis patebant. Quid non venale habuit ille bonus Rex? Qua labe emendi ita refecerat Regnum hoc, ut pauci virtute, plures pecunia atque malis artibus consequerentur officia publica. Neque mirum, dum mercator Reipublicae praeerat, non defuisse emptores. De fortitudine militari quidnam in vita edidit? Flevit, inquam, amissum Połockum, quasi lacrymis et non virtute ac fortitudine tum animi, tum etiam exercitus vis hostium erat propulsanda. Voluit (aiunt), at non permittebatur a senatu. Senatus hunc a virtute arcere poterat, quem a vitiis non poterat? Nugae atque mendacia. Illius hae artes erant, dum non agebat bene, dicebat sibi obstare libertates nostras; dum perpetraret mala, omnia sibi licere dicebat. Militibus vero, qui honos fuit? quae stipendia? Ipsi recordamini omnes: petebat miles retentam pecuniam, aiebat Augustus sibi defuisse; petebant scorta, talentis numerabatur pecunia. Sed quid singula referam? Unum tantum, quod in memoriam venit, dicam. Ad tantam tyrannidem iam res devenerat, Serenissime Rex, ut dum libere peccaret, libertatem omnibus admonendi resistendique eriperet. Quis enim ex vobis, clarissimi senatores, illi tyranno revera resisterat? Sed ne nimis a vobis magna exigere videar, quis vestrum (inquam) verbis, quis vel ipso nutu gesta eius sordida reprehendere ausus erat? Nemo, Henrice Rex, nemo. Qua in re non fidem in vobis, senatores amplissimi, accuso, sed diligentiam atque animum defuisse fateri certe cogor. Sed quid dico? Vobis, omnibus nobis frena imposuerat, ut pauci nostrum quidem vix domi, ac in comitiis, in foro Reipublicae, ne unus quidem aperuit os suum. Haec sunt acta Augusti nostri, Serenissime Rex, quibus tanquam peste quadam Regnum hoc infecerat, ut non mirum, si vitia, illud mirandum, quod virtus reperiatur. Non itaque te a nobis alienent, si videris quaedam, quae probari probis non possunt, hoc magistro atque paedagogo usis. In hac enim perturbatione rerum virtus tua facillime his malis mederi nosque a vitiis errantes ad pristinam virtutem reducere potest. Nam cum duplex sit ratio corrigendae vitae, exemplum principis metusque legum, quorum alterum liberale, alterum servile fatendum est, huic fortassis alibi locus. At in hoc Regno, Serenissime Rex, nihil unquam valuit ad formandos erudiendosque mores, quam vita principum. Hinc tempore Boleslai Magni bellicosi Poloni, tempore Sigismundi patris huius sancta et inviolata fides senatus, tempore Augusti, vis? dicam: amavit ipse et docuit alios amare; praeterea nihil. Sic tu virtute si praeieris, tanquam ex uberrimo fonte emanatura sunt nostra praeclara honestaque facta, quod tibi non alia re confirmare volo, sed hac dextera tibi

polliceor, quarumcunque rerum exempla nobis praebueris, tales nos brevissimo tempore sis reperturus, ad tui namque normam totum componetur Regnum Poloniae. Si ceteri desint, hoc scito me in vitam tuam iurasse, ut quidquid a te factum videro, illud sim (si tantum assequi potero) imitaturus, ut si boni, parem referam gratiam, sin secus, tuebor me principis exemplo. Sed hoc ne ominari quidem volo. Credo enim te tum maiorum tuorum exemplis, tum virtute tua innata sic nobis praefuturum, ut aeterna te consequatur gloria. Atque illud est munus, quod me tibi oblaturum promisi, unde animum erga te meum colligere possis. Nil enim aliud puto, quam ut ita Regnum hoc gubernes, ut et nos te regnare et posteritas regnasse te perpetuo laetetur, quod ut optare pietatis meae, sic praestare fidei virtutisque tuae. Iam finem dicendi faciam. Tibi, ut salutem in initio orationis precatus sum, sic nunc vale tibi precor, vale itaque, Serenissime Rex, vale millies et sic valeas, prout nos libertates Regnumque nostrum valere cupis«.

Hac Zbąscius magna verborum gravitate, gestu voceque martia, alto cunctorum silentio, disseruit, Rege salutationis atque monitorum gratias per Nicolaum Firleium Casimiriensem Praefectum referente oriationemque praedictam describi et sibi exhibere postulante haudquaquam recusavit.

Sequenti nocte Andreas Zborovius Gladifer a Minoribus Polonis missus, Poznaniam venit, postridie summo mane Regem iter iam accingentem cohortatus, ut profectionem adventumque Cracoviam maturaret, cunctos quippe proceres equitesque nobilissimos haud modico temporis spatio, non sine magno dispendio, eum exspectare, coronationis quoque tempus iam prope instare.

Itaque Rex eadem die, hoc est Kal. Febr., Poznania discessit[a], Kurnicique[1] a Stanislao Comite Gorcano, oppidi domino, in arce splendidissimo planeque regio apparatu exceptus est sic quidem, ut ad magnificentiam, splendorem ac luxum quidquam defuisset, Gallis ipsis munificentiam, qualem ullibi antea experti essent, cum incredibili admiratione praedicantibus. Enimvero victus omnis generis copia similiterque vini et reliqui potus abundantia omnia pena cellariaque refertissima aperta patebant, quibus quid et quantum quisque vellet die nocteque promere licuisset. Regi vero ipsi in arce degenti nihil omnino vel ad cultum, vel ad ciborum potusque rationem et abundantiam Regia dignitate, decore luxuque dignam vel superfluam defuerat, amplissimis insignium equorum et vulpium Moschicarum maximae aestimationis pellium aliarumque rerum donariis remunerato. Principes omnes totaque aula magnificentissime in inferiori arce tractata et muneribus quoque affecta, tor-

---

[a] *W O dopisane u dołu tą samą ręką, w nawiasie* (quem Opalenius curiae mars. C equitibus conquisitis, more Italico adornatis, quos propriis stipendiis alebat, Cracoviam usque comitatus est).

[1] Miasto w woj. poznańskiem, na płd. wschód od Poznania.

menta varia multaque saepenumero explosa aliaque spectacula edita. Sequenti die *[2. II]*. Pyzdris [1], Alberti Sandivogii Czarnkovi praefectura, hinc Chodecii [2] Marseviorum oppido, pernoctavit, inde Calissiam Prid. Non. Febr. *[4. II.]* pervenit, ubi Ioannem Conarium Calissiensem, Sventoslaum Lipicium Conariensem Castellanos, Raphaelem Lesczynium Praefectum Radeoviensem, Bartholomaeum Suchorzevium Succamerarium, Dobrogostium Potvorovium Iudicem Calissienses, Zarembas multosque alios equites Calissiensi more ferociter armatos obvios habuit, qui adventum gratulati in urbem eum deduxerunt. Biduum ibi moratus, nivium copia magna ingruente, curru mutato, vehiculo (ut vocant) a Praefecto Maioris Poloniae [3] (cuius ditione Calissia iuxta atque Poznania tenetur) donato, vectus est.

VII. Id. Febr. *[7. II.]* Grabovi [4], Andreae Zarembae praefectura, noctem sequentem exegit. Postridie *[8. II.]* Wieruszevum [a] [5] venit, ubi ab Ioanne Tomicio Gneznensi Castellano, oppidi haerede, lautissime tractatus, inde Wieluni [b] a Stanislao Koniecpolio [c], urbis Praefecto, exceptus. Hinc Krepiciam [d] [6], Nicolai Wolscii praefecturam, divertit, necessaris omnibus a Praefecto cumulatus. Demum Czestochoviam pervenit comitatuque fere omni in oppido, ad Olstynensem praefecturam pertinente, divertente, ipse in coenobio, arcis instar exstructo, in alto amoenoque monte edito, pernoctavit. Monasterium illud ob crebras multorum mortalium imaginis Divae Mariae miraculosae visitandi [e] gratia, peregrinationes assiduosque concursus [f] omnium Poloniae fanorum celeberrimum. Effigies ipsa seorsim sacello inclusa cancelisque communita a custodibus religiosis sedulo custoditur. Czestochovia Olsztynum [7] perrexit, ubi a Praefecto arcis Ioanne Ociescio [g], quemadmodum Czestochoviae quoque magnifice acceptus. Inde Severiam [8], oppidum ducatumque Episcopi Cracoviensis Francisci Crasinii venit, egregie ibi quoque tractatus, alteram diem, quae Dominica *[14. II.]* fuerat ibidem consumpsit.

Ceterum Poznaniae Rex Albertum Comitem Radesiarum [9] Cracoviam praemiserat, ut nomine suo iustis Sigismundi Augusti et solennibus inferiis interesset, quas ante ingressum et inaugurationem novi Regis more maiorum persolvi oportebat. Quae ad hunc modum peractae sunt. Sigismundi Augusti corpus Knyszyno [h] multo ante avectum Varsaviae manserat instanteque tandem Henrici adventu Cracoviam versus deductum est, Prądnikum-

---

[a] O: Verusevium. [b] O: Veluni. [c] O: Conespolio. [d] Crepiciae. [e] O: Simulacri Mariae visitandi seu adorandi *zam.* imaginis Divae Mariae miraculosae visitandi. [f] O: confluxus. [g] O: Ociessio. [h] O: Cnisino.

[1] Pyzdry, miasteczko przy ujściu Prosny do Warty, w woj. kaliskiem. [2] Chocz, miasteczko nad Prosną, w woj. kaliskiem. [3] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [4] Grabów, miasteczko nad Prosną, w woj. sieradzkiem, w ziemi wieluńskiej, starostwo niegrodowe. [5] Wieruszów, miasteczko na prawym brzegu Prosny w woj. sieradzkiem, w ziemi wieluńskiej. [6] Krzepice, miasteczko w woj. krakowskiem, w pow. lelowskim, starostwo niegrodowe. [7] Olsztyn zamek i miasteczko w woj. krakowskiem, na płd. od Częstochowy. [8] Siewierz, miasto nad Przemszą Czarną, na granicy Śląska. [9] Albert de Gondi Maréchal de Retz.

que, Episcopi curiam, mille passibus ab urbe distantem, V. Id. Febr. *[9. II.]* pervenit, ubi Infante Anna praesente diem alterum quievit, perendie Cracoviam vectum est. Huic ex singulis templis spirituales[a] et scholastici cuncti obviam processere, hos secuti oratores, Caesaris imprimis, Galliae, Ungariae et Sueciae Regum, Venetorum, Ferrariae Ducis, Marchionis Brandeburgensis, Ducissae Brunsuicensis, Pomeraniae et Prussiae Principum. Hi eisque adiuncti proceres Poloniae cuncti Clepariae, oppido Cracoviae adhaerenti, ad Sancti Floriani templum[b] operiebantur. Quocum iam corpus defunctum devectum esset, missalis (ut vocant) caerimonia Romano ritu celebrata est. Inde in arcem huiusmodi serie itum: primum omnium spiritualium[c] puerorumque templa scholasque cunctas incolentium agmen fuerat, hos comitati archiepiscopi et episcopi mitrati, vestitu in templis suis usitato induti, postea hominum funebribus atris opertorum vestibus candelasque praeferentium ad mille ducenti. Hos armati vexilliferi, suae quisque terrae vexilla praeferentes, numero triginta equestres secuti; vexillum maximum Regium Bernardus Macieiovius Aulae Vexillifer praetulit. Post haec triginta equi insignes ducti, sericeis velis tecti, triginta deinde feretra aureis textilibus sericis operta portata. Haec comitatus Georgius Mniscus Aulae Incisor, eximio insidens equo, cataphractus, armis Regiis omnia tectus. Post hunc Garnyssius Aulicus[d][1], toga Regia indutus, eques processit. Demum proceres Poloniae consecuti sunt, omnes pedestres. Ante currum Regni insignia praelata, imprimis ab Andrea Zborovio gladius, ab Petro Zborovio Palatino Sandomiriensi[e] pomum, posthaec ab Ioanne Firleio Cracoviensi Palatino sceptrum. Hos secutus demum currus, quo corpus Regium vectum est, utramque eius partem quinquageni aulici candelas gestantes ambierunt. Tandem oratores externi processerunt et hos secuta Anna Infans, defuncti Regis soror, a Caesareo Regisque Galli oratoribus ducta. Post haec matronarum reliquarum, mulierum et puellarum ingens prodiit multitudo. Cum ventum in arcem esset, missa magna in templo Divi Stanislai[f] decantata est, qua absoluta corporeque Regio in monumento, ab Sigismundo I, ante viginti sex annos defuncto, dudum sibi filioque in sacello marmoreo praealto, admiranda structura reliquas omnes cum decore et magnificienta, tum summis impensis superante, exstructo, recondito paternoque coniuncto, cuncti proceres in sua quisque hospitia discesserunt. Epitaphium plumbeae urnae, a Gedanensibus donatae[2], insculptum, conditum eiusmodi[3]: »Sigismundo Augusto, Sigis-

---

[a] O: sacrifici. [b] O: delubrum. [c] O: sacrificorum. [d] O *ma puste miejsce na nazwisko Garnysza.* [e] W P *błędnie przestawione imiona Zborowskich.* [f] O: Sancti Stanislai, cuiusdam divi.

[1] Może Stanisław Garnysz h. Róża, późniejszy podstoli krakowski, zob. Paprocki 467.
[2] Rachunek kosztów na sprawienie trumny cynowej królowi Zygmuntowi Augustowi, robionej w Gdańsku r. 1573, zob. Grabowski A., Starożytności historyczne polskie, Kraków 1840, I. 55.
[3] Napis ten nieco odmienny u Grabowskiego A., Groby, trumny i pomniki królów polskich w podziemiach i wnętrzu Katedry krakowskiej na Wawelu, wyd. II. Kraków 1868, str. 37. Według niego podano odmianki bez uwzględnienia skróceń.

mundi filio, Casimiri nepoti, Iagellonio, Poloniarum Regi et Magno Lithuaniae et reliquae Sarmatiae Duci ac Domino, qui accisis Reipublicae vectigalibus recuperandis et Lithuanis ac Prussis ad Regni corpus aggregandis vindex dici meruit legum publicarum, Regi ipsi, Regis filio, nepoti, pronepoti, abnepoti, qui nulla suscepta ex tribus uxoribus sobole eundem (heu) vitae suae et stirpis ac imperii lagellonidarum, qui bis centum prope annos in Polonia, hoc amplius etiam in Lithuania imperitarunt[a], terminum habuit. Princeps consilio quam facto promptior utroque etiam supra fortunam mitior, totus industrius, patiens[b], lentus, benignus. Moritur Knyszyni[c] Nonis Iulii anno orbis redempti millesimo quingentesimo septuagesimo secundo, regni sui quadragesimo. Anna soror, Infans Poloniarum et Respublica orbae[d] posuerunt[e]«. Postridie *[12. II]*. secundum pridianam pompam nullis mutatis praeter currum, cuius loco feretrum nigro textilo serico opertum ferebatur, ex arce ad cetera templa itum. Apud Omnium Sanctorum templum[f] [1] Andreas Karvicius Abbas Wąchocensis missam habuit, inde similem apud Sancti Francisci coenobium Camenecensis Episcopus[2] peregit, hinc ad Divae Mariae in circulo templum[g] Episcopus Płocensis[3] celebravit, deinde ad aedes Sanctissimae Trinitatis[h] [4] Leopoliensis Archiepiscopus Stanislaus Słomovius idem munus transegit. Reditum postea in arcem ibique feretra insignia et cetera ei caerimoniae attinentia relicta, Infans ad palatia sua, magni templi e regione sita, deducta. Sequenti die Id. Febr. *[13. II.]* exequiae funeris hoc pacto absolutae[5]. Singulis in arcem congregatis, vexilliferi omnes, vexilla gestantes, equites ante templum constitere, ibidem equi totidem serico contecti ab equisonibus adducti, in templo feretra totidem operta constitere. Ad altare magnum feretrum Regium nigro serico textili tectum situm et Regni insignia huic imposita erant. Missam amplissimo ritu Archiepiscopus Gnesnensis celebravit, contionem Mogilensis Abbas[6] peregit, qua Regis genus, educationem, coniugia, mores, virtutes, in Rempublicam merita, victorias, omnem vitae conditionem exaggeravit. His finitis aliae caerimoniae secutae sunt. Palatinus enim Calissiae[7] galea, Castellanus Trocensis[8] clypeo, Palatinus Łanciciae[9] gladio, Cancellarius Regni[10] hasta seu lancea acceptis ad aram magnam venerunt allataque oratoribus in manus tradiderunt, Caesareo scilicet

---

[a] P, O *mają błędnie* impetrarunt. [b] P, O *mają* patrius. [c] D: Cnissini. [d] D: orbae ac lugentes. [e] O *niema* posuerunt. [f] O: omnium divorum delubrum. [g] O: hinc ad Mariae delubrum. [h] O: deinde ad Trinitatis templum.

[1] Dziś już nie istnieje. Stał dawniej na placu WW. Świętych, między kościołem Franciszkanów i Dominikanów. [2] Dyonizy Secygniowski. [3] Piotr Myszkowski. [4] Kościół OO. Dominikanów. [5] Von Ordnung Königl. Mt. begrebnis gehalten den 11. Februari des 1574 Iares. Zob. Uchańsciana IV. 311—313. [6] Marcin Białobrzeski, Kazanie na pogrzebie świętey pamięci zacnego Sigmunta Augusta, z domu Jagielow ostatniego Krolia Polskiego... w Krakowie u Stanisława Szarffenberka: roku 1574. [7] Kasper Zebrzydowski. [8] Ostafi Wołłowicz. [9] Jan Sierakowski. [10] Walenty Dębiński.

galeam, Gallico clypaeum, Ungarico gladium, Sueco lanceam, quibus acceptis oratores ad altare, proceribus cum insignis Regni praecedentibus, processerunt singulaque illa, quae gestaverant, humi prostrarunt eodem, quo venerant, ordine. Postea Mniscus[1] cataphractus equester in medium templi interioris veniens equo humi itidem prostratus desiliit; ibidem Marschalcus Regni (qui idem Palatinus Cracoviae fuerat)[2] oratione habita pedum seu lituum terrae allisum confregit; eadem ratione Cancellarius Regni pauca praefatus sigilla Regni in nihilum convertit. Ad hunc modum exequiis perfectis in urbem reversum est[a] [3].

At Henricus Severiae unius diei spatio quieti dato XV. Kal. Mart. *[15. II.]* Rabstinum[4], Illcusso[5] ob vicina metalla locupleti oppido contiguum, venit, ubi necessariis viaticoque a Severino Bonaro Praefecto abunde procuratus est. Postridie Balicium, Palatini Cracoviensis pagum, duobus milliaribus Cracovia distantem, venit; eximio apparatu honoreque exquisitissimo a Palatino prosecutus est.

---

[a] O *ma po* reversum est *następujący ustęp*: Nec licebit ista praetermittere, quod ea funeralia ante adventum Regis Henrici in Poloniam perfici omnium sententia debebant. Quod et factum esset, nisi Infans Anna Poloniae Regina, ceremoniis fratris sui, ne tam subito peragerentur, impedimento esset, consilio enim suorum usa, Varsaviae corpus illud tantisper detinuit. Erat enim conventio ipsius cum Gallicis oratoribus Henrico illam debere nubere, ut ansam commorandi Cracoviae sine quavis suspicione ea occasione captaret, funeri illi praepropero consiliis et rationibus ad adventum usque Cracoviam Henrici· obstitit. Nulla enim occasio honestior ipsi commorandi Cracoviae ea sola videbatur.

[1] Jerzy Mniszech. [2] Jan Firlej. [3] Współczesne opisy pogrzebu Zygmunta Augusta, zob. Finkel Bibliografia, str. 116 i 419, i Estreicher (Bibliografia polska XVIII. 104 s. v. Henryk Walezyusz w połączeniu z opisami koronacyi Henryka). [4] Rabsztyn w woj. krakowskiem, w pow. olkuskim, starostwo niegrodowe. [5] Olkusz.

INTERREGNI POLONIAE LIBER TERTIUS.

Consilio nostro, quo solius interregni tempus utcunque perscribere constitueramus, non finem quidem, verum longissimam persequendae historiae materiam adventus in Poloniam Henrici praebuit. Hic Rex, mehercule, tantopere Polonorum spes illexerat, ut ii non secus eius atque divini numinis praesentia exhilarati, laetissimum et prosperum tot laborum, tot impensarum, tot periculorum, quibus per illud tempus agitabantur, exitum sibi persuaderent. Sed citra omnium exspectationem, quae levata credebantur, ea difficiliora multo evenerant hoc Rege mala, [a]quae nostratium credulitate Gallique hominis levitate[a], ut infra patebit, sunt accersita et immodico tempore Poloniae statum paene omnem vel immutaverunt, [b]vel everterunt. Unde quem a mortuo Augusto ad Henrici renuntiationem rerum omnium statum comoediae similem existimavimus, eum hoc creato in tragoediae formam mutatum, ingentem ad extremum calamitatem Polonis attrahentem ostendemus. Certe fausto omine initia auspicata, tragicum funestumque finem habuerunt, quo factum est, ut auspicia terminumque eius imperii non minus levissimi, quam brevissimi interregno insereremus, quod non omnia Regis munia rite peregissent, scilicet iuramentum, sub tempus coronationis intempestive praestitum, atque legum confirmationem primo limine denegatam, taceo inique lata decreta turpemque et infamem fugam ac ullius conditionis praestitam executionem. Regem quidem Polonum communis consensus edit coronatioque declarat, sed iusiurandum rite peractum abundeque expletum confirmat ita nimirum, ut non alia re magis comprobetur rex, quam iusto et legitimo imperio, quo si adversus patrias leges abutatur, pari qua crearetur facultate exigendus sit. Aliis quippe regnis ius successionis tribuit regem, Polonis libera et conditionibus firmata electione rex evenire consuevit, ita ut, si cunctis muniis rite perfungatur, paulum a Venetorum Principe, arctissimis legibus

a—a O *niema od* quae nostratium *do* levitate. b O *niema dłuższego ustępu od* vel everterunt *do* ad institutum opus redeamus.

frenato, differat. Una tamen Polonorum facilitas atque indulgentia, quandoque in adeo rigidis strictisque legibus, amplum principibus suis imperium indulget, quo si feroces abutantur, verendum quidem est, ne in apertam tyrannidis speciem aliquando proruat. Porro his omissis ad institutum opus redeamus[b].

XII. Kal. Mart. *[18. II.]* Henricus Rex Balicio[1] contendens infinitam hominum omnis generis multitudinem obviam habuit. Proceres enim universi Poloni Lithuanique et e cunctis Regni provinciis confluentes ingentia agmina ex urbe produxere, quae longe lateque diffusa, iustissimi et omnium speciosissimi exercitus exemplar indicabant. Erant quippe agmina uti omni luxus genere referta, ita armorum equorumque apparatu et robore instructissima, sic ut plerique externi praecipue ambigerent, mortaliumne an coelo demissorum et vix humano ingenio effectorum spectaculorum acies illae exsisterent. Non vero comitatus illi senatorum dumtaxat copiis constabant, equitumque quippe baronumque Regni innumera frequentia accesserat, quorum quisque pro conditione amoreque in Regem neque sumptuum, neque aetatis ratione habita salutandi Regis et officiorum commendandorum studio incitaretur. Quapropter nimia salutationum responsorumque serie Rex detentus Cracoviam celeriter pervenire nequiit. [a]Ceterum inter senatorum agmina decore specieque maxime insigne Woynicensis Castellani[2] censebatur, numero Siradiae Palatini[3] frequentissimum, equorum equitumque robore Lublinensis Palatini[4] cetera superasse iudicabatur. Aderant Kiioviae Palatini[5] Czechoviensisque Castellani[6] splendidissimi comitatus et aliorum comitatus, quorum omnium numerum recensere summi maximeque taediosi laboris foret[a]. Enimvero neque ad frequentiam, neque maiestatem, neque splendorem luxumque quidpiam tum coetui illi defuit, animorum vero alacritate atque studiis novi Regis magnificentiam ipsam Poloni superarunt. Igitur agminibus scite apteque per campos dispositis senatus apud Bronovicium pagum[7] consessum habuit, ad quem equo Rex devectus eodem desiliit et cuique ordine porrecta dextera salutavit, omnium vero nomine Plocensis Episcopus hunc disertissima oratione excepit[8]. Respondit ad singula Guido Fabricius Bibrachus[9], intimus Regis secretarius, luculentissime pro bonis verbis optima referens. Aulici deinde Regis defuncti urbisque Cracoviae et annexae ei civitatis Casimiriae

---

[a—a] O *niema ustępu od* Ceterum inter senatorum agmina *do* foret.

[1] Balice. [2] Jan Tęczyński. [3] Olbracht Łaski. [4] Mikołaj Maciejowski. [5] Konstanty ks. Ostrogski. [6] Stanisław Tarnowski. [7] Bronowice, wieś o 6 km. na zachód od Krakowa. [8] Mowa ta drukowana współcześnie p. t. Petri Miscovii Episcopi Plocensis oratio, qua Regem Henricum Cracoviam ingredientem omnium ordinum Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae nomine excepit. Cracoviae in officina Matthaei Siebeneycher. s. a. (1574). [9] Gui du Faur de Pibrac.

cives, tum et academiae studiosi Regem salutarunt. Iis distentus urbem tandem paulo ante secundam noctis horam ingressus est. Porta hinc curialium sacerdotum (quos canonicos vulgo appellant) plateae imminens a civibus exstructa et adornata, qua cum intraret plateam illam, aquila, Polonorum Regum insigne, supra portam exstructa, honorari hunc et salutari adventumque gratulari videbatur, dum expansis alis Regem versus inclinata paene procumberet. Alia similis, immota tamen, supra priorem arcis portam collocata erat et infra arcem trans inferiorem murum in edito colle hominis statua, intus caelata, equo insidens, scutata hastataque, fabricata, quae Rege praetereunte ignem vomebat et ab eodem postea una cum equo non iniucundo astantium spectaculo consumpta est. Tormentorum explosorum intrante Rege ingens sonitus aera terrebat, qui per se magnus nocte ingruente terribilior videbatur. Arcem ingressus paulum ad summum templum deflexit et osculatis Divi Stanislai reliquiis Infantem Annam, e regione templi aedibus proximis habitantem, adiit salutavitque, qua resalutante pedester in summam arcem pervenit inque palatiis regiis coena sumpta ex itineris molestia sese refecit quietique dedit. Magna laetitia tum nox illa consumpta, cunctis novo oblato Rege gestientibus et optima quorumvis faustorum successuum spe repletis [1].

Porro Galli homines indignis prorsus hospitiis a Palatino Cracoviae eodemque Summo Marschalco [2] procurati sunt duosque paene dies in compitis consistere cogebantur non sine summa Polonorum ignominia, quod tanti hospites, a quibus illi humanissime excepti essent, tam indigne tractarentur. Id vero Palatinus cum religionis Gallicae odio, tum electi Regis eius adversus consensum suum dolore affectus consulto facere credebatur.

Postridie *[19. II.]* idem, quod ante Regis adventum postulabant, terrarum nuntii impensissime a proceribus perurgebant [a], nempe ut oratores in Galliam missi rationem legationis abunde declararent demonstrarentque, quem fructum ex commisso sibi negotio retulissent. Ad ea petita priusquam a senatu daretur responsum, a Rege ad eundem missum est, quod is in medium sui venire atque ex aequo cunctis Regni ordinibus gratias agere cuperet de oblato sibi, ceteris omnibus competitoribus omissis, amplissimo Regno, si id ex re communi senatusque iudicio fieret. Nec mora senatus petitis Regis annuit, interim ad nuntios misit hortatum, ut ei negotio interessent, quod ea die Rex absolvere constituisset. Nuntii considerantes, quam praepostere actus ille sollennis perageretur, senatum petierunt, ut is auctoritate interposita persuaderet Regi, ne tam subito meditatum negotium aggrederetur, quandoquidem multa prius absolvenda

---

[a] O satagebant.

[1] Liczne współczesne druki zawierające opis wjazdu Henryka do Krakowa wylicza Estreicher, Bibliografia polska, XVIII. 104 s. v. Henryk Walezyusz. [2] Jan Firlej.

Reipublicae munia essent, quae mutuo consensu peragi atque coronationem praecedere oportuisset eaque propera Regis gratificatione ad celerem coronationis caerimoniam perventum foret, quam aliquot dumtaxat senatorii ordinis viri praemeditati essent, permulta vero e comitiis electionis Regiae eodem ad decidendum reiecta fuissent, quae correctione egerent, utpote abusus iuris publici; id autem summopere censeretur necessarium, ut priusquam diademate Rex cingeretur, declararet saltem, qua ratione cum oratoribus ad se missis transegisset, ne absolutum dominium huic commissum post tot labores insumptos videretur, tum demum oblatis aliis Regi conditionibus, quae ad confirmandas Regni libertates expedirent et per hunc iureiurando comprobandis uno eodemque ore et animo is exciperetur, quod cum maiore eiusmet dignitate coniunctum foret. Senatus nulla neque precum, neque persuasionum habita ratione denuo nuntios admonuit, ut peragendae illi caerimoniae interessent. Hi e contra neutiquam consentientes priores consilii sui rationes multis etiam additis reiterarunt. Hic rursus renuntiavit Regem decrevisse non prius cibum summere (iam vero occasus solis appropinquabat), quam constitutum negotium peregisset seque ad eum misisse, ut meditatum negotium quamprimum aggrederetur, itaque in arbitrio nuntiorum fore, si praesentes eorum, quae iisdem attinuissent, spectatores fieri vellent. Nec nuntii segnius de responso priore quidquam immutarunt, quam ob rem Rex absentibus iis senatum adiit iustasque Regni sibi oblati gratias peregit. Molestissime id a nuntiis, uti decuerat, latum, quod tanta senatus mutatio puncto temporis fieret et se consueto more excluderet, quorum eadem parque in constituendis rebus facultas esset. Igitur proceribus aditis, graviter cum his expostulatum, quod iustissimis petitis spretis nullaque sui habita ratione Regem gratificantem audivissent, quod aequales fratres parique potestate utentes in opprobrium Regium coniicerent seque ipsos electores, immo velut reges paene eveherent et maiores aequo spiritus sumerent. Monitum, ne deinceps eo contemptu notarentur, ne vicissim pari ignominia afficiantur, cum non ipsis solis, sed cunctis Regni ordinibus a Rege gratiae agendae fuissent, ipsique meminissent similis se conditionis homines esse et eiusdem memores considerarent, ne quando pari labe contaminarentur, qui se tanto supercilio fastidissent.

Ea die a plerisque proceribus munera Regi donata, inter alia a Palatino Kiioviae[1] quinque cameli largiti, qui in Polonia nati fuerant, a Russiae Palatino, belli duce[2], captivi Tartari dati, qui omnes paene Polonam linguam callebant, unde liquebat non coeptos, verum diu asservatos in Polonia eos fuisse.

X. Kal. Mart. *[20. II.]* veriti nuntii, ne simili ratione coronatione, qua gratificatione Regis excluderentur, de salutando demum Rege consi-

---

[1] Konstanty Ks. Ostrogski. [2] Jerzy Jazłowiecki.

lia captabant, nempe num invitandus Rex, quove sermone salutandus et quarum rerum admonendus esset. Conclusum est: excipiendum hunc patria, Polonica videlicet lingua, Reique publicae statum, candorum studiumque in Regem, emolumenta incommodaque Regni recensenda. Id munus, quod illico peragendum esset, Stanislao Sandivogio Czarnkovio Referendario Aulae Regiae mandatum, qui tergiversatus quidem plusculum ad extremum assensus est, eo onere ex tempore assumpto Regem cum ceteris nuntiis adiit, et non minus habitus gravitate, quam orationis pondere verborumque elegantia nihil quidem ea peroratione defuit, quod ad Reipublicae necessitates declarandas attinuisset. Huic Polonice locuto Bibrachus[1] Orator Regius Latino sermone cumulatissime Regis nomine satisfecit, singuli deinde nuntii porrectis dextris suis Regiaque exosculata de more Regem salutarunt.

His discedentibus et in suum palatium redeuntibus continuo a senatu missi sunt, qui gratias iis agerent, quod tanto studio tantaque concordia praesente se salutassent Regem hortarenturque, ut sequenti die pari ratione celebrandae coronationi interessent. Responsum a nuntiis petere hoc impensissime, ut priusquam coronatio iniretur, liceret sibi cum senatu convenire et de rebus apprime Reipublicae attinentibus nonnihil conferre. Senatus ad haec: neque se nuntios praestolari, neque quidpiam secum colloqui posse, tanta temporis, quod iam ad vesperam vergeret, paenuria praepeditus Regemque in [a]Rupellanum templum[2], ubi Divus Stanislaus quondam Cracoviae Episcopus a Rege Boleslauo Audace occisus[a], Casimiriae situm, quod ante coronationem Regibus sollenni pompa invisere vetustissimi moris esset, comitari oportere.

Nuntii, ne quidpiam sibi Reique publicae deessent, succincto colloquio de coronatione habito, senatum accesserunt. Sermonum vero prius collatorum ea summa fuit, quod plerique isthuc se a concivibus missos solius peragendae coronationis gratia dicerent, cui caerimoniae quod iusiurandum per Regem praestandum attineret, se quidem non aliud ab hoc exacturos asseverarent, quam quod antiquitus a Regibus Polonis praestitum esset, in voluminibus descriptum. Eius sententiae fuerant Plocenses, Mazowii et Gostinenses[b] a spiritualibus[c] conducti inflatique, ceteri omnes dissentiebant, asserentes formam quidem iuramenti in legibus contineri, sed eam ob causam, uti nonnulla alia, abolitam, quod insufficiens videretur, itaque quo sacramento Parisiis Rex usus esset, non alio isthic usurum esse. Multi vero horum fuerant, et in his Cuiavii, qui coronationem celebrari vetuerant, priusquam legationis Gallicae ab oratoribus ratio daretur Rexque iureiurando firmatas conditiones

[a—a] O *ma* Divi Stanislai fanum, ubi is sacrificus quondam caesus a rege Boleslao Audace fertur *zam. od* Rupellanum templum *do* occisus. [b] O: Gostininenses; O *stale używa tej formy*. [c] O: missariis.

[1] Gui du Faur de Pibrac. [2] Kościół na Skałce.

expleret et formam confirmandarum legum per ordines conscriptam exhibitamque acciperet ac iuramento comprobaret; ni enim isthaec coronationem praecederent, sero tandem hac peracta de iis sollicitandum Regem ac senatum esse. Adversarii secunda quaevis de Rege polliciti et omnia coronatione absoluta praestiturum ominati ac quaevis faustissima persuasi reliquos perpulerunt, ut suae assentirentur sententiae. Igitur adito senatu Andreas Firleius Sandomiriae Praefectus omnium nomine oratione habita paratos sese ad ineundam coronationem asseruit petiitque sedulo, ut senatus, cuius id muneris esset, Regem prius admoneret de praestandis coronatione peracta omnibus iis, quae ex pactis conventis teneretur neque alia iurisiurandi forma coronatione instante uteretur, quam ea, quae Parisiis ab eo pridem praestita esset. Mazovii porro et Gostinenses instabant non se Regem ad novum iuramentum adigere, verum veteri forma, secundum legem praescripta, id ab solvendum postulare tumque demum declararunt se neque conditionibus in Varsoviensi electione sancitis, neque iureiurando Parisiensi assentiri, cum nec Varsaviae eadem probassent.

Ad hunc modum dimissis nuntiis, Oratores exterorum Principum a Rege auditi sunt, seorsim hunc iusta reverentia honorati commissasque legationes explicantes. Hi vero fuerunt: Gregorii XIII Pontificis Romani Vincentius Laureus[a][1], Caesaris Maximiliani II Ciessinensis Dux[2], Galliae Regis Caroli IX Bellivarius Lugdunensis[b][3], Sueciae Regis Ioannis III[c] Andreas Lorihius[4], Venetorum[d] Contarenus[5], Transylvaniae Principis Stephani Batorei Forgacius[e][6], Marchionis Brandeburgensis[f], Zophiae Brunsuicensis Ducis, Pomeraniae Ducum Prussiaeque Principis legati.

IX. Kal. Mart. *[21. II.]*, quae primo Baccho sacrata dies fuerat[7], universi omnium ordinum homines ex compitis urbis in arcem convenere singuli sollennes caerimonias coronandi Regis lustraturi. Sed non templum modo, vero nec arx amplissima tantum hominum coetum complecti

---

[a] *W rękopisach błędnie* Laneus. [b] *O ma po* Lugdunensis Ungariae regis Rudolphi *i dalej puste miejsce na nazwisko posła.* [c] *W rękopisach błędnie* secundi [d] *O ma po* Venetorum *puste miejsce na imię Contariniego.* [e] *O ma przed* Forgacius *puste miejsce na jego imię, a po* Forgacius Ferrariae principis Alphonsi II *i puste miejsce na nazwisko posła.* [f] *O ma po* Brandeburgensis Ioannis Georgii quoque.

[1] Wincenty Laureo biskup Mondovi. [2] Wacław Adam Ks. cieszyński, zob. Boniecki, Książęta szląscy z domu Piastów, cz. II. str. 367. [3] Pomponne de Bellièvre Seigneur de Grignon. List jego do królowej Katarzyny z 22. lutego 1574 ze sprawozdaniem o przyjeździe Henryka do Krakowa i koronacyi druk. Noailles III. 541. [4] Andrzej Lorichius. [5] Orzelski myli się co do posła weneckiego, był nim bowiem nie Contarini, lecz Girolamo Lippomano, autor znanej relacyi o Polsce. Listy jego do doży z opisem koronacyi i sejmu koronacyjnego druk. Noailles III. 534 sq. [6] Franciszek Forgách albo Forgács (1510—1575) biskup Wielkiego Waradynu, od 1571 r. kanclerz Stefana Batorego. [7] Niedziela zapustna.

potuit, quare et terrarum nuntii praepostera Regis salutatione permoti metuentesque, ne similis se exclusis coronatio eveniret, ad Marschalcum Summum[1] miserunt, ut in tanta loci angustia aliquanto spatio, quo consistere coronationique interesse possint, procurarentur. Aegre id a Marschalcis impetratum, non quod ipsi munus id recusassent, sed quia in tanta frequentia vix senatui locus superesset, utcunque tamen obtentum est, ut nuntii aliqui coronationem inspicere possent. Rex porro a cunctis senatoribus stipatus, insignia Regni praeferentibus iis, quibus de more munus id attinebat, in templum deductus, maiorem multo adventu suo angustiam fecit, quippe tam arcto loci spatio consistebatur, ut ne tholus quidem vacuus relinqueretur.

Hoc loco priscam coronandorum Regum consuetudinem describere libet, quo manifestius constaret, quo pacto tunc tam sollennis caerimonia peracta esset[2]. Primum omnium imminente coronatione cuncti magistratus senatoresque et abbates[a] vocati, ut indictae diei adessent. Rex ipse eadem die Sacrosancto Eucharistiae Sacramento Romano ritu[b] procuratus, ante vero ieiuniis dumtaxat, elemosynis et confessioni studens delicta expiabat, sabbatho templum[c] Scalscense, Divo Stanislao Szczepanovio[d] dicatum, omnibus cleri agminibus longissimo ordine praecedentibus visitabat, postea iisdem hymnos recinentibus[e] et archiepiscopo cum primario alio praesule principem assumentibus in arcem reducebatur. Ibidem in summo templo, divo Stanislao sacrato, vespertinis precibus peractis profani ordinis senatores regem in consueta palatia comitabantur, religiosis reverenter salutato principe in fano[f] relictis. Postridie dominico die archiepiscopus cum ceteris episcopis[g] mane adito templo missam celebrabat; huic duo antistites pontificalibus vestiti indumentis[h] assistebant, apparatis omnibus, [i]quae ad ritum illum attinere videbantur, habitu omnes eo, quo Romani pontifices utuntur, investiti[i], bini ordine principem accedebant. Hoc ab archiepiscopo et praesulibus dumtaxat, uno horum incensum thus et lustralem aquam praeferente, adito abbatibusque ante conclave praestolantibus, princeps excipiebatur. Hunc in eum modum in templum deducendum[j] summus Regni marschalcus sandalis chyrotecis candido amictu pallioque[k] induebat indutumque archiepiscopus aqua benedicta con-

---

[a] O: abbates, qui episcopalibus investiti erant. [b] O *ma tylko* Eucharistiae sacrificio. [c] O: delubrum. [d] O *niema* Szczepanovio. [e] O: eadem congregatione sacerdotum hymnos recinente aliisque proceribus comitantibus *zam.* iisdem hymnos recinentibus. [f] O: templo. [g] O: cum episcopis infulatis. [h] O: apparatu sacerdotio gestantes capitibus infulas ornati. [i–i] O: caeteri episcopalibus investiti *zam. od* quae ad ritum *do* investiti. [j] *W rękopisach* deductum. [k] O: cappaque.

[1] Jan Firlej. [2] Instrumentum publicum de coronatione Henrici, Uchańsciana IV 313—317; Wacław Ks. Cieszyński do Maksymiliana II, Kraków 24. II. 1574, Ibidem 317—320; Relacya o koronacyi Henryka, Kraków 27. II. 1574, Ibidem 320 – 328. Por. nadto: Ordo coronandi Regis Poloniae wyd. Stan. Kutrzeba (Arch. Kom. hist. Akad. Um. w Krak. XI. 46, 1910).

spergebat thurisque odore impertitum assumpta manu ductabat. Unus praesulum. Cracoviensis potissimum, super eo Deum precabatur, qui coelo terraeque imperat et principem illum Regno gubernando designavit, ut eidem de hostibus quibusvis triumphum et pacem mundanam coelestemque per Iesum Redemptorem impertiretur. Finita prece duo episcopi archiepiscopo assistentes, Cracoviensis videlicet et alius quispiam[a], regem inter se assumptum in templum cum summo honore deducebant et ante summum altare sistebant. Archiepiscopus cum cetera societate praecedebat et intermedium locum principis palatini ceterique senatores insignia Regni gestantes tenebant, Cracoviae nimirum castellanus diadema, idem palatinus[b] pomum, Posnaniensis sceptrum, gladifer gladium praeferre solebant. Eo pacto egresso e palatio rege, pueri praecedentes hymnum illum, quo Deus mittere se angelum suum dicitur[c 1], precinebant. Ad altare magnum pervenientes insignia Regni ii, qui detulerant, super idem magnifice constructum ponebant, tum demum magnae campanae, quae Sigismundi nomine appellatur[d], sonitus excitatus. Post haec Cracoviae antistes clara voce archiepiscopum alloquebatur iis verbis: »Pater venerande, exposcit pia[e] Mater Ecclesia, ut hunc principem serenissimum in solium regium evehas«. Rex autem sellae non admodum amplae, e regione altaris insidebat facie ad archiepiscopum[f] conversa itidemque episcopis illis ambobus, qui utrinque regi astabant, vultus in se convertentibus. His peractis Cracoviae praesul psalmum sacrum eius exordii: »Exaudiat te Deus etc.«[2] recensebat, alter collega regi electo quaevis fausta a Deo gratulabatur, finita precatione quaedam de religione Deique et proximi amore regi inculcabat eaque verba audebat: »Quandoquidem a nobis, serenissime princeps, qui Christi Dei vice fungimur, in regem ungendus et regum insignia: diadema, sceptrum, pomum ensisque tibi tradenda sint, nonnulla de eo onere, quod assumis, brevibus referre oportet. Cum enim regium munus populumque tibi commissum accipias, regiminis quidem tui suo tempore Maximo Deo rationem daturus es, pietati vero ante omnia favebis, Deum tuum toto corde totoque animo adorabis, Christianam religionem, qua ab incunabulis imbutus es, ad extremum vitae tempus tenaciter[g] amplecteris et impensissime propugnabis, clero universo debitam reverentiam praestabis, iustitiae administrandae, sine qua nulla concordia tuta fit, eris tenacissimus, adeuntibus cunctis comem te praebebis, viduas afflictosque orphanos tuebere. Quas virtutes Deus in te confirmet per Christum Redemptorem humani ge-

---

[a] O *ma po* quispiam *w nawiasie* (inferior quidem Cuiaviae Posnaniaeque praesulibus, quod ii de loco archiepiscopo propiore continuo disceptent). [b] O: palatinus Cracoviae *zam.* idem palatinus. [c] O: quo missio angeli a Deo invocatur. [d] O: (quae Sigismundi nomine ab rege autore restaurata appellataque fuit). [e] O: Sancta. [f] O: episcopum. [g] O *niema* tenaciter.

[1] Ecce ego mitto angelum meum. Malac. 3. 1. [2] Psal. 19. 1.

neris Amen«. Iis absolutis archiepiscopus quaerebat principem, num Christi cultum tenere atque defendere velit[a]. Hoc affirmante, tum demum iis verbis iusiurandum praestare iubebatur, quod sponderet is Deo atque hominibus iura, pacem iustitiamque pro possibilitate sua subditis citra Dei proximi conscientiaeque suae offensionem praestandam, pontificibus Romanis, episcopis aliisque ecclesiasticis viris aequum honorem exhibendum. His finitis volumine Evangelii[b] ab archiepiscopo gestato manu tacto imprecabatur, ut ea sibi Deus sacraque Evangelia adiumento suo cumularent. His dictis nihilominus[c] supra principem flectentem genua pontifices clanculum preces fundebant, alia vero chori (ut vocant)[d] parte hymenaei verba ea: »Te rogamus audi nos« decantabant. Interim archiepiscopus pedo sinistra manu accepto[e] consurgens regi benedicebat, crucis instar toties signabat[f], quoties in libro, quem tenebat[g], signum ea de re descriptum fuerat[h]. Idem ceteri praesules aliquanto intervallo praestabant. His peractis archiepiscopus suo scamno assidebat, hymenaeis litanias[i] accinentibus, quibus absolutis idem assurgens mitram[j] capite deponebat. Tum rege procidente omnes antistites, depositis itidem mitris[k] flexisque genibus, manibus signum edebant, quo coronandus rex declarabatur. Oratio dehinc dominica commemorata et ultro citroque per ratiocinationis formam preces habitae, ea demum precatio adiecta, ut Deus Optimus Maximus, qui solus populi sui diligentem curam habet benigneque eum gubernet, regi (de nomine prolato) spiritum suum prudentiae cum severo regimine impertiat, ecclesiae suae pacem, christianitati concordiae vinculum ad gloriam nomini sui tribuat, regi ipsi benedictionem largiatur eius modi, quam Davidi quondam regi concessisset, spiritu[l] suo mansuetudineque donata Salomonis exemplo solium eius confirmet, rex ipse obedientiam cum timore ei praestet clypaeoque eius contectus firmatusque cum senatu universo virisque illustribus degat, victoria de quovis hoste parta, ope gloriaque eius illustretur, secundum rerum successum apud cunctos mortales gravitatem ac reverentiam obtineat, summo praeditus iudicio iustitia ceteros reges exsuperet, per longaeva prosperaque secula secundissime et cum summo subditorum studio imperet. Archiepiscopo, denuo assumpta mitra[l], assidente rex super genua procidebat, circumdatus infulatis praesulibus[m] in modum[n] coronae hunc ambientibus. Tum archiepiscopus police digito dextrae manus oleo[o] tincto in crucis formam manum humerumque dextrum et scapulas regis ungebat multiplicibus adiunctis precibus ac benedictione et exemplis e veteri testamento regum, pontificum vatumque citatis. His peractis

---

[a] O: num Christi ecclesiam vellet defendere atque tenere. [b] O: sancti evangelii. [c] O *niema* nihilominus. [d] O *niema nawiasu i wyrazów* ut vocant. [e] P: arrepto. [f] O: sancta cruce signabat. [g] O: gestabat. [h] O: crucis commemoratio descripta fuerat. [i] O: laetaniam accinentibus, qua absoluta. [j] O: infulam. [k] O: infulis. [l] O: flamine. [l] O: infula. [m] O: episcopibus (*s*) infulatis. [n] O: in morem. [o] O: sancto oleo.

oleum[a] bombyce e corpore regis detergebatur. Iterum archiepiscopus precibus additis vestituque regis consecrato eodem hunc induebat, deinde districtum ensem regi tradebat iis verbis adiectis: »Gladium hunc e manibus nostris indignis quidem, verum in loco apostolorum consecratis accipe, quo utere ad ecclesiam Dei tuendam, perversos homines mulctandos bonosque remunerandos«. Rex acceptum gladium vibrabat posteaque sinistro humero detersum ministris tradebat, ii vaginis impositum archiepiscopo praebebant traditum, is regio lateri accingebat ea addens verba: »Accinge hunc ensem lateri tuo et memento divos quondam non gladio, verum religione fideque devicisse regna«. Tandem procidentis in genua capiti regis archiepiscopus, quaesitis ter omnibus, an id sibi praestare cunctorum assensu liceret, vetustissimum Polonorum regum diadema imponebat haec suggerens: »Accipe coronam Regni in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen«. Multis tum precationibus habitis procidenti regi archiepiscopus sceptrum pomumque porrigebat dicens: »Pomum regni tributum habes sceptroque concesso ita gubernes, ut malis terrorem, bonis laetitiam concilies«. Absolutis iis missae caerimonia[b] continuabatur, et archiepiscopo[c] Sacrosanctae[d] Eucharistiae Sacramento utente, rex deposito diademate altare accedebat flexisque genibus e manibus archiepiscopi[e] Sanctissimum Sacramentum sumebat[f] ac in sedem suam revertebatur. Missa peracta gladius a rege cum vagina acceptus gladifero tradebatur, rege ab archiepiscopo aliisque praesulibus in solium praeparatum deducto locatoque archiepiscopus: »Sede iam, inquit, locumque eum tene, quem Deus Summus tibi assignavit perque nos antistites tibi tradidit, qui in sempiterna secula ubique imperat«. Deposita vero mitra[g] hymnum eum, quo laudes Dei in rebus secundis decantantur[1], auspicatus, finiendum toti universitati praebebat. Quo absoluto regi haec verba renuntiabat: »Confortetur manus, exaltetur dextera tua, Deus exaudiat preces nostras«[2].

Eo ordine rituque Henricus tum coronatus est, [h]felicissimus futurus, si extrema primis contexuisset, verum, quod maximum praecipuumque censebatur, religionis sacrosanctam fidem primo regnandi initio obscuravit, quam pari fraude ii, quorum ductu sollennitates illae perfectae fuerant, defoedarunt. Quippe dum iusiurandum Parisiensi, prius iam praestito, simile praestandum esset, id de legum priscarum volumine decerptum, uti supra docuimus, Henrico per spirituales oblatum est, quod nihil aliud prae se ferebat, quam veteres errores, quotquot tandem exstitissent, confirmabat

---

[a] O: sacrum oleum. [b] O: missa *zam.* missae caerimonia. [c] O: archiepiscopo ceteris tantum spectantibus. [d] O *niema* Sacrosanctae. [e] O: ab archiepiscopo *zam.* e manibus archiepiscopi. [f] O: *ma po* sumebat illoque ad salutem animae et corporis utebatur. [g] O: infula. [h—h] O *zamiast dłuższego ustępu od* felicissimus futurus *do* Firleius *ma tylko* sed notandum est illum noluisse iuramento confederationem confirmare, donec Ioannes Firleius.

[1] Hymn: Te Deum laudamus. [2] Firmetur manus tua et exaltetur dextra. Psal. 88. 14.

reticebatque, quandoquidem cunctas etiam perniciosissimas largitiones praecipueque spiritualium praerogativas comprobasset, defensionem autem Regni utcunque sive pro possibilitate Regi permisisset; quo nefario facinore nequidem exspectato Ioannes Firleius[h] Cracoviae Palatinus et Summus Regni Marschalcus animadverso[a] Parisiensis[b] iuramenti formam Regi obtulit sedulo enitens, ut similem tum eiusdem rationem exprimeret. Haec recusantibus episcopis Samogitiaeque Praefecto[1], ingens[c] omnino ex rumore per amplissimum templum celerrime perlato tumultus coortus ad seditionem vergebat, ita ut Rex miratus ignarusque rerum expalleret coronatioque irrita fore speraretur. Igitur Firleius in proposito constantissime persistens una cum Vilnae Sandomiriaeque Palatinis[2] ac aliis perpluribus Evangelicis[d] instantibus id solum tunc obtinuit, ut Rex priori iam edito iuriiurando procumbens adhuc ea verba adderet: [e]»Pacem inter dissidentes religione tuebor«. His Cuiaviae Episcopus[3] subiecit:[e] »Salvis tamen spiritualium iuribus«. Tum Sandomiriae Palatinus tumultum sedando sonora voce verbum: »concordia« reiteravit, Cracoviae demum Palatinus, pro nuntio sibi tanquam Supremo Marschalco attinente, clara voce exclamans: »Senatores, inquit, terrarumque nuntii! notum vobis facio Principem Henricum iuramento Parisiensi simili iam functum; vultisne eundem rite coronandum regem?« Tum demum fide Firleio gravissimo senatori facta tumultuque sedato a cunctis responsum velle iubereque omnes exclamataque verba cum reiteratione: »Vivat Rex!« Tandem Archiepiscopus coronam auream antiquissimam pretiosissimis gemmis et unionibus refertam Regio capiti imposuit Regnique insignibus traditis paulo post eo modo vestitum ad thronum Regium in medio templi choro apparatum secularibus proceribus deducendum inque solio collocandum commisit. Infausti porro ominis indicium plerique iudicabant, quod Rex apparatu iam regali, qui ob auri pondus gravissimus, ad thronum illum incedens, primam seu infimam gradus partem scandens, retrocedere coactus est decidissetque supinus, nisi manibus deducentium senatorum retractus fuisset. In solio aliquantum considens ad altare maius[f] rediit et offertorio facto, Sacrosancta Eucharistia sumpta[g], ad aliud tribunal, in ulteriori parte templi instructum, deductus est et plerosque nobiles homines virtutis spectatae ergo militari balteo dotavit. Missa aliisque caerimoniis peractis[h] in palatium a senatu reductus est, habitu regio augusto vestitus.

Instructum tandem prandium apparatu magnificentissimo, quo excepti exterorum Principum oratores senatoresque Regni Regia ipsa omnis insignibus

---

[a] O: ea re animadversa. [b] O *niema* Parisiensis. [c] O *niema* ingens. [d] O *niema* Evangelicis. [e—e] *W* P *opuszczono od* Pacem *do* subiecit. [f] O: summum. [g] O: Eucharistiae sacramento usus. [h] O: Missa ac aliis sanctis ceremoniis absolutis.

[1] Jan Chodkiewicz. [2] Mikołaj Radziwiłł, Piotr Zborowski. [3] Stanisław Karnkowski.

tapetibus aureis filis intertextis ex Galliis allatis ornata et abacus pretiosissimus ac paene infinitis vasis referta[a]. Ipse Rex mediae mensae assedit, diadema capite gestans insigniaque Regni e regione gestabantur[b]. Epulo lautissime instituto non Cereri tantum, sed Baccho quoque, uti feriae illae eidem dicatae requirebant, indulsum.

Ceterum uti electio coronatioque Regis, ita epulum quoque citra tumultum absolvi nequivit. Ioannes enim Zielenius Regis defuncti aulicus, cum Georgium Mniscum Incisorem, mensae Regiae astantem et munus suum exequentem aspexisset, sine mora ad Regem Italica lingua verbis factis, suspectum criminis Mniscum appellavit, indignum asserens, qui tanto Regi tanta caerimonia ministraret expetensque, ne Rex, quousque obiectum crimen detergat, obsequio eius uteretur. Mnisco inficias agente obiectaque refellente ita tum controversia illa sedata est, ut is ministerio amoveretur tantisper, donec sese certa die litis indicta expurgaret. Ea porro altercatio neque Regi, neque ulli omnino homini placuit, cum praepropere ac importune neque tempore locoque idoneo litem eam Mnisco intentasset[1].

Postridie *[22. II.]* Rex infinita senatorum equitumque frequentia equestri praecedente stipatus de more ex arce in urbis forum egressus et praelatis Regni insignibus habituque Regio assumpto pro tribunali exstructo ornatoque assedit, a Cracoviensibus nonnulisque aliis civium legatis homagium muneraque recipiens denuoque ibidem plerosque nobiles viros a senatu commendatos militari honore dignatus, ubi et Principis Prussiae legati par homagium praestituri, certis de causis in aliud tempus fuerant reiecti. Unde discedens Rex per urbis compita pecuniam spargi iussit, liberalitatis ac munificentiae signum plebi ostentans rectaque ab Andrea Zborovio Regni Gladifero invitatus, eiusdem nuptiis cum Spytconis Iordani Castellani quondam Cracoviae filia, vidua Ducis Zbarascensis[2] coniuge relicta, contractis et convivio splendidissime apparato adfuit. Ibi multum choreis indulsum; eisdem nuptiis Anna Infans cum gynaeceo aderat; ad noctem usque Rex isthic moratus.

Terrarum nuntii quidquam ea die egerunt, praeterquam controversiam inter duplices Dobrinensium nuntios in comitia missos bifariamque creatos componere studuerunt.

VIII. Kal. Mart. *[23. II.]* denuo thronum instructum Rex in foro urbis adire debuerat homagii per Principis Prussiae et Curlandiae legatos praestandi gratia, verum senatu et magna nuntiorum parte Mnisci Zieleniique negotio occupatis, caerimoniam illam tum absolvere nequibat. Nuptiis vero Zborovii

---

[a] P: ornata. [b] O: tenebantur.

[1] O zarzutach robionych Mniszchom przez dworzan zob. powyżej str. 57. [2] Barbara, wdowa po Piotrze synie Stefana wojewody trockiego.

nihilominus interfuit. Eadem die Samuel Zborovius speciosissimum comitatum suum Regi in arce praemonstravit.

Crastino eius diei /24. II./ apud nuntios terrestres denuo a Dobrinensibus controversia reiterata est, cuius summam succincte notare libuit. Varsaviensibus electionis comitiis diplomata quoque versus divulgata fuerant, quibus concilia per universas Regni provincias una die celebranda nuntiorum terrestrium dumtaxat creandorum et in comitia Cracoviensia legandorum gratia indicebantur[1]; qua die duo castellani et officiales paene omnes maiorque multo nobilitatis pars loco solito convenerant et Valentinum Czerscium[a] Andreamque Czumscium[b] nuntios legerunt, quibus plena et non limitata ad quaevis pro necessitate Regni peragenda negotia commiserunt. Dobrinensis vero Castellanus Paulus Działynius[c], quod pro die illa comitiis assignata certis de causis adesse nequiret, posteriore paulo tempore parvo nobilium coetu coacto concilium itidem indixit tresque ultra morem nuntios elegit, videlicet Michaelem Działynium[d] [2] Culmensem Succamerarium, Lucam Kretkovium et Sigismundum Szuminium terrae Dobrynensis Notarium, quibus limitata mandata, nempe iuramenti solummodo per Regem praestandi et coronationis peragendae negotium dederunt. Quamobrem nuntii suffragiis communibus ea de re editis deciderunt priores duos legitime fuisse electos, quo decreto neutri parti indicato e medio sui graves viros ad tres illos posteriores miserunt petitum persuasumque privatim, ne tum comitia illa praesentia sua turbarent neve sese consiliis ceterorum immiscerent. Ita controversia illa sedata est.

Zielenii porro Mniscique causa[3] post multas ultro citroque factas disputationes, quibus a Zielenio Mniscus lenocinii et abreptarum nonnullarum rerum Augusto Rege regnante incusabatur, ea vero Mniscus impensissime negabat, ita a Rege decisa est, Palatino Cracoviense[4], Mniscorum sororis marito, decretum Regium ferente, quod Zielenius neque loco, neque tempore opportuno litem illam intentasset, nec admodum probatione valeret, unde iniqua et praecox intentatio illa esset, in quam Rex, nisi tum Zielenii, tum primi sui regiminis memor fieret, severius animadversurus fuisset, iam vero utrumque bonae famae aestimationisque virum iudicaret, Mnisco vero a Rege et Requblica deinceps libera similisque eorumdem criminum obiectio foret, quam non alia, nisi luculenta purgatione is diluturus esset.

Eadem die /24. II./ Galli altissimam quercum in arce collocatam excelso pinaculo alligarunt in signum adventus atque regiminis Henrici Regis

[a] O: Cerscum. [b] O: Ciumscium. [c] O: Zalinius. [d] O: Zalinium.

[1] Sejmiki te zostały zwołane na 1 września 1573 r., zob. powyżej str. 133. [2] Może syn Pawła kasztelana dobrzyńskiego, późniejszy wojewoda brzesko-kujawski, zob. Papr. 321; Nies. III. 458. [3] Zob powyżej str. 183. [4] Jan Firlej żył w trzeciem małżeństwie z Barbarą Mniszchówną córką podkomorzego Mikołaja.

sui, per totam vero summam arcem magna arenae vis invecta, qua plerique infestis hastis spectaculi gratia equestres concursuri essent, ne videlicet deiecti equis atrociter lapideo pavimento laederuntur. Ei arenae duodecim concurrentium paria viginti quatuor praelongas hastas ungarico more infixerunt, quae totam diem in fixis locis durarunt. Accidit tum maximus omniumque luctuosissimus casus, qui summo maerore magnaque difficultate Regem ac universos homines implicarat, eo quidem initio inchoatus. Inter hastas eas, quas memoravimus, erat una a Samuele Zborovio fixa et huic adiuncta scheda, qua is praescripserat provocans, ut quicunque cuperet, dummodo genere virtuteque sibi par esset[a], Regii salutis causa secum decertaret hastamque comminueret. Ea charta a plerisque perlecta, missa tamen facta, Ianussius tandem, Croata quispiam, Ioannis Comitis Tęczyni Castellani Woynicensis servus deducto ex arce in curiam hero reversus ante vespertinum crepusculum Samuelis hastam excepit sumptamque in urbem tulit, concurrendo cum eo sese accingens. Samuel in contemptum suum id a Woynicensi Castellano factum ratus, quasi is hominem illum peregrinum suoque genere imparem in se subordinasset, Croatae quidem Moscinium[b] nobilem famulum suum obiecit, quocum is confligeret, ipse per legatos ac familiares ipsum Castellanum ad singulare hastarum certamen provocavit. Tęczynius intellegens se hostili animo ab hoc evocatum per eosdem legatos factum purgabat haudquaquam se Croatae illi mandasse iniunxisseve, ut contumelia illa Zborovium afficeret. Hic provocato denuo Tęczynio arcem armatus feroxque postridie *[25. II.]* ingressus est et Tęczynium iterum in senatu Regi assidentem per familiares evocabat. Hic toties lacessitus senatu abiit et ad Samuelem descendens: »Satis, inquit, superque innocentiam meam purgabam, quod neque scitu, neque mandato meo Croata arrepta hasta te provocasset. Verum quod neque iis contentus mihi provocando adeo instes, ego quidem apparandi gratia ex arce prodeo; tu, si mecum congredi anhelas, paulisper operire, continuo certaminis socium me habiturus«. His a Samuele acceptis datisque dextris Tęczynius in curiam suam, in urbe ad moenia sitam, descendit, futuro certamini sese praeparaturus. Rex interim haud multo post senatu soluto per pinaculum ad palatium suum gradiens aliquantum constitit. Illi, qui infra congressuri astabant, conspecto Rege congressus signum sibi dederunt atque in primis Moscinius cum Croata infestis hastis, spectante Rege et innumera mortalium multitudine, concitatis equis quam velocissime concutiit, clypeum adversarii medium corpore haud laeso transfixit. Croata inferius directa hasta per anterius lumborum tegumentum et ephippium Moscinii femur perforavit, quo non contentus mucrone acuto, sub pede habito, districto repetere vulnus volebat, nisi ab Ungaris exclamantibus retractus esset, quorum monitis perpulsus confestim mucronem aliis tradidit ipseque

---

[a] O: sit. [b] O *ma przed* Moscinium *próżne miejsce na imię.*

in partem equo vectus processit. Samuel Moscinii casu adverso irritatus arrepto clavo oblongo et praeacuto Croatam petiit, interficere eundem conatus, sed a circumstante infinita hominum multitudine prohibitus est. Quo animadverso a Rege marschalci missi sunt, qui sub honoris capitisque mulcta cunctos illos athletas decedere arce iuberent, Samuele nihil ea curante et Croatam nihilosecius aggrediente Cracoviae Palatinus Summus Marschalcus[1] Croatam comprehensum et de equo delapsum vitandi periculi causa[a] arce eiici iussit. Rex tum indignitate illa, tum impotentia naturae, quae a caede aspicienda omnino abhorreret, adductus, palatium suum adiit ceteris concursuris mandato Regio obsecundantibus et arce decendentibus. Samuel ultimus sole iam ad noctem paene inclinante ceteros secutus est similiter[b] indignabundo fremebundoque tum in Regem, concursum suum meditatum vetantem, tum in Croatam indigne Moscinium laedentem, tum in Tęczynium quoque tanto temporis intervallo absentem. Cum vero prima arcis summae porta, infra intimum Regis conclave sita, magno stipatus comitatu, inferiorem arcem peteret, obvium Tęczynium Comitem cum magna item hominum caterva habuit, qui urbe egressus et ad concurrendum paratus in arcem veniebat. Ibi in platea, summum templum et Infantis tum aedes interiacente in ingenti astantium frequentia, cum inter praetereundum iurgia coorta essent, celeriter concitatis equis ad se invecti sunt. Ei negotio Andreas Wapovius Praemysliensis Castellanus, qui cum Tęczynio Comite tum fuerat et cui ante inimicitiae cum Zboroviis intercesserant, medium sese interposuerat. Hunc Samuel clavo, quem memoravimus, petiit duoque in capite vulnera inflixit, servis utrinque destrictis gladiis tumultum augere coeperunt et Tęczynii pedites[c], qui tum praesto aderant, aliquod sclopeta exploserant tumque Samuel pede vulneratus fuisse credebatur. Tumultu seditioneque ingenti coorta et undique concursu ex urbe in arcem augescente extremi periculi res illa esse putabatur Rexque ipse caedis spectator, non exiguo metu perculsus, quem dicebant nonnuli coniecisse, quod sui opprimendi causa illa seditio concitaretur. Ne vero maior ea glisceret, porta arcis clausa est, tandem in multam noctem protracta et vix sedata seditione. Samuel discessit in urbem, Tęczynius vero Comes una cum Wapovio cruento Regem adiit; is panthera veste indutus cruoreque conspersus indignitatem facti suaque vulnera Regi ostendit et magnitudinem delicti per Samuelem patrati multis exaggeravit.

Postridie *[26. II.]* Regi totique senatui p r i d i a n a s e d i t i o cordi fuerat nuntiique terrarum habita ea de re diligenti deliberatione Regem senatumque adierunt, Czarnkovio Referendario horum nomine in eum sensum perorante: »Nollemus vobis omnino, senatores amplissimi, res eiusmodi afferre, quae vestros animos atque consilia non sine maerore distineant, verum ipsa

---

[a] O: gratia. [b] *W rękopisach błędnie:* similis. [c] O: Haidones.

[1] Jan Firlej.

necessitas extorsit, ut neutiquam tantam Regiae Maiestatis profanationem, quanta per audaciam et licentiam nonnulorum evenit, reticere queamus. Enimvero dolendum est serio Regiam personam, locum sanctum[a], senatus auctoritatem, nuntiorum frequentiam a nonnullis hominibus licentia diffluentibus minime pendi, aulam Regis catervatim et cum minus consuetis planeque lae talibus armis occupari, ea, quae muneri omnino Regio[b] attinerent, a plerisque privatim sibimet vindicari, nec ea ratione, qua in ludis equestribus, uti moris esset, progredi, pro cuiusque libitu atrocissimas provocationes indici. Animadvertite, qua reverentia Rex exceptus? qua a nobis invitatus? qua coronatus? qua tribunal in foro ingressus? qua in ludis peragendis affectus esset? ita, ut nemo iam paene adeo infimae sortis esset, cuius audacia licentiaque non abiret impunita. Iam vero etiam ad caedem senatoris sit perventum. Petimus itaque mirum in modum, ut vos, qui pacis publicae custodes, qui lateris Regi assessores sitis, interponatis auctoritatem vestram, ne profligatorum hominum licentia ita praetermittatur, ut dignissima tandem mulcta non reprimatur. De nostra opera studioque, quo conatus maleficorum hominum retundatur, quidquam omnino vos dubitare volumus«. Haec Czarnkovio magna gravitate et disertissimis verbis referente senatus nuntiis egit gratias, quod ordini restaurando tantopere faverent, admonitionem benevolentia fraterna excepit, cacoziliae instaurationem pollicitus. Pari responso hos Rex dignatus, sontes punire promittens et tranquillitatis conservandae edicta divulgari sine mora mandans.

V. Kal. Mart. *[25. II.]* Mnisci Zieleniique negotium a Rege post multas consultationes decisum est ea ratione, quae a nobis supra commemorata est[1]. Reliqua Reipublicae negotia acta quidem, sed non transacta sunt, omnibus ordinibus Samuelis Zborovii facinore lugendo atque iudicando intentis. Id unum tum confectum, quod oratores in Gallias pro Rege accersendo missi, cuncta legationis acta recensentes, luculentam omnium negotiorum itinerisque sui rationem dederunt crastinoque eius diei *[26. II.]*, coeptam legationis Gallicae rationem addiderunt, questi de Kosobucio Plocensis terrae Notario[2], quod is inconsultis oratoribus a nonnulis proceribus missus ad Regem clanculum venisset et pleraque omnia cum eo se neglectis

---

[a] O: sacrosanctum. [b] P *niema* Regio.

[1] Zob. powyżej str. 184. [2] Mikołaj Kosobucki pisarz ziemski płocki został wysłany przez St. Karnkowskiego biskupa włocławskiego, Jana Służewskiego wojewodę brzeskiego, Jana Działyńskiego wojewodę chełmińskiego i Stanisława Kryskiego kasztelana raciąskiego, którzy podpisali dany mu list wierzytelny do Henryka w Włocławku 13. X. 1573, druk. w Jana Krasińskiego Polska czyli opisanie topograficzno-polityczne Polski w XVI. w. oraz Materyały do panowania Henryka, wyd. Stan. Budziński, Warszawa 1852, str. 141, 155. Zob. Nuntiorum terrestrium in coronatione regis Henrici expostulatio cum Kosobucio, Uchańsciana IV. 328—333; Karnkowski do Henryka s. l. et. d. Ep. ill. vir. op. St. Carnkovii (lipskie wyd. Długosza z 1713 t. II.) lib. III. col. 1794; listy Henryka do Karnkowskiego z Wiessenburga 7 i 9 grudnia 1575. lib. II, ibidem col. 1715.

composuisset. Hic causam dicere a nuntiis iussus respodit se nulla legatione functum, verum a quibusdam Regni senatoribus legatum Regem in itinere offendisse et ad maturandum in Poloniam adventum sollicitasse. Verum calva illa excusatio nihil loci habuit. cunctis cum eo expostulantibus et infamibus convitiis incessentibus, quod quidquam inconsultis et insciis Regni ordinibus tractare cum Rege hunc decuisset. Intervenit tum Innovladislaviae Palatinus[1], qui eidem Kosobucio protestationem seu confoederationem Plosci per eum aliosque collegas[a] Kal. Sept. factam, supramemoratam exprobravit, asserens privatim hunc eam, si virtutis vel decoris militaris quidpiam habuisset, nequaquam libro actorum eorundem inserturum fuisse, quod tamen nefario proposito et fundendi mutui sanguinis religionis causa more Gallico studio incensus, nomine collegarum, libro illi inscribi mandasset[2]. Ad hunc modum damnato Kosobucio pleno infamiae deputati a nuntiis lecti sunt, qui senatum adirent et ex universis palatinatibus errores in Republica commissos corrigendos exquirendosque conferrent; inter cetera de iudiciorum generalium Regni modo[3] quaedam agere auspicati, ad alium diem rem illam reiecerunt, quod tanto negotio peragendo tempus tum deesset.

Pridie Kal. Mart. *[28. II.]* Christopherus Radivilius, Palatini Vilnensis filius, Lithuaniae copiarum praefectus[4] meritis suis in Rempublicam sumptibusque collatis commemoratis nuntios petiit, ut ad Regem pro se intercederent, quo eadem merita ac impensas sibi compensaret. Idem petebant defuncti Regis aulici et plerique alii, identidem compensationem laborum suorum in Republica postulabant.

Kal. Mart. ad Regem itum est et Sandomiriae Praefectus[5] nuntiorum nomine oratores ad Regem in Galliam missos obnixe Regi commendavit, petens mirum in modum, ut cum legationis eius, tum aliorum eorundem meritorum dignissima ratio haberetur. Idem a Rege Lithuanis belli ducibus praestandum petiit. Deputati vero formam iudiciorum conscriptam censurae collegarum eadem die commiserunt.

Postridie Kal. Mart. *[2. III.]* apud nuntios Leonardus Straszus[6] Voronecio[7] obiecit, quod illegitime, a solo Viznensi Castellano[8] electus

---

[a] O: per eum collegasque.

[1] Jan Krotoski. [2] Zob. powyżej str. 146. [3] W »oznaymieniu Króla nowo obranego« (Vol. leg. II. 130 sq.) nakazano zwołanie sejmików na 1 września, na których miano obrać posłów na sejm koronacyjny, ażeby stanowić mogli... »o nowym obyczaju sądów, za którymby wszystkim obywatelom koronnym, prędzey y rychley słuszna sprawiedliwość czynić się y dochodzić mogła«. [4] Syn Mikołaja, hetman polny, późniejszy kasztelan trocki, podkanclerzy, potem kanclerz WXL., w końcu wojewoda wileński i hetman wielki litewski. [5] Andrzej Firlej, syn Piotra wojewody ruskiego, brat Jana, woj. krak. i w. marszałka kor., późniejszy kasztelan lubelski. [6] Lenard Strasz burgrabia krakowski. [7] Michał, zob. powyżej str. 66. [8] Andrzej Iłowski.

nuntius esset indignusque consessu nuntiorum videretur[a], quod Gizankam pellicem defuncti Regis in coniugem duxisset. Voronecius utrumque hoc negabat et puram se virginem duxisse affirmabat, qua de re dictis sententiis consessu illo abstinere iussus est, donec istis quaestionibus sese explicaret: primum, ut id probaret, quod virginem in matrimonium assumpsisset ipsaque cum eodem tutore suo ac marito salvam et integram suam pudicitiam explicaret, abrepti post Augusti Regis mortem thesauri rationem daret ac similiter de mortis Regiae genere, quae toxico accersita affirmaretur, certum testimonium referret. De electione quoque eiusdem in nuntium id constabat, quod ea minus legitima fieret, cum alii cum sufficientibus mandatis in comitia illinc missi essent.

Woynicensis porro Castellanus[1] frequentissima amicorum atque clientum multitudine cinctus Regem adiit sollenniter et[b] multis disertisque verbis suam atque Praemysliensis Castellani[2] saucii iniuriam a Zborovio illatam ex schaeda ferens. Qua oratione lugubri omnino gravique modo relata Sandomiriae Palatinus[3] petiit, ut paulisper Rex exspectaret, donec frater eius Samuel luculentum itidem ad obiecta responsum daret: Multifariae tum pasquilorum formae vulgo edebantur et publicis aedibus affigebantur, quibus Zborovii facinus proscindebatur vicissimque purgabatur. Cuncta porro multitudo attenta decretum in eo negotio Regium exspectabat. eo solo vel virtutem et sinceritatem in iustitia praestanda ingeniique iudicium et praestantiam[c], vel levitatem atque impietatem eius praestolata. Enimvero Zborovii, viri genere et clientelis perillustris et naturae ferocis favoreque Regis, hanc solam familiam primariam electionis suae causam fuisse credentis, inflati; claritatem crimen atrocissimum tum premebat, quarum utri, favorine an iustitiae, Rex magis indulgeret, decretum ipsum ea in re latum esset comprobaturum.

V. Non. Mart. *[3. III.]* apud nuntios querelae variae de diversis iniuriis e contraque purgationes factae maiorem diei partem assumpserunt. Iudiciorum norma[4] conscripta, a variis hominum ingeniis varie accepta, perfici ea die nequiit.

Postridie *[4. III.]* ad Regem nuntii euntes per Ioannem Thomam Drohoievium[d][5] postularunt, ut cum Prussis iustitia aequa Stanislao Pryemio[6] administraretur, facultates ademptae restituerentur, impensae compensarentur. Prussi tam senatores quam nuntii ceterorum consessum recusantes, duos e medio sui legatos ad Regem miserunt petitum, ut ad quartam diem negotium istud differretur. Quod concessum est et Pryemii actio eo usque

---

[a] *W P opuszczono* nuntiorum videretur. [b] O *niema* solenniter et. [c] O: constantiam. [d] O: Droievium.

[1] Jan Tęczyński. [2] Andrzej Wapowski. [3] Piotr Zborowski. [4] Zob. powyżej str. 188. [5] Starosta przemyski. [6] Zob. powyżej str. 155.

reiecta, quousque Caesaris legatio, Tęczynii Zboroviique lis atque Prussorum consessus et iusiurandum absolveretur.

Postea Biecensis Castellanus[1] nuntiorum nomine petiit, ut Palatinae Poznaniensis viduae[2] iniuriae, cuius possessiones amplissimas[a] in Ducatu Ostrogiensi in Volhinia sitas nonnuli occuparant, iustissima ratio haberetur. Palatinus Siradiae[3] ad haec consurgens dixit se plerasque eius Ducatus possessiones tenere quidem, certo tamen firmoque iure, de quibus quidquam ambigeret, quod sibi legitime attinerent; quae res in aliud quoque tempus protracta.

Drohoievius iterum nuntiorum voluntate nonnullas personas optime de Republica meritas Regi commendavit, Chelmensem videlicet et Camenecensem Episcopos[4], Vilnensem Iunivladislaviaeque Palatinos[5], Leopoliensem, Bełzensem, Radomiensem Sanocensemque Castellanos[6], Samogitiae Praefectum[7], Stanislaum Comitem Gorcanum, Ioannem Zamoscium Bełzensem et Ioannem Zborovium Odolanoviensem Praefectos, Petrum Duninum Volscium[8], Stanislaum Cikovium Succamerarium Cracoviae, Kazanovium aliosque, in genere flagitans, uti bene meritis viris vacantes dignitates largiretur. Atque Regis nomine Cancellarius Regni Dembinius respondit, curae esse Regi, ut non modo ii, qui de nomine appellarentur, verum alii etiam pro meritis remunerarentur, quod facturum hunc, quamprimum tum vacantes dignitates, tum merita ponderarit.

Samuel porro Zborovius ad triduanam Castellani Woynicensis[9] querelam[10] responsurus cum magna familiarium caterva Regem adiit, ut ex charta sollenniter per Castellanum Medirecensem[11] (alia latine scripta per Bibractum Regi tradita, quam is Gallico idiomate exposuit) in hunc paene sensum polonico sermone respondit: Dolere nimirum Zborovium vehementissime, quod facinus illud ad latus Regium in loco sollenni perpetratum esset, quo Maiestas Regis et Reipublicae tranquillitas offenderetur; supplicare impensissime, ne consulto facto culpaeque suae, verum infausto casui, actum illum imputeret, cum non ipse, sed Woynicensis Castellanus eius causam praebuisset, totoque processu repetito. Zborovium quidem non ullius ignominiae cuipiam inurendae studio, verum militari more atque exemplo spectaculi seu oblectationis Regiae gratia hastam arenae infixisse, quo quicunque vellet, dummodo ordine nobili seu equestri sibi par esset. secum palaestrae periculum faceret.

---

[a] O: locupletissimas.

[1] Stanisław Szafraniec. [2] Halszka z Ostroga, wdowa po Łukaszu Górce. [3] Olbracht Łaski zaślubił był w 1564 r. Beatę, matkę Halszki, która z nienawiści do Górki zapisała swemu mężowi wszystkie dobra córki. Zob. Caro I., Beata und Halszka, Breslau 1883, str. 147 sq. [4] Wojciech Staroźrebski i Dyonizy Secygniowski. [5] Mikołaj Radziwiłł, Jan Krotoski. [6] Stanisław Herburt, Andrzej Tęczyński, Jan Tarło, Jan Herburt. [7] Jan Chodkiewicz. [8] Podówczas poseł na dworze Filipa II, późniejszy podkanclerzy koronny i biskup płocki. [9] Jan Tęczyński. [10] Zob. powyżej str. 189. [11] Andrzej Górka.

Hanc non a nobili viro, sed obscuro peregrinoque homine, Croata, Tęczynii servo, acceptam, dedecoris et iniuriae a Woynicensi Castellano illatae argumento se imputasse, arbitratum videlicet, quod heri mandato illa servus fecisset; postea non odio, verum oblectationis ludorumque causa adductum ipsum Castellanum provocasse et ab eodem promissis confirmatum, eo usque in planitie arcis indicta exspectasse, donec a Rege excedere iuberetur. Porta egressum[a] Tęczynium habuisse obvium, a quo convitiis lacessitum, concursum fuisse invicem ac utrinque illata vulnera Wapoviumque tumultui immixtum enormi vulnere affectum. His dictis verbis et numero multiplicibus et pondere gravibus purgabat factum Zborovius. Absoluta vero oratione Woynicensis Castellanus brevibus petiit impetravitque[b], ut sequenti demum die ad praedicta respondere sibi liceret.

III. Non. Mart. *[5. III.]* controversia inter nuntios iniecta, quae etiam in senatu mota fuit, an conventus ille Cracoviensis comitiorum nomine appellandus esset, plerisque actum dumtaxat coronationis conventu eo absolvendum contendentibus atque ne salutaria quaevis tum sancirentur obsistentibus. Proinde Marschalcus nuntiorum, quem instituendi ordinis gratia creari moris est, Agrippa[c1] Lithuanus (quod munus Maioribus Polonis Minoribusque anterioribus Regni comitiis eodem functis ei genti alternato more tum incubuerat) ad decidendum per palatinatus proposuit, num isthaec comitia dicenda necne essent. Ab omnibus assensum est, solis Plocensibus Ravensibusque et quibusdam Mazoviis repugnantibus, comitia ea censenda, his dissentientibus eaque pernegantibus ac Varsaviae indicenda alia comitia urgentibus. Neque vero eadem de re in senatu conveniebat, uti suo loco referemus. Apud nuntios autem inchoato necdum perfecto eo proposito Bełzensis Praefectus[2] duo capita reliquorum censurae discutienda proposuit: alterum, rectene oratores in Gallia fecissent, quod obedientiae Regi praestandae articulum ita relaxassent: si is per humanum errorem aliquid contra libertates publicas excederet aut delinqueret et per ordines Regni admonitus resipisceret; alterum, ut posteaquam sedecimviratus custodiae Regiae adhibitus esset ex senatorio ordine, ab equestri idem fieret. Ea a cunctis approbata sunt. Sequenti nocte Andreas Wapovius Praemysliae Castellanus vulneris gravitate confectus vitam cum morte commutavit.

Non. Mart. *[7. III.]* Wapovii defuncti familiares apud nuntios petebant, ut miserti orphanorum relictorum infantum, ipsi facti atrocitati infensi a Rege supplicarent, ut eorum Zboroviique negotium iustissimo iudicio decideret. Id quidem sedulo a nuntiis factum est petitusque Rex sollenniter, ut secundum iuris formam neutri parti favendo eam causam absolveret. Simul etiam per Zamoscium triduam duo articuli Regi atque senatui nun-

---

[a] P: ingressum. [b] O: impetravitque a rege. [c] O: Venceslaus Agrippa.

[1] Późniejszy kasztelan smoleński. [2] Jan Zamoyski.

tiorum nomine propositi adiectumque, ut tum de obedientia relaxata articulus, qui nondum publice declaratus esset, tum alii, a Rege in Gallia iuramento comprabati, patenti diplomate confirmarentur et iis adiicerentur custodia Regia, pari ratione ab equitibus atque senatoribus praestanda, ac aulicae vitae succesuumque omnium et diligentiae suae ratione luculenta publice per eosdem reddenda. Ad posteriora Rex consilio cum senatu habito responsurum se promisit.

Mox Macieiovia[a] Praemysliensis Castellana[1] cum infante filio miseralibi habitu, frequentissimo illustrium matronarum et aliorum familiarium coetu stipata, atro tum ipsa, tum curribus, servis equisque panno vestitis et ipso etiam cadavere honorifice in arcem funeris more in feretro advecto, eiulans Regem accessit parique ratione Zborovii omnes Samuele excepto constituerunt praesentes. Tum Woynicensi Castellano[2] peremptique Wapovii consangnineis praesentibus Macieiovius[3] polonica lingua ex charta ad hunc modum questus est: »Maesti afflictique Castellani Praemysliensis, fidelissimi tui, Rex potentissime, senatoris familiares, cum tibi, tum defuncto consanguineo, sibimet peroptassent, ut adventus auspiciaque imperii tui, ita fauste inirentur, ne atrocissima eius senatoris caede Maiestas tua contaminaretur atque longe clarissima comitia turbarentur. Sed temulentia praecocium hominum, levissime auctoritatem tuam pendentium, factum est, ut ei animo atque proposito nostro atque eo magis Praemysliae Castellano, diro innoxio ac deplorato modo trucidato vis inferretur eius modi, ut nos amici eius demortui, cum summo maerore coram te non tempore opportuno comparere atque iustitiam aequissimam praestandam supplicare cogamur. Atrox et omnibus honestis mortalibus lugenda Castellani, illustris tui consiliari, mors abunde iam tibi ex delatione nostra priore est declarata, quae iam querelis atque controversiis expeditis iure per te diiudicanda erit, quam ideo succincte referre visum est, quod non dubiis rumoribus ancipitique fama eam acceperis, sed tuismet oculis insontem eius sanguinem profusum conspexeris, qui nihil aliud causae praebuit, quam quod neque alium provocans, neque provocatus a quoquam, omnis tumultus atque dissensionis expers, insons, incautus et inermis ad te profectus esset, in itenere vero a Samuele Zborovio, violenter innoxium hominem petente, insolito armorum genere sauciatus caesusque est. Iam narrationis nostrae finis factus, habes mortis causas ipsamque mortem fortissimi Poloniae equitis atque amplissimi senatoris recensitam; eam vero mortem, quae licentia maleficorum hominum stabilita et non solum publica securitas debitumque virorum militarium munus violatum, sed etiam innocenti sanguine

---

[a] O *ma przed* Maceovia *puste miejsce na imię.*

[1] Katarzyna z Maciejowskich Wapowska, córka Stanisława kasztelana sandomierskiego.
[2] Jan Tęczyński. [3] Mikołaj Maciejowski wojewoda lubelski.

Maiestas tua conspersa est, horrendo videlicet, nefario et inaudito praesenti tempore perpetrato homicidio. Maiorum nostrorum tempore, qui iura quidem ignorarant vixque Dei Maximi voluntatem noverant, vix auditum eiusmodi scelus, religiosum fuerat hostem imparibus armis comitantibus et pugnandi generibus inaequalibus petere, nunc legibus prohibentibus, mandato Dei altissimi vetante, iustissima Maiestatis tuae reverentia arcente ex ultimis paene terrae finibus perniciosissima arma quaeruntur, inveniuntur, acuuntur, acumina etiam obfirmantur, bombardae instruuntur et diversissimo armorum genere in homines honestissimos et pacatissimos desaevitur. Nulla habetur divinae maiestatis ratio, nulla auctoritatis tuae, nulla legum; conceptum odium infamia prohibitum nullius est pretii. Ubinam igitur gentium, Rex invictissime, homines pacifici praestantesque securitatem incolumitatis suae quaerent, si sub brachio tuo eam obtinere nequeunt? Ubi locus sanctissimus, non in Polonia tantum, verum etiam apud barbaros esse putatur, qui tamen saepenumero sanguine commaculatur, magistratus violantur, iudicia profanantur. Nunc denique prae oculis tuis patrata horribilis caedes, in loco eo, cuius securitas honore cuiusvis est firmata; mutae belluae, teterrimae ferae in campis patentibus et rigidis silvis maiore plerumque securitate utuntur, quam hic viri praestantes, quos exstructi parietes[a] nihil iuvant, ubique ferus homo ovat triumphat[b] dira temulentia. Id vero deplorandum maxime, quod in illa inaequalitate, qua uti pacatus homo legum gratia quaevis tolerare cogitur, ita turbulentus impunitatis fiducia quaevis patrare audet. Si violentiam vi reddere liceret, aliquanto fieret honestorum virorum conditio tolerabilior, a quibus, quae legum praescriptum non exigit, ea personae tuae, Rex, reverentia extorquet. Illa id effecit, illa, inquam, impunitas nostra, illa delictorum patrocinia, illa suffragia sontibus facta. Sic equidem, ut si nunc quoque patroni atque suffragatores eius delicti inveniantur, neque te sanctae piaeque naturae Regem tantopere offensum iustissimo decreto mulctam decidere permittant, perinde fiat ac si per universum Regnum legem impunitatis omnium scelerum promulges. Si enim adeo praestans et innocens senator te inspectante caesus impunitus erit, quid inferioris conditionis homines citra aspectum tuum degentes de securitate sibi pollicebuntur? Sed non diffidimus te senatumque amplissimum ita id negotium discussurum, ut tu quidem imminutam maiestatam idque factum vindices, isti neque sanguini, neque ulli amicitiae in iudicando sint divincti. Proinde e senatu tuo necati collegae innocens sanguis iudicium atque iustitiam poscit, poscunt profuse distillantes lachrimae orbae viduae relictae horumque insontium infantum, poscit violata Maiestas tua eiusque senatoria corona, poscit perfusum eodem cruore cubile lectusque tuus, poscunt ad extremum cuncti probi honestique homines, quibus eo uno negotio fortitudinis atque iustitiae regiae documentum praebebis. Dabitis et vos, incliti Senatores, certum argumentum constantiae vestrae, quod pluris iustitiam, quam affinitatem faciatis, plus equidem[c] iura, quam

[a] O: parietes munitaque aedificia. [b] P *niema* triumphat. [c] P: equidem valent.

affectus, plus debitum munus, quam quivis alii humani conatus; dabitis in utramque partem firmum exemplum, quid homines de vobis iudicare debeant. Neque vero quilibet vestrum adeo felix est, ut odiis non laboret cum aliis contractis, qui sine dubio eventum eius causae veluti scopum certissimum exspectant et secundum eius mulctae successum, suum item dimetiantur. Nec dubitate, si tanta caedes Vapovii impune abeat, similes vos exitus manere. Verum neutiquam ambigimus, aequissimos vos eius causae iudices futuros. Habet in medio vestri Castellanus Praemysliensis maestos suos consanguinos affinesque et multa familiaritate iunctos. Petit pars nostra eiulans, ut non eorum, verum iustitiae causa negotium id ponderetis. Compensabit posthaec immortalis Deus vestros, Rex et Senatores integerrimi, successus fausto apud nos posterosque nostros imperio et immortali nomine[a]. Vos porro eam apud omnes opinionem conciliabitis, quod nequaquam sanguinis vinculo a iustitia avellamini, quod sitis Regis nostri consilium sacrosancto iureiurando firmatum, verae iustitiae[b] firmamentum atque dignitas et ornamentum Reipublicae nostrae«.

His dictis Vapoviani ulterius progressi, obtestati sunt, ut Rex decretum suum triduo ante latum, videlicet utriusque partis pro die illa ipsa coram iudicio suo, sub amissione causae et poena convicti, consistentiam perurgeat ac exequatur, parte altera, Samuele nempe Zborovio, tum non comparente. Haec postulantibus Vapovianis Andreas Zborovius Gladifer, non procuratoris, sed amici functus officio, non terminum Samueli iuridicum aliquem isthic comprobando, vel eius nomine sese in aliquam controversiam ingerendo, aut etiam approbato termino foroque decretum aliquod praestolando (de quibus saepius reiterando, sollenniter protestabatur), sed tanquam germanus frater ad priorem Castellani Voinicensis querelam statim post commissum facinus ex charta factam, pari ratione respondit, non quidem adversae parti ea referendo, verum fraternae innocentiae rationem Regi dando. Quandoquidem Samuel, uti ille narrabat, sufficienti innocentiae testimonio dato quarta antehac die, propriis negotiis et necessitatibus adactus Cracoviae discessisset, igitur affirmavit nullum terminum iudiciumque isthic affuisse, cum nulla citatione de more in ius esset vocatus, petiitque a Rege, ne absentia eius in eo actu innocentiae in iuridico processu declarandae fraudi esset et ne adversus legum praescriptum quidpiam ei praeiudicaretur. Actoribus[c], hoc est Vapovianis, priora postulantibus, videlicet continuandum et exequendum decretum prius latum poscentibus, et ita ultro citroque contendentibus, Rex primo Gallice, posteaque Bibrachus latine perorando exaggeravit, quanto delicto, quam atrociter Maiestas Regia primo imperii limine contaminaretur, quam vehementer senatorum nuntiorumque ordo, immo utraeque ipsae partes essent offensae; petiit senatores, ut secundum iusiurandi et conscientae vinculum iurisque praescripti tenorem in eo negotio sententias explicarent, promittens

[a] O: memoria *zam.* nomine. [b] *W P opuszczono przez pomyłkę kopisty wyrazy:* verae iustitiae. [c] O: Porro actoribus

se neutri parti faventem, iuris praescripto obtemperaturum; quod si priore decreto per ignorantiam transgressus esset, daturum operam, ut posterius decretum emendaret et iuxta legum formam ederet. Postridie perendieque suffragia senatorum expedita, quae infra attingemus.

Ceterum VIII. Id. Mart. die *[8. III.]* apud nuntios Visnensium nuntiorum agitata causa[1]. Questum est certa die concilium bifariam agitatum Visnae; alterum a Castellano Ilovio[2] in templo cum nonnullis nobilibus et Tartarorum colluvie et Vilgam Voroneciumque, cuius paulo ante meminimus, nuntios creatos; his una mandata Reipublicae attinentia commissa, altera, quibus in Praefectum Graievium[3] certis de iniuriis querela continebatur. Praefectum, porro ante Castellano infensum, ante arcem cum officialibus et maiore multo nobilium parte, vitandarum factionum ac tumultus causa nuntios legisse, quorum unus dumtaxat terrae eius notarius Cracoviam cum mandatis venerat. Dictis ordine suffragiis, magis legitima Notarii electio censebatur, quare is assidere suffragarique iussus est. Vilgae sedere quidem concessum, sed suffragia vetita sunt, Voronecius porro exactus paulo ante, concessu illo iam abstinuerat.

Sequenti die *[9. III.]* Praefecti Leopoliensis[4] vicarius Baltazar[a] Ozga de Christophero Zborovio conquerebatur, quod hunc interregni tempore possessione omni expulsisset violenter cunctasque facultates eriperet. Alius item, qui a Panievio pagum quendam in Russia hypotecae nomine possederat, affirmabat, eodem se exactum, servum percussum, praedium spoliatum, qui cum confoederationis decreto damnatus tertiaque die illas possessiones restituere iubetur, non solum easdem non redderet, sed caedem etiam afflictis moliretur: petebant eam querelam Regi a nuntiis offerendam. Stanislaus Priemius[5] Zborovium ita tutatus est, ut haud priusquam exaudito eo causam deciderent Regique offerent, quo obtento modus iudiciorum componebatur.

In negotio vero Vapovianae caedis in senatu allegationes ultro citroque relatae sunt atque ex charta a Medirecensi Castellano[6] perlectae. Satis constabat Samuelem litem iam contestatum (ut iurisperiti loquuntur) fuisse, cuius illa verba recitata: non hunc querelae a Tęczynio factae causa Regem petere, ut noxam, si quam commisisset, sibi indulgeret, quandoquidem certo sibi persuaderet, nihil se mali adversus Regem, iusto quidem iudicio intercedente, commeruisse. Item Samuelem Zborovium coram Rege senatuque conquestum. Illa quoque orare hunc, ut pronuntiaret Rex illum innocentem et adversarios debita mulcta afficeret, satisque facere illi iuberet. Iis ergo utrinque datis schaedis recensitis, in diversas sententias itum est. Gneznensis Leopoliensisque[7] Archiepiscopi, Cracoviae[8], Cuiaviae[9], Chelmaeque[10] Epi-

---

[a] O *ma puste miejsce na imię Ożgi.*

[1] Zob. powyżej str. 188. [2] Andrzej kasztelan wiski. [3] Piotr Grajewski starosta wiski. [4] Mikołaj Herburt. [5] Starosta kamieński. [6] Andrzej Górka. [7] Stanisław Słomowski. [8] Franciszek Krasiński. [9] Stanisław Karnkowski. [10] Wojciech Starożrebski

scopi, Castellanus[1] et Palatinus[2] Cracoviae, Calissiae[3], Siradiae[4], Lanciciae[5], Brestae[6], Kiioviae[7], Inovladislaviae[8], Russiae[9], Podoliae[10], Mazoviae[11] Ravaeque[12] Palatini, Gneznensis[13], Siradiensis[14], Leopoliensis[15], Lublinensis[16], Ravensis[17], Gedanensis[18], Minscensis[19], Radomiensis[20], Zavichostensis[21], Zarnoviensis[22], Malogostensis[23], Sanocensis[24], Raciązensis[25] Lubacioviensisque[a][26] Castellani, Cancellarius Regni[27], Aulae Regni Marschalcus[28], Czarnkovius[29] Ossoviusque[30] Referendarii affirmabant terminum dicendae causae Samuelem isthic habere.

Lanciciae Palatinus aliquantum ambigebat; omnem enim litem, asserebat, fundamento eo constare, citatione et querela quo male iacto totam causam corruere; praesentem itidem male auspicatam ideoque difficilem esse et variis sententis exceptam, neque enim reum debito ordine ad ius vocatum, neque decretum factum ratum videri, cum reus non citatus factum tantummodo purgabat. Samuelem vero succubuisse, quod Regis offensi gravissime excusationis causas non retulisset, nec tamen ea ratione Tęczynium immunem liberumve esse, quominus negotium sibi facessatur. Alii asserebant reum, hoc est accusatum, sponte contestatum litem forumque approbare.

Gneznensis porro Castellanus asseveravit aestimare se, quod iuridicus terminus Zborovio immineret, cum iuxta iuris praescriptum quivis excessus terminum conciliet, quivis vero in Regis aula gladium armave promens, manu privandus, saucians capite plectendus, occidens fugiensque infamia notandus sit. Neque legibus mandari, ut per marschalcum delinquens citetur, verum ut in recenti crimine puniatur. Idem facinus recens omnino esse et utramque partem, ultro ad iudicio venientem, ultro iudicio sese ingessisse. Partes utrasque, si tunc comparuissent, dicturas utrinque causam fuisse, alteram absentem omne criminis pondus in se attraxisse; neque negandum terminum partibus deesse, in termino namque decretum emanatum. Quod autem plerique asserant post latum decretum Vapovii mortem secutam novum esse et accessorium (ut vocant) ad priorem causam emergens: priorem huic adnexam se arbitrari, cum ex inflictis vulneribus mors accersita esset, quod si aliqua ratione ei malo succurri potest se quidem omni ope misericordiam imploraturum scireque quo cuique vinculo sit adstrictus. At eo negotio cunctos Regem intueri, quo pacto id peracturus sit iudicium de

---

[a] P *niema* Lubacioviensisque.

[1] Sebastyan Mielecki. [2] Jan Firlej. [3] Kasper Zebrzydowski. [4] Olbracht Łaski. [5] Jan Sierakowski. [6] Jan Służewski. [7] Konstanty Bazyli Ostrogski. [8] Jan Krotoski. [9] Jerzy Jazłowiecki. [10] Mikołaj Mielecki. [11] Stanisław Ławski. [12] Anzelm Gostomski. [13] Jan Tomicki. [14] Andrzej Dembowski. [15] Stanisław Herburt. [16] Stanisław Słupecki. [17] Krzysztof Myszkowski. [18] Jan Kostka. [19] Jan Chlebowicz. [20] Jan Tarło. [21] Mikołaj Ligęza. [22] Jan Sienieński. [23] Krzysztof Lanckoroński. [24] Jan Herburt. [25] Stanisław Kryski. [26] Sędziwoj Drohiciński. [27] Walenty Dembiński. [28] Andrzej Opaliński. [29] Stanisław Sedziwoj Czarnkowski [30] Stanisław Ossowski.

Rege ipso sumpturos, integritatis etiam senatoriae aut laudem aut vituperium prolaturos.

Sanocensis Castellanus[1] dixit duplicem iuridicae citationis rationem bifariam fieri, verbo videlicet aut charta obsignata institui; nuper inter Mniscum et Zielenium verbalem fuisse accusationem, praesentis ea ratione persimilem. Alterum enim culpam obiecisse, alterum negasse, qua ratione controversiam iuridice initam: dilationem quoque seu deliberationem, uti omni actioni cuilibet iudici esse liberam, ita multo magis Regi licere.

Podoliae Palatinus[2] latine protulit moris esse, ut quamlibet iuridicam controversiam causidici utrinque conscribant, item mandato Regis eo negotio praestandum, scilicet, ut proceres ambas controversias scriptas exhiberent interimque Rex, bene deliberatus, decretum ederet, quandoquidem omnes Regni cives in exitum eius rei sint plane intenti decretumque Regium (uti alia omnia) in vim legis sit transiturum.

Huic Bibrachus Regio nomine respondit iis verbis: gratissimam eam admonitionem Regi esse intelligereque hunc, quanti referat quale sit decretum facturus et quae sit exspectatio huius iudicii. Ideo, cum supersit tempus ad cogitandum et ad prolationem sententiae, ad crastinum id differre diem quamvisque causam hanc infixam menti habeat, tamen optare a senatu in scriptis eam dari.

E contra porro dictae a Zborovianis partibus sententiae[a], primusque Plocensis Episcopus[3] asseruit certiorem se factum, quod a plerisque incusaretur contemptae a se Maiestatis Regiae, cuius offensionem parvi penderet, verum se non alia conscientia imbutum senatum Regium, quam sacrum templum ingredi solere nihilque magis instare curareque, quam ut Maiestas Regia nullatenus profanetur, sed in dies illustrior graviorque evadat. Haudquaquam tamen existimare Zborovii terminum isthic instare, etiam si Regium prius decretum a se non reprehendatur, etenim Samuelem neque fuisse comprehensum, uti aliis in eiusmodi casibus ante contigisset, neque sponsione fidei obligatum, neque termino facietenus a Rege instituto ad ius vocatum, quae omnia in talibus negotiis accidere consuevissent: neque ultro in controversiam ingerere sese quivisse, quandoquidem purgationem dumtaxat noxae coram Rege consulendo existimationi suae fecisset. Se quidem eius rei gratia priores similes casus commemorare, quod ea ante apud Polonos familiaritas amorque fuisset, ut per amicorum arbitrium eiusmodi accidentia componerentur quodque Regem non ad rigorem et austeritatem, verum ad misericordiam[b] inclinari oporteret.

Palatinus Vilnensis[4] decretum prius latum minus sufficiens apellavit, non declaratum nempe, cuinam rei Zborovius, num laesae Maiestatis

---

[a] P *niema* sententiae. [b] O: ad misericordiam clementiamque.

[1] Jan Herburt. [2] Mikołaj Mielecki. [3] Piotr Myszkowski. [4] Mikołaj Radziwiłł.

Regiae crimini, num caedis patratae, per Tęczynium intentatae facinori, respondere de iure teneatur. Iis ambobus astipulati: Sandomiriae Palatinus[1] frater Samogitiaeque Praefectus[2] gener Samuelis. Hic vero instabat, ut Rex secundum iura patriae iudicaret regeretque Polonos.

Castellanus Sandomiriae[3] idem censebat terminum Zborovium non obtingere, se quidem duodecim loca in statutorum legibus reperisse, quibus omnibus non satis esset factum, si terminum Zborovius habiturus esset. Iure cautum esse, quod nemo coram Rege sisti nisi citatus teneatur: hunc nulla citatione in ius vocatum; sancitum etiam iudicem non prius decidere oportere causam, quam sit sententia concordibus votis collata et confirmata. His longis orationum ambagibus usis, quorum aliqua capita solum modo attingere libuit, ii senatores assensi: Nakłensis[4], Brzezinensis[a][5], Wiznensis[6] Castellani et Lithuaniae Aulae Marschalcus[7]. Tertii fuerant intermedii, qui in neutram partem inclinati ad ius scriptum referri causam eam voluerunt: Trocensis scilicet Castellanus[8], Bratislaviensis Palatinus[9], Poloniae[10] Lithuaniaeque[11] Thesaurarii.

Expeditis suffragiis ex parte Tęczynii asserebatur Zborovio terminum iuridicum impendere, nam Woynicensi[12] Praemysliensique[13] Castellanis apud Regem in primis conquestis Drohoievium[14] Samuelis nomine quaedam respondisse eodemque Woynicensi Castellano, suo fratrisque Wapovii nomine pleno senatu conquerente, ex parte Zborovii dilationem petitam ob veram laesi pedis infirmitatem querelaeque formam in scriptis sibi dari postulatam, quod utrumque concessum esset. Comparentem iterum in termino ex dilatione assignato, nulla exceptione prolata, adversus actorem proponentem sese defendisse et per deprecationem a Rege indulgentiam culpae supplicasse, quo negotio litem esse contestatam. Ultimo quoque progressu innocentiam purgantem Zborovium in Tęczynium culpam reiecisse petiisseque, ut a causa decreto Regio liber pronuntiaretur; eo modo satisfactionem per decretum postulavisse. His auditis Tęczynium Comitem suo Wapoviique nomine scriptas adversae partis allegationes dari sibi petiisse, quo concesso aliud a Rege decretum editum, nempe dilationem partibus ad praefixam diem certam institutam; in termino ex dila-

---

[a] *W rękopisach* Brescensis. *Jestto niewątpliwie pomyłka kopistów, gdyż przestrzegający ściśle hierarchię Orzelski nie umieściłby kasztelana brzesko-kujawskiego po niższym w urzędzie kasztelanie nakielskim.*

[1] Piotr Zborowski. [2] Jan Chodkiewicz, szwagier Zborowskich. [3] Hieronim Ossoliński. [4] Nikodem Łękiński. [5] Paweł Szczawiński. [6] Andrzej Iłowski. [7] Mikołaj Krzysztof Radziwiłł. [8] Ostafi Wołłowicz. [9] Andrzej Wiśniowiecki, zob. powyżej str. 149. U Nies. I. 220 mylnie Grzegorz (zamiast Roman) Sanguszko, zmarły w r. 1574. Wolff, Kniaziowie litewsko-ruscy, str. 576 podaje błędnie jakoby A. W. został mianowany 4 lipca 1572 r. kasztelanem bracławskim. Został on wtedy wojewodą. [10] Hieronim Bużeński. [11] Mikołaj Naruszewicz. [12] Jan Tęczyński. [13] Andrzej Wapowski. [14] Jan Tomasz Drohojowski.

tione devoluto[a] nullis exceptionibus Zborovii partem usam. Tum Woynicensem Castellanum legali impedimento sese tutatum, nempe de Wapovii lethali morbo, sollicitum, nullum certum ab eo responsum expiscari potuisse ideoque aliam dilationem postulavisse petiisseque, ut Wapovio de vita periclitante adversa pars apte a Rege provideretur. Ad eam provisionem ex parte Samuelis responsum amplas hunc possessiones habere, unde illa provisione (quae detentio potius dicenda esset) indignum esse, cum de facultatibus propriis cuivis satisfacere paratus esset.

Porro a Tęczynio continuata causa Regem, cognitis tunc utriusque partis affectationibus, muneris sui officio considerato maturaque senatorum deliberatione adhibita, provisionis viam eam decrevisse, ut scilicet certa indicta die utrinque non per causidicos aut amicos, verum personaliter compareretur, quod facere recusans in poenam convicti incideret causamque amitteret. In eo termino non constitisse Samuelem, male fortasse sibi conscium Wapovii morte interveniente. Igitur decretum Regium in damnata iam causa Zborovii debitae executioni subiciendum, sontem condemnandum, pro convicto pronuntiandum, poenas iuxta iuris praescriptum secundum delicti recentis atrocisque gravitatem extendendas.

Postridie *[10. III.]* consessu facto Rege senatuque praesente ab eodem Tęczynio dictum est nullum causae suae factum praeiudicium, quod ea pridie inchoata nec perfecta, tum demum ex usus legumque ratione continuanda esset. Processus omnis eiusdem causae pridie recitatus succincte repetitus est idemque quod supra denuo supplicatum. Etsi videlicet satis superque a Tęczynio ex documentis de iure scripto et genuino sensu legum prolatis, manifestissime probatum esset, decretum Regium in causa, de qua controvertitur, esse in termino legitimo, ex controversia partium secundum iura Regni tali forma processuque iudiciorum, quo hactenus causae honoris in Regno tractatae et iudicatae sunt, emanatum, tamen ut ea, quae toto hoc tempore pluribus verbis dicta sunt, brevi compendio exponantur ad ostendendam rei veritatem et integritatem legum conservandam, partem actoream succincte ea demonstrare. Principio constare caedem esse factam, personam, item locum tempusque homicidii patrati notum esse. Crimen aperte delatum, vulnera a Rege conspecta, idem crimen et causam in iudicium Regium introductam, dilationes reo concessas, hunc praesentem comparuisse, crimen confessum, veniam deprecatum. Igitur, posteaquam ex decreto priori Regio comparuisset idque secundo sprevisset, nihil omnino deesse, quod condemnationem eius inhibeat. Formam iudiciorum processumque in eiusmodi causis talem in hoc Regno observatum, nempe causas honoris uno contextu iudicari, terminos de die in diem prorogari, nihil conscribi, quousque definitiva sententia pronuntietur; personas iudicis, proiudicis notariique terrestris in talibus causis non adhiberi, cancellarios notariorum vices obtinere, actorem insti-

[a] P: involuto.

gantis personam gerere; caedularumque ius demonstrare leges nostras, nam et verbalia documenta ad controversias partium scribendas, ad requisitionem iudicis dari in scriptis idque usum atque experientiam in iudiciis comprobare. Quantum vero ad ius pertinet, axioma eiusdem manifestum esse litis cuiusvis originem contestationem seu citationem causae intentatae censeri: in civilibus autem causis id observari. Secus in atrocioribus criminibus fieri, ubi litis principium a comprehensione in loco criminis patrati inchoari, neque enim reum citationem litisque contestationem poscere, sed leges odio criminis commissi delinquentes capiendos mandare, captivitatis loco fidei sponsionem apud viros nobiles succedere. In istis simpliciter et de facto concedi, si in civitate patretur caedes, portas claudi, contubernia concitari, iudicium institui, poenam sumi, si in arce committatur praefectum absque parte instigante locum criminis editi invisere, visa caede, seu comperto crimine reum comprehendere. Id usque adeo esse validum, ut privatis quoque personis recentis criminis sontem capere praefectoque tradere leges permittant: tanto maiorem esse vigorem conventuum publicorum, pace communi firmatorum, tanto maiorem in enormibus delictis patratis in praesentia et ob oculos Regios, acerbiorem in senatore quam privato homine trucidato, cuiusmodi exemplorum multa iam documenta transacta esse. Haec a Wapovianis relata.

Ceterum totum id negotium exacte ordineque Latino idiomate conscriptum, per formam diplomatis editum Regique oblatum est, singulis utrinque allegationibus processuque notato, cui ea deliberationis Regiae decretique verba adiecta: »Nos animadvertentes contrarias sententias senatorum, qui conciliari nulla ratione poterant statutorumque obscuritatem et veluti quandam repugnantiam, censuimus causam utramque, de qua controvertebatur, coniungendam esse eodemque decreto decidendam. Et quoniam duo statuta ex parte Castellani Woynicensis allegabantur, ex contraria autem poena statuti anni millesimi quingentesimi septimi[1] a nonnulis senatoribus urgebatur et ab eisdem statutum anni vigesimi[2] statuto anni trigesimi noni[3] tacite quodammodo abrogatum dicebatur: itaque serie ipsa totius negotii et circumstantiis causae diligenter consideratis, praesertim, quod caedem non ex insidiis et deliberatione, sed impetu quodam potius et habita repentina contentione et veluti quodam casu et fortuito commissum esse constaret, censemus poenam infamiae, statuto anni vigesimi comprehensam, non posse ex aequo et bono ad hanc causam referri. Item anni septimi leviorem esse quam caedes intercesserit. Mediando itaque poenam in dissimili utriusque

[1] Statuta perpetua conventus generalis regni coronationis novi regis, Cracoviae 2 Marti a. 1507. Art. 17. De poena eorum, qui manu armata ad iudicia et conventus generales et particulares veniunt, zob. Corpus iuris polonici, Sectio I. vol. III. ed. Balzer str. 25. [2] Decreta conventus generalis regni, Bidgostiae 4 Decembris a. 1520. Art. 4. Poena turbantium conventus. Ibidem str. 607. [3] Constitutiones in conventu generali Cracoviensi a. 1539. Ustępy: Petierunt a nobis nuntii terrarum... i Crimen laesae Maiestatis... Vol. leg. I. 270.

statuti [a]specie accomodandam, quae tamen ex fontibus utriusque statuti[a] emanare videri possit, decernimus Samuelem Zborovium contumacem banniendum esse in perpetuum ex Regno Magnoque Ducatu Lithuaniae et Dominiis Regni cum confiscatione omnium bonorum, citra tamen infamiam. Etiam ex nunc decernimus decretum hoc ipsum nostrum debitae et finali executioni esse demandandum atque ipsum Samuelem bannitum et proscriptum in locis publicis voce ministerialis sive praeconis proclamandum esse ac litteras nostras universales ad capitaneos nostros super executione demandanda dandas et alia, iuxta formam et praescriptum iuris statutorumque Regni in talibus fieri solita, facienda et exaequenda hoc nostro decreto mediante: in cuius rei fidem sigillum nostrum est impressum«.

Decretum promulgatum neutra pars pro legitimo suscepit: Zborovianis rigidum existimatibus, Wapovianis levissime censentibus; itaque non solum utrinque a gratiis referendis abstinebatur, sed contracto et maesto vultu discessum est. Castellana porro Praemisliensis aliaeque matronae magno eiulatu Regi dira quaevis imprecatae, ut primum ultimumque eius decretum fieret, quod contra iuris normam tanto favore Zboroviorum tulisset. Sed non eae tantum, quarum causa illa interesset, sed cuncti paene Regni incolae tali decreto audito de integritate et sinceritate Regis desperare coacti sunt. Archiepiscopus Gnesnensis decreto lato asseveravit miratus, nunquam se quidem audivisse, ut ex causa summe criminali civile decretum prodiret. Pasquilli porro tum demum maiore numero accreverunt, omissis iam Zboroviis in Regem coniecti, qui foribus etiam ad conclave Regium magna industria audaciaque affigebantur: exprobrata isthic Monlucii mendacia, Gallici mores, iusiurandi contemptus, piorum persecutio, illecebrae Regiae multaque alia, quae referre non magis piget, quam dispudet. Rex porro tum decreto lato imprecatione audita, tum pasquillis istis maxime commotus, eosdem vulgari severissime prohibuit, sed ea severitate nil effectum, ipseque dolor, quo scriptores illi stimulabantur, sponte tandem resedit, non tamen sine summo Regis Gallorumque contemptu. Nec solis contenti chartis tum fuere Poloni, ad arma nocturnis paene temporibus concurrebant et cum Gallis multis utrinque caedibus perpetratis congrediebantur intentissimo gentis eius odio deflagrantes.

V. IVque[b] Id. Mart. die *[11. 12. III.]* pauca effecta sunt, praeterquam quod articuli certi iudiciorum formae attinentes conferebantur et quo iudicia eadem commodius tractarentur e medio nuntiorum deputati sunt, quibus singularum legum acervus conferendus et diversitas componenda commissa est, ita ut contrariis iis exsistentibus notum iam fieret, qua ratione in iudiciis procedendum et quae leges tenendae essent. Alii deputati formae confirmandorum iurium per Regem praestandae conscribendae et censurae nuntiorum committendae senatuique demum referendae et a Rege emendandae ac obsignandae gratia. Porro tum iis diebus, tum sequenti etiam negotium illud caedis

---

[a—a] *W* P *opuszczono przez pomyłkę kopisty oa* specie *do* statuti. [b] O: VI[0] V que.

Wapovianae, quo Rex senatusque, uti docuimus, magnopere distinebatur, multum temporis extrahebat, quo neutiquam alia maxime opportuna confici poterant.

Pridie Id. Mart. *[14. III.]* Konecius[1] Aulae Infantis Magister ab eadem ad nuntios missus est petens, ut ii apud Regem senatumque sui causa intercederent, nempe de negotio suo iustissime decidendo, de iis rebus, quae rite divino humanoque iure ex dispensatione testamenti Augusti Regis sibi attinuissent, sine mora restituendis. Eleganti oratione Konecius, tum earum facultatum rationem, tum Infantis nonnullas difficultates ac inopiae statum commemorabat. Postridie *[15. III.]* huic datum a nuntiis responsum, quo Infans contentissima fuit. Querelae multae tum atque excusationes a diversis personis variisque in rebus relatae, quibus crastina etiam die *[16. III.]* destinebatur, Rege senatuque Wapoviano iudicio cooccupato.

XVI. Kal. Apr. *[17. III.]* rumores nonnulli nuntiis allati sunt ac si quispiam his odium Regis contraheret et insigni contemptu afficeret parvaeque auctoritatis homines appellaret, quibus graviter ii permoti decreverunt cuncti Regem adire serioque de responso ad articulos dudum propositos dando admonere demonstrareque tum Regi, tum senatui moris antiqui fuisse, ut reges nuntiorum postulatis ante omnia imprimis satisfacerent, sine quibus quidquam sancirent, cum sint membra atque firmamenta Reipublicae; responsa postulare, ut tam ad praeteritas, quam futuras proponendas supplicationes celeriora darentur. His multis luculentis verbis a Praefecto Belzensi[2] relatis Rex respondit protractum aliquamdiu ad proposita nuntiorum responsum non negligentia quidem aut incuria[a] sua, sed difficultate, qua Zborovii atque Comitis Tęczynii negotio gravissimo distineretur iamque[b] se cum senatu iis de rebus disserentem[c] continuo responsum daturum, nec tunc solum, verum quaevis alia nuntiorum postulata deinceps referenda, nihil responso moraturum.

Tum Cracoviae Episcopus[3] consulto quaesiit, an ad duos dumtaxat articulos posteriores, an reliquos omnes propositos nuntii responsum flagitarent. Nuntii paulisper communicato consilio per eundem Zamoscium omnium se resolutionem petere responderunt: ubi confestim Krasinius[d][4] Episcopi frater subiecit non omnes illis articulis propositis consensisse[e]. Iis temulenti collegae verbis ceteri nuntii[f] rubore perfusi in proximum palatium abeuntes Krasinium, uti par erat, verbis odiosis castigarunt, quod tam audacter inconsultis reliquis in praesentia Regis senatusque adversatus esset. Postea de corrigendo eo errore consulentes reverti ad senatum et quod tantopere is oblivione laborasset, singulos septem articulos repetere decreverunt; quo facto reversi eos recensuerunt, ut confirmationem legum,

---

[a] O: iniuria. [b] P: neque. [c] O: conferentem. [d] O *ma przed* Crasinius *puste miejsce na imię.* [e] P: censuisse. [f] P: nobiles.

[1] Jan Konecki starosta łomżyński. [2] Jan Zamoyski. [3] Franciszek Krasiński.
[4] Prawdopodobnie Andrzej, sędzia ciechanowski, najmłodszy brat biskupa.

cuius formam cuncti delaturi essent, Rex edito diplomate exhiberet; declaratio laxandae Regiae obedientiae, quae in Gallis per oratores apte concessa esset [1], eidem confirmationi insereretur; ad sedecimviratum ab ordine equestri par custodum Regiorum numerus adiiceretur; iniuria Reipublicae, quae in Pryiemii persona a Konopaciis illata sustineretur, aequa ratione decideretur [2]; Prussi tam in senatu quam inter nuntios suis sellis ordine debito considerent; vacantes dignitates bene meritis indigenis dilargirentur [a]; salarium nuntiis usitatum erogaretur. Id porro antiqua consuetudine nuntiis terrarum comitia ineuntibus a regibus pendi consuevit, quo quantulocumque subsidio victum per comitiorum tempus sublevarent: remotis autem quinquagenas, propinquis trigenas marcas (quae libet quadraginta octo grossis aestimata) erogari moris est.

His dictis nuntiis descendentibus paulo post Rex ad eosdem misit significatum, quod Prussos miris modis ad assidendum invicem iuramentumque praestandum sollicitasset, quod neutrum isti concederent peterentque obnixe, secundum priores protestationes hac in parte editas, ut eorum iura atque libertates, diversae a Polonicis, antiquitus a Republica concessae, absolute confirmarentur; postularent etiam, ut e senatu certae designarentur personae, quae iura praedicta eorum reviderent Regique postmodum referrent. Postulatum itaque a Rege, ut posteaquam ipse ex ordine senatorio Cuiaviae Episcopum [3], Cracoviae [4], Sandomiriae [5] Vilnaeque [6] Palatinos ei negotio destinasset, idem nuntii facerent.

Hi ad ea deliberantes constituerunt de Prussico negotio ea in re multo ante deciso atque composito controverti amplius non debere, cum silentium iam eidem causae sit dudum impositum et comitiorum decretum amplissimum latum, cuius decreti executio iam esset facta. Augusto enim imperante senatum Prussicum Polono, itidemque nuntios eius provinciae Polonis assedisse et Reipublicae munia communibus consiliis transigere consuevisse. Rem igitur apertam planamque in dubium et praxim non esse vocandam: in hanc sententiam cuncti palatinatus, Vilnensi, Trocensi et Vitepscensi exceptis, concessere, qui tres palatinatus non alia de causa adversarii credebantur, quam quod res quoque suas cum Polonia dudum contractas convellere pari ratione meditarentur.

Postridie *[18. III.]* ea in re legati a nuntiis ad Regem missi deputatos causae Prussicae e medio denegantes Regemque hortantes, ne idem e senatu praestaret, cum iam dudum ea transacta essent. Interim autem illi quadrumviri senatores, quos nominavimus, habito prius cum Prussis colloquio, ad nuntios intervenerunt, Prussorum rationes atque earundem suasmet

---

[a] O: distribuerentur.

[1] Zob. powyżej str. 191. [2] Zob. powyżej str. 189. [3] Stanisław Karnkowski. [4] Jan Firlej. [5] Piotr Zborowski. [6] Mikołaj Radziwiłł.

refutationes referentes, videlicet, quod iis uno Rege cum Polonis utentibus praestabilius esset, decreto iam Reipublicae edito, toti Regni communioni adhaerere, quam seorsim consilia captare. Quibus quidem rationibus adducti, ad iuramentum iam tunc adacti sellisque suis considere inter Polonos iussi[a] essent. Id tum deputati illi senatores adducebant Prussos cum Polonis individuum censeri corpus, id vetustissimis actibus atque privilegiis comprobari, non enim veram illam esse Prussiam, quae tribus palatinatibus[1] contineretur, sed oram a Polonis prius habitatam et Crucigeris concessam, uti de Michaloviensi aliisque terris constaret, Suiecensi quoque et Gedanensi quondam palatinis exsistentibus (quod munus soli omnino Poloniae semper competebat) idem affirmari. Veram Prussiam eam dici, quae Principis ditione teneretur. Porro praeterita electione invicem ab his collata consilia, simul creatum Regem, legationem ad hunc expeditam, coronatum eundem, iuramentum, quod omnibus provinciis ex aequo praestabat, exauditum, quibus omnibus, et iis, quae dudum Lublinensibus comitiis constituta fuerant, iam Prussia in Regni haereditatem atque unionem rediret.

XIV. Kal. Apr. *[19. III.]* Rege aliquantum morbo gravato senatuque non conveniente, nuntii aliquamdiu praestolati, tandem dilapsi sunt. Ozga, cuius supra meminimus, in Christopherum Zborovium denuo invectus est, eodem responso, quo prius, absolutus[2].

Per id tempus Rex quidem quandoque senatui adesse solebat interdiu, non secus tamen atque nullo seu muto potius similis, cum praeter patriam nullam omnino linguam, Italicae mediocri usu excepto, calleret. Noctes vero totas paene insomnes ducebat, cum aliis illecebris tum lusu chartarum immoderatissimo indulgens, a Polonorum consuetudine eo usque abhorrens, ut nulla paene ea uteretur. Ideo et senatores contempti prae foribus consistere cogebantur, Gallis cum Rege in conclavi debacchantibus, accideratque saepenumero, ut senatores excluderentur Cancellariusque Regni[3], gravissimus senex, forte fortuna Regem[b] adire cupiens, a custode forium, Gallo, pugno percussus, reciprocus reverti non sine summo pudore cogeretur. Porro inter ludendum alea multum pecuniae pondus ad Gallos amittebat credebantque postea plerique consulto id hunc fecisse, non quidem amittendo, verum arte illa tradendo, ut eandem in Galliam clanculum asportarent. Eo tandem redactae res fuerant, ut principes omnes illo ipso tempore in Gallias abirent, de adversa Regis Caroli valetudine edocti, Guilhelmo Nivernensi Duce[4], Bibracho[5] Wicleroque[6] (*s*), sagacissimis hominibus relictis et cuncta Regis secreta absolventibus. Munera autem a quocunque data (cum Gallorum Regum moris non esse, dictitaret, eadem a quoquam accipere) Gallis suis tribuebat,

---

[a] O: missi. [b] P *niema* regem.

[1] Województwa malborskie, chełmińskie, pomorskie. [2] Zob. powyżej str. 195. Odpowiedzi niema. [3] Walenty Dembiński. [4] Louis Duc de Nevers (błędnie Wilhelm). [5] Gui du Faur de Pibrac. [6] René de Villequier.

quae magnum tum auri argentique et rerum gemnis oneratarum, tum equorum omnis generis, maxime insignium, compendium effecerant, quae omnia in Galliam per tempus illud breve abducta sunt. In Polonos vero largitionibus Polonicis et Lithuanicis adeo immoderatus fuit, ut omnes paene reditus reliquos Regni, qui Augusto vita functo nondum diriperentur, profunderet plusque iam omnino distribueret, quam Regni proventuum ratio demonstraret, debita vero iam maxima cumularet prorsus illis ipsis gestis id denuntiare volens, se curriculo temporis Poloniam propter inopiam deserturum. Enimvero contigerat aliquando, ut dum solita hora prandium sumere vellet et in consuetum palatium veniret, neque in culina quidpiam paratum, neque mensa omnino instructa esset, quod partim egestate, partim dissoluto ordine fiebat.

XII. Kal. Apr. *[21. III.]* apud nuntios Praefectus Sandomiriae[1] scriptum quodam, cuneorum nomine appellatum[2], sine auctore quidem editum, verum Cuiaviae Episcopo imputatum, quo is omnia interregni acta invertere studebat, legit. Eo sensu lingua Polonica institutum typisque excussum. Imprimis coronationem regis claudere interregnum, eandem ut ex electione emanatam, ita eidem continuam. Hac regem investiri regno, possessionem regni adipisci, ordinem, iustitiam ac defensionem populi tribui, fidemque ac obedientiam subiici ac iureiurando confirmari. Materiam eius actus esse regem et subditos, apparatum sive vestitum regium, diadematis impositionem, insignium regni traditionem et iuramenti religionem, efficientem causam pontificem Dei atque mortalium nomine eam caerimoniam absolventem, finem, ut novus rex confirmatus cultum divinum propaget, subditos regat, iudicet ac defendat, rempublicam integram servet et augeat. Id pomum rotundum, quae omnium figura est perfectissima, significare videlicet

---

[1] Andrzej Firlej. [2] Właściwy tytuł tego pisma, podanego tu w streszczeniu i przekładzie w wielu miejscach bardzo niejasnym, brzmi: Rozsądek o Warszawskich sprawach na Electiey przeszley do Koronaciey należącey (*s*). W Krakowie u Matheusza Sibeneychera, s. a. (1574). Autorem jest Jan Dymitr Solikowski, jak sam podaje w Commentarius brevis rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti... Dantisci, G. Foerster, 1647, str. 25 sq., zaznacza jednak przytem, że pisał tę broszurę z wiedzą króla i pod okiem Karnkowskiego: ...scriptum quoddam typis impressum, cum inscriptione Rozsądek o Sprawach na Electiey Warszawskiej do Koronaciey należących, in manibus hominum versari coepit. ...Quod scriptum fuit tam efficax, ut contrariae partis pro confoederatione laborantis impetum fregerit omnibus, tam in senatu, quam inter Nuntios, eius veritatem ac aequitatem pro se contra Confoederationem afferentibus. Cumque veritas palmam iam obtineret Sybeneicherus typographus a Firleio Marschalco Regni ob libellum impressum in carcerem coniectus est, quem Solicovius, se authorem libri professus, liberavit Quare Solikovius summa contentione in Senatu, apud Regem a Nunciis accusatur, qui cum se ad respondendum et iustificandum suum scriptum parasset, quippe quod conscio et rogante Rege una cum Episcopo Vladislaviae conscripserat: Archiepiscopus Gneznensis, ne solus in causa iusta Solikovius derelinqueretur, producta protestatione, se in eadem sententia esse una cum Episcopo Vladislaviae et universo Clero et Catholicis omnibus declaravit. Multis igitur utrinque multorum contentionibus pro et contra nitentibus, silentium accusatoribus tandem Regis responso impositum est. Por. Nehring, O historykach polskich XVI. w. Cz. III. O życiu i pismach J. D. Solikowskiego, Poznań 1860, str. 32 sq.

integrum et inviolatum regnum traditum, sceptrum ordinis potestatem agendi et imperandi facultatem designare, gladium iustitiae custodiam et pravorum mulctam indicare, diadema regis reverentiam, cum munere suo apte perfungitur nec terrenum tantum illud, sed aeternum quoque hunc manaturum, populi amorem, hostium terrorem et sempiternam non tanquam mortalis viri, sed veluti angeli memoriam. Ex electione porro coronationem, veluti ex linea punctum fluere[1], nullum enim coronari, nisi electum regem. Henrico Principe Andegavensi immenso omnium studio renuntiato Rege cunctos Varsavia dilapsos, paucissimos relictos quaedam insciis ceteris sanxisse, quod e Maiorum Polonorum Srodensi concilio, Płocensi item Mazovioque diplomate constare, a quibusvis Proszoviense Minorum Polonorum concilium dissentire maxime. Iam cupere quosdam in coronationis comitiis de modo novo locoque electionis consulere, alios velle Regi demonstrare, ut pari ratione electionis suae beneficio cunctis Regni statibus imputet, alios formam privilegii a Rege obtinendi poscere, alios confoederationem priore vel posteriore loco ac tempore adiiciendam postulare, alios rigorem conditionum Regi propositarum reprehendere, probare easdem alios et multo rigidiores adnectere velle, aliis placere iusiurandum Regium, idem nonnullos improbare. Quarum omnium quae salutares, quae vero perniciosae videantur, ita se declarare. Interregno praesenti necessario electionem Regis factam; interim internae tranquillitatis conservandae causa iustitiae modum, iudicia et confoederationem priscam approbatam, externae tuendae pacis gratia limites Regni munitos. Unde[a] domi concordia forisque securitate constituta electionem initam, Regem creatum eiusmodi, pro quo summae Deo debeantur gratiae. Iisdem comitiis importune illa facta veteres dissensiones concitatas, formam Reipublicae immutatam, constitutiones a quibusdam insciis alteris sancitas, unitatem distractam, obedientia populum solutum. Nam ut singula ea diluantur, sex argumentis probari. Primo, Rempublicam Polonam tribus ordinibus constare: rege, senatu atque nobilitate; unum horum absque reliquis duobus quidquam sciscere posse. Igitur in interregno in absentia regis, omnium consiliorum moderatoris et partis, irritas sanctiones factas, nec ea, quae per id tempus statuta essent, utroque statu atque consensu omnium dissentiente sancita rata esse. Electionem non per nuntios terrarum, verum per ipsammet nobilitatem initam, id ipsum electionis vocabulum testari, cuius celebratio cuivis libera esset, itaque regem quidem alteris absque alteris legere, iura concedere, sed cetera citra reliquorum voluntatem promulgare eadem vetare. Omnium item agendorum suum locum ordinemque esse eiusmodi, regem necessitates Reipublicae in conciliis proponere, de iis nobiles consultare, plebiscita nuntiis electis com-

[a] O: unquam.

[1] W polskim oryginale (o. c. str. nieliczb. 3) brzmi to zdanie: Jusz tedy wiemy, co jest Coronatia, która iest continuus actus cum electione, y nic bywa jedno personae electae, y zaras by być miała, kiedyby obrany Pan praesens był, Fluit enim ex electione sicut linea ex puncto...

mittere[a], hos in comitiis universalibus cum rege senatuque eadem constituere. Hoc vero pacto nihil in interregno factum leges nullas sancitas neque rogatas fuisse. Porro, quae electionis comitiis[b] statuta sunt, cum non intendant, non perpoliant, non perficiant, sed mutent ac relaxent Rempublicam, perniciosa patriae censeri; ultimo Rempublicam tantum esse perfectam, quantum unam et unitam, perfectionem enim omnem ab unitate progredi; electionis sancitis eandem dissolvi et distrahi quatuor his cuneis: confoederatione scilicet unitatem fidei, absolutione a iuramento unitatem obedientiae, sedecimviratu unitatem regiae potestatis, diversitate iudiciorum unitatem provinciarum[c]. Ceterum in rempublicam, instar hominis diversis constantem membris, tantisper valere, quantisper membra illa, una ratione corpori inserviunt, si vero haec clarius declaranda sint, quatuor rebus Rempublicam Polonam indigere, nempe: ut de legibus cuncti sciant, singuli consentiant, consulto deliberent, probabiliter finem consequantur. Horum nullum interregni legibus affuisse et auctoribus earum distractis et fine pernicioso exsistente. Ac primum confoederatione licentiam cunctis fingendae propugnandaeque religionis laxari; nec hanc ab omnibus, tum praesentibus, approbatam; hac concordiae loco diversitates animorum et opinionum confirmari eaque licita, quaevis etiam sceleratissima patrata fore atque impunita, si patrator sese tutatus sit, quod ea eius religio facinoris committendi fieret; eadem comperta, exteros omnes, qui in aliis gentibus nullum locum habent, in Poloniam, velut licentiae asylum, conventuros ac teterrimis difficultatibus eandem involuturos; Deum porro (quo irato nulla salus fit) commotum, quod foederis iuramento blasphemiae quaevis sit firmatae, quas poenas a nobis exacturum? Eandem confoederationem, uti reliquis omnibus, ita Regi quoque servire; hunc porro, si crederet iuramentum non esse servandum, eiusdem legis praescripto fore tutum, errorem quippe parvum principio, fine fieri maximum. Eadem quoque plerosque iam eos sumpsisse spiritus, ut post electionem multa fana[d] diripuissent. Absolutionem subditorum a iuramento Regio quod attineat? equidem ea licentia nullum tempus contumeliis fore vacuum, futurum enim quempiam, qui non nihil effingat, quod non impleat Rex et Regi obedientiam deneget; hac re vero ad seditionem et postea tyrannidem sterni viam; Regi frenum non iniiciendum esse, sed vetus in statutis Regni expressum renovandum, Regem autem nunc innocentem frenari, ambitioni nostrae[e] nullum modum imponi. Hos itaque duos articulos apertam anarchiam stabilire. Sedecimviratum manifestam esse oligarchiam et mutare formam Reipublicae[f], nam et universitatem omnium in paucorum manus includere et Regiae potestatis unitatem in plurium potentiam dividere et dispergere. At nostram Rempublicam ex uno atque omnibus constare et inter haec medium senatum habere; sedecimviros illos, vel Regni Regisque

---

[a] O: ammittere. [b] P *niema* comitiis. [c] P: provinciarum dissolventem. [d] O: templa. [e] P *niema* ambitioni nostrae. [f] O *po* reipublicae *ma w nawiasie* (ex uno atque omnibus constare et inter haec medium senatum habere).

summos procuratores, vel dictatores sive bassas factoresque appellandos. Hos, si Regis atque libertatis sint custodes, ceteris senatoribus nihil relicturos, nobilitatis vero munus multo deterius futurum facilioremque eorum corruptionem, qui regis atque libertatis sint custodes[a] senatus ac equestris ordinis potestatem seu principatum sint habituri. Nam nullius Regem auctoritatis futurum, si sedecimvir hunc exauctorare possit. Iam universam Poloniam unum Piastum gignere nequeuntem, unum sedecimvirum sine dubio temporis successu parituram, cui negotio, cum messis in herba esset, occurrendum esse. Idem vero de diversis provincialibus iudiciis intelligi, nam si singulis provinciis leges edere liceat, necessarium fore, ut et dignitates et principes regesque statuere immune fiat. Quam ob causam iudicia nova Augusto regnante ante aliquot annos sancita ea lege celebrata fuisse, quod una tantum vice fieri permitterentur[1]. Enim vero coniicere se illos, qui hunc Regem honeste recusare non possent, ea ratione per indirectum: confoederatione inobedientia, sedecimviratu et iudiciis immunes ab hoc fieri desiderare, novo ac inaudito iuramento praestando hunc compellendo, proprios proventus adimendo, ita ut cuncti regnent, ille unus omnibus obediat. At dicturos quosdam correctione leges indiguisse et depravatum Reipublicae statum in meliorem formam redigi reformatumque novo Regi tradi oportuisse. Eos scire debere diversam esse veterum errorum correctionem ab sanctione novorum. Constitutiones quippe neminem afficere, nisi omnium ordinum consensu factas. Erroribus interregni demonstratis iam se ea prolaturum, quae in coronatione sancienda ea nimirum sine quibus haec consistere nequeat, nempe sponsalia quaepiam inter Regem et Regnum vetusta consuetudine utrinque ineunda, Regiam personam ordinate procurandam, eidem officiales aulae aulamque integram tradendam, expensas mensae aulaeque providendas, legationes ad exteros principes expediendas, Danicum, Moschicum, Rigense et Livonicum, Suecicum, Prussicum et beneficiariorum negotium discutiendum et decidendum, an a bello reparandave Republica Regni gubernacula sint inchoanda? Ea esse recte ordiendi imperii fundamenta, non factiones foederaque ineunda, licentiam edicendam, legibus silentium imponendum, Regem mutum ac mancipium edendum. In comitiis universalibus quaevis citra alios, domi remanentes, sancire posse, cum nuntii omnium terrarum faciem repraesentent, in electione nihil horum constitisse, nam hanc a praesentibus tantum confectam, qui tamen implerisque dissensissent. Pari ratione nil aliud nuntiis eo conventu attinere, quam coronationem atque iuramentum Regis peragendum et ea, quae iam commemorarentur. Quapropter verendum, ne alterius libertatem opprimendo propria amittatur: in una navi (ut est proverbium) cunctis navigantibus communibus periculis fortunaque utentibus. Nec vero

---

[a] P *niema* atque libertatis sint custodes.

[1] Ordinatio et constitutio novorum iudiciorum in Conventu Generali Petricoviensi a. 1563 facta et laudata (Vol. leg. II. 21 sq.) Por. Balzer, Geneza trybunału koronnego, str. 138 sq.

sibi constare, an unanimi mandato omnium in electione praesentium illa committerentur, quae in Gallia cum Regibus tractarentur, scire autem se paucos eorum expertes fuisse idque inde conici, quod multi aegre ferant, isthic ea constituta. Antea peregrinos aestimasse, quod libere Poloni elegissent reges suos; at tot conditiones adiectas neutiquam liberas esse, ita ut iam praedicetur passim non creasse hos regem, sed libertates patrias turpi aere venumdasse *(s)*. Porro hos solius libertatis gloriaeque tuendae causa eum creasse, in Galliis vero de foedo questu multum negotii et altercationum insumptum fuisse. Igitur Regem clarissimae stirpis creatum, non dedecore notandum, gloriae virtutumque gratia electum, non onerandum tanto pondere, quod aliae gentes neque tyranno imponerent, electum commodi publici causa non aliorsum ducendum, quam ad communem gloriam gentis nostrae conservandam, cuius gratia sanguine effundendo non parcatur, vita profundatur, facultates amittantur et quae eo maxime tempore per universum orbem libertatum specie decoraretur. Non quaerendum utile privatum sed publicum emolumentum, temperate procedendum [a], nimia vitanda. Admonitione tandem eleganti addita, qua in Regem praesentem inclinentur [b], adiectum pro epilogo: si nuntii quidpiam possibilis decorique exposcant facturos se [c] et sedulo provisuros, ut, quaecunque unanimi consensu futuris comitiis sanciantur, Rex tenere confirmareque esset adstrictus.

Ad hunc modum scriptum illud editum, haud dubios animos [d] de sancitis tanta cura, tanto labore impensisque conditionibus [e] Varsaviensibus, quibus tum ipsimet spirituales [f] consenserant, magnopere commovit, illos vero, qui Regiis partibus faventes et spiritualium [g] esculentis saginati fuerant, impensissime confirmavit; orta inde ingenti rerum mutatione et rebus certissimis in dubium vocatis, ut infra patebit.

XI. Kal. Apr. *[22. III.]* nuntiis ad Regem senatumque venientibus responsum ab Rege per Cracoviae Episcopum eundemque Procancellarium Regni eiusmodi datum [1]: Primum militarium stipendiorum rationem maximam Regem habiturum, magna vero inopia aerariorum Poloniae Lithuaniaeque exsistente ad Thesaurarium utrumque [2] deputatos legisse Cracoviae [3], Wilnae [4], Sandomiriae [5], Russiae [6] Podoliaeque [7] Palatinos, Samogitiae Praefectum [8] et Aulae Polonae Marschalcum [9] iisque iniunxisse, ut rationes omnes aerarii persolvendorumque stipendiorum diligenter pervestigarent. De salario nuntio-

---

[a] O *niema* temperate procedendum. [b] O *ma po* inclinentur: animi et praefati errores interregni reiciantur. [c] O *ma po* se: (senatores nimirum infulatos) fraternae claritati connivendo. [d] O *niema* haud dubios animos. [e] O: constitutionibus. [f] O: sacerdotes. [g] O: episcoporum.

[1] Odpowiedź Krasińskiego na artykuły podane przez posłów (zob. powyżej str. 202) druk. w Uchańsciana IV. 333. [2] Hieronim Bużeński, Mikołaj Naruszewicz. [3] Jan Firlej. [4] Mikołaj Radziwiłł. [5] Piotr Zborowski. [6] Jerzy Jazłowiecki. [7] Mikołaj Mielecki. [8] Jan Chodkiewicz. [9] Andrzej Opaliński.

rum velle se veteri cosuetudini insistere et nonnullis senatoribus commisisse, uti similia exempla perquirerent, quibus eius salarii largitio coronationis tempore comprobare posset; nolle se quidpiam nuntiis adimere, quod eorum muneri attineret, sed nec thesauro exhausto onus eiusmodi conciliare cupere, quod usu non fuisset observatum. Vacantium dignitatum distribuendarum postulationem grate se accipere, cum et Reipublicae necessitas et ius scriptum eandem extorqueat, sed neque officiorum, neque personarum ratione satis ad huc explorata paulisper praestolaturum et apte proque necessitate quaevis munera dilargiturum. Confirmationem legum daturum se ea ratione, qua priores Poloniae Reges concedere consuevissent. Quare daturos nuntios apertam[a] operam, ut eius confirmationis unam formam cum senatu ineant et quamcunque eodem consensu conscriptam protulerint, eam demum se promulgaturum. Articulum de obedientia quod attineat meminisse Regem, qua stirpe ortus quave educatione morum imbutus sit ac qua ratione cunctas actiones suas hactenus direxerit; ideo provisurum, ne eo puncto quidpiam per se transgrediatur, quod detrimentum Regno contracturum esset. Sedecimviratum ita se accipere, ut iis summas agat gratias, qui magnam dignitatis Regiae rationem habeant, cuius uti respectum iustum habendum, ita propulsandam[b] infamiam seu ignominiam; ergo neque Regi, neque senatui eam ex ordine equestri custodum Regiorum adiunctionem gravibus de causis probari. Petere hunc, ut itidem cum senatu ii articuli moderentur, velle enim non solum ea, quae iureiurando firmasset, sed quae etiam verbotenus cuique pollicitus esset, abunde exequi. Pryemii causam, multis tunc arduis negotiis distentum, examinare nolle, verum, quo facilius in ea informaretur, commisisse nonnullis senatoribus, nempe Łanciciae[1] Brestaeque[2] Palatinis Gneznensique[3] et Sanocensi[4] Castellanis, ut perpensam eam summatim sibi referant, num sit ea publica an privata censenda. Porro quae de addendis a nobilitate sedecimviris cum pari potestate deputatis relata essent, non quidem Regis verum senatus dumtaxat nomine commemorata.

Episcopo Cracoviensi finem dicendi faciente proceres Lithuani protestati sunt se confirmationi legum per Regem edendae nequaquam assentiri priusquam decretum defuncti Regis Augusti tollatur, donec videlicet Wolhinia, Podlachia, Kiiovia et Bratislavia Lithuaniae redderetur. Sed Wolhinii ceterique nuntii eorum omnium discutiendorum gratia in consuetum locum discessere.

Postridie *[23. III.]*, Rege adversa affecto valetudine, in senatu quidpiam actum est, apud nuntios tantundem paene. Id gravissime latum, quod pridianum responsum eiusmodi a Rege sibi datum esset, quod nulli rogationi directe satisfaceret; conclusum admonendum senatum, ne deinceps similia

---

[a] O *niema* apertam. [b] O: propellendam.

[1] Jan Sierakowski. [2] Jan Służewski. [3] Jan Tomicki. [4] Mikołaj Herburt.

sibique peracerba responsa referret. Cum Lithuanis multae factae altercationes de provinciis illis, quas sibi arrogarant, ita quidem, ut nisi affuissent qui litem dirimerent, res in seditionem versa fuisset. Sequentes duo dies similiter extracti Rege molestiam et gravitatem morbi incusante.

Nuntii pertaesi morae, quae a plerisque consulto facta credebatur, eorum quae a Rege dicta essent memores, quod is sibi cum senatu concordiam inire suavisset, nec senatum convenientem animadvertentes, ad Regem saepius legatos mittebant sollicitatum, ut senatum convocaret, quocum sibi de plerisque Reipublicae munibus conferre oporteret, quod et Regno salutare et ad decidendum Regi convalituro expeditius foret. Rex a nonnullis Polonis, ut credebatur[a], persuasus respondebat scire se non fuisse morem eum in Polonia observatum, ut coronato Rege quidpiam utrique ordini invicem in Reipublicae negotiis tractare liceret, ideo se colloquii illius quod invicem nuntii cum senatu habituri essent percupidum, tantisper illud diferri cupere, donec convalesceret praesensque eidem interesse posset.

VII. Kal. Apr. *[26. III.]* de tanto tempore vane absumpto maximopere anxii nuntii quadrumviros ad Regem miserunt flagitatum, ne se otiosos frustra tempus terere pateretur consideraretque veteris esse consuetudinis (quae plerumque apud Polonos pro lege habetur), ut in negotiis, de quibus inter senatum atque nuntios non constaret concordia et quae per Regem mediatorem decidenda essent, liber esset utriusque ordinis conventus et colloquium etiam absente rege, licet incolumis esset et ea de re tum a senatu, tum nuntiis flagitatus, interim paulisper secederet. Eam vero consuetudinem, uti alias omnes leges et usus, Regem iuramento comprobasse; multa alia relatione dignissima ea legatione commissa fuerant. Verum nuntii in conclave admissi non fuerunt integramque horam non sine dedecore maximo prae foribus astantes et pulsatis modice foribus intromissionis signum referentes. Polonica lingua primo, mox Italica quaedam verba per clausam ianuam a custode forium audientes tandem ad collegas[b] reversi ea retulerunt. Indignissime contemptus ille latus a novo peregrinoque Rege plerisque credentibus Polonorum ipsorummet, odio nuntiorum laborantium, consilio illa accidisse. Ita nunc discessum est non sine summo iustoque dolore. Rex ea resciscens ad plerosque nuntios in eorum hospitia permittebat (*s*), non admissorum eorundem legatorum causa sese purgans, et perendie post haec per Aulae Regni Marschalcum[1] ad omnes misit nuntios, postea ipsemet per Bibrachum[2] in senatu elegantibus latinis verbis sese excusabat, non se adventus horum redditum certiorem fuisse, neque sua causa id factum affirmans.

Porro nuntii, ne quidpiam de diligentia remitterent, constituerunt ante singulos ex cunctis palatinatibus ad suosmet proceres delegare monitum, ne

---

[a] O: rebatur. [b] P: nuntios.

[1] Andrzej Opaliński. [2] Gui du Faur de Pibrac.

muneri suo deessent et quavis die in suum consessum convenirent, cum id Reipublicae necessitas exigeret. Apud quenquam ea valuere et eadem die praeter Łanciciae [1] Brestaeque [2] Palatinos ac Gneznensem Castellanum [3] nemo aderat, qui, ceteros absentes praestolati, dilabi cogebantur. Ceteri sese excusabant, quod posteaquam Rex ei colloquio interesse desideraret, neque sibi convenire licuisset; ita integra hebdomada vanissime abiit. Apud nuntios praeter querelas privatas et iurgia cum Płocensibus de protestatione [4] ac Lithuanis de provinciis, quas appeterent (apud quos tamen ullae valebant rationes) [5], quidquam confectum.

V. Kal. Apr. *[28. III.]* Rex morbum simulans senatum admonuit, ne interesse consilio negligerent nuntiosque simul convocarent, quod factum quidem sed tardissime a senatu, funere Nicolai Macieiovii Lublinensis Palatini paulo ante defuncti tumque celebrati distento. Convenit is tandem; imprimis disputabat, an cum nuntiis invicem convenire iis tutum esset? Multis habitis sermonibus, vocati nuntii praesto affuerunt ea peroratione ad senatum habita [6]: »Persuademus nobismet omnino Regem, exemplo praedecessorum suorum Poloniae Regum, Reipublicae necessitates diligenter providere et cunctorum, quae concordibus sententiis sciscerentur, sedulam rationem habere, sed concordiam mutuo ineundam mutuo colloquio indigere, quo videlicet illis, quae iam dudum unanimi omnium incolarum Regni consensu conclusa essent et quae evenire necesse sit, commemoratis, concordia eidem composita afferetur. Quam quidem rem concedi nobis petieramus non novae alicuius rei sanciendae, sed veteris consuetudinis renovandae gratia, quae etiam a Rege iureiurando inter cetera comprobata esset. Reges quippe priores, non solum non denegabant eiusmodi consessus, sed ultro eo imminente, seorsum, solio surgentes, concedebant. Ergo non dubitamus petita nostra non fore deinceps parvipensa, cum ea pro primario libertatis fundamento reputemus. Vos vero senatores demiramur Regi ea non inculcasse, cum eam consuetudinem antiquitus observatam noritis; sed hoc non vobis omnibus imputamus; plerosque enim curasse privata monita nostra et consessum, si per ceteros licuisset, inire voluisse. Credimus aliquos vestrum esse, quos ipsimet melius nostis, qui toto conatu enituntur, ne Reipublicae salutares consultationes ad suum perducantur effectum. Regi certe nos succensere non oportet, de cuius moribus naturaque optima quaeque nobis pollicemur, qui tamen privatim a quoquam instruendus non videtur, cum id munus proprie senatoribus incumbat. Vos vero dehortamur, ut deinceps consuetarum libertatum accuratiorem curam geratis nec pluribus tunc vobiscum expostulando. Ad responsum per Cracoviae Praesulem [7] nobis nuper datum Regi ita respondere visum est:

---

[1] Jan Sierakowski. [2] Jan Służewski. [3] Jan Tomicki. [4] Zob. powyżej str. 195.
[5] Zob. powyżej str. 210. [6] Druk. w Uchańsciana IV. 336—8, w oryginale (po polsku), jako mowa zwrócona do króla. Wierzbowski podaje błędnie jako dzień wygłoszenia 24 marca.
[7] Franciszek Krasiński; zob. powyżej str. 209.

de militum absolutione petimus, ut is debito muneris sui pactisque innixus solutionem eorum rite provideat, quandoquidem ea inter cetera Regni debita recenseatur. Salarium nobis debitum ac consuetum exposcimus, quod a praedecessoribus Regiis pensitatum, vosmet, qui tunc lateri Regio assidetis anteque in ordine nostro consederatis, testes producimus. Vacantes dignitates distribui ex legum praescripto postulamus. Confirmationem legum ita requirimus, ut non ambiguam, verum a Rege debitam, de qua conscribenda, non requirenda amplior concordia, nam electionis decreto conditioneque, qua hunc Regem crearemus, perpensa patebit evidentissime, qua ratione ea concedenda sit, quae etiam a Rege per legatos primum Varsaviae, deinde ab ipsomet Parisiis promissa et iuramento obfirmata esset. Id restat, ut quam ab electo Rege concessam, ab eodem coronato comprobatam confirmationem habeamus. Deputatos sedecimviros ex nobilitate addendos quod non censueritis, nos id negotium faustiori tempori aliquando eventuri tribuere necesse est, ita tamen, ut eorum, qui iam assignati sunt, certus numerus ordoque praescriptus observetur. Pryemii causam, Reipublicae propriam, iterum iterumque vobis commendamus enitentes, ut ea sine mora non secus atque publica absolvatur. Extremo requirimus, ut acta legationis Gallicae per Reges oratoresque nostros transacta typis excussa sigillisque Regni communita divulgentur, cum a concivibus nostris iniunctum nobis sit, ut ea illis authentice exhibita referamus«.

Oratione peracta nuntii Lithuani per suum Marschalcum[1] petierunt senatum, ut is apud Regem intercederet, ne confirmatio legum concederetur, donec ademptae provinciae Lithuanis a Polonis restituantur, affirmantes non se quidpiam auspicaturos, donec ea controversia decideretur, decretum restitutionis per Augustum Regem promulgatum abrogaretur Lithuanisque provinciae restituerentur. His proceres Lithuaniae, Wilnensis Palatinus[2], Samogitiae Praefectus[3] Trocensisque Castellanus[4] adiumento subsidioque fuerunt. E contra Kiioviae Palatinus[5] multique alii his adversabantur, ipsi vero, de quorum corio[a] agebatur, quamvis servitutem potius se perferre malle, quam ad Lithuanorum iugum redire profitebantur, quorum uti potestatis Regno adiungi fuisset, ita eiusdem facultatis unionem retinere.

Lithuanis altercantibus Łysakovius[6], Krasinius[7] Warszeviciusque[8] Mazovii nuntii protestationem legerunt Mazoviorum nomine editam, qua

---

[a] O *ma puste miejsce zam.* corio.

[1] Wacław Agryppa. [2] Mikołaj Radziwiłł. [3] Jan Chodkiewicz. [4] Ostafi Wołłowicz. [5] Konstanty Bazyli Ostrogski. [6] Prawdopodobnie Jan podkomorzy nurski, poseł na sejm lubelski w 1569 r., zob. Vol. leg. II. 88; por. Papr. 435, Nies. VI. 299. [7] Prawdopodobnie Andrzej sędzia ciechanowski. [8] Krzysztof. Ustępy odnoszące się do Warszewickiego ogłosił Wierzbowski w wydawnictwie: Krzysztofa Warszewickiego Niewydane pisma. Warszawa 1883. Pars. III. Christophori Varsevicii vitam ac res gestas illustrantia varia documenta. Excerpta ex opere Sventoslai Orzelski »Interregni Poloniae libri VIII«. str. 211.

asserebant non alia quavis causa se tum Cracoviam missos nuntios, quam coronationis et iuramenti Regii absolvendi et confirmationis secundum iuris formam antiquumque morem obtinendae gratia venisse. Constitutiones cunctas, sub electione sancitas et Regibus per oratores traditas[a] ab iisdemque iuramento firmatas, uti sine consensu suo conditas, reprobare neque iis assentiri protestabantur; igitur se salvis iis confirmationem expetere nolle.

Haec accepta senatus priusquam sententias diceret per legatos suos Regi nuntiavit, qui benigno responso declaravit se concordiae ineundae percupidum ei conventui interesse optare, etiamsi cum lecto isthuc deferendus esset, nunquam vero se eundem conventum nuntiorum cum senatu prohibuisse, sed tanquam Regem novum lubenter adesse colloquio illi cupivisse, dolere autem quam maxime, quod tertia ante hanc die nuntiorum legati ad se intromissi non essent.

Postridie *[29. III]* senatu conveniente, Gnoinius[b][1] e Scepusiensi seu Podgoriensi tractu questus est gravissime, quod Franciscus Humiennius[c][2], Ungarus in confinio Carpati montis Scepusiique commorans, nocte quadam trecentos paene equites ad occupandam suam domum immississet, quibus irruentibus se e lecto, gladio arrepto, indusio dumtaxat opertum, prosilientem circumdatum verberibusque petitum ac sauciatum atque ex annulo, quem digito gestasset, pro domino domus agnitum, captum vinctumque ad eundem Humiennium adductum; possessionesque eius cunctas mobiles, equos canesque et universam suppellectilem eodem abreptam, postea aestimatum quatuor florenorum milibus, deinde in turrim, qua aliquot cadavera pridem interempta putridaque iacebant, iniectum, horrendae tandem mortis vitandae gratia aestimatam summam certo tempore redditurum, nec unquam vindictam meditaturum spopondisse. Liberum factum apud Caesarem questum id responsi retulisse, quod graviter is suum casum tulisset et tum suamet mulcta hunc condemnasset, tum in Polonia sibi sistere certo tempore promisisset ac sibi forte non conciliatum, capitis poena condemnare pollicitus esset. Petiit mirum in modum, ut litterae a Rege ad Caesarem ea de re perscriberentur, quo celerior sibi iustitia cum atrocissimo praedone et hospite praestaretur.

Ceterum cum de confirmatione legum tractari deberet, graviter a senatu id acceptum, quod praesentibus nuntiis sententiae dicendae essent unusque horum Cuiaviae Episcopus[3] Straszo[4] nuntio dixit, non regem hunc esse, ferre tamen sibi suffragium iubere. Is respondit: non regis se, verum nuntii fungi officio, idque cum ceteris flagitare collegis, ut ea libertate, quae immunis antea fuerat, tum quoque Regni munia absolvere se praesentibus liceret. Alius porro inflammatus subiecit, velle nuntios, ut spec-

[a] O *niema* traditas. [b] O *ma przed* Gnoinius *puste miejsce na imię.*
[c] O: Huncinius.

[1] Krzysztof. [2] Homonnay. [3] Stanisław Karnkowski. [4] Prawdopodobnie Lenard burgrabia krakowski.

tantibus iis senatoria vita proderetur. Ad quae Straszus: non proditionem eam, sed fidele consilium cum confratribus[a] suis nuntiis coniunctum censendum. Episcopus subiecit eum morem conferendorum consiliorum prius quidem fuisse, sed iam demum Henrico regnante cessaturum.

Sequenti porro die *[30. III.]* Praesul ille spe sua frustratus, nam Rege praesente et nuntiis serio instantibus obtentum est, ut per Marschalcum suffragia ordine dicenda distribuerentur. Igitur ab Archiepiscopo tum decumbente suffragium latine descriptum imprimis lectum est iis verbis editum[1]: Quemadmodum antea toto interregni tempore, in conventu electionis novi Regis circa Warsaviam proxime celebrato, quandocunque aliqui articuli praeter actum electionis Regiae proponerentur et introducerentur, totus status[b] et ordines spirituales cum magna parte status secularis ac ordinum eius non modo iis non consenserant, verum etiam sollenniter reclamaverant et ne aliquod in posterum robur haberent tempestive protestati sunt. Atque ipsorum primus ex oratoribus pro electo Rege Henrico missus Posnaniae Episcopus[2] Parisiis totius status ac ordinum spiritualium ac ceterorum secularium, sibi hic et ibi adhaerentium et adhaerere volentium, mandato eorum obsecundatus, in forma sufficienti sollenniter repetiit, prout praemissa in protestationibus et reclamationibus status et ordinum ac oratorum praedictorum latius et plenius continentur, ut his absentibus atque intercedentibus nihil aliud illo tempore praeter electionem novi Regis statui, promulgari atque concludi, iuribus Regni it exposcentibus, potuerit, ita et nunc, cum iam venerit tempus confirmandorum per Regem iurium, Archiepiscopus Gnesnensis, Regni Primas, ob infirmam valetudinem interim a senatu absens, et item alter Archiepiscopus Leopoliensis[3] similiter et omnes Episcopi praesentes suo et aliorum absentium episcoporum, abbatum ecclesiarumque omnium cathedralium et cucullatorum[c] nominibus, tamquam universus status spiritualis et omnes eius ordines cum magna parte status secularis et ordinum sibi adhaerentium et adhaerere volentium non consentiunt, sed reclamant, contradicunt et protestantur: articulos, in conventu electionis Regis a quibusdam secularibus sine consensu omnium unanimi reclamantibusque dictis protestantibus, non loco, non tempore, non modo, nec ordine debito ac legitimo conscriptos et nunc Regi porrectos, in confirmationem iurium Regni inferri non posse, nec debere tum ex his rationibus, quae sunt in praedictis protestationibus praescriptae[d],

---

[a] O: collegis. [b] P: senatus. [c] O *niema* et cucullatorum. [d] O *niema* praescriptae.

[1] Wotum prymasa zgadza się częściowo dosłownie z memoryałem Uchańskiego, przedstawionym Henrykowi w sprawie potwierdzenia przywilejów d. 19 marca 1574 r. Druk. w Uchańsciana II. 283; zob. nadto list Uchańskiego do króla, Kraków 6. kwietnia 1574, z prośbą, by nie wydawał potwierdzenia przywilejów jak tylko według dawnej formy. Uchańsciana I. 223. [2] Adam Konarski. [3] Stanisław Słomowski.

[a]quas hic pro expressis habere volunt[a], tum quod iura Regni publica, quibus se Rex sollenni iuramento subdidit et obligavit, nullo modo patiuntur taliter promulgata, prout illi articuli conscripti sunt, aliquam vim, robur aut auctoritatem iuris et constitutionem habere, quibus sanciendis et promulgandis modus et ratio legibus Regni praescripta est. Quod ad constitutiones novas faciendas attinet, non solum conventus particularis et generalis in eisque praesentia Regiae Maiestatis, sed etiam praeterea consensus omnium unanimis praelatorum, baronum et nuntiorum terrestrium denuo requiritur et non modo citra hunc nullam vim, sed nec normam legum aut constitutionum habere possent. In quam sententiam multae et praeclarissimae leges Regni exstant, semper inviolatae, per Regem modernum iuxta exigentiam iuramenti eius Maiestatis tenendae. Principio[1] enim ita statuit Casimirus anno millesimo trecentesimo octavo[2], folio octavo et postea quinquagesimo tertio[3], quo statuto non solus sed una cum praelatis, baronibus ceterisque nobilibus consensuum diversitatem et varietatem animorum damnat eiusque incommoda enumerat, itaque cum praedictis statibus statuta promulgata. Similiter Ioannes Albertus anno millesimo quadringentessimo nonagesimo sexto, folio nonagesimo sexto[4] decernit statuta sua communi consilio cum praelatis, baronibus et nuntiis ordinibusque spiritualibus et secularibus promulgata perpetuo duratura et observanda. In eandem sententiam Alexander Rex folio centesimo duodecimo[5] testatur, se iura Regni de unanimi voluntate et laude communi ac consensu praelatorum, baronum, qui ibidem nominatim recensiti sunt et nuntiorum terrestrium constituisse et condidisse. Idem Rex anno millesimo quingentesimo quinto, folio quinto et sexto[b], de consilio, scientia et unanimi voluntate omnium et singulorum praelatorum spiritualium et secularium consiliariorum et nuntiorum leges a se datas recenset. Idem eodem anno, folio centesimo decimo quinto[6] a praelatis, baronibus et nuntiis leges suas moderatas consensu eorum fatetur. Idem iterum anno millesimo quingentesimo quinto[c][7] sancitis, nihil novi constitui posse, nisi de unanimi con-

---

[a–a] *W tekscie memoryału w* Uchańsciana *l. c. brzmi to zdanie nieco inaczej*: (quae hic pro expressis habeantur) quam etiam ex his causis, quae sequuntur *poczem następuje dłuższy ustęp* (*str. 284—286*), *zaczynający się od słów*: Primo, quia comitia Varsaviensia ... *a kończący się na*: ex suprascriptis rationibus solenniter protestamur. *Zawiera on ośm punktów, dla których te artykuły nie mogą być przyjęte. Z tych punkta 1, 2, 8 tworzą protestacyę Uchańskiego, zob. poniżej str. 218.* [b] *W* Uchańsciana *str. 287 podane*: fol. 56. *Podanie foliów zarówno w rękopisach* P *i* O *jak i w* Uchańsciana *jest widocznie mylne.* [c] *W rękopisach* P *i* O *błędnie* octavo.

[1] Powyższe statuta (z podaniem foliów) są cytowane z Łaskiego, Commune incliti Poloniae regni privilegium, Kraków 1506. [2] Uchański powołuje się tu na statut wiślicki, który jednak ma datę 1347 r., zob. Vol. leg. I. 1. [3] Arbitratio Jaroslai Archi-epi Gneznensis ad differentiam inter Kazimirum Magnum et incolas regni ex una et Bodzantham Episcopum Cracoviensem partibus ex altera super decimatione (1361). Por. Bandtkie, Ius Polonicum, str. 170. [4] Kazimiri Statuta Nijeschouienses et in Opoki Ioannes Albertus Rex confirmat 1496, zob. Vol. leg. I. 117. [5] Statuta Alexandri Regis Pijothrkouie sancita 1504, zob. Vol. leg. I. 134. [6] Radomiensis conventionis decreta, zob. Vol. leg. I. 137. [7] Ibidem, Łaski, fol. 115 v., zob. Vol. leg. I. c.

siliariorum et nuntiorum voluntate. Sigismundus quoque Rex anno millesimo quingentesimo septimo[a], folio primo, leges suas de omnium ordinum consensu conditas scribit et postea folio secundo leges suas eas tantum duraturas, quae sunt unanimi omnium ordinum consensu et totius consilii edita[1]; et tandem anno millesimo quingentesimo tricesimo[b] secundo ad emandanda omnia Regni iura et dubietates tollendas designavit idem Rex tam spirituales quam seculares personas[2]. Idem anno millesimo quingentesimo vigesimo, folio vigesimo quinto, diversitatem constitutionum damnat, eas inter homines diversas generare controversias scribit. Idem Petricoviae anno millesimo quingentesimo tricesimo[c] octavo et Cracoviae millesimo quingentesimo tricesimo nono consessum[d] omnium ordinum et comitia generalia ad constitutiones faciendas iuxta privilegia Alexandri requirit[3]. [e]Hactenus legum verba. Et quoniam isti articuli, qui ad publicam iurium confirmationem Regi porriguntur, in comitiis, ad unum tantum actum electionis servientibus, a quibusdam, non ab omnibus, non cum consensu, sed maxime repugnantibus contradicentibusque ordinibus Regni, statu videlicet universo spirituali et multis secularibus, atque contra ea omnia protestantibus, non tempore, non modo, nec ordine praescripto, nec etiam iuris scripti dispositione conscripti sunt, itaque nec legum aut constitutionum vim, nec locum in confirmatione iurium habere ullo modo possunt, praesertim cum ii semper a praedictis ordinibus, tanquam iuri communi et regalibus Regiae Maiestatis ac libertatibus statuum et ordinum Regni contrarii, omnibus legitimis modis reiecti et refutati sunt, in litterisque fidei oratoribus in Galliam proficiscentibus datis Archiepiscopus Gneznensis, tanquam Regni Primas, nomine status totius spiritualis et omnium cum eo consentientium subscriptione sua praemissa, manifeste caverit et praedictis articulis repugnaverit aut contra eos protestatus sit. Quae cum ita sint, reliquum est, ut Regia Maiestas recognoscat secum auctoritatem legum supra allegatorum, quarum ratio articulos istos illegitime conscriptos a confirmatione iurium excludit. Recognoscat etiam status spiritualis et aliorum multorum secularium voluntatem ex protestationibus, quibus hoc inculcatur,

---

[a] *W rękopisach* P *i* O *błędnie* secundo. [b] P *ma błędnie* quadragesimo. [c] P *niema* tricesimo. [d] P *ma błędnie* consensu. [e—e] *Tekst drukowany w* Uchańsciana *l. c. niema całego ustępu od* Hactenus legum verba *do* confirmationem iurium debitam a Regia Maiestate exposcunt et requirunt. *Zamiast tego ustępu jest inne zakończenie memoryału, zaczynające się od słów*: His itaque de causis (*str. 287—8*).

[1] Statuta perpetua conventus generalis regni, Cracoviae 1507. Niewiadomo, czy Uchański cytował fol. z współczesnego druku b. m. i r. (1507), czy też ze statutów Zygmunta I wyd. w 1524. Por. Balzer, Corpus iuris polonici. Sectio I. vol. 3. str. 17 sq. [2] Constitutiones conventus Cracoviensis a. D. 1532 (druk współczesny b. m. i r., 1. knlb.) Vol. leg. I. 247. [3] Decreta et constitutiones publice in Conuentu generali Piotrcouiensi pro festo Sanctorum Trium Regum a. D. 1539 Consiliariorum Regni et Nuntiorum terrarum mutuo consensu facte. (druk współczesny b. m. i r. 1 knlb.) Vol. leg. I. 255.

dictos ordines non consensisse, immo repugnasse semper, et modo non consentire, verum iterum atque iterum repugnare et contradicere istis articulis. Ita si ea iura integra conservabuntur, quae conservanda Sua Maiestas sollenni iureiurando se obstrinxit circa coronationem sui, praedicti ordines et status persuasi sunt Regiam Maiestatem non facturam, ut his illegitimis novis articulis vetera publicaque iura irritentur contra ordinum consensum. Status vero praedicti super praedictos articulos non modo non consentiunt, sed etiam in omnem eventum, omni meliori modo contra eos in forma plenissima, ut antea per omnes occasiones fecerunt, ita et nunc protestantur ex parte dictorum iurium et libertatum statuum et ordinum Regni; quibus perspectis Regia Maiestas quidquam novi constituere nec debet, nec potest, iuribus Regni id exigentibus, quae iurium confirmationem sufficiente forma a praedecessoribus Regiae Maiestatis editam in se continent; super quam et non aliam dicti status et ordines consentiunt in talique forma confirmationem iurium debitam a Regia Maiestate exposcunt et requirunt[e].

Protestatio autem ac refutatio articulorum Warsaviensium per eundem Archiepiscopum huiusmodi facta est: »Quemadmodum nomine meo et cleri aliorumque nobiscum idem sentientium Warsaviae sollenniter protestatus sum me in nullos articulos immutandae Reipublicae consentire voluisse, ita et nunc sollenniter iisdem protestationibus a me factis inhaerendo protestor me in nullos articulos consentire velle neque consentio ex his rationibus et causis. Quia[a] comitia Warsaviensia ad unum dumtaxat actum eligendi regis erant indicta nec terrarum nuntii erant cum mandatis missi et quoniam in actum electionis tantum ius repraesentativum ii qui convenerant habuerunt, ideo nihil in ea agi poterat, praeterquam de electione regis. Quidquid vero statutum est, id, quoniam non suo loco, non suo tempore, neque modo, neque etiam a personis ad id potestatem habentibus, ideo nullius momenti esse debet, neque status et ordines Regni afficere potest. Leges condi non possunt, nisi omnium ordinum consensu, hoc est regis, senatorum et nuntiorum terrestrium; mortuo autem rege, cui dubium esse potest nullam condendarum legum penes reliquos duos ordines potestatem fuisse relictam? quamobrem in conventu Srodensi omnes isti articuli sunt reiecti, uti constat ex recessu illius conventus[1]. Quia legatis, qui ad postulandum regem fuerant amandati, restricta potestas data erat, hoc est ad ea tantum modo dicenda, referenda, tractanda, peragenda per praenominatos oratores et nuntios, seu in effectum finemque eorum, quae nullo modo contraveniant Catholicae Ecclesiae Dei, Sanctae Sedi Apostolicae Romanae, legibus, iuribus libertatibusque omnium et sin-

---

[a] *Poniżej umieszczone wywody odpowiadają punktom 1, 2, 8 ustępu memoryału, drukowanego w* Uchańsciana *str. 284—6, a którego niema w wotum Prymasa. Zob. powyżej str. 216*

[1] Sejmik w Środzie 2 marca 1573 r. wystąpił przeciw konfederacyi, uchwalonej na konwokacyi warszawskiej d. 20 stycznia 1573 r. i odesłał ją do sejmu walnego; zob. powyżej str. 29.

gulorum ordinum atque statuum Regni eiusdem, instructionibus quibusvis generalibus vel specialibus et tam omnium quam quorumdam consensu in contrarium huic meae protestationi minime obstantibus, manu mea subscripsi. De quibus etiam sollenniter et in forma amplissima protestor, sicut semper publice et nunc coram competenti officio protestatus sum latius et fusius nomine meo et aliorum et singulorum, mecum in hoc consentientium, prout de iure quovis competit et competere dignoscitur, sic et non aliter, nec alio modo, quemadmodum ex subscriptione mea liquide apparet. Quoniam vero multa in his articulis sunt, quae religionem labefactant, regiam dignitatem convellunt, auctoritatem senatus minuunt, obedientiae subtrahendae potestate unicuique data seditionibus iter aperiunt, unitatem Regni scindunt, libertatem comprimunt atque adeo totam Reipublicae formam mutant, ideo nulla ratione ad eos articulos vel confirmandos vel constituendos assensum meum praebere possum, immo de nullitate eorum ex suprascriptis rationibus sollenniter protestor«.

[a]In hunc modum ille et dignitate et turbandae Reipublicae conatu primus princeps, verbis etiam iuridicis et barbaris magis quam latinis, meditatum diu virus evomuit, qui nihil Reipublicae fausti spirare, scribere et quidquam nisi fatale meditari consuevisset. Nam ea ratione et dolum atque levitatem suam cunctis hominibus declaravit et Regi imprimis summum odium contraxit. Porro suffragium absens legi iusserat, postea, paulo post interveniens, protestationem eam ultimam retulit. Quo facto incensis omnium paene hominum animis, multis tum probris Archiepiscopus affectus magno supercilio eadem pertulit, cui satius intererat tum in xenodochio quopiam decumbere, quam sese gravissimis Regni muniis ingerere et eodem cum summo incommodo abuti, cuius prior impudentis rabulae, posterior sacrificuli apostatae vocatio fuisset.

Omnium vero Petrus Zborovius Sandomiriae Palatinus impensissime iis verbis hunc aggressus: »Eodem tuo ore ab omni pudore, uti reor, alieno, adversa verba electionis comitiis prodibant, quam quae nunc prolata sunt, iam enim ea apprehendis arguisque omnia, quae illo tempore sacrosancta asseveras. Protestaris primae conditionis tuae memor, existimans te apud ius praemio conductum alicuius causam agere. Enimvero si non Regia Maiestas Reique publicae magnitudo me cohiberet, ego te, turbator sceleratissime, edocerem, qua fronte Regni negotia te involvere deceret«. Ea atque alia convitia homo perfrictae frontis tolerabat, cui non inusitatum prius fuerat verbera tolerare, cum iniquissimas causas apud iudicia tutari consuevisset. Exemplum eius plerique secuti in easdem partes magna impudentia ibant[a].

[a—a] O *zamiast dłuższego ustępu od* In hunc modum ille *do* ibant *ma następujące zdanie*: Aegerrime ferebant hanc Archiepiscopi sententiam Evangelici, quorum praecipuus Palatinus Sandomiriensis auctor existerat, qui verbis contumeliosis in Archiepiscopum invexerat, sed Archiepiscopus ea ipsorum offensione non commotus constanter in sua persistebat sententia.

Trifariam vero deinceps senatorum sententiae distinctae; uni qui cunctos articulos Varsaviae sancitos, communi mandato oratoribus Gallis traditos et iuramento confirmatos, Polonis oratoribus, in Galliam ituris, mandatos et ab ipso Archiepiscopo subscriptos ac obsignatos perque Reges iureiurando confirmatos[a] ac per Ioannem Zborovium allatos, de medio tollebant. Revera solius confoederationis gratia, qua sublata, Regem postea in persecutionem Evangelicorum incitare non desistebant, illi potissimum, qui animarum salutis custodes sese iactitabant. Aliquando enim iisdem comitiis Cuiaviae Episcopus[1] a Gneznensi Castellano[2], ex arce profecto, quaesitus, an non solius eius foederis gratia reliquos omnes articulos Warsavienses fastidiret, uno verbo idem affirmavit, moxque interrogatus, an confoederatione excepta ceteros esset approbaturus? probaturum se asseveravit. Eius sententiae atque adeo controversiae auctores episcopi et omnes Aulae Romanae ministri fuerunt, magnam famelicorum clientum catervam ductantes. His impensissime adversati alii, et horum princeps Podoliae Palatinus[3] videlicet, ut singulae conditiones Warsavienses et Parisienses, nulla excepta, tum a Rege confirmarentur. Tertii intermedii, primae tamen sententiae in parte inclinati, confirmationem postulabant certorum articulorum, nonnullorum vero in alia comitia reiectionem; confoederationis, quod non ab omnibus provinciis expeteretur, specificae confirmationis, iis, qui eam poscerent, concessionem; in quibus Sandomiriae Palatinus[4] aliique evangelicae professionis viri[b] fuerant.

Pridie igitur Kal. Apr. *[31. III.]* Leopoliensis Archiepiscopus[5], Gneznensi simile suffragium edidit itidemque Cracoviae Episcopus[6]; hic tamen ad id recurrebat medium, ut ii articuli, de quibus tum concordia constaret, confirmarentur, reliqui ad comitia referentur. Pari ratione Cuiaviae Praesul prolixa oratione illa omnia commemorans, quae in cuneorum, uti diximus, scripto[7] edito recensebantur. Nec Poznaniensis[8] dissensit, Parisiensi sua protestatione memorata. Hos secutus Płocensis[9], indignationem contemptae senatoriae auctoritatis adiecit, quod praesentibus nuntiis sententiarum arcana proferre cogeretur. Kal. Apr. Chełmensis Antistes[10] prioribus similis. Ii omnes salarium nuntiis pendi denegabant, quod unquam coronationis conventu pensitatum dicerent. Pryemio restitutionem facultatum Prussicarum decerni militibusque solvi stipendia censebant.

Calissiae[11] Siradiaeque[12] Palatini eodem sensu suffragabantur, nempe se confirmationem legum eiusmodi desiderare, quae concordibus animis consentientium ordinum sanciatur, cuius formam prius descriptam vi-

---

[a] O: demum per reges iureiurando comprobatos. [b] O: homines.

[1] Stanisław Karnkowski. [2] Jan Tomicki. [3] Mikołaj Mielecki. [4] Piotr Zborowski. [5] Stanisław Słomowski. [6] Franciszek Krasiński. [7] Zob. powyżej str. 205. [8] Adam Konarski. [9] Piotr Myszkowski. [10] Wojciech Staroźrebski. [11] Kasper Zebrzydowski. [12] Olbracht Łaski.

dere expetiissent. Siradiensis confoederationem inseri vetabat, Regem tamen de periurio vitando admonens et Parisiis editam a se protestationem referebat. Samogitiae Praefectus[1], Cuiaviae Płoscique Episcopis persimilis, cuius rationes repetere, cum cuneis[a] illis accommodatae essent, non libet; praesentiam nuntiorum se consulentibus reprehendit. Mazoviae item Palatinus[2] Episcopis[b] assensus parique modo Woynicensis Castellanus[3] et Calissiensis[4] fratri suo Poznaniae Episcopo adstipulatus. Cernensis Castellanus[5] praesentiam nuntiorum collaudavit, confirmationem dari vetuit, quod in discordibus animis ea data alter utri parti praeiudicio foret. Brestensis Lithuaniae Castellanus[6] similiter. Senenius Haliciae Castellanus[7], senatorum omnium aetate provectissimus, more suo rudi simplicique, non tamen insulso, dixit se Rege Henrico, diu expetito, viso summas Deo agere gratias, cui nihil aliud Rempublicam praeter ceram et papyrum atque cistas vacuas tradere; se merita sua non recensere, praeterquam quod quondam a daemone Oczakoviense (Tartaros intelligens) interceptus ac in vinculis viginti quinque annos detentus esset, quem cubans surgensque lecto assidue alta teneret mente, id se praemii tulisse, quod quae Sigismundus Primus largitus esset, ea Augustus adimeret, quem utrumque iam tumulasset: ab Henrico, cui faustam vitam gratularetur, provisionem aliquam se petere, qua senectutem canitiemque recrearet. Confirmationem legum petere, quae cunctis solatio foret, concordiam frustra exspectandam, hanc enim unquam suo aevo constitisse, tum inter senatores, tum nuntios. Dobrinensis[8] postea Raciązensisque[9] Castellani Episcopis consenserunt. Cancellarius Regni[10] dubius quidem de confirmatione, interregni tamen acta reprehendebat.

Diversae porro sententiae, proceres diversa argumenta referebant. Quorum quod Podoliae Palatini[11] suffragium luculentissimum et non minus facundia, quam rationum pondere refertissimum esset, eo relato, ceteros idem sentientes adiiciemus. Is in haec fere verba peroravit: »Teneris, Serenissime Rex, confirmationem legum eiusmodi subditis tuis concedere, qualis iam dudum sententiis collatis constituta firmataque per oratores, in Gallia permissa et per te iureiurando comprobata fuerat. Nunc, resistentibus nonnullis, ad concordiae cuiusdam speciem[c] nos reiicis; sed ne hac quidem indigetur alia, quam quae secunda memoria diplomatibus videlicet editis constaret, his enim cuncta inter mortales conventa sanciuntur et stabiliuntur:

---

[a] P: cunctis. [b] O: sacrificis. [c] *W* P *opuszczono* speciem.

[1] Jan Chodkiewicz. [2] Stanisław Ławski. [3] Jan Tęczyński. [4] Jan Konarski. [5] Zygmunt Wolski kasztelan czerski. [6] Jan Hajko. [7] Jan Sienieński, późniejszy arcybiskup lwowski; synowiec jego (syn brata starszego Dawida) również Jan był podówczas kasztelanem żarnowskim. [8] Paweł Działyński. [9] Stanisław Kryski. [10] Walenty Dembiński. [11] Mikołaj Mielecki.

his, inquam, quae uno ore animoque Warsaviensibus comitiis a cunctis ordinibus autentice constituta, exarata, subscripta, sigillis communita, oratoribus tradita a teque firmata essent. Quo vero facilius ea concipias Rex, paulo altius nonnulla inculcare tibi, succinctis tamen verbis, oportet. Orbatis nobis Rege id consilii maxime incumbebat, ut regem crearemus eiusmodi, qui secundum iurium praescriptum nobis, liberis hominibus, imperaret idque praestare cogeretur, quod ad augendas et corrigendas libertates nostras conduceret. Id in manu atque libero consensu nostro situm fuisse, clarius quidem est, quam dici potest. Praedecessorum nostrorum exempla docent, Ludovico, quondam Regi Ungaro, aliquam filiarum suarum Regno huic destinare cupienti, eas conditiones oblatas, ut singulis plane oneribus nos absolveret ac in signum obedientiae binorum dumtaxat grossorum e iugero agri pensione contentus esset; quo consentiente, filia eius demum in Reginam assumpta fuit, quam in matrimonium accepturus Iagiello, conditionem adiungendae Regno Lithuaniae, ethnicae idolatriae deserendae et thesaurorum Regno afferendorum proposuit. Postea Vladislaus et Casimirus huius filii in Regnum non alia ratione assumpti, quam libertatibus dudum largitis impensius cumulatis. Unde liquet eam semper electionis Regiae ineundae immunitatem apud Polonos fuisse, ut libertates dilatare augereque omnino eis liceret. Idem a nobis electione praeterita factum, cum nondum constaret, quis rex noster communibus suffragiis creatus foret; eorum conatuum nostrorum Łoviciensis, Knyszynensis, Kascensis, Kolensis, Warszaviensis conventus testimonium referunt, quibus certae semper personae designabantur, quibus peritis legum provincia revidendorum, corrigendorum ac augendorum iurium cura[a] committebatur, qui labores in electionis comitia conferre iubebantur[1]. Iis omnibus abunde satis est factum et illi ipsi articuli conscripti per cunctas tribus seu palatinatus legebantur, ponderabantur, emendabantur, postea in consessum senatus equestrisque ordinis augustissimum referebantur, ubi, denuo censura atque pondere adhibito, consensu omnium in facie Reipublicae universae approbabantur. Id unum non conveniebat, quod Episcopi confoederationi non assentirent, quam cuncti profani status proceres et universus ordo equester approbarat. Quae cum constitissent, missi e senatu equitibusque e cunctis videlicet palatinatibus certi legati, qui oratoribus tuis, Rex, in hospitium ea referrent et declararent atque declarationem conditionum a te Regeque Gallo propositarum peterent. Fuere tunc inter eos deputatos Cracoviae[2] Cuiaviaeque[3] Episcopi cleri nomine, ut alios[b] reticeam profanos. Ibi Valentiae Episcopus[4] Gallicas omnes conditiones proposuit declaravitque, nos nostras similiter oblatas pari ratione elucidavimus. Has omnes Monlucius suscepit, uno omnium de obedientia

---

[a] O *niema* cura. [b] O: reliquos.

[1] Zob. powyżej opis wyliczonych tu zjazdów, str. 3, 6, 11, 16, 23. [2] Franciszek Krasiński. [3] Stanisław Karnkowski. [4] Jean de Monluc.

aspero appellato, quem tamen oratores nostri in Gallia postea abunde declaraverunt. Ea cum peracta essent ad magnum papilionem reversum est et denuo cunctae utraeque perlatae conditiones approbatae, decretae, oratores Galli vocati in manibus Gneznensis Archiepiscopi et Summi Marschalci Regni[1] iuramentum ediderunt: hoc per oratores praestito, tum demum tu in Regem nostrum es a Marschalco promulgatus, qua de re summae Deo actae gratiae. Oratores deinde nostri in Galliam expediti. Quod vero tanta hominum frequentia, quanta tum electioni affuerat, diutius morari nequiisset, ex cunctis palatinatibus certae personae ei negotio destinatae fuerunt eaeque oratoribus mandata commiserunt, plenipotentia eis data litteraeque fidei exhibitae, instructio adiecta decretumque electionis tuae traditum. Ea expeditio per deputatos senatores utriusque status ac nobilium ordinis confecta, nemo protestatus est, nullus contradixit, ea omnia, totius senatus testimonio, comprobabantur. Hanc expeditionem iuramentique formam per te postea Parisiis [a]editam Archiepiscopus Posnaniae Praesuli, legationis principi[a], misit, quam Medireciae oratores revisam in Gallias asportarunt, ibi pro fide atque studio patriae, cum dignitate singula ab his confecta, nemine adversato, confoederationis articulo excepto, quo a te iureiurando tunc firmato, constat de eodem tum transactum fuisse. Ea omnia per te fratremque tuum Galliarum Regem pro necessitate praestita per Ioannem Zborovium in Poloniam praemisisti, magna laetitia a cunctis Polonis excepta et ubique per universum Regnum actorum libris inserta, quo eorum perennis memoria constaret[b]. Habes igitur Rex breviter notatum successum omnem interregni, unde colliges rite singula peracta fuisse et qua facultate accipiendarum ab exteris candidatis conditionum eadem ferendarum iisdem nos usos, oratorum expeditionem nemine contrarium allegante factam. Unde immerito nunc quispiam [c]oppugnare ea conatur, quae iam sacramenti religione transigerentur. Neque vero te circa coronationem iuramentum edente quisquam[c] adversatus est et cum singuli perquirerentur, num te coronari vellent? quaestione praemissa, num cunctis, quae Parisiis facta essent, tum satisfieret, Summoque Marschalco eadem affirmatione corroborante a singulis coronatio perfici iussa est, tumque demum tibi diadema impositum. Ea caerimonia peracta, a nuntiis terrarum facta confirmationis mentione, per Bibrachum[2] respondisti non solum promissa te confirmare, verum etiam quaecunque ad augendas libertates pertinerent sanguine etiam tuo subscribere paratum, quo responso gestientes plurimos, certa spe fiduciaque obtinendae confirmationis confortatos, domos discessisse. Nunc porro diverso nuntio ea de re (quod absit) accepto, non dubita, summo cunctos affectos maerore, de cetero iam desperaturos, si res conclusae, tot

---

a—a *W* P *opuszczono od* editam *do* principi. b O: luculenter constaret.
c—c *W* P *opuszczono od* oppugnare *do* quisquam.

1 Jan Firlej. 2 Gui du Faur de Pibrac.

iuramentis confirmatae retrogredi et in dubium vocari[a] deberent, quae, ut ratae[b] quaeque inviolatae essent, conscientia temet onerasti, non te ab eo iuramento quavis ratione absolvi concessurum. Quamobrem supplicamus demisse, uti obedientes subditi, et consulimus tanquam fideles senatores, ut importunis cavillationibus reiectis, propense ea, quae teneris, consumas, quae quo alacrius peregeris, eo magis subditorum conceptas de te spes confirmabis, qui te regnante florentem hanc Rempublicam fore ominantur, gesta quaevis pace belloque faustius tibi succurrent, dominium apud tuos populos exterosque stabilietur maxime. Secus si feceris omnia adversa exspectato et non solum infensos suorum animos conciliabis, verum verendum tibi erit, ne per barbarorum potentiam violati iuramenti castigeris; prudentis vero est providere futura et malum vitare«.

Cracoviae Castellanus[1] confirmationem omnium articulorum itidem postulabat, in Cuiaviae Episcopum[2] invectus, quod Gambinci[3] ad Brestensem praefecturam attinenti sibi pago domum suam ad Vistulam, convehendae annonae causa exstructam, violenter diruisset.

Cracoviae Palatinus[4] ob lethalem morbum, quo paucis diebus post haec absumptus est, adesse nequiit, absens tamen suffragium scriptum Podoliae Palatini[5] simile transmisit, quod publice lectum est.

Trocensis Castellanus[6] iis similia referebat adiiciens praeterita Varsaviensi convocatione, quae electionis comitia praecesserat, confoederationis formam a Cuiaviae Episcopo fuisse conscriptam et a Cracoviae Antistite[7] obsignatam[8], inde reliquos ac inter hos Cuiaviensem tacitum sine obsignatione conventu illo discessisse.

Iunivladislaviae Palatinus[9] collaudato primum Rege, quod nuntios sibi suffragantibus adhibuisset, qui conventus mutuae concordiae gratia perutilis nec inusitatus Sigismundorum Regum tempore fuisset, de confirmatione Podoliae Palatino assensus. Sandomiriae Castellanus[10], suffragium Podoliae Palatini summopere laudavit, declarans plures multo articulos, quam qui Regi propositi essent, in electione constitutos, confoederationes nempe pollicitas, contributiones aliaque, quae tamen a cunctis tenerentur, multo maiore ea observatione digna affirmans, quae tot iuramentis comprobata essent.

Gneznensis Castellanus[11] totius legationis Gallicae actis recen-

---

[a] O: adduci. [b] O: ratae omnino.

[1] Sebastyan Mielecki. [2] Stanisław Karnkowski. [3] Gombinek (Gąmbinek) wieś w województwie i starostwie brzesko-kujawskiem, parafia Lubanie. W lustracyi występuje jako własność kapituły włocławskiej; zob. Pawiński, Polska XVI w. Wielkopolska t. II. (Źródła Dziejowe t. XIII) str. 4. [4] Jan Firlej. [5] Mikołaj Mielecki. [6] Ostafi Wołłowicz. [7] Franciszek Krasiński. [8] Zob. powyżej str. 24. [9] Jan Krotoski. [10] Hieronim Ossoliński. [11] Jan Tomicki.

sitis, demonstravit se collegasque sincere candideque non minus cum Republica, quam cum Regibus egisse nihilque aliud effecisse, quam quod cunctorum mandato commissum esset; ad Regem vero ea verba Latino sermone protulit: »Iucundissimum omnibus accidere solet, cum suae virtutis quisque meritum testimonium refert[a]: quid enim gratius potest esse, quam laboribus susceptis periculisque aditis, quasi mercedem consequi nominis sui gloriam ac vero a rege suo laudari debitumque fidei ac sedulitatem in gravissimo senatorum consessu equestrisque ordinis frequentia habere testimonium; id vero est, quod omnes laetitias superare solet. Atque hoc sane nobis heri accidit, nam nomine tuo referente Bibracho[1] audivimus nos omnia magna cum fide diligentiaque in munere legationis nostrae tractasse egisseque. Certe quam maximo gaudio delibati id excepimus, pro qua quidem tua benignitate quam maximas agimus gratias. Ceterum Bibrachus mandato tuo tractationes legationis nostrae altius repetiisset ac de articulis tempore interregni sancitis Monlucii verba idiomate Gallico prolata ad te retulisset Parisiis: articulos scilicet eos coactum suscepisse, quod nisi fecisset, ad vim et arma deventum esset; ea de re si nobis constitisset, pro officio et dignitate nostra respondissemus profecto. Sed nullam vim fuisse iam satis abunde ex scripto non ita pridem oblato omniumque vivo testimonio intellexisti, immo oratores Christianissimi Regis tuique libere omnes articulos expedierunt, aliquos emendarunt, ad extremum singulis assensi sunt. Illud equidem, ut non diffiteamur, fides nostra, semper sibi constans, nos inducit, cum a te Bibrachus rogasset, an articuli isti omnium consensu scripti approbatique essent? nos respondisse ex consensu omnium approbatos, idque non verbis nudis, sed mandatis legationis nostrae nos affirmare, quod ut constaret, litteras mandatorum quas plenipotentias vocant decretumque electionis produximus, quibus acceptis tu confirmationi articulorum diserte haec verba apponere mandasti: »Cum ex mandatis ipsorum dominorum oratorum ac decreto electionis nostrae intellexissemus, hos articulos in conventibus ac comitiis publicis ab omnibus Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae ordinibus unanimi omnium[b] voluntate, assensu et studio iuste et legitime decretos et conscriptos fuisse«. Quod vero protestationem ab Episcopo Poznaniensi[2] Parisiis productam spectat, quam nomine Archiepiscopi Gneznensis exhibuit, nihil de ea nobis disputandum est, cum non ex legationis praescripto, sed privatim, nulla probationis serie firmata, producta est. Spem vero consensus omnium ordinum, sub adventum tuum in Poloniam, nullam de articulis iniecimus pollicitique sumus, praeterea quod non futurorum pollicendorum mandatum, sed praesentium exequendorum cura nobis incumbebat, nec legationis nostrae munia

---

[a] P: referre solet. [b] O *niema* omnium.

[1] Gui du Faur de Pibrac. [2] Adam Konarski.

differre integrum nobis fuit, quae omnia, ut transacta asportaremus, iniunctum mandatumque fuerat. Oramus igitur, ne de fide nostra quidquam dubitare digneris, nos etenim bonorum oratorum officio functi sumus, nec de illibata unquam fide nostra significationem aliquam, sed ne suspicionem quidem sinistre aestimandi [a] cuipiam dedimus. Nec illud te offendat, petimus, quod in probanda legationis nostrae inviolata tantum fide laboravimus, praesertim cum bonis viris nihil antiquius, nihil pretiosius sit, famaque non solum praesentes respicit, sed ad posteritatem transmittenda est, qua et procul dubio transmittetur. Apud veteres Romanos qui rem mandatam non in publicis tantum, sed etiam in privatis rebus non modo malitiosius egisset, sed etiam negligentius, eum summum dedecus admisisse existimabant, itaque mandati transgressi iudicium erat constitutum non minus turpe, quam furti: nec immerito quidem, furtum enim est gravissimum in rempublicam commissum, cum res mandata aliter tractatur, quam committitur, quod a nobis longissime abesse Deum hominesque testamur; omnia enim summa cum diligentia fideque mandata egimus, tractavimus, transegimus«. Haec Tomicius; ceterum nullus senatorum maiore contentione laboreque confirmationem urgebat ita, ut iurgia quoque aeger perferre non recusaret, ceteris collegis ex senatu non ita, uti par fuerat, hunc iuvantibus.

Sed ut reliquos absolvamus, Leopoliensis Castellanus [1], admissos ad suffragia nuntios laudans et hos quoque custodes et basim Reipublicae appellans, in eandem sententiam ivit; pari ratione Camenecensis [2] egit. Lublinensis [3] porro nuntiorum praesentiam aegre se ferre declaravit, confirmationi vero omnium articulorum assensit, declarans eos, qui nimia exactaque industria hanc evertere conantur, libertatis interversae specie eandem convellere. Porro si eius interregni acta sint irrita et ea censenda, quae a maioribus suis transacta essent: plurima vero in castris statuta, ut prope Czervienskum [b 4] quondam accidisset, spirituales [c] vero multas sibi non in castris sed in coenaculo Regio libertates otiosos obtinuisse. Culmensis Castellanus [5] postridie *[2. IV.]* idem locutus affirmans confoederationem universos Prussos, solo Culmensi Palatino [6] excepto, subscripsisse, urbes vero non aliter Grudentino concilio Henricum pro Rege assumpturas declarasse, quam si libertates religionemque iuramento sibi confirmasset [7]. Ceterum quod alia forma confoederationis a Polonis, alia a Lithuanis conscriberetur Prus-

---

[a] O: existimandi. [b] O: Cirvensum. [c] O: sacrificos.

[1] Stanisław Herburt. [2] Hieronim Sieniawski. [3] Stanisław Słupecki. [4] Confirmatio privilegiorum et aliorum iurium, cum additione aliquorum articulorum per Vladislaum Iagello Regem ipsis regnicolis in loco campestri prope Czyrwińsko de anno Domini 1422 concessorum. Zob. Vol. leg. I. 36. [5] Jan Dulski. [6] Jan Działyński. [7] Mowa tu prawdopodobnie o sejmiku ziem pruskich, który odbył się około 1 września 1574, stosownie do uchwały sejmu elekcyjnego.

sos quoque aliam Regi exhibere et eiusdem confirmationem petere. Gedanensis Castellanus[1] graviter disserebat, verum quod iam eadem prius relata essent, repetere toties piget. Minscensis[2] itidem. Radomiensis[3] Cuiaviae Episcopo[4] declarabat, quibus argumentis convocatione Warsaviensi ista composuisset et probasset, omnia singullatim, quae tum reprehendisset, inconstantem eiusdem animum notans atque proprio hunc gladio iugulans. Zawichostensis[5] Podoliae Palatino[6] assensus; similiter Zarnoviensis[7], petens, ut suffragium eius latine scriptum Regi traderetur, quo facilius is eius argumenta perciperet (quod paulo post a Palatino factum est). Is adiecit nihil esse periculi in ea confirmatione, cum Galli affines, utpote mater, fratres et alii consanguinei experti eorum omnium, quae iuramento Parisiis comprobasset nihilominus etsi naturali huic amore iuncti, ab iis hunc non retraxissent; unde ne his dandam fidem qui tum eum a confirmatione ea avellere studerent, efficta specie de dignitate eius Regia solliciti. Małogostensis[8] eadem asseruit Deum testem invocans, quod non favore odiove cuiuspiam, sed sincere illa asseruisset. Sanocensis[9], Podoliae Palatino assensus, addebat, Parisiis de ceteris omnibus Varsaviensibus articulis nihil disceptatum, soli confoederationi tres[10] dumtaxat adversatos fuisse[a]. Aulae Polonae Marschalcus[11] articulis itidem assensus allegans, quod semel placuisset, amplius displicere non debere, confirmationem dandam censuit cum propter eventuros magnos motus, tum propter famae Regiae apud exteros profananationem. Porro ultimi illi, qui in parte confirmationem urgebant, videlicet confoederationis et aliorum capitum, de quibus consentiretur, fuere praeter hos, qui iam e duabus partibus recensiti sunt, reliqui omnes et horum praecipui Wilnensis[12], Sandomiriensis[13], Łanciciensis[14] aliique Palatini et Castellanorum nonnulli. Hi autem omnes, Prussis exceptis et Lithuanis quibusdam, Pryemii causae favebant, militibus stipendia persolvi censebant, nuntiis salaria dare ex utraque parte disserebant. Sed in illa diversitate sententiarum ea pervicit, quae a confirmatione concedenda nefario consilio Regem avertebat. Reliqua ita absoluta, ut in primis Pryemio facultates in Prussia reddendae sollenni iudicio decerneretur certo praefixo tempore; quo recusato debito iuris ordine adversarii mulctandi decisi; militibus aulicisque promissa, nulla vero praestita solutio; nuntiis terrarum aegerrime salarium numeratum, argento tamen Augusti Regis oppignorato pecunia ea acquisita fuit.

---

[a] O *ma po* fuisse. Thesaurarius Regni similia aiebat.

[1] Jan Kostka. [2] Jan Hlebowicz. [3] Jan Tarło. [4] Stanisław Karnkowski. [5] Mikołaj Ligęza. [6] Mikołaj Mielecki. [7] Jan Sienieński. [8] Krzysztof Lanckoroński. [9] Jan Herburt. [10] Herburt ma tu na myśli Adama Konarskiego biskupa poznańskiego, Olbrachta Łaskiego wojewodę sieradzkiego i Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła marszałka nadwornego litewskiego. [11] Andrzej Opaliński. [12] Mikołaj Radziwiłł. [13] Piotr Zborowski. [14] Jan Sierakowski.

Tartarorum legati advenerant debita munera minis adiectis poscentes, sed ii quoque vacui rediere [a] ab Alberto Łaski eorum quidem more, non sine insigni eiusdem apud hos gloria et encomio excepti ac remunerati, sic ut barbari a convivio ebrii dilapsi, hunc unum Regno dignum, Henricum pellicibus accomodatum, gracilibus cruribus ac fragili aetate praeditum praedicantes[a]. Affuerant et Valachi Principis legati, itemque Mosci Ducis internuntius; omnes ii absolutione pessime contenti[b]. [c]Sed quod maximum fuerat, Georgius Fridericus Brandeburgensis seu Anspachi Princeps splendida legatione venerat, sese Regis clientelae fideique commendans atque Prussiae regimen, Principe iuvene, eius filiastro, mente capto, postulans, summa reverentia fidei Polonae sese submittens. Sed nec is debito consuetoque honore exceptus tractatusque fuerat: itaque non mirum fuit, si barbari adeo contempti fuissent. Ipse Rex noctes insommes ducebat, Gallorum pellicumque iam consortio usus, choreis impensissime indulgens, etiam obscoenis, qualis una volta[1] Gallica lingua appellata fuerat, quam quodam tempore etiam Infante (a cuius coniugio dissuadentibus proceribus quibusdam abhorruerat) et aliis clarissimis matronis inspectantibus, in Regio horto amoenissimo, versus Zverzyneciam ad Vistulam sito, ducere non erubescat, cum ea nihil honestum prae se tulisset[c].

Dignitates vero vacantes ita dilargitus: Cracoviensem palatinatum Petro Zborovio, Sandomiriensem Ioanni Kostcae, Lublinensem Ioanni Tarloni, Bełzensem Andreae Comiti Tęczynio impertitus, Poznaniensem Castellanis primo Poznaniensi[2], deinde Medirecensi[3] Gneznensique[4] tribureat, sed his renuentibus, tantum munus vacare ulterius oportuit. Praemysliensem episcopatum Lucae Koscielecio, Culmensem Petro Kostcae, procancellariatum Petro Dunino Wolscio, summum marschalcatum una cum Rohatynensi praefectura Andreae Opalinio, Aulae Polonae idem munus cum Radomiensi praefectura Andreae Zborovio, Gedanensem castellaniam Mathiae Zalinio, Krzyvinensem[d] Gabrieli Złotkovio, Rospiriensem[e] Sventoslao Lipicio concessit. Woynicensem Castellanum[5] ad intima secreta adhibuit et succamerarium suum esse iussit

---

[a—a] O *niema od* ab Alberto Łaski *do* praedicantes. [b] O *ma* absoluti *zam.* ii absolutione pessime contenti. [c—c] O *niema ustępu od* Sed quod maximum fuerat *do* prae se tulisset. [d] O: Crivinensem. [e] P *ma błędnie* Rospinensem.

[1] La volte, pochodzenia prowansalskiego, była ulubionym tańcem Henryka i modnym podówczas w całej Europie. Był to taniec bardzo gwałtowny i tak męczący, że często się zdarzało, że tańczący musieli podczas balu zmieniać bieliznę. Dokładny opis tego tańca zob. La Grande Encyclopédie, Paris, t. XIII. str. 869 s. v. Danse. (W tym samym artykule i o innych tańcach podówczas tańczonych na dworze Walezyuszów, a wprowadzonych przeważnie przez Katarzynę Medycyjską)
[2] Piotr Czarnkowski. [3] Andrzej Górka. [4] Jan Tomicki. [5] Jan Tęczyński; zob. list nominacyjny na podkomorstwo z datą Kraków 4 maja 1574 druk. u Papr. 91—93.

[a]studio (uti credebatur) devinciendi eius et postmodum Zboroviis reconciliandi[a].

At nuntii terrarum confirmatione sibi denegata frementes in diversas et ipsi ibant partes, quorum Ioannes Zamoscius Bełzensis Praefectus, uti facundia industriaque, ita mutatione animi insignis fuerat: quippe confirmationem primo innumeris tutatus argumentis et summis a reliquis gratiis oneratus, mox sententiam ita mutavit, ut uno ore aliquot diebus post omnes suas priores allegationes magnis item rationibus dissolverit, quo summam invidiam atque suspicionem conflarat, praesertim quod tum Stephano Bielavio, Cracoviae praesenti omniumque rerum ignaro, Knyszynensem praefecturam, quam is in Podlachia possidebat, revisorum a Rege concessorum specie[b] eripuisset. [c]Verum a Polonia non iam illud novum fuerat, ut vitium etiam atrocissimum in virtutis speciem verteretur[c]. Ceteri porro omnes, [d]inter quos eximia Stanislai Comitis Gorcani virtus enituerat[d], adversariis in contrarium protestantibus, lugubri valedictione Regem petere decreverunt factoque conventu in haec verba perorarunt:

»Non sine summo dolore ex iis coronationis comitiis, quibus nullam recuperandae libertatis nostrae spem referre possumus, discedere cogimur. Scitis[e] elegantibusque verbis, non solum in scriptis dare, verum sanguine subscribere confirmationem legum nobis, Rex, promiseras, sed quam infausta ea dies sit, qua iusiurandum praestitum explere recusas, dicere satis nequimus. Concives nostri qua mente quove animo nos excipient? Discordiam ordinibus obiicis immerito, nam si spectas unanimem tui electionem, concordem ad te oratorum expeditionem, quam iureiurando comprobasti, a quo nulla ratione ab improbis hominibus absolvi potes, spectabis sane unam eandemque omnium in conditionibus edendis voluntatem. Contemptum eum nostri propriaeque conscientiae et tanti temporis vane consumptam moram concivibus nostris referemus: quod si diploma concedere recusas, at re ipsa iuramentum exequere, concilia nobis, eligendis nostris iudicibus, designa, custodum quadrumvirorum personas lege et reliquos articulos, per te Parisiis sacrosancto iureiurando obfirmatos, abunde exple, memento praeteritorum Regum nostrorum, qui pie iusteque secundum patrias leges nobis imperitabant certoque tibi persuade ordinem nostrum iis, quae conditionibus inter te et Rempublicam ultro citroque initis adversentur, haudquaquam obtemperaturos. Iam vero faustioribus quibusvis successibus ominati dexteraque tua osculo admota valedicimus«.

[a—a] O *ma zamiast od* studio *do* reconciliandi *następujące zdanie*: ut opposito Voinicensi Zboroviorum potentiam paululum imminueret. Nihilominus praescripsit Castellano Voinicensi Succamerario et ceteris Polonis, qui in cubiculum suum asciti erant, ut ad aliquot menses camerae officium non peragerent, quod in gratiam Gallis fecisse dicebatur. [b] O: specie rege consentiente. [c—c] O *niema zdania od* Verum a Polonia *do* verteretur. [d—d] O *niema słów od* inter quos *do* enituerat. [e] O: solis.

Haec nuntiis magno verborum pondere multoque zelo referentibus[a] verba quidem bona, uti antea saepenumero a Rege data sunt: ceterum crebra illa iurisiurandi haud praestiti commemoratio non sine indignatione lata nullusque monitis locus datus, comitia vero nullo edito operae pretio dissoluta ea ratione fuerunt. Comitiis dimissis Rex Prussiam visitare desinarat, accipiendi ab urbibus eius orae homagii gratia perquirendaeque simul rationis notatorum summa ignominia et periculo a Gedanensibus, uti primo volumine docuimus, suorum legatorum, tum longo tempore detentorum proventuum recipiendorum causa[1].

Porro ne tacitus praeterire videar diploma Augusti Regis de rebus Prussicis, Lublini in conventu Regni generali XVII. Kal. Apr. *[16. III.]* anno Christi 1569 editum et ab Henrico Rege Cracoviae petitis nuntiorum terrestrium VII. Kal. Apr. *[26. III.]* confirmatum, addere in haec verba libuit[2]: »Significamus praesentibus litteris nostris, quorum interest universis et singulis, quod cum consiliarii et omnes ordines terrarum Prussiae suppliciter petiissent a nobis, ne per nos adducerentur ad consessum cum senatu Regni in comitiis generalibus, quinimo clementer iuxta privilegia, iura et consuetudines antiquas suas conservarentur, atque nos aliquot ex senatu Regni deputaremus, qui cognoscerent de eo quod ad eiusmodi consessum

[a] Rex per Regni Cancellarium[3] respondit: eum semper Regis animum fuisse, ut ne in minimis articulis adversaretur unanimo consensui omnium ordinum, in quibus universi status convenirent. Sed cum non solum magna pars senatus, sed et nuntiorum inter se dissentiant, cui parti potius adhaerere deberet, penitus ignorobat. Ne tamen animum desponderent admonitos fieri voluit, nam in ea, in quibus in futuris comitiis concordarent, sive in quae particulares conventus conveniré intelligeret, se libenter abire promiserat eaque omnia se confirmaturum, quae de communi et unanimi ipsorum consensione fierent. Nihilominus si quis adeo antiquorum privilegiorum confirmationem postularet, quae de consuetudine et observatione Polonici iuris esset, eam Cancellario Regni extradere mandavit. Qua in re cum non acquiescerent nuntii, ex consilio Episcopi Cuiaviensis actum hunc volebat typis excudi et in lucem propter omnium notitiam edi; sed et haec omnia postea sunt intermissa.

Peractis comitiis, quoniam Rex animadverterat esse alienatos a se nobilium animos et maximae partis senatus ob denegatam confirmationem legum, metuendo, ne in tanta exacerbatione suorum minus commode Regnum stabiliret, ea sibi facienda in animum induxit: primum, ut cum finitimis pacta renovaret, alterum, ut iudicia, quae extra comitia fieri solebant, primo quoque tem-

---

[a] O *ma po* referentibus *zupełnie inne zakończenie tej księgi, które dano powyżej odmiennym drukiem.*

[1] Zob. powyżej str. 62, 137. [2] Dokument ten jest drukowany u Dogiela IV. 351 nr. CCLII z całkiem nieznacznemi różnicami w tekscie. [3] Walenty Dembiński.

cum senatu Regni privilegiis terrarum illarum et rationibus iustis et aequis non tenerentur: ei petitioni nos benigne annuentes licet iam antea plurimas rationes et allegationes, ab ipsis in medium in eam rem prolatas, intellexissimus, memores tamen debiti officii clementiae nostrae Regiae, tum etiam propositi nostri, quo semper consuevimus omnibus ex aequo subditis nostris iura et consuetudines inviolatas conservare et eorum petitis consentaneis locum dare, concesseramus ipsis nonnihil temporis, ut cum deputatis ea de re tractatus haberent. Qui quidem deputati rationibus ac argumentis deductionibusque ipsorum, in quibus vim totam ac seriem negotii sui ponebant, cognitis et perpensis, eadem nobis retulere. Proinde satis deliberate intellectis et examinatis rationibus, partim ab ipsismet propositis et porrectis, partim etiam ex relatione deputatorum acceptis, eundo obviam in posterum, ne ea res seu controversia aliquid difficultatis vel impedimenti negotiis Reipublicae afferre forte posset, committere nulla ratione voluimus, ut ad ulteriora in Republica negotia progrederemur, antequam de hisce privilegiis el consuetudinibus, quae adducere pro sententia sua comprobanda videbantur, exacte cognosceremus. Itaque quod ad comprobandam suam sententiam adducebant: imprimis paragraphum illum ex privilegio Casimiri Regis[1] his verbis comprehensum: »Omnes causas notabiles, dictas terras concernentes, cum com-

pore exerceret, curavitque, ut illi omnes, quorum causae agitari debebant, ad praescriptum diem convocarentur, contumaces vero ut condemnarentur. Quam ob rem consiliarios legum peritos et in iure Polonico versatos, ut Petricoviam venirent, ubi ea iudicia celebrare decreverat, omni ratione advocare conabatur. Tertium erat, ut aerario consuleret, quare litteris universalibus conscriptis eam fecit proventuum divisionem, quae in singulis capitaneatibus observaretur. Prima fuit, ut cum proventus ex bonis regalibus in quinque partes fuerint distributi, ut quinta pars eorum iuxta consuetudinem Regni in aerarium publicum Ravam cedat. Altera fuit, quoniam intellexerat Gedanum et ceteras civitates Prussiae plurimum locupletare posse aerarium, designavit Marschalcum Regni[2], nonnullis illi adiunctis[a], qui ab eis civitatibus exquirerent, quantum auctionis inde aerario accedere possit, praecipue vero cum Gedanenses de illo vectigali, quod ex Laterna pervenire consuevit, componerent; sed neque haec res fuit suum effectum sortita. Quantum ad aerarium Lithuanicum pertinere videbatur, diu consultatum fuit, ubi quoniam primis temporibus in aerarium circiter trecenta milia florenorum numerari solebant, tum vero ad triginta tantum milia florenorum summa perducebatur, ut exquisitam euis rei rationem haberet, designavit hoc supputandi negotium Palatino

---

[a] O *ma zam.* nonnullis illi adiunctis, *które jest tylko w rękopisach Zamoy. i Petersb. II, puste miejsce na półtora wiersza.*

[1] Literae incorporationis recuperatae a Cruciferis et ad corpus Regni sponte redeuntis Prussiae (1454), zob. Vol. leg. I. 81. [2] Andrzej Opaliński.

muni consiliariorum consilio terrarum praedictarum tractabimus, terminabimus, definiemus etc.« atque eo quidem probare contendunt, cum ipsos quidem non esse nec censeri debere Regni, sed terrarum Prusiae consiliarios, tum etiam ex consequenti ad consessum et suffragium ferendum in senatu Regni non teneri. Deinde in medium proferebant, se solitos habere conventus proprios terrarum Prussiae a conventibus Regni absimiles, cum videlicet iis ipsis conventibus terrarum Prussiae civitates non solum interesse sed etiam pars consilii esse, quod quidem in senatu Regni usu venire non soleat, consueverint. Postremo plerisque aliis rationibus et argumentis in rem adductis nitebantur, quae potius ex coniecturis, quam ex privilegiis legumque ratione pendere et desumpta esse videbantur. Nos, qui summus, supremus et unicus interpres legum et privilegiorum omnium una cum consiliaris Regni eam eiusmodi privilegiorum et rationum ex legibus adductarum interpretationem fecimus imprimisque facile in eam descendimus sententiam perspecto eo, quod Rex Casimirus felicis recordationis terras Prussiae Regno iunxerit atque incorporaverit, ut id vel ex propria confessione ipsorum liquere potuit, qua ingenue in sua anteriori praefatione, se esse membra huius corporis, Regni videlicet Poloniae fatentur, atque iuramenta ab illis edita id attestantur, ex quo existimamus, ut quemadmodum omnia membra in humano corpore omnem

Sandomiriensi Costcae[1] et Marschalco Regni[2], qui etiam causas indagerent, quibus tenuatum illud aerarium in pristinum florem restitui posset; sed neque ea res Lithuanis ipsis obstantibus fuit debitum assecuta finem.

Dum haec ita geruntur, res memoria digna accidit. Fuit vir quidam in Prussia Scalichus, qui ob confectam Ducis Prussiae senioris aetatem illi cum ceteris collegis a consiliis praeerat unaque cum illis collegis ex arbitrio suo administraverat. Ea re indignatus Sigismundus Augustus allegaverat quosdam ex suis consiliariis in ducalem Prussiam, qui res omnes apud illum senio confectum Ducem in meliorem statum reducerent, inter quos commissarius fuit Zborovius[3] (tunc Castellanus Biecensis, nunc vero Palatinus Cracoviensis). Isti, cum illum decrepiti Ducis labentem statum redintegrassent et singula denuo veluti restaurassent, collegas quosdam Scalichii, qui senectute Ducis abutebantur, ense iugulari fecerunt, Scalichius vero ipse cum profugisset, a commissariis proscriptus et honore privatus, Regia postea confirmatione accedente, omnibus bonis exutus fuit.[4] Iste Scalichius, cum nullibi se posse tutius et commodius vivere quam in Polonia cognovisset, omnes rationes et consilia eo convertit, quo pacto in Poloniam revocaretur. Eo itaque consilio usus est. Quoniam primis temporibus suis sacerdotio legitima ordinatione fungebatur ac postea vita et moribus corruptus ad haereses defecerat deiectoque facinoris scrupulo uxorem duxerat, ex qua et liberos susceperat, ut palinodiam cantando

---

[1] Jan. [2] Andrzej Opaliński. [3] Piotr. [4] O Komisyi pruskiej w latach 1566 do 1568, zob. Pawiński. Sprawy Prus książęcych za Zygmunta Augusta w r. 1566—1568. Dyaryusz trzykrotnego poselstwa komisarzy królewskich. (Źródła Dziejowe t. VII).

vim atque denominationem ab eodem homine, cuius sunt membra, capiunt, ita, etiam si ipsi communiter vulgo consiliarii terrarum Prussiae dicuntur, quod tamen terrae Prussiae indivisibili vinculo et nexu Regno Poloniae sint adiunctae membraque ipsius sint et censeantur, merito et optimo iure et ipsos vocari posse Regni et Regis Poloniae consiliarios. Proindeque illum ipsum paragraphum privilegii de causis notabilibus haud iudicamus esse referendum, seu quocunque modo pertinere, ad rationem consessus senatorum Prussiae in senatu Regni, sed eundem velle id et praescribere, ut nos seu Serenissimi Reges Poloniae de notabilibus causis, sive eae iudiciariae, sive etiam quaepiam graves aliae, debita serie, ex re et pro tempore incidentes, ut disponamus seu constituamus, quod cum consiliariis terrarum Prussiae non communicassemus, licet etiam inde et senatus Regni nulla ratione exclusus sit. Et quod huius tractatus locum aliquem specialem non praescribit, satis innuit, eiusmodi causas et negotia etiam in conventu Regni generali, seu alio loco, pro rei exigentia et necessitate vocatis consiliariis terrarum Prussiae una cum iis et Regni senatu nos et Serenissimos Reges Poloniae tractare et de illis constituere posse. Quod vero conventus in terris Prussiae celebrari consuetos et potius iurisdicendi iustitiaeque administrandae, quam aliorum quorumpiam negotiorum gratia a Divo olim parente nostro ipsis permissos in

facilius cleri Polonici gratiam captaret, Archiepiscopo Gnesnensi se adiunxit et abiurata haeresi sese Catholicae Ecclesiae reconciliare velle professus est. Eius itaque auxilio fretus a Rege litteras restitutionis obtinuit, vigore quarum litterarum cum Cracoviae versaretur secure, Palatinus Cracoviensis ea sua praerogativa offensus, videlicet quod ea restitutione omnia illius acta in commissione illa, qua in ducali Prussia fungebatur, rescinderentur, comprehendere eum (id enim ad officium etiam suum capitaneale pertinere existimabat) et in vincula conicere mandavit. Quod cum ab aegroto Archiepiscopo Regi per internuntium significatum esset, misit e vestigio ad Palatinum Rex, ne quidpiam contra litteras Scalichii auderet, simulatque ut Archiepiscopo Scalichium mitteret, mandavit. Verum ea re Palatinus audentior quodammodo effectus tantaque gratia Principis abusus, praeter id quod Scalichium dimittere nolebat, maiori custodia et durioribus vinculis eum opprimere curavit, significans ea Regem nequaquam privata auctoritate rescindere posse, quae in generali conventu conclusa et confirmata fuere, velleque se Scalichium ad futura comitia detinere. Qua temeritate nimium Rex offensus (dissimulavit tamen) vocavit ad se Marschalcum Regni, quocum sua communicaret consilia, quid sibi in eo negotio faciendum esset. Itaque Marschalcus cognita Regis sententia asseruit captivationem extraneorum hominum Rege praesente non ad capitaneum licet eius loci, sed ad suum officium pertinere nactaque ea occasione petiit, ut Scalichius officio Marschalci restitueretur. Mandavit ergo Palatino Rex, ut suo dicto obediret, Scalichium vero Marschalco redderet, qui postea tanta offensione Regis percitus et ab amicis admonitus, quod tam arroganter cum Principe egisset, famulis Marschalci Scalichium restituit. Famuli isti dum Scalichium ad hospitium suum deducerent, quem iuxta Archiepi-

confirmationem sententiae suae adducant, non intelligimus, qua ratione inde immunes et liberi a conventibus Regni esse possint. Quandoquidem eodem exemplo et similiter in omnibus et singulis palatinatibus Regni conventus, colloquia generalia vulgo appellata, haberi soleant, in quibus dignitarii et officiales palatinatuum ius dicere et iustitiam administrare consueverint, nihilominus tamen iidem dignitarii, palatini et castellani iudicio illi praesidentes vocati per nos ad conventus Regni generales se conferunt atque in senatu, consessu facto, sententias non solum de Reipublicae rebus necessariis incidentibus, sed etiam de causis per appellationem, a iudicio illorum colloquiali ad conventionem devolutis, lateri nostro assistentes ferre tenentur. Atque quemadmodum in illis eisdem conventibus palatinatuum seu colloquiorum generalium non solum illi ipsi dignitarii Regni iuridicendo sunt intenti, sed etiam de iis Reipublicae negotiis incidentibus invicem consultant et consilia sua nobis communicant, de quibus forte ad ipsos nos referre per litteras nostras contingit, hoc eodem etiam pacto in hisce conventibus terrarum Prussiae, iurisdictionis gratia institutis, usu venire solet, ut nos nonnunquam de negotiis emergentibus ad consiliarios terrarum Prussiae referre et ea cum ipsis communicare consueverimus. Hanc proinde causam ipsos allegare non posse, nec eosdem iuvare, ut non teneantur ad conventum Regni pro debito

scopi hospitium ducere necesse fuit, penes quod dum essent, mandato ipsius Archiepiscopi famuli sui e manibus famularum Marschalci Scalichium rapuerunt. Qua re vehementer offensus Marschalcus ea de re acrius apud Regem conquestus est. Rex postea arguendo Archiepiscopum facti admonuit illum, ne quidpiam eiusmodi contra officium ageret, Scalichium vero ut omnino restitueret. Qui neglecta ea Regis admonitione in arrogantia sua persistebat suique iuris esse hominem spiritualem detinere affirmabat, eoque postea deventum est, ut facultas Marchalco concessa et civibus Cracoviensibus a Rege iniunctum fuerit, quo civitatem occluderent, tormenta instruerent et praesidiis dispositis de hospitio Archiepiscopi periculum facerent, qua potentia Scalichium e manibus Archiepiscopi Marschalcus abriperet. Cuius consilii non ignarus Archiepiscopus verebatur, ne ipse et domus sua in discrimine esset, venit in senatum, Regem publice demisissimeque, ut sibi culpam ignosceret, precatus est ex eodemque tempore illum, de quo res agebatur Scalichium, Marschalco reddidit. Cui Rex per Cancellarium[1] respondit se magnam et dignitatis suae et aetatis rationem habere, verum, ut ceteri sibi caverent, nec in posterum in eo facto deprehenderentur, admonuit illum, ut eo casu correctior esset neve officium seculare, cum sit spiritualis, interturbaret, diligentem eius rei considerationem haberet[2].

---

[1] Walenty Dembiński. [2] O Pawle Skalichu zob. prócz Pawińskiego o. c., artykuł w Allg. Deutsche Biographie t. 34 str. 443 sq. i Scalichiana das ist Merckwürdige Umstände von Pauli Scalichii Leben und Handeln. (Acta Borussica ecclesiastica, civilia, literaria. Königsberg u. Leipzig 1730 t. I Stück 3 str. 305 sq.).

officii sui sese conferre. Nec illud quidem obstare iuvareve illos potest, quod in medium attulerunt, civitates terrarum Prussiae ad consilium earumdem pertinere partemque consilii illius esse, cum civitates Regni in senatu locum habere minime usus et consuetudo ferat. Nam nos eum morem civitatibus terrarum Prussiae, in consilio consessum habentibus, privilegiis desuper concessis confirmatum minime abrogatum esse velimus, quinimo easdem iuxta recensita privilegia sua et praerogativas usumque receptum, quorum in possessione hactenus exstiterunt, quaeque ipsis dum Regno unirentur et incorporarentur concessa et permissa sunt, pro clementia et benignitate nostra conservatas cupimus. Et quamvis coram nobis non produxerint exhibuerintve originalia privilegia, ad quae se ipsos referebant, tamen deputati ex originalibus privilegiis satis superque declararunt eosdem ad ea teneri et obligari. Eam etiam rem in excusationem afferre minime possunt, quod in conventus Regni vocari ante minime soliti sint, cum cancellaria Regni sufficiens et locupletissimum testimonium exhibeat ipsos fuisse antea vocatos semper. Cum itaque ex originali privilegio incorporationis terrarum Prussiae constat eas esse terras Regni Poloniae longo postliminio in ius, sortem, proprietatem et titulum Coronae Regni Poloniae restitutas atque etiam incolae earundem terrarum Prussiae in unum et individuum corpus Regni venerunt, his et aliis quam plurimis ex causis recensitis, nos iudicamus et declaramus decrevimusque praesentibus litteris nostris perpetuo et in aevum consiliarios terrarum Prussiae esse consiliarios Regni inque senatu Regni locum habere et vocatos a nobis successoribusque nostris Regibus Poloniae in medium consultare votaque et suffragia in senatu Regni cum consiliariis Regni eiusdem ferre teneri, tam de negotiis terrarum Prussiae, quam etiam Regni, cum sint unius individuique corporis membra, concernentibus; eodem modo et nuntios terrarum Prussiae inter nuntios Regni locum habere et una cum eisdem de rebus eiusmodi similiter commune consulere. Atque proinde etiam iniungimus ac praecipimus vigore huius edicti nostri ipsis quidem consiliariis terrarum Prussiae, ut loca sua omnino inter consiliarios Regni in praesenti conventu, similiter et nuntiis terrestribus terrarum Prussiae, ut loca itidem sua inter nuntios terrarum Regni capiant, deque negotiis et necessitatibus Reipu-

Cracovia Rex semota totius aulae turba Wieliczcam cum Marschalco Regni et Radivilo[1] Curiae Lithuanicae itidem Marschalco se contulit, ubi se in inferiora usque salifodinae illius demisit lustratisque singulis ibidem penetralibus ea illa caverna emersit. Postea Niepolomiciam, ut post tantas curas et sollicitudines animum recrearet, discessit ac ibi cum aliquo tempore venationibus vacaret et vectationibus quotidianis sese refocillaret aliaque eius generis oblectamenta ad placitum exerceret, Cracoviam iterum rediit.

---

[1] Mikołaj Krzysztof.

blicae, Regni et Coronae unanimi et concordi consilio consultant. Quicunque vero ille sit, qui ex ipsorum numero mandato et iussui nostro tum et debito officii sui, quamvis id de nemine ipsorum intelligamus, satisfacere noluerint, contra eiusmodi nos, uti superioritati nostrae contravenientes merito et iure hoc modo procedemus. Consiliarios quidem, quicunque illi fuerint, senatoria dignitate et quovis officio privabimus atque hac ratione vacantem dignitatem et quodvis munus in eos, qui huic decreto nostro mores gesserint, conferemus. Nuntios vero ad omnia ea, quaecunque in generali Regni conventu sancita erunt, cum omnibus incolis terrarum Prussiae servanda et sustinenda adducemus. Ita, quod in hac re universa tam commoda quam onera, non secus atque ipsi Regni incolae, subditi nostri, ferre ac praestare tenebuntur. In cuius rei fidem ac testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum«.

INTERREGNI POLONIAE LIBER QUARTUS.

[a]Quam ante multa secula rerum omnium vicissitudinem comicus poeta praedixerat, hanc magno suo periculo Polonia curriculo temporis experta est, quippe menses novem decem rege orba moeroreque confecta, cum post diversa consilia malorum remedium reperisset regemque spe difficultatis levandae concepta legisset, quo nihil sanctius, nihil praestantius, nihil sibi commodius in terris accepisse crediderat, in citra mortalium omnium spem atque fidem quinto post adventum mense, clanculum raptimque solum vertentem summaque celeritate sese surripientem amisit. At quem regem? quem maligna sors per vim tumultus muneraque concessit, cuius auspiciis exitus similis evenit. Celebratur a poetis Cretensium rex Midas, cum ob iniquum in diiudicando deorum cantu latum decretum, tum propter indigna avaritiaeque plena ab Iove impetrata petita, unde et iudex pravus monstrosis auribus impertitus esse fertur et stulta avaritia laborans, qualibet contracta re in aurum versa, fame misserimo genere mortis absumptus dicitur. Celebrior sane omnibus seculis Polonia videbitur, iniquam suffragiis eligendo Henrico Regi insistentibus censuram adhibens et eius ignota, inaudita ac minus possibilia commoda notissimis certissimisque emolumentis suis praeferens; proinde et aures totumque adeo Reipublicae corpus in formam peregrinam commutavit et commodorum ingentium loco nulla percepit. Sed querelis omissis, ultra pergamus[a].

Henrico diversis negotiis occupato [b]Prussicisque (uti videri volebat) rebus intento[b], advolat a Caesare Maximiliano missus nuntius Andreas Dudicius acerbam immaturamque Caroli Regis mortem nocte referens[c], quem paulo post ex Galliis a Catherina matre celerrime subsecutus veredarius itidem comprobavit. Quo accepto, ceteris adversum casum stupentibus, Henricus consiliorum omnium rationem seu immutat, seu animo dudum conceptam aperit. Convocat primo proceres tum temporis praesentes: Cuiaviae Episco-

---

[a—a] O *niema wstępu aż do* ultra pergamus. [b—b] O *niema* Prussicisque (uti videri volebat) rebus intento. [c] O *ma* Galliarum *po* referens.

pum [1], Cracoviae [2] Siradiaeque [3] Palatinos, Woynicensem Castellanum eundemque Aulae [a] Succamerarium [4], Gedanensem Castellanum [5], Aulae Marschalcum [6], Regni Cancellarium [7], Referendarium [8] ceterosque, dolorem morte fraterna partum aperit, rerum suarum statum revelat, successionem Regni Galliae sibi debitam exponit, quid tam celeri casu [b] facto opus esset, perquirit. Uno ore omnes obitum tanti Regis deplorant, tristem orbumque suum Regem consolantur, ne animum desponderet consiliumque suum praecipitaret, persuadent, conventum, in quo sit de rerum suarum summa consulendum, toti Poloniae indici [c] poscunt, alio pacto quidquam rite confici posse demonstrant, comitiis indictis, quo abunde votis eius satisfieret, operam suam promittunt. Gratias ille salutaris consilii, operae promissae agit, quidquam se aliter effecturum pollicetur. Interea litterae quidem quoquo versus ablegandae ad comitia invitantes scribuntur. Ceterum gaza Regia omnisque adeo supellex et impedimenta foras ablegantur virique ipsi Galli in dies numero imminuuntur. Suspecta haec primo proceribus fiunt, postea vulgo quoque mussitatur rumorque palam in urbe profertur Regem fugam meditari, proinde suspicione laboratur, nec tamen fides rei indignissimae minusque credibili datur. Affertur fama apud vulgum iam sparsa fugae praenuntia Henrico, quam iste modis omnibus abolere non desistit. In tanto rerum discrimine cunctis plane suspecto notoque, ullus, qui custodiam Regis, urbis arcisque provideret, repertus est, singulis vel fugae consciis, vel ita adeo immortali dementia correptis, ut securi admodum et otiosi (uti fere Poloni omni periculo imminente solent) commessationum tantum curam agerent. Fit enim fere, ut ii, qui extremo malo sunt proximi, etsi illud praevideant sedareque primis initiis possint, ita tamen caecutiant, ut scientes volentesque in idem proruant; uti tunc quoque accidit [9].

XIV igitur Kal. Iulii *[18. VI.]* liberior factus R e x, visitationibus [d] adeo crebris solutus, facinus meditatum aggreditur: sub vesperum quieti daturum sese post tantos labores peractos lassum simulat, cubile solito more ingreditur, vestimentis depositis somnum capturus custodes abire forisque excu-

---

[a] O *niema* aulae. [b] P *niema* casu. [c] O: protinus indici. [d] O: visitationibus nempe.

[1] Stanisław Karnkowski. [2] Piotr Zborowski. [3] Olbracht Łaski. [4] Jan Tęczyński. [5] Maciej Żaliński. [6] Andrzej Zborowski. [7] Walenty Dembiński. [8] Stanisław Czarnkowski. [9] Orzelski jest niedokładny w przedstawieniu wypadków poprzedzających ucieczkę króla. Pierwszą wiadomość o śmierci Karola IX (30 maja) przyniósł Henrykowi w poniedziałek, 14 czerwca, Dudycz, który był stałym internuncyuszem cesarskim w Krakowie. Otrzymał on ją z Wiednia jeszcze przed przybyciem gońca z Francyi, który nadjechał tego samego dnia. Narady Henryka z senatorami, o których opowiada Orzelski, rozpoczęły się we wtorek, 15 czerwca. Opisy ucieczki wylicza Zakrzewski W., Po ucieczce Henryka, Kraków 1878, str. 62 n. 1. Z później wydanych zob. Jagiell. V. 200—206; list Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła do biskupa wileńskiego Waleryana Protaszewicza, Kraków 16. VI 1574. (dopisek z 19 VI. 1574). Arch. domu Radziwiłłów (SS. rr. pol. VIII. 9). Liczne współczesne druki z opisem ucieczki i podróży Henryka do Francyi, zob. u Estreichera, Bibliografia polska, XVIII. 104 s. v. Henryk Walezyusz.

bias ante ostium agere iubet. His dimissis securusque vestitum denuo arripit alioque ostio, ullis custodibus munito plurimisque ignoto, per concavam muri partem cum consciis comitibus quatuor e superiore arce egreditur; inde arcis inferioris ianuam Casimiriam versus sitam petit, qua apertam per semitam dextrorsum in suburbia arcem subdita indeque Zwerzyneciam versus pedester aliquantum incedit. Dum ad stabula Regia ventum est, pernices equi sociis adducti[a], Rex ipse insignem equam a Castellano Woynicensi[1] dono datam conscendit, iter quam citissime capessens: haec prima noctis hora effecta sunt. In arce cuncta secura fiunt, unus Antonius Italus, culinae Regiae minister, Regem forte ianuam arcis petentem agnovit, unde stupore percitus Francisco[2] Alemani Italo[b] culinae magistro rem aperit. Hic absque mora quos dignitate pollentes sciverat praehendit idemque nuntiat Regem arce profugisse. Hinc expergefacti primores, inter spem et metum dubii, altera noctis hora basilicam petunt; custodes, esset ne Rex in cubili praesens, percontantur; his affirmantibus, paululum primo cubilis ostium pulsant, nemine aperiente, acrius invehuntur, ad extremum fores effringunt. Cum quenquam offendissent Regiamque omni decore nudatam vidissent, tum demum technam suamque inertiam agnoscunt. Fit tota arce cum strepitu mixtus pavor, qui urbem totam quoque implet; consurgit quisque somno, totam noctem agens insomnem, undique tumultus cientur, armatorum turmae, veluti periculum quodvis depulsurae, concurrunt. Proceres in arcem coeunt, de tanti discriminis ratione consultant.

At Tęczynius Comes Voynicensis Castellanus, memor dignitatis patriae munerisque sui, ulla interposita mora, equos ad manum habitos, multis comitatus servis, ascendit, Regem quanta potest celeritate persequitur; credebat quippe non eum alibi quam per Germaniam in Gallias profecturum; quem nisi aliquanto obliquum decepisset iter, spes certe et animus minus fefellit. Silesiam versus tendit, aliquot milliarum emensus viam, vestigia Regis agnoscit, qui sicut tempore ita itinere longe hunc antecesserat. Cum e via, rectam esse ratus, Zatoriam circiter deflexisset, Regem temporis illo intervallo remoratus est, nec tamen a proposito desistens, immo plurimis suorum fessis, obnixe iter urgens cum aliquot servis Regem iam Poloniae fines praetergressum assecutus est: huic appropinquans petit, ut paulisper remonaretur paucaque secum verba conferret. Rege petita renuente itinerique (remissius tamen) instante, per Deum immortalem suamquemet fidem obsecrat, ne adeo ignobili nefandoque abitu se ipsum, quod tam exiguo comitatui vitam credidisset Polonosque, quos foede ulloque composito ordine

---

[a] O: educti. [b] O: Benedicto Italo.

[1] Jan Tęczyński. [2] Zapewne to omyłka, bo Franciszek Alemani nieznany, znany zaś jest w tych czasach tylko Dominik, stolnik lubelski, od 1577 r. kuchmistrz koronny i starosta nowowiejski. Henryk zostawił do układów z Polakami obok Danzay'a jakiegoś nieznanego Mikołaja Allemanny. Zob. Noailles III. 589; Jagiell. V. 203, 205.

deseruisset, perderet, iurisiurandi fideique suae memor esset, afflictae et orbae Poloniae misereretur, rediret itaque et quidcunque vellet e re atque existimatione sua atque Polonorum componeret, postea discederet, perdoleret denique ipsius Castellani (quem Succamerarium suum fieri voluisset) vices, cui discessus iste inconsultus probro periculoque futurus esset. Plura pro temporis reique necessitate exaggerantem ita Rex absolvit, uti bono animo eum esse iuberet, se illo tempore in Poloniam regredi aliter, quam si cogeretur vel extrema prius tentaret, nequire; causas abitus gravissimas esse, trium vel quatuor ad maximum mensium spatio, certo certius se reversurum; mandata ad Polonos rerum suarum eorumque summam complectentia in cubili suo Cracoviae reliquisse, haec videnda esse atque sedulo exequenda. Tęczynius ubi nec quidquam omnia reditus Regii argumenta tentaret eiusque comitatui, qui iam magno Gallorum Theutonumque numero auctus fuerat, impar esset, tandem rogat, ne si apud Caesarem Rex futurus esset, aliqua citra Polonorum voluntatem pacta iniret, utpote quae eorum libertati contradicerent et luctui atque orbitati publicae plus etiam discriminis et doloris additura essent. Huic petitioni Rex annuit eamque sibi fore corde promittit. Reverso Tęczynio et a Rege insigni pretiosissimoque unione annulo intercluso donato, multi Cracovia et ex vicinia profecti obvii fiunt, Regem similiter, verum segnius et non cohaerenti ratione secuti, plerique enim curribus vehebantur. In illo rerum tumultu agrestes Guidonem Fabricium Bibrachum[1], cum plerisque Gallis et impedimentis praemissum, in nemoribus offendentes, vita aegre donata, omnibus spoliant; advectum inde foedo habitu et caeno multo conspersum, Referendarius[2] aliique Zatoriae vestitu atque commeatu remunerant ac in urbem reducunt, unde paucis post diebus Regem sequitur[3].

Cracoviam cum venisset Tęczynius, sermonem cum Rege habitum proceribus refert. Hi mandata protinus visuri in cubile Regium veniunt, cum nulla offendissent, quidam horum diligentius singula scrutatus litteras aliquot Regias indigno loco, nempe in muro eminenti fornaci contiguo, iacentes reperit, quas proceribus iam discessuris refert, primas ad omnes Poloniae ordines scriptas[4], secundas Petro Zborovio Cracoviensi[5], tertias Alberto Laski Siradiae Palatinis, quartas Stanislao Karnkovio Cuiaviae Episcopo[6], ultimas Ioanni Comiti Tęczynio Woynicensi Castellano[7] et Andreae

---

[1] Gui du Faur de Pibrac. [2] Stanisław Czarnkowski. [3] O przygodach Pibraca podczas ucieczki, zob. Wyjątki z życia pana Guy du Faur de Pybrac. Krasińskiego Jana Polska oraz Materyały do panowania Henryka Walezyusza, wyd. Stan. Budziński, Warszawa 1852, str. 226 sq; Thuanus, Historia sui temporis, Francofurti 1625, lib. 58 str. 70 (nb. wskutek pomyłki w paginacyi str. 67—70 przychodzą dwa razy). [4] Druk. Pistorius, Polonicae historiae corpus III. 97; Relacye nuncyuszów apostolskich o Polsce I. 234; Noailles III. 598. [5] Druk. Pistorius III. 98, wspólny list do Piotra Zborowskiego, Andrzeja Zborowskiego marsz. nadw. i podkanclerzego Wolskiego. [6] Druk. Epistolae ill. vir. opera St. Carncovii lib. II. (lipskie wyd. Długosza z 1713 t. II. col. 1719); Pistorius III. 98; Relacye nuncyuszów I. 236. [7] Druk. Papr. 90; Pistorius III. 99; Relacye nuncyuszów I. 237.

Zborovio Aulae Polonae Marschalco[1] invicem attinentes. Primis Rex dolorem suum, quod non exspectatis Regni comitiis in Galliam, morte fratris sibi debitam, properare cogeretur, significat; eius doloris Polonorum merita, quibus Regem devinxissent, in causa esse commemorat, ita quidem, ut horum affectus beneficiis, totum aevum degere in Polonia cogitasset; testem Deum invocat et non paucos ex senatoribus, quorum sententia litteras ad matrem, Franciscum fratrem, Henricum Navarrae Regem et ceteros Galliae proceres eodem exemplari misisset, ut adventum suum minus maturum aequo animo perferrent, cum inconsultis Polonorum comitiis discedere se nefas esset; hoc consilium ea de causa mutatum refert, quod die hesterna, hoc est XV. Kal. Iulii *[17. VI.]*, sub noctem allatae a Catharina matre et plerisque Galliae proceribus litterae pericula Regni illius significantes, quibus ni Henricus celerrimo adventu intra dies viginti succurreret, de eodem actum esset, festinare iter coegissent, nec ad celeritatem gentiumque, per quas transeundum esset, rationem, aptius iter fuisse existimavit, quam quod expeditissimum velocissimumque esset[a]; proinde hortatur, ut abitum suum aequo Poloni animo ferent, nec de benevolentia fideque erga se quidpiam, quoad redeat (quod quam citissime praestiturum se pollicetur) immutent immutarique permittant; petit insuper, ut primo quoque tempore egregios ex omnibus ordinibus lectos viros ad se in Galliam mittant, quibuscum de cunctis Reipublicae negotiis tractaturus esset. Alterarum vero litterarum, quae eodem fere argumento scriptae sunt, ad Episcopum Cuiaviensem[2] datarum, id exemplum fuit: Significat Henricus pro temporis atque rerum ratione consilia saepe mutari; ita se, uti Episcopus ipse bis idem intellexeret, in Polonia manere constituisse, quousque comitia celebrarentur: verum litteris matris suae hodie, hoc est XIV. Kal. Iulii *[18. VI.]*, sub tempus coenae redditis, coactum incredibili celeritate pericula Galliae praecedere sedareque animo induxisse; causas celati discessus Dansaeo[3] Gallo aperiendas commisisse; nil se magis cupere, quam utrumque Regnum retinere, neque enim novum esse, neque legibus Polonis adversari; Polonae genti eum habere regem, qui Gallis imperet, fore perhonorificum atque tutissimum, quo de negotio Dansaeum cum Episcopo acturum; noscere se huius ingenium et fidem petereque nunc: contendat et efficiat, ut senatus equitumque studia erga se eadem quae hactenus mane-

---

[a] O *po* esset *ma* et sedulo omnes celaretur.

[1] Henryk nie zostawił wspólnego listu do Tęczyńskiego i A. Zborowskiego, jak podaje Orzelski, tylko osobny do Tęczyńskiego, a wspólny do Zborowskich i Wolskiego. Zob. powyżej str. 249 nr. 5, 7. [2] Stanisław Karnkowski. [3] Karolowi Danzai, posłowi Karola IX na dworze w Kopenhadze, który znalazł się w Krakowie w przejeździe, polecił król pozostać w mieście, układać się z panami i ich uspokajać i donosić o wszystkiem, co się będzie działo w Polsce. Własnoręcznie pisaną kartkę Henryka zob. w Jagiell. V. 200. W Pistoriusa Polonicae Historiae Corpus III, 95 znajduje się tegoż Danzai »Oratio ad Senatum Regni Poloniae Cracoviae congregatum habita« z 22 czerwca 1574.

rent, incumbat totis viribus in eam curam, nihil enim sibi gratius accidere posse, facturum se, ut hic, nec immemorem amasse, nec ingratum principem dilexisse videatur; hunc bene valere percupere Regnumque Poloniae ac existimationem suam ei commendare.

Litteris Regis perlectis Minores Poloni nihil cunctati ad Maiores suas misere litteras abitum Regium adeo indignum nuntiantes petentesque, ut proceres ad se Cracoviam capessendi consili gratia quam citissime venirent, darent operam, ne res in summo posita discrimine mora aliqua protraheretur.

Proinde Andreas Opalenius Regni Summus Marschalcus ceteros Maioris Poloniae proceres et equites Poznaniam evocat, Minorum litteras aperit, consultatur invicem. IV. Kal. Iulii *[28. VI.]* eo conventu ad Archiepiscopum datae litterae [1], officii eum tanquam primatem admonentes, cuius interesset Regni quaevis pericula significare proceresque convocare: praesenti malo vigilantior ut esset, quod ni facturus sit, ne aegre ferret, si alteri collegarum munus id foret commissum. Minoribus Polonis rescriptum tantum casum gravissimum sibi videri, cuius culpa non penes se sita esset; Cracoviam venire se neque velle, neque posse, distantiam loci aliorumque, Lithuanorum praesertim, absentiam in causa censeri. Utrisque, tam Archiepiscopo, quam Minoribus Polonis nuntiatur conventum utrique palatinatui Srzodam ad VII. Kal. Aug. *[26. VII.]*, Kolum IV Id. eiusdem mensis *[10. VIII.]* indictum, convocationem Regni ad IX. Kal. Sept. *[24. VIII.]* Varsaviae assignatam; si idem istis videretur, idem facerent, Archiepiscopus Lithuanos, Russos, Prussos ceterosque omnes Regni populos eodem invitaret; tempora quippe praefixa, nec admodum proferri, nec constringi, ita ut neque tanto discrimini prolatum tempus patrocinaretur neque constrictum absentiam cuiusquam excusaret.

Fama fugae Regiae per Poloniam vulgata id imprimis effecit, ut iudicia, quae etiam Rege praesente in nonnullis provinciis ob non datam legum confirmationem intermissa fuerant, prorsus abolerentur, unde impunitas et fatalis licentia coorta, quam suis assignabimus locis.

At Henricus ditionem Caesaris ingressus confestim ad eum misit petens [a], ne adventum suum licentia eius carentem moleste ferret, si per eum liceat, Viennam se venturum, nuntians [b]. Caesar nuntium humanissimo responso absolvit Regium adventum gratissimum sibi fore, sexque tantum curribus vecto, duodecim currus cum praefecto equitatus obviam misit. Viennam appropinquanti VIII. Kal. Iulii *[24. VI.]* filiis [c] cum magno comitatu

---

[a] O: petitum. [b] O: annuntians. [c] O: duobus filiis.

[1] Senatorowie wielkopolscy do Uchańskiego, Poznań 28 czerwca 1574, wzywają, aby zwołał konwokacyę. Uchańsciana I. 229.

praemissis, ipse quoque extra urbem occurrit summoque favore et benevolentia excepit; idem Caesaris coniunx prae se tulit magna eidem reverentia praestita. Quinque dies ibi moratus Rex, multos cum Caesare privatim contulit sermones, tandem penultima Iunii die *[29. VI.]* Italiam versus discedens puncto abitus sui Cracoviam ad Polonos ablegavit litteras[1], easdem quas primis festinati tacitique discessus sui causas repetens, cum Polonis expostulans, quod illam sedulitatem atque officium (quibus vocabulis persecutionem suam notabat) neque opportunum neque studio suo consentaneum post abitum eius adhibuissent, verum erratum hoc partim abundantiae amoris patriae imputans, partim eorum, quibus litterae primae commissae fuerunt, negligentiae adscribens; de reditu suo in Poloniam quidquam certi statuens promittensve, eo quod deliberatio ista omnis, cuius causa iter suscepisset, in Gallicorum negotiorum rationem esset referenda; Castellano Woynicensi[2] nihil aliud se de reditu respondisse, quam ea de re in Gallia deliberaturum, affirmans; denique legatos ex utroque ordine in Gallias cum amplissimis mandatis mittendos de summaque Reipublicae secum tractaturos, postulans, quo incommodis omnibus, quae ex diuturnitate absentiae suae oriri possent, succurratur; significans insuper Caesari se Regnum Polonosque commendasse, scripturum quoque Turcarum Imperatori, ne is Polonos damno quopiam infestaret, et ne ullam de Polonis bene merendi occasionem praetermittat, sedulo curaturum se pollicitus.

Porro in Polonia, quemadmodum Poznaniae convenerat[3], conventus, more solito convocationem generalem praecedentes, celebrati sunt. Radeoviae in Cuiavia imprimis, ubi in Episcopum Cuiaviae[4], absentem morboque sese excusantem, tota fremuit nobilitas, diris conviciis, veluti libertatis publicae oppressorem neque tum prodire in publicum ausum, devovens sic ut si praesens adfuisset, vitae periculum subiturus foret[5]. Itaque, nec Palatino Innovladislaviensi Ioanne Krotossio, Russicis negotiis distento, tum praesente, id ab equestri ordine conclusum, ut Kołum omnes ad IV. Id. Aug. diem *[10. VIII.]* convenirent, exactiones retentas ad XVIII. Kal. Sept. *[15. VIII.]* quaestoribus, ibidem rationem officii sui daturis, redderent; hi praemium sexagenas marcas haberent; iudicia confoederationis priore interregno sancitae exemplo celebrarentur, ea Brestae XI. Kal. Aug. *[22. VIII.]* per quadrumviros deputatos auspicarentur; diuturnitas silentium legum nemini praescriberet, seu obstaret; praefectorum vicarii iudicesque castrenses iureiurando obstringerentur; praefecti non propria, verum Reipublicae auctoritate iudicarent; inscriptiones singulae ratae essent.

---

[1] Drukowane u Noailles III. 600. [2] Jan Tęczyński. [3] Zob. powyżej str. 242.
[4] Stanisław Karnkowski. [5] O zjeździe w Radziejowie, zob. depeszę Lippomana z 24 lipca 1574. Urkunden und Aktenstücke... hg. v. H. Ehrenberg. Leipzig 1892 Nr. 175 str. 385—6.

Srodae[1] quoque Maiorum Polonorum frequens habitus conventus, cui Lucas Kościelecius Praemysliensis Episcopus, Gaspar Zebrzydovius Calissiae Palatinus, Petrus Czarnkovius Poznaniensis, Ioannes Konarius Calissiensis, Ioannes Tomicius Gneznensis, Andreas Comes Gorcanus Medirecensis, Albertus Czarnkovius Rogosnensis Castellani, Andreas Opalenius Regni Summus Marschalcus, Stanislaus Sandivogius Czarnkovius Referendarius, ceterorum vero equitum ingens multitudo interfuit. Inter cetera Gneznensis Castellanus[2] acta legationis Gallicae ordine toti nobilitati suo collegarumque nomine retulit, quo scilicet quorundam ex collegis immutatam[a] fidem discordiam iniectam ceteraque turbantem, suam vero constantiam ulla parte laesam aperiret, iusiurandum Regium Parisiis editum, nec dum in Polonia expletum, notum redderet.

Archiepiscopi litterae convocationi Varsaviensi a Maioribus[b] Polonis indictae[3] assentientes aegre auditae, quod adeo segniter vel leviter potius munus suum praestaret, nec praesens, uti debuerat, sicut neque Posnaniae Episcopus[4] Srodensi conventui interesset. Secessione equitum a proceribus, more solito, in coemeterium facta ordineque ab omnibus iniuncto, per Praefectum Maioris Poloniae[5] praestito, nuntii terrestres, qui coronationi praeteritae intererant, a cunctis quaesiti, quidnam comitiis illis scivissent? Quorum nomine Referendarius[6] abunde singula comitiorum capita explicavit, quae quod suo libro conscripta sunt, recensere necessarium non duximus. Interrogati item, quid causae esset, quod Rex coronatus iurium, legum atque libertatum Regni confirmationem denegasset? Ad haec Stephanus Grodenius: »Non nuntii« inquit »libertatum custodes, qui hac in parte uno ferme ore confirmationem poscebant, verum senatorum plerique in causa fuerant«. Quaesiti iterum, essentne horum duorum palatinatuum proceres aliqui hanc dissuadentes? Respondit idem: dum de confirmatione in diversas consuleretur partes, quadamque die eo controversia decidi deberet, unum nostratium Gnesnensem Castellanum morbo tum vexatum et in senatum aegre venientem Archiepiscopo hanc damnanti ita restitisse, ut si aliquem sui conatus socium habuisset, oppressorum propositum immutaturus videretur, sed ceteris tacentibus, unum omnibus resistere nequisse eoque modo adversarios palmam obtinuisse. Nominare istos postea iussus, Archiepiscopum unum et Posnaniae Episcopum alterum obicem appellavit, Palatinum[7] Castellanumque[8] Calissienses praesentes tunc siluisse dixit. Gravissime id ab omnibus latum et cum fremitu dumtaxat reliqua persecuta. Cum suffragia ferenda

---

[a] O: imminutam. [b] P *ma błędnie* Minoribus.

[1] O zjeździe w Środzie, zob. list z Poznania z 29 lipca 1574 dodany do depeszy Lippomana. Urkunden und Aktenstücke... hg. v. H. Ehrenberg. Leipzig 1892 Nr. 176 str. 387—390. [2] Jan Tomicki. [3] Zob. powyżej str. 242. [4] Adam Konarski. [5] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [6] Stanisław Czarnkowski. [7] Kacper Zebrzydowski. [8] Jan Konarski.

essent, primus ordine Medirecensis Castellanus[1] omnem status praesentis rationem in duabus positam rebus proposuit, aut scilicet post fugam Regiam interregnum pervestigandum et decernendum, aut regnum Henrico mere approbandum; in utram enim partem decretum feratur, diverso modo de utraque dicendum consulendumque esse. Se quidem ex coniecturis, quas in Gallia cernere poterat, certo colligere, Henricum ullatenus in Poloniam reversurum, invitum quippe huc venisse et in itinere moram saepius nectentem, reditum in Galliam meditatum fuisse sic, ut vel minima oblata occasione reversurus videretur. Quare animadverterent, quo pacto de re tanta sententias explicaturi essent. Oratio Castellani uti loco ita pondere fuit primaria, ex qua veluti ex rivo flumen omnis secutura controversia emanavit. Igitur plerique omnes Regnum Henrico agnoscunt. Primus Abrahamus Zbąscius acriter in hunc evectus[a], gravissimis argumentis interregnum probavit: quae quod postea in convocatione repetiit auxitque, eodem loco recensebimus; huic quoque assensi plurimi, sic ut materia isthaec decidi tum nequiret.

Postera die, hoc est VI. Kal. Aug. *[27. VII.]*, Palatinus Calissiae[2] una cum Castellano[3] ad equestrem ordinem venit, quid hesterna die de se ibidem dictum esset[4] perquirit, cunctorum se rationem daturum spondet. Grodenius eadem, quae die praecedenti, repetiit. Palatinus se ideo tempore illo ipso comitiorum Cracoviensium, dum de confirmatione legum contenderetur, post explicatam semel sententiam, qua Regem periurum fieri noluerat, tacuisse, ad extremum affirmavit, quod quiete magis quam iurgiis delectaretur, nec se illis ingerere voluisset. Castellanus Gneznensis[5] tum quoque interfuit responditque unquam sibi altercationes iurgiave curae fuisse, quo nomine sermonem suum decorum pro Reipublicae commodo in senatu publice habitum perstringi atque reprehendi vehementer dolebat. Qua iniuria equites commoti per Raphaelem Pryemium Calissiensem Pocillatorem magnas Tomicio gratias pro tanto in Rempublicam amore atque studio atque in ea tuenda[b] constantia, quam semper ea experta esset, egerunt, fausta omnia precati benevolentiamque et studia sua offerentes. Eam gratulationem Palatino et Castellano Calissiensi ne unum quidem verbum tunc proferenti denegarunt resque ea in seditionem vergebat. Tumultu sedato et suffragiis peractis nuntii, more usitato, qui convocationi aforent, duodecim lecti: Stanislaus Sandivogius Czarnkovius Referendarius, Raphael Lesczynius Radeoviensis, Ioannes Zborovius Odolanoviensis Praefecti, Stanislaus Bninius Posnaniae Iudex, Abrahamus Zbąscius, Venceslaus Ostrorogus, Nicolaus Tomicius, Stanislaus Pryemius, Stephanus Grodenius, Ioannes Rozraze-

---

[a] O: invectus. [b] O *niema* in ea tuenda.

[1] Andrzej Górka. [2] Kacper Zebrzydowski. [3] Jan Konarski. [4] Zob. powyżej str. 244. [5] Jan Tomicki.

vius, Nicolaus Głoginius et Sventoslaus Orzelius. His commissum, ut providerent sedulo, ne Respublica detrimentum caperet ac in quam partem reliquorum omnium sententiae commodo Reipublicae propiores inclinatae forent, eidem assentirentur; iudiciorum formam sancirent; Pryemii iniuriae patrocinarentur hancque iudiciis futuris specialiter[a] insererent; Kołum ad tempus praefixum venirent et cum ceteris Maioris Poloniae palatinatibus consilia conferrent. Hoc modo conventus solutus est.

Porro Kołum pauci admodum ex aliis palatinatibus venerant, nec consultandi, verum decreti Srodensis cognoscendi gratia, inde enim exemplum consiliorum sumpturi erant; proinde sine mora conventus usitatos in tribubus seu provinciis habuerunt, Warsaviam similiter festinaturi.

Porro Henricus (uti diximus) Viennam profectus postridieque, id est Pridie Kal. Iulii *[30. VI.]*, Oeniponti[b] [1] *(s)* a Carolo Caesaris fratre magnifice exceptus per Villacum[2] et Carinthiam Venetias venit. Dici vix potest quanto splendore, apparatu paeneque incredibiii luxu Senatus hunc exceperit donisque plusquam regiis affecerit, pecuniae magna vi auxerit[3]. Paulo minora a Pontifice Romano missa ei munera. Apud Principem Ferariae[4] paulisper moratus, tandem per Sabaudiam in Gallias non admodum, uti Cracoviae constituerat, festinanter perrexit: futurum namque fuisset, ut tanto temporis intervallo, quod Italico itinere impenderat, comitiorum centuriatorum decreto cum maiori sua Polonorumque laude et dignitate in Gallias commeasset. Sed nos ad nostra.

Instante comitiorum seu convocationis die *[24. VIII.]* pauci admodum, ex Maioribus Polonis potissimum, proceres nuntiique Varsaviam venerunt, qui donec ceteri convenirent ad III. usque Kal. Sept. diem *[30. VIII.]* otiosi exspectarunt[5]. Sub id tempus, nempe VIII. Kal. Sept. *[25. VIII.]*, noctis sequentis auspicio, Kraina, Maioris Poloniae provincia[6], diro prodigio affecta est. Ab occasu enim ingens nimborum grandinisque coorta procella incredibili ventorum impetu permixta curriculo temporis magnam aedificiorum vim solo aequavit, arbores atque ingentia robora comminuta prostravit, pecora omnis generis ceteraque animantia et homines alicubi neci crudelissimae dedit, segetum aestivalium reliquias in nihilum convertit, nec damno tantum, sed terrori mortalibus extremum diem tum instantem credentibus propeque exsanguibus ea calamitas fuit. Varsaviae inque aliis oris quidquam horum exstitit.

Die supra memorata, hoc est penultima Augusti *[30. VIII.]*, nuntii, Sta-

---

[a] P: specialem. [b] O: Eniponti.

[1] Nie może tu być mowy o Innsbrucku (Oenipons) tylko zapewne o Bruck an der Mur (po łacinie Prukka). [2] Villach w Karyntyi. [3] O podróży Henryka, a szczególnie o przyjęciu w Wenecyi, zob. liczne druki współczesne, wyliczone u Estreichera, Bibliografia polska, XVIII. 104, s. v. Henryk Walezyusz. [4] Alfons II d'Este. [5] Zob. postanowienia o porządku obowiązujące na tej konwokacyi, druk. w Uchańsciana IV. 340. [6] Krajna, część woj. kaliskiego, ograniczona na wschodzie Wisłą, na południu Notecią. Głównym grodem było tu Nakło.

nislao Szafranecio Biecensi Castellano in Marschalcum (qui scilicet ordini inter hos tenendo praesset) electo, propositionem comitiorum in tres distinctam partes in senatu retulerunt. Prima fuit discessus Regis et Regni orbitas, cui quo pacto medendum esset, senatus sententiam suam primo aperiret. Altera proventuum Regiorum stipendiorumque omnium distributio, ne insciis et inconsultis nuntiis per senatum exequerentur. Postrema: horum omnium, qui cacozeliae in Republica hactenus auctores fuere, inquisitio sedulo pervestigaretur. Senatus secundo articulo uno ore concesso tertioque in suum, hoc est ultimum comitiorum tempus reiecto, primum ita absolvit, ut ordine praesentibus nuntiis sententias diceret.

Primam Archiepiscopus Gnesnensis veluti Primas in charta descriptam et a multis dudum iam habitam, vanitatis plenam, perlegi iussit. Regem scilicet, qui Galliae et Poloniae praesit, cum magno utriusque Regni commodo imperaturum, facile quippe Valachiam, Transsylvaniam Ungariamque, inde tantis auctum opibus, Graeciam, Hierusalem ac universum orbem possessurum. Hunc secuti senatores ceteri una sententia, etsi Henricum incommodo grandi discessu suo Poloniam affecisse, non tamen regno excidisse, asseverarunt: potissima horum ratio fuit iurisiurandi religio ulla parte dissoluta per eos Regi praestita sanctissime servanda; altera decorum atque constantia Polonorum, si non levi ex causa neque adeo praecipitanter regnum sibi abrogent, sed prius ad id praefinito sibi reditus tempore vocent. Ioannes Tarło Lublini Palatinus et Gnesnesis Castellanus[1] idem senserunt, melioribus tamen rationibus, si forte alia ex parte proferantur, locum daturi. Unus Senenius Zarnoviensis Castellanus interregnum merum existimans, properandum ad electionem Regis alterius censuit.

Hanc deliberationem gravis querela Leboviciae[2] Sigismundi Wolscii[a] nuper defuncti coniugis apud nuntios senatumque habita secuta est. Questa est lugubri humilique gestus ac orationis habitu Palatinum Siradiensem[3], simulatque de mariti sui morte didicisset, Lanckoronam[4] arcem et praefecturam, sibi a Rege Sigismundo Augusto ad tempus vitae concessam, illis ipsis diebus per vim eripuisse; submisse petiit, ne sibi orbae afflictaeque deessent[5]. Senatus hanc paucos dies exspectare iussit, Palatini propediem in comitiis affuturi prius audita purgatione, hanc controversiam decisurus. Citra invidiam affirmare audemus, post Henrici abitum hanc querelam primam, multarum postea secutarum veluti ansam exstitisse.

Ultima Augusti die *[31. VIII.]* funere Czernensis Castellani[6] absoluto nuntii

---

[a] O: Sigismundi Wolscii Cernensis castellani.

[1] Jan Tomicki. [2] Barbara Hlebowiczówna wojewodzianka wileńska. [3] Olbracht Łaski. [4] Lanckorona, zamek na południe od Krakowa. [5] O zajęciu Lanckorony przez Łaskiego, zob. Zakrzewski W., Po ucieczce Henryka, Kraków 1878, str. 183 sq. i Kraushar, O. Łaski, Warszawa 1882, II. 17 sq. [6] Zygmunt Wolski.

terrestres de comitiorum propositione consultaturi invicem coeunt. Primus suffragiorum locus Posnaniensibus, qui suffragandi aemulum et alternatum cum Cracoviensibus locum tenent, datus, quorum sententiae Calissienses (paulisper uno Pryemio[1] tum diversum sentiente, sed mox ceteris annexo) adstipulati. Primus Leszczynius Radeoviae Praefectus praecipuum interregni probandi argumentum proposuit, quod Henricus in forma iuramenti praestita ultimum articulum eum adiecisset: si quovis modo conditiones per se sibique oblatas violaret, ex tunc ipso facto subditos omnes ab omni fide et obedientia esset absoluturus. Quibus verbis iuramento firmatis aperte Regno semet exuisset, dum debito muneris sui toties neglecto ab obedientiae fideique religione cunctos subditos immunes fecisset decretoque suopte et iureiurando proprio sese confecisset, Polonos vero a suo imperio, etiam si praesens adfuisset, liberos reddidisset; quod is praesentiens, nec in aliquibus provinciis suo nomine iudicia (ne iis auctoritas Regia stabiliretur) admissa cernens, sibimet quidem conscius priusquam cum dedecore vel cedere Regno, vel promissa minus sibi possibilia explere cogeretur, clam raptimque solum vertisset. Proinde si sint hunc ad Regnum invitaturi Poloni, considerarent sedulo, ne obliti quasi iurisiurandi per Regem violati tantae suae iniuriae connivere videri velint.

Secundum hunc Zbąscius disseruit absentiam imprimis regiam interregnum, praesentiam regnum efficere, spreto per Henricum munere Regio, iuxta iuramenti tenorem, subditos in genere omnes eo ipso facto ab omni, hoc est, quaecunque ei competiisset fide seu quavis obligata religione atque obedientia redditos liberos; iusiurandum ulla parte expletum, Regnum sibi abrogasse, non verbis enim tantum, sed effectu quoque praestandum illud fuisse; inscio ac inconsulto de abitu redituque suo senatu ex Polonia hunc profugum, reditus nullam spem certam litteris Vienna datis[2] fecisse, ullumque omnino in Polonia reperiri, qui sit fidem de eodem iussurus; famam vero, quae de isthoc reditu spargitur, levissimam censeri indignamque cui omnes Reipublicae rationes committantur, praesertim cum invitus aegreque admodum in Poloniam venisset. Seditionem, si ex hac de interregno regnoque controversia oritura sit, non metuendam quidem proque commodo patriae ulla formidanda pericula. Neque vero Galliam, neque quaevis imperia quocunque iure sibi attinentia, Henricum Polonia, cui adstrictus iuramento imprimis fuerat, omissa appetere debuisset. Ac si quispiam Polonos Regi suo revertendi tempus praefigere posse, obiiciat, is sciat, Regi et cuique ordini iure suo utendum esse, ita nec Polonos Henrici (si hoc agnoscant) subditos eidem tanquam domino suo leges ferre posse auctoresque simul et iudices causae fieri nequire; iure cum eo uti videri absurdum, neque enim ius scriptum, neque iudicem tantae causae inter mortales exstare. Verum Venetiae Reipublicae

---

[1] Przyjemski Rafał podczaszy kaliski. [2] Zob. powyżej str. 243.

exemplo Polonos pari praerogativa usos, regem suum deponere imperio criminumque, si quae adversus Rempublicam committat, arguere et iudicare posse. Nonnullos porro, legibus scriptis discessum Regium non vetari asserentes, commonefaciendos, Henricum iureiurando, quod instar summae legis aestimatur, sese obstrinxisse, ne quidquam senatu inconsulto ageret. Consuetudine[a] etiam (quae legum fit exemplar) antiquissima observatum, ne Polonis Regibus etiam inauguratis non in exteras modo regiones, verum in Prussiam etiam aut Lithuaniam, in eodem Regni corpore consistentes provincias, discedere absque senatus consensu certisque custodibus fas esset. Plurima item esse legibus seu statutis Regni non expressa delicta, uti virginis violentum stuprum similiaque multa, quae a rege patrari sine grandi piaculo non possunt, quorum tamen mulcta legibus non est praescripta. Turcarum metum ob Henrici contemptum ita refutari, hunc, si vero sit Rex Christianissimus, a bello per barbaros Christianae genti inferendo totis viribus abhorrere. Ludovici Regis, qui Ungaris Polonisque simul quondam imperabat, exemplum Henrici esse dissimile: illum quippe cum iam Hungaris praeesset ad Regnum Polonum vocatum, hic ne vocetur providendum esse, neque enim eo proposito dudum in Regem Poloniae electum, ut Gallis Polonisque invicem imperaret. Eundem Ludovicum, cum a Polonis expeteretur, recusantem primo Regnum id, multis rationibus pericula ex utriusque gentis imperio emersura demonstrasse, quae paulo post Poloniam propter absentiam Regiam afflixerant. Ac, si Ludovici exemplum adeo imitandum censeatur, concedi sane oportere Polonos, uti illius tempore Budae comitia celebraverant, ita isto regnante Lutetiam comitia adituros et quorumvis obtinendorum gratia commeaturos, praesertim cum neque iuribus Regni Parisiis comitia habenda prohibeantur. Conditiones ergo, quaecunque Henrico in legatione proponantur, regimen eius in Polonia comprobaturas nisique propria virtus, studium fidesque impellat, minime gentium charta scripta hunc adductum pollicita debitave expleturum. Eidem etiam mutua cum Regno Polono intercessisse pacta, quae quod per eum violata sunt, nec ab altera parte iure gentium ita disponente, colenda. Confirmationem legum ordinibus per hunc denegatam primarium abrogandi Regni esse argumentum, neque tunc eum discordia inter Polonos orta excusari, sedare hanc modis omnibus dissensionem, non accendere debuisse, nec eius, quae tum intercesserat differentiae, sed illius prioris, qua circa electionem cuncti nitebantur concordiae rationem habere oportuisse. Decreta per eundem inique lata, atque in quodam pronuntiando, scisso in in tres partes senatu, ulli parti adhaesisse, verum pro libitu idem promulgasse. Possessiones Reipublicae praestantibus quidem viris, at non secundum cuiusque merita, uti decuerat, distribuisse, bene meritos neglexisse. Conditioni ulli praeter hanc, quod se diplomatibus Henricum Regem subscribebat, satis-

[a] O: Consuetudine quicquam.

fecisse. Insuper post Caroli Regis nuntiatam mortem senatui spopondisse non se, priusquam comitia solverentur, Regno discessurum, secus tamen fecisse, sponsionem fregisse. Itaque aut hunc pravum probis Polonis, aut probum pravis iisdem fidem denegasse. Dedisse vero pudenda fuga gentem Polonam apud exteros etiam infimae sortis homines in summum contemptum derisumque et veluti Erinnyum quandam discordiae diversarumque sententiarum et animorum seminarium Polonis reliquisse.

Orzelius sententiam suam ita tutatus est: Primo omne interregnum aut naturali, aut civili (ut iure consulti vocant) regis morte conflari; priorem Sigismundo Augusto defuncto, posteriorem Henrico profugiente Polonos expertos, hanc autem multo videri perniciosiorem. Plurimarum vero rerum, quas Polonos electionis tempore scire haud licuisset, regiminis Henriciani tempore hos admonitos sensibusque externis, quidnam persona eius portenderat, percepisse, naturam quippe, ingenium, mores, educationem linguamque Polonis dissimillimam, mollem, nempe priusquam incognitam, res gestas perniciosas, decreta Deo Optimo Maximo iurique communi contraria edita, vitam lascivam exactam, adulatores magni factos, senatum gentemque Polonam universam spretam, iusiurandum violatum, conditiones nullas expletas, legum confirmationem recusatam, fugam Polonis contemptis, vel ob inopiam suam, vel licentiam ignominiamve[a] horum factam. Quos si pari ratione hunc despiciant, maiorum exemplo id effecturos, annalium enim testimonio plurimos Regum atque Principum, legibus minus obtemperantes, utpote: Vladislaum Kryvousti filium, Mecislaum Senem, Vladislaum Locticum, Vilhelmum Austrium, Sigismundum Brandeburgicum aliosque a Polonis proscriptos, siquidem iis, veluti liberis neque haereditariis, impune id futurum. Utrumque Regnum, cum propter loci tantam distantiam, tum ob Reipublicae praesentis Regis indigentis necessitatem ab uno gubernari non posse. Henricum semel profugum[b] factum redire ad nos nequire, animum a Polonis alienum, Regni patrii studium, nimiam nec crastina meditantem prodigalitatem, rerum omnium ex Polonia ablegationem, litteras denique eiusmet, omnes reditus spem praecidentes, indicio[c] esse. Promissa eiusdem omniumque patronorum indigna censeri, quibus fides adhibeatur, prioribus nempe pollicitis vanis iam exsistentibus. Ubi terrarum nunc degat, ullum Polonorum certo scire. Reditus sui tempus, si Rex Polonorum agnoscatur, praefigi a subditis eo invito nequire; si hunc invitent maximum levitatis signum prae se laturos; rege hos praesenti (sine quo neque iustitiae normam sancire neque expediri in bellum possint) indigere. Si iuramentum senatus obstet, hoc quidem irritum factum, veteri proverbio persuadente: fidem in male promissis rescindendam et frangenti eandem refringendam esse. Deploratam vero senatus sortem, si in Polonia manens Regi in Gallia degenti sit consulturus,

---

[a] O: ignaviamve. [b] O: semet perfugam. [c] O: iudicio.

qui nequaquam eo animo iuramentum huic praestitisset. Articulum de inobedientia iam recensitum ab eo iuramento senatum absolvisse. Turcae si metuantur, hos quidem toties lacessitos hactenus quievisse; si instinctu Dei bellum sint illaturi, haudquaquam Henricum id propulsaturum absurdumque videri, si cuiusque rei obtinendae gratia, dum ea recusetur. Turcici belli terror incutiatur. Si Henrico iusta de causa abrogetur imperium[a] Turcas non contradicturos. Denique Henricum sua dumtaxat causa et non Polonorum commodo in Galliam migrasse; litteras etsi ad Polonos datas, tamen et per leves personas missas et levissimis ac indignis locis relictas re tanta minus decoras indignasque videri. Istae ferme horum rationes amplioribus verbis tunc recitatae, ceteras, quod hae primariae fuerant, reticebimus.

Cracovienses post haec, quorum triginta fere nuntii erant, aliquanto primum discordes, mox in eandem sententiam inclinati ista adiecerunt argumenta: Senatum praesenti tantum Regi consulere assuetum obstrictumque, quo absente, si Poloni de iustitiae atque defensionis forma sint acturi, interregnum eo argumento firmandum fore. Perplurium quoque conditionum exsequendarum, quibus ulla parte satis sit factum, utpote confirmationis legum dandae, militarium et aulicorum stipendiorum persolvendorum terminum coronationis ad huc tempore praeteriisse. Sandomirienses, Cracoviensibus fere numero pares, in similem sententiam iverunt. Sirądienses e contra Regnum Henrico tribuebant, auctoritatem atque sententiam senatus amplexi, sed si cunctorum ordinum ad supra memoratas rationes consensus accedat, propositum mutaturi. Łancicienses prioribus similes, Brestenses itidem; horum Stanislaus Sierakovius Covalensis Castellanus addidit senatum praestando Regi iuramento minus adstrictum fuisse, iam enim ante Reipublicae et Regi Polonorum quemlibet ea religione obligatum repetere eandem non necessarium habuisse, itaque superfluum ac irritum illud iuramentum appellavit. Innovladislavienses, Dobrinenses Lublinensesque eidem sententiae assensi. Porro Bełzenses diversum sentiebant, non rationes interregni reprehendentes, verum mandata ceterae nobilitatis suae orae ab interregno abhorrentia referentes; nonnulli tamen contrarium volebant. Płocenses Bełzensibus ratione et discordia pares. Mazovii itidem, horum Nicolaus Wolscius Gladifer Cracoviensis rationes iustas diversasque proferebat. Ravenses eidem farinae annexi.

Cum hoc modo concordia stare nequiisset, nuntii omnes in senatu consensum palatinatuum diversasque aliorum sententias de nomine cuiuslibet palatinatus retulerunt. Quodque utraque pars rationibus et argumentis niteretur, operae pretium existimatum est, si utriusque fautores pro et contra in senatu disputaturi ex nuntiis legerentur. Itaque triumviri ex interregni parte Raphael Lesczynius, Abrahamus Zbąscius et Sventoslaus Orzelius,

---

[a] P *niema* imperium.

ex adversis Christophorus[a] [1] Warszevicius, Bykovius et Niedziałkovius lecti sunt; postridie suas in senatu rationes relaturi.

Proinde Kal. Sept. argumenta[2] in senatu a triumviris recitata sunt, quorum potior saniorque pars, quae interregnum approbabat (citra adversariorum praeiudicium dicimus) palmam obtinuit; singula repetere longum esset, in illis enim supra recensitis rationibus utraeque contentae sunt, obiecta scilicet adversariorum argumenta, abunde refutata. Enimvero neque isto[b], nec ullo omnino tempore a quopiam tanti ponderis argumenta[c] reprehensa sunt, neque omnibus manifesta veraque fatentibus, nec tamen amplectentibus.

Zbąscius post haec disputatione ista nondum sopita addidit de senatu eum rumorem spargi, quod repetundarum seu inquisitionis metuens ab interregno abhorreret regnumque eius gratia Henrico tamquam vivo fautori atque vindici suo tribueret. Multa suspicionis indicia esse, quorum pleraque ipsemet novisset; coronationis quippe tempore quendam procerum precibus sibi institisse, ut confirmationi legum resisteret, quod si fecisset ingentia a Rege munera promisisse. Praesenti quoque convocatione virum in senatu primarium (Archiepiscopum notare videbatur) peregrino suffragio antequam in senatu recitaretur, in multorum manibus habito, contra edictum publicum usum esse, unde pateret peregrinis hunc consiliis agitatum Rempublicam infestare. Utrumque horum de nomine appellaturum se pollicitus, si senatus iisdem poenam subito luendam sancte sit promissurus; sin hoc denegetur, non hos sese aperturum, neque impunito scelere nominaturum, tantam invidiam sibi attracturum.

Palatinus Podoliae[3] eodem pacto Polonum quendam commemorabat, qui finita Henrici electione secum collato sermone de ceteris Polonis conquerebatur, quod tanto conditionum numero atque onere Henricum obstrinxissent futurumque affirmabat, anno vel ad maximum biennio elapso ut compedes istos esset is deiecturus; istum eadem, quam Zbąscius acceperat, conditione nominaturum se promisit.

---

[a] P *ma stale, błędnie* Stanislaus, O *poprawnie* Christophorus. [b] P *niema* neque isto. [c] O: documenta.

[1] Mowa tu o Krzysztofie znanym pisarzu, od 1598 r. kanoniku krakowskim. Brat jego Stanisław był Jezuitą. Kraushar (Olbracht Łaski, Warszawa 1882, t. II. str. 99 nota 2) błędnie twierdzi, jakoby była tu mowa o Stanisławie. Zob. Warszewicki K., Niewydane pisma, wyd. W. Wierzbowski str. 211. Wierzbowski drukował wyjątki z Orzelskiego według rkpsu nr. 114. Bibl. Zakł. nar. im. Ossolińskich we Lwowie, będącego kopią rkpsu P, sporządzoną w XIX w., i dlatego u niego jest błędnie podane imię Stanisław. Całe to zajście na konwokacyi przedstawione u Wierzbowskiego, Krzysztof Warszewicki (1543 — 1603) i jego dzieła, Warszawa 1887, str. 72. [2] Argumenta te w liczbie 12 wylicza Lippomano w swej relacyi, zob. Relacye Nuncyuszów I. 270 (tłóm.). W Alberi'ego, Relazioni degli ambasciatori Veneti, S. I. Vol. VI. str. 303 argumentów tych niema. (U Alberi'ego sprawozdanie L. jest znacznie krótsze, z licznemi opuszczeniami. Zostało wydane z Ms. Capponi, podczas gdy polskie tłóm. z rkpsu Mus. Corner). [3] Mikołaj Mielecki.

Sanocensis Castellanus[1] simili modo retulit, coronatione praeterita sibi nonnullarum facultatum munificentiam, quam promeruisset, a Rege flagitanti, a quodam Regis intimo responsum fuisse possessionem illam hac de causa se non obtenturum, quod confirmationem iurium per Regem praestandam propugnasset, sententiam si sit mutaturus, non haec quae cupivisset, verum quaecunque vellet bona impetraturum fuisse.

Castellanus Biecensis[2] quendam procerum tunc consessu illo praesentem commemoravit, qui Sigismundo Augusto regnante in lite iuridica sibi cum illegitimis apud tribunal Regium intercedente adversatus sibi esset ac plerasque litteras adulterinas exhibuisset. Hos uterque Zbąscii lege recepta nominare tunc volebat.

Proferebantur in medium nuntiorum nonnulli fraude in Rempublicam patrata non contenti, verum de eadem commissa saepius gloriati, impune idem ferentes. Sed tantis exemplis propositis, quae initium et calcar iam instantis inquisitionis esse videbantur, aliqui procerum Marschalcusque Summus Regni[3] praecipue diversum obiecerunt, iudicium nempe de tantis facinoribus, quae Rempublicam pessumdarent, ordinatum sanciendum, cui et iudices competentes praeessent et poenarum forma legitima praescriberetur. Se quidem nihil horum conscium, si opus sit primum examinandum rationem omnium dare velle, at sine ordine rem arduam cum multo sanguine et infamia conficere tyrannidis speciem videri. Ita tum res maximi momenti, inquisitio nimirum tot errorum atque calamitatum Rempublicam opprimentium, oppressa utroque hoc articulo, tam rationum regni et interregni censura, quam inquisitionis modo, senatorum deliberationi commisso.

Nuntii secessione in suum palatium facta interregni negotium primo loco propositum prius decidendum statuerunt; hic enim fere fit Polonorum mos, ut primo quoque impetu multa simul conficere accipiant, ut sint vehementissimi, ad extremum sensim affectibus labescentibus ignavissimi. Apud nuntios a Biecensi Castellano quaestio mota est: posteaquam res a Polonis dudum desiderata, hoc est inquisitio errorum Reipublicae inchoata esset, ut hi quoque inter seipsos eum ordinem auspicarentur. Materiam quoque in promptu praebuit: confirmationem legum praeterita coronatione a Rege denegatam, cui nuntiorum aliqui palam restitissent; hos quidem perquirendos atque examinandos censuit. Ordine itaque dictis sententiis, Christophorus Warszevicius[4] oppugnatorum confirmationis inter nuntios princeps notatus chartaque Regi atque senatui publice Cracoviae exhibita, qua oratorum Poloniae in Galliam missorum fides in dubium vocabatur et confirmatio legum subruebatur, convictus est. Pericula inde secuta a Szafranecio discussa: oratorum dignitas, existimatio, labores impensae infami scripto illo gra-

---

[1] Jan Herburt. [2] Stanisław Szafraniec. [3] Andrzej Opaliński. [4] Zob. powyżej str. 252.

tiarum loco in suspicionem apud Regem peregrinum adductae, confirmatio denegata, unde ullus omnino Polonorum certis firmisque legibus nitatur, iustitia de medio sublata, Regno Rex excedere coactus. Warszevicius ad haec mandato fratrum, hoc est ceterae nobilitatis suae orae obtemperantem se isthaec collegasque suos fecisse affirmavit. Responsum huic neminem ad mandata Reipublicae perniciosa exequenda cogi, arbitrarium nuntiorum munus esse, nec unum palatinatum tantum iuris habere, ut leges ceteris omnibus ferre possit, neque ceteros Mazovios oratores in Galliam missos diffamandos, neque generalem omnium conditionum confirmationem de medio tollendam iniunxisse, soli confoederationi, ex tot articulis uni, adversatos fuisse, ceteris palatinatibus consentire iussisse. Warszevicius contra collegarum se iussu id fecisse dixit. Isti extemplo tunc praesentes hac de re quaesiti, chartam eiusmodi qualem exhibuisset, neque nosse, neque iniunxisse ac plerosque horum eidem tempore illo contradixisse retulerunt. Warszevicius itaque omnium palatinatuum suffragiis, Mazovis solis exceptis, Reipublicae reus iudicatus est; proinde priusquam damnaretur, prostratus admissi delicti veniam petiit, unquam sese eiusmodi peccato involuturum pollicitus. Permovit habitus verbaque nefanda hominis cunctorum dirae neci hunc decernentium animos, ut supplici conniverent huncque scelus confessum et infamia a se ipso notatum vita donarent.

IV. Non. Sept. *[2. IX.]* Mostoviorum[1] caedes a familiaribus in publico consessu acerbe exaggerata est, quorum duo immaniter trucidati, tertius enormibus affectus vulneribus Srensci[2] in Mazovia eam ob causam, quod iudiciis, praesente adhuc in Polonia Henrico, ob confirmationem legum denegatam irritis adversarentur; huius tumultus atque caedis culpa in Kossobucium Płocensis terrae Notarium relata est.

Zbąscius post haec apud nuntios in Warszevicium pridie sceleris condemnatum invectus est, asserens hunc non nuntii solum, nedum deputati munere, sed praesentia quoque in praeclaro illo consessu indignum, adeo nefariis facinoribus contaminatum esse. Petiit, ne de se odio aliquo affectum aut rationibus, quae futiles erant, in senatu convictum[a] aperturum haec ceteri existimarent, verum eo animo id praestiturum, quod nefariorum consortio abstinere sese ceterosque viros bonos vellet et scelera atrocia minus fortasse aliis nota, quo eiusmodi hominis societatem vitarent, patefaceret, inquisitione scilicet facinorum, quam cuncti adeo urgerent, uti necessaria exsistente, ita in apertum proferenda. Isthaec Zbąscio referente paulo post Warszevicius

---

[a] O: pridie convictum.

[1] Żychliński (Złota księga szlachty polskiej, Roczn. X., 1888 str. 226 sq.) wylicza dwie linie Mostowskich podówczas żyjących i osiadłych w Płockiem: Mikołaj, Piotr skarbnik ciechanowski i Stanisław synowie Jakóba i Piotr Paweł, późnicj podkomorzy płocki, Wojciech, Wawrzyniec i Jan, później wojski płocki, synowie Mikołaja. [2] Szreńsk, miasteczko niedaleko Mławy.

intervenit, protinusque obiecta recensere in praesentia eius satagente, retro pedem vertit, atque ex palatio sese proripuit. Iterum aliquanto interiecto tempore reverso Zbąscius pauca praefatus, quod obiecta referre Warszevicio tanquam convicto et in prima instantia profugiente more militari non teneretur. Verum quo auditorum exspectationi satisfaceret, imprimis furtum Neapoli commissum, auream nimirum torquem Christophero Lvovio ablatam, huic exprobrat[1], deinde in multis Italiae urbibus aes alienum contractum atque huius ea de causa inde profugum et proscriptionem Polonorumque apud Italos ob id factum imminutam fidem commemorat. Adiicit foedissimum sodomiticum scelus, quo maribus iuxta ac feminis saepissime abuteretur. Ad haec Warszevicius respondere iussus, iniuria, ait, se magna premi. A Mazoviis quibusdam, ut acrius responderet sollicitatus, dicit, qui haec de se spargeret, ulla veritate eadem comprobaturum, qua de causa innocentiam suam militari more manu sese purgaturum. At Zbąscius: »Falsi me« inquit »Warszevicii arguere non potes. Testes sceleris tui multi sunt superstites ac non memoria tantum humana verum libris quoque questionum contentum illud atque a magistratu urbis Neapolitanae insertum est, qua re non mecum, verum cum testimoniis istis de veritate tibi certandum est. Haec si mihi deessent, ultimo comprobandae veritatis argumento[a] uterer, manus haec litem discuteret; sed hac indignus reputaris, quod tantis sceleribus te purgare nequis«.

Post haec Kłoczevius[b] [2] Małogostensis Praefectus, nuntius aes alienum per hunc malamque Polonis inde existimationem conflatam, cuius gratia eundem Ferariae hospitio prohibuisset, comprobavit. Nicolaus Dluscius[c] [3] unus ex nuntiis adiecit Viennae eundem quodam tempore Italo cuidam equum et pecuniam furto abstulisse Villacique pervestigatum, ablata coactum restituisse; eius rei insignes aliquot testes nominavit.

Warszevicius perfricta et impudenti fronte fabulas Aesopicas atque somnia narrationes istas appellavit, praeter haec quidquam protulit. Mazovii post haec protestati sunt se Warszevicium tanquam socium haudquaquam in hac quoque causa deserturos; id magno istis vitio datum. Dictae sunt hoc de negotio diversae sententiae; [d]altera, quae puncto temporis ex consessu illo Warszevicium tanquam criminis reum discedere persuasit[d], altera, quae locum sellamque suam ad decisionem usque litis eius (Zbąscius enim obiecta probaturum se promiserat) habere inter nuntios eius censuit. In ista diver-

---

[a] O: argumento, ad quod tu provocas. [b] O: Coclevius. [c] P: Dulscius.
[d–d] O *niema od* altera *do* persuasit.

[1] W sprawie tej kradzieży por. list nuncyusza Wincentego Laureo do Kardynała Ptolomeusza Galli z Skierniewic 12. IX. 1574, druk. w K. Warszewickiego Niewydane pisma, wyd. T. Wierzbowski. Pars III. Chr. Varsevicii vitam ac res gestas illustrantia varia documenta II. str. 216.
[2] Piotr, sekretarz królewski, od 1577 r. kasztelan zawichojski. [3] Paprocki niezna żadnego Mikołaja Dulskiego; wymienia natomiast Mikołaja Dłuskiego.

sitate Zbąscius dixit se quidem iudicio reliquorum acquieturum et licet cum scelesto et spurco homine eodem ordine atque palatio considere noluisset, facturum tamen, ut in corona illa non improbi hominis causa, verum tot praestantium virorum gratia sit sessurus; pro qua benevolentia huic actae gratiae.

Negotium istud sollenniter celebratum Zophiae Tęczyniae, Bartholomaei Zebrzydovii primum Brestensis, deinde Stanislai Myszkovii Cracoviae Palatinorum coniugis viduae, querela excepit, cuius originem ita explicabimus. Militibus Podoliis ceterisque solutionem debitam coronationis tempore efflagitantibus, Henricus cum solvendo non esset, diplomatibus datis, si pro certa die stipendia non persolvisset, istis possessiones Regias, quas vellent, occupare possidereque, quousque solutio plena fieret, concesserat. Tempore itaque nuper praeterito promissisque, uti omnibus, ita his quoque irritis factis, invaserunt isti plerasque Russiae praefecturas, uti Rohatinum[1] Opalenii, Buskum[2] Gorcani Comitis multasque alias, nec secus ac si Tartarus praedaretur pro libitu cuncta usurpantes. Haec calamitas Ratnum[a] [3] quoque, Palatinae Cracoviensis praefecturam a Sigismundo Augusto ad vitae tempus concessam, affecit. Haec de rapina ista conquesta est, cui a nuntiis quaevis auxilia administrandae iustitiae promissa sunt.

Senatus postea nuntiis accersitis ad eorundem prima postulata[4] per Gnesnensem Castellanum[5] respondit. Inquisitionem criminum in Rempublicam admissorum se provisurum secundumque cuiusque excessus poenas ponderaturum in deliquentes, si in legibus expressae poenae sint, legibus animadversurum, sin minus, iuxta consuetudinem correpturum: petere vero quam maxime, ut inquisitio isthaec non ex odio quovisve pravo affectu, verum amore emendandae Reipublicae proficisceretur; fore absque dubio, ut erroribus correptis, tranquillitas publica conservaretur.

Controversiam porro de regno atque interregno motam Palatinus Łanciciae[6] senatus nomine ita decidit: Interregni imprimis rationem absque summo dispendio nonnullis provinciis, uti Lithuanis, Prussis aliisque absentibus decerni non posse. Lithuanos quippe in litteris III. Id. Iulii *[13. VII.]* ad senatum scriptis sententiam aperuisse regnum Henrico mere tribuendum, legatos ad hunc expediendos suosque iisdem annectendos postulare; quorum sententiae adversari minus tutum esse, nec, si interregnum decernatur regnumque Henrico abrogetur, missionem ullam ad hunc opportunam videri. Proinde senatum huiusmodi medium invenisse, non decreto, neque declarato interregno legatos ad Henricum limitata potestate, cum litteris, neque praeter

[a] O: Ratinum.

[1] Rohatyn, miasteczko nad Zgniłą Lipą w woj. ruskiem, na płd. wschód od Lwowa. [2] Busk, miasteczko nad Bugiem, w woj. bełskiem. [3] Ratno, miasteczko nad Prypecią, u ujścia rzeki Tur, w województwie wołyńskiem; starostwo niegrodowe. [4] Zob. powyżej str. 253. [5] Jan Tomicki. [6] Jan Sierakowski.

has quidquam componere ausuros, mittendos esse. In litteris istis animum atque benevolentiam Polonorum in hunc praestitam, nec tamen remuneratam, commemorandam, pericula Regnum undequaque prementia, quibus sedandis praesentia sua opus esset, recensenda; his adiiciendum legibus patriis cautum observatumque esse antiquitus, ut absente rege superstite Poloni ullis sedandis malis sint adstricti, quos Reipublicae periclitanti deesse nolentes, electionis comitia magna indixisse petereque, ut in his Rex praesto adsit, officii sui debita, secundum iusiurandum Parisiis editum, singula expleat. Secus facturus de reditu ne cogitet quidem ac si redire omnibusque satisfacere non maturet, haud aegre ferret, si alium Regno aptiorem Poloni sint necessario creaturi. Nec hos praecipitanter ista agere, quod fidem atque constantiam erga reges suos observatam cunctis gentibus notam esse vellent.

Libet hoc loco interregni propugnatorum incommoda succincte notata inserere, ne quis omnino levibus argumentis hos sententiam suam firmasse existimet. Haec ita habent: imprimis Polonos, si Henricum pro legitimo Rege agnoscant, legitimam alterius, vivente et regnante illo, electionem indicere nequire, nec reditus Regii terminum praefiniri posse. Si enim tot tantasque offensarum causas a Rege datas ad interregnum sanciendum huncque Regno excludendum insufficientes concedant, multo minus id sibi Regnum abrogaturum, si pro termino assignato non sit reversurus. Si quoque hunc verum Regem esse affirment, absque eo eiusque auctoritate quidquam in ullam partem Polonos sancire, neque ullos omnino legitimos conventus habere posse, iudiciorum etiam sciscendorum modo excisuros, neque enim ordinaria subsellia eandem ob causam, propter quam praesente isthoc ob non datam confirmationem legum silebant, rite celebranda, neque confoederationum, veteri vocabulo captur dictarum, iudicia, interregni dumtaxat tempore fieri consueta, in executione futura. Ad haec Polonos facultatem ei, qui sibi imperaret, in Gallia regnandi et quando velit Regno abeundi tacite consensuros atque hoc absurdo dato in tetram servitutem venturos. Insuper aut hos ullam defensionis Regni formam sancitam habituros, aut imperante Rege eandem per sese praestituros indeque libertati suae plurimum derogaturos. Praeterea dissidia atque bella intestina Regnum affligentia (confoederationibus supra memoratis silentibus) qui vindicet, neminem futurum, hosteque forte Regnum invasuro (posteaquam nonnisi Rege praesente Poloni hunc repellere secundum legum tenorem teneantur) ullum sese oppositurum. Denique Polonos tuendae libertatis existimationem apud exteros conceptam ammissuros declaraturosque adeo se Regiae personae astrictos atque obnoxios, ut ullis rationibus ab ista immunes esse possint perpetuoque in servitute degant.

III. Non. Sept. *[3. IX.]* a senatu ad nuntios Lithuanorum secundae[1] litterae missae lectaeque sunt, ad utrumque ordinem Regni III. Id. Aug. *[11. VIII.]* scriptae, quibus isti significarunt Varsaviensi convocationi

[1] Wzmiankę o pierwszym liście z d. 13 lipca zob. powyżej str. 256.

se praesentes fieri nequire, causam imminens a Mosco hoste, quocum foedus exspiraverat [1], periculum in promptu esse, cuius gratia non prisco more Wołkoviscis [2], verum proprius Połoskum in armis suam convocationem habere decrevisse; petere contra eundem hostem auxilia stipendiaria, postulareque, ne Varsaviae quidquam, quod ei Ducatui praeiudicet, a Polonis sanciatur; ad Regem legati, quibus suos sint adiecturi, mittantur, invitis se de electione quidquam decernatur, legationis modus censurae consensuique suo adhibeatur. Alteris simul missis litteris iidem de Gasparo Dembinio Cancellarii filio conquesti sunt, quod is Georgio Oscik Palatino Mscisłaviensi facultates quosdam occupasset hostilique more vastasset. Sed Dembinius isthaec negavit, nec se quidquam, praeter coniugis suae possessiones, in tractu illo tenere asseruit [3].

Stanislaus Czarnkovius [a] [4] nuntius in proceres Lithuanos invectus est, quod sibi praefecturam Metellam [5], ab Sigismundo Augusto concessam, per vim eripuissent. Similiter Krzeczovius [b] [6] de Szereszovo [c] [7] praefectura sua, a Samogitiae Praefecto [8] crudeliter erepta conquestus.

Nuntii postea Pryemium cum aliquot collegis ad senatum misere, qui horum nomine earum quaestionum declarationem postularet: unius quidem, legitimane et iusta illa convocatio esset, alterius, num Lithuanis, Prussis aliisque absentibus aliquid in ea decerni possit. Intervenerunt postea ad quaesita senatus nomine responsuri Gnesnensis [9], Sanocensis [10] et Inovlodensis [11] Castellani convocationem legitimam appellantes, uti quae legitimo atque consueto ex iure scripto more ab Archiepiscopo Gnesnensi Primate Regni indicta esset, Lithuanis scilicet per binas litteras hanc approbantibus, Prussis vero itidem per epistolam proxime ad senatum datam, quod haec ad sui notitiam pervenisset significantibus; qui quod interesse neglexissent, sibimet in culpa essent, ea quae isthic concluderentur approbaturi. Praeterea adiecerunt senatum, quo haec, quae in convocatione sancirentur, firmiora exsistant, fide atque arctiori vinculo esse comprobaturum. Hac de re nuntii ordine consultantes sententiae senatus assensi sunt. De regni atque interregni controversia rursus, quoad intermedium a senatu propositum proprius accederetur, agitatum; interregno Referendarius [12], qui tum demum interve-

---

[a] O: Ciarnotulius. [b] O: Creciovius. [c] O: Seresovo.

[1] Rozejm z Moskwą kończył się 15 sierpnia 1574 r., zob. powyżej str. 136. [2] Wołkowysk, miasto powiatowe w woj. nowogrodzkiem (dziś w gub. grodzieńskiej). [3] Dembiński podkomorzy mielnicki był żonaty z Maryanną Kopciówną. [4] Niewiadomo, czy mowa tu o Stanisławie Czarnotulskim cześniku inowrocławskim, pośle z woj. poznańskiego na zjazd jędrzejowski w 1576 r. (zob. Vol. leg. II. 146), czy też o referendarzu koronnym Stanisławie Sędziwoju Czarnkowskim, który był starostą drahimskim, inowłodzkim i płockim. [5] Starostwo niegrodowe metelskie (Metele) leżało w województwie i powiecie trockim, w trakcie zaniemeńskim. [6] Jan, syn Andrzeja podsędka przemyskiego (zob. Nies. V. 411 i Akta grodzkie i ziemskie XX. Lauda sejmikowe I. 5). [7] Starostwo niegrodowe szereszowskie (Szereszów) leżało w województwie i powiecie brzesko-litewskiem. [8] Jan Chodkiewicz. [9] Jan Tomicki. [10] Jan Herburt. [11] Szymon Szubski. [12] Stanisław Sędziwoj Czarnkowski.

nerat, unus ex Maioribus Polonis adversatus. Pryemius, ut adversas ex utraque parte rationes molliret, eam medii viam declaravit: interregnum quidem decernendum litterisque ad Henricum mittendis, ut hic ipso facto se Regno excidisse intelligat, inserendum, electionem indicendam ei Henrico significandam, attamen, ut is fidei constantiaeque magnam apud Polonos observationem sentiat, aperiendum esse, si eidem electioni is interfuturus debitaque muneris sui omnia praestiturus sit, non se de alio rege deliberaturos, verum ante omnes alios candidatos primum huic locum daturos. Medium hoc Siradienses, Ravenses multique alii regni fautores complexi, Vielunensibus et Mazoviis aliquibus cum interregnanis sentientibus.

Pridie Non. Sept. *[4. IX.]* Stephanus Bielavius de Republica egregie meritus vir, in re militari, quam a pueritia coluerat, ad senium usque versatus, apud nuntios senatumque acerbe in Ioannem Zamoscium Bełzensem Praefectum invectus est[1], quod is, ulla sibi intentata lite ulloque praefixo iudicio, perfidos quosdam revidendorum proventuum causa, callida arte ab Rege Henrico expeditos, Knyszyni praefecturae suae pagorumque proximorum totiusque adeo supellectilis suae, quam non exiguo labore sumptuque acquisiverat, occupandae gratia misisset, haec omnia hostili more eripuisset, coniugem post haec suam Knyszyno evadentem [a]et in Zabelum[2] alteram praefecturam suam divertentem[a] per illos ipsos siccarios cum agrestibus atque tormentis persecutus, cetera quidem igne vastasset, servos cruciatibus indignis affecisset, uxorem Bielavii aegre cum duobus infantibus profugam vix abire sinisset. Atrox lugubrisque viri militis veterani et ob praeclara gesta bina praefectura ab Augusto Rege remunerati iniuria visa est, humili scilicet eius habitu lacrimisque facie madente orationem, quo magis supplicem, eo acerbiorem reddente, Stanislao vero Cikovio Succamerario Cracoviensi quondam copiarum duce operam eius graviter in conserendo cum hoste proelio praestitam recensente. Isthaec querela uti aliae quoque ullum effectum sortita est.

Stanislaus post haec Gostomius Sochaczoviensis Castellanus de Paulo Uchanio querebatur, quod is proximis diebus Ioannem Mniszkum[3] per vim dolumque Krasnostavia praefectura sua expulsisset. Mniszkum ex aliquot contiguis palatinatibus nuntii tutati sunt, huic, si iustitia careret, omnia auxilia adipiscendae eiusdem praefecturae offerentes. Enimvero is Uchanium iusto

---

a—a O *niema* et in Zabelum alteram praefecturam suam divertentem.

[1] Do skargi Bielawskiego i jego sporu z Zamoyskim por. cały szereg listów i aktów w I. t. Archiwum Jana Zamoyskiego od Nr. 30 (str. 37) począwszy, passim, do zawarcia ugody 22. II. 1576, a nadto rozprawę Al. Jabłonowskiego, Jan Zamoyski na Podlasiu. Spór o starostwo Knyszyńskie. Z wieku Mikołaja Reja. Księga jubileuszowa 1505—1905. Warszawa 1905, str. 124 sq.
[2] Zabiele był to folwark leżący w obronnem miejscu na samym północnym krańcu włości Knyszyńskiej od strony Rajgrodu, który zostawiono w posiadaniu żony Bielawskiego do powrotu męża.
[3] Starosta krasnostawski i jasielski, najstarszy syn Mikołaja podkomorzego koronnego i brat Mikołaja starosty turowskiego i Jerzego podówczas krajczego koronnego, następnie wojewody sandomierskiego.

exercitu partim conscripto, partim voluntate coacto Krasnostaviae obsederat et partim fame, partim tormentis graviter oppresserat, verum induciae inter hos ad convocationem Varsaviensem dumtaxat, in qua controversia ista decidenda esset, pactae fuerant.

Senatus postea ad nuntios misit postulans, ut de stipendiorum militibus[1] debitorum persolutione consulerent, quod negotium in aliud tempus reiectum, neque enim sui instituti, neque propositi existimatum est.

Eadem die Podolii nuntii terrestres venerunt interregnum merum profitentes. Hinc ad senatum itum est.

Zbąscius concordiam palatinatuum (tribus tantum dissentientibus tamen exceptis) nuntiorum nomine retulit et decernendum interregnum et electionem regis novi maturandam senatum sollicitavit. Petiit, ut is famam suam admodum apud vulgum contaminatam, immo fraudis condemnatam, liberaret et tam concordibus nuntiorum petitis, quibus solus resisteret, satisfaceret. Referendarius[2] contra illorum paucorum nec tamen convenientium partes tutatus est, rationes eorundem supra memoratas repetiit. Nec mora in hunc Ravae Palatinus[3] de Płocensi praefectura occupata invectus, senatus decisionem ex parte utraque petens, sed huic ad singula obiecta Referendarius responso suo abunde satisfecit.

VIII. Id. Sept. *[6. IX.]* Podlachiae nuntii intervenerunt in publico consessu referentes plane se convocationis eius inscios adventu tardiores fuisse qua ad aures perlata, quam citissime potuissent, advolasse, communi bono obnixe favere, interregnum omnino agnoscere.

Nicolaus Herbortus nuntius Christopheri Gnoini nomine questus est[4], quod Franciscus et Nicolaus Huminii Ungari, limitibus Regni vicini, pridem hunc in propriis eiusdem aedibus per vim cepissent, captivum vinctumque teterrimo ac prorsus inhumano carcere non modico tempore afflixissent; quod si impune scelus fiat, Gnoinium, etiamsi cum Ungariae Regno rumpenda foedera essent, indignam vim digna nece ulturum asseveravit. Tam crebras querelas senatus iniquo animo excepit. Cui Pryemius nuntiorum nomine respondit ullum iam Poloniae patronum praeter senatum reperiri, qui Reipublicae hominumque afflictorum periculis atque iniuriis providere et succurrere teneatur; quam opem is si deneget, actum fore de universa Polonia.

Apud nuntios novum interregni id argumentum prolatum est, quod Henricus inscio senatu cum Caesare pacta proximo tempore Viennae non sine summa Regni offensa scivisset[5]. Senatus postea nuntiis accitis per Ioannem Kostkam Sandomiriae Palatinum ad postulata per Zbąscium relata id responsum dedit: imprimis se famam illam, qua apud vulgum proscinde-

---

[1] Zob. powyżej str. 256. [2] Stanisław Sędziwoj Czarnkowski. [3] Anzelm Gostomski.
[4] Zob. powyżej str. 214. [5] Zob. powyżej str. 243.

retur, aegerrime ferre atque, si accusator quispiam exsistat crimenque aliquod obiiciat, rationem cunctorum dare percupere, interea, ut omni culpa atque suspicione liberetur, sedulo petere ac, ut immerito ista obiici sibi, sic nuntios, si isthaec missa faciant, aequissime facturos. Casum illum, qui post discessum Regium tantopere Poloniam affligeret, esse omnium perniciosissimum et illum, qui Augusti Regis mortem secutus fuerat, periculo excellere. Huic medendo non verba, verum rem ipsam effectumque adhibendum, verba quippe, de quibus toties disceptaretur: regnumne, an interregnum sanciendum esset, magis scholastica, quam necessaria credi. Ad rem ipsam senatum advertere animum atque in priori sententia perseverare: comitia magna electionis decretum missionemque ad Henricum cum litteris, eundem conventum electionis generalem significantibus, indicturum; hunc quippe, si interregnum statuatur[a], haud aliter eventurum, sed id nominatim, cum ob Lithuanorum absentiam, tum propter formidanda, patefacto eo, ab hoste dispendia aliasque causas secretas, quas proferre palam nefas esset, nequaquam referendum. Hanc senatus sententiam unanimem nuntiorum votis dissentire[b], proinde flagitare senatum, ne amplioribus disputationibus distineantur. Certarum personarum ex senatu atque nuntiis, quae litterarum ad Lithuanos atque Prussos mittendarum formam et confoederationis invicem ineundae fortique vinculo firmandae modum conscribant, numerum designandum esse, quamvis de Lithuanis quidquam dubitandum esset, quominus placitis Polonorum assentiantur, cum propter unionem seu coniunctionem, qua de consiliis invicem capiendis cautum est, tum propter animi sui sententiam atque voluntatem, abunde in litteris eorundem declaratam[c].

Finita Palatini oratione Cuiaviae Episcopus[1], ob inquisitionis poenarumque metum haud longe Warsaviae aliquantum moratus tandemque rerum omnium certus et hac neglecta, bona spe erectus, cum magno familiarum et clientum numero veniens, in senatu ad nuntios disseruit, personam suam, quae apud omnes ob fraudis in Rempublicam commissae suspicionem invisa contemptaque esset, purgare enitens, si id pace sua liberum sibi esset. Verum cunctis silentibus, nec purgationem ullam postulantibus, is quoque eandem non est prosecutus.

Postridie *[7. IX.]* Cancellarius Regni[2] de Lascio[3] questus est, quod sororis suae nepoti[d] Wodziczcze[e][4] coniugem facultatesque per vim eripuisset,

---

[a] O: aperte statuatur. [b] O: discutiendam. [c] O: nuper declaratam. [d] O: filio. [e] O: Voditcae.

[1] Stanisław Karnkowski. [2] Walenty Dembiński. [3] Prawdopodobnie jakiś Łaszcz, z licznej rodziny, osiadłej na Rusi a znanej z niespokojnego ducha. [4] Mowa tu prawdopodobnie o wnuczce siostry kanclerza, Wodzickiej, której małżonka porwał Łaszcz. Żychliński, Złota Księga, R. XI. 1889. str. 224 wymienia w tych czasach dwóch Wodzickich: Stanisława dworzanina króla Zygmunta Augusta i Pawła podczaszego sochaczewskiego. O którym z nich powyżej mowa — niewiadomo.

quem easdem recuperantem, idem, aedibus suis exustis, comprehensum, ad arcem Bełzensem in carcerem coniiciendum misisset, sed praefecto tantum facinus recusante, in castellum quoddam suum eundem revexisset et tortorem accivisset. Hunc postea, vinculis ruptis, ex castello clam desilientem et manum pedemque frangentem, denuo captum eo usque in carcere detineret. Lascium alius, ex eadem familia oriundus eodemque nomine appellatus, excusavit; ullum quippe adeo nefarium scelus iam exsistit, quod patronum non habeat, nec fit tam honestum meritum, quod vituperio minus sit obnoxium.

Eadem die *[7. IX.]* nova consultandi materia, quam senatus aliquantum attigerat, orta est, quo pacto scilicet ea, quae in convocatione sancirentur, rata, nec a quopiam tam absente, quam praesente violanda essent. Hoc de negotio duplex opinio animos incessit: una, quae decidendam primum regni vel interregni controversiam confirmandamque demum putabat; altera, quae sanciendorum confirmationem imprimis ideo ratam esse oportere existimabat, quod hac irrita, irritae omnes deliberationes atque consilia forent, stabilita vero haec conatus laboresque cunctos in consultando insumptos firmiores esset redditura. In hanc itum est; multi quippe protracti frustra temporis pertaesi, si isthaec confirmatio inventa foret, etsi interregno favissent, legationi ad Henricum decernendae assensuri videbantur. Decemviri itaque ex nuntiis, quorum unus Warszevicius fuerat, et totidem ex senatu eius negotii absolvendi gratia lecti sunt.

Ante vesperum Principis Moscorum legatus[1] Warsaviam Vistula praetervectus advenit.

VI. Id. Sept. *[8. IX.]* Czausius, Imperatoris Turcarum legatus, intervenit. Nuntii otiati sunt; deputati invicem de confirmatione consultaturi convenerunt. Sed hic conventus mox dissolutus est Gnesnensi Castellano[2] Warszevicium criminis accusatum neque se purgantem consessu illo indignum nominante indeque tumultu exorto omnibus dilapsis.

V. die Id. *[9. X.]* querela nomine Chądzynii[a][3] Błonensis Praefecti contra Stanislaum Kryscium Raciązensem Castellanum proposita, quod is sibi non ita pridem Zakrocimum praefecturam, dudum Regis beneficio datam, vi occupasset. Ad eundem modum Mazowii in Palatinum suum Lauscium[b] invecti sunt, quod is per litteras iniuste hos ad conventus quosvis indictos multis propositis extraheret. Stężynii fratres, Kiiovienses centuriones, similiter questi sunt, quod illis solutio stipendiorum a multis annis debita denegaretur, impensas suas erogatas facultatesque eorum gratia paene amissas commemorarunt.

---

[a] O: Chansinii. [b] O: Stanislaum Lauscium.

[1] Był to zapewne goniec carski Fiedor Jelizarew Jelczanynow, zob. Nowodworski W., Борьба за Ливонію, С. Петербургъ 1904, str. 21. [2] Jan Tomicki. [3] Maciej.

Wolhynenses nuntii hac die venerunt instructionemque a cetera nobilitate datam, qua cum aliis palatinatibus consentiri iussi sunt, retulerunt.

Kotkovius ex nuntiis unus stipendiorum solutionem Nicolai Ligęzae[a] Zavichostensis Castellani nomine, quae is interregni tempore cum Stanislao Cicovio Cracoviensi Succamerario meruisset, postulavit.

Iostus Ludovicus Decius[1] Procurator magnus arcis Cracoviensis questus item de uno pago ad officium suum pertinente ab Henrico erepto et Carolo Soderino Italo largito alteroque a Zembocio quodam Praefecti Samogitiae[2] servo similiter occupato, ab eodem suo officio abrepto.

Varszevicius[3] apud nuntios senatumque contumelia affectus tum quidem impensissime in Zbąscium invehi cupivit atque cum magna familiarium caterva ad nuntios veniens ex charta contra hunc quaedam proferre voluit, sed nuntii ita ei restiterunt, ut coeptam rem intermittere cogeretur. Zbąscius addidit neque se, neque quenquam ab eo eiusmodique homine rite offendi posse, cum is etiam maledictis ulli mortalium nocere queat, adeo vana hominis profligatissimi verba esse; se porro (adiecit), antequam convocatio solveretur, obiecta abunde probaturum. Porro decemviri illi propter Varszevicium egregium collegam repulsam quasi passi a senatu ita absoluti sunt, ut absque eorum opera is munus illud perfecturus esset.

Missus post haec a senatu Albertus Brodzynius Cracoviensis custos[b] apud nuntios petiit, ut de pace publica iustitiaeque norma, secundum legum praescriptum sancienda, itemque de propugnatione seu defensione Regni contra quosvis hostes tali, qualis interregni tempore exsistit, consulerent. Itaque ex quolibet palatinatu singuli iudiciorum sanciendorum gratia lecti sunt, qui eius negotii causa seorsim secesserunt.

Postridie *[10. IX.]* in senatu haec acta sunt: Ioannes Lebovicius[4] Castellanus Minscensis querelam Czernensis Castellanae sororis suae, dudum memoratam, egregiis verbis repetiit.

Hunc secutus legatus Imperatoris Turcarum Achomates Czausius binas litteras, Imperatorias unas, alteras Machometis Bassae[5], eodem argumento scriptas, attulit, his similem orationem legationemque exposuit[6]. Salutatione prius Machometis praemissa proposuit, qua cum reverentia inde usque ab initio inter Imperatores Regnumque Poloniae pax et amicitia servata quibusve foederibus firmata esset, eandem, quantopere Selymus quoque maiorum more excoleret mortuoque Rege Augusto non ab inferendis Regno in-

---

[a] O: Ligesza. [b] O: Albertus Brodinius Cracoviensis custos ut vocant.

[1] Jestto Ludwik Decyusz, najmłodszy syn Jodoka Justa, a brat Justa Ludwika zmarłego w 1570 r., po którym został wielkorządcą krakowskim i żupnikiem olkuskim, por. Bukowski, Dzieje reformacyi w Polsce I. 706 (Rodowód Decyuszów). [2] Jan Chodkiewicz. [3] Zob. powyżej str. 254. [4] Jan Hlebowicz, zob. powyżej str. 247. [5] Mahomet Sokoli wielki wezyr. [6] Oratio legati Turcici habita ad Polonos Varsaviae congregatos 11 (*s*) Sept. 1574 druk. Relacye nuncyuszów I. 237.

commodis abhorreret solum, verum et subditis sibi populis idem mandaret et, si necessitas tulisset, Regno auxilio quovis esse voluerit. Poloni vero quoties munus id neglexerint ac, ne cetera commemorentur, proximis temporibus quibus auxiliis, quibus promissis Ivanum Moldaviae Palatinum (ex mancipio in tantum honoris culmen evectum) sollicitaverint iuverintque, quibus confessus ille arma contra Imperatorem sumere ausus fuerat. Qui quam male Polonis affectus esset, ex eo constaret, quod Rege Augusto mortuo Imperatorem, ut aliquot milium exercitum sibi invadendae Poloniae gratia concessisset, efflagitaret, quod tamen is amicitiae memor renuisset. Postea inchoato bello, quot ex nobilibus Polonis huic adstipulati, Albamnester seu Białogrodum [1] occupaverint vastaverintque; nominatimque Lascus et dux Constantinus litteras (quae ad manus Bassae venissent) praecaventes et ad bellum stimulantes auxiliaque promittentes dederint. Proinde Bassae nomine petiit, ut ii, qui foederum ruptores essent, nec quanti opima pax esset considerarent, exilio aliave iusta poena mulctarentur. Praeterea addidit, post finitum bellum Ivanumque necatum, quanta vi nobilium ducenti in Moldaviam erupissent, socerum coniugemque Ivani et aliorum nobilium Walachiorum septem uxores cum ingenti thesauri Moldavici quaestorumque Constantinopolitanorum pondere in Poloniam obduxissent. Quae singula quod Imperatori (homines nempe captivi tanquam subditi, quaestorum uti subditorum opes, thesaurus Ivani ob non solutum annuum tributum laesaeque Maiestatis Imperatoriae crimen ad eundem devolutus) attinerent, postulavit sedulo, ut sine mora sibi restituentur [2]. Petrum quoque, novum Moldaviae Regulum, Transalpinae [a] Palatini Alexandri fratrem, Polonis quam diligentissime commendavit, obnixe postulans, ut eandem, quam ipse quoque sit praestiturus benevolentiam, huic exhiberent. Alteram huiusmodi legationem habuit sibi quidem, cum Leopoli in itinere esset, ab eodem Machomete Bassa commissam, ut rerum quarundam Imperatoris suoque nomine Polonos admoneret; posteaquam nempe Rex Henricus ex Polonia discessisset, de cuius reditu ulla spes esset, Caesarisque filius apud Imperatorem de impetrando Regno impensissime egisset propterea Imperatorem, quod Austriae domui minus confideret, petere, ut Poloni de electione Regis quamprimum consulerent, in eligendo priscum ritum servarent, hoc est, ullum ex Imperatoriis hostibus regem crearent, immo ex medio sui aliquem eligerent, atque ita pacem antiquitus observatam retinerent, nec, si hostem Turcicum eligant, eandem rumperent. Itaque Imperatorem consilium hoc aperire, ut Poloni vel ducem quendam haud procul Gedano degentem, Kost-

---

[a] O: Transylvaniae.

[1] Akkerman. [2] Polska nie brała udziału w tej wojnie Iwonii przeciwko Porcie (w pierwszej połowie 1574 r.), gdyż Henryk odmówił Iwonii poparcia. Wspierali go więc tylko niektórzy panowie polscy, przedewszystkiem Ks. Konstanty Ostrogski i Olbracht Łaski. Nadto przyszli mu z pomocą Kozacy pod wodzą Świerczowskiego.

kam appellatum (Palatinum Sandomiriensem, qui ante Gedanensis Castellanus fuerat, notabat), aut Sueciae Regem, aut Stephanum Batoreum Transylvaniae Principem crearent. Non quidem Imperatorem mandato suo isthaec praescribere, verum persuadere, ut Poloni eum regem suum eligerent, qui cum maximo horum adiumento futurus et pacem secum culturus esset.

Turcicam legationem Suetica excepit. Legatus[1] Regis sui nomine tam repentinum Henrici discessum miratus est, studium operamque et auxilium quodvis, si periculum aliquod immineret, Polonis offerens. Debiti commodati Reginaeque dotis solutionem, testamenti per Regem Augustum conditi executionem maternarumque facultatum ad Reginam spectantium devolutionem efflagitans, pro Infante Anna, ut orbitatis suae respectus haberetur, intercedens, oratione quidem ornata prolixaque usus est, sed hanc, quod in electionis comitiis commemorata fuerat[2], eodem nimirum argumento dictam recensere seu repetere operae pretium non duxi.

Missus post haec ad Legatum Moschicum Woronecius[a], ut eadem die legationem suam absolveret: sed hic, quod ad Regem Henricum publica et ad senatorum aliquos, ad Archiepiscopum scilicet, Episcopum Cracoviensem[3], Palatinum Cracoviae Firleium, Palatinum Sandomiriensem Zborovium et Siradiae Palatinum[4] privata mandata habuisset, venire ad senatum noluit, quod nonnisi apud eos legationem absolvere sibi liceret, ad quos ea commissa esset[5].

Nuntiis a senatu abeuntibus, Ioannes Konecius Infantis Poloniae Aulae Magister suo apud hos nomine egit, obnixe flagitans, ut senatum de sui ratione habenda proventibusque, qui exigui essent, providendis interpellarent. His petitis assensum est[6].

Eo absoluto aulici apud eosdem de Rege senatuque conquesti sunt, quod aliter, atque convenerat ac decuerat, conditio sua provideretur, nec Regi commendati addictique essent. Rex porro optime de Republica meritis contemptis et officio[b] privatis, ignotis novisque hominibus cuncta fere officia et proventus aulae largiretur neque solutionem debitam sibi praestaret. Distributionem quoque illam aureorum nummum defuncto Augusto Rege Knyszyni factam tanquam nec legitimam, nec in hos erogatam, argentea item vasa ad abacum mensamque Regiam attinentia a Ioanne Thoma Drohoiovio[c] Cracoviae post Henrici discessum ob solutionem denegatam inhibita seu detenta commemorarunt.

---

[a] O *ma puste miejsce na imię Woronieckiego.* [b] O *niema* officio.
[c] O: Droievio.

[1] Andrzej Lorichs. [2] Zob. powyżej str. 55. [3] Franciszek Krasiński. [4] Olbracht Łaski. [5] Odpowiedź cara posłom Henryka i list jego do tegoż z 20. VIII. 1574, zob. Turgeniew, Mon. Russiae hist. I. 251—255 Nr. CLXXVII, CLXXVIII. [6] O zabiegach Infantki Anny o powiększenie jej dochodów i uregulowanie sprawy spadku po Zygmuncie Auguscie, zob. jej korespondencyę z siostrą Anną, ks. brunświcką. Jagiell. IV. Dział IV. Co do wystąpienia Koneckiego przed posłami, zob. list Anny do Zofii, Warszawa 29. IX. 1574. Ibidem str. 181—183.

Iostus Ludovicus Decius arcis Cracoviae Procurator indignam suam iniuriam retulit, quod indicta causa, sese inscio prorsus, decretum quoddam Henrici, tertia ante fugam die (per quod tempus is ullis Reipublicae curis distinebatur) latum, libro castri Cracoviensis insertum offendisset, quo cavebatur, ut hic aliquantam gemmarum pretiosiarum summam ab Augusto Rege creditam atque aurifabris Cracoviensibus communiendam auro commissam, ad aerarium Tykocinense attinentem, Infanti Annae pro certa praefixa die redderet, quod nisi fecisset, eiusmodi pecuniae summam, quam gemmae illae praestitissent, cum eorumdem restitutione persolvere cogeretur. Hic ergo decreti illius plane ignarus, temporeque restitutionis elapso, vadio simili transgresso, oppressus, impense nuntios petiit, ut iniustum et adulterum decretum illud abolerent, in auctorem fraudis animadverterent, gemmas illas a se reciperent, ab omni dispendio, quod inde sibi immineret, sese liberarent; viderent insuper, ne, si Infanti isthaec traderentur, eodem iure reliquum Tykocini exsistens aerarium haec sibi vendicaret. Fremuere plerique omnes tantam viri iniuriam cancellariaeque dolos mirati; ceterum aliis negotiis distracti eam causam urgere tempore illo nequiverunt, enimvero si singulae querelae diiudicandae fuissent, vix tempus iis discernendis et ponderandis suffecisset, tantus horum numerus curriculo temporis excreverat.

III. Id. Sept. *[11. IX.]* a senatu confoederatio seu sanciendorum articulorum confirmatio conscripta et ad nuntios remissa in consultationem venit. Intervenerunt postea aliquot canonici[a], suo collegarumque nomine petentes, ne nuntii sese tanquam et genere et iure pares a sanciendis iudiciis excluderent.

Porro de primario scopo nuntii deliberantes, ita tum distracti fuerunt. Posnanienses bifariam divisi: primi ullam legationem ad Henricum expediendam interregnumque decernendum, vel, si ad hunc mittendum sit, abrogandi tantummodo Regni gratia ablegandum, confoederatione vero eandem sententiam firmandam censuerunt; solus Referendarius[1] Regnum Henrico tribuebat, aliam convocationem, quod isthaec imperfecta videretur, indici, defensione atque iustitiae forma conclusa[b], postulabat. Cracovienses primae Posnaniensium sententiae adstipulati, Sandomirienses similiter, Calissiensium unus Sventoslaus Orzelius eidem assensus, ceteri interregnum quidem et electionem statuendam decernendamque, verum ad Henricum, si Rex Polonorum esse cupiat, ut eidem intersit, mittendum existimarunt. Cuius sententiae auctor fuit Pryemius, ad quam Siradienses, Łancicienses, Brestenses et Inovladislavienses accesserunt, Dobrinenses vero, Wielunenses, Lublinenses

---

[a] O: aliquot spirituales (uti vocant) viri canonici. [b] O *po* conclusa *ma* (de litteris ad Henricum).

[1] Stanisław Sędziwoj Czarnkowski.

(uno excepto) et Bełzenses Posnaniensibus adiuncti. Russi, Wołhini, Podolii Kiiovienses Siradiensibus similes facti, e contra Płocenses, Mazovii et Ravenses distracti quidem, regnum tamen esse maluerunt.

Russi postea et Podolii de Jazłoviecio copiarum Duce questi sunt, quod milites in facultates suas, quocunque cuperent, hostium more debacchantes immitteret. Podlachenses itidem in Graievium Wiznensem Praefectum invecti, quod possessiones nonnullas sibi ademisset.

Id. Sept. *[13. IX.]* Pryemio propter Biecensis Castellani[1] absentiam, et postea discessum, distribuendorum suffragiorum et ordinis exequendi provincia commissa. Hac die[a] de confoederatione atque ad Henricum Regem[b] legatione expedienda disputatum, quidquam tamen conclusum est.

XVIII. Kal. Oct. *[14. IX.]* de iudiciorum forma, per Sandomirienses et Lublinenses invicem sancita, ab illis, qui revidendis et corrigendis iis deputati fuerant, censura habita. Haec probata quidem a plerisque omnibus, non tamen conclusa a multis est, quod insciis atque inconsultis ceteris equitibus id praestare nefas dicerent. Proinde forma illa ita suscepta est, si consensus horum sit accessurus; huius rei gratia conventus particulares, more usitato celebrandi, in cunctis palatinatibus indicti, quibus scilicet vel ista approbarentur, vel alia sancirentur, nec tamen iustitia opprimeretur.

Pryemii cum Prussis intercedens lis[2] propterea ad executionem perducta non est, quod commissariis certis id negotium a senatu mandaretur, qui Torunii III. Kal. Oct. *[29. IX.]* amico more causam illam essent compositiuri, quod si non succederet, sancitum, ut ille secundum Henrici decretum atque iuridicum processum, iam obtentum, eandem persequeretur. Quae quidem persequendi ratio confoederationi postea tacitis verbis inserta est.

Postridie *[15. IX.]* foederis forma conclusa, de litteris ad Henricum legendis consultabatur. E Maioribus Polonis Referendarius[3] unus Mazoviis, priorem sententiam mordicus tenentibus, secessione facta iunctus est, quod a collegis ceterisque nuntiis molestissime et indignissime latum, ita quidem, ut vix is intercedentibus nonnullis foedum vitae discrimen evaserit.

XVI. Kal. Oct. *[16. IX.]* binae Henrici litterae, unae[4] Feraria per Ioannem Zielenium aulicum, alterae[5] multo post Taurino VIII. Kal. Sept. *[25. VIII.]* per Gallum internuntium missae, publicae lectae sunt. Harum eadem ferme summa fuit: monebat is, ne comitiis istis novi quidpiam proponi, tractari aut decerni Poloni patiantur omniaque ex auctoritate sua statuant, aliter si fiat, quod non modo in maxima pericula Rempublicam sint coniec-

---

[a] O *niema* hac die, [b] O *niema* regem.

[1] Stanisław Szafraniec był marszałkiem zjazdu, zob. powyżej str. 247. [2] Zob. powyżej str. 246. [3] Stanisław Sędziwoj Czarnkowski. [4] Druk. u Noailles III. 602.
[5] Z Turynu przysłał Henryk list do Karnkowskiego (a zapewne i do innych panów, swych stronników). Epistolae ill. vir. opera St. Carncovii lib. II. (lipskie wyd. Długosza z 1713 t. II col. 1719).

turi, sed etiam vix ullis unquam temporibus postea tranquillitatis felicitatem, quam nacti essent, recuperaturi. Pacis porro conservandae occasiones omnes amplexurum[a] se et quantum possit cumulaturum promittebat, cumque in Galliam reversurus esset, legatum cum mandatis in Poloniam se missurum vicissimque a Polonis alios exspectaturum pollicebatur.

Postridie *[17. IX.]* rumor de Tartaris Podoliam et Russiam vastantibus allatus convocationem solvere coegit, nec non contentiones in tantum protractae tempus finem aliquem habiturae videbantur, ni grande periculum iis modum imposuisset. Proinde raptim cuncti de tuendis facultatibus, domibus, coniugibus et liberis servandis, quam de disputationibus disserendis[b] impensius cogitabant atque celerrime sese expediebant. Tartarorum quippe non plus septem milia Podoliam Bakaio et Sichoza[c] ducibus invaserant; sciverant Polonos comitiis distentos, non facile restituros, nec ducem copiarum eundem Russiae Palatinum[1] in custodiendis limitibus admodum industrium, neve milites invadendis popularium praefecturis occupatos auxilia laturos: itaque et commoda usi sunt populandi occasione, et non admodum instructi, in tanto Polonorum otio non secus ac in patrio solo passim discurrebant cunctaque pro libito agebant.

Quapropter ista posteraque die *[17, 18. IX.]* convocatio ad hunc modum conclusa est[2]. Principio totius senatus nuntiorumque terrestrium omnium nomine sancitum, ne tanta licentia, quae hactenus in hominibus omnia iura divina humanaque evertentibus creverat, amplius glisceret, ut quicunque seu legibus interregno praecedenti per Caroli Henricique Regum oratores cum Regno Poloniae, itidemque per Polonos cum oratoribus iisdem (confoederationis in causa religionis factae vinculo in sua energia, uti a Rege iuramento firmata atque etiam declarata est, servato) et Regibus ipsis sancitis adversaretur, seu praesenti legationi descriptae[d] ad Henricum mittendae, seu etiam quibusvis praesentium comitiorum decretis restiterit, ea singula quacunque arte vel modo immutarit seu abrogaverit: hic, cuiuscunque tandem conditionis exsistat, ipso facto seu consilio pro infami et qualibet nobilitatis atque officiorum praerogativa seu praestantia indigno sit habendus, ita quidem, ut tanquam turbator unanimis Reipublicae sententiae atque tranquillitatis ullis rationibus seu libertatibus[e] tueri sese queat, immo hae omnes auxilii loco in perniciem eius sint eventurae. Porro quicunque talem, vel sanguine vel familiaritate vel muneribus adductus, vi, consilio aut quacunque ope iuvet, sicut criminis conscius, ita poenae eiusdem

---

[a] O: semper amplexurum. [b] P: differendis. [c] O: Sicosa. [d] O: litteris descriptae. [e] O: seu libertatibus aut legibus.

[1] Jerzy Jazłowiecki. [2] Confoederatio in Conventione Generali facta Varsaviae die 18 Septembris, A. D. 1574. Noailles III. 605—609 (po łac.).

sit futurus. Cuncti igitur tam senatores quam equites per iuramentum sponsionemque fide, virtute atque dignitate sese obstrinxere, quod iis omnibus, qui in scelus id incurrant, ulla circumstantiarum ratione habita sint ita adversaturi, ut vitam atque facultates omnes iis sint adempturi et Reipublicae in sempiternum eorumdem tam nefarii facinoris monumentum addicturi. Proinde si eius farinae viri seu in comitiis seu conventibus quibusvis reperiantur, ulla interposita mora tam per senatum, quam nuntios, non verbis tantum, sed vi quoque sint puniendi, ita scilicet, si quocunque signo scelus hoc sint aperturi, sin vero delati forent et quaesiti obiecta negarent, immunes sint a poena, affirmantes sine mora mulctentur. Quod munus si senatus atque nuntii exequi negligant idem officium per universum praesentem equitatum exequendum et tam in reos quam senatum et nuntios sit animadvertendum. Porro sin in comitiis particularibus eiusmodi quispiam reperiatur, palatinus praefectusque loci illius nobilitatem in hunc expedire haecque sub iuramento, fide, virtute atque honore facinus illud vindicare teneatur; id munus palatinus seu praefectus negligens similiter puniatur atque nihilominus castellani cum officialibus terrae munere horum utantur. Denique si universi a poena[a] praestanda abhorreant, cuivis equiti in publicis conventibus eundem sive criminis, sive negligentiae reum arguere liberum sit futurum. Quapropter cum comitia haec legitime indicta et cunctis patefecta sint, cunctos sancitis obtemperaturos, et si forte contradicant, praedicta poena et vinculo mulctandos esse. Foederis isthaec forma inventa, articuli comitiorum hi secuti: Henrico in Poloniam adventuro duodecima Maii dies assignata; ad haec si quacunque de causa venire neglexerit atque omnia secundum electionis suae pacta atque iusiurandum perfecerit, eligendi alterius regis, quo praesente Polonia indiget, comitia apud Stęzycium, Bartholomaei Zelenii praefecturam, pro eandem die promulgata sunt, ita ut sub iuramenti, fidei honorisque debito a quoquam pro iusto Rege et Domino sit agnoscendus, promissis quibusvis, legatorum detentione, dilatione temporis, seu quibuscunque aliis causis neglectis. Iudiciorum ultimae instantiae forma talis, qualem quaelibet provincia seu palatinatus in ditione sua sanxerit seu sancire voluerit, approbata. In futuris quoque conciliis provincialibus ex quovis palatinatu bini equites, qui controversias inter spiritualem[b] et secularem ordinem intercedentes in futura sinodo sint compositurі, legendi[c] designandi sunt. Praeterea si quispiam praesente Rege, vel post eiusdem discessum praefecturam sive arcem aliquam per vim eriperet, ille, qui iniuriam pateretur, protestationem violentiae libris quibuscunque castrensibus inferret[d], post haec palatino aut, hoc absente, primario castellano loci illius possessionem suam, violatorem expulsoremque[e] referret. Praedictus magistratus litteris per praeconem et duos nobiles, facultates in tractu illo habentes, mittendis admone-

---

[a] O: mulcta. [b] O: spiritualem (ut vocant). [c] P *niema* legendi.
[d] O: insereret. [e] O: expulsionemque.

ret, ut intra quatuordecim dierum decursum erepta bona sub honoris atque famae privatione redderet. Mandata si violentus ille recuset, idem magistratus contra hunc opprimendum cunctam districtus sui[a] nobilitatem evocet; haec si minus efficiat[b], universum palatinatum per patentes litteras restium (uti vocant) loco habendas moveat. Singuli provinciae incolae sub poena centum marcarum luenda expediri teneantur, illeque publicae pacis turbator ipso facto infamis pronuncietur; absens nobilis equitem aliquem servum sui loco sistat. Magistratus porro officium[c] suum negligens, si negligentiae convincatur, in eandem cum turbatore isto mulctam incurrat, nihilominus tamen vicinus palatinus afflictum cum incolis suis iuvare idemque officium sub simili poena exequi teneatur. Porro turbatori non vi, verum in competenti foro, de potioritate (ut sic dicam) iuris sui agere liceat, si vero quispiam suam iniuriam persequendo in ultimum punctum, secundum Regium decretum de hac latum, incurrat, iuxta decreti tenorem in causa procedat. Temporis quoque intervallum mortem praeteriti Regis praesentiamque alterius intercedens cuiquam in persequendo iure suo praescribat. Ad haec quod in iudiciis promulgandis nuntiorum suffragia dissentirent, nec una horum forma cunctis placeret, nec absque ceterae nobilitatis consensu sancienda aliis videretur, propterea iis decernendis in singulis palatinatibus XI. Novembris[d] dies assignata, quam tamen praecedere quibuslibet concessum est. Praeterea quod complures ex senatorio atque officialium ordine propter plerorumque ea loca tenentium obitum deessent, nec dignitatum integer numerus maneret, decretum est, ut cuilibet provinciae in absentia regis novos creandi et in defunctorum loco sufficiendi facultas esset, rex porro futurus aut eosdem confirmaturus, aut novos daturus esset. Quo praescripto Mazovii Nicolaum Volscium Gladiferum Czernensis Castellani mortui loco in Warsaviensi praefectura surrogarunt. Inscriptiones universae post Sigismundi Augusti obitum factae et ad praesentiam usque regiam futurae itemque librorum iuridicorum secundum consuetudinem dispositio et ad hos cuilibet liber aditus approbatus est. Decretorum in iudiciis ultimae instantiae edendorum valor per praefectos arcium sub mulcta in legibus sancita exequendus, ac simili modo praefecti iure victi et decreto praefati iudicii damnati vicinorum praefectorum potestate coerceantur[e]. Omnes ii articuli superiore vinculo confirmati sigillisque muniti; episcoporum omnium nomine Petrus Myszkovius Płocensis et Albertus Starozrebius Chełmensis Episcopi, Cracoviensisque Episcopi[1] loco Laurentius Goslicius subscripserunt[f] ea adiecta conditione, ne horum libertati atque religioni aliquid isthac confoederatione derogaretur[2].

---

[a] O: illius. [b] O: sufficiant. [c] O: munus. [d] O: Decembris; u Noailles *l. c.*: ad diem Sancti Martini. [e] O: coercendi iussi sunt. [f] P: conscripserunt.

[1] Franciszek Krasiński. [2] O projekcie reformy sądownictwa i o proteście duchowieństwa, zob. Balzer, Geneza trybunału koronnego, Warszawa 1886. str. 235.

Litteris[1] postea ad Henricum scriptis cautum est imprimis, ne iis ulla omnino nota seu in titulo, seu in materia ipsa Poloni Regis huic Polonisque subditorum nominatio tribueretur. Salutatione praemissa, merita atque beneficia Polonorum, quibus Henricum inter tot monarchas competitores suos praetulissent, ad Regnum ex Gallia evocassent, honorificentissime excepissent, huic salutem, vitam, libertates omniaque credidissent, commemorata, spes de se concepta quidem optima ceterum exitu tristissimo immutata. Discessu quippe repentino orbam Rempublicam eo etiam maestiorem factam, quod is hac relicta vitam suam privatis hominibus credidisset, Polonis, qui sua omnia sponte sibi commisissent atque sacramento obstricti quaevis pro salute atque existimatione sua tentaturi essent, omnino neglectis, qui scilicet ullo unquam tempore in monarchas atque principes suos desaevissent. Quo circa revocaret is animum Caroli Regis fratris sui mortem in Poloniam perlatam haud magis se, quam Polonos affecisse reque in senatu relata non modo Gallicorum tumultuum sedandorum, verum patriae quoque per se retinendae curam cordi huic fuisse, ita tamen, ut ea nonnisi in magnis Regni comitiis Henrico ipso assentiente, concluderentur. Interea comitiorum spe occupatis omnibus, reputaret animo, quo discessus genere Poloniam reliquisset orbam, cogitaret quoque Deum maximum factum hoc suum iudicaturum. Polonos vero interim fidem suam secutos, nunc absente se de omni rerum statu maximopere laborare, sic quidem, ut, necessitate ipsa extorquente, Varsaviam convenirent universi de summa rerum consultaturi. Cuius conventus caput unum de rege habendo decerneretur, qui quod praesens non esset, propterea ad eligendum alium consilia omnia necessario devolverentur; sed pericula omnia atque necessitatem ipsam Polonorum natura atque constantia vicit, ne scilicet de creando Rege alio cogitarent, priusquam ab Henrico revertendi, sceptra capiendi et perpetuo in Polonia manendi sententiam expiscarentur. Itaque, etsi voluntatem utrique Regno imperandi huic adesse persuasum habeant, non tamen sint commissuri, ut hanc sint magno suo malo experturi; si ergo Henricus horum Rex esse velit, rediret ad Regnum, quo praesente isti ob internam externamque pacem retinendam, iustitiam administrandam, bona regalia a militibus occupata redimenda, internos motus cohibendos indigerent. Henrico igitur, ne cunctatione aliqua sese distineret, redeundi tempus duodecimam Maii diem eandemque magnorum comitiorum auspicium Stęzycii assignarunt, ad quod tempus si venturus, si cum ordinibus Regni more solito consilia capturus, si pericula omnia Regni amoturus, si articulos atque conditiones cunctas per se sibique oblatas, iureiurando oratorum suorum suoque et fratris sui Parisiis edito firmatas, re ipsa praestiturus ac in posterum Rempublicam Polonam gubernaturus sit, pro iusto legitimoque rege sint suscepturi; secus si faciat, de alio rege hi sint eodem,

---

[1] Druk. Guagnini Rerum polon. libri, I. 117; Pistorius, Polonicae historiae corpus III. 101; w tłóm. polskiem Niemcewicz, Pam. I. 208, z błędną datą 15 września.

assignato termino provisuri, ita nimirum, ut nullae huius excusationes, nulli modi, nullae rationes institutum sint perturbaturae. Nec existimet Henricus Polonos isthaec animo sinistro in se affectos agere; necessítatem isthaec extorquere. Sciat, Polonia siquidem, veluti totius Christiani orbis porta Moscis, Scythis, Turcis Valachisque potentissimis hostibus obiecta, qui istam gubernet et ab horum potentia vindicet, opus habente, praesertim cum neque cum his, neque cum ullis Christianis principibus pax aliqua foedere sit firmata, neque cuiquam Polonorum, absente Rege, in hostem expediri tutum legibusque licitum sit. Quapropter Henricus, si Rex Polonorum esse nolit, neque hos de commodo suo consulentes aegre ferat, neque de gratia, studio atque benevolentia erga hos debita quidquam remittat. Valedictione dehinc litterae conclusae sunt, die decima octava Septembris scriptae. Hae legatis Hieronimo Rozrazevio Praeposito Płocensi et Thomae Drohoievio[a] aulico traditae, nec quidquam praeter eas publice commissum est. Posteaquam tam litterae istae, quam convocationis decretum iureiurando firmatum, libro castri (ut vocant) Varsaviensis insertum, aliis quoque praecipuis Poloniae castris ob perpetuam rei memoriam per Nicolaum Volscium Gladiferum[1] inseri mandatum.

Is quidem convocationis exitus fuit. Ceterum Zbąscius probri obiecti, uti promiserat[2], Warszevicium condemnaturus, in ipso convocationis fine partim vivos scelerum testes, partim vivorum absentium litteras authenticas idem comprobantes protulit publice, adiiciens, cum necessitas atque opportunitas postularit, hos omnes, quae tum litteris affirmarant, viva voce expressuros.

At in Russia Tartari desaevientes secura omnia offenderunt et per avia loca ducti non plus tribus miliaribus ab Georgio Jazłoviecio belli duce, rerum ignaro, reversi sunt; quos hic persecuturus, dum cum Palatino Kiioviae Constantino Ostrogi Duce de ratione proelii consultatur, duplo horum copiis superior remoratus est, sic ut tria mortalium milia in Tartariam indeque in Turciam abegissent. Complures tamen horum acerrimi quique comprehensi, plurimi trucidati sunt a praestantibus et insignioribus Russiae viris raptim nec uno certo loco fugati. Jazłoviecius vix apud Nestrum seu Tyram tranantes assecutus est cunctosque cis fluvium moratos trucidavit, infantum magnam vim et adultos plerosque liberavit. Ea fuit barbarorum securitas, ut quini vel septeni dumtaxat, aut paulo plures, pagos integros invaderent, ea inopia, ut sagittae plerisque et equi deessent, in tanto vero defectu ea abstinentia, ut ullam pecuniam ullamque omnino praedam in tot familiarium nobilium vastatione arriperent, igne quoque abstinerent, solis hominum captivis contenti; ceterum Jazłoviecii possessionibus, non sine grandi suspicione ullum damnum ab his illatum.

---

[a] O *niema* Thomae, *tylko* Droievio.

[1] Pełnił obowiązki starosty warszawskiego; zob. powyżej str. 270. [2] Zob. powyżej str. 263.

Porro Turcarum legatus[1] ita absolutus est, ut Andreas Taranovius legationi ei decerneretur ad singula petita Imperatoris responsurus, auxilia vero illa Polonorum Ivano lata non contra Turcas verum contra Moldaviae[a] Regulum[2] excusaturus. Interea temporis Ivani satrapae Valachiae coniunx vidua, Christophoro Strusso nuptura, curae Palatini Podoliae[3] una cum thesauris cum ea ablatis mandata est.

Dum haec in Polonia tractantur, Turcarum Imperator ingenti mortalium exercitu coacto Guletam[4], omnium Christianorum arcium munitissimam in Barbaria ad mare sitam, acerrime oppugnavit, unde non prius solvit, quam moenibus primum prostratis et obsessis, inedia ac assiduis vigiliis fatigatis, infestissimo proelio atque inaudita hominum et tormentorum vi quadragesima obsidionis die tandem, ingenti suopte incommodo accepto, expugnaret VIII. Kal. Sept. *[25. VIII.]*, amissis ultra centum barbarorum milibus; [b]quadriduo post arcem validissime munitam praesidio invasit[b], incredibili crudelitate in victos grassatus, nulli quippe neque personae, neque sexui immanis tyrannus pepercit arcemque solo aequavit. Ingenti ea calamitas dolore Christianos affecit, tanto Italiae, Siciliae et Lombardiae propugnaculo indeque Tunetano toto vetustissimo Regno ab hoste potentissimo occupato.

At Henricus a Gallis iam exceptus, rerum suarum haud negligens in Poloniam ad Archiepiscopum Gnesnensem litteras[5] XVIII. Kal. Oct. *[14. IX.]* Lugduno scriptas misit, quibus tardiorem in Galliam adventum cum sui et Regni eiusdem causa, tum amicorum Principum, per quorum ditiones transiisset, favore et detentione excusat. Pacem se undequaque provisurum, dum modo Poloni ab intestinis odiis abstineant, promittit. Miratur Archiepiscopum tanquam Primatem absque Regis suaque auctoritate vel indixisse, vel permissise in absentia Regia conventus aliquos publicos (qui interregni dumtaxat tempore celebrandi essent) in Polonia fieri; quod quidem factum acerbius fert atque indignatur, mali exempli rem appellans. Adiicit denique Polonicarum rerum se in Gallia curam habere oratoresque ad Polonos secum consilia communicaturos missurum et alios a Polonis eadem causa ablegandos exspectare. Reliqua Ioanni Jarzynae Dapifero suo commissa ab Archiepiscopo audienda et praestanda committit. Simili argumento ad alios primarios senatores[6] scriptae litterae, a novandis in Polonia rebus conventibusque indicendis hos avertentes.

In Polonia porro ad ceteros tumultus caedesque passim inter privatos[c]

---

[a] O: Moldaviae Transalpinae. [b—b] O *niema od* quadriduo *do* invasit.
[c] O: primatos.

[1] Zob. powyżej str. 265. [2] Petryło, wojewoda mołdawski był następcą Iwonii. Hospodarem Multan czyli Wołoszczyzny dalszej (naddunajskiej) był jego brat Aleksander. [3] Mikołaj Mielecki. [4] Goletta (La Goulette w Tunisie). [5] Druk. u Noailles III. 604. [6] Między innymi i do Karnkowskiego, zob. Epistolae ill. vir. op. St. Carncovii lib. II. (lipskie wyd. Długosza z 1713 t. II col. 1720).

excitatas novi exempli seditio emersit. Quidam nefarii religioni Christianae, more Gallico, vim illaturi praedonice simul sese voverunt, ut quidem et episcopis cleroque applauderent et inopiam suam rapina levarent. Hi Cracoviae in absentia Palatini[1] eiusdemque Praefecti, necnon Burgrabiorum arcis[a][2], decima Octobris die [b]aliquot primum, qui ex iurgio tumultum indeque seditionem excitarent, in Evangelicorum templum, Brogum appellatum, in platea Sancti Ioannis situm, praemiserunt, qui sacrorum ministro palam conviciis affecto ad arma convolarunt, postea consilio invicem capto, magna vi fanum egregie exstructum adorti, ostia, limina, fenestrarum cancellos effregerunt ac ministro elapso, tecto disiecto, murum dumtaxat vacuum reliquerunt, inde testudines invasere et magnum auri, argenti pecuniaeque pondus, eodem ob securum firmumque locum situm a plerisque equitibus ac mercatoribus collatum et ad sexaginta milia florenorum aestimatum diripuere, magno defendentium numero vulneribus affecto. Palatini vicarius Sigismundus Palczovius[3] vim arcere cupiens magno suo periculo referre pedem coactus est. Seditio illa triduum duravit, magistratu urbis magis hanc mirato, quam sedante; cuius culpam plerique Episcopo[4] cleroque, plerique Siradiae Palatino[5], quorum servi eidem rapinae intesesse ferebantur, nonnulli academiae scholasticis adscribebant. Palatino post haec adveniente inquisitio quidem in praetorio urbis tanti sceleris a proceribus et magistratu facta, verum eiusmodi, ut quivis plerique nobilium servorum Palatini Siradiae clerique nominarentur ac convicerentur facinoris, tamen quod equestres liberi et cuivis genere pares sese vocitarent, immunes absolverentur, de faece plebis, qui vix tegularum reliquias attigissent, quinque dumtaxat capite plecterentur. Is tantae iacturae exitus fuit. Episcopus Cracoviae aliquot florenorum milia restaurandi Brogi gratia pendere de suo statuerat: sed quod neque damni pondere, neque indignitatis acerbitate ulla sarciendi ratio aequa videretur, Evangelicorum impensis Brogum restauratum est[b].

Paulo ante, penultima scilicet Sept. *[29. IX.]*, Toruniae Prussi comitia habuere, quo Episcopus Cuiaviae[6], Sandomiriensis[7] et Brestensis[8] Palatini Stanislai Pryemii cum Konopacis conciliandi gratia intervenere[9]. Quod

---

[a] O *niema* necnon burgrabiorum arcis. [b—b] O *zamiast ustępu od słów:* aliquot primum *do* restauratum est *ma tylko:* Brogum Cracoviense, in quo haeretici conciones exercebant, a plebeianis deiectum atque dirutum fuit tantaque plebis illius concitatio agitabatur, ut nec officiali castrensi defensione, necdum ipsius magistratus indictione vis illa quoquam modo cohiberi poterat. Quare cum triduo seditio illa in civitate duraret, ab Episcopo, cum res illa religionis cuiusdam esse videretur, summa diligentia actum est, ut tumultus ille ad officium revocaretur, quod ne impune evaderet, aliquot a capitaneo ex plebeis capite sunt mulctati.

[1] Piotr Zborowski. [2] Burgrabiów było 12. [3] Papr. 891 wymienia go wśród burgrabiów i nazywa Palczewskim. [4] Franciszek Krasiński. [5] Olbracht Łaski. [6] Stanisław Karnkowski. [7] Jan Kostka. [8] Jan Służewski. [9] Komisya do załatwienia tego sporu została wybrana na konwokacyi 14 września, zob. powyżej str. 267.

quidem munus confecerunt conditionibus Pryemio minus iustis, neque enim possessionum ademptarum reditus, plus quinque florenorum milibus aestimatus, neque damna, quae sibi non minus Konopacii quam omnes Prussiae ordines contraxisse dicerentur, compensata sunt; horum itaque pensio utris horum attineret, futuri regis decreto in futuris comitiis magnis promulgando commissa, possessiones Pryemio redditae, arrhabo utrinque datus, iuridicus processus, qui in apertum adversus Prussos bellum capiendum bonaque illa adempta diripienda eruperat, in arbitrio Pryemii, si Konopacii conditionibus pacis non stetissent, relictus est.

Iisdem comitiis Prussi voluntatem suam Polonis aperuerunt se nimirum eiusdem cum Polonis Regni cives ita ab his neglectos, ut nec convocatione illa generali dignarentur, quo circa neu convocationem ipsam, neu legationem, neu electionem grato accepturos animo dictitantes.

Horum comitia Srodensis conventus secutus est iudiciorum dumtaxat sanciendorum causa convocatione ad IV. Kal. Nov. *[29. X.]* indictus[1]. In eo Posnaniensis Castellanus[2] a quibusdam persuasus[a] Pomeranorum Ducum apparatum bellicum, quem invadendae Poloniae gratia machinarentur, protulit, quos ut a proposito averteret atque iniuriam, si qua afficerentur, ad electionis comitia differendam hortaretur, Ioannes Witoslavius Notarius terrae Calissiensis missus est, qui in itinere irriti eius Principum conatus certior factus, legatione illa abstinuit. Afferebatur incerto auctore in Livonia Rigenses Blocausum et Dinamontum[3], suae licentiae prohibendae praesidia acerrima sibique contigua, depopulatos esse. Narrabatur praeterea[b] nobilium quorundam Polonorum pudendum facinus in Czamerum[c], nobilem Silesium, advenam, in nundinis Gnesnensibus commissum, quod isti huic innocuo atque aliquot comitibus eius pudendorum tegmina in platea abscidissent palisque affixa bombardorum ictibus petiissent. Indignissime, uti par erat, illa Rigensium licentia istorumque praedonum inhumanitas et plus quam barbaries in exteros admissa [d]ab omnibus excepta est. Itaque de horum mulcta per Praefectum Maioris Poloniae[d][4] exequenda consultatum est. Castellanus Gnesnensis[5] seditionem Cracoviae superius memoratam[6] insigni oratione exaggeravit; [e]itemque novam ac unquam in Polonia auditam rem aperuit[e] Regem Henricum per Ioannem Iarzynam Siradiae Palatino[7] duas praefecturas: Varsaviensem et Lanckoronensem, donasse et hac de re Lugduno litteras Cancellario Regni Poloniae obsignandas misisse. Hoc contra libertatum legumque rationem praestitisse; neque enim Regem alibi, quam in Regno Poloniae,

---

[a] O: edoctus. [b] O *niema* praeterea. [c] O: Ciamerum. [d—d] P *niema od* ab omnibus *do* Maioris Poloniae. [e—e] P *niema od* itemque *do* aperuit.

[1] Zjazd powinien był się odbyć 11 listopada, zob. powyżej str. 270. [2] Piotr Czarnkowski. [3] Dünamünde (Dyament) warownia broniąca ujścia Dźwiny do morza. [4] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [5] Jan Tomicki. [6] Zob. powyżej str. 274. [7] Olbracht Łaski.

necnon nisi cum consiliariorum Regni consensu quidquam dare posse, Palatinum Siradiae neque possessionem in Varsaviensi districtu, immo nec in in Mazovia quidquam habere, neque Lanckoronam priori Castellanae Czernensis[1] iure ad tempus vitae suae attinente tuto atque legitime possidere debere. Inter cetera addidit se in dies maiora mirandaque pericula Regni ....[a], tum demum poenitere, quod in convocatione nuntiis terrarum interregni decernentibus non esset adstipulatus. Penuria quoque salis, quod propter inordinatam ex Russia vecturam ab Herborto Leopoliensi Castellano salinarumque Russicarum Praefecto factam, maiori lucro in Mazovia divenditum, nec Bydgostiam (uti fieri debuerat) advectum, in maximam aestimationem seu caritatem excreverat, adeo cunctos urgebat, ut maiorem eius, quam publicorum negotiorum curam haberent. Molestum quippe erat singulas salis tunnas ex more atque praescripto legum singulis marcis (uti vocant) sexagenis[b] florenis aestimatas pendi[c]. Quo circa Praefecto Maioris Poloniae[2] commissum est, ut sal peregrinum ex Saxonia accerseret, verum ne hoc quidem pacto penuria illa levata est.

Iam ad iudicia venio[3]. Placuit cunctis isthaec sanciri certasque personas describendae eorum formae deputari; quo effecto, postridie cum iam promulganda essent, Sventoslaus Orzelius unus omnium impensissime istis restitit, non quidem, uti iudicia, quae iustitiae administrandae praecipuum culmen essent, aboleret, sed quod sub hoc melle (ut est in proverbio) latens venenum reformidaret. Huius argumenta ea fuere: primum omnium in republica quavis bene constituta, ordinem, unde et ordinatam atque integram iustitiam, quae sit praecipua regni columna, requiri. Huius formam, his conditionibus destitutam, minus ordinatam videri, imprimis, nisi sit uno totius Regni consensu sancita, neque enim vel minima Reipublicae negotia aliter decerni, neque unius Regni particulae, qualis Srodae tum esset, voluntatem valituram, neque, si diversam ab aliis provinciis iudicandi rationem instituant, ob eiusmodi sectionem in multas partes et dismembrationem Regni tutam solidamve futuram. Praeterea novam iudiciorum formam[d], si sanciatur, priorem antiquitus observatam, atque eo modo magnam legum partem temere abrogaturam. Quam tamen, etiam si sit saluberrima, in mutilo Regno, Rege carente, tuto praestari nequire, Regis consensu atque confirmatione indigere, nec prius quam confirmetur, ratam futuram. Hanc in toto praestari, non in parte debere; esse vero negotia pleraque, quae non nisi per solum Regem decidi queant, quo absente haec etiam quietura. Si quoque iudicia promulgentur, eodem modo defensionem Regni, quae est socia iustitiae columna,

---

[a] *W rękopisach niezrozumiały w tym związku wyraz* voluntatem. [b] O: sexcenis. [c] P *niema* pendi. [d] O: normam.

[1] Wdowa po Zygmuncie Wolskim, zob. powyżej str. 263. [2] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [3] Por. Balzer o. c. str. 243 sq.; zob. powyżej str. 270.

promulgari posse, atque ita nullam causam esse, quapropter Rege Poloni indigeant, cum se ipsimet regere possint. Hoc enim utrumque, defendendi et iudicandi munus, regi incumbere; ac si iustita administranda sit, ullam regis electionis curam aqtue sui memoriam Polonos habituros. Ad haec, iudicia secundum personarum privatarum negotia in decidendo privata videri, itaque magis publicae necessitati et afflictae Reipublicae condonanda et ad tempus Regio adventui praefixum differenda esse, sique Regio nomine statuantur, Polonos convocationis decretum immutaturos, nec approbaturos tantum, quam in litteris legationis denegassent, auctoritatem Henrici in Polonia, verum enimvero si non per se, at per iudices illis iudiciis praesidentes, eandem confirmaturos; hos regulos, hos veros Regni gubernatores futuros.

Has atque alias Orzelii rationes Castellani Gnesnensis[1] solius iudiciorum propugnatoris auctoritas pluriumque iustitiae indigentium consensus vicit, nec aliis argumentis Castellanus usus est, quam quod vitandis rerum discriminibus de Polonia, ni iustitia fulta foret, actum esse diceret; vigorem atque auctoritatem regiam quidem, at non Henrici, verum quemcunque sors datura esset, iudiciis illis approbari, affirmaret. Extremo disceptatione in Orzelii fere partem inclinata lugubri lachrymisque aborta voce cunctos exhortaretur, ne sese patriamque perderent, ne frena licentiae laxarent; se quidem vitam amittere, quam tantam anarchiam iustitia carentem amplius aspicere, flagitare fassus est. Hoc dicendi habitu commotos in suam omnes flexit sententiam; proinde sole iam occidente forma iudiciorum raptim perlecta fideique ipsius Castellani Gnesnensis et Potvorovii Iudicis Calissiensis commendata, tredecim dies ab iisdem detinebatur, postea libris castri Posnaniensis et Calissiensis inserta est.

Huius capita isthaec fuerunt: uti imprimis terrestria, castrensia atque succamerariorum munera pristinum robur teneant, nec ea a quoquam, nisi in iudicii violati poenam incurrere vellet, perturbentur. Turbator in iudicium colloquiale per palatinum vigore Regio et iudicii illius auctoritate vocetur, causam dicat, condemnetur. Commissiones divisionum fraternarum, seu aequale ius habentium, more usitato absolvantur. Iudicia singula non nisi legali impedimento praepedita celebrentur. Citationes terrestres iudicum atque subiudicum titulo Regio vigore et iudicii eiusdem auctoritate promulgentur; ulli omnino iuris praescriptio ad futurum Pentecostes tempus dumtaxat cuidam fraudi sit. Causae quaevis in motione seu appellatione consistentes non in comitiis alibive, verum in solis colloquiorum iudiciis decidantur; ab horum decreto quisquam omnino appellet istaque ultimae instantiae iudicia dicta, pleraeque enimvero ac innumerae lites, ingenti litigantium iactura, in comitia seu regis aulam differebantur, quae omnes in illorum iudiciorum consessu extremi decreti vim essent habiturae. Ea quotannis Posnaniae, Calissiae et Gnesnae instituantur; iis more consueto sin-

[1] Jan Tomicki.

guli senatores et dignitarii illius satrapiae praesint. His ab equestri ordine additi ex Posnaniensi palatinatu: Abrahamus Zbąscius, Ioachimus Bukoviecius, Felix Jactorovius, Nicolaus Głoginius et Ioannes Spławius, e Calissiensi vero iisdem et Gnesnensibus Raphael Leszczynius Radeoviae Praefectus, Albertus Piersnicius[a], Stanislaus Pryemius, Stephanus Grodenius et Ioannes Gaievius. In locum absentis seu mortui praesidentis ex nobilitate alius substituatur. Absentes officiales vel iuramento verae infirmitatis sese purgent, vel centum marcarum poenam luant; utrique tam praesidentes, quam substituti iureiurando ad ius rite, hoc est iuxta legum praescriptum atque conscientiae rationem, ullo vel odio vel favore devincti dicendum, neque secreta iudicii cuiquam revelanda, aut in causis iuridicis consilia danda, sint alligati. Porro varietas sententiarum in iudicio si accidat, maiore suffragiorum numero decidatur, sin pari consistat, pondere non rationum, sed iuris scripti auctoritate fulta pars decretum ferat. Litigantes non secus atque Regium tribunal illud venerentur. Ex praescripto ordine per praeconem vocati absque tumultu, binis dumtaxat familiaribus tertioque causidico comitati, iudicium accedant, loco remoto consistant, causa dicta recedant. Transgressor poenam viginti octo marcarum extemplo iudicio persolvat, quod facere negligens, dupla mulctetur. Praefecti locorum ipsique praesidentes exequendae mulctae fide sint adstricti. Suffragiorum ordo atque ratio nec a quoquam praeter praesidentes audiatur, nec a praesidentibus cuiquam omnino patefiat. Ad haec quicunque seu armatus seu armis iure communi vetitis usus urbem illam, in qua iudicia celebrarentur, ingrederetur, is admonitus singula arma cum poena quatuordecim[b] marcarum praefectorum officio tradat, secus faciens, quinquaginta marcas iudicio confestim pendat, vel si id praestare non curet, a praefecto more legibus praescripto vocetur condemneturque; quod si facultatibus careat, trium mensium spatio in carcere detineatur. Ceterum, si quispiam tempore illo ibidem homicidium perpetret, per praefectum capite plectatur, si vulnus dumtaxat infligat, captivus trium mensium tempore carceri includatur laesoque vulnus quodlibet centum marcis compenset. Si vero scelere isthoc contaminatus, fuga elabatur, ipso facto per decretum infamis pronuntietur. Decreta cuicunque officialium terrestrium ferre licitum sit. Deputatae dudum et officialibus additae personae iudicandi munere non diutius, quam aliis seu Srodensibus comitiis, seu similibus colloquiorum iudiciis, quae prius forent celebrata, perfungantur. Praefecti iudiciis istis intersint et suffragia ferant, decretorum suorum, si ab his appellatum foret, iuxta consuetudinem sententiam quemadmodum iudices quoque purgaturi. Lites districtus Gnesnensis, Pyzdrensis et Kcynensis[c] (quorum fere territoriorum castrenses causae Posnaniae per Praefectum Maioris Poloniae deciduntur) iudiciis colloquiorum palatinatus Calissiensis attineant, illae vero omnes, quae vel ad regium tribunal, tam a novis

---

[a] O: Pierzchlinius. [b] P *ma błędnie* quatuor. [c] O: Kczinensis.

iudiciis Sigismundi Augusti Regis tempore pari ferme auctoritate quondam pro una vice celebratis, quam a confoederationibus interregno sancitis remissae, vel in decernendo propter homicidia carcere sitae et per causidicum ei negotio designandum instigatoris loco absolvendae essent, eorundem iudiciorum maiestate decidantur. Porro, si lis praesidentium alicui incumbat atque in deliberationem seu examen collegarum veniat, per id quidem tempus, donec ea absolvatur, litigans praesidens iudicio abeat; hac vero absoluta, rursum redeat et munere fungatur suo. Proscriptiones iniustae vel inordinatae per palatinos castellanosve secundum legum normam absente Rege banniente persona citata aboleantur. Denique criminales causae, quae famam et honorem laedunt, per iudicium illud censurae adhibeantur, sic quidem, ut, si mere sint criminales, ad generalia Regni comitia reiiciantur, sin civiles, eodem iudicio decidantur, auctor vero et causidicus, veluti perperam lite indicta, iuxta Petricovienses leges anni 1565 praescriptum[1] puniatur. Regiarum vero facultatum, seu aerarii publici reditus non alio quam ipsius Regis iudicio subiaceant.

Isthaec fere Srodensium legum capita eundem, quem in aliis provinciis ab his diversa edita, exitum habuere, nempe licentia hominum, nonnisi regia severitate coercenda, in immensum excurrente. Forma dumtaxat legum aliquantisper mansit, nec praeter causidicos, praecones actorumque, uti vocant, scribas quisquam earum commoda a litigantibus contracta percepit, unde ulla seu in proscribendo seu alia atrociora mulcta exigenda executio facta. Privatorum vero hominum scelera adeo creverunt, ut nullum propemodum haberent modum: plurima tum stupra, caedes nobilium, aedium invasiones aliaque enormia facinora, non secus atque infensissimus aliquis hostis Poloniam invaderet ac diriperet, ab equestribus ordinibus committebantur, cunctis praesentiam Regis, qui modum licentiae solus imponeret, desiderantibus.

At Lithuani, Polonorum legatione ad Henricum Regem decreta abusi, peculiarem pauloque diversam Vilnae tertia Novembris die scriptam per Melchiorem Gedrocium, nominatum Samogitiae Episcopum, legatum ad eundem expedierunt. Credebant fortasse homines, concordiae unionisque cum Regno dudum contractae pertaesi, suae veluti a Polonia diversae Reipublicae postulata multum apud Henricum, nil minus quam in Poloniam reditum curantem, ponderis allatura, ipsi vero Regi, tanquam quae assentatione referta essent, gratissima futura. Quippe Regis atque Domini sui titulo praemisso suaque obedientia[a] quam humillime commendata, non aliter ac quondam Iagielloniae domui subditi, servo verius quam libero animo hunc non modo facti in se Polonosque commissi non arguebant, verum iisdem, quibus ipse-

---

[a] P: benevolentia.

[1] Zob. Vol. leg. II. 52. Ustęp 79. O rzeczach, które się poczciwości dotyczą.

met saepius, argumentis excusabant. Ita hominem a Polonis suopte ingenio alienum laxatis frenis in proposito confirmarunt, postulantes quidem ad diem praescriptum reditum eius, sed nil gravius, si id recuset, addentes, quam communia sese de Republica cum Polonis consilia arrepturos. Multum quidem levis legatio apud levem[a] valuit Regem diversique legati et Lithuani multo posteriores nonnihil ad negligendum reditum animi addidisse videbantur.

Sub id tempus, nocte scilicet XVI. Kal. Dec.[b] *[16. XI.]* praecedente, prodigia Posnaniae multo cum terrore spectantium visa sunt, acierum nempe infestis armis concurrentium et castrorum orientem versus extensorum species, quod spectaculum variis vicissitudinibus permixtum ad diluculum usque fere matutinum spectantium oculos remoratum est.

Advenit postea in Poloniam Henrici Regis legatus Iacobus Fagius Dispescus(*s*)[1] litteras Lugduno X. Kal. Oct. *[22. IX.]* datas legationisque munia ad Archiepiscopum Unioviam IV. Id. Dec. *[10. XII.]* perferens, quas hic perlectas transcriptasque ad proceres utriusque Poloniae dimisit[2]. Maioris vero Poloniae equites non exemplar, verum litteras ipsas esse rati, iniquo animo procerum suorum consilium, quo, se inconsultis, litteras Regias aeque sibi attinentes perlegissent, tulerunt; sed hi litterarum exemplari ab Archiepiscopo misso ullisque sigillis munito exhibito per Gnesnensem Castellanum[3] factum suum in arce Posnaniensi publice purgarunt, negotium itaque illud in deliberationem equitum venit. Litterae imprimis lectae: quibus Henricus incolumem adventum suum in Galliam per excipientes sese principes quosvis obvios aliquantum protractum praedicat, rerum Polonicarum curam non minus quam Gallicarum sibi inhaerere significat, eius argumenta firma toties missas litteras narrat, mirum remittendae ab ordinibus Regni legationis studium suum exponit hortaturque, ut rerum omnium certior quam primum reddatur, interim autem ne quidquam de officio in Regem Regnumque debito a Polonis remittatur neve pax, qua Polonia hactenus floruisset, a factiosis hominibus ullatenus, seu intrinsecus, seu extra Regnum, si forte sibi contradicatur, interrumpatur. Rerum Polonicarum statum [c]undequaque pace vigentem explicat, vicinos quidem[c] Poloniae populos omnes optime in se affectos, nec quidquam adversi, nisi proprio malo molituros. Caesarem ipsum pacis vicinae amantem, Turcarum Imperatorem a se monitum, ne aliqua a se subiectisque

[a] O: cum. [b] O *i* P *mają błędnie* Septembris. [c—c] O *niema od* undequaque *do* quidem.

[1] Jacques de Faye sieur d'Espeisses (1543 — 1590), prawnik i polityk, przybył do Polski z Henrykiem. Na wiadomość o śmierci Karola IX wysłał go Henryk do Francyi z zapowiedzią swego rychłego przyjazdu. Umarł jako prezydent parlamentu w Tours. [2] List Henryka do Polaków z 22 września 1574 r. druk u Theinera, Annales ecclesiastici I. 281. Zob. nadto: Ea, quae Iacobus Fayus Despescus, consiliarius Christ-mi et Ser-mi Galliarum et Poloniae Regis et eiusdem in Supremo Parisiensi Parlamento senator... exposuit... Archiepiscopo Gnesnensi Uniejoviae die 10 Decembris a. 1574, druk. w Uchańsciana II. 288 — 294 Henryk poleca posła Karnkowskiemu, zob. Epistolae ill. vir. op. St. Carncovii lib. II (lipskie wyd. Długosza col. 1720). [3] Jan Tomicki.

provinciis iniuria Polonici Regni incolae lacesserentur, Dani Regis similiter monendi Suecique in officio continendi operam sedulo sese provisurum. Ius vero dicendum quod attineat, id quidem se, quale singulis placeret provinciis, ratum gratumque habiturum. Unde quidquam restare, quod auctoritati Henrici obsequioque Polonorum debito detrahi debeat, quapropter sedulo admonet, uti Regis iurisiurandique memores Poloni nil de pristino studio remittant, unde amplissimos Reipublicae suae fructus promittit, aliter facturis ea impendentia vulnera offert, quae curari postea nulla ratione possint non sibi quidem[a] solum, sed per se toti Christianitati exitum sint allaturi.

Porro legationis Fagii uberrimis verbis conscriptae ea summa fuit: Iter imprimis Gallicum coniunctionis tantorum Regnorum ex usu utriusque futurae gratia ab Henrico susceptum retulit, inde ratio itineris recitata, pacta de pace Poloniae cum Caesare inita, Vienna ad Polonos missae litterae[1], Venetiis missus ad Turcas de pace ineunda Gallus legatus, Feraria per Zielenium alterae litterae datae, tertiae Taurino[2], quartae praesentes cum legato ipso Lugduno scriptae. Amplissimis verbis splendor Polonorum Gallis coniunctorum recensetur; scire se dixit, ulla Polonos comitia indicere, ullas deliberationes absente Rege inire posse, cum is, ubicunque sit, imperium apud eos obtineat, quod sibi Deus immortalis concessisset. Hunc a Regno abesse nullas leges patrias prohibere. Eundem ab oratoribus Polonis dudum Regni Galliae successorem designatum. Ad extremum si videatur consensum suum ita Polonis accommodaturum, ut iis quaelibet munia publica absolvere per se auctoritate interposita integrum foret. Ita se omni culpa vacare. De adventu suo quidquam certi polliceri, adeo difficultatibus distentum esse, quibus sublatis, praepropere cuncta Polonis significaturum. Interim hortatur, ut de transitu ex Gallia in Poloniam quam tutissimo deliberetur et totis viribus provideatur, ne pax interna ulla ex parte, tam religionis, quam ullius rei causa, imminuatur, imminuta vero omni studio sedetur. Adiecit: haec mandata se publice omnibus ordinibus referre iussum esse, sed quod indicta Varsaviensia comitia, quibus legatio ad Regem decreta esset, iam solverentur, ea Archiepiscopo veluti Regni primario significasse atque, ut ceteris eadem exponat, sedulo hortari.

His Posnaniae perlectis consultatio habita: uno omnium consensu ad proceres lecti Procopius Bronievius Succamerarius Posnaniensis, Stanislaus Pryemius, Ioannes Spławius et Sventoslaus Orzelius; hos monuerunt equitum nomine, ut quidquam omnino responsi Archiepiscopo darent, ut qui authenticum quidquam sibi misisset, sed chartam dumtaxat apertam, fide indignam, quae non careret suspicione et non ab Rege, verum ab indigena aliquo scripta putaretur. Nec Regiae minae validae visae sunt, ut hae a consiliis pro libertate capiendis quenquam absterrere queant. Petierunt insuper,

[a] O: quaeque non sibi *sam.* non sibi quidem.

[1] Zob. powyżej str. 243. [2] Zob. powyżej str. 267.

ne aliquid cum Gallis hominibus colloquiorum in Reipublicae negotiis haberent, quorum callida ingenia inextricabiles difficultatum nodos petituris essent oblatura: pergerent vero, quod semel scivissent, tempus vel adventus Regii aut electionis novae constantissime praestolari. Ex usu quoque publico equitibus placuisse dixerunt, uti conventus Srodae ante praescriptum electionis diem indiceretur, qua de re Sebastiano Palencio commissum esset, ut a Palatino Calissiensi [1], senatorum Maioris Poloniae tunc primario, postularet [a], ne munus id assignandi eius conventus negligeret, si id ex re usuque communi ceteris senatoribus videretur.

Aliquot ante diebus Sebastianus Mielecius Cracoviensis Castellanus diuturno fatigatus morbo vita excessit. Episcopus quoque Posnaniensis [2] multiplicibus legationibus, excepta una Gallica fauste confectis, clarus Ciązyni [b] [3] morbo confectus obiit, pluribus loculis quam lachrymis post se [c] relictis: quo mortuo praedia fere omnia a familiaribus occupata expilataque, pecuniae vero plurimae familiae participes factae, ita ut Castellanus Calissiensis [4] frater, proximus haeres, non multo post eius quoque expers esset [5]. [d] Hunc secutus Venceslaus Ostrorogus, clarissimae stirpis summaeque indolis vir, magno omnium desiderio absumptus est [d].

Per id tempus Tartarorum ingens vis in Podoliam incursus repetitura circiter Nigram Sylvam [6] consederat, vel socios exspectare, vel mandata Imperatoris Turcarum praestolari credita, damnis omnino abstinuit successuque temporis domos dilapsa est, vel ab inferendis damnis prohibita, vel a Russis in dies augescentibus et convolantibus perterrita.

Interea rumor de Turcis per Ioannem [7] Dzierzkum, nobilem Russum a Sigismundo Augusto dudum Arabicae linguae perdiscendae causa ad Selymum Imperatorem Turcicum datum, litteris Bizantio scriptis [e] clanculum sparsus est, quod hi, reliquis paene omnibus orbis terrarum regnis [e] vel domitis vel afflictis, Poloniae quoque tentandae futuro veris tempore animum adiicerent cum aliis de causis, tum iniuria toties per Czausium geminata [f] missorum pridem Ivano Moldavo auxiliorum praedaeque inde et uxoris ipsius Palatini abreptae lacessiti [8]. Ea fama, etsi a certo et nimium audaci auctore perlata, minimum permovit Polonos periculorum segniores quam fortiores contemptores, neque ab intestina seditione absterruit, quae in apertum bellum erumpere videbatur.

---

[a] *W* P *opuszczono* postularet. [b] O: Ciansini. [c] O: mortem [d—d] O *niema* *od* Hunc secutus *do* absumptus est. [e—e] *W* P *opuszczono od* clanculum *do* regnis. [f] O *niema* geminata.

[1] Kacper Zebrzydowski. [2] Adam Konarski. [3] Ciążeń nad Wartą, niedaleko Konina. Była to własność biskupów poznańskich, którzy mieli tu zwykłą rezydencyę. [4] Jan Konarski. [5] O śmierci Konarskiego zob. Akta kapituł z w. XVI., wyd. B. Ulanowski T. I Cz. I (Acta hist. r. g. Pol. ill. T. XIII.) str. 223. nr. 704. [6] Czarny las na Dzikich Polach między Dnieprem a Bohem; dzisiaj w pow. aleksandrowskim guberni chersońskiej. [7] Błędnie, bo na imię było mu Krzysztof, por. list jego d. d. Carogród 17 sierpnia 1574. druk. w Jagiell. IV. 175. [8] Zob. powyżej str. 263 i 273.

Mentionem superius fecimus Lanckoronae per Palatinum Siradiae Castellanae Czernensi viduae post mariti mortem ereptae Varsaviaeque petitae et per Henricum ex Gallia missis litteris concessae [1]. Huic Varsaviam tendenti Mazovii ita restiterunt, ut neque precibus, neque minis eius hanc concederent. Lanckorona cum potiretur, priusquam vis tentanda esset, eo ab intercedentibus nonnullis Minoris Poloniae proceribus perductus est, uti arbitrorum censura rem illam committeret. Quod cum non recusaret et Cracoviae die assignata compareret placitoque amicorum assensus arcem eam Castellanae reddere, sed aliquantum (apparatus bellici inde asportandi gratia) tempore protracto, deberet, Castellana vero istam decessionem urgeret, fremens, nec muliebri imperio assuetum se praedicans, infecta concordia Cracovia discessit, Lanckoronam praesidio valido, tormentis et commeatu egregie munivit, quaevis extrema experiri paratus, quam eam cuiusvis pertinaciae tradere. At Palatinus Cracoviae [2] pactum Varsaviensi convocatione publice editum considerans [3] munerisque sui esse ratus violentos homines sedare coercereque, amice primum rem transigere, quam arma cepere constituit ablegatque, qui Lascum eius suique officii admonerent peterentque, ut senatoris potius pacifici, quam seditiosi turbatoris vices gereret, pessimi exempli rem ne tentaret, Castellanae arcem vi ademptam restitueret, vel, si malit, certis procerum personis, vel intimis suis eam traderet; hi ad decisionem Regis, quandocunque is in Polonia foret, eam tenerent, et cui Rex decerneret, restituerent [a]. Sed Lascus neque Zborovii, alioquin Vapoviana adhuc caede sibi infensi, monita curaturus videbatur, neque legatos Lanckoronae excepit, verum hac atque illac circumcursans, militem ex variis gentibus montanisque, praesertim Ungaris vicinis Haydonibus, augendo praesidio cogebat. Itaque Zborovius non cunctandum existimans, quin conatus violentos Lasci reprimeret, secundum Varsaviense pactum litteras Cracoviae patentes apud urbis portas affigi et per omnes provinciae suae districtus publicari iubet, quibus cunctos equestris ordinis viros ad arma vocat seduloque hortatur, uti officii et iurisiurandi memores pro certa die apud Skavinam, uno a Cracovia, tribus vero a Lanckorona miliaribus distans oppidum convenirent. Quo edicto publice promulgato gravissime offensus Lascus de Zborovio in partes diversas per litteras questus est, hominem sibi genere et officio parem tantum facinus aggressum, quantum vix praesente Rege liberum esset, non se violentum, non patriae hostem declarans, sed aequissimum arcis Lanckoronae a Rege in Polonia sibi datae et a Czernensi Castellano coram eodem Rege concessae possessorem. Interim nobilitatem favore conciliat multosque ad partes suas allicit, Siradiae provinciae suae equitibus iniuriam statumque suum significat, opem

[a] O: redderent.

[1] Zob. powyżej str. 247, 263, 275. [2] Piotr Zborowski. [3] Konfederacya warszawska z 18 września 1574; zob. powyżej str. 268.

implorat. Zborovius contra cum ad alias provincias, tum ad Maiores Polonos litteras dimittit, meritum causae propositumque suum significans consiliumque expetens. Hi Posnaniae et Calissiae conventu habito Zborovii factum collaudant, hoc ut persequatur[a], admonent. Die dicta Cracovienses Skavinam veniunt, primo frequentes infestique, mox remissius cuncta agere occipiunt et per scommata expedituros se tantum, nec vero arcem expugnaturos vociferati neque Lascum tantam indignitatem[b] meritum, neque se turpissimo expugnandae arcis discrimini subiecturos. Siradienses quoque operam Lasco polliciti Zborovium a consilio avertebant. Quo circa expeditio illa eum habuit exitum, uti Zborovius levitate equitum animadversa coepto desisteret, existimans non magis sua interfuisse nobilitatem arcendae violentiae gratia convocare, quam huius dicto obedire, qua segnius officio functa, neque sese temere periculo committeret, cum non unius privata, sed totius Reipublicae iniuria, nec privatim, vel tanquam a privato, verum iuxta praescriptum pactorum ab omnibus provinciae incolis propulsanda esset.

Dum haec in Minore Polonia geruntur, Maiores exercendis iudiciis, Srodae institutis[1], animum adhibebant. Itaque iudicia magna regiam potestatem habitura ad IX. Kal. Febr. *[24. I. 1575]* Posnaniae indicta, quae cum Abrahami Zbąsci conatu in magna hominum frequentia argutis rationibus oppugnarentur ceterisque animi dubiis et fere in huius partes inclinatis, adventu Gnesnensis Castellani[2], qui solus legum illarum lator videri voluit, restaurata ac confirmata sunt. Enimvero Tomicius non auctoritate tantum, quam ex tot corporis dotibus apud omnes ordines conflavit, verum ingenti animi artiumque pondere pollens, gravissimis argumentis et facundia oris cunctos perduxit, ut nihil cunctati qui praesiderent iureiurando sese ad rite iusteque iudicandum obstringerent, ceteri parerent. Ita iudiciorum norma restaurata Tomicius, qua Rempublicam tot aerumnis levatam iri sperabat, ad alia similia Calissiae Pridie Kal. mensis eiusdem *[31. I.]* celebranda sese comparabat[c]. [d]Verum fortuna Poloniae tum quidem adversa facta praeclaros et longe saluberrimos spiritus avertit, dum hunc lethali et subitaneo morbo occupavit, Posnaniae incredibili pietate animam Redemptori Christo commendavit. Vir ad generis splendorem, opum vim, corporis formam, vigorem et alacritatem, rara eloquentia, admirabili prudentia constantiaque insuperabili praeditus; pietate vero in Deum Maximum patriamque tanta, ut huius causa opes, quae viro sagacissimo, si animum assentando adiecisset, absque dubio obventurae essent, et favorem Augusti Henricique Regum (quibus, si quidpiam adversi moliebantur, unus impensissime restitisset) audacissime contemneret. Vir

---

[a] P: prosequantur. [b] P: dignitatem. [c] P: compraeparabat. [d—d] O *ma tylko* verum humanis casibus eum ludentibus e vivis paucos post dies excessit *zamiast długich ustępów od* Verum fortuna Poloniae *do* ipsi novissent (*u dołu str. 286*).

[1] Zob. powyżej str. 277. [2] Jan Tomicki.

longissimo aevo, fama vero immortali dignissimus, nec ea tempestate, qua Polonia tot procellarum motibus quassaretur, alius fato assumptus est, quem, tanquam patriae legumque parentem, equestris ordinis viri aeque lugerent. Porro iudicia illa magna, vulgo colloquia dicta, aequo ab omnibus animo tolerabantur plerisque causarum exitum atque procrastinatione decisum, veluti breviorem nec sumptuosum secus ac regum tempore evenerat gratulantibus.

Illo ipso colloquiorum seu iudiciorum Posnaniensium tempore duo insignes conditione monachi, et unus horum Iezuitarum sectae assecla, sollemni ritu, in Comitum Gorcanorum aedibus celebrandis sacris dicatis, in magna procerum, equitum atque urbanae plebis multitudine errores suos, quibus hactenus fascinati essent, revocarunt, sigillatim cunctos recensentes, devotissime vero populum obsecrantes, uti publica petitione Deum maximum imploraret, quo tam enormium vitiorum culpam, quibus non se tantum, sed alios etiam irretivissent, inenarrabili clementia sua indulgeret.

In hunc modum Polonia armis partimque legibus intenta religionis quoque Christianae controversiam aliqua ex parte transigere satagebat. Iacobus Niemoievius provinciae Cuiaviensis eques, insignis eruditione et dignitate vir, molestissime ferens Iezuitarum sectam prius inauditam, iam vero non enatam solum, sed et in dies vires sumentem in Polonia, ad colloquium publicum hos die indicta provocare statuit. Sunt Iezuitae novum monachorum genus a viginti fere annis ab Ignatio Loiola originem ducentes, socios seu unos ex societate Iesu sese appellantes, assiduis theologiae iuxta ac philosophiae disputationibus intenti, quibus ita dediti sunt, ut non minus in theologia, quam Aristoteles in suis physicis seu ethicis philosophentur, neque credere quidpiam videantur, quod rationibus possibilibus pervestigari nequeat, nullo vero alio modo, quam philosophico praescripto religionis sacrosanctae dogmata spargant. Hos argutos sophistas apud nostrates homines plurimum valituros ex Italia Episcopus Posnaniensis[1], nuper mortuus, accerserat et Posnaniae, certis pagis donatis, veteri collegio desolato, exstructis circa urbis moenia aedibus cultissimis, collocarat. Eos Niemoievius missis VII. Kal. Febr. *[26. I.]* per Ioannem Ivenium litteris ad certamen lacessere non destitit iis legibus, uti ulla protracta mora ad publicum colloquium ineundum linguaque non alia quam Polonica conferendum consentirent, cui colloquio populus omnis generis interesset et sermonem patrium popularemque intelligeret ac errorem a veritate secerneret; quandoquidem et Apostolus Paulus capaci atque intelligibili lingua docere in ecclesiis iubeat et Iezuitae ipsi vulgari in concionibus absolvendis sermone utantur, Augustinus vero cum Manichaeis et Arianis disputans colloquio vulgum admisisset, ut qui non Iezuitarum sed verbi divini testimoniis insistat, cum ad hunc quoque animae salus attineat; Petro Hispano, quem omnium doctissimum in suo consortio haberent, quod Polonam linguam

---

[1] Adam Konarski.

non calleret, per interpretem, si vellet, colloqui liceret. Nec vero scholastico vel sophistico more disputandi uterentur, cum neque vulgus hunc capere, neque genuinus Sacrae Scripturae sensus eo illustrari, immo obscurari verius possit, neque sacra profanis miscenda essent, neque etiam erudiendae tantum iuventutis, verum indagandae a simplicissimo quoque veritatis causa ea disputatio institueretur; syllogismis non regulis dialecticis, nec fallaciis ullis nixi, sed qui syncera nec a proposito discedente oratione constent, qualibus divus Augustinus usus esset, proferrentur. Locus disputationi, qui magnae auditorum multitudinis capacissimus esset, vel in delubro parochiali, vel in domo in foro sita a variis librarum generibus Waga[1] dicta assignaretur. Magistratus custodia sedando tumultui, si forte ab auditoribus exciteretur, adhiberetur, nec impar numerus, verum duae tantum modo personae: unus Niemoievius, alter Iezuitarum quicunque certarent, ceteri auscultarent, sique cupiant, alterum par disputantium adderent, cum eiusmodi certandi modo et Paulus uti iubeat et Augustinus cum Fortunato collocutus usus esset. Ad ea vero quae ex utraque parte in medium forent prolatae conscribenda certae personae utrinque deputarentur. Themata quae a se desiderarent, ea scirent, quod fides Catholica et Apostolica, cuius titulo omnes Christiani gloriantur, apud eos, qui Evangelicorum nomine appellantur, verissima exsistat, Iezuitae vero et horum socii plurimos errores rectae et orthodoxae religioni immisceant, quos Niemoievius secundum articulorum fidei seriem abunde sit declaraturus. Tempus colloquiorum eiusmodi XVII. Kal. Iunii *[16. V.]* Posnaniae, loco nominato, sint isti exspectaturi, non una tantum die contenti, sed si exoptent totius hebdomadis intervallum impetraturi. Ad quod, sin minus comparerent, haud secus atque muti et mendaces doctores essent ab omnibus reputandi. At Iezuitae quemquam primo inventum rati, qui eorum sophismatis, quorum probi sunt magistri, resistere in Polonia auderet, ea Niemoievii provocatione modestiores facti videbantur, responderunt se magistratus sui memores publice cum Niemoievio sermones optatos conferre citra Pontificis Maximi propriique Episcopi, qui iam functus fato esset, consensum nequire; per hos si sibi tutum sit, lubenter disputaturos, verum neque loco sacro, neque publico, neque lingua vulgari, neve alio, quam academico more, quod et locus sacer et ille alius prophanus diversis negotiis absolvendis dicatus esset et vulgus non theologiae sed propriis operibus vacaret et lingua Latina theologiae quam Polona familiarior magisque genuina et accommodata est, nec aliud praeter scholasticum disputandi genus ipsi novissent[d][2].

---

[1] Waga (czyli giełda), gmach obok ratusza. Zob. Łukaszewicz J., Obraz hist.-stat. m. Poznania, Poznań 1838 t. II. str. 77. [2] O tej niedoszłej do skutku dyspucie zob. Dialysis to iest rozwiązanie albo rozebranie Asserciy Pana Jakuba Niemoiewskiego... W Poznaniu, w druk. Jana Wolraba, 1580 (autor prawdopodobnie Jakób Wujek) knlb. 13 sq., ustęp p. t. Dowodna sprawa o disputaciach poznańskich; Załęski, Jezuici w Polsce t. IV. Cz. I. str. 116 i Łukaszewicz J., Wiadomość hist. o dyssydentach w mieście Poznaniu, Poznań 1838 str. 97.

[a] Aliquanto ante istam disceptationem Constantinopoli a Taranovio legato litterae [1] allatae sunt[a], quibus rerum suarum (quae suo exponentur loco) statum atque inter cetera Selymi II Imperatoris Turcarum mortem secutamque mutationem significavit. Obiit is XVIII. Kal. Dec. *[14. XI.]* [2], quam diem sequenti die nocteque [b] prodigia haud temere Posnaniae [c] visa, superius indicavimus [3]. Eius mortem Machometes Bassa [4], ab eminentiori ceteris dignitate Wezyr appellatus, quemadmodum Selymani patris dudum apud Sygetum in medio ferventis belli, ita composite celavit, ut quivis omnino eius expers esset; metuebat fortasse vir mirae providentiae, ne isthac temere revelata ingens tanti imperii schisma sex viri relicti Selymi filii [5] de aequo imperandi iure disceptaturi edituri essent. Igitur, simulatque medici de vita Selymi desperassent, custodiis firmissimis die nocteque plateas omnes Bizantii munivit [d], interim Amurathem III seniorem natu filium clam accersivit, qui mora ulla interposita mari dumtaxat triremi vectus Scuderam, milliario uno Constantinopoli distantem, ad ostium Hellesponti [6] sitam curiam pervenit, unde III. Id. Dec. *[11. XII.]* sub diluculum Bizantium, cunctis insciis, ingresso solus bassa atque Ianczarorum dux obvii clanculum ante auroram exortam facti sunt et nonnullos equos insignes ornatosque, quibus in urbem veheretur, adduxerunt [7]. Primum itaque delubrum Iopi [8] adiit, ubi a Bassis salutatus deque non dubia patris morte certior factus, cum de fratrum salute percontatus, sospites esse didicisset, extemplo Ianczarorum duci praecepit, uti omnes hos incunctanter suffocaret, nec enim se templo istis incolumibus discessurum aiebat. Nec mora immanissimus tortor saevissimis tyranni mandatis paruit aditaque Imperatoria curia omnes compraehensos necavit. Interim cunctis plateis Ianczari armati dispositi astant, quodvis oriens incommodum propulsaturi. Patrata caede primo mussitabatur, mox in turribus templisque conclamatum est Selymum patrem mortuum, Amurathem filium novum Imperatorem adesse. Ianczarorum duce reverso, Selymiani aulici omnes, ullis comitatibus acceptis equestres Amurathi occurrunt indeque simulatim visebantur fana, hinc ad regiam ipsam itum. Eadem fere hora cadavera patris et quinque fratrum efferri et in delubro Sophiae sepeliri tyrannus mandavit, nec hos, nisi ad curiae fores,

---

a—a O *zam.* Aliquanto *do* allatae sunt *ma* Allatae sunt postea Constantinopoli a Taranovio legato litterae. b O: quam diem, sequenti nocte. c O *niema* Posnaniae. d O *po* munivit *ma* quae quosvis orituros tumultus arceret.

1 List Taranowskiego do Prymasa d. d. Konstantynopol 6 stycznia 1575, druk. u Theinera, Annales ecclesiastici II. 91. 2 Hammer-Purgstall, Gesch. d. Osman. Reiches III. 613 podaje 12 grudnia, jako datę śmierci Selima II, Taranowski w swym liście 15 grudnia. 3 Zob. powyżej str. 280. 4 Mahomet Sokoli. 5 Było ich tylko pięciu, szósty umarł w 1572 r., zob. Hammer-Purgstall l. c. 6 Skutari leży nad Bosforem, a nie nad Hellespontem. 7 W czasie śmierci ojca bawił Murad III w Magnezyi; do Stambułu przybył 21 grudnia, zob. Hammer-Purgstall IV. 11. 8 Meczetu Jopi niema w spisie meczetów Konstantynopola, podanym przez Hammer-Purgstall IX. 47. Powitanie baszów miało się odbyć w Aja Sofia, zob. Hammer-Purgstall IV. 12; Taranowski ma: ad templum Divi Iob.

deductionis honore dignatus est, corpus tamen paternum a bassis ad tumulum perlatum. Sat diro insontium fratrum supplicio imperium auspicatus est Amurathes, pari exemplo plerisque procerum suffocari iussis, simili ferme ratione in Selymi patris sui filios grassatus, quemadmodum Selymus I. proavus in Baiasethi filios, fratres vero suos, desaevisset. Tertia post haec die *[13. XII.]* Ianczari, penes quos eligendorum imperatorum auctoritas fuisset, anxii, quod Amurathes citra consensum suum tanto fastigio potitus esset, coibant invicem atque indignitatem suam vindicare satagebant. Sed Machometes Bassa cum Amurathe animos horum sedavit nempe conditionibus, quas Imperatorem poscerent, proponi sibi iussis. Isti captato consilio has obtulerunt: uti singulos quotquot eo ordine continerentur magnifico praemio afficeret, stipendia sibi augeret, posteros suos masculos, quoad durarent, in ordinem Ianczarorum reciperet, numerum eius ordinis augeret, aetate vulneribusque confectos in otio reliquum vitae consumere, sumptu certo, quo sustententur, tam pecuniae, quam vestitus ex nunc proposito, sineret. His conditionibus Imperator acceptis, primum quidem ad eorum numerum duo militum milia recensuit et adscripsit ita, ut sexdecim milium exercitum expleret, hos octingentis quadrigis et tanto pecuniae pondere, quantum octingenti equi avexissent ex aerario remuneratus est ita, ut singulis ex tanto exercitu septuaginta octo taleri obtigissent; aegrorum provisio ceteraeque conditiones ita ordinatae, ut iis non minus Ianczari, quem Amurathes contenti essent. Postridie, hoc est XIX. Kal. Ian. *[14. XII.]* cuncti bassae, praefecti, Spahii et Czausii ab Imperatore munera postularunt, quae mox pro cuiusque conditione et meritis dispensata sunt, ut quidem vel vilissimus Spahius seu nobilis eques centum taleris compensaretur. Aestimata sunt praemia ab Imperatore, vix elapso unius hebdomadis tempore, tam militibus quam aulicis et proceribus donata ad quinquagies centena milia aureorum nummum. Distributis muneribus cunctis horum mandatum, uti terra marique futuris bellis sese accingerent atque primo vere venturo praesto adessent, verum quo tenderet animus, quidquam tum constabat. VI. Kal. Ian. *[27. XII.]* Amurathes novus Imperator maiorum more Bizantio equester in campum urbi vicinum, Turcis omnibus comitantibus, profectus est, colloquium cum primoribus publicum habiturus. In hoc inter cetera Poloniae mentio facta, quam unus ex bassis, tumido quodam spiritu inflatus, veluti nec firmis praesidiis, nec munitis urbibus validam, arroganter quindecim hebdomadum spatio subiugari vastarique posse praedicabat, proinde Imperatorem ad ineundum cum Polonis bellum tentandamque Martis aleam hortatus est. Sed alius bassarum sententiam collegae refutabat, disserens Poloniam religioso quodam more a Turcis hactenus cultam, nec non nisi malo suo lacessitam fuisse, uti quae nec fertilitate innumeros Imperatoris exercitus alitura abundaret, nec tantis urbium opibus praestet, quae Imperatorios sumptus sint compensaturae, populis vero eiusmodi totque numero praesit, quibus non ullum aliud regnum Christianum par esse credatur. Quo circa ne Imperator rem arduam tentaret, neve amicos veteres multis aliorum

regum bello petendorum occasionibus utens, importunae libidinis collegae sui gratia infestos sibi reddat. Imperator neutri horum assensit incertisque eius animi omnibus Bizantium reditum est.

In Polonia porro Arnolphus Uchanius Płocensis, Stanislaus Lausciu s Mazoviae et Georgius Iazłoviecius Russiae Palatini dira Rempublicam orbitate morte sua affecerunt. Neque enim tanta senatorum penuria ab ullo mortalium praeter quam futuro rege sarciri poterat, neque Polonia graviore incommodo quam amissi imperatoris bellici[1] casu illa Regis totque senatorum absentia perculsa videbatur. Ceterum iudicia Regni cum Srodae[2], tum in omnibus passim provinciis auspicata eum tulere exitum, ut nihil minus, quam ea iuris dicendi ratio procuraretur. Nam neque omnino quisquam praeter praecones, causidicos et notarios ditescebat, neque litigantibus ulla a praefectis exequendarum poenarum cura suppeditabatur; etenim cum Regia auctoritas abesset, ullus repertus est, qui praefectorum, veluti sibi omnino genere parium, monita iussave curaret, ita ut plerique proscripti non alibi, quam in patriis haereditatibus manerent, inde vero licentia plurimum in dies vires sumeret. Illa porro colloquia, quae potestatis Regiae erant, multorum sugillatione excipiebantur, quod duorum vel trium dumtaxat leges patrias apprime callentium, ceteris ignaris pro formaque tantum assidentibus et consentientibus, arbitrio subessent; itaque uno omnino consensu tunc intermissa sunt. Cuiavii soli ea exercebant, quo maiori potestate (infamiae enim diiudicandae atque puniendae, quod proprium regis atque comitiorum generalium munus est, curam sibi arrogarant), eo minori vel iudicum in exequendo alacritate, vel litigantium obedientia. Neminem quippe in tantis duorum palatinatuum provinciis tamque protracto tempore infamia notatum proscriptumque constabat.

Interea legati ex Gallia IV. Id. Mart. *[12. III.]* reversi litteras primo ab Henrico, Galliae se et Poloniae Regis titulo ornante, attulerunt, Avinione III. Non. Febr. *[3. II.]* datas. His Rex adventum ad se Hieronymi Rozrazevii Płocensis et Wratislaviensis Praepositi[a] et Ioannis Thomae Drohoiovii[b] aulici sui legationisque munus per eos praestitum exposuit, obnixe petens, ut eos responsa referentes Poloni tam proceres, quam equites aequissima fide adhibita gratoque animo audirent, se ipsum Polonis solita commendatione insinuans. Rozrazevius vero cum litteras, tum responsum Henrici Archiepiscopo Gneznensi imprimis referens, in scriptis eadem per Maiorem Poloniam passim[c] dimisit. Idem Drohoievius apud Episcopum Cracoviensem[3] in Minori Polonia perfecit. Iis diplomatibus legati referebant se commissa a Polonis integra fide sollertique cura in Galliam detulisse et diu nequid-

[a] P *ma błędnie* praefecti. [b] O: Droievii. [c] P: partim.

[1] Jerzy Jazłowiecki, wojewoda ruski i hetman. [2] Zob. powyżej str. 284. [3] Franciszek Krasiński.

quam praestolatis Lithuanorum oratoribus in fine Decembris[a] Lugdunum venisse; ibi iussos se Regem exspectasse. Quem Avinione eo venientem, postridie adventus hos XIII. Kal. Febr. *[20. I.]* accersentem, regali more totius Reipublicae nomine salutasse, dolorem, luctum difficultatesque Poloniae improviso Regis discessu cumulatas, voluntatem adhaec patientiamque Polonorum exposuisse, litteras scriptas tradidisse. Quibus auditis perlectisque Henricum responsa Avinionem reiecisse indeque ad hunc modum tandem respondisse: primum, uti legati Polonos Lithuanosque suo nomine salutent, animum ad felicissima quaeque de horum successibus ad aures perferenda promptum[b] referant, voluntatem procurandi augendique Regni Poloniae synceram referendaeque pro tanto munere gratitudinis cupidissimam exponant, iamque non dubiam, sed possibilem et certissimam a se, tanto aucto Regno, ferendam Poloniae opem promittant; praeproperi discessus causam, etsi alias multoties declaratam, tamen eam potissimum commemorent, quod non alia via, quam celeritate tanta hostium consilia contundere, Regnum vero Galliae conservare posset; iam vero adventu suo inopinato cunctis praeversis sedatisque eo potissimum ducatur, ut compositis ex sententia ceteris negotiis quam citissime in Poloniam revertatur: quae quidem per oratores suos, viros amplissimos, vestigia legatorum secuturos et ex Gallia post Henrici in Regem Galliae coronationem Id. Febr.[c] *[13. II.]* celebratam profecturos, sit expositurus; utque apprime intelligant famam nominis sui salutemque fortunarum omnium in Poloniae Regno, quod tanta diligentia appetiisset et tantis salutis etiam periculis adiisset, conservando constitutum esse. Ceterum Gallicarum rerum eum statum esse existiment, qui perficiendae pacis gratia, non alia re quam fama atque dignitate Regiae familiae sit stabiliendus. Quocirca eo consiliis suis omnibus ducatur, ut acquirendae prolis gratia unam ex quatuor sororibus Principis Lotaringiae filiabus coniugem ducat, atque ita procreata sobole, tranquillitatis Regni illius rationem omnem confirmandam non effecturam tam austeros Polonos, quominus modicum Regii reditus intervallum aequo animo sint laturi. Moneant denique legati Polonos Regis nomine, uti in omnibus publicis negotiis absolvendis arctiori quam ante hac taciturnitate utantur, ne scilicet tam subito horum similia[d] consilia cunctis etiam peregrinis gentibus patefiant, uti in ea legatione ad Henricum missa accidisset, qua quidem tam celeri et intempestiva patefactione commodum ullum, dedecus vero multum Polonis contrahatur, uti qui in maiora omnino pericula Henricum difficultatibus laborantem legatione illa dudum etiam hostibus suis notissima coniecissent. Adiiciant insuper Regem impensissime orare, uti viribus omnibus ad bene pacateque consulendum de Republica contendant, nec de fide Regi debita, quam maiores horum semper coluissent, quidquam remittant, idque omnino de Henrico, quod de Rege sui amantissimo decet, sibi persuadeant. Cum iis legationis

---

[a] P *niema* in fine Decembris. [b] P: pronum. [c] *W rękopisach błędnie* Jan.
[d] O *niema* similia.

capitibus secretum cum Rege tam Lugduni quam Avinioni habitum colloquium Rozrazevius perscriptum exponebat, verum quod pari argumento constaret, repetendum non videtur. Obnixe petit Rex atque obtestatur, prolixis promissis adiectis, ne de fide sua Poloni quidquam diminuant, ut qui non alia ratione, quam taciturnitate et celeritate praeveniendos hostes putaret, quibus si de reditu eius constitisset[a], occasio arcendi huius nec in Galliam admittendi data esset. Senatorum conventus diuturnus videbatur, non enim de discessu suo quidquam quam in comitiis generalibus decrevissent. Idcirco, quod regii splendoris esset regnis partis imperare, se eo modo esse declaravit, ut ullo pacto nec possit, nec velit Poloniam partam[b] deserere, praesertim sciens hanc veluti portam Christiani nominis hostibus obiectam nequaquam levi negotio defendendam esse. Quod vero reditum in Poloniam non maturet, tot tantaque impedimenta causam esse, arma apparatumque adeo bellicum adversus hostes, atrox molientes bellum, maiore cura vehementioreque vi comparandum; proinde magnopere petere, ut Poloni circumstantiarum casuum et tantae insuper necessitatis memores aliquanto protractum reditum aequissime ferrent.

Non multo post legatorum ex Gallia discessum Henricus Rex post multas de contrahendo matrimonio rationes cogitationesque, contemptis exteris, Ludovicam Comitis de Vodimonto[c] Guisii Lotharingiae Ducis patrui filiam[1], virginem formae incomparabilis, cognatam suam, connubio iunxit ipsisque Id. Febr. *[13. II.]* Remis in Campania sollemni et augustissimo ritu unctus et coronatus ipso Bacchanaliorum die in Galliae Regem, XVI. Kal. Mart. *[14. II.]* cum uxore sponsalia, postridie vero nuptias celebravit.

In Polonia autem Ioannes Chotkievicius, trina in senatu subsellia solus tenens et Castellani Vilnensis, Samogitiae Praefecti atque Summi Lithuaniae Marschalci munere fungens, Bychovo[d][2] litteras VII. Id.[e] Mart. *[9. III.]* in Poloniam misit, quibus Moscorum Principem per Magnum Daniae Regis fratrem, cui filiam[3] pridem desponderat, ingentem cladem Livonibus intulisse cunctaque circa Pernavam, Reginam, Bortincum, Helmatum, Lemselum[4] et vicinas arces pervastasse nobilisque cuiusdam Thomae Fonedlii arcem

---

[a] O: quicquam constitisset. [b] O *niema* partam, [c] P: Vodovioto.
[d] P: Byckovo. [e] O *niema* Idibus.

[1] Louise de Vaudemont, ur. 1554 r. zm. 1601 r. córka Mikołaja hr. de Vaudemont, stryja panującego podówczas księcia lotaryńskiego Karola II Wielkiego (1545—1608), i pierwszej jego żony Małgorzaty Egmond. Guisii Lotharingiae Ducis jestto błąd, gdyż Gwizowie pochodzili wprawdzie z rodziny lotaryńskiej — nie byli jednak książętami lotaryńskimi. [2] Bychów, miasteczko nad Dnieprem, w woj. mścisławskiem, własność podówczas Chodkiewiczów. [3] Marya, żona Magnusa, była synowicą Iwana. [4] Najazd nastąpił 30 stycznia 1575. Wszystkie wyliczone zamki: Rujen, Burtneck, Helmet, Lemsal leżą na połdn. i płd. wschód od Parnawy. Por. Busse K. H., Herzog Magnus, König von Livland, Leipzig 1871, str. 87. O napadzie Iwana Groźnego na Inflanty por. list księcia kurlandzkiego Gotarda do księcia pruskiego z Mitawy 8. i 12. lutego 1575, z prośbą o pomoc przeciw Moskwie, druk. u Theinera, Annales ecclesiastici II. 90.

ultro deditam cepisse, maiorem vero exercitum usque adeo infestum comparare[a], ut ni ipse a Polonis ope fulciatur, vel per internuntium induciae minus prorogentur, ne se quidem tantarum virium esse ostenderet, ut tanto hosti resistere queat. Quapropter sedulo hortatus est, ut Poloni debita validaque auxilia mittant, ne Livonia tantae rabiei tyranno laceranda relinquatur, commemorans nonnullos Livonum tanto fraudis scelere contaminatos esse, ut ultro Moscum accersant, Polonorum imperium pertaesi, meliore se conditione usos credentes, si alicui Germano homini in discrimine illo sese possidendos committant.

Appropinquantibus Stęzyciensibus comitiis conventus in singulis fere Regni provinciis celebrati sunt, et inter ceteros Radeoviae quoque a Brestensibus et Inovladislaviensibus indictus ad XVIII. Kal. Maii *[14. IV.]*, iis quidem auspiciis, ut cuncti senatorum et equitum expeditionem Stęzyciam publicam sancirent, ne sibi collegisque suis ad commodum Reipublicae spectantibus praesentia sua deessent, verum eo exitu finitus est, ut eum apparatum, quem Stęzyciam procurarent, Toruniam versus occupandi salis publici gratia verterent, cum magno quidem Maioris Poloniae dispendio. Impetrarat ab Henrico Rege Crotossius Palatinus Inovladislaviensis sexcentas tunnas salis quotannis pendendi e Russicis fodinis (quas vulgo zuppas vocant), tunc in cura Stanislai Herborti Castellani Leopoliensis exsistentibus; itaque uti superiori anno idem sibi impune contigerat, tum quoque eo alacrius sal e Russia Vistula fluvio[b] Bydgostiam more consueto missum, apud Toruniam inhibitum, cum Brestensi[1] et Łanciciensi[2] Palatinis invasit, direptaque magna salis parte vicina nobilitas fere omnis armata, facto a primoribus principio, sine ordine sineque pretio reliquum diripuit, tanto quidem diripientium commodo, ut cum eo tempore sal maxime aestimaretur, quod neque a Russia neque Gedano transmarinum suppeditaretur, maximo his lucro esset quaelibetque tunna, quae vel gratis, vel una dumtaxat marca Toruniae quaesita esset, ad duodecim florenorum pretium perveniret. Ceteri vero Maioris Poloniae proceres equitesque plane eius inopes essent sic, ut proxima fami ea paenuria praedicaretur agrestesque cuncta, quae corraserant, sali acquirendo impenderent. Ea inopia singulos ad Palatinos illos execrandos et apertis convitiis tum proscindendos excivit, ut qui tam graves tantoque honoris fastigio non damni incolis inferendi, sed de salute et commodo publico consulendi gratia ornati essent, tum vero domi degentes ociosique Rempublicam afflictam desererent, nec Stęzyciae adesse curarent. Fulciebantur quidem ii eo patratae rei praetextu, quod donatum a Rege munus iure sibi attineret et quod Balthasar Rackocius[c], qui occupatam apud Bydgostiam zuppam per Laurentium Słupscium questus, iusta Palatinorum auctoritate fretus Toruniae

---

[a] P: celebrare. [b] O: flumine. [c] O: Baltazar Rachocius.

[1] Jan Służewski. [2] Jan Sierakowski.

sal inhibuisset et dispensasset, verum compertum est Bydgostiensem zuppam non occupatam, sed a servis Herborti ultro iuxta legum praescriptum per praeconem et duos nobiles Słupscio traditam atque ab Henrico Rege, dum in Polonia moraretur, liberaliter concessam fuisse. Quapropter sal publicum ex aequo omnibus Maioris Poloniae equitibus attinens de more Bydgostiam transivit et ibi cuique pro conditione dispensandum fuisse, nec vero a Rackocio, qui professione medicus, conditione Herborti servus esset, beneficio Palatinorum eorumdem commodo, nobilitatis vero grandi iactura inhibendum. Munus autem illud Regium nec usitatum, nec e Republica exsistens iniquum fuisse, cum sexcentarum potius marcarum praemium annuum uni palatino suffecisset, tot vero tunnarum donativum grave nobilitati et agrestibus esset.

Dum haec in Polonia fiunt, ab Henrico, concilia provincialia comitia Stęzycensia praecessura credente, instructio, qua nuntii Regii de more propositionem in conciliis facturi essent, missa est, atque eius rei gratia Srodae quoque conventus, per tantum tempus a nobilitate flagitatus, nec obtentus, a Palatino Calissiensi[1] indictus fuit, sed ullo operae pretio. Nam Maioris Poloniae Praefectus[2], cuius intererat eam promulgare ex senatus sententia, noluit, quod a limine plane itineris Stęzyciam expediendi indiceretur. Instructio ea mira verborum elegantia copiaque Luteciae Parisiorum Pridie Kal. Mart. *[28. II.]* iis verbis orationisque forma edita fuerat: »Nuntius noster statibus et ordinibus Regni Poloniae in conventu particulari terrarum nostrarum congregatis imprimis gratiam nostram declarabit, studium et favorem nostrum exponet salutemque et omnem felicitatem illis praecabitur. Tandem dicat intellexisse nos ex illis nuntiis Regni Poloniae, qui ad nos e convocatione Varsaviensi ablegati fuerunt, quam ordinibus Regni illius haec nostra profectio tanta festitatione a nobis in Galliam suscepta praeter[a] opinionem acciderit, quam periculosa illi Regno iudicetur et non parvo[b] Regni illius dedecore et iniuria facta, rogatosque nos esse, ut ad diem Mai duodecimum ad illud Regnum reverteremur, quod nisi faceremus, eum esse illius Regni statum, ut rege carere diu non possit, sed de alio rege eligendo agere necessario cogantur; ad quam Regni illius nostri postulationem etsi ingenue per eosdem Regni nuntios ordinibus respondimus, tamen voluisse eadem proponere ac, quae sit animi nostri sententia, quae voluntas, quae mens, quae causa profectionis nostrae eiusmodi, quid a[c] nobis, cum Regno illo nostro debeatur tam senatores, quam ceteros ordines adducere atque imprimis dicet ac ordine prosequetur nos non ullo sinistro studio aut indeliberata quadam praecipitantia ad Regnum illud assequendum animum[d] adiecisse, sed constanti benevolentia et gravi consilio illud ita amplexos esse, ut de illo non tantum ageremus, sed etiam cum multis principibus illius Regni compe-

---

[a] P: propter. [b] P: non pari, non Regni. [c] P: de. [d] O: omnium.

[1] Kacper Zebrzydowski. [2] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski.

titoribus certaremus. In quo nostro studio, etsi non defuerunt plerique, qui nos ab expetendo tam longinquo Regno abducerent, quod eius causa in sempiternum Galliae valedicendum esset, quod tam laboriosum et onerosum esset, tamen nos tanto maiore eius desiderio incendebamur, quanto maiores virtutis declarandae ac gloriae comparandae occasiones habere videbatur. Itaque postquam eius Regni Rex electus ac declaratus sumus, nec periculorum magnitudo neque impensarum necessitas nos deterruit, quominus Regno clarissimo et nobis divinitus conciliato primo quoque tempore potiremur ac conspectu tantae nobilitatis, cuius benevolentia ad hoc fastigium pervenerimus, frueremur. Quod quidem Regnum nostrum cum ingressi essemus, non solum de studio nostro nihil diminutum est, verum etiam ad priora plurimum accessit. Vidimus senatus amplitudinem, vidimus nobilitatis frequentiam, vidimus ardentissimas erga nos hominum voluntates, vidimus bonitatem et fidem. Quae res tantos stimulos in animo nostro ad Regnum illud complectendum excitavit, ut nos felices fore existimaremus, si nullo unquam tempore ab hominum eorum conspectu et praesentia avelleremur. Dolorem quidem interdum capiebamus de iis controversiis, quae inter ordines habitae sunt, sed earum compositionem, quam partium nostrarum esse intelleximus, commodiori tempori et eorum concordiae ac charitati mutuae, quae ipsis apud omnes nationes maximae laudi est, reservabamus. Accidit interea, ut est rerum humanarum vicissitudo, ut frater noster desideratissimus Christianissimus Galliarum Rex Dominus Carolus IX vivis sublatus esset. Nuntiabatur mors fratris amantissimi, nuntiabantur pericula et incendia Galliae, nuntiabatur ultima sors ac convulsio rerum omnium, immo et Regni nostri patrii amissio, nisi ea consilia arriperemus et summa celeritate ad illud perveniremus et famam profectionis nostrae propter adversarios nostros anteverteremus. Quid ageremus? Hic Regnum nostri amantissimum et in sempiternum de nobis ac domo nostra bene meritum, illic patria, illic mater, frater, amici; hic pax et unitas, omnis felicitatis parens, illic civilis belli incendiis omnia inardefactantur[a]; hic senatu moderante equestri fortissimo ordine, assidue non tantum pro se, sed etiam tota fere Republica Christiana excubanti et nativa quadam probitate ac virtute pro salute patriae dimicante in unum spectante, omnibus omnia securiora, illic efferatis factionum animis ad extrema omnia ruere. Nemo ita nos ab humanitate eiusque omni sensu alienum esse iudicet, ut tum in illa novitate non solum mens tota, sed etiam praecordia ipsa nostra non maxima sollicitudine corrupta fuerint. Versabantur ante oculos nostros patriae nostrae ruinae, matris nostrae charissimae[b] sors, nisi subveniremus, difficillima, Regni aviti et haereditarii amissio, versabantur in eo adeundo pericula infinita, versabantur calumniae et vana[c] de nobis hominum iudicia. Unica res tantum animum nostrum solabatur, spes nimirum[d] certissima

[a] O: ardefectantur. [b] O: clarissimae. [c] O: varia. [d] O: nimium.

de divino auxilio et Polonorum constantia et prudentia concepta. Ut enim divina gratia ac eorum benevolentia nobile illud Regnum assecuti[a] sumus, ita eodem praesidio et hoc nostrum alterum haereditarium, sine dispendio utriusque, nos adire posse ac tueri, nobis pollicebamur. Itaque omnium periculorum metu abiecto totaque fiducia rerum nostrarum in praepotentis Dei praesidiis praefixa nos in viam dedimus. Quod quia omnibus insciis fecimus, hoc non cedit dedecori, sed gloriae potius ipsorum, quia ita patriae suae amantes et nostrae praesentiae cupidos esse iudicavimus, ut neminem invenire posse crederemus, qui nobis ad eam rem consensum suum accommodaturus esset, celandos itaque nobis omnes potius esse existimavimus, quibus aequaliter omnibus nos obligatos esse intelligeremus. Quod non esse vel odio nationis, quod esset iniustissimum in eos, qui beneficio nos affecerint, vel aliis ullis de causis, quae a quibus seruntur, factum, vel hoc ipsum declarat, quod etiam Gallos nostros viros nobiles et nobis dilectos iter hoc nostrum celaverimus ac eosdem post nos reliquerimus. Ut autem vobis constaret profectionis nostrae causa, reliquimus litteras ad ordines, quibus animum nostrum explicavimus, ad concordiam mutuam et salutis publicae custodiam omnes exhortati sumus, Regnum illud nos non derelinquere testati sumus, reditum nostrum ope lata alteri Regno promisimus et hoc ex itinere nostro Vienna, Feraria, Taurino toties repetiimus. Quae posteriores quod serius ad eos pervenerint, hoc non nostra causa factum esse iam ordines intelligant. Interea ordines convocatione quadam Varsaviam facta, ad nos nuntios suos miserunt, quibus quid[b] responsi dederimus iam fortasse constat, omnibus tamen ut[c] melius constet, de voluntate nostra et animi nostri sententia dicet mutuis. Iam illis planas esse causas profectionis nostrae et ita quidem, ut ne adversario quidem acerrimo facti nostri reprehendendi materia suppetere iure possit. Et animum quidem, quem in Poloniam, cum Dux essemus, attulimus, eundem et nunc erga Regnum illud, iam Rex factus et alterius huius, patrii nostri Regni Galliarum, retinemus. Et in ea cogitatione et cura sumus, ut et eius utriusque Regni recte gubernandi muneri satisfaciamus et Regni Poloniae aequalem cum Regno Galliae rationem habeamus. Plus etiam quodammodo illis nos debere profitemur, qui sceptrum, quod cuivis alii deferre poterant, nobis detulerint, seque et suas fortunas omnes nostrae fidei sponte commiserint. Quod ad reditum nostrum attinet, dolet nobis non mediocriter ita de benevolentia et constantia nostra erga Regnum illud habita dubitari, ut nos ad certitudinem reditus nostri quadam praefixione diei et quibusdam confoederationibus astringere non dubitaverint, quasi vero ad id astringi nos oporteat, quod nos lubenter facere volumus. An nos ita parum amantes existimationis nostrae esse putant, ut subditos nostros, qui fidem nostram secuti essent, ita relinquere ac veluti praedam hostibus nostris[d] obiicere vel-

[a] P: assignati (*s*). [b] P: quia id. [c] P: iis *sam.* ut. [d] O: nostris ac eorum obiicere.

lemus? An putant nos non libenter esse velle cum his, per quos nomen nostrum immortalitati consecratum est? Non ita sumus vel immemores, vel ingrati, ut ea non consideremus[a]. Sed nos illud a malevolentia in nos ulla profectum, sed summa Reipublicae necessitate expressum esse iudicavimus, quod discessu nostro ita orbatam Rempublicam suam, ut a nobis non tantum corpore, sed etiam animo derelictam esse putarent ac inde varia pericula Reipublicae pertimescerent. De qua necessitate ita statuere eos oportet: si Deus illud Regnum ita integrum et incolume, antequam illud assequeremur, conservavit et nobis tradidit, multo magis nunc, cum id nobis partum et datum est, conservaturum esse, praesertim cum et ipsi neque nobis ipsis, neque Regni illius necessitatibus deesse certum et deliberatum habeamus. Ceterum quod eo maioribus periculis Rempublicam obnoxiam esse existimant, quod nulla foedera ex parte illius Regni cum exteris principibus vel constituerimus, vel renovaverimus, illud etiam brevitati temporis imputabunt, quo non omnia confici subito et transigi potuerunt. Cum autem vicinos omnes Regni Poloniae tam amicos, quam hostes notos habeamus, quod temporis brevitas foederibus publicis negavit, id nos et persona nostra propria et litteris nostris ac nuntiis ubique providimus, ut ne ei Regno quidquam incommodi, donec ab eo abessemus, conciliaremus[b], quod sat scimus et Dei beneficio et vigilantia nostra nullo hactenus damno affectum esse. A Turca pax illis est, a Tartaris plus quam aliis temporibus securitas, Moscus non admodum se commovet, Rex Sueciae amicus est, Rex Daniae favet, Caesarea vero Maiestas etiam ceteri Germani Principes quam nobis et nostra etiam causa illi Regno divincti sunt, hoc et nos assidue cognoscimus et Regnum illud sine dubio experiretur. Quae itaque haec tanta pericula sunt, quae commemorant? nunquid interna, ut dicunt, homicidia, invasiones? At iurisdicendi rationes a se institutas habent, quas etiam uti omnibus Regni partibus expedierit, ratas habebimus et confirmabimus. Quid igitur restat? hoc, ut in persona ad eos veniamus et munia nostra impleamus. Quam rem quidem nos etiam nullo monitore facturi sumus propter conscientiam ac existimationem nostram, et his rebus, quae vel ab ipsis expetuntur, vel a nobis suscepta sunt et confirmationibus magna integritate libertatum ipsorum ita satisfacturi sumus, ut nihil nec in officio nostro Regio, nec in animi voluntate merito desiderari possit. At iam oratores nostros praemittemus, qui et militum Regni et aulae nostrae stipendia de pecunia nostra exsolvant et cetera cum ordinibus agant, quaecunque ad adventum nostrum in usum Reipublicae illius ac Regni nostri necessaria conferenda esse debent. Quapropter cum optimo animo illud expetiverimus et Regnum illud feliciter ingressi, omnibus annuentibus et faventibus inuncti et sacro diademate insigniti sumus, ac iura ac libertates eorum omnes publico iureiurando confirmaverimus, et tam consiliis,

---

[a] O: desideremus. [b] O: conciliaretur.

quam iuridicendo solii Regalis possessionem acceperimus et gravissima necessitate alterius haereditarii Regni nostri requirente ab eis proficiscentes nulla nec iniuria, nec incommodo affecerimus (quod absit), nullam vel spreti, vel derelicti Regni significationem dederimus et ad eos redire et munera nostra Regia ostendere velimus et his, qui bona nostra Regia et Reipublicae occuparunt, stipendia persolvi curemus. Nullam iustam videmus causam, cur Regnum devotum nobis datum, commendatum et traditum a fide sua nobis debita recedere ac, si ad diem designatam adesse forte non potuerimus, a nobis cum indignitate nostra et suo discrimine deficere debeat. Hortabitur itaque illos tam senatores, quam ceteros ordines noster nuntius, ut ea omnia sibi ante oculos ponant et tam pericula, quae ex mutato rege in se concitarent, quam indignitatem nostram, Regis sui, expendant et ab his consiliis recedant, quae ex erronea suspicione a nobis contempti et derelicti Regni, quod nobis charissimum est et esse debet, non autem ex certis et iustis causis ab ipsis ineuntur, atque eos monebit nomine nostro, ut ab eo conventu Stęzyciensi supersedeant, aut si supersedendum sibi aliquibus de causis non putaverint, ne quid praeter nos Regem suum legitimum et auctoritatem nostram Regiam ibi statuant, quandoquidem nos in hanc curam maxime incumbimus, ut si non ad eum diem in illo Regno adsimus, at non multo post oratores nostros et indicta a nobis cum consilio consiliariorum nostrorum Regni illius generalia comitia de more et iure divorum antecessorum nostrorum Poloniae Regni indici solita subsequamur. Habeant eius rationem, quod nec nostra, neque cuiusque mortalis culpa intercessit, quod Regno illo successerimus, sed solius Dei voluntas, quae nos et huius paterni Regni Regem voluit esse ac nobis iam necessitatem hoc modo eius conservandi imposuit. Habeant amoris nostri erga Regnum illud et nationem eorum rationem. Memores sint maiorum suorum, qui maximam semper regum suorum necessitatum rationem habuerunt. Habeant nominis, laborum, periculorum vitae et valetudinis nostrae, quae in acquirendo et adeundo illo Regno subiimus. Habeant et sumptuum, quibus parcere nec voluimus, nec volumus in his necessitatibus tantis et huius alterius Regni nostri. Habeant etiam celebris eius cum Regno Franciae coniunctionis, in qua Rex eorum exsistens illis et utiliores et gloriosiores esse possimus et volumus. Habeant nominis sui existimationis et virtutis suae, quibuscum hoc semper laudabile fuerit apud omnes nationes, quod reges suos summa fidei constantia coluerunt, non viderentur sine maxima culpa, vel nostra, vel sua, a semel nobis data fide recessisse. Habeant postremo salutis suae propriae, ne Rempublicam suam in tranquillo portu consistentem in omnes fluctus et difficultates praecipitent. Nos sane ita certe virtuti illorum confidimus, ut nulla res sit, quae nobis diversum de illis persuadere possit. Et hoc quidem pacto, cum esse veros Reipublicae filios declarabunt, tum nos sibi in perpetuum ad omnia sua commoda devincient. Aget haec nuntius noster cum ordinibus in praedicto conventu congregatis et omnia singulari fide et diligentia referet atque exponet. Quae

mandata nostra manu propria subscripsimus et nostri sigilli impressionem muniri fecimus. Datum Parisiis ultima Februarii anno Domini MDLXXV. Regnorum vero nostrorum Poloniae secundo, Franciae primo«.

Haec de Henrici conatibus sufficiant dicta. Ceterum hoc loco non videretur praetermittendum, quod sub id tempus, Non. videlicet Maii *[7. V.]*, Lublinum civitas opulenta, tempore ipso nundinarum, quae totius Poloniae locupletissimae Gnesnensibusque et Torunensibus epiphanicis pares in ea urbe celebrantur, saevo noctu exoriente igne cum aedificiis et mercium ingenti copia absumptum est, sola arce et Iudeorum suburbio arce contiguo incolumi remanente.

INTERREGNI POLONIAE LIBER QUINTUS.

Stupenda plane confusaque Polonicarum rerum ratio me ista scribentem[a] a proposito deterrebat, cum aptum scriptuque dignum quidquam legentibus obvium fiat, me vero certi alicuius laudabilis exitus anxium multo fere incertiorem reddat. Degenerasse omnino Polonia a priscis maiorum moribus videtur, qui uti simpliciori, ita multo sinceriori maiorique animi constantiae innixo regnandi simul et vivendi genere usi, cuncta Reipublicae munia quam celerrime, uno pronoque in patriam studio absolvere consuessent[b], nec tantas malorum procellas Rempublicam agitantes diu serpere Regnumque perdere sivissent. Nostrates porro, tribus iam annis rege carentes, (nam illum, qui neque munus debitum ulla parte exequutus, neque nobiscum plus quatuor mensium intervallo commoratus est, regnantis titulo officiove insignire taedet)[c] tantisque intra et extra Regnum obiecti incommodis praeter desidem et inanem moram dissensionibus et privatarum rerum cura, cui in electione regis plurimum indulgerent, intenti ullum omnino tot sumptuum et conventuum faustum finem explicarunt, externa autem pericula adeo contempserunt, ut ea quousque cuncta eaque atrocissima in unum confluxura, tandem, si minus caveant, hos opprimant, toleraturi viderentur. Ceterum pietate spreta, quid sanctum? iurisiurandi religione neglecta, quid firmum? legum abolito metu, quid tutum? segni vero otio[d], quid stultius? licentia et illecebris, quid infaustius? tyrannide, quid atrocius? Ea quidem mala omnia caeca caligine oculos Sarmatiae obduxerunt, ut cum eorum nemo expers esset, nemo quoque ad saniorem rerum statum vel cohortetur, vel animum advertat, uti infra patebit.

IV. Id. Mai *[12. V.]* secundum foederis convocatione Varsaviensi icti praescriptum proceres equitesque Poloniae Stężyciam[e] convenere. Oppidum est exiguum in Sandomiriensi tractu situm, nemoribus cinctum, ad con-

---

[a] O: scribentem saepius. [b] O: censuissent. [c] O *ma* illo excepto qui quatuor menses regnavit *zam. od* nam illum *do* insignire taedet. [d] O *niema* otio. [e] O: Stesicium. *W* O *stale użyta ta forma.*

fluentem Vepri[1] amnis, ante aliquot annos ab Lublinensibus et Bełzensibus collatu et opere, publico sumptu a multiplicibus cautibus et impedimentis purgati ac ob id navigabilis redditi, Vistulae iuncti consistens. Praeerat tum ei Bartholomaeus Zelenius Praefectus, qui posteaquam comitia centuriata ibidem indicta didicisset, orientem fere versus tabernaculum, magnae hominum multitudinis capacissimum, trinis tectis ex asseribus compositis opertum, duobus stadiis ab oppido distans, exstrui curavit, quo senatus equitesque a sole et imbribus, qui tum largiter admodum fundebantur, tuti commodissime convenire conferreque consilia possent. Locus iste profunda cinctus fossa et quatuor dumtaxat locis per cancellos pediti pervius insultus equorum opportune arcebat.

Adventabat igitur ingens mortalium numerus non procerum equitumque tantus (ut qui vix decimam partem Varsaviensis ante biennium celebrati conventus explessent), quantus ex peregrinis multarum gentium aciebus cumulatus esset. Plurimi siquidem factiones ingentes trahebant, infestis exercitibus instructi, tormentorum pondere atque numero muniti. Nec senatorum tantum, verum equitum quoque ordine constantes, peregrinos vero partim Germanici nominis sclopetarios, partim ex agresti montanorum hominum faece conflatos, Haydones dictos, sclopetis potissimum utentes, celeritate vero mira praeditos ductabant. Haec armatorum manus non uno loco constiterat, verum quaelibet dominorum stationes sequuta, pars in vicinis oppido campis, pars vicatim pagatimque consistebant. Praecipuus horum dux Stanislaus Tarnovius Czechoviensis Castellanus habebatur, qui cum Sigismundo Cisovio[2] Połanecensi[b] seorsivis[c] amplisque castris ad Vistulam supra pratorum planitiem collocatis[d] maxime fuit conspicuus, creberrimis tormentorum bombis inane[e] aëra terrens, e vestigio Palatino Cracoviensi[3] sub ipso nemore conspicuis itidem castris locatis, quandoque terrentis sonum reiterante. Siradiae quoque Palatinus[4], ut reliquos omnes praeteream, Haydonum magnam manum habuisse dicebatur. E Lithuanis porro Chotkievicius[5] Vilnensis Castellanus cum Radivilo[6] Marschalco Aulae Lithuanae invicem castra ad Veprum iunxere, reliqui cum Vilnensi Palatino[7] in Rico[8], Zelenii pago ad praefecturam pertinente, ab oppido[f] milliario distante, diverterant, omnes fere armati magisque fere ad pugnandum, quam consulendum parati. Plurimi Polonorum aderant pacato habitu paucoque[g] comitatu instructi, quibus infestae illae acies suspectae atque formidabiles, veluti pacificorum hominum atque consiliorum et liberorum suffragiorum opprimendorum causa adductae, videbantur.

---

[a] P: fere. [b] O: Polanecensi castellano. [c] O: peculiaribus. *W O stale używany wyraz* peculiaris *zamiast używanego w* P seorsivus. [d] O: collatis. [e] O *nie-ma* inane. [f] O: medio ab oppido. [g] P: paucoque habito comitatu.

[1] Wieprz. [2] Czyżowski. [3] Piotr Zborowski. [4] Olbracht Łaski. [5] Jan. [6] Mikołaj Krzysztof. [7] Mikołaj Radziwiłł. [8] Ryki, większa osada, która stanowiła od końca XVI w. starostwo niegrodowe.

Die igitur supra memorata, quae memoria Ascensionis Christi in coelum sollemnis fuit[1], primum omnium confoederatio Varsaviensis, qua conventus Stężyciam indictus fuerat, sub tabernaculo in senatorio equestrique consessu publice lecta, tum et litterae ad Henricum Regem Varsavia missae nec non responsum ab hoc tam Polonis, quam Lithuanis oratoribus datum[2]. His peractis a proceribus et equitibus Lithuanis duo legati missi: Ostaphaeus Wołovicius Castellanus Trocensis et Nicolaus Christopherus Radivilus Curiae Marschalcus in senatu a collegis ablegatos se dixerunt a Polonis percontaturos, cuius negotii gratia conventus is ad Stęzyciam auspicatus esset. Scilicet si electio novi regis transigenda sit, ei sine mora Lithuanos affuturos[a], sin alia Reipublicae munia peragantur, adventum suum, uti et lege et consuetudine prohibitos, recusaturos, nec alibi quam Varsaviae, iuxta praescriptum legum conventuros. Postridie Lithuanorum postulata atque absolvendi ratio in deliberationem senatus venit. Itaque is ordine sententiis dictis, uno consensu electionis novi regis conventum eum appellavit. Inter hos Paulus Uchanius sellae senatoriae insidens, cum secundum ordinem a Summo Marschalco[3] dicendo suffragio praeteriretur eamque contumeliam aegre ferret, dum parem se cuique senatori ab Henrico Castellani Belzensis dignitate cumulatum affirmaret, a senatu proferre sententiam vetitus est, quod munus illud non in Polonia neque ex senatus consensu, sed in Galliis usque contra morem legesque patrias adeptus[b] esset. Proinde sella huic uti consensum, suffragia ferenda in senatu prohibita sunt.

Prid. Id. Mai *[14. V.]* in senatu de modo ordinis atque securitatis publicae in eo conventu cuique hominum attinentis disputatum: sed uti aliis conventibus verba tantum sine effectu fundebantur. Colloquio enim illo ea dies aliique complures consumpti in cassum abierunt.

XVII. Kal. Iunii *[16. V.]* equester ordo sub tabernaculo seorsivo in loco considens Nicolao Senicio Succamerario Chełmensi ordinis inter se faciendi munus commendavit consilioque invicem capto et concluso senatum adiit postulans, ut ordinem eum, quem triduo ante auspicarentur, confestim concluderet promulgaretque, peregrinos homines, tormenta et militem mercede conductum absque mora absolveret ac dimitteret. Esse enim haec ad captanda quieta consilia omnino suspecta et perniciosa impedimenta. Ad haec dictis sententiis tale responsum datum, ut aliquot ex senatu conscribendo ei ordini et postridie in medium proferendo designarentur.

Ceterum de militibus mercenariis tormentisque Castellanus Czechoviensis[4] imprimis, postea Summus Marschalcus, deinde Siradiae Palatinus[5], hunc sequuti Cracoviae Palatinus[6] et Połanecensis Castellanus[7] ita sese pur-

---

[a] P: affecturos. [b] O: ademptus.

[1] 12 maja. [2] Zob. powyżej str. 268, 293. [3] Andrzej Opaliński. [4] Stanisław Tarnowski. [5] Olbracht Łaski. [6] Piotr Zborowski. [7] Zygmunt Czyżowski.

garunt, ut non factionum alendarum gratia, verum salutis suae tuendae causa eum belli apparatum habere se dicerent. Quem, si ceteri consentiant, se quoque confestim demissuros pollicerentur. Quibus subiecit Podoliae Palatinus[1] dimissionem eam re esse praestandam, non verbis ornandam. Quare Palatinus Cracoviae[2] soluto senatu eadem die Haydones suos absolvit, verum hos cum primum Stęzyciam venissent, curriculo temporis alii data pecunia susceperunt. Reliqui non modo missionem recusarunt, sed uti compertum fuerat in dies maiores copias cumularunt. Marschalcus Summus[3] sexaginta pedites Germanos sclopetarios, habere se referebat, non quidem tumultus excitandi, sed arcendi gratia: quos si oriantur, nulli[a] alii praeter se sedare[b] pacemque publicam custodire competeret, quos tamen pedites, si senatus consentiat, dimissurum se promisit; sed huic tanquam summo ordinis tutandi custodi a senatu permissum est, ne hos absolveret, praesertim cum id praesente quoque rege ei liberum esset. Verum enimvero indigenis dumtaxat peditibus, non peregrinis neque sclopetariis, ante marschalcis uti tutum erat. Quare ista senatus conniventia suspecti[c] exempli res a multis iudicabatur.

Legati Lithuaniae supranominati[d][4] responsum a senatu Polono urgebant, quo sententiam suam ad obiecta aperiret, quae non nudis verbis, verum authenticis litteris descripta constaret. Verum senatus litteris tanquam minus opportunis uti non necessarium ratus, ita hos per Cracoviensem Episcopum[5] absolvit, ut dignum se diceret, cuius verbis fides, etsi non descripta esset, iure ab Lithuanis adhiberetur, quibus non per litteras, sed invicem capere consilia leges communes caverent; quare non sese verbis prolata negaturos, Lithuani persuasum haberent scirentque immutata sententia se conclusisse, non alium quam electionis regiae conventum praesentem edictum esse.

Palatinus Podoliae senatum monuit, ut electionis modum ita provideret, ne postea variantibus de rege sententiis et qualibet mordicus amplexa eo per discordiam recurratur, ut Henricus denuo ad Regnum sit revocandus, aut etiam exspectandus.

Postridie *[17. V.]* Lascius, veteranus Kiioviensis centurio, de neglecta admodum eius arcis munitione in equestri consensu questus est, quae ad Borysthenem loco munitissimo sita, immanibus hostibus Tartaris Moscisque obiecta, vix mille militum praesidio satis tuto permuniretur. Petiit, ne arx tanti momenti iusta defensione praetermittetur, sibi vero a multis temporibus debita stipendia iustissime et magna sua iactura emerita persolverentur.

---

[a] O: multi. [b] P *niema* sedare. [c] O *niema* suspecti. [d] O: supramemorati.

[1] Mikołaj Mielecki. [2] Piotr Zborowski. [3] Andrzej Opaliński. [4] Zob. powyżej str. 301. [5] Franciszek Krasiński.

Equites conveniendi horam tredecimam hoc est diei quintam sibi assignavere, senatui vero eos articulos proposuere, ut ordinem iam dudum inchoatum quam citissime continuaret, Taranovium responsa Turcarum Imperatoris referentem audiret, Drohoievium, clandestinas quorundam Poloniae procerum ad Henricum in Galliam missas legationes patefacturum, itidem auribus exciperet, denique diem auspicandorum de creando rege suffragiorum publicaret. Ea postulatio hunc habuit effectum, ut senatus neque conscriptum ordinem absentibus Lithuaniae proceribus concludere, neque Taranovium perorare[a], nec diem nominationis regiae assignare vellet, utpote quae ex aequo Polonis atque Lithuanis audire sancireque attineret; Drohoievio perorare concessum est.

Is eleganti oratione acta legationis suae complexus, sermones privatim cum Rege habitos ad hunc modum exposuit. Quaesivisse imprimis Henricum, quidnam in mandatis a Polonis ad se perferret. Cui se rerum omnium statum atque pericula, quae discessu eius Polonia persensissent[b], secundum legationis praescriptum recensuisse, postea duplicem futuri successus rationem ei demonstrasse: aut Regni Polonici spontaneam resignationem seu depositionem, aut maturum ad diem indictam in Poloniam reditum. Quorum alterum existimationi atque honori Regio maxime expediret, alterum Polonorum confoederatio apprime exigerat; non dubiam quippe Polonorum voluntatem, qua ii. si hic pro duodecima Maii die sistere se praesentem recuset, alium regem creaturos sese obstrinxerant, nequaquam fore mutabilem. Percontanti postea Regi, num privati negotii quidpiam, quod salvum vel auctum etiam cuperet, afferret, atque operam suam offerenti se respondisse, nullum sibi esse, quod vel existimationi suae dedecus, vel publico commodo dispendium aliquod conciliaret. Regem adiecisse a nonnulis ex Polonia compertum se habere, conventum Stężyciensem vanum certoque dissolutum futurum. Id vero se multis argumentis confutasse praecipueque, quod non nisi nefarius et impius periurii auctor aut vellet, aut cogitaret rem sancrosanctam violare. Henricum posthaec animum suum in Polonos propensissimum mirifice commendasse seduloque se obtestatum, ut hunc quanta posset diligentia Polonis commendaret atque confirmaret[c], quod is non minus saluti gloriaeque suae quam horum[d] ardentissime faveret. Catherinam porro Regis matrem quadam die Parlamento Lutetiae egressam in Polonos ita invectam fuisse, ut ira tumens eos Henrici proprii Regis, filii vero sui, famae honorisque proditores appellaret, quod hunc ludificati oblato Regno spoliarent et in perfidiae notam impudentissime incurrerent. His Stanislaum Warszevicium, Neapolitano ac Viennensi probro notatum[1], ex Polonia intervenisse atque se praehensando

[a] O: perorare concessum est. [b] O: praesensisset. [c] O: atque commendaret *powtórzone zam.* confirmaret. [d] P: quo is non minus saluti quam gloriae horum.

[1] Mowa tu o Krzysztofie Warszewickim, a nie o Stanisławie, jak Orzelski błędnie podaje; zob. powyżej str. 252 nota 1 i str. 255.

pertentandoque, uti animum immutaret neque legationi tam atroci insisteret, levius vero cum Rege ageret, sollicitasse novamque consiliorum propriorum, et ab aliis, a quibus missus esset, communicatorum rationem obtulisse [1]. Haecque se omnino repudiasse. Quo intellecto illum saepius adiisse Regem inque conclavi multos sermones retulisse, quo facto adeo immutatum fuisse Regem, ut aspectu etiam dedignatus oratores per internuntium ita eos absolveret, ut quae in Galliam sibi attulissent, eadem Polonis referrent, nec aliud a se responsum exspectarent. Ita se fidei quoque et existimationis opinionem, Warszevicii et horum qui hunc in Gallias allegassent opera, apud Regem amisisse, cum ignominia in Poloniam reversos, qui ante Warszevicii adventum haudquaquam desperarent alterum horum Regem facturum, aut Regno renuntiaturum, aut in Poloniam reversurum fuisse. Habere se plures, quos Warszeviciani consilii socios esse sciret, sed istos non alio pacto nominaturum, quam si cautum esset, tantum facinus hos haud impune laturos. Senatu postea sermonem huius excipiente et reorum scelus prius patefieri posteaque mulctari postulante, adiecit Drohoievius finem se dicendi impositurum, gratae patriae plura dicturum fuisse, neque enim temere periculo sese commissurum, si vitiis illis apertis, nulla sit sontes poena secutura.

Absoluto Drohoievio ad Lithuanos, quibus absentibus quidquam sancire nefas esse credebatur, quadrumviros mittere placuit: e senatu Ioannem Tarłonem Palatinum Lublinensem, Ioannem Herbortum Castellanum Sanocensem, ex equestri ordine Andream Firleium Sandomiriensem et Raphaelem Lescinium Radeoviensem Praefectos, petitum, uti citra moram perendie, hoc est pro decima nona Maii die, ad consulendam decernandamque una cum Polonis electionem regiam in tabernaculum convenirent. Quorum responsum postridie, id est XV. Kal. Iunii *[18. V.]*, in senatu relatum, quo paratos se ad ineundam concordiam et Polonorum postulata explenda cupide obtulissent. Quae quidem comprobaturi Vilnensis Trocensisque Castellani [2] Lithuanorum nomine intervenerunt, voluntatem suam auspicandae electionis percupidam declarantes, ceterum neque confoederationi Varsaviensi, neque ordini conscribendo assentientes, quod utrumque libertatibus legibusque suis adversum dicerent praecipue, quod se insciis ea sciscerentur, ideoque obligare sese neutiquam possent, quemadmodum nec placita Lithuanorum Polonos afficere queant. Haec ita iis resoluta sunt, quod Lithuani, secundum unionis Lublini peractae homagium, a Polonis Varsaviam vocati venireque recusantes, ea omnia approbare tenerentur, quae convocatione illa sancita essent ipsarummet litterarum tunc Varsaviam missarum testimonio, quibus conventum illum tanquam rite indictum agnoverant. Ordinis quoque ratio, non in tam praegnanti negotio, quo augustius quidquam sub coelo exsisteret, sed in minimis

[1] O pobycie Krzysztofa Warszewickiego w Francyi zob. Wierzbowski, K. Warszewicki, str. 76 sq. [2] Jan Chodkiewicz, Ostafi Wołłowicz.

etiam actionibus pernecessaria videretur, quam inconsultis Lithuanis decernere haudquam cuperent. Verum surdis (uti est in proverbio) narrabantur fabulae. Quapropter Taranovii aliorumque legatorum orationes ad proximam diem atque hanc sequentem electionis auspicia relata sunt.

Biecensis Castellanus[1] Haydonum colluviem formidabilem commemorabat, qui sine Dei reverentia hominumque pudore affatim in oppido atque vicinis nemoribus caedes atque latrocinia palam exercebant, eventurum demonstrans, ut liberae voces hominum horum immanitate opprimantur. Ea quidem cohortatio nullius fuit operae pretii.

Miekicius[2] e palatinatu Sandomiriensi unus apud equites eam disputationem iniecit, qua singulos ad praestandum circa nominationem personae regiae iusiurandum sollicitavit, ratus plerosque tanti sacramenti metu a promissis et muneribus, quibus inonerarentur, alienos omnino futuros, suspicione vero sese, qua passim laboraretur, si suffragia conscientiae nexu firmentur, cunctos abunde expiaturos.

Eadem die Christopherus Rozrazevius Henrici Regis aulicus ex Gallia advenit ab his, qui Henricianis partibus adhuc favebant, incredibili laetitia exceptus. Credebant ii aliquid hunc novi de reditu Regis allaturum, quos conceptae prorsus fefellerunt spes, cum quidquam certi ea de re comperissent.

XIII. Kal. Iunii *[20. V.]* Posnanienses et Calissienses proceres et equites consilii seorsim capiendi gratia in Summi Marschalci[3] curiam convenere: uno ore ordinem dudum in electione Henrici praescriptum[a][4] approbarunt hac lege, ut non verbis, verum re ipsa cuncta capita hac quoque electione exequantur. Sed consensus[b] ille plerisque suspectus fuit, quod eius auctores Sremensis Castellanus[5] et ipse Marschalcus eo potissimum consilium[c] traherent, ut per palatinatus equites non invicem, verum separatim regem eligerent, quae esset facilior via ad eum obtrudendum regem, qui auctoribus illis eius schismatis[d] placuisset, qua eligendi via Henricus quoque creatus esset; quare ea disiunctio a singulis palatinatibus improbata, nec Maioribus Polonis ipsis postea placuit, ita consensus[e] totius equestris ordinis maiori Reipublicae commodo firmatus videbatur.

Stanislaus Pryemius apud equites, cum Haydonum iniecta mentio esset, hoc remedium proposuit, ut si eorum armorumque et tormentorum dimissio obtineri a proceribus nequeat, saltim locus ille fossa obductus consiliisque capiendis destinatus ab eo hominum et armorum genere immunis exsisteret.

---

[a] O: perscriptum. [b] O: consessus. [c] O: negotium. [d] O: scismatis. [e] O: consessus.

[1] Stanisław Szafraniec. [2] Może Krzysztof, zob. Papr. 609. [3] Andrzej Opaliński. [4] Zob. powyżej str. 26. [5] Jakób Rokossowski.

Cum vero equites senatorum coronae iuncti essent, in amplissimo Polonorum et Lithuanorum consessu[a] Taranovius legationis Turcicae capita ad hunc fere modum explicavit. Primum sui itineris causam fuisse litteras ab Imperatore Turcico convocatione Varsaviensi per Czausium ad Polonos datas[1]. Hinc evenisse missionem suam, quam Varsavia ablegatus, foedus solitum ab Imperatore cum Rege et Regno ineundum peteret, discessus e Polonia Regii rationes quam honorifice posset, purgaret, similiter Polonorum auxilia Ivano Moldavo concessa studiose excusaret. Qua quidem in causa cum Lasci atque Ducis Constantini[2] mentio fieret litteraeque eorum, quas Imperator habere affirmabatur, ostendendae essent, nullas fuisse nisi commentitias compertum esse. Unde pateret Turcam rumpendi[b] foederis gratia etiam vanum praetextum ementiri. Ad haec Nisenses milites, quos Turca incursiones atque damna inferre ditionibus suis querebatur, sedulo excusaret. Quarum quidem rerum formam sibi Russiae atque Podoliae Palatini[3] tradere debuissent.

Res me hoc loco admonet, ut pauca de Nisensibus hominibus commemorem. Sunt ii ex omnium fere gentium, Russorumque[c] praecipue, colluvie conflati, Borysthenis riparum insularumque, quibus abundat, accolae, omnes pedestres, maritimis fere navibus mira levitate exstructis multaque arundine propter reprimendos sustinendosque etiam aequoris fluctus undequaque munitis utentes, quibus per Borysthenis undas atque hoc apud Oczakoviam[d] Ponto[e] Euxino iuncto, per Pontum quoque aliquantisper navigant, non alio vivendi genere, quam inferendis damnis assueti, Tartaros potissimum Turcasque ingentibus incommodis terra marique afficientes. Per insulas, quibus Borystenes maxime abundat, cum uxoribus et liberis habitantes et octo milium militum copias explentes Nissi sive Nisenses (quod Sclavica lingua inferiorem manendi locum significat) quasi pyratae potius, verum Polonis maxime opportuni, dicendi sunt. Quandoquidem rapto dumtaxat vivant, horum insultus assiduos Turca graviter ferens, saepius de his cum Polonis expostulabat, quemadmodum ne tunc quidem eos praetermisit.

Iam ad Taranovium revertemur. Is orationem continuans asseruit, Varsavia se IV. Non. Sept. *[2. IX.]* discedentem Cracovia ex cancellaria informationem accipere itemque pacta et foedera antiquitus cum Regibus Poloniae observata et adhuc per Tęczynium[4] oratorem Regium conclusa revi-

---

[a] P *ma błędnie* consensu. [b] O: parumpendi. [c] O: Moscorumque. [d] O: Ociacoviam. [e] O *niema* Ponto.

[1] Zob. powyżej str. 273. [2] Olbracht Łaski wojewoda sieradzki i Konstanty Bazyli ks. Ostrogski wojewoda kijowski. [3] Jerzy Jazłowiecki i Mikołaj Mielecki. [4] Mowa tu prawdopodobnie o Janie Gabryelu (Nies. zowie go Jan Włoszek) woj. sandomierskim, zmarłym w 1558 r., o którego poselstwie do Solimana wspomina jego nagrobek w Kraśniku, drukowany u Papr. 73 i Nies. IX. 68.

dere, uti horum exemplo ipse quoque procederet debuisse, querelam etiam de Turcarum iniuriis, quibus Podoliam nuper vexarent, itidem ex cancellaria authentice excerptam, Imperatori Turcarum proponere iussum. Ea de re ob litteras sibi denegatas verbis dumtaxat absolvere coactum esse, quas, si eo pacto ex cancellaria sibi traderentur, voluptatem summam Imperatori ipsi allaturas fuisse, nam optata occasio offeretur eos ulciscendi, quos ob certas offensas iam pridem magnopere ultos concupivisset. Cracovia se Kal. Oct. abiisse, ad Petrum Valachiae Regulum Kal. Nov. venientem postridie auditum esse; huic maiorem quam unquam antea hominum numerum astitisse, Turcarum praecipue utrumque latus cingentium. Huic se Polonorum nomine novum adeptum principatum congratulatum esse, tantam vero eius provinciae depopulationem sanguinisque Christiani profusionem, quanta Ivano regnante affecta esset, condoluisse, demum pacem atque securitatem ex parte Poloniae obtulisse, nihil de pari fide studioque Palatini dubitantem, petiisse denique privatum a Palatino colloquium, quo Turcae omnino excluderentur; quod postridie se obtinuisse. Ibi foedus ex antiquo observatum poscenti Petrum respodisse: esse quidem se maiorum more, ut ceteris Christiani nominis gentibus, ita Polonis tanta vicinitate iunctis, maximo animo devinctum, ceterum pacem optatam dare non suae potestatis esse, quod subditum se et mancipium Imperatoris haud tuto iniussu eius id negotium aggredi posse diceret. Postea capita seu conditiones foederis revisa libenter se quidem accepturum, si Machometes Bassa[1] iis assentiat, litteras tamen dumtaxat, iureiurando tum negato, ea de re perscriptas sibi dedisse, quas curriculo se in Russiam ablegasse et Cameneciae libro actorum (ut vocant) castrensium inseri iussisse, quo scilicet memoria roburque firmius earum exstaret. Eo homagio Petrum pacem Polonis promittere; horum hostes, si forte ingruant, quo ii incursum praesciant, mature indicaturum, nec per suas ditiones permissurum; animum quoque Imperatoris, quamprimum exploratum habeat, Polonis aperturum; limites utrinque iuxta consuetudinem antiquitus observatam sancte observaturum; iustitiam, si Poloni eam indigeant cum quolibet subdito, administraturum, nec dubitare idem Polonos erga se praestituros; haec omnia, si Machometes concedat. iureiurando confirmaturum. Eas litteras Iassis urbe Moldaviae XVI. Kal. Dec.[a] *[16. XI.]* scriptas esse. Porro revertenti sibi et a Machomete litteras afferenti iuramentum iis omnibus tandem adhibuisse. Relicto postea Petro ad Palatinum Transalpinae[b][2] venientem ab eo quoque benevolum in Polonos animum commendatissimum accepisse, quem Petri fratris sui gratia eo magis devinctum praedicasse, quo ii hunc vicissim debito studio

---

[a] P *ma błędnie* Septembris. [b] *W rękopisach błędnie* Transylvaniae *zam.* Transalpinae.

[1] Mahomet Sokolli, wielki wezyr. [2] Hospodarem Multan (tj. Transalpinae Valachiae) był brat Petryły Alexander.

complectantur. Adiecisse eum, quod paulo ante incursus Tartarorum in Podoliam ad plerosque Russos litteras perscripsisset, quibus adventus hostilis praemoneretur, ne ii improviso insultu iactura insigni afficerentur. Qua de causa se quoque inde in Poloniam litteras continuo misisse monentem, ut a tanto hoste diligenter caverent. Hinc vero Constantinopolim XIX. Kal. Ian. *[14. XII.]* venisse, postridie Selymum Imperatorem, ad quem legatio pertineret, interiisse. XII. Kal. Ian. *[21. XII.]* Amurathem filium fratres suos necasse, septima deinde die eundem Bizantium sub auroram ingressum esse[1]. Tandem se V. Kal. Ian.[a] *[28. XII.]* ad Machometem admissum, terribili ferae potius quam homini similem. Hunc imprimis munerum avidissimum aegerrime tulisse, quod Taranovius nulla afferret, quae amici non reges modo, sed privati etiam ultro sibi mittere consuessent. Quo quidem livore percitum cuncta, quae dudum meditaretur, animi concepta tum evomuisse, scilicet: Turcarum amicitiam hactenus cum Polonis cultam una cum Augusti Regis morte interiisse, quae sibi quidem nulli usui esset, recensuisse tot thesauros satrapis Valachiae Tomsae Mocingo, Bogdano Desputaeque a Polonis ereptos, qui Imperatori iure deberentur, Ivanum quondam suum agasonem proxime contra Imperatorem incitatum atque adiutum, Bialogrodum aliasque arces deletas; id vero maxime avari hominis animum stimulasse, quod ingentes post Ivani caedem thesauros, qui sibi ab Imperatore donati essent, a Polonis direptos accepisset. Se igitur, quod munera nulla ad se data haberet, eo commento usum esse, quo missos per se aliquot zibellinarum pellium insignis generis[b] manipulos ipsi Machometi tradendos diceret, sed hos una cum curru, cum Danubius congelatus transeundus esset, perfracta glacie fere submersos adeo madefactos fuisse, ut cum nullius pretii essent in Poloniam, quo postea fides sibi adhiberetur, remitteret et ipsorum Turcarum testimonio, qui currus quidem naufragium viderent, zibellos vero inter cetera in eo contenta fuisse, crederent. Attamen quod publica deessent munera, de suo alia sese comparaturum Bassaeque allaturum. Quapropter ob angustiam aeris, cuius non amplius sexcenti floreni pro viatico sibi dati essent, a mercatoribus purpuram et sericum, aureis filis intertextum, mille aureorum summa aestimatum, mutuo sumptum, Bassae suomet nomine largitum esse. Quo tempore ita se absolutum, ut nisi Ivanici thesauri restituantur, omnino de amicitia desperet sibi Polonisque obtinenda. Prid. Kal. Ian. *[31. XII.]* apud Imperatorem de damnis per Polonos ad Bialogrodum illatis querelas a Turcis habitas esse, quibus Bassam pacis spem eo magis sibi praecidentem, oblatis tamen muneribus aliquanto leviorem redditum, extremo quaesivisse, quaenam Imperatori, si hunc adire vellet, dona afferret; se respondisse serici aurique

---

[a] P *ma błędnie* Februarii. [b] O *niema* insignis generis.

[1] O wypadkach w Konstantynopolu zob. powyżej str. 287.

textilis tantum sibi esse (quod a mercatoribus sumpturus quoque esset) quantum duobus aureorum nummum milibus aestimaretur. Bassam munus illud, quod non argenti pondere constaret, quasi exiguum repudiatum fuisse[a], salutare se Imperatorem non posse, quod ad Selimum dumtaxat adhuc superstitem missus fuisset[b]. Se vero dixisse cuiuscunque nominis Imperator sit, huic mandata sua attinere. Interea quoque se cum Regis Galliarum oratore[1], secundum Polonici senatus praescriptum, consilia communicasse, quo scilicet tutior faciliorque obtinendae pacis via parari posset. Non. postea Ian. *[5. I.]* Imperatorem Bizantio, equo insidentem, ab ingenti purpuratorum et reliquae multitudinis numero cinctum[c], maiorum more egressum, palam consilium iniisse, quonam gentium victricia arma convertenda essent. Ibi Mustapham Bassam, qui ante aliquot annos Cypri Regnum Venetis eripuerat, contra Polonos hunc concitasse hosque quindecim hebdomadum spatio tributarios se Turcarum Imperio redditurum promisisse. Aliorum porro purpuratorum gravissime bellum Polonicum disuasisse, quod gens ea invicta iisdem fere armis cum Turcis utens, equorum virorumque numero polleat et ad ducenta milia armatorum militum compleat, ideo occasionem atque discordiam horum exspectandam esse. Colloquio eo absoluto Imperatorem cum Caesare Venetisque foedus pepigisse, cum Hispano pacem alere, exercitui militiam prorogasse, in armis vero praesto esse sedulo indixisse. X. Kal. Febr. *[23. I.]* de incommodis per Nysos milites illatis Turcas apud Imperatorem conquestos esse. Quod se resciscentem, cum a Machomete vocatus esset, ementitas a praefectis Russiae litteras ostendisse, quibus isti vicissim de damnis, quibus a Turcis infestarentur, conquererentur. Ita se cum Bassa distractum utrisque accusantibus frementem exire iussisse. Interim se in Poloniam clanculum misisse et querelas istas consiliaque Turcarum significasse. Bassam postea adiisse, atque denuo de tot nostrorum mancipiis, quibus oppida Turcica replerentur, expostulasse deque foedere cum Rege, regno et interregno obtinendo, sollicitasse. Conditiones tandem foederis a Bassa ea lege concessas, ut non nisi ad electionis regiae tempus durarent et demum, quousque Poloni vellent, si ex consilio Imperatoris regem crearent. Imprimis Imperatorem Polonos a quibusvis hostibus propugnaturum, pacem sempiternam cum iis, etiam Rege absente, culturum, iustitiam utrinque de sontibus praestandam, vectigalium per flumen Tyram, utrumque Imperium dividentem, exigendorum utrinque commoda capienda, similiter legatos et mercatores tuto transmittendos, Tartaros in Scepusio et Podolia a damnis inferendis quieturos,

---

[a] O *ma błędnie* adiecisse (abiecisse) *zam.* repudiatum fuisse. [b] O: venisset.
[c] P *niema* cinctum.

[1] Posłem francuskim w Konstantynopolu był Gilles de Noailles Abbé de l'Isle po odwołaniu (październik 1574) brata jego François de Noailles biskupa z Acqs. Por. Hammer Purgstall, o. c. IV. 19; IX. 306.

legatis salvos conductus et ductores, quamdiu in alterutra ditione morentur, adhibendos. Se interea temporis cum nonnullis Christiani nominis mercatoribus clam contulisse sermones, quo multorum concordibus testimoniis maior fides adhiberetur, Polonos nimirum cum Mosco Principe de Regno suo tractare et cum eo Caesareque, Venetis, Pontifice et Hispano Rege in unum contra Turcas foedus coire. Qua de re sparsos sermones terrorem Turcis iniecisse Bassamque se percontatum, cum idem fassus esset, dixisse Imperatorem, si id in animo Poloni haberent, hos primo bello petiturum, Moscum quoque nullo negotio aggressurum. Se respondisse Imperium Turcicum, si tantus Christianorum regum consensus accedat, facile concisurum. Tum Bassam infensissimum canem se ethnicum conviciatum e conspectu suo prodire mandasse. Ceterum cum conditiones accipiendae essent, impensissime[a] se ei obstitisse, qua Poloni e voluntate Turcica regem sumpturi essent. Interim vero quousque foedus sit duraturum arx Ciapciacla dicta ad Balaclum[b] amnem Boho fluvio hocque Borystheni iunctum sita[1], quam Turcae reparare munireque vellent, ab omni labore, praesidione vacua esset. Hoc quidem se obtinuisse, litteras autem ab Imperatote ipsoque Machomete sibi datas, quibus hic persuadebat, ut futura electione Poloni horum aliquem in regem acciperent, nempe aut ex medio sui quempiam aut Sueciae Regem aut Transylvaniae Principem, de creando Turcico hoste aliquo, praesertim Austrio vel Mosco Duce omnem cogitationem averterent, si salvam omnino pacem exoptarent, secus enim facturos foederis ineundi spe prorsus excisuros. Imperatoris vero litterae multo fuere mitiores: neque eligendi regis metas praescribentes, immo id declarantes quemcumque Poloni regem sumant ad arma sumenda se non esse acceleraturum.

Palatinus Podoliae[2] similes litteras ad se datas a Machomete ostendit, quae publice quoque lectae sunt, eodem sensu quo superiores scriptae[3]. Addidit tamen Palatinus se a Turcis compertum habere Imperatorem cum quovis rege, qui concordibus suffragiis eligatur, pacem servaturum; nec dubitare quemvis disparibus votis electum bello petiturum. Adiecit Taranovius Machometem verbis sibi Sueciae Regem commendasse, cuius auspicii, si in

---

[a] P *niema* impensissime. [b] P: Balachum.

[1] Nazwy Ciapciacla niema nigdzie. Orzelski prawdopodobnie pomieszał w tem miejscu poprzekręcane nazwy zamku i rzeki; powinno być: zamek Bałaklej powyżej ujścia Czyczaklei do Bohu. Znajdował się ten zamek na »Polu oczakowskiem czyli jedysańskiem«. Koło niego przechodziła mniej więcej granica województwa bracławskiego. Dziś miejscowość tej nazwy leży w gubernii chersońskiej, w pow. ananiowskim. Por. Jabłonowski, Polska XVI w. T. XI. Ziemie ruskie. Ukraina. (Źródła dziejowe t. XXII) str. 21 i 34. [2] Mikołaj Mielecki. [3] List wielkiego wezyra Mahometa Sokolli do Mieleckiego. Konstantynopol 13 marca 1575 druk. u Theinera, Annales ecclesiastici II. 92.

regem Poloniae creetur, facile Moscum collum submissurum [1]. Litteras etiam ad eum scriptas sibi perlectas primo dedisse. Ad haec Bassam sibi discessum Henrici ex Polonia acerbe exprobrasse, quem ob inediam aesque ingens alienum, quod tot pollicitis Polonis in obtinendo Regno privatim promissis contraxisset, maturare compulisset; se tamen hunc qua posset modestia sedulo purgasse. Ad haec Moldaviae Principem se, dum Bizantio reverteretur, praemonuisse Imperatoris mandatorum, quibus se fratremque suum Transalpinae Regulum in armis paratissimos esse iuberet, qui apparatus non aliorsum quam adversus Polonos intenderetur. Nostratum porro segnitiem atque impotentiam exaggerabat; quod adeo desides et imparati accingendo bello essent, Camenecii Barique, Russiae propugnaculorum, neglectum omnino statum, quae velut ianua Podoliae desolata prorsus et praesidiis destituta tantis hostibus obiicerentur. Petiit insuper Polonos, ut eius legationis sedulo peractae et aliarum, magno suo Regnique periculo apud exteras gentes confectarum memores, si se ad alia quaevis Reipublicae munera promptiorem etiam fieri cupiant, pro meritis suis possessione aliqua providerent, praesertim vero Sniatynensi praefectura, quae morte Palatini Russiae [2] vacaret. Verum surdis haec auribus praeterita, maioris scilicet pretii otio torpentibus atque vanis adulatoribus, quam insignibus viris exsistentibus. Ita Taranovii provisio ad futuri regis arbitrium reiecta est, senatu huic operam suam promittente.

Absolutam Turcicam legationem Regis Sueciae altera excepit, quam Andreas Lorichius Gallus peregit, discessum imprimis Henrici condolens, quo is Rempublicam orbam reliquisset, operam Regis opemque offerens, illos, qui praeterita electione famam eius impudenter proscidissent publice, (ni fallor, Samogitiae Praefectum [3] tunc praesentem illis verbis notans) acute perstringens, debitorum, quae saepe antea commemorasset, solutionem perurgens, gratulans insuper faustum eius conventus effectum Infantisque Annae rationem habendam commemorans.

Id minime reticendum videtur: ex universa Cuiavia, Brestensi et Innovladislaviensi palatinatibus ullus omnino tam procerum quam equitum ei conventui adesset ideoque quisquam, cum res indigeret, suffragium ex oris illis ederet, etiamsi in conventu Radeoviensi [4] cuncti electioni ei sese devovissent; Palatini ipsi, cum Rempublicam maxime iuvare expediret, Toruniae commorabantur, quorum exemplo nobilitas domi delitescere, quam de rege et libertate sua satagere maluit. Prussorum quoque nemo solo Ioanne Dulscio Culmensi Castellano excepto affuit, proceribus iuxta et nobilitate consuetae oeconomiae operam dantibus.

---

[1] Por. list sułtana do stanów polskich polecający jako kandydatów na tron polski: króla szwedzkiego, wojewodę sandomierskiego lub Stefana Batorego. Konstantynopol 1 kwietnia 1575 druk. u Theinera, Annales ecclesiastici II. 93. [2] Jerzy Jazłowiecki. [3] Jan Chodkiewicz; zob. powyżej str. 118. [4] Zob. wyżej str. 292.

XII. Kal. Iunii[a] *[21. V.]* equester ordo omnis adito senatu per Praefectum Sandomiriensem[1] eos postulatorum articulos proposuit: Imprimis sententiam suam aperuit, qua confoederationi Varsaviensi quam maxime faveret et astringeretur, Lithuanos petiit, uti eidem et ordini in praesenti conventu promulgato assentirentur, eorum equites uti more solito Polonis assiderent invicemque consulerent, senatum hortatus, ut decreta iniquissimo more et atrocissimo exemplo per Ilovium[2] Visnensem Castellanum lata, quibus is ob leves iniurias proprio spiritu nobiles in Masovia, perperam confoederatione Varsaviensi intellecta, infamia notarat, abrogaret, Kiioviae, Camenecii et Scepusii arces finitimis hostibus obiectas firmioribus praesidiis atque munitione provideret, Moscorum Principis nuntium, quem Lithuanos a perficiendo itinere inhibuisse fama constaret, tuto libereque Stęzyciam pervenire sineret et certo diversorio procurare Marschalcum Summum[3], cuius id munus esset, iuberet.

Vilnensis Castellanus[4] Lithuanorum nomine respondit ordini conscripto tanquam legibus suis contrario se nequaquam assensuros, cum nec voluntate sua editus esset nec tormenta armaque in Lithuaniam per tot locorum intervalla remittere tutum facileve sibi esset. Ceterum lubenter consentire, uti securitas cuivis in loco consessus, qui esset sacrosanctus, quam arctissime provideatur, apparatus tamen bellicus in castris seu stationibus relinqueretur. Ea omnia suspitionem augebant et Polonorum ad alendum militem animos etiam stimulabat.

Ioannes posthaec Konecius Annae Infantis Aulae Magister litteras ab ea Varsaviae datas senatui retulit, orbitatem atque inopiam eius simulque eorum, qui ad eandem post fratris Regis mortem devolverentur, incertudinem deploravit, in Młochovium quendam invectus est, quod Paschate praeterito Iezioram[5] villam Infantis per vim invasisset, Tykocini arcis ruinam, cuius custodiam Infans proprio sumptu damnoque procuraret, commemoravit easque impensas, quibus pontem Varsaviensem imperfectum continuaret[6]. De Iosto Decio arcis Cracoviensis magno procuratore questus, quod monumentum Infantis patri fratrique Regibus Poloniae proximum in sacello Sigismundi ad summum templum sito exstrui prohiberet, vix tandem post multas protestationes id ipsum concederet. Eiusdem Iosti negligentiam adiecit, qua is eiusdem sacelli apicem rotundum, egregiae structurae magnaeque molis, plumbo opertum, sagitta tum perforatum, cum Ioannes Firleius Palatinus Cracoviensis pridem defunctus primo in arcem, eo honoris fastigio auctus, sollemni ritu intrasset, reparare nollet, quo quidem foramine pluvia guttatim influens humore

---

[a] *W rękopisach widocznie błędnie* XIII. Cal. Mai. *I nie jest to pomyłka tylko co do miesiąca* Maius *zam.* Iunius, *lecz także i w dacie dnia, gdyż najwcześniej* XIII. Cal. Iunii *składał Taranowski swe sprawozdanie; zob. powyżej str. 306.*

[1] Andrzej Firlej. [2] Andrzej. [3] Andrzej Opaliński. [4] Jan Chodkiewicz. [5] Prawdopodobnie Jeziorna królewska, w pow. warszawskim, niedaleko Wilanowa. [6] Zob. powyżej str. 34.

molem illam corrumperet, ita ut ingens eius operis iactura magnopere esset metuenda. Praefectus Krzepicensis[1] Młochovium ita excusavit, ut postridie eum se rite purgaturum diceret, quod quidem praestiterat.

Intervenit iis Venceslaus Sachius Prussiae Reguli legatus[2], qui inter cetera protestatus est conventum illum, qui sibi debito ordine non esset ab ordinibus Regni renuntiatus, sui iuris, quod sibi ad electionem regis obeundam attineret, quidquam nocere in posterum debere. De Scalichio[3] questus, quod is ab Augusto Rege proscriptus ab Henrico revocatus esset, petiit, ut revocatio illa auctoritate senatus et ordinum aboleretur. Diligentiam item suam commemoravit, qua se tanquam tutorem Infantis Annae testamento Augusti obnoxium esse asseruit, quo senatum sui rationis habendae etiam atque etiam admoneret. Postea Principis Curlandiae legatus Michael Bruno[4] similem in electione regia locum, qui sibi ex feudi pacto deberetur, appetebat, Polonos sedulo hortatus, ut quam diligentissime commoda Reipublicae procurarent.

Dictae deinde a senatu sententiae de concludendo ordine auspicandae nominationis regiae, quae postridie *[22. V.]* demum absolutae sunt eo exitu, ut unus Archiepiscopus Gnesnensis confoederationi Varsaviensi contradiceret nec se iuramento ei astrictum testaretur, ceteri in continuando ordine capto persisterent ita: ut imprimis deputati ad priorem illam electionis formam ante Varsaviensem electionem sancitam corrigendam deligerentur, conditiones a novo rege iuramento firmandae, quae sint ad augendas libertates pernecessariae, conscriberentur; pax intra et extra tabernaculum conservaretur, armis inusitatis poena adhibita nemo uteretur, qui electioni non attinerent, extra fossam consisterent, quod Marschalci sedulo providerent; nominationem regiam senatores praesente equestri ordine auspicarentur, hic suo seorsivo consessu eandem continuaret; id quoque obfirmaretur, ne hinc nisi absoluta electione discederetur; decretum degradationis Regiae describeretur, quo causae eiusdem in confoederatione Varsaviensi et litteris ad Regem datis recensitae[5] memorarentur; limites Regni ante vel intra regis nominationem firmarentur; eidem nominationi cuncti seorsim ius iurandum adhiberent, quod nullo favore, practicis, odio aut spe allicerentur; dies nominationis tertia Pentecostes [*24. V.*] promulgaretur; oratores peregrini ante exaudirentur, ne hic detinerentur; acclamationes ne alerentur et rationibus non pluribus sed potioribus rex eligeretur; offensae mutuae Reipublicae condonarentur, Regni defensio ex quarta redituum regiorum parte debito more provideretur; id quoque decideretur, an de suae gentis homine externove in regem eligendo consulendum esset; eum ordinem Marschalci publicarent; proceribus Prussiae praesens electio signifi-

---

[1] Mikołaj Wolski. [2] Venceslaus Schak Ducis consiliarius był jednym z posłów księcia pruskiego podczas elekcyi w 1573 r., zob. Noailles III. 333, 342. [3] Zob. powyżej str. 232. [4] Michael a Brunna, kanclerz księcia kurlandzkiego, był jednym z posłów księcia podczas elekcyi w 1573 r., którzy domagali się dopuszczenia księcia do udziału w elekcyi, zob. Noailles III. 362. [5] Zob. powyżej str. 268.

caretur et persuasum esset[a] ipsosmet, quod ei interesse nollent, in culpa esse. Iis conditionibus perficiendis equites ex cunctis palatinatibus singulos delegerunt.

Culmensis Castellanus[1] de Prussis neglectis querebatur, [b]qui paulo ante litteras eidem scripserant, quibus obtestabantur[b], se ei conventui interesse nolle, nec alium praeter Gallum Regem suum agnoscere.

Palatinus Lublinensis[2] denuo Lithuanos hortatus est, ut confoederationi una cum Polonis adhaererent, sed Vilnensis Castellanus[3] torva fronte hunc obiurgavit, quod indignum esse diceret tot vicibus Lithuanis ad nauseam usque isthaec exprobrari, quos, si pertaesi horum sint Poloni, non amplius nocituros, sed confestim eis cessuros. Hunc Biecensis Castellanus[4] sic excepit, ut facerent potius iuxta arbitrium nec Polonis tanto impedimento essent.

Cikovio[5] postea Succamerario[c] Cracoviensi conquerenti de nuntio Moschorum Ducis[6] in Lithuania detento et ius gentium eo pacto violatum exaggeranti respondit Vilnensis Castellanus nuntium illum dementi persimilem e quadam Lithuanica arce sese proripuisse citoque gradu Stęzyciam approperasse, ne electionem regis negligeret. Ceterum is ipse nuntius eadem die Stęzyciam venit pauco admodum squallidoque comitatu cinctus.

Degradationis Regiae forma in senatu ab Episcopo Cracoviensi[7] prolata lectaque est.

Soluto senatu sub vesperam totaque adeo nocte ingentes tormentorum sonitus per campos nemoraque reboabant, certantibus ita et ad inanem sumptum luxumque egregie comparatis proceribus, diverso quidem a maioribus suis exemplo, qui eiusmodi negotia religiose admodum et devote absolverent, milites vero et bellicum apparatum ad limites Regni, qui tum desolati omnino et hostibus obiecti iacebant, converterent.

X. Kal. Junii *[23. V.]* secunda Pentecostes die equester ordo [d]non quieti neque sacris deditus et sic existimans, nec magis laboriosum, neque magis sacrosanctum quidpiam se praestiturum, quam si unctum Domini regem, qui esset et divini numinis studens et libertatis Regni vindex, tandem perquireret,

---

[a] O *ma* referreturque *zam.* et persuasum esset. [b—b] P *niema od* qui paulo *ao* obtestabantur. [c] P *ma błędnie* Castellano *zam.* Succamerario. [d—d] O *ma tylko krotki ustęp:* sacris contemptis ad tabernaculum electioni paratum mane convenit. Existimabant enim senatores propterea moras moliri velle, ut equites ea ratione detenti et sumptibus exhausti domos deinde discedant ipsosque facilius postea ex animi sententia regem electuros. Suspicabantur etiam fere omnes ideo Caesarianos milites conduxisse, ut suarum rationum facilius compotes essent. At cum senatores fere omnes conviviis vacassent, ipsi quoque propositum illo tempore eligendi regis remittere coacti sunt. *zam. długiego ustępu od* non quieti neque sacris deditus *do* qui fortiores forent (*str. 315*).

[1] Jan Dulski. [2] Mikołaj Maciejowski. [3] Jan Chodkiewicz. [4] Stanisław Szafraniec. [5] Stanisław Cikowski. [6] Posłem tym a raczej gońcem był Fiedor Jelizarew Jelczaninow, zob. Nowodworski W., Борьба за Ливонію, Ст. Петербургъ 1904, str. 24. [7] Franciszek Krasiński.

mane in tabernaculum convenit, ordinem illum, qui callido praetextu a senatu iniectus erat (quo scilicet absolvendo equites detinerentur et sumptu postea exhausti domos dilaberentur, ipsi vero ex sententia regem eligerent), absolvere cupiebat. Verum senatoribus fere omnibus conviviis vacantibus, is quoque propositum remittere coactus est.

Fama erat a viris dignitate et fide pollentibus non sparsa solum, sed etiam pro certa firmata, proximis ante diebus procuratores Caesaris Cracoviae mercium tantum apud mercatores accepisse, quantum decem milium florenorum summa aestimaretur, nec pluris eos quatuor milibus vendidisse, adeo exhaustos aere vili pretio eas divendere coactos esse, quo scilicet servientes tempori, quod esset perangustum, quam citissime pecuniam cogerent et ea quoque summa animos quorum possent prehensando in partes suas allicerent. Iam quoque in conviviis Caesaris fautores adeo de partium suarum victoria plane triumphabant, ut palam pro eius quoque tanquam regis salute pocula exhaurissent affirmarentque Dei Maximi voluntatem, qua hunc Polonis regem ante secula destinasset, adeo esse immutabilem, ut irritos omnino conatus horum dicerent, qui huic adversarentur. Ea omnia et alia, quae privatim augescebant, innoxios ac incorruptos animos ita terrebant, ut demum intelligerent, vim illam, quae parabatur non in alium quam in hunc finem directam fuisse, ut ii nominationem concluderent, qui fortiores forent[d].

Postridie *[24. V.]* in consessu equitum Cracovienses querelam proposuerunt, qua nuper prima conventus eius die Romanae religionis[a] homines Cracoviae impetum violentum in domum[b] Evangelicorum sacris dicatam[c] reiterasse, diverso tamen quam antea successu, dicerent atque pericula, quae inde emanarent, exaggerarent[1].

Alia querimonia iniecta est a civibus Crasnostaviensibus, qui Paulum Uchanium tormentorum urbis et ceterae urbanae supellectilis direptae accusarunt petieruntque, ut ea damna per hunc illata compensarentur[2].

Rumor conceptus multo etiam cumulabatur de Haidonibus, quorum Męzicus[3] Sandeciae Praefectus ab montanis Ungariae magnum numerum Stęzyciam versus transire per litteras significarat pro certoque compertum erat hos, qui iam Stęzyciae essent, mille sexcentorum militum numerum implevisse.

In senatu assidente nobilitate Iacobus Fagius Despesçus[4] orationem

---

[a] O *ma* seditiosi quidam *zam.* Romanae religionis. [b] O: Brogum. [c] O *niema* sacris dicatam.

[1] Węgierski Wojciech, Kronika Zboru ewangelickiego krakowskiego, Kraków 1817, nie mówi o żadnym w tym czasie napadzie na Bróg. Poprzedni wspomniany napad nastąpił 10 października 1574 r. (zob. powyżej str. 274), a jeszcze w kilka miesięcy później zebrana na sejmiku szlachta krakowska postanowiła żądać od zjazdu w Stężycy ukarania winnych. Por. Zakrzewski W., Po ucieczce Henryka, Kraków 1878, str. 170. [2] Zob. powyżej str. 259. [3] Stanisław Mężyk. [4] Jacques de Faye sieur d'Espeisses.

Regis sui nomine habuit, qui eo potissimum tendebat, ut exspectandi Regis tempus ulterius protraheretur, ne vero interim aliqua novi regis electio auspicaretur, cum diversis hunc difficultatibus impeditum et tam exiguo praescripti temporis interstitio nequeuntem aequissimum videretur, si Poloni Regem suum, cui iureiurando astringerentur, praestolarentur[1]. Litteras a Guidone Fabricio Bibracho[2] legendas praebuit, VII. Id. Maii *[9. V.]* ex Helvetia scriptas, quibus is significarat missum se ad Polonos oratorem cum grandi pecuniae pondere mandataque Regis perferentem et pecuniam, quae esset solvendo aulicis militibusque stipendio sufficiens, vehentem infausto quidem casu in Virtenbergensi[a] ditione omnibus a praedonibus spoliatum et interceptum demumque amissa omni gaza dimissum esse, provisurum nihilominus, ut quam citissime queat in Poloniam esset penetraturus. Eius tam acerbi casus testimonium ducum Virtenbergensium litteras ostendit Fagius petiitque mirum in modum, ut octo dumtaxat diebus Poloni hunc exspectarent, hunc enim intra eos dies affuturum. Sed quemadmodum legationes omnes et litterae e Gallia missae, ita haec ludibrio quam veritate similior credebatur.

Advenit tandem Moschorum Principis nuntius Theodorus[3], ingenti nobilium caterva stipatus. Credebant ii plerique omnes conditiones hunc petendi adipiscendique Regni aliorum exemplo allaturum, quae sibi essent salutares, quas ante alios omnes competitores a Moscho miro desiderio expetivissent; sed nec per humilem illum nuntium tantum negotium peragendum fuerat, nec is quidquam huiusmodi in mandatis habuit, quod expetendi Regni notam aliquam haberet. Haec enim litteris continebantur: longissima titulorum Ducis enumeratio, senatorum etiam Poloniae ferme omnium, etiam defunctorum, nomina atque cognomina Rutheno idiomate descripta, postea complectebatur petitio, uti litteris dudum per Haraburdam ad priorem electionem a se missis[4] responsum remitteret senatus censuramque adhiberet, si quae iisdem continerentur, quae vel placerent vel etiam displicerent, et sententiam suam in conditionibus illis aperiret. Ceterum plerique dicebant litteras a petendo Regno non esse absimiles, cum priores per Haraburdam datae id ipsum continuissent, sed vulgo narrabatur Lithuanos proceres, praesertim Palatinum[5] et Castellanum[6] Vilnensem, qui cunctam Lithuaniam gubernarent, Moscho infensissimos, ita limites suos alioqui palustres et non admodum pervios custodia munivisse, ut ab illa parte nemo nuntiorum utrinque praeterire possit. Id fuit admirandum, quod ulla unquam legatio alia maiore silentio audiretur in tanta auditorum tamque compacta caterva, ut ea muro quam hominum multitudini similior videretur.

---

[a] O: Vithembergensi.

[1] Mowa d'Espeisses druk. w tłóm. polskiem w Jana Krasińskiego Polska oraz Materyały do panowania Henryka, wyd. Stan. Budziński, Warszawa 1852, str. 194. [2] Guy du Faur de Pibrac. [3] Fiedor Jelizarew Jelczaninow, zob. powyżej str. 314. [4] Zob. powyżej str. 82. [5] Mikołaj Radziwiłł. [6] Jan Chodkiewicz.

Urgente deinde equitatu electionem deputati iterum a senatu et equestri ordine designati sunt, qui ordinem illum, sine quo tuto electio peragi nequiret, concluderent; ii omnes eius rei gratia ad Vilnensem Castellanum profecti. Ceterum nobilitas reliqua in suum veniens consessum iusto percita odio id quidem scivit, se, si diutius mora trahatur aut deputati dissentiant, etiam invito senatu electionem auspicaturam.

Tandem igitur VIII. Kal. Iunii *[25. V.]* ordo a Polonis et Lithuanis conscriptus et exigente nobilitate per Marschalcos publicatus sigillisque senatorum munitus atque parietibus affixus est. Iis articulis conscriptum: primum, quo senatorum suffragia commodius percipiantur, ut nobilitas non alibi quam post senatorum suae provinciae sellas loca, quae sat ampla distribui a Marschalcis deberent, proxima occuparet; acclamationes si quis concitaret, suffragio in conventu illo plane careret; si quis porro extra ordinem quidpiam necessarium, quod proposito serviat, proferret, id quidem citra Summi Marschalci consensum ne praestaret; absolutis senatorum suffragiis equites suo quoque consessu, debito ordine, eadem perficerent. Securitas publica ita provideretur, ut non in electionis loco, verum in diversoriis et stationibus quibuscunque ab universo hominum coetu impensissime observaretur, quae observandi ratio etiam post conventum istum solutum duabus hebdomadis praestaretur sic quidem, ut qui gladium mucronemve petendi cuius gratia distringat, manus privatione, qui vulnere vel morte quenquam afficiat, vita omnino mulctaretur; patrator sceleris proscriberetur et infamis pronuntiaretur; ceterum ne indicta causa quivis condemnaretur, iudicium sollemne in noxios diligensque inquisitio per Marschalcos et deputatos ex senatu et nobilitate designandos institueretur, qui secundum ius scriptum sontes supplicio decernerent. Et, ut quaevis odiorum occasio de medio tolleretur, nemo aliquod privatum negotium publice proferret, de uno vero Reipublicae emolumento consuleret. Tormenta aliaque vetita belli instrumenta necnon mercenarii omnes milites ne ex stationibus et hospitiis quoque educerentur, quousque conventus is celebraretur; secus faciens pro hoste patriae iudicaretur. Marschalci vicinis custodibus quatuor illis tramitibus adhibitis sedulo providerent, ne pueri servitiis obstricti aliique, qui vel peregrini vel alteriusque nobilis ordinis essent, consessui senatus et equitum immiscerentur. Iidem darent operam, ne tectis tabernaculi aliquis insideret, intra vero tabernaculum altum silentium teneretur. Conditiones priore electione conclusae atque, si opus fore videatur, electae in regem personae vel immutandae vel addendae confirmarentur; die hodierna nominatio per Marschalcos proclamaretur crastinaque tandem ex Varsaviensis foederis praescripto Polonorum iuxta ac Lithuanorum consensum auspicaretur; iusiurandum nominatione adhibendum arbitrio cunctorum committeretur; conveniendi hora duodecima, hoc est quarta diei, observaretur. In eodem consessu arma, loricae thoracesque nullius usus essent.

Masovii postea sollemniter postularunt, ut vicegerentis munus, po-

steaquam nec regis, nec palatini Masoviae officium tum exstaret[1], decreto Reipublicae aboleretur, sed haec eorum petita uti reliqua omnia in cassum abiere.

Novum deinde rerum peragendarum impedimentum ab iis, qui se aulicos Henrici Regis appellarant, iniectum est primoque per Bernardum Macieiovium equestrem ordinem tentare voluerunt petentes, ut sibi apud hunc quaedam proponere liceret. Sed is, quod conatus illos subolfecisset, admittere eos noluit, quod indignum esse diceret rebus non necessariis tantum conventum distineri seque iam ad senatum in arduis negotiis euntem audiendis his vacare non posse affirmaret, sed si ii, tanquam fratres unius ordinis exsistentes, assidere et de publico negotio, quod iam in manibus esset, conferre una vellent, id quidem illis cuique in suo palatinatu liberrimum esse.

Adveniente ad senatum nobilitate Archiepiscopus ex charta suo nomine perlegi publice nonnulla iussit, quibus praestolandum Henricum Regem censebat, a confoederatione Varsaviensi immunem esse, qui ei nec subscripsisset nec sigillum appressisset, iudicio quidem suo reddebat sollemnique obtestatione[a] profitebatur se, si regem novum Poloni eligant, ei consilio neutiquam interesse velle[2].

Ea Primatis Regni tam audaci vecordique voce Lithuani proceres sumptis spiritibus ab approbanda confoederatione multo alieniores redditi, Polonico senatui ad suscipiendam hanc sollicitanti responderunt satis se muneris functos, quod electionem approbassent, foederis vinculum iugum atque compedes se indignos improbarunt. Hinc furibundi frementesque ex senatu sese proripuerunt. Quorum discessum temulentum in pessimum futuri negotiorum exitus omen vertente Cracoviensi Palatino[3], Archiepiscopus quoque discessum acceleravit. Post horum discessum, equestri ordine electionem urgente, ordo quidem eius forma superius expressa[4] descriptus est: verum Lithuanis proceribus morem gerendo, vacuus locus conditioni isti relictus est, qua praesenti electioni confoederatione Varsaviensi adducti astringerentur. Ideo ea de causa Summus Marschalcus[5] cum Castellano Sanocensi[6] ad hos missus, qui persuasionibus ad eam conditionem suscipiendam et in posterum eam affectuum vehementiam, cui hactenus indulsissent, moderandam adducerent. Publicatio electionis ad crastinam diem reiecta est.

Postridie *[26. V.]* igitur electio simul atque nominatio inchoanda palam promulgata est.

---

[a] P *ma* sollemnisque protestatio *zam.* sollemnique obtestatione.

[1] Wojewoda mazowiecki zarazem vicegerens Stanisław Ławski umarł w styczniu 1575 r., zob. powyżej str. 289. [2] Votum Rev-mi D-ni Archiepiscopi Gnesnensis 25 Maii praesente ipso lectum in senatu, druk. w Uchańsciana II. 294. [3] Piotr Zborowski. [4] Zob. powyżej str. 317. [5] Andrzej Opaliński. [6] Jan Herburt.

In equestri consessu opera Cikovii Succamerarii Cracoviensis effectum est, ut Christopheri Graievii litterae, ad Petrum fratrem Praefectum Wisnensem e Lithuania scriptae, perlegerentur, quarum summam attingere libuit[1]. Scripsit is proximis temporibus se per nonnullos mercatores in Moschoviam magnae aestimationis merces ablegasse, quos ii, cum eo venissent, iusto pretio divenderent. Has a Moscho Principe ob debitum vectigal loco quodam denegatum per vim ad aerarium suum abripi iussas; cuius rei se certiorem redditum sine mora in Moschoviam venisse, Principem adiisse, mercium restitutionem aut etiam praemium postulasse. Hunc merces illas non mercatorum, verum equitis Poloni esse resciscentem, confestim sibi reddi mandasse. Interim in conclave abductum Graievium quaesivisse, quid causae fieret, quod legatos suos aliquoties in Poloniam missos tam tarde Poloni remitterent aut etiam detinerent, sic quidem, ut neque horum, neque responsi dati aliquam omnino notam haberet. Hunc quidquam sibi de iis constare respondisse. Expiscatum demum Principem, posteaquam ea detentio legatorum suspecta et periculosa esset, an hic mandata quaedam, eadem scilicet, quae eisdem legatis commisisset, afferre in Poloniam vellet, credens nimirum eius, tanquam indigenae, transitum tutiorem multo futurum. Se respondisse: si quid huiusmodi committeret in mandatis, quod neque suae existimationi neque saluti patriae afficeret, id muneris se nequaquam denegaturum. Tum Principem eos potissimum legationis articulos, litteris abunde descriptos, sibi tradidisse et uti futura electione Polonis eosdem proponeret, sollicitasse: nempe se, non aviditate aliqua aut opum, quibus maxime abundaret, eo adduci, ut Regnum Poloniae inclitum ambiat, verum eo potissimum consilio stimulari, quod tot tantasque Christianorum populorum[a] clades a potentissimo Turcarum tyranno quotannis inflictas et Christianos iam fere oppressos considerans, non secus ac Christiani nominis monarcham deceret, aggrediendae eius bestiae devorando orbi intentae potentiaeque eius, si tanta vicinitatis occasio viriumque Polonicarum coniunctio accedat, contundendae negotium omnino suscipere desideret. Itaque se pari quoque vinculo, quo Iagiello quondam Lithuanos, populos suos omnes Poloniae copulaturum, omnem operam et studium personae atque potentiae suae praestiturum, communem Christianorum hostem, si Dii sospitent, bello petiturum. Religione se quidem Graecum, sed non adeo levem esse, ut temere hanc deserat, nec tantopere temeritati indulgere, quo minus ab ea, si certior aliqua comprobetur, abscedat; daturum se omnino operam, ut meliorem atque veritati magis concinnam amplectatur, cum eius rei gratia publi-

---

[a] O *ma* principum *zam.* populorum.

[1] Riabinin I., Показаніе польскаго шлахтiча Криштофа Граевскаго о своеи поѣздкѣ въ Москву 1574—1575 г. Изданіе Имп. Общ. ист. и древн. росс. при Моск. Унив., Москва 1905.

cum colloquium decerneretur. Ceterum Polonorum virtuti atque constantiae tantum se confidere, ut, si salvum itineris conductum concedant, non ampliore, quam qui praescriberetur, comitum numero hos sit accessurus et coram de cunctis obtinendi Regni conditionibus collaturus, quae si forte non succedant, provisurum enixe, ut communis pax atque foedus perpetuum utrinque obfirmetur; certissime autem sibi persuadere Polonos se inviolatum secundum salvi conductus tenorem in Moschoviam remissuros. Haec quidem mandata, veluti omnium, quae unquam offerrentur, clarissima et Poloniae maxime salutaria se libentissime accepisse, quorum omnium certiores Polonos facere satagentem et iam Lithuaniae fines attingentem ea Lithuanorum crudelitate, quam nec in barbara terra audisset, petitum, nempe Dysnae[1] a Burculabo Praefecto Palatini Vilnensis[2] iussu comprehensum et carceri inclusum hucusque in vinculis detineri; merces omnes, quae maximi essent pretii, pecuniamque direptam et se atrocius quam ab immanissimis praedonibus tractatum. Haec quidem se propterea fratri e vinculis perscripsisse, ne patriae suae etiam vinctus ullo officio deesset horumque commonefaceret, immanitatem vero Lithuanorum suamque miseriam, qua insons afficeretur, significaret. Litterae eae Graievii plerosque omnes ad iustum dolorem et commiserationem tum Reipublicae, tum privatae eius personae concitarunt ita, ut operam suam fratri eique absenti pollicerentur.

Porro in senatorio consessu Episcopus Cracoviensis[3] eiusdem senatus nomine proceres Lithuanos hesterni praeposteri et repentini discessus[4] modeste admonuit petiitque, ut motibus affectuum neglectis tandem ad quidpiam eiusmodi, quod praesentis electionis certitudinem afferat, adduci se patiantur, foederis Varsaviensis eam utilitatem ostendens, ut nisi illud percussum esset, neutiquam electio ista conventusque effectum debitum sortitus fuisset. Ad ea Castellanus Vilnensis[5] respondit nulla se die hesterna offensa permotos, sed propria necessitate adductos senatu discesisse, confoederationi vero ea de causa astringi nolle, quod se insciis sancita esset multique Polonorum et unus Archiepiscopus, qui, quod hanc sigillo non obsignasset, palam impune ei adversaretur. Concordiae tamen se cupidos, etsi non legitime neque debite ad praeteritum Varsaviensem conventum vocati essent, ultro electioni assentiri credidisseque, quod ea sua facilitas grata Polonis foret. Quod vero certius ex parte sua isthaec obfirmaretur, modum eius certitudinis seu seorsivum foedus conscripturos et crastina die in medium prolaturos. In eundem sensum Vilnensis Palatinus[2] peroravit. Quo facto uterque senatu discessit.

Venere tandem illi, qui aulicos Henrici sese vocitarunt, horumque dux Ioannes Comes Tęczynius Voinicensis Castellanus idemque conclavis

---

[1] Dzisna, miasto w woj. połockiem, na lewym brzegu Dźwiny, przy ujściu Dzisny. [2] Mikołaj Radziwił. [3] Franciszek Krasiński. [4] Zob. powyżej str. 318. [5] Jan Chodkiewicz.

Regii custos, Iacobus Secignevius Sidloviensis Praefectus, Stanislaus Sandivogius Czarnkovius[a] Referendarius, Christopherus Rozrazevius, Thomas Drohoievius, Bernardus Maceovius. Horum nomine Castellanus orationem habuit, qua senatui significavit, Henrico Rege se non solum obedientia a subditis debita astrictos, verum manuum copulatione fideque data ita obligatos, ut commode hunc nodum resolvere nequirent salva quidem conscientia et honore suo, quousque is officio atque opera sua uti vellet. Hunc porro nuper ad Secignevium aulae bellicum ductorem scripsisse perque legatos suos sibi significasse, muneris se sui admonentem, aulicum officium prorogantem, stipendia quamprimum promittentem. Quapropter se senatum poscere, ut sententiam sibi aperiret, num nam debitum munus et fidem datam continuare, an vero eandem exonerare tutum et honorificum sibi esset, se quidem aequissimo eius decreto modestissime obtemperaturos. Episcopus Cracoviensis[1] ita hos resolvit, ut si aulicos se Henrici Galliarum Regis profiteantur, eundem in Galliam sequerentur, quandoquidem Polonis peregrinis principibus servire liberum fiat. In eandem sententiam reliqui senatores iverunt, id quidem adiicientes, quod ipsi quoque simili qua aulici atque maiori etiam iuramento nempe sacramento Henrico Regi obligati essent, sed officii debita priore Henrico rumpenti non tantopere ei devincirentur, ut fideifrago obedirent. Propositum tamen aulicorum, quo in praestando erga Regem officio adeo tenaces essent, probarunt, ostendentes illud ab his temere non esse amplectendum.

Absolutis in eundem sensum procerum sententiis Summus Regni Marschalcus[2] in Secignevii a Tęczynio nominationem, qua eum aulae ductorem appellarat, invectus est, quod non solum munus id perperam ab Henrico in Gallia concessum esse diceret, verum sui etiam iuris arbitraretur ea, quae in dispendium privilegiorum Regni fierent, praecavere, quibus caveretur, ut nullus omnino praeter marschalcos aulicorum potestatem haberet, quam tum, uti ex sermone Tęczynii pateret, Secignevius sibi contra privilegiorum suorum tenorem arrogaret. Ad haec Secignevius respondit iuste atque legitime se munus id, quod Regio beneficio datum esset, adeptum; quod scilicet non novum sed longo usu, uti Floriano Żebridovio[3] et Zamoscio[4] hominum memoria a Regibus largitum esset. Marschalcus respondit id officium non alio modo, quam errore concessum fuisse, errores vero non esse allegandos; se quidem muneris socios habere nolle, senatum eius rei censuram petere. Secignevius ad haec instando dixit neque se superiorem in officio suo passurum, quo Opalinius nec parem toleraturus esset. Verum Marschalcus, cum ad iurgia fere veniretur, senatus vero se tanquam collegam turpi silentio desereret,

---

[a] O *niema* Czarnkovius.

[1] Franciszek Krasiński. [2] Andrzej Opaliński. [3] Kasztelan lubelski za Zygmunta Augusta. [4] Stanisław kasztelan chełmski, ojciec kanclerza.

ad futuri regis arbitrium id negotium reiecit[a]. Id quidem postea a nonnullis senatoribus aetate usuque provectis accepi munus id largitum quidem a regibus fuisse, sed belli dumtaxat tempore, quo marschalcus alio quam ductandi aulici exercitus officio fungi necesse haberet, eum praeterea ductorem marschalci potestati semper subiectum fuisse. Sed nos ad nostra. Aulici ob repulsam pridie partam, decreto senatus non ad placitum lato, odio stimulati, toto illo conventu a consessu tam senatus quam equitum abstinuerunt.

Eadem die Palatinus Podoliae[1] litteras XVII. Kal. Maii *[15. IV.]* Bizantio ad se scriptas ostendit, quae hunc admonebant apparatus Turcici atque quindecim[b] biremes Ponto Euxino militibus repletas vehi dicerent, qui scilicet adverso Borysthene Bugoque, inde Balaclo amne ad Ciapciadum arcem[2], cuius rudera dumtaxat exstarent, muniendam permearent, nec non Teinensem[3], Białogrodensem[4] et Nicopolensem[5] sendacos Praecopensemque Ducem armatos adesse nuntiarent.

Equites soluto senatu in locum solitum convenientes id tum decreverunt Reipublicae expedire, ne ullis omnino ambagibus conventus ille distineretur, verum cunctis disputationibus et decreto illo degradationis postposito electio omnino continuaretur.

VI. Kal. Iunii *[27. V.]* Lithuani et Livonenses milites (consulto, uti credebatur, subordinati) emeritorum stipendiorum pretium aut senatus solutionis obligationem poscebant, sed hi reiecti sunt, uti nec loco idoneo nec possibilia postulantes.

Summus Marschalcus[6] publicam querelam de horribili scelere per Lublinensem Vexilliferum[7] patrato proposuit. Hunc scilicet per Timinium servum pauperculo cuidam homini in conventu isto formosam uxorem acce-

---

[a] O *ma po* reiecit *następujący dłuższy ustęp, powtarzający mniej więcej to samo, tylko szerzej, co jest w tekscie*: Rex enim Henricus edoctus in Gallia, quod ad retinendum Poloniae Regnum aulici ob familiarum excellentiam et consanguineorum potentiam magno illi adiumento esse possent, si ductorem haberent, secutus hoc consilium Iacobo Secignievio homini ambitioso privilegio ex Gallia misso praefecturam hanc curialem concessit. Qui coniunctis consiliis cum Castellano Voinicensi, quod superius notatum est, patravit. Hoc officium praefecturae curialis sub Rege Sigismundo Augusto initium habuit. Primum eo functus est Zebridovius, cui successit Zamoscius; et hoc ideo constitutum fuit, ut in expeditionibus bellicis absente marschalco iste gubernandae aulae praesente rege potestatem haberet, aut cum incursionem Tartarorum reprimendam rex aulicos ablegaret, aliquis eiusmodi dirigendis aulicis copiis praeponeretur, qui nihilominus officio marschalci obtemperabat, nec aliquam praesente marschalco regendi facultatem sibi vendicare audebat. [b] P *ma* quae decimoquinto, *coby można rozumieć, że* 15 (sc. Aprilis) *wyruszyły okręty na Morze Czarne; lepszą zdaje się być lekcya według* O: atque XV, *co można całkiem odnieść do* biremes.

[1] Mikołaj Mielecki. [2] Zob. powyżej str. 310. [3] Tehinia czyli Bendery, miasto nad Dniestrem. [4] Akerman na prawym brzegu limanu Dniestrowego. [5] Nikopolis na prawym brzegu Dunaju. [6] Andrzej Opaliński. [7] Niewiadomo, kto był podówczas chorążym lubelskim. Mikołaj Tarło Ława (właściwie Hława), którego Spasowicz w przekładzie Orzelskiego (t. II str. 121 nota 2) podaje jako chorążego lubelskiego, był chorążym przemyskim; por. Papr. 97, Nies. IX. 17.

pisse atque homine illud facinus referente, Boianovium hac de causa ad Vexilliferum missum ibidem eam offendisse. Vexilliferum porro cum Voinicensi Castellano[1] in conventum illum venisse, sed Castellanum factum illud summopere reprehendisse. Eundem Vexilliferum per Boianovium ad ius seu Marschalcum vocatum confessum quidem esse, quod femina illa apud se esset, verum adventum ad Marschalcum recusasse indignisque verbis officium eius proscidisse. Proinde senatum equitesque commonefecit, quidnam facto in tam atroci facinore atque facinorosi temeritate opus iudicarent, sed senatu reticente equites sceleris indignitate permoti vindictam quidem exposcebant, sed altera Reipublicae parte silente quidquam tum concluserunt.

His postea impensissime nominationem flagitantibus Gnesnensis Archiepiscopus inchoare eam noluit, quod se conscientiam vetare tantum negotium aggredi diceret. Hoc igitur animos hominum suspendente iuramentum nominationi regiae a quolibet adhibendum iniectum est, de quo variabantur sententiae. Alii concedebant summeque necessarium id probabant, alii ambigue proponebant, alii porro maximeque Lithuanii omnino id denegabant, quod semel se Reipublicae iuramento astrictos idem reiterare neutiquam teneri dicerent. Litteras iidem exhibuerunt, quibus sententiam suam peragendae electionis descripsissent, nec hanc aliter aggressuros affirmarunt, quam si contentis in charta illa satisfieret. Episcopus Cracoviensis[2] formam decreti degradationis Regiae descriptam perlegi iussit, cui quidem tacito consensu senatus assentiri videbatur.

Litterae deinde Fagii[3] oratoris lectae, quibus expetebat aliorum oratorum collegarum suorum exspectationem. Equites igitur a senatu concesserunt in locum consuetum, deliberatione facta deputatos e medio sui designarunt, revidendis Lithuanorum litteris, qui has cum privilegio unionis conferrent, ne scilicet eidem aliqua in parte praeiudicarent; haec postridie hora duodecima in medium afferrent. De iuramento nominationi regiae adhibendo senatus admonendus, quod si is denegaret, nihilominus apud equites servandum evitandi senatorum gratia favoris iudicarunt. Fagium iuxta Episcopi Cracoviensis sententiam absolvendum censuerunt, ut ei referretur oratores adventuros dicendi locum, qui cunctis Christianorum principum legatis pateret, habituros, interim tamen electionem Polonos facturos. Degradationis Regiae decretum uno consensu abrogarunt, electionis novi regis decreto idem inserere, seu rationes contempti Henrici alteriusque creati in eodem recensere volentes, compertum nimirum habentes pactis antiquitus inter Christianos reges observatis cautum esse, ne unus alteri in propriis eius provinciis impedimento esset, qua de causa Caesarem, cui eiusmodi pacta cum Gallis Regibus intercederent, in ambiendo Poloniae Regno eo usque silere, quoad controversia ista inter Regem et Regnum decidatur, nimirum, ut vel

---

[1] Jan Tęczyński. [2] Franciszek Krasiński. [3] Jacques de Faye d'Espeisses, zob. powyżej str. 315.

Henricus ultro idem resignaret, vel Poloni huic per authenticum decretum idem abrogarent. Quem quidem rei exitum oratores Caesaris quinque a Stężycia milliaribus Zwoleni[1] praestolari, quo scilicet decreto degradationis edito tutissima istis via veniendi atque appetendi Regni aperiretur.

Lithuanici equites Polonorum equitibus tum demum iuncti exprobrare coeperunt Polonorum contemptum, quo sese affectos asseverarunt, dum in convocatione Varsaviensi celebranda eos praetermisissent. Sed responsum est eorundem dominos sive proceres incusandos esse, quod ii a Polonis tum admoniti nec ipsi tum Varsaviam venissent, nec his convocationem significassent.

Postridie *[28. V.]* Posnaniensis et Calissiensis palatinatuum senatores equitesque secundum conventum sub ortum solis seorsim apud Palatinum Calissiensem[2] habuerunt de decreto degradationis deliberaturi, ubi immotus ille et non dubius in consessu equitum consensus aliquot diebus editus, quo ab eiusmodi decreto abhorruerant, elanguit, nam Praefectus Radeoviensis[3], Iudex Calissiensis[4], Stephanus Grodenius et Nicolaus Głoginius in procerum sententiam pertracti, quos postea Nicolaus Tomicius secutus est. Hi istis argumentis nitebantur: primum omnium decretum istud confoederationem Varsaviensem, de qua non[a] omnes conveniebant, multo firmiorem redditurum concordiamque inter dissidentes Lithuanos et reliquos compositurum, controversiam inter Henricum et Polonos degradationisque causas toti terrarum orbi patefacturum, quapropter non decretum, verum declarationem potius degradationis appellandam. Secus si fieret infectisque rebus ob denegatam eam declarationem hinc discedi oportere, Rempublicam in summo futuram periculo, si forte Henricus interea, dum haec alio rege careret, in Poloniam rediens et Lithuanis, Prussis, aulicis et ex senatu equitatuque plerisque adiutoribus stipatus, cum Polonis adversariis praesertim suo quidem iure uti, vel, ut apertius dicatur, aminadvertere in hos cuperet. Ad haec ita responsum: confoederationem Varsaviensem per se quidem validissimam et iureiurando egregie permunitam ea declaratione, quae multo esset levior nudisque dumtaxat constaret verbis, multo imbecilliorem futuram. Periculum, quod ab Henrico formidinem incutiat, eadem confoederatione fortius quidem quam decreto isto propulsandum, certissimum quoque esse Henricum rebus Gallicis distentum ullo pacto in Poloniam venturum. Multo vero maius a Caesarianis oratoribus malum metuendum, qui id ipsum decretum foris exspectarent, quo liberius Regnum appetere et obtinere possent. Porro id ipsum decretum in formam decretae electionis creato rege inserendum eundem omnino sensum et vigorem habiturum. Praeterea eam materiam, quae revidendo et emen-

---

[a] P *niema* non.

[1] Zwoleń, miasteczko i starostwo niegrodowe w województwie sandomierskiem [2] Kacper Zebrzydowski. [3] Rafał Leszczyński. [4] Dobrogost Potworowski.

dando eo decreto proceres equitesque distineret, permultum temporis frustra consumpturam in eo praesertim taedio, quo iam cuncti plurimum laborarent. Nec eam litem aliquo operae pretio intendi posteaquam per[a] aliquod dies apud equites constantissime idem decretum abrogatum esset. Gravius autem multo et praestantius ipso decreto Henrici iuramentum aestimari, quo se ipsum, si aliquid debiti sui muneris praestare neglexisset, Regno abdicasset, ideoque calamitati non esse calamitatem addendam. Magis scilicet Polonis expedire, ut eiusmet verbis atque iudicio in iuramento peracto quam decreto nostro, quod toti orbis machinae publicandum odiumque inde maius exagitandum esset, Regno excideret[b]. Eae rationes quidquam tum valuere, immo consensus ille equitum firmissimus, eo colloquio non apud Maiores tantum Polonos, verum in singulis fere palatinatibus eiusdem vel noctis vel aurorae tempore studiose dissipatus, fatalis schismatis causam praebuit.

Marschalcus Summus[1] eodem colloquio referebat Thesaurarium Regni[2] sibi narrasse, quod vigesima prima Maii die (quod a vicario suo Cracovia perscriptum haberet) gaza Regia, ab Henrico relicta, quae ad trecenta aureorum nummum milia aestimaretur, ex arce Cracoviensi avulsis procerum sigillis, quibus communita fuerat, custodibusque per vim repulsis direpta et in urbem ad curiam Castellani Voinicensis[3] delata esset.

In consessu postea equestri Russii, Volynii, Belzenses et Lublinenses nominationem summopere urgebant, quam cuncti Poloniae palatinatus eadem opera se flagitaturos sponte polliciti sunt.

Lithuani litteras suas obtulerunt a privilegio unionis multum discrepantes quibusque ad praeteritam convocationem illegitime vocatos se a Polonis significabant, quod quidem, dum legerentur, unus Biecensis Castellanus[4] omnium primus animadvertit. Eas itaque litteras deputati a Polonis pridie lecti correxerant correctasque Lithuanis exhibuerunt. Ea emendatione Lithuani accepta senatu abierunt.

Petrus Graievius iniuriam fratris a Lithuanis detenti commemorabat obsecrans, ne tantum facinus viro insonti concivique illatum silentio praeteriretur[5]. In senatu de Vexillifero Lublinensi pridem accusato[6] decretum est, ut is Radomiae[c] sexto hebdomadum intervallo captivus degeret, Timinius vero servus tanti sceleris auctor iudicio Marschalci Summi mulctaretur. Id sine mora ab equitibus approbatum.

Equites postea adito senatu mirum in modum nominationem regiam ex charta deposcebant. Summus Marschalcus per modum quaestionis ad haec retulit, utrum absentibus Lithuanis eam auspicaturi essent. Quem ser-

---

[a] O: post. [b] P: excederet. [c] O: Radeoviae.

[1] Andrzej Opaliński. [2] Hieronim Bużeński. [3] Jan Tęczyński. [4] Stanisław Szafraniec. [5] Zob. powyżej str. 319. [6] Zob. powyżej str. 322.

monem Ioannes Łascius[1] unus e Belsensibus clara voce magnoque animo excepit: »Consulto, inquit, regis nominatio a Caesarianis potissimum differetur, sed haec certo scire necesse est vitam se potius ammissuros, quam Caesarem Polonis imperare passuros«. Hinc acclamatio ingens a cunctis fere equitibus coorta est adiectis minis se, quousque spiritus sufficiat, Caesarem regem suum esse vetituros. Multus tum in senatu pallor metusque ex faciebus dignoscebatur clamoribus illis excitatus. Quos nemo quidem, qui approbaret, repertus est, verum necessitas ipsa hos premebat, quandoquidem actus ille, cui liberae cunctae nobilitatis voces competerent, studiose protraheretur, quo scilicet exhausta haec sumptibus domos dilaberetur atque invitae etiam rex qualiscunque obtruderetur. Quidquam ea acclamatione tum effectum est, nam ad tertiam dehinc diem nominatio reiecta, ea quidem conditione, quod senatores cuiuslibet[a] palatinatus equitibus ea ipsa die quidquam aliud praeter ipsam nominationem auspicaturos se, vel, si aliquis detrectet, ex sellis ad equites quo vellent secessuros, bona fide promitterent. Adiecerant namque in postulatione sua equites, si senatus adeo segnem sui rationem haberet, neglecto isthoc seorsim se de Republica consultaturos. Radeoviensis Praefectus[2] id proposuit, quo facilior ad rem tantam aditus pateret, ut die crastina, quae Domino sollemnis[3] foret, deputati e senatu delecti cum Lithuanis ad Summum Marschalcum[4] coirent atque litteras illorum ita emendarent, ut quidquam omnino restaret, quod perendie nominationem impedire deberet. Palatinus Podoliae[5] idem comprobans addidit, ut id quoque sedulo provideretur, ne cuiquam ad Henricum recurrendi facultas omnino esset, limitum vero Regni defensio ante electum et renuntiatum regem concluderetur. Sed Belzensis Palatinus[6] iis duobus articulis decernendis tempus quidem deesse, verum absolutis senatus de rege suffragiis, cum nobilitas dicendis sententiis occuparetur, opportune a senatu hos concludi posse dixit.

Penultima Maii Lithuani proceres concordi et unanimi sententia foedus mutuum pridie cum Polonorum deputatis initum certis litteris descripserunt in hanc fere formam, quod ii post Regis Henrici discessum convocationi Varsaviensi a Polonis indicta propter pericula, quae ab hostibus vicinis imminerent, non quidem interfuissent, verum tamen confoederationi ibidem sancitae atque conditionibus praeterita Varsaviensi electione Regi attinentibus ab omnibus ordinibus conclusis et Parisiis per Henricum Regem iureiurando obfirmatis ultro quidem sese submitterent. Quod utrumque tam electionem praesentem regiam ineundam quam articulos supramemoratos observandos confoederationis praefatae vinculo perpetuis temporibus inviolabiliter manu-

---

[a] P: cum scilicet.

[1] Łaszcz, podkomorzy bełski, starosta chełmski i tyszowiecki, zob. Paprocki 627. [2] Rafał Leszczyński. [3] 29 maja, niedziela. [4] Andrzej Opaliński. [5] Mikołaj Mielecki. [6] Andrzej Tęczyński.

tenere et praestare astringerentur. Eas litteras equestri ordini recitatas idem ordo hilari vultu excepit, sed Lithuani easdem rursus, veluti ab equestri quoque statu suarum provinciarum minus grate acceptas, nullius pretii duxerunt, magno certe levitatis argumento, quandoquidem constaret equites Lithuanos quidcunque proceres horum duo, Palatinus et Castellanus Vilnensis[1], cuperent, absque negotio approbaturos fuisse.

Biecensis Castellanus[2] postea eas rationes in charta descriptas equitatui proposuit, quibus degradationis decretum refelleret: primam, ultimum illum iam aliquoties inculcatum de inobedientia articulum in iuramento Henrici contentum; alteram, Varsaviensis confoederationis praescriptum[a] certique temporis Henrico, quo sese in Polonia sisteret debitaque muneris expleret, assignationem, cui si parere recusasset, obligatos fide et conscientia cunctorum animos, ne hunc pro rege atque domino suo agnoscerent; tertiam, litteras legationis iuxta eiusdem foederis praescriptum in eundem sensum ad Regem missas; quartam, consensum Lithuanorum, qui similes litteras atque legationem ad eundem expedivissent; quintam, unanimem omnium in praesenti conventu congregatorum voluntatem, qua electionem novi regis publicassent, obsignassent et parietibus promulgatam affixissent. Ea quidem argumenta adeo firma atque authentica esse, ut nullas leges patriae maiori valore atque auctoritate munitas constaret, decretum vero horum certitudinem labefacturum atque in dubium revocaturum.

Wilkanovius postea Succamerarius Plocensis in medio retulit se cum collegis a Plocensibus in conventum Stężyciensem missum ea potissimum de causa, ut Henricus Rex a Polonis exspectaretur, nec interea electio regis novi inchoaretur, cui ineundo consilio litteras ab iisdem post convocationem Varsaviensem Raciansi editas, quibus Regem eum praestolari decrevissent, hoc adducere. Quae quidem litterae libro arcis Plocensis insertae et a Czarnkovio Referendario eiusdem arcis Praefecto descriptae atque sigillo munitae in publicum postea exhiberentur. Referendarius porro factum suum ita excusabat, quod ad librum eius arcis, qui publicus esset omnibusque pateret, ea, quae publice a cunctis illius palatinatus incolis sancita essent, perlata nequaquam inhibere quominus inscriberentur possit, sed ab universis reprehensus est, quod indignum ducerent ea libro actorum inscribi, quae Reipublicae adversarentur et quae ipsemet nuntii terrestris officio tum temporis functus Varsaviae confoederatione adiecta cum ceteris senatoribus et collegis conclusisset. Praefectus Sandomiriensis[3]: »Non mirum video[b], dixit, quod homo ille, qui assidue Varsaviaeque tum negotia Reipublicae confunderet, id quoque factum aggressus esset«. Additum quoque, binas iam protestationes ab eodem

---

[a] P *niema* praescriptum. [b] O: arbitror.

[1] Mikołaj Radziwiłł i Jan Chodkiewicz. [2] Stanisław Szafraniec. [3] Andrzej Firlej.

Praefecto libris actorum arcis eiusdem Reipublicae perniciosissimas inscribi permisisse: unam hanc, alteram priorem confoederationi in causa religionis editae contrariam, quae postea in Galliis et Cracoviae ad coronationem Henrici multum negotii facesserat[1]. Conclusum itaque, ut Refendarius eam protestationem abolere mandaret, quod munus non recusavit, si omnium id consensu fiat. Plocensibus vero Varsaviensis confoederatio publice a Regni ordinibus et ab ipsismet edita ob oculos posita est, qua electioni novi regis peragendae obligarentur. Declaratum etiam nuntiorum hos munere fungi nequire, quandoquidem actus eligendi regis omnino esset personalis. Praefectus Stęzyciensis[2] adiecit triduo ante duos nobiles Masovios, Gracium et Komorovium, ad se venisse similemque protestationem libris actorum, qui eius potestatis essent, inseri petiisse, qua se quidem in eum conventum electionis gratia venisse, verum exspectandum ex Gallia Henrici adventum in animo habere refferent. Hos eodem, unde advenerant, rediisse scilicet ad Archiepiscopi curiam, quae tunc ei a se commorandi gratia[a] concessa fuerat. Horum postulata ita se excepisse, ut hanc aliasque similes protestationes inscribi libris suis prohibuisset. Quae Praefecti opera gratissime ab equestri ordine accepta. Ceterum technae illae dolique, qui foederi illi atque electioni intendebantur, digni profecto animadversione fuerant in tanta hominum audacia, quae iurisiurandi conscientiae fidei honorisque vinculum tantopere contemneret.

Iacobus Pretficius postea Trembovlensis Praefectus, Bernardi Pretficii Silesii Barensis Praefecti viri bellicis triumphis et victoriis innumeris de Tartaris partis clarissimi filius, inopiam militum in Podolia hostibus continua limitesque plane desolatos commemorabat, obnixe petens, ut iis commeatu, milite atque longioribus stipendiis provideretur, futurum omnino declarans, ut gens illa tantis rapinis obiecta iis belli necessariis destituta praedae sit hosti saevo eventura, Tartaros Turcasque Balaclo arci reficiendae indeque veluti ex propugnaculo petendae Russiae intentos magnumque mercatorum metum, qui imminens bellum reformidantes e Turcarum provinciis profugerant, nec iam Camenecii aut Leopoli consistere audebant, proferens. Ioanes Maceiovius, Nicolai Palatini Lublinensis filius, similia de praefectura sua Scepusiensi narrabat, cui inhiantes in dies augerentur ingentes barbarorum copiae.

In senatu Castellanus Biecensis[3] rationes praedictas, quibus decretum degradationis abrogarat, ex charta recensuit, equitum nomine obsecrans et fere emendicans tandem auspicandam nominationem, bonam fidem,

---

[a] P *niema* commorandi gratia.

[1] Mowa tu o protestacyi województwa płockiego przeciw konfederacyi uchwalonej na sejmiku w Raciążu 1 września 1574 r., zob. powyżej str. 140, 188. [2] Bartosz Żeleński.
[3] Stanisław Szafraniec.

qua se obstrinxisset, senatui exprobrans. Vilnensis Castellanus [1] verba Szafranecii in scheda dumtaxat nuda contenta excepit non esse tanti momenti asserens, quo Respublica uti [a] deberet. Sed is nunquam se rationes suas rasae chartae conversisse [b] dixit, ea quidem quae praetulisset vera atque authentica appellans; nec mora litteras Caroli et Henrici Regum Parisiis editas, sigillis obsignatas ac subscriptas, ostendit, confoederationem quoque Varsaviensem sigillo libri castrensis, cui omnium maxima fides datur, munitam protulit; quae an nuda essent nec veritati proxima, proceres quaesivit. Chotkievicius ea quidem firma dicebat, ceterum non adeo valida, nisi sint a cunctis promulgata. Respondit Szafranecius: esse quoque praesenti conventu publicata et tabulis ad parietes affixa sic, ut nullum dubium nodusve, quominus iis satisfiat, restet. Castellanus Vilnensis ad haec non amplius dixit, quam ea nondum sibi sufficere. Episcopus posthaec Cracoviensis [2] medium duplex proposuit, nempe quandoquidem voluntates equitum a decreto abhorrerent, ut aut Marschalcus Summus [3] singulorum [c] palatinatuum equites ordine publice inquirat, an ad Henricum, etiam electione infecta, recurrere vellent, illicoque responsa ordine darentur, aut a cunctis quatuor Marschalcis [4] publico edicto proclamaretur eundem recursum ad exspectandum Henricum vanum et nequaquam aggrediendum esse. Sed Vilnensis Castellanus ullo pacto se ad auspicandam nominationem adduci passurum protestatus est, quoad postulatis suis satis esset factum: scilicet litterae patentes a cunctis ordinibus exhiberentur et obsignarentur, quibus causae formaque degradationis Henrici descripta esset.

Postea de duobus illis Mazoviis [5] tanquam hostibus patriae iudicandis, Referendarii [6] excessu atque Płocensi legatione, equites senatum monuerunt, ne scilicet tanta audacia hominum laxetur impunitaque evadat; quippe neque foedera neque decreta valida futura, si iis executio denegetur, neque leges adeo firmas esse, ut licentia atque impunitate non labefiant. Palatinus Cracoviensis [7] eam addidit rationem, quod confoederationem aut malam aut bonam esse oporteret; si mala sit et inique lata, certum quidem argumentum fraudis atque rebellionis Polonorum adversus dominum suum patratae exstaret, sin bona, cur non amplectenda esset? Ea de causa equester ordo in locum solitum secessit de decreto adhuc deliberaturus; verum omnes tum discordia laborabant, multis propositum mutantibus et decretum approbantibus, inque omnibus fere palatinatibus dissidebant sententiae, Lublinensibus et Belzensibus exceptis, qui praeteriti consilii tenaces, illud constantis-

---

[a] O *ma* niti *zam.* uti. [b] O *ma* commisisse *zam.* conversisse. [c] O: ibidem singulorum.

[1] Jan Chodkiewicz. [2] Franciszek Krasiński. [3] Andrzej Opaliński. [4] Orzelski ma tu zapewne na myśli dwóch marszałków wielkich i dwóch marszałków nadwornych. [5] Zob. powyżej str. 328. [6] Stanisław Sędziwoj Czarnkowski. [7] Piotr Zborowski.

sime abrogabant. Illi, qui decretum appetebant, hac sane ratione fulciebantur, quod eo Lithuanos et alios, qui de confoederatione ambigerent, ad communem concordiam adductos iri pradicarent. Ceterum non Lithuanorum temeritati favendum, sed communi bono consulendum ii, qui decreto resistebant, censuerunt, addentes decretum confoederatione sublata novam aestimari legem, quae veterem abrogaret, sed illam adeo firmam esse, ut validiori aboleri nequeat. Adiecit Stanislaus Pryemius binam quaestionem: alteram, qua declararetur, quo potissimum robore decretum fultum foret, si non ipsamet confoederatione obfirmaretur; quodsi vero haec adeo firma sit, quid referret decretum promulgari? alteram, si tantopere hominum aliquorum animi effrenes essent, ut praeclarum foedus illud violare abolereque auderent, quaenam via esset, qua eadem decreti contemnendi audacia compesci sedarique posset? Ad haec quidquam responsum est. Dum vero disputationes istae serperent [a]iisque maior etiam dubitatio ac dissensio inter equites concitaretur, Caesarianae vero partes decreto forte obtento stabilire viderentur plerosque pericula, quae inde emergerent, ita quidem pupugerunt, ut iam aggrediendam aliam viam arriperent ineundi consilii, priusquam reliquiae equitum a priori proposito averti possent. Quapropter privato consensu pro die sequenti conventus in castris Palatini Cracoviensis[1] habendus compositus est[a], qui postridie, hoc est Prid. Kal. Iunii *[31. V.]*, eo corruerat. Ubi certis coniecturis ostensum est, non alia causa decretum ab adversariis adeo propugnari, quam sternendae et aperiendae Caesareis oratoribus viae gratia, quae uti per technam ab adversa parte intenderetur, ita Reipublicae omnino fatalis esset. Ideoque placuit multo fore expeditius, qui Caesarem in Polonia regnare nollent, ita decreto obstare, ut si id temere ab adversariis defendatur, sollemni percusso foedere conventum eum solvere, posteaquam istis disputationibus tempus frustra traheretur, equitum magna pars more pertaesa domos discessisset, apud adversarios vero militum mercenariorum copiae in dies cumularentur. Praestabilius itaque visum est, antequam regis nominatio auspicaretur et odia magis ascenderentur, decreti abrogandi proposito instare atque hac specie solutis per discessum comitiis felicius aliud creandi regis tempus operiri, conatus vero Caesarianorum, qui iam ante consertam pugnam ovarent, tantasque im-

---

[a—a] O *ma następujący ustęp*: intellexerunt nonnulli, quod cum ad nominationem deveniret, maximas partes Caesar obtineret, ex alia vero parte non fuere ita coniuncti, ut unum aliquem possent opponere Caesari (nam in uno subiecto ea capita, quae multitudinem regebant, non conveniebant) verebanturque, ne nobilitas, qua suos candidatos promovere cupiebat, ex conventu illo discederet, eos modos quaesiverunt, quibus conventus iste dissolveretur seseque pro alio tempore melius compararent. Verum publice consilium hoc proferre non ausi, sub praetextu cuiusdam iniuriae convenerunt, ut die sequenti conventus iterum in castris Palatini Cracoviensis haberetur *zamiast ustępu od* iisque maior etiam *do* compositus est.

[1] Piotr Zborowski.

pensas obtinendae victoriae erogatas eludere. Colloquio eo peracto, in equitum consessu Praefectus Sandomiriensis[1] iam futuri successus formam proposuit, ut posteaquam nonnulli essent, qui magno studio Austriae domui devincerentur, aliqui vero eandem formidarent eademque varietate animorum Henrici reditus sive exspectatio exciperetur, neuter horum uno omnium consensu ne nominationi adhibendus decerneretur, eadem nominatio obnixe surgeretur, quae si non succedant, de discessu et solutione comitiorum, quae legitimo certoque ordine eveniat, deliberaretur. Sed hoc consilio apud variantes animos parum aut nihil etiam ponderis habente, ad senatum itum est, ubi Palatinus Siradiae[2] Praecopensium Tartarorum Ducis mentionem fecit, quem cum instructo exercitu finibus Podoliae instare affirmabat.

Biecensis Castellanus[3] eadem quae quarta ante hanc die repetens[4], de nominatione continuanda rogationem ab equitatu habuit seorsimque Cracoviae Palatinus[5] proceres hortatus, uti promissis suis nudius quartus bona fide oblatis satisfacerent. Pari studio Stanislaus Comes Gorcanus Posnanienses proceres, Praefectus Sandomiriensis eiusdem terrae senatores, Stanislaus Pryemius Calissienses, ceteri ceteros nominatim petierunt, ut pollicita abunde explerent. E contra vero Casimiriensis Praefectus[6] Cracovienses, Calissiensis Iudex[7] Maiores Polonos, Praefectus Małogostensis[8] Sandomirienses, Niedalcovius[9] Płocenses, Iacobus Ponętovius Pincerna Lanciciensis eiusdem terrae proceres et alii alios decreti priorem quam nominationis continuationem postularunt. Lithuani proceres et ab horum equitatu Kuchmistrzovicius[10] Dapifer Lithuaniae protestabantur se absque decreto nequaquam nominationem aggressuros. Bełzenses contra, Russi, Volynii et Lublinenses constantissima voluntate, decreto neglecto, nominationem perurgebant. Palatinus Podoliae[11] interim litteras a Podolica nobilitate Camenecio Prid. Id. Maii *[14. V.]* ad se scriptas exhibuit, quibus absentiam suam excusabat instantesque sibi ingentes Turcarum, Tartarorum, Transalpinorum et Valachorum copias infestas nuntiabat. Episcopus[12] posthaec et Palatinus Cracovienses, Lublinensis[13] et Belzensis[14] Palatini operam studiumque suum equitibus obtulerunt. Quibus gratiis actis Biecensis Castellanus, Comes Gorcanus et Pryemius aliique eiusdem sententiae similiter protestati sunt sollemniter se ad discessum e comitiis maturandum cogi hortatique proceres quisque suos, ut idem consilium invicem arriperent seque absentibus quidquam omnino in conventu eo decernere auderent.

---

[1] Andrzej Firlej. [2] Olbracht Łaski. [3] Stanisław Szafraniec. [4] Początek nominowania był ogłoszony na 26 maja; zob. powyżej str. 318. Orzelski nie podaje mowy, jaką podówczas miał wygłosić Szafraniec, ani nie wspomina o niej. [5] Piotr Zborowski. [6] Mikołaj Firlej. [7] Dobrogost Potworowski. [8] Piotr Kłoczewski. [9] Nies. VI. 540 nazywa go Niedziałdowski. Imienia nie podaje. [10] Krzysztof Mikołajewicz Kuchmistrzowicz Dorohostajski. [11] Mikołaj Mielecki. [12] Franciszek Krasiński. [13] Jan Tarło. [14] Andrzej Tęczyński.

Horum omnium Szafranecius multo intentissimum studium atque operam praestabat, non minori labore quam affectu animos senatus ad ea postulata peragenda sollicitatus, confoederationis sacrosanctae contemptum exprobrans, quo perfidi homines suummet consensum eidem adhibitum immutare auderent ea quidem ratione, qua ad coronationem Henrici conditiones ei oblatas et sigillis munitas manibusque subscriptas refellerent atque consensum suum pernegarent; eodem forte dolo degradationis decretum etiamsi promulgatum foret violaturi. Episcopus Płocensis[1] quaesivit, quemnam eius audaciae ex senatu aestimaret? Hoc vero alacriter litteras promovente[a] et de nomine eiusmodi hominem authentice prodere parato, Summus Marschalcus[2] sella sua surrexit, quem imitati ceteri sermonem Szafranecii terminarunt. Episcopus porro Cracoviae[3] ante discessum sedulo cunctos hortabatur, uti pari vinculo confoederationi cuncti astipularentur. Palatinus Sandomiriae[4] adiecit[b] cunctos Poloniae palatinatus foedus id percussisse itaque transgredi idem nequire, quamobrem Lithuanos petiit, uti eodem pacto iisdem assentiunt. Castellanus Vilnensis[5] idem foedus gravamen suum appellabat ob eas causas[c], quod absentibus se promulgaretur, quod legibus suis adversaretur ita scilicet, ut non aliter ei subiacere vellet, quam si prius degradationis decretum exstaret. Sed Cracoviae Palatinus[6] Voronecium, qui Lithuanis electionem Stężyciensem Polonorum nomine significasset, commemorabat, asserens absentiam horum non quidem excusari. Ea enim ratione eandem istos quolibet tempore obiicere posse, quo cuncta Reipublicae negotia turbarent vel improbarent. At privilegio unionis id caveri, quod cum Polonis communia et personalia consilia inire tenerentur, absentes vero assentiri deberent. Revocabat in mentem eorundem legationem in eundem fere cum Polonica sensum ad Henricum Regem missam[7], qua electionem atque consilia Polonorum secuturos se comprobasset. E contra Castellanus Vilnensis confoederationem istam nullius esse momenti dixit, quod cuilibet impune huic contradicere liceret, ut Archiepiscopus, aulici, duo Mazovii et Płocenses proxime fecissent. Exprobrabat item senatui in executione peragenda ignaviam et defendendi Summi Marschalci communis collegae dum a Secignevio lacesseretur negligentiam[8]. Cracoviae Palatinus violati foederis impunitatem propter Lithuanos accidere contendebat, quod horum exemplum transgressores illi sequerentur seseque tuerentur. Sed consensus tandem horum multo obsequentiores animos parendi et exequendi redderet atque licentiam violatorum cohiberet. Hoc sermonum fine exsistente albus equus

---

[a] P: proveniente; O *ma błędnie* promente *zam.* promovente. [b] P *niema* adiecit. [c] P *niema* ob eas causas.

[1] Piotr Myszkowski. [2] Andrzej Opaliński. [3] Franciszek Krasiński. [4] Jan Kostka. [5] Jan Chodkiewicz. [6] Piotr Zborowski. [7] Zob. powyżej str. 279. [8] Zob. powyżej str. 321.

quispiam ab agasone se surripiens Lithuanorum foris astantium multitudinem petiit magnoque impetu infausto quodam spectaculo magnum horum numerum humi stravit, plurimis graviter calcibus atque dentibus offensis.

Porro cum nulla concordiae spes formave constaret, neque alius quam dirus et fatalis exitus moraque perniciosissima exspectaretur, prius iam auspicatum consilium a primariis horum, qui decreto obstitissent, peragendum sumitur. Hi igitur in castris Comitis Gorcani ad confluentem Vistulae et Vepri sitis prima noctis hora convenerunt atque clanculum pratum eadem et Castellani Czechoviensis[1] castra meridiem versus ab oppido interiacens, crastino conventui assignaverunt, eo quidem futuri negotii eventu, ut adversariorum nemo aliquam eius notitiam haberet priusque ingentem equitum ac peditum numerum in patentibus pratis postridie conspexissent, quam horum consilia atque animos explorassent.

Kal. itaque Iunii cuncta ex omnibus palatinatibus nobilitas paucissimis exceptis in locum assignatum convenit, cui magnus baronum ac praefectorum numerus intererat et ex senatu Cracoviensis, Lublinensis et Bełzensis Palatini[2] nec non Bełzensis, Biecensis, Małogostensis et Lubacoviensis Castellani[3]. Advenerant et Lublinensis Zarnoviensisque Castellani[4] et Zborovius Aulae Regiae Marschalcus, sed hi commendato dumtaxat studio suo[a] in tabernaculum redierunt. Erat hoc pro fausto quodam omine acceptum, quod dies ista post ingentes et assiduos imbres serena calidaque ipsam occasionem sub aperto coelo congrediendi dedisse videretur, nec serenitas, quousque conventus ille duraret, optato aestu afficere considentes desineret. Intervenit perspecta ea multitudine Episcopus Cracoviae[5], qui secessionis eius atque etiam discessus pericula prolixis verbis recensens, eam sibi provinciam dari postulavit, qua velut mediator utramque dissidentium partem ad mutuam concordiam revocaret. Cui ingentes actae gratiae precesque, quo propositum suum perficeret, additae, causae secessionis enumeratae petitumque, ut eas luculenter in tabernaculo adversae parti referret, ne consilium a se temere susceptum putaretur, nominationem quam primum inchoandam hacque domum Austriam excludendam et peregrinos milites atque tormenta remittenda postularet, quod si impetrare nequiret, ad ineunda de ordinato discessu consilia cohortaretur. Post Episcopi discessum Stanislaus Palciovius adversae factionis assecla ibidem intererat, qui secretarius Andreae Dudicii dicebatur. Hic enormibus conviciis petitus[b] seque surripiens impetum quidem evasit, quod speculatoris officio functus et a Dudicio missus diceretur.

---

[a] P: suo ac ceteris. [b] P *niema* petitus.

[1] Stanisław Tarnowski. [2] Piotr Zborowski, Jan Tarło, Andrzej Tęczyński. [3] Paweł Uchański, Stanisław Szafraniec, Krzysztof Lanckoroński, Jan Drohiczyński. [4] Stanisław Słupecki, Jan Sienieński. [5] Franciszek Krasiński.

Locus me admonet, ut pauca de eodem Dudicio commemorem. Fuit is natione Ungarus, conditione Quinque Ecclesiarum Episcopus, Sigismundo Augusto regnante a Caesare in Poloniam missus orator, tumque vero elegantia formae generisque praestantia virginis[a] ex Strassorum familia captus, sacerdotio contempto, eandem in matrimonium duxerat[1]. Hac postea mortua Zboroviorum sorori, viduae Tarnovii quondam seu Remenii coniugi, connubio iunctus est[2]. Profanus vero dudum factus neque ad Caesarem, cuius legatione fungebatur, reversus eoque facto hunc gravissime offendens, posteaquam legationem sibi[b] imperfectam remisisset, in Polonia remanserat. Is igitur incola civisque iam factus Regni, tum quoque Stęzyciae degebat curia sat ampla a Marschalco procuratus. Hunc ingens hominum Caesarianorum praesertim multitudo nocte dieque adibat, quamobrem suspectus esse plerisque coepit privatimque partes Caesareas alere ferebatur. Cuius nimirum consilio cuncta ab alumnis suis administrarentur nec tamen tum oratoris personam ipse[c] ferebat. Eaque odii causa fuit, quod Palciovium ea ignominia Caesarianae factionis adversarii notassent.

Maiores deinde Poloni Ioannem Crotosium et Sventoslaum Orzelium[d] ad proceres suos miserunt, qui eos ad eundem conventum invitarent; nec hi praeter Palatinum Calissiensem[3] nec non Posnaniensem et Sremensem Castellanum[4] et Summum Marschalcum[5] plures affuerant, sed hi adventum suum non alibi quam in tabernaculum obtulerunt, quod sub hoc locus electioni institutus et articulis publicatis obsignatisque confirmatus esset. Quibus responsum est confoederatione Varsaviensi apud Stęzyciam electionem indictam ideoque pratum, cui iam ipsi considerent, Stęzycia tanto quanto tabernaculum intevallo distare, articulos autem illos promulgatos ab ipsismet proceribus prius violatos, quod nominationem pro certa die assignatam denegassent, ideo nullius momenti esse. Sed nec hoc malo adducti sunt, uti[e] adventum ad ceteram nobilitatem maturarent.

Senicius igitur, equestris ordinis Marschalcus, causas secessionis in consessu suo proposuit, hancque praecipuam, quod nominationem regis novi, cuius causa conventus is indictus esset, assiduis precibus obtinere apud collegas concivesque nequivissent. Idcirco, si ea non succedat, de certo atque non dubio seorsivo conventu ineundo ab equitatu protestationem sollemnem factam hancque iam ea secessione comprobatam. Quamobrem aut de nominatione adhuc urgenda aut discessu rite peragendo capiendum consilium.

---

[a] P *ma błędnie* virilis *zam.* virginis. [b] O *ma* ei *zam.* sibi. [c] O *ma* prae se *zam.* ipse. [d] P *niema tych dwóch nazwisk.* [e] P *ma* hi *zam.* uti.

[1] Bliższe szczegóły o Dudyczu zob. w szkicach J. Szujskiego: Zygmunt August i królowa Katarzyna; Ostatnie lata Zygmunta Augusta i Anna Jagiellonka w Jag. V. [2] W 1574 roku poślubił Dudycz Elżbietę ze Zborowskich Tarnowską, córkę Marcina kasztelana krakowskiego a wdowę po Janie Tarnowskim na Rzemieniu. [3] Kacper Zebrzydowski. [4] Piotr Czarnkowski i Jakób Rokossowski. [5] Andrzej Opaliński.

Palatinus Cracoviensis[1] propositionem istam sic excepit, ut diceret eo quidem in negotio Episcopum Cracoviensem[2] ad adversarios missum, voluntatem horum expiscaturum; secessionem porro non esse vitio vertendam, neque enim concordiam quamvis bonam videri praeter hanc, quae sit Reipublicae salutaris, uti Vladislai Iagiellonis Regis Poloniae tempore exstitisset, quo duo praeclari senatores Zbigneus Olesnicius et Tarnovius Alexandri Vitovdi Magni Lithuaniae Ducis conatibus resistentes magnum Regno commodum attulissent. Ad hunc modum se, qui tum in pratum secesserunt morae protractae taedio, quo magna equitum pars affecta domos abiisset, eo adductos, ut totis viribus, conatibus horum opponerentur, qui se dilapsis tormentorum ac tot militum exterorum ope per vim regem, qui exitium Reipublicae sit allaturus, creare statuissent. Neque vero se ea temeritate niti, ut omnino disiunctioni studerent, sed maxime copulationem uti animorum sic corporum postulare, quo scilicet adversae partis consensu nominatio quam citissime absolveretur, eique se cupidissime interesse velle; secus si accidat, eo se animo esse, ut de salute sua consulere cogantur. Barbarorum quoque militum tot caedes rapinasque, quas passim exercerent, sibi artam vindicandarum iniuriarum occasionem praebentes, in apertum forte bellum excepturas, disiunctionis causam esse, cuius occasionis evitandae ipsam disiunctionem causam offerre. Multo igitur expeditius esse de discessu eiusmodi consilia inire, qui sit cunctis maxime salutaris, neque enim novum aut inusitatum etiam maioribus Polonorum in simili negotio infectis rebus discessum fuisse: eorum vero exemplo differendam potius electionem faustiorique tempori serviendum consultissimum videri. A Turcarum Imperatore minimum interim periculum metuendum, utpote qui foedus ad electionis tempus Polonis concessisset, proinde hunc eiusdem exitum secundum promissa praestolaturum; instare porro tempora gerendo bello omnino inepta et inusitata. Credendum autem esse electionem, si in aliud transferatur tempus, secundiori exitu, cum equitum numerus praesentis successus certior factus auctior eandem celebriorem reddat, absolutam fore. Quaesitus postea a cunctis Palatinus, ut quam expeditissimum eius discessus ordinem declararet, in hunc sensum animum suum aperuit: Primum omnium necessariam esse dixit a cunctis dandam operam, ne ceteri equestris ordinis viri, qui vel domi suae remansissent, vel iam comitiis abiissent, spe sua de ea, quae adhuc restaret, multitudine concepta frustrarentur; quo circa singulas discessus rationes rite describendas, confoederationem Varsaviensem sedulo comprobandam, cuius auctoritate electionem, quae nunc fatali plerorumque studio impediretur[a], in aliud tempus differendam; tot preces irritas, quibus equestres apud senatum nominationem regis emendicati frustra essent, enumerandas, disiunctionis seu secessionis ex tabernaculo sub coelum

---

[a] O: impediretur seu protraheretur.

[1] Piotr Zborowski. [2] Franciszek Krasiński.

factae causas recensendas, haec quidem apto[a] conscribenda ordine, sigillis munienda, in cunctos palatinatus seu provincias authentice transmittenda et actorum, ut vocant, castrensium libris aeternae memoriae ergo inserenda. Iudicia universalia, quae eadem in singulis palatinatibus forma celebrarentur (si fieri queant), in hocce conventu approbanda, vel particularia, quae cunctis satrapiis diverso modo modernorum comitiorum vigore perficerentur, sancienda. Regni limitum defensionem ad hunc modum procurandam, quartam nempe proventuum Reipublicae partem annuam, quae centum milium summam compleret, Ravam conferendam; aliquot militum milia ea pecunia ad semestris intervallum cogenda, exspirante semestri eandem quartam partem, quae eodem tempore exhibenda esset, iisdem militibus persolvendis stipendiis erogandam. Interea temporis a Deo Maximo, qui occasionem optime gerendae rei sit oblaturus, opem exspectandam. Militibus custodiam firmam adhibendam et duo milia florenorum ei alendae attribuendam, eam quidem pecuniam, quae sesquialterius anni spatio pendenda esset, quatuor equitum milibus conscribendis suffecturam; ne hanc praefectis finitimis distribuendam, quod hi ultro praesidio arces [b]firmare tenerentur ulloque operae pretio edito pecuniam dumtaxat sint[b] direpturi. Eas militum copias retundendis Tartarorum conatibus satisfacturas, Turcam porro, si totam gerendi belli molem in Poloniam convertat, tardius id quidem confecturum, quemadmodum nec contra Ivanum Moldaviae Regulum, multo minorem hostem, alio pacto Selymus nuper exercitum duxisset; quam quidem expeditionis tarditatem mature Polonos cognituros, palatini autem non aliter, quam si certissime sibi ad hoc, qui militum conscriptorum curam habiturus esset, de Turcica expeditione constaret, restium, uti vocant, litteras per palatinatus dimitterent, quibus nobilitatem ad occurrendum hosti invitarent; haec vero vocata pro tempore locoque ab istis assignato pro debito officii compareret. Alterius vero electionis tempus Varsaviensis foederis vigore in autumno concludendum, quod militum stipendia tempore illo nondum consumata forent, Turcici autem belli nullus inesset metus; conventus in palatinatibus consuetos eandem electionem praecessuros indicendos; arcem denique Cracoviensem, quae esset Regni caput, validissimo praesidio procurandam.

Ea Cracoviae Palatini consilia gravissime proposita Lublinensis Palatinus[1] approbavit id adiiciens, ut quam diligentissime horum omnium executio caveretur, quandoquidem leges et placita quaevis isthaec destituta vane irriteque decerni soleant. Bełzensis Palatinus[2] iisdem assensit, id unum addens, ut quartae proventuum regiorum parti cuncti Reipublicae proventus adiicerentur, quo certior et multo commodior militibus solutio fieret.

---

[a] O *ma* aperto *zam.* apto. [b–b] *W* P *opuszczono od* firmare *do* sint.

[1] Jan Tarło. [2] Andrzej Tęczyński.

Interim Martinus Casanovius Sandomiriensis eques[1], qui, dum Episcopus Cracoviensis[2] ad senatum in tabernaculo considentem relinqueretur, in eodem negotio ad equites senatui coniunctos missus fuerat, reversus id responsi retulit, quod Lithuani legationem eam in deliberationem sumpserint[a], pro crastina die responsum oblaturi, Poloni vero equites hodierna die responsuros se promisissent.

Ceterum dum per palatinatus propositum Cracoviensis Palatini[3] in censuram veniret cunctique fere in eandem irent sententiam, Vilcanovius Płocensis Succamerarius id adiecit, ut ad praedictos articulos peragendos modus quoque et ordo futurae electionis in praesenti conventu promulgaretur, qui non nudis verbis, verum certissimo effectu constaret. Idem de Niedalcovio questus est, quod is hesterna die sub tabernaculo publice Płocensium omnium nomine degradationis decretum approbasset, cum ei praeter unum eundem nemo concivium assentiretur[4].

Podlachenses Tikocinii arcis munitionem obnixe petierunt, quartam quoque proventuum sui palatinatus partem, quod ea Annae Infanti cum dispendio Reipublicae exhiberetur, commemorarunt. Quem sermonem Lublinensis Palatinus[5] excepit asserens Infanti coniunctim a Republica satis esse provisum, cui Varsavia, Lomza et Visna amplae praefecturae concessae essent, Podlachenses proventus nec necessario nec e Republica erogatos ostendens. Ista porro consultatio, cum alii alia sentienda capita afferent, istum habuit finem, ut cuncti ad diem Domino sacrum post quartum diem affuturum[6] horum omnium peragendorum exitum exspectaturos, se neque inde ad eum diem discessuros bona fide obstringerentur. Deputati vero Sandomiriensis[7], Bełzensis[8] et Livensis[9] Praefecti, Płocensis Succamerarius[10], Petrus Strzała Osuencimii Iudex, Sventoslaus Orzelius, Zorawinius Wolhynensis Claviger et Cobernicius eligerentur, qui die crastina ad Bełzensem Praefectum convenirent aptoque ordine ea descripta in medium eiusdem consessus referrent.

Advenere tandem a tabernaculo missi Cracoviensis Chelmensisque[11] Episcopi. Ea mandata Crasinius proposuit: illos, qui sub tabernaculo considerent, magnum disiunctionis mutuae, cuius nullam causam praebuissent, dolorem capere, quippe arbitrari, cum rationibus de decreto degradationis certari placuisset, eandem controversiam iisdem rationibus dirimendam finiendamque fuisse; ea vero, quae decretum abrogarent, argumenta hactenus infirma videri, petere igitur, ut ii, qui a suo secessissent consortio, in locum consuetum, cui per tot dies consedissent totque edicta

---

[a] P: senserint.

[1] Marcin Kazanowski znany jako jeden z nielicznych zwolenników kandydatury arcyksięcia Ferdynanda z Tyrolu. Osiadły w okolicach Radomia. Zob. Hirn J., Erzherzog Ferdinand II von Tirol. Innsbruck 1887. T. II str. 245. [2] Franciszek Krasiński. [3] Piotr Zborowski. [4] Zob. powyżej str. 331. [5] Jan Tarło. [6] Niedziela 5 czerwca. [7] Andrzej Firlej. [8] Jan Zamoyski. [9] Stanisław Radymiński. [10] Wojciech Wilkanowski. [11] Wojciech Staroźrebski.

promulgassent, reverterentur atque colloquium continuarent. Nec vero locum illum alios quam senatum equitesque occupare omnesque Poloniae et Lithuaniae Marschalcos et Regni officiales augustiorem multo reddere. Haydonum autem atque tormentorum dimissionem hac de causa minus videri possibilem, quod publico edicto cautum esset, ne isthaec alibi quam in stationibus cuiusque remanerent. Confidere se nullum omnino eius audaciae hominem fore, qui existimationi suae adversatus contra edictum quidpiam moliturus esset, nec facilem eam impedimentorum remissionem credi, quandoquidem iam huc devecta essent, itaque hanc post peractam demum electionem discedentibus cunctis a singulis perficiendam. Istum porro disiunctorum consessum ullis se indignis verbis contaminasse, nec contumeliosi a quoquam prolatum quidquam se perpessuros fuisse, reversionem itaque denuo postulare. Nominationem regis quod attineret, eam Lithuanos precibus a se sollicitatos unaque Varsaviense foedus eo proposito amplexuros, si[a] id sedulo provideretur, ne recurrendi ad Henricum cuiquam aditus pateret, discessum vero, electione infecta, ineptum indignumque existimari, quod confoederationi, quae, si Henricus adventum recusaret, electionem novi regis ineundam caveret, adversaretur. Neque fas esset rem sacrosanctam iureiurando firmatam et iam praesentibus comitiis promulgatam in aliud tempus differre, Regis enim absentiam infinita pericula Reipublicae contracturam, non interna modo, sed et ab hoste finitimo accersita. Aliaque, his dissolutis, comitia cum summa difficultate eventura, praesentia vero, solius ordinis sentiendi gratia hucusque protracta, offensionis causam parti adversae nequaquam praebere, qua quidem etiam invita ceteros, qui tabernaculo adessent, electionem peracturos. Domum Austriam a nominatione arceri non posse, quod id liberis vocibus, quibus quem quisque vellet proferre liberum esset, maxime contradiceret legisque imperiosae vim notaret. Itaque non terminos nominandi praescribendos, verum rationes, quibus de nominatis personis certaretur, proferendas. Idcirco conveniendi cunctis invicem sub tabernaculum diem crastinam horamque decimam sextam seu diei nonam assignavere.

Ad ea Episcoporum postulata Castellanus Biecensis[1] omnium nomine abunde respondit, rationes consiliorum eius consessus, toties iam recensitas, repetens, aegerrime scilicet ferens petita sua, tot vicibus adversae parti oblata, adeo spreta, nec nominationem regiam definite promissam, leges vero arroganter sibi, qui et numero plures et auctoritate pares essent, impositas. Episcopo autem Cracoviensi, quem laboris suscepti eius etsi viribus corporis non admodum pollentem planeque valetudinarium minime pigeret, summas egit gratias, quod vero conatus eius in cassum abiissent, iniuriae non minus suae, quam eiusmet id tribuit.

---

[a] P *ma* a se *zam.* si.

[1] Stanisław Szafraniec.

Absolutis Episcopis ab equitatu Polono admodum pusillo e tabernaculo quadrumviri legati Dobrogostius Potvorovius Calissiensis Iudex, Volscius[1] Crepicensis et Melecius[2] Brestensis Praefecti Nicolausque Tomicius intervenerunt contracto vultu a cunctis accepti. Ex his Potvorovius eadem fere, quae Episcopus a senatu, ad Casanovii[3] petita referebat, inter cetera memorans utramque partem uno omnino auspicandae nominationis desiderio teneri et utramque Reipublicae commodum spectare, divisas autem mentes communibus peccatis, quorum gratia Deus has in reprobum sensum dedisset, imputandas. Lithuanos vero nominationem omnino recusare priusquam decretum degradationis sanciretur, quos a se nequidquam tamen multiplicibus petitis ab omittendo consilio sollicitatos fuisse. Itaque se horum innoxios ad eum reliquorum consessum adventuros quidem fuisse, nisi locus dudum assignatus assuetos retraxisset, ne insolito loco omnino convenirent; orare itaque collegas suos, ne tanto a se intervallo, quo consilia cuncta protractiora et multo impeditiora forent, distarent, sed pro hora decima sexta loco solito sese sisterent atque fratribus et concivibus coniungerent. Quod si hi denegent, se quidem absentibus iis quidquam decreturos, verum absentiam summo dolore excepturos, quod horum causa quidquam sibi statuere fas esse putarent. Hos eadem ratione qua Episcopos Castellanus Biecensis[4] absolvit.

Palatinus autem Cracoviensis[5] praesentibus utrisque legatis tres Reipublicae Polonae ordines recensebat; senatorum, cuius ipse alumnus esset, locum vivente et praesente Rege non alibi quam in reliquo senatu secundum regem proprium esse dicebat, at in interregno, praesertimque in electionis regiae negotio tractando, quod non minus cuique equiti quam senatori attineret, et inter equites eundem patere, quemadmodum Sigismundi I tempore idem senatus cum equestri ordine annuente Rege apud Leopolim invicem consilia contulisset[6]. Ea quidem ratione suspitionem disiunctionis suae a ceteris, qui dispares essent sententiae, purgabat, tanta nobilitatis frequentia sese egregie tutatus.

IV. Non. Iunii *[2. VI.]*, qui sacro ritu[a] Corpori Christi consecratus fuerat, deputati pridie delecti[7] post longam deliberationem in medio consessus exemplar confecti[b] a se muneris proposuerunt. Causas imprimis secessionis copiose recensitas, deinde articulos, si hinc[c] discedatur, tam iudiciis celebrandis, quam defendendis Regni provinciis et futurae electioni differendae[d] attinentes, postea protestationem seu foedus, quo cuncti contra eos, qui adversus voluntatem et consensum suum quidquam moliri auderent, ob-

---

[a] O *niema* sacro ritu. [b] O *ma* exemplaria *zam.* exemplar confecti. [c] O: inde. [d] P: decernendae.

[1] Mikołaj. [2] Hieronim Mielecki, syn Sebastyana kasztelana krakowskiego. [3] Marcin [4] Stanisław Szafraniec. [5] Piotr Zborowski. [6] Podczas »wojny kokoszej« w 1537 roku. [7] Zob. powyżej str. 337.

stringerentur. Quae publice perlecta magno quidem audientium applausu excepta sunt. Sed antequam promulgarentur, quo scilicet patientia et modestia eius consessus magis pateret, tentandi adhuc adversariorum animi decreti sunt, lectique illustres legati: Andreas[a] Comes Tęczynius Bełzensis Palatinus, Stanislaus Szafranecius Biecensis Castellanus, Stanislaus Comes Gorcanus, Ioannes Zborovius Odalanoviensis, Andreas Firleius Sandomiriensis, Ioannes Sarius Zamoscius Bełzensis, Stanislaus Radiminius Livensis Praefecti, Stanislaus Pryemius et Ioannes Płaza, quo petitio horum efficatior et augustior fieret. Quorum primarius Palatinus discendens nobilitatem quaesivit, si adversarii petitis horum assenserint, an nominationis exitum exspectare vellet? hac vero, si ea sine mora auspicata esset, exspectationem promittente, tum demum cum ceteris collegis ad tabernaculum profectus. Indigne quidem cum sociis acceptus est, quippe vix honori consessu vero minime dignatus; quem tamen ipsemet sibi paravit sedensque peroravit, exaggerans contemptum suum, quo velut per ludibrium die hesterna pro decima sexta hora vocati essent, nec tamen ea, quae iam esset vigesima, convenissent; obsecrans deinde omnium nomine, ut die eadem nominationem regis, toties emendicatam, tandem fauste inchoarent. Quod si recusent, ut certo sibi persuaderent, non amplius se ad eandem aggrediendam illo conventu allecturos, qui nimirum tanto taedio morae et sumptuum, quibus exhaurirentur, confecti, nihil[b] impensius quam discessum essent molituri idque provisuri, ne se absentibus quidvis in comitiis conclusum foret. Ad ea silentibus vel metu vel odio cunctis tandem id solum aegre responsum Lithuanos confestim venturos atque secum ad ea responsuros. Porro Lithuani vigesima prima tandem hora advenere, nec unius spatio commorati in stationes suas discesserunt, vesano quidem alterutrius partis proposito, nam nec ii, qui ad Vistulam sub coelo consederant, voti compotes facti, nec Caesariani oblata occasione peragendi sui negotii apte usi sunt. Si enim postulatis tum assensi nominationem ea die auspicati dumtaxat fuissent, ingentem trahendi temporis opportunitatem prae manibus habuissent sic, ut antequam tot[c] tantaeque peregrinorum principum legationes, tot procerum declamationes equitumque suffragia, posteaque horum omnium collatio et concordia absoluta esset, nullus equitum, qui tantopere discessui intenti erant, ut vix trium dierum tolleraturi spatium eosdemque etiam commoraturi bona fide se obstringerent, superfuturus crederetur, Caesariani porro militibus tormentisque freti nec mora pertaesi et sumptibus abundantes, his absentibus et pedetentim[d] fere dilabentibus quidvis sancire potuissent.

Eadem autem die *[2. VI.]* querelae aliquot de privatis iniuriis a nobilibus viris apud hos fiebant, qui prata consederant, magno quidem consessus eius decore, quod ea opinione[e] propositarum querelarum facies Reipublicae repraesentari eo videretur, cum in tabernaculum nullae afferentur.

---

[a] O *ma przed* Andreas Comes Tęczynius *jeszcze* Andreas Comes Gorcanus. [b] P: vel.
[c] O *niema* tot. [d] O: furtim. [e] O: specie.

Cracoviae postea Palatinus[1] mirum in modum cunctos sollicitavit, ut discessus consilio omisso, electionis exitum exspectarent, satius esse existimans praesentem absolvere, quam futuram cum dispendio praestolari. Quam postulationem diversae exceperunt sententiae, sed ea posthaec pervicit, quae maturandum riteque peragendum invicem cunctorum abitum censebat. Advenit tandem Laurentius Goslicius[2] cum Lithuano quodam nobili adversariorum nomine nuntians Lithuanos quidquam responsi ad contenta legationis dedisse, sedulo vero eniti, uti ad diem proximam responsum consessus ille exspectaret. Quae legatio nullius fuit momenti, cum omnes aliorsum iam iam inclinassent animos, rati derisos se etiam ab adversariis.

III[a]. Non. Iunii *[3. VI.]* Lithuani tanta armatorum multitudine, quanta unquam iis comitiis videbatur, tabernaculum versus sese expediverunt, ita quidem, ut vacua castra atque stationes suas relinquerent, cunctos vel equos vel viros, qui cuicunque vacarent servitio, secum trahentes, arma, thoraces toricasque vestimentis tectas gerentes, sclopettis atque hastis diversi generis instructi. Quem apparatum nominationis regiae gratia, quam ea die auspicandam crederent, hos plerique omnes in terrorem reliquis ostentasse arbitrabantur. Id spectaculum eorum animos, qui pridie in pratis de continuanda nominatione, aut maturando discessu controvertebantur, ad ineundam concordiam magis accendit. Nam cum in dies equitum minueretur numerus, adversariorum vero copiae, quibus ceteros terrerent, in apertum instructae prodirent sensimque augerentur, res fuit certissimi iudicii non aliter, quam per moram et vim electionem illam peragi debuisse. Quapropter Casanovius[3], e Lublinensi tractu praestans vir, pedibus aeger, egregie disseruit non iam cunctandum, sed destinatum consilium consumandum esse; concessa nominatione libertatem electionis omnino periclitaturam, cum id maxime constaret, nullum ex tanto numero, qui exitum eius operiretur, remansurum, eandem vero iam tum denegatam neutiquam libera suffragia oppressuram; regem namque non alium Polonis imperaturum, quam legitime a cunctis Regni ordinibus creatum; adversarios quoque nequaquam tantae audaciae rem commissuros, ut citra tanti consessus adeo constanter in proposito persistentis voluntatem regem sint electuri, posteaquam aliquantam tantum Regni particulam complerent. Reliquis postea de eodem negotio consultantibus id uno consensu scitum est, ut discessus ordinati negotium susciperetur. Quamvis enim nemo reperiretur, qui regem quam citissime creari non desideret dissolutaque electione praesenti altera magno coniungeretur periculo, tamen, quod exitus potius quam

---

[a] *W rękopisach niewątpliwie błędnie* IV.

[1] Piotr Zborowski. [2] Proboszcz krakowski, dziekan płocki, umarł w 1607 r. jako biskup poznański. [3] Widocznie nie Marcin, którego Orzelski nazywa »Sandomiriensis eques« (zob. powyżej str. 337), lecz jakiś nieznany Kazanowski z lubelskiej linii tego rodu. Por. Boniecki, Herbarz polski IX. 356.

principium considerandus esset turpeque perniciosum putaretur auspicatam rem aut imperfectam relinquere, aut ad fatalem eventum perducere, praestabilius visum est nominationem iam tunc denegare, quae ultro prius toties offerretur, quam ea incepta minus optatum finem etiam invitos exspectare, praesertim cum feliciori tempore idem negotium, quod tum non succederet, tutius absolvi diis faventibus queat[a] multoque importunior videretur non solum exterorum principum, verum cunctorum[b] Polonorum offensio, quae ex censura de cunctis candidatis per nominationem edenda, eoque modo declaratis et apertis voluntatibus non emanaret solum, verum etiam impensissime exacerbata foret. Non novi autem aut inusitati Polonis discessus rebus infectis, in huiuscemodi negotiis olim contigisset. Ad haec adversariorum conatus et peragendi consilii propositum non alia ratione quam eiusmodi discessu dissipari confundique possit conicique oporteat ceteros equites, qui domi remansissent, quamprimum processus praesentis certiores fierent, maiori animo atque numero futurae electioni sese praeparaturos; quod si vero adversarii (uti e coniecturis constabat) aliquem exterum, Austriumque praesertim, in regium honorem evehere tum satagerent[c], [d]nec tamen id officerent[d]. Id quidem colligere liceret eiusmodi operam tantasque impensas, quas altera iam vice in eundem finem erogarent, taedio atque inopia eo fore adactos, ne in posterum de adipiscendo regno tantopere sollicitarentur. Constabat certo Caesarem ante prioris electionis Varsaviae celebratae tempus multas in Lusacia civitates et ditiones Augusto Saxoniae Regulo in grandi aeris summa oppignorasse, neque alio pecuniam quam ad necessaria quaecunque obtinendae Poloniae attinerent erogasse.

Ceterum Lithuanorum expeditionem Summus Marschalcus[1] per Iezovium apud Biecensem Castellanum[2] et alios excusabat asserens eos ea de causa arma assumpsisse, quod hesterna die tormenta, de quorum domino non constaret, haud procul a via, qua in tabernaculum proficisci consuessent, opposita viderent metuentesque insidias, si quae forte struerentur, armatos evitare cupivisse. Sed si id factum ceterorum animos offendat, arma hos subito depondituros.

Porro Palatinus Cracoviae[3], qui pridie ceteros ad exspectandum electionis exitum cohortabatur, prolixa oratione sententiam suam aperuit, rationibus superius recensitis assentiens, sponte iuramentum publice praestans, quod non promissis, non praemii spe aut mercede devinctus ei secessioni interesset, verum solo libertatis in electione regia conservandae studio adductus eidem disiunctioni socium sese praebuisset, veritus scilicet, ne tantum munus, quod omnium esset praestantissimum, per vim dolumve e manibus equestris ordinis eriperetur.

---

[a] O: quivisset. [b] P: ductorum. [c] O: contenderent. [d—d] P *niema* nec tamen id officerent.

[1] Andrzej Opaliński. [2] Stanisław Szafraniec. [3] Piotr Zborowski; zob. powyżej str. 341.

Missi postea in tabernaculum Sandomiriensis[1] Bełzensis[2] Visnensisque[3] Praefecti, Osuencimensis Iudex[4], Sventoslaus Orzelius et aliquot his additi, e quibus Sandomiriensis Praefectus eam collegarum sententiam aperuit, quod his rationibus, quae iam palam constarent, adducti omnem nominationis regiae cogitationem animo dempsissent, discessus vero ordinati modum seu articulos pernecessarios censurae istorum submisissent, quibuscum communia consilia conferre, neque aliquid hisce praeiudicari cuperent; armatam Lithuanorum aciem instructiorem, quam si in hostem communem dirigenda esset, deplorarent, quae esset libertati communi perniciosissima. Ii legati perfricta fronte excepti vixque articuli discessus futuri auditi sunt; acies instructae, quae tabernaculum undique circumstabant, a Lithuanis sancte pernegabantur, quae tamen attrectantium manibus facile in amplexibus deprehendebantur. Responsum, quod paratum diceretur, eadem die remitti promissum.

Postea ab iisdem legatis de Lithuanorum procerum acerbitate[a] conquestum, quod Christopherum Graievium, Petri Praefecti Visnensis fratrem, insontem virum Disnae in Lithuania captivum in vinculis detinerent[5]. Indignissimam nominis Polonici contumeliam exaggeratam, quod viro nobili et innoxio contra iura patriae compedes ab his, qui conditione pares essent, citra ordinatum aliquod iudicium iniicerentur, quae facultas regi[b] etiam ipsi legibus publicis vetaretur, etiamsi is universo senatu stipatus esset. Ad haec Castellanus Vilnensis[6] respondit Graievium non nobilis, verum mercatoris tum officio functum, Połosci a Moscis magnifice exceptum, nec iis itineribus, quibus iuberetur, profectum ac litteras suspitione plenas habentem, dignum quidem captivitate fuisse, Palatinus vero Vilnensis[c][7] a puero accepta pera eidem inclusas litteras atque testimonia dicebat, quibus adductus Graievium comprehendere iussisset; sed neque hanc aperuit, neque quidquam tum authenticum, quo Graievium confuderet, ostendit. Castellanus addidit liberam Polonorum in Lithuania captivitatem esse, horum praesertim, qui excessu aliquo notarentur, atque arroganter subiecit nihil exstare, quod Lithuanis ex parte Polonorum formidinem aliquam incuteret. Reticente senatu a legatis responsum facile Polonos Lithuanis, si licitum foret, malum malo compensaturos, nec animos deesse, quominus contumeliam quamvis a Lithuanis obiectam sint vindicaturi.

Palatinus Podoliae[8] interim petiit, ut Valachiae Reguli legatus, cum[d] de Turcarum proposito quidpiam significaturum credebat, publice audiretur. Postulata vero adversae partis id portendere dixit, ut ad Henricum

---

[a] P *ma błędnie* nobilitate. [b] P *ma błędnie* Regni. [c] P *niema* Vilnensis.
[d] O *ma* quoniam *zam.* cum.

[1] Andrzej Firlej. [2] Jan Zamoyski. [3] Piotr Grajewski. [4] Piotr Strzała.
[5] Zob. powyżej str. 319. [6] Jan Chodkiewicz. [7] Mikołaj Radziwiłł. [8] Mikołaj Mielecki.

Regem tandem recurreretur. Sed huic responsum ita se Varsaviensi foederi hactenus institisse, ut quotidie electionem flagitarent, nunc vero non alia, quam eiusdem foederis auctoritate innitentes futuram electionem alio tempore edicendam ratam esse[a] anhelarent.

Reversis legatis alii e tabernaculo supervenere; ex senatu Talvosius[1] Samogitiae, Drohoievius[2] Praemisliae Herbortusque[3] Castellanus Sanoci, ab equestri vero ordine Casimiriensis[4] Małogostensisque[5] Praefecti, Stephanus Grodenius ac Nicolaus Głoginius, e Lithuanis equitibus unus dumtaxat. Samogitiae Castellanus senatus sui nomine perorabat, quod postulatis Palatini Bełzensis[6] is obtemperans, ulla alia occupatione distentus, solam regis nominationem crastina die auspicari meditaretur[b], ad quam capessendam eos, qui tum disiuncti essent, sedulo vocaret, quo nimirum Varsaviensi foederi innixi[c] invicem eandem aggredirentur. Lithuani porro, etsi praedicto foederi non astringantur, tamen soli concordiae faventes idem sint accepturi hac nihilominus lege, si id publice spopondatur electionem eam non plus temporis, quam unius hebdomadis consumpturam, conditiones vero Henrico Regi [d]dudum oblatae futuro regi[d] offerrentur. Ea legationis ratio postea ex charta perlecta est, [e]qua tamen Lithuani ambigue foederi sese devoverant, unde perplexi et ridiculi solita mora studiose trahi colligebantur[e]. Ceterum de articulis per proximos legatos oblatis quidquam senatum transacturum dicebant, quod hos multum absumpturos temporis dissererent, quos ad creatum demum regem reiiciebant. Casimiriensis Praefectus nomine equitum, [f]qui non maiorem ipsorum legatorum numero multitudinem complebant[f], eodem pacto equites ad inchoandam pro futuro die nominationem sollicitabat.

Biecensis Castellanus[7] utrosque absolvit, consuetum horum protrahendi temporis studium, quod ad idem[g] cras semper different, periculaque inde eminentia foedusque exitum exprobrans, suam mansuetudinem nimium facilem commemorans, apparatum Lithuanorum non fictum, sed evidentem sibi omnino suspectum repetens, obsecrans vero, ut secum de discessu deliberent seque absentibus quidquam isthic sancire audeant; istos porro, qui nobili orti genere potentiorum servitiis detinerentur, obnixe admonens, ut libertatem et facultates suas pluris, quam dominorum munera facerent darentque operam, ne ea, quae essent omnium gravissima atque immortalia monumenta, iisdem aequali cum potentissimo quovis Polonorum iure attinentia

---

[a] O *niema* ratam esse. [b] O: meditari auspicaretur. [c] P *niema* innixi. [d—d] O *niema* dudum oblatae futuro regi. [e—e] O *niema od* qua tamen *do* colligebantur. [f—f] O *ma* qui cum senatoribus etiam pauci erant *zam. od* qui non maiorem *do* complebant. [g] P *ma* diem *zam.* idem.

[1] Mikołaj. [2] Jan Tomasz. [3] Jan. [4] Mikołaj Firlej, syn Jana wojewody krakowskiego i marszałka w. kor. [5] Piotr Kłoczewski. [6] Andrzej Tęczyński, zob. powyżej str. 340. [7] Stanisław Szafraniec.

e manibus donariis atque blandiciis, quae leves nec diuturnae essent, eripi sibi posterisque permitterent; Graievii[1] insuper calamitatem acerbe deplorans.

Pridie Non. Iunii *[4. VI.]* apud hos, qui in solitis pratis convenerant, imprimis proferebatur Caesarianorum consilia non alia via, quam secessione atque discessu isto dissipari posse[2]. Lithuanos quippe Austriae domui, Varsaviensi electione repulsam passae atque indigna mentione affectae, Regnum iam mutata sententia defferre. Quod si non perficiant, apud eandem domum[a] in perfidiae notam incursuros[b], indeque nullum in posterum appetendi Regni conatum metuendum, praesertim tantis sumptibus aliquoties tam irrito successu impensis. Addebatur eosdem Caesarianae factionis homines de proposito suo plurimum diffisos ad oratores Caesaris clanculum misisse, num Regnum distractum appetere vellent, sed hos oblatam eam conditionem magno dolore percitos repudiasse.

Remissi iterum ad tabernaculum legati Tassicius[3], Stanislaus Prerembius, Matthias Orzelius[4], Adamus Goraiscius, Zakrzevius[c] et aliquot alii idem quod hesterna die efflagitantes et seorsim quemlibet ex provinciis quaerentes, an se absentibus regem creare aut quidpiam decernere vellent? His vario sensu responsum; unus Episcopus Cracoviensis[5] et pauci quidam quidquam se citra horum consensum auspicaturos promiserant, alii contrarium referebant, alii ambigue hos absolverant, per se quidquam, quod sit cum dispendio Reipublicae coniunctum, aggressuros dicebant.

Palatinus vero Podoliae[6] de legatis illis, qui tum advenissent, bona se quidem quaevis ominari, verum inter hos, a quibus illi missi essent, plerosque esse dicebat, qui his oculos smigmate (hoc enim verbo utebatur) oblinirent, seu caecutire facerent, ita ut dum his interdum plausibilia quaevis, quibus eos allicerent, proponerent, noctu de iisdem contractus certos in eorundem perniciem componant, huc atque illuc cursitent, multos quidem a quibusdam milliones auri praemissos habeant, hocque pacto consessum illum non minus seducant, quam derideant parique modo ceteros a tabernaculo abducere anhelent. Hos quidem in instanti, si legati cupiant, nominaturum se promisit. Sed ii non eius rei causa missos se, relaturos se ea, quae audissent, sociis, responderunt. Idem Palatinus de Russicarum rerum statu proferebat, ea in summo esse periculo adductumque captivum (qui plerisque suspectus fuit): Hunc, inquit, barbarum examinate, quaestiones adhibite, rerum omnium

---

[a] O *ma* familiam *zam.* domum. [b] O *ma* viaturos *zam.* incursuros. [c] O *ma* *puste miejsce na imię Taszyckiego i Zakrzewskiego.*

[1] Zob. powyżej str. 343. [2] O prawdopodobieństwie rozjechania się z niczem donosi Maciejowi Drzewieckiemu, proboszczowi włocławskiemu i kanonikowi krakowskiemu, R. Mstowski, kanonik krakowski w liście z Krakowa 4 czerwca 1575 druk. u Theinera, Annales ecclesiastici II. 89 (u Theinera nazwisko błędnie podane »Metowsski«. Może tu być mowa jedynie o Rafale Mstowskim, kanoniku krakowskim od 1560 r. i proboszczu wiślickim, zmarłym w 1576 r. Zob. Łętowski L., Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich. Kraków 1852. T. III str. 351). [3] Prawdopodobnie Stanisław; występuje w 1573 r. jako poseł z województwa krakowskiego na konwokacyę. [4] Prawdopodobnie brat Świętosława, sędzia nakielski. [5] Franciszek Krasiński. [6] Mikołaj Mielecki.

conditionem, hostium apparatum, exercituum magnitudinem, belli molem expiscamini.

Praemisliensis Castellanus[1] ibidem Szafranecii verba superius recensita, quae pridie ad eos, qui serviciis dominorum etsi sint nobili orti genere astringerentur, prolata[2], contumeliose secus quam dicta essent repetiit, hunc scilicet eos adhortando id exprobrasse, quod annua stipendia a dominis collata pluris quam libertatem iuraque sua aestimarent. Id quidem se auditum, pugillari libro inscriptum affirmabat. Castellano Sanocensi[3] idem approbante, iis quidem nobilium eorum verbis, ad quos ea vox pertinebat solique senatui astabant, ante iis, qui prata consederant, magna ex parte devinctorum, animos ita in eosdem exacerbavit, ut ii, cum legati responsum flagitarent, directa acclamatione eosdem secundum Podoliae Palatini[4] verba obtunderent. Płocensis Episcopus[5] adiecit discessum eorum, qui a se disiungerentur, iisdem liberum, si eadem die etiam abire vellent. Castellanus Vilnensis[6] addidit se de iis, qui electionem continuare nollent, diversa quam de semet ratione priori scilicet sentire. Ita legati conviciis atque ignominia onerati sine certo responso ad suos rediere.

Interim dum ii abfuerunt querelae apud eos pleraque proposita harumque attrocissima Lascovii, qui Ioannem et Nicolaum Falencios immanis patrati facinoris accusavit, qui die Palmarum sacro fratres[a] huius vacantes sacris minutim[b] concidissent seque aegre vivum, multis tamen affectum vulneribus, conservassent.

Porro causae illae secessionis discessusque ratio et foedus a deputatis conscriptum, tum in publicum prolatum, a nonnullis sigillis muniebatur et subscribebatur, cum legati redeuntes cuncta, quae acta dictaque essent in tabernaculo, referrent, quae[c] plerisque iustam indignationem et iram plerisque suspicionem concitabant, quod Palatinus Podoliae, senator non genere illustris solum, verum omnium existimatione gravissimus, tantis opprobriis legatos totumque illum consessum affecisset aliosque fere omnes ad hos exagitandos concitasset, multique reperiebantur, qui dictis Palatini fidem adhibentes ab obsignandis litteris illis abstinerent, reque omni eam in suspitionem et dissensionem reversa[d] placuit, ne concordia adeo salutaris dissolveretur, ignominia vero omnino detergeretur, viros non minus acres quam graves ad Palatinum ceterosque mitti: Succamerarium nempe Cracoviensem[7], Livensem Praefectum[8], Pryemium[9], Płasam[10], Georgium Niemstam, Andream Grodenium et Goraiscium[11]. Quorum Pryemius adhortatione ad ea, quae

---

[a] O *ma* sacerdotes *zam.* fratres. [b] P *ma* minanti *zam.* sacris minutim. [c] P *ma* *błędnie* referrentque plerisque. [d] O *ma* fere versa *zam.* reversa.

[1] Tomasz Drohojowski. [2] Zob. powyżej str. 344. [3] Jan Herburt. [4] Mikołaj Mielecki, zob. powyżej str. 345. [5] Piotr Myszkowski. [6] Jan Chodkiewicz. [7] Stanisław Cikowski. [8] Stanisław Radymiński. [9] Stanisław. [10] Prawdopodobnie Stanisław Płaza, burgrabia krakowski i starosta ojcowski. [11] Prawdopodobnie Adam.

tot legationibus proponebantur, peragenda praemissa, a Palatino Podoliae[1] requirebat, ut eos, quos sui consessus seductores nefarios coram prioribus legatis appellaret, de nomine tum proferret, quandoquidem nemo consortio illi interesset, qui tantae labis seu fraudis potius auctor exstaret, et si aliquis smigmate oculos suos obduceret, haud procul Vistula praeterflueret, inde nullo negotio aqua prorepta oculi ablui possent.

Est vero id apud Polonos apophtegma ab exemplo seu casu Sigismundo regnante desumptum, quo duo veterani aulici homines Cracoviae tertii tirunculi oculos, extensis[a] in plateam e domo chirurgicis pelvibus, lavandi capitis causa venientis, inter abluendum smigmate adeo obliti essent et hunc caecutientem, detracta de collo torque, a domo protinus protruderent, pelvim subito absconderent habitumque continuo mutarent, iste vero diluto smigmate veluti homo novitius neque aulicos illos neque locum noscens torquem veteranorum dolo amisisset. Unde ea smigmatis obliteratio in proverbium abiit.

Reversi legati de discessu ineundo directe quidquam, petitionem autem sat[b] humilem nominationis aggrediendae retulerunt. Palatinum Podoliae se in hunc modum absolvisse dixerunt, quod hic generis sui praestantia morumque constantia praemissa, sermones quosvis circumspecte proferre consuesset, eum quoque non alio consilio, quam aedificandi publici commodi gratia se protulisse dixisset, consessui isti quidpiam[c] sinistri imputaret, neque de illo, verum istis quos quandoque errare contigeret, caecutiendi rationem a se prolatam tribueret. Eiusmodi vero homines de nomine proferre non recusaret, si universus ille consessus ad tabernaculum convenire eaque audire vellet. Quod si non obtineat, alio loco temporeque seu amice, seu etiam qua quisque forma cuperet, eosdem esset appellaturus.

Cikovius Succamerarius Cracoviensis sub tabernaculo addiderat extrema quaevis[d] consessum suum tentaturum potius, quam se invito electionem regiam continuari passurum. Cui Płocensis Episcopus responderat eam necessario hic esse peragendam iuxta foederis Varsaviensis praescriptum, quod violari nefas esset. Huic rursum responsum erat eosmet foedus illud transgressos, quod duodecima Maii eandem non inchoassent atque eo usque protraxissent; itaque si hanc praesenti demum die auspicarentur, foedus illud bifariam violaturos, neque confoederatione id contineri, ut rebus infectis discessus licitus non esset.

Profecti tandem tabernaculo legati illustres Ioannes Kostka Sandomiriensis Palatinus et Nicolaus Christopherus Radiuilius Aulae Lithuanae Marschalcus una cum fratre[2], extremam[e] legationem perorante Palatino in hunc

---

[a] P: extrusis. [b] P *ma* ad *zam.* sat. [c] O: quicquam. [d] P: quis. [e] O: ultimam.

[1] Mikołaj Mielecki. [2] Mikołaj Krzysztof Radziwiłł miał trzech braci: Jerzego, Stanisława i Albrechta. Mowa tu o Jerzym, gdyż dwaj młodsi byli jeszcze niedorośli.

sensum peragebant: Discessus imprimis decreti pericula obsecutura, continuo rerum omnium anarchiam Turcicumque bellum omnino instans necnon alterius conventus difficultatem, praesentis vero facilem exitum commemorabant. Studium suorum ad nominationem inclinatum, quam, quo libuisset modo aggredi vellent, praedicabant, suae propriae personae animum candidum neque praeiudicatum et eius regis, quemcunque isti creatum cuperent, cupidum Palatinus commendabat, obsecrans sedulo, ut sibi fides adhiberetur et, si non collegarum, at ipsorummet legatorum precibus id daretur, ut unius dumtaxat hebdomadis intervallo apud Stężyciam commoraretur. Iis Praefectus Sandomiriensis[1] omnium nomine respondit legatorum laborem studiumque commendans grateque excipiens, electionis regiae cunctos avidissimos eiusque solius gratia huc venientes, sed hanc communi fato tribuentes asserens[a]. Tot tantasque suas preces ab adversariis fastiditate rebusque anilibus distensas, inde contracto taedio plurimos suorum non alia intentione adductos abiisse[b], quam quod istos, qui adhuc restarent collegas, non regis nominationem, verum discessum conclusuros persuasissent, longo ordine recensens[c]. Legatorum personis confidentiam suam offerri, verum mentes suas itineri iam accinctas nec absentibus sociis fraudi esse volentes, suas vero in maiori equestris ordinis multitudine indictae alteri electioni affutura spes collocantes aperiens obnixeque petens[d], ut pars adversa idem secum consilium communicaret, cuius dumtaxat ineundi gratia certos deputatos nomine suo relinquerent, quibus potestatem concludendi concessissent. Discessus incommoda nulla declarans[e], quod eiusmodi non inusitatus Polonis antehac fuisset. Neque vero a Turca pacem usque ad tempus electionis offerre neve a Christianis spe forte obtinendi Regni plenis bellum aliquod metui debere. Ceterum de quorundam hostium incursibus sparsum rumorem, domos dilabi nobilitatem cogentem referens[f]. Ad extremum eius rei causa legatos se ad hoc missuros adiiciens[g].

Castellanus Biecensis[2] praesentibus adhuc legatis de verbis suis per Praemisliensem Castellanum[3] improbe retortis questus est deque alio, quem non nominarat, in conviviis famam suam scelerate proscindente, quem, si decoris memor famaeque tenax esset, non privatim neque in absentia sua, verum publice praesenti sibi quae sciret exprobrare oporteret.

Postea Stanislaus Gołuchovius a Sandomiriensibus a Palatino[4] praesenti sollemniter petiit, ne quidpiam se absentibus statuere aut etiam statutorum conscius esse vellet, quod quidem is alacriter spopondit.

---

[a] O *ma* tribuere *zam.* tribuentes asserens. [b] P: iri absentes. [c] O *niema* longo ordine recensens. [d] O: collocare. Quapropter obnixe petere se. [e] O *niema* declarans, *tylko* qui *przed* quod. [f] O *ma* cogere *zam.* cogentem referens. [g] O *niema* adiiciens.

[1] Andrzej Firlej. [2] Stanisław Szafraniec. [3] Stanisław Drohojowski. [4] Mowa tu oczywiście o Janie Kostce woj. sandomierskim, który nie przyłączył się do secesyi szlachty, tylko pozostał w szopie.

Absolutis legatis articuli causaeque discessus unis litteris, alteris protestatio obsignata sigillis senatorum et equitum manibusque subscripta est lectique deputati, qui conclusa capita ad optatum finem cum adversariis perducerent: Cracovienses Petrum Strzała Osuencimensem Iudicem et Georgium Niemstam, Posnanienses Andream Grodenium, Sandomirienses Andream Firleum Praefectum Sandomiriensem et Martinum Casanovium, Calissienses Laurentium Słupscium Iudicem Bydgostiensem, Siradienses Albertum Goricium et Stanislaum Prerembium, Łencicienses Lasotam Dembovium Gladiferum Łenciciensem, Russi Alexandrum Lascium Chelmensem Praefectum et Stanislaum Zołkevium, Lublinenses Petrum Cassovium Iudicem Lublinensem et Adamum Gorayscium, Bełzenses Stanislaum Miłosevium et Ioannem Łebscium, Vołynenses Alexandrum Zoravinium Clavigerum Lucensem et Basilium Hulevicium Tribunum Vladimiriensem, Płocenses Balthazarem Rachocium et Petrum Coslovium[a], Masovii Stanislaum Radiminium Praefectum Livensem, Albertum Renciaiscium, Petrum Graievium Wisnensem et Nicolaum Troscinium Łomsensem Praefectos nec non Stanislaum Parissum Varsaviensem Tribunum, Franciscum Zelavium Cernensem et Felicem Zesirenium Varsaviensem Subpincernas, Paulum Kossakovium, Bedricium[b] et Andream Ciolcum, Podlachenses Andream Wissinium et Georgium Mnossevium, Ravenses Chocivium et Iacobum Secimium[c]. His istae commissae conditiones: Primum omnium, ut operam darent, ut electio regis, quae tum sortiri exitum optatum nequisset, non alia, quam Varsaviensis confoederationis auctoritate in aliud commodum tempus locumque differretur, ne vero eadem praesenti conventu a paucissimo senatorum equitumque numero concluderetur. Conventus in cunctis palatinatibus soliti, electionis comitia praecessuri, indicerentur. Impedimenta omnia, quae praesentem conventum turbarent, omnino sedarentur, ne eadem futuram electionem pari modo distinerent, bellici apparatus prorsus tollerentur. Nec electio futura a quoquam alio negotio, quam ipsa regis nominatione auspicaretur. Interim ne quisquam ab exteris principibus secundum vetera pacta privatim ullas legationes litterasve susciperet, neve foras dimitteret. Tempus ea comitia electionis interiacens certa limitum[d] defensione ita provideretur, ut centuriones militesque conscriberentur, proventuum Reipublicae omnium, unde exercitui stipendia persolvantur, diligens inquisitio fieret istique per Thesaurarium tam militibus quam Infanti Annae dispensarentur. Cracovia, Kiiovia, Camenecium, Scepusium[e] validis praesidiis munirentur. Potenti hosti arcendo generalis expeditio more solito ineunda indiceretur. Iudicia ordinata, seu generalia, seu specialia per omnes provincias celebrarentur, peregrinorum

---

[a] O: Koslouium. [b] P: Bednicensem. [c] P *ma powyższe nazwiska wypisane na marginesie w polskiem brzmieniu:* Gorzycki, Żołkiewski, Miłoszewski, Łebski, Hulewicz, Kozłowski, Renczayski, Trosczyński, Parys, Zelawski, Zesirzenski, Kosakowski, Biedrzycki, Ciołek, Wyszynski, Mnoszewski, Chociwski, Secimski. [d] O: limitum regni. [e] *W rękopisach jest* Sepusium.

vero militum tanta colluvies, quae Stęzyciam tunc adducta esset, ad fines usque Regni vicissim reduceretur, ne damnis incolas Regni afficerent, secus facientes legibus ea de re dudum sancitis mulctarentur. Ea omnia deputati non aliter quam coniunctis cum adversa parte sententiis decernerent darentque operam, ne adversus eadem capita quidquam aliter concluderetur.

Non. Iunii *[5. VI.]* Domino dicatis cuncti, qui discessus censores exstiterant, deputatis relictis, pars terra curribus, pars navigiis per Vistulam Veprumque domos dilapsi sunt. VIII. Id. Iunii *[6. VI.]* illi, qui tabernaculo insedere consueverant, [a]concursu facto partim frementes, partim maesti, quod optatum finem per absentiam adversariorum assequi nequirent, de suo quoque exitu deliberabant, deputatis vero ex adverso[a] conditiones sibi mandatas sedulo exequi enitentibus, a senatu[b] vero petentibus, ne patriam adeo odiis laborantem eamque fere divisam laceram relinqueret atque censuram suam oblatis articulis adhiberet et invicem secum, qui amplissima habuissent a collegis absentibus mandata, consuleret. Tum quidem senatus variabant sententiae maiorque horum multitudo fuit, quae perniciosam regis electionem citra absentium voluntatem appellaret, plerique vero, utpote episcopi et Lithuani, eandem vel ab aliquot personis absolvi posse praedicabant. Dolebant quippe, et horum maxime Plocensis Episcopus[1], consilia sua totque impensas in cassum plane abiisse, nec voti se compotes exstitisse.

[c]Ea vero die Comes Gorcanus[2] amplo equitum et peditum comitatu curruumque et armorum ac tormentorum numero stipatus, dum Maiorem Poloniam versus tenderet, isthac profectus est qua penes tabernaculum via dirigebatur. Qua tympanorum tybicinumque clangore et egregio ordine ducta acie ita spectatorum oculos oblectabatur, ut cuncti, senatu solo sellis insidiente relicto, ad conspiciendum agmen concurrerent, inque illa solitudine Vilnensis Castellanus[3] fremens ad hos exclamaret, ne porro totius Poloniae aciem admirarentur, solitudinem scilicet suam Gorcanique adversariorum principis splendidum discessum indignatus[c].

Postridie cum senatus ullam deputatorum rationem duceret nec aliqua cum istis inire consilia vellet, quod non per legatos tantam rerum molem absolvendam asseveraret, iidem crastinam diem discessui suo assignarunt,

---

[a—a] O *ma następujący ustęp*: videntes tantam temeritatem eorum, qui ab illis dissenserant, quod neque Regni periculorum neque iustarum conditionum rationem haberent ob eam solam causam, quod praevalere non poterant, ne aliquis ex familia Austriaca nominaretur, tam insolenter discessere, maesti consultabant, quo pacto tandem in bono aliquo statu Republica constituta ipsi etiam conventum illum solvere possent. Deputatis ex adverso *zamiast ustępu od* concursu facto *do* deputatis vero ex adverso. [b] O: senatum. [c—c] O *ma następujące zdanie*: Ea porro die Comes Gorcanus conquisito comitatu, qui se penes tabernaculum, ubi senatus conclusus erat, deducerent superbe admodum clangore tubarum adhibito versus domum proficiscendo, senatum illum praeteribat. *zamiast ustępu od* Ea vero die *do* indignatus.

[1] Piotr Myszkowski. [2] Prawdopodobnie Stanisław. [3] Jan Chodkiewicz.

praesertim cum iam paucus ea die adversariorum numerus relictus esset. nec electio perfici ab istis posset. Id tum omnium optimum effectum, quod Nicolao Senavio, Palatini Russiae dudum defuncti filio, Stryensi Praefecto, pecunia, quae MDCC militibus in Podolia alendis sufficeret, numeraretur, in quam custodiam limitum MDC floreni adderentur[a].

Tandem VI. Id. Iunii *[8. VI.]* adversariis dilapsis deputati litteras conscriptas, quoquo versus nomine suo, per universas Regni provincias dimiserunt, quibus contemptum sui ab adversa factione illatum significabant conventusque per palatinatus ad V. Id. alterius mensis *[11. VII.]* indicebant. Qui cum Srodae quoque a Maioribus Polonis celebrandus et per Praefectum Generalem[1] publicandus esset, multi, qui tum Posnaniae aderant, hunc publicari vetabant, quod inusitato more, nec ab iis personis, quae auctoritate pollerent, indictus esset; verum Abrahamus Zbąscius, rerum omnium discrimem considerans, nobilitate astipulata apud Praefectum obtinuit, ut idem per praeconem promulgaretur, quo necessitatem Reipublicae eundem extorquere dissereret.

Itaque ad praedictam diem assignatam[2] magnus senatorum et equitum partis utriusque horumque, qui periculi novitate perculsi rem totam diligenter perscrutari desiderarent, Srodam confluxit, ubi imprimis Marschalcus Summus[3] Calissiensisque Iudex[4] de conventu perperam ab hominibus privatis Grodenio et Slupscio citra voluntatem suam praefixo queritabantur. Quibus cum ostensum esset magis necessarium, quam legitimum conventum illum, similem scilicet tot aliis in interregno peractis, non quidem ex praescripto legum indictis, videri [b]universaque nobilitas eundem approbaret[b], tum demum a Comite Gorcano[5] brevibus verbis dolor ex dissidio atque pervicacia adversae partis, qua tot periculis Rempublicam afficerent, conceptus commemoratus est censuraque facti a cunctis equitibus postulata.

[c]Iudex porro Calissiae ad hunc modum suorum progressum tuebatur,

---

[a] O *ma po* adderentur *następujący ustęp, niedorzecznie zepsuty*: Verum ii postea, qui in tabernaculo remanserant se errasse agnoverunt, nam regem post secessum adversariorum elegerant. Omnium deinde iudiciis et sententiis comprobatum fuit, ut Regnum obtineret, cum eo tempore advenire posset, antequam illi in tanta varietate in consiliis convenirent. [b—b] O *niema słów od* universaque *do* approbaret. [c—c] O *ma następujący ustęp*: Iudex porro Calissiensis, qui cum iis erat, qui Stęziciae in tabernaculo remanserant, tum ex sua quam aliorum parte defendebat, quod illi non ex schedula a factionibus conscripta, sed vera relatione de qua ipsi experientia frequenti non dubitarent ea adferant. Illos nimirum, qui a consueto loco sese excepere, inconsulte fecisse ductosque factionibus multis malis Rempublicam affecisse. Nam cum consilia sua ad eum quem volebant finem perducere non possent, sese disiunxere. Postremo vero liberis hominibus libera suffragia adimere conatos esse, cum omnino quempiam ex domo Austriaca nominare vetassent. Ita demum Rempublicam illos reliquisse, ut si id eveniret, extra illos nullus alter eius mali causam praebuisse, merito dicendus esset. Et an bene vel male ea fecerint temporis successus docebit et conventus arbiter fiat, *zamiast ustępu od* Iudex porro Calissiae *do* causam praebuisse.

[1] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [2] 11 lipca. [3] Andrzej Opaliński. [4] Dobrogost Potworowski. [5] Stanisław.

ut diceret non se quidem chartam sigillis munitam in medium afferre, et quod nuda sua verba hactenus fide dignissima haberentur et quia chartae eiusmodi saepe in perniciem Reipublicae editae fuissent, verum haud aliter affirmare, quam comitia Stężyciensia ob praegnantia magnique momenti negotia Reipublicae incumbentia, quae deliberatione indigerent, protracta fuisse. Ceteros, qui disiuncti a se essent, iudiciorum atque defensionis Regni formam non se cum illis tantum, verum cum ceteris omnibus, quibus idem munus attineret, statuere nec alibi, quam loco solito, voluisse, haec an utro imputanda essent, iudicio omnium committere. Eos porro, qui tum secum dissentirent, incertum quo consilio inchoatos congressus dissolvisse, in locum ignobilem secessisse solvendorumque comitiorum causam praebuisse[c].

E contra Pryemius ad litteras authenticas tot hominum sigillis manibusque munitas sese referens petiit, uti eae publice deliberateque audirentur. Eas cum Reipublicae dispendio coniunctas, nequaquam appellandas existimans, quod cunctae Polonae leges atque privilegia et diplomata non alio quam eodem pacto in locis publicis sancita, nec in perniciem, verum salutem, velut columnae Reipublicae, condita essent. Quod enim aut certius, aut antiquius litterarum monumentis, quae dictorum factorumve indices et secunda quasi memoria essent? Stężyciensem vero conventum anilibus dumtaxat disputationibus consumptum asseruit, quo non de gravi praeclaroque rerum pondere, verum de lana (ut est in proverbio) caprina controversum esset, et eadem, quae semel negarentur, iterum magna levitate concederentur. Contemptus quisnam maior exspectari deberet, quam fratres collegasque suos per omnia pares ita spretos, ut nec per tantum tempus liberae electioni eandem obnixe emendicantes adhiberentur, nec consiliis apprime salutaribus velut indigni admitterentur? An ea, quae foris domique[a] conservandae paci maxime attinerent in tanta rerum confusione levia crederentur, quae quidem unica mederi tot malis possent? Eaque demum lege sancita isthaec voluissent, si a cetera nobilitate in conventibus approbarentur. Et quidem peccatum a se esset, ceteri perlectis litteris iudicarent. Id omnium impensissime considerarent, quanti pretii tempus tantum totque impensae non malo solum, sed et dedecore Reipublicae consumptum, aestimarentur.

Dum vero ultro citroque sermones haberentur et cuncti de more extra templum suffragia absolverent et biduum ea deliberatione absumerent, [b]a pleraque omni nobilitate exclamatum est eos, qui necessitate adducti in aliud tempus electionem distulissent, optimo in Rempublicam studio perfecisse

[a] P: denique. [b–b] O *ma następujące zdanie*: Comes Gorcanus Petrum Grodzecium et Lucam Iaraczevium instruxit, qui acclamatione quadam gratias agerent iis, qui ab illo Stęziciae tabernaculo discessere, verum ea arte reliqua nobilitas animadversa Grodziecio responsi dedit, quod ea suo, non omnium nomine faceret. Res postea ad contentiones devenit, *zamiast ustępu od* a pleraque *do* excusabat.

magnaeque istis actae gratiae, litterae illae Stęzycii conscriptae et obsignatae magna attentione lectae. Alias Marschalcus Summus[1] contrarias protulit, quas idem Radlini[2] proprio Marte cum summa styli et argumentorum elegantia copiaque scripserat, verum quod privatim nec authentice ederentur, minus attente auditae sunt, quibus quidem is rationes consilii sui excusabat[b]. Tandem cum nullus optatus colloquiorum finis appareret resque non ad concordiam verum seditionem magis exulceratis animis spectaret, tandem a Medirecensi Castellano[3] eiusmodi medium propositum est, ut ab Archiepiscopo alia convocatio indeque electio indiceretur. Illi enim, qui deputatos Stęzyciae relinquerant, secundum eorum praescriptum Colensia comitia, quemadmodum Minores Poloni Corcinensia[4], ad diem IX. Kal. Sept. *[24. VIII.]* praefixa inire futuramque electionem pro XVII. Kal. Nov. *[16. X.]* Stęzyciae celebrare constituerant. Adversarii porro, quia contra morem legesque et consensum suum edicta esset, idem prohiberent. Itaque Castellani Medirecensis propositum placuit, quod nec deputatorum edictum approbare videretur, electioni vero alteri quam citissime nec magnopere distante tempore studuisset. Lecti igitur legati Ioannes Conarius Castellanus et Nicolaus Zernicius Proiudex Calissiensis, qui quam celerrime Archiepiscopo adito conventus Srodensis nomine peterent, ut is pro debito suo convocationem generalem Regni cunctis provinciis, ne istis postea inscitiae excusandae causa pateret, significatam Varsaviae ad XII. Kal. Oct. *[20. IX.]* promulgaret, eidem ostenderent, tempus illud nequaquam breve, verum adventui Lithuanorum sufficiens fore. Quod si is cum petitionis suae tum Reipublicae causa recusaret, certo persuaderent Maiores Polonos aliam consulendi de se viam capessuros; conventu vero alteri[a] Srodam ad XII. Kal. Sept. *[21. VIII.]* designato et per Calissiae Palatinum[5] et Castellanum Posnaniensem[6] palatini vicesgerentem publicando pro debito atque consuetudine interesset. Iisdem legatis litterae fidei praestandae gratia datae.

Ceterum quod magna ob penuriam salis, cuius tunna iam Gedani sexdecim florenorum pretio veniebat, contentio agitaretur et plerique in Slupscium[7] plerique in Cuiavios, plurimi vero in Castellanum Leopoliensem[8] eius inopiae culpam reicerent, quapropter Severinus Palencius ad Cuiavios, proxime conventum Radeoviae similem celebraturos, missus est. Qui Maiorum Polonorum nomine hos admoneret, ne cum sal e Russia Bydgostiam Vistula transmitteretur ipsi, ut bis consuessent, violenter idem diriperent, quandoquidem ritu consueto iuxtaque praescriptum legum illud disponendum esset,

---

[a] P: conventum alium.

[1] Andrzej Opaliński. [2] Własność Opalińskiego w woj. kaliskiem (dziś w W. ks. Poznańskiem). [3] Andrzej Górka. [4] Nowe Miasto Korczyn u ujścia Nidy do Wisły, zwykłe miejsce generalnych sejmików małopolskich. [5] Kacper Zebrzydowski. [6] Piotr Czarnkowski. [7] Wawrzyniec Badura Słupski był sędzią bydgoskim i żupnikiem. [8] Stanisław Herburt był starostą samborskim, a z żup tego starostwa pochodziła sól, sprowadzana do Wielkopolski.

nec Cuiaviorum tantum, verum totius Maioris Polonae gratia id ipsum Bydgostiam adveheretur.

Eodem conventu Stanislaus Pryemius de Ioanne Rossnovio questus est, quod is proximis temporibus Gniazdovium, sororis suae filium, Gnesnae decumbentem, irruptione in hospitium eius facta, atrocibus in cubili eiusmet vulneribus immanissime affecisset, nullo neque imbecillitatis, neque morbi precumque decumbentis habito respectu, unde paulo post idem Gniazdovius morbo lethalibus vulneribus aucto fatis concessisset. Nec tamen in tanta licentia ipsa barbarie efferatiore homicidam eidem conventui interesse puduit, quem Ioannes Zborovius [1] patrati facinoris insontem praedicabat, quod Gniazdovium priorem hospitio prosilientem in hunc impetum fecisse affirmaret, qui paulo ante Słupciae [2] eidem manum amputasset, itaque hunc priora vulnera ultum, vim etiam illatam vi repulisse diceret; verum enimvero legibus patriis constat nemini cuiusvis iniuriae vindictam, quae non sit prius per idoneos homines praenuntiata, liberam esse secusque procedentem infamia mulctari.

Conventu Srodensi soluto Marchiae Brandeburgensis incolae iniuriam quandam a Referendario [3] in limitibus Regni propulsatam, quam ii ultro illatam credebant, a multo tempore sensum protendendis suis finibus, iussu Principis inchiantes, armati Drahimum [4] versus, quae Referendarii praefectura erat, tendentes, saepem dumtaxat quandam, in suo fundo exstructam rati, diruerant. Cuius adventus factique fama ita Maiores Polonos affecit, ut non minus, quam si hostilis exercitus immineret, pavore exciti hosti occursuros se segniter tamen praepararent, re vero diligentius comperta tantus apparatus in derisum omnino verteretur. Neque mirum cuiquam videri potest, in tanta desidia reique oeconomicae cura, quantam ulla aetate Polonia experta esset, pavidam etiam fuisse nobilitatem, cum ea domi dumtaxat delitescens et segni otio turpique fenori intenta, non armorum tantum, verum conventuum etiam Reipublicae laborantis peropportunorum ullo studio teneretur. Et meliores tum aratores, quam bellatores reique rusticae, quam publicae amantiores reperirentur; paucique admodum, qui hoc opere fere nominantur semperque iidem amore patriae capti non sumptibus, non valetudini, non difficultatibus parentes, die nocteque laborantes, tot conventus atque consilia obirent. Isti vero agricolae atque feneratores, quorum illi vigilias agerent, ne gratiam quoque referrent, fenoribus vero eosdem etiam aggravarent, nullam regis ordinisque curam gerentes, publicorum vero edictorum in latebris suis censuram adhibentes, iudicia sola, quibus fenus debitum emungerent, desiderantes.

---

[1] Starosta odolanowski. [2] Prawdopodobnie Słupca, miasto w woj. kaliskiem (dziś w gub. kaliskiej, w pobliżu granicy W. ks. Poznańskiego). [3] Stanisław Sędziwoj Czarnkowski. [4] Drahim, starostwo w woj. poznańskiem (dziś w połdn. części Pomeranii).

Conventus Srodensis die[1] adveniente aliquanta procerum equitumque frequentia eodem confluxit. Primum omnium legati[2] auditi, qui Archiepiscopum Loviciae se offendisse muniaque legationis abunde absolvisse referebant. Hunc vero Maiorum[a] Polonorum petitis obsecundare et[b] convocationem indixisse, verum paulo ulterius nempe ad tertiam Octobris diem protraxisse[3], conventum Srodensem approbasse, cui se propter valetudinem adesse nequire. Ei convocationi, quod citra prioris conventus decretum[4] promulgata hiemique etiam proprior esset, adversabantur plerique, ii potissimum, qui sese apud Stęzyciam a tabernaculo seduxissent, iidem vero[c] Colensia comitia[5] de more observata et hoc tempore (ob ceterorum Maioris Poloniae palatinatuum eodem pro die iam assignata vel paulo ulteriore, scilicet altero post eum conventum hebdomade, conventum atque mutuum consensum) peropportuna expetebant. Verum cum id obtinere nequirent adversariorumque principes Rokosovius[6] Sremensis Castellanus et Referendarius[7] cum Generali Praefecto[8] obstantes pro futura convocatione nuntios Petrum Potulicium Premetensem[d] Castellanum, Zernicium[9] Subiudicem et Mieskovium Pincernam Calissiensem necnon Sebastianum Palencium, Christopherum Melinium atque Stanislaum Kierscium pronuntiassent, iidem per Ioannem Zborovium protestati sunt nuntios se quidem ullos designare velle approbareque, ceterum, si convocationi cunctarum provinciarum praesertimque Minorum Polonorum nuntii praesentes afforent concorsque decretum publice edictum fiat, ei se libenter assensuros, de quo si non conveniat, eo sese praeparaturos, quo ceteros conventuros resciscerent. Credebant quippe Minores Polonos convocationi contrarios, deputatorum sententiam electionem apud Stęzyciam dudum decernentem[10] haudquaquam mutaturos, quibus ipsimet astipularentur, convocatione vero eandem electionem in longius multo tempus protractam fore rebantur.

Per id tempus Sophia, Sigismundi Augusti Regis soror, Ducis Brunsvicensis coniunx vidua vitam cum morte commutaverat[11] missusque ab Anna

---

[a] O: nuntiorum. [b] O: obsecundantem, convocationem. [c] O: disiunxissent iidemque. [d] P: Praemensem.

[1] 21 sierpnia zob. powyżej str. 353. [2] Jan Konarski kasztelan kaliski i Mikołaj Żernicki podsędek kaliski, zob. powyżej str. 353. [3] Uchański do senatorów (przesyła uniwersał zwołujący konwokacyę) i sam uniwersał, zwołujący konwokacyę na 3 października, oba datowane ze Skierniewic, zob. Uchańsciana II. 300 i V. 773 (Uniwersał drukowany także u Theinera, Annales ecclesiastici II. 93). [4] Sejmik w Środzie uchwalił wezwać prymasa, by zwołał konwokacyę na 20 września do Warszawy, zob. powyżej str. 353. [5] Sejmik w Kole 24 sierpnia był jednym z postulatów sejmika w Środzie, zob. powyżej str. 353. [6] Jakób. [7] Stanisław Sędziwoj Czarnkowski. [8] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [9] Mikołaj. [10] Szlachta, która urządziła secesyę w Stężycy, stała na tem stanowisku, że elekcya w Stężycy nie doszła do skutku i została odroczona, zob. powyżej str. 349. [11] Zofia, wdowa po Henryku ks. Brunszwickim zmarła 28 maja w Schoeningen.

Infante Referendarius[1], qui funeri interesset atque ea, quae successionis iure ad se devolverentur, sedulo repeteret.

At Minoris Poloniae proceres: Episcopus[2] et Palatinus Cracoviensis[3] necnon Siradiae Palatinus[4], Cancellarius[5] atque Procancellarius Regni[6] haudquaquam labenti distractaeque Reipublicae deesse volentes Cracoviam convenere indeque capto consilio litteras ad proceres Lithuaniae Vilnam octava Augusti die congregatos ablegavere. Quibus isti perendie responsum eiusmodi per litteras a quindecim senatoribus subscriptas dedere: posteaquam[a] Minores Poloni sibi decimum aut decimum quintum Octobris diem locumque Varsaviam, vel si id fieri nequeat, Livum ac Vegrovum[7] contigua oppida Lithuaniae propiora futuro conventui generali assignassent, interim vero Archiepiscopus patentes sibi litteras misisset, quibus convocationem Regni Varsaviam ad tertiam Octobris diem indixisset[8], se quidem huic ad hunc modum rescripsisse, ut duabus de causis ei convocationi interesse ullatenus possent: prima, quod res mali exempli videretur citra suum consensum conventus a quoquam edictos pati, altera, quod in summo esset tum Lithuania discrimine ob vastatam per eos fere dies, quibus Stęzyciae comitia fiebant, a Principe Mosco immaniter Livoniam. Quippe is per Magnum Ducem, Regis Daniae monoculum fratrem generumque suum[9], exercitu infesto misso, Pernavam urbem arcemque munitissimam, mercibus, apparatu bellico opibusque plurimum abundantem, ad mare Baltheum sitam compluresque alias arces occupaverat, inaudita crudelitate in victos desaeviens. Quo quidem partim dispendio, partim terrore Livones afflicti ingentibus a se precibus efflagitarent, ne eis velut concivibus ope quam celerrima deessent; se porro tanta praemi[b] inopia, ut ni a Polonis subsidia confestim mittantur, desperatum de tota Livonia foret; quapropter obnixe petere, ne Poloni pro ea fide atque munere, quo sibi astringerentur, sese deserant debitaque auxilia quam citissime permittant. Ceterum de ineundo conventu, ad quem se Minores Poloni vocassent, pari se hos, qua Archiepiscopum, ratione absolvere, scilicet praedictis implicitos malis utrique adesse nequire. Verum ne se morae studiosos arbitrarentur, ceteris id quidem concedere, ut si conventus iste ad IV. Kal. Nov. *[29. X.]* inter Livum et Vegrovum indiceretur, eidem non gravatim sint affuturi.

Minores tamen Poloni et his adiunctae provinciae, nempe Cracovienses, Sandomirienses, Russi, Podolii, Lublinenses et Bełzenses tam senatores utriusque ordinis, quam equites secundum deputatorum apud Stęzyciam

---

[a] O: quod post eam. [b] P: se vero tanta parui.

[1] Stanisław Sędziwoj Czarnkowski. [2] Franciszek Krasiński. [3] Piotr Zborowski [4] Olbracht Łaski. [5] Walenty Dembiński. [6] Piotr Dunin Wolski. [7] Liw i Węgrów, miasteczka nad rzeką Liwcem, rozgraniczającą Mazowsze od Podlasia, odległe od siebie o kilka kilometrów. [8] Zob. powyżej str. 355. [9] Książę Magnus był żonaty z Maryą, synowicą Iwana.

praescriptum[1] Corcinum[2] ad IX. Kal. Nov. *[24. X.]* convenerunt, ibique magna frequentia et uno consensu diploma ediderunt, quo imprimis dolorem suum ex conventu Stęzyciensi irrito eventu consumpto perceptum declarabant. Indeque pericula undequaquam Regno imminentia, quae per absentiam regis in unum acervum coirent, recensebant, licentiam nempe atque magistratuum contemptum apud omnes ordines invalescentem, rege iudice et custode iustitiae atque honestatis absente eo vehementius auctum, tot quoque damna a barbaris hostibus illata, plura vero etiam speranda, quae averti a Regno non nisi a rege fortissimo vindice possent. Proinde, quo tutior atque celerior ad novum creandum regem aditus pateret et electio, quae Stęzyciae non successisset, paulum dilata continuaretur, proceres suorum palatinatuum per legatos suos paulo ante petebant, ut hi electionis tempus una cum ceteris collegis indicerent. Isti porro Archiepiscopi de futura convocatione[3] secum communicatam sententiam referebant. Sed equites, quantum celeritas momenti in eo negotio praestet considerantes et convocationem electionem praecessuram morae causam futuram existimantes, id in unum incumbebant, ne ista diutius protraheretur, eiusque rei gratia ad Maiores Polonos, Lithuanos et Prussos eiusdem negotii admonitos praemittebant, atque praecipue in Maiorem Poloniam duos legatos Bartholomaeum Zelenium Stęzyciensem Praefectum et Ioannem Plazam, qui futuris Colensibus comitiis interessent, ablegabant. Qui scilicet omnino darent operam adito Archiepiscopo, ut is convocationis indictae mutato consilio electionem cum collegis quam citissime indiceret; quod si is recuset, ut Maioris Poloniae proceres cum praedictis legatis suis eandem, si fieri queat, ad VI. Kal. Nov. *[27. X.]* designarent, eumque consensum vel Archiepiscopus vel iidem Maioris Poloniae senatores legatique sui curriculo Lithuanis et Poloniae palatinis significarent, quo videlicet commodius conventus soliti particulares in provinciis celebrandi electionem praecessuri a palatinis assignarentur. Quod si id non succedat atque convocatio ex Archiepiscopi praescripto promulgata sit celebranda, duo terrestres nuntii: Casimiriensis et Crepicensis Praefecti[4], a Minoribus Polonis eandem inituri lecti sunt, qui nil aliud sint confecturi praeterquam senatum Minorum Polonorum equitum nomine endmonituri, ut ea convocatione quidquam omnino in consilium vocarent, quam celerrimam electionis renuntiationem, nec biduo diutius ea de re deliberarent. Eodem diplomate iudiciorum ratio descripta est, verum irrito effectu, quippe quod ea nusquam exequeretur. Scitum quoque cunctos praedictarum provinciarum equites ad bellum, si quod immineat, ita parari oportere, ut illud absque cunctatione propulsare fide quam patriae deberent obligarentur. Informationis porro, quae Zelenio

---

[1] Szlachta w Stężycy postanowiła, że przed elekcyą mają się odbyć sejmiki, zob. powyżej str. 349. [2] Nowe Miasto Korczyn. [3] Naznaczona na 3 października, zob. powyżej str. 355. [4] Mikołaj Firlej i Mikołaj Wolski.

Plazaeque data est, prolixis disertisque verbis descriptae formam recensere piguit, quia summa iam eius esset recitata[a].

[a] O *ma po* recitata *następujący dłuższy ustęp, który dano poniżej odmiennym drukiem:* Hoc loco non praetereundum esse existimavi, quod licet publico nomine Zelenius cum Plaza a Minoribus Polonis ad Maiores missi erant, tamen plerique, inter quos Palatinus Cracoviensis[1] cum Saffranecio Castellano Biecensi et cum Firleo Capitaneo Sandomiriensi, quidam aliud spectabant, nimirum ut perquirerent et percontarent animos amicorum, quis status rerum in futura regis electione sit. Nam licet in Stęzyciensi conventu inter istos et Comitem Gorcanum[2] et eius asseclas, ut in regem eligerent Vilhelmum Rozembergium Bohemum, consensus consiliorum fuit, tamen cum vidissent, consilia eorum de Rozembergio ad effectum perduci non posse, de alio subiecto Palatinus Cracoviensis cum Saffranecio cogitare inceperunt et per Plazam pertentare animum Gorcani et eius amicorum voluerunt, quod ut eo maiori silentio tegi posset, Plazam, qui conscius eorum omnium fuit, in Poloniam publico nomine miserunt. Quomodo autem Rozembergius inter Polonos tam amplum sibi nomen comparaverat, paulo apertius describendum est[3]. Post mortem Sigismundi Augusti Regis missus erat a Caesare domino suo cum Persthinio in Poloniam, ut nomine Caesaris impetraret pro filio Imperatoris Hernesto Poloniae Regnum[4]. Qui a nostris quibusdam persuasus publice causam Caesaris filii appetens, privatim de se eligendo animos quorundam pertentare cepit, ita quod cum Saffranecius homo popularis abhorreret ab Henrico Andegavensium Principe, qui postea in Regem electus erat, neque domui Austriae favebat, hunc solum adinvenit, quem eis opponeret maxime et cum splendore familiae et opibus et cognitione linguae Bohemos excellebat ceteros. Sed eo tempore res ad optatum finem perduci non poterat. Post discessum Henrici Regis hoc ipsum suum consilium Saffranecius ad effectum volebat perducere, sed adiutore aliquo potenti opus habebat, Palatinum Cracoviensem factione et clientibus potentem in societatem sibi asciscere cogitavit, eam viam iis rebus adinvenit. Existimabant plerique excessuum omnium Henrici Regis consultorem fuisse Palatinum quodque et confirmatio legum data nobilitati non esset eum praecipuum suasorem existimabant, ut ab omni nobilitate maximo odio prosequebatur. In tantum haec indignatio evaserat, ut in Prossoviensi conventu non mediocre vitae suae periculum Palatinus a nobilitate adiit, conivente Saffranecio et quasi Palatinum defendente et excusante, ut eum sibi eo obsequio magis devinceret. Palatinus itaque videns se favore nobilitatis destitutum per Saffranecium Biecensem Castellanum, Firleum Praefectum Sandomiriensem, homines populares, aditum ad favorem nobilitatis praeparare sibi constituit, significans illis privata consilia secum velle commu-

[1] Piotr Zborowski. [2] Stanisław. [3] O kandydaturze Rozemberga na tron polski, zob. Wierzbowski T., Двѣ кандидатуры на польскій престолъ Вильгельма изъ Розенберга и Эрцгерцога Фердинанда 1574—1575. Варшава 1888. (Wychodziło pierwotnie w Варшавскія Университетскія Извѣстія 1888—1889). Materyały do tej kandydatury z trzebońskiego archiwum ks. Schwarzenberga wydał Wierzbowski T., **Матеріалы по исторіи кандидатуры на польскій** престолъ Вильгельма изъ Розенберга 1574—1575. Варшава 1887 (В. У. Изв. 1887—1888).

[4] Zob. powyżej str. 9.

Ceterum haec Archiepiscopi importunitas, qua is in convocatione publicanda et protrahenda utebatur, electionis brumalis difficultas, qua plerisque frigorum atque divertendi angustiae pertaesis libertas suffragandi praeriperetur, futuri veris aestatisque, quibus hostium conatibus amplissimus campus, si rege carendum esset, aperiretur, [a]Imperatori Turcici apparatus, quo Poloniam aggredi accingeretur, ab eodem tres arces: Modricamenum, Tounam et Samoscam Caesari in Ungaria ereptae necnon Sandinossum, Scitnicum ipsaque Cassovia[1] ad tentandum meditata, a Caesare item collecti exercitus, qui finibus Poloniae imminerent, Praecopensium Tartarorum Ducis animus, quo is non solum intentus, verum paratissimus invadendae Russiae inhiaret, in Livonia item Pernava a Mosco erepta recensebatur, quae tot dispendia undique Poloniae imminentia cunctorum mentes ad eligendum quam celerrime regem concitarent.

Iisdem temporibus in Transsylvania Caspar Bekessus, unus ex intimis quondam proceribus Ioannis Sigismundi Transsylvaniae Reguli, praelatum sibi electumque a Transsylvanis in Principem Stephanum Batoreum, virum inclitum, quondam collegam suum, aegerrime ferens altumque conceptum dolorem in apertum plane evomens, aliquot milium militum exercitum conscripsit, Principem ipsum seu Palatinum bello aggressurus. Cui Batoreus decoris sui non minus quam salutis memor cum instructo item exercitu

---

nicare neque ab eorum sententia discedere. Qua arrepta occasione Saffranecius ita eum sibi obstrictum reddidit, ut etiam chirographo fidem suam Saffranecio obstringere non dubitavit in omnibus sequi eius consilium, in eligendo quoque Rozembergio non tantum cum fratribus et amicis ei assentiri, sed et per Stanislaum Priemium, Stanislaum Comitem Gorcanum cum eius asseclis in sententiam suam protraxere; miseratque Ioannem[2] Zborovium fratrem suum cum uno tantum comite ad Rozembergium suo et sociorum nomine de condicionibus cum ipso concludendis omnibus, sed cum Stęzyciae persenserunt electionem Rozembergi ad finem perduci non posse, de alio subiecto cogitantes Plazam ad pertentandos amicorum animos sub praetextu legationis publicae in Maiorem Poloniam miserunt.

a—a *W* O *urywa się niedokończony okres na* aperiretur *i dalej niema dłuższego ustępu od* Imperatori Turcici apparatus *do* similis discriminis habens socios, *zob. str. 360.*

[1] Modricamenum (po węg. dosłownie Kékkö), Somosca (właściwie Somoskö) są to zamki w komitacie Nógrád, między rzekami Ipola a Sajo, na półn. od Wacowa i Ostrzychomia. Touna będzie to prawdopodobnie zepsuta nazwa z Tunnot (dzisiaj Fönyod) w komitacie Somogy na połd. wybrzeżu Balaton (Jezioro Błotne). Zamki te zostały zdobyte w 1575 r. przez Turków, a Maksymilian musiał zrzec się ich w rozejmie w tym roku zawartym. Niewiadomo natomiast, coby to były za miejscowości Sandinossum i Scitnicum. W tym czasie posunęli się Turcy pod same Koszyce i spalili tam cztery wsie Hilwegardo, Wendek, Lento i Zilas — może więc powyższe nazwy odnoszą się do którejś z tych miejscowości. Por. Hammer-Purgstall, Geschichte des Osmanischen Reiches, IV. 21, 22; Csánki Dezsö, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában (Historyczna geografia Węgier w czasach Hunyadych) Budapest, I. 90, 91 (1890) II. 605 (1894)
[2] Błędnie; do Rozemberga pojechał Krzysztof Zborowski, zob. Wierzbowski T. o. c. str. 3.

occurrit, perduellem hostem oppressurus. Antequam vero proelium ineundum esset, vir invictae virtutis et incomparabilis pietatis per legatos Bekessum monuit, ne efferato animo sese, qui Divina providentia ex collega dominus eius exstitisset, lacesseret armaque omnino deponeret. Quod si is recuset necnon nisi exercitu decertandum cupiat, id saltem consideret tantam insontium Christiani nominis hominum multitudinem utrinque coactam saevo bello immerito cumque summa iactura et ignominia enecari nefarium et impunum esse. Quapropter amotis utrinque copiis, si vir sit, se unum, cuius sanguine adeo sitiat et cui vitam cum imperio tantopere invideat, petat manuque decertet, sic quidem, ut alterutrius vita imperium quoque terminaretur. Sed Bekessus causa belli deterior animoque impar milite fretus, acie dimicandum constituit. Proinde adventanti Batoreus multis lachrymis dolorem, quem ex civili et calamitoso bello caperet denuntians, tanquam funesti certaminis culpa se purgans, non magis viribus quam pietate instructus occurrit cruentoque et memorabili proelio, non ducis solum sed et militis officio functus, fudit fugitque, Fugarassum arcem, hostium sedem munitissimam cunctasque possessiones occupavit. Bekessus aliquot dumtaxat sociis comitatus evasit, copiisque et facultatibus simul amissis Cracoviam profugit atque aliquamdiu ibi moratus est[1].

At in Polonia inaudita fere siccitas vere, aestate, autumno et hyeme denique aestivalium segetum, quas arefecerat, penuriam fecit, amnium vero undas adeo minuit, ut iis passim fere privaretur ipsaque Vistula infra Dobrinum multis locis vadabilis fieret, unde nec sal e Russia per Sanum in Vistulam permeari potuit. Eodem tempore in autumno Czarnkovii[2] Maioris Poloniae oppidum fortuito incendio conflagravit, plurima alia pagosque innumeros ingenti aestu materia igni iuncto absumptos, similis discriminis habens socios[a].

Porro Minorum Polonorum legati[3] Colo appropinquantes, cum conventum eum antiquitus observatum, quorumdam, uti diximus[4], contentione Srodae sublatum accepissent, reversi domos dabant operam, ne legati alii supranominati duumviri[5] convocationem instantem remorarentur.

Ei igitur imminenti *[3. X.]* perpauci senatorum atque nuntiorum terrestrium affuere, seu quod rem aliquanti momenti paucos absoluturos

---

[1] Orzelski przedstawia błędnie wypadki w Siedmiogrodzie. Jeszcze w jesieni 1573 r. uderzył Batory na zamki Békesa i zdobył Fogaras. Békes uszedł z kraju, nie ustawał jednak w knowaniach przeciw Batoremu, aż wkońcu zebrawszy kilkutysięczne wojsko przy pomocy dowódców cesarskich w Węgrzech północnych wkroczył w czerwcu 1575 r. do Siedmiogrodu, został jednak na głowę pobity przez Batorego 10 lipca pod Szent Pál nad rzeką Maros, na połd. zachód od Maros Vásárhely. Por. Zakrzewski W., Po ucieczce Henryka, Kraków 1878, str. 398 sq. [2] Czarnków, miasto nad Notecią, w woj. kaliskiem; dziś w W. ks. Poznańskiem, w regencyi bydgoskiej. [3] Bartosz Żeleński i Jan Płaza, zob. powyżej str. 357. [4] Sejmik był zapowiedziany na 24 sierpnia (zob. powyżej str. 353), nie przyszedł jednak do skutku po drugim Sejmiku w Środzie 21 sierpnia (zob. powyżej str. 355). [5] Mikołaj Firlej i Mikołaj Wolski, zob. powyżej str. 357.

ceteri credidissent, seu quod plerique de hac dubitassent, seu quod ii, qui adesse velent, more usitato eandem non illico auspicatam, immo uti ceteros conventus protractam fore rati, exitui dumtaxat intenti, non admodum properassent. Ex senatu tantummodo ii adventarant: Archiepiscopus Gnesnensis, Cracoviensis[1], Płocensis[2] et Chełmensis[3] Episcopi, Procancellarius Regni[4], Sczavinius[5] Brzezinensis et Ioannes Drohicinius Lubaczoviensis Castellani. Ea convenientium procerum pauloque plurium nuntiorum paucitas, uti fere fit in cunctis negotiis, curriculo temporis conventum solvit[6], postridie IV. Octobris die decreto edito atque promulgato, quo scilicet futura regis electio ad septimam futuri mensis diem apud Varsaviam, Błonum versus, celebranda indicta est[7]. Praefecto Stęzyciensi[8] mandatum, ut aerarii publici sumptu tabernaculum Stęzyciensem, consiliis captandis opportunum, Vistula eodem transmitteret. Ab Lithuanis scriptae litterae petentes, ut Poloni ad V. Kal. Nov. *[28. XI.]* electionem apud Livum assignarent, seu hanc paulo ulterius protraherent[9]. Ab iisdem aliae missae a Mosco Duce ad eosdem datae, quibus hic foedus ad futuram regis electionem concedebat; de Livonia nuper vastata[10] sic se purgabat, quod[a] hanc non inclusam Lithuano foederi asseveraret; de nuntiis suis toties in Poloniam ablegatis, iniquo modo ab iisdem detentis, conquereretur[11]. Illo ipso convocationis decreto concilia provincialia electionem praecessura approbata, quibus de futura expeditione in comitia deliberari oporteret. Id vero edictum solius senatus nomine promulgatum novo pravoque exemplo, nuntiis, qui et pauci et novicii fere erant, aequam sanciendi potestatem habentibus de tituli praerogativa neutiquam satagentibus.

Appropinquabat ei conventui Bibrachus[12] Gallus ab Henrico Rege missus, qui paulo post Stęzyciensia comitia in Polonia morabatur, sed quod sero advenisset, dilapsisque singulis altera conventus die peroraturo nullus concederetur locus, maestus in Maiorem Poloniam reversus est, non alio negotio quam praehensandis arte sua hominum animis intentus. Sed cunctorum alienas mentes animadvertentes, soli Czarnkovio Referendario familiaris fuit, apud quem aliquamdiu commoratus, tandem Polonia aeternum valedicens excessit.

Iisdem diebus Tartari, Walachis Numidisque mixti[b], inaudita et incomparabili clade Russiam pervastarunt, non vi solum, verum arte quoque

---

[a] P: et. [b] O: iuncti.

[1] Franciszek Krasiński. [2] Piotr Myszkowski. [3] Wojciech Staroźrebski. [4] Piotr Dunin Wolski. [5] Paweł Szczawiński. [6] Propositio Archi-epi Gnesnensis in convocatione Varsaviensi facta, zob. Uchańsciana II. 303. [7] Uniwersał Uchańskiego, zwołujący sejm elekcyjny do Warszawy na 7 listopada, zob. Uchańsciana V. 776 (po łacinie druk. u Theinera, Annales ecclesiastici II. 94). [8] Bartosz Żeleński. [9] Zob. powyżej str. 356, gdzie jest podana data IV. Kal. Nov. [10] Zob. powyżej str. 356. [11] Zob. powyżej str. 319. [12] Guy du Faur de Pibrac; zob. powyżej str. 316. Por. Marquis de Persan, Une mission diplomatique en Pologne au XVI siècle: Jacques Faye d'Espeisses et Guy du Faur de Pibrac, 1574—5. Revue d'histoire diplomatique. 1904. Nr. 1—2.

rem aggressi. Cunctis quippe ingentibus copiis et per Borysthenem non procul a Kiiovia traductis, in vastissimis solitudinibus relicto exercitu, quinquedecim equitum milia invadendae Poloniae[a] gratia praemiserant. Qui pernici cursu advolantes populabundi XIV. Octobris die ad Constantinovum[1] usque Palatini Kiioviensis[2] oppidum penetrarunt. Sed eodem atque Podoliae Palatino[3] cum quatuor hominum milibus[b] occurentibus et Senavio[4] imperatore exercitus campestri (uti vocant) ceteraque Russica nobilitate excita confestim adventante illa barbarorum colluvies territa retrogredi coacta est a milite Kiioviensis Palatini dissipata. Adventabant de hoste certiores facti citissimo cursu cum Palatino suo[5] Sandomirienses magnusque cunctorum convenientium exercitus censebatur, sed hoste celeriter elapso cuncti, eum trans Borysthenem terrore cladeque percitum refugisse rati, domos discesserant, tanta securitatis spe illecti, ut reversi de hostibus triumpharent omnemque apparatus bellici curam atque limitum custodiam remitterent, quasi id omnino novum accideret, quin hostes potentes et efferi lacessiti, nec victi restaurare aciem consuevissent. Itaque Tartari, Russis adeo securis existentibus, sociorum ignominiam ulturi, omnem belli molem in Podoliam converterunt explicatisque solitudinibus ad Albam Cerkiew[6] copias recensuerunt. Ad hunc modum priores[c] incedebant Praecopensis Ducis quatuor filii, quilibet diverso grandi vexillo usus: nempe Alikireius quindecim barbarorum milia, Casikireius decem milia, Alipkireius[d] totidem ductans, Satkireius extremum agmen cum quindecim milibus claudens. Horum quisque multa minora vexilla continebat. Hos secuti Nahaienses[e] eorumque dux Solmitkireius nothus[f] eius hordae seu provinciae principis filius cum octo milium equis seorsivoque vexillo, necnon Cerkassii[g] cum alio notho septem milia ductante. Ceterum omnes hos Białogrodenses Tartari cum Sechosa et Bacaio, peritissimis belli atque locorum ducibus, praecedebant cum decem equorum milibus, hisque iunctus Mursa (quae vox Tartarica lingua dominum significabat) duodecim equorum milibus stipatus. Sinistra parte procedebat Ducis ipsius Praecopensis gener cum duodecim milibus hosque cum denis barbarorum milibus secuti Arsennus et Dennuus[h] Mursae. Huius filius commonicos, qui unis dumtaxat equis utebantur (nam ceteri binos habebant, alteris insidentes, alteros ductantes eo consilio, ut maturantes cursum equos permutarent fessosque relinquerent), omnium Tartarorum fortissimos, decem milium numerum replentes ducebat; eorundem bis mille sinistrorsum uno ab exercitu milliari[i], dextrorsum totidem mille, ceteros pari vel paulo longiori intervallo praecedebant.

---

[a] O: Podoliae. [b] O: milium hominibus. [c] P: proceres. [d] O: Aplikireius. [e] O: Noiachenses. [f] O: notus. [g] O: Circasii. [h] O: Arsenius et Denus. [i] P *ma po* miliari procedebant.

[1] Konstantynów (Starokonstantynów od 1600 r., czasu założenia K. nowego) nad Słuczą, woj. wołyńskie, dziś miasto pow. w gub. wołyńskiej. [2] Konstanty Bazyli ks. Ostrogski. [3] Mikołaj Mielecki. [4] Mikołaj Sieniawski kasztelan kamieniecki, hetman polny koronny. [5] Jan Kostka. [6] Białacerkiew nad Rosią, woj. kijowskie, dziś gub. kijowska, pow. wasylkowski.

[a]Eo ordine barbari citra omnem Russorum spem curriculo Podoliam moxque Russiam invaserunt III. Kal. Oct. *[29. IX.]* et, quo facilius inopinatos opprimerent, ignibus, ne iis proderentur, abstinuerunt. Ceterum incursionem celerrima atque maxime terribili nocte dieque facta, eas ditiones, quae nunquam antea populatae opibus maxime abundarent[a], vastarunt. Ad Tarnopolim[1] III. Octobris die universi exercitus sedem locarunt, inde incursiones agminatim velocissimo cursu repetierunt; totam regionem ad Leopolim usque pervagarunt ipsiusque urbis suburbia sequenti nocte cremarunt. Unde cum arcerentur reiterato cursu Wołyniam versus desaevierunt, cuncta igni vastantes, incredibilem mortalium et pecudum omnis generis vim agentes, cuncta, quae maximi essent pretii, diripientes. Ad hunc modum longe lateque, videlicet in longitudinem ad quadraginta, latitudinem ultra viginti milliaria nihil intactum atque inviolatum curriculo[b] temporis reliquerunt; cuncta aequantes solo, solis arcibus et oppidis sive etiam curiis, quae aliquo praesidio firmarentur bombardarumque praecipue sonitu tuerentur[c], abstinuerunt, viri, si spiculis caruissent, omnino inermes et imbelles, multitudine tanta non ad internecionem, qua in occupandis praesidiis forte affecti essent, verum ad spolia praedasque usi, rem omnem in celeritate positam rati, nec arcibus, verum captivorum pecorumque multitudine contenti. Ea omnino, quae cuiquam obtigissent, ad Tarnopolim abegerunt, unde rerum omnium copiam maxime onusti VI. Octobris die nocte sequenti Cameneciam versus regressi. Cum Tyras XII. eiusdem mensis die traiiciendus esset captivique nullum Russorum aut Polonorum exercitum, qui hos vindicaret, animadverterent, ingenti ululatu Russiae valedicentes concivesque imprecati, proxima loca, aerem coelumque repleverunt. Tyram permeaturi, adeo undis vacuum offenderunt, ut oves quoque, quae pecudum minime et maxime imbelles essent, fluvium non minus latum quam praecipitem, tum vero aqua ob siccitatem destitutum, pervaderent. Ita barbari inviolati et multi in Valachiam triumphantes de Polonia pervenere, Christianis captivis inde venundatis omnia ethnicorum regna repleturi. Ferunt Tartaros plerosque Russiae procerum, utpote Kiioviae et Podoliae Palatinorum[2], pagos intactos omisisse, unde isti non modicam suspitionem contraxerant, quemadmodum Iazłovecio Russiae Palatino anno superiore accidisset. Erat ea clades nomini Polono non minus infamis quam perniciosa, barbaris nostris hominibus timiditatem exprobrantibus tantaque victoria exultantibus, nostris vero palatinis et compiductore omnino inopinatis, passim dissipatis invicemque convenire nequeuntibus. Affecere ii omnium maxima iactura Stanislaum[d] Comitem Gorcanum, cui ad centum pagos apud

---

[a—a] *W* O *opuszczony, prawdopodobnie wskutek nieuwagi kopisty, ustęp od*: Eo ordine *do* abundarent, *wskutek czego* vastarunt *nie ma sensu w tym związku.* [b] O: puncto. [c] O: defenderentur. [d] P *niema* Stanislaum.

[1] Tarnopol nad Seretem w woj. podolskiem, dziś miasto powiatowe w Galicyi wschodniej.
[2] Konstanty Bazyli ks. Ostrogski i Mikołaj Mielecki.

Buscum [1] et Złocievum [a] [2] (quod pignoris loco Samuel Zborovius, tum absens et in Ungariam cum flore Russicae gentis ad Transsylvanum Principem paulo ante profectus ibidemque moratus, tenuerat), agrestibus captis, exusserant. Secundum hunc Volscium [3] Gladiferum, cui Podhaicensem [4] ditionem omnem solo plane aequaverant; itemque Senenios [5]; ceteros memorare nolumus, quod magni laboris id munus esset. Nobilium permulti capti, ex insignibus Ducis Rosinensis [6] uxor etc. (*s*) Smelovi*(s)* [b] Buscensis Iudicis coniunx atque filia elegantis formae virgo, ab uno ex ducibus praehensa, sed haec postea redempta est. Ceterorum quorum pauci reversi [c] plerique pretio liberabantur, plurimi vero ad ciendam pugnam capessendumque cursum inepti immaniter trucidabantur. LV milium CCC et XL capitum numerus censebatur, quorum decima pars horumque praecipue infantes Turcarum Imperatori venibant. Equorum atque equarum CL, pecorum D, ovium CC milia aestimabantur. Tanta praedae multitudo fuit, ut ea abigi a barbaris nequiret multaque pecorum milia ab his relinquerentur. Ea vero maxime insignis clades ducebatur, quod nobilium iuxta atque agrestium domicilia ob penuriam arborum, quae ante aedificiorum exstruendorum gratia plane excisa erant, restaurari posse ullo unquam tempore crederentur.

Dum haec in Russia aguntur per Poloniae provincias ex Varsaviensi praescripto conventus celebrabantur; atque apud Maiores Polonos Srodae quoque habitus est, quo paucissimi equitum convenerant. Ex senatu solus Premetensis Castellanus [7] affuit. In tanta igitur paucitate quidquam praeter iurgia inter Praefectum Maioris Poloniae [8] et Hieronymum Gostomium [9] accidit. Ceterum de expeditione variabant sententiae, nam alii per nuntios, alii generali omnium expeditione absolvendam electionem censebant. Referendarius [10] potissimus auctor exstitit, quominus cuncti certa mulcta, si adesse Varsaviae negligerent, astringerentur, verum enimvero in tanta desidia privataeque rei cura, quae homines nostros occuparat, plus formido poenae [d] quam naturalis patriae amor ad succurrendum Reipublicae valiturus [d] videbatur.

Ceterum ad Russiae stragis nuntium ingens omniumque primus terror Minoris Poloniae populos invasit, cum ii eodem tempore nundinas sollemnes celebrantes Cracoviam frequentissime confluxissent. Accurrit omnium velocissimus Branscius*(s)* [e] Nepolomiciae Praefectus [11], arce vacua relicta, Tar-

---

[a] O: Slocięnum. [b] O *ma przed* Smelovi et *i puste miejsce na imię*; *w* P *jest całkiem niezrozumiały wyraz* Senelonum. [c] O: pauci post liminio reversi. [d—d] O *niema od* quam naturalis *do* valiturus, *tylko*: poenae valitura. [e] O *ma przed* Branscius *puste miejsce na imię*.

[1] Busk przy ujściu Pełtwi do Bugu, w woj. ruskiem, dziś w Galicyi, pow. Kamionka Strumiłowa. [2] Złoczów w woj. ruskiem, dziś miasto powiatowe w Galicyi wschodniej. [3] Mikołaj, starosta krzepicki. [4] Podhajce w woj. ruskiem, dziś miasto pow. w Galicyi wschodniej. [5] Sienieńscy. [6] Ks. Rożyński. [7] Piotr Potulicki. [8] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [9] Podkomorzy rawski. [10] Stanisław Sędziwoj Czarnkowski. [11] Starostą niepołomickim był podówczas łowczy krakowski Grzegorz Branicki, zob. Paprocki 131. Niesiecki II. 278.

taros populabundos et cuncta proxima Cracoviae loca vastantes urbique illico affuturos et a se quidem apprime conspectos peierans. Cuius obtestationi data fides miserrimam tum faciem rerum Cracoviae reddidit, cum in illa frequentia cuncti velut dementes cursitantes magnam mercium, curruum, equorum hominumque iacturam fecissent, alii negotiationes domibus includentes, alii easdem efferentes, alii eiulantes et praesens exitium detestati. Unde in tanto tumultu plerique oppressi, urbs clausa aliquot dies et praesidiis turres moeniaque munita maeroris quam animi plenior fuit. Quapropter Palatinus[1] missis, qui hostium adventum diligenter explorarent, iisque vanissimum terrorem illum indicantibus urbem metu liberavit. Nec minor Maiorem Poloniam formido affecerat, plerisque praesente et confestim affuturo hoste territis et ad arma concurrentibus. Silesii quoque et Vratislavienses eodem fere pavore affecti, totas Caesaris regiones ad Viennam usque, rumore eo a mercatoribus prolato, repleverant atque de provinciarum securitate periclitaturi videbantur, cum relata iterum famae vanitas, dolorem quidem pervastatae Russiae, verum tanti metus contemptum risumque commovisset.

Mirabantur plerique tot Christianos populos tanta vanitate deceptos et non sine divina mulcta tanto pavore perculsos credebant. Nec mirandus fuit in tanta cunctorum desidia, qua plane iam Christiani diuturna et continua pace elanguissent, metus. Illud maxime admirationis ducebatur barbarorum tantum exercitum nullas infestas sibi obvias habentem copias, ultro caedium atque rapinarum finem fatigatos fecisse gentemque efferatam et Christiano sanguine insatiabilem sponte a damnis inferendis et saevitia discedisse. Non deerat quidem nostratibus ulciscendae cladis animus curriculoque Bełzensis[2] et Sandomiriensis[3] Palatini necnon Siradiae Palatinus[4] vindicare afflictos satagebant, quibus Praefectus Sandomiriensis[5] Biecensisque Castellanus[6] aderant, Episcopus quoque Cracoviensis[7] subsidium, pro temporis angustia nequaquam mediocre, obviam hosti miserat; verum priusquam isti expedirentur, qui ob longinquitatem viarum advolare nequiissent, hostis praeda opima exuviisque potitus securusque iam eandem partitus post labores Martis quieti sese dederat.

---

[1] Piotr Zborowski. [2] Andrzej Tęczyński. [3] Jan Kostka. [4] Olbracht Łaski. [5] Andrzej Firlej. [6] Stanisław Szafraniec. [7] Franciszek Krasiński.

INTERREGNI POLONIAE LIBER SEXTUS.

Ad indictam VII. Id. Nov. *[7. XI.]* celebrandorum comitiorum diem[1] perpauci tam senatorum, quam equestris ordinis viri Varsaviae comparuere: seu quod plerique ipsis auspiciis vix de creando rege novo consultum iri crederent neque adventum idcirco accelerarent, seu quod itineris molestia ac longinquitate plurimi[a], utpote Lithuani, Russi, Volhyniique impediti, sistere sese pro assignata die nequirent; proinde id unum ea die effectum, ut papilio ille ingens, sub quo Henricum Regem creatum dixeramus[2], Volam pagum versus felicioris ominis gratia in campestri planitie, tribus fere ab urbe stadiis distante, fossa circumducta atque agere munita, extenderetur. Decretum quidem a senatu convocatione praeterita fuerat, ut tabernaculum, sub quo senatus nuper habebatur Stęzyciae, Varsaviam ineundi conventus gratia Vistula flumine transmitteretur[3], iamque moles illa artificii ope[b] disposita rursusque reficienda transtris continebatur, verum ingens fluminis siccitas permeari eam vetuit, sic ut remanere in loco memorato eandem oporteret. Enimvero tanta undarum tantum flumen penuria hoc anno laborabat, ut infra Fordanum[4] usque oppidum, quo loci est amplissimum, LX omnino milliaribus Stęzyciae distans, vadabile nonnullis locis exsisteret.

Postridie e Russia advenere legati miserabili specie lugubrique habitu, verbis vero luctuosissimis Tartaricam immanitatem Russiaeque vastitatem per Ioannem Fredronem collegam exponentes[5]: quantam innoxiorum hominum turbam caesam, quot viros fortes propriis laribus inopinatos comprehensos vinctosque, quot pagos opulentissimos exustos, quantos thesauros expilatos, quantam rhedarum, pecorum, pecudum, equorum equarumque insignium multitudinem abactam, quot puellas coniugesque excellentes foedissime

---

[a] P *niema* plurimi. [b] O: artificium opera.

[1] Zob. powyżej str. 361. [2] Zob. powyżej str. 34. [3] Zob. powyżej str. 361. [4] Fordon, także Wordon, miasto w pow. bydgoskim, na lewym brzegu Wisły. [5] Posłowie ci zostali wybrani na sejmiku wiszeńskim 26 października 1575 r. Był między nimi Jerzy Fredro, a nie Jan, zob. Lauda sejmikowe. I. Lauda wiszeńskie 1572—1648 opracował A. Prochaska. (Akta grodzkie i ziemskie. XX. 39).

stupratas, quot praedia igni absumpta, quem inde captivorum hominum pecudumque eiulatum, qualem mancipiorum statum, quantam relictorum hominum inopiam atque desiderium! Equidem humana memoria nequaquam in toto terrarum orbe tantam cladem tam impune illatam nostro aevo attigit, cuius quidem quod superiori libro meminerimus[1] successum repetere opere pretium non duximus. Legati porro numero fere viginti[2], viri non magis militares, quam diserti rerum suarum iacturam statuque funesto pluribus verbis exaggerato: »Quid iam vobis« inquiunt »viri Poloni futurae pacis, qua optima quidem hactenus utebamini, spei reliquum est, postquam terras nostras, hucusque fortissimum ab immanissimis hostibus obiectum propugnaculum, desolatas, familiares concivesque vestros foedae addictos servituti, agros fertilissimos vastatos, pagos copiosissimos exustos cernitis? Num veternus ille somnus oculos vestros opprimet, quo tot nos iactatos procellis dumtaxat fluctuari imaginati estis? Nec vero debita ope sanguine vestro procreatos fratres iuvabitis? Dira certe vobis imprecari necesse erit, si provincias vobis coniunctas deque vobis optime meritas, immo vosmet ipsos turpissimo exitio coniicietis! Sed de pietate quidem vestra ambigere nondum animo est. Per Deum immortalem obtestamur, ne afflictis nobis auxilio desitis, nec enim deest nobis in profligatissimis rebus consilium, non animus, non innata virtus. Cetera Russica[a] Podolicaque nobilitas foris excubat armata infestissimo hosti arcendo obiecta est, nos huc legatos esse voluit, qui faustae regis novi electioni suo nomine adessemus, primum vero omnium opem debitam a vobis impetraremus, quam si vel maligna fata, vel vecordia vestra denegaverit, nos cunctis vestris consiliis atque deliberationibus maximo sumus impedimento, sic ut irritis auxiliis vestris regis quoque electio nulla sit futura«.

Bono eos animo cuncti adesse iusserunt, studia humanitatis plenissima commendarunt et ad[b] opem ferendam consilium se expedituros promiserunt, petierunt, aequissime ceterorum absentiam ferrent. Quibuscum de rebus eorum providendis consultandum esset, per hos dies de Radivilo[3] Lithuaniae Aulae Marschalco nuntius allatus est, quod gravissimo affectus morbo, auditum omnino amisisset. Vir quidem aetate, genere, forma, opibus, ingenio, gravitate ac eloquentia praestantissimus.

V. Id. die *[9. XI.]* Lithuanorum multorumque Polonorum causa, qui in itinere esse dicebantur, eligendi regis consultatio ad sextum alterum, scilicet post ipsum Iduum diem, reiecta est et ei auspicandae rei XVIII.[c] Kal. Dec. dies *[14. XI.]* publica praeconis voce declarata. Interim tamen ordo comitiorum tempore servandus Russicaque defensio concludenda ac peregrinarum gentium oratores audiendi, ne horum quidpiam diei renuntiatae impedimento foret.

---

[a] O: Russa. [b] P *ma* itemque *zam.* et ad. [c] P: XVI.

[1] Zob. powyżej str. 361. [2] Posłów było 16, zob. Akta grodzkie. Ibidem. [3] Mikołaj Krzysztof.

Nuntiabatur porro cum alios frequentes adventare tum Lencicienses omnes in conventu suo generalem palatinatus expeditionem indixisse cunctosque ad Koslovum[1] Episcopi Posnaniensis pagum in armis praestolari, legatos vero Varsaviam, qui cunctorum se certiores quam primum redderent, misisse, paratos ei resistere, qui per fraudem, aut vim quidpiam moliri in perniciem Reipublicae conaretur.

Płocenses vero, quod angustia hospitiorum ob hybernum tempus premerentur, incertum an alicuius instinctu propriove odio in Biecensem Castellanum[2] invehebantur, quem tam diu protractae morae nec eo usque creati regis auctorem affirmabant, ideoque mala quaevis viro non minus claro quam Reipublicae amantissimo imprecabantur. Sed is, ex quo id rescisset[a], impavidus publice de istis questus immerito isthaec de se spargi sedulo perquirebat, ut si veram certamque horum notitiam quispiam haberet in facie Reipublicae obiiceret, se quidem purgaturum sine mora sineque affectu, libenter obtulit. Sed nullo tum ad haec respondente, immo cunctis silentibus, Płocenses quidem per eos dies seorsim conveniebant, nec ceteris palatinatibus, uti moris esset, sese immiscebant.

Postridie *[10. XI.]* series ordinis atque securitatis publicae per comitia servandae descripta et conclusa est. Hic addere libuit, incursionis illius Tartaricae tempore Mustapham Ciausium Turcicum in Russiam cum litteris Machometis Bassae[3] venisse easque Podoliae Palatino[4] dedisse[b], quibus is de Nysensibus Cosacis conquerebatur, quod hi Balacli arcis restaurationem[5] parantem Imperatorem prohibuissent, quo facto violatas indutias, cum arcem illam in ripa Imperatoris sitam iactaret, praedicabat. Permittere eundem, aiebat, Polonos in sua Borysthenis ripa quidquid cuperent exstruere, benevolentiam in hos Imperatoris commemorabat, quam[c] is isthoc interregni tempore, cum eius facultatis esset, a possidenda Polonia animum averterit. De creando rege novo eandem, quam per Taranovium significarat[6], sententiam declarabat. Mustapha porro in Russia debacchantes plenosque spoliis Tartaros offendens, in magnum vitae periculum inciderat, quippe nulla tanti Imperatoris beneficiarii sui legatum reverentia dignati, indigne[d] tractassent, ni iste iureiurando praestito litterisque Imperatoris monstratis aegre legationis fidem fecisset impuneque abiisset.

III. Id. die *[11. XI.]* conditiones pridianae praestandi ordinis publicae promulgatae, rerum omnium[e] Russicarum iuvandarum deliberatio certis ex senatu atque nobilitate personis commissa est, qui eam descriptam

---

[a] P: recessisset. [b] O *ma po* dedisse, quae tunc in manibus hominum passim versabantur. [c] O: quod. [d] O: indignissime [e] O *niema* omnium.

[1] Kozłów biskupi, wieś i folwark w pow. sochaczewskim. [2] Stanisław Szafraniec. [3] Mahomet Sokolli, Wielki Wezyr. [4] Mikołaj Mielecki. [5] Bałaklej, zob. powyżej str. 310. [6] Zob. powyżej str. 310.

censurae cunctorum committerent. Papilio magnus, quod ullo pacto pro opportunitate sisti[a] posset, quo scilicet recte apteque consisteret, ac in superiori parte rumpi occiperet[b], iussu Infantis Annae asservatus. Eiusdem vero mandato quinque tentoria, multo inferiora, oblonga quadrataque extensa invicem continuae structurae speciem edebant.

Prid. Id. Nov. *[12. XI.]* Caesaris oratores: Martinus Gerstmanus Vratislaviensis Episcopus[1], Andreas Dudicius et Matthias Loga Suidnicensis Praefectus[2] magno honore excepti primoque loco secundum Archiepiscopum collocati, Episcopo splendide graviterque perorante, in hunc sensum disseruerunt: »Amoris atque benevolentiae studium natura humanis mentibus a Deo Maximo insitum et ad coniungendam non solum privatam mortalium societatem, verum etiam magnorum regnorum salutem maxime congruens, quanto est ceteris omnibus naturae dotibus praestabilius, tanto id maiori cura Caesar Maximilianus Regno vestro, viri Poloni, colendum observandumque offert, cum quod ex sanguine Regum Polonorum magna ex parte oriundus sit, tum quod provinciae suae regnaque vobis vicina multumque utrinque[c] emolumenti mutua coniunctione afferant. Ea[d] potissimum causa eum permovit, ut sicut ad priora eligendi regis comitia, tum ad haec quoque nos ablegaverit, non quod alienorum[e] sit negotiorum curiosus, sed quia magnarum rerum vos, quorum dignitas non minus sibi, quam propria sua curae est, admonitos esse velit. Priusquam vero legationem aggrediamur, hasce litteras Ratisbona datas fidei perlegi iubeatis[f]«. Quibus lectis[g] in hunc modum orationem continuavit: »Sacratissimus Caesar cum vobis fausta omnia precatur, tum benevolentiam suam amicissime defert. Et posteaquam superiore anno Carolo IX Galliarum Rege mortuo Henricus frater Polonia relicta in Galliam se recepit universique ordines hicce Varsaviae mense Septembri decreto facto legatione honorifica ei tempus reditus, si Rex Polonus esse vellet, praescripserint, indictisque Stęzyciam comitiis, eodem reditum recusante comitiisque tum dissolutis ad praesentia demum perventum est, Henrici quidem non minus quam Sigismundi Augusti Regis studio amoreque summopere tenetur, ceterum cum is nullis comitiis comparuerit, ordines vero ad creandum novum regem omnino sint inclinati, pro sua pietate inque Regnum vestrum benevolentia eum vobis regem optat, qui domi superiorum Poloniae regum exemplo religione, pietate, virtute, auctoritate et prudentia sit ornatissimus, pactorum et publicorum foederum amantissimus, concordiae et tranquillitatis studiosissimus, foris vero adversus hostes vestros libertatum et dignitatum Regni propugnator

[a] O: expandi. [b] P: occipet. [c] O: multum utrique. [d] O: eaque. [e] O: alternorum. [f] O: iubentes. [g] O: perlectis.

[1] Marcin Gerstman, niedawno wyniesiony na godność biskupa wrocławskiego, znany był w Polsce, kiedy jeszcze jako kanonik wrocławski i ołomuniecki dopomagał owoczesnym posłom cesarskim podczas sejmu lubelskiego w 1569 r. i elekcyi Henryka. [2] Maciej z Łojowa (Logau), Ślązak, starosta (Hauptmann) świdnicki i jaworski.

et denfensor fortissimus et gloriosissimus. Hisce virtutibus cum filius suus Archidux Ernestus, acri et maturo ingenio princeps, sit conspicuus et Iagellonica atque Austria familia dignum se gerat, eum prae ceteris ad Regni gubernacula assumendum commendat. Cuius genus ceteros omnes in terrarum orbe splendore superat ipseque vel nostromet testimonio clarissimis adeo virtutibus praestet et iam quatuor annos Imperii Regnique Ungari et Bohemici negotiis non solum interfuit[a], verum quandoque praefuit[b]. Linguas omnis generis intelligit, Bohemicam vero et Latinam Polonis communem non minus quam maternam exactissime callet. Quae quidem ad res gerendas per se maxima, multo ampliora futura sunt, cum senatus vestri consilium ad hunc moderandum accesserit. Porro commoda isthaec perpendite: coniunctionem imprimis domus Iagelloniae et Austriae, perpetuum regnorum foedus eademque commercia inter privatos perfecturam, religionis libertatem, securitatem publicam confirmaturam. Amicis ad haec regibus Regnum vestrum stabiliet. Meministis, quid priori electione auxilii vobis Bohemi, quid[c] Imperii Electores, quid Hispaniarum legatus promiserit, Italiae vero Principes cuncti, itemque Galliae, Angliae Daniaeque Reges, necnon Moscorum Princeps cum Caesare amicitiam colentes expetunt. Eam quidem summorum regum amicitiam, quibusvis praeferendam[d] thesauris Cyri Persarum regis exemplo vobis offert et ad hanc Rodolphi filii Ungariae, Bohemiae, etiam Romanorum creati Ratisbonae Regis contra quosvis hostes opem. Praeterea debita Regni, quaecunque legitima et liquida sint, militumque stipendia persoluturum se spondet et ad tutandos contra hostes Regni fines fovendaque praesidia certam pecuniae summam pollicetur. Quaecunque autem a vobis per Caesarem servanda proponantur, sancte se servaturum promittit eaque de re plenissima nobis mandata commisit. Rogat insuper, obsecrat obtestaturque[e], ut ea novi regis electione gloriam antiquitus partam nomenque inclytum vestrum amplificetis et illustretis«.

Finita oratione adiecit Marschalcum Bohemiae Bartholdum Leipum[1], his collegam datum, certis de causis iter remoratum esse petiitque, ut si is mandata quaepiam Caesaris sit allaturus, benigne ab ordinibus exciperetur; parique modo Electorum Imperii oratores, qui propediem affuturi crederentur.

Procancellarius Regni Petrus Duninus Wolscius ordinum Regni nomine oratoribus responsum dedit, quo pergratam sibi esse eam Caesaris legationem testatus, communicato invicem consilio ad petita responsuros asserebat, expetens, ne aliquantum protractam moram moleste ferrent. Ita tum isti dimissi.

---

[a] O: interfuerit. [b] O: praefuerit. [c] P: ad. [d] O: perferendam. [e] O: obsecratque ac obtestatur.

[1] Bertold z Lipy (von der Leipp) najwyższy marszałek korony czeskiej, znany w Polsce z poselstwa za rządów Zygmunta Augusta.

Hos secuti Ferdinandi Archiducis oratores quatuor horumque praecipuus Franciscus Comes Turcensis, grandaevus senex. Alius tamen ordine inferior, doctoris professione clarus et in curvandis inter dicendum genibus spectandus, litteris fidei Oeniponte datis perlegi iussis, prolixa oratione aures replebat, quam succincte attingere libuit[1]: »Inter tot procellas, quibus Christianus orbis agitatur, rectissime, clarissimi senatores fortissimique equites, facere videmini, qui carentes rege post subitum Henrici in Galliam discessum ea de causa huc in augusta comitia conveneritis, quo praepotentem regem aliquem tantis hostibus obiiciendum cum laude[a] vestra eligatis. Quod vestrum propositum cum ubique terrarum innotuerit, Archiducem quoque Ferdinandum permovit, ut nos legatione ad vos fungi iuberet. Commendatis igitur is studiis suis principio vobis persuadet, ut regem eum creetis, qui iura vestra tenacissime servet ac domi forisque non regat solum vos, sed cum sua gentisque vestrae laude tueatur. Quibus praestandis rebus dignior Ferdinando nemo mortalium habetur, utpote qui vitae integritate et omnium virtutum splendore omnes suae aetatis principes[b] antecellat eiusque maiores reges atque imperatores pro Reipublicae Christianae salute copias, fortunas vitamque amittere non sint veriti. Quorum is vestigiis insistens eiusmodi virtutibus pollet, quas ulla humana vox vix satis enarrare possit. Pietate quidem imbutus nulli secunda, clementia etiam in infirmae sortis homines incredibili, magnanimitate nemini comparanda, prudentia, qua ipse etiam veluti oraculo Caesar maxime nititur, incomparabili, eruditione insigni, Polonicae linguae scientia expeditissima. Iustitiae, quam etiam provinciis suis novissime summa populorum laude perscripsit[c], vel ipsorum Bohemorum, quibus vivo patri Ferdinando Imperatori aliquamdiu praefuit, testimonio cultor eximius, liberalitate, nativa Austriae domus virtute, tanto principe dignissima praeditus, magnificentia in arcibus ac aedificiis exstruendis abundans, rei familiaris et oeconomiae studiosissimus. Belli vero artes quod attinet, minus quidem dixerim, quam quae gloriae eius comparari possit, quippe a pueritia in laboribus militiae institutus, maturiore vero aetate Saxonica, Ungarica atque novissime Turcica expeditione praeclaram operam navavit;

---

[a] P *ma błędnie* clade. [b] O *niema* principes. [c] P: proscripsit.

[1] Posłami Ferdynanda byli hr. Franciszek Thurn, nadworny wicekanclerz Dr Jakób Holzapfel, radca kamery dworskiej Erazm Heidenreich, nadworny adwokat Dr Jerzy Roner i sekretarz książęcy Jan Simoneta. Mowę wygłosił Roner. O kandydaturze tej zob. Hirn Joseph, Erzherzog Ferdinand II von Tirol. Innsbruck 1888. T. II str. 240—262; Wierzbowski T., Двѣ кандидатуры на польскій престолъ Вильгельма изъ Розенберга и Эрцгерцога Фердинанда 1574—1575. Варшава 1889. (Варшавскія Университетскія Извѣстія. 1888. Nr. 7, 8, 9; 1889. Nr. 1, 2, 3). Akta i listy do tej kandydatury arcyksięcia wydrukował z archiwum namiestnictwa w Innsbrucku Wierzbowski T., Матеріалы по исторіи кандидатуры на польскій престолъ Эрцгерцога Фердинанда, 1575. Варшава 1880. (Варшавскія Университетскія Извѣстія. 1888. Nr. 1—6). W tem wydawnictwie drukowany list wierzytelny Ferdynanda dla swych posłów do stanów polskich z 4 października 1575 (str. 125—7) i mowa wypowiedziana przez Ronera (str. 192—203).

unde Bohemi, gens bellicosissima, dedere sese ei non dubitaverint, Helvetii[a] ferocissimi et indomiti pacem ab eo expetiverint sancteque eo usque coluerint, sic ut eum tanquam ad belli gerendum natum ceteri principes praesidium vitae suae appellent, Caesar vero ipse columnam domus Austriae vocitare non vereatur. Ad quae obeunda suppetunt affatim ei lacerti validi, nervi compacti, decentissima proceritas, oculorum vigor, oris dignitas corporisque indomitum robur, animi quoque ardor magis frenis, quam calcaribus indigens. Familiae autem Austriae eiusmodi splendor est, qualis solis inter reliqua sidera, ex qua tanquam Troiano equo ceteri principes heroesque virtutibus absolutissime prodierint. Patre, avo, proavo quis praestantior, materno genere itidem clarissimo ortus, cum Vladislai Ungariae et Bohemiae Regis ex Anna filia nepos sit, ex inclyto Lithuano sanguine procreatus. Potentia quoque omnino abundat; amplissimis scilicet provinciis, auri, argenti et omnis generis metallorum perferacibus, unde ingentium proventuum, quos inde percepit, magam partem in usum Regni huius sit contracturus et, si necessitas exigat, validissimas Germanorum pedestres copias isthuc contra quosvis hostes adducturus. Quocirca videritis diligenter, qualem imperio vestro principem praefeceritis, qui tot ex impiis hostibus triumphos sit relaturus, quae fixurus ex immani barbarie spolia, quam late fines vestros prolaturus, quas gentes ditioni vestrae adiecturus, statum Regni fere in melius commutaturus ac abolitis ferrei seculi reliquis auream aetatem Regno vestro renovaturus. Nec vero ambitione ductus Regnum id desiderat, quod tentare ullis largitionibus constituit, verum solius gloriae, non suae solum, verum vestrae maxime desiderio illud ambit. Quodque cum Caesaris fratris sui filiis in petendo concurrat, ea est animi magnitudine et in necessarios pietate, ut, si vobis videatur, libentissime eorum cuique regnum a vobis delatum concedat. Sed si cuncta a me relata sedulo consideraveritis, experiemini omnino neminem in toto terrarum orbe Regno vestro digniorem, vos vero tum demum felices beatosque omnisque sapientiae laude, ut antea semper, ita nunc clarissimos futuros, si aliis omnibus Ferdinandum, decus omnium Christiani nominis regum, tribuendo Regno praetuleritis«. Iis oratoribus simile priori per eundem Procancellarium[1] datum responsum.

Post eorum discessum Trocensis Samogitiaeque Castellani[2] Lithuanorum nomine petebant, ut regis electio hebdomadis spatio protraheretur. Sed primum Biecensis Castellanus[3] moxque Episcopus Cracoviensis[4] ita hos absolvit, ut diceret, non teneri universum Regni conventum horum gratia longius otiari, posteaquam multo ante ad comitia vocati essent istique rescripserint[b], ut pro Simonis et Iudae festo, *[28. X.]* quod iam pridem praeteriisset, dumtaxat exspectarentur[5], eorum tamen causa hebdomadis intervallum pro-

[a] P: Helvetum. [b] O: rescriberent.

[1] Piotr Dunin Wolski. [2] Ostafi Wołłowicz i Mikołaj Talwosz. [3] Stanisław Szafraniec. [4] Franciszek Krasiński. [5] Zob. powyżej str. 356.

ductum esset; considerarent, quibus molestiis sumptibusque nobilitas morando isthic premeretur. Succamerarius Cracoviensis[1] verendum esse addidit, ne dum Lithuani sero praestolarentur, Poloniae equites interea temporis pertaesi exhaustique dilaberentur, qui pari iure electioni attinerent. Ita hi absoluti.

Ducis Ferrariae Alphonsi II oratores ad crastinum diem, qui Dominicus erat *[13. XI.]*, reiecti.

Interim Suecis locus perorandi datus; horum primarius Andreas Lorichius ordinarius legatus, quod morbo impeditus inque urbe decumbens per sese legationem expedire nequiret, secretario suo eam descriptam cum litteris fidei Suarcioviae[2] datis referendam commisit, cuius praecipua capita isthaec fuere: »Primum omnium legatione«, inquit, »qua Regis Reginaeque Sueciae nomine, necessaria quidem verum amicissima, in quintum iam annum functus sum, fidelissime per me exposita certi quidquam responsi a vobis, inclyti ordines, accepi, unde pernecessarium ducens Stezyciae quam primum traiecto mari, utramque Maiestatem consilii ulterioris capiendi gratia invisere, ea referre iussus sum, quae maximae voluptatis vobis sint futurae. Rex igitur Reginaque praemissa propensissimae voluntatis commendatione nonnulla eiusdem quinquennalis legationis capita repetere mandavit. Foedus scilicet iam dudum vivo adhuc Augusto Rege contra communem hostem Moscum ictum idemque interregni tempore approbatum et Henrico Rege coronato confirmatum tandemque infortunio quodam imperfectum, quo factum est, ut tyrannus ille animum viresque sumens, hocce tempore utrumque Regnum ingentibus incommodis affecerit. Nunc quidem indutiae Sueco Regi Moscoque Principi intercedunt ea tamen lege, ut Rex Livoniam iis, amicitiae Polonorum causa monitisque Palatini et Castellani Vilnensis[3] (quos vestro id nomine fecisse puto) persuasus, excluderit. Quem is bello in eadem Livonia, quam truculentum hostem haereditariam maiorumque suorum sedem appellare non pudet, petere constituit, qui feritate ipsa immanior quaevis contra Lithuanos auxilia regi, si filium eius Livonia potiri permittat, polliceatur. Proinde de ratione belli ineunda vobiscum Rex transigere ita indicat, ut me consultore tertiam impensarum belli partem afferat magisque etiam, dum animos vestros exploraret, promittat, terra marique tyranno resistere paratus. Considerate omnino Livoniam nullo Poloniae usui, immo ineffabilium sumptuum damnorumque iacturam esse, cuius eam, quam tenetis partem, debitorum, quae vobis solvenda sint, nomine concedi a vobis sibi Rex postulat, sive etiam ultimo Iagellonidarum haeredi Sigismundo filio suo feudi nomine utendam fruendam permitti petit, cui feudo sine mora Rivolam[4] et cunctas alias a se in eadem provincia possessas ditiones adiungere pollicetur. Ad haec equitum peditumque exercitum, firmissimam classem instructissimamque suo sumptu

---

[1] Stanisław Cikowski. [2] Zepsuta nazwa jakiejś miejscowości. [3] Mikołaj Radziwiłł, Jan Chodkiewicz. [4] Rewel.

expediturum sese, exceptis, quae ex Livonia conscribi possent, copiis offert, qua ratione totam illam gentem Poloniae feudi nomine extemplo accessuram sperat; quod iam pridem quidem effecisset, ni Scotos aliquot, Gallumque virum Carolum Morveum vitae suae Reginaeque proditorem habuisset. Quae rationes si minus vobis probabuntur, invenientur sane commodiores, sive per Infantem Annam, sive per filium Regium Sigismundum, sive etiam Carolum fratrem, nunc quidem reticendae, quae Mosco hosti exitio, Poloniae vero summae utilitati sint futurae, quae quidem quo ad debitum finem sive per publicos commissarios, sive publica vota perducantur, Rex impensissime flagitat. Alterum legationis caput pecuniae a vobis debitae sollicitationem continet, cuius gratia quatuordecim annos tot legationes peragerentur cuiusque repetendae seu fines iam, seu silentium imponatur. Eius persolvendae, si vobis videatur, commodissimas rationes Rex afferre per me constituit. Tertium est de Reginae dote nec non L ducatorum milibus per matrem defunctam Bonam Sphortiam seorsim pro qualibet infante relictis, per vos quidem hactenus per[a] quatuordecim annos in usum Reipublicae conversis, utrique Maiestati reddendis. Cuius rei cunctationem ac negligentiam non amicissimus Rex solum, verum peregrini quoque principes admirentur. Quartum de bonis ab eadem matre Reginae in Regno Poloniae emptis atque a vobis detentis nec non vestimentis ac mobilibus omnibus rebus ab Augusto Rege sororibus testamento dicatis atque a vobis denegatis contra statuta Regni vestri decretaque iam a vobis facta, quibus per litteras Regi Sueco, iustis eidem defuncto Rege persolutis exequiis, testamentum illud executum iri promiseratis. Cuius quidem rei causa maerore magis confecta, quam gravata morbo Zophia soror, Dux Brunsuicensis, obiisset. Unde verendum vobis, patres, qui isthaec administratis, ne iratus Deus tandem pupillorum iniuriam vindicet. Quod si vero ea, quae peto, leviora neque nunc persequenda putetis, Regem certe nostrum, tot iam legationum pertaesum, easdem necessario omissurum omnesque eius negotii cogitationes depositurum, alia vero consilia initurum certo persuadeatis, ut qui certo statuat easdem legationes totumque negotium, neque ad creatos neque creandos reges attinere, vobis dumtaxat, qui per tot tempora, tot excusationibus et tergiversationibus uteremini, competere. Ignoscite porro, si non ego, verum culpa ipsa me ea loqui[b] cogat, quae neque Iagellonis merita, neque Sueciae Regis benefacta me reticere patiuntur. Ultimum est capitum, quod plurimum Rex dolet, quia amicitia Henrici Regis diutius frui sibi non liceret, quae nec tantorum Regni motuum, nec tot difficultatum ansa fuisset. Ceterum tamen si antea in electione regia nullius competitoris, quicunque is tandem exstitisset, maiora, verioraque et utrique Regno uberiora commoda recenserentur, praeterquam Regis nostri, nulli tamen is communi boni, quod cunctis suis honoribus praefert, causam quamcunque commodiorem Regno vestro iudicaveritis, tantum

---

[a] O *ma* hos *sam.* per. [b] O *ma* alloqui *sam.* ea loqui.

solium invidet, ut qui nulla dominandi libidine gravique cupiditate incitetur. Porro si cogitationes vestrae ab hoc alieniores sint futurae, efflagitat, ne ea electione Iagelloniae domus, quam in suae personae longissime praefert, sitis immemores. Nec enim maior vobis ulla in eo actu peragendo gloria quaerenda erit, quam ea, quam Deus, natura, ratio, omnes regnorum consuetudines et ipsa vestra gratitudo comparaverit, ne scilicet surdos mutosque vos a quoquam gubernari permittatis, qui nequaquam eiusmodi regi amore studiove nativo, uti par esset, devincti sitis futuri. Priore Varsaviensi electione Regi nostro perscripseratis[a] Infantem Annam Reginam a vobis creatam electoque regi iungendam vos decrevisse; quam rem si strenue exequeremini, quibus Rempublicam periculis liberassetis? Neque enim Rex Henricus centesimam eorum partem animo volutasset, quae postea magno vestro malo peregit. At Iagellonia stirps, quoties a vobis spreta, neglecta fuit, toties Deus et fortuna infesta erat. Habetis in Anglia exemplum fere conforme, ubi diu consultantes Angli tandem ex optime merita familia virginem Elizabetham Stuarodam[b] reginam creaverunt, unde divitiis et potentia omnium regnorum nunc felicissimum exsistit. Hac quoque ratione vos cuncta negotia Polonica et Suetica Livonicaque et Moschica, tum etiam debita, dotem, testamentum, materna bona omniaque alia gravamina, immo bella et pericula imminentia facillime componetis Rexque ipse noster nihil vobis unquam non commune eo pacto habebit. Tuncque utrumque id Regnum ea coniunctione omnium felicissimum praedicabitur et ceteri quidem vestri indigebunt, vos vero nullius; nullum quippe imperium septemtrionale terra marive illustrius aut latius erit; Moscus Livonia facile excludetur et sensim superiorem agnoscere cogetur; Narvica navigatio tolletur de medio; praesidia contra Tartaros atque Turcas imprimisque Barensis[1] in Podolia arx communi nutu munientur. Debitorum Regni facilior solutio, nec mediocris Sueticorum levatio et facilis[c] de propriis Iagellonicarum sororum successionibus, multo quam ullus peregrinus rex in Poloniam afferat, opulentioribus[d] transactio fiet, monetae cudendae metalla ex Suecia Rex subministrabit itemque bombardarum quam maximum numerum, classis etiam instructissimum apparatum praestabit. De religione neque disputatio, neque mutatio ulla timenda erit, iustitiam porro quis exactius illo praestabit, qui linguae, morum eiusque formae praestandae sit peritissimus? Libertates omnes quis aptius firmabit tenebitque eo, qui easdem veluti patrias ducit? Infantis Annae virtutes praedicare nolo, quae scilicet sint notissimae maioresque, quam si a me commemorari possint. Quibus quidem referendis, non Rex sive in persona sua, sive amicorum commendanda[e] ambitione fastuve agitur, neque per fenestram tectumve, sed per portam ipsam ad Regnum introeundum putat. Quo persuadet, ne tum ab sese, tum ab Infante Anna

---

[a] P: praescripseratis. [b] O *ma* Szuardam. *Naturalnie jest tu myłka zam.* Tudor. [c] O: felicior. [d] O: opulentiorque. [e] O *niema* commendanda.

[1] Bar, silna warownia przeciw Tatarom, miasto w powiecie mohylowskim w gub. podolskiej.

dolum insiadiasve, a quibus omnium sint alienissimi, metuatis. Quae quidem omnia, quam sint evidentissima, iudicio vestro Rex ponderanda remittit[a] relinquitque; sic nempe ea perpendatis, quae Deus, natura, fortuna, ratio, gratitudo vestra, amicitia atque vicinitas ob oculos offert, ne usque quaquam vobis posterisque vestris postea consuluisse videamini. Quod si Principem Sigismundum Regium filium, praeclarae indolis adolescentem, qui eadem aetate animoque ultra floret, qua Sigismundum Augustum Regem vestrum, decennium agentem, ante XL annos coronastis (qui linguae Polonicae, Sueticae, Latinae Italicaeque exactum, Germanicae etiam mediocrem usum habet), Infanti Annae in Regem substituere decreveritis, ea omnia, quae recensui, commoda eo vinculo demum plurimaque inde uberiora secuta, firmiora reddetis. Quae tanto pignore tantamque[b] Regnorum istorum coniunctionem sitis conciliaturi sic, ut propria quoque persona Rex, quoties postulaverit occasio, toto conatu, vitae quoque aleae pro salute vestra iaciendae auxiliisque quibusvis sit acceleraturus. Praeterea si hoc modo de domo Iagellonia consulueritis, impensas omnes Sigismundus ipse ex Suecia veniens, quas privatim nobilitas in adeunda praesenti electione commorandoque hic insumpsit, publico dono instituto sublevabit, proceres vero Poloniae et Lithuaniae perpetua benevolentia, gratitudine et liberalitate seorsim prosequatur. Isthaec sunt, senatores equitesque praeclari, quae non ficta, sed vera manifestaque et cunctis vobis experta Rex vobis offert, maiora quidem et certiora, quam si quis auri montes etiam (ut dicitur)[c] certissimos polliceatur. Nam quis non iudicet Sueciam absque ullo extraneo milite, proprio sanguine sumptibusque contra quosvis confines potentissimos hostes Danum ac Moscum LV annos continuos bella gerentem, et ne ullum[d] inimicis pagum concedentem, immo ullo aere alieno obnoxiam, Regnum esse non minus praeclarum, quam potentissimum? qui putentur thesauri confestim, si opima frui pace coniungique cum Polonia perpetuo liceat, colligendi in usum utriusque Regni conferendi. Haec profecto longa haud indigent[e] confirmatione, ut quae vestrismet ob tantam vicinitatem oculis obiecta sint, nec in aere monstrentur. Ceterum si ex Austria domo regem opportuniorem iudicaveritis, hunc quoque Rex noster amore complectetur; verum si apte sincereque res omnes revolveritis, maximam meritorum Iagelloniae stirpis rationem habebitis, respectum item Barensis et Rosanensis Ducatus, ex quibus magnorum fructuum momentum ab eadem familia reportabitis. Nec vero credit Rex sive Moscum hostem, sive longinquorum aliquem regem vos, malo vestro edoctos, creaturos. Ultimo Regii responsi, Stocholma dati ad litteras Machometis Bassae nomine Turcarum Imperatoris Stęzyciae sibi attinentes a vobis mihi datas, exemplar vobis offero, quo nil aliud Rex, quam ea moliri sese praedicat, quae ex utriusque Regni

---

[a] O *niema* remittit. [b] O: tantam aeternamque. [c] O: auri quod dicitur montes etiam. [d] O *ma* unum *sam.* ullum. [e] O *ma* non egent *sam.* indigent.

usu sint futura. Si ad idem responsum Regis nomine quidpiam adiicere, praesertim de pace hoc interregni tempore per Imperatorem servanda, censueritis, vestri gratia hac quoque parte deesse Rex nequaquam volet«.

Absoluta oratione per eundem secretarium Lorichius de Simone Woyna Lithuano questus est, quem sese ex Suecia Poloniam versus permeantem saevoque procellarum impetu ad litus Samogitiae appulsum apud Polengam[1], tum ditionis eius oppidum, omni pecunia suppellectilique et ultra viginti tormentis navalibus exuisse asseruit, qui in captivum spoliatumque tanti Regis oratorem tantopere desaevisset, ut non eum alia lege dimittere voluisset, quam si fide data sese sistendo loco eodem, cum Woyna iuberet, obstrinxisset. Petiit itaque impensius ordines[a] Regni, ut cum ablata horum mandato restituerentur, tum eorundem auctoritate et decreto sponsio illa sua velut iniquissima rescinderetur. Sed Woynam Castellanus Trocensis[2] ita excusavit, ut non prius aliquid de eo sinistri decerni, quam si adventuro aures quoque audiendi gratia praeberentur, censerent.

Hunc Marschalcus Regni[3] excepit ordines itidem petens pro Mariano Prilencio[4] Burgrabio Cracoviensi, qui tum letali (uti credebatur[b]) laborans morbo, testamentum condere anhelans, libros actorum castrensium (sine quibus de possessione[c] disponere legibus vetaretur) adire nequiret, quapropter iubente volenteque senatu equitibusque Surrogatus Varsaviensis Nicolaus Wolscius una cum praefatis libris isthunc accederet hocque praesente[d] legare quidvis pro libitu liceret; quam facultatem etsi regi dumtaxat iura permitterent, tamen ordines, quod[e] tum totius Regni referrent faciem, sine mora uno assensu tunc Wolscio concesserunt.

Praefecti postea Wisnensis[5] litterae datae lectae, quibus hic Michaelem Woronecium[6], Christopherum Ilovium[7] et Kiszkam Incisorem Lithuaniae abreptorum per vim omnium praefecturae suae pagorum multorumque servorum easdem defendentium caesorum accusabat[f]. Itemque in Vilnensem Palatinum[g][8], uti antea saepe, invehebatur, quod[h] fratrem suum innoxium Christopherum Graievium foedo carcere detineret[9]. Ad ea Archiepiscopus primum respondit, Voronecium ex sorore sua filium excusans, ipsum vero Praefectum scurrilibus verbis petens, sed plerique Graievii Praefecti ingentes iniurias exaggerabant, quibus saevissime ab Archiepiscopi familiaribus, eiusdem, uti ferebatur, instinctu affectus esset. Vilnensem Palatinum Tro-

---

[a] O *niema* impensius *a* P ordines. [b] O: uti credebat. [c] O: possonibus (*s*). [d] O: praesente illi. [e] P: quam. [f] P: excusabat. [g] P *ma błędnie* in Vilnensi palatinatu. [h] O: quam.

[1] Połąga, miasteczko nad Bałtykiem, podówczas na Żmudzi, obecnie w Kurlandyi, w pow. grobińskim. Za czasów polskich stanowiły te dobra starostwo niegrodowe. [2] Ostafi Wołłowicz. [3] Andrzej Opaliński. [4] Przyłęcki. [5] Piotr Grajewski. [6] Siostrzeniec prymasa Uchańskiego, mąż Giżanki. [7] Kasztelan wiski. [8] Mikołaj Radziwiłł. [9] Zob. powyżej str. 343.

censis Castellanus[1] similiter excusatum esse voluit, captivum illum proditionis reum appellans.

Ceterum deputati defensionis formam conscriptam in medium attulerunt, citra tamen eiusdem conclusionem.

Venerat iam per hos dies Varsaviam Georgius Blandrata Italus, doctor physicus insignis, sed Arriana lue iam dudum infectus primusque fere eiusdem haereseos in Ungaria et Polonia aetate nostra auctor[2]. Hic nequaquam publico officio tum fungi volens, privatum sese habere volebat cumque privatis personis nonnulla seu commissa, seu propria negotia tractabat. Itaque neque ea die legationis Principis Transsylvani munus obibat.

Postridie[a] porro, qui Domino sacer fuit *[13. XI.]*, post meridiem fere in ingenti hominum coetu Alexander Baransonius[b], Alphonsi II Ferrariae Principis orator, in hanc formam oratione in scriptis data disseruit[3]: »Cum Princeps noster animos consiliaque vestra quorsum dirigerent percepisset, committere non potuit, quin[c] nonnullarum rerum in praesenti statu perutilium vos commonefaceret. Imprimis id potissimum in praesenti legatione ad vos expedienda consilii secutus est, quod[d] multa praeclara de tanto Regno a prudentibus viris praedicari audiret et plurimos vestrae gentis adolescentes nobiles, tam in Italia studiorum causa, quam in alias regiones profectos videret ac eorum plenos ingenuitatis mores, vultus amabiles honestamque et generosam indolem, tum[e] ingenia ad omnem honestatem mollia et felicia, ad omnes virtutes facilia et apta perspiceret, unde facilem coniecturam semper de totius nationis vestrae moribus ac nobilitate certum fecit iudicium magnoque eandem amore complexus est. Deinde status et conditio Regni huius, quod cum inter tot tam potentes et crudeles nationes positum exsistat, ita eorum arma suis pectoribus sustineat vimque depellat, ut non se ipsum solum tueatur, sed totius propemodum Christiani orbis causam sustinere videatur, ita Principis nostri mentem percellebat, ut felices eos putaret reges, quibus isthic regnare contingat, ubi sit immortalis gloriae seges, ubi famae sempiternae messis uberrima percipi facile possit. Accedunt aliae fortissimae causae citra adulationem favorisque mercem moderate dicendae virtutis vestrae: fides erga reges incorrupta ac inter vos ipsos paene

[a] P *ma błędnie* pridie. [b] O: Baransovius. [c] P: quid. [d] P: quam. [e] P: cum.

[1] Ostafi Wołłowicz. [2] Jerzy Blandrata (ur. w Saluzzo we Włoszech półn., stąd Italus), przybywał jako poseł Stefana Batorego; głośny Aryanin, niegdyś lekarz królowej Bony, a potem Izabelli i Jana Zygmunta, posiadał Polsce z czasów kilkokrotnego, dłuższego pobytu liczne stosunki, zwłaszcza wśród protestantów, w Siedmiogrodzie zaś odgrywał oddawna znaczną rolę i używany był do spraw najważniejszych i najzawilszych. Zob. Trechsel, Die protestantischen Antitrinitarier vor Faustus Socinus, Heidelberg 1839. [3] Mowę tę napisał po polsku dla posłów ferrarskich Jan Dymitr Solikowski, jak sam powiada w swojem dziele: Commentarius brevis rerum Polonicarum... Dantisci 1647. str. 48; por. Nehring Wł., O historykach polskich XVI. w. Cz. III. O życiu i pismach J. D. Solikowskiego, Poznań 1860. str. 40 i 95. Nehring wydał tę mowę z rękopisu Biblioteki nadwornej we Wiedniu w dodatku do wspomnianej rozprawy, str. 107—116. Według tego wydania poprawiono popsuty w kilku miejscach tekst Orzelskiego.

fraterna concordia, tam excellens ille libertatis amor, quam vos modo soli toto orbe terrarum retinetis et in qua qui generantur optimi semper habiti sunt. Magna sunt itaque Principi nostro incitamenta, ardentissimae faces ad vos amandos et plurimi faciendos, mirum proinde nemini erit, quod[a] qui antea tam laudatos reges habuistis, ut ad eos externa regna deferrentur ac ad imperandum remotissimis nationibus deposcerentur, nunc ipsi ita clari et amabiles sitis, ut apud vos regnare multi clarissimi principes maxime desiderent; et in hoc multorum principum desiderio et quasi cursu Princeps noster personam et cum ea omnia vobis sua non tam quidem ingerat, quam offerat. Qui etsi sine ulla controversia et generis antiquitate et integritate educationis et usu rerum ac prudentia et belli ac pacis artium scientia et ceteris virtutibus vestro rege ac principe dignis clarissimus nemineque illorum[b] inferior est, qui laudatissimi habentur, tamen ita a sua modestia non recessit, ut nil prius maluerit, nil libentius videre voluerit, quam Galliarum Regem Henricum, consanguineum suum, quem non nisi honoris causa nominamus[c] a vobis regnantem retineri, si ea Dei voluntas, si res et fortunae vestrae, si temporum conditio, si denique prudentissima iudicia vestra ac imprimis gravissima Reipublicae necessitas permisisset. Sed et Caesaris nomen et auctoritas tanti est Principi nostro, ut de iis, quae ei deferuntur, pro ea qua eum prosequitur observantia, certandum sibi non existimet. Nihilominus si quid eiusmodi et divina praedestinatio et vestrum iudicium ac consensus in principe consideret[d], quod ad usum huius Regni faciat, cuperet magnopere vos id in publicam consultationem referre statuereque id, quod e re vestrae Reipublicae, honore vestro, commodo et ornamento Regni, quod vobis omnibus securum, libertatibus accommodum, gloriae conveniens fore iudicaveritis. Princeps quidem, ut in hoc negotio vestro erga vos benevolentiam et amorem adfert, ita a curiositate tantum abest, ut quidquid in eligendo rege spectare, quas in partes oculos et[e] animum obvertere, quid sequi aut vitare debeatis, de eo nos apud vos verba facere noluerit, cum hoc ad prudentiam vestram pertineat et amorem, quem patriae debeatis. Quis enim vobis faventior est vobis ipsis? Ita a prava ambitione alienus est, ut ceteros competitores nec condemnet, nec earum postulata evertat, elevet, aut debilibet; satis illi erit, ut quis ille sit et qualis, tum[f] quid possit ac velit, vestra causa intelligatis. Iudicii vestri erit cetera omnia considerare. Quis iam[g] ille itaque sit, etsi tota novit Europa et[h] vestrum plurimi, tamen et reliqui in hoc amplissimo conventu cognoscite. Alphonsus hic est Secundus Dux Ferrariae, Mutinae, Rhegii[i] et Carnutum,[j] natione Italus, cuius provinciae nobilitate nihil est vetustius, nihil magnificentius, cuius[k] rei comprobandae satis

---

[a] P: quam. [b] O: eorum. [c] O: nominemus. [d] O: desiderent. [e] P: in. [f] P i O *mają* tamen. [g] P: quisnam. [h] P: ut. [i] P *ma błędnie* Rlzegii. [j] P: Carnatum. [k] P: cui.

[1] Ks. Chartres we Francyi.

est Romanae Reipublicae memoria. Familia Atestinus[1], a Caio Aetio principe, antiquissima omnium Romanorum oriundus, a Caio, inquam, Aetio, qui declinante Romano Imperio, contra impetum et arma externorum electus fuit princeps anno humanae salutis quadringentesimo secundo, cuius filius Aurelius ad praeturam Vindelicam[a] vocatus neposque Tiberius a tota paene ora Veneta in principatum evectus indeque ad successores Illiricum pervenit et multae aliae provinciae amplissimae libera populorum voluntate tum primum imperatorum, deinde pontificum iudicio in domum hanc Atestinam transierunt. Hinc magni Corinthiae, Bavariae, Sueviae et Saxoniae utriusque ducatus, palatinatus Rheni, Prussiae Magnus Magistratus, marchionatus Atestinus, Veronae, Mediolani, Parmae atque Hetruriae necnon Anconae, Spoleti, Sardiniae, hinc regnum Neapolitanum sacrumque imperium, cuius duo electoratus in eadem domo exstiterunt ac Ottonis IV imperatoris prosapia, Anglicae affinitates, Gallicae iunctiones[b] et sanguis, etiam Ungariae dominatus et alia eiusmodi quam plurima, quae in tam brevi oratione recitari non possunt et quibus annales[c] omnes earum regionum refertissimi sunt, qui abunde demonstrant clarissimam hanc Atestinam familiam cum omnibus fere Christiani orbis regibus ac principibus sanguinis necessitudine colligatam esse, ex qua hic noster Princeps descendit patre Hercule II et Renata, Ludovici XII Galliarum Regis filia, qui omnibus Christianis atque heroicis virtutibus maxime excelluerunt earumque exempla soboli, ex qua unus est hic Princeps, reliquerunt. Quis igitur dubitabit ex tantis talibusque maioribus [d]hunc principem degenerem procreari potuisse? quorum omnium ut in pace felix, florens ac moderatum, ita in bello sagax, vigilans et acre fuit provinciarum suarum imperium. Ita is easdem a maioribus[d] relictas non solum in suo statu feliciter his praesertim iniquissimis temporibus, quibus nihil usquam alibi intentatum relictum est, administravit, sed etiam emendavit et reformavit. Innocentissima et sanctissima educatio omnem vitae regendae rationem ita constituit, ut nihil cogitaret unquam vile aut abiectum, non mens immersa voluptatibus, ut oculi a lascivia, ita manus et cetera externa a maleficio semper abhorrebant. Iustitiae cultor, laboris patiens, otii et voluptatum contemptor, non prodigalis aut profusus, sed decenter liberalis, verax, non promittit, quae non praestare aut velit unquam, aut possit, subiectis clemens, paribus comes, suis gratus, exteris amabilis. Natura plurimum in eum contulit, plus educatio, omnia usus et exercitatio usque ad hanc, in qua nunc est virili et matura aetate. Non enim fervet in eo iuventus, nec refrixerunt per senium vires, sed vir et vere vir est aetate pariter ac virtute: aetas ipsa

---

[a] P: Vandalicam. [b] P *i* O *mają* functiones. [c] P *ma błędnie* amantes.
[d–d] *W* P *opuszczono ustęp przez pomyłkę kopisty od* hunc principem *do* a maioribus.

[1] Przymiotnik urobiony od Ateste, miasta z czasów rzymskich, położonego w kraju Wenetów, dzisiaj Este. Tutaj zamiast d'Este.

XLI anni est, in tot laboribus et curis exercitata et confirmata[a]. Non recitabimus ea, quae is secundum annalium testimonium in bellis inter Carolum V et Henricum II Gallicum Regem gestis, annum agens decimum septimum, cum Henrico Rege fratre suo consobrino coniunctus, navata forte et assidua opera gesserit et non solum ducis atque imperatoris exercituum, sed etiam militis privati officio egregie fungeretur, et cum ud pacem componendam foederaque peragenda[b] deventum esset, quae prudentiae, dexteritatis, immo et felicitatis suae argumenta semper dederit; non recitabimus etiam eius contra Turcam sumptus ac spontaneam propria persona expeditionem, pro amore reipublicae Christianae et gloriae desiderio susceptam, qui quidem est campus et locus omnium nobilium et praesertim principum honestissimus et pulcherrimus. Utinam ceteris tantum fuisset ac etiam num esset studii, tantum in Christianum decus atque salutem. Viguit in eo semper virtus militaris penes imperatores et [c]in regum amicorum causis declarata, unde huic ordini clarissimus[c] semper exstitit. Nil in eo fictum aut simulatum: virtutis verae et vivae et non adumbratae, affabilis comesque, gravitas, ingenium, robur et validitas corporis, forma principe digna; nihil temerarium aut procax, omnia pulchra, iusta et moderata. Sed haec moderatius a nobis praedicari oportet, qui ab eo venimus. Nihil incredibile aut admirandum de eo praedicamus. Credite iis, qui eum moresque eius norunt. In re sane familiari sua ita prudens est et oculatus, ut absque omni subditorum gravamine ac iniuria rem paratam[d] habeat, quam et[e] nunc in tam pium et Christianum non solum vestrae, sed totius Christianae reipublicae opus libenter impendet et communicabit. Ea mens, is animus semper eius erat, idem fervor, idem vigor, idem sanguis, qui eum ad vos trahit et vestrum[f] esse iubet. Sed ne isthaec declamatoria a nobis videantur decantata, accipite, clarissimi ordines, conditiones, non quidem promissiones, aut quae fidem excedant, sed quas vos ipsi credibiles mox iudicabitis. Imprimis namque ita is consiliorum et fortunarum suarum rationes subduxit, ut bene intelligat, quid sit Poloniae Regnum et quali egeat rege, deinde quid ille eiusque humeri possint et quid ferre recuset. Quam ob rem si id Deus Maximus velit et vos communibus suffragiis regem eum dicatis, se suaque omnia vestra esse libenter profitetur. Primum[g] libertates et privilegia vestra salva et integra conservabit, nihil innovabit, vel mutabit, nec auget citra omnium ordinum consensum. Dignitates et praefecturas nemini extraneo conferret. Pacem inter ordines tuebitur, etiam inter dissidentes de religione. Cracoviensem scholam[h] viris doctis cuiusvis professionis instruet, artifices muniendarum artium adducet suisque sumptibus fovebit. Ob maiorem commerciorum et negotiationis

[a] P *i* O *mają błednie* consummata. [b] O: pangenda. [c—c] *W* P *opuszczono przez pomyłkę kopisty słowa od* in regum *do* clarissimus. [d] P *ma błędnie* gravatam, O privatam. [e] P *i* O*mają błędnie* ex [f] P *i* O *mają błędnie* verum. [g] P *i* O *mają przed* primum *niezrozumiały wtręt*: De spe vero. [h] P *ma błędnie* schedam.

commoditatem navigationis rationem mercatoribus vestris in Italiam ostendet ac efficiet portum navibus recipiendis ab hac regione circumvectis. De perpetua vobiscum mansione[a] ac de omnibus, ad quae reges boni legibus vestris tenentur atque ad decorum regium pertinent, vestrae saluti et commodis sese accommodabit. Si adversus Moscum vel alium hostem externo peditatu indigebitis, suis impensis quatuor sclopetariorum Italorum milia per sex menses conducet idque ex ditionibus propriis, ut eis rectius uti et melius fidere Respublica possit; si vero alio milite utendum censueritis, eum etiam suo sumptu conficiendum pollicetur. Si contigerit Regnum in periculo versari, ille ditionum suarum, consanguineorum et amicorum omnes vires et auxilia, ut[b] in propriae vitae defensionem conferet ac convertet ac rationes in prompu habebit, quomodo vel exteri milites, si opus sit, vel alia subsidia in Regnum hoc semper ingredi possint. Ex persona quidem sua nullum vobis bellum est pertimescendum, cum ei nulla cum ullo principe controversia aut inimicitiae intercedant. Bellum porro quodvis pro Regni salute, defensione ac recuperatione rerum amissarum susceptum in propria persona semper geret. Pacis temporibus munia boni regis, legibus vestris expressa, vel in loco manens, vel omnes Regni partes transeundo, uti vobis visum fuerit, obibit. Debita Regni legitime contracta iudicio senatus et ordinum solvet. Singulis annis ex Italia in Poloniam importabit proventus suos, relicta ea parte, quae ad conservationem illius sui dominii necessaria futura erit. Ducatum Carnutum[c], qui ab eo in Gallia iure haereditario possidetur, Regno Poloniae in perpetuum donabit ac incorporabit, aut si Galli reges ducatum ipsum rediment, pecuniam ipsam redemptionis Regno obligabit. Quinquaginta iuvenes nobiles Polonos[d] Ferrariae aut in quacunque alia urbe ditionum suarum litterarum aut armorum causa, ut cuiusque genius fuerit, suis stipendiis fovebit. Supra omnes dictas conditiones oblatas promittit, ubi rex declaratus fuerit, ad summum in spatio duorum mensium pro defensione Regni trecenta milia florenorum praemissurum[e] et ipsemet quam citissime adveniet[f], ut persona, consilio et opibus necessitatibus Regni provideat. Isthaec quidem etsi fortasse minora sunt, quam dignitas huius Regni, quam beneficii vestri magnitudo, quam gloriae ipsius splendor in Principem nostrum collatus requirat, tamen iudicii ac aequitatis vestrae ea non quanta sint, sed quantus offerentis animus, aestimare. Non is principatum ambit, cum is iam sit princeps benepotens et commode suis provinciis utatur, non voluptates meditatur, non quaerit otium, non affectat opes, quorum in Italia nunc tranquilla locus est non postremus; quaerit gloriam, quaerit campum de vobis ac republica Christiana bene merendi. Neque hoc agit iuvenili fervore, aut lapsu iudicii, aut ambitione dominandi[g], aut quod[h] nesciat, quam laboriosum sit vestri Regni regem esse, sed

---

[a] P *ma błędnie* invasione. [b] P: et [c] P: Carnatum. [d] O *niema* Polonos.
[e] P: promissorum. [f] O: et ipsemet quam primum adierit. [g] P: damnandi (*s*).
[h] P: quam.

iudicio virili et maturo, quod non otia, aut desidiam monet, sed rebus bene et praeclare gerendis, quibus iam continuo usu, exercitatione et experientia idoneus et aptus est, viam ad immortalitatem sterni ac comparari iudicat. Liberos autem cum nullos habeat, vos illius liberi eritis; charitatem illam, quam in illos erat habiturus, in vos ac Rempublicam vestram effundet universam, et cum sit princeps liberrimus, qui de rebus suis libere disponere potest, nemini dubium esse debet, quin[a] is, cum in hoc Regno fuerit, omnes etiam facultates suas ad se asportari in usumque eius Regni ac Reipublicae, cuius rex esset, ac in munus decorumque suum regale convertere velit. Linguae Polonae fatemur nullum usum habet, quamquam[b] alias externas exacte tenet et loquitur, inter quas Latina est et Germanica, quae [c]etsi homini praesertim Italo, difficilis est, tamen eam brevissimo tempore iam[c] adultus nulla necessitate, studio tantummodo linguarum didicit. Ita vestram quoque, uti maxime sibi necessariam, pro sui ingenii excellentia ac dexteritate consequi et sibi comparare omni studio elaborabit. Haec profecto omnia, quae de Principe nostro diximus, ita vera et certa sunt, ut eius rei probationem et inquisitionem, quatenus dignitas ipsius Principis concedit, vobis ipsis libenter permittamus ac nos cum his nobilibus, qui adsunt, atque affuturi ad haec sunt, pro his omnibus ad iustas et dignas obligationes offeramus. Intellexistis, illustrissimi senatores fortissimique equites, qui iam sit Princeps noster et qualis, quo consilio rem eam aggressus sit, quid deinceps de eo vobis sperandum et certo statuendum sit, brevissimis verbis, non ostentatorie, sed tamquam in tabella demonstratum. Iam vos nunc ad opus accingite et viri ad virum, si ita Deus vult, animos applicate et quo vos patriae vestrae, quo libertatis amor, quo famae studium, quo integritas gloriae, quo salutis firmitas, quo fortunarum vestrarum stabilitas, quo Deus et fata ipsa ac tempora vocant, consilia et studia vestra dirigite. Finis erit, si hoc unicum addamus, non solum re ipsa brevi experiemini, sed iam etiam, si rem diligenter attenderitis, comperietis, nullum vos inde incommodum aut discrimen vobis, nullum liberis vestris, nullum posteritati, nullum Reipublicae vestrae praesenti ulla ex parte conciliaturos, nil a quoquam invidiae, nil periculi, nil detrimenti, nihil difficultatis vos cum Republica vestra habituros. Iam Deus omnium bonorum largitor eo corda et animos vestros dirigat, ut hoc a vobis in hoc amplissimo consilio vestro statuatur ac decernatur, quod sit praemium gloriae divinae, deinde saluti non solum vestrae, sed etiam totius Christianae reipublicae subsidio et ornamento futurum. Ceterum quoniam hominum mores et populorum usus non parum differunt, si aliae aliquae conditiones nobis a vobis proponentur, quae ad dignitatem, commoditatem et utilitatem huius amplissimi Regni pertinere videbuntur, mandata amplissima ostendemus ad haec omnia implenda et conficienda«.

---

[a] P: quem. [b] O: quinque. [c—c] P *niema od* etsi homini, *do* tempore iam.

Ad hunc modum Baransonius legatione sua functus est, collega suo Ioanne Baptista Guarino[1], Viennae in itinere ob morbi gravitatem relicto, absente, cuius quoque absentiam excusare non neglexit. Litteras vero fidei, ut ceteri fere omnes oratores, sufficientes perlegi itidem ante habitam orationem curavit, eodem quo reliqui responso ab ordinibus tum dignatus.

Paulo post Prussiae Reguli legatus eiusdem nomine ab ordinibus eandem, quam priore Henriciana electione postulationem, repetiit, qua scilicet vel Principi suo, vel eiusdem vicario suffragio eligendi regis edendo locum impetraret, sed ea petitio silentio praeterita, ne responsum quidem obtinuit, sive quod decisa iam causa haec controversia non indigeret, sive quia suspecta[a] legatio, Principe ipso mentis impotente[b] crederetur[2].

XVIII. Kal. Dec. *[14. XI.]* cum omnium exspectatio inchoandae regis electioni inhaereret, ea adhuc ad sequentem diem protracta est. Defensionis Regni dumtaxat forma describebatur in hanc fere formam, ut contributionis eius, quae[c] Henrico Rege creato et in Poloniam adventante decreta quidem, sed non ab omnibus exhibita fuerat[3], quidcunque restaret in cunctis palatinatibus quaestoribus traderetur tum a nobilitate, tum civitatibus primariis. Isti porro Regni Thesaurario et huic adhibitis deputatis sine mora non praedictae solum contributionis, verum etiam priorum duarum (vivente adhuc Augusto Rege anno MDLXIX et LXX constitutarum)[4], quidquid esset residui, authentico certoque[d] testimonio redderent, quarum quidem exactionum rationes sufficientes Ravae pro secunda Februarii die Thesaurario ac deputatis dandae essent. Ad haec quidcunque ex quarta redituum Reipublicae parte nondum expositum militibus esset et partim Ravae, partim Leopoli[5] conderetur, eidem pecuniae adiiceretur. Praeterea nova similis contributio, viceni scilicet ex quolibet agri iugero grossi, ab agrestibus prehenderentur[e] nec non Iudaeorum quaevis capita singulis florenis censerentur secundum Lublinensis legis dudum late praescriptum[6], pariterque ex urbibus ac oppidis constituta pensio ex-

---

[a] O: quod ea *sam.* quia suspecta [b] P: impote. [c] P: quam [d] O: ceteroque. [e] O: penderentur.

[1] Gian Battista Guarini, dworzanin ks. Ferrary, znany jako autor komedyi »Il pastor fido« i przyjaciel Torquata Tassa. O nim i o jego poselstwie zob. Cieszkowski Z., Don Alfonso d'Este kandydatem do korony polskiej i jego poseł, poeta Guarini roku 1575. Przegląd polski. 1877. R. XI kwart. IV (T. 44) str. 194; Siemieński L., Battista Guarino i jego Pastor fido. Ib. 1877. R. XII kwart. II (T. 46) str. 59; Windakiewicz St., Guarini i jego poselstwa. Ib. 1889 R. XXIV kwart. I (T. 93) str. 102. [2] Księciem pruskim, chorym na umyśle, był Fryderyk Albrecht, syn Albrechta. O żądaniach tego księcia, aby go dopuszczono do udziału w elekcyi zob. powyżej str. 34. [3] Mowa tu zapewne o poborach uchwalonych na elekcyi Henryka; zob. Uniwersał poborowy na walnym sejmie pod Warszawą 7 maja 1573. Vol. leg. II. 126. [4] Uniwersał poborowy sejmu lubelskiego 11 sierpnia 1569. Vol. leg. II. 102. Reces sejmu warszawskiego 10 lipca 1570. Vol. leg. II. 107. [5] We Lwowie miała być złożona kwarta w myśl uchwały powziętej na elekcyi pod Warszawą 29 kwietnia 1573 r., zob. powyżej str. 91. [6] Uniwersał poborowy sejmu lubelskiego 11 sierpnia 1569. Vol. leg. II. 104.

hiberetur. Ceterum contumaces, qui isthaec pro assignata die pendere recusarent, usitata iuris forma per praefectos ad ius vocarentur victique mulctarentur. Porro Posnanienses, Calissienses, Siradienses, Lancicienses, Brestenses, Inovladislavienses, Płocenses, Masovii Podlachensisque palatinatus et Dobrinensis terra[a] praefatarum exactionum cuiquam alio, quam suis propriis quaestoribus dispensationem commiserunt, quae tamen non alibi, quam pro milite conscribendo referenda disponendaque esset. Denique tres proventuum regiorum[b] partes cunctis praefectis pendendae Kal. Ian. Ravam Thesaurario sub poena peculatus redderentur. Iis conscribendis singuli ex palatinatibus sunt lecti iisque ex senatu aliquot itidem additi.

Conquerebantur Russi de Nicolao Senavio Campestri suo Duce, quia[c] Tartarica illa immanitate, qua pridem affecti essent[1], minus officio suo functus esset. Cui scilicet Stęzyciae regionum illarum cura mandata nec non pro MDCC equitibus pecunia data esset,[2] pro exploratoribus itidem eandem acciperet[d], hoste vero ingruente ullibi appareret[e], nec eundem praesciisset[f], quam populabundum aspexisset. Petierunt mirum in modum, uti ex superioribus palatinatibus campi ductor sibi daretur, qui non aliunde, quam secum adductum militem aleret. Centuriones namque fere omnes tum ex praefectis Russiae fuerant, qui accepta pecunia[g] non milites, verum famulos quosvis suos, etiam aurigas, agasones, cocos et similes homines imbelles in numerum equitum includebant, necessitate autem incumbente neminem sistebant. Porro praedictae defensionis forma senatui placuit, nec non Archiepiscopo et Płocensi Episcopo,[3] ceteris Episcopis absentibus.

Podlachenses questi sunt de Podlachiae proventibus non in usum Infantis Regni, verum in commodum Reipublicae convertendis seque adigi litteris Zakrocimensibus dicebant ad eos Infanti pendendos; ceterum nullo auctore certo litterae illae actorum Zakrocimensium libris conditae insertaeque fuerant[4].

Equestris autem ordo universus, quo ferendis suffragiis ordo solitus per palatinatus servaretur essetque unus, qui eidem praesideret, eam provinciam Nicolao Sennicio Succamerario Chełmensi, viro eius negotii peritissimo, mandavit.

Postridie *[15. XI.]* regis electio ad alium diem producta est, cum defensionis[h] Regni concludendae et conscribendae causa, tum reliquarum legationum exaudiendarum gratia.

Ex senatu missi ad equites Sandomiriensis et Calissiensis Palatini[5] postulatum, uti Łancicienses, qui proximo colli a Wola pago universi armati astabant, monitis ceterorum ad arma deponenda sollicitarentur pacatique

---

[a] O: Podlachenses et Dobrinenses [b] O *ma błędnie* regionum. [c] O: quod. [d] O: accepisse. [e] O: apparuisset. [f] P: praescripsisset. [g] O: accepto stipendio. [h] O *ma błędnie* dissensionis.

[1] Zob. powyżej str. 361. [2] Zob. powyżej str. 351. [3] Piotr Myszkowski. [4] Zob. poniżej str. 391. [5] Jan Kostka, Kacper Zebrzydowski.

electioni interessent. Hos Stanislaus Sirakovius Castellanus Covalensis excusabat, viros eos asserens legitimo parique senatoribus iure electioni attinere et si necessitas Reipublicae postularit, ad ferendam opem armis instructissimos praesto esse. Missi tamen ad hos aliquot proceres equitesque, qui istos ad deponenda arma hortarentur, quibus illi seorsim responsum se daturos[a] promiserunt.

Lectae litterae demum a Palatino Podoliae[1] scriptae, quibus is absentiam suam ad hunc modum diluebat, quia[b] se de Tartaris denuo incursionem machinantibus admonitum, Russicis rebus occupatum, ne scilicet regionibus illis, si necessitas exigeret, auxilio deesset, diceret[c]. Missae simul ab eodem aliae ad eum a Petro Valachiae Regulo datae, quibus purgabat sese, quia proxime[d] praeteritam cladem Russiae provinciis inscio se Tartari intulissent, cuius patratae magnopere doluisset; quam si praescisset, extemplo significaturus esset Polonis, quibuscum pacem coluisset. Verum enimvero ementita illa purgatio fuit, postquam se cladis inscium diceret, totam vero illam hostium captivorumque multitudinem aliquantulum[e] in ditionibus suis delitescere permisisset, per quam Tyram fluvium permeare haud procul in conspectu paene Chocimi arcis sivisset.

Auditi postea VI Electorum Principum Imperii legati duo, horum unus Volfangus Comes Isenburgus[2], alter nobili genere ortus, qui singulari facundia, litteris fidei XXVIII Octobris die Ratisbona datis ostensis, praestantiam atque nobilitatem Austriae domus commendabat, potentiam vero tantam recensebat, quanta toto Christiani nominis orbe contineretur, utque Imperium, Ungariam, Bohemiam, Italiam, Hispanias Indiasque etiam ditione complecteretur. Petebant magnopere, ut praeter reliquos competitores Archidux Ernestus in regem Poloniae crearetur, decies millena inde commoda, immo coelum etiam, maria ac paene universum orbem cum isthoc offerentes[f]; sed isti aliorum oratorum exemplo absoluti. In equestri corona lectae Caesaris atque Ferdinandi conditiones succincte conscriptae mirum quanto cum contemptu cachinnoque veluti vanae ac minus possibiles auditae.

Lecta deinde Georgi Blandratae legatio, a Principe Transylvano Batoreo missi, sed quae nec in magno hominum coetu, nec alacri admodum fronte auditorum esset excepta; litteris quippe fidei, quibus confirmanda legatio esset, caruit paucisque vel nullis omnino fautoribus nitebatur. Ea in haec verba facta est[3]: »Cum eo demum ventum sit, ut sepositis verborum lenociniis gravia consilia et maturae deliberationes necessario quaerendae sint facereque nunc magis quam dicere expediat, ne respublica Christiana, cuius murus aeneus est Sarmatia, aliquid maioris detrimenti capiat, ego,

---

[a] O: daturum. [b] O: quod. [c] O: affirmaret. [d] P: maxime. [e] O: aliquamdiu. [f] P: offerret.

[1] Mikołaj Mielecki. [2] Hr. Wolfgang Isenburg-Kelsterbach [3] Pismo Blandraty druk. u Platera III. 176 (tekst łaciński z tłómaczeniem).

qui provinciam hanc viribus meis longe imparem coactus suscepi, mentem Principis mei simplici ore et perspicua aperiam brevitate. Cum igitur fortissimae genti Ungaricae cum invictissimis Polonis ob summam coniunctionem[a] vicinitatemque utraque fortuna communis semper exstiterit, sed subinde aequo iure utrique metuerent, ne pariete ardente alter quoque flammis[b] absumatur, Transylvanus Princeps, qui non solum proximam, sed omnes procul etiam sitas Europae respublicas ab salute celeberrimi istius Regni pendere non dubitat, pro zelo, ne dicam metu quodam tactus perculsusque, hanc praeclaram de communi patria in tantis posita difficultatibus bene merendi ac promptitudinis suae declarandae oblatam occasionem praetermittere noluit. Quapropter erga hanc famatissimam Rempublicam pro sua observantia fideque non solum obsecrat sed et per superos omnes Regni ordines amanter obtestatur, ut privatis affectibus et commodis omnibus sepositis publicae paci studeant, libertatem vero dignitatemque unanimiter tueantur, unicum Reipublicae bonum spectando, a Deo vero, qui regnorum solus gubernacula moderatur et regum sceptra tenet simulatque pro suo recondito consilio, cui vult, largitur, prudentiam, concordiam et sana consilia humiliter exspectent. Ceterum, quamquam sua sorte Princeps contentus sit, nec altius quidpiam vana regnandi libidine ambiat, uti Regni proceres ferme omnes norunt, deque ingenii sui tenuitate et corporis viribus recte sibi persuasus sit, nihilo secius pro ardenti quodam tuendae felicitatis Polonae desiderio ac veteri novaque comparata necessitudine, tametsi quam grave pondus, quam difficilis provincia et quantis curis Sarmaticum diadema obnoxium sit, illum minime lateat, nihilo secius, inquam[c], amicitiae societatis, constantiae propensionisque suae perpetuum apud amplissimos Regni ordinis voluit testimonium relinquere. Si quidem quae in hoc amico vicino principe ordines Regni deprehenderent, quod huic invictae Reipublicae usui esse aut eandem ornare et amplificare queat, id totum pro celeberrimo hoc Regno se profusurum esse candide et amanter pollicetur, non solum arma, consilia, conatus amicosque, sed personam suam vitamque ac thesauros omnes ingenue proponendo offerendoque, idem cum promptitudine[d] sinceritateque facturus coronaturo[e] Polonorum regi, qualiscumque tandem ille futurus sit. Id vero ea conditione faciendum esse ducit, ut primum locum dignitatemque omnem Caesareae et celeberrimae Austriacae familiae, cui sese plurimum debere et non parum tribuere velle semper professus est et nunc quoquam profitetur, amplissimi Regni ordines tribuant et concedant. Tantum enim abest[f], ut Princeps meus cursum desideriumque Caesaris remorari[g] aut impedire in animo habeat, ut etiam magnis suis conatibus promovere, amplificare illustrareque paratus sit. Suam itaque operam et quidquid habet Princeps Transylvaniae Reipublicae Polonae, supradicta exemptione manente, bre-

[a] P: commentionem (*s*). [b] O: contiguis flammis. [c] O: *niema* inquam, *ma natomiast przed* amicitiae *niepotrzebne* ius. [d] O: cum omni promptitudine. [e] O: coronato. [f] O *ma błędnie* est. [g] O *ma błędnie* renovari.

viter et amanter dedicat, ratus senatores equestrisque ordinis viros hanc bonam Principis mentem puraeque mentis conscientiam aequi bonique consulturos. Ceterum, qua de re tota promptius iudicare Regni ordines possent, duo argumenta ab regnorum coniunctione et personae qualitate sumpta obiter addemus. Prima est Regnorum Ungariae et Poloniae conformitas, quae firmiorem reddet amicitiam. mores utriusque gentis, leges habitusque ferme similis, arma vero, militaris disciplina, religio, libertas et vivendi ratio plane communia, vetus praeterea societas regnorumque utrinque facta vicissitudo, perpetua concordia et suppetiarum ferendarum facilitas, quae omnia animos vehementer conciliare et regna stabilire solent. Deinde regiae Principis dotes: summa pietas fideique catholicae conscientia, educatio ingenua, insignis eruditio, mores candidi, modestia et humanitas incredibilis, sagax liberalitas, rerum humanarum longa experientia et disciplinae militaris ingenita peritia, par in bellis geredis, in pace iustitiaque servanda, et felix promptitudo, par laboris et inediae tolerantia[a]; consilio gravis et profundo iudicio tenacique memoria donatus, corporis vero forma, fortitudo et sanitas admiranda, quae in rege potissimum requiruntur. Quod autem nonnulli obiiciunt linguae imperitiam, non erit cur sint solliciti, cum proceres omnes Latinam et maior equestris ordinis pars intelligat et negotia omnia Regni Latino sermone transigantur. Princeps vero facundus sit et elegantissimus et eodem anno Polonam facile discere possit, cum illam iam dudum subintelligat. Quod tributum pendeat, pariter dicimus non ipsum Principem, quia a nemine unquam[b] victus fuit et liber est, sed Regnum publicae pacis et utilitatis nomine tributa pendere. Non ipsum tributum dare coepisse, sed quod a Regina Isabella et filio Ioanne Sigismundo, quibus Imperator Transylvaniam dono dederat, olim fuerat inchoatum, nunc dedere[c]; quod, ni fallor, facerent et Regni huius ordines, si illis Moldaviam Imperator dono daret. Adde, quod is qui in regem creatur, ab omni servitute[d] liber esse dicitur et omnem amissam vindicasse libertatem. Quod postremo verentur[e], ne lex illis perpetua aut[f] iugum imponatur, dum Imperator legationibus Regni respondendo suadet, ne hostem suum eligant[g] et subinde, consulit, ut Piastum, Regem Sueciae, aut Principem Transylvaniae coronent; facilis ad haec erit responsio: primo Imperatorem nihil iubere mandereque, sed dumtaxat amice ad constantiam hortari, ne ruptis foederis vinculis difficultates multas subire cogantur. Secundo, quia[h] non sponte, sed legatis Regni respondendo, consilium suum de eligendo futuro rege ultro praebeat, quod facto huic Regno opus esset, amanter pronuntiando. Tertio, quam[h] optionem liberam proceribus et cunctis ordinibus manifeste relinquit, dum alium neminem, praeter binos principes, quos pro hostibus acerrimis habet, excludit. Quarto expendendum[i] erit, an amice recteque moneat Imperator necne. Si sana

[a] *W* P *opuszczono* et inediae tolerantia. [b] O: tamquam. [c] O: reddere.
[d] P *ma błędnie* securitate. [e] P *ma błędnie* venitur. [f] O: ad. [g] P: eligat.
[h] O: quod. [i] O: expediendum.

dat optimaque consilia, cur ambabus ulnis non amplectimur et bene consulenti gratias agimus? Si vero perperam, nulla sequitur inde coactio, sed integra eligendi libertas manebit, cum quam satis modeste[a] amiceque consultat[b] suadeatque, ut prudenter paci publicae prospiciant, non autem imperet; quid amabilius et magis plausibile optari possit, non video. Haec et alia plurima, quae nunc commemorare nolumus, si Regni ordines secum altius reputaverint, facile deprehendent[c], non secus cupere Imperatorem huius Reipublicae pacem ac Respublica Imperatoris foedus et amicitiam magnificare videatur, cum nihil scriptum vel factum ab amico Imperatore fuerit, quod bonum publicum et Regni libertatem offendere possit. Et praeterea constat invito Principe et praeter eius opinionem in litteris nominatum fuisse. Nunc ad accessiones utilitatesque futuras et pollicitationes veniam ac easdem de more succincte commemorabo. Principio igitur prommittit Princeps se libertates, leges, ritus intactos relicturum tum in Poloniae Regno, tum et in Magno ac clarissimo Ducatu Lithuniae et prout utriusque Regni et Ducatus ordines statuerint[d], cuncta pro ipsorum consilio facturum et observaturum. Secundo se omnia debita Regni, quae ad ipsum pertinere merito potuerunt, soluturum. Tertio, si ita ordinibus Regni visum fuerit, pollicetur, se confestim recuperaturum esse, quidquid Moscus occupavit, quod si veteranis suis copiis opus erit, illas minime recusaturum. Quarto perpetuum foedus illud, quod iam olim initum cum Imperatore Turcarum fuerat, confirmaturum, cum Tartaris vero sempiternam quietem et pacificationem habiturum. Quinto limites[e] Regni ita muniturum, ne hostis quispiam accedere facile possit. Sexto, dum adventum suum, si Deo ita visum fuerit, parat, ne interim aliqua ex parte hostis quispiam negotium Regno facessere possit, CC florenorum milia praemissurum se pollicetur, quibus iudicio senatus et ordinum finibus et aliis futuris necessitatibus prospiciatur; ubi vero ipse advenerit, non per legatos, sed per semetipsum cum hostibus Regni bellum geret, paratus etiam pro salute Reipublicae vitam profundere. Septimo tum favore, tum propriis sumptibus vinctos et captivos Russiae nobiles non ita pridem abductos, redempturum esse. Supersunt et alia plurima, quae nunc palam referre[f] incommodum esset, praesertim de redditibus et aliis quibusdam necessariis, de quibus fusius et exactius, ubi aliquid certius de Principe Regni ordines statuent, dicemus. Deus Optimus Maximus consilia conatusque omnes vestros ad Nominis Sui Sacrosancti gloriam et ad totius Reipublicae utilitatem dirigat et pro sua clementia secundet. Hanc autem legationis Principis mei summam et propensi animi solidaeque amicitiae declarationem ita cupit oblatam et lectam coram amplissimis Regni[g] ordinibus esse, ut Principis mei novi oratores, si qui futuri sunt, publice loquendi et de rebus omnibus tractandi suum locum

---

[a] P *niema* modeste. [b] O: consulat. [c] O: reprehendent. [d] O: statuent.
[e] O: limites omnes. [f] O: proferre. [g] O *niema* Regni.

in senatu, ubi venerint, habeant et retineant, quod etiam[a] Princeps magnopere petit et requirit.

Sequenti die *[16. XI.]* conclusa illa defensionis forma lecta est publice, sed hanc approbante equitatu proceres variabant, quo factum est, ut decisio ista ad crastinum diem proferretur[b].

Moscorum Principis legatus advenit aeger admodum, ad cuius adventum sollicita legationis nobilitate eandemque perurgente, dum vocaretur, adventum ob morbi gravitatem recusavit.

Maceovius[1] Sepussi (*s*) Praefectus eiusdem provinciae pericula, quae a vicinis Turcis imminerent, proponebat, asserens non sibi tantum inde annuorum reddituum, quae non magis quinque florenorum milia facerent, exsistere, quibus a tanto hoste tam ampla praefectura praesidiis firmaretur. Petiit, ut de ea quoque Regni parte publica deliberatione provideretur. Ita vane quidem dies ista, uti ceterae absumpta est.

XV. Kal. Dec. *[17. XI.]* in senatu Zalinius (*s*)[2] Palatinus et Dulscius[3] Castellanus Culmenses ambitiose retulerent se a cunctis universae Prussiae ordinibus missos oratores eo consilio Varsaviam advenisse, uti horum nomine cum reliquis statibus Regni de electione regia consulerent. Sed istos Cracoviensis Palatinus[4] sermone interrupto ita absolvit, quam[c] arrogans et procax illa precatio relatioque novi et perniciosi exempli esset, quippe electionem regiam praesentium dumtaxat hominum ad eandem pertinentium personalem actum censeri atque, ut inauditum id in Polonia, sic periculosissimum esse absentes primum per legatos, mox per schaedas atque etiam cursores otiose domi morantes suffragia de re tanta absolvere. Proinde se non pro legatis, verum Zalinium pro unius palatini Dulsciumque pro unius castellani persona tantum modo accipere. Ceteri omnes Cracoviensi Palatino[d] assensi sunt. Affuere quoque Torunenses, atque paulo ante Cracoviensium et Posnaniensium civium legati, simile cum ceteris ius ad suffragandum de rege habentes.

Advenit tandem Moscoviae legatus Simon[5] a Głoscovio aulico, cuius cura sibi commissa erat, adductus. Is litteras dumtaxat Principis sui exhibuit subitoque Marschalci[e] istum, cum perquisitus ullam se praeter litteras legationem commissam[f] habere diceret, exire iusserunt, verum nobilitas exclamans assidere hunc, donec litterae perlegerentur, quod ceterorum quoque legatorum iuris esset, iussit[g], quo factum est, ut Marschalci clamore perciti, non sine odio eundem reducere sistereque suo loco cogerentur. Litteris[6] illis, Russo idiomate scriptis, longa Principis titulorum

---

[a] O: iam. [b] O: differretur. [c] O: quod. [d] O *niema* Palatino. [e] *Rękopisy mają po* Marschalci *niepotrzebne* confestim. [f] P: legationis commissas. [g] P *niema* iussit.

[1] Jan. [2] Jan Działyński. [3] Jan. [4] Piotr Zborowski. [5] Szymon albo Jan Bastanow był tylko gońcem; posłem był Łukasz Nowosilcow bawiący podówczas dopiero w Smoleńsku; por. Zakrzewski W., Po ucieczce Henryka, Kraków 1878, str. 415 nota 2.

[6] List ten z daty 12 lipca 1575, drukowany u Turgeniewa, Monumenta Russiae historica I. 268.

enumeratio itidemque magnus cuiuslibet senatoris Regni de nomine et cognomine numerus continebatur, quae maiorem multo epistolae partem complebat. Deinde significabat Princeps se eius rei gratia nuntium suum mittere ad Polonos, ut, cum oratores suos ablegaturus esset, litterae passus iisdem viaticumque de more daretur, mirabatur quoque legatorum suorum, quotquot in Poloniam misisset, tam seram et intempestivam[a] absolutionem, quod vel ex istis litteris patebat, quae Mosca urbe decimatertia Iulii[b] die datae essent. De foedere adiiciebat se illud cum Polonia Lithuaniaque firmissime colere, cum Livonia patria sua secus agi, quia[c] alia eiusdem ratio esset. Ceterum equites Poloni aliquid litteris illis de animo atque conditionibus appetendi Regni contentum fore credebant, unde fiebat, ut summo studio magnaque frequentia eas audirent. Sed pari quo Stężyciae modo spe sua frustrati, id quidem praesetulerunt, si appetiisset, facile obtenturum Regnum fuisse.

Advenere postea ad equestrem consessum Cracoviensis Ravensisque Palatini[1] graviter persuadentes, ut exactiones memoratae[2] omnium uno consensu non seorsim dispensarentur, verum ad manus Thesaurarii Regni[3] et deputatorum equestrium deferrentur, cum ex diversa dispensandi forma distractio Reipublicae incertaque et dubia defensionis ratio oriretur pluribusque dispensatoribus haud exiguis sumptibus opus esset. Verum missi ab equitibus ex quolibet palatinatu singuli, qui senatui ostenderent commodiorem multo in quavis Regni provincia dispensationem videri; nihil quidem attinere Russis, quo ordine exactiones distribuerentur, quandoquidem singuli palatinatus certum praescriptumque numerum militum hic decernere conscribereque et praefixo[d] tempore sistere sponderent. Thesaurarium etsi virum integrae probitatis esse, verum tamen, superstite Rege Augusto cum pares exactiones Ravam in manus eiusdem conferrentur, ignorari, quo conversae essent, quapropter tutius faciliusque cum suis quaestoribus necnon dispensatoribus quamvis provinciam rationes inituram.

Advenit posthaec Zdovius a Lithuanis expetens, ut paululum Poloni[e] equestris praesertim ordinis viros, qui iam cum proceribus suis appropinquarent, praestolarentur.

Senatus etsi invitus voluntatem consensumque equitum de dispensandis exactionibus approbavit Castellanumque Sanocensem[4] misit, qui ad concludendum eius defensionis privilegium eos solicitaret.

Inter equites porro Podlachenses per Visinium[5] litteras quadriduo ante memoratas[6] anthentice monstraverunt, Castellani Raciansensis eiusdemque Zakrocimensis Praefecti[7] manu subscriptas et ex libris eiusdem prae-

---

[a] O: tempestivam. [b] *W rękopisach błędnie* Iunii, *por.* Turgeniew *l. c.*
[c] O: quod. [d] O: praefinito. [e] P: isti.

[1] Piotr Zborowski i Anzelm Gostomski. [2] Zob. powyżej str. 385. [3] Hieronim Bużeński.
[4] Jan Herburt. [5] Andrzej Wyszyński. [6] Zob. powyżej str. 385. [7] Stanisław Kryski.

fecturae extractas, quibus continebatur senatum septimo Iunii die Stężyciae proventus omnes Podlachiae Infanti Annae addixisse. Ad haec Castellanus respondit liberum cuique esse publicis libris quidquid velit inserere praefectumque ad subscribendum inserta quaevis descripta alligari, ceterum quo auctore litterae istae fictae omnino libris illis inscriberentur se quidem ignorare.

Sandomirienses deinde proposuerunt, uti ferendorum de eligendo rege suffragiorum certus statueretur modus, nempe, ut eo pacto quo prioris electionis tempore ea seorsim in palatinatibus absolverentur, cum brevior ea via peragendae electionis videretur. His assentiebatur Christopherus Zborovius[1], sed Stanislaus Pryemius eiusmodi nominandi regis modum perplexum periculosumque demonstrabat exemploque electi Henrici Regis comprobabat, qui per insidias in quolibet palatinatu habitas crearetur. Iniquum asserebat, postquam communia suffragia ferenda essent, in innumeras partes distrahi, uno enim loco considentes tutius unum ab altero rationibus argumentisque doceri seu convinci et a proposito averti posse. Neque enim tantum unam provinciam nosse, quantum cunctae perspicerent, praeterea nullum finem nullamque rationem invicem componendorum votorum restare, sic ut incertus perplexusque comitiorum exitus sit futurus.

Missi deinde ad senatum ab equitatu nonnulli, qui eligendi regis auspicia quamprimum flagitarent. His Archiepiscopus, cuius id munus imprimis intererat, respondit se quidem ingenti frigore praepeditum ita algere, ut, si quae ea die propositurus esset, neque auditores, neque ipsemet percipere posset. Urgebant eum ceteri, tum Praefectus Crepicensis[2], acerbam Praefecti Visnensis[3] iniuriam dudum memoratam ita, ut frementes cuncti ex nobilitate vix eandem tolleraraturi tunc viderentur.

XIV. Kal. Dec.[a] *[18. XI.]* in Maiorum Polonorum consessu Mlodeovius[4] Aerarii Publici Scriba inter cetera referebat se a Matthia Gorecio Exercitus Scriba eodemque Posnaniensi Vexillifero litteras scriptas habuisse, quibus Senavius[5] Campiductor cum Barensi[6], Trembovliensi,[7] Camenecensi[8] et Chmelnicensi[b][9] Praefectis residuum quartae proventuum Regni partis Leopoli militibus distribuisse narrabatur; qui quidem milites, quod[c] stipendiorum militiaeque instans XVII Kal. Febr. *[16. I.]* dies exspiraret, ni pro sequenti vere pecunia denuo parata numeraretur, domos sese dilapsuros minitarentur. Iisdem litteris referebatur nonnullos Sendacos seu praefectos cum ingentibus Turcarum copiis praesto ad invadendam Poloniam adesse; qui quidem rumor verusne, an vanus esset, nunc non disputamus.

---

[a] *W rękopisach błędnie* Novembris. [b] P: Chełmicensi. [c] P: quia.

[1] Podczaszy koronny. [2] Mikołaj Wolski. [3] Piotr Grajewski, zob. powyżej str. 377. [4] Jacek Młodziejowski, pisarz skarbu koronnego. [5] Mikołaj. [6] Mikołaj Buczacki Tworowski. [7] Jakób Pretficz, syn Bernarda. [8] Maciej Włodek starosta kamieniecki czyli generał ziem podolskich. [9] Michał Jazłowiecki, syn Jerzego wojewody ruskiego i hetmana koronnego.

In senatu porro nobilitate ad ineundam regis electionem magna vociferatione cohortante opprobriisque stimulante, Russis vero itidem defensionem concludendam acclamantibus, tandem Marschalcus Summus Regni Opalenius, [a]sive exigente necessitate, sive clamoribus excitus[a] Archiepiscopum allocutus: »Quod felix faustumque sit Reipublicae nostrae«, inquit, »quod muneris tui interest, iam exequere primusque de futuro rege suffragium explica«. Nec mora is praemissa admonitione, qua Dei Maximi numen opemque invocabat, devota magnaque voce adventurum Spiritum Sanctum in corda omnium implorabat. Cuius exemplum secuti ceteri omnes flexis genibus (extra tentorium enim sub dio consederant) hymnum inchoatum apud pios usitatum[b] latino sermone continuabant, vocibus tamen ita disparibus, ut neque verba neque toni congruerent; quibusdam enim finientibus, vix alii medium carminis absolverant, ita ut plerique omnes pessimi ominis futuraeque dissensionis iudicium illud vaticinarentur[c]. Repetiit denuo benedictionem Archiepiscopus, quam Russi interturbarunt, minaci voce sui defensionem concludendam postulantes; unde orientem tumultum, posteaquam ceteri omnes electionem absolvendam cuperent, Marschalcus Summus ita sedavit, ut ex cunctis palatinatibus singuli ad defensionis formam singulari diplomate describendam sequentique die procerum et equitatus sigillis muniendam legerentur, nihilominus vota senatorum coepta continuarentur. Iuvit hanc Marschalci sententiam, cui Russi toties delusi non acquiescebant, Senenius Zarnoviensis Castellanus magna vociferatione exquirens, num equites omnes defensionem Russiae provinciarum, quae tot dies constituta esset, ratam esse vellent neque sint immutaturi, cunctisque eandem clamore approbantibus et non mutandam spondentibus, confusio illa ad silentium rediit.

Iam ad suffragia ferenda venio, quorum qui spectator auditorve accuratus fuerat, vidit omnino consessum hominum toto terrarum orbe nobilissimum, ad quos omnium totius orbis summorum principum oratores cum quam demississimis et longe honestissimis legationibus advenissent, vidit corona illa imperatorum, regum, principum familiarum morumque liberum et publicum iudicium, quod non proceribus tantum, verum cuique etiam humillimo, qui dumtaxat nobili seu equestri sanguine procreatus esset, pateret, vidit gravissimas summaeqe eruditionis ac experientiae cum magna auctoritate latas deliberationes, acutissimas disputationes, innumeras tum personarum tum negotiorum varietates diversissimas et versutas ac maxime praecoces ingeniorum naturas, sic ut tot interregni conventus ipsaque maxime regis electio praeclarum elegantiae, eruditionis atque solertiae theatrum diceres, quo non minus iuvenes homines, quam grandaevi viri perpolitos ac affabiles mores discerent, [d]ingenia vero incredibili sagacitate exercerent[d]. Nulli profecto quantumvis maximorum principum disertissimi et prudentissimi

[a–a] O *niema od* sive excigente *do* excitus. [b] O *ma powtórnie* inchoatum et usitatum. [c] O: vaticinabantur. [d–d] O *niema od* ingenia *do* exercerent.

oratores ex regionibus illis, quae esset omnis prudentiae origo, reperti sunt, qui in eum lapidem (uti est in proverbio) pedem non allideren, qui non consiliis propriis (quibus deludere nostrates veluti peregrinos et ab urbanitate astuque remotos conabantur) sibi ipsis quandoque exitio non fierent. Credebant quippe adulatione nimia, inauditis promissis et profusis largitionibus regnum ad dominos suos traducere, quo fiebat, ut neque nimium adulantibus nostris verba deessent, neque vana promittentibus fides daretur, muneribus vero quibusvis in Polonia, spe tamen frustrati, relictis, egeni domos reverterentur. Profecto, si Caesaris Henricique impensae computarentur, modus horum neutiquam imponeretur; taceo[a] Suecum Regem necnon Ferdinandum Alphonsumque Principes sive aliorum regum ducumque oratores, quorum sumptus in obtinendum Poloniae Regnum collati, si in unum coiissent nostratesque domesticae impensae conferrentur, nequaquam dubitandum esset ingentem aliquem exercitum conscribi communemque Christiani nominis hostem peti felicibus auspiciis potuisse, verum ita evenit, ut caeca regnandi libidine mutuoque livore et contentionibus Christianitas laborans se ipsam conficiat. Sed istis ad saniorem mentem felicioraque fata relatis, ultra pergendum est.

Archiepiscopus suffragandi data a Summo Marschalco[1] facultate, primum omnium a sollemni obtestatione[b] orsus est, qua sese Divinae mulctae horrendoque iudicio devovit, si alio nomine animove, quam in Rempublicam patriam suam sincero pronoque[c] candidatum suum in medium sit producturus. Imprimisque Polonos rege catholico, potenti, industrio, prudenti, aetate provecto et qui peregre[d] solertiae atque virtutis specimen singulare edidisset, quibus epithetis dignissimus Caesar videretur, egere asseruit. Quod si quis ei nimiam[e] aetatem obiciat, hanc quidem non vitio vertendam, ut qui cum maior sit annis, tum iudicio et rerum usu abundet, si valetudinarium eum dicat, sanis quidem consiliis istum uti incolumesque filios paribus moribus praeditos semper huic adesse.

Interim porro Lithuanis proceribus adventantibus et salutationibus mutuis cum Polonis aliquantum occupatis, sermo Archiepiscopi interruptus, tandemque residentibus istis, ita continuatus est, ut obiecta alia refelleret.

Neque, si quis post electum in regem Caesarem comitia Viennensia indignetur, quod[f] remotum illuc ex Polonia iter videretur, nec hoc quoque valere, cum et regum Polonorum consuetudine hactenus observatum sit, e multis provinciis, utpote Podolia, Lithuania, sive etiam Maiore Polonia, vel eiusdem, vel multo maioris intervalli quam Viennam, Cracoviam sive Varsaviam Lublinumque, ubi comitia celebrarentur, iter esset[g]. Si quoque egestas seu inopia Caesari exprobretur, nec hanc mirandam esse, quandoquidem

[a] P: facto. [b] P: protestatione. [c] P: pravoque. [d] P: peregregiae.
[e] P: annuam. [f] P: quia. [g] O *.na* patere *zam.* iter esset.

[1] Andrzej Opaliński.

sumptus in multorum filiorum alimenta, aulae frequentiam et in praesidia, quae assidue contra Turcam hostem foverentur, incredibiles errogarentur. Si hunc quis gravem subditis suis asserat, certe intolerabiles istorum exactiones videri, verum non minores Polonorum contributiones cum publico consensu indicerentur[a] aestimari, quae tamen non aliorsum quam in Reipublicae usum convertantur. Si adhuc affirmetur hunc nullum integrum regnum, sed particulas dumtaxat regnorum possidere, ita quidem rem habere, verum in eodem statu se a maioribus isthaec[b] accepisse, quidquam vero per ignaviam amisisse. Si discordia Theutonum Polonis aeterna opponatur, hos quidem sub uno domino viventes sine negotio conciliatos fore. Si Turcae Imperatoris minae Caesare in regem creato referantur, nec has formidandas, cum iste non Polonis tantum, verum cunctis omnino gentibus arroganter exitium minitetur eumque regem eligi vetet, quem maxime metuat, ne Polonis coniungatur. Si futurae cum Rege Gallico de Polonico Regno contentiones obiciantur, hunc quidem cum Caesare affine ac familiari eam controversiam quam facillime compositurum. Ipsum porro Moscoviae Principem pluribus litteris Polonos sollicitare, ut Caesarem amicum et confoederatum sibi, reliquis competitoribus omissis, regem suum esse vellent. Cetera commoda, quae legatione augustissima continentur[c], non duxit Archiepiscopus commemoranda. Infantem Annam adiecit operae pretium esse sive cum Caesare, sive Caesaris filio, aut cognato aliquo Principe affinitate copulari. Reliquos candidatos reprehendere noluit, quod sibi in Polonia tantummodo versato ignotos esse diceret.

Secudum Archiepiscopum Cracoviae Antistes[1] a Marschalco dicere sententiam iussus, obtestatione primum simili facta, Piastum seu indigenam Regni se quidem libenter regem velle affirmavit, si is ante viginti annos creatus fuisset, illa scilicet aetate, quae ab ambitione et licentia aliena, opibus rerumque omnium copia, sinceritate vero maxima abundaret; isthoc tempore[d] corruptis omnibus ad contemptum regem indigenam redigi oportere. Hunc porro maxima auctoritate niti debere, Turcam hunc commendare in summam Christiani orbis fraudem et exitium, quia[e] certo sciat, cum quoquam principe Christiano firmam huic amicitiam futuram. Moscum vero inaudita saevitie tyrannum ne nominandum quidem, qui nec conditiones obtinendi Regni proponeret, bellum vero Turcicum secum traheret. Suecum Regem virum probum quidem, verum longinquum, trans mare impeditum ditiones tenentem, quod isto tempore iam congelatum, non glaciem prius quam sub finem Maii remittat; Polonos vero quis dubitat, tot periculorum undequaque incumbentium causa sine mora egere, qui isthaec propellat. Eius regis

---

[a] O: indicuntur. [b] P *niema* isthaec. [c] O: continerentur.
[d] O: seculo. [e] O: quod.

[1] Franciszek Krasiński.

filium Sigismundum summae indolis puerum esse, sed si non amplius addatur, pueritiam ipsam inhabilem regno iudicare. Bathoreum Transylvanum Regulum [a]incomparabilis virtutis hominem, verum Turcicam eiusdem[a] commendationem, mandatorum specimen[b] referentem, invisum eum efficere: dispuderet, hercule, ex impiis saevissimi[c] tyranni manibus regem accipere; nec eum tantis niti viribus, quae tanto moderando imperio aptae sint. Ferrariae Principem esse inclita stirpe genitum, sed longinqua locorum intercapedine a nobis distantem, linguae naturaeque diversae: nihil vero esse ineptius, quam regem cum senatu ceterisque subditis peregrinis uti verbis. Si is thesaurorum opumve copia tumet, certe earum in Poloniam transvectio maxime est periculosa. Igitur Caesarem Romanum, potentia sapientiaque inclitum, ad regendam Poloniam dissolutumque nostratium ordinem componendum aptissimum videri, imperatorem pium, iustum, humanum, subditos nequaquam praementem, eosdem prudentissime moderantem, quibus virtutibus magna sagacitate compositis, saepius ortas inter subditos coniurationes citra tumultum sedasset; imperium Germaniae universum pro Caesare interpellare, quod Caesarum nulli obsequentius unquam omni ex parte fuerit. Huius filium Ernestum vix ephebos excrevisse, igitur usu rerum ad gubernandum Regnum necessariarum minus praeditum, Ferdinandum Archiducem quidquam Regno offerre, quod Caesaris pollicitis comparetur: quapropter Caesarem cunctis aliis clarissimum praestantissimo Regno praeferendum.

Cracoviensem Płocensis Praesul[1] secutus, vir magnae eruditionis et facundiae, verum summissi admodum sermonis, veritus, ne is a tanto auditorum coetu percipi queat, scriptam orationem publice perlegi petiit, cuius capita isthaec fere fuere: Moscus imprimis Princeps ob summam barbariem ne notandus quidem Regni competitoribus, qui neque ambit Regnum, neque conditiones proponit. Estque Dux ille ad tyrannidem natus itaque compositus, ut legum loco violenter regnet, suapte filiorumque manu ineffabiles caedes patret; tyrannis porro et libertas in toto dissentiunt. Si quod Polonis ademit, inermibus certe et inopinatis, dum tot comitiis Sigismondorum Regum tempore executioni legum intenti essent, eripuit; si cum exercitibus nostris res unquam fuit, inferior semper evasit, uti tantae eius clades: Orsensis, Ulensis Nevelensis et aliae multae testantur. Huius non imperium solum, verum et Moscam metropolim sedemque regni Tartari ante quadriennium vastarunt soloque aequarunt. Ad conserendas cum Turcis manus idoneo apparatu eget, nec enim nobilitas seu animo, seu corpore illic viget, sed omnia servitute oppressa sunt. Ad Stężyciam cum ab eo nuntius missus sericea veste indutus in comitiis litteras senatui reddidisset, mancipii Principis sui seu rustici nomine sese appellavit. Idem Dux ante sexennium in magna Novogrodensi

[a—a] W O *opuszczono od* incomparabilis *do* eiusdem. [b] O: speciem.
[c] O: saevissimisque.

[1] Piotr Myszkowski.

urbe ad centum mortalium subditorum milia omniaque adeo viventia horrendae neci dedit. Si quis vero mutatum istum, si rex creetur, putet, aeque credibile est ac si veterem lupum quis moribus immutet, quibus semel imbutis totam vitam exigeret. Si quis huic Iagellonem Regem ethnicum et crudelem aequet, neque hoc valere censetur, cum Iagellonis conditio, animus, persona et tempora illa multo essent diversissima, quippe religionem is mutavit, praetorianis patriciis, quos opricinas Moscus vocat, caruit, qui vitae necisque et cuiusvis violentiae in ceteros omnes exercendae potestatem a Duce concessam habent. Ad haec tyrannus ille nuper inducias istas in Livonia, Pernava urbe capta, violare non est veritus. Sub Sueci Regis pari, quo sub Mosci imperio subditi degunt fidemque debitam domino minus praestant. Rosembergus si inter candidatos censeatur, cum Caesare domino suo concurrit. Transylvaniae Palatinus Turcae subditus est, Ferrariae Princeps longe petitus iisdemque omnino circumstantiis, quibus pridem Galliae Rex Henricus, abundat. Piastus, si absque tumultu rex eligatur, placeret, sed primum nemo indigena est, qui Regnum ambiat, nec, si reperiatur, tanti est, ut periculis Regni commode succurrat. Huius amici atque familiares ceteros prementent Simacovii exemplo, qui non consanguineus Regis, sed ex vili gibberosoque pumilione, tantopere carus Regi Augusto fuit, ut cuncti omnino summum huic honorem deferrent, nemo adversaretur; ius namque naturae postulat, ut quisquam sanguini proprio magis cupiat. Praeterea factiones ex invidia conflatae adversus Piastum timendae essent, nec non mutandi, veluti in homine novo mores, qui raro in meliores convertuntur, tumque demum hominum versutia et practicis praestantium artes confirmarentur. Hunc Turca commendat: stolidus est autem, qui hostis consilia sequitur; esset quoque non modo apud exteros, sed et suos magno contemptui. Libertas electionis regiae tolleretur, quandoquidem via eligendorum exterorum omnino praecluderetur. Peregrinarum gentium Piasti seu indigenae exemplo sunt, quo pacto istis nationibus praeessent, utpote Valachiae, Bohemiae, Gallis, Angliae, Sueciae, Moscoviae; asperius namque nihil est misero, quam surgit in altum. Sed quid haec commemoro! Deus Maximus Piasti legem apud Samuelem declarat, quem equos, pueros et id genus alia a subditis repetiturum praedixerat, qualis Saul Hebraeus rex erat et pauci ex Piastis gentis illius regibus diversi. Ad haec impossibilis ex tot provinciis Regni Poloniae in unum aliquem consensus absurdam Piasti electionem declarat. Omnium porro primas partes Infans Anna caperet. Haec quidem refero, non quod[a] mordicus meam sim sententiam amplexurus, omnium enim iudicio sum cessurus. Sed videte, obsecro, quem regem commode sitis habituri; Caesar quidem stirpis est in toto Christiano orbe primariae, non illecebris distinetur; genus illud domicilium est virtutis et disciplinae, ceterae nationes omnes affinitatem huius appetunt eamque ubique gentium colunt. Ipse sanguine Polono, matre scilicet Vladislai

[a] P: quam.

Regis filia procreatus, duas sorores Reginas Poloniae habuit. Novem Caesares ex ea familia creati sunt pridemque etiam Kal. Nov.[1] Rudolphus filius Ratisbonae Romanorum Rex coronatus, quod quidem Germani, libertatum suarum tenacissimi, non eius familiae practicis (uti vocant) seducti praestiterunt, non immemores adhuc, quantum hos Carolus V afflixerit. Unirentur etiam Poloni Germanico Imperio, ex quo Russia et Livonia a Mosco confoederato tuta esset; iungerentur foedere cum Italis principibus et omnibus Christianis regibus, quae amicitiae ratio veluti firmissimum propugnaculum neutiquam parvi est pendenda. Caesar ipse omnium maxima munera afferret Poloniae; inopia huius, quam nonnulli obiciunt, pro ingentibus opibus computanda; assidua is contra Turcas alit praesidia, quibus aerarium exhauritur, cui, si equitatus, quo Polonia maxime abundat, adesset, non dubium fieret Turcas ab hoc debellatos fore. De subditis ab eo expilatis mera est calumnia: Hieronimum Rozrazevium cito, qui cum sub Caesare centum milium possesiones aestimatas habeat, quadraginta dumtaxat taleros quotannis ex his pendit. Illic a caedibus et violentiis versutiisque tuta omnia, illic iustitia subita, secus scilicet quam in Polonia, quam partim Tartari, partim concives misere affligunt; illic militaribus viris stipendia opima penduntur, qualia Sigismundi I tempore Poloni in Ungaria et Austria percepissent. His absolutis, obtestatione ceteris simili finem fecit.

Episcoporum suffragia Chełmensis Antistes[2] clausit, qui itidem obtestatus collegarum votis annuit.

Iam ad saecularis, uti vocant, ordinis senatores res redire, quorum Cracoviensis Palatinus[3] primus sollemni devotione sui facta: »Incommoditates praesentis interregni«, inquit, »viri Poloni, probe, uti autumo, cernitis. Hoc illud est, quod maiores nostri atrocissime detestabantur, magnam rerum mortaliumque mutationem praesentientes; nec iniuriam felices sanctique illi viri augurati sunt. Nam ambitio una an non universos orbis status caeca libidine occupavit? Praesens quidem negotium perpendendo peregrini principes ingentia promissa, quae expletu impossibilia sunt, sola regnandi cupiditate laborantes offerunt. At si maiorum nostrorum unus Tarnovius, apud nostrates vetustissimus et clarissimus vir, superstes esset, quid de isthac libidine referret? huic quondam Polonus Rex Sandomiriensem palatinatum cum largiretur, magno animo respondit, contentum se Tarnovia patria sua vivere. Quid ille immortalitate dignissimus Rex Ludovicus, cui cum Ungaris dominanti Poloni oratores Regnum deferrent, duobus populis unum regem, quemadmodum binis gregibus unum pastorem, praeesse commode posse negavit. Quo petentium importunitate victo, si annales revideantur, apparebit, quantos motus maiores nostri experti essent. In Polonia quippe unquam Rex

---

[1] Rudolf był koronowany 27 października 1575 czyli VI. Kal. Nov.; być może, że w rękopisach opuszczono VI. [2] Wojciech Starożrebski. [3] Piotr Zborowski.

ille moratus est, Podolia ab Ungaris occupata[a], a iudiciis Budam usque appellabatur, gubernatores triumviri Poloniam regebant, extremo ab eodem Sigismundus Theuto Rex Polonis datus, quem arroganter imperantem Poloni exegerunt. E contra vero Sigismundus I Poloniae Rex ex infimo fere principatu factus, quis dubitat, quantae tum inopiae fuerit? Is paulo post adeo divitiis abundabat, ut oblata ultro Regna: Ungaricum et Sueticum repudiaverit, non quidem pusillanimitate adductus, utpote de quo in stolido quodam scriptum ab exteris hominibus fuerit, non fuisse ei similem regem repertum, sed eadem qua Ludovicus ratione permotus. Hoc regnante Polonia rerum omnium abundantia et elegantia effloruit. Nostri itaque praedecessores, quibus nos sapientiores videri volentes quidquam accuratius prudentiusve sancimus, malo suo edocti praesentem regem sibi esse voluerunt Casimiroque Regi quondam ob absentiam renuntiare oboedientiam cupiverunt; idem quoque Augusto, cum diutius in Lithuania moraretur, per Brestensem Palatinum nostra aetate significarunt. Ex eo fundamento atque exemplis haud quaquam censeo ex summis ordinibus creandum regem nostrum, nam longe recensitis et vanis honorum titulis non stabilietur Respublica ista: praesenti, solerti strenuoque egemus rege, qui assiduo exerceatur labore, qui, si forte periurus[b] sit, facile a nobis exigatur, nec tamen ad resistendum ob repulsam virium quid habeat. Non enim dubitandum, si quis rex apud Polonos (ut Sennicii Castellani Haliciensis verbo utar) etiam optimus corrumpatur, suapte natura pravum ad meliorem statum redigi nequire. Peregrinus igitur, qui vicinus et potens sit, eadem potentia nobis terribilis foret, nec assuetus alterius dominio senatus consilio pareret, prodigalitate, non erga bene meritos viros munificentia, uti Henrici Regis tempore fiebat, uteretur, gubernatores seu commissarios (uti vocant) suos nobis imponeret. Eum quidem ex exteris principibus quemquam vituperare libet, cum absque aliorum vituperio rex commode creari possit. Praedecessores certe nostri cum potentibus regibus pacta dumtaxat colebant, dominis istis uti neutiquam volebant. Argumento est Sigismundus Marchio modo nominatus, qui cum ambitionis causa exul factus, posteaquae Imperator Romanus creatus esset, salva nihilo minus Respublica Polona permansit. Equidem Regnum istud citra vicinorum opem contineri sustentarique potest tot nimirum commoditatibus refertissimum, exemplo paulo ante memorati Sigismundi I Regis. Quapropter una ex parte exterus princeps potens pro extremitate eligendi in regem nostrum videtur, altera parte extremus censetur homo aliquis sortis infimae, qui sine dubio Regnum sit amplissimum summo dedecore affecturus et generosa nostratium natura praeter excellentiorem se pateretur neminem regem. Sunt, mehercule, in Polonia plerique omnes nativa virtute imbuti, at dignitate eiusmodi, quae imperio apta sit, nemo praestat. Etsi plures recenseantur per odium et al-

---

[a] O: vivo eo occupata. [b] P *ma błędnie* periturus.

tercationem laudari atque vituperari istos necesse esset, ex quo gloriae loco probris confunderentur. Proinde e medio hominum genere aliquem principis seu ducalis ordinis creandum regem censerem. Eaeque causae sunt, quae me ad poenitendum Henrici dudum electi perduxerunt; Stężyciae dum essem. Rosembergus maxime mihi probabatur, nunc vero isti regi sum assensurus, qui solis tantummodo rationibus creetur. Non duxi Infantem praetermittendam, quae maioribus quam ulla alia ex ista familia prognata, triginta nempe florenorum milium annuis erogatis proventibus sustentatur; sat, puto, hanc provisionis habere«.

Haec Palatinum referentem Summus Marschalcus[a] quaesivit suo aliorumque nomine, uti directe candidatum, quem vellet, nominaret, ne eo exemplo alii nominationem subterfugerent. [b]Huic Palatinus respondit[b] eum sibi placere, quem Stężyciae probasset, Rosembergum, quocum mille commoda, dispendium ullum maneret.

Palatino Cracoviensi ordine proximus Vilnensis[1] tardiorem adventum suum excusabat et, quod illo ipso demum tempore cum collegis advenisset legationumque et propositarum conditionum expertem se affirmaret, suffragii sui dilationem ad crastinam diem petebat.

Eadem die Miscovius[2] Ravensis Castellanus in hospitio suo ultimo fato functus est.

XIII. Kal. Dec. *[19. XI.]* legati a Prussicis urbibus ius eligendi regis habentibus missi senatui et equitatui intererant; a Gedanensibus Constantinus Ferberus[c], vir eius urbis primarius, et Reinoldus Mellerus, a Torunensibus Georgius Amandus, ab Elbingensibus Grunauus.

Lithuanis proceribus adventum promissum tardantibus equitatui molestissimum videbatur diutius istos praestolari, quia[d] eorum causa multi iam dies frustra extracti essent et meridies iam appropinquaret.

Datum igitur interea temporis a Marschalco Sandomiriensi Palatino[3] suffragium. Is aliarum simili obtestatione praestita affirmavit imprimis, se in eligendo rege temeritate nequaquam laboraturum, nec vero cum collegis totoque sui palatinatus equitatu regem per vim vel practicam creandum toleraturum; deinde incommoda Regni per quadriennium post Augusti Regis mortem ad inopiam plane ob tot celebratos conventus redactum ordinem recensuit. Unum vero omnium maximum: incredibiles sumptus innumerabilibus conciliis toties celebratis errogatos. Petiit, ut eorum tandem modus et finis

[a] O: *ma po* Marschalcus *następujący ustęp* praecognoscens eam sententiam ambigue minusque sincere a Palatino fuisse dictam, quodque illud solum spectasset, ut quam potiorem partem videret, ei se adiungeret (secrete enim ex Stężyciensi conventu exploratum habens Rosembergum iam difficile posse futurum, promotionem suam duobus: Palatimo Transylvaniae et Duci Ferrariensi promiserat: eaque omnia ipsi Marschalco constabant.
[b—b] O: *ma* Palatinus licet indignabundus et maxime Summo Marschalco offensus respondit tamen, *zam. słów* Huic respondit Palatinus. [c] P: Verberus. [d] O: quod,

[1] Mikołaj Radziwiłł. [2] Krzysztof. [3] Jan Kostka.

imponatur, rex vero concordibus et familiaribus suffragiis eligatur, quandoquidem prior Henricus ex affectu potius humano, quam divino numine creatus, iniquissimum sortitus sit effectum. Proposuit igitur eam quaestionem, num patria, an vero peregrina gente rex sit eligendus? candidatos quidem alteros summi generis, alteros nullius pretii asserebat; porro licet difficultas, pericula, inopia, contemptus, fastus atque invidia obiiciantur, iis tamen omnibus contemptis suae nationis hominem omnibus praeferendum censebat, de quo cum rationibus disceptandum foret, suam quoque in medium prolaturum se promisit; quod si is creari nequeat, Caesare neminem digniorem autumabat.

Calissiensis Palatinus[1] Piastum regem poscebat, qui unanimibus votis creatus foret, qui si non succedat, exterorum aliquem eiusmodi tamen principem expetebat, qui non certis aliquibus personis, verum omnibus ex aequo civibus clementer imperet et aeque addictus sit. Moscum exterorum maxime sibi placuisse praedicabat, sed quod is Regnum non appeteret, Sueciae Regem omnium commodissimum affirmabat.

Siradiae Palatinus[2] inter cetera prolixa ornataque dicta magnitudinem belli Turcici exaggerabat, ex captivo quodam nuper se certo rescivisse affirmans Ciausium saepius hocce tempore Tartaris quasi honoris gratia interesse, verum eosdem ab Imperatore ad bello infestandos Polonos sollicitare. Quapropter una ex parte Turcas Poloniae inhiare, altera Tartaros (quos alas proprias Imperator appellare consuevit, quae quodcunque volatu assequantur, pedes sui apprehendant) imminere, tertia Moscum, qui pro Divi Nicolai patroni sui festo[3] Derptum[4], Livoniae oppidum, cum ingenti exercitu visitaturum se minitetur. Porro Poloniam non paludibus, uti Moscoviam, non arcibus, uti Ungariam, non urbibus, sicut Germaniam, non montibus, uti Transylvaniam, verum manibus atque virtute hominum munitam firmamque existere. Unde, si ante plerosque annos ad creandum regem pervenisset, indigenam regem probasset, at isto tempore praeter Caesaris familiam, auctoritate, potentia atque firmissimis Imperii Germanici auxiliis contra Turcam oblatis maxime pollentem, magis aptam vereque tutelarem Poloniae, neminem aliam videri. Moscum Ducem inutilem aestimari, ut qui Polonorum dumtaxat ignavia creverit. Caesarem magnas clientelas et affinitates trahere, quae Turcam facile in unum coactae confundant, Ernestum igitur, summae indolis ac virtutis iuvenem, dignissimum se putare, ita tamen, ut Annam Infantem, respectu familiae splendoris habito, coniugem sit habiturus.

Lithuanis postea proceribus adventantibus Russi per Orzechovium publice silentio facto retulerunt sibi a concivibus, domi relictis et in finibus saevissimis hostibus Tartaris oppositis, iniunctum esse, ne omnino ex Austria domo regem creari patiantur, neve ex ea stirpe electum agnoscant. Sed

---

[1] Kacper Zebrzydowski. [2] Olbracht Łaski. [3] 6 grudnia [4] Dorpat.

importune id Russi fecisse videbantur, quia senatorum suffragiis sese immiscuerunt, immo cautionem illam non post absolutas istorum sententias suo tempore protulissent.

Itaque Vilnensis Palatinus[1] dicere suffragium iussus Russorum cautelam illam feroci vultu excepit, vim servitutemque imponi dicens, si non liberum fiat electionis regiae tempore nominare in regem, quem quisque eidem attinens cupiat. Suffragio deinde prolixo admodum usus, magnopere providendum censuit, ut electio regia summa arte atque consilio perageretur, quandoquidem peregrini omnes principes, spe potiundi Regni illecti, tempore illo infestanda Polonia abstinerent, verendum porro, ne isti exclusi ignominiam ulcisci belloque nos petere satagent. Igitur maxime horum Caesari favens, episcoporum suffragia, quae concordi voce edita essent, approbavit. Oratores competitorum ita distinxit, ut legitimos unos diceret, alios minus legitimos asseret, illos praesertim, qui fidei litteris caruissent. Aliorum principum neminem tanti ponderis esse contenderet, ut Henrico potentissimo Regi, tantis opibus atque affinitatibus freto, si invadere occupareque Polonicum Regnum cupiat, pro dignitate, immo necessitate resistere queat, cuius scilicet facultates rapinae undique obiicerentur. Piastum seu indigenam Regno ineptissimum affirmavit, ut qui priusquam aequales regere istique hunc venerari assuescerent, longissimum temporis spatium exigendum esset; nullis quoque opibus seu commoditatibus polleret, quae egeno tum Regno forent pernecessariae. Ferdinandum cum Philippina[3] pellice magis quam coniuge iunctum, summo fore amplissimo Regno dedecori iudicavit, cuius imperio, si illustrissimo loco orta moribusque pudicissimis praestans Anna Infans subiecta sit, id demum longe indignissimum sit futurum. Moscum Ducem impiissimum et summa barbarie foedum affirmavit, ante Henrici Regis electionem Haraburdae Lithuano[a] dixisse, quod inopes duntaxat principes Poloniae sceptra appeterent, unde egestatem levarent, non vero sive ipsemet, sive filii sui, qui omnium rerum ingenti opulentia abundarent.

Palatinum Castellanus Vilnensis[2] secutus, paucis verbis exactae Henrici regiae potestatis rationes recensuit, elegantissime heroicum hac in parte Polonorum consilium probans, monens vero quam impensissime, ne regem alium creent, quam eum, qui huic exacto, si Regnum repetiturus sit, cum necessitas postulet, terrori foret. Cui negotio nequaquam Piastus aptus esset, qui apud Turcam Imperatorem praecarius princeps, apud Polonos praecarius rex sit futurus. Commemorans priscum Regni statum, qui consilio senatus tantum moderaretur, ad quem nuntiorum terrestrium potestas accedens Piasto regnante, tum demum ferocior multo evaderet. Igitur Caesaris filios com-

[a] O *ma po* Lithuano legato.

[1] Mikołaj Radziwiłł. [2] Jan Chodkiewicz. [3] Filipina Welser od 1550 r. morganatyczna małżonka arcyksięcia Ferdynanda.

mendavit, Vilnensis Palatini sententiam collaudans, Lithuaniae defensionem flagitavit, quae a Mosco hoste praepotenti premeretur, cui ipse, Livoniae gubernationi praefectus existens, eam ob causam resistere nequisset, quod exercitu caruisset; cuius iacturae Poloni in causa essent, qui Lithuaniae senatus primum, postea militum et provinciarum magnam partem ademissent, defensionem etiam ad extremum denegarent. Copulandam Annam cum Ernesto, qui in orbe parem non haberet, connubio censuit.

Huic assensi Palatinus[1] et Castellanus[2] Trocenses, sententias simili ferme forma explicaverunt. His absolutis Brestensem Palatinum[3] Cracoviensis Palatinus[4], Lenciciensem[5] Castellanus Covaliensis[6] filius eius excusarunt, aegros decumbere affirmantes, dum vero convalerent, ne suffragiis ferendis excluderentur, petierunt.

Igitur suffragandi locus Palatino Lublinensi[7] datus. Is obtestatione facta, imprimis demirari se aiebat, quia a nonnullis Caesar inter competitores Regni collocaretur, cuius oratores non Caesari ipsi Regnum appeterent neque eo postulata istorum inclinarent. Ipsius praeterea Caesaris mansio in nostris oris difficillima appareret, cum is Imperio iureiurando obstrictus sit Pragam, Bohemici Regni metropolim, semel dumtaxat intra triennium se invisurum, quae quidem urbs multo sit quam Polonia Germaniae vicinior. Ernestum porro nondum adultum Henrico Regi comparavit, quem scilicet plerique, quocunque voluissent, consilliis suis adduxissent, ut qui imperfecta aetate et iudicio praeditus, nequaquam maturo atque solido viguisset consilio. Russorum petita modo relata nequaquam vitio imputanda docuit, de quorum ageretur corio, qui omnium prudentissime cernerent Caesarem sive ex Austria domo aliquem, cum proprias ditiones propugnare a barbaris satis nequeat, oris illis tot hostium colluviei obiectis tuendis ineptissimum esse. Priusquam enim is Imperii principes urbesque cogat inque comitia invitet ac eadem absolvat, actum de Russia universa ab hoste infestata foret, quo scilicet exemplo Ungariam pater eius Ferdinandus amisisset. Maximilianus vero, cum apud Rabum totius potentiae suae impensas ac virium copias ostentasset, in cassum rem omnem vertisset Sigetique munitissimae arcis internetionem et Nicolai Zyrinii Comitis, viri immortalis, caedem paulum abfuit, quin cum tantis exercitibus nequidquam aspexisset. Principum Christianorum confoederationem in Turcam hostem quod attineret, eam quidem incertam infirmamque declaravit, ut quae ante aliquot annos a Pontifice Romano, Hispaniarum Rege Venetisque et plerisque Italiae Principibus inita et felicibus constans auspiciis, foedissime dissolveretur. Igitur sedulo hortatus est, ne Poloni extra patriam suam animis vagentur et regem indigenam, quo nullus alius commodior esset, regem creent.

---

[1] Stefan Ks. Zbaraski. [2] Ostafi Wołłowicz. [3] Jan Służewski. [4] Piotr Zborowski. [5] Jan Sierakowski. [6] Stanisław Sierakowski. [7] Jan Tarło.

Palatini verba Castellanus Vilnensis[1] et Summus Marschalcus[2] exceperunt quaesiveruntque, uti indigenam istum de nomine proferret, cum exteri omnes competitores nominatim prolati essent, verum Castellanus Zarnoviensis[3] necnon Cracoviensis atque Sandomiriensis nobilitas ita hunc fulciit, ut responderet, non exigendum id a Palatino, quod praestare eorum causa non teneretur, sed si Piastus rex creandus sit, tum demum, quem animo agitaret, sit nominaturus. Palatinus deinde Bełzensis[4], quia hesterna die demum venisset, neque exterorum Principum conditiones exacte nosset, petiit, uti illa die liber ab edendo suffragio fieret. Posthaec Palatinus Podlachiae[5] sententiam explicavit, Lithuanis proceribus in omnibus assensus. Ravensis Palatinus[6] quia iam una dumtaxat diei hora restaret, suffragari ea die noluit sicque cuncti tumultuarie sellis surgentes ad hospitia quisque sua dilapsi sunt.

XI. Kal. *[21. XI.]* consessu more solito facto, Biecensis Castellanus[7] a Cracoviensibus ad senatores orationem habuit, taedium tam longinquae vanaequae morae commemorans contendensque, ut suffragia eorum absque ambagibus verborum absolverentur. Quae quidem dedecori istis sint futura, si pertaesa morae nobilitas reliqua ab eis nulla dignitatis ratione habita, extorquere cogatur. Nec vero solum tot verborum in peragendis orationibus numerum morae causam asserebat, sed tardum quoque qualibet die senatorum adventum, rogavit itaque Summum Marschalcum, ut si praefixa hora quis non veniret, voto ferendo prohiberetur. Idem urgebat Sennicius[8] Succamerarius Chełmensis a Russis, quos periculis obiectos hostibusque ad limites oppositos non amplius duabus hebdomadis, qui iam dudum elapsi essent, in armis duraturos asserebat.

Silentio postea facto Łenciciensis Palatinus[9] suffragium edidit, quo inter cetera memoravit, rege nos indigere eiusmodi, qui sit provectioris aetatis nostraeque linguae, qua communi in[a] quibusvis negotiis absolvendis utendum sit. Quibus de causis Moscum Principem regem nostrum creatum desiderasset, at isthoc silentio occasionem tantam praetereuntem, ne[b] mentionem quidem eius faciendam esse. Porro in eligendo rege exemplum nos maiorum nostrorum imitaturos plurisque propriam, quam alienam nationem habituros. Istos quippe tanto suae gentis desiderio amoreque flagrasse, ut ex monasticis tenebris etiam Casimirum Polonum Regem paene extraherent. Ceterum peregrinos, utpote Ludovicum, cum summo dispendio pertulisse; Jagellonem indigenam censendum, qui sese religionemque Poloniae subdidisset ac multum Regnum id tot provinciarum amplitudine dilatasset. Proinde proprii sanguinis gentisque, etsi plerosque se ea referentem mo-

[a] P *ma* suis *sam.* in. [b] O: nec.

[1] Jan Chodkiewicz. [2] Andrzej Opaliński. [3] Jan Sieniński. [4] Andrzej Tęczyński. [5] Mikołaj Kiszka. [6] Anzelm Gostomski. [7] Stanisław Szafraniec. [8] Mikołaj. [9] Jan Sierakowski.

lestissime ferre sciat, regem creandum peroptare, ut qui pluris communem salutem, quam aliquorum gratiam faciat. Quodque nonnulli negent Piastum tot hostibus undequaquam imminentibus commode resistere posse, ideo dilui, quia cum aliquando non maius Poloniae Regnum, quam quod Maiori et Minori Polonia contineretur, fieret, non attinente tunc ad illud Lithuania neu Russia, Prussia, Masovia aliisque provinciis amplissimis, Piastus nihilominus illo tempore regibus principibusque summis et potentissimis Romanis Imperatoribus non restitisset modo, sed quandoque gravis esset. Certe praedecessores nostros non eiusmodi, qua nos vafritiae praeditos, at probitate virtuteque excellentes, cum Crucigeris militibus, cum Imperio ceterisque Christianae gentis principibus bella saepius gessisse. Afferunt nonnulli Piastum regem flocci a cunctis pendendum, at Locticum quondam regem inopem atque pumilionem contemptum eiusmodi iocosque, quos hostes struxissent, perbelle quidem seria magnanimitate et virtute ad officium reduxisse. Asserunt praeterea egenum Piastum futurum; necessarium quidem fore, uti aliquantisper hic inutili luxu pompaque abstineret, quousque aerarii copiam corraderet cunctosque Regni proventus dissolutos quam aptissime calcularetur et conflaret, sed[a] paulo post potentissimum eum regem evasurum. Hunc quoque corruptos nostratium mores, ut qui huic omnium sint notissimi, facillime correcturum, peregrinum non aliter, quam per violentiam istos moderaturum. Libertates quippe nostras admodum confusas, materiam extero regi ad servitutem imponendam daturas, cum quisque absolute quam praecise regnare malit. Ad haec quidam pernegant Piastum seu indigenam splendida atque regia stirpe genitum, sed non inusitatum id in Polonia fuisse, ut natalicium splendore principes caruissent, florentissimi tamen et maxime bellicosi exstitissent. Tutius quoque nobis cum cive quam extero negotium fore, maiores vero nostros inopem potenti regi semper pertulisse, quorum Samotulium, quondam Posnaniensem Palatinum, testamento filiis suis indixisse, ut si aliquando magistratibus praeficerentur, summopere contenderent, ne Polonus rex opulentus fieret, ne forte ex abundantia tyrannidem moliretur. Negant plerique possibilem esse civis in regem electionem, sed neque ista imaginatione viam Deo, qui omnia possit, praecludendam, neque rem eam novam aut inusitatam futuram. Ceterum, si Piastus rex esse nequeat, Semipiastum Sueciae Regem se Poloniae regem velle, ut qui linguam Polonam apte calleat, uxorem sanguine Polono quam clarissimo ortam et ex hac filium singularis indolis habeat; debita, quae tum Regi ipsi, tum Reginae reddere iam dudum Respublica astringatur, sit remissurus; Moscus communis hostis communi ope atque consilio sit contundendus. Idem quoque Rex dominio apparatuque maris polleat, pecunia abundet, Gedanense emporium sit amplificaturus. Sit etiam virilis ac maturae aetatis vigorisque homo, Latini sermonis eximius cultor. Ad haec in Livonia Revaliam possideat, quae sola sit arcendae Narvicae navigationis, quae emporium Gedanense, toti Poloniae commodi-

---

[a] P: et.

ssimum, pessumdet, propugnaculum maxime opportunum, arctum scilicet in mari locum ditione tenens, quam naves Narvam permeare necesse sit, unde facili negotio istae prohiberentur. Porro se isthaec proferentem non quidem suo niti iudicio, sed cunctorum voluntati sedulo assensurum.

Łenciciensem Palatinum Brestensis[1] secutus, obtestatione praestita, imprimis censuit. a Deo Maximo praesentem regis creationem auspicandam Israelitarum exemplo, quibuscum quondam Deus adesset, exemplo quoque praedecessorum nostrorum, uti Vladislai Iagellonis Regis cum Theutonibus quondam apud Dąbrovium, vel Ioannis Tarnovii Comitis ad Obertinum cum Moscis*(s)* felicissime dimicaturi, summa scilicet devotione tum temporis perfunctorum. Pari ratione Polonis utendum, nec tantopere thesauris sive summis magistratuum honoribus inhiandum, qui sint veluti edulia opipara[a] veneno immixta, vanis nempe pollicitationibus dumtaxat constantes, qui etiam, si certi sint, citra tamen divinam opem, quae magnopere invocanda sit, nullius momenti censeantur. Igitur Piastum regem patrem patriae unicum aestimandum, peregregium, solum tot Reipublicae vulnerum curatorem; vitricum vero seu novercam et natura et moribus esse a legitimo patre diversissimis praeditum; patrem quippe moderate et clementer rem agere, istos proprio quam alieno sanguini multo esse affabiliores, quod quidem vel ius naturae brutis animalibus[b] insitum declarare. Quapropter affectus proprios si moderentur Poloni, continuo consensum in proprii sanguinis regem concordem fore; si discordia laboretur, istam quidem tam in extero, quam indigena rege eligendo valituram. Sed si ad hunc edendum perventum foret, eventurum quidem, uti dissensioni[c] sive sorte, sive maiori hominum consensu (quod utrumque divini operis est) modus imponatur. Caesari, qui honoris gratia nominatur, si obtinendi Regni spe excidat, quidquam dignitatis detrahi, liberam enim eligendi regis potestatem apud Polonos sitam, quae nullo Caesari dedecori cessit, quamvis priore electione excluderetur. Cum Imperio antiquissima intercedere pacta, quae sint non minus Poloniae quam Germaniae utilia. Si inopia Piasto regi exprobretur, certe rationes proventuum corradendorum facile inveniri posse, quae sint et ad levandam egestatem peropportunae et cum gravamine incolarum haud quaquam coniunctae, quae etiam Augusti Regis tempore non insolitae fuissent. Igitur, si ad regem Poloni sanguinis decurratur, se quidem tum demum eiusmodi virum monstraturum, qui virtute atque dignitate ab omnibus tanto honore idoneus iudicetur.

Ravensis deinde Palatinus[2] orationem habuit admodum prolixam et multis parabolis refertam. Hac inter cetera Piastum priscum ita damnabat, ut unquam hunc in rerum natura exstitisse, sed Długossum dumtaxat, unum Polonum historicum, quem iste multis saeculis praecessisset, omnium primum nonnulla de eo sparsisse, ceterorum exterorum scriptorum illius aetatis nemi-

---

[a] P: eludia opipera. [b] O: animantibus. [c] P: discessioni.

[1] Jan Służewski. [2] Anzelm Gostomski.

nem ne meminisse quidem affirmaret; adiiceret quoque Piasti inaugurationem ominosam[a] fuisse, si unquam exstitit, nunc quemquam Piastorum seu indigenarum miraculis insignem ideoque, uti ignotum, ita indignum esse Regno. In Austria familia evehenda permultus fuit Theutonicaeque gentis cum Polona facilem concordiam eo argumento probabat, quam[b] urbes fere cunctas atque oppida Poloniae Germanorum hominum magna colat frequentia inque ipsa Cracoviensi urbe consulum atque proconsulum magistratu plerumque isti fungantur, cetera plebs libenter pareat. Sed ne lectori cunctos perorantium periodos recensendo molestus videar, ulterius pergam.

Palatinus Culmensis[1] denuo sese cum Castellano Culmensi[2] oratorem a tribus Prussiae palatinatibus, Marieburgensi scilicet, Pomeranico et Culmensi missum protestatus, id a Cracoviensi Palatino[3] responsi tulit, ut suffragia istorum pro duobus dumtaxat, unius Palatini et alterius Castellani sententia, essent numeranda. Cui cum is respondisset pari ratione Russos nuper a concivibus absentibus missos parique munere fungi[c], Cracoviensis subiecit diversam multo Russorum conditionem esse, qui saevissime pridem vastati, tuendae patriae gratia ad limites praesto essent et noctes diesque excubias tenerent, Prussi porro optima[d] fruentes pace et ullo obiecti periculo, agros tantummodo colerent; ex hisque isti duumviri tantummodo reperirentur, qui ceteris maiori Reipublicae cura augerentur minorisque ponderis sumptus facerent, quos in Varsavia visenda peragendaque illo amplissimo conventu erogarent. Quocirca Culmensis omissis altercationibus, suffragio continuato, Ernesto Austrio nomen suum dedit.

Hunc Castellanus Posnaniensis[4] secutus, domum Austriam hanc ob causam inutilem Regno gubernando asseruit, quia aliquo ex ea rege creato certissimum ingens et horrendum cum Turcis bellum gerendum immineret. Piastum laudabat, qui cunctis Polonorum civibus et genere et moribus esset notissimus, cuius amici exteri regis familiaribus essent multo tolerabiliores, quosque cum ceteris omnibus incolis ex aequo cuncta Reipublicae onera ferre oporteret. Ceterum quod Turcici belli mentio facta esset, ne Poloni tanti hostis vim atque potentiam parvi penderent, quem placandum, quoad fieri possit, [e]quam irritandum expeditius esset. Quod si indigena rex fieri non possit[e], Łenciciensis Palatini[5] exemplo Regem Sueciae edebat.

Calissiae Castellanus[6] Piastum[f], quisnam seu unde oriundus sit se ignorare aiebat, unde neque probabat hunc, neque vituperabat, si eum ceteri omnes unanimi voto accipiant in regem, se non fore contrarium asse-

---

[a] P: abominosam. [b] O: quod. [c] O: libere fungi. [d] O: opima. [e–e] *W* P *opuszczono przez pomyłkę kopisty od* quam irritandum *do* non possit. [f] P *niema* Piastum.

[1] Jan Działyński. [2] Jan Dulski. [3] Piotr Zborowski. [4] Piotr Czarnkowski. [5] Jan Sierakowski. [6] Jan Konarski.

veravit. Porro si is non succedat, Caesaris vestigiis manibus pedibusque se instituturum dicebat.

Castellanus Siradiensis Dembovius[1] in Łenciciensis Palatini[2] sententiam iit, ita tamen, ut hac forte ad effectum non perducta, Ernesto Annae Infanti connubio iuncto assentiretur.

Łenciciensis Castellanus[3] suo assensit Palatino.

Samogitiae Castellanus[4] Ernesto cum Anna futura coniuge adstipulatus.

Leopoliensis Castellanus[5], Hungarico excidio commemorato, quibus de causis illud accidisset, Piastum poscebat regem, qui sit pietate et virtute praestans, cui reliqui principes vicini foedere atque amicitia iungantur. Secundum hunc Suecum Regem seu Infantem reginam creandam huicque consensu omnium addendum parem coniugem appetebat; obsecrabat vero mirum in modum, uti electionis illius actus quam brevissime peragatur, ne forte hostis alicunde irruens eundum dissiparet, praesertim cum rumor de barbaris in armis paratis spargeretur.

Savicius[6] Podlachiae Haicoque[7] Brestensis Lithuaniae Castellanus suos imitati[a], Ernestum, pari modo Culmensis Castellanus[8] suum Palatinum[9] sequebatur.

Tum Medirecensis Castellanus[10] in omnibus Łenciciensis Palatini sententiam amplexus: »quid«, inquit, »dubitatis, Patres, indigenam exteris regem praeferre? si contemptum huius refutetis, an eidem indigenae, minore aliquo magistratu ornato, debitum negatis honorem? Qualem igitur Christo Dei exhiberetis? At duo sunt maxime, quibus oculi nostri occaluerunt animique stupent: invidia atque ambitio. Igitur aliquot dumtaxat arrogantium causa extero principi ullo submittemus? Pestiferum esse censeo, si quispiam sui ipsius tantummodo causa, non autem Reipublicae gratia regem eligat, illud vero foedissimum, si quis asserat se eum regem nolle, cui sumptus ad largitiones tribuendas desint; alterum enim ingratitudinis in Rempublicam, alterum avaritiae signum est. Si vero aliqui legum executionem tamquan rigidam reformident, eam quidem quocunque tandem regnante necessario ex praescripto fieri oportet, at lentius aliquanto ista indigena, qui cuncta domestica vitia omnium optime norit, regnante, quam peregrino imperante perficeretur. Ad haec, quis commodiori via nos cive ipso Regni ab hostibus tueatur, nequaquam video. Quod superest, facite quidcunque libuerit, ego quidem affirmo Reipublicae statum priore extero rege creato pessundatum, futuro demum electo ad extremam internecionem redactum fore.

---

[a] O: invitati.

[1] Andrzej. [2] Jan Sierakowski. [3] Jakób Lasocki. [4] Mikołaj Talwosz. [5] Stanisław Herburt. [6] Maciej. [7] Jan. [8] Jan Dulski. [9] Jan Działyński. [10] Andrzej Górka.

Biecensis Castellanus[1] suffragari noluit, verum sententiam suam in equestri consessu aperiendam reiecit.

Sremensis Castellanus[2] imprimis de prisco illo Crusuiciensi Piasto, an inter mortales aliquando exstitisset, dubitavit eam ob causam, quod post hunc Poloni principes atque reges peregrinos habuissent. Quod si de Piasto tractandum sit, Annam Infantem primum habituram locum affirmavit, sed huius mentionem illo consilio tollendam censuit, cum ulla unquam aetate, maiorum tempore, Piastis regnantibus, integra ordinibus Regni libertas tuta que fieret, exteris vero dominantibus, uti Ludovico et Jagellone Regibus, illustrior atque amplior redderetur. Id quoque providendum esset, ne Galliarum Rex Henricus, vindictae ob repulsam studiosissimus, aliquid ei negotii atque difficultatis facessat. Austriam igitur familiam evehebat laudibus ex eaque regem sumendum consulebat.

Zarnoviensis Castellanus[3] caecutire Polonos aiebat, qui tanti essent proprii sanguinis gentisque contemptores deque sua natione omnium pessime sentirent. Se quidem salutem omniaque sua patriae debere indeque cunctos eidem honores dignitatemque quam amplissimam gratulari atque eum regem percupere, qui sit ex corpore Regni oriundus. Commemorabat priore electione studium suum erga indigenam regem clamoreque importuno orationem suam exceptam, persuadebat, uti Russiae maximam Poloni rationem haberent, qua tamquam moeniis a barbaris hostibus tegerentur, de qua, si Caesar in regem creetur, omnino actum fieret. Hunc quidem illi potissimum nunc laudarent, qui Henricum ante commendassent. Si Piastus fieri nequeat. Rosembergum Bohemum proponebat, Venceslai quondam Bohemiae Regis exemplo, quem maiores nostri magno consensu creassent. Igitur Archiepiscopo gratulabatur, ut is, qui prioris Regis Galli coronationem absolvisset, Piasto regi diadema imponeret; sed iste respondit in Dei solius manibus id positum esse, se quidem id nequaquam polliceri.

Castellanus deinde Małogostensis[4] non laborandum in Republica extremis aestimavit, ita nec eum eligendum regem, qui magnam belli molem immediate traheret, sed maximopere considerandum, num candidati praesentes praesint populis legesque horum sancte custodiant ac servent. Qualis horum omnium praestantior Ferrariae Princeps appareret, qui (si linguae experientiam allineat) dum uxorem Caesaris filiam haberet, Theutonicam linguam perdidicisset, Latinam vero optime calleat; ea quoque affinitate adductus Caesar neque contemptus sui magnam traheret bilem, si praeter se affinis rex creetur, neque adventum eius in Poloniam impediret. Princeps porro ille et amplum regens imperium et rite iusteque cuncta administrans, cuius rei bellicae id studium isque animus esset, ut a Caesare ipso, apud Rabum contra Turcas ingentem expeditionem habente, summopere contendisset,

---

[1] Stanisław Szafraniec. [2] Jakób Rokossowski. [3] Jan Sieniański. [4] Krzysztof Lanckoroński.

ut mandatis curae suae Italicis legionibus Sigetum a barbaris obsessum sibi liberare licuisset, quod quidem a Caesare negaretur. Si quoque res nummaria posceretur, orator eius absque dubio quadraginta ducatorum milia Polonis, sexaginta vero Lithuanis, si vel crastina die decernatur, militibus fovendis sit numeraturus. — Ea oratione diei illius consessus finitus est.

X. Kal. Dec. *[22. XI.]* Palatinus Betzensis [1], qui praeterita die abfuerat, suffragium explicabat obtestationeque peracta, ab exteris competitoribus Regni res Polonas involvi difficultatibus atque periculis praedicabat. Quorum ex frigidioribus orbis partibus princeps omnium maxime sibi placuisset, cum plurimas ob causas, tum quod trans provincias suas praeter solum Deum, mortalium quidem vicinum neminem habeat. Sed isthoc quoque certis de causis reiecto, iam quidem Polonos, qui damno demum edocti sapiunt, poenitendum prioris facti expedire, ut qui voluntate atque mandato divino spreto peregrinum regem sine ordine creassent, cuius creati effectus iam quidem apparere, quantopere Poloniam agitent. Igitur quod patriae locus cuique dulcis videatur, nec se aliorsum inclinaturum, sed indigenam regem approbaturum. Primum enim hunc promotoribus suis quidquam largiri, cum quisquam sanae probaeque mentis homo exsistat, qui inter candidatos ex civibus esse cupiat, sive Regnum ambiat; externum regem suos fautores locupletaturum, uti pridem Gallus fecisset. Eundem sero admodum dinoscendis cunctis Regni civibus assuefactum iri, quemadmodum Henrico, qui non satis homines nostros nosset, in utramque aurem mussitaretur. Quod autem quidam affirment Polonum seu Lithuanum in regem creatum suos familiares potissimum complexurum, id quidem leve cessurum [a], peregrinum enim neminem nostratium amore prosecuturum; legibus vero quam maxime providendum, ne indigena rex quemquam ditet, praeter bene de Republica meritum. Interpretes quoque, quales Gallo regnante essent, et magnarum esse impensarum et summi dispendii [b], in referendis namque regi a regeque negotiis una sententia, immo verbo etiam quandoque pleraque confundi atque inde odia oriri. Illos etiam, qui ostii cubilis regii custodiendi curam haberent, sine ulla personarum ratione, senatores etiam Regni contempsisse et, cum adire regem vellent, ignominiose tractasse. Si egestas Regni commemoretur, certe regem solertem sagacemque ad sexcentorum florenorum milia annuorum proventuum aucturum. Impossibilitatem creandi Piasti non valere, si voluntas consensusque accedat; quod quidem nondum expertos Polonos facturos tandem periculum. Porro in cunctis regionibus non natos ab initio reges, sed ex nobilium ordine oriundos ad regiam dignitatem provectos paremque Poloni nobilis in regem creandi rationem videri, cum ex eo statu, qui apte proprias facultates moresque gubernet, simili modo Regno administrando idoneus fieri queat.

---

[a] O: censendum. [b] O: stipendii

[1] Andrzej Tęczyński.

Praemysliensis Castellanus[1] Piasti a fautoribus nominandi cunctationem praeposteram appellabat, quae quidem consulto morae protrahendae causa fieret. Hic si voce divina ex medio fratrum eligendus perhibeatur, non ex civium dumtaxat, verum totius Christianitatis ordine, cui mutua secundum Deum intercedit fraternitas, sumendum regem interpretatus. Hunc porro ab iis expeti, qui populi ambitione ducantur, nec se hunc nisi digito seu prodigio divino commonstratum approbaturum. Igitur Archiepiscopi suffragium commendans et hunc persimilem Caiphae[a] pontifici, tunc tantummodo vera et percommoda Poloniae vaticinantem, asserens, Caesari in regem creando assentiebatur. Sed ea Archiepiscopi cum Caipha comparatio ridicula videbatur, quia ipsorum Caesarianorum iudicio nihil is a nefario praesule differet; proinde cum ea collatio risum, tum longa admodom oratio taedium nobilitati excitavit, sic ut clamore[b] excepta, tandem ad breviorem finem perduceretur. Enimvero senatores plerique, Caesaris partium praesertim fautores, una oratione aliquot horas studiose extrahere videbantur, non necessariis quando que verborum ambagibus usi, sic ut iisdem, dum impedirentur, ignominiae cederent.

Castellanus Sanocensis[2] commemorato primum conventus Russiae decreto, quo vetitum fuerat, ne ullus omnino Russorum Austriam familiam ceteris Regni competitoribus insinuaret, illud non sese, eius gentis incolam, commovere dixit, cum libertas dicendi ingenuo nequaquam a parte una Regni praecludenda esset. Quapropter suspectos dicebat hos, pro quibus vox ex faucibus Turcae saevissimi tyranni et naturalis Christianorum hostis ederetur, Caligulae Caesaris exemplo, qui quondam populo Romano unam dumtaxat cervicem, quae uno motu praecideretur, optaverat, aut Philippi Macedonis, qui idem quod Polonis Turca, Atheniensibus persuaserat hosque consilium secutos commodius oppresserat. Sed considerandum esse censebat Polonorum cum Germanis intercedentem societatem, quae mutuis commerciis atque familiaritate constaret, perpendenda Theutonum iura, ex quibus fere Polona constarent, nec antiquo temporis intervallo mos ille desiisset, quo a Polonorum iudicio ad tribunal Germanicum appellaretur, seu provocaretur. Neque vero Caesaris subditos conditionem suam vituperare, qui dominio eius sint maxime contenti. Si Turca Caesare electo formidetur, at hunc cum quovis Polono rege, quicunque tandem creetur, vires suas tentaturum. Itaque Caesarem, quo praestantiorem, eo commodiorem regem expetebat.

Dobrinensis Castellanus[3] Piastum regem edebat.

Eundem, sed huius defectu Caesarem, Polanecensis Castellanus[4] appetebat.

Praemetensis[5] sine conditione Piastum.

---

[a] O *po* Caiphae *ma* quondam Ebreorum. [b] O: sic ut screatu clamoreque.

[1] Stanisław Drohojowski. [2] Jan Herburt. [3] Paweł Działyński. [4] Zygmunt Czyżowski. [5] Piotr Potulicki.

Czechoviensis[1] Caesarem aut Ferrariae Principem; Rosenbergum, aiebat, non misisse suos oratores, multos vero in consessu eo ad gubernandum illo potiores exstare. Immo nobilem quemvis Polonum multo maiori libertate quam hunc gaudere, ut qui superiorem dominum, cuius immediatus sit subditus, haberet, Polonus vero neminem mortalium agnoscat.

Naclensis Castellanus[2] Piasto assensurum se dicebat, si eum nosset, sed hoc omisso Austriae domui nomen dabat.

Bresinensis[a][3] Caesarem volebat.

Inovladislaviensis[4] Piastum, vel in eius defectu Ferrariensem Ducem.

Covaliensis[5] suffragium suum ad equestrem consessum reiecit.

Sochacoviensis[6] Piastum condemnabat[b] ea de causa, quia ullum civium aptum imperio regendo diceret, cuius indolis virtutumque competentium ullum sive regnantibus regibus, sive bino illo interregno insigne iudicium exstaret, igitur Caesari adstipulabatur. Quem ideo Sigetum a Turcis non vindicasse dicebat, quia post collatum cum iis proelium extremam Christianitatis labem deleto forte suo exercitu reformidasset.

Gostinensis Szamovius[7] Palatino Łenciciensi[8] assensus.

Raciansensis[9] Caesaris electionem funus Polonorum asserebat, Alphonsum igitur edebat.

Serpcensis Crasinius[10] in sententiam Cracoviensis Episcopi[11], fratris sui, ibat.

Ciechanoviensis Szamovius[12] Alphonsum poscebat.

Lubacoviensis[13] Archiepiscopum amplectebatur.

Conariensis ex Łenciciensi[14] terra Ferrariensem probabat.

Absolutis Castellanorum votis Summus Regni Marschalcus[15], pleno ore facundiaque magna, succinctis et venustis periodis, sententiam ligans, »De creando«, inquit, »rege, uti coniicio, variant, Patres, sententiae vestrae, sed illae ceteras superant, quae indigenarum seu Austriorum principum aliquem in regem sumendum suadent. Ego, pro fide mea, indigenam exitium Regno attracturum existimo, quale quondam Matthias, cum summa crudelitate imperans crebrasque suorum rebelliones expertus, Ungarorum libertati conciliasset, vel a Bohemiis Georgius Podebraccius, rex electus, Silesiam et Moraviam amplas provincias amisisset, aut Ioannes Transylvanus itidem per factiones Regnum adeptus, Ungaros omnino pessumdasset. Piastus iste,

---

[a] P: Brestensis. [b] P *ma* vel in eius defectu Ferrariensem Ducem *sam.* condemnabat.

[1] Stanisław Tarnowski. [2] Nikodem Łękiński. [3] Paweł Szczawiński. [4] Szymon Szubski. [5] Stanisław Sierakowski. [6] Stanisław Gostomski. [7] Jan Szamowski. [8] Jan Sierakowski. [9] Stanisław Kryski. [10] Wojciech. [11] Franciszek Krasiński. [12] Prawdopodobnie pomyłka, gdyż według dekretu elekcyjnego Henryka Walezego był kasztelanem ciechanowskim Stanisław Bogusz. Zob. powyżej str. 150. [13] Sędziwoj Drohiciński. [14] Rafał Sladkowski. [15] Andrzej Opaliński.

quem eo nomine communi appellatis, ex praestantiori ordine forte creatus (uti plerumque cuncti sublimiora intuentur) non sine iniuria humiliorum et parium genere, indole vero superiorum regnabit, unde bellum civile secuturum reformido, cum isti in numerum recensiti per censuram, alter laudi, alter vituperio forent obnoxii, nec eam censendi viam, exterorum competitorum exemplo, confugiant[a]. Erit huic probro humiliorem vicinum premere. Illum vel parce admodum, vel profuse, vel negligenter vivere, haec certe in rege quam privato multo sunt uti conspectiora, ita periculosiora. Polonus quidem Lithuanum oderit, quod hic cum Regno de Kiovia, Podlachia, Wolhynia Livoniaque contendat; metuet scilicet, ne eas provincias patriae suae adiungat; Prussum pariter, quod specialem seorsivamque[b] rempublicam habere, nec executioni legum Regni subiacere conetur, timebit, nempe, ne is rex creatus istis praerogativis suos augeat. Similiter horum neuter Polonum feret regem, cum persuasum habeat hunc nequaquam ista, quae appeterent, concessurum. Si quoque externa perpendamus, Henrico Galliarum Regi, qui praesenti tempore domesticis occupatus motibus reticet, ignominiam vindicaturo, quonam pacto indigena resistet? Ac si nemo Christianorum hunc pro iusto rege agnoscat, num modicum inde periculum sperandum[c]? Praeterea Turcam et Moscum, potentissimos hostes imminentes Regno, quomodo arcebit? Quae eius vires, qui belli nervus? Linguae patriae usus in Piasto maxime laudandus; quod si in extero exsistat, tum quidem ex ea parte aequandi ceteris omnibus superior advena exsistet. Igitur, quis neget, Austriam domum in toto orbe Christiano esse vetustate ac splendore generis omniumque virtutum sedem nobilissimam? Ex ea sumptus rex, potentia vigens affinitateque vinctus, Henrico opponetur. Cuius familiae imperium Germani, acerrimi suarum libertatum defensores, adeo amplectantur. Equidem eo egemus rege, qui solertia sua vitia Regni corrigat, luxum, qui Polonos ad inopiam redigit, cohibeat. Nemo vero Austriacis maiori parsimonia abundat, nec tamen a liberalitate alieni sunt proque salute Christiani nominis omnes paene proventus annuos erogant[d], sic ut Caesar assidua cum Turcis certamina gerens, septuaginta arces quotannis contra hos praesidiis muniat. Ad hunc itaque vertendi oculi animique, hic Christianitatis parens, Poloniae quoque pater futurus est, hanc a quibusvis hostibus fortissime propugnaturus«.

Explicato suffragio Marschalcus Procancellario[1] edere votum iussit, qui Archiepiscopo assensus, Caesarem poscebat regem.

Tum Andreas Zborovius Aulae Regni Marschalcus eruditis, prudentibus, disertis et elegantibus usus verbis, permulta auditu necessaria retulit. Sed quod sermone eius capti perscribere ea non possemus, ea quae percepimus et memoria tenuimus, veluti fragmenta commemoramus. Recensebat electionis regiae privilegium, quo quivis nobilium, qui eligere regem cupiat,

[a] O: effugiant. [b] O: peculiaremque. [c] P: spernandum. [d] P: regant.

[1] Piotr Dunin Wolski,

praesens adesse iubetur, unde et Russi sine quavis excusatione eidem interesse debuissent; Prussi vero tanto minori digni excusatione, quanto segniori diffluentes otio, rei domesticae dediti publicaeque obliti, desidem vitam degissent, nec tanti publici commodi, cuius custodes ea regis electione pro fide sua fieri debuissent, quanti sordidam corradendi aeris curam fecissent. Competitores Regni ita distinxit, ut Moscum imprimis, re bellica, opibus atque solertia inclytum quidem, at tyrannide barbarieque obscoenum assereret. Caesarem forte creatum regem novo quidem et inaudito ac cum summo Regni dispendio coniuncto exemplo, ea certe rei proportione, qua obesus quispiam gracili iunctus eundem loco facile pellit demumque suffocat. Ita nec Polonos ad eum libertatum splendorem provinciarumque amplitudinem unquam perventuros fuisse, si Imperio colla submisissent, Hungarorum argumento, qui florentissimi quondam, paene nunc omnes exulent, immo Theutonum quoque et Italorum, qui cultissimi gentium iam sint Imperii causa servituti addicti. Piastum extremae calamitatis regem et civilis belli facem appellavit, cui eligendo etsi quorundam testimonio ambitio obstaret, nequaquam tamen cum Regni indignitate paris imparem imperium coniunctum nemo sanus dubitet, praesertim cum nemo, qui ceteris excellat, appareat, unde sequi oporteret, istum ex assentatione sola creatum fore. Proinde exteris Ferrariensem Principem probavit, ad cuius provincias paulo prolixius, quam Vilnam iter Varsavia pateret, secundum hunc Bathoreum Transylvaniae Principem, omissis encomiis, commendavit.

Finitis suffragiis Procancellarius Regni[1] petiit, ut Thesaurarii[2] absentis, morbo tum praepediti, sententia scripta perlegeretur publice; cui Cracoviensis Palatinus[3] respondit, scire quidem se Buzenium, qui aerario Regni praeesset, virum optimum esse et praeclare de Republica meritum, verum absentium vota, veluti rem inusitati atque pessimi exempli, nequaquam vel tanti viri auspicio proferenda esse. Ita consessus illius diei solutus est.

Postridie [*23. XI.*] equestris ordo universus conveniens uno fere a senatorio stadio, intra tamen fossam consedit. Marschalcus, seu ordinis aut regiminis auctor, pridem electus Sennicius[4] proposuit, num in illo tam frequenti coetu cunctorum nobilium singulatim explicandae essent sententiae, an seorsim in tribubus sive palatinatibus proferendae. Cracoviensium nomine Olesnicius retulit commodissimum videri, uti in tribus discederetur et a cunctis una illa hora de nomine dumtaxat candidati ederentur, rationibus ne disceptaretur protrahendae morae gratia, ne tamen quisquam voto frustraretur, ut nominare cuiquam suum liberum esset; et nihilominus cuiusvis candidati nomine lectae personae commodorum et incommodorum argumenta in universo illo consessu, cum invicem convenirent, referrent. In hanc sententiam post varias

---

[1] Piotr Dunin Wolski. [2] Hieronim Bużeński. [3] Piotr Zborowski. [4] Mikołaj, kasztelan chełmski.

disceptationes itum est et seorsive[a] singulis palatinatibus, non longe quidem intra fossam distinctis, is suffragandi modus observatus. Apud Maiores Polonos, qui Posnaniensi et Calissiensi palatinatu continentur, quorum Praefectus Maioris Poloniae[1] edenda vota distribuebat, Piasti fautores isti fuere, quilibet edito iuramento sese onerantes: Medirecensis[2], Praemetensis[3], Naclensisque[4] (is tamen secundum hunc unum ex Austriis volebat) Castellani, Stanislaus Gorcanus Comes, Raphael Pryemius Pocillator, Ioannes Rysinius Tribunus, Nicolaus Zernicius Proiudex, Stanislaus Lipscius Prodapifer Calissienses, Ioannes Ostrorogus, Martinus Lvovius (citra tamen indigenam Rosembergum, veluti ei proximum, probabat), Nicolaus et Petrus Tomicii, Ioannes Suidva Samotulius, Stanislaus Pryemius, Petrus Grodecius, Stephanus et Andreas Grodenii, Nicolaus Głoginius, Ioannes Spławius, Severinus Palencius, Lascovius[b], Stanislaus Czarnotulius, Ioannes Grodecius, Petrus Złotovius, Ioannes Malechovius[c], Nicolaus, Matthias, Suentoslaus et Ioannes Orzelii, Ioannes Marsevius, Ianussius Latalius (citra Piastum Caesari assensus), Popovius, Vegerscius, Mecelius, Zichlinius, Novomescius, Grodinius[d], Bieganovius, Andreas Dambrovius, Zbysevius, Wolscius, Martinus Palencius, Ioannes Graievius, Gaspar Iascolecius, Iericovius, Hieronymus Smogulecius, Christophorus Iabłonecius[e] et a Posnaniensibus civibus Gaspar Goscius medicus et astrologus insignis cum Adamo doctore medicinae missus. Austriis favebant Czarncovius Referendarius, Dobrogostius Sobocius Dapifer Posnaniensis, Albertus Piersnicius[f], Stanislaus Złotcovius, Nicolaus et Christophorus Melinii, Matthias Studenius, Albertus Iezovius, Matthias et Stanislaus Kierscii, Ioannes Piotrovius, Albertus Zaincikovius[g], Rosnovius, Mirevius, Chłapovius et ipse suffragiorum distributor Maioris Poloniae Praefectus. [h]Rosembergum appetebant Ioannes Zborovius Odolanoviensis Praefectus[h], Petrus Zborovius filiaster et Łopatecius; Ferrariensem Geogius Rosnovius et Wegerscius; Sueco Regi solus Suchorzevius Calissiae Succamerarius addictus. Ceterum cunctis candidatis certas personas, quae horum partes tuerentur, addere taedebat sive propter eorum multitudinem, sive quod horum duo maiore fautorum frequentia abundassent. Itaque Austriae familiae promovendae a Caesarianis Refendario negotium datum, a Piastianis Suentoslao Orzelio. Pari modo in ceteris palatinatibus verum maioribus multo iurgiis res peracta est confluentesque tandem cuncti in unum iam auspicatum locum quidquam ea die confecerunt, praeterquam quod Cracovienses Graievii[i] a Lithuanis comprehensi iniuriam commemorarent et cunctos sollicitarent, ut Lithuaniae proceres tanti facinoris admonerentur, ut

---

[a] O: separatim. [b] O *niema* Lascovius. [c] O: Malachovius. [d] O: Grodenius. [e] O: Jablonovius. [f] O: Piersinius. [g] O: Zaiącicouius. [h] *W* P *opuszczono przez pomyłkę kopisty od* Rosembergum *do* praefectus. [i] P *niema* Graievii, O *ma błędnie* Gaievii.

[1] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [2] Andrzej Górka. [3] Piotr Potulicki. [4] Nikodem Łękiński.

hi vel causam tantummodo ex vinculis dicere vinctum permitterent, non autem privato consilio nobilem virum indicta causa mancipii loco detinerent[1].

Fama tum percrebuit Stanislaum Słomovium Leopoliensem Archiepiscopum vitam cum morte commutasse.

VIII. Kal. Dec. [*24. XI.*] allatae e Russia litterae multum singulos ad commiserationem commovere, quibus post Podolicam cladem Czausius a Turcarum Imperatore missus captivorum decimam a Tartaris partem repetiisse asserebatur, quorum infantes ephebique potissimum lecti ingentis exercitus numerum complevissent. Ita totius orbis nativus hostis propriis etiam viribus potentissimus, nostratium mancipiis nobismet ferocior evadit, cum iuvenes illos captos Machometico ritu imbuit imbutosque adversus Christianos armat. Qui uti viribus atque virtute bellica, ita animo omnium infestissime visuntur ex eoque potissimum hominum genere Imperatoris ipsius custodes fidelissimi ac milites acerrimi, quos Ianczeros ipse appellat, leguntur. Nec decima captivorum parte contentus, tyrannus iisdem litteris ferebatur Tartaris et cunctis finitimis Sendacis sive praefectis iniunxisse, ut invadendae denuo Russiae gratia praesto in armis adessent.

In equestri corona primum omnium Cracovienses discordibus sententiis diffluebant; nonnulli quippe praecipua parte constantes per deputatos indigenam regem poscebant, sed neque tamen Rosembergum, neque Sueciae Regem, nec Moscum Ducem reiciebant, horumque ultimum, si potis esset, regem maxime probabant. Eorum primarii fuere Biecensis Castellanus[2], Succamerarius Cracoviensis[3] et Ioannes Płaza; alii solum Piastum peregrinis exclusis edebant, Olesnicio, Czerscio et Niemsta Georgio auctoribus; Caesariani sine deputatis quilibet suo nomine suffragabantur, maximam temporis partem longis orationibus extrahentes. Hi tres dumtaxat fuere: Iacobus Secignevius Praefectus Szidloviensis, Nicolaus Firleus Casimiriensis Prafectus et Nicolaus Dłuscius[a]. Hic, dum ceteros omnes persequeretur, Ferrariae Principem ita arguebat, ut hunc religionis gratia propriam matrem in vinculis detinuisse et tandem proscripsisse ac in Gallias relegasse[4], necnon medicum suum, qui se a lethali morbo liberasset, igne absumpsisse affirmaret. Sed dum isti nimii in disserendo fierent, ceteri palatinatus per taedium aures orationibus praebere noluerunt et sole iam ad vesperum inclinante in hospitia dilapsi sunt.

VII. Kal. Dec. [*25. XI.*] Cracoviensium nomine eorundem Succamerarius[3] hesternam suam plurium candidatorum nominationem ita purgavit, ut cunctis semotis soli[b] indigenae, qui sit ex corpore Regni oriundus se suosque

---

[a] O: Dulscius. [b] P: sibi.

[1] Zob. powyżej str. 377. [2] Stanisław Szafraniec. [3] Stanisław Cikowski [4] Mowa tu o Renacie, córce Ludwika XII i Anny z Bretanii (1510—1574), która wyszła za Herkulesa II d'Este, księcia Ferrary i była matką Alfonsa II. Jako zwolenniczka Kalwina była narażona na prześladowania swego męża, a po jego śmierci w 1559 r powróciła do Francyi.

adhaerere diceret. Ex eo palatinatu Zembocius suffragatus, Piastum eleganter commendabat.

Russi porro sui defensionem inchoatam continuandam postulabant. Memorabant Archiepiscopi Gnesnensis sententiam, quod is conscripto illi defensionis modo adversaretur, nec assensurus esset, donec rex eligeretur. Unde Ioannes Bieikovius Praemysliensis Dapifer formam illam ad mundum descriptam et ipsius Archiepiscopi sigillo munitam manuque subscriptam monstravit, levitatem vero Primatis exaggeravit, quia adeo immemor rei conclusae et a se ipso obsignatae videri voluisset. Igitur Stanislaus Comes Gorcanus iusta[a] commotus ira, suo atque suorum[b] nomine, Archiepiscopum conviciis lacessebat, quia rabula nefarius ne decrepita quidem aetate illud fraudandi genus deseruisset atque in manifestis negotiis apertisque et recens editis litteris negare factum, uti quondam in confirmandis per Henricum Regem legibus praestitisset, ausus esset. Petebat imprimis, ut equites quoque illas ipsas defensionis litteras subscriberent ac obsignarent. Equidem suspicione non carebat Archiepiscopi illa ceterorumque similis farinae senatorum tergiversatio; credebantur ii (uti eventus ipse postea docuit) Caesarianarum praesertim partium fautores temeritate illa negatoque privilegii eius consensu Russos, de quorum corio agebatur et quorum gratia defensio[c] illa sanciebatur, ad suam sententiam allicere voluisse. Verum apud animos[d] invictos et libertatum suarum obstinatos cultores quidquam eo conatu obtentum est. Litterae vero illae a plerisque dudum senatoribus[e] postea obsignatae a nobilitate et approbatae communitaeque fuerunt.

Secundum Cracovienses, Posnanienses et Calissienses invicem per supra memoratos deputatos sententias suas aperuere[1].

Referendarius[2] elegantissimo dicendi genere usus Piastum iuxta ac Moscum et Rosembergum (cuius vetustissimum genus ab Ursinis inclyta Romanorum familia oriundum asserebat) vituperabat, ita scilicet, ut eos inhabiles gubernando Regno affirmaret, nec tamen alias, quam toties commemoratas causas recenseret; Austriam autem domum ad sidera usque, immo supra omnes coelos oratoriis encomiis efferebat.

Quo finem dicendi faciente Suentoslaus Orzelius ad hunc modum orationem habuit: »Demirari vos arbitror, equites, quod Czarnkovio, viro multum in gravibus Reipublicae negotiis versato et summa non minus eloquentia quam prudentia claro, oppositus a meis concivibus adversarius in ea et indolis et aetatis tenuitate provinciam istam susceperim. Sed non ornata verba, quae plerumque veritatis sensum tollunt, percipietis; succincta dumtaxat sententiae meae argumenta sine taedio, uti reor, audituri atque re ipsa comprobaturi. Complures Regni competitores et plerosque etiam sponte ad-

---

[a] O *niema* iusta. [b] O *ma* Russorum *zam.* suorum. [c] O: dissensio. [d] P *niema* animos. [e] P: senatoribus et pluribus.

[1] Zob. powyżej str. 415. [2] Stanisław Czarnkowski.

ditos et candidatis insertos cerno, quorum quod maximas Austrius et Piastus partes atque rationes obtineat, alterius reprehendendi, alterius probandi animus mihi est. Nec Austrium sic arguo, ut personam atque conditionem eius vituperem (fateor quippe Caesarem totius Christiani orbis praecipuum monarcham maxime[a] venerandum), sed id solum conficere conor, ut commode vobis dominare istum nequaquam posse ostendam. Igitur Ernestus Caesaris filius, a quocunque commendatur, certe ob aetatem puerilem ineptus capessendo imperio censetur, etsi, quae in ipso Caesare perstringantur, ea in filio veluti et iuniore et egentiore multo maioribus[b] vitiis imputanda sunt, quae in hunc tamquam corporis moribusque patri persimilem redundent. Porro Caesar est imprimis peregrina ortus gente: cuius farinae hominum satis iam pertaesi ex ipso Rege Henrico exemplum capessere potuistis, qui dum senatui praesidebat, muto surdoque persimilis, maiori patriam suam, quam obtentum hoc Regnum desiderio complecteretur. At qua gente satus? Germanica certe, quae naturali cum Polonis ceterisque adeo omnibus nationibus odio deflagrat, quod et experientia constat, cum Theutones etiam pueros suos imprimis Polonos conviciis incessere erudiant, et exemplis comprobatur. Quae Rixa Regina quondam mala maioribus vestris accersit? expilatos thesauris insigniis Regni et duobus diadematibus spoliatos deseruit ac filium unicum Casimirum, Regni heredem, iis invidit[c], quo Regni spe excideret, cucullatis tenebris addixit. Quae Cristina *(!)*? coniugem suum Vladislaum in parricidiali ac omnium luctuosissimum cum fratribus bellum coniecit? Porro Henricus V, Fridericus I Barbarossa, Conradus, Sigismundus Austrius *(!)* aliique Germani Imperatores quot cladibus atque difficultatibus Poloniam implicaverint et affecerint, annales vestri referunt. Equidem Poloni quondam Vilhelmum Austrium ne connubio quidem Reginae Hedvigis dignabantur, adeo malorum memoria mentibus horum inhaerebat. Vos vero praeterita Regis Henrici electione satisne Caesarem honorati estis, cum eum repudiati publica quoque ignominia notaretis? Quid? an semel spreto honor regimenque supremum mandandum? num arreptis gubernaculis contemptus prioris occultum odium aperire nefas esset? At videte, equites, quam sit aere alieno obnoxius, nec illud persona tantum sua contraxerit, verum a maioribus etiam suis conflatum; solvendo quidem non sit, sic ut non aliunde persolvendorum debitorum spes restet, quam ex vestro Regno, obtento primum, postea expilato, cuius obtinendi gratia aliquot in Lusacia urbes eum adiacentibus pagis Augusto Saxonum Regulo oppignorasset. Considerate eum non necessitate solum, verum maiorum suorum exemplo ad vim libertatibus vestris inferendam adigi. Patruus eius Carolus V Imperator quo pacto Italiae ac Hispaniarum et Belgii Regna oppresserit? parique ratione pater Ferdinandus Caesar Bohemos afflixerit. Is quidem hos, uno vobiscum sanguine oriundos et pari libertate gaudentes, immunitatibus exuit, licet easdem[d] sacrosancto iureiurando confirmasset.

---

[a] O: maximopere. [b] O *niema* maioribus. [c] P *niema* iis invidit. [d] O *niema* easdem.

Rebellionis quidem praetextu hos mulctavit, sed ignoro, an rebellio ea dicenda sit, si liber populus regi suo adversus confoederatum principem (qualis tum Ioannes Fridericus Saxoniae Elector fuerat) non necessarium bellum moventi auxilia neget? aut si rebellarint, an aliquot sontium atque auctorum gratia in cunctos[a] carcere, infamia facultatibusque ereptis desaeviendum, aut an rebelles ex legum praescripto, an vero iurisiurandi violatione puniendi sint? Proinde alieno exemplo cautos vos fieri decet, qui electo Caesare libera quoque regis electione aeternum privaremini, cuius servitutis Bohemi atque Imperium etiam Germaniae, quod iam a multis annis Austria domus haereditario iure possidet, expertum est. Perpendite, ritene Regnum ambiat: neque enim ex dignitate sua, verum per munera illud aggreditur. Testis eius rei prior Varsaviensis electio, cuius gratia Lusaciam fere omnem, uti attigimus, conflandi aeris causa amisisset, testis Stęzyciensis conventus, testes tot submissae litterae, tot internuntii passim cursitantes, tot nocturna consilia istis comitiis clanculum inita. Sed ne credite frustra iactam aleam: quivis enim mercator id solum emit, quo duplex commodum contrahat. Neque desunt familiae ei artes, quibus nos veluti feras retibus involutas ita contineret, ut nunquam imperio eius excideremus. Iam vero ipso regnandi limine periurum Caesarem fieri necessum esset, dum contrario sacramento obstringeretur: uno, quo dum in Caesarem crearetur Prussiam (cuius gratia magistros ordinis S. Mariae[b] successive creat) Imperio adiuncturum se spopondit, altero, quo a Polonia provincias adiacentes nominatimque eandem Prussiam, nequaquam avulsurum se iuravit. Diversissima igitur praedecessorum ac nostrorummet consiliorum ratio eveniret: illis totis viribus ab Imperio semper alienis, nobis sponte eidem iugum submissuris. Maiorum equidem nostrorum id propositum fuerat, ne regem a meridionali plaga electum haberent, ut qui mollioris[c] naturae et callidioris indolis esset, cum citra coloniarum naturam eveniret ex callidiori atque mitiori coelo in frigidius atque asperius migrare. Praeterea Caesar aliorum regnorum, uti Imperii Germanici, Ungariae, Bohemiae multarumque provinciarum regimine distentus, nec commode Polonis imperare posset, nec sedem suam in Polonia figeret, quam nec in Germania, nec Hungaria, nec Bohemia, sed Viennae dumtaxat, patria sua, hactenus teneat. Maiores porro nostri malo suo edocti Venceslai Bohemi ac Ludovici Hungari Regis imperium pertulerunt et nosmet ipsi Henrici gubernacula, qui Gallis simul et Polonis praeesse commode nequiisset. Ad haec vicinitas Caesaris, qua Poloniae iunctus est, multo esset nostratibus formidabilior, quippe si ea nobis contra iusiurandum praestaret, quae pater eius Bohemis praestitit, nosque secundum legum praescriptum resisteremus, tam propinqua potentia is vigens pari, qua illos ratione mulctare citra negotium posset. Et quod non minimum esse puto, tot filiorum multitudo me terret, quae ad

---

[a] P *ma błędnie* inclusos *zam.* in cunctos. [b] O *ma* Mariani *zam.* S. Mariae.
[c] O: melioris.

successionem haereditariam concinna[a] esset et ad inopiam relevandam solam Poloniam reliquam haberet; cum enim Caesar [b]Rudolpho primogenito Romanum, Hungarum et Bohemum Regnum commisisset, certe hunc cum ceteris liberis Austria sola contineri necesse est, nec aliunde egestatis levandae spes, quam divisa in plures ducatus Polonia restaret. Nec ea corporis sanitate Caesar[b] pollet, ut Regnum id praesens administrare queat, tot scilicet tantisque morbis paene absumptus, cuius neque pedes, neque manus suum officium praestant; quam strenuus igitur is bellator, quam fortis imperator? Ac si rem penitius dignoscamus, Caesar ingentis et terribilis Turcici belli molem trahit, quo electo Imperator ille bellum iam indixisset et cui Caesar tributum quotannis pensisset; cuius etiam patri Ferdinando maioribus vigenti viribus Amurathis avus Solymanus florentissimam Hungariam eripuisset et tot exercitus ad Ezechim[1], Budam atque Pestum, ut plurimos omittam, ad internecionem cum summa Christiani nominis infamia delevisset. Nec praesentem Maximilianum faventioris fortunae putetis, qui nec animo nec viribus praestet, quod vel Rabensi illa expeditione comprobatur, qua is ad centum armatorum ex toto Christianitatis orbe collectorum milia in castris habens, nec pugnam cum hoste conseruisset, nec Sigetum atque alias arces, prae oculis fere expugnatas, recuperasset. Nec Caesare in Polonia regnante firmam cum Mosco pacem fore autumo; nam cum quivis rex Polonus iurisiurandi sacramento adempta Regno recuperare teneatur, certe in Severia, Smolensco, Połosco Livoniaque vindicanda multum negotii absumendum esset. Auxilia porro nullatenus certa coniicio. Cum Imperio, etiamsi Caesar Regno hoc careat, prisca intercedunt pacta; idem si occasio offeratur, cum quovis Polono rege mutuam adversus Turcam belli operam navare posset. Sed neque hanc Imperium offert, legati enim illi duo, quos perorantes audistis, non totius Imperii, sed Electorum dumtaxat Germaniae nomine legatione fungebantur. Nec vero Electores prae aliis apud Theutones iuris in gubernando aliquid habent, praeterquam in creando Caesare, sed in cunctis negotiis peragendis ceteri omnes principes urbesque et nonnulli comites non minus in consultando, quam electores valent. Aliorum forte exterorum regum principumve amicitiam et foedera spectamus, at illa infirma ac incerta, nobis vero desertis forte et maximis incommodis obiectis periculosissima esse constat; quod si affinitas apud istos valeat, mirum quidem videtur, cur Carolus V Ferdinandum fratrem, vel hic Ludovicum Hungariae Regem socerum adversus Turcas iuvare neglexissent? Reliquum luculenter patet Russos creato in regem Caesare Poloniam deserturos et quieti suae providentes potentiorem hostem petituros. Si Prussiae controversia in causa sit, ne Caesar contemptus una cum Imperio bello eam

---

[a] O: continua. [b—b] *W* P *opuszczono wskutek pomyłki kopisty całe zdanie od* Rudolpho primogenito *do* Caesar.

[1] Prawdopodobnie ma tu Orzelski na myśli miasto Osjek na Slawonii (Essegg), po łacinie właściwie Mursa maior.

repetat, certe haec et belli iure et legum praescriptione spontaneaque coniunctione Poloniae antiquitus attinet, sic ut maiorum nostrorum exemplo non sine hostium malo a quoquam isthaec infestanda putetur. Blandiuntur plerique Annae Infanti Ernesti connubium gratulantes, sed hoc praestito ad haereditatem Regni demum via aptior pateret, si is possessiones ac devolutiones Infanti attinentes repeteret, uti quidem iuris sui in Masovia[a] ac Podlachia in legatione Caesar nonnullam fecerat mentionem. Quamobrem attendite, quali egeatis rege! Christicolae cum sitis, sacra mandata revolvite, quae non aliunde, quam ex medio sui regem creare iubent et honorem proprium in alienam gentem transferre vetant. Haec contemnere, humanis vero niti spebus, summae impietatis signum arbitror. At nonnulli mutuam societatem, uti quondam Israelitarum, sic nunc Christianorum explicant et ex Christianorum gente quacunque sumendum regem generaliter concludunt. Esto sane; sed cur neque Iob ille Idumaeus, neque Balaamus, neque Naaman Syrus, neque Cyrus Persarum aut Nabuchodonosor Babylonis reges, etsi nequaquam cum Iudaeis religione dissentirent, reges ab iisdem creabantur? Fateri necesse est, quia diversae essent nationis; atque ita Iudaei praecepto divino nixi, nullum exterum principem regem habebant, peregrinis autem invectis respublica illa pessundata[b] est. Hoc exemplum Graeci prisci, hoc Romani totius orbis domini imitati, cum exteris regibus tandem ad barbariem ac servitutem redacti sunt. Sed ulla omnino bene constituta respublica ipsaque adeo Polonia alio creandi regis modo usa est, peregrinis porro regnantibus, funesta paene pericula pertulit. Igitur constat cuiusvis imperii, quod unquam exstitisset, Piastum seu indigenam regem conditorem fuisse. Sed etiamsi destitueremur ratione atque exemplis, natura ipsa iudicio est, quae aves, apes ferasque et cuncta bruta atque reptilia eo imbuit studio, ut ulli[c] extero animanti dominium sui committant. Considerate, quot quantique competitores Regno inhient, quorum si aliquem eligatis, contemptum scilicet odiumque ceteris ob repulsam conciliabitis: indigena creato cunctorum quiescent animi. Porro, quid de patria vestra, quid de splendore coniicitis? an vosmet omnium mortalium humiliores iudicabitis? Sic certe eveniet, si quemcunque hominum praestantiorem vobis putaveritis et gubernacula Regni cuivis potius, quam[d] Polono commiseritis. At nativum propriumque sanguinem, consimiles mores, patriam linguam, quantum creditis ad claritatem bonumque regimen momenti allaturam? Si vero eiusmodi virum creetis, qui virtute cunctis orbis terrarum monarchis par sit, si scilicet pietate, iustitia, prudentia, fortitudine, eruditione ac felicitate praestet, tum vero vos beatissimos fore gestietis. Ad haec exterus rex, homo novus, quo pacto gubernacula rite obibit, quae nunquam norit? quomodo de Republica bene meritis ac idoneis viris munera tribuet, quos nunquam viderit? indigena vero totius Reipublicae legum bellique et concivium omnium praecipuam habebit notitiam. Quis porro vestri

---

[a] P *ma błędnie* Moscovia. [b] O: pessundanda. [c] O: ne illa. [d] O: potiusque.

amantior illo, qui ex corpore et sanguine vestro rex sit procreatus? Non enim hunc natura solum, natalium patriaeque suae studiosissima eo alliceret, verum gratitudo quoque tanti beneficii collati ad nativum debitumque amorem stimularet cunctaque avidius non minus pro sua, quam patriae suae gloria obiret; exterus minorem curam haberet. Nec saevire in vos pro arbitrio poterit, cum soli regum amicitia ac viribus destituto, non animus tantum, sed et opes desint. Nec indigenae fuga eiusmodi metuenda est, qualis quondam Rixae Germanae, Bonae Italae nuperque Henrici Galli cum vestro summo dispendio contigisset; hic enim praeter patriam suam praesidia ulla haberet. Animadvertite, quibus obiecti sitis malis, quibus nonnisi praesente rege mederi queat. Exterus, ex qua tandem orbis parte creatus, priusquam per oratores splendidissima legatione invitetur, conditiones accipiat, de eisdem deliberet, iuramento confirmet, sese expediat, patriae valedicat, viarum incommoda spernet: quantum temporis intervallum cum summo non minus luxu, quam periculo protrahendum foret? At indigena in hoc conventu electus, mox diademate cinctus, cunctis malis sedandis obviam ire, si non cum ampliori, at hoc uno, quem cernitis, comitatu, si res postularit, poterit. Neque ullus exterus[a] est, quem non cupiditas, ne dicam avaritia, dominandi permoveat cuiusque oratores fautores sibi non concilient; solus Piastus, cum nusquam ex infinita parium multitudine de nomine pateat, a corrumpendis hominibus alienus videtur eoque[b] modo avaritiae labem, qua hactenus apud exteros laborabamus, facile abstergemus. Sed obiiciunt plerique indigenae creandi impossibilitatem: verum si concordes fueritis, nulla tam ardua res erit, quam non peregeritis; discordia porro, uti turpissimum in Republica vitium, non est alleganda, qua si laboraveritis, neque indigenam, neque exterum creabitis; sed si ambitionem ac invidiam aboleveritis digniorique locum dederitis, citra negotium res componetur. Perpendite, quibus quondam orti initiis reges atque imperatores apud exteros regnaverint: alii ex servili, alii ex artificum atque mancipiorum ordine orti. Maiores nostri Piastum Priscum humilem Crusuiciae incolam, mellificiorum opificem, principem[c] crearunt, et paulo ante Lescum infimae sortis hominem fortuito apud Prandnicum amnem pedibus currentem regnare voluerunt. At de gestis illis aliqui ambigunt, sed hos omnem historiae fidem tollere necesse sit sic, ut de sua quoque origine dubitent. Verum cur idem in aliis gentibus saepius contingebat? Saul, David aliique Hebraei reges et principes, cuius primi ordinis fuerant? An hoc quoquam nostri causa negabimus et quod per rationem[d] minus possibile credimus, a Deo Maximo effici nequire asseremus? Summa est, equites, dementia Deo leges opinione humana praescribere! Afferunt alii Piastum egenum fore regem, quod affirmant ii, qui Regni commodis tumentes, ulli creato regi debitos proventus

---

[a] O: exterorum. [b] O: eo quoque. [c] P *niema* principem. [d] O: orationem.

reddere cogitant. Verum Polonia est, medius fidius[1], adeo rerum omnium abundans, ut absque quovis regno sustentari queat, aliae vero vicinae gentes omnia fere ab ea desiderent; quae si regem circumspectum tenacemque, oeconomum habeat, qui proventus rite provideat, tum demum regnum omnium opulentissimum fieret. Certe vicina omnis Germania et orae, quascunque Sarmaticus oceanus ambit, Poloniae ita sunt obnoxiae, ut ab hac destitutae fame fere absumi cogerentur. Exemplo sese offert Sigismundus I, qui ex humili duce rex factus oppignoratum Regnum multa pecunia redemit, quadraginta annos regio apparatu vixit, maxima bella confecit, aula frequentissima utebatur, Regnum elegantia ac urbanitate et opibus auxit, ingentes etiam thesauros moriens reliquit. Si auxilia exterorum spectetis, nulla hi maiora afferent, nugis dumtaxat vanisque pollicitationibus credulos vos seducent; indigenam porro inopem unius anni proventibus satius sit singulos iuvare, quam cum extero cunctas facultates, libertatem vitamque amittere. Obtrudunt adhuc aliqui contemptum indigenae, verum hi non iam uti civem istum imaginentur, sed tamquam regem unctum Domini considerent. Pontificem Romanum cardinales purpurati ex medio sui plerumque creant, in quem antea parvi pensum quamprimum consenserint, pontificio seu divino honore subito prosequuntur; idem in nostris hominibus videre licet, qui privati aliter, quam cum honore aliquo sint remunerati, a concivibus venerantur. Praeterea addunt indigenam clientes et amicos suos magistratibus ornaturum; verum legem illam, quae nonnisi bene de Regno meritos remunerari iubet, confirmandam censeo, ut non alterius generis hominibus, nec alibi, quam in comitiis publicis, nec citra senatus consensum honores rex mandet secusque mandati nullius ponderis aestimentur. Turcae mandata, quibus indigenam commendat, quidam reformidant; sed nec huius monita sunt contemnenda, quae non mandat, sed consulit, veluti antiquitus confoederatus princeps, et bene consulenti satius est obtemperare pacemque, quam totus orbis expetit, cum eo colere, quam prava secutos consilia bellum inire. Praetendunt adhuc quidam indigenas reges maioribus nostris servitutem imposuisse, exteros libertates donasse; verum contrarium ego sentio: historiae namque testantur sub indigenis Polonos liberam regis electionem habuisse et periuros ac crudeles reges Regno libere exegisse, sub exteris perpessa mala iam commemorata sunt. At indigenae reges vicina regna, uti Matthias vel Ioannes Hungariam, Georgius Bohemiam perdidere! Qui, quaeso, cum Matthias omnium Hungarorum regum etiamnum ab Hungaris praestantissimus laudatissimusque praedicatur? tyranni an isthaec fieret memoria? Ioannem Regem coronatum alii adversum se electo resistere oportebat, cuius conditiones pacis iustissimas oblatas superbe Ferdinandus contempsisset. Podebraccium evangelicae fidei fautorem Pontificis Romani excommunicatio, quae tunc magni aestimabatur, apud exteros suosque exosum reddiderat. Si Henricus aemulus

---

[1] Zaklęcie używane u klasycznych pisarzy w różnych formach *zam.* me Dius Fidius iuvet.

offeratur, equidem iustissima causa imprimis, deinde constantia nostra intra parietes cuiusque[a] hostis reprimendi materiam praebebunt. Extremo obiicitur Piastum ullam cum exteris[b] affinitatem initurum; sed sat amicitiae foederibus mutuis offerri, et caelibem regem affinitatem facile contracturum, uxorium vero, si liberos procreat, pari ratione amicitia istos cum peregrinis copulaturum existimo. Exprobratio vitiorum Piastis obiicienda offertur, sed neminem mortalium esse opinor, qui vitiis aliquibus careat, sed haec circa electionem reticeri quidem, vel aliquantum perstringi possent. Controversiae Polono cum Lithuano ac Prusso intercedentes ad eum quidem actum vereor, an pertineant, cum quivis horum in regem creatus una eademque forma iuramentum sit praestiturus paribusque conditionibus, ne libertates cuiusvis provinciae seu ordinis minuat, Regnum suscepturus. Denique adiicitur nullius auctoritatis fore regem, quem exteri pro rege non agnoscant[c]; verum cum prisco more observatum sit, ut soli Poloni sibimet reges eligerent, nec arbitrio exterorum hos sumerent, cuncti vero creatum colerent, puto neque istam fore legitimam causam, quominus ad sumendum indigenam regem consentiatis. Quo inaugurato, Dei quidem mandato, consuetudini atque naturae, commodis vero Reipublicae omnibus honestatique vestrae, si consensus mutuus accesserit, abunde estis satisfacturi«. Perorandi finem faciente Orzelio ingens imber equites invasit consessumque diei illius dissolvit.

Postridie *[26. XI.]* ex Sandomiriensi palatinatu unus Caesarianae factionis Kłocevius Małogostensis Praefectus suffragatus, quem secutus Andreas Firleius Sandomiriensis Praefectus omnium Sandomiriensium nomine Piastum luculenta oratione commendavit. Deinde Ioannes Senenius Sanocensis Dapifer defensionem coeptam ab omnibus uno consensu concludi petebat, commemorans sparsas de se collegisque suspiciones, quae erant eiusmodi, ut vulgo mussitaretur[d], Russos defensionis forma decreta et conclusa, quamprimum discessum Varsavia maturaturos esse et militibus conscriptis stipatos in suis regionibus regem pro libitu creaturos. Eum rumorem sic diluebat, ut ullum suorum eius consilii participem obtestaretur, ut qui maxime et omnium citissime egeant rege, nec inde abire decreverint, quousque regis electio rite peragatur, se vero in obsidem offerebat, non isthaec aliter, utque referret, eventura.

Senicius Chełmensis Succamerarius, qui Marschalci equestris fungebatur munere, addidit provisurum sedulo senatum, ut milites illi defensionis causa conscripti non in unius personae, verum Reipublicae potestate consistant. Biecensis Castellanus[1] subiecit illos eas spargere suspiciones, qui mutuum consessum atque concordiam dissolvere cupivissent.

Haec memorantes a senatu nuntius missus sedavit, qui denuo Transylvaniae Principis oratores advenisse referebat, admonens, ut si equites

[a] P: eiusque. [b] O: ceteris. [c] O: agnoverint. [d] P *ma błędnie* imitaretur.

[1] Stanisław Szafraniec.

legationem nosse vellent, certas personas audiendae eidem mitterent. Missi ex palatinatibus singuli oratores; porro Georgius Blandrata denuo et Martinus Bersevicius Transylvaniae Procancellarius priorem legationem repetierunt, litteris fidei, quibus antea caruerant [1], tum vero a Principe suo curriculo allatis, senatui atque ordinibus redditis et perlectis. Per eosdem deputatos equestres senatus de defensione concludenda [a] monitus, responsum daturum se eadem die promisit, promissis tamen non satisfecit.

Porro, ut equitum suffragia continuemus, Ioannes Kochanovius ex Sandomiriensi palatinatu, Polonicus poeta excellens et Latinorum scitus imitator, suo dumtaxat nomine ea proferebat argumenta: imprimis divinum mandatum de creando rege Iudaeis datum de tota Christianitate intelligi Pauli testimonio comprobabat, quam is ex semine Abrahae processisse asseverat. Sed haec Chełmensis Succamerarius [2] ita diluit, ut diversum Paulinum illud spirituale Christi regnum, de quo isthic disserit, a mundano profanorum principum diceret. Pergens Kochanovius: non sine opprobrio, inquit, erit Polonorum unum regem turpiter hos deseruisse et coactos ex sua gente sumere regem, cum exterorum nemo eorum dominium curasset. Respondit illico Succamerarius praeclusam fore malevolorum vocem, cum exteri tantis conatibus et artibus ambiant Regnum. Tum Kochanovius: quilibet, inquit, nobilium Polonorum in posterum spe adeundi Regni tumescet; subiecit iste [b]: si omnium consensu dignus visus Deique imprimis beneficio destinatus eo muneri fuerit, possibile futurum, ut solium illud assequatur. Denuo Kochanovius consuluit, ut aut Caesaris filius minimus natu, aut Moscus rex creetur, iuvenis equi exemplo, quem peritus sessor scite ei curat, sic ut is quoque senatui facile obtemperare assuescat. Responsum ad haec: diversos variaeque mentis et artificii nostrates sessores esse, unde quemadmodum discordem, ita periculosam unius disciplinam videri. Suffragium illud Kochanovii, viri non insulsi, vix tantae famae viro dignum censebatur, sed personae illi datum est, ut benignis exciperetur auribus. Praefecti deinde Chęcinensis [3] et Stężyciensis [4] ex Sandomiriensibus Piastum commendabant, addentes omnes paene exterorum studiosos hunc praeferre, si creari queat.

Siradiensium omnium nomine Sebastianus Rudnicius peroravit: Cracoviensibus agebat gratias, qui relictis ceteris soli indigenae assensissent, Austriam domum arguebat, quia plurimi senatorum in genere hanc, in qua novem personae continerentur [c], commendassent, non sine suspicione factum id ratus; exteros igitur mercenarios vocitabat, qui tutandis a tot hostibus limitibus Regni multo fierent impares. Maslovius [5] Tribunus Siradiae duorum nomine Caesarem laudabat, sed horum Ioannes Siemikovius mox ad Piastianos

[a] P: tuenda. [b] P *niema* subiecit iste. [c] P: in qua nomen personae contineretur.

[1] Zob. powyżej str. 386. [2] Mikołaj Siennicki. [3] Stanisław Dembiński. [4] Bartosz Żeleński. [5] Gabryel.

transiit. A Łenciciensibus Pstrokonius[a 1], eiusdem palatinatus Tribunus, retulit uno quidem ore se Moscum regem voluisse, sed victos rationibus iam recensitis Piasto assentiri, nec se[b] solum, qui tum adfuissent, verum Palatinum et Castellanos[2] omnes ac nobilitatem universam, quae pridem armata isthic constitisset domosque dilapsa esset, eadem sentire. Dembovius[3] Łenciciae Iudex addidit id fuisse eius palatinatus comitiale decretum, ne ex Austria domo rex desumatur. Hunc Tarnovius ex eadem tribu excepit, ex parte Austria a nonnullis quaedam iactitans, quem Sładkovius Conariensis eiusdem terrae Castellanus postulavit, si ea vera essent, quae praedicaret, ut asseclam suum aliquem vel monstraret, vel de nomine pronuntiaret, quo ne unum[c] quidem referente, ceteris vero omnibus amentiam et vanitatem ridentibus, pudore suffusus Tarnovius silentium tenuit.

A Brestensibus et Inovladislaviensibus omnibus Stanislaus Sierakovius Covaliensis Castellanus Piastum regem edebat, similiter a Dobrinensibus Valentinus Cerscius. Is inter cetera adiecit, nec Augustum Jagellonidem natum regem, sed ex Piasto sive indigena a Polonis creatum et in regnum assumptum, nempe ut ostenderet indigenae regis creandi Polonos hactenus tenaces fuisse.

Russorum, Bełzensium et Podoliorum nomine Zołkievius[d 4] retulit uni omnium Bełzensi Praefecto dicendi facultatem concessam, cui consensui si quispiam adversaretur, tum quidem prodiret publicumque responsum daret. Affirmavit eorum trium palatinatuum decreto sancitum fuisse, ne omnino de rege ex Austria familia creando mentio aliqua fieret. Quare Zamoscius Bełzensis Praefectus insignibus argumentis usus, in hunc fere sensum peroravit:

»Consilia de Republica capienda, equites, ita dirigi oportet, ut non minus exquisite quam breviter expediantur affectusque rationibus, non istae affectibus accomodentur. Obiecta adversariorum ea de causa refellere constitui, ut pateat nihil nos temere vel malevole aut inconsulto aggredi, neve scrupulus quispiam restet, qui mentes vestras aliquantisper distineat. Porro ne miremini me, Moscum Principem cum collegis meis primo amplexum, sententiam mutasse, quod non alia ratione perpulsus praeterquam solo Reipublicae commodo adductus fecissem. Quandoquidem non temeritas, sed constans animus in cunctis omnino Reipublicae rationibus tractandis requirantur quodque tempora temporibus, uti homines hominibus metienda sint, experientia quidem rerum magistra edocti sumus, quanta pericula nobis peregrinus rex accersierit mirumque omnino illos, qui profugum illum Regem vituperassent, in eandem culpam impingere et similibus fere praeditum moribus genteque aliunde regem accersere atque nobis ingerere. Igitur Moscum Du-

[a] *W rękopisach* Pstrocouius. [b] O *ma* necne *zam.* nec se. [c] P *ma* quae ne uno *zam.* quo ne unum. [d] O: Solcevius.

[1] Jakób. [2] Jan Sierakowski wojewoda, kasztelanowie: łęczycki Jakób Lasocki, brzeziński Paweł Szczawiński, inowłodzki Szymon Szczawiński, konarski łęczycki Rafał Śladkowski. [3] Tomasz. [4] Stanisław.

cem desero, cum consensu ceterorum adductus, tum quod Princeps ille paulum[a] a Piasto differat paeneque commoda cum indigena eadem, quae cum Mosco appareant. Indignum porro Piasti voce appello, ut quod nomen proprium, uti Lechi, Zemomysli[b], Mesconis, Lesci aliorumve priscorum principum significet, sed concivem Regni indigenae nomine intelligo. Verum obtrudunt nonnulli quidam ei nomini infensi: regibus[c], inquiunt, divinum aliquid inest, apud nostrates praeeminentiae personarum desunt, dedecus summum putatur parem pari imperare et alia similia vociferantur. Istos scire necesse est honestum imprimis id appellari, quod sola virtute nitatur, non vero honoratum, quod in potestate manibusque hominum consistat, si autem cum commodo Reipublicae coniunctum quidpiam sit, longe honestissimum aestimatur. In aliis fere omnibus gentibus praeeminentiae ac superioritates inde creverunt, cum bene merito civi aliquot civitates praemii loco mandabantur, qui honos Marchia seu Marchionatus, quasi tuendorum limitum nationum recens occupatarum officium appellabatur paresque fere dignitate honores atque superiores nonnulli ex paribus occasionibus orti ceteris tribuebantur. In Polonia unus ordo dumtaxat est nobilium hominum, quo potissimum Respublica constat atque regitur. Quod munus est hominis bene nati, qui manu atque animo seu consilio Reipublicae serviat huicque soli officio incumbat. Eiusdem vocationis sunt imperatores, reges principesque, qui cum iusiurandum praestent ea verba adiicere solebant se id, quod spondent, expleturos verbo nobili, seu uti veros et bonos nobiles deceret. Unde liquet, quantae sit vir nobilis praestantiae, qui titulus atque dignitas nequaquam ignominiae nobis cedet, quandoquidem aliquis ex eo ordine in regnum assumptus, melius nos sit gubernaturus, quam qui ab[d] exteris modo ex incunabulis et summis deliciis sit exemptus; concivis vero noster, qui nobilia sua[e] iura optime calleat, aptius multo cuncta sit expediturus. Asserunt adversarii regem esse veluti Dei imaginem, sed ostendant isti, an ea Deus Maximus in summis et illustri genere ortis regibus praestiterit, quae in Saule aut Davide similibusque ex infimo loco ortis abunde operaretur. Ceterique reges etiam maximi, uti Persae, Alexander Macedo Romanique et alii, qui orbis terrarum lumina essent, qualem originem habuissent? Austria quoque familia a Rudolpho Ottocari Bohemi Regis aulico oriunda est Valesiaque a praefecto Parisiensi, contra regem Gallum electo, dudum processit. Quapropter nec initia, nec splendor regum intuendus est, verum sola Reipublicae utilitas. Obiiciunt adhuc Polonos reges uxores unquam ex Polonia desumpsisse, verum revocent in mentem, quae esset una ex[f] coniugibus Iagellonis Elisabetha Pilecia, Granovii primo uxor, vel Augusti Regis secunda coniunx Barbara Radivila cum summis contentionibus senatus ducta. Si autem aliquando reges ex Germania uxores ducebant, amicitiae contrahendae gratia id praestabant. Est vero dissimile

---

[a] P: parum. [b] O *ma* Praemisli *zam.* Zemomysli. [c] O: regibusque. [d] O: ex
[e] O: nostra. [f] P *niema* ex.

affinitatem cum quovis conciliare et esse alicui subiectum. Id quidem vitio dabatur reginas quandoque consilia sua publicis miscuisse, uti Isabella in Ungaria, Bona in Polonia, in Galliis Catharina cum magno Regnorum dispendio fecissent. Obscurum, inquiunt adversarii, erit, si clarissimae stirpis Rege Henrico prius habito civem Regni suffecerimus, sed nequaquam praesens negotium universos orbis principes latebit sic, ut cunctis clarum notumque sit futurum. Caesar quoque, aiunt, non agnoscet indigenam regem. Conabantur quondam Caesares Piasti successoribus regiam dignitatem abrogare coronasque Regni ademerant, sed hos postea Praemyslius et Locticus recuperarunt virtute, non iure precario Caesaresque ipsi Reges hos agnoscebant colebantque. Maximilianus iste porro noster, magnae prudentiae Caesar, non quidem negotia sua omnia, uti reor, in dubium vocabit neque dubia in ceteris gentibus ostendet, nec is Henrici Regis iniuriam vindicabit, cum ipsemet etiam Regnum ambiat. Eidemque Regi tutissime indigena opponi potest, uti in Galliis quondam regi, uni ex Caroli Magni Imperatoris successoribus, Parisiorum praefectus, Henrici praedecessor, oppositus esset, vel ante annos trecentos in Germania Ottocaro Regi eiusdem Marschalcus Rudolphus, Maximiliani itidem praedecessor, obiiceretur. Nec Henricus tanto intervallo distans quidpiam moliri potest, praeterquam si per Turcicum Imperium cum exercitu transmittatur. At Turca Imperator indigenam nobis commendat, unde vel intestina dissensio, vel ad eundem hostem refugium metuendum sit. Sed non Turca id suadet, ut nosmet eius imperio subiiciamus, verum id, ne cum nostro exitio alterius dominio nos commendemus; foedus praeterea, quale cum maioribus coluisset, sponte nobis offert atque nos ad idem invitat. Quod si is discordiam nostram exspectat, danda est sedulo opera, ne ea distrahamur unique alterorum rationibus cedant. Si vicinorum vim aut impetum metuamus, certe pari isti pacis studio atque nos gaudent satiusque putant se nobis velut moeniis tegi, quam Turcarum potentiae opponi. De Prussia facile his quondam fuerat cum Polonis disceptare, cum a Turcis undequaquam tuti essent, nunc silentio rem praetereunt, dum ab istis sibi maxime metuunt. Allegatur ad haec creandi in regem indigenae impossibilitas, quod incerta atque dubia de Piasto historia esset et maiores nostri quondam Ludovicum et Iagellonem creare, quam indigenam regem sumere maluissent. Verum de antiquitatis veritate nequaquam ambigendum existimo, quae sit nostrae gentis praecipuum lumen, pauloque post Piasti tempora Christianae religionis atque litterarum studium Poloni amplexi, eam historiam, per manus a parentibus atque avis acceptam, litteris mandarunt. Quod haudquaquam mirandum, cum hac etiam aetate Tartarus, extremae barbariei homo, aut agrestes ruricolae patris, avi atque atavi nomina memoria teneant; sicque maiores nostri tam in referendis Piasti gestis egerunt. Casimirus porro ex cucullato rex factus indigena fuerat Iagelloque ex peregrino nomen atque religionem suam Regno insinuavit et civitatem quasi accepit. Quod utinam quispiam Iagellonis exemplo praestaret et se ipsum, insignia, religionem atque imperium Regno

offerret et perpetuo coniungere niteretur sic, uti Lithuania non solum unita nobis, verum etiam communi societate et affinitatibus copulata nobiscum vivat. Tyrannis sub indigenarum imperio nulla fuerat, immo regis electionem liberam fuisse ex historiis constat, ubi barones et equites eam iniisse narrantur. Ex eo vero iure aliquantum remissum fuerat augendarum libertatum gratia Ludovici Regis tempore, cui alteram ex filiabus reginam accipere ob largitas plurimas immunitates concessum erat. Itidem Sigismundi I tempore Augusto, patre adhuc vivente, creato evenerat, uti ex diplomate et privilegio eiusdem Sigismundi patet. Obiicitur ad haec nullum nostratium dignitate et virtute imperio regendo aptum reperiri; verum enimvero, si tirocinium dumtaxat militiae Polonus miles sive aulae praefectus attingat, tanto expeditior ad rem bello peragendam videtur solertissimo quovis extero, quanto gerendi belli hostiumque ratio difficilior diversiorque appareat. Discordia, inquiunt isti, nostra minus possibilem indiginae electionem declarat. At isthaec nolentibus nobis accidet, [a]volentibus vero in eius locum concordia facile succedet[a]. Si autem creandi eiusdem modus difficilior credatur, expeditissimus patebit, si exteros omnes loco amoveamus. Si discordiae causam religionis diversitatem esse putemus, nec ea quidem tam difficulter, uti in ceteris gentibus, sedari potest. Differentia porro illa cum Lithuanis et Prussis a Summo Regni Marschalco recensita[1] non facesset nobis negotium; in electione quippe regis societas et fraternitas mutua cernitur, cum earum provinciarum Regnique idem iam sit corpus, controversias porro mutuas tutius faciliusque indigena, quam ullus peregrinus seu rerum ignarus componet. Si studium cuiusvis familiaris in suum aliquem causa varietatis fore putetur, certe impudentis signum esset sanguinem atque affectus pluris spectare, quam solum Reipublicae bonum complecti. Desiderant nonnulli Piasti electionem coelitus denuntiari, sed clementiam primo divinam animumque et concordiam nostram maximum signum de coelo largitum puto. Visibile vero signum Christus Dominus tamquam id, quod ab adultera ac incredula gente expeteretur, abominatus est, nec aliarum nationum similes regum electiones miraculis eiusmodi comprobantur. At, si laudanda vituperandaque candidatorum gesta sint, odium maius intestinum concitandum timendum esset? Sed non video, quid causae esset, ut ex odio atque contemptu quispiam foret nominandus. Quod si iure aliqui dissideant, iudicium exspectent, a quo facile sedabuntur, si limitum mutuorum diversitati sint obnoxii, praestolentur sane, quousque sive iuris sive arbitrorum sententia componantur; sed privatis illis affectibus ne publicum Regni negotium impediatur. Porro, si non omnes aequali praestent dignitate, non mirum videtur, cum ea ex solo divino instinctu pro libito quisque imbuatur. Contemptus creati indigenae ne metuatur, cum potentiora sint legum quam hominum imperia. Equidem aliis iure communi obtemperantibus,

[a—a] *W P opuszczono od* volentibus *do* succedet.

[1] Zob. powyżej str. 413.

aliis secundum idem gubernantibus nullus omnino apparebit contemptus, hocque pacto firmius multo imperium exsistet. Henricus Rex, illustri ortus genere, quid admiratione dignum gravitateque conspicuum ediderit, non quidem animadverto. Si ex egestate indigenae avaritia contracta reformidetur, is quidem apte res universas providebit et cupiditate carere poterit. Amicos regios nequaquam metuerem, quandoquidem is, si prudens fuerit, maius dedecus, quam honorem sibi fore iudicaverit, familiares solos, omissis aliis, ditare; munerumque ratio et frena legibus praescripta magis etiam constringentur. Nec tyrannis aliqua violentiaque a clientibus regiis timenda est, cum universorum ordinum voluntas amorque civium ipso Polono rege efficacior sit magisque valeat. Negant adhuc nonnulli quidquam indigenam allaturum facultatum opumve, quibus Regnum augeat, verum hamus ille escae implicitus est, qui pisces credulos decipiat. Exteri reges unquam locuples Regnum id reddebant, sed ad maximam inopiam redigebant, indigenae vero multum augebant divitiis, cum patrio more sine luxu vixissent exemploque subditis fuissent. Formidantur sane, ne coniugium cum rege indigena vicini principes sint denegaturi, verum antiquitus caesares magni affinitatem regum Polonorum faciebant dotesque utrinque semel datae, etiamsi liberi deessent, utrobique remanebant, neque more nostro restituebantur secundum pacta ea de re servata, quo scilicet solidior amicitiae memoria utrinque valeret. Verentur nonnulli, ne electo uno indigena, ceterorum animos spes atque cupiditas imperandi incessat; sed si exterarum gentium gesta contemplabimus, reperiemus, quam saevitiam imperii causa frater in fratrem exercuerit: cum vero liberiori tempore modum electionis regiae sanxerimus, opinor nullas factiones atque spes reliquas fore. Ceterum incommoda quoque peregrinorum impensius considerate. Quisquam horum de se dumtaxat optima, de vobis vero deterrima quaeque praesumit, certe infimae quoque sortis artifex peregrinus plus solertiae sibi ipsi, quam toti huius Regni senatui vindicat. Credunt iidem appellantque nos barbaros; quo igitur nomine notabunt nos quantique ducent, si horum dominio subiiciamur? Displicerent agri, pagi atque oppida nostra non adeo culta exstructaque, uti apud hos conspiciuntur, displiceret vivendi ratio, quae mollior multo ab istis initur. Unde, si longe petitus rex nos gubernarit, omnino contempserit nos, si vicinus, gentem nostram, veluti eiusdem iudicio deteriorem, ampliori atque illustriori suae adiunget. Apud exteros voluntas principis initium legum ac libertatum est, apud nos non prius valet, quam senatus nuntiorumque equestrium consensus ac iudicium accedat. Arguitur Mosci tyrannis, quia indicta causa mortales perimat: pari quidem ratione isti, praesertim in laesae maiestatis crimine, mulctando procedunt. Simili modo Admirallius[1], pridem in Galliis, aut multo ante in Ungaria Georgius cucullatus administrator Regni[2] peremptus, cum ille Regis Caroli Henricique iussu, iste ab Hispa-

[1] Admirał Gaspard de Châtillon Comte de Coligny, zamordowany w nocy św. Bartłomieja. 24 sierpnia 1572. [2] Brat Jerzy Utiešenović-Martinuzzi, zakonnik Paulin, biskup Wielko Waradyński i kanclerz Siedmiogrodu, wkońcu kardynał, zamordowany 17 grudnia 1551 r. na zamku Alvincz.

nis, litteras tantum Caesaris Ferdinandi illud negotium mandantes afferentibus, indignissimo modo necarentur. At dicunt sedecim virorum magistratum in Theutonibus esse, qui Caesaris quoque iudicandi et arguendi potestatem habeant. Sed ubinam gentium isti morabantur, cum Ferdinandus Bohemos mulctaret? Moscus reprehenditur saevitiei, quia cum Novogrodenses puniret, non mortales tantum, sed quaevis etiam animantia, uti feles et canes necaret. Sed aequatur huic ille, qui innoxios, obsequentes subditos atrocissimae morti addiceret et nonnullos hucusque teterrimo carcere clausos foveat, possessiones autem eorum ademptas teneat. Praeterea exteri nullam nostrarum legum experientiam habent, unde ingens iactura indeque contemptus regis a subditis sequeretur, qualem nuper Henricus expertus est. Nec belli gerendi notitiam tenent, quo fieret, ut priusquam more suo exteras copias cogat producatque, Tartarus velocissimus hostis, quidcunque cuperet, perpetraret. Sed credunt plerique exterum regem veluti effrenem equum calcaribus admotis cito cicurem futurum; verum nec velox nec tuta facilisve cicurandi illa ratio est. Si quoque vivendi rationem consideremus, certe rege eiusmodi egemus, qui sanitate atque solertia non minus animi, quam corporis sit imbutus, verumque sapientis illius dictum cernitur, qui regem somno otioque delectari vetat; exterorum autem mollem admodum naturam atque educationem esse constat, quoque ea mollior, eo ad perferendas Martis labores ac onera ineptior. Cum Turcis quippe et Moscis non alio tempore, quam hiemali commode bellum geritur, qua tempestate Christiani exteri quiescunt atque belligerando non soli tantum, sed ineptissima iumenta etiam fiunt, sic ut illo ipso tempore, quo hostes petendi essent, nostrum principem ex peregrinis sumptum calidis hypocaustis veluti caveae includi oporteat, indigena vero facile quasvis soli patrii asperitates toleraret. Nec exteri linguam nostram callent, quae simplicium ac idiotarum causa est pernecessaria; verba vero multiplicia in re bellica apud nostrates reperiuntur, methaphorice quidem nuncupata, sed quae nullatenus ab extero percipi queant; qualia sunt: zagon, quod nomen sulcum agri et etiam alam Tartarici equitatus notat, vel kosz, quae vox corbem sive sedem belli atque exercitus Tartarici significat. Exemplis porro variis comprobatur, quia peregrini inhabiles nostro Regno fuerint. Mallebat illa re atque nomine Rixa, Medeae persimilis, unicum filium Casimirum monasticae vitae destinare, quam in Polonia regnare; Venceslao Bohemo, segni atque otioso viro, quanto despectui Poloni fuere? aut Ludovico, qui ullas libertates iis concessas exequeretur Russiamque Hungariae adiiceret? Quid de Henrico referam, qui ulla ex parte laude dignus habeatur? Sed extollunt Austriam domum adversarii, claram illustremque eam appellantes, verum non in solo familiae splendore salus Reipublicae nostrae consistit. Prudentia, inquiunt, Caesar praestat suisque imperat optime; non hoc contendo, sed ex medio vestri creatus rex, pari prudentia gubernandique peritia praeditus, rite vos regere poterit. Iusti quoque encomio hunc ornant, neque hoc nego: at qui commodiorem iustitiae viam is potissimum praestabit, qui melius eandem

norit? Multas, aiunt, Caesar gentes ditione tenet ac septuaginta arces adversus Turcas assidue munit. Munitio quidem tot arcium ingentibus eget impensis, gentes vero possessae vix conditioni eius, etiamsi plures multo accedant, sufficiunt. Germanorum auxilia commemorantur; quae neque ex debito praestarentur, neque adeo sunt firma, ut iis tuto niti possimus. Cum Mosco, inquiunt, pax stabilietur; sed ille hostis multa nobis ademit, quae sponte nequaquam restituet. Ordinem, dicunt isti, apud nos dissolutum Caesar artibus suis reformabit ac stabiliet; hunc vero aptius ille emendabit, qui dissoluti rationem norit, correctio autem ista ex nostratium forte disciplina profecta, multum periculi secum traheret. Recensent adhuc de Prussia atque Masovia duplicem controversiam, alteram cum Austria familia, alteram cum Regno Bohemico, electo demum in regem Caesare sopiendam. Hos scire oportet, de Prussia post Crucigeros, demum milites Rhodios a Conrado Masoviae Duce accersitos, controversiam cum Imperatoribus inchoatam, ante hos Prussiam ditionis Polonae fuisse. Casimirus hac abstinuit, certa compositione confecta, quae tamen per Crucigeros violata esset, unde nova dissensio oriretur. Terrae illae Prussicae postea duorum Romanorum pontificum iudicio Poloniae adiunctae, cuius rei horum diplomata exstant; quare, si Prussia isti subiiciatur, qui eam repetit, res quidem summi fieret periculi. De Masovia ne mentio quidem facienda, quae Polonorum non ambigui sit iuris. Irruerat ante ducentos quinquaginta annos Masoviam Ioannes Bohemorum Rex terramque Płocensem vastarat, sed hac sine mora exciderat. Quo facto si Bohemo Regno provincia ista attineat, sequeretur Poloniam quoque, per quam irruptio illa facta fuerat, Bohemici iuris esse. Quod vero Cimbarca Semoviti Masovii Ducis filia matrimonio quondam Ernesto Duci Austrio, Friderici III Caesaris patri, iuncta esset, neque hoc pacto Masoviae possessionem Austrii praetendant, cum post illud connubium a ducibus haeredibusve Masoviae cum Polonia certa feudi forma confecta esset, qua mortuis illis successio ad Regnum Polonum reditura sancita fuerat. Asserunt denique Caesarem Infantem Annam certa provisione remuneraturum, quod quidem nos ex amore debito eidem praestare tenemur; quae, si Ernesti foret coniunx, aut hunc extemplo Polonum regem aut extorrem atque mendicum fieri necesse esset, quandoquidem quinque fratres restarent, ad quos unus Austriae Ducatus devolvatur. Mirum vero maxime videtur quosdam Caesarem ei negotio ingerere, qui in legatione sua quidquam omnino ambiat, sed offerat dumtaxat operam suam. Ceterum, si filius suus Ernestus in regem sumendus sit, perpendite gentis illius legem, quae filium patre superstite suae potestatis esse pernegat, proinde conatus atque promissa Ernesti vivente Caesare irrita fore constat. Animadvertite etiam legem hac de re latam, qua cavetur, ne adolescens, antequam vigesimum quintum aetatis annum egressus sit, insciis aut invitis tutoribus quidpiam agere seu dispensare queat. Porro si Ferdinandus Archidux obtrudatur, exemplo Ernesti ulla ex parte augeret Regnum ipseque, dum Augusto Regi Catherinam, sororem, tertiam coniugem nuptam adduxerat, nequaquam homi-

nibus nostris Cracoviae ob nimiam inertiam atque fastum placuisset. Praetendunt nonnulli, quandoque maiores nostros electionis regiae libertate excessisse maxime, distracta in multos palatinatus atque totidem fere principatus Polonia; sed hi norint, eo Polonos affectu erga principes suos fuisse, ut multa iisdem indulgerent scismaque etiam aliquando perferrent, attamen de creando supremo principe, cui cuncti parerent, qui fere Cracoviae Sandomiriaeque Dux aut Poloniae Maioris Princeps fuerat, libera suffragia inter eos conveniebant; qua consuetudine si error aliquis commissus fuisset, is nequaquam allegari aut cuiquam patrocinari debet. Cavebant quoque sedulo praedecessores nostri, ne Germano Imperio iungerentur, cum Theutones saepenumero amicitia ac foederibus cum Crucigeris, popularibus suis, initis de Polonorum excidio cogitarent et paulum aliquoties abessent, qui Regnum id abolerent, iactarent vero multoties de subacta atque tributaria facta Polonia. Societas cum Germanis aliisve adversus Turcam contrahenda nobis omnino formidanda, equi illius Aesopici exemplo, qui cum cervo belligerans et ob proceritatem cornuum superare eundem nequidquam valens, ad hominum opem implorandam confugit, cui frenis ephippioque imposito insidens homo cervum quidem fugavit, sed equum in officio ita continuit, ut nullatenus eius imperio excideret. Tot denique Caesaris morbi regere nos non sinunt, ita ut ea ratione gubernatorem in suum locum suffectum tolerare cogeremur, imperia vero ista, Germanicum et Polonicum, naturali odio atque diversitate dissentiunt. Etsi nihil aliud occureret, ad caedium seminarium satis esset argumenti Theutonum vexilla bello Dambrovensi in Prussia per Iagellonem Regem erepta, Cracoviae in signum triumphi locata, itemque cuspides iisque barbarum ac mistacum crines affixos conspicere, aut meum atque Iacobi Secignevii insigne cernere, quod tribus cuspidibus pomo inhaerentibus constans, Ielitorum sive intestinorum nomine appellatur, bello illo Ploscensi, quod inter Locticum Regem ac Theutones una die bifariam secundissimis auspiciis a nostris gestum est, illustre redditum eo, quod praedecessor meus Sarius egregiam edens virtutem ab hostibus punctus ilia etiam et intestina paene amisisset, aut Habdancorum insigne bello canino oriundum, quo Henricus Imperator[a] a Criveusto Principe fugatus est. Horum, inquam, et similium originem si Theutonum alicui quaerenti Polonus declaret, occasio litis caedisque oriturae subito offeretur. Commercia vero cum Germanis communia ab eorumdem Imperio multo sunt diversissima; quae scilicet sint, uti amicitia utrinque necessaria. Turcicum porro bellum neutiquam contemnendum. Quod cum vi propugnari nequeat, Ulissis vestigia, qui saevum Cyclopem in antro astu aliquoties eluserat, sequamur necesse est; quod si aliter evitari nequeat, strenuo pulchroque pugnae genere propellendum est, sed temere inferendum dementiae summae esse autumo; praeterea Turca, si Austrium creemus regem, iustam inferendi nobis belli causam, uti opinor, haberet, qui pactorum antiquitus

[a] P *ma* Rex Imperator.

observatorum memor, observandorum nos moneat: quibus cavetur, ne utrinque alter uter hostis sive ope sive consilio iuvetur. At non iuvaremus modo, sed imperium nostri Turcarum hosti Austrio offeremus; quae quidem pacta nos post Augusti Regis mortem per Imperatorem manu tenenda postulavimus, unde violare eadem nefas atque piaculum arbitror, ne forte in iustas poenas rupti foederis Vladislai Iagellonidis Poloniae ac Hungariae Regis instar, qui quondam apud Varnam cum summo Christiani orbis luctu cecidit, incurramus. Sed dicunt plerique priorem Turcam inducias, vastata per Tartaros Russia, violasse: hi sciant diversa Polonorum cum Turcis atque Tartaris pacta intercedere; nihil enim Turca amplius tenetur ex Praecopensis Principis parte, quam eundem ad concordiam nobiscum ineundam adducere, secundum foedera nostra, quae cum eodem Principe nobis intercedunt, quibus an per nos satisfactum sit, videte. Nostis, quoties donativum solitum petierit ultimoque minitatus sit negata munera se esse vindicaturum; incuria ergo nostra effectum est, ut tanta iactura atque ignominia pridem afficeremur. Id quidem me monet, ut dicendi finem faciam et a vobis maximopere flagitem, ne nobis, qui isthic dies noctesque barbaris obiecti hostibus excubamus, promissa debitaque ope desitis, ab eo autem abhorreatis rege, qui nos, immo universum hoc Regnum, curriculo exitio sit addicturus«.

Absoluta Zamoscii oratione Ioannes Orzelius unus ex deputatis, qui Transylvanam legationem audire iussi fuerant[1], retulit oratores Blandratam Georgium ac Martinum Bersevicium Procancellarium eadem, quae priore, repetiisse et litteras fidei a Principe suo missas senatui dedisse; verum perpauci tum senatores aderant, ceteris vel insciis vel negligentibus in hospitiis moratis. Apud equites Christophorus Zborovius petiit, ut sibi uni ex Russiae palatinatu incolae ad lunae diem *[28. XI.]* (illa vero Saturni fuerat) differre perorationem liceret. Idem Lithuaniae equites postularunt.

Tum Lublinensium omnium, duobus exceptis, nomine Osmolius Piastum poscebat regem, id demiratus, quod inter tot candidatos solam Austriam familiam cuncti adeo despicerent ceterosque omitterent, metuens, ne consulto Austrii excludendi, alterius vero ingerendi gratia id fieret. Męcinius ex eodem palatinatu indigenae quoque assentiabatur.

A Płocensibus Georgius[a] Zelenius eiusdem terrae iudex, aliquot dumtaxat diversae sententiae memoratis, suae gentis regem postulabat, qui si fieri nequeat, Ferrariae Ducem appetebat, adiecta ea lege, si sit Infantem in matrimonium ducturus. Niedalcovius unus Austrium probabat.

IV[b] Kal. Dec. *[28. XI.]* in equestri consessu Christophorus Zborovius sui ipsius nomine ex Russiae palatinatu peroravit, eleganti sane ora-

---

[a] O: Gregorius. [b] P *ma błędnie* quinto, *ponieważ powyżej wspomina Orzelski, że Zborowski prosił szlachtę o przeniesienie swej mowy na oniedziałek*, *28 listopada*, *a więc* IV. Kal. Dec.

[1] Zob. powyżej str. 425.

tione et urbanis verbis, verum quod eadem saepius repetere taedet, nec hunc dicentem referemus: Caesari maxime patrocinatus, Piastum ita contemnebat, ut quavis fere orbis terrarum creatura deteriorem quivis ex verbis eius colligeret.

Secignevius rumorem de se concitatum purgabat, quo is sclopetorum apparatum curribus clanculum circa locum illum publicum invehi dicebatur; inermem sese declarabat et sedulo petebat, ut quam citissime ac mitissime consultatio illa absolveretur.

Kiiovienses ad posteram diem *[29. XI.]* differri suffragia rogabant, quod se eadem fere die demum venisse priusque cum Wolhyniis consilium captaturos dicerent.

Podlachiorum nomine Vissinius[1] Caesarem laudare occepit, quem collegae omnes clamore excitato obtundebant, severe obiurgantes, quod nullus horum eam sibi provinciam commisisset. Quare ipsi suffragium scriptum perlegi iusserunt, quo Mosco quidem Principi favebant, sed tum voluntati atque consensui omnium a Duce illo alieno sese accomodarunt.

A Ravensibus Christophorus Lasocius Gostinensis Praefectus suum poscebat regem inque eius defectu Sueciae Regem, quem sedulo commendabat. Ex eodem palatinatu Brosovius[a][2] ita assentiebatur Piasto, si non eius praetextu exterus aliquis intrudatur, quod solutum ei est indigenam eum dumtaxat intelligi, qui sit ex corpore Regni prognatus. Sed ea is declaratione non contentus Caesarem volebat regem ea conditione, ut priorem Piasto locum tribueret, si consensus omnium accederet. Chocivius[3] deinde a ceteris eius palatinatus incolis solum indigenam poscebat, ex Deutoronomio locum citans, quo Deus Maximus Iudaeis et horum specie toti Christianitati inter ceteras suas poenas et maledictiones exterum regem proposuit. Nec moris est in ceteris gentibus etiamnum peregrino gubernacula committere. Adrianus Papa, quia[b] per dissensionem cardinalium in Romanum Pontificem electus esset, cum summo odio querelisque Italorum susceptus esset. Quod autem plerique ambigant, an vicini principes electo in regem incolae matrimonium concederent, isti ut meminerint, non regi tantum, verum equitibus Polonis hactenus non fuisse exterorum connubia quantumvis illustria negata: uti Ioanni Comiti Tęczynio Bełzensi Palatino Sueciae Infans et Stanislao Comiti Latalio Słochoviensi et Inovladislaviensi Praefecto Pomeraniae Princeps desponsatae essent. A Caesare, etiam si eligendus sit, cum Regnum non se ambire declaret, credibile est non esse oratoribus suis plenam de persona sua in regem sumenda tractandi potestatem datam. Ex Sochacoviensi districtu Simanovius, ex Gostinensi Garvasius[4] idem referebant.

E Prussis palatinatibus quisque tunc suffragabatur.

Ceterum Masovii seorsim consessu per hos dies habito, iurgiis mutuis

---

[a] O: Brosius. [b] O: quod.

[1] Andrzej Wyszyński. [2] Brzozowski. [3] Chociwski. [4] Garwaski.

tempus extrahebant, ad quos missi Raphael Pryemius Pocillator Calissiensis et Ioannes Płaza cunctorum equitum nomine monitum, ne vane tempus differrent, qui prope domos suas morarentur, meminissent cunctorum morae pertaesorum et peregre isthic degentium; venirent porro ad communem consessum atque sententias declararent. Hos ita absolverunt Masovii, ut per discordiam opinionum se eotenus non venisse ad reliquos dicerent, sed confestim concordes adventuros pollicerentur.

Senatus per equestres legatos de concludenda defensione perque hos, qui adhuc negassent, sigillis munienda postulatus variabat. Nonnulli, ex quorum numero Łenciciensis Palatinus[1] fuit, maxime id voluerunt, sed Caesarianorum partium fautores tergiversabantur. Eodem porro tempore Lithuaniae proceres Caesarianis Polonis iuncti in hospitio Archiepiscopi, [a]quod

---

[a] O ma *zamiast ustępu od* quod patris Gizancae *do* Fuerant deinde isti *ustęp, który dano tu poniżej odmiennym drukiem:*

congregati consultabant, ad quem finem res ipsis esset deducenda Quorum nonnullos, cum minus sincere in ea electione agere animadverterent saltemque id spectare, ut domum Austriacam ab ea excluderent, nec aliam ob causam Piastum nominarent, statuerant apud se, ut firmiter ei sententiae, quae erat de eligendo Caesare, adhaererent. Hic igitur animadvertendum est, quam callida circa hanc electionem fuerint consilia. Multi enim, etiamsi publice Piastum nominarent, privatim tamen non Piasto sed extraneis studia sua offerebant eisque adhaerebant: immo fere primarii, tam equestris ordinis homines, quam etiam nonnulli senatores, qui nobilitatis partes tuebantur, cum de Piasto publice loquerentur, de extraneo in Regnum accipiendo cogitabant. Verum cum a domo Austriaca abhorrerent, cui tamen vix ullus e competitoribus par esse videbatur, ut petitiones illius honeste refellerent, Piastum sibi placere affirmabant eisque ipsum opponebant, ut eo modo omni spe Austriacis praecisa, si de Piasto convenire non possent, in illius locum de extraneo aliquo, vel Ferrariae Duce, vel Transylvaniae Palatino Bathoreo concordes agitarent. Eo igitur consilio Zborovii, Palatino Cracoviensi[2] duce, et ceteri, licet timide, Piasto tamen suffragabantur, praesertim cum facile perspicerent, quod etiam, si omnium partium studia ad Piastum essent inclinata unaque esset in eo omnium voluntas, circa personam tamen Piasti magna esset futura animorum dissensio. Ut igitur Palatinus Cracoviensis eos, qui Caesaris partes tuebantur, dissociaret, simulate oratoribus Ferdinandi Archiducis Austriae per Preczlavium Krupcam familiarem suum demonstrabat (idque non insciis Saffranecio[3] et Firleio[4]) se non esse ab ea sententia alienum una cum multis, ut Ferdinandus in regem eligeretur; in eoque summam rei esse, ut ipsi cum Caesarianis oratoribus agerent, ut illis animos hominum, qui eorum partes tuebantur, conciliarent, quandoquidem vix fieri posse crederet, ut Ernestus in tanta obstinatione hominum eligeretur: Ferdinandi negotium esse multo facilius, utpote qui nullam habeat prolem, qui tamen cum fato cesserit, Ernesto Regnum adipisci non fore adeo difficile. His itaque Zboroviorum promissis, cum ipsis plenam fiduciam haberent, eo usque compulsi erant oratores Ferdinandi, ut cum Caesarianis oratoribus id serio agere non dubitarint; qui quod sese difficiliores ipsis praeberent, orta fuisset haud dubio inter utrosque dissensio, nisi a quibusdam Polonis, quibus ea consilia Zboroviorum probe erant nota, ipsis fuisset evidentissimis argumentis demonstratum, ea non ad eum finem spectare, ut Ferdinandum vellent regem, sed ut cum eo modo essent

[1] Jan Sierakowski. [2] Piotr. [3] Stanisław, kasztelan biecki. [4] Andrzej, starosta sandomierski.

patris Gizancae, Regii scorti, proprium in foro constabat, inierunt de appellando in regem Caesare consilium, sic ut quadriduo post Archiepiscopum appellare et Marschalcum Regni Summum [1] publicare eundem publice iuberent invicemque coniurarent; Ravensis vero Palatinus [2] cum opera militem atque nummos polliceretur. Huic clandestino ac nefario consilio Sanocensis Castellanus [3] solus, sed nullo operae pretio, obstitit. Fuerant deinde isti [a] ad Infantem, quae in curia seu arce inferiori, cis Vistulam edito loco sita, morabatur, in suam sententiam hanc sollicitantes et matrimonium Ernesti offerentes. Quos ea modestissime absolvit in totius Reipublicae potestate se sitam, id solum praestituram, quod ex usu atque consensu omnium foret.

Advenerunt tandem Lithuani equites ad Polonos in locum consuetum datoque per equestrem Marschalcum Sennicium [4] dicendi loco princeps horum Kuchmistrzovicius [5] Lithuanie Dapifer arguebat arroganti facie atque voce Polonos negatae sibi debitae defensionis, qua destitutos se ab hoste Mosco post Stęzyciensem conventum solutum acerbe vexatos praedicabat; repraehendebat praesentis electionis formam veluti non omnibus ex aequo liberam, quandoquidem illis solum, qui ad placitum loquerentur, dicendi daretur facultas, adversariis vero eadem negaretur; asserebat se collegasque non ex praescripto Polonorum, sed ex propria voluntate isthuc venisse petebatque suorum in posteram diem suffragiorum dilationem.

Huic Sandomiriensis Praefectus [6] omnium nomine respondit: primum quidem, etsi Stęzyciensem illam dissensionem ita sopitam fuisse, ut nullatenus de ea propter maius concitandum odium disceptandum foret, quia vero isthaec per Lithuanos commemoraretur se quidem asseverare neque soluti infectis rebus conventus illius causam praebuisse, neque Stęzycio alio modo, quam sancita prius provinciarum Regni debita defensione, discessum constituisse, Lithuanos vero proceres infestis verbis sese petiisse, nec de ista defensione conferre verbum voluisse; praesentem autem electionis regiae modum cunctis omnino ex aequo patere, sic ut referre cuivis equiti quidcunque placeret deque iniuria conqueri liceret, sed illam importunam earundem allegationum repetitionem audientium taedium afferre, sic ut eadem saepius audire nimium taederet; terminum porro electionis, rite atque iuxta legum praescriptum indictum Varsaviae, legitimum esse, sic ut Lithuanos necessario ad ineundam eandem adigat, quibus etiam absentibus, quandoquidem invi-

---

dissociati, debiliores utrique efficerentur. Nec id eo loco omittendum esse videtur, fuisse in hac electione nonnullos, qui a tribus competitoribus, Caesare videlicet, Palatino Transylvaniae et Ferrariae Duce munera accipere studiaque sua singulis offerre non verebantur, quorum hi duo Kriski [7] Castellanus Raciąski et Zelenski Iudex terrae Plocensis videntur non immerito nominandi. Ex isto igitur, quod apud Archiepiscopum habebant, consilio digressi, qui partium erant Caesaris ad Infantem, quae in curia seu arce inferiori, cis Vistulam edito loco sita, morabatur, iverunt...

[1] Andrzej Opaliński. [2] Anzelm Gostomski. [3] Jan Herburt. [4] Mikołaj, podkomorzy chełmski. [5] Mikołaj Kuchmistrzowicz Dorohostajski. [6] Andrzej Firlej. [7] Stanisław.

tati a Polonis essent, eadem commode perfici queat; petere igitur cunctos, qui non tot proventibus quot Lithuani provisi a Republica essent, ut sine mora liberam secum regis creationem inirent, quorum causa dietim tempus proferretur et qui nudius tertius ad praesentem diem suffragia sua distulissent. Sennicius[1] quoque Marschalcus equestris eadem postulavit, declarans Lithuanorum gratia electionem, quae iam dudum inchoanda esset, hucusque protractam fuisse; verum Lithuanorum exemplo neque Masovii, nec Wolhynii ad referenda suffragia parati, ad crastinam diem proferre eadem coegerunt.

Postridie *[29. XI.]* Slovicovius humili specie atque habitu de Raciansensi Castellano[2] questus est, quod fratrem suum comprehensum totum iam semestre Zacrocinii[3] in vinculis detineret.

Hinc Kiiovienses ac Wolhynii editis scriptis litteris sententiam suam de rege aperuerunt, inter cetera foederis mutui Christianorum principum adversus Turcam hostem ineundi pericula referebant, exemplum Palaeologi Constantinopolitani Imperatoris citantes, qui eodem fretus ac desertus vitam cum imperio amisisset, necnon Vladislai Iagellonidis Hungariae et Poloniae Regis, qui ad Varnam miserabiliter, ope exterorum destitutus, occubuisset; Moscum igitur potentem Principem offerebant, qui si consistere nequiret, ceterorum exemplo indigenam regem exposcebant.

His absolutis Paulus Uchanius petiit, ut sibi, qui aliquorum Bełzensium nomine nonnulla relaturus esset, daretur suffragium, quod ei cum plerique omnes tum Biecensis Castellanus[4] negavit, quia suo ordine, cum palatinatus idem Bełzensis sententiam explicasset, idem munus, si cupivisset, absolvere debuisset; denuo nunc retrogredi nefas esset, quandoquidem ea ratione nullus neque modus neque finis suffragandi possit esse, si uni illi id concederetur. Sed hoc contendente, cunctis vero sermonem clamore obtundentibus, quia Caesaris partes defensurus crederetur, brevissime asseruit, Mosci Principis partes se et plerosque collegas ex Bełzensi tribu tueri.

Advenere tum demum Lithuani, qui secundum palatinatus, more Polono, sententias dicere a Marschalco equestri iussi, in genere ab universo Ducatu Lithuano suffragaturos se receperunt. Si enim per palatinatus ordine perorassent, pauciores fere personae quam palatinatus fuissent, unde ignominiae illa suffragia cessura sibi generali Lithuaniae totius nomine hos sententias edere coegerunt. Rumor quidam erat Caesarianos Lithuaniae proceres atque equites, unius voti conscios, ceteram nobilitatem eius regiae electionis ignaram reddidisse, velociter vero Varsaviam procurrentes, ideo ad exitum fere eius negotii provolasse, uti domesticis illis insciis invitisque regem cum Polonis crearent. Tresque adeo in Lithuania erant, qui potentia ingenioque maxime pollentes, cunctos tum terrore, tum muneribus ad suam sententiam perducebant, cum adversarios minis terrerent bonisque mulctarent, quosque

---

[1] Mikołaj podkomorzy chełmski. [2] Stanisław Kryski. [3] Zakroczym miasto w województwie mazowieckiem, na prawym brzegu Wisły, na płn.-zach. od Warszawy. [4] Stanisław Szafraniec,

acriores animadvertebant, facultatibus ditarent, regias vero possessiones omnes seu per vim, seu per dolum occuparent. Hi fuere: Nicolaus Radivilus Dux, Palatinus et Ioannes Chodkievicius Castellanus Vilnensis, necnon Nicolaus Christophorus Radivilus iunior Aulae eiusdem Ducatus Marschalcus. Illos porro, qui ex equestri ordine eorundem asseclae tum electioni affuerant, recensere libet. Primus fuit Kuchmistrzovicius[1] Dapifer, hic Ernestum regem cupiebat, secundum hunc Woyna[2] Thesaurarius, deinde Snovius, postea Agrippa[3], hinc Gnoinius[4] Polonus, mancus, qui isthic uxorem opulentam duxerat; sed is eam conditionem adiecit, sive indigenam, sive exterum ceteri creent, se eidem assensurum. Hunc secutus Bolko, eum Treciacus, qui asseruit se cum collegis cum praemeditato rege domibus profectos isthuc advenisse, sed hoc a cunctis cum fremitu exceptum. Erat alius quidam cum istis congruens et Ernestum regem edens. At Corsacus ex Polocensi palatinatu incorruptus eques: »Caesarem«, inquit »equites, Austriamque domum, apud quam annos contrivi, novi bene, quem isthic, ubi Imperium tenet, faustissime dominari aveo et nobis cum potestate praeesse nequaquam cupio. Neque enim tantarum virium est, quibus Turcae hosti resistat, neque industriae, qua Caesare dignum quidpiam ederet, totque provinciis distentus nostras deserere suique loco gubernatorem cum potestate relinquere cogeretur. Ernestus porro puer neque nostram neque Bohemam callens linguam, morum autem nostratium prorsus expers, unde Henrici exemplo disciplina egeret. Proinde Moscus mihi probatur Princeps, cui nemo mortalium sit formidini, subditos vero suos optime tueatur, nec istis oris imperans tyrannide saevire posset. Non creemus ambientens, sed maiorum more ultro accersamus regem. Quod si is regere nos nequeat, Suecum Regem probo, qui minima pericula atque incommoda secum trahat«. Haec dicentem Corsacum collegae fremebundi intuebantur, collaque extendentes, quae referebat, pugillaribus libellis inscribebant: fortasse proceribus suis recensita relaturi.

Secundum Lithuanos Masovii cum disparibus trinis sententiis advenere. Caesaris imprimis partes tuebatur Gribovius[5] Varsoviensis Succamerarius, Piasti Zelenius Płocensis Iudex non minus sagaci, quam elegenti oratione: inter cetera competitorum Regni conatum mercatorum negotiationi persimilem appellabat, Austrii electionem apertam belli Turcici facem vocabat, cum Poloni Reges pacta cum hoste illo, orbis domino, coluissent, qui eousque pacem servari desiderat, quo ab eiusdem hostibus abstineamus; creato ergo Austrio, rumpendi foederis nos causam praebituros; quo circa indigenae conditiones asserebat optimas. Secundum hunc Ferrariae Principem laudabat, cum alias ab causas, tum quod omnium modestissime Regnum ambiat, belli vero molem nullam secum trahat, vir praeclaris animi corporisque et fortunae dotibus inclytus. Exterorum tamen omnium Polonum praestantiorem

---

[1] Mikołaj Kuchmistrzowicz Dorohostajski. [2] Wawrzyniec. [3] Wacław. [4] Piotr, podkomorzy mielnicki. [5] Mikołaj.

dicebat, quem divini denuntient nuntii, cumque non ambiat Regnum, a tot hominum milibus exspectatur, nec Austrio more procedebat, quae domus per quadriennium iam de obtinendo Regno sit sollicita. Quod vero nonnulli negarent hactenus Piastum aliquem bello paceque praestantem praeclari quidpiam facinoris edidisse, [a]id sic diluatur, quod quisque indigenarum certis circumscriptus metis atque legibus extra has divagari nequiisset[a]. Quisque vero horum apte calleat legibus parere domesticosque defectus ferre, nec tabescet, uti plerique volunt, verum copia rerum omnium abundabit, quamprimum accuratum Regni ordinem inibit, lustrabitque. Si familiarium eius ratio formidetur, regis quidem cor in manu Dei situm, huius quoque creati divino nutu si regatur, eo potissimum inclinatum fore, quo divina mens disponeret. Petiit mirum in modum, ne se Poloni exteris, quorum ingens esset isthic copia, suscitari sese patiantur, qui se totum somnum capere per noctes haud sinerent. Zelenio peroranti publicae actae gratiae, multa namque acute disserebat, etiamsi Sochacoviensem Castellanum[1] turbatorem sermonis haberet. M ę z i n i u s[2] deinde Proiudex Sembroviensis tertiam Masoviorum opinionem explicavit, qua Moscum Ducem prolixe commendabat, eo tamen exitu, ut cum ceteris palatinatibus se stipulaturum promitteret.

Prid. Kal. Dec. *[30. XI.]* rumor quidam, incerto tamen auctore, sparsus est C a e s a r e m Poloniae appropinquantem Vratislaviam, urbem metropolim Silesiae, advenisse, quod terroris fortasse gratia a Caesarianis commentum fuerat. Referebantur quoque litterae a campiductore Russiae Sieniavio[3] scriptae, quibus D u x quispiam T a r t a r o r u m cum viginti milibus equitum cis Borysthenem traiecisse videbatur referebaturque[b], cuius rei Palatinus quoque Podoliae[4], qui iam advenerat, testimonium asserebat. Ceterum Palatinus, quia tardidus aliquanto advenisset, nec senatui, dum suffragia eligendi regis absolverent, interesset, [c]suffragio caruit. Sed[c] quamvis verbis animi sensa reticuit, re tamen postea tenaciter comprobavit, quarum partium sectator fuisset. Cum Palatino Hieronimus[d] S i e n i a v i u s Camenecensis Castellanus advenerat, sententiis quidem postea distracti, uti suo loco apparebit.

In equestri consessu Z e l e n i u s R i b a vocatus, cui cum Mnisco Incisore quondam controversia fuerat[5], suffragari voluit, quod summopere sibi vetitum est, cum vero impensius pergere in perorando contenderet clamoribusque exciperetur, summo conatu magnaque importunitate cunctorum clamores pervicit legitque ipsemet conscriptam suam sententiam, qua inter cetera docuit Caesarem nobiscum morari nequire, Caroli V Imperatoris patrui sui exemplo, qui in Hispania degens Ferdinando fratri in absentia gubernationem committebat. Nec Maximilianum Rudolpho Romano Regi, filio suo, Imperii gubernacula commissurum, quandoquidem ephebus imperio inhabilis esset.

[a—a] *W* P *opuszczono od* id sic diluatur *do* nequiisset. [b] O *ma* referebatur *zam.* videbatur referebaturque. [c—c] O *niema* suffragio caruit. Sed. [d] *W* P *błędnie* Georgius.

[1] Stanisław Gostomski. [2] Mierzyński. [3] Mikołaj. [4] Mikołaj Mielecki. [5] Zob. powyżej str. 183.

Si Ernesti cum Anna Infante connubium requiratur id quidem vanum videri, cum Henricus quoque ea lege rex creatus, uti eandem duceret, conditionem illam consultoribus nonnulis ex senatu elusisset; Ferrariae itaque Principem probabat, suo dumtaxat nomine[a].

Conabatur dehinc Vissinius, cuius paulo ante meminimus[1], Podlachiae incola, suffragari, verum prohibitus a cunctis, quod reiterare sententiam, quam iam edidisset, nefarium esset. Quapropter fremebundus iste, consessu equestri prosiliens, senatum adiit, questus iniuriam sibi a collegis factam, quia[b] libera nominandi regis voce exclusus esset. Cui senatus fide data ad equites misit petitum, ne is proferenda sententia arceretur. Huic responsum est iniqua Vissinium retulisse, ut qui semel suffragatus repetere sententiam iuste vetitus esset. Idcirco Płaza posteaque[c] Biecensis Castellanus[2] Vissinium mirum in modum exagitavit, quod indignum maximeque indecorum facinus commisisset, dum re anili et minus probabili senatum turbasset atque equitibus odium contrahere studuisset. Ceterum is, quod Caesari faveret Culmensique Castellano[3] inserviret, a praedicto domino incitatus credebatur, uti distineret ac involveret publica negotia ambagibus atque iurgiis, quo scilicet vel infecta, vel distracta electio ad Caesarem inclinaret.

Cum igitur finem dicendi equestres viri fecissent, ultimo Marschalcus Sennicius[4] sententiam suam luculentissime aperuit in eum ferme sensum: »In tot vestris ultro citroque habitis sermonibus, equites, varias voces diversaque ingenia ac mentes cernere libet, quandoquidem eae diversissimae intendantur rationibusque abundent, sic ut incertum me reddat certi alicuius eius negotii exitus perducendi. Plerique vestrum exteros laudant, nonnulli indigenam offerunt. Postremos sequi constitui, ut qui maxime probabilibus causis insistant. Ne vero minimum impedimentum putetis diversa regem cum subditis lingua uti, nec enim sine causa Apostoli, divini illi nuntii, ad quasvis fere gentes non peregrino quidem, verum nativo sermone in docendo perscribendisque epistolis usi sunt. Unde divus Paulus commodiora decem verba native pronunciata asseruit, quam decem milia peregrinorum dictorum relata[5]. Eiusdem porro gentis regem creandi, quis neget, mandato divino priscaque consuetudine observatum morem esse? Iudaei non nationis tantum, verum familiae quoque eiusdem edebant reges; horum exemplum cunctae aliae gentes secutae, nunc quoque imitantur. Germanorum lege antiquitus cautum est, ne imperatores alio, quam Theutonico sanguine prognati creentur: unde Carolus V in ambiendo Imperio Franciscum Galliarum Regem aemulum habens, eo solummodo argumento superavit, quia Germanus natione, ille vero Gallus esset. Idem observabant Poloni indigenis regibus usi, exteros vero aliquando

[a] *W rękopisach jest po* nomine: ex Sandomiriensi palatinatu, *które nie wiadomo do czego mogłoby się odnosić.* [b] O: quod. [c] O: posteaquam.

[1] Zob. powyżej str. 435. [2] Stanisław Szafraniec. [3] Jan Dulski. [4] Mikołaj, podkomorzy chełmski. [5] I Cor. XIV. 19.

accersentes, tales dumtaxat creabant, qui libertates eorum contundere nequirent. Iagello priusquam diademate cinctus esset, provincias suas atque religionem Poloniae univit. Est vero Polonia iam tot opibus totque provinciis praestans, ut nulla externa egeat ope sufficiatque ei talem habere regem, qui partas iam et coniunctas gentes virtute sua tenacissime regat atque tueatur. Satius namque fit paucos rite administrare, quam multa negligenter curare, unde monarchiae quaevis ulla re alia interitui obnoxiae erant, quam ingenti imperiorum mole, quae gubernando minus possibilis esset. Prudenter igitur Ludovicus Hungarus Rex, dum a Polonis ad Regnum invitaretur, responderat, neque duos greges ab uno pastore, neque duos currus ab uno auriga rite regi posse. Sapienter Sigismundus I oblata regna atque principatus fastidiebat. Venceslai Bohemi id commodum praecipuum scilicet sensere maiores vestri, quod his neglectis Bohemos Germanosque praemiis affecerit; qui biennium dumtaxat regnans quadraginta fere annos Polonos multis difficultatibus involutos reliquerat. Exteri porro regis quae commoda probabilia referentur? Ludovici ipsiusmet tempore deploratus Poloniae status fuerat, qui diadematis dumtaxat capiendi gratia hanc visitasset, postea nunquam comparuisset, Russiam Ungaris commisisset, sic ut ista iugum redimere coacta esset. Postulant nonnulli signa coelitus declaranda, qualia Piasti saeculo fuissent; sed mirum omnino est istos quaedam in illa historia accipere, quaedam repudiare, Deus autem Maximus iam miracula edere desiit, corda vero mortalium, quo vult, inclinare consuevit, quod signum nequaquam ethnicis indiget praestigiis. Conabantur quandoque Theutones Polonum nomen de medio tollere, sed cum hoc non successisset, mutata specie bonis modis hos devincere studebant, utpote cum Ludovici petitis Sigismundum designatum regem intrusissent; sed is primo regnandi limine immoderatus Polonos e conspectu suo exigi patiebatur; de Prussia deinde differentiam Venceslao Bohemo Regi decidendam permittebant, consentiente eodem Sigismundo iam exacto et tum Imperium Romanorum administrante, quodque nunquam in ore atque mentione litigantium fuerat, id privilegio illius controversiae decisae inseruerant: nempe Polonos non aliunde, quam ex occidentali orbis parte reges sumpturos. Sed quod neque ea fraudis atque fallaciarum ratio obtinuisset, id ultro vos electo Germano[a] rege veterano illi conatui submitteretis. Neque alia ratio diadematis in Lithuaniam Iagellone regnante conatu ipsius Sigismundi Vitovdo mandandi fuerat, quam illius provinciae a Polonia seiungendae et ad Theutonos alliciendae studium. Quidquid vero semel arripit gens illa, unquam avelli manibus patitur. Ab incunabulis, aiunt nonnulli, ex familia Austria monarchas seu imperatores creari; sed non tam studio creantium, quam artibus creatorum, quae sunt inextricabiles, illud contingit. Testantur autem annales Germanici, quas calamitates Carolo V Austrio imperante gens illa perpessa sit et quo ad extremum consilia istius vergi viderentur: nempe

[a] P: Romano.

subiugandae atque libertatibus exuendae Germaniae inhiabat. Ceterum mirum admodum videtur Caesaris incommoda numero prorsus carentia recensita nonnullorum auribus nequaquam patere, unde metuendum esse arbitror, ne isti rationibus locum denegantes dolo aut vi hunc eligere conentur. Solerti et circumspecto egemus rege, equites, qui Polonia contentus facile inopiam levet. Nam si debitorum eius Regni solvendorum[a] gratia rex creandus sit, certe iam malo nostro ab Henrico Rege sumus edocti, quam in maiora inciderimus. Sigismundus I quam inops ac oppignoratum Regnum adeptus, quot quantosque thesauros reliquit? Mores externorum politi si requirantur, Romanorum priscorum exemplo, suadeo, procedatis, qui quondam ad Graecos legum politiaeque capessendae gratia oratores mittebant eaque maxime excolebantur; sed tamen a principe Graeco[b] alienissimi fuerant. Esset vero res magni periculi vos, priusquam mutuum ordinem concordibus animis componatis, peregre alium cum rege accersere, quem si peregrinus imponat, citius corrumpet, quam corrigeret Rempublicam legesque vestras. Animadvertite, quinam ordo in vicina Hungaria ineatur, quam exterus rex omnino pessumdedit. Indigenarum tempore cuncta succedebant, nec politia illa prius interiit, quam extero indigenae regi creato invidente et in regimen eius sese ingerente. Quod si reliquias inclyti illius regni tueri Austrius nequit, vos quo pacto defendet? Confoederationis mutuae spes ne vos teneat, cum illa dubia sit Vladislaumque Iagellonidem, vestrum quondam regem, triumphatorem invictum horrendae cladi addixerit. Nam huic, cum prospere cuncta successissent, Christiani principes sancte promiserant non sese Turcam hostem per mare, quod iam permeasset, retrogredi permissuros. Qua spe confisus seductusque rex tricenarius *(!)*, qui ante Imperatori illi conditiones dare consuesset, foedere fracto, hostili ditione infestata, misere occubuit. Commemorant quaedam Caesaris cum Mosco dudum inita pacta cum commodo Polonorum coniuncta fore, verum ea in Caesariana legatione reticentur, quae, quotiescunque inire mutuo contigisset, in perniciem Poloniae cessissent; prima autem omnium a Maximiliano I Imperatore in odium Sigismundi I Polonique nominis accidissent. Porro Turcam hostem nequaquam contemnendum iudico, qui Nabuchodonozoris regis Babylonici instar a Deo immortali adversus gentes Christianas oppositus sit; quem ultro lacessere maxime sit perniciosum, provocabimus vero sine dubio ad bellum, si aliquem ex hostibus suis regem sumemus. Creato autem Austrio quisnam nos defendet? Si propriis viribus tuti erimus, quid referret Austrium Regno praeficere? At referunt aliqui Turcorum placitis in creando indigena nequaquam obsecundandum esse, sed hi norint arte eiusmodi quandoque hostem uti solere, ut ea, quae apprime utilia intelligit, eo consilio sequenda persuadeat, ut adversarii, hostilibus deterriti monitis, idem aspernentur. Opes nullas Austrius afferet pacemque ullam, cum hostibus undequaque obiecti vivamus, quibus neque auxilia, neque vires inde

---

[a] P *niema* eius *z* solvendorum. [b] O: a Graecis sumendo.

ditionesque[a] sint exspectandae. Quod vero oratores Caesaris inter ceteras oblatas conditiones eam quoque offerunt Caesarem stipendiis propositis militem Polonum aliturum, ea quidem me maximopere terrent. Stipendiarios enim illos ex gente nostra lectos omnium maximis obiiceret periculis, sic ut ingruente patria summa necessitate nosmet tuendis limitibus Regni nostrate milite careremus; quod quidem impensissime a Sigismundo I Ferdinando Caesari, ad Viennam expeditionem habenti et militem inde stipendiis suis conducendum postulanti, negatum esset. Proinde honesto isthoc, uti videtur, praetextu facilius nos in petitos casses Austrius, quam apertissimo crudelitatis modo producturus. Prussiam in legatione Caesar extorquere satagit, de qua bello vobis adimenda multa iam decreta in comitiis Germanicis perlata sint multique eiusdem provinciae seu ordinis Crucigerorum Magistri successive creentur atque sellas senatorias locis suis insideant. Masoviae quoque ius commemoratur, quod sine dubio arctius sibi copularet Austrius, si cum summa potestate rex creetur et utramque provinciam[b], tam Prussiam, quam Masoviam ditione complexus, non necessarium[c] haberet deinceps regem ex sua prosapia a Polonis creari. Impossibilitatem creandi et[d] eligendi indigenae obtrudunt, sed haec, si concordia desit, similis creandi exteri afforet. Thrasonico more insultant nonnulli se ullo pacto Austrium deserturos. sed videte, num isti liberam electionem vel ineant, vel ceteris permittant. Probant porro paene omnes adversarii indigenam regem in suis orationibus, unde arbitror necessariam postulationem esse, quae ad senatum equitum omnium nomine ineatur, ut is tandem unanimi voto unum aliquem indigenam nominet, qui eiusdem iudicio Regno dignissimus videatur, ut cum exterorum dominatus nos pertaeduisset, huius quoque imperii perferendi periculum faciamus. Interpretes quidem omnium censeo esse periculosissimos, quandoquidem neque exterus rex me native perorantem intelligeret, neque interpres vel meminerit, vel poterit pari ratione affectuque referre ea, quae iniuriis onerati de propriis aerumnis doloreque ploraturi essent. Quapropter agite equites propriaeque saluti ac dignitati consulturi concordibus mentibus eo inclinemini, quo per concordiam vestram honestiorem, faciliorem atque commodiorem rationem via vobis apparebit. Providete, inquam, ut eo negotio tempore locoque isto absoluto vobis ipsis, fratribus absentibus posteritatique emolumentum, indeque laudem nunquam interituram maiorum more concilietis«.

Finem orationis facientem Sennicium Secignevius petiit, ne tandem tergiversaretur amplius et illum, quem offerret[e] animoque gestaret, indigenam imperio aptum appellaret. Cui is respondit, si Caesariani mutato consilio indigenae creando sint assensuri, se tum eum de nomine prolaturum, sed irrito eventu maiorique odio ac contemptu personae illius, quam esset nominaturus, nequaquam primum se appellaturum.

---

[a] O *niema* ditionesque. [b] P: utramque partem provinciae. [c] O: necesse.
[d] O *niema* creandi et. [e] O: efferret.

Tum Orechovius Praemysliensis Iudex assurgens cum collegis Russis: »Plerique«, inquit, »vestratium reperiuntur, qui sententias atque voluntates nostras iam prolatas affectibus seu temeritati nostrae imputant, quod eas constantissime amplectamur; sed ne haud isti sentiant; optimo nos in patriam communem zelo propositionibus illis insistere, quandoquidem maximam multo equitum partem tenacissimam earundem animadvertamus. Legatos nos concivium nostrorum fatemur, cum extremo paene oppressis malo satius videretur, alios armatos foris excubare, alios de rege in comitiis contendere: utriusque periculi, nempe et illius tergis nostris imminentis et huius, quod cunctos afficiat, fidelissimos custodes nos esse decet. Per fidem autem penatium obtestamur, equites, ne afflictis nobis auxilio desitis, neque enim nostrates vires tantae sunt, ut ad Apr. Kal. adversus insuperabilem hostium vim sufficiant. Turca cum innumeris copiis instans terret, Tartarus populatur, Moscus copias parat. Quid! si vos quoque nos despecturi sitis, quo reliqua refugii spes? Mortalium vicinorum nemo erit, qui hospitio sit nos excepturus. Ilicet[a]! ex invictis atque liberis populis mancipia barbarorum fiemus. Extremi[b] iam sunt isti amplexus sermonesque nostri, quos vobiscum capimus, ultima indissolubilis arctissimaque societas et consuetudo, qua nosmet oblectamur. Quid?[c] clientes nos, concives, fratres, amici, familiares, immo etiam filii vestri, vos patres, vos patroni, tutelares nostri. Iam si peregre regem sumatis, nos proximos periculis, minacissimis longeque potentissimis hostibus se dedere necesse erit. Num putatis, nobis amissis, vos in portu navigaturos, nec iisdem malis obiectos fore?« Haec lugubri voce miserabilique habitu dicentem Orechovium lacrimae obortae silere coegerunt. Itaque partim misericordia, partim dolore animoque concitati ceteri [d]non sine gemitu Russos consolati imprimisque ceteri[d] Russi, Podolii, Bełzenses, Kiiovii, Wołhynii operam mutuam polliciti, obtestati sunt, ne rex eiusmodi creetur, qui exitium Regno sit attracturus.

Siradienses Łencicienses que in eandem inclinarunt sententiam, Cracovienses itidem duce Safranecio[1], qui ex litteris Machometis Bassae Supremi periodum illam perlegit, quo ex pactis Imperator petiit, ne hostis eius eligatur rex, qua lege solitam pacem culturum se pollicitatur. At Firleius[2] Casimiriensis Praefectus Austriam domum Christianorum primariam summa ignominia notari immerito contendebat, si ab electione excluderetur, sed rationibus tandem decidendum negotium non obtestationibus istis asserebat. Cui Orechovius respondit nulli ignominiae Polonis cessurum, si hunc recusent regem, qui certo sit exitio cessurus; summas vero illis palatinatibus egit gratias Russorum nomine, qui opem suam obtulissent. Dehinc Posnanienses et Calissienses paria auxilia his polliciti et contra Refe-

---

[a] P: Videlicet. [b] P: Exteri. [c] O: Equidem. [d–d] *W* P *opuszczono wskutek pomyłki kopisty od* non sine *do* ceteri.

[1] Stanisław, kasztelan biecki. [2] Mikołaj.

rendarius Lithuanique protestabantur se a proposito suo nequaquam discessuros. Nomine Sandomiriensium eorundem Praefectus Andreas Firleius similem cum ceteris operam promisit, id adiiciens, electo indigena pacem cum Turcis Moscisque futuram, extero creato cum iisdem bellum prae foribus instare. Ceteri deinde palatinatus sui similes fuere, nec a prioribus sententiis abiere; unus Brozovius cum nonnullis Ravensibus ab Austriis ad Piastum transiit. Paulus Uchanius Mosci tuebatur partes; Sochacoviensis Castellanus[1] resistebat, more suo nefarium affirmans Turcico decreto obtemperare. Huic Orechovius: »Non decernit«, inquit, »Turca quidpiam, verum id urget, quod ex pactis antiquove foedere ei debeamus«.

Cracoviensis deinde urbis legati indigenam poscebant. Inde Bieicovius Dapifer Praemysliensis cum Moscovianis facilem se compositionem facturam spondens, summas omnibus egit gratias, qui eiusdem secum sententiae fuissent petiitque, ut isti invicem senatum adirent referentque se indigenam, non vero Austrium regem probare. Idem Sennicius Marschalcus equestris postulavit. Medirecensis porro Castellanus[2] flagitavit, ne tantopere discordes ac confusi ad senatum properarent priusque ex utraque parte certas legerent personas, quae ultro citroque rationibus decertarent; eventuram scilicet existimans eo pacto faciliorem concordiam. Rem vero universam senatus iudicio permittere periculosum affirmabat, uti quidem in Henriciana electione contingisset. Huic Bełzensis Praefectus[3] respondit satius esse, ut infectis rebus adeatur senatus, quandoquidem ulla concordiae ratio pateat plerisque obstinatis in proposito permanentibus dubiisque eam potissimum ab causam, quod Piastus nondum a quoquam nominatus esset. Referendarius[4] ad haec asseruit Piastum sibi neque nominatum, neque citra nominationem placere; accipere se consilium, quo adeundus esset senatus, qui eidem negotio quoquam attineret et quo praesente rationibus sive argumentis disceptandum esset. Lithuani post haec affirmarunt se legatorum functos munere, ullo pacto Piasto regi assensuros. His Castellanus Biecensis[5], licet ullo operae pretio, graviter dissuadebat personale eligendi regis negotium e iure esse, nec per nuntios illud absolvendum, cum absentes ad id nequaquam attineant, nec in domiciliis cuiusquam, sed loco publice indicto, isthoc videlicet, creandum regem, neque etiam temeritati, sed sano consilio insistendum. His Płaza adiecit non hoc solum loco temeritatem notari, sed alios eiusdem farinae homines privatim coniurasse, non se Austriam familiam deserturos. Pęcovius ad haec: »Si«, inquit, »in Austrii verba isti iurarunt, Romam denuo mittant absolutionem a iureiurando petitum, cum Reipublicae plus debeant prioreque sacramento, quam Austriae domui obstricti essent«. Stanislaus deinde Pryemius: »Quid rei«, inquit, »est, equites, quod adeo altercationibus laboratis? nullo quidem certo sermonum fine habito, nulla

---

[1] Stanisław Gostomski. [2] Andrzej Górka. [3] Jan Zamoyski. [4] Stanisław Czarnkowski. [5] Stanisław Szafraniec.

omnino intentata media concordiae reliquistis, iam argumentis petitisque multum indulsistis, tantum vero ea ratione perfecistis, ut nemo paene propositum suum obstinate desereret. Eum ego differentiarum finem autumo, si utriusque sententiae fautores in duas partes secedant, ut penitius dignosceretur, utra pondere frequentiaque perpolleret«. Conclusum tandem, ut sequenti die senatui utraque referrentur argumenta, indigenam Marschalcus ipse equester, Austrium, qui ex adversariis cuperet, tueretur.

Kal. Dec. in equestri corona Wojucinius et Ciecisovius a Mosco ad Piastum transierunt. Gaspar Goscius astronomus et medicus insignis, Posnaniensis urbis nomine, Piastum probabat; Sandomiriensis et Varsaviensis civitatis legati in eandem sententiam ibant. Dum autem equites de adeundo senatu sermones haberent, Marschalcus vero Poloniae[a] Summus[1] abesset, fremebat nobilitas, tardum eiusdem adventum incusando. Igitur senatu infra papiliones considente equites commoti et indignabundi vaesanisque similes sese proripuerunt senatumque clamoribus exagitarunt, ut tentoriis exiret secumque invicem sub divum, ubi planior locus esset, consultandi gratia coiret; mollitiem huic taediumque suum fremebundi sine ordine exprobrarunt. Igitur senatus excitus clamore morem gessit tandemque alto silentio facto Sennicius, uti pridie convenerat, in frequentissimo augustissimoque coetu Piastum regem gravi peroratione tuebatur. E contra Referendarius[2] Austrium defendebat, cuius sermo aliquoties non sine scommatis seu conviciis impediebatur; ac inter cetera haidonum seu martellosiorum montanorum hominum mentio facta est, quos quadringentos Varsaviam clanculum venisse Lascius[3] referebat, cuius quidem rei indignitatem Safranecius[4] exaggerabat, quia homines barbari et immanes haud procul a loco conventus illius passim viserentur. Sed dum istud silentio praeteriretur, Refendarius continuare orationem non destitit atque inter alia Infantem Annam concordiae scilicet causa indigenam creandum censuit eique in matrimonii thorum Ernestum Archiducem[b] copulandum. Bohemiae gravamina ita purgavit, quod isthic possessionum exactiones antiquitus calculatae vilibus admodum pecuniae summis ita pendantur, ut quotannis a mille florenis deni Caesari tribuantur. Quam pensionem a singulis pro conditione exhibitam nostrates gravem appellent, cum istorum permulti vel quidquam omnino, vel minus multo, quam conditio requiret, pendere, dum publico consilio approbentur, soleant. Ruptarum[c] legum a Ferdinando Caesare causam dicebat nonnullorum Bohemorum adversus eundem regem suum cum Ioanne Friderico Saxone conspirationem, qua adducti Imperatricem ipsam in puerperio decumbentem armati obsedissent, quo terrore percita mortem oppetiisset. Inde coniurati ad Saxonem confugissent et hoc postea a Carolo V Imperatore acie victo captoque,

---

[a] P *ma błędnie* Podoliae. [b] P: Ducem [c] P *ma błędnie* reputatum.

[1] Andrzej Opaliński. [2] Stanisław Czarnkowski. [3] Łaszcz. [4] Stanisław, kasztelan biecki.

consilii de novo Caesare initi litterae eorundem inventae essent, quae summam istorum perfidiam declarassent.

Hunc Bełzensis Praefectus[1] ita excepit, ut prolixe obiectis adversus Piastum propositis refutatis, mille eiusdem commoda recenseret, Referendarii vero argumenta refelleret. Repetere quidem cuncta taedet, pauca potissimum attingam: Divinum mandatum creandi ex propria gente regis Czarnkovius ad ecclesiam seu Christianitatis communionem referebat, quod Zamoscius ita refutavit, quia etsi Deus Christianos omnes in una sua ecclesia collocasset, tamen gentes, politias linguasque discerneret satisque declarationi Czarnkovii futurum sit, si Christianus homo ex medio nostri rex eligatur, linguae praestantiam sic commendavit, ut eam et commodum et impedimentum ingens atque ad res gerendas instrumentum praestantissimum ostenderet, unde et ipsius Czarnkovii argumenta, quia nativo essent sermone prolata, ideo auribus hominum exciperentur. Indigenam docuit Polonos eorundem armis, sua vero sagacitate a quovis hoste defensurum. Affinitatem Caesaris cum hoc Regno contractam non tantum valere aperuit, quantum privatorum coniunctionem, qua quandoque possessiones ex una familia in alteram devolvantur; foedera cum vicinis inita priora firmioraque esse, quam affinitatem. Austriam ipsam contineri in Imperio, cui eandem Rudolphus quondam coniunxisset; pari ratione Poloniam (quod Deus avertat)[a] Imperio fore iunctam creato Austrio, qua Sanus amnis Vistulae iunctus, non iam Sani, sed Vistulae nomine vocitetur. Infantis porro procurationem, veluti ad electionem regis minime attinentem, suo loco decernendam esse. His ultro citroque prolatis, nullus quidem sermonum exitus apparebat.

Stanislaus itaque Pryemius iniunctum ab equestri ordine id negotium habens Poloniae senatum petiit, ut Lithuanos proceres sollicitaret, de Graievio[2] isthic sistendo et in facie Reipublicae causa dicenda iudicioque totius Reipublicae vel reo condemnando, vel innoxio absolvendo. Itidem Praefectus Sandomiriensis[3] et Palatinus Podoliae[4] postulabant. Proinde Castellanus Vilnensis[5] excitus respondit: primum ex Lithuania in Moscoviam iter absque fidei litteris nulli omnino patere; hanc legem Graievium transgressum in Moscoviam abiisse et Moscum quendam nobilem captivum ex Lithuania abduxisse. Quod proceres Lithuanos resciscentes Vilnae Palatinum[6] postulasse, ut revertentem inhiberet; itaque apud hunc, dum in Poloniam iter maturaret, Disnae detentum, litteras offensas, quibus is cum Mosco Duce ignominiose de futura regis electione conferret consilia pauloque post Pernavam Livoniae civitatem a Mosco captam. Cuius quidem negotii decisio quod soli regi competeret, se quidem totam illam causam ad eundem reiicere, vinculis autem Graievium nullis premi, nobili dumtaxat more in arce Vilnensi detineri. Porro

[a] O: quod dii avertant.

[1] Jan Zamoyski. [2] Zob. powyżej str. 377. [3] Andrzej Firlej. [4] Mikołaj Mielecki. [5] Jan Chodkiewicz. [6] Mikołaj Radziwiłł.

Graievius alter, captivi patrualis frater, miserabilem in modum petebat, ut a carcere illo vinculisque absolveretur[a], electionis vero exitum futurumque regem liber exspectaret; sed Vilnensis ipse Palatinus denuo Castellani sermonem altius repetens, rationem factorum Graievii dabat, quem libere asservari custodia ad causae cognitionem per regem praestandam dicebat. Ita neque altercationum de rege modus impositus, neque Graievii negotium discussum, diem illam, uti ceteras, vane absumpsit.

IV. Non. Dec. *[2. XII.]* convenit invicem cum senatu totus equester ordo imprimisque Bieicovius de Palatino Ravensi[1] questus, qui triduo ante publice adversam sui nominationem fecisset, petiitque, ut eandem reiteraret. Palatinus respondit: Castellanum Praemysliensem[2] sibi narrasse, Bieicovium in Russorum conventu, apud Medicam villam habito, dixisse sibi Palatinum ipsum a Caesare munera nuper accepisse, se porro hac parte innoxium immerito istam suspicionem referre. Cui is retulit: neque se apud Medicam in conventu fuisse, neque eorum notitiam aliquam habere, sed si aliquis sermones quosvis, tunc a se prolatos, commemoret, se omnes affirmaturum. Castellanus porro Praemysliae tum abfuerat.

Postea idem Bieicovius[b] Russorum nomine cunctos palatinatus promissorum, iisdem tertia ante die[3] oblatorum admonuit, obnixe petens, ut pollicitorum memores, qui eiusdem essent sententiae, seorsim omnes consilii invicem capiendi gratia secederent. Obtemperatum est, alacresque partim, partim maesti, maxima parte constantes, relicto senatu, in proximum locum altera tentoriorum parte intra eandem fossam secesserunt. Antequam vero discederent, Zarnoviensis Castellanus[4] commemorabat publice malle Russos indigenae regi omnes suas facultates concedere, quam Austrium regem tolerare. Ceteri Piastianis miscebantur Moscoviani ceterique adeo omnes, qui Austriis adversabantur; Castellani vero isti cum nobilitate secsserunt: Medirecensis[5], Praemetensis[6], Biecensis[7], Covalensis[8], Livensis Wodynius[9], Conariensis ex Łenciciensi tractu[10], Stanislaus Comes Gorcanus atque multi alii proceres, qui nondum senatoriam sellam assecuti essent.

Consessu facto, ex quolibet palatinatu singuli ad senatum missi seorsim quosvis tam senatores quam equites, qui eis astarent servitiisve astringerentur, petitum, ut consilii capiendi causa ad equestrem ordinem venirent, ii praesertim, qui indigenam regem, non vero Austrium creari cuperent. Itaque seorsim quovis legatorum suos palatinos atque nobiles invitante ab Austrianis nullum responsum datum, quod ab istis alii evocarentur. Porro

---

[a] O: pateretur dimitti et absolveretur. [b] O *ma po* Bieicovius *następujące zdanie* subornatus ab iis, qui contrarias Caesaris partes sequebantur, cum se ipsi tantae invidiae exponere noluissent, ex charta.

[1] Anzelm Gostomski. [2] Stanisław Drohojowski. [3] 29 listopada. Zob. powyżej str. 445. [4] Jan Sienieński. [5] Andrzej Górka. [6] Piotr Potulicki. [7] Stanisław Szafraniec. [8] Stanisław Sierakowski. [9] Jan Wodyński. [10] Rafał Śladkowski.

Palatinus Sandomiriensis[1] eiusque similes dixerunt se eiusdem quidem cum equitibus esse sententiae, sed quod schisma seu seditio in Republica pessimi esset exempli, qualis Stęzycii nuper contigisset, commodius existimare in unum conveniendi componendique consilium. Legati responderunt: non se illos distractionis gratia evocare, verum consultandi tantummodo causa, quid tandem ulterius (cum tot argumentorum prolatio nullum haberet locum) faciendum, aut quis rerum celerior exitus exspectandus esset; disputationes quidem ullas se inituros amplius, cum eadem semper repetantur, nec hoc modo electionis finis appareret.

Cracoviensis[2] vero, Łenciciensis[3], [a](Brestensis[4] morbo praepeditus iam discesserat), Lublinensis[5], Bełzensisque[6] Palatini, nec non Łenciciensis[7][a] et Zarnoviensis[8] Castellani ad equites venerunt persuasum, ne concordiam dissolverent, quae esset unicum Reipublicae et maxime salutare vinculum, ad senatum redirent et quam brevissimis verbis utrinque argumenta proferrent senatusque eadem moderaretur. Responsum istis datum, quod reversi senatui retulerunt, equites iam rationibus disceptare nolle, a domo vero Austria totos abhorrere.

Palatini deinde Sandomiriae et Podoliae[9] a Polonico senatu et Trocensis Castellanus[10] a Lithuano missi, qui, periculis schismatis recensitis, mirum in modum petebant, ut ad senatoriam coronam redirent. Sennicius equester Marschalcus Trocensi primum exprobravit obstinatos et procaces Lithuanorum animos, qui Austriam domum temerarie eveherent paucissimosque numero dimidiam sese totius Regni partem praesumere non puderent, legatis vero in genere respondit: equites nequaquam secessionis causa eo convenisse nullasque ordinis atque concordiae rationes reicere, sed melius unanimitatis medium non cernere, quam regis e medio gentis suae electionem.

Ita absolutis legatis Paulus Uchanius Moscum candidatum suum evehere occepit, sed persuasionibus tandem sedatus ceterorum concordiae assensurum se promisit.

Missi denuo ab equitibus ex palatinatibus singuli senatum monitum, uti proposito suo mutato concordiae secum studeret, quibus is sine mora responsurum se pollicitus, nec promissum praestans, vesani instar foras sese proripuit. Quo indignissime accepto Cracoviensis Lublinensisque Palatini et Aulae Regni Marschalcus[11] equites adierunt, Cracoviensisque praecipitem illum ac temulentum senatus discessum tardissimumque adventum recensuit, consilia, technas atque voluntariam moram, qua nobilitatem exhaustam discedere cogeret et, quidquid vellet, demum concluderet, aperuit.

[a—a] *W O opuszczono przez pomyłkę kopisty od* Brestensis *do* Łenciciensis.

[1] Jan Kostka. [2] Piotr Zborowski. [3] Jan Sierakowski. [4] Brzeski-kujawski Jan Służewski. [5] Jan Tarło. [6] Andrzej Tęczyński. [7] Jakób Lasocki. [8] Jan Sienieński. [9] Mikołaj Mielecki. [10] Ostafi Wołłowicz. [11] Andrzej Zborowski.

Quod Sennicius exaggerans: »Quid«, inquit, »equites de conditione personisque adeo vestris iudicatis? Quonam pacto senatores isti, qui sunt ex medio sanguineque vestro procreati, vos pendent, qui ne responso quidem dignati, vos propemodum tot dies ludificantur? Contumeliam contemptumque vestri perpendite quaeso«. His stimulati verbis triumviros illos senatores petierunt, ut consulerent, quid facto ulterius[a] esset opus. Cracoviae Palatinus suasit, ut crastina die exitum electionis non clamore, verum persuasionibus urgerent constantesque in proposito et perseverando sese declararent, cum eius negotii atque adeo totius Reipublicae salus in constantissima tolerantia consisteret. Ioanni igitur Zborovio id datum negotii, ut Summum Regni Marschalcum[1] adiret nomineque equitum moneret, uti crastina die *[3. XII.]* summo mane senatum convocaret ipseque praesto adesset. Si vero aliquid restet, quod cras confici nequiret, id ad sequentem diem *[4. XII.]*, qui Dominicus foret, reiiceretur, quandoquidem negotium illud esset sacrosanctum et nullam pateretur moram.

Postridie *[3. XII.]* in equestri corona, cui Raciązensis quoque Castellanus[2] adhaeserat, Stephanus Grodenius pervestigando medium finemque praesentis actus proposuit in deliberationem, ut senatus ad nominandum regem ex gente Polona sollicitaretur, sic quidem, ut quem iste sit nominaturus, eum equites sint probaturi, vel si id nolit, ut equitibus priores[b] partes tribueret, indigenam porro non alium, praeterquam marem seu virum imperio aptum intelligeret. Covalensis Castellanus[3] ei propositioni ita assensit, ut prior tantum nominandi indigenae senatui locus tribueretur, equites more solito secundum tenerent. Sennicius adiecit singulare Ludovici Regis privilegium exstare, quo foemineus sexus ab assumendo in solium Regni omnino excluderetur. Bełzensis ad haec Praefectus[4]: »Formidandum plane«, inquit, »censeo, ne si prior illis nominandi Piasti regis locus concedatur, magnum indignorum[c] hominum numerum recenseant eo potissimum consilio, ut indignitas nominatorum[d] contemptum Piasti et multitudo illa difficiliorem electionem conflaret, quemadmodum priori Henrici electione obtigisset«. Tum Biecensis Castellanus[5] nequaquam plures, aut quot liberet, nominandos suasit[e], sed unum dumtaxat aut duos concordi voce appellandos. Is igitur ad adversarios missus et simul ex quovis palatinatu collegae additi, qui in eum sensum ad istam eligendi regis rationem adducerent; Caesariani seorsim se responsum daturos promiserunt.

Afferebatur interim de quadringentis haidonibus scloppetariis rumor, clanculum Varsaviam immissis, quos Safranecius contemnendos censuit sanctumque propositum constantissime ineundum, Stężyciensis conventus exemplum memorans, qui adversariorum armis atque copiis refertissimus, eum

---

[a] O: amplius. [b] P *niema* priores. [c] P: indigenarum. [d] O: nominandorum. [e] O: permitti suasit.

[1] Andrzej Opaliński. [2] Stanisław Kryski. [3] Stanisław Sierakowski. [4] Jan Zamoyski. [5] Stanisław Szafraniec.

habuerat exitum, ut nobilitate perpauca et vix tertiam eius frequentiae equitum, quae Varsaviae essent, partem complente, ob constantem illam perseverantiam rebus infectis dissolveretur.

Pieniąscus[1] postea Crucigerorum divi Lazari miles, qui pridem peregre venerat, retulit ea, quae ex rumore conceperat, Turcarum Imperatorem a maritimo bello eo anno abstinere constituisse, nec plures quinquaginta triremas cum Ochialo[2] duce Algeram versus, tutandarum quarumdam civitatum causa, ablegasse, cum Venetis foedus pacemque iniisse, proinde terrenum bellum aggredi Polonosque petere constituisse. Consulere igitur peregrinas Christiani nominis gentes, ut Poloni eum creent regem, cuius potentia eorundem opibus copuletur eiusque rei aptissimum Moscorum Principem censere, quem unum in regem eligi desiderare. Hispanum porro Regem in Belgium contendere et bellum illud funestissimum continuare et Aurancium Ducem[3] exigere proposuisse, unde scilicet liqueat, nil periculi huic quoque a Turca imminere. Ipsum igitur Imperatorem Solimani avi evemplo insistere velle et paribus auspiciis, quibus ille Hungariam quondam invasisset, Poloniam aggredi; cuius peragendi consilii Machometem Bassam[4] acerrimum auctorem esse. Haec quidem Pieniąscus pro debito in patriam amore recensuit, praemonens, ne isthaec temere contemnantur, quae universus paene Christianus orbis Poloniae conservandae studio evenire cuperet.

Venere posthaec a senatu missi Episcopus Cracoviae[5], necnon Trocensis[6], Siradiensis[7] et Sanocensis[8] Castellani; horum Episcopus disseruit senatum perlibenter quidem nobilium postulatis assentiri voluisse, si salva dignitate id ipsum praestare licuisset, quandoquidem regis electio senatui iuxta atque equestri ordini attineret essetque liberrima. Principio scilicet decidendum fuerat, exterusne an propriae gentis rex creandus esset, sed ea differentia indecisa quisque senatorum ac equitum, quae voluisset individua, palam nominavit. Quod vero equester ordo Piastum seu indigenam regem cupiat, postulare senatum dixit, ut nomen illud, quod esset generalissimum ac innumeram hominum multitudinem complecteretur, ad certum aliquem specierum numerum restringeretur, uti iam constaret, de quibus Piastis consultandum esset, interim vero illi, qui exteros nominassent, nonnihil suspensi animis, cum nominatis illis indigenis suos essent collaturi, atque ita rationibus utrinque relatis, potiores superiorem locum essent habiturae. Adiecit tandem Episcopus nimiam Polonorum in tot periculis securitetem luxumque, de quo nihil omnino remitteretur, hosque conviviis, crapulae et illecebris

---

[1] Prokop Pieniążek, którego Paprocki (str. 508) nazywa »Miles Hierosolimitanus«, a Niesiecki (t. VII, str. 290) Kawalerem maltańskim został przez Emanuela Filiberta księcia Sabaudyi mianowany kawalerem orderu św. Maurycego i Łazarza. Dokument nadawczy z 23 września 1575 r. drukowany u Paprockiego str. 509—511. [2] Ochiali po turecku Uludsch Ali, renegat włoski, był Kapudanpaszą i dowodził flotą przy zdobyciu Tunisu i Goletty w 1574 r. [3] Wilhelm ks. Orański. [4] Mahomet Sokolli, wielki wezyr. [5] Franciszek Krasiński. [6] Ostafi Wołłowicz. [7] Andrzej Dębowski. [8] Jan Herburt.

deditos cygnis comparavit, qui interituri eximio et pulchriori, quam unquam antea, cantu fere utantur. Trocensis posthaec Castellanus Lithuanorum nomine flagitavit, ut tandem equites aut indigenam istum, quem tantopere desiderarent, de nomine referrent, aut illorum candidato assentirentur. His responsum daturos equites promissum est.

Sennicius post discessum legatorum proposuit, quid tandem ultra peragendum esset: sanum fore consilium censuit, ut cum senatus a se Piasti nominationem urgeret, eadem concedatur, ea tamen lege, ut illi senatores, qui eiusdem sententiae essent, isthuc devenirent unaque nomen Piasti ederent eaque conditione, ut adversarii omnem exteri creandi cogitationem deponerent et animum ad indigenam conversuros se reciperent. Missus confestim Sandomiriensis Praefectus[1] unaque ex palatinatibus singuli, qui ea senatui referrent.

Castellanus Vilnensis[2] inter cetera tum palam obtestatus est se nullatenus indigenae regi adstipulaturum; quem circumstans multitudo concordi voce sic excepit, ut nequaquam se quoque Theutoni assensuram affirmaret.

Advenere dehinc vocati senatores ad equitum coronam: Cracoviensis[3], Łenciciensis[4], Lublinensis[5] et Bełzensis[6] Palatini, nec non Łenciciensis[7], Dobrinensis[8], Praemetensis[9] et Zarnoviensis[10] Castellani; Posnaniensis Castellanus[11] adventum itidem pollicitus, neutri patri adhaesit. Podoliae Palatinus[12] neque promissis, neque ope tum alterutri parti affuit; ceteri Caesariani subito consessum suum dilapsi solverunt. Palatini Sandomiriae[13] et Calissiae[14] adventuros se promiserant legatorumque nomine venerant, reliqui senatus nomine referentes crastino die *[4. XII.]*, etsi is Domino sacer esset, summo diluculo istum conventurum mediumque concordiae aliquod aggressurum. Quem sermonem Stanislaus Comes Gorcanus non sine summa indignatione excipiens: »Agite«, inquit, »uti vobis probatur, hoc solum cavete, ne invitis nobis servitutis iugum dominumque, a quo abhorreamus, imponatis«. Iam vero ad vesperum declinante sole Palatinus Cracoviae exhortatus ceteros: »Considerate«, ait, »equites, quantam negotiorum molem toleratis; consiliis vestris aut salutem, aut perniciem Reipublicae, vitae atque libertatum vestrarum accersetis. Quae omnia tollerantia vincenda sunt, sic ut tot laborum, sumptuum, aerumnarum impensarumque prosperum exitum sortiamini. Ne igitur crastina dies tot praeteritis, iam absumptis, gravior videatur, constantissime propositum urgite; consultius quippe fuisset, consilia ista non auspicari, quam auspicata turpiter remittere et per discessum offensae et irritatae Austriae domui colla submittere. Certissime vobis persuadete

---

[1] Andrzej Firlej. [2] Jan Chodkiewicz. [3] Piotr Zborowski. [4] Jan Sierakowski. [5] Jan Tarło. [6] Andrzej Tęczyński. [7] Jakób Lasocki. [8] Paweł Działyński. [9] Piotr Potulicki. [10] Jan Sienieński. [11] Piotr Czarnkowski. [12] Mikołaj Mielecki. [13] Jan Kostka. [14] Kacper Zebrzydowski.

adversarios, si regem tyrannico modo. vobis invitis, protestantibus[a] et obstantibus, creent, quaevis pro libito peracturos, libertates legesque vestras pedetentim abolituros. Quid? an non praecipuam eamque illustrem regis eligendi libertatem creditis? Hac vero vobis erepta, quid reliquum de cetera immunitate sentietis?« Idem Łenciciensis Palatinus[1] sollicitabat obnixeque petebat, uti consessus ille, quem senatus flagitasset, ad diem crastinam ab equestri ordine concederetur.

Sennicius repetitis, quae Episcopus Cracoviensis Trocensisque Castellanus[2] retulerant, petiit a senatoribus illis[b], qui tum affuerant, ut ab his initium nominandi indigenae regis fieret equitesque fidelissimam his operam navaturos promisit. Quod vero vesper instaret, differendum id negotium ad perendinam *[5. XII.]*, videlicet lunae lucem censuit, eo consilio, ut concordiae ratio Dominico die prius exploraretur, quam senatus nomine legati commemorassent.

Praefectus Sandomiriensis[3] retulit: Archiepiscopum, dum is officio legati equestris apud senatum fungeretur, detestatum fuisse, quod nobilitas ex cunctis fere palatinatibus ad finem electionis accersita conveniret in diesque maiore frequentia augeretur, non sine magna funesti alicuius exitus suspicione. Se vero respondisse non exteros illos esse, qui ad se convenirent, sed edoctos periculi, in quo versemur, dum libertas electionis regiae nobis adimatur, opis ferendae causa provolare, eos nempe, qui pari secum facultate eidem electioni attinerent; mercenarios peregre accersitos, qui ab adversariis cumulari dicantur, non adesse sibi; cuncta se propriae virtuti committere. Łenciciae Palatinus ad haec: »Expediret sane«, inquit, »advenientibus alteris alteros discedere aegrosque et decrepitos imprimis, qualis ego unus sum, sed patriae vestrique causa non senium, non sanitatem curabo, immo mortem etiam ipsam hic nequaquam pertimescam«. Huic actae ingentes gratiae. Ita dies ille tum solutus est.

Postridie *[4. XII.]* senatus frequentissimus in arcem convenit, secretissimoque consessu habito, conferebant quidem consilia, sed ita obstinate, ut neutiquam a proposito discederetur, media vero concordiae nulla constarent. Eos vero sermones Referendarius Czarnkovius et Ravensis Palatini Gostomii filii interturbarunt, qui se secretarios regios et ideo consilio nequaquam excludendos affirmabant; Czarnkovius etiam suffragium sibi rege in consilio assidente attinere asseverabat. Huic responsum aliam esse praesentis regis, aliam absentis rationem: praesente rege suo demum iure uteretur, secretis consiliis, quod etiam rege praesidente non esset inusitatum, abstineret. Sed hoc importune egressum recusante, consessus quoque ille dissolutus est.

Non. Dec. *[5. XII.]* senatus omnis ad Archiepiscopi hospitium, quo

---

[a] P: praesentibusque. [b] O: senatores illos.

[1] Jan Sierakowski. [2] Franciszek Krasiński i Ostafi Wołłowicz; zob. powyżej str. 453.
[3] Andrzej Firlej.

in Gisae domo utebatur, confluxit; sed ne tum quidem de proposito aliquid remissum est concordiaeque loco ad iurgia armaque, quae vix sedarentur, deveniebatur. Equites, uti convenerat, frequentes in solitum locum convenerant missique ab his Sennenius Sanocensis Dapifer, Georgius Niemsta et Suentoslaus Orzelius senatum rogatum, ne tempus frustra tereret citraque moram ad se veniret, consilia coepta continuaret, nec de persona regia, verum concordia ineunda tantummodo consultaret, quandoquidem regis electio publica invicem cum equitatu peragenda esset. Senatus in hunc modum dato responso, quod de sola concordiae ratione consuleret, demonstravit coepta pridie consilia, nec dum perfecta, ad optatum iam finem perduci, quae peracta[a] curriculo ad equestrem statum essent perferenda, petiit, ut paulum morae illius absque molestia perferrent. Responsum senatus iniquo exceptum animo poenitereque equites occepit, quod tam periculosam in seorsivum[b] et privatum locum secessionem senatui permisissent. Dum vero de ulteriori processu disputaretur, Safranecius censuit regis nominationem citra consensum senatorum, qui idem secum sentirent, nequaquam ineundam, sed hos ad id peragendum negotium sollicitandos. Sandomiriensis Praefectus[1] adiecit persuadens iam diem illam, uti innumeras alias, Reipublicae causa donandam et senatoribus illis invitatis summo mane sequenti die in locum usitatum conveniendum regemque ab his nominandum, quicunque tum convenirent. Consilium placuit ipseque Praefectus cum Succamerario Cracoviensi[2] ad eos ipsos senatores vocandi causa missus. Consessus ille equester sub meridiem dilapsus est. Senatus totam diem absumpsit et integra demum noctis hora elapsa ad stationes atque diversoria discessit.

VIII. Id. Dec. *[6. XII.]* summo mane senatus apud Archiepiscopum reliqua, quae restarent, terminabat. Ceterum tum demum sensa animi sui quisque expressit, quanto Austriae domus studio teneretur, paucissimis exceptis, qui indigenae partes tuerentur. Nonnulli in suffragando declarabant nobilitatem electioni regiae non attinere eiusque licentiam electo in regem Caesare facile et opportune cohibendam; quibus ad equestrem ordinem[c] prolatis, indignabundi isti conveniunt et ex quovis palatinatu suos proceres accersunt.

Interim Rudomina quispiam nobilis de Castellano Voinicensi[3] questus est, quod pridem iussu eius undecim florenorum milia eidem adempta essent, ea dumtaxat de causa, quod in illa pecunia aliquot Rigensium talerorum milia essent, quam eo suspectam monetam appellarat, quia[d] ignorasset, cuius auctoritate cuderetur atque per Poloniam referretur. Voinicensem Castellanum Zarnoviensis[4] et Praefectus Sandomiriensis purgabant petentes, ut huic quoque locus perorandi concederetur.

---

[a] O: pacta. [b] O: peculiarem. [c] O: ad equites. [d] P: quod.

[1] Andrzej Firlej. [2] Stanisław Cikowski. [3] Jan Tęczyński. [4] Jan Sienieński.

Illo ipso tempore, quod ceteri palatinatus seorsim conclusissent, quos indigenas Regno aptos de nomine essent relaturi, Posnaniensis et Calissiensis idem exemplum imitati Sandomiriensem [1] et Bełzensem [2] Palatinos nominarunt. sic tamen ut Sandomiriensem aetate rerumque usu magis pollere iudicarent et Bełzensi praeferrent.

Interim advenerant vocati: Cracoviensis [3], Lublinensis [4] Bełzensisque [2] Palatini et Sanocensis Castellanus [5] consessuique equitum antea intererant: Medirecensis [6], Zarnoviensis [7], Dobrinensis [8], Raciązensis [9], Praemetensis [10], Covalensis [11], Biecensis [12] Conariensisque [13] Castellani. Tum Sanocensis Castellanus [5] senatus nomine id concordiae (si Deo [a] placet) medium in charta descriptum in haec verba proposuit: »Urget senatus, ut e medio vestri eam appellatis personam, quam Regno dignissimam iudicetis, quae scilicet experientia teste tot Regni periculis satisfaciat atque etiam onus administrandi tanti imperii suscipere cupiat, quod si fiat [b], tum demum concordiae rationem inire studebit. Senatus veretur porro, ne indigenae praetextu exterum aliquem protegatis et deinceps iniiciatis iamque declarari a vobis cupit, num Piasti nomine indigenam dumtaxat intelligatis huncque solum amplectamini«. Nec mora Safranecius Cracoviensium nomine asseveravit non se simulare, sed Piastum eum tantum arbitrari, qui ex corpore Regni progenitus sit Regni civis; ab Austrio vero omnibus viribus abhorrere. Idem alii omnes palatinatus ordine succincteque probarunt, obtestatione adiecta se mortem oppetere, quam Austrium regem suum videre malle. Ita nullo dissentiente Sennicius: »Videtis«, inquit, »quantum concordia constantiaque apud nos valeat quamque sincere omnia pergamus. Quid igitur desideratis amplius? Equidem non immutabimur, non deterrebimur, nec quemvis perseverantia ipsa ac mansione ulteriori nos superare patiemur. Nominis proprii edendi nequaquam adeo ignari sumus, ut proferre illud vereamur, sed non prius id faciendum putamus, quam vos, exteris omissis, idem nobiscum consilium ineatis. Neque enim aut controversiae, aut ignominiae causa indigenam appellaturi sumus, sed tum demum, cum ad saniorem mentem vos quoque reducemini«. Safranecius ad haec: »Ite«, inquit, »cuncti senatores collegisque isthaec referte et persuadete, ne nos amplius mora distineant, neve eum regem obtrudant, quem Deus Maximus a cordibus atque animis nostris alienat; ne consessum istum parvipendant, qui etsi numero longe illos exuberet, tamen ne centena quidem pars isthic adsit. Illi quippe, qui domibus remanserunt, continue huc perscribere non desistunt obsecrando, uti tenacissime propositum nostrum urgeamus, quod illi quoque communi ope se comprobaturos pollicentur«. Ita

---

[a] O: diis. [b] P: fuit.

[1] Jan Kostka. [2] Andrzej Tęczyński. [3] Piotr Zborowski. [4] Jan Tarło. [5] Jan Herburt. [6] Andrzej Górka. [7] Jan Sienieński. [8] Paweł Działyński. [9] Stanisław Kryski. [10] Piotr Potulicki. [11] Stanisław Sierakowski. [12] Stanisław Szafraniec. [13] Rafał Śladkowski.

absoluti senatores ad collegas ista pertulerunt. Isti pari ratione, qua equites Austriam domum damnarant, Piastum perniciosum regem contendebant, nec persuasionibus cedebant.

Evocati denuo a nobilitate proceres, qui idem sensissent, ad eandem redierint et ad eos, quos nobilitati semper affuisse demonstravimus, Cracoviensis [1], Sandomiriensis [2], Calissiensis [3], Łenciciensis [4], Lublinensis [5] Bełzensisque [6] Palatini, necnon Posnaniensis [7], Łenciciensis [8], Leopoliensis [a] [9], Sanocensis [10] Praemysliensisque [11] Castellani. Hi tamen tres postremi magis a Russis equitibus, quibuscum in conventu provinciali ad probandum Piastum consenserant, adacti, quam sponte venerant. His Małogostensis [12] Voinicensisque [13] accesserant. Tum Russis a suis Castellanis directam sententiae suae de rege declarationem postulantibus, Leopoliensis prolixa et taediosa oratione respondit se, etsi a Piasto creando rege abhorruissent, tamen, si commodus Regno aliquis nominatus foret, libenter assensurum.

Voinicensis demum Castellanus, certior de Rudominae [14] querela factus, ita se purgavit, ut vicarios suos, quorum id munus ex praescripto legum interfuisset, in sua praefectura erroneam ac vilem Regnoque perniciosam illam monetam Rigensem a quoquam proferri vetuisse, et posteaquam non sui ea res fieret iudicii, pecuniam illam ad adventum decretumque futuri regis delaturum sese diceret.

Porro ad propositum accedendo, urgebat equitatus, ut tandem e medio sui rex de nomine suo ordine referretur Palatinoque imprimis Cracoviensi suffragandi locus datus. Isnequaquam accelerandam eam nominationem censuit, sed aliquot dies conciliandis adversariorum animis adhuc tribuendos, cum magna Reipublicae pars, quae senatorum frequentia, Lithuanis Prussisque (qui sese, etsi indigne ac immerito, legatos ab omnibus isthuc missis asseverabant) constaret, illis astipularentur. »Concordem nostram voluntatem«, inquit, »quis dubitat a Deo Maximo profectam, qui corda nostra ad indigenam regem creandum inclinata haud dubium mentis suae praebet argumentum. Hunc de nomine appellare uti percupio, ita vehementer reformido, ne appellatum in contemptum vertamus et turpiter deserere cogamur. Nec vero, credite mihi, personam istam, quae esset pronunciata, sed sacrosanctum vestrum consilium consensumque, immo gentem vestram summo notaretis probro. Id omnino vereor, ne in nominandis individuis discordes animos ostendamus et pluralitate personarum conatus nostros illos infringamus ac peregrinae servituti, a qua ab-

---

[a] *W* P *brak* Leopoliensis *jedynie wskutek pomyłki kopisty, gdyż trzech ostatnich kasztelanów nazywa Orzelski zależnymi od Rusinów, co może się odnosić tylko do lwowskiego, a nie do łęczyckiego kasztelana.*

[1] Piotr Zborowski. [2] Jan Kostka. [3] Kacper Zebrzydowski. [4] Jan Sierakowski. [5] Jan Tarło. [6] Andrzej Tęczyński. [7] Piotr Czarnkowski. [8] Jakób Lasocki. [9] Stanisław Herburt. [10] Jan Herburt. [11] Drohojowski Stanisław. [12] Krzysztof Lanckoroński. [13] Jan Tęczyński. [14] Zob. powyżej str. 455.

horremus, iuga submittamus. Quid aliud, sic rebus stantibus, censetis, quam nomen Polonorum aut creato indigena sublimem atque clarissimum toto terrarum orbe futurum, aut coepta, nec ob discordiam perfecta electione, faedissima ignominia obscuratum fore? Ultro ipsi contemptum, quem aspernamus, patriae gentis nostrae accerseremus existimationemque nominis nostri plane proderemus. Ad haec id restat, ut indigenam istum electum ita provideatis, uti a quibusvis hostibus tutus sit et cuncta Reipublicae munia rite absolvat, quod utrumque absque ope vestra neutiquam constabit. Priusquam vero id lege obfirmetis, de nomine Piastum istum non referam. Necessarium itidem autumo candidatum eiusmodi mentis circumscribere, ne aliquando proprii commodi, quam publici fiat appetentior et Reipublicae patriae ob tantum conciliatum beneficium debitam gratitudinem reddat. Proinde de rebus iis ante nominationem consulendum maximopere censeo, cum sint maxime ad praesens consilium opportunae«.

Sandomiriensis Palatinus[1] persuasit regem, quemcunque sors offerat Polonis, legibus obfirmandum esse easque uti extero ita indigenae adhibendas; has per certas designatas personas quam commodissime perscribendas atque in medium proferendas, interim vero cum adversariis concordiam pertentandam. Łenciciensis[2] asseruit regem quemcunque per dissensionem creatum minus fore potentis tenacisque imperii, in tanta praesertim Polonorum licentia, nec alia ratione quam discordia absoluti dominii fore participem; igitur omnes tentandos modos concordiae atque etiam rationis, qua tandem rex creandus esset, idque negotium deputatis ex medio dandis committendum. Eae sententiae non fuerant absimiles, eo excepto, quod una conditiones seu frena indigenae regis constringendi causa conscribendas, altera laxiore modo creandi regis formam edendam censebat. Posterior a multis postea improbatur, quia[a] non eo loco res tanta, quae magni temporis esset capax, absolvenda fuisset, eoque conatus illi seu institutum equestre omnino dissolveretur, adversariis data ista occasione laetis, equitibus autem ob taedium dilapsuris. Prior tam a senatoribus reliquis, quam palatinatibus universis accepta et ei negotio Cracoviensis[3], Sandomiriensis, Łenciciensis Palatini designati, ab equestri ordine Sandomiriensis[4] Bełzensisque[5] Praefecti, Płocensis Iudex[6], Stanislaus Pryemius et ipse Sennicius equestris Marschalcus, qui ista die eadem conscripturos se et crastina die in medium relaturos receperunt.

Ad hunc modum consessu dissoluto et quibusvis in stationes discedentibus, Petrus Choinius[b] cum Sigismundo Corsbacho equester, nullo habito comite, Medirecensi Castellano[7], currui iam insidenti et cum magno comitatu proficiscenti, obvius factus est, sic ut currum ipsum paene attingeret.

---

[a] O: quod. [b] P *ma błędnie* Choinicius, *gdyż był to* Piotr Chojeński.

[1] Jan Kostka. [2] Jan Sierakowski. [3] Piotr Zborowski. [4] Andrzej Firlej. [5] Jan Zamoyski. [6] Grzegorz Zieliński. [7] Andrzej Górka.

Ad hunc inimicum veterem sibi oblatum, quocum etiam antea certamine congressus fuerat, dum Castellanus e curru prosiluisset, Choinius quidem, dum subito tergum verteret aliquotque sclopetis a Castellani servis (cui etiam Stanislaus Comes Gorcanus, frater, cum amplo comitatu praesto affuerat) sine offensa peteretur, a frequentissimo multitudinis concursu exceptus est, aliis hunc Castellanum interemisse, aliis speculatorem ex peregrino Italico habitu exclamantibus. Itaque is multis petitus iaculis, succumbente ad extremum equo, paene trucidandus in Castellanum Biecensem[1] incidit, cuius opera a foeda caede liberatus tunc fuit; Gorcani comites, quia[a] equitatu tum fere caruissent, nequaquam hunc persecuti sunt. [b]Ceterum Corsbachus a Medirecensi quaesivit, quandoquidem iussu eius sclopeta emissa in se immeritum suumque socium essent, an aliquid hostile deinceps sibi machinaretur. Respondit is se quidem a Corsbacho cognato suo iniuria affectum, dum cum hoste suo Choinio in se impetum fecisset, servos suos adversarium suum secutos; Corsbacho quidquam se sinistri machinatum, si quidpiam moliturus esset hostile, denunciaturum fuisse militari more, quo praesentiam suam a periculo quovis praecavisset[b].

VII. Id. Dec. *[7. XII.]* c o n d i t i o n e s indigenae regi proponendae, a deputatis conscriptae, absente Palatino Sandomiriensi[2] recitatae sunt. His cavebatur, ut is legibus omnibus priscis atque pridem statutis ita obtemperet, uti ex eorundem praescripto constat; bonis regiis ita dispenset, ut eadem non nisi bene de Republica meritis cumque consensu ordinum distribuat; filii regii ne superstite patre quidpiam possideant praeter haereditarias seu patrias eiusdem facultates; rex ipse non amplius, quam centum florenorum milibus possessiones acquirere queat; si quid iure belli hosti eripiat, eo non aliter, quam ex ordinum consensu posteritatem procuret; dignitatibus ullis consanguineos afficiat, quam quas Respublica concedat; affinibus seu cognatis ullis[c] suis cum quoquam intercedentes lites iuridicae imprimis a iudicio iuxta legum praescriptum decidantur. Eae leges per Lublinensem[3] Bełzensemque[4] Palatinos et ex satrapiis singulos ab nobilitate ad adversarios missae commendataeque sunt eo proposito, uti iis tandem acquiescerent Piastumquae regem legerent. Sed illi obstinato consilio pars frigide ista excipiebant, [d]pars temerario discessu missa faciebant[d].

Dum eius morae equestrem ordinem pertaeduisset, missis e medio sui nonnullis ex adversariorum numero senatores reliquos acciebant, qui iam tandem secum regem indigenam nominarent, eos nimirum, qui eiusdem essent

---

[a] O: quod. [b—b] O *zamiast ustępu* Ceterum Corsbachus — praecavisset *ma następujący ustęp*: Ceterum Corsbachius cum a Medirecensi quaesivit, cur in se, qui nihil tale esset meritus, sclopeta emitti mandaret, responsum id ab eo tulit: »Hostem«, inquit, »peto meum, quo tu, etiamsi mihi sis sanguine iunctus, uteris familiariter«. Quod quidem Medirecensis factum indignissimo animo tulisse Corsbachium facile apparebat. [c] O *niema* ullis. [d—d] *W* P *opuszczono* pars temerario discessu missa faciebant.

[1] Stanisław Szafraniec. [2] Jan Kostka. [3] Jan Tarło. [4] Andrzej Tęczyński.

sententiae. Hi priusquam acciti venissent missi illustres legati Sandomiriae[1], Siradiae[2], Podoliae[3] Ravaeque[4] Palatini et ex nobilium parte Maioris Poloniae Generalis[5], Sidłoviensis[6], Crepicensis[7], Casimiriensis[8] Livensisque[9] Praefecti Christoforusque Zborovius. Senatorum nomine Costca admonuit, ne discordibus animis regem eligerent, consilia sua si iustiora aestimarent, ad salutaria aliqua remedia recurrerent; cum adversarii eas reprobarent, rationes vero suas tuerentur ex ea porro utrorumque temeritate funestum rerum exitum existimarent[a]. Itidem a nobilibus Firleius disseruit ad concordiam invitans, ad suumque candidatum sollicitans et, ne suos illos commilitones despicerent, admonens, quandoquidem iis invitis neutiquam rex creari posset. Ad haec Sennicius nobilitatis Marschalcus respondit nulla se negotia eius rei[b] salutaria cernere in illo adversariorum obstinato proposito, nulla salubriora remedia offerri posse, quam quae iam in scriptis data essent, quae adeo iusta regnoque commodissima frequentiam illam consentientium equitum et quorundam senatorum comprobarent, sic ut aequitatis pondere et suffragantium numero multo adversariorum conatus praecellant. Habiti deinde ultro citroque sermones, Cracoviae vero Palatinus[10]: »Per interregni«, inquit, »tempus, ubicunque Respublica conventus theatrum fieri vult, me interesse oportet, sic et hoc loci, ubi frequentissima Regni pars convenisset, me eam ope iuvare decet, Rege exsistente eiusdem lateri assidere teneor. Igitur ne quis miretur alios collegas me deseruisse; quandoquidem non sit inusitatum castellanos senatorii ordinis viros quandoque terrarum nuntiis, qui ex nobilitate constant, interesse, quid vetat praesenti tempore me confratribus nobilissimis viris assistere, quorum consensus, non vero splendidum genus regem Polonum edit, unde et indigena eorundem voluntate rex electus cuilibet ex qualibet maxime sublimi gente par est futurus. Obtestor vos, miseremini tandem patriae libertatisque vestrae; neque enim consessus noster aliquibus vesanis practicis laborat, cum eum poscat regem, qui nondum in ore sit, qui nullatenus corruptionibus vigeat. Hoc creato, quid amplius restat, quam opima nos pace domi nostrae perfrui? Iam agite, maximae hominum suffragantium frequentiae assentimini, quo exemplo Henricum pridem elegeratis«. Safranecius adiecit, ne id animos adversariorum stimularet, Evangelicae religionis regi indigenae minime fauturos, concordiae quippe causa perfecturos, ut non alios, quam Romani[c] Catholici ritus nominarent Regno aptum indigenam. Quaesiit demum Sennicius Marschalcus, si isthaec non succederent media, quae tandem alia illi depromerent? Respondit Palatinus Sandomiriensis, cum nec rationes nec pluralitas valeret, sortes ineundas esse. Abeuntibus re infecta legatis ab equitatu Stanislaus Pryemius cum

---

[a] O: considerarent. [b] O: media eius negotii. [c] O *ma po* Romani, vel ut vocant.

[1] Jan Kostka. [2] Olbracht Łaski. [3] Mikołaj Mielecki. [4] Anzelm Gostomski. [5] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [6] Jakób Secygniowski. [7] Mikołaj Wolski. [8] Mikołaj Firlej. [9] Mikołaj Radzimiński. [10] Piotr Zborowski.

nonnullis collegis ad adversarios missus, qui referret, nulla ratione suam partem illorum proposito assensuros, cum aperta temeritas, qua obducti nullis sanis consiliis locum darent, istos proderet. Isti deliberaturos se pro futura luce dixerunt responsumque certum et eis maxime tempestivum promiserunt.

VI. Id. Dec. *[8. XII.]* equestri ordine summo mane in consuetum locum conveniente, frustraque adversariis praestolatis et binis ad eosdem nuntiis missis, qui hesternum promissum ab iis extorquerent, advenit tandem, non promissa expediturus, sed tum demum suffragium, quod nondum publice praestiterat, laturus Podoliae Palatinus[1], quem Sandomiriensis[2] ac Siradiensis[3] Palatini necnon Leopoliensis[4], Polanecensis[5], Praemysliensis[6], Camenecensis[7], Sanocensis[8] et Cechoviensis[9] Castellani et plerique ex illa nobilitate illustriores comitati sunt. Is expedite indigenam uno populorum consensu commendatum approbat, sed regem non pietate solum imbui debere affirmat, verum qui velit, possit noritque apte imperare; in Piasto porro praeter pietatis speciem nihil commendat, sed Polonos eo egere rege demonstrat, qui aliquanto sit ceteris excellentior ac sublimior, cuius familiae Deus Maximus abunde iam summam successuum, posteritatis ac regiminis benedictionem declarasset et qui affectos proprios scite regere norit; ex Piastis optandum magis quam sperandum eiusmodi dotibus praeditum regem asserit. Caesarem impense commendat, sperans hunc Polonorum petitis ita indulsurum, ut eorum gratią Regnum sit suscepturus, quamvis id aperte non ambierit. Cuius si quis incommoda seu defectus maximeque valetudinis commemoret, hos quidem ingens commodorum pondus praecipueque tot virtutum excellentium theatrum superare, qui Mosco Principi pace et amicitia iam dudum inita sit addictus, qui Tartaros bello sit facile superaturus, Prussiae controversiam terminaturus. De Piasto in regem creando ob solam nostrorum hominum impotentiam et discordiam summopere ambigit. Ceterum odium istud in domum Austriam ardenter conceptum, ferventi illi priori electioni in Henricum Regem collato studio comparat, qui tunc temporis nequaquam adeo notus nostratibus esset, uti Caesar sit notissimus. Quapropter apprime consulit, ut oratores Caesaris convenirentur, num is velit Polonis imperare quasve obtinendi Regni afferent eius nomine conditiones. Persuadet insuper, ut posteaquam priore Henrici electione, dum eundem vituperasset et effectu illa vituperatio veritate esset comprobata, nunc quoque laudi Caesaris, veluti effectu verissimae, summum locum Poloni concederent. Haec atque alia multa tum Palatinus cum dissereret et ad vesperum fere orationem extraheret, taedio ceteri affecti, morae dumtaxat protrahendae studio ista fieri arbitrabantur. Igitur missi tertii ad adversarios nuntii, qui ad promissa hesterna praestanda hortarentur docerentque equites libertatibus suis fretos electionem regis cum

---

[1] Mikołaj Mielecki. [2] Jan Kostka. [3] Olbracht Łaski. [4] Stanisław Herburt. [5] Zygmunt Czyżewski. [6] Stanisław Drohojowski. [7] Hieronim Sieniawski. [8] Jan Herburt. [9] Stanisław Tarnowski.

iis, qui ex senatoribus idem sentirent, continuaturos. Interim dum nuntii revertuntur, litterae a Senavio Campiductore missae legebantur, quibus de adventu Tartarorum instituto in Podoliam certiores cunctos reddebat.

Advenere tandem ab adversariis (qui absente Podoliae Palatino de responso dando consulere nolebant) nuntii: Płocensis Episcopus[1], Palatinus[2] et Castellanus[3] Trocensis et Summus Regni Marschalcus[4]. Priusquam isti perorassent, Russi per Deum Optimum hos precati sunt, ne cervicibus eorum talem regem imponerent, qui fatali exitio sit eis futurus. Tum Płocensis Praesul summum suorum dolorem commemoravit, quem ex discordia haurirent, quam nisi solum divinum numen componat, actum fore de Polonia affirmavit; responsum promissum quia[a] non dedissent, Podoliae Palatini[5] absentiam in causa fuisse asseruit petiitque, ut ad crastinum diem reiiceretur id negotium, interim vero ut concordiae media inveniantur et tandem ab equestri ordine de nomine Piastus edatur. Morae protractae causam equitibus imputavit, quia post absoluta per senatores intra quadriduum suffragia et nominatos candidatos, isti, duorum hebdomadum spatio elapso, nondum de nominando aliquo convenissent. De Czausio Turcico legato retulit iratum hunc audientiam flagitare, cui audiendo deputatos in crastinum diem eligendos et ad senatum mittendos censuit. Ad haec Sennicius respondit: »Quandoquidem nos importunis monitis ad nominandum indigenam regem urgetis, crastina die id iuvante Deo auspicabimur, ea tamen lege, ut et vobis invitis de nomine editum ac electum nequaquam simus deserturi«. Czausium in aliud tempus reiiciendum censuit[b].

V. Id. Dec. *[9. XII.]* in equestri consessu per rumorem iniectum est Archiepiscopum Gnesnensem eadem die regem renunciare velle, proinde ad Summum Regni Marschalcum missum est, uti eiusmodi renunciationi obstiteret, ne ad effectum perducatur. Interim consultatum, num eiusmodi praeceps renunciatio alicuius sit valoris futura, quae sit a consensu equitum aliena. Ad haec nonnulli et horum maxime Bełzensis Praefectus[6] ex chronicis demonstravit citra cunctorum voluntatem Archiepiscopi vocem inanem fore auram, cui equitum constans in proposito perseverantia facile occurrat. Dum de his disputatur, a Marschalco Regni relatum responsum, quo significabat sibi de illa renuntiatione quicquam constare, sed si eiusmodi aliquid eveniat, se munus suum ita expediturum, uti senatus voluntas atque auctoritas, cui obsequentissimus sit et ex cuius arbitrio penderet, postulaverit.

Sennicius post haec, qui Marschalci vice apud nobilitatem fungebatur, proposuit, ut cum hesterna die iam nominationem regis sui inchoaturos se polliciti essent, id imprimis providerent, ne nominatio ista plus contemp-

[a] O: quod. [b] O: petiit. [c] O: ne ita ad.

[1] Piotr Myszkowski. [2] Stefan Zbaraski. [3] Ostafi Wołłowicz. [4] Andrzej Opaliński. [5] Mikołaj Mielecki. [6] Jan Zamoyski.

tus et ioci, quam ponderis et gravitatis haberet, quadoquidem nemo Regnum sit suscepturus, cui distractum vel incerto modo foret delatum, vel qui certa fideiussione et sponsione non foret comprobatus. Quare confoederationem inire censuit, cuius conscriptum exemplar perlegit, de qua cum in utramque partem disceptaretur, conclusum est priorem nominationem expediendam, nominato regi foedus astipulatum esse. Marschalci deinde Regni[1] et Lithuaniae[2] ad equitatum miserunt petitum, ut eam rationem inirent, qua arma omnis generis deponerentur et ex illo pacato et sanctissimo loco in hospitia remitterentur. Iam enim tum cuncti acerbum rerum exitum exspectantes, armis opertis aliis vestimentis scloppetisque utebantur, ne vim omnino aliquam perferre cogerentur. Itaque responsum est: flagitasse se multis modis a Marschalcis et senatu, ut multo ante auctoritate interposita illos coercuissent, qui inferendorum armorum in consessum illum ansam praebuissent, sed quandoquidem omnia sua petita in cassum abiissent, nec arma cessassent, immo in dies plura curribus etiam inveherentur, se omnino nullam vim passuros, nulla arma formidare enixurosque, ut salutem quisque suam commode tueri posset.

Advenere posta a Caesarianis legati: Episcopus Chełmensis[a] [3], Siradiae[4] Culmaeque[5] Palatini, Castellanus Culmensis[6], a Lithuanis Vilnensis[7] Trocensisque[8] Palatini et Castellanus Trocensis[9], praefationeque per Episcopum facta Vilnensis et Culmensis Palatini Lithuanorum et Prussorum omnium nomine affirmabant se indigenam regem aspernari, neque ulla ratione huic assensuros, qui sit cum summa peste atque dispendio Reipublicae coniunctus. Sed Vilnensis Palatinus, quod prolixe dissereret, screatu exceptus, Culmensis vero neque legati Prussici, neque palatini loco auditus est. Ita his contemptis, ad adversarios missi ab equitatu nuntii, qui constantissimam suam voluntatem testarentur et ullo pacto eorum candidato assensuros, suum vero iamiam nominaturos pollicerentur. Porro dum ad nominandum Piastum perventum esset, Paulus Uchanius nominatus Bełzensis Castellanus petiit, ut omisso Caesare Piastoque ad Moscum Principem, veluti medium utriusque sententiae, recurreretur, Piastum enim unanimi voce creari regem omnino desperabat. Huic Zamoscius respondit ei medio adversarios haudquaquam assensuros, Safranecius adiecit: »Si constanti nostro proposito desistamus et ad id medium recurramus, verendum esse, ne levitate nostra adversarii animati suo proposito atque candidato medium illud seu Moscum Ducem loco moveant superentque. Tandem Palatino Cracoviensi[10] datum suffragium. Hic imprimis eum nominandum Piastum docuit, qui sit Romanae religionis, ob devinctionem spiritualis (uti vocant)[b] ordinis. Nec de-

---

[a] O: Culmensis. [b] O *niema* uti vocant.

[1] Andrzej Opaliński. [2] Jan Chodkiewicz. [3] Wojciech Starożrebski. [4] Olbracht Łaski. [5] Jan Działyński. [6] Jan Dulski. [7] Mikołaj Radziwiłł. [8] Stefan Zbaraski. [9] Ostafi Wołłowicz. [10] Piotr Zborowski.

decori atque risui eundem obiici censuit, quod fieret, si nominatus hic deseratur, vel multi eidem obiiciantur. Ideo inconstantiam veritus aliquantum reticuit, nec de nomine hunc edere voluit, equitatu vero eam nominationem urgente suamque operam et constantiam offerente, Ioannem Costcam Sandomiriensem Palatinum pro suo retulit candidato, cuius virtutes et praeclara in Rempublicam merita, constantiam, labores summamque dignitatem, cum ipse veluti senatoriae sellae collega, tum universa omnino Respublica experta esset. Cuius etiam magnae opes et vetustissima principum regumque a prisco usque Piasto orta prosapia coniunx oriunda ad stabiliendam Regni excellentiam magno adiumento foret. Huic Andream Comitem Tęczynium Bełzensem Palatinum addidit, uter placeret, ut in regem eligatur. Huius verecundam adolescentiam, elegantissimos mores, acutum ingenium et illustrium maiorum vestigia, a quibus minime declinaret, recensuit, utrumque hunc praecedentibus regibus animi et corporis dotibus parem esse, conditionem, etsi aliquantum a regibus differre, verum quod eadem matre Republica progeniti sint, dignos esse eiusdem regimine, praesertim cum non nascantur, sed a Republica edantur Poloni reges illique dignissimi iudicentur, quos non genus neque alius aliquis splendor, non conditio, non spes, sed omnium ordinum Regni iudicium et consensus in sublime effert.

Secundum Cracoviensem Palatinum Sandomiriensis, cum et loco et tempori[a] suffragioque proximus esset edereque itidem sententiam cuperet, a cunctis vetitus est, quod unus iam ex candidatis esset. Cum vero munus illud abominaretur, nec ei assentiretur, nec hoc quidem ei permissum est; postea discedere, veluti candidatus, qui absens inter suffragantes esse deberet, cupiens, retentus est, sic ut neque abeundi, neque excusandi, neve suffragandi ei daretur locus. Bełzensis Palatinus pari modo suo iure tum uti prohibitus est.

Cracovienses postea equites, Posnanienses Calissiensesque, Ioanne Zborovio, Ioanne Ostrorogo Martinoque Lvovio ad Moscum, veluti concordiae medium, recurrentibus, Sandomirienses Podoliae Palatino[1] adiecto, Siradienses (Pstroconio excepto, qui aut media tentare, aut Siradiae Palatinum[2] annectere cupivit), Łencicienses, Palatino tamen solum Costcam per nuntium suum edente, Brestenses, Inovladislavienses, Dobrinenses, Russi, Volhynii, quamvis ante Mosco essent addicti, Podolii, Lublinenses, Melecio addito, iisdem duobus candidatis dabant nomina, Bełzenses per Paulum Uchanium nomina seu media potius[b], Moschum videlicet Principem, per Zamoscium Praefectum Bełzensem eosdem nominatos poscebant. Porro Zamoscius Tęczynianam familiam mirum in modum commendabat, virtutes constatiamque maiorum atque propagandae libertatis equestris studium curamque recense-

---

[a] O: tum temporis. [b] O *ma tylko* media *sam.* nomina seu media potius.

[1] Mikołaj Mielecki. [2] Olbracht Łaski.

bat. Eadem etiam omnia Gorcanorum Comitum genti ascribebat, quos si per religionem Evangelicam stetisset, pro candidatis edere se voluisse demonstrabat. Media aliqua tentari vetabat, quod eo modo tam iustissimi fundamenti iam initi rationes vaccillari infringique appareret, Medeae illius poeticae exemplo adducto, quae conspectum viri fugiens proprium filium necatum atque in particulas dissectum circa viam, qua prosequabatur maritus, obiecerat, ideo ut is aspectu atque miseratione facinoris distentus aliquantum de persequendo remitteret illaque elaberetur. Quod vero illam candidatorum tergiversationem vel excusationem attineret, hanc ita diluebat, quod nulli bono patriaeque amanti civi competeret Reipublicae deesse et turbulentissimo maxime tempore deserere, cum et nauclerus turbinum procellarumque tempore potissimum virtutem suam et industriam probare consuescat, Catonis etiam Romani viri gravissimi exemplo, qui tribunitium quondam munus vitando, dum discedens urbe Metellum factiosum hominem Romam tendentem obvium haberet, veritus, ne illum magistratum occuparet, reversus citra animi sententiam honorem illum ambiverat. Płocenses deinde Masoviique iisdem duobus candidatis assensi sunt.

Advenit interim a Caesarianis Laurentius Goslicius cum quibusdam aliis, referens ex pugillari libello, adversarios permittere equitatui Piastum nominare, ea tamen lege, ut isti quoque moderentur censeantque, num persona ista Regno apta videretur, neque tamen ab Austria domo ulla ratione sint discessuri.

Continuatis demum votis Podlachenses, Ravenses et Sochacovienses illis ipsis candidatis astipulabantur. Tanto igitur tamque subito a cunctis Poloniae palatinatibus in duos facto consensu, qui gubernando ei Regno idonei ducerentur, Castellano Medirecensi[1] ea provincia mandata est, ut cum nonnullis, Biecensi videlicet Castellano[2] et aliis ei negotio delegatis, adversarios adiret tantaeque concordiae admoneret peteretque, ut horum alterutrum deligerent regem seque eundem comprobaturos affirmaret. Nec mora Gorcanus Comes cum collegis iussa explet, praedictis annectens, quantum iniretur apud equites concordiae studium, quam incorrupti neque conducti animi, quam apertus sincerusque in suae gentis viros consensus, peregrini mentione omnino sublata. Verum ne haec quidem protervas emollierunt mentes; Caesariani crastina die ad ea se responsuros receperunt.

IV. Id. Dec. *[10. XII.]* concurrunt undique summo mane infesti iustisque armis induti non minus equites, quam pedites in locum consuetum. Cuius rei cum exitus formidabilis videretur, missi ultro citroque legati sunt, qui ad deponenda arma sollicitarent, qui utrinque, dum uni alteros primos amovere arma vellent primique id praestare detrectarent, nil effecerunt.

Palatinus deinde Sandomiriensis[3] suo et Bełzensis Palatini[4] nomine consensum illum hesternum, quo sese equites insignivissent, modestis-

[1] Andrzej Górka. [2] Stanisław Szafraniec. [3] Jan Kostka. [4] Andrzej Tęczyński.

sime excepit, ita quidem, ut nec ambire, neque detractare tantum munus delatum videretur. Monuit nihilominus, ut cum adversi contrariae partis animi nihil aliud, quam summum discordiae funestique exitii iudicium prae se ferrent, deputati ineundae cum adversariis salutaris concordiae gratia deligerentur seorsimque eius negotii causa recederent; cuius rei praeficiendae sese medios seu arbitros obtulerunt. Id eis concessum est.

Interim Cracoviae Episcopus[1] equites adiit et ob aegritudinem hesternam suam absentiam in senatorum ordine excusavit, quae tum etiam maiorem ei morbum conflaret ex summa et inusitata siccitate atque ex hac ingenti pulveris per ventorum procellam commotione, quae pene unius ab altero aspectum prohibuisset. Quacunque tandem sanitate pro suo in Rempublicam amore salutaribus mediis se maxime studere declaravit, utrinque temerariam propositorum tenacitatem reprehendit, quibus omissis Caesarem ipsum pro medio intrusit, qui senio confectus haudquaquam longaevae aetatis esset. Nunc porro electo eo id diligentissime et sacrosancte firmandum censuit, ut defuncto isto non alium, quam suae gentis hominem creandum regem quisquam praesumat. Moscum Principem pernegavit pro medio assumendum, quia[a] molem Turcici belli traheret, nec Regnum appeteret, nec verisimile esset, num Regnum oblatum susciperet. Sueciae Regem Transylvaniaeque Principem eodem loco posuit, quia[a] neuter horum in obtinendo Regno cum Caesare concurrere cuperet. Haec referente Episcopo nemo equitum repertus est, qui aliquid concederet, quolibet non minus animo quam manu ad tuendum suum propositum promptissimo exsistente.

Missi dehinc ad Caesareos oratores Castellanus Małogostensis[2] et Bełzensis Praefectus[3] persuasum iisdem: quantis periculis Caesarem obiicerent, quod citra mandata atque voluntatem eius artibus suis Regnum ei conciliare studerent, quae artes schismatis Regni Poloniae atque internecionis magnae Christianorum partis causae evidentes essent, quandoquidem cernant maximam Regni partem vitam omnino devovisse, ne Caesar aut Austrius quispiam in regem crearetur, tantum vero honorem non peregrinae, sed suae genti potissimum deferre velle. Ad haec responderunt oratores: Caesaris familiaeque Austriae moris esse Christianorum concordiae studere, eam Polonis devincendis quoque curam suscepisse atque a Deo Summo expetere, ut hi perpetuo concordes maneant. Caesaris electionem in regem quod attineat, non hunc eiusdem tam esse cupidum quam voluntati electorum commodi Christiani gratia obtemperaturum.

Ceterum dum Sandomiriensis[4] Bełzensisque[5] Palatini deputatorum functi

---

[a] O: quod.

[1] Franciszek Krasiński. [2] Krzysztof Lanckoroński. [3] Jan Zamoyski. [4] Jan Kostka. [5] Andrzej Tęczyński

officio apud Caesarianos essent, [a]miserunt isti petitum, ut senatores illi, qui nobilitati interfuerant, ad se venirent, sed hos a se discedere equites vetuerant[a], quia quorsum discessus ille fieret ignorarent temeritatemque adversariorum aspernarentur ac metuerent, ne istis praesentibus renunciationem meditatam sui regis maturarent. Id quidem placuit Kostcae Tęczynioque Comiti Safranecium et Andream Firleum addere; illinc Cracoviensis Episcopus[1], Podoliae Palatinus[2], Casimiriensis[3] Sidłoviensisque[4] Praefecti eidem negotio adiecti. His mediorum ineundorum cura commissa uterque consessus solutus est.

Postridie *[11. XII.]*, qui Domino sollemnis fuerat, per deputatos hesternos res inchoatae tempus dumtaxat extrahebant, neque ad certum aliquem finem perductae sunt, sic ut vanissime cura illa diesque abiisset.

Prid. Id. Dec. *[12. XII.]* sub ortum solis equester ordo universus senatoresque sui itidem servis, equis, armis, scloppetis quam maxime instructissimi non locum solum intra fossam consistentem, sed magnam camporum partem compleverunt. Ad quos cum Summus Regni Marschalcus[5] veniret et ad deponendum bellicum apparatum hortaretur illamque funestam ostentationem etnicis quidem intuentibus solatio, Polonis vero exitio summo futuram detestaretur, Cracoviae Palatinus[6] respondit: expedire, ut suos asseclas potius ab eiusmodi proposito averteret, qui ad talem apparatum sibi nudius tertius causam praebuissent et nunc etiam non haidonibus tantum hominibus barbaris abundarent, verum artifices quoque omnis generis, ita ut civitas Varsaviensis plane iis egeat, corrasissent, quo copiis terribiles sibi fierent, et ex praetorio etiam Varsaviensi bombardas, paulo tormentis minores, acceptas in campum eduxissent, ut terrore ac vi sibi praecipuum liber-

[a—a] O *zamiast zdania od* miserunt isti petitum *do* equites vetuerant *ma następujący ustęp* petiit Summus Marschalcus a Sandomiriensi et Bełzensi Palatinis: »Quandoquidem«, inquit, »candidati estis ab ordine equestri nominati, essetis ne tanti, ut periculis, quae huic Regno imminentur, possetis occurrere? Videtis enim Rempublicam nostram ab hostibus undique esse circumdatam; quandoquidem cum Turca incerta pax nobis sit, a Tartaris crebre incursiones agrorumque vastationes fiant, in Livonia non solum Moschus, verum etiam Suecus arces ditionis nostrae occupet, Germanos quoque ea electione infensissimos nobis hostes reddemus, ita ut nihil praeter bellorum tempestates huic Regno videam impendere. Praeterea domestica licentia, regiae dignitatis contemptus; habeatis igitur ista prae oculis atque inde, si tanto muneri satisfacere poteritis, iusto iudicio perpendite quidque hac in re visum fuerit, in senatu sententiam dicite«. Ad haec Summo Marschalco Palatinus Sandomiriensis: »Si id publico nomine a me sciscitaris, respondebo, si privato, non teneor respondere, nisi forte id amice a me quaesiveris«. Cumque Regni Marschalco universus ferme senatus assurgeret, respondit se quidem imparem sibi videri, qui tantum onus ferre posset, iudicio tamen ordinum se id relinquere. Miserunt isti petitum, ut senatores illi, qui nobilitati interfuerant, ad se venirent, significabantque Palatinum Sandomiriensem Bełzensemque fateri se vix tanto oneri pares esse posse, quamobrem petebant, ut Caesaris partes sequerentur, sed cum de candidatis subticuissent, senatores hos, qui ipsis aderant, equites discedere a se vetuerant.

[1] Franciszek Krasiński. [2] Mikołaj Mielecki. [3] Mikołaj Firlej. [4] Jakób Secygniowski. [5] Andrzej Opaliński. [6] Piotr Zborowski.

tatis fundamentum, liberas scilicet eligendi regis voces opprimerent. Cui funestissimo consilio se obviam totis viribus ire, non quidem barbaris aut infamibus copiis armatos, verum civibus fratribusque paris conditionis, illustri genere ortis, non mercede conductis, sed pro patria libertateque et gloria immortali mori etiam paratis, invicem fultos. Quod si inimici suos illos mercenarios abigant et arma abiiciant, se quoque eadem deposituros. Discessit cum hoc responso Marschalcus denuoque reversus, retulit partem illam comitatum armaque dimittere velle, si isthaec prior idem faceret, verum equites veriti, ne post deposita arma solutasque copias adversarii renunciarent regem eaque de re quaesito Marschalco, nec tamen certum responsum referente, ad id adduci ullo pacto potuerunt.

Abeunte Marschalco Safranecius plenus lachrymis per Dei Maximi numen obtestatus est: ut ad media tandem aliqua res perduci posset suasitque ad adversarios mitti legatos, qui hortarentur, ut posteaquam eorum subiectum (ut sic dicam) ullatenus mentes nostras occupare queat, neque nostro illi assentiantur, a suo tandem illi, videlicet domo Austria, recederent nosque non mordicus nostro adhaesuros testarentur, id unum perficerent, uti uno eodemque ore et animo rex quispiam crearetur. Placuit ea sententia et cum Ioanne Zborovio missus ipse Safranecius; qui cum ista adversariis persuasissent, illi responderunt non integro se adhuc consessu constare, absentes enim Lithuanos nondum advenisse iamque magno comitatu stipatos appropinquare; cum isti venirent, de iis se consulturos. Archiepiscopus porro praesentibus legatis asseverabat se armorum copia terroreque prohiberi, quominus meditatum perageret facinus ideoque ad id perficiendum commodiorum locum, mutato isto consueto, quaesiturum. Haec cum equitibus referrentur, plena omnia cunctactionis dolique omnes censebant sermoneque Archiepiscopi stimulati, denuo ad hos miserunt, ne alio loco, quam usitato, publicato, autentico, pace publica confirmato, electionem regis continuare auderent, verum [a]nefando consilio animisque pravis[a] obstinati, parvo interiecto temporis spatio, invicem assurgentes, loco isto fossa munito relicto, in civitatis diversam partem, stabula regia versus, in obscurum ac ignobilem locum secesserunt. Secessionis causam eam referebant, quia armatis cedere se in quietiorem locum maluissent, cum invicem sese ferre utrinque non voluissent. Ceterum secedentes, [b]ordinibus ex plebeia atque sordida artificum fece explicatis (perpauci enim nobiles conscii affuerant)[b], in vicinia curia Novomesciae Russocii Naclensis Castellani, dudum defuncti, viduae coniugis consedere, curia ipsa tormentis bombardisque communita. Consessu facto, Lithuani proceres assurgentes ab Archiepiscopo petierunt, ut tandem renunciare regem pergeret, sed Sandomiriensis[1] Podoliaeque[2] Palatini ac Summus Regni

a—a O *niema słów od* nefando *do* pravis. b—b O *niema słów od* ordinibus *do* affuerant.

[1] Jan Kostka. [2] Mikołaj Mielecki.

Marschalcus[1] magno conatu obstiterunt, Archiepiscopum a proposito magnis rationibus avertentes. Ratio tam temerariae renunciationis palam ferebatur, quod Caesariani oratoribus Caesareis conscientiam honoremque et animam etiam obstrinxissent se Caesarem in regem suum creaturos. Igitur obices illi, quos nominavimus, praeposteri et fatalis negotii una cum Leopoliensi[2] Sanocensique[3] Castellanis ad equites missi sunt.

Et horum primus Sandomiriae Palatinus adversariorum consessum ita excusabat, ut nullatenus eos priores partes sibi supra equitatum arrogare asseveraret, quorum discessus ne suspitionem quampiam contraheret. Podoliae Palatinus Caesarem tenacissime commendabat, ut eundem regem crearent singuli, quem si metuerent, ut legibus atque conditionibus quam arctissimis vincirent. Huic Bieicovius Praemysliensis Dapifer respondit: conditiones, quas memorasset Palatinus, infirmas omnino censeri, Henrici Regis exemplo, qui etsi durissimis legibus astrictus esset, a nonnullis tamen ita impudentissime resolvebatur, ut alii se insciis leges illas obsignatas, alii Reipublicae easdem perniciosas assererent, alii ad concordiam demum ineundam hortarentur. Tum Sennicius nobilitatis Marschalcus: »Quam«, inquit, »frequentiam tanti consessus videtis, nemo ex ea restat, qui vitam profundere non sit paratus, ne vester iste Caesar nobis imperet«. Hunc cuncti ingenti clamore edito exceperunt, eo signo sermonem istum approbantes; [a]qui clamor latissime per campos diffusus ad aures usque Caesarianorum pervenerat adeoque hos perculserat, ut, nefario proposito quemadmodum dicetur innixe pessimeque sibi conscii, iamiam se opprimendos ab equitibus, facinus eorum compertis censentes, fugam pararent[a]. Acclamatione finita Podoliae Palatinus Deum vivum adiuravit, asserens neminem cum maiore Regni commodo fore regem, praeter ipsum Caesarem, quod se neque donis, neque promissis, neque practica perductum affirmare alio iure iurando comprobavit. Odium illud publicum in Caesarem conflatum simile esse asseruit publico illi studio favorique, quem prima electione in Henricum cuncti contulissent; uti vero illum cum summo Regni periculo coniunctum fore praedixisset idque re ipsa verum apparuisset, ita huius odium, si in favorem vertatur, magno Reipublicae commodo fore asseveravit. Hoc dicto genubus in terra procubuit, obsecrans per Deum Optimum, uti tantis malis occurreretur tandem et ad saniorem mentem rediretur; Turcicum bellum si metueretur iamiam de eodem consilium iniretur, pace bellone hostis ille esset petendus. Miserabilem illum tanti viri habitum vocemque plorans Safranecius excepit petiitque, ut medium aliquod eius discordiae, quod esset ex re communi proponeret. Hic velut desperabundus, nullum se nosse obtestatus est, praesertim in tanta adversae partis temeritate, qua suae sententiae tantopere inhiaret; igitur veluti praesens naufragium miserabiliter deplorans multis lachrymas excitavit.

---

a—a O *niema słów od* qui clamor *do* pararent.

1 Andrzej Opaliński. 2 Stanisław Herburt. 3 Jan Herburt.

Ita dimissi legati, priusquam ad suos rediissent, instante Vilnensi Castellano[1], maximo silentio inter adversarios facto, Archiepiscopum Gnesnensem Maximilianum II Caesarem Romanorum Regem Poloniae appellasse resciverunt, cum iam sol paene occumberet, ea nempe hora, qua ante triennium apud eandem civitatem, altera Vistulae parte, Henricum Andegavensem Principem contra multorum consensum temulenter renunciaverat. Ceterum appellato in regem Caesare multi nobilium consessus eiusdem diversum sentientes et indignitate rei permoti adversam edebant vocem. Nec fuit vel senatorum aliquis, vel equestrium hominum, qui verba Archiepiscopi vel signo vel voce aliqua comprobaret, immo metuentes cuncti, ne equites resciscentes vim sibi inferrent, sine ordine, quo quisque potuit, fugitivi evadebant. Unus Archiepiscopus tanti facinoris patrator cum Płocensi Episcopo[2] ingressi fanum[a] hymnum Deum laudantes occinebant, ita tamen ut canendi titubatione non obscurum timoris iudicium prae se ferrent. Legati rei indignitate offendi videbantur imprimisque Marschalcus[3], de quo non mediocris spes concipiebatur sententiae immutandae, sed effectus postea docuit, consulto illam missionem legatorum factam fuisse, seu ne renunciationi illi contradicerent, seu ut dum legatione equites distinerent, alii meditatum facinus peragerent, quo scilicet legatio maiorem conceptae quidem, sed imperfectae renunciationis fidem apud eos facerent.

At equites tantum facinus comperti, indignitate atque contumelia illa commoti, haud secus ac si iam aeternae servituti addicerentur et multis iam discessum parantibus Stanislaus Comes Gorcanus impavidus, parvi quidem corporis, sed ingentis animi vir et constantissimus libertatum patriarum protector: »Ne«, inquit, »despiciatis animos, equites. Non modicum intervallum elapsum est, ex quo tot labores, tot sollicitudines, aerumnas sumptusque perfertis humerisque adeo vestris Rempublicam gestatis, nec aliorsum curae studiaque omnia vestra spectabant, quam ut labentem Rempublicam ad meliorem statum redigeretis. Quid! an immemores libertatum laborumque domos dilabemini? Enimvero si liberas creandi regis voces, quae sunt praecipuum legum vestrarum fundamentum, impotentia vestra amiseritis, an non pudebit ad amicos, penates, coniuges liberosque redire, qui, quod compertum discessum vestrum isthuc habuissent, virtuti vestri confisi domi sese continuerunt? quorum aestimationem magnopere falletis, si extremo eos servitutis iugo addixeritis, domosque reversi non quidem tot aerumnarum finem conciliabitis, immo re infecta ex comitiis istis abeuntes idem praestabitis, quod praestant illi, qui proelio acerrimo confecto, non vi fracti, sed metu aut ignavia labefacti, hosti victoriam plenam relinquunt. Agite! animo atque consilio vobis opus est. Non diffidite imprimis uxores liberosque ac familiares vestros vota ad Deum Maximum pro vobis fundere concivesque animos

[a] O: templum.

[1] Jan Chodkiewicz. [2] Piotr Myszkowski. [3] Andrzej Opaliński.

vestros, quidcunque tuendae libertatis causa sanxeritis, gratissimo accepturos animo. Praesenti vero negotio quam iustam habeatis propositi vestri causam considerate: aequales genere vobis sunt hostes, multitudine multo impares dignitateque, si sinceritas vestra cum eorum conatibus conferenda sit, minime comparandi, qui adversus consuetudinem legesque infestis animis armatisque corporibus, adversus voluntatem vestram loco obscoeno regem tyrannum super colla vestra iniciunt infinitasque barbarorum immicitias attrahunt, quae, si viri esse perrexeritis, tot tantorumque virorum, quibus abundatis, viribus consiliisque facile refringetis, aliquot dumtaxat diebus ei negotio insumptis. Ego, quantum industriae viriumque in me est, eas omnes cum vita ipsa vobis patriaeque voveo, confidens singulos pro amore studioque in patriam eadem praestituros«. Iis verbis adducti universi ita confirmati sunt, ut periculorum immemores cuncta se pro salute sua perlaturos promitterent, iam vero prorsus exhausti sumptibus, ad aurum, argentum moniliaque mercatoribus ac Iudaeis oppignoranda festinarent.

Id. Dec. *[13. XII.]* Caesariani patrati facinoris sibi conscii, haudquaquam tantum animorum habuerunt, ut in patentem campum progredi auderent, ideo in curiam seu arcem congredi portasque peditibus munire occeperunt. Equites in consuetum locum magna frequentia convenerunt. Castellanus Małogostensis[1] pridie ad utrumque Regni Marschalcum[2] missus, id responsi retulit: Opalenium adverso animo hesternam renunciationem Caesaris accepisse, nosse tamen, qui locus consulendi sibi competat, nimirum in medio senatus daturum porro operam, ut res universa ad concordiam perduci queat. Zborovius vero Aulae Regiae Marschalcus eidem respondit: se, uti hesternae renunciationis ignarum, de renunciato rege nil omnino scire, ad hos autem, qui insigni iniuria affecti essent, venturum et non solum consilio, sed et salute eosdem adiuturum.

Sandomiriae Palatinus[3] advenit ad equites et cum suo tum Podoliae Palatini[4] nomine animum suum sic declaravit, ut candida optimaque mente se ad hos legatos venisse testaretur, de praepostera Caesaris appellatione nil plane comperti habentes. Huic fide data ad Podoliae Palatinum Summumque Marschalcum et Herbortos Castellanos[5] missi legati, qui expiscarentur, an consensu horum hesterna renunciatio facta esset et num eidem assentiantur. Podoliae Palatinus in arce non est offensus, Marschalcus dixit se renuntiationem praescivisse, nam cum legatione functus ad equites abiret, nuntiatum huic fuerat Archiepiscopum ante solis occasum Caesarem regem appellaturum. Porro Archiepiscopo quidpiam tum ad ea loqui volente, unus legatorum Martinus Lvovius scloppetum, quod prae manu fuerat, in hunc dirigere cupiens: »Comprime«, inquit, »scelerate senex vocem, neque enim tanti es, quantum periculi toti Regno insano scelere hesterno

---

[1] Krzysztof Lanckoroński. [2] Andrzej Opaliński, Andrzej Zborowski. [3] Jan Kostka. [4] Mikołaj Mielecki. [5] Stanisław, kasztelan lwowski; Jan, sanocki.

contraxisti« Herborti quidquam responsi dare volebant, quia[a] multos senatores tum absentes asseverassent[b]. Varsavienses cives postea equitatum adiere purgantes sese, quia Caesarianis bombardas nequaquam accommodassent. Hos Masovii equites confirmarunt mandantes, ne a cetera nobilitate, cui omnis Masovia assentiretur, dissentirent. Missi deinde sunt ad Caesaris oratores Castellanus Zarnoviensis[1], Sandomiriae Praefectus[2] et Martinus Lvovius monitum, ne quidpiam cum adversariis in publicis negotiis conferre auderent, quandoquidem ea omnia absque suo consensu, qui parte maxima constarent eorumque proposito essent contrarii, nullius forent momenti.

Interim Sennicius equestris Marschalcus hesterni negotii indignitatem exaggerans monuit, uti animadverterent equites, si hesterna Caesaris appellatio comprobanda sit, de cunctis libertatibus actum iri. Commemoravit Lithuanos, qui tot Polonorum beneficiorum, quibus in societate legum, libertatum dignitatisque adsciti essent, ingrati tantae discordiae auctores essent, qui invitis equitibus regem imponere conentur, quem in Lithuania dudum elegissent. His porro plerosque Polonorum, cum in aliis negotiis, tum hoc quoque extremo malo operam suam studiumque offerre. Huic periculo quo pacto succurrendum sit, deliberandum proposuit. [c]Imprimis Cracoviae Palatinus[3] asseruit[c] plane se desperare de Caesare, an Polonis leges sit servaturus, cum ipso initio inaugurationis easdem ex ipso fundamento evertere satagat et partim per vim, partim per fraudem Regnum aggrediatur. Verum quod neque constans animus, neque firmum propositum equites imbuat, qui timide negotium istud peragant, nullum se aliud inire consilium, quam ut concordiam cum adversariis tentent et veniam deprecentur. Porro offerentibus se cunctis consiliumque datum aspernantibus aliudque expetentibus, confisus promissis, tres ineundi consilii vias obtulit: aut deprecandorum[d] adversariorum et ipsorummet servitutis iugo addicendorum, aut aliud eligendi regis, [e]quem vita ipsa totisque viribus defendi oporteret, aut, si[e] medium requiratur, confoederationis mutuae ineundae proque certo tempore invicem sese sistendi, ad Caesarem legationis mittendae, qua ab oppressione nobis molienda sollicitaretur; ad Principes Pontificemque Romanum itidem mittendorum nuntiorum, qui hos ad deterrendum ab incepto hunc hortarent; ad Turcam etiam expediendae legationes, qua pax ab eodem impetrari posset, Mosci nequaquam legatione petendi cum Turcarum gratia, quibus adversatur, tum quod eodem cum Caesare loco aestimetur. Sandomiriae Palatinus[4] primum hesternam appellationem Caesaris detestatus, nondum extrema tentare suasit, quousque ab adversariis certi aliquod signi-

[a] O: quod. [b] P: asseverantes nequirere. [c—c] O *niema wyrazów* Imprimis Cracoviae Palatinus asseruit, *wskutek czego w tym rękopisie mowa Zborowskiego wychodzi jako dalszy ciąg mowy Siennickiego.* [d] O: placandorum. [e—e] P *niema* quem vita ipsa totisque viribus defendi oporteret, aut, si.

[1] Jan Sienieński. [2] Andrzej Firlej. [3] Piotr Zborowski. [4] Jan Kostka.

ficatum[a] foret, discordiam maximopere deploravit, Moscum Principem haudquaquam duxit nominandum, qui et barbarus sit et summus Turcarum hostis; Tartarique ipsi adeo sint ei infesti, ut malint, quod ex ore Nicolai Senavii Russiae quondam Palatini, viri clarissimi, audiverat, munera consueta Polonis remittere, quam Moscum regem ferre. Lublinensis Palatinus[1] solam confoederationem reprehendit, quia[b] etsi sacrosancte obfirmetur, nemo eidem pareret, uti ex tot aliis iam pridem factis appareret; igitur alterum ex duobus nominatis legendum et eidem confoederationem annectendam censuit. Bełzensis Palatinus[2] adeo praecocem alterius regis renunciationem summopere dissuadebat.

Absolutis Palatinorum[c] sententiis, cuncti palatinatus seorsim secesserunt deliberandi causa, quae ex tribus illis a Cracoviensi Palatino[3] propositis conditio maxime probaretur. In Posnaniensi et Calissiensi consessu conclusum est nominatos illos duos indigenas petere[d], ne delatum Regnum alteruter aspernaretur, qui si recusent, ex peregrinis Stephanum Bathoreum Transylvaniae Principem regem edere; Moschum, etsi legati eiusdem ambigendi Regni gratia venire in Poloniam et iam Smolensci adesse renuntiarentur, minus tamen probari, quia[b] et incerta illa legatio esset et metuenda ideo, quod amicitia eius cum Caesare inita suspecta sit timendaque, ne implicata postea vel nulla electione nova exsistente, Turca interim lacesseretur. Ea referri publice Pryemio commissum.

Reversis ad unum universalem consessum palatinatibus Cracoviensis Episcopus[4] advenit testatus se hesternae renunciationi non interfuisse, quae priore hebdomada perfici debuerat, nisi ipsemet obstitisset. Dolere se maxime, quod eo effectu perageretur; quod iam vero non sine divino nutu facta esset, imminui hanc non posse, sed ea tentanda consilia, ne Caesar renuntiatus rex a quoquam offenderetur. Erat in comitatu Episcopi Tchorevius, qui hesternae renunciationis comes ordinibus instruendis praeerat. In hunc, proxime Episcopo adstantem, non voces solum, sed et scloppeta[e] directa fuerant, sic ut aegre sedato tumultu immunis a caede fieret. Episcopus rei atrocitate perterritus, aeger suapte natura, magis etiam expalluit dimissusque ita est, ut non de aliis cogitaret mediis, quam quae Austriam domum ab obtinendo Regno excluderent.

Reversi dehinc ab oratoribus Caesaris legati detulerunt: se de Caesaris renunciatione quidquam compertum, nisi ex publico rumore, habere, quam tamen adeo percrebruisse, ut Caesarem ipsum vix lateret; se cum publice oratorum officio functos, tum publicam absolutionem praestolari, petere vero obnixe, ne equitatus eisdem contradiceret. Eius porro renunciationis nuntium primus Sigismundus Corsbachus, dispositos habens equos,

---

[a] O: signatum. [b] O: quod. [c] O: palatinatus. [d] O: petendos. [e] O: scloppeta cunctorum.

[1] Jan Tarło. [2] Andrzej Tęczyński. [3] Piotr Zborowski. [4] Franciszek Krasiński.

Viennam attulit Caesari, non minus eo nuntio laeto ob renunciationem sui, quam maesto ob tantam electorum discordiam.

Iam auspicatum continuemus negotium. Palatinatibus ordine sententiam publice dicturis, Cracovienses Sandomiriensesque Moscum Ducem creandum in regem censebant, nudam confoederationem aspernati, quod potentiae Caesarianorum impar omnino videretur. Posnaniensibus et Calissiensibus indigenam eligi placuit, qui si non succedat, peregrinum suum prolaturos se postmodum promiserunt. Siradienses, Mosco propter Hispanicam practicam ex Austria domo promanantem spreto, indigena quoque, veluti intestinis componendis motibus inepto, neglecto, Stephanum Bathoreum in regem assumendum probaverunt. Łencicienses in creando rege se iudicia ceterorum secuturos, ex peregrinis vero Bathoreo assentiri declaraverunt. Dobrinenses dumtaxat extrema se amplexuros retulerunt. Cuiavii pertaesi morae iam abfuerant, Bełzenses, Russi, Podolii per Zamoscium Infantem Annam reginam poscebant, ea tamen lege, ut duo ex nominatis, Sandomiriensis [1] Bełzensisque [2] Palatini tutorum loco deligerentur, Infans in instanti iureiurando obfirmaret se nullum ex Austria domo in coniugii societatem accepturam, absque tutorum voluntate ne quidpiam ageret, quousque maritum sit habitura. Turcam horum omnium certiorem faciendum censebant, ut cognosceret, quibus freti rationibus ista praestarent — quandoquidem Ciausius impatiens morae discessum minitaretur summaeque contumeliae arbitraretur, se non auditum sperni — ne forte tyrannus ille magis multo offenderetur. Lublinenses indigenam vel Moscum poscebant, Infantem legi haud probabant, quod eam a iuramento sacrifici facile absoluturi essent. Kiiovienses Mosco assentiebantur, Płocenses indigenae aut Infanti, Mazovii indigenae sòli, Ravenses Transylvaniae Regulo favebant.

Dum discordes apparerent sententiae, placuit cunctis consurgere summaque [a] cum reverentia candidatos petere, ne desint patriae et alteruter eam defendendam regendamque susciperet. Sandomiriensis Palatinus [1] respondit se non solum tam dissolutum distractumque, sed ne pacatissimum quidem regnum suscipere regereque posse; Bełzensis [2] in tanta discordia nec ipsum Salomonem moderaturum Poloniam asseruit, neve se, qui tanto oneri multo [b] impar esset; tutorum nomen se non dedignari, ita tamen, si alterius partis consensus accedat, uterque recepit. Elevati denuo cuncti obnixe sed nullo operae pretio instabant, ne sibi patriaeque deessent. Sed cum id impetrare nequiissent, Posnanienses Calissiensesque a ceteris sollicitati, ut quem animo volutassent, suum candidatum ex peregrinis proferrent, per Stanislaum Pryemium ex peregrinis Transylvanum Principem in regem poscunt, asserentes Infantis tutorumque nullam nec potentiam nec auctoritatem futuram in tanta Caesarianorum potentia; Bathoreum, semoto bello Turcico, pacem conciliatu-

---

[a] P *niema* summaque. [b] O *niema* multo.

[1] Jan Kostka. [2] Andrzej Tęczyński.

rum, virum domi forisque inclitum et cunctis animi et corporis dotibus clarissimum, sic ut compescat instantes motus unus omnium optime, si consensu uno rex designetur.

Tum Kryscius Raciązensis Castellanus formidandum esse ait vexillum, quod is ad quodvis Turcicum mandatum velut tributarius ministrare ferreque cogatur, ne aliqua eiusdem spes in Regnum deveniat. Nicolaus quoque Tomicius: »Hucusque id meum propositum fuit«, inquit, »ne regem peregrinum alicunde expeterem, nec dubito nunc etiam indigenam futurum. Quamvis vero candidati nostri nonnihil in suscipiendo Regno tergiversentur, nec illi id pro modestia faciunt, seu etiam quia[a] levitatem nostram, quam tum indigenas, tum peregrinos poscimus, animadvertant; sed si ad peregrinos deveniatur, malo ego quidem Caesarem habere regem, quam Bathoreum«. Plura cum dicere vellet, Russi ad vexillum illud Turcicum ita responderunt: si Caesar rex edatur, ipsos pro vexillo a Turca poscendo necessario adigi, si res salvas suas vellent. Tomicio Sennenius Sanocensis Dapifer non insulse responsi id dedit: libenter se candidato Tomicii astipulaturum, si mutatis possessionibus ipsi in Russia, sibi vero in Maiore Polonia morari liceret, Caesare nimirum Poloniae, Turca Russiae vicino exsistente. Hos sermones Cracoviae Palatinus[1] ita diremit, quod discordiam illam Caesari ad adipiscendum Regnum viam aperire asseveraret. Dum hoc pacto maiores et numero et pondere partes Transylvanus haberet, Safranecius[2] ceteris adscitis, ab iis, qui a Bathoreo dissentienbant, petiit, ut sententiam concordiae studio mutarent, quam et Cracovienses iam tunc mutassent. Mox Bełzensis Praefectus[3] cum suis tribus palatinatibus, quorum paulo ante sententiam explicaverat, in easdem partes transiit. Tomicius iam consessu abierat. Raciązensis Castellanus cum nonnullis Masoviis inexorabilis videbatur, cui petitis maxime instabat Stanislaus Comes Gorcanus (Medirecensis vero Castellanus[4] abfuerat), sed is ea demum lege Bathoreo assensus est, si Anna Infans in societatem thori adiungeretur. In eam sententiam conclusio eius diei facta est.

Missi ad Infantem illustres legati: Sandomiriensis[5] Bełzensisque[6] Palatini, Dobrinensis[7] Raciązensisque Castellani, Stanislaus Comes Gorcanus et Cicovius Succamerarius Cracoviensis, qui magnifice accepti in arce omnem rerum statum eidem aperuerunt: discordiam nimirum tantam, quae nulla alia ratione, quam Infantis voluntate sedari posset, si scilicet, uti senatores plerique equestris status eam reginam cum Transylvano Principe esse iussissent, in coniugium cum eodem contrahendum consentiret et electioni suae annueret. Modestissime Infans respondit: se tanto consensui haudquaquam adversari, cum salutem etiam patriae causa devovere pararet, sed quod tutorum

---

[a] O: quod.

[1] Piotr Zborowski. [2] Stanisław, kasztelan biecki. [3] Jan Zamoyski. [4] Andrzej Górka. [5] Jan Kostka. [6] Andrzej Tęczyński. [7] Paweł Działyński.

(senatorum nempe aliquorum, inter quos Palatinus quoque Cracoviae[1] censebatur), testamento Sigismundi Augusti Regis fratris sui designatorum, potestati adhaereret, certo se arbitrari, non id illos moleste laturos, si iis isthaec sit apertura atque ad crastinam diem responsum suum productura.

Eadem die in Archiepiscopum, dum ex arce equo veheretur in civitatem, quispiam in magna hominum caterva bombardam explodit, ita ut caput eiusdem proximum extremae necis fuisset, auctore explodendi intra tumultum clanculum evadente.

XIX. Kal. Ian. *[14. XII.]* Caesariani metuentes, ne equites incursione facta eosdem peterent, armati arcem impleverunt, Secignevo eo negotio dato, ut explicandis cohortibus praeesset. Quas dum recenseret, ex gyneceo Infantis quaedam provectae aetatis matrona e pinaculo prospiciens: »Quid«, inquit, »virium animique vobis est, quod ad nos feminas confugistis et nostro beneficio tecti esse cupitis. Atqui prodite in patentem campum, quos non proprio sanguini, sed Tartaris Reipublicae hostibus adversari decet«. Secignevius torvo supercilio atrocique vultu feminam aspexit, responsum vero tum nullum dedit.

Missi dehinc sunt ad Infantem Zarnoviensis[2] et Małogostensis[3] Castellani, qui eam hesterni responsi admonerent aliique, Stężyciensis[4] videlicet Sandecensisque[5] Praefecti et Calissiensis Pocillator[6], ad proceres Caesarianos, qui eosdem ad concordiam inventumque medium, videlicet Bathorei et Annae electionem, sollicitarent.

Interim Sennicius Marschalcus proposuit, quid ultra faciendum esset. Id Cracoviae Palatinus ita resolvit, quod renunciato rege iam electo, generalis conventus toti Regno indicendus esset et rex ad eundem invitandus ea lege, ut is adveniens nos ad quaevis pro salute patriae et regia dignitate praestanda paratos sit offensurus.

Advenere tum a Caesarianis legati referentes Vilnensem Palatinum[7] reliquorum nomine miratum, quia equites id, quod non eorum facultatis fieret, e suis manibus eripere studerent, cum Infans, quam in coniugium Bathorei delegissent, suae potestati commissa esset; addidisse demum se a proposito suo nequaquam discessuros.

Deliberatum dehinc est de Sennicii propositione. Placuit cunctis Palatini Cracoviensis consilium et confoederatio adiicienda. Affuerant tunc Falencius et Pruscius ex Pomeraniae palatinatu, qui ea de re per suffragium ceteris assentiebantur. Tandem Sennicius ex mandato omnium ter quaesitis cunctis, num Stephanum Bathoreum Transylvanum Principem regem esse vellent, terque cunctis consentientibus: »Stephanum«, inquit, »Bathoreum Regem Poloniae pronuntio, qui ea lege rex creatur, ut Infantem Annam connubio iungat«. Cuius rei confirmandae causa universalis conventus Andreo-

[1] Piotr Zborowski. [2] Jan Sienieński. [3] Krzysztof Lanckoroński. [4] Bartosz Żeleński. [5] Stanisław Mężyk. [6] Rafał Przyjemski. [7] Mikołaj Radziwiłł.

viam pro festo Priscae[a] *[18. I. 1576]* indicetur duplici de causa, tum Maiorum Polonorum gratia, quibus profectio illuc in tam arcto tempore longinqua foret, tum Cracoviae, quae urbs Regni primaria, ubi dissensionum seminarium sperandum esset, ab universo illo conventu absque negotio vindicari possit. Litterae quoque ad Caesarem curriculo scribendae, quibus is tamquam Christianus Imperator a temulenta ac illegitima sui appellatione ad supersedendum sollicitaretur; quas Cracoviae Palatinus[1] esset isthuc transmissurus.

Misit dehinc Summus Regni Marschalcus[2] ad Biecensem Castellanum[3] privatim, quem multum apud equites auctoritate valere rebatur, uti nuntiis suorum ad hos legandis salvus conductus, uti vocant[b], concederetur. Quod haud difficile obtentu fuit, cum et etnicis idem concedatur.

Interim ad oratores Transylvanos nuntii ex quolibet palatinatu singuli missi quaesitum, an distractum Regnum Principis sui nomine sint suscepturi eundemque Infantem in connubium assumpturum pollicerentur, conditiones per Henricum Regem Parisiis iureiurando firmatas eodem pacto confirmaverint, necnon oblatas a Principe conditiones sacrosancto sacramento approbaverint. Quae omnia ab oratoribus suscepta sunt.

Sub vesperum iam Zarnoviensis Castellanus[4] advenit retulitque in praesentia sua Palatinum Vilnensem[5] Infanti responsum eiusmodi dedisse, quia[c] adversus suam esset sententiam eam cui alii nubere praeter Ernestum Archiducem, quandoquidem Caesar, parens eius, rex sit Poloniae futurus; alterum sibi responsum simile nomine suorum asseclarum retulisse, quo etiam ad alias calumnias id recensuisse, quod indignum videretur, Infantem alicuius servo nubere; equites cum iniuria sua ad eandem legationem misisse, cum non eorum, sed tutorum ea potestatis esset et sero iam post praestitam suam renunciationem id praestitissent. Infantem porro divino nutui cuncta commendantem eique se et Reipublicae iudicio obtemperaturam promisisse.

Venere postea, salvo conductu obtento, Caesarianorum legati: Sochacoviensis Castellanus[6], Maioris Poloniae Generalis Praefectus[7], Lithuaniae Dapifer[8] Praefectusque Crepicensis[9] expostulati quaestique, quod diuturnae istius morae equites auctores fuissent, qui sub Piasti specie tandem alienigenam sub finem comitiorum eligendum in regem deprompsissent cumque iniuria sua eiusmodi legationem ad Infantem expedivissent. Caesaris renunciationem praeproperam minusque ordinatam detestatos se fatebantur, sic tamen, si nihil novum ab altera parte consecutum fuisset. Petierunt insuper, ut iniquitati temporis cuncta condonantes ad concordiam venirent et e medio sui certas deputarent personas, qui cum Caesareis oratoribus rem omnem apte sint compositurl frenisque regem electum Caesarem coarcturi. Ad haec

---

[a] O: divae Priscae. [b] O *niema* uti vocant. [c] O: qnod.

[1] Piotr Zborowski. [2] Andrzej Opaliński. [3] Stanisław Szafraniec. [4] Jan Sienieński [5] Mikołaj Radziwiłł. [6] Stanisław Gostomski. [7] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [8] Mikołaj Kuchmistrzowicz Dorohostajski. [9] Mikołaj Wolski.

Safranecius nomine omnium respondit, succincte commemorans, quantopere adversarii affectibus suis in proponendo suo candidato indulserint nullisque rationibus adversus eum propositis locum dederint, ad haec missis ad equestrem ordinem illustribus legatis, qui eosdem distinerent, interim regem suum temerarie renuntiarent, denique medium iam a se inventum propositumque aspernentur etiam et cum summa contumelia conviciis proscindant. Itaque omnem culpam in eosdem retorsit, adiiciens se ob vim, quae ab istis illata esset libertatibus Regni, haudquaquam regi, ab istis proposito, assensuros persuasosque esse illum veluti Christianum principem omnique humanitate abundantem, ob violatas leges patrias nequaquam suae renunciationi assensurum.

Abeuntibus legatis universale diploma[1] ea de re descriptum publiceque lectum est, quo cunctis Regni incolis nomine senatus atque equestris ordinis comitiorum status atque exitus promulgabatur, is nempe, quod id firmissimum esset suum propositum regem non aliunde, quam a Deo praescriptoque divino ex gente sua quaerere, cum nemo aptius gentem gubernet, quam qui sit eiusdem linguae, nationis morumque, Poloniaque magno suo malo exterorum imperium perpessa esset. Sed cum ea res minus possibilis videretur, duo ex indigenis, Sandomiriae[1] scilicet Bełzique[2] Palatini eligerentur, quorum alter alteri haud difficulter cedere paratus esset, plerique porro[a] neque gravium rationum, neque concordiae habito respectu, contra ius fasque amentia correpti secessissent et adversus cunctorum sententiam Caesarem in regem creassent, eo dolo adiecto, ut ceteris legatione sua occupatis, id perpetrassent, unde cum ad seditionem schismaque res rediisset et candidati indigenae Regnum recusassent, eo venire necessarium esset, ut is crearetur rex, quocum minus formidinis, a bello praesertim Turcico, fieret conatibusque adversariorum obsisteretur, Stephanus nimirum Bathoreus Transylvaniae Princeps clarissima ortus stirpe, cui Infans Anna Polono eoque perillustri sata sanguine matrimonio iungenda esset. Ceterum quia[b] res ea communem aliquem Regni congregationem requireret, ideo generalem conventum ad XV. Kal. Febr. *[18. I. 1576]* Andreoviam indici oporteret, quo loco quisquam nobilium pro amore in patriam legesque suas sisteretur et per vim dolumque electo regi adversari paratus esset, rite vero tuendarum libertatum causa creato suppetias ferret. Conventum illum ut particulares alii, more solito, in singulis provinciis Regni praecederent, videlicet: Cracoviensium, Sandomiriensium, Russorum, Chełmensium, Sochacoviensium, Gostinensium Prid. Kal. Jan. *[31. XII.]*, Posnaniensium, Calissiensium, Bełzensium, Płocensium, Masoviorum Non. Ian. *[5. I. 1576]*, Siradiensium, Vielunensium Ravensiumque Kal. Ian., Łenciciensium, Brestensium, Inovladislaviensium Prid. Non. Ian. *[4. I. 1576]*,

---

[a] O *ma po* porro nullo. [b] O: quod.

[1] Litterae significatoriae de electione Annae Infantis in Reginam Poloniae et Sereniss. Stephanum Batori Transylvaniae Principem in Regem Poloniae, Vol. leg., t. II, str. 137. [2] Jan Kostka. [3] Andrzej Tęczyński.

Dobrinensium X. Kal. Ian. */23. XII./*, Kiioviensium Bratislaviensiumque VI. Id. Ian. *[8. I. 1576]*, Podlachensium et Podoliorum V. Id. Ian. *[9. I. 1576]* celebrandi[1].

XVIII. Kal. Ian. *[15. XII.]* diploma illud, die hesterna promulgatum, certis ex quolibet palatinatu personis ad communiendum commendata sunt*(s)*, ita ut quilibet ad suam satrapiam easdem deferrent, videlicet senatus nomine Christophero Lanckoronio Castellano Małogonstensi, equitum loco: ex Cracoviensi palatinatu Stanislao Carninio[a] Ivano, ex Posnaniensi Ioanni Ostrorogo, Sandomiriensi Ioanni Gnevosio[b], Calissiensi Martino Lvovio, Siradiensi Petro Vidavio, Łenciciensi Christophero Lasocio Gostinensi Praefecto, Dobrinensi terra Petro Srobscio[c] Tribuno Dobrinensi, Russia Ioanni Bieikovio Dapifero Praemyslensi, Podolia Valentino Lanckoronio Banco, Lublinensi Andreae Lasotae Venatori Lublinensi, Volhynensi Nicolao Dąbrovio, Bełzensi Petro Ciecisevio Praefecto Grabovecensi, Kiioviensi Paulo Soltano, Bratislaviensi Bogussio[d] Descovio, Płocensi Stanislao Garvasio, Masoviensi Martino Menzynio Proiudici Zembroviensi, Podlachensi Georgio Broscae[e] Vexillifero Bielscensi, Ravensi Ioanni Grotovio.

Oratores porro in Transylvaniam ituri designati sunt: Ioannes Tarło Palatinus Lublinensis ac Praefectus Pilsnensis, Ioannes Senenius Castellanus Zarnoviensis (qui tamen gravibus de causis excusatus legationem reliquerat), Georgius Mniscus Incisor Regni, Sanocensis Socalensisque Praefectus, Albertus Starechovius Succamerarius Leopoliensis, Nicolaus [f]Iazłovecius Lubacoviensis Praefectus, Ioannes Ostrorogus[f], Martinus Lvovius, Ioannes Płaza, Georgius Niemsta, Adamus Goraiscius[g], Stanislaus Lascius, Stanislaus Pstroconius[h], Ioannes Beldovius, Ioannes Radeovius et Stanislaus Garvasius.

Eadem die Episcopus Cracoviensis[2] ad equites venit protestatus se adversariorum fautorem non esse; qui cum ad decretum electionis Caesareae adigeretur, noctu raptim Varsavia abiit.

Ceterum dum ab oratoribus pecunia requireretur, qua ad subsidia maxime indigeretur, isti nullam se pecuniam paratam habere dixerunt eo, quia[i], quam secum advexissent, iam dudum domum remisissent, postquam de electione Principis sui desperassent, metuentes nimirum, ne per dissensionem orto in Polonia tumultu eadem interciperetur; petierunt tamen mirum in modum, uti pecunia aliunde acquireretur indeque praesidia cogerentur, promittentes Principem hanc brevi exoluturum, hocque in negotio Safranecius[3] cum Andrea Firleo nacturos se pecuniam et facultates suas pignori cuipiam daturos promiserunt, quo tanto periculo quam citissime occurreretur. Ea adeo fuerant tum secreta, ut omnes plane Caesarianos laterent; rumor

---

[a] *W rękopisach błędnie* Carvinio; *por. Vol. leg. II. 139.* [b] P *ma na marginesie po polsku* Gniewosz. [c] P: Zrobscvo. [d] O: Mosovio. [e] P: Brocia. [f—f] P *opuszczono od* Iaslovecius *do* Ostrorogus. [g] P: Gerascius. [h] P: Pstrocovius. [i] O: quod.

[1] Tutaj nie wszystkie daty sejmików są dokładnie podane; por. Vol. leg. II, 139. [2] Franciszek Krasiński. [3] Stanisław, kasztelan biecki.

quippe procrebuit multum pecuniae Transylvanos oratores attulisse, quae esset pro firmissimo belli nervo censenda.

Conditiones porro oblatas oratores Varsaviae susceperant quidem, sed iureiurando omisso, quod faciebant veriti, ne Princeps suus, distracti Regni sibi oblati certior factus, propositum immutaret. Quod etiam adeo silenter tenebatur, ut utramque partem paucissimis consciis lateret, credentibus cunctis conditiones iuramento firmatas fuisse.

At Caesariani dilapsis Varsavia equitibus, quos Bathorianos vocare libuit, rerum suarum anxii, oratores Caesaris adducere non potuerunt, ut iuramentum in instanti praestarent. Verebantur quippe etiam, ne Caesar oblatum divisum Regnum, dato iam scilicet acri aemulo, fastidiret. Ideo ad Caesarem ea curriculo perferri placuit, ipsis interim omnibus Varsaviae morantibus responsumque praestolantibus. Caesar aegerrime nuntiata pertulit multumque secum luctatus, tandem conditiones suscipere et oratores ad se cum iisdem conditionibus mitti iussit. Missi igitur: Albertus Lascus Siradiae Palatinus, [a]Iacobus Rocossovius Castellanus Sremensis[a], Stanislaus Gostomius Sochacoviensis, Nicolaus Talvosius Samogitiae, Ioannes Dulscius Culmensis Castellani, Stanislaus Sandivogius Czarnkovius Referendarius, Paulus Uchanius nominatus Bełzensis Castellanus, Nicolaus Wolscius Gladifer Crepicensisque Praefectus, Nicolaus Firleius Casimiriensis Praefectus, Venceslaus Agrippa Lithuaniae Notarius, Hieronymus Melecius Brestensis Praefectus, Iacobus Ponentovius Pincerna Łenciciensis, Ioannes Bogussius Lublinensis Succamerarius.

Priusquam vero discessissent, Summus Regni Marschalcus[1] Caesarem Maximilianum II Regem Poloniae in arce promulgaverat. Aulae vero Poloniae Marschalcus Andreas Zborovius in foro civitatis Stephanum Bathoreum Transylvaniae Principem Regem Poloniae electum itidem publicaverat.

Ne vero aliqua omittamus, Ciausius a Bathorianis ita absolutus est, quia[b] connivendo amicitiae Turcarum a multis annis initae cultaeque, maxime vero tuendarum libertatum suarum causa, Bathoreum Transylvaniae Ducem Poloni in regem suum creassent, petitum quoque, ut Imperator memor foederum atque amicitiae sanctissimae *(!)* eandem hoc tempore praestet, cum Poloni eandem colere sint paratissimi.

Id hoc loco addere libuit Caesarianis magnum Andreoviensi conventu iniectum fuisse metum, quod male sibi conscii generalem nobilitatis congregationem pertimuissent. Ideo nec particularibus conciliis interesse audebant, personas tamen nonnullas subordinabant, quae variis modis ea tentarent media ac rationes, uti conventus ille universalis dissiparetur, quemadmodum suo dicetur loco.

Iam finitis Varsaviensibus comitiis librum hunc claudemus.

---

a—a O *niema* Iacobus Rocossovius Castellanus Sremensis. b O: quod.

1 Andrzej Opaliński.

INTERREGNI POLONIAE LIBER SEPTIMUS.

Nulla vel hominum memoria vel librorum ab initio usque orbis terrarum scripta historia regni cuiuspiam statum insimul et calamitatum adversitate[a] ac magnitudine et tranquillitatis pacisque temperamento insigniorem vel meminit vel praescripsit, atque nostra tempestate Polonia aspexit. Haud facile coniecerit quispiam, bellone an pace felicior et an pace turbulentior turbisne quietior censenda putetur. Iam vero non externis[b] modo iisque immanibus et saevissimis obiecta gentibus, uti Turcis, Tartaris, Moscis, Theutonibus, Danis Getisque, perpetuis et naturalibus nominis Poloni hostibus, ipso interregni perlongi tempore, quo rege atque moderatore caruisset, verum ad intestinum etiam dissidium devenerat, quod nonnisi extremo fatalique exitu terminandum crederetur. Iam non solum religio, pietas, fides, politia[c] de medio delenda sperabatur, sed et de vita ipsa atque corporum immunitate periclitabatur. Quid namque miserabilius aestimandum duobus potentibus unis comitiis ab uno populo electis regibus? qui haud minus odiis decertassent, quam infestos inter se utrinque cives nostros habuissent, qui vicinia undequaque ab armatis exercitibus cincti ipsimet intra patrios limites atque parietes vehementissimo deflagrassent incendio, adversum se confoederarentur, copias pararent, arma caperent, caedes rapinasque perpetrarent, arces permunirent. Quae per se quidem miserrima, multo etiam detestabiliora videbantur, quod in deserta paene munitionibus Polonia fierent, unde neque coniugibus, pueris ceteraeque imbelli et innoxiae turbae nullibi[d] receptaculum pateret, si toto Regno horrida[e] Martis alea, ut occeperat, desaevisset. Rumoribus undequaque vanis verisque plena erant omnia, nihil non suspicionibus subiectum, comitia undique serebantur. Haec nisi auctor et calamitatum et salutis cuiusvis regni Deus Optimus moderatus fuisset, nemo quidem mortalium ita sopiisset, uti et procellarum modus et Reipublicae ratio postulaverat. Sed iam ad nostra pergamus.

Oratores a Bathorianis (sic hos ad differentiam adversae partis appellare libet) ad Principem Transylvanum missi quam celerrimo itinere in

[a] O: diversitate. [b] P: extremis. [c] P: politica. [d] O: ullibi. [e] O: horrenda.

Ungariam pervenire iussi sunt, ne[a] scilicet domesticis negotiis occupati mora aliqua Rempublicam affligerent plurisque patriae salutem expeditionis splendore ducerent. Sed ii, etsi iter citissima expeditione perurgerent, puncto tamen temporis percurrere neque suae, neque regiae dignitatis fore rebantur, itaque aliquantum temporis expediendae legationi insumere coacti sunt, dum cuncta ad tantum munus pro dignitate obeundum opportuna praepararent. His imprimis decretum electionis[1] commissum est, nomine consiliariorum, dignitariorum, officialium, nobilium, statuum, ordinum, civitatum et totius communitatis Regni atque provinciarum editum. Hoc interregni ratio imprimis, Henrici Regis electio, Caroli Galli mors, Henrici discessus, Stęzyciensis conventus dissolutio, Varsaviensium tandem comitiorum congregatio amplissima commemorata, eiusdem successus a legationibus externis auspicatus, ferendis suffragiis continuatus, tandemque secundum legum praescriptum atque longaevum usum non in aliquorum hominum praeiudicium, neve in abusum libertatum affectumque, sed in summum ex matura deliberatione Reipublicae commodum, discrepante nemine, Annae Infantis clarissimae in reginam electione eique in societatem matrimonii Stephani Bathorei Transylvani Principis adiunctione continuatus. Cuius herois conditiones Regno oblatae atque et eidem vicissim propositae Ungaraeque gentis antiquissima cum Polona coniunctio et Principis ipsius perillustris familiae splendor, conditiones ad haec Henrico dudum Regi propositae, per eundem iureiurando obfirmandae, aliaeque circa futuram coronationem eidem offerendae recensitae. Adiunctum foedus mutuum, quo quivis incola electo Rege, cum debita munia sit perfecturus, fide, reverentia atque obsequiis astringeretur et si quis forte ei electioni adversaretur, idem vita et honore per omnium opem mulctaretur. Nominati ad haec oratores in Transylvaniam designati eisque perorandi ac transingendi facultas data.

Annae vero Infanti per alios oratores, videlicet Ioannem Kostkam Sandomiriensem, Andream Comitem Tęczynium Bełzensem Palatinos. Stanislaum Comitem Gorcanum Praefectum Buscensem et Colensem, Andream Firleum Sandomiriensem Praefectum ac Stanislaum Cicovium Cracoviensem Succamerarium, eiusdem electionis in instanti facta renunciatio.

Demum conditiones per oratores Transylvanos in peroratione recensitae[2], quae repetitione non egent, oratoribus Polonis iniunctae, aliae vero Regni nominae oblatae adiectae: nempe coniuncta Annae cum Stephano electio, quae non aliter quam invicem celebrata neque aliter exequenda esset, mortua tamen forte fortuna Regina nihilominus dignitas regia Stephano salva relicta. Deinde omnium legum patriarum in universum ordo atque ratio, nec non praedictae conditiones atque ab Henrico dudum acceptae aliae per Stephanum Principem iuramento comprobandae. Ad repentina Regni praesidia per oratores regios mille equites et quingenti pedites quamprimum expe-

[a] P: non.

[1] Zob. powyżej str. 478. [2] Zob. powyżej str. 389.

diendi; auxilia externa per Regem nequaquam, nisi per consensum senatus ac ordinum accersenda; stipendiarii milites Poloni extra Regnum, insciis ordinibus, nequaquam immittendi. Ipse Rex Andreoviae in conventu indicto affuturus et aut per se, aut per sollemnes legatos praedicta confirmaturus. Hae conditiones omnes Georgii Blandratae Consiliarii Principis et Martini Bersevicii Procancellarii Transylvaniae, oratorum regiorum, manibus subscriptae sunt.

Instructio quoque oratoribus per Zamoscium Praefectum Bełzensem scripta mandata est. Cuius diplomatis ea sunt verba: »Oratores Regni, quos ordines ex comitiis hisce creandi regis causa habitis in Transylvaniam mittunt, operam dabunt, ut ad diem sextam Ianuarii proximam Drohobycii[1] omnes conveniant, inde vero ad eum locum, in quo Serenissimum Electum Regem fore audierint, omni celeritate adhibita contendent. Qua in re cum maiorem necessitatis publicae, quam commoditatis suae in itinere pro sua erga patriam pietate habere debeant, confidimus[a] illorum virtutem nec continuatos die nocteque itineris labores, nec difficultatem et asperitatem viarum tardaturam, quominus quamprimum eo, quo missi sunt, perveniant et commisso sibi tam gravi tamque insigni legationis munere cum sua laude et Reipublicae salute perfungantur. Ubi vero illis Serenissimum Electum Regem conveniendi facultas data fuerit, delatis statuum ordinumque Regni studiis ac observantia iis, quibus oportet, verborum honoribus, amplitudini futuri Regis convenientibus, fausta ac prospera omnia illius Serenitati ordinum nomine precabuntur. Tum redditis fidei litteris, in hanc ferme sententiam verba facient:

,Non sine numine divino, Serenissime Princeps et Domine clementissime, factum est, ut cum Reipublicae nostrae orbitate post repentinum in Galliam discessum Serenissimi Principis Domini Henrici Regis ad Varsaviam comitia creandi novi regis causa haberentur obque praeclara erga Rempublicam nostram ac nos maioresque nostros familiae Iagellonum merita Serenissima Princeps Anna in Reginam Poloniae eligeretur, ad societatem Regni et thori cum ea Serenitas vestra, poscentibus id legatis Serenitatis vestrae, ordinum suffragiis vocaretur Rexque Poloniae ac Magnus Dux Lithuaniae crearetur et renuntiaretur. Quod cum per se honorificum sit vestrae Serenitati, tum vel illud maxime, quod inter omnes prope praecipuos Christianitatis principes, qui missis legationibus pro se suisve Regnum Poloniae non obscure ambigebant, Serenitas vestra potissimum a tam numerosa nobilitate totque viris, in libertate natis et libertate in ferendis suffragiis uti summa assuetis, dignissima sit iudicata, cui hoc tantum munus et salus ac fortunae Reipublicae nostrae crederentur ac committerentur, cuique inter ceteros potissimum matrimonio iungeretur Regia virgo ex clarissima et nobilissima totius Europae familia orta, cuius maiores non modo in Polonia ac Lithuania, verum

[a] O: confundimus.

[1] Drohobycz, miasto w woj. ruskiem, na płd.-zach. od Lwowa, na szlaku drogi do Siedmiogrodu.

etiam in Ungaria vestra ac Bohemia aliquot saeculis summa cum laude et populorum subiectorum atque adeo totius Reipublicae Christianae utilitate regnarunt ea cura eaque vigilantia ac studio, ut duo illorum, Vladislaus et Ludovicus, pro vestra clarissima[a] patria Ungaria, firmissimo tunc Christianitatis propugnaculo, mortem oppetere non dubitarint. Quae quidem virgo non tantum, quod unica eius stirpis soboles apud nos supersit, sed et quod summo pudore summaque verecundia modestissimisque et probatissimis moribus maiorum suorum virtuti respondeat, sola tali coniuncta viro desiderium tantorum regum populis Polonici ac Lithuanici nominis minuere posse videatur. Huius igitur sui tam singularis ac eximii de Serenitate vestra iudicii ac tanti honoris Serenitati vestrae delati nuntium cum a nobis ad Serenitatem vestram ordines perferri voluerint, primum omnium Deum Optimum Maximum precamur, veneramur et imploramus, ut hoc illorum institutum ac decretum Regno nostro. quod adhuc integrum et florens esse voluit, omnibusque Christianis populis ac Serenitati vestrae faustum ac felix esse velit. Deinde Serenitatem vestram [b]oramus, ut quo studio quoque animo honorem hunc summum ad Serenitatem vestram[b], posthabitis aliis candidatis, detulerunt eundem animum hocque idem studium Serenitas vestra ad hoc munus delatum adiiciat susceptumque ita gerat, ne spe, quam nobis de Serenitate vestra [c]oratores fecerunt, quam ipsi per se de Serenitate vestra[c] ex virtutum maximarum et rerum gestarum ipsius fama concepimus, decidisse videri possimus. Etsi vero sint pauci quidam cives, qui a Republica dissentiant, tamen tanta est omnium prope erga Serenitatem vestram propensio, tantus nobilitatis, quae robur ac firmamentum reliquorum ordinum ac totius Regni est, ad tuendum ius suum dignitatemque Serenitatis vestrae consensus, ut si maturaverit ipsum adventum Serenitas vestra, nullo labore pax, tranquillitas omnium[d] concordia retineri et in perpetuum stabiliri possit. Habebit autem Serenitas vestra Regnum, quod et genti suae Hungaricae iam inde ab initio veteri societate et amicitia coniunctum sit, et multitudine ac latitudine provinciarum longe pateat, numerosa nobilitate floreat, copiis abundet, omnium commodorum ad bella gerenda et instruenda quaerendamque laudem summas facultates habeat. Hanc vero materiam domi forisque magnitudinis animi et consilii ac omnium regiarum virtutum exercendarum Serenitati vestrae praebitura sit, ut in certam spem venire possit sempiternae gloriae optimis artibus sibi pace ac bello parandae. Quam ob rem cum Serenitatem vestram et suo decori et nobis patriaeque nostrae, quae illam ob virtutum laudem summa observantia complexa est et ad tantum honorem extulit, non defore confidamus. Non dubitamus quoque Serenitatem vestram leges ac libertates nostras tam veteres, quam in interregno latas, et quae ante coronationem

[a] O: charissima. [b—b] *W* P *opuszczono przez pomyłkę kopisty wyrazy od* oramus *do* Serenitatem Vestram. [c—c] *W* P *opuszczono przez pomyłkę kopisty wyrazy od* oratores *do* Serenitate Vestra. [d] O: otium.

Serenitatis vestrae ferentur, quemadmodum id nomine Serenitatis vestrae a legatis illius ordinibus promissum est, ac item pacta et conventa eorundem legatorum cum ordinibus religione interposita confirmaturam. Quibus de rebus omnibus ut nobis liberiori tempore, quam hoc sit primi huius sollemnisque congressus, conferre cum Serenitate vestra liceat, oramus. Quod ubi factum fuerit, deinceps, quae ad exequendum hoc deferendumque ad Serenitatem vestram Regni munus nobis commissum pertinebunt, more institutoque Reipublicae ac iuxta praescriptum legationis nostrae exequemur'.

»Postquam haec in celebritate et frequentia primi congressus praefati fuerint, postulabunt a Serenissimo Electo, ut illis postridie semotis arbitris praeter paucos, quos consiliis suis secretioribus adhibere consuevit, conveniendi sui potestatem det. Qua data, si quam opinionem de difficultate adeundi Regni menti illius impressam cognoverint, eam his verissimis argumentis tollere conabuntur:

,Si illius Serenitatem quorundam civium ab ordinibus dissensio moveat, illos paucos esse, tres episcopos et tres Poloniae ac unum Lithuaniae palatinos, aliquot castellanos et de nobilitate itidem, nec adeo duros, quin, si illius Serenitatem non cunctanter agere viderint, nobilitatis tanto consensu vinci[a] se non patiantur, cum praesertim illa nominatio Archiepiscopi quam tuentur irrita ac nulla sit, nec eorum suffragia possint cum aliorum civium suffragiis comparari, non tantum ob paucitatem, verum quod iure eorum ferendorum abusi sint, quandoquidem nullam rationem suffragiorum magnae partis senatus et totius prope nobilitatis habuerunt. Archiepiscopum haud usum animi iudicio, quod cum decrepita sit aetate, facile a quibusdam ex suis quovis impellatur, nominationem illam contra leges fecisse, propterea nil in ea momenti ad obtinendum Regnum quemcunque ponere posse; cautum enim esse legibus nostris, ne rex nisi omnium consensu renuntietur. Sic vero non solum non consentientibus prope omnibus Caesaream Maiestatem Poloniae Regem nominavit, verum inscia omni prope nobilitate; etenim eo die, quo id fecit, paulo ante cum quibusdam, qui cum eo sentiebant, ex loco, initio conventus communi omnium decreto ad electionem tractandam et concludendam destinato et fossa ac aggere circumducto ac articulis (ut vocant) de securitate illius latis sacrosancto, discesserat, cumque ex loco, in quem se contulerat, quosdam misisset, qui nobilitatem, ut illi assentiretur, hortarentur, priusquam illi a nobilitate recessissent, Caesaream Maiestatem, reclamantibus nihilominus multis, qui aderant, quos secum facere[b] crediderat, regem appellavit. Nobilitatem et senatores, cum postridie in locum illum comitiorum sacrosanctum convenissent, missis internuntiis ad prosequendam electionem Archiepiscopum et eos, qui, cum eo secesserant, invitasse, qui cum ex urbe non prodirent, tertia demum die ex legibus, quae cavent, ne vocatorum absentium contumacia comitia electionis ac alios Regni conventus

---

[a] P: viriti. [b] O: sentire.

impediat, Serenitatem ipsius cum conditione matrimonii cum Serenissima Principe Anna Regem Poloniae creasse et publice declarasse. Quater accidisse hoc idem in Polonia, ut archiepiscopi Gnesnenses in creandis regibus a nobilitate dissentirent, semper tamen ius nobilitatis valuisse: Iacobus Svinca Archiepiscopus, creato Rege Vladislao Loctico, adversario ipsius adhaerebat, tamen non modo Locticus, verum et posteri[a] eius in Polonia regnarunt; Bozenta Archiepiscopus stabat pro Sigismundo Marchione, qui post in Hungaria regnavit, reclamante nobilitate, etsi nullus reperiretur, qui cum Sigismundo contenderet. Regno tamen eiectus est; idem Semovitum Ducem Masoviae regem edebat, frustra tamen id fecit, non consentiente nobilitate; Ioannes Albertus Rex a nobilitate invito Zbigneo Archiepiscopo et Raphaele Iaroslavio Marschalco factus est ita, ut eum regem non Archiepiscopus, sed Fridericus Cracoviensis Episcopus nominaret. Hac de causa prudentes quosdam et magnae in Republica nostra auctoritatis viros, cum ab initio Caesareae Maiestati faverent, ab incepto destitisse et se cum ordinibus coniunxisse. Certum esse, si sua Serenitas se non diffidere causae suae et nobilitatis ac ordinum viribus demonstraverit, Caesaream Maiestatem pro sua prudentia nunquam eo rem deducturam, ut eandem fortunam velit in Polonia experiri, quam pater eius in Hungaria summo cum suo et Reipublicae Christianae detrimento expertus est, cum eam non lateat Turcarum Imperatorem non quieturum esse. Ita autem obfirmati sunt ordinum ac nobilitatis animi, ut etiam si Serenissimus Rex Electus Regnum hoc suscipere noluerit, malint ad alium potius quemvis, quam ad Caesarem Maiestatem voluntates et studia sua convertere. Ad defendendam autem suffragiorum suorum libertatem et tributum a se summum honorem summumque magistratum eius Serenitatis sacramento militiae se obstrinxerunt ac eius causa extrema tentaturos professi sunt, quod ex decreto electionis et litterarum ad Caesaream Maiestatem ab ordinibus datarum exemplo[1] Serenitati eius constabit. Meminerit vero se non modo de Regno Poloniae adeundo, verum etiam de Transylvania retinenda deliberare, etenim si haesitaret, facile Turcarum Imperatori in suspicionem icti secreto cum Austriis foederis veniret. Undae de Transylvaniae quoque dominatu illi periclitandum foret‘.

»His et aliis argumentis, quae praesens Regni nostri ac etiam ipsius Caesareae Romanorum Maiestatis conditio, tum illius temporis, quo cum Principe agent, status suppeditabit, dubitationem de suscipiendo Regno, si quam habuerit ipsius Serenitas, ex animo illius evellent, rationes etiam avocandae et

---

[a] *W O opuszczono* et posteri.

[1] Tu instrukcya Zamoyskiego mówi o liście Batoryanów do cesarza z 15 grudnia 1575 r. »ex commissione ordinum« podpisanym przez Piotra Zborowskiego, Jana Tarlę, Andrzeja Tęczyńskiego i Mikołaja Siennickiego. Akta poselskie i korrespondencye Franciszka Krasińskiego 1558—1576 zebrał Kl. Janicki. Biblioteka Ordynacyi Krasińskich 1872, Nr. XXXV b. str. 304—306. Zob. tamże odpowiedź cesarza z 29 grudnia 1575 i stojący z tem w związku list cesarza do biskupa Krasińskiego z 5 stycznia 1576 r.

abstrahendae mentis Caesareae Romanorum Maiestatis a cogitatione de Regno Poloniae, legationibus vel litteris tam ad alios principes, quam ad ipsam Caesaream Maiestatem missis, subiicient. Postremo, cum plurimum supersit Reipublicae, ne comitiorum regiorum tempestate ac fluctibus diu iactetur, dabunt hoc cum sua immortali laude periclitanti patriae, quae una omnes omnium charitates complexa est, ut ex ipsis ii, quos illius Serenitas delegerit, obsides tantisper in Transylvania maneant, donec ipsius Serenitas Cracoviam pervenerit, vel, quod Deus omen avertat, quodque, cum nobis rerum nostrarum status optime notus sit, minime metuimus, in Transylvaniam, si nos Remque publicam nostram fortuna destituerit, salvus revertetur. Regia dignitate ab Electo suscepta hocque summo ac praecipuo legationis capite perfecto, rogabunt Serenitatem eius, ut diem designet, qua in ecclesia maiori ex praescripto verbis conceptis, quibus ante Henricus Rex Parysiis in summo templo iuraverat, in leges ac conditiones delati Regni iuret seque iurasse litteris datis oratoribus profiteatur, quemadmodum Henricus Rex professus est. Secundo loco offerent illius Serenitati exemplum litterarum confirmationis [a]pactorum conventorum cum legatis illius, inde exemplum litterarum confirmationis[a] articulorum seu legum in comitiis electionis Henrici Regis de Republica sancitarum et quae in conventu Andreoviensi, qui instat, vel conventu coronationis Serenitatis ipsius sancientur[b], tum litterarum confirmationis generalis omnium legum ac immunitatum Regni ac, ut iis exemplis[c] binas litteras singularum confirmationum ac iurisiurandi conscribi iubeat, postulabunt. Si quid autem difficultatis de aliquo articulorum emerserit, id omni prudentia sua tollere et moderari ex officio suo studebunt. Imprimis vero difficultatem de articulo, qui est de solvenda et laxanda obedientia subditorum erga Serenissimum Dominum Electum Regem in eum eventum, si quando (quod absit) articuli et conditiones electionis Serenitatis eius aut etiam libertates ordinum contrario aliquo actu per Serenitatem eius soluti et laxati nec re ipsa expleti fuerint, si quae exoriretur, declaratione illa moderari studebunt, quae ante inter legatos Regni ex una parte et ex altera parte inter Serenissimum Henricum Regem intercessit, nimirum conditiones illas et libertates non statim propterea per Serenitatem eius solvi aut laxari existimari debere, si quid eiusmodi per aliquem humanum errorem, ut fit, Serenitati eius exciderit aut obrepserit, in quo ius et libertates communes laedi videretur, sed tum demum, si, quod absit quodque nunquam futurum esse confidimus, a volente et sciente voluntate Serenitatis[d] ipsius iura libertatesque nostrae ita vel per potentiam opprimerentur, aut per contemptum et temeritatem in dubium vocarentur, ut ne admonitione quidem senatus ac reliquorum Regni ordinum quicquam profectum esse videatur. Quod si visum fuerit ipsi Serenitati, ut de hac interpretatione istius articuli oratores litteris ipsi caveant,

---

[a—a] *W* P *opuszczono przez pomyłkę kopisty wyrazy od* pactorum *do* confirmationis.
[b] P: sanciendis. [c] P: litteris. [d] O *ma* Serenitate *zam.* voluntate Serenitatis.

licebit hoc ipsis exemplo oratorum, qui ante in Galliam ad Regem Henricum advocandum missi fuerant, facere. Iis rebus omnibus conclusis et absolutis, die dicta in templo sacris peractis, Rex praeeunte aliquo oratorum, iusiurandum ex formula dabit. Inde unus oratorum nomine omnium sollemnem renunciationem ita fere peraget simulque litteras decreti electionis eius Serenitati reddet: ‚Quod Serenitas vestra prommissorum suorum ac libertatum et legum nostrarum religiosam, interposito iureiurando, fecerit confirmationem hocque ipsum litteris suis iuxta postulata ordinum omnibus testari voluerit, immortales gratias ipsi agimus, atque iam multo, quam unquam, maiorem in spem erigimur constituendae per Serenitatem vestram suo tempore in optabili ac beato statu Reipublicae nostrae. Cum autem nil aliud hoc tempore supersit, quemadmodum afflante divino numine, quod hominum corda movet, ordines Serenitatem vestram Regem Poloniae ac Magnum Ducem Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kiioviae, Volhyniae, Podlachiae Livoniaeque etc. comitiis ad Varsaviam habitis legibus ac institutis maiorum creavere ac renuntiavere, ita nos quoque de illorum mandato, hic in hoc tam augusto templo tantaque frequentia hominum Serenitatem vestram eiusdem Regni ac Magni Ducatus earundemque terrarum Electum Regem et Magnum Ducem declaramus decretumque electionis illi tradimus et, cum in regiam Regni nostri venerit, coronationem ritu veteri promittimus. Quoniam vero Reipublicae omnes rationes postulant, ut Maiestas vestra primo quoque tempore in Regno nostro vel potius iam suo se sistat, vehementer Maiestatem vestram ordinum omnium, a quibus missi sumus, nomine oramus, ut Serenitas vestra rebus suis in Transylvania constitutis venire in Regnum maturet et, quae perficienda supererunt quaeque muneri illius incuberint, naviter aggrediatur et, quod viri ac regis proprium est, re ipsa expleat ac factis ipsis exprimat ac repraesentet. Quod ut Deus Optimus Maximus faciat[a] et Maiestatis vestrae consilia atque facta ad sui nominis laudem et salutem et commoda nostra ac totius Christiani nominis dirigat ipsamque ac Regnum nostrum iuvet, tueatur ac defendat, illi tamquam omnium regnorum conditori, conservatori ac praesidi summo, qui regum mentes nutu suo regit, vota pia facere nunquam intermittemus‘.

»Haecque res summa erit renunciationis, quam, si res postulaverit, dilatare et amplificare ac adhibitis sententiarum ac verborum luminibus exornare poterunt, ita tamen, ut quid amplitudini Reipublicae nostrae et Electi Regis, quid denique tempori, quo haec agentur, maxime congruat, imprimis spectent. Inde urgebunt, ut Serenissimus Electus Rex omni adhibita celeritate in Regnum contendat et, si quid temporis constituendis rebus Transylvaniae impendendum erit, saltem ut nulla interposita mora quam proxime ad fines Regni accedat, de voluntate vero sua quamprimum ad senatum et nobilitatem ad conventum Andreoviam scribat. Ipsi quoque, ut in dies de iis rebus,

[a] O: faxit.

quas agent et procurabunt, in Poloniam mittant, ne earum exspectatione negotia publica, quae in conventu illo tractabuntur, morentur, operam dabunt. Efficient postremo, ut eius Serenitas aliquem praecipuae auctoritatis ex suis virum in Poloniam iuxta pacta conventa praemittat cum mandato ad contrahendum illius ex parte matrimonium cum Serenissima Principe Anna et cum pecunia in praesidia Regni pacta et promissa. Ex binis autem diplomatibus confirmationum et iurisiurandi altera in Poloniam praemittent ad confirmandam praeclaram nostrorum hominum de illius Serenitate opinionem, altera vero propter varios et incertos eventus secum ferent. Cum vero alienum foret ab ipsorum muneris ratione ac Reipublicae maiestate, si vel publica negotia seorsim quisque tractaret, vel interim privatas res suas curaret, satis erit admonuisse, haud laudi daturos ordines, si quis secus ac oratoribus, cum in Galliam mitterentur, constitutione hac de re lata praescriptum fuerat, personam sibi a Republica impositam hac in legatione gesserit, nec decus eius et gravitatem retinuerit. Aliis de rebus, si quae inciderint, ex tempore pro utilitate Reipublicae consilium capient, illud autem menti infixum habeant et assidue cogitent, maius ad salutem patriae momentum, quam in re quapiam ulla, in maturo Regis adventu positum esse«.

At Caesariani et ipsi decretum electionis Caesaris in regem [1] oratoribus suis mandarunt, per Petrum Duninum Volscium Procancellarium Regni et aliquot senatores sigillis communitum, articulos [2] etiam triginta Caesari offerendos et illis, qui per oratores in perorando proponerentur, adiiciendos tradiderunt, nimirum: ut Caesar iam renunciatus Rex tam Polonis quam Lithuanis cunctas leges iuraque ac consuetudines servet iureque iurando comprobet omnique tempore et loco affectantibus iisdem eas augeat et cumulet, imprimisque Henricianos articulos circa coronationem suam iuramento firmet; dignitates magistratusque nulli extero sed indigenis Polonis et Lithuanis conferat; controversias de Prussia et Livonia inter Poloniam et Imperium Germanicum intercedentes perpetuo sopiat; de iure suo atque domus Austriae, quod in Masoviam se habere praetendit, ita concedat, ut perpetuum omnino silentium ei negotio imponatur et diplomatibus renunciationem eius Ducatus edat; cohibendae Narvicae navigationis gratia eas cum Dano Rege atque LXX Germaniae civitatibus ineat rationes, ne praefata navigatio exitio Poloniae, quae est Baltei maris domina, fiat; Barensis atque Rosanensis Ducatus

[1] Dekret elekcyjny Maksymiliana z 18 grudnia 1575, druk. w Uchansciana II. 315—320.
[2] Articuli pactorum conventorum inter Illustrissimum Senatum et Amplissimos Status et ordines inclyti Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae ab una et Reverendissimum in Christo Patrem et Magnificos Dominos Martinum Episcopum Vratislaviensem et Principem ac Superioris et inferioris Silesiae Supremum Capitaneum, Andream Duditz et Mattheum de Logaw Swidnicensem et Iaurensem Capitaneum, Serenissimi et Potentissimi Principis ac Domini Domini Maximiliani II Romanorum Imperatoris semper Augusti, nunc vero electi Poloniae Regis et Magni Ducis Lithuaniae, ad eosdem Status et Ordines Regni missos Oratores. Actum et datum in castris sub Varsovia in conventu electionis Regiae die 17 mensis Decembris a. 1575. Theiner, Annales ecclesiastici t. II. str. 97—100.

negotia una cum proventibus Neapolitanis ita apud Hispanum Regem transigat, ut citra moram atque difficultatem Anna Infans eisdem iure iustissimo potiatur; cum eodem [a]Rege Hispaniarum foedus atque amicitiam sollemnem ineat, quae[a] Regno magno commodo sit futura; itidem pacta cum Hungaris ac Bohemis ex parte Poloniae confirmet; perpetuum foedus cum Imperio firmet auxiliaque inde adversus quosvis hostes praestanda obtineat, interim vero in subsidia Regni pecuniam pro decem equitum milibus cogendis quamprimum mittat, vel quinque Germanorum equitum milia ad fines Poloniae expediat; societatem cum Dano Suecoque Rege ac Mosco Principe copulet, in societatem tamen Turcici belli, nonnisi consultis Regni ordinibus, ne Polonos ingerat; commercia cum Imperio contrahat; cum Turca hoste pacem stabiliat, quae si aequis conditionibus minus succedat, totis viribus atque ope sociorum bellum tam a Turcis quam a Moscis Tartarisque propellat; in Hungaria si bellum gerendum sit, ne Polono Lithuanove milite, nisi voluntario, utatur; tutandorum Regni finium gratia quatuor arces locis opportunis[b] suo sumptu exstruat ceterasque collapsas restauret; Cracoviae Academiam novis stipendiis atque viris doctissimis ex Italia[c] et Germania accitis augeat; qui apti forent Poloni et Lithuani, hos aulicis bellicisque ministeriis praeficiat tam in sua aula, quam Austriorum Principum regnis; porro ad primae illius legationis Caesareae capita recurrendo, ut vinum ex Hungaria absque vectigali in Poloniam vehi permittat, necnon ...[d] in duobus post peractam coronationem mensibus centum florenorum milia Regno numeret annoque exacto ducenta item milia persolvat, de reliquo tempore cum Republica transigat; debita Regni et Lithuaniae omnia post Sigismundi Augusti mortem relicta sua pecunia persolvat; aulicis item militibusque Regni, Lithuaniae ac Livoniae stipendia exsolvat; irritatos per interregni tempus hominum animos componat atque ad concordiam reducat; in Regno ad minus totum biennium moretur, annum scilicet unum in Polonia, alterum in Lithuania; discessurus porro ex Regno non aliter id, quam scientibus ac iubentibus Regni ordinibus, peragat; commissarios sine mora expediat, qui damna regnicolis ex Hungaria, Silesia, Marchia Pomeraniaque illata resarciant; quo vero libertas et auctoritas Regni solida remaneat, ne in domesticis negotiis publicis privatisve expeditionibus Regni Lithuaniaeque alio titulo quam Regis Poloniae, Magni Ducis Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae Livoniaeque etc. etc. útatur; proventus Regni ne in privatos usus convertat, sumptus autem in

---

[a—a] *W P opuszczono przez pomyłkę kopisty wyrazy od* Rege *do* quae. [b] P *ma błędnie* importunis. [c] P *ma błędnie* Lithuania. [d] *W rękopisach jest tu coś opuszczone i wskutek tego brak sensu. U Theinera l. c. str. 99 art. 17 brzmi ten ustęp następująco:* de libera exportatione vini ex Hungaria, quod ipsius Maiestas optionem dat, ut si id ex utilitate Reipublicae maiori videatur esse, pro his conditionibus aut illarum loco, primo anno numeret ipsius Maiestas trecenta milia florenorum, utpote post electionem in duorum mensium spacio centena, et deinde intra anni spacium decentena milia; secundo anno centena milia.

morem atque usum regibus consuetum eroget; iura possessionesque in Polonia et Lithuania in suos extraneorumque usus nequaquam acquirat; in consiliis, negotiis ac deliberationibus publicis ne consultore extraneo utatur, aut hunc negotiis immisceat; Annam Infantem Ernestus Caesaris filius in matrimonium ducat; ipse Caesar electionem sui non aliquibus, verum ex aequo cunctis imputet, ne videlicet hunc uni aliis imposuisse regem viderentur; officia Regni et aulae reformet atque in optimum statum reducat; fines Regni, Lithuaniae cunctarumque provinciarum ne per aliquos tractatus componat, verum adempta restituat et recuperet. [a]Eos articulos in castris sub Varsavia scriptos editosque declararunt, quod nullatenus probari potest, clausi quippe moeniis civitatis in conclavi isthaec componebant[a], quae oratores Caesaris: Martinus Gerstmanus Vratislaviae Episcopus, Andreas Dudicius et Mathias Loga manibus propriis subscripserunt.

Ceterum promulgarunt quoque Caesariani patentes litteras[1] omni sese suspicione purgantes gestaque sua extollentes, [b]sed revera crimen a se commissum calumniis ipsis impensius etiam augentes[b], quippe convenisse se ad diem indictam locumque assignatum affirmantes, qui ex praestantissimo Regni ordine senatorio tam saeculari, quam spirituali magnaque equitum parte ex cunctis Poloniae, Lithuaniae, Prussiae Livoniaeque palatinatibus conflata constassent, exauditis oratorum exterorum legationibus, sacrosancto iuramento purissimaque conscientia in regem suffragia expedivissent, quem maxime salutarem Reipublicae existimassent. Nonnullos nobilium et aliquot senatores avulsos a se, et ambiguo Piasti titulo se tuentes, in dies precibus sollicitassent; hos temeritate abusos locumque congregationi addictum armatos obsidentes, cum nil preces monitaque valerent, tamquam pacati ac libertatis studiosi devitassent conclusamque sententiam in locum remotiorem discedentes finire cupivissent, nec tamen instare per illustres legatos destitissent, quod quidem cum non succederet, Archiepiscopum Gnesnensem Primatem, cuius id muneris esset, renuntiare in regem Maximilianum Imperatorem Christianitatis iussissent, Caesarem ipsum genere antiquissimum et celeberrimum, ex progenie regum Polonorum prosapiam ducentem, pium, solertem, iustum, subditorum amantem, sapientem, nec suo, verum totius Christiani orbis commodo Regnum id ambientem, qui sit eiusdem orbis praecipuum caput et Poloniam, columnam eiusdem orbis, optime tueri ab hostibus norit, a Mosco pacem accersat, a Turca eandem conciliet. Porro in adversarios culpam retorquentes, quia isti sub specie Piasti Bathoreum Transylvaniae Palatinum latentem tandem proderent et hunc Turcis addictum, linguae Polonae inscium, regem elegissent et, quod maxime luctuosum videretur, Turcae

---

a—a O *niema zdania od* Eos articulos *do* componebant. b—b O *niema słów od* sed revera *ao* augentes.

[1] Litterae universales. Datum Varsoviae in conventu generali electionis Regis, die 18 Decembris a. D. 1575. Theiner, Annales ecclesiastici t. II, str. 101—105.

ipsi tyranno per Ciausium significassent se eum, quem iste voluisset, creasse regem. Id quidem adversus coniunctionis cum Lithuanis dudum contractae pacta fecissent, quibus insciis regem Polonis creare nefas esset; nec alii cuipiam competeret regem renuntiare praeter archiepiscopum Gnesnensem, aut eundem promulgare praeter summum regni marschalcum. Nec ipsi Transylvani oratores electionem sui Principis veluti illegitimam approbassent inque perorando Austriae domui priorem locum concessissent. Isti vero adversarii Annam Infantem, quam ante fastidivissent, Bathoreo in connubium adiungerent, quo homo peregrinus tantae puellae societate maiorem apud incolas gratiam aucuparetur. Ad eundem suum electum oratores misissent suos. qui eum evocantes civile bellum in patria gerendum excitarent. Cuius quidem negotii a se atque adversariis peracti illos, qui domi remansissent, nec electioni interfuissent, iudices cuperent et eosdem ad reiiciendam Bathorei, Turcicis armis in Poloniam reducendi, electionem infaustam sollicitarent atque adversarios a proposito dehortarentur ac deterrerent. Ad extremum oratorum suorum nomina recensuerunt, sed horum nonnulli, utpote Procancellarius Regni[1] et Iacobus Rocosovius Sremensis Castellanus, eo munere nequaquam fungi voluerunt.

Assignarunt quoque alios, qui Caesarem apud limites Regni essent excepturi utpote: Płocensem[2] Culmensemque[3] Episcopos, Vilnensem Castellanum[4], Kiioviensem[5], Podoliae[6], Ravensem[7], Culmensem[8], Mariaeburgensem[9] et Pomeraniae[10] Palatinos, Słucensem Ducem[11], Posnaniensem[12], Leopoliensem[13], Praemysliensem[14], Sanocensem[15], Połanecensem[16], Czechoviensem[17] Castellanos, Summum Regni[18] et Aulae Lithuaniae[19] Marschalcos, Maioris Poloniae Generalem Praefectum[20], Iacobum Secignevium Sidłoviensem Praefectum, Kiszkam Incisorem Lithuaniae[a]. His vero addiderunt eiusdem negotii causa eos, quos a Bathorianis mutuati sunt: nempe Cuiaviae[21] et Praemysliae[22] Episcopos, Sandomiriae[23], Calissiae[24], Łenciciae[25], Brestae[26] et Innovladislaviae[27] Palatinos atque Medirecensem Castellanum[28], quos nunquam in Caesarianorum opinione fuisse constat. [b]Quo etiam abunde significarunt, quam vera illa fuerint, quae allegaverint; neque vero ex universis Poloniae palatinatibus nobilitatem isthic fuisse constat, cum non essent tot numero nobiles, quot palatinatus, atque ex Prussia nemo nobilium ibidem fieret *(s)*; Lithuanorum, quos dimidium Regni esse asseverabant, vix decem

---

[a] P *ma błędnie* Poloniae. [b—b] O *niema ustępu od* Quo etiam *do* curemus.

[1] Piotr Dunin Wolski. [2] Piotr Myszkowski. [3] Piotr Kostka. [4] Jan Chodkiewicz. [5] Konstanty Wasyl ks. Ostrogski. [6] Mikołaj Mielecki. [7] Anzelm Gostomski. [8] Jan Działyński. [9] Achacy Czema. [10] Fabian Czema. [11] Jerzy Olelkowicz ks. Słucki. [12] Piotr Czarnkowski. [13] Stanisław Herburt. [14] Stanisław Drohojowski. [15] Jan Herburt. [16] Zygmunt Czyżowski. [17] Stanisław Tarnowski. [18] Andrzej Opaliński. [19] Mikołaj Krzysztof Radziwiłł. [20] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [21] Stanisław Karnkowski. [22] Łukasz Kościelecki. [23] Jan Kostka. [24] Kacper Zebrzydowski. [25] Jan Sierakowski. [26] Jan Służewski. [27] Jan Krotoski. [28] Andrzej Górka.

personae essent, quae numero personarum vixdum palatinatus eius Ducatus adaequassent. Cetera priori narratione nostra satis nos confutasse existimamus, cum praeter rei veritatem nihil magis exprimere curemus[b]. Adiecerant ad illud ipsum diploma Caesariani nonnullas conclusiones, quae, quod magis coloribus quam effectu constent, commemorare ad unguem piget, cum animus legentium, uti reor, aliorsum spectet magisque historiam quam iudicium curet.

Comitiis Varsaviensibus dimissis, rumore de duobus regibus electis paratisque acerrimis factionibus totum plane terrarum orbem implente, Polonia imprimis tumultuabatur. Eratque miserabilis tum rerum facies, cum utrinque metus speique plena fierent omnia et plerique Ungarico exemplo Principem Transylvanum Caesari in obtinendo Regno factum aemulum, veluti quondam Ioannem, eiusdem provinciae Regulum, Ferdinando Maximiliani patri obiectum electumque Regem, Turcicis armis forte reducendum, Poloniae exitium accersurum, ratiocinarentur. Una spes cunctos maxime erigebat, quae Caesarianos dissolutos omnes peroptantes deprimebat, conciliorum per provincias indictorum atque universalis totius Poloniae conventus Andreoviae imminentis instans tempus.

Itaque magno concursu ad concilia itum est.

[a]Primo quidem in Prossoviensi[1] conventu in templo celebrato ultima Decembris die a Minoribus Polonis peracta fuere. In principio eius lectae sunt litterae ab Episcopo Cracoviensi[2], in quibus diligentissime rationibus tempori servientibus absentiam suam excusabat. Cui peculariter gratiae ab eo conventu actae sunt, quod eorum sententiae, qui communem libertatem in periculum vocabant, nomen non dedisset nec subscripsisset. Praepositi deinde Miechoviensis[3] per Succamerarium Cracoviensem[4] et Capitanei Santecensis *(s)*[5] per litteras absentiae excusationes successere. Eas excusationes Palatini Cracoviensis[6] oratio excepit, qua Varsaviense actum commendando partis suae sententiam repetebat, tum modos concordiae servientes, quos Varsaviae contrariae parti proponebat, satis diserte et copiose explicabat. In eadem oratione causas nominationis et electionis Sacrae Reginalis Maiestatis in Poloniae Reginam coniugisque sibi additi Stephani Bathorei Palatini Transylvaniae referebat, nimirum ut ea ratione adversae partis temeritati, qua ex loco insueto nec privilegiato Regem pronuntiare volebat, facilius resisteret. Pecuniam se a legatis Electi Regis accepisse eandemque rottmagistris ad conservandam tranquillitatem finiumque munitionem distribuisse, se etiam pro Cracoviensi arce militem conscripsisse et, ut ea omnia feliciter concluderentur, conventum Andreoviensem ibidem decrevisse narra-

---

[a—a] P *po* ad concilia itum est *ma tylko wyrazy* et, ut cetera omittam *zamiast całego długiego ustępu (aż do str. 495) o sejmiku proszowickim, o którym* P *ma tylko krótką wzmiankę, zob. na str. 496.*

[1] Uchwały sejmiku województwa krakowskiego w Proszowicach 31 grudnia 1575 r. Lauda krakowskie wyd. Stan. Kutrzeba, str. 60—64. [2] Franciszek Krasiński. [3] Szymon Ługowski [4] Stanisław Cikowski. [5] Stanisław Mężyk, starosta sądecki. [6] Piotr Zborowski.

bat. Quae omnia cum in litteris universalibus Varsaviensibus[1] scripta essent, rogavit, ut palam conventui legerentur, quarum lectione. veluti re bene gesta, de gratitudine eius mereretur. Lectae sunt et aliae litterae, quas privatim idem Palatinus ad Caesarem nomine suo scripsit, quarum erat argumentum: post adductas Caesareae Maiestatis haud competentes ab Archiepiscopo in Regem Poloniae nominationis rationes, quibus vero consiliis longa deliberatione adhibita superanti maiori ordinum parte alium regem nominare inducti essent, eidem dissuadere in animo erat[a], ne eo studio et ambitione paucorum alioquin suffragiis excitata ad orbitatem Reipublicae aliquid addere praesumeret. Admonuit deinde eos, qui non fuere in comitiis Varsaviensibus, ut diligenter perpenderent, ad quem finem eae res tenderent, bono Reipublicae consulerent, se porro in concordia et securitate conservare cuperent; viderent, cur classicum Cracoviae canatur, miles conscribatur, pecunia distribuatur; ibidem extra consuetudinem consilia quaedam capiantur, eius farinae homines confluant, quod arcem occupare et id genus alia in detrimentum Reipublicae moliantur. Post eam admonitionem Subiudex Cracoviensis[2] absentiae Cancellarii[3] fecit aegritudine excusationem; eos ob susceptum pro Republica studium summa prosequi gratitudine Cancellarium retulit paratumque eam sententiam, quam Reipublicae conducere intelligeret, amplecti. Qui in comitiis Varsaviensibus non fuere, omnes unanimi voce rem per Palatinum Cracoviensem et ceteros proceres deputatos bene gestam collaudarunt, eandem se observare et tueri, quoad felicem exitum sortiretur, obstrinxerunt. Ceteris itaque rebus in omnem partem discussis, electis ex medio deputatis, illis praesertim, qui ad comitia non venere: Domino Kmita[4], Domino Subiudici Cracoviensi, Domino Capitaneo Corstinensi[5], Smolikio, Plazio[6], Wrossovio[7], Mlossovio[b], per Castellanum Biecensem[8] conclusos istos articulos vigore huius conventus reddidere: imprimis, ut Cracoviae Dominum Cancellarium adirent et consalutarent, eidem pro oblato erga Rempublicam studio gratias agerent; Dudicium admonerent, ut ex civitate discederet; pecuniam Caesaris ad interitum et contra libertates huius Regni ne distribueret, si nollet admonitioni obsequi, Palatino Cracoviensi[9] nomine eius conventus id negotii darent, ut ille curam susciperet, quo Dudicius Cracovia exire cogeretur; contrariae partis auctoribus suaderent, ut temeritati habenas imponerent, ne etiam illorum aliqui pecunia et largitione corrupti, libertatem Reipublicae in discrimen vocarent, si qui essent, qui insidias Palatino struerent, scirent se universos in defensionem Palatini conspirasse et

---

[a] *W zdaniu tem zaszła niewątpliwie korupcya, wskutek czego trudno dojść sensu.*
[b] *W O jest błędnie* Sulosseuio. *Był to* Młoszowski *zapewne* Stanisław, *por. Lauda krakowskie wyd. Stan. Kutrzeba, str. 61.*

[1] Vol. leg. II. 137₁ (zob. powyżej str. 478). [2] Jakób Dębiński. [3] Walenty Dębiński. [4] Jan Kmita pisarz ziemski krakowski. [5] Jakób Dębiński, syn kanclerza. [6] Stanisław Płaza starosta ojcowski i burgrabia krakowski. [7] Jan Wrzoszowski. [8] Stanisław Szafraniec. [9] Piotr Zborowski.

coniunxisse; illos deinde legatos, qui dicuntur ad Caesarem proficisci, convenirent, eosdem rogarent et admonerent, ut se ad conventum Andreoviensem detinerent; Procuratori arcis Cracoviensis[1] dicerent, ut de commeatu et ceteris rebus necessariis diligenter provideret, et consulibus Cracoviensibus significarent, ut caute in suis rebus procederent et voce preconis, ne quispiam pecuniam a Caesare ad interitum Reipublicae accipere auderet, ad omnium notitiam sub poenis in statuto descriptis deducerent; tandem Cracoviensi capitulo gratias agerent, quod operam suam Palatino detulissent eiusque sententiam amplexi essent. In eodem conventu motionem bellicam Andreoviam sanxerunt, in eodem contributionem concessere; Strzala iudex Zatoriensis[2] exactor, Castellanus Biecensis[3] dispensator electi sunt. Ita constitutis rebus conventus iste solutus est[a].

A Maioribus etiam Polonis Srodam pro die assignata *[5. I. 1576]* magna frequentia concursum est, sed plerique omnes ex nobilitate constabant, cum duo dumtaxat Castellani, Biechoviensis[4] et Praemetensis[5], adessent; Caesarianorum nemo aderat praeter Maioris Poloniae Praefectum[6] aliquot collegis nobilibus stipatum. Primum omnium Stanislaus Pryemius summo silentio totum Varsaviensium comitiorum successum recensuit, quo constaret cunctis, quis tantae culpae, ne dicam sceleris, duorum creandorum regum, auctor appareret; graviter in illos invectus taciteque Praefectum Generalem perstringens, qui ex auctoritate sua conventum illum Srodensem promulgare neglixisset. Hunc Stanislaus Comes Gorcanus excipiens: »Litterae« inquit, »universales, quoquo versus per Poloniam dimissae, mihi apud Varsaviam commissae sunt, ut easdem libris actorum Posnaniensium inseri mandarem. Sed has Praefectus Maioris Poloniae inscribi recusavit, Caesarianae vero partis diploma libris illis inscribi iussit. Igitur animadvertite, quanta iniuria afficiamur, qui totis viribus in electione regia libertates vestras tutati sumus, estoteque omnes aequi eius causae iudices«. Czarnkovius respondit: se ideo inscribi istud diploma vetuisse, quod non a senatu sibi commissum neque authentice, etiamsi multis sigillis obsignatum, traditum esset; ideo neutrum se inseri actis iussisse. Huic a Suentoslao Orzelio responsum est excusationem illam frigidam fuisse, cum ab integro senatu illud diploma dari nequiisset, sed uni satrapae, viro perillustri, commissum esset, a senatoribus nonnullis et nobilibus sigillis[a] communitum, ut libris illis actorum insereretur; licere porro de iure iisdem libris non tantum tam grave negotium, verum quaevis etiam levissima cuivis personae inscribere; Caesarianas vero litteras Varsavienses a perpaucis editas, illis ipsis libris insertas, has exclusas non sine magno praeiudicio. Lectum demum est utrumque diploma: Bathorianorum primum articulatim cunctaque capita comprobata[b] ipsorum etiam

---

[a] *W rękopisach brak* sigillis. [b—b] O *niema zdania od* ipsorum *do* approbantibus.

[1] Ludwik Decyusz. [2] Piotr sędzia zatorski i burgrabia krakowski. [3] Stanisław Szafraniec. [4] Jan Kościelski. [5] Piotr Potulicki. [6] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski.

Caesarianorum tum praesentium testimonio; adversariorum postea per articulos recensitum, sed singula capita falsitatis vel mendacii in praesentia adversae partis arguebantur, turpiter Caesarianis reticentibus et silentio rem ipsam approbantibus[b].

Albertus Pierzchlinius[a] sese purgabat, dum Caesariani male audirent, se quidem apud Varsaviam Caesari de nomine non assensisse, vidisse tamen Bathorei litteras propria subscriptas manu ad quendam ex proceribus Poloniae scriptas, quibus is testaretur se non sponte quidem, verum nonnullorum procerum Polonorum impulsu seu consilio adductum Regni ambiendi curam suscepisse[b]. Pridie summo mane Praefectus Maioris Poloniae[1] discessit, qui nequidquam a Comite Gorcano revocabatur. Lectae sunt publice Dobrinensium et Gostinensium conciliorum litterae, quibus isti magno consensu Bathorianorum gesta, constantiam et pietatem erga patriam excollebant comprobabantque et adversus Caesarianos, tanquam libertatum publicarum oppressores, confoederabantur; Andreoviam expeditionem generalem armati parabant.

[c]Relatae quoque Cracoviensis Palatini[2] litterae ad comitem Gorcanum et Ioannem Zborovium scriptae, quibus itidem narrabatur a Minoribus Polonis in concilio Prossoviensi in maxima frequentia Bathorianorum successum collaudatum et Andreoviensem conventum confirmatum; canonicos sacerdotes omnes Cracoviensi ecclesiae addictos ibidem eisdem assensisse; contributionem publica indictam. Caesarianos quartam proventuum Regni partem Rava, Sochacoviensis Castellani[3] praefectura, eripuisse militemque mercenarium conduxisse; his Castellanum Czechoviensem[4] ducem destinasse. Ad hunc missos Prossovia legatos, qui eum a nefario proposito deterrerent et tam ipsum Castellanum, quam quemvis hominem nobilem eius obsequiis irretitum pro hoste patriae edicerent[c].

Abrahami Zbąscii peracri morbo praepediti absentiam Nicolaus Tomicius excusabat eiusque in Rempublicam atque eiusdem vindices studium commemorabat. Severinus Palencius in Summum Marschalcum[5] invehebatur, quod non se regem nisi cum consensu omnium promulgaturum Varsaviae promisisset, nec tamen id praestitisset. Unde ad iurgia cum ventum esset, Boianovio Marschalcum purgante, tandem tumultus a Comite Gorcano imprimis sedatus est.

Inter equites porro, dum de utroque processu consultaretur, Iohannes Zborovius cunctos luculenta oratione ad ineundum conventum Andreoviensem sollicitans monuit, ut uni alicui summam rerum imperiumque sui committerent, qui curam rei bellicae supremam haberet primusque ei rei

---

[a] P: Piersnicius. [b] P *ma* inscripsisse et suscepisse. [c—c] O *niema ustępu od* Relatae *do* edicerent. *Sejmik proszowicki, którego uchwały podano tu w liście Zborowskiego, jest obszernie opisany w rękopisie* O, *zob. powyżej str. 493—495.*

[1] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [2] Piotr Zborowski. [3] Stanisław Gostomski. [4] Stanisław Tarnowski. [5] Andrzej Opaliński.

aptissimum Stanislaum Comitem Gorcanum appellavit. Hunc cuncti extemplo clamore exceperunt, obtestati per Deum Maximum atque amorem patriae, ut eam sui curam susciperet. Multum is excusatione cum singulis luctatus[a], tot impensas suas erogatas atque iuventutem suam causatus, sed quo magis onus illud recusabat, eo cuncti impensius instabant, sic ut data fide cuncti fere se Andreoviae porrectis dextris Comiti affuturos promitterent, cum non se alia lege ducem eorum futurum Gorcanus reciperet, quam si fidem datam praestarent; residuum quoque contributionum Posnaniensium et Calissiensium, ante Henrici Regis adventum institutarum, eidem in impensas concessum. Sed ut illud munus acciperet nullatenus adduci potuit, offerens se totis facultatibus vitaque, uti antea semper, ita tanto rerum discrimine patriae non defuturum.

At Caesariani cum nullo modo equestrem ordinem sibi devincere, nec concilia indicta dissolvere possent, neque ipsi iisdem adesse auderent[b] nonnullas personas graves in electione absentes subornarunt, qui rationes dissolvendi conatus Bathorianorum tentarent. Itaque Srodam eiusdem negotii causa Dobrogostius Potvorovius Iudex Calissiensis[c], vir gravissimus, pedibus aeger, venerat toto conatu satagens, quo utriusque regis electio irrita foret, veluti minus legitima, quae non aliter de iure solida firmaque videretur, cum si omnium unanimi consensu approbaretur, in illo porro schismate per dissensionem creati reges omittendi ducerentur et media quaepiam nova magis convenientia ac salutaria patriae inirentur. Respondit ad haec Pryemius: non dissidium diversasque voluntates, sed regis electi[d] causam ponderandam esse; Caesarem per fraudem atque violentiam a paucis, secessione in locum ignobilem et insuetum facta, renuntiatum, regem Bathoreum iustissimo titulo electum, prodigioso potius et subito, quam corrupto equestris ordinis consensu, cuius nemo fere ante per suffragium mentionem fecisset, sed vi tandem atque dolo electione illa obviam itum. Nam quid[e] tandem fieret, ut renunciato promulgatoque utroque rege, iureiurando ab oratoribus praestito, utrobique oratoribus missis, decretis electionum candidatis traditis medium aliquod perquireretur? An ad interregnum aliud res devolveretur et irritatis duobus potentibus principibus, tertius vel duo forte alii inaugurandi essent? Quod si mordicus quispiam mediorum specie totum involvere negotium conetur, Andreoviam in universalem conventum rem eam reiiceret, cum in illo duorum palatinatuum concilio quidquam publicum ea de re sanciri posset. Tum Potvorovius: »Vereor« inquit, »ne mediorum mentio Andreoviae facta integra foret, ipsum vero conventum novum contra leges patrias indictum iudico«. Ad haec Petrus Grodecius: »Res«, ait, »novae[f] novis rationibus sanandae aut compensandae sunt. Quid vero conventu illo salubrius, quo totus universae Poloniae conflucturus esset coetus ad consulendum et bellan-

---

[a] P: cunctatus. [b] O *ma* vellent *zam.* auderent. [c] P *niema* Calissiensis. [d] *W rękopisach jest* regis electi sed. [e] *W rękopisach jest* qui id. [f] O *niema* novae.

dum paratus, dum interim praefecti finitimarum arcium limites Regni tutari teneantur«. Plerosque Potvorovius facundia orationis ad suam alliciebat mentem, sed multitudine consentientium effectum est, ut Stanislao Pryemio data facultate succincti diplomatis edendi: eodem Andreoviensis conventus maxime salutaris Reipublicae censeretur, ubi Maioris Poloniae incolae affuturos se prono in patriam studio spopondissent, quem consensum Petrus Potulicius Castellanus Praemetensis, Stanislaus Comes Gorcanus, Procopius Bronevius Succamerarius Posnaniensis, Nicolaus Tomicius, Gaspar Gorevius Posnaniae Terrestris Notarius, Stanislaus ipse Pryemius Stephanusque Grodenius nomine totius Srodensis conventus sigillis manibusque obsignarunt.

Porro Gorcanus Comes asserebat inter cetera Lithuanos primo ad Caesaris partes inclinatos, distractos tandem factos et horum praecipuum Ioannem Chodkievicium Castellanum Vilnensem eundemque Samogitiae Praefectum, Lithuaniae Marschalcum Summum et Campiductorem necnon Livoniae Administratorem, cum quibusdam aliis ad Bathoreum transiisse; Stanislaum quoque Karnkovium[a] Episcopum Cuiaviae Bathorei amplexum partes et studium suum per litteras sibi declarasse.

[b]A Caesare postea ad eos, qui eum regnare cupiebant, datae sunt Vienna 22. Decembris die litterae, quarum hoc erat argumentum: Cum iam eum non lateret esse nonnullos senatorii, imprimis vero equestris ordinis, qui alium sibi regem eligendum proposuerant, ea spe fretus, quod Deo Optimo Maximo ita visum esset, ut se ceteris praeferret, cuius etiam instinctu ceteri in eam sententiam condescenderent, rem eam eo minus facere, non sine aliqua animi molestia accipiens, quod praeter suam exspectationem de alio rege consilia agitarent, quae non nisi detrimentum patriae ac Reipublicae Christianae dolorem sunt allatura; et quemadmodum illos nullis alterius partis machinationibus seu minis ab iis, quae semel divino instinctu ac maturo consilio cum patriae dulcissimae et Reipublicae Christianae bono statuerunt, recedere debere animavit, nec alium sibi regem obtrudi paterentur, ita se ferre aut dissimulare non posse, ut regnum, ad quod legitima tot prudentissimorum senatorum, tot fortissimorum equitum electione rite vocatus esset, sibi a quopiam e manibus eriperetur, sed ea potius consilia, quae negotii qualitas tam pro amplissimi eius senatus ac equestris ordinis auctoritate, quam pro iure suo tuendo requirere videretur, amplexurum[c] esse. De sollemni confirmatione pacis a Turcarum Principe, tum de prorogatione alterius octennii, quo pax cum eo immunis esse deberet, eos certiores reddidit. Cetera se oratoribus uberius illis declaranda commisisse scripsit.

[b]Earum porro litterarum, quas ad Bathorianos eodem mense et

---

[a] P *ma błędnie* Czarnkovium. [b—b] P *niema całego szeregu ustępów o listach cesarskich, projekcie zgody Krasińskiego, wreszcie o układach Teuffenbacha z Batorym od* A Caesare *do* mortalium frequentia confluebat *(zob. poniżej str. 511). Cały ten wtręt pochodzi oczywiście nie od Orzelskiego, lecz od kogoś ze stronników cesarskich i został niewątpliwie później dodany.* [c] *Całe to zdanie jest gramatycznie błędnie zbudowane i wskutek tego niejasne.*

die Vienna misit, scopus iste fuit: Cum praeter exspectationem suam non modo ea secuta non esse, quae sibi de illis hactenus pollicebatur, verum etiam de alio rege eligendo consilia inter eos agitari intellexisset, id sibi tanto gravius accidissse, quo magis Regni istius ac Reipublicae Christianae salutem et tranquillitatem (ad hunc enim unum scopum consilia et actiones suas omnes hucusque ac etiam nunc spectasse docuit) sibi cordi esse, propositis illis ob oculos periculis, quae ex ea intempestiva deliberatione patriam manerent, pericula cum summa Reipublicae Christianae pernicie coniuncta, compendiose perstrinxit, studiose vero illos sibi eo terrore adiungere voluit, quod iam tot prudentissimorum senatorum totque fortissimorum equitum suffragiis, qui alium sibi Regem obtrudi non patientur, Rex pronuntiatus esset, seque dissimulari non posse, ut hoc Regnum, ad quod Divino beneficio legitimaque electione vocatus esset, sibi e manibus a quopiam eriperetur. Ideo illos benigne hortatus est, ut eo tempore sanioribus potius consiliis, quam affectibus aquiescerent et se ad Divinam voluntatem accomodarent. Clementiam suam postea in conclusione earum litterarum promisit seque animo eo esse, ut non solum eorum privilegia, libertates et consuetudines infringerentur aut labefactarentur, quinimo sarta tecta conservarentur et, si ex Reipublicae usu videbitur, cuilibet eorum augerentur nihilque inde metuerent, quod in tali casu liberis aeque suffragiis usi fuerint, se omnium oblitum esse et, velut nihil erga suam auctoritatem commisissent agnovisse neque se ulla occasione defuturum, quae eorum commodis iuvandis promovendisque conducere posse intelligeret. Cetera vero uberius suis oratoribs declaranda commisisse in eisdem litteris adiunxit.

[b] Ante conventum Andreoviensem de modo et ordine ibidem proficiscendi hunc edictum Andreas Zborovius Curiae Marschalcus, praemissa excusatione absentiae Supremi Regni Marschalci[1], quod alterius sententiae esset, in tanta Reipublicae perturbatione promulgavit: Imprimis admonuit, ut omnes ad eum actum Andreoviae celebrandum ita instruerentur, qua ratione opressoribus libertatis communis tam internis quam externis, si tum aliqui animadverterentur, facilius resistere et contradicere possent, pacem et tranquillitatem in hac motione secundum conditiones sancitas inter se colerent et observarent, admonendo, ut privata odia deponerent, patriae fluctuanti vindictas suas dedicarent, qua restaurata et ad florem perducta commodius postea de suis quisque rebus in civili concordia ageret; nunc ea tantum cogitarentur, quae huic actui publico pro amore erga patriam prodessent; in itinere et conventus istius loco nemo res victui servientes, sub poena in statutis descripta, sine pecunia et assensu vendentis accipere auderet, in stationibus ut concordiae et temperantiae observantes essent, alius alium loco ne dimoveret, eo contenti essent, quod ab officio cuilibet assignaretur, sub poena in statuto promulgata. Admonuit quoque et rogavit spiritualis et ci-

[1] Andrzej Opaliński.

vilis ordinis dominos illi loco vicinos, nominatim vero Abbatem Andreoviensem, ut subditis suis commeatum omnem Andreoviam convehere mandarent, ne fame et defectu rerum victui servientium coactus conventus iste solveretur; se interdixisse statibus serio, ut nemo illorum res eorum violenter acciperet, sed prout vendentis sententia esset commeatum illum sumerent, quod etiam omnibus illis, qui victualia convecturi sunt, de securitate et iustitia optimo provisum esset vigore eius conventus officiique sui; quae res omnes ut debite exequerentur iustitiaque cuilibet administraretur, cum ipse aliis Reipublicae negotiis detentus esset, famulum se praemisisse, data sibi generali et omnimoda potestate officium suum administrandi, narravit.

[b] Solutis Prossoviensi et Opatoviensi conventibus quosdam ex consiliariis, eos praesertim, qui neutri parti favebant, ea medendi discordia fluctuante Reipublicae cura sollicitavit. Auctor vero praecipuus Episcopus Cracoviensis[1] ac Palatinus Sandomiriensis[2], ut ex litteris eiusdem Episcopi constitit, eius consilii fuere; Bodecinio[3] enim tertia Ianuarii die ad Archiepiscopum et alios eiusdem sententiae eius argumenti datae sunt litterae[4]: In earum exordio scribit se vehementi dolore affici, quod Varsavia neutri parti adiunctus, ob res dissensione sola perturbatas et in discrimen adductas discessisset, quod etiam praememoratos conventus admonuisset, ut habita patriae et Reipublicae, iamiam in interitum ruenti, diligenti considaratione ea consilia caperent, quae salutem patriae ac Reipublicae sempiternam producerent concordiam. Eiusdem curae ac solicitudinis nomine obnixe rogavit Archiepiscopum, ut vel ea sua consilia inferius adducta arriperet, vel sanioribus modis et rationibus pereuntem patriam adiuvaret; sero licet eam cogitationem se inivisse mergenti nihilominus tabulam quamcunque porrigere, qua de periculo ad salutem vindicaretur, multorum sententiis et observationibus se edoctum esse, non futurum hoc in rei detrimentum ibidem narravit. Antequam ea apperuisset consilia, primo diversas opiniones nobilitatis de ea statuum discordia recensuit: multos, qui Varsaviae Bathoreum et Reginam elegerunt, quibus superiores contraria parte viderentur, iam ex eo Reipublicae casu maestos et lugubres esse, animadvertisse eos et bene perspexisse, quae inde maneant Regnum pericula, illos vero, qui illi actui Varsaviensi non interfuerant, male utriusque partis sententiam accepisse. Quamobrem libenter omnes Andreoviae conventum ad decimam octavam Ianuarii diem indictum celebrare velle, in quo unanimes porrectas concordiae conditiones amplecterentur. Eos itaque modos, ut ipsi videbantur, faciliores ineundae Andreoviae concordiae adnotavit: nuntii ab utraque parte ad legatos Caesaris et Bathorei

---

[1] Franciszek Krasiński. [2] Jan Kostka. [3] Prawdopodobnie Bodzentyn, miasteczko niedaleko Kielc. Miejsce to należało od niepamiętnych czasów do biskupów krakowskich, którzy posiadali tu wielki dworzec. Jest prócz tego jeszczę Borzęcin (niegdyś Bodzencin) także własność biskupów krakowskich, na wschód od Krakowa, dzisiaj w powiecie brzeskim, niedaleko Słotwiny. [4] Akta poselskie i korrespondencye Franc. Krasińskiego zebrał Kl. Janicki, Biblioteka ordynacyi Krasińskich. R. 1872, str. 295—298.

mittendi, quorum opera admonerentur, ne quicpiam cum illis Principibus tractare et concludere auderent, donec denuo ab utraque parte post initam concordiam, cui locum et tempus aliud assignari persuadebat, in modis et conditionibus suarum legationum instruerentur, quae si eo tempore inter status non coalesceret, tum demum quisque, prout edoctus esset a sua parte, legatione apud illos heroes fungeretur. Porro ne error et dubium aliquod in expediendis istis nuntiis committeretur, hoc sibi consilium salutare visum est: nuntios eos, quibus id negotii ad illos Caesareae partis legatos daretur, ad se primo divertere et secum ad conventum Andreoviensem proficisci debere, in quo habita iam nuntiorum, ad eam rem destinatorum, praesentia facilius nobilitati Andreoviae persuaderet, ut et ipsi pro amore erga patriam iisdem consiliis acquiescerent et nuntios suos eodem, quo Caesariani consilio ad legatos illos Bathorei mitterent; facili negotio accepturos Andreovienses eam unicam in interitu patriae medicinam promisit, neminem enim illorum fore, qui eas convenientes utrique parti ad conservandam concordiam conditiones amplecti nollet. Sed et ea methodus expediendi nuntios maiorem sibi certitudinem augebat, videlicet, ut bini a Caesarianis, bini a Bathoreanis nuntii eligerentur, alter Caesarianorum cum altero Bathorianorum ex consensu utriusque partis eius negotii provinciam susciperet; sic futurum, ut Caesar et Bathoreus, intellecta omnium statuum coniuncta voluntate, exspectent totius Regni convenientia suffragia, quibus se deinceps legitime et Dei Praepotentis instinctu Regnum hoc assecutum aliquis eorum cum laude nominis sui usurpet; interpretabuntur vero uterque hoc consilium in bonam partem, nam gratia retinendae concordiae et securitatis inventum esse facillime animadverterent, quare nec Caesarianis apud Caesarem, nec Bathorianis apud Bathoreum offensionis delictum metuendum est. Ea porro ratione paci cum externis hostibus providebitur, nam Turca, ad quem ea electionis Bathorei per frequentes senatorii ac potissime equestris ordinis status cognitio dudum pervenerat, certior de eo consilio factus, se et militem suum in propriis finibus continebit, Moschus etiam, quoniam cum Caesare videtur iniisse amicitiam, nos diutius in eligendo rege missos faciet. Diluit postea obiectionem, quae ab Archiepiscopo opponi poterat: haud licere id sine consensu principum Lithuaniae, Russiae, Prussiae in animum inducere, ut legati habita universali et comitiali Archiepiscopi potestate privata et paucorum Poloniae senatorum auctoritate ea in re detinerentur. Quis vero isti causae inimicus esset, quam in rem suam casuram aliquando intellixisset? at, cum id consilium cuiuscunque bono et conservandae concordiae serviat, quis illud non amplectatur? quis illud sibi non peroptet ac ex animo cupiat? Non enim consilium hoc rerum ab utraque parte conclusarum mutationem innuit, brevem admodum procrastinationem postulat, quam rei difficili et gravi nemo sanae mentis non concedet. In eundem sensum ad Palatinum Podoliae[1] et Supremum Regni

[1] Mikołaj Mielecki.

Marschalcum[1] se litteras dedisse significavit, qui in eo negotio suas rationes et sententias Archiepiscopo offerrent, a quo postea ipse, cognita eorum intentione, quod in conventu Andreoviensi magis e re in eo consilio facturus esset, certior redderetur.

[b] Sed Archiepiscopus consiliis eiusmodi acquiescere noluit[2] (ea ratione inducebatur, quod nec honestum nec gloriosum nec Reipublicae salutare futurum est), etsi ab iis, quae iam in comitiis tot et tam potentissimorum senatorum assensu sanxit, discessisset. Id curandum satius in illo conventu Episcopum Cracoviensem debere, quo pacto contraria et ambigua pars ad Caesarianam descenderet classem, Caesarem Poloniae Regem unanimi voce pronuntiarent et, si quid ea nominatione libertatibus et privilegiis suis obesse posse viderent, ibidem conditionibus sibi cautum facerent, quae teneretur Caesarea Maiestas iuramento in recipiendo a legatis eorum Regno confirmare. Ad haec principes Lithuaniae, Russiae, Prussiae suam levitatem et inconstantiam annotarent, unde sibi nihil aliud, quam incommodum Reipublicae auctoritatisque suae turpitudinem et maculam sperandum esse, nec aliquam rationem et humanam industriam posse fieri, quae negotio tanto satisfaceret. Denique impossibile esse, ut Caesarea Maiestas oblatum per legatos Regnum acceptare differet, cuius praecipuum erat studium ea corona et fastigio quam primum potiri. Neque Caesarem ulla ratione passurum, ut turpius eiiceretur, quam non admitteretur hospes, quinimo omnes conatus, quos etenim, ut in prosperis ita in adversis rebus, a praecipuis Christianis Monarchis facile colliget eo directurum, ut nemo eius voluntati et auctoritati praevalere posset. Reddidisse se nihilominus Episcopi Cracoviensis litteras iis, ad quos scriptae erant, eidem respondit, omnes invicem Caesarianos, praecipue vero Marschalcum Regni, ad tuendam eandem, quam Varsaviae concluserant, sententiam rogavit et admonuit: postulare ab eis idem sua officia, fidem, dignitatem, Reipublicae salutem et id genus alia vocabula enumeravit. Ceteri vero, ad quos Episcopi Cracoviensis illae litterae pervenerant, ut ex epistola Petri Czarnicovii Castellani Posnaniensis ad Supremum Regni Marschalcum et Albertum Sandivogium a Czarnkow Maioris Poloniae Generalem liquido constat, ea nova ineundae concordiae consilia amplexi sunt.

[b] Itaque Archiepiscopus reiecto eo Episcopi Cracoviensis consilio communicatisque consiliis cum iis, qui partium Caesaris erant, secundum contenta electionis Varsaviensis Iacobum Voronecium Praepositum Lovicensem in Transylvaniam ad Palatinum expedivit, qui sibi Regni praesentationem et ambitionem, quando non esset legitime electus neque per eos officiales et quorum intererat nominatum et publicatum esse demonstraret, sibi praeterea interitum Regni Poloniae ideo necessario sequi debere, a quo ille veluti vicinus abhorreret, nec quicpiam eiusmodi moliri aggrederetur, nam

---

[1] Andrzej Opaliński. [2] Odpowiedź Uchańskiego na list Krasińskiego z Łowicza 6 stycznia 1576 r., druk. w Uchańsciana I. 248—250.

post exitum Poloniae Regni sequeretur exitus finitimarum provinciarum ipsiusque Transylvaniae. Satius esse coniunctis viribus communi hosti Turcae resistere, quae in bello civilli attenuatae et extractae aliquando Turcis succumberent; documento sibi patria sua Ungaria, quae simili clade interiit, et aliorum regnorum potentissimorum clades fierent, quarum non immemor Caesari hac in parte merito condescenderet.

[b]Iis ergo tractatibus et expeditionibus Polonis occupatis Caesar, accepta velocissima cognitione ab una parte, ab altera Palatini Transylvaniae electione, priusquam ad eum legati ex Polonia, Regnum sibi deferentes, venissent, e vestigio Christopherum a Taufenbach[1] ad Palatinum Transylvaniae misit, qui suam illi a Polonis nuntiaret electionem, quod etiam illum quidem factiosi et invidi regnare voluissent et eodem tempore Regem Poloniae nominassent; porro ab eodem definitivam sententiam quaereret, an Caesaris electionem impedire cogitaret, qui nullo pacto iuri suo deesse posset; proponeret illi eadem omnia, quae Voronecio praememorato proponenda a Polonis fuere commissa. Quales Taufenbachius cum Palatino illo Transylvaniae tractatus, disputationes, responsa habuit, haec omnia Caesar certis quibusdam personis in Poloniam misit. Quae eiusmodi fuere:

[b]Cum Taufenbachius XIV Ianuarii die Belgradum[2] tempestive venisset, eadem die audientiam a Waida (Waidam Taufenbachius in suis litteris eum appellavit, non Transylvaniae Palatinum[a]), cui nemo praeter fratrem ipsius Christopherum Bathori interfuit, impetravit eaque omnia, quae in Caesaris litteris et instructione continebantur, fideliter exposuit. Ad quae Waida retentionem tabelarii primo excusavit[4], nullam eius rei aliam esse causam asserens, quam quod suum quoque ex Polonia nuntium singulas in horas exspectasset; qui nomine Martinus Berseuicza quam primum advenisset, statim se tabellarium una cum subdito suo Siger Ianusio expedivisse. Quod vero attinet Taufenbachii relationem et rem ipsam, sese ea paene omnia ex Caesareae Maiestatis litteris cognovisse[3]. Non debere Caesaream Maiestatem vel quemquam alium eum tam dignitatis cupidum aestimare, ut reiecta praesenti Palatinatus dignitate, honorem regium Regni Poloniae unquam appetere, vel de eo sollicitare, aut per ambitiones aliquas eius particeps fieri voluerit, sed seposito hoc, quod huius unquam propositi fuerit, sese omni tempore (prout

---

[a] O *ma niezrozumiałe zdanie* Waidam Taufenbachius in suis litteris, quem non appellavit Transylvaniae Palatinum.

[1] Baron Krzysztof von Teuffenpach (Teuffenbach) zu Mayrhofen odznaczył się jako cesarski generał w wojnach z Turkami na Węgrzech, zmarł w 1598 r. jako cesarski feldmarszałek. [2] Prawdopodobnie słowiańska nazwa na Alba Julia, po węgiersku Gyula-Fehérvár (także Károly-Fehérvár) po niemiecku Karlsburg, miasteczko nad rzeką Maros, w Siedmiogrodzie, w komitacie Alsó-Fehér. [3] Mowa ta oczywiście o liście cesarza do Batorego z 22 grudnia 1575. Druk. Akta poselskie i Korrespondencye Franc. Krasińskiego 1558—1576 zebrał Kl. Janicki. Biblioteka Ordynacyi Krasińskich 1872. Str. XXXV. C. str. 307—310. [4] Batory tłumaczy tu zapewne zatrzymanie jakiś czas tego posłańca, który przywiózł powyżej wspomniany list.

hoc ipsius ad status Regni Poloniae litterae tum quoque nuntiorum oretenus facta petitio testaretur) suam Caesaream Maiestatem ad eam dignitatem apud status et conventus Regni Poloniae fideliter promovisse et etiam debitae obedientiae ergo ipsius Caesareae Maiestati eam regalem dignitatem plus quam sibi ipsi cupivisse. Eo tamen, quod nunquam sperasset, rem devenisse, ut a praecipuis Regni Poloniae saepius monitus, quo petitionem suam reliquis competitoribus adiungeret, a Turcico quoque Caesare statibus Polonicis propositus et diligenter commendatus fuerit, ex quo singulari Divina Providentia subsecutum esse, ut ipse, praemissa excusatione sua, a maiore parte senatus Polonici et nobilitatis, immo ab omnibus statibus Lithuanicis et Prutenicis in Regem Poloniae et Magnum Ducem Lithuaniae, adiuncta coniugii conditione, electus esset ac unanimi voce pro eo nominatus ac publicatus sit. Quod vero hanc ipsi a Deo collatam fortunam invideant aliqui dicantque electionem, quae in ipsum Waidam cecidit, non ordinato neque legitimo modo factam, rem eam aliter demonstrari et probari posse: nam etsi Maiestas Caesarea ab Archiepiscopo in Regem nominata sit, hoc tamen contra vetera statuta et privilegia Regni Poloniae, non suo ordine, neque collectis prius votis ab Archiepiscopo factum esse; nam cum aliqui senatores ad nobilitatem missi, ut vota sua ad electionem novi regis conferrent, maximam partem unanimiter electioni Caesareae Maiestatis restitisse et reclamasse, tum Archiepiscopum metu praesentis periculi curru in civitatem praefugere coactum fuisse, tum et publicationem non suo tempore, nec loco consuetu, sed noctu, neglecto eo, quod maior pars reclamaret, factam esse, ita ut ea pro sufficienti, ordinaria et legitima existimari vel haberi nequeat. Quam etiam Maiestas Caesarea ex magna parte senatorum et aliorum statuum consensu electionem obtinuerit, ex eo apparere, quod Maiestati Caesareae nunc temporis praeter quatuor palatinos et forte tot spirituales una cum paucis e nobilitate amplius non adhaereant; immo et Marschalcus Lithuaniae[1], qui se diligentem fautorem suae Maiestatis in electione declaraverat, in partes Waidae secesserit. Denique Waidam secum constituisse, cum se ad eam dignitatem non intruserit et Deus solummodo hoc ipse contulerit, non posse se Regnum hoc e manibus dimittere; se quoque, si hoc faceret, summam iram et periculum Caesaris Turcarum, qui eum ad hoc promovisset, incursurum. In qua sententia (non attento, quod Taufenbach multis monitionibus ipsi ad animum revocaret pericula, damna ac interitum, qui non tantum Regno Poloniae, sed etiam toti Christianitati et illi ipsi immineret) permansit, hoc addens, si id eveniret, non se eius rei, sed Polonos ipsos, qui discordes in tam gravibus negotiis seditionem facerent, causam futuros, sibi vero nec convenire, nec tanti se esse, ut ea dissidia componere queat, verum si Caesarea Maiestas viam ac rationem invenire posset, ut negotia ista ad meliorem finem dirigerentur, rem futuram optimam. Immo, si Caesaream Maiestatem in Regem recepturi

[1] Jan Chodkiewicz.

essent, se ipsis libenter accessurum, quod si secus Caesareae Maiestati eveniret, nec posse, nec scire, quo modo se electione hac et oblata dignitate abdicare debeat, praesertim cum tam saepe per proceres et nobiles internuntios (prout et nunc intra paucos dies Palatinum Lublinensem[2] exspectaret) sollicitatus et monitus sit, ne suam sibi fortunam invideret; tum et hos a suis se habere partibus, qui thesaurum, coronam et Regni clenodia in potestate sua habent. Postremo post multa hinc inde colloquia, in quibus Waida praecipue defensionem ac iram Turcicam, quam sibi accersiturus esset, urgebat, Taufenbachius vero ipsi omnia bonis et iustis fundamentis refutaret, addendo: qua ratione hoc ipsius Waidae partes et fautores erga Poloniae Regnum eiusque status, immo erga totam Christianitatem defendere posset, quod ad Turcici Caesaris nudam et pro unica persona factam intercessionem ac mandatum, eum, quem ipse vellet, in Regem promovissent et elegissent? an non hoc inde colligi oporteat, quod sese sponte ac voluntarie Turcico iugo servitutique subiiciant, suas libertates, quibus summopere gloriantur, periculis obiiciant, cum tamen sub Caesareae Maiestatis tutella et defensione, tanquam capite totius Christianitatis, tute et tranquille una cum aliis vicinis permanere queant. Ad haec Waida ita animi sui sensa declarasse: se nequire ex Caesareae Maiestatis primis litteris[a], tum et per ipsum allatis iis denique, quae oretenus Taufenbachius retulisset, amplius quidquam intelligere, quam Maiestatem Caesaream hoc tamen cupere, ne ipse quicquam impedimenti in Regno Poloniae inferret, nam si Caesarea Maiestas contrarium moliretur, futuram rem in equalem *(s)* exitum; non audire se autem, quibus conditionibus hoc fieri possit aut quam recompensationem ipse a Maiestate Caesarea exspectare debeat; quod si ea de re cognitum aliquod haberet Taufenbachius, libenter se cogniturum. Ad quae ipsi respondit Taufenbachius: se ab ipsius Maiestate nihil amplius in mandatis habere, quam quod Waida ab ipso audivisset, nec posse se ullas conditiones proponere aut indicare, verum, ut Waida ea proferret, monuit, tunc se Maiestatem Caesaream citissime certiorem redditurum, non dubitans Maiestatem Caesaream praestitam sibi multiplicem obedientiam singulari cum gratia recompensaturam. E converso Waidam rursum dixisse: cum Maiestas Caesarea cessionem cupiat, ipsius est quoque conditiones proponere.

[b]Hisce finitis Taufenbachius se omnia ad Maiestatem Caesaream per celerrimum tabellarium perscripturum recepit petens, ut Waida suum cum tabellario subditum ablegaret, qui non tantum sententiam Waidae ipsius Maiestati oretenus exponeret, sed etiam benevolum responsum audiret et referret; quod cum Waidae tunc temporis placuisset, suum tamen tabellarium posthac non adiunxit. Mansit itaque Taufenbachius in Transylvania post expeditionem Micii triduo ulteriora Maiestatis Caesareae mandata exspectans.

---

[a] *W rękopisie brak* litteris.

[1] Jan Tarło.

Interea vero Taufenbachio Iacobum Woronecium eo venisse nuntiatum est ac, etsi audientia ipsi concessa fuisset, nihil tamen adhuc responsi accepisse, sed ob exspectationem Polonicae legationis protrahi. Taufenbachium libenter cum eo colloqui vel per medias personas voluisse ex mandato Caesareae Maiestatis, verum eum, quod legatio eius valde displiceat, una cum suis ita arcte custodiri, ut nemo adire queat, immo et victus per Waidae ministros illi subministratur. Certiorem quoque Caesaream Maiestatem reddidit non vidisse se nec animadvertisse apud Waidam ullum apparatum, nec peditatus nec equitatus, praeter ordinarios Waidae et civitatum homines, praeterea nec equos, nec curros, nec arma, nec vestes, nec quaevis alia, quae ad rem militarem, vel eiusmodi iter suscipiendum requirerentur, praeparari; porro Palatinum Lublinensem[1] Belgradum[2] non esse venturum, sed in comitiis, quae 25 huius mensis in Meggis[3] celebrabuntur, publice a nobilitate audiri. Taufenbachium iterum 16 eiusdem mensis audientiam habuisse et definitivum responsum adhibitis omnibus motivis extorquere voluisse, sed Waida praeter prius responsum nihil addere voluisse, sed praecipue hoc addebat se ab aliquo fideli Caesareae Maiestatis libenter auditurum et cogniturum, qualem sese Maiestas ipsius erga ipsum declaratura esset et, an si Maiestas Caesarea ad nullam concordiam status Regni Poloniae commovere, nec ipse Regno potiri utraque via possit, ipsi quoque coronae seu Regno renuntiandum foret. Scribit quoque Taufenbachius: tantum animadverti posse, Waidam nihil omnino certi secum constitutum habere, sed exitum conventus Andreoviensis exspectare; incolas Transylvaniae invitos Vaydam dimittere; et metuunt, ne a Maiestate Caesarea bellum ipsis inferatur ac timent magis, ne tum Turca Transylvaniam sibi vendicare et vi occupare velit. Ista fuit relatio et tractatus Taufenbachii cum Waida.

[b]Non videbitur quoque alienum ab instituto nostro recensere ea, quae ex litteris Taufenbachii 20 et 22 Ianuarii ad Caesaream Maiestatem scriptis excerpsimus, multa etenim in iis observatione et memoria digna et ea, quae in superiori relatione addita non erant, annotare licebit, ut posteritas aliaque regna in eosdem casus aliquando dilapsa sciant hisce veluti remis Rempublicam ad optatos portus perducere et ancoram naufragio agitata navi salutarem figere. Itaque post illam superiorem expeditionem litterasque proxime scriptas legatus Waidae Doctor Blandrata ex Polonia et Ciazius (*s*), quem intra quadriduum alter sequi debebat, a Porta eodem advenerat, ob quam causam Taufenbachium quaesivisse occasionem cum Waida iterum colloquendi ac interrogandi, quaenam ipsius in praesenti hoc negotio definitiva esset extremaque sententia et, anne Maiestatis Caesareae benevolae voluntati sese accomodare ac ob subiectam Maiestati Caesareae obedientiam Polonicae electioni renuntiare vellet, iterum commonefaciendi. Ad quae Waida respon-

---

[1] Jan Tarło. [2] Gyula-Fehérvár. [3] Medgyes (zniemczone Mediasch), miasto nad rzeką Nagy-Küküllö, w komitacie tej samej nazwy, w Siedmiogrodzie.

dit: intellexisse eum absque dubio antehac, quae ipsius esset sententia ratione cessionis et quod assentire omnino nequiret; non posse se itaque aliud quid hac in re statuere, verum se ex nunc Caesareae Maiestatis hac in re ulteriorem voluntatem, praecipue, quibus conditionibus hoc ab ipso petere praesumat et quid ex adverso ipsi inde solatii allatura sit, exspectaturum; hoc vero futurum praecipuum, ut Maiestas Caesarea status Polonicos ad concordiam et unitatem adducere studeat ad praecavendum Regni eius et totius Christianitatis summum periculum, neve rem hanc ad bellum (cuius nullus futurus sit finis) advenire patiatur. Ad ea Taufenbachium respondisse: eandem plane esse Maiestatis Caesareae sententiam, quae semper lubentius ad concordiam et utilitatem orbis Christiani, quam ad bellum (cuius exitus imbecilliori plerumque est difficillimus) operam suam praestitisset; Maiestatem quoque Caesaream hoc sibi de Waida persuasum habere, eum et libenter consilio affuturum et sua cessione benevola (praesertim cum omnes status Regni Polonici, exceptis paucis adversariis, Maiestati Caesareae accedant nullamque, cur ipsius Maiestatis gubernationem detrectent, causam habeant) ad compositionem rerum istarum pro virili profuturum, cuius recompensationem Maiestatem Caesaream absque dubio cum summa liberalitate et benevolentia non intermissuram esse. Quibus ut Waida convenientius responderet, Polonos (prout ipse intelligeret hanc *(s)* rem ab iis respondisse) introduxit: non penitus Polonos contrarios esse gubernationi Maiestatis Caesareae, verum eos tantum metuere, ne, si ipsius Maiestas Regno potiretur, ipsi Turcam, qui id nequaquam passurus esset, cervicibus suis asciscerent difficilioraque experirentur bella, per quae nullam Maiestati Caesareae utilitatem accessuram, sibi vero inde certissimam ignominiam praesensque periculum, si hanc negligeret occasionem, una cum tota Christianitate certo exspectandum esse. His Taufenbachius respondisse: omnino ut Waida crederet, nisi Maiestas Caesarea sufficientes gravesque causas ad consequendum hoc Regnum haberet, nequaquam eam hanc conaturam; prout ut et tunc, cum in Henricum Regem Galliae legitima cecidisset electio, Maiestate sua competitore exsistente, nihil plane contra eam, tanquam privilegiis legitime convenientem, Maiestas Caesarea molita sit, ita et nunc nihil penitus moliturum, nisi eodem legitimo et secundum privilegia ac consuetudines Regni usitato modo ad id Regnum vocata, electa, nominata denique publicata esset; Maiestatem quoque Caesaream aeque ac reliquos monarchas cum finitimis hostibus rationem pacis et concordiae retinendae inituram ac prout prius factum esset omnia commodissime expedituram. Quibus a Taufenbachio adductis Waidam veluti victum esse, nihilominus in priori sua sententia perseverasse apparebat, votorum enim pluralitatem ac sollemnitatem actus alios *(s)*, quae fuere extra illius obiecta, tantum sibi ascribebat, hoc insuper addito: etsi non ab Archiepiscopo (prout in Maiestate Caesarea sine tum sufficienti collectione votorum factum esset), sed per aliam personam in Regem Poloniae nominatus sit, id tamen antiquis Polonorum privilegiis et libertatibus non esse contrarium, reperiri enim in

ipsorum annalibus, quod si archiepiscopus senatoribus et multitudini suspectus videretur, alium quempiam nominationem fecisse ac penes nobilitatem electionem semper fuisse; praeterea se quoque iam per magnificam legationem et Palatinum Lublinensem[1] ad Regnum regimenque vocari, neque iam in sua potestate esse oblatam dignitatem reiicere, Turcam quoque, qui hac in causa praecipuus promotor ipsius exstitisset, electionis huius mutationem, etiamsi et pax rumpenda esset, non passurum. Scribit[2] deinde legatos Polonos: Palatinum Lublinensem et Comitem Ostroviensem *(s)*[3], Machometem Czauss a Porta, legatos quoque ex Valachia et Moldavia futura hebdomada ad conventum in Megetz[4] venturos petitionesque suas exposituros, quo finito Waidam statim cum duobus vel trecentis equis summa celeritate in Poloniam per Moldaviam et Podoliam profecturum. Ex ipso quoque Waida iam intellectum eum in ipsis comitiis fratrem Christopherum Bathori Waidam constituere et Haginasum[5] Waidae praeficere velle. Praeter haec omnia, Taufenbachio a fide digna persona indicatum esse Waidam in manibus habuisse scriptum quoddam, cuius ea contenta legisset: in eo ad status Regni Poloniae in praesenti armato Andreoviensi conventu scripsisse ipsisque pro facta sui electione sufficienter gratias egisse seque venturum ac Regnum accepturum promisisse (si quidem ex Domo Austriaca regem pati nollent) eosque ad concordiam et vigilantiam, ne tam ipsis quam sibi quicquam iniiceretur, adhortatum esse denique sese subscripsisse: Stephanus Electus Rex Poloniae, illudque scriptum 19 per postam in Poloniam missum. Narrat etiam eadem die Waidam ad Taufenbachium Cancellarium Berzevitum misisse, per eumque indicari iussisse: Mustaffam Czaus, qui una cum legatione Polonica ex Polonia advenisset, apud sese audientiam habuisse ac intra alia quaesivisse, quid illic Taufenbachius negotii haberet. Waidam respondisse aliquas exsistere dissensiones finium gratia aliquosque Germanos et Ungaros captivos esse, eum tanquam finibus proximum advenisse ad ea componenda et captivos liberandos; hoc tamen responso non satisfactum Czausio et, cum Waida metuat, ne Czaus ipsam causam Taufenbachii praesentiae suae expetat, quaerere se, quid pro ipsius iudicio Czausio respondendum sit; nolle se certe suspitionem aliquam apud Turcam incurrere, vel regionem damno, se ipsum periculo alicui obiicere, vel Taufenbachio ignominiae aliquid inuri. Ad quod Taufenbachium respondisse: Waidae absque dubio, sine ipsius consilio, prudenter responsurum; Taufenbachium tamen facile existimari posse, etiamsi Waida causam ipsius praesentiae non indicaret, eum tum ex aliis (prout absque dubio factum sit) omnia iam cognovisse vel colligere potuisse, hoc addito: rem arcanam non esse Maiestatem Caesaream Regnum Poloniae quaesiisse et legitimo modo electum esse ac propterea cessionem ab ipso Waida exigere. Berzeviczam ad ea dixisse: verum quidem esse, sed Turcarum mi-

[1] Jan Tarlo. [2] Teuffenbach. [3] Mowa tu niewątpliwie o Janie Ostrorogu. [4] Medgyes.
[5] Krzysztof Hagemas de Beregzo Comes perpetuus Comitatus Solnok mediocris. Por. Litterae de praestito iuramento. Vol. leg. II. 148.

rabilia esse ingenia Waidamque ipsis obtemperare oportere et, quod metuendum, mandatum a Porta allatum iri, ut tale aliquid, quod lubens nolet, in Taufenbachium statueret; itaque eum praemonitum velle. Taufenbachius contra: etsi tale afferetur mandatum, per quod ad Portam exposceretur, scire se tamen, a quo et ad quem missus esset ac penes Waidam esse eius mandati executionem; sperare se eum nihil contra oratorum et legatorum summa privilegia vel per se, vel per alios committi passurum, immo se apud ipsam Portam, cum ibi a Caesarea Maiestate legatione fungeretur, bene tractatum, nihil violentiae et ignominiae illatum, sed de sua ad suis *(s)* tute domum deductum fuisse; Waidam quoque sapientiorem et prudentiorem sese erga Maiestatem Caesaream declaraturum. Post hac subiunxisse: non multis opus verbis esse, facile se intelligere, Waidam e dominiis suis libenter eum extrudere velle, neque in eo situm iri, modo ipsi certum ac definitivum responsum daret, anne obedientiam eam Maiestati Caesareae praestare et cum *(s)* ficto Regni titulo cedere vellet; quod cum a Waida obtineret, se ea ipsa hora domum reversurum; nisi enim ipse Waida recompensationis mentionem fecisset, aut de conditionibus sibi proponendis an mandato Maiestatis Caesareae Taufenbachius instructus esset, quaesivisset, se Maiestati Caesareae significare vel resolutionem eorum exspectare opus non habuisse. Addidit postea Taufenbachius: mandato Maiestatis Caesareae sibi expresse iniunctum, ne sine definitivo eoque certo, affirmativo vel negativo, responso illinc discederet; in Waida itaque situm esse tantum, ut ipsum planis, simplicibus, nullisque conditionibus additis, responsis expediret; tunc se iter ingressurum, beneque animadvertisse se contra vim nihil posse seque tanquam fidelem ac subiectissimum servitorem Maiestatis Caesareae in exequenda eius voluntate bona, vitam, corpus denique expositurum, quicquid id esset, quod ipsum maneret. Hisce Cancellarium illum discessisse et haec Waidae relaturum se recepisse. Postea statim Taufenbachio a viro quodam bono indicatum esse eum una cum suis sequenti die proditum iri; cumque posthaec omnia Taufenbachius ab ipso Waida iterum quaesivisset, cum nihil definitivi responsi acciperet sibique ex mandato Caesaris sine eo illinc discedere integrum non esset, an ipsum ad conventum in Megiesz sequi deberet, Waidam respondere: nulla se id ratione suadere velle, ut in Megecz veniret, cum illinc iam praesens esset Czaus et alter a Porta exspectaretur illorumque adventus aut abitus nullus finis esset; se in summam apud ipsos venturum suspitionem ac etiam apud Turcam delatum iri, ac si cum Germanis practicas haberet, de conventione et compositione ageret sine et contra ipsius voluntatem, quae posthac a se amovere non facile posset, sed periculum aliquod incurrere et ex illorum instinctu in opprobrium nominis Maiestatis Caesareae aliquid committere impelleretur, ne in posterum Taufenbachius se non praemonitum praetenderet. Magnam quoque Polonorum multitudinem ibidem affuturam et metuendum, ne leves aliqui homines, cum Maiestati Caesareae etiam domi non pepercissent, aliquid gravioris ignominiae, quod fieri nollet, ipsi inferrent. Cumque hac in re praeter prius deducta ac declarata sine Maiestatis

Caesareae resolutione, quid fieri vellet ac qualem se erga ipsum declaratura sit, nesciat ac quoque etiam non audita legatione Polonica (quae nihil aliud, quam quod ipsum Regnum delatura ac in regem receptura sit affert) nihil aliud praeter id, quod prius dixisset, secum statuere posset, nec delationem Regni penes ipsum, sed penes status Regni Poloniae esse, ut, si interea nova mandata Maiestatis Caesareae in itinere acciperet Taufenbachius, ipsi secundo iter suscipiendum foret, Waidam prius per singularem tabellarium certiorem facere, tum sese propius ad fines accessurum atque ita in uno aliquo de*(s)* praestituto loco, ubi conveniret uterque, facile intra horis spatium omnia composita iri. Cum itaque Taufenbachius (ipsius sermone conficto non attento, ac si Regno Poloniae Caesaream Maiestatem prae se potiri cuperet, ex talibus Blandratae, Berseuicii, Zborowscii aliorumque tractatibus ipsorumque invicem pugnantibus sermonibus, etiam ipsius Waidae prioribus litteris et hisce indicatis argumentis, praecipue vero, ut se Electum Regem Poloniae subscriberet nominarique pateretur) tantum intelligere facile queat eum certe non cessurum, praeterea nihil ab ipso extorqueri possit eumque singulari studio, conficta conditionum propositione, negotium hoc protrahere, nec ulterius Taufenbachium passurum in suis finibus, sed eum extrusurum appareat. Taufenbachius hoc quoque deliberato et habito secum consilio, quod etsi contra voluntatem Waidae eundem in Megetz sequeretur ac fortasse in ignominia Caesareae Maiestatis legationem Polonicam et Turcicam auditurus contrariumque actum inspecturus esset, sibi tamen utraque via sine fructu ullo discedendum foret, itineri se commisit vigesima dicti mensis versus Sagmar[1], illic se responsum ac benignum mandatum Maiestatis Caesareae exspectaturum. Verum, si conventus Iendreioviensis irritus redderetur statusque infectis rebus discederent, inveniri viam facile posse, quibus mediis Maiestas Caesarea hoc Regno potiretur. Narravit quoque de Voronecio eum adhuc diligenter custodiri, id ipsumque Waidam Taufenbachio significasse, legationem Polonicam hoc in se continuisse, ut hominem retineret, cum quo acriter Polonos expostulaturos, quod hoc munus sine voluntate eorum suscepisset. Evocaturum deinde se eum in Megets et post auditam legationem expediturum, Waidam vero sibi misisse salvum conductum ex ipsius ditione proficiscendi, ex quo iam missionem facile potuit intelligere. Qui antequam discessisset, Waidam adhuc interrogavit, quid Maiestati Caesareae ipsius nomine significare deberet. Waidam respondisse: nihil amplius, quam ad ipsum a Porta allatum, Turcam summa diligentia et celeritate armatam parare; quorsum ea sit usurus certe scire non posse; rumorem esse versus Maltam, quosdam existimare versus Siciliam, Neapolim aut forsan Candiam ista parari. Igitur quamvis Taufenbachii ob ambiguam Waidae responsionem propositum fuerit Belgrado domum versus discedere, se tamen iterum omnino constituisse ad exequendum ex integro Maiestatis Caesareae man-

[1] Prawdopodobnie miasto Szatmár Németi, stolica komitatu Szatmár nad rzeką Szamos.

datum, resolutionem in eo negotio Tordae[1] exspectare. Unde adhuc exambundanti uno ex suis ad Waidam in Megiecz[2] miserat indicatum se ibi definitivam sententiam et responsum exspectaturum vel ad conventum in Megetsz secuturum. Tordae quoque perscripsit Caesari: vidisse se Polonos cum legatione ad Waidam proficiscentes, quorum numerus multo minor, quam fama ferebat, visus ab illo esset, quingentosque tantum Polonos fuisse, quos expresse apparebat; omnem suam spem in Turcam positam habere eumque velut baculum in procinctu ac defensione sibi vendicare, ita ut ibi parum obtineri posse spes illi ulla fieret; nec enim Waidam cessurum certum erat eumque vel unius saltim horae corona regiaque dignitate ac nomine summe gavisurum, quicquid interim pateretur orbis Christianus parvifaciens *(s).*

[b] Isti tractatus ac disputationes apud exteras nationes de obtinendo Poloniae Regno fuerant, quas ideo in eam historiam inserere voluimus, ut ceteris Regni huius proceribus tempora ista magis innotescerent scirentque postea, quibus rationibus quave industria Regni istius eventis (si in similes aliquando pervenerint) occurrere deberent. Iam ad domesticas res revertamur.

Post absoluta eo pacto, quo descripsimus, comitia et concilia particularia Andreoviensique conventu appropinquante ingens undique mortalium frequentia confluebat[b] Andreoviam versus (quod est oppidum Stanislai Białobresii[c] Abbatis Andreoviensis), totum omnino oppidum pagosque et vicos adiacentes armata complens ac undequaque quina milliaria fere pagatim commorans. Porro a nonnullis, uti demonstrabitur, palatinatibus generalis omnium expeditio in conventum illum indicebatur, nonnullis legatos dumtaxat mittere placuit, sed ne otiosi isti viderentur, in suis provinciis instructi in armis apud certa loca praesto erant, exitum tanti conventus exspectantes et quibusvis periculis obsistere parati. Igitur ad XV[d] Kal. Febr. *[18. I.]*, uti constitutum fuerat, Andreoviam conventum est, sed ob crescentem in dies maiorem hominum frequentiam, remotorum praesertim[e] palatinatuum, consultatio omnis ad sextam diem prorogata est. Interim tamen, dum undique magna conveniunt agmina, in coenobio de tranquillitate atque ordine ineundi conventus, scloppetis inter consultandum amovendis, exteris oratoribus venerandis, nec contumelia aliqua proscindendis, victualibus atque stationibus rite providendis consilium initum tandemque X Kal. die *[23. I.]* idem promulgatum perlectumque est publice. Russi quoque,

---

[b] O *ma po* confluebat, *wskutek przeoczenia kopisty, początek następującego zdania* Absolutis in hanc paene sententiam cunctis Poloniae conciliis Andreoviensique conventu appropinquante ut supra. *Zdanie to* (*bez* ut supra) *następuje w* P *bezpośrednio po* declarasse (*zob. powyżej str. 498*) *i łączy się z dalszym ciągiem* Andreoviam versus *i t. d.* [c] O: Białobrosii. [d] *W rękopisach błędnie* XVIII, *co oczywiście jest omyłką kopisty. Zjazd bowiem zwołany był na 18 stycznia, zob. powyżej str. 478, a jako data najbliższa* ad sextam diem *podane jest* X Kal. [e] P *ma błędnie* praesentium.

[1] Miasto nad rzeką Aranyos, dopływem Maros, w Siedmiogrodzie, główne miasto komitatu Torda-Aranyos. [2] Medgyes.

qui universali expeditione ad conventum evocati invicem venerant, quos neque longinquitas et asperitas itineris, neque cladium acceptarum magnitudo fatigarat, proposuerunt, se in conciliis provincialibus uno consensu Hieronymum Sienavium Castellanum Camenecensem in Russiae Palatinum creasse[1] petieruntque eundem a conventu toto approbari et dum Rex Electus advenerit diademateque insignitus foret, ab eodem intercedente publica petitione confirmari. Huic petitioni una voce assensum est ea potissimum de causa, quod dum regem cunctis legere liceret, multo magis palatinum, necessitatis praesertim tempore, designare cunctis approbantibus conveniens videretur; orae namque illae infestis obiectae periculis palatino, qui sit nobilitatis bello paceque dux, maximopere indigebant, plerisque videlicet senatoribus et officialibus tum destitutae. Pari exemplo Lublinenses in absentia Palatini sui[2], legationis Hungaricae munere functi, Andream Firleum Sandomiriensem Praefectum a se primum in Castellani Lublinensis locum[3] electum approbari flagitarunt, quod non gravatim his concessum est.

Lectae dehinc litterae Varsavia ad Caesarem, uti supra memoravimus[4], Bathorianorum nomine a Cracoviensi Palatino[5] per Andream Tricesium poetam lectissimum[a] missae, quae continebant electionis regiae successum ordine descriptum, quo nimirum pacto nonnulli senatores conspiratione secessioneque in locum insolitum facta, adversus reliqui senatus totiusque nobilitatis voluntatem, peregrino atque sordido comitatu armati, Caesarem regem suum appellare auderent, quo facto omnium Regni libertatum fundamentum plane labefacere tentarent, petitionem item, qua Caesar dehortabatur a suscipiendo tentandove Regno, veluti princeps et parens Christianitatis laudatissimus [b]et pacis conservandae studiosissimus[b], qui illegitime in regem renuntiatus esset, qui sine dubio obstinato proposito nixus, non mutuum tantum, sed et externum, Turcicum nempe maxime formidandum, bellum [c]concitaturus esset, quandoquidem Turcarum tyrannus manifestum denuntiasset bellum[c], si Caesari deferretur Regnum; sineret Caesar Polonos suis frui legibus et hac ratione abstinentiae, iustitiae atque clementiae laudi imprimis faveret, quae non minus sibi honorifica, quam toti Christiano orbi salutaris foret.

Responsoriae posthaec litterae a Caesare datae et Cracoviensi dumtaxat Bełzensique[6] Palatinis de nomine aliisque in genere Vienna IV Kal. Ian. *[29. XII. 1575]* ascriptae in haec verba: »Cum hisce diebus proximis nobis nuntiatum esset Dei Optimi Maximi providentia in Regem Poloniae ac Magnum Ducem Lithuaniae nos electos et nominatos esse, nobis sic omnino persuasum fuit, vos una cum aliis nonnullis senatorum ac equestris ordinis

---

[a] P: legidissimum, O: legitissimnm. [b—b] O *niema* et pacis conservandae studiosissimus. [c—c] *W* O *opuszczono przez pomyłkę kopisty od* concitaturus *do* bellum.

[1] Na sejmiku odbytym w Wiśni 31 grudnia 1575 r. Zob. Konfederacya województwa ruskiego przy elekcie Stefanie Batorym. A. Prochaska, Lauda sejmikowe I. Lauda wiszeńskie 1572—1648 (Akta grodzkie i ziemskie XX). Nr. 27. p. 5. str. 44. [2] Jan Tarlo. [3] Po śmierci Stanisława Słupeckiego. [4] Zob. powyżej str. 486. [5] Piotr Zborowski. [6] Andrzej Tęczyński.

viris, quos electioni illi nedum assensisse intelligebamus, vestrae opinioni haud ita inhaesuros esse, quin divino iudicio acquiescentes in aliorum sententiam condescenderitis. Verum praeter exspectationem hanc ad nos perlatum est non modo id, quod nobis polliciti fuimus, hactenus secutum non esse, verum et de alio rege eligendo consilia inter vos agitari, id quod nobis tanto gravius accidit, quo magis Regni istius ac Reipublicae Christianae salus et tranquillitas (ad hunc enim scopum consilia et actiones nostrae omnes spectant et hucusque spectarant) nobis cordi est; namque facile providemus, quae ex tam intempestiva deliberatione ad effectum, quod absit, deducta vos ipsos ac patriam vestram maneant pericula cum summa Reipublicae Christianae pernicie coniuncta. Neque enim dubitamus tot prudentissimos senatores totque fortissimos equites, qui divino instinctu ac maturo consilio sua suffragia in nos (ut cuius electione eidem patriae ac Reipublicae Christianae optime consultum fore iudicarunt) unanimiter contulerunt, ab his, quae semel statuerunt, haud ita facile recessuros ac electionem rite ac de more a maioribus suis per manus sibi traditam factam convelli ac perverti aliumque regem sibi obtrudi passuros esse. An vero nobis dissimulandum sit, Regnum, ad quod legitima electione vocati sumus, e manibus nostris eripi, quis haud difficulter existimabit simulque colliget animo, quid inde secuturum sit. Ideoque publici boni et tranquillitatis studio ducti vos benigne hortandos duximus, iis, quae hoc loci merito consideranda sunt, recte perpensis sepositisque privatis, si qui forte animos vestros occuparunt, affectibus saniora consilia amplecti ac Divinae voluntati, cui nos regem vobis dari visum est, cedere vosque eidem accommodare velitis. Nos vero id curaturi sumus, ut cum alias patriae vestrae salutem, quietem et incoluminatem nobis maxime cordi esse, tum nihil minus animo propositum esse intelligatis, quam privilegia, libertates et consuetudines vestras infringere vel labefactare, quinimo illa non modo vobis sarta tectaque conservari, verum etiam, si quid ex Reipublicae usu videatur, a nobis auctum iri. Ad haec tantum abest, ut eorum, quae hucusque a vobis facta sunt, occasione nos minus erga vos benignos propensosque experturi sitis, ut quidem nihil a vobis commissum esse agnoscimus, quam quod in ea Republica, in qua tali casu omnia aeque suffragia libera sunt, cuivis integrum atque licitum fuit, ita ut vos haud alio, quam si nihil tali evenisset, loco habituri ac vestris vestrorumque commodis iuvandis promovendisque nulla occasione defuturi simus; quin nostram integerrimam mentem uberius vobis declaraturi sunt oratores nostri, ad quos vos remittetis. Quod reliquum est, vos recte valere cupimus«.

Dum haec in consessu fiunt, litterae quaedam ex immenso illo hominum coetu in medium iniectae sunt, Graecis seu Russis scriptae litteris, quaepiam numismata intro continentes. Hae, quod suspectae iudicarentur. consensu omnium confestim crematae sunt. Consessus porro iste in campestri loco edito et ob iniquitatem coeli lutulento, ab oppido octo paene stadiis distante et sepe, qui equorum dumtaxat incursum prohibebat, cincto celebrabatur.

Caesaris litteris auditis Stephani Electi Regis legatus Hieronimus Philipovius adolescens, eques Polonus, incredibili velocitate Varsavia in Transylvaniam cum primo electionis nuntio primum pervolans demumque summa celeritate Andreoviam e Transylvania per invia Carpathi iuga semitasque dumtaxat praeruptas equester pervenit[a] summoque affectus honore, litteras a Rege IV. Id. Ian. *[10. I.]* Megesso datas attulit, titulo regio modestiae causa carentes, sed Palatini dumtaxat Transylvaniae Stephani Bathorei nomine insignitas inque hanc formam recitatas: »Quae superioribus diebus in comitiis illis Varsaviensibus ab amplissimis ordinibus incliti Regni Poloniae acta sint quantaque animorum non modo alacritate, sed etiam incredibili studio atque contentione, maximo numero suffragiorum iuvante, summo illo Rege regum, qui regnis salutem dare solet (quod summo Reipublicae vestrae laudatissimae totiusque orbis Christiani commodo fiat) in Regem Poloniae Magnumque Lithuaniae Ducem nuncupati simus, non obscuris neque incertis auctoribus ad nos perlatum est. Quo quidem insigni Sinceritatum vestrarum totiusque eius gentis nobilissimae, in libertate natae, aucti beneficio multis nominibus cum de vestra Republica, tum vestro praeclaro facto gratulamur eoque nomine gratias imprimis Deo Optimo Maximo agimus, qui eam mentem Regni ordinibus dederit aut optime consultum patriae cupientibus eam invenerit rationem, quae secundum Deum non modo ad gloriam nominis celeberrimi, sed etiam ad solidam gentis salutem merito satisfaciat. Deinde vero, quia nostram personam ceteris praeferendam iidem ordines iudicaverint eoque facto tam illustri matrimonio copulandum existimaverint, cui, quia habenas Regni gloriaeque suae avitae excitandae monumenta committenda duxerint, dignissimos viros insigni gratiarum actione[b] iudicamus, neque dubitamus divinitus nobis deferri hoc munus ad propagandam salutem Reipublicae Christianae atque Regni huius decus nomenque amplificandum. In tanta rerum gerendarum materia nequaquam igitur vocationi Divinae consensuique tot nobilissimarum provinciarum, tot prudentissimorum senatorum, tot fortissimorum equitum deesse voluimus, immo operam dabimus, ut omnibus viribus, studiis ac conatibus nostris, auxiliante Deo, exspectationi ordinum et voluntati respondeamus ac non solum labores et fortunas universas, sed et vitam pro salute, pro gloria nominis vestri exponere non recusabimus; neque huc ulla ex parte, aut ambitione, aut sacra regni cupiditate, ut in eam sententiam pedibus eamus, ducimur a quo vitio procul nos abesse et vita ante acta et eorum iudicia, qui nostram mentem moderationemque noverant, facile de nobis testimonium ferrent. Id quod tantopere testatum cunctis mortalibus cupimus, ut vere atque sancte affirmare non vereamur nos libenter iure nostro Caesareae Maiestati decessuros, si vel in nobis, vel non in vestris liberis suffragiis atque huius etiam provinciae salute situm esset, vel is rerum status sit, ut Caesarea Maiestas rebus Poloniae sine ipsius ac suo totiusque Reipu-

---

[a] O: percurrit [b] *Po* actione *brak słowa.*

blicae Christianae discrimine praeesse possit. Quod vero de citissimo nostro isthuc adventu vos satagere atque eum vos maxime expetere intelligimus, incredibili quoque nobis curae est, ne vel mora nostra, vel ulla causa Reipublicae periculosa esse possit; sed cum oratores vestri a nobis exspectantur, cognitis rebus dabitur opera, ut hoc breve dictum spatium celeritate superetur, interim vero, dum a nobis rite et ordine debito haec transigentur, hortamur atque benigne oramus, velint Sinceritates vestrae deinceps quoque curare, quod sui officii et commodi publici erit. Nos absentes ullo vel labori nostro parcemus, vel Reipublicae vestrae deerimus, quippe qui ad Turcam, Moldavum, Tartarum atque vicinos diligenti missa legatione scripserimus, non modo ne deinceps nova calamitas per novos atque maximos exercitus barbaricos collectos et paratos rursus Regno inferatur, sed etiam, ut ea insignis iactura, quae antea sive socordia nonnullorum, sive fatali necessitate accidit, debitis remediis leniatur et ut captivi, quibus fortuna belli pepercit, conquisiti reducantur. Porro ubi legati vestri advenerint deque conditionibus ultro citroque in comitiis Varsaviensibus propositis transactum erit, sine longiori dilatione ea faciemus sedulo ac diligenter, prout rei magnitudo postulare videbitur, dabimusque operam, ne diu exspectatione nostra suspensae Sinceritates vestrae teneantur, sed ut quam primum nos itineri committamus. Hanc autem exiguam moram ut pacato constantique animo Sinceritates vestrae ferant ac non nostrae negligentiae, sed tarditati suorum oratorum ascribant, magnopere cupimus et hortamur. Neque vero silentio [a] praetereunda duximus, quae ab adversae sententiae hominibus a Reverendo Voronecio ad nos perlata sunt cum sigillis plurimorum, ut ipsi praeferunt, magnae auctoritatis virorum, quorum sane haec constans perpetuaque rumpendae societatis atque tranquillitatis turbandae stet sententia, neque deinceps etiam ab iis calumniis, quae ad dignitatem nostram convellendam faciant, abstinere cogitent, sed ultro non lacessiti nos iniuria afficiant. Dabitur sane a nobis quoque opera, ut et illos temere de nobis dixisse, et nos commodis Reipublicae Christianae nunquam defuturos, quicunque usus se offerat, facile omnes cognoscant, interea tamen annitendum a vobis est, ut sublata omni animorum distractione publica concilietur concordia. Reliqua ad oratorum vestrorum adventum necessario reiicimus, nunc Hieronymum Philipovium, aulae nostrae familiarem, ea lege isthuc praemisimus, ut cum hunc conventum in summa exspectatione voluntatis nostrae suspensum esse sciamus, de vestro animo praeclaroque studio erga nos atque adeo Regnum Poloniae, in cuius tranquillitate Reipublicae Christianae salutem sitam esse constet, cum ex litteris nostris, tum ex ipso Philipovio intelligant Sinceritates vestrae, cui etiam certam fidem adhibere velint. Bene valere Sinceritates vestras ex animo cupimus«.

Perlectis litteris Philipovius Polonica lingua: »Quamvis oratoribus vestris«, inquit, »ad Principem meum comitiis Varsaviensibus missis nondum-

---

[a] O: vero interea silentio.

que legatione perfunctis non isthuc prius quempiam a Principe ablegari oportuerat, quam utrinque pactis consumatis, tamen quia certis testibus meque etiam ipso iudice abunde Princeps intellexit, quam praeclaro matrimonio quamque sublimi imperio eum affecissetis, incertis falsisque rumoribus, si forte qui vos distineant, occurrendo, me ad vos legatum esse voluit, imprimisque ut studium amoremque suum in vos et Rempublicam hanc declararet tantumque in se collatum tanti fastigii honorisque beneficium Deo primum auctori, deinde vobis consultoribus imputet, quia citra ambitionem nimiamque sollicitudinem eius in Regem suum renuntiastis. Cuius beneficentiae adeo se gratum vobis offert, ut quaecunque secundum Deum maxima atque charissima habeat, vobis proponat, sumptus videlicet, facultates, sanguinem vitamque suam, qua libertates vestrae gloriaque perennis in dies augeantur. Quandoquidem sciat pronis militarium virorum studiis militarem et exercitatum principem in regem creatum esse, qui insitam rerum gerendarum famam magis magisque accendat, gratum se tanti divini vestrique muneris praebeat et ne dissimilem sui pusillanimitatem, quae tantum delatum fastigium contemnere videretur, cunctis mortalibus praeseferre iudicetur, quocirca is cunctis incommoditatibus seu adeo fluctibus periculorum spretis patriam suam pace opimam, opibus locupletem, coelo situque peramoenam deserere constituit, ut vestri causa procellas turbulenti istius maris aggredi et pro pace, libertate, salute gloriaque vestra cum quovis decertare ad ultimum vitae opumque punctum paratus est, certo sibi persuadens erogatis impensisque laboribus isthaec omnia ad optatum fructum portumque cum summa laude reditura. Petit igitur Princeps, ne protractum paulo eius adventum aegre feratis, interim libertates vestras et dignitatem eius, uti occepistis, tueamini. Interea temporis, dum oratores vestri accelerant adventum, ad Turcarum Imperatorem sine mora misit legatos hortatum, ut ingentem barbarorum Podoliae imminentium exercitum reducat Tartarosque cohibeat, ad quos etiam seorsim eadem de causa perscripsit, simul et Transalpinae Valachiaeque Principes ab inferendo vobis bello avertit, domesticum vero statum ita composuit, ut nullatenus pericula metuenda sint, nihilque ad transigendum praeter ipsorum oratorum adventum[a] desit. Unde cum nihil in eo desideretur, quod ad stabiliendas res vestras attineat, providete vos quoque tota cura, ut ad adventum eius quanta possit pace Polonia perfruatur adversariique ad sanam mentem revocentur. Eiusmodi tamen concordiam Princeps requirit, quae legibus vestris ne minimum adversetur, quarum tuendarum non memores tantum, sed et tenaces vos fore certo persuadet, quos brevi omni ope iuvare contendit. Quemadmodum vero ceteras omnes finitimas arces vos curare decet, quo insultus hostium facilius arceantur, ita imprimis Cracoviam, Regni metropolim, in qua adversarii sese praemunire student, ita provideatis, ne inde totius belli civilis seminarium erumpat. Pecuniam quod nullam per me Princeps

---

[a] P *niema* adventum.

misit, in causa fuit praeceps subitusque et levis admodum meus discessus, sed me legati alii subsequentur, qui certum belli nervum vobis sint allaturi, equitatus autem peditatusque numerum tantum ipsemet adducet, quantum fore necessarium iudicaveritis et significaveritis. De itinere, quo iturus est in Poloniam, cum diversum sit, iam nil exprimit, ceterum oratoribus vestris consultoribus quod videbitur, aggredietur. Etsi vero adversarii per Vorone cium tantam vestram frequentiam factiosam paucorum catervam appellent et a proposito Regem deterrere cupiant magnoque supercilio alii etiam idem tentarent, nequaquam tamen ad mutandum consilium voluntatemque divinam ac vestram adduci se patitur, cum sciat in tanto vestro actu coetuque, non in aliquot personarum consensu sitam regis electionem; scripsit etiam ad eosdem adversarios litteras, quas ex arbitrio vestro istis tradere paratus sum. Insuper Princeps optime vos valere desiderat cunctosque vestros successus Deo commendat, ad cuius nominis gloriam et vestrummet usum eosdem vergi atque dirigi anhelat, certissime confidens, se, dum vestrae saluti providere studuerit, totius Christianitatis curam et tutellam suscepturum«.

Prolata demum litterarum ad Caesarianos Alba Iulia[1], Transylvaniae metropoli, Pridie Id. Ian. *[12. I.]* datarum forma, qua se Electum Regem Poloniae primum subscripsit, quo homines magis ureret et nil dubii, quod animum eius distinere videretur, de suo regno proponeret: »Cum ad nos amplissimorum atquae summae dignitatis virorum litteris atque nuntiis perlatum esset, maximam atque praecipuam tum numero, tum dignitate Reipublicae partem ipsamque nobilitatem in comitiis ad Varsaviam ad capessendum Reipublicae imperium nos evocasse, nos sane, prout debebamus, laudibus primum Deo Optimo Maximo dictis, pro tantis studiis tantisque meritis an viris etiam fortissimis iustas ageremus gratias, temperare nobis non potuimus. Qua quidem in causa cum nonnullos diversam in sententiam pedibus ivisse simul intellexerimus, etsi dubium nobis non sit, quin illi aut iustis commonefacti rationibus, aut certe si non alio, vel domestico (quod absit) edocti malo ad frugem redeant, ire inficias non possumus, quin id praeter spem voluntatemque nostram accidisse confirmemus. Neque id temere sane, aut proprii emolumenti ambitionisque nostrae causa dictum velimus, a qua perpetuo quodam animi atque ipsius naturae studio alienos in omni vita nos fuisse abunde spectatores aetatis nostrae ipsaque posterior etiam aetas testabuntur. Cuius equidem rei in certius documentum ne hodie quidem asseverare illud dubitemus, sicuti prius quoque nunquam ultro candidatos nos atque competitores tanti fastigii obtulisse, ita nunc, si is status rerum sit, ut si Caesarea Maiestas rebus Poloniae sine ipsius ac suo totiusque Reipublicae Christianae incommodo aut discrimine possit providere[a], sponte atque sincere de electione iureque nostro remissuros. Neque vero id, cur ita sentiamus, pluribus

---

[a] P: immisceri.

[1] Gyula-Fehérvár.

nunc referre necessarium iudicamus; abunde enim sanus quisquam apud se colligit, quid diversa studia atque dissentientes factiones in longe florentissimis imperiis secum trahere et fecunda sobole parere soleant, qua de re, ut externa atque peregrina posthabeantur exempla, unica gentis Pannonicae effigies tantaeque molis miranda ruina locupletissimo erunt testimonio: nihil regnis privato odio publicaque dissensione deterius, noxius atque perniciosius, nihil mutua animorum concordia paribusque suffragiis utilius, diuturnius atque magis perpetuum contingere posse. Initia primum sane, non incrementa praecidenda erant atque ii, qui suo ducti quodam studio certisque causis a publicis atque legitimis suffragiis dissideant, in viam revocandi atque restituendi erant. Non eam liberam atque legitimam electionem esse, quae dictis sententiis a senatu et nobilitate dissentiat, nec in alio loco, quam in concilio, neque de nocte, sed sollemniter, pari suffragio, qua feratur, tenendam esse sententiam, quo quidem negotio cum et altissimum negotium iudiciumque et summa auctoritas Sinceritatum vestrarum valeat, erit id primum officio atque professione vestra dignissimum. Quae ut in reliquis actionibus publicis magistri atque velut virgula quaedam divina praeire soleant ita in iis, quae ad communem salutem totius Christianitatis amplissimique Regni Polonici spectent, ducem se atque lumen ceteris praebeant, qua tandem vera atque solida gratitudine pro tanto in suam Rempublicam nostramque personam collato beneficiis, iustis praemiis atque apud omnem posteritatem laudatissimorum munerum cumulatione dignabimini, in qua quidem re nulla ex parte exspectationi votisque Sinceritatum vestrarum deesse, sed satisfacere conabimur. Quod si vero in hoc sinistro proposito fixa illarum erit mens (quod tamen absit), quae illos domi forisque maneant pericula quidque non modo praesens aetas sed posterior etiam videat, diligenter secum expendant ac, si unquam seditionis optati succedant exitus, qui forte exspectandi sint, merito cogitabunt. Sinceritates vestras rectissime valere optamus«.

Porro ad Tartarorum Praecopensium Principem eiusmodi epistola relata IX. Kal. Ian. *[24. XII. 1575]* ex Alba Iulia[1] ad eundem missa: »Stephanus Dei gratia Electus Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Pomeraniae, Wolhyniae, Kiioviae, Podlachiae, Livoniae etc. etc. necnon Transylvaniae Dominus etc. Illustrissimo Principi, Domino Deuletkerei Chan[2], liberi Caesari Tartarorum, Domino Crymi, Nahai Czerkieskier, amico et vicino observandissimo. Amice, frater et confoederate charissime! Salutem et felicitatis continuum incrementum. Voluimus tibi significare, decimo tertio mensis Decembris in comitiis Varsaviensibus, novi eligendi regis gratia habitis, Dei imprimis benignitate, deinde summo ordinum et statuum Regni consensu, Regnum Poloniae cum Regia dignitate nobis esse delatum, quod nos brevi Deo volente adire constitui-

[1] Gyula-Fehérvár. [2] Dewletgirai był hanem (rękopisy mają tu de Uletkerei Cham) od 1553—1577 r. Zob. Hammer-Purgstall, Geschichte der Chane der Krim unter Osmanischer Herrschaft. Wien 1856, str. 56—57.

mus, interea autem per has litteras, quas praesentium exhibitor nomine nostro tibi redditurus est, more antecessorum nostrorum, Regum Poloniae, cum pactis et conditionibus consuetis amicitiam nostram et vicinitatem deferre non praetermisimus, legatos nostros, ubi Regnum Poloniae adibimus, peculiares ad te missuri, qui et de aliis rebus et de libertate Russorum, Podoliensium aliorumque captivorum, superioribus proximis mensibus per tuos milites in servitutem abreptorum, [a]agent tecum pacta redemptionis certa pecuniae summa[a]; facies autem nobis rem gratissimam, si ad adventum usque nostrum in Poloniam captivos omnes incolumes asservari curabis. Persuasimus praeterea nobis te in posterum ex pactis antiquis tuum exercitum ad omnes nostras et Regni necessitates paratum atque instructum habiturum, quorum opera rebus exigentibus nos iis in locis utemur, quibus opima praeda facile ditari poterunt. Neque te fugere arbitramur, quae semper intercesserit et adhuc intercedat, certis firmata foederibus, amicitia regibus Poloniae cum potentissimo Turcarum Imperatore; proinde te hortamur, ut milites tuos in officio continere velis cavetoque, ne nobis absentibus Regnum Poloniae irruptionibus eorum aliquod detrimentum capiat; id te sedulo curaturum pro amicitia nostra non dubitamus«.

IX. Kal. Febr. *[24. I.]* consilia de adventu Regio, coronatione, correctione legum, thalamo Regis, exceptione oratorum Caesaris, absolutione Philipovii legati Regii et expeditione illustris legationis, qua in fines Regni Stephanus Reipublicae nomine sollemniter exciperetur, captabantur.

Venere tum a Caesare missi splendidissima legatione oratores: Guilhelmus Rosembergus[1] et Matthias Loga[2], hisque mixtus Fabianus Sienechus[b][3], re bellica clarus vir, non quidem oratoris functus officio, sed explorandi fortasse exercitus causa additus. Rosembergum plerique credebant missum, vel ut Polonos ad Caesaris partes alliceret eo facilius, quod et genere illustrior et maiori favore ab his prosequeretur, vel, si media aliqua inituri essent, eum potius a multis pridem expetitum et tum praesentem, quam Bathoreum, non invidente Caesare, Bathoreo quam maxime infesto, regem salutarent. Andreovia hi aliquantum declinati[c] in Sobcovo[4] arce, quam flumen Nida alluit, altero ab oppido milliari distante. Ceterum Rosembergus non minus genere clarus, quam aetate atque consilio gravis vir, cum ingentem Polonorum fre-

[a—a] *W* O *brak końca zdania od* agent tecum *do* summa. [b] P *ma tak w tekscie, na marginesie* Szenech, O: Senechus. [c] P *niema* declinati.

[1] Wilhelm z Rożmberka, najwyższy burgrabia królestwa czeskiego, podczas pierwszego bezkrólewia poseł cesarski (zob. powyżej str. 9), podczas drugiego wysuwany przez niektórych panów polskich jako kandydat do tronu (zob. powyżej str. 358). [2] Maciej z Łojowa (Logau), Ślązak, starosta (Hauptmann) świdnicki i jaworski. [3] Fabian von Schoenau, pułkownik cesarski, służył wojskowo cesarzom Karolowi, Ferdynandowi i Maksymilianowi; jako młodzieniec bawił na dworze Zygmunta Starego około 1536 r., posiadając zaś dobra na Śląsku, obznajomiony był z polskimi stosunkami. [4] Sobków, miasteczko nad Nidą w pow. jędrzejowskim, przy drodze z Chęcin do Jędrzejowa, założone w r. 1563 przez Stanisława Sobka z Sulejowa, kasztelana bieckiego i starostę małagoskiego, na należącej do niego części wsi Nidy. Przez niego też zbudowany został tam zamek.

quentiam adesse pagatim vicatimque accepisset, indignabundus, Caesarem falso certiorem redditum esse dixit, quod pauci et ii infimae paene sortis homines ab hoc in regem creando dissensissent, quandoquidem et genere et conditione claros, numero paene infinitos, isthic adesse constaret et multi praeter hos per provincias exercitus distributi dicerentur. Illos porro pessime rebus Caesareis consuluisse affirmavit, quorum consilio tam praecox tamque praepostera electio eius evenisset, nam et ingentium sumptuum erogatorum et summorum periculorum sperandorum et minus decorae apud quosvis principes aestimationis hos causam praebuisse. Se nequaquam mirari Polonos tantopere libertatibus tuendis studere, cum fera quoque animantia suis apprime gaudeant[a].

Porro ea die ab Episcopo Cracoviae[1] missus Albertus Brodinius[2] Cracoviae Canonicus, morbo, quo tum vexabatur, absentiam eius purgavit, quem, si pristinae sanitati restitueretur, continuo affuturum et invicem consilia initurum opemque laturum promisit, ita tamen, ut discordes animos unire studeat, qua de re ad Archiepiscopum Gnesnensem et quosdam profani ordinis proceres diversae partis perscripsisset[3].

Advenit quoque a Castellano Vilnensi[4] Vidavius auxilia adversus Moscum, qui Rigae cum copiis instaret, flagitans, quae si denegentur, certum exitium eius urbis denuntians, unde e Livonia in Prussiam et Lithuaniam indeque in Poloniam barbaris aditus sperandus esset. Mentio quoque quartae redituum Regni partis fiebat, quam Ravensis Palatinus[5] Rava arce in Russiam misisse Mathiae Gorecio Vexillifero Posnaniensi et Bellico Campestri Notario contrahendorum in Caesarianas partes militum causa non sine conviciis asserebatur. Idcirco senatus equitumque nomine ad Ducem Copiarum Senavium Goreciumque scriptae litterae prohibentes, ne aliorsum, quam contra hostes Regni, pecunia illa erogaretur.

Postridie Gawronius[b] Płocensis Episcopi[6] nuntius nomine eiusdem questus est publice de quibusdam nobilibus, qui sibi suoque clero praedia multa pagosque depopulati essent, non secus ac hostes immanissimi cuncta solo aequantes et ruricolas in diram servitutem abripientes; purgavit quoque hunc, quod Caesarem apud Varsaviam cupivisset regem, cum ea eligendi regis libertas cuivis integra esset; non tamen hunc temerarie proposito innixurum[c] asseruit, sed illi obsecundaturum, qui Dei ope in throno regio sit consessurus. Hoc absoluto de statu rerum universo suffragia expedita. Imprimis Cuiaviae

---

[a] O *ma po* gaudeant *następujący ustęp:* Plerique tamen existimabant (ideo nec ipse Caesar suspicione vacabat) Rosembergium eo sermone non id voluisse, ut virtutem et potentiam Polonicam miraretur, vel quod non animadverteret media, quibus facile ista instruerentur, sed livore seu invidia ductum, quod ipse rex creari Stesiciae non posset (intellexerat enim Caesarianam factionem sibi impedivisse), Caesari ipsi regnum non cupivisse, propter quem ipse repulsam passus esset. Qua in re multi postea Caesaris reprehendebant iudicium, quod Rosembergium, non alium quempiam eius negotii gratia ablegasset. [b] O *ma puste miejsce na imię Gawrońskiego.* [c] P: immixturum.

[1] Franciszek Krasiński. [2] Wojciech Brudzyński. [3] Zob. powyżej str. 500. [4] Jan Chodkiewicz. [5] Anzelm Gostomski. [6] Piotr Myszkowski.

Episcopus[1] (quem plerique credebant illi conventui ideo affuisse, quia[a] vel contractam Henriciana electione coronationeque labem favore nobilitatis per opportunam occasionem conciliato detergere, vel spiritualium hominum rebus, quae desciscentibus paene ab equitum sententia omnibus plane corruerant, occurrere easque fulcire studuisset) disseruit:

[b]»Principium omnium rerum, in quibus praecipue Reipublicae plurimum intersit, a Deo ter Optimo Maximo sumendum est, nam cum ab eo omnia dona et boni fons emanet, fiet, ut cum sua benignitas annuere et benedicere dignatur, res omnes feliciter incipiantur et optatissimo exitu gaudeant. Id ipsum ego, quemadmodum domi et in itinere isto, ab illo coelesti Monarcha petii, ita nunc indignus sacerdos ex animo idem opto, ut vobis spiritum concordiae, spiritum pacis, spiritum unitatis clementissime largiatur. Acervus vero iste ex vobis ipsis conflatus, in quo concordia et unitas altissima et ea postrema iecit fundamenta; Respublica eundem pro asilo sibi vendicat, nobis omnibus, si una spiritu Dei praecedente conveneritis sententia (quod speramus), usum totius boni in hac Republica promittit; sin, quod absit, dispares et discordes hunc acervum ipsi solveritis, usum totius eiusdemque extremi mali nobis evidentissime minatur. Ea itaque necessitate adducti et compulsi sedulo Dei praepotentis clementiam implorare et eas res sola charitate moderari debemus. Me certe (ut a me ipse incipiam) libero animo et libera promptitudine huc venisse apparet; non est, qui merito contradicat, me in praeterita electione Varsaviensi non fuisse, ob quam causam ab omnibus fere nec Caesarianus nec Batorianus vocatus sum, hic vero Reipublicae tantum gratia praesto sum, ad quod me nulli nimii affectus aut aliqua vehemens animi turbatio induxere; quicquid per me factum volui, soli Reipublicae bono libere eo ipso obtemperare volui, ubi quicquid laude dignum intellexero, laudabo, quicquid vituperio, vituperabo. Ad eum vero conventum Andreoviensem bino oneratus pondere veni: altero, cum nobile stemma a parentibus meis in hac Republica accipiam, fulcienda mihi est nobilium in hac Republica viventium ne tot periculis agitata corruat libertas; altero, cum me praeterea conscientiae scrupulus urgeat et constringat, fit, ut aliqua occasione in Republica orto ulceri, ne in periculum salutis perveniat, quam diligentissime occurram et quam convenientem medicinam applicem; unde omnibus constare po-

---

[a] O: quod. [b—b] P *zamiast całej mowy Karnkowskiego, od* Principium *do* periculum afferat (*zob. poniżej str. 529*), *ma tylko* quam periculosa illa Regni esset distractio binis creatis regibus, binis etiam per Regnum celebratis ac initis consiliis, quae omnia ad interitum vergerent, persuasit omnium optima esse curandorum eorum vulnerum remedia, quo facilius ad unionem Regni perveniretur, igitur adversarios devinciendos leviterque mulciendos, quoad ineundum secum conventum faciliores fierent, comitia praesente Infante iam Regina Electa celebranda, quibus de salute ruentis patriae consultaretur, obtestatus est denique se frequentiae Bathorianae illius alumnum esse vivereque et mori invicem optare. *Cała mowa pełna jest błędów, które w wielu miejscach czynią tekst niezrozumiały.*

[1] Stanisław Karnkowski.

terit me noluisse praesens negotium iuvandae et promovendae Reipublicae negligere. Iam enim anni 36 elapsi sunt, ex quo, prout regnante mortuo Rege, ita post obitum suum, in obsequiis istius Reipublicae versor; nulli conventus, nulla comitia celebrabantur, in quibus praesens non fuissem; quoad vero cum Archiepiscopo suffragium meum conveniebat, nemo contravenire poterit Rempublicam hanc ad aliquod extremum periculum devenisse, mei enim officii arbitrabar speculari, ne practicis seu cuiuscunque generis tractatibus Reipublicae aliqua iniuria inferatur. Sed video inde viro mediocriter etiam in Republica versato obiectionem oriri, cur in comitiis et conventibus aliquot proxime praeteritis absens fuerim? cur me ad eos celebrandos eadem officia, quae ad alios et praesentem, non induxerint? Facile certe apud eundem optimum virum suspitione carebo, postquam ad animum revocaverit illam quorundam de me iniquam opinionem: Episcopum Cuiaviensem Reipublicae nocere; ne itaque, vir optime, nocerem, me alio tempori servare sedatumque hominum affectum brevi tempore exspectare operae pretium ducebam. At tu ipse velim arbiter sis, num mea aliquando in Republica praesentia alicui obfuerit. Paratus et promptus sum cuiuslibet conditionis viro demonstrare, consilia et sententias meas eiusmodi semper fuisse, quae bonum Reipublicae peperere, quae non detrimentum, sed emolumentum, non periculum, sed salutem eidem attulere, non aridam, sed florentem et beatam eandem effecere. Id ipsum etiam, obsecro, in hoc praesenti actu electionis animadvertite. Statim post obitum Regis, quis practicas et prensationes Caesaris prius praesenserat? quis Cyrum Lomza expediverat? Ego certe! eum enim in Prussiam sese receptum ibidemque pro colligendis senatorum suffragiis delitescentem, nullis parcendo laboribus et sumptibus per Dominum Bielavium pervestigavi, de quo magnificum Dominum Palatinum Sandomiriensem[1] certiorem reddidi. Eadem opera et studio Gastoldum[2] Lomza discedere curaveram. Nemo vero praeter me reus! Quam ob rem (ut initio dixeram) poteram me ab hoc conventu continere, sed violentis et extremis Reipublicae necessitatibus compulsus, amplius me non potui, nec volui continere; arundinis levior agitari nolo, rectus et robustus esse cupio. Huc vero veni tanquam ad fratres meos charissimos de bono Reipublicae consulere, hic adest Respublica universa, non per nuntios, sed in personis omnium vestrum representata; in hoc acervo tumulum *(!)*, salutem corporis et animi integritatem reponere cupio. Iam igitur ad eam rem, quae mei est instituti, revertar. Imprimis fateor hunc conventum et eam congregationem esse necessariam et legitimam. Quod necessaria, inde facile probari potest: disiunctis enim et disceptis Varsaviae vobis, loco unius circuli duo circuli, loco unius concionis duae conciones, loco unius sententiae duae et eae dispares sententiae exortae sunt, in cuius rei periculo nullum aliud extra concionis et acervi istius recollectionem poterat esse remedium, fratres vero nostri,

---

[1] Jan Kostka podówczas kasztelan gdański i starosta malborski; zob. powyżej str. 30.
[2] Mowa tu o Janie Alf. Castaldo, którego przysłał cesarz z listem do Infantki, przebywającej w Łomży; zob. powyżej str. 10 n. 4.

qui sese ad nos et ceteros confratres in eiusmodi discrimine recepere, non laudandi tantum, verum quod in se ipsis Reipublicae libertatem conservaverint, a nobis summa gratitudine prosequendi; quibus ego ex parte mea, quas debeo gratias ago et persuasum habeo, praepotentem Deum hoc unicum nobis periclitantibus medium coelitus demisisse, quo ex istis Reipublicae procellis et tempestatibus integri ac incolumes evadere possemus. Nemo enim infitias ibit res eorum prudentius administrari, qui a duobus bono vel malo obiectis ad aliquod tertium, quod de bono plus participare possit, provocandi licentiam habent, quam illorum, qui nuda temeritate propositum suum defendunt. Fratribus nostris haud secus profecto accidit, qui neque hac, neque illa parte contenti, in nobis absentibus colophonem huius negotii esse existimarunt, quibus, cum iam fere omnium Regni incolarum assensus accesserit, maiori cum utilitate et laude rem futuram. Est vero mihi exploratum illos, qui a nobis dissentiunt, hoc existimare conventum istum legitimum non esse, eo quod non officiose, non secundum avitam consuetudinem, non per eos quorum interest indictus et proclamatus sit. Sed a nobis hoc velim responsum accipiant: nos alium modum iuvandae patriae in tanta eius tempestate invenire non potuisse et ad novos casus nova emergere consilia opportuisse; quam vero absurdum quamve ignominiosum esset corpus Reipublicae integrum propter aliqua membra discrepantia, sine quibus incolumis esse posset, admittere extremo obrui naufragio. Salus Reipublicae, urgens eius necessitas huc nos convocavit, praecipue vero illud conventum istum legitimum reddit, quod in comitiis, in conventibus per nuntios vestros indictus fuerit; eundem iam ipsi praesentia sua representare et approbare dignamini. Quare stultum erit conventum istum nec necessarium nec legitimum describere! In eo itaque conventu sedulo nos perpendere oportet, quid possimus, quid vero non possimus decernere. Mea sententia est neminem nostrum eam praerogativam, etiamsi in id omnes res et cogitationes suas converterit, habere posse, ut alium quempiam ab illis duobus eligere iuri suo vendicet; scitis enim omnes plurimas ad eam coronam pertinere provincias, quae aequaliter huic serviunt electioni; omnino novi regis electionem principibus Lithuaniae, Russiae, Prussiae et nonnullis Poloniae magnatibus ad notitiam deducere, de multis praeterea et iis paene eo tempore infinitis rebus huic actui servientibus denuo providere nobis foret necessarium, quibus omnibus, si non fuerit per nos significatum, neque rebus pro eo ac par est provisum, necessario Regni dismembratio sequeretur; novam itaque electionem cudere nihil aliud est, quam Rempublicam ad extremum periculum et ruinam inducere. Hic ergo nihil novi praeseferentes inceptum actum terminare et perficere debiti nostri fiat, ex quo illud, quod in eo conventu decernere possimus, emanabit. Quid vero illud fiet? Executionem eorum omnium, quae communibus et aequalibus sententiis in praeteritis particularibus conventibus satis deliberate et prudenter agitata sunt decernere eiusque rei vigore conventus istius declarationem, quo ad notitiam omnium coronae incolarum perveniat, sufficientem facere: ea vide-

licet omnia debitam et ordinatam executionem accepisse. Articuli vero a Magnifico Domino Capitaneo Belzensi hesterno die propositi admodum mihi placuere, nisi quod eorum promulgatio et executio multum temporis accipiet; praeterea defectu trium rerum, in quibus Respublica plerumque solet succumbere, laborarunt. Tres enim sunt columnae, in quibus Respublica consistit: prima est unitas personae, altera unitas sententiae, tertia unitas comitiorum; tolle quemcunque istorum, totam Rempublicam corruere necesse est. Nunc in iis ipsis rebus eo tempore Rempublicam succubuisse facile demonstrabo: loco unius duos elegistis reges, loco unius sententiae ad duas et diversas ivistis sententias, ex quo diversa comitia et conventus necessitas postulabat. Ob ea vulnera tam graviter Reipublicae inflicta, nemo est, qui non condoleat ac compatiatur; haec, si primo non curaverimus, nihil boni augurari[a] posse in Republica certo nobis persuadeamus. Qua ratione vulneribus eiusmodi medendum est, meum praesens hac in re accipite iudicium: cum sciam nos omnes eo in loco Christianos esse, audacter possum persuadere nos omnes in eo negotio exemplum Servatoris nostri, Samaritani quondam personam induentis, imitari debere, qui saucium in itinere virum sibi ipsi adiunxit, cuius vulnera moliter admodum, dum illa prius involveret, oleo reficeret, vino purgaret denique eum[b] hospitium conduceret, curavit. Haud aliter nobis cum ista saucia Republica procedendum est; moliter admodum, non violentis consiliis tractanda et stabilienda, ne postea, si contrarium fecerimus, magis dolorem exacueremus, fiet vero, ut si in oleo (quod charitatem appello) hisce vulneribus mederi voluerimus, ad pristinam valetudinem reducatur. Primum vulnus, quando non duos sed unum regem habebimus; regem vero unum habebimus, si facta declaratione ad omnium notitiam deducemus: nos vigore exceptionis, quam fecere fratres nostri, vigore communis sensus in omnibus particularibus conventibus conclusi et collaudati, velle eum principem defendere et tueri, qui Sacrae Reginali Maiestati pro marito, nobis vero pro rege electus et proclamatus est; unde ipse colligo hanc esse voluntatem divinam, non aliquod opus humana industria seu ratione, quae interdum nocere solet, confictum. Iudicium est clementiae Dei in tot diversis et repugnantibus fere subiectis praesens concordia; hanc ergo velociter arripiamus, terminemus et, ut per nos actui Varsaviensi satisfaciat, omnia ad executionem perducamus. Altero vulneri eo modo medendum est: curandum imprimis, ut nos senatores loca propria occupemus, ex quibus convenientia et aequalia feramus suffragia, qui facile negotio, si volueritis (voluntatibus enim vestris obsequi officium ab eis exposcit), bonis attamen mediis et rationibus, ad vestram descendent sententiam. Iam ego ad quosdam coronae istius senatores scripsi, ut in aliquem locum conveniremus, in quo nos vicissim doleremus et, qua ratione facilior concordiae methodus inveniretur, cointelligeremus, at subitum Andreoviensis concilii tempus conventus istos reddidit irritos. Mei nunc iudicii

---

[a] *W rękopisie jest niezrozumiały wyraz* augumentari *(!)*. [b] *W rękopisie* cum *(!)*.

est, ut omnes, antequam Rex veniat, alicubi confluamus, ut in unitate ac concordia Regem nostrum et Dominum excipiamus et consalutemus; illud vero in omnem eventum audacter suadeo et hortor, ut decreto laudi publici ad eos mittantur litterae, quibus certiores reddantur, conventum hunc legitimum fuisse; duarum vero hebdomadarum ante coronationem tempore in aliquem conveniant idoneum locum, in quo de imminentibus Regni necessitatibus, de ingruentibus undique periculis, privilegiis et id genus aliis rebus pro eo ac par est pro officio et debito suo consultent; neque hoc alienum a re mihi viderer, si Sacra Reginalis Maiestas ad eos perscriberet, ut ad suam Maiestatem convenirent, ubi se vicissim aequa lance mensurarent et ad unum communemque sensum rem eam integram perducerent. Porro medium hoc licet difficille, attamen necessarium mihi videtur; intellexi enim universos palatinatus Russiae proceres kapturis sese obstrinxisse (edictum hoc vocabulo intelligendum est, quo sub privatione honoris et bonorum confiscatione Andreoviam praesto et armati convenire debebant[1]), sed fortasse iam propter Reipublicae bonum eosdem kapturos submovisse seu moderatos esse, ea enim severitate legis Respublica, quae nos in libertate et in mitissimis pepererat legibus, maximum praeiudicium pateretur. Qua Reipublicae libertate illi, qui a nobis dissentiunt, sese defendere possent, quamobrem certum est, non excessisse eos in Rempublicam, si eum regem nominarint, quem iudiciis et sententiis suis intellexerunt optimum Reipublicae futurum, denique hoc unicum argumentum eos redderet excusatos, quo affirmarent eum sibi placuisse, quem nominarint; itaque relaxatio eius legis plurimum videtur concordiae conducere, quae ad id tempus, quoad declaratio praesens ad omnium notitiam perveniat, prerogetur. Hicce mediis nullum aliud video aptius, quo facilius universi in hoc Regno status et ordines pro celebrandis comitiis et pro ineunda concordia conveniant; interea vero eorum omnium honesta ubique a nobis mentio fiat, fratres enim nostri sunt, membra Reipublicae istius, personae graves, praestantes, vigilantes, potentes, quarum opera cum laude sua in omni periculo Respublica contra hostem uti potest; eos ideo modestissime et molissime tractemus, neque iis tam maxime, sed flagitiis et excessibus nostris turpis haec et detestanda dismembratio ascribenda est. Audivi eo in loco in Reverendissimum Archiepiscopum Gnesnensem et Magnificum Regni Supremum Marschalcum[2] a nonnullis prolatam maledictionem et illis praecipuam dissensionis istius causam ascriptum. Proh dolor! quis furor seu falsa opinio animos vestros oppressit? Nonne ex fomentis seu scintillis flama ista prius vobis cognoscenda et perpendenda est? Modone mala nobis imminere consueverunt? Modone ira Dei nobis minari coepit? Ex quo ipse possum memoriam ad animum revocare ultimam, illud semper inter proceres agitatur. Quis nam fuerit origo mali? Tum alii regem, alii senatores, alii nuntios, alii po-

[1] Zob. Konfederacya województwa ruskiego przy elekcie Stefanie Batorym w Wiśni 31 grudnia 1575. A. Prochaska Lauda sejmikowe I. Lauda wiszeńskie 1572—1648. (Akta grodzkie i ziemskie XX). Nr. 27. p. 3. str. 43. [2] Andrzej Opaliński.

pulares praecipue vero senatores in praeteritis comitiis auctores dixere, at si quis paulo altius istius quaestionis rationem indagaverit, cognoscet profecto senatores eius labis penitus auctores non exstitisse. Rex enim proposuerat, Rex deliberaverat, Rex distulerat, Rex concluserat, attamen senator reus exstiterat. Huc accesserat (regnante Augusto comitiorum Varsaviensium excessus ob occulos nobis ponamus) stupendum quoddam nobisque antea inauditum acquirendarum rerum studium, cuius fastidio aliquando praemonitus in consessu omnium ordinum saepius in eum sensum verba faciebam: »Sacra Maiestas Regia quousque tandem licentiam istam per Regnum vagari, in aula tua versari, in conspectum tuum venire patieris, quamdiu sese tantum scelus in Regiis tuis iactabit?«. Fuere quondam ea tempora, quibus cum senatores ex regibus aliquid boni et utilis elicere Reipublicae volebant, nuntios subornarunt; eos enim oppressae et summa iniuria affectae rei honestos et legitimos vindices intellexerunt; nunc vario modo contraria seruntur. Isti turpissimo rumori ut aliqua ratione occurratur, diuturna meditatione et sollicitudine angebar. Subinde ultra triginta articulos pro reformatione ipsius personae regiae scripseram et illi cuius intererat reddideram — testis eius rei Magnificus Dominus Palatinus Cracoviensis[1] necnon Magnificus Dominus Castellanus Vislicensis[2] — quorum articulorum gratia summam deinceps ingratitudinem et torvum Regiae Maiestatis vultum expertus sum. A quo Bernardici sunt cognominati, mehercule, fratrum etiam vestrorum iuniores, quibus liberior in Regia aditus patebat, quo occulte serpebant et unus prae altero (quo fine? ignoro) sese suffinabatur *(?)*, eadem nota adustos fuisse existimare debemus. Saepissime enim accidebat eiusmodi audaculos homines penes me currentes non solum debitum honorem mihi non praestitisse, verum etiam nec ipsam frontem (quod mos et ratio suadebat) aperuisse. Omnia licentiose, omnia impune tractabantur, attamen senator reus exstiterat. Age vero! Nonne iidem fratres vestri Reverendissimum Gnesnensem et Magnificum Regni Marschalcum ad eam disiunctionem perduxerint? Per Deum immortalem obsecro, ne vicissim inter vos ferveatis, ne animos contra animos exacuatis, ne aliis causam tanti et tam deplorandi in Republica mali ascribatis! Omnium nostrum peccata et flagitia tam turbatam et infectam rerum istarum fecerunt mixtionem; iustissimo Dei iudicio arguimur. Nonne videmus tantos excessus, tanta homicidia, tantas incursiones et violentias? Et arator et miles et clerus, omnes invicem hanc Dei praepotentis iram promeriti sumus, in cuius furore magnum eousque beneficium agnovimus. Non enim ita, prout merita nostra exigebant, divina bonitas nobiscum egit, quae in gratia sua nos commonefacere dignata est; non enim admisit illud, in quo pendebamus stamine, periculi et ruinae disrumpi. Omnes praeterea nationes, eo quod intueantur, nos tam diu sine rege salvos et incolumes vivere, summa tenentur admiratione; rem enim eam absurdam et incredibilem putant esse; quorum in regnis si aliquando eo periculi deventum esset, om-

[1] Piotr Zborowski. [2] Mikołaj Firlej.

nes periissent, nec vestigium eorum exstitisset. Verum enimvero meo iudicio morbus iste non admodum violentus et ingravescens existimandus est, cuius medicina in concordia, concordia vero in animis et consensibus nostris consistit. Velimus tantum, facile pelagus istud traiiciemus, quo traiecto res stabilitati et quieti Reipublicae servientes restaurabimus et ad bonam frugem perducemus, Deo vero praepotenti gratias agamus, quod non in furore, sed in gratia nos invisere dignatus sit; qui procul dubio votis nostris aderit, si odia et fervores erga fratres, alter alterius excessus in charitate tolerando, propter bonum pacis deposuerimus. Imprimis ipse ex parte mea obnixe a vobis peto: remittite eum fratribus vestris errorem, qui licet a nobis discessserint, poterunt tamen Deo providente reverti; nobis et peccatis nostris (ut iam saepius dixi) labem istam ascribamus. Quando vero Rex noster et Dominus venerit, unanimiter omnes ab eo postulabimus, ut propter exorbitantias istius Regni, propter constituendum et decernendum electionis modum (cum sine ordine et modo ad electionis actum accedere sit nihil aliud, quam in alto mari sine remo navigare), quo in statutis nostris nobis pessime provisum est, comitia decerneret et indiceret in iis porro comitiis proponere et sancire modum iustitiae, cuius rei gratia in suspitionem omnium aliquando veneram. Ipse vero mihi conscius sum me nihil ad alterius arbitrium protulisse, neque eo ipso quicpiam aliud voluisse praeter id, quod ad utilitatem et bonum Reipublicae tenderet, qua ratione illo tempore maxime dismembrationi praesenti occurrere volebam. Lex enim praescribit: ad unitatem omnia reducemus. Quae vero unitas futura est, quando quilibet districtus specialia iudicia habebit? unum ius unitatem facit et quemadmodum unus dominus, ita unitas iudiciorum in toto Regno celebrari et observari debet. Deus praepotens, summus omnium rerum arbiter, custos sit, ne illud eveniat, ut quilibet palatinatus speciali potiatur tribunali; foret enim, ut et rex specialis sit. Saepissime ideo extra fas et debitum apud status ingratitudinem experiebar, eorum opera, qui me in suspitionem et odium vestrum inducentes, actiones meas et conatus meos admodum inique sunt commentati. Nec praeteribo molestias, quas mihi argentum Regium pepererat. Illud homines extranei et infideles maxima cum istius Regni infamia discerpsere, vix illius exiguam partem artificiosius et industrius elaboratam eo tempore interceperam, quae in praetorio Cracoviensi eousque observatur. Attamen et id studium meum homines pessimi et athei multipliciter et inique sunt interpretati. Magnifici Domini! attentius perpendite, qualis vivente rege ordo, incantationes, praestigiae, sagarum cursitationes et alii quaestus turpissimi fuerint; auctores vero eorum omnium vobis optimi videntur, ipse Episcopus Cuiaviensis pessimus. Constituamus ergo pro excessibus istis iudicii diem, interea vero nos vicissim lambemus *(?)*, ut Regem unanimes consalutemus; videbimus illo die libram alterius excessus indicantem. Silentio praetereo me aliquot annis cum magna rerum mearum iactura in Prussiam profectum esse, debita, integro decennio Episcopatum Cuiaviensem possidendo, haud exsolvisse, nulli praeterea consanguineo-

rum aliquid emolumenti praestitisse. Huc accidit, quod ab aliquibus circumferor, Regem Henricum mea causa discessisse, cum id Dei proprium munus sit eventum rerum praestare. Elegeram certe vobiscum regem optimum, regem honestate, integritate, pietate, virtutibus omnibus praestantem; quod discesserit, eadem causa, quae praesentis mali, exstiterat. Argumento vobis poterit esse me nihil ab eo accepisse, nihil sive extraneo, sive consaguineo impetravisse; eodem quo antea loco et sede potior, eadem dignitate et praerogativa gaudeo. Sed et istud maximum impedimentum est in Republica: differentiae inter status spirituales et civiles. Maximis profecto a vobis omnes afficimur iniuriis, sacerdotes passim verberibus affliguntur, interficiuntur, bona eripiuntur; non est qui vindicet; quamobrem cum concordia nobis sit apprime necessaria, compositio earum rerum in iisdem comitiis constitui poterit. Itaque, ut orationi meae finem faciam, breviter sententiam meam repetam: imprimis, ut hic communi laudo deliberatio conscribatur nos nullum alium regem agnoscere velle praeter eum, quem fratres nostri Varsaviae nominarunt, quem etiam proceres omnes in conventibus particularibus concordibus animis et suffragiis receperunt; alterum, ut senatores Regni ad deliberandas et constituendas res coronationi servientes duarum hebdomadarum tempore ante ipsam coronationem conveniant; quod ad defensionem pertinet, placuit mihi ea in re Varsaviense decretum, nimirum, ut ea contributio et quarta in defensionem finium cedat. Tykocinum praeterea vobis in diligenti consideratione positum esse debet, perspexi enim multas illi loco seu potius thesauro parari insidias. De Dudicio mirari satis non possum, quod hominem Deo et omnibus nobis exosum tam diu inter nos patiamur; diligentem obsecro eius rationem habeamus; vidi ego suas litteras, quibus militibus concedit stipendia, ecce in medium nostrum audet regere et milites in viscera nostra conscribere. Remedium vero pro tollenda ista dissensione nullum poterat esse convenientius praeter praestitum hoc Sacrae Maiestati Reginali beneficium, nec dubito Deum praepotentem ad conservationem et salutem nostram hanc sacram et prudentem virginem ex sanctissimis et serenissimis illis regibus nostris oriundam nobis incolumem reliquisse; suadeo itaque, ut orbitatem suam solatio isto reficiatis, per nuntios de ea sanctione et voluntate vestra eam certiorem reddatis, cum in eodem negotio ex aliis palatinatibus ad suam Reginalem Maiestatem nuntii sint ablegati; praeterea suam Maiestatem rogare et admonere, ut rei necessitate postulante Cracoviam proficiscatur. Ceterae res licet faciles. attamen sunt necessariae: nimirum ad Lithuaniae et Prussiae proceres et ordines et ad civitates nuntios expedire, quarum legationum Magnificus Dominus Palatinus Sandomiriensis[1] convenientem sufficientemque dabit instructionem. Hoc deinde in arbitrio vestro positum est, qui debeant Regem excipere; vobis, Minoribus Polonis, propinquitas negotium hoc inponit, qui a vobis ipsis specificentur et nominentur; ad mon-

[1] Jan Kostka.

archas et principes Christianos non videntur mihi litterae necessariae, excepto Sanctissimo Patre, qui per litteras rogetur, ut Caesarem admoneat, ut sese a proposito abstineat, neque illud in cogitationem suam admittat, quod universae Christianitati periculum afferat« [b]. [c]Ea sententia a cunctis senatoribus probata[c] Sandomiriae Palatinus[1] adiecit, litteris Culmensis palatinatus nobilium monstratis, sigillis permultis communitis, quibus isti se Bathorei electioni favere opeque omni hunc adiuturos obstrinxerant.

VII. Kal. Febr. *[26. I.]*, ne universa multitudo invicem coiret et aliquantisper in stationibus requiesceret, placuit senatoribus quaternos ex quovis palatinatu deputatos addere, qui de summa conventus praesentis rerumque adeo omnium consultarent. Maiores Poloni abfuerant, nam tum demum cum Stanislao Comite Gorcano advenerant non mediocri frequentia constantes. Ceterum Comes Gorcanus ad eum nobilitatis Maioris Poloniae comitatum, validum et numerosum, egregie explicatum splendideque ornatum agmen suum habuit: centum videlicet corruscantibus armis opertos cataphractos milites[d], velocibus robustisque equis capita*(s)* tectis insidentes, lanceis Hungaricis praelongis, bombardis, brevioribus mucronibus ad pungendum[e] accommodatis, gladiis etiam curvis utentes, aliud agmen centum et quinquaginta equitibus, loricis indutis, brevioribus hastis, bombardis quoque, scutis ferreis rotundis, mucronibus et gladiis usis constans, tertium centum peditum scloppetariorum loricatorum, brevibus securibus ad iacula compositis et acinacibus utentium; inter hos[f] sex tormenta, cum omni apparatu ad eadem attinente, necnon sedecim minores bombardae scloppetis ampliores vehebantur; affuerat etiam ipsi Comiti non paucus familiarum aulicorumque numerus, singulari specie decoratus. Cuius adventu maximopere confirmati cuncti sunt, tanto aucti equitum robore ducisque ipsius solertia spectata.

VI. Kal. Febr. *[27. I.]* e Maioribus Polonis deputati lecti ceterisque adiecti sunt: Procopius scilicet Bronevius Succamerarius Posnaniensis, Raphael Pryemius Pocillator Calissiensis, Stanislaus Pryemius et Stepanus Grodenius; hi ceteris iuncti in coenobio consultando diem consumpserant. Hoc loci multitudinem nobilitatis adiicere libuit, quae undequaque amplius quatuor milliaribus Andreoviam pagatim cinxerat. Ex Cracoviensi quippe, Sandomiriensi, Russiae, Lublinensi, Bełzensique palatinatu singuli honore prius in conciliis onerati convenerant; ex Siradiensi vero, Łenciciensi, Brestensi, Inovladislaviensi[2], Masoviensi, Płocensi, Ravensi legati dumtaxat aderant declarantes quisque suorum non minus animos, quam corpora ad bellum pro salute patriae ineundum parata: Cuiavienses scilicet apud Gregorevum[3], Sira-

---

[c—c] O *niema słów od* Ea sententia *do* probata. [d] O: equites. [e] O: pugnandum. [f] P: interim ea.

[1] Jan Kostka. [2] Instructio ad conventum Andreioviensem nuntiis a nobilitate palatinatuum Brestensis et Iunivladislaviensis data Radzieioviae 4. Ian. wydał A. Pawiński, Początki panowania w Polsce Stefana Batorego, (Źródła dziejowe, t. IV) Nr. 1. str. 1—5. [3] Grzegorzew, miast. w woj. brzesko-kuj., na pln. od Koła, przy trakcie do Kłodawy, niegdyś własność arcybiskupów gnieźn.

dienses apud Pabiianice[1], Łencicienses apud Goram[2], Płocenses ad Płoscum, ceteri alibi armati conventus exitum praestolabantur. Ex proceribus isti fuerunt: Cuiaviae Episcopus[3], Cracoviae[4], Sandomiriae[5], Russiae[6] Bełsique[7], Palatini, Lublinensis[8], Zarnoviensis[9], Praemetensis[10], Małogostensis[11], Biecensis[12] et Conariensis ex Łenciciensi tractu[13] Castellani Aulaeque Polonae Marschalcus[14]. Nobilitatis non dietim solum, sed horatim quoque magnus augebatur numerus, quae res non solum stationum penuriam, sed et pabuli magnam conflarant caritatem.

Postridie *[28. I.]*, conventu facto, Palatinus Cracoviensis, certior factus nobilitatem taedii atque inediae impatientem discessum meditari, quo animos molliret, hortatus est, ne parvi temporis mora hanc *(s)* laederet deputatorumque conscripta consiliorum capita paulisper praestolarentur; rebus vero infectis factum forte discessum nil aliud praeseferre docuit, quam tot laborum et sumptuum erogatorum summam iacturam, quae contemptum etiam et iocum apud adversarios contraheret, indeque extremum servitutis iugum, cuius deponendi causa isthuc conventum esset alliceret. Confirmatis crebra persuasionum repetitione equitum animis Menzicus[15] Sandecensis Praefectus retulit, se centum equites impensis Cracoviae Palatini coegisse Reipublicae iuvandae gratia, sed maiore multo ope vel unam Podgoriam Hungariae vicinam ipsamque Sandeciam, orae illius in confinio situm oppidum, indigere; Episcopum Cracoviensem[16] monendum, ut vel solis centum militibus Musinam[17], Podgoriae item arcem ditionis suae, permuniret, quod esset adversus futuros hostium incursus praesidium peropportunum. Intervenit deinde Aulae Marschalcus litteras Stephani Bathorei iam recensitas[18], latino idiomate scriptas, Polonica lingua recitare, quo quisque eas intelligeret, et Philipovii legationem repetere iussit, quod ad confirmandos animos equitum magnum pondus habuit. De oratoribus Caesaris monuit, ut etsi ab adversario missi essent, tamen tum iuris gentium servandi causa, tum quod minus nota legationis referendae materia esset, debitus iis viris illustribus a quovis homine exhiberetur honos; quorum legatio audienda quod ad tertiam abhinc diem prorogata esset, ut quisque eo apparatu bellico, quo instructus illuc venisset, sese in consuetum locum sisteret, dum legatio ipsa expedienda esset, quod

---

[1] Pabianice, miasto w woj. sieradzkiem, dziś w pobliżu Łodzi, było własnością kapituły krakowskiej. [2] Góra św. Małgorzaty, wieś w woj. łęczyckiem, niedaleko Łęczycy. [3] Stanisław Karnkowski. [4] Piotr Zborowski. [5] Jan Kostka. [6] Hieronim Sieniawski, do niedawna kasztelan kamieniecki, wybrany woj. ruskim przez Rusinów, a zatwierdzony przez zjazd jędrzejowski 23. stycznia, zob. powyżej str. 512. [7] Andrzej Tęczyński. [8] Andrzej Firlej, do niedawna starosta sandomierski, wybrany kasztelanem lubelskim przez Lublinian, a zatwierdzony przez zjazd jędrzejowski, zob. powyżej str. 512. [9] Jan Sienieński. [10] Piotr Potulicki. [11] Krzysztof Lanckoroński. [12] Stanisław Szafraniec. [13] Rafał Śladkowski. [14] Andrzej Zborowski. [15] Stanisław Mężyk. [16] Franciszek Krasiński. [17] Muszyna, miasteczko nad Popradem, w pow. nowo-sądeckim, niegdyś własność biskupów krakowskich, którzy byli obowiązani utrzymywać na tamtejszym zamku załogę pod wodzą starosty zamkowego dla obrony okolicy od Węgrów i opryszków. [18] Zob. powyżej str. 514.

cum exercitii causa, tum demonstrandi gratia, uti oratoribus ipsis constaret, haud exiguum, uti rebantur, Polonorum numerum a Caesare dissentire, necessarium videretur.

Advenere dehinc deputati et capita conscripta protulere[1]. Quae dum referrentur et inter cetera Comes Gorcanus[2] et Succamerarius Cracoviensis[3] duces belli appellarentur, Gorcanus primum prolixa oratione petiit, ne eo munere oneraretur, aetatis iuventute et parva rei militaris peritia sese excusans, Cicovius porro senectutem et imbellem valetudinem causatus negansque e re Polonica fore, si duo imperatores cum aequa potestate creentur, adhaec asserens Sigismundum Augustum Regem soli sibi quondam exercitum commisisse summaque fide se bello praefuisse, nunc si collega addatur inimicos id sibi imputaturos, quod tantum belli onus veluti suspecto sibi soli denegaretur: Gorcanum igitur, virum illustri genere, opibus, potentia, rei bellicae scientia corporisque vigore praecellentem, tanto munere praeficiendum solum iudicavit. Hoc vero rursum Cicovio idem munus deferente et ita ultro citroque tergiversante utroque, cuncti assurgentes, apertis capitibus, non utrumque petere destiterunt, quousque pervicerunt, ut ambo potestatem illam susciperent; quos ne verbum quidem tum referre clamore prohibuerunt. Lublinensis post haec Castellanus[4] et Stanislaus Pryemius disseruerunt duobus belli ducibus indigere praesenti periculo Poloniam, ignorari quippe, quae ora[a] incommodo proprior foret, quare alterum Maiorem Poloniam, alterum Minorem tutaturum. Miękicius[b][5] nequidquam persuadere conabatur, ut alter alterius potestati pareret, utroque enim iam eam provinciam accipiente indignum ducebatur alterum horum tam subito officium cum dedecore imminuere. Propositum quoque a deputatis (ut hoc loco reliqua taceam), ut Infans Anna, dum coronationis regiae suaeque et thalami sollemnitas celebraretur, omne ius suum ad quascunque possessiones seu res mobiles spectans Reipublicae perpetuo resignaret; quam rem Marschalco[6] veluti minus aequam modestamque a Regina extorquendam vituperanti Cracoviensis Palatinus[c][7] respondit: Reipublicae, cuius tum facies apud Andreoviam constaret, uti eligendae Infantis in reginam, ita conditionum eidem ferendarum facultatis esse; se unum ex tutoribus a Sigismundo Augusto Rege testamento designatum bene mentem conditoris novisse, videlicet ea mortua Reipublicae dumtaxat cuncta, quae superstes possideret ex vi testamenti, cessura; nulla igitur istam iniuria fore affectam, cum facta resignatione ad tempus vitae suae ea, quae testamento legata essent, possessura esset. Ita Palatino Marschalco satisfaciente ceterisque deputatorum articulis perlectis, Zoł-

---

[a] *W rękopisach* hora. [b] O: Melzicius. [c] P *ma błędnie* Castellanus. *Kasztelan krakowski Sebastyan Mielecki zmarł w 1575 r.*

[1] Uniwersał z strony obrony służebnych i poborów w Andrzejowie r. 1576 postanowiony, druk. w Vol. leg. II. 140. [2] Stanisław Górka. [3] Stanisław Cikowski. [4] Andrzej Firlej. [5] Prawdopodobnie Krzysztof, por. Papr. 609. [6] Marszałek nadworny Andrzej Zborowski. [7] Piotr Zborowski.

kievius Russorum nomine postulavit, uti seorsim sibi paulisper recedere eorundem articulorum ponderandorum gratia liceret. Huic Biecensis Castellanus[1] respondit: praedictos articulos secessione illa in dubium fore vocatos, sed quemvis hos reprehensurum, in facie omnium id praestiturum; secessione porro moram, quae esset periculosissima, protracturam *(s)*. Ad haec Zołkievius: cunctas illas conscriptas leges probare Russos[a], sed de sola Cracoviae urbis defensione, quae immineret, aliquantum conferre invicem velle.

Comes Gorcanus deinde questus est magnam Maiorum Polonorum frequentiam in conventum Andreoviam adventum parasse et iam in itinere per plerosque adversae partis homines studiose inhibitos, qui falso rumore sparso: perpaucos homines Andreoviam convenisse statimque nullo operae pretio dilapsos, Bathoreum Regno renuntiasse, Cracoviam a Caesarianis interceptam, qua ratione urgentes iter, fictis vera esse credentibus *(s)*, domum reversos; se porro sine mora in Maiorem Poloniam perscripturum, ne vanis atque perversis illis nuntiis fides adhiberetur. Huic summae pro tanta cura studioque actae gratiae. Ceterum Russis secessionem urgentibus ceterisque palatinatibus idem secutis exemplum, Malicius ex Sandomiriensi tractu eques petiit, ut cum providendae Reipublicae tempus illud fuisset, quo quid quisquam maxime expedire iudicaret, proferre liceret, atrox quaepiam mulcta in illos sanciretur, qui regem ab aliqua conditione iureiurando firmanda abducere quocunque pacto conarentur, cum Henricum Regem nonnulli pari scelere ad rumpendum iuramentum sollicitare non vererentur, in quorum numero praesules atque aliqui profani senatores fuissent; provideretur igitur sedulo, ne deinceps tantum nefas committeretur. Haec, etsi pernecessaria, non alia tamen maiore ratione adductus dixisse Malicius creditus est, quam stimulandi Cuiaviae Episcopi[2] gratia, qui tantae impietatis praecipuus auctor Henrico regnante exstitisset et quam labem haudquaquam pro necessitate detersisset. Sed Malicio aliisque probra atque convitia in eiusmodi homines reiterantibus, Episcopus tacitus patienter [b]excepit responditque Malicio Marschalcus[b][3]: novam poenam in huiusmodi scelestos sanciri non oportere, cum nulla severior effingi possit illa, quae Varsaviensi confoederatione[4] dudum contineretur. Postulavit demum Marschalcus, ut cuncti palatinatus sententiam de articulis illis deputatorum aperirent; quos singuli ordine dictis sententiis magno consensu approbarunt et Stephanum Bathoreum verum Regem suum declararunt, de sola defensionis ratione se seorsim consultaturos receperunt. Mediorum nemo omnino mentionem fecit praeter Conopnicium Siradiensem Pincernam, qui modestissime ea memorans, dum ceteros ea reticere animadvertisset, subito propositum immutavit. Mesinius deinde Zembroviensis Pro-

[a] P *ma błędnie* iussos. [b–b] O: exceperat. Marsalcus porro Malicio respondit.

[1] Stanisław Szafraniec. [2] Stanisław Karnkowski. [3] Andrzej Zborowski. [4] Orzelski ma tu zapewne na myśli uchwały powzięte na konwokacyi warszawskiej 18 września 1574. Druk. u Noailles III. 605—609 p. t. Confoederatio in Conventione Generali facta Varsaviae die 18 Septembris A. D. 1574. Streszczenie tych uchwał zob. powyżej str. 268—270.

iudex inter alia memoravit Masovios pridem Varsavia Volscii Gladiferi tum temporis Praefecti [1] Vicarium adiectis minis exegisse.

Palatinus Cracoviae [2] retulit multos in coetu illo assistere, qui Caesarianae parti addicti stipendia quoque apud eosdem mererent, suoque scitu unum talem esse Marcocium, qui isthic consistere auderet, cum a Caesare accepta pecunia milites coactos Michalovi, qui vicus ditionis Castellani Czechoviensis [3] fuerat, praesidii loco haberet. Marcocius immerito haec sibi obiecta summaque se affectum iniuria questus nomenque Stephano Regi dare se fassus est. Palatinus ad haec dixit: hominum certorum narratu se de iis certiorem factum fuisse, Marcocium iam laudare, quia sententiam immutasset. Civitatum legati si qui adessent, dum de proferenda sententia in Reipublicae negotio a Marschalco [4] perquirerentur, reliquarum quidem nemo aderat omnino praeter Posnanienses, quorum nomine Gaspar Goscius doctor ceterorum se voluntati assentiri et pro legitimo Rege Stephanum Bathoreum agnoscere affirmavit. Ita ceterarum sola illa Maioris Poloniae urbs omnium prima atque constantissima Bathorei partes sequebatur, non mediocri cum Praefecto suo Alberto Sandivogio Czarncovio, eosdem tum monitis tum minis ad partes suas adigere conante, contentione fortissime perlata.

IV. Kal. Febr. *[29 I.]*, qui Dominicus dies fuerat, uti ceteri omnes palatinatus seorsim, ita Maiores Poloni ad Comitem Gorcanum [5] convenere cunctisque probatis deputatorum [a] articulis, defendendae Reipublicae negotium in aliud tempus reiicere. Gorcanus porro Comes diploma multorum subscriptum manibus in Maiorem Poloniam permisit, erroneos illos de Andreoviensi conventu rumores fictos asserens, statum omnem describens et cunctorum animos magis magisque confirmans (quos a Raphaele Lescinio Radeoviensi Praefecto tacito Caesariano sparsos aiebat).

III. Kal. Febr. *[30. I.]* priusquam hora assignata oratores Caesaris advenissent, undequaque ingens peditum equitumque armatorum confluxit multitudo maximamque camporum partem operuit, quam ad viginti armatorum milia complesse aestimatum est. Omnium porro agminum praecipuum fuit Gorcani Comitis et splendore et numero, peditibus etiam ac tormentis magis conspicuum et numero Maiorum Polonorum, qui una affuerant, magis decoratum et auctum; secundum hunc Marschalci agmen equestre non minus equis quam sessoribus firmissimum; permulta fuere alia equis, viris, armis omnique splendore instructissima, quae recensere difficilis et prolixi esset operis. Habebant plerique stipendiariorum militum magnos comitatus, Gor-

---

[a] P *ma błędnie* demptorum, O *wolne miejsce na ten wyraz.*

[1] Mikołaj Wolski miecznik koronny, starosta krzepicki, pełnił obowiązki starosty warszawskiego, wybrany na ten urząd przez Mazowszan w myśl konfederacyi warszawskiej z 18 września 1574 r. po śmierci starosty warszawskiego i lanckorońskiego Zygmunta Wolskiego, kasztelana czerskiego; zob. powyżej str. 270. [2] Piotr Zborowski. [3] Stanisław Tarnowski. [4] Nadworny Andrzej Zborowski. [5] Stanisław.

canus porro Comes et maxima aliorum pars tanta agmina propriis impensis alebat, non tunc solum, sed magno demum temporis spatio, uti infra dicetur. Huic Cicovioque, creatis iam belli ducibus, explicandorum ordinum potestas data, qui magna industria brevique tempore apte agminibus dispositis et exercitu omni, in patenti campo collibus exiguis constante, numerosiore apparente, frontem quidem copiarum maxime illustrem loco illo collocarunt, qua oratoribus iter fiebat, totumque temporis spatium, quo oratores perorarent, locis suis immotus exercitus persistere iussus est.

Interim Płocensium legati: Stanislaus Criscius Raciązensis Castellanus, Nicolaus Gostomius Ravensis Vexillifer et Gregorius Zelenius Płocensis Iudex venere, conventum consensumque omnium probantes et studium[a] suorum ad Płoscum in armis paratorum offerentes.

Advenere dehinc oratores: Rosembergus Logaque et his adiunctus Senechus ab oppido, splendido comitatu honoris causa (quem quibusvis regum principumque Christianorum legatis exhibere apud Polonos moris est) cum summa reverentia deducti. Hi intra exercitum ad locum consessus advenientes magno honore, a cunctis consurgentibus capitaque aperientibus, in supremo loco sedere iussi sunt, inferiori multo secundum Rosembergum loco Loga Senechoque ita iisdem postulantibus assidentibus. Ceterum copiis universis, per amplissimum campum dispositis, consistentibus, mirum omnino videbatur tantam pedestrem frequentiam densissimis ordinibus planissimaque corona consedisse, quae vix totum exercitum multitudine non aequasset. His omnibus altissimum tenentibus silentium Rosembergus Bohemico idiomate, veluti Polonis capaciore gratioreque, Caesaris nomine in haec verba peroravit:

»Sacra Caesarea Maiestas, Dominus noster clementissimus, Reverendissimi, Reverendi, Illustres, Spectabiles, Magnifici, Generosi Antistites, Proceres, Nobiles, viri fortissimi equitesque generosissimi, per nos suae Maiestatis oratores huc destinatos vobis et cunctis ordinibus fausta feliciaque huius auspicia Regni, diuturnam prosperitatem, mutuam concordiam ac omnis generis felicitatem optat et suae Maiestatis benevolentiae studia offert atque pollicetur. Ea fuit semper suae Maiestatis natura et consuetudo, ut non solum publice saluti Reipublicae Christianae et privatim singulorum utilitati bene consulere ac prospicere voluerit, verum etiam (Deo labores eius adiuvante[b]) pacem, concordiam et tranquillitatem inter omnes ordines singulari quadam mansuetudine stabiliverit ac discordias dissensionesque civiles, ne longius serperent[c], summa sua cum laude restrinxerit. Cum igitur hoc imprimis sit studium, haec cura Sacrae Caesareae Maiestatis, ut ubique, quoad eius fieri potest, pax inter dissentientes coalescat, sane nihil eius Maiestati fuit optatius, quam ut proxima comitia Varsaviensia Reipublicae Christianae ac vobis praecipue bene feliciterque evenirent et summa concordia atque animorum ac

---

[a] *W rękopisach* studiorum. [b] O: Deo ipsius labores adiuvante. [c] P: superent.

voluntatum consensione finirentur. Quod quoniam praeter exspectationem et desiderium Maiestatis Caesareae venit, pro sua in hanc Rempublicam perpetua benevolentia facere non potuit, quin dissidentem illorum comitiorum exitum dolore prosequeretur. Quare veterem suum morem secutus, quoties grave aliquid accidisset, in quo suum erga hanc Rempublicam studium testificandum fuit, ne hoc quidem tempore praetermittendum sibi existimavit, quominus nos oratores suos ad Reverendissimas, Spectabiles, Magnificas et Generosas Dominationes vestras allegaret, in spem autem venit hanc ab optimo vestraeque Reipublicae studioso[a] animo profectam legationem vos grato benevoloque animo accepturos esse. Cuius non alius est scopus, quam qui semper fuit actionum et consiliorum Maiestatis suae Caesareae, ut scilicet vos benevole hortaretur (quod tamen vestra sponte, quae est prudentia vestra et in patriam charitas, facturos vos esse confidit), ne electioni, quae Dei voluntate in personam Maiestatis suae recidit, repugnetis, eius Maiestatem, praeclare semper de vobis et Republicà Christiana meritam, aliorum causa repudietis; qua in re vos aequiores et faciliores esse confidit, si mentibus vestris suae Caesareae Maiestatis animum integerrimum in petitione huius Regni, depositis omnibus praeiudicatis opinionibus, reputaveritis. Neque enim aliud unquam fuit Sacrae Maiestatis Caesareae antiquius, nihil illi tam propositum, quam ut regnandi cupiditate longissime a se reiecta (praesertim cum ad hoc dignitatis Caesareae Maiestatis fastigium nihil iam addi possit et ipsa non ignoret, quam laboriosum sit, quantae impensae, quantae sollicitudinis hoc Regnum) solam utilitatem publicam privatamque vestram et communem totius Reipublicae Christianae amplificaret et Regnum hoc florentissimum difficillimis et periculosissimis temporibus suorum regnorum viribus una cum Sacri Romani Imperii ac Serenissimi Hispaniarum Regis ope et auxilio a barbarorum hostium incursionibus et belli periculis salvum securumque semper praestare et propugnaculum hoc vestrum Reipublicae Christianae firmius validiusque efficere posset. Haec fuit antea, cum Regnum hoc pro filio suo Serenissimo Archiduce Ernesto peteret, mens Maiestatis eius, hoc studium, quod si omnes sibi persuadere passi fuissent, nullam certe causam satis iustam habuissent, cur ab iis, qui Maiestatem eius elegerunt, discreparent[b], omnia enim, quae ad ornamentorum dignitatem, commodorum et libertatum non solum conservationem, sed etiam amplificationem excogitari possunt (quae quidem praestari queant), ea ab illius Maiestate prolixe delata eiusque oratoribus accepta sunt et a vobis sine dubio ad suum exitum perducerentur, quae certe, qui rem paulo attentius examinaverit, eiusmodi esse intelliget, quae nullus alius princeps praestare possit. Iam si quis est, qui hanc ob rem suspicetur aliquid de libertatibus et privilegiis suis nobilitati detractum aut diminutum esse, is certo sibi polliceri potest, ita eius Maiestatem et sane arbitratu vestro cauturam esse, ut non modo electionis ius aequale ac

---

[a] O: amantissimo. [b] O: disceptarent.

liberum in posterum sartum tectum inviolatumque perpetuo conservare ac tueri velit, verum etiam reliqua beneficia, iura ac privilegia, simul atque occasio sibi offerretur, cumulatiora vobis vestrisque posteris amplificata relinquantur. Ac tamen si ipsa haec Sacra Cesarea Maiestas saepius testata sit, attamen etiam in conventu praesenti a nobis referri voluit, ut suae Caesareae Maiestatis monitis plane paternis locum relinquatis et in ipsius Maiestatis electionem vos quoque consentiatis, quam quidem cum dignitate, auctoritate, salute denique charissimae[a] patriae vestrae coniunctissimam esse re ipsa intelligetis. Operae pretium etiam iudicavit Sacra Caesarea Maiestas, ut propter ea, quae impendent, periculosissima tempora ad concordiam mutuamque benevolentiam ac dissensionum civilium semina perniciosa exitusque tristissimos evitandos vos pro suae Caesareae Maiestatis paterna sollicitudine hortaremur. Cum enim fundatissimae opes et vires florentissimae regnorum et rerum publicarum propter discordiam conciderent et, quae arma infringere non valuerunt, ea ipsa dissensio vel ex levi nata causa labefactaret, non mediocriter pertimescendum Sacra Caesarea Maiestas iudicat, ne, si longius studia dissentientia et extra cancellos progrediantur, Respublica detrimentum, quod nullus fortassis posthac avertat, capere possit. Quin etiam illud Sacra Caesarea Maiestas, quae omnia sua consilia et actiones ad incolumitatem ac salutem Reipublicae[b] periculaque impendentia declinanda conferre assuevit[c], etiam atque etiam vobis considerandum et longe ante prospiciendum existimat, si is, quem aliqui regem poscunt, admittatur et belli terror aliunde ingruat, unde tamen subsidium praesidiumque necessarium ac opportunum exspectare possitis. Cum enim ille magnorum principum et potentum consanguinitate, affinitate, clientela, subsidio, ope et auxilio niti minime possit, facile eveniet, ut a Mosco, qui amicitiam suae Caesareae Maiestatis colit, bello lacessitus tantisper periculorum oneribus sustinendis et propulsandis sufficere finitimisque provinciis tutandis par nullo modo esse queat. Auxilia quidem Turcarum illi fortassis non defore nonnulli opinari poterunt, verum Sacra Caesarea Maiestas tot generosissimos et nominis Christiani amantissimos viros huius Reipublicae pro ipsorum spectata prudentia minime ignorare existimat, quam eiusmodi auxilia semper tum iis, qui ea adhibuerunt, toti tum Reipublicae Christianae perniciosa exstiterint. Qua in parte non versabimur[d] diutius, tum quod horret animus et lingua ipsa refugit eas commemorare calamitates, quae hinc in Rempublicam vestram adeoque in reliquas Christiani orbis partes redundarent, tum quod nihil hac de re afferri potest tam exquisitum, quod vos, prudentissimi viri, tum ex aliarum gentium annalibus hausta, tum ex nostri temporis rebus gestis petita ob oculos proposita non habeatis. Quare hanc orationis partem tamquam scopulos aliquos libenter declinabimus et eo potius discedemus[e], ut etiam atque etiam Dominationes vestras moneamus:

---

[a] P: Christianae. [b] O: suae Reipublicae. [c] P: asseruit. [d] O: morabimur. [e] O: ut eo potius descendamus.

diligenter animo secum reputent, quantae opportunitates, commoda, auxilia et praesidia ex auspicatissima suae Caesareae Maiestatis electione ad inclytum hoc Regnum ac provincias finitimas perventura sint ac vobis certe speranda, non solum a suae Caesareae Maiestatis Augustissima familia Austriaca, Serenissimo Hispaniarum Rege, verum etiam a Sacri Romani Imperii et reliquis Christianae Reipublicae principibus, vestris vicinis; quae hoc loco omnia singillatim commemorare nihil necesse est, cum quod ipsi id pro vestra prudentia satis intelligitis, tum quod ea ab oratoribus suae Caesareae Maiestatis in proximis comitiis vobis demonstrata sunt. Etsi porro electionem hanc suae Caesareae Maiestatis Turcam animo infesto laturum aliqui fortassis opinabuntur, tamen cum liberrima sit vestra electio, absit Turcae iudicio et sententiae vobis ea in re standum esse; utcunque autem res sese habere posset, non deerunt rationes, quibus Sacra Caesarea Maiestas vos ab omni periculo et belli terroribus defendat. De Mosco id vobis persuasum esse Sacra Caesarea Maiestas cupit, illum non solum fore amicum, sed etiam necessitate ita postulante, si id ex usu fore Reipublicae vobis videbitur, auxilium laturum. Quae omnia cum ita sese, ut diximus, habeant, Sacra Caesarea Maiestas omnino confidit, quod vos suffragiis vestris ceteris assentientes paci, otio et tranquillitati huius Reipublicae consulere, electioni divinitus [a] factae pro amore patriae et concordiae studio acquiescere et a consiliis minime salutaribus abhorrere velitis. Quod cum facietis, Caesareae Maiestatis existimationi ac dignitati, fama praesertim et laetitia electionis suae toto terrarum orbe iam pervagata, consuletis, quae nunquam ita de vobis vestraque ista Republica male merita est, ut tam malam illi et in omnes aetates dolendam gratiam referatis, cum» vobis ipsis et patriae vestrae atque universae Christianae Reipublicae saluti, dignitati prospicietis, quo quidem tam laudabili et praeclaro facto magnam apud omnes bonos et totam Christianitatem gratiam inibitis et Sacram Caesaream Maiestatem cum Serenissima sua domo ad benevolentiae ac grati animi studia omni loco et tempore praestanda excitabitis et ad referendam gratiam maiorem in modum obstringetis«.

Orationis fine facto oratores pari honore comitatuque reverenter reducti sunt, tumque demum tormenta et sclopeta omnis generis displosa, praecedente tubarum clangore tympanorumque sonitu, ingentem boatum atque strepitum edidere.

Abeuntibus iis Safranecius retulit Episcopum Cracoviae [1] sibi perscripsisse, quod iam omnem animi sui sententiam in Bathorianas partes convertisset; verum enimvero seu metu id Episcopus scripserat, ne forte facultates suae amplissimae ab exercitu vastarentur, quibus in ora illa is multique alii sacrorum praesides [b] abundabant, seu utrique favens parti et utriusque studium captans, potiori tandem adhaesurus.

[a] O: diutius. [b] O: sacerdotes.

[1] Franciszek Krasiński.

Palatinus Cracoviensis[1] affirmavit Rosembergum sibi retulisse: neminem alium Caesarem in proposito ambiendi Regni confirmasse et de paucitate Bathorianorum certiorem reddidisse praeter Dudicium, ipsumque Rosembergum magno redempturum fuisse, si Andreoviensi adventu abstinuisset, sique ante unius hebdomadis spatium de tanta frequentia edoctus fuisset, haud continuato itinere ad Caesarem reversurum fuisse. Adiecit Palatinus senatorem quendam urbis Cracoviensis ad se venientem significasse: Grodecum[2] arcem seu munitionem Stanislai Tarnovii Czechoviensis Castellani patriam, intra urbis Cracoviae moenia interclusam, magno praesidio firmatam murumque ex urbe prominentem vacillatum esse; Milanovium quempiam conductos Bohemos Moravosque milites in urbem adduxisse. Iordanus his adiecit: aliquot curias nobilium unamque viduae cuiusdam moenibus proximam milites istos occupasse. Tum Safranecius eniti monitis occepit, ut Cracoviam tantis obiectam periculis, quae Andreovia novem dumtaxat distaret milliaribus, recta omnes vindicarent ab imminentibus malis et non ore tantum, sed animis manuque patriam labentem iuvarent. Zamoscius dehinc Cracoviae laudes recensuit: hanc Regni totius sedem, insigniorum regiorum domicilium, urbem arcemque magnificam, Hungariae Caesarianae, Silesiae vicinam asserens monensque, ne per negligentiam adversariis occupanda committeretur. Hoc dum in propositum abiret, palatinatus seorsim consultaturi abierunt et responsum ad alteram diem reiecerunt.

Prid. Kal. Febr. *[31. I.]* de Cracoviensi expeditione consultantes cuncti magnam diei partem consumpsere. Tandem cum in locum solitum convenissent, Cicovius Cracoviae Succamerarius graviter cunctos admonuit, ut posteaquam se collegamque imperatorum munere insignivissent, cogitarent imprimis conventum illum subito solvendum seque relictos fore, providerent, quinam exercitus suo imperio subesse deberent, ipsique equites deinceps obedientiores atque hesterna die sese praeberent, declararent quoque, num deputati eisdem bellicae rationis providendae causa additi pari potestate usuri, an imperatoribus praefuturi, vel dumtaxat consulturi ipsaque munia provisuri essent, procurarent etiam subsidium, quo exploratores atque custodiae alerentur ipsique belli duces certo militum numero utrinque assignatopartirentur, quo constaret, quae utrique copiae attinerent. Eadem Gorcanus Comes fieri postulabat.

Nedruicius[a][3] deinde Sandomiriensium nomine in facie omnium proposuit: consensisse se, ut Sandomiriensis castellania Sennenio[4] Zarnoviensi,

---

[a] P *ma obok na marginesie* Niedrzwicki.

[1] Piotr Zborowski. [2] Gródek, ufortyfikowana siedziba wójtów krakowskich, następnie Tarnowskich, przy murach miasta, w tem miejscu, gdzie dzisiaj kościół N. Panny Maryi Śnieżnej z klasztorem Dominikanek, u wylotu ulicy Mikołajskiej na Planty. Miejsce to do dzisiejszego dnia nazywa się często »na Gródku«. Zob. Grabowski A., Kraków, VI. wyd. (1900), str. 8. [3] Nies. VI. 540. wymienia dwóch Niedrzwickich z Sandomierskiego w tych czasach. Jeden z nich Stanisław podpisał akt unii z Litwą w 1569 r. (por. Vol. leg. II. 88), drugi Andrzej był kasztelanem polanieckim (por. także Papr. 523). [4] Jan Sienieński.

Radomiensis Ligensae[1] Zavichostensi, haec Casanovio[2], Zarnoviensis Tribuno Sandomiriensi[a][3], tribunatus alicui alii traderentur et isthaec communi omnium assensu confirmarentur. Huic postulationi primum Cracoviae Palatinus[4] obstitit, veluti contra communem usum propositae, cum dignitatum seu officiorum largitio soli regi competeret. Sennenius credens invidia adductum Palatinum Sandomiriensi castellaniae ne sibi traderetur adversatum, non minus graviterque demissae familiae suae splendorem atque in Rempublicam merita sua, etiam studia ac operam exaggeravit, quae nullo patriae beneficio remunerata et recenti illa Podolica clade a Tartaris ad extremam perniciem egestatemque, exustis tot suis pagis, redacta essent; se quidem uti opulentum ita egenum incorrupta fore virtute inque patriam studio, sed aequum vicissim fieri, si merita cuiusquam compensanda sint, sibi illum, quem communi voluntate concives Sandomirienses deferrent, magistratum nequaquam invidere. Huic denuo Sandomiriensis[5] Bełzensisque[6] Palatini adversati, Comes vero Gorcanus hunc tuendum suscepit et Bronevius imprimis Succamerarius Posnaniensis Maiorum Polonorum nomine istis argumentis defendit: quod scilicet priori Senavio Firleoque idem concessum esset, inque tribuendis magistratibus maiorem et certiorem delectum personarum indigenas habere, quam peregrinum regem, qui hominum ambientium nullam haberet notitiam, et unus rex facilius quam tanta postulantium et dignos officiis iudicantium multitudo corrumpi possit; Reipublicae etiam status integro senatorum numero indigeret, tumque demum Poloni veram suam libertatem confirmarent, si pro arbitrio suo magistratus dispensarent, ipsa etiam eligendi regis libertas minorum creandorum magistratuum facultatem interregni tempore concedat, neque futurus rex iniuria hac in parte afficeretur, qui coronatus demum officia tribuere queat, libertas item legum sanciendarum et abrogandarum nequaquam conferendarum dignitatum potestatem vetet, consuetudo quoque ipsa et Reipublicae necessitas maxime istud extorqueat; igitur aut nullis omnino magistratus largirentur aut omnibus illis, qui consensu indigenarum poscerentur. Quae rationes Bronevii cum locum non haberent, coniicere necesse erat, maiorem quibusdam favorem prae ceteris apud primores valuisse. Stanislaus Pryemius e Maioribus Polonis unus retulit conventus illius originem atque fundamentum esse legum atque libertatum incrementum, quae illa distributione officiorum corrumperentur; quandoquidem iis adversetur aliis concessam eam, sed ea conditione, quia[b] prius in conciliis ab universa nobilitate illi investiendi appeterentur, itaque, quod Varsaviensibus comitiis nulla eius fieret mentio, nec tum eandem opportunam censeri.

Venere posthaec Podolii legati suorum nomine studia in Infantem Bathoreumque offerentes, quorum causa vitam profundere parati essent. Lectae

---

[a] O *ma dopisane* Goluchouio. [b] O: quod.

[1] Mikołaj Ligęza. [2] Może Marcin Kazanowski. [3] Andrzej Gołuchowski. [4] Piotr Zborowski. [5] Jan Kostka. [6] Andrzej Tęczyński.

deinde Scribae Ravensis litterae, quibus is significabat: pecuniam ex arce illa memoratam[1] non alibi quam in Russiam persolvendorum militibus stipendiorum gratia errogatam fuisse. Lectae aliae ab ordinibus Regni ad Bathoreum datae responsoriae, studiorum commendationis tantaeque et constantis totius paene Regni iam probatae in se fidei in dies etiam augendae plenae, summopereque petentes, ne adventum suum in Poloniam tardaret, sed quam primum acceleraret. Recitatae etiam ad oratores Regni, quos circiter Kal. Ian. demum ex Polonia in Transylvaniam iter suscepisse constabat, ut Regem ad maturandum iter et cum ad ceteras omnes conditiones, tum captivos Russos liberandos, quorum numerus descriptus iisdem missus est, sollicitarent. Absolutis iis de Cracoviensi itinere ordine dictae sententiae cunctique palatinatus eidem assensere, Russis exceptis, qui tamen ea lege consenserunt, si brevi tempore isthuc esset commorandum.

Responsoriae item ad Caesaris oratores[a] eiusmodi remissae litterae: »Tam illustris tamque splendida Sacrae Caesareae Maiestatis legatio merito omnibus Regni ordinibus frequentissimoque huic, quem Illustres ac Magnificae Dominationes vestrae adesse cernunt, coetui est perquam gratissima, cum eaque, quae par est, tanti Principis reverentia atque maiestate ab universis excipitur. Imprimis vero tam clementem tamque benignam et a summa Sacrae Caesareae Maiestatis cum in omnes humanitate, tum singulari erga inclytum Poloniae Regnum studio atque propositione, profectam gratiae atque benevolentiae testificationem summaeque felicitatis sibi totique Poloniae Regno precationem maxima animorum gratitudine accipiunt, vicissim vero non universi solum, sed etiam singuli suae Sacratissimae Maiestati studia sua et ad omne genus officii atque obsequii maximam animi promptitudinem atque alacritatem deferunt, ac, ut omnia suae Maiestati felicia, prospera et fausta ad universi Christiani nominis incrementum atque propagationem eveniant, ex animo a Deo Optimo Maximo et privatim et publice precamur. Quod vero ad ea mandata Sacrae Caesareae Maiestatis, quae Illustres et Magnificae Dominationes vestrae exposuerunt, attinet, agnoscimus et quidem libenter agnoscimus animoque gratissimo complectimur et summa atque immortali laude dignissimam iudicamus suae Sacrae Maiestatis excellentem vereque heroicam naturam, bonitatem animique moderationem et in tuenda Christiani nominis salute, pace, concordia atque tranquillitate curam, studium, operam, consilium, prudentiam perpetuamque consuetudinem. Est et illud omnibus Regni ordinibus perquam gratissimum, quod sua Caesarea Maiestas Regni istius praecipuam gerat curam atque sollicitudinem nosque ad concordiam sedulo hortetur et quantum in se est nihilque praetermittat, quod ad eius felicitatem pertinere sibi videatur. Vehementer equidem ipsi dolemus animoque ferimus iniquissimo eam Reipublicae nostrae perturbationem ex varietate

[a] P: ad Caesarem.

[1] Zob. powyżej str. 520.

sententiarum de candidatis nuper ad Varsaviam exorta, sed nec valde tamen mirum quisquam accidisse videri debet, in tam frepuentissimo conventu hominum liberorum suffragia non statim in unum consensisse. Ac nisi Reverendissimus Archiepiscopus praepropere usurpata auctoritate celerasset, maxima parte aliquem ex civibus regem sibi dari praeoptante, non dubitamus rem convenire potuisse, qua de re Sacram Caesaream Maiestatem non satis recte edoctam esse facile intelleximus. Posteaquam vero illic variatum est et malum inde pullulascens latius serperet et a paucis ad universos redundaret, nulla mora universis in hunc locum confluendum esse existimavimus, ubi nihil nobis maiori curae fuit, quam ea, ad quam nos Sacra Caesarea Maiestas tam diligenter tamque benigno atque paterno animo hortatur, concordia, quae unicum varietatis ad consensum revocandae est remedium. Quod quoniam singulari quadam divina benignitate tam feliciter tamque ex animi nostri sententia nobis cessit, ut ex tam frequentissimo et prae ceteris, qui alias unquam apud nos habiti sunt, celeberrimo conventu nemo inventus est, qui non una mente atque voce de salute atque libertate communi cum omnibus consentiret, cum etiam complures ex iis, qui suis de causis hic adesse non potuerunt, per litteras nobiscum penitus consenserunt; est profecto, quod Deo Optimo Maximo ingentes atque immortales agamus gratias deque pristina Reipublicae nostrae incolumitate communique omnium nostrum libertate deinceps optime speremus et confidamus. Postquam enim de iis, quae apud Varsaviam utrinque acta fuerunt, re ad conventus omnium provinciarum relata, ab omnibus facile animadversum est, libertati legibusque patriis per quosdam protervos usurpata sibi potestate vim esse illatam, cui malo cum nulla alia, quae quidem tuta et secura videretur, medendi inveniretur ratio, factum eorum decretis provincialium conventuum irritum et inane, hic etiam in hoc communi Regni totius conventu, decernere necesse habuimus. Intelligebant enim omnes, si aliter fieret, rem etiam libertati communi perniciosam ad posteros transmittendam fuisse. Huc accessit, quod altera pars, quae pro libertate restitit, ad Serenissimam Infantem Annam, Sacrae Caesareae Maiestatis consanguineam ex clarissima progenie serenissimorum immortalique memoria ob praeclara et innumerabilia in Rempublicam nostram merita dignissimorum Regum, a quibus ea ipsa libertas nostra plurimum aucta est, regiam dignitatem detulit eamque Illustrissimo Principi, Domino Stephano Palatino Transylvaniae, desponsavit; quam deserere omniumque dignitatem atque existimationem prodere salvo officio et pietate nobis nequaquam licuit, quin etiam agnoscimus eam nobis ad huiusmodi tempora nostra divinitus esse reservatam, ad cuius dignitatem tuendam omnium hominum mentes atque voluntates in eiusmodi varietate summo studio consentirent. Quod profecto manifestissimum est argumentum Dei Optimi Maximi voluntatis, cuius maxime proprium est regna distribuere regesque, quos velit, constituere; cuius voluntati Sacram Caesaream Maiestatem, quae sua pietas est atque sapientia, nequaquam adversari velle certo confidimus, neque existima-

mus Sacratissimam Maiestatem suam, postquam de omnibus ita, uti acta sunt, edocta fuerit, iustioris causae habituram rationem, propter *(!)* quam nobis iure offendi debeat; intelliget enim nihil a nobis ad suam iniuriam, a quo semper longissime animus noster abfuit, actum esse, sed omnia ad necessariam legum libertatumque officii nostri tutellam, defensionem et ad retinendam Regni concordiam iustissime esse collata. Quae omnia et pleraque alia legati nostri ad suam Sacram Maiestatem[a] iam per nos destinati pluribus exponent, interea a sua Sacra Maiestate maiorem in modum petimus, ut nos totumque Poloniae Regnum, quod semper contra omnium barbarorum impetus maximum Christianitatis propugnaculum habitum est, pristina gratia atque benevolentia prosequi non desinat nosque studiosissimos sibi esse persuadeat et, quod adhuc semper fecit. Christiani nominis salutem, pacem et tranquillitatem antiquissimam habeat, unde eam certissima laus atque gloria immortalis apud omnium saeculorum posteros consequetur«.

Kal. Febr. proceres iuxta ac equites coenobium ingressi finem consiliorum facere constituerunt, quae Russorum contentio imprimis distinebat; singulis quippe, sanandorum adversariorum gratia, praeteritorum oblivionem approbantibus deincepsque poenitentiae certum temporis spatium praefigentibus, soli Russi resistebant incredibili odio in suos Herborthos praecipue flagrantes, qui soli, decreto concilii provincialis contempto, Andreoviam venire recusassent[1] et non obscurum sententiae praevaricatae iudicium praebuissent. Cuiaviae Episcopus[2] persuadebat: concives illos esse, eiusdem Reipublicae filios, de rege secum consentire eaque ratione pacis mutuae esse socios, nequaquam cum iis summo agendum iure, sique Caesarianis, qui multo magis deliquissent, venia intra certum tempus concederetur, maiori multo peccati oblivione istos dignos, qui absentes tantummodo a fundamento sententiae suae non discrepassent. Bieicovius[3] ad haec dixit, se, qui sumptibus non parcerent vitamque summo discrimini disponerent, illorum, qui otiosi domi sterterent, conditione impari frui. Tum Marschalcus[4]: »Condonate«, inquit »culpam illam concivium vestrorum Reipublicae, qui minus peccassent quam illi, qui per vim regem vobis imponere student«. Respondit Starechovius[5]: indulgentiis eiusmodi confoederationes quasvis quantumvis sacro-

---

[a] P: ad suam Sacram Regiam Maiestatem.

[1] Stanisław, kasztelan lwowski i Jan, kasztelan sanocki. Na sejmiku wiszeńskim, odbytym 31 grudnia 1575 r. postanowiono, »aby każdy, nikogo nie wyjmując kto wojnę służyć powinien, także dignitarii et officiales terrestres sub poena confiscationis omnium bonorum a dygnitarze i urzędnicy wszelacy nietylko utraceniem majętności i dzierżaw, ale też i utraceniem dostojeństw i urzędów, które trzymają, a tam na ten czas wyżej omieniony die 18 Ianuarii, tak jako wojnę powinien kto służyć stawił się sub poena statuti«. Zob. A. Prochaska, Lauda sejmikowe I. Lauda wiszeńskie 1572—1648. Konfederacya województwa ruskiego przy elekcie Stefanie Batorym. (Akta grodzkie i ziemskie XX) Nr. 27. 3. str. 43. [2] Stanisław Karnkowski. [3] Jan, stolnik przemyski. [4] Andrzej Zborowski. [5] Stanisław Starzechowski.

sanctas in ludibrium conversas probisque et Reipublicae amantibus viris studium innatum labefieri.

Intervenere tum Dobrinensium et Masoviorum legati studia sua commendantes et se uno loco contineri armatos referentes ad quaevis tentanda pro salute patriae paratos. Posthaec repetitis deputatorum articulis et in formam diplomatis redactis, inter cetera Praemysliensis Episcopi[1] facta mentione Comes Gorcanus petiit, ut post tantum largiti episcopatus, nec tamen ob denegatam a Pontifice Romano confirmationem obtenti tempus a consortio illius dioecesis, quod capitulum vocant, per litteras Reipublicae nomine datas possessio ei facultatum impetraretur, quandoquidem a Summo Pontifice[a] iam confirmatus esset[2]; igitur hae litterae Cuiaviae Episcopo[3] scribendae commissae sunt. Porro Russi non aliter articulis conclusis assentientes, quam si sua Visnensis confoederatio[4] executa foret, non aliter sedati sunt, quam, ut controversia illa ad iudicium Regis futuri ordinumque reiiceretur. Deputati demum lecti, qui praedicto diplomate rite conscripto sigilla apprimerent nominaque subscriberent. Interque cetera, cum de pecunia per oratores Transylvanos allata mentio fieret et nonnulli, quonam conversa esset, expiscarentur, Stanislaus Pryemius asseruit suo scitu id factum, quia[b] nulla illis pecunia adesset; habuisse hos ingentes eius vim, sed de electione sui Principis desperantes et dissidium aliquod veritos, ante comitiorum exitum in Transylvaniam remisisse. Marschalcus[5] porro retulit eosdem oratores Biecensi Castellano[6] Praefectoque Sandomiriensi[7] chyrographo dato cavisse de centum viginti florenorum milibus, certo persuasos tantam pecuniae summam vel suam mutuaturos vel alicubi acquisituros, qua Reipublicae periculis subitis provisuri essent; Ligensam Castellanum Zavichostensem commendavit et studium suum in Bathoreum pronum apparatumque militum, quos iam aleret, declaravit. Itidem Chęcinensis Praefectus Stanislaus Dembinius suo ipsius nomine praestitit. Porro diplomate illo lecto cum deputatorum belli commemoratio fieret, eosdem belli ducibus addere displicuit, quod et sumptuum in alimenta horum errogandorum magnitudo et plurium in bello regimen intempestivum videretur. Nocte iam ingruente accensisque candelis et ad horam ferme noctis secundam cunctis assidentibus consiliaque transingentibus, Palatini Kiioviae filius[8] adolescens advenit et luculenta habita oratione discordiae incommoda recensuit, interitum regnorum, quem ista contraherent, utpote Graeci Romanique imperii priscis temporibus,

[a] O: Papa. [b] O: quod.

[1] Łukasz Kościelecki. [2] Zatwierdzony został 5 grudnia 1575 r., zob. Hierarchia Catholica medii aevi ed. Eubel. t. III. Monasterii 1910. [3] Stanisław Karnkowski. [4] Konfęderacya województwa ruskiego przy elekcie Stefanie Batorym w Wiśni 31 grudnia 1575. A. Prochaska, Lauda sejmikowe I. Lauda wiszeńskie 1572—1648. (Akta grodzkie i ziemskie XX) Nr. 27. str. 43. [5] Andrzej Zborowski. [6] Stanisław Szafraniec. [7] Andrzej Firlej. [8] Janusz Ostrogski syn Konstantyna.

recentioribus vero Hungariae, Galliae, Belgii Livoniaeque exempla commemoravit, ad extremumque omnium Kiioviensium et Wolhyniorum nomine obtulit se iis omnibus assensuros regiminis legibus, quae uno omnium consensu sancirentur. Kiioviae arcis periculum, quam Moscus hostis ingentem belli molem trahens peteret atque apud Czernieiovum[1], octodecim ab ea arce milliaribus distans oppidum suum, itineris necessaria omnis generis compararet, recensuit flagitans, ut tantae arci, quae totius Russici imperii quondam metropolis et nunc ab hoste illo propugnaculum, cum vetustate nominis, tum loci opportunitate praeclarum, suppetiae darentur. Rumor porro ille incertus ex ipso eventu apparuit: nequaquam enim coeptum iter tyrannus ille frustra accinxisset expeditionemque tantis sumptibus inchoatam imperfectam reliquisset; sed id quidem maxime admirandum videtur facultatum Regni possessores[a], qui potissimum ex proceribus constant, eius fuisse vecordiae, ut neque in aerarium Reipublicae pro debito praescriptoque legum proventuum partem conferrent, neque arces ipsas hucusque munirent, uti Kiioviae Palatinus, qui plus mille trecentis abundans pagis, oppidis arcibusque centum, arcem illam barbaris tam Tartaris quam Moscis oppositam et munitissimo loco sitam, suae tum ditionis exsistentem, ne restaurare quidem curaret et opem eiusdem turpissime emendicaret.

IV. Non. Febr. *[2. II.]* ceteris omnibus, deputatorum curae diplomate commisso, Cracoviam versus contendentibus, Maiores Poloni ad alteram diem prorogare iter constituerunt, quia commeatus atque stationum in ingenti mortalium atque impedimentorum numero difficilis foret. Ipsi vero a ceteris omnibus terrarum nuntiis futurae coronationi regiae apud Andreoviam electis, eademque facultate reliquis, qui legatos dumtaxat isthuc misissent, in conciliis provincialibus absolvenda concessa, de creandis exemplo aliorum nuntiis consultabant. Sed quod plerique abessent, qui Andreovia omissa Cracoviam versus recta via contenderent, eodem negotium illud reiici placuit. Deputati porro concluserunt die illa *[2. II.]* diploma[2] in hunc sensum: Imprimis senatorum spiritualium et profanorum suo collegarumque nomine, quorum sententiam per litteras declaratam intellexissent, Andreoviam congregatorum, nec non totius equestris ordinis titulo generali praemisso, concivibus fratribusque charissimis, qui Varsaviensibus comitiis, tuendae communis libertatis causa gravissimisque et celeribus Reipublicae necessitatibus adducti, Andreoviensem conventum, a cunctis postea palatinatibus in singulis conciliis approbatum, indixissent, summae actae gratiae et posteritati iniungendum, ne suum tantum studium amoremque patriae ac libertatum sempiterna memoria concelebrari desistat. Nec conventus iste legibus adversari declaratus est, quandoquidem

[a] O: professores.

[1] Czernihów miasto nad Desną. [2] Uniwersał andrzejowski p. t. Confirmatio Electionis Stephani in Regem Poloniae ma datę: w Andrzeiowie na zjeździe pospolitym koronnym die prima Febr. Anno Domini 1576, zob. Vol. leg. II. 146.

Reipublicae saluti, de qua tum ageretur, cives cunctos, tempora atque loca obtemperare necesse sit. Confessum quoque a Deo Maximo graviter afflictum quidem tanta animorum dissensione Regnum, sed sanatum aliquantisper tot hominum unanimi consensu, qui ad servandam patriam tanto studio perrexissent, optatum etiam vehementer, ut concives adversarum partium isthic comparuissent suasque contulissent rationes, quo illorum, qui Varsaviae absentes domi tum continebantur, iudicio (cui sese isti suo Varsaviensi diplomate[1] submissisent) controversia dissolveretur, sed his dispereantibus[a] et privatim latentibus ita ulterius processum, ut imprimis conventu Andreoviensi conciliorum provincialium decreta conferrentur, quibus unanimi iudicio acta Bathorianorum approbata Infantisque una cum Bathoreo electio confirmata, adversariorum vero conatus gestaque veluti libertati communi contraria damnata[b] essent. Igitur rationibus istis consideratis, quia[c] isto saeculo Deus non monstret digito reges creandos, sed corda vocesque multorum per inspirationem inclinet voxque populi divina esse censeatur, et legum patriarum praescripto non unius hominis renunciatio alteriusque promulgatio, sed omnium consensus pariat regem, adversariorum etiam regis designatio privato, illegitimo, non circumscripto, vallato publicatoque et publica pace firmato loco, neque debito aut ordinato tempore citra infinitae multitudinis equitum voluntatem fieret, praesenti quoque conventu perversus et seditiosus successus condemnatus, Annaeque et Stephani renunciatio cum toto processu approbata, ea tamen adiecta lege, ut coronatione instante in summo templo, sponsalibus factis, priusquam imponendi diadematis sollemnitas peragetur, quam primum cum consensu futuri coniugis sui Anna Regina libera recognitione suas omnes facultates praesentes ac etiam quovis pacto devolvendas, et quae deinceps controversiam aliquam parere possint, Reipublicae resignet. Ille itaque Rex, unctus Domini, unanimiter electus a quibusvis fide iureque iurando mediante sub honoris vitaeque poena eiusque dignitas et securitas tuenda decreta est. Quod si vero quispiam decreto praesenti quocunque pacto resistat et vim Reipublicae inferendo paucitati suae (cuius causa cunctos perire nefas esset) innixus milites undecunque accerseret, conventus cumularet, stipendia etiam ab iisdem cuperet, is concursu omnium sub honoris vitaeque privatione facto tamquam patriae hostis delendus, quoque haec certiorem sortirentur effectum, nuntiis terrarum in coronationis comitiis instigandi adversus tales negotium datum, ubi imprimis hostes isti per Regis electi ordinumque decretum debita executione tamquam perduelles patriae mulctentur. Porro ne adversarii acriter austereque admodum contra se procedi aestiment, pacis studio confoederationum per provincias editarum austeritas, quae adversus hos, qui Andreoviae non comparerent, extendebatur, moderata cohibitaque, ea tamen conditione, ut si quispiam admonitus temeritati suae nixus Rempubli-

[a] P: desperantibus. [b] O: clamata. [c] O: quod.

[1] Zob. powyżej str. 478.

cam turbare non desistat, earundem confoederationum vigor in eisdem exaequatur, iamque diplomate isto cuncti moniti ad pertinaciam mutandam pacemque ineundam, obtestato Deo, satis superque adversus hos patientiae insumptum, ita ut nulla deinceps excusatione laborare queant. Proinde coronationis sponsaliumque et comitiorum centuriatorum dies IV. Non. Mart. *[4. III.]* indicta, eo tamen adiecto, ut sollemnitas illa non alia ratione peragatur, quam si prius tam sponsalibus Annae quam conditionibus cunctis Regi attinentibus confirmationique etiam praestandae integre satisfiat et, ne ambigatur aliquantisper de iis, simulatque Rex fines Poloniae attingeret, plenipotentia oratoribus hunc excepturis per Infantem danda, sponsalia eiusdem nomine ibidem contracturis decreta. Adhortatio deinde facta, ut cuncti senatores et officiales pro muneris debito parique ratione nuntii terrarum electi aliique, quorum isthic legati dumtaxat fuerant eligendi, eidem coronationi interessent; feudales principes urbesque coronationi attinentes specialibus litteris ad eandem sollemnitatem invitatae. Infantis Varsavia Cracoviam deducendae negotium: Zarnoviensi [1] (cui impetrandae Sandomiriensis Castellaniae causa [2] ad Regem intercessio promissa) Raciązensique [3] Castellanis, Cancellario Regni [4] Aulaeque Marschalco [5] commissum, ad fines vero Regni excipiendi Regis cura: Cracoviae [6] Praemysliaeque [7] Episcopis, Sandomiriae [8], Russiae [9] Bełzique [10] Palatinis, Vilnensi [11], Voinicensi [12] Medirecensique [13] Castellanis, Campiductori Regni Senavio [14], Aulae Marschalco, Raphaeli Senavio, Christophero Radivilo Pocillatori et Campiductori Lithuaniae, Martino Menzinio Proiudici Zembroviensi mandata simulque ab oratoribus expiscandi, an cunctis conditionibus sufficiens iusiurandum a Rege in Transylvania adhibitum esset. Commemorata postea electi Regis legatio per Philipovium missa [15] responsumque datum [16] et diei coronationi indictae Regi per Paulum Orechovium assignatio, identidem Caesaris legatio [17] et ad eandem facta responsio [18] atque ad hunc et Imperii status alii legatione mittendi: Culmensis Episcopus [19], Małogostensis Castellanus [20] Lasciusque [21] Succamerarius Bełzensis. Deputati ad Lithuanos, quo horum omnium certiores fierent et ad eadem consilia concurrerent [a]: Raphael Sladcovius Conariensis Castellanus ac Stanislaus Karsnicius Siradiae Proiudex [22] missi paresque in Prussiam: Dobrinensis Castellanus [23] et Albertus Cri-

---

[a] P: cucurrerent.

[1] Jan Sienieński. [2] Zob. powyżej str. 539. [3] Stanislaw Kryski. [4] Walenty Dębiński. [5] Andrzej Zborowski. [6] Franciszek Krasiński. [7] Łukasz Kościelecki. [8] Jan Kostka. [9] Hieronim Sieniawski. [10] Andrzej Tęczyński. [11] Jan Chodkiewicz. [12] Jan Tęczyński. [13] Andrzej Górka. [14] Mikołaj Sieniawski. [15] Zob. powyżej str. 514. [16] Zob. powyżej str. 540. [17] Zob. powyżej str. 533. [18] Zob. powyżej str. 540. [19] Piotr Kostka. [20] Krzysztof Lanckoroński. [21] Jan Łaszcz, por. Papr. 627. [22] Instrukcya do I. M. Panów Rady i Rycerstwa W. X. Litewskiego I. M. Panom Rafałowi Śladkowskiemu kasztel. konarskiemu i Stanisławowi Karśnickiemu podsędkowi ziemie sieradzkiej a burgrabi zamku krakowskiego. Z Krakowa 10 lutego 1576. Zob. X. I. Polkowski, Sprawy wojenne króla Stefana Batorego, (Acta historica XI) str. 10 sq. [23] Paweł Działyński.

covius[a]. Proventus Reipublicae a quibusvis eorum tenutariis pro coronationis comitiis conferri mandati, cuius negotii urgendi provincia terrarum nuntiis commissa. Iustitiae norma, quae tum dissoluta esset, in unam redigenda formam, quia[b] propter instantes Regni necessitates eo conventu reformari nequiret, ad comitia peculiaria, quae a Rege indicta coronationi proxima forent, reiecta, quibus comitiis non de alio negotio, sed de solius iustitiae unanimis modo electionisque regiae deinceps celebrandae ratione sancienda tractandum esset; cui rei neque rex neque quivis alius impedimento fieri deberet. Quod si tum iustitiae unus modus constitui nequeat, praesentium iudiciorum cuiusvis palatinatus cursus valorque confirmatus; cuius statuendae ratio ineunda Ravensibus, qui tum nullam haberent, concessa. Compositio inter status spiritualium[c] et prophanorum ratione intercedentium iniuriarum vel coronationis tempore vel in sequentibus comitiis peragenda. Sedandae porro violentiae gratia, quae passim in Regno a licentiosis hominibus exerceretur, severe eadem prohibita est, ita ut affecto iniuria ad ius violentos vocare pro instantibus comitiis liceret, quod item nuntii terrarum sedulo animadvertere tenerentur. Iudicia quaevis ad comitiorum terminum limitata executione excepta, quae in eos, qui contributionem pendere recusarent, extenderetur. Mentio quoque facta Palatini Russiae in locum mortui a nobilitate Russica suffecti similiterque Lublinensis Castellani, uti superius demonstravimus[1]. Concilia provincialia iis palatinatibus, quorum legati tantum modo conventui Andreoviensi intererant, deligendis dumtaxat terrarum nuntiis, designata: Łenciciensi et Masoviae pro X. Kal. Mart. *[20. II.]* die, Brestensi, Inovladislaviensi, Kioviensi, Dobrinensi Gostinensique XIV. Kal. mensis eiusdem *[16. II.]*, Sochacoviensi XIII. Kal. *[17. II.]*, Podoliae VII. Kal. *[23. II.]*. Deputati porro ii sigilla diplomati isti adhibuere subscripsereque: senatus nomine Stanislaus Carncovius Vladislaviae Episcopus, in articulis de compositione et iudiciis salvo spiritualium iure, Petrus Zborovius Palatinus et Praefectus Cracoviae, Ioannes Costca Sandomiriae, Andreas Comes Tęczynius Belsi Palatini; ab equitatu vero Petrus Oraczovius, Christopherus Kmita, Felix Iactorovius, Stanislaus Czarnotulski, Matthias Lovenecius, Nicolaus Zernicius Proiudex Calissiensis, Laurentius Słupscius Iudex Zupariusque Bydgostiensis, Georgius Radosovius, Stanislaus Zapolius, Stephanus Zakrevius Pocillator Łenciciae, Nicolaus Rozynius, Sigismundus Suminius Dobrinensis Notarius, Petrus Niscius, Petrus Casovius Lublinensis Iudex, Martinus Menzinius Zembroviensis Proiudex, Stanislaus Crosnovius, Załuscius, Ioannes Plichta, Stanislaus Chocevius; Russi vero salvis eorum confoederationibus Visnensibus[2]: Stanislaus Zołkievius, Paulus Korytko Praemysliae Succamerarius, Stanislaus Starechovius, Ioannes[d]

---

[a] P *ma obok na marginesie* Krzykowski. *Jest to Wojciech K. sekretarz królewski, por. Papr. 325.* [b] O: quod. [c] O: sacrificorum. [d] O *niema* Ioannes.

[1] Zob. powyżej str. 512. [2] Zob. powyżej str. 543.

Penanscus [1], Felix Chorodovius, Procopius Rasco et Nicolaus Sennicius Chełmensis Succamerarius.

III. Non. Febr. *[3. II.]* Maiores Poloni invicem Andreovia profecti Mechovum [2] Simonis Lugovii eiusdem coenobii Praepositi oppidum venere; postridie tanta iniquitate itineris, quanta vix ullo tempore exstitit, Mogilam, uno a Cracovia distantem milliari villam et coenobium Martini Białobresii Abbatis propriam, pervenere. Eo porro die ceteri omnes Cracoviam convenerant et in summa arce consessu facto, Palatinus Cracoviae [3] proposuit adventus tantae hominum multitudinis causam potissimam esse, ut motus, qui in ea urbe a Caesarianis excitari occepissent, vel consilio vel vi sedarentur atque urbs ab adversariis repurgaretur; senatum ipsum plebemque urbis suspicionis laborare itidemque alios, qui milites stipendiarios colligerent. His relatis conclusum est non prius de tanto negotio consilium capere, quam ceteri, qui adhuc essent in itinere, confluerent. Senatus numerum tum Cancellarius Regni Valentinus Dembinius praesentia sua auxit. Porro ordinis in tanto coetu peragendi et distribuendorum suffragiorum munus Ioanni Sennenio Sanocensi Dapifero commissum.

Non. Febr. *[5. II.]*, qui dominico die celebris fuerat, altera ante vesperam hora Stanislaus Comes Gorcanus, Petro Potulicio Praemetensi Castellano et cunctis Maioris Poloniae equitibus comitantibus, amplissimo comitatu Cracoviam ingressus est.

VIII. Id. Febr. *[6. II.]* cunctis omnino equestris ordinis hominibus in arcem confluentibus et longo latoque ambitu considentibus de Caesarianis consultatum est decretumque: primum omnium ad eos illustres mittere legatos, qui a proposito persuasionibus comibus averterent, aliosque, qui opinione ancipites essent, ad sanam revocarent mentem et tandem consilii rationem perquirerent quosque protervos [a] cernerent, Cracovia cedere mandarent. Cancellarius Regni persuasit, uti ad Dudicium quoque, qui tum in urbe commorabatur factionesque ciebat, mitteretur ipseque ad Caesarem redire iuberetur et tamquam legatus infinitae hominum multitudinis, quam ipse conspexisset, constans propositum a se alienum referret, ne forte vel ipsi vel Caesari aliquid dubii hac in parte supersit. Commissum est legatorum prudentiae, qua ratione cum adversariis utendum eis foret. Legatis senatoriis ex quovis palatinatu bini additi sunt ac ex Posnaniensibus Comes Gorcanus [4] Praemetensisque Castellanus [5], Calissiensium Posnaniensis Succamerarius [6] et Stanislaus Pryemius missi, legationis principem locum Bełsensis Palatinus [7] tenuit. Dum legati abessent Iostus Decius Summus Arcis Procurator morbo tum affectus per nuntium animum suum Bathoreo Infantique

[a] O *ma błędnie* paternos.

[1] Pieniążek. [2] Miechów, miasteczko na północ od Krakowa, przy trakcie do Kielc, własność podówczas zakonników, zwanych w Polsce Miechowitami. [3] Piotr Zborowski. [4] Stanisław. [5] Piotr Potulicki. [6] Prokop Broniewski. [7] Andrzej Tęczyński.

addictum declaravit, pari ratione burgrabii arcis viginti, qui honos est cum proventibus eminentiarum, tum immunitate belli molestiarum perferendarum clarus, custodiam arcis gerens. Palatinus dehinc Cracoviae[1] retulit, se pridem privatim ad Regni Thesaurarium[2] scripsisse, ad praesentem conventum hunc incitando; ad haec responsoriae eius litterae lectae sunt, quibus is absentiam suam aegritudine inopiaque equorum, quos alibi allegaverat, excusabat resque aerarii omnes, si quibus opus fieret, monstrabat atque vicariis se mandasse asserebat; sed quod animi sententiam in alterutram partem inclinatam exponere reticuisset, placuit ad hunc (aberat autem tribus ab urbe milliaribus) Chelmium[3] Cracoviae Vexilliferum Stoienniumque[a] mittere monitum cunctorum nomine, uti eadem die seu postera Cracoviae sese sisteret aperiretque, num res aerarii coronationi attinentes a Republica sibi creditas, dum Rex Stephanus cum Anna Regina diademate insignitus foret, concessurus esset. Młodeovius[4] posthaec Scriba Aerarii thesaurum aperire iussus, clavibus se carere dominumque potiri dixit; tum Zołkievius[5] Russus istos thesaurario adimere Palatinoque Cracoviae et Cancellario[6] commitere suadebat, sed Conopnicius aliique Siradienses obstiterunt, probi omnino senis[b] et incorrupti senatoris degradationem fore omnino nefariam iudicantes.

Misit postea Palatinus Cracoviae nuntios, qui consulem senatumque urbis ad sese vocarent. Hi de more iureque[c] duos dumtaxat e medio sui ad Palatini postulata misere, qui reverti confestim iussi sunt, cum non solius Palatini et Praefecti, verum totius Reipublicae auctoritate, quam tum consessus ille teneret, parere tenerentur. Missi sunt denuo sex viri; his consessu honoratis, Palatinus Cracoviae retulit: senatum equestremque ordinem ea de causa isthuc venisse percontandi totius negotii gratia; se horum mandato obsequentem arcis portas aperuisse ipsamque arcem commisisse iis, qui Reipublicae faciem et potestatem repraesentarent, quam etiam eiusdem Reipublicae beneficio tenuisset; Summum Procuratorem[7] et Burgrabios suas declarasse sententias, Thesaurarium vocatum, proinde et senatum civesque poscere, uti itidem animum suum indicarent, an Stephano Bathoreo Annaeque Infanti obsecundari essent parati, significatum enim sibi esse cum Caesare hos per litteras conferre consilia et Miancinium[d] unum ex iis a Caesare hac in parte litteras attulisse. Ad haec Eichlerus consul petiit, uti ceteri collegae isthuc vocarentur. Tum Ioannes Kmita Cracoviae Terrestris Notarius ad equites: »Probi«, inquit, »viri isti sunt, quos cernitis, et a Cae-

---

[a] P *ma obok na marginesie* Stojenski, O: Stoieuiumque. *Trudno rozstrzygnąć, która pisownia właściwa i kogo autor miał na myśli wobec tego, że byli* Stojeńscy (Stoińscy) *i* Stojewscy. [b] O: secus. [c] O: iureque suo. [d] P *ma obok na marginesie* Miączyński, O: Mancinium.

[1] Piotr Zborowski. [2] Hieronim Bużeński. [3] Marcyan Chełmski, por. Papr. 368 i 890 (gdzie go błędnie nazywa Maryanem). [4] Jacek. [5] Stanisław. [6] Walenty Dębiński. [7] Justus Decius.

sarianorum fermento, meo quidem scitu, immunes«. Eichlerus deinde se eum probare regem dixit, quem tanta hominum frequentia assumpsisset, quem etiam adventurum in arcem sint deducturi atque coronationi affuturi, eum nimirum, qui iura atque immunitates suas sancte sit servaturus. Palatinus Cracoviae mox quaesivit, ut de nomine Annam Stephanumque Regem exprimerent, an iis obedientiam sint praestituri. Kryzanovius horum unus respondit: se huic, qui prior Regno potiretur, obtemperaturos, a concivibus vero utpote populo nullam sibi appellandi de nomine regis datam facultatem, igitur petere se, uti colloquendi cum plebe concessa potestate ad posteram diem adventus atque responsum suum prorogarentur. Ad quae Tarnovius[a] retulit: se die hesterno a Martino Lesnovolio (Caesarianorum uno) audisse Czeczotkam alterum consulem nuper Czechoviensem Castellanum[1] adiisse narrasseque, quod Andreovia cunctorum Cracoviam adventus clavium urbis a senatu exigendorum gratia conclusus esset, se igitur, priusquam id fieret, Castellano, cum vellet, easdem concessurum, sed hunc eas accipere recusasse. Gorcanus[2] porro Comes ideo istos ad plebem appellare dixit, ut aliquantum tempus protraheretur, quandoquidem multo ante cuncta invicem conclusissent consilia. Haec Kmita excipiens ex consilio Prossoviensi mandatum urbi fuisse ait, uti declarata sententia cunctis astipularentur. Tum Kryzanovius, personam dumtaxat suam purgans, Bathoreo Regi Annaeque se assentiri asseruit, verum aliorum causa ad sequentem produci diem denuo petiit, fidem constantiamque urbis, uti priscis quibusque, ita isthoc tempore praedicans, quam in Rempublicam contulisset, moenia urbis ultro adeunda colendaque concessisset. Gorcanus iterum quaesiit, qua de causa milites peregrinos in urbem suscepissent; Kryzanovius respondit frigide: se cuiquam eosdem accersere prohibere potuisse. Litterarum postea a Caesare ad hos datarum XIV. Kal. Febr. *[19. II.]* Vienna scriptarum exemplar lectum est in haec verba: »Honorabiles et prudentes, sincere dilecti. De vestrae in nos sincerae fidei et observantiae studio multorum relatione edocti sumus, quo fit, ut praetermittere noluerimus, quin nostrum vicissim animum vobis declaremus; si vero talis est, ut quemadmodum plane nobis persuasum habeamus, quia[b], cum nos Divina Providentia in Regem Poloniae ac Magnum Ducem Lithuaniae rite ac iuxta leges et consuetudines inclyti istius Regni electi ac per eos, ad quorum officia res ea pertinet, nominati et denique publice proclamati fuerimus, vos a nemine adduci eo passuri sitis, ut ab officio vestro recedatis ac alium vobis regem quam eum, qui a Deo legitime vobis datus est, obtrudi patiamini; ita nobis ea, quae ad civitatis istius celeberrimae, eiusdem Regni metropolis, ornamentum, commoda, libertates et tranquillitatem pertinent, benignae semper curae futura sint; de qua nostra integerrima voluntate atque fiducia Consiliarius noster Magnificus, fidelis, nobis dilectus

---

[a] O: Taranovius. [b] O: quod.

[1] Stanisław Tarnowski. [2] Stanisław.

Andreas Dudicius plura vobis expositurus est, cui plenam vos fidem adhibere ac de cetero felicique et tranquillo eiusdem civitatis statu frui cupimus«. Eichlerus vero ad haec dixit: se litteras istas haudquaquam homines celasse et nunc iam a se patefactas, cum Dudicio nullas se inivisse omnino consultationes. Ad crastinum itaque diem negotium illud protractum et decima sexta hora senatus universus et ex populo XL viri adesse sententiamque proferre iussi sunt. Kryzanovio asserente, totum senatum propter contingens aliquod forte fortuna in urbe interim eventurum affore nequire, Marschalcus[1] respondit, interea temporis, dum concursus civium in arcem fieret, muniendas praesidiis portas esse unumque ex senatu Morstynum in praetorio reliquendum.

Ita tum absolutis civibus legati a Caesarianis reversi per Bełzensem Palatinum[2] retulerunt: offendisse se Cechoviensem Castellanum[3] cum Christophero Zborovio Grodeci arce peditibus tormentisque egregie munita, Castellanum, cum appropinquassent, clausa porta ianuaque dumtaxat aperta pedibus occurrisse in arcemque reduxisse. Huic Palatinum iniquissima Poloniae facta[a], quibus haec agitaretur ad tantamque seditionem nec non inopiam ex tot celebratis conventibus redigeretur, prolixe recensuisse, petiisse insuper, ut omissis armis adversoque lenito animo ad ceteros in arcem venirent unaque consultarent. Castellanum respondisse: se pari dolore ea, quae acciderent, excipere maluisseque, ut nunquam negotiis illis immisceretur; ceteros adire nullatenus posse, tum quod deserere suos inconsulto et praepropere indecorum videretur, in ea praesertim causa, in qua primos se fieri nollent, tum quia, si coacti quidpiam facerent, infamia omnino digni essent, quandoquidem, uti sibi constaret, conventus iste non alia de causa fieret, quam ut per vim aliquid a se extorqueretur. Safranecius[b] ad haec respondit: neque se legatione illa perfuncturos, neque ceteros eandem commissuros fuisse, si quidpiam indecorum hac contineretur; unitatem concordiamque, quam affectarent, honestissimam praecipuamque conservandae patriae virtutem esse affectusque in Republica conceptos laudabilius vincere, quam vinci; ex aequo se patriae defendendae curam suscepisse iureque iurando confirmasse; negotium illud non humanitus accidere, sed a Deo solo dirigi, qui solus tot hominum mentes convocet regatque, igitur nequaquam pudendam societatem fore cum illo coetu contrahendam; nec vero illos primos mutandi propositi futuros auctores, alios enim pari modo per litteras sollicitatos et per easdem litteras viros praestantissimos consiliorum immutatam rationem significasse, utpote Cracoviae Episcopum[4], Calissiae[5], Łenciciae[6],

[a] O: fata. [b] O: Safranecium ad haec respondisse.

[1] Nie wiadomo, kogo Orzelski ma tutaj na myśli, czy marszałka nadwornego Andrzeja Zborowskiego, czy marszałka zjazdu Jana Sienieńskiego, cześnika sanockiego. [2] Andrzej Tęczyński. [3] Stanisław Tarnowski. [4] Franciszek Krasiński. [5] Kacper Zebrzydowski. [6] Jan Sierakowski.

Brestae[1] Inovladislaviaeque[2] Palatinos, Sandomiriae Palatinum[3] ultro advenisse; porro nec adigi iam aliquem ad quidpiam praestandum, non solum enim cum iis, quos viros clarissimos scirent, sed cum inferioris multo conditionis hominibus, utpote civibus, amicissime rem transigi nec suspicioni quidpiam misceri missos ad hos per illustres senatores et nobilissimos equites persuadendi petendique gratia. Haec disserenti Safranecio Tarnovius respondit[a] obnixe orans[b], ne animos suos id aliquantisper offendat, quod praepropere in suam sententiam inclinari nequirent, affirmans[c] nihil se adversus tantam concordiam Remque publicam molituros, tollendaeque suspicionis causa bona fide militarique verbo spondere, quia[d] nullis rationibus neque ipsi per se, neque per alias personas sint conatus tantae frequentiae impedituri, quoque maior dictis fides adhiberetur, Cracovia seorsim secessuros, nec rediturum, nisi cum uno duobusve comitibus; non se practicis involutos: pedites se quidem suscepisse, sed cum inimici sui, quem tum isthic haberet (Palatinum Cracoviae[4] notans), gratia, tum occurrendi itineris Caesari ad fines Regni causa, quod quidem negotium, [e]Varsaviae a suis commissum[e], parvo comitatu absolvendum non videretur; petere insuper, ne Grodecum arcem illam, quae sibi esset haereditaria, molestia quapiam affici sinerent.

Ceterum legati in diversas abierant partes disiuncti, alii enim ad clerum canonicorum, quod capitulum appellant, declarandi itidem causa venerant; cuius nomine Praemetensis Castellanus[5] retulit: gratias se magnas habere, quod negotio illo praetermissi non essent, illorum se amplecti sententiam faustaque et adversa quaevis invicem toleraturos; Academiae (quae est Cracoviae frequentissima) solum episcopum magistratum gerere, sed eius quoque coetum, qui tum iam dilapsus esset, sequenti die rectorem declarandi gratia convocaturum; alii ad Dudicium, videlicet Sandomiriae Praefectus[6] et Posnaniae Succamerarius[7]; tertii ad Dluscium[8], qui tum Cracovia abfuerat. Missi denuo ad Cechoviensem Castellanum[9] legati Stanislaus Pryemius cum Macieiovio[10] quaesitum, quam cito sint Cracovia (uti promiserant) discessuri. Is respondit: demirari se, quod ea de re perquireretur; abiturum se iam paene fuisse, si equi, quos pagatim in diversa loca dimiserant, affuissent, quarta vero ab hinc die se discessurum; credendum fidei virtutique suae, quod non aliter facturus nec tumultus aliquos excitaturus esset. Bieicovius[11] posthaec Russorum nomine petiit, uti iustitiae administrandae ratio isthic concluderetur, sed a Maioribus Polonis Stanislaus Pryemius respondit vanum illum laborem futurum, cum concludi tum nequiret. Litterae deinde publico nomine scriptae Leopoli Gorecio[12] Campestri Notario

[a] O: Tarnovium respondisse. [b] O: orantem. [c] O: affirmantem. [d] O: quod.
[e—e] P *niema* Varsaviae a suis commissum.

[1] Jan Służewski. [2] Jan Krotoski. [3] Jan Kostka. [4] Piotr Zborowski. [5] Piotr Potulicki. [6] Andrzej Firlej. [7] Prokop Broniewski. [8] Mikołaj Dłuski, sędzia sądu ultimae instantiae województwa krakowskiego. [9] Stanisław Tarnowski. [10] Kacper Maciejowski, starosta spiski. [11] Jan, stolnik przemyski. [12] Maciej.

mandantes, ne quartam redituum partem Rava missam aliorsum quam Russis Podoliisque militibus erogaret.

VII. Id. Febr. *[7. II.]* Safranecius a Cisovio[a][1] Polanecensi Castellano, ad quem pridie missus fuerat, retulit: hunc secum sentire monereque sedulo, uti Cracovia ita permuniretur, ne quaevis omnino difficultas impedimentumve deinceps oriretur. Igitur honoris gratia missus Terrestris Cracoviae Iudex[2], qui eum publico nomine vocaret comitareturque in arcem. Interim Bronievius[3] sermonem pridie cum Dudicio habitum referebat: hunc imprimis expedita legatione dixisse, hactenus se a Caesare isthuc missum oratorem seu internuntium nihilque privatim, sed tamquam legatum tractare et cuncta amore patriae agere, quam iam assumpsisset[b], petere quoque conatus atque sollicitudinem suam grato animo suscipi et rumoribus erroneis, quos forte invicem de se spargerent, nullam adhiberi fidem. Se ad haec retulisse: legatum quemvis ad certum tempus negotiumque destinari, igitur hunc vel perfunctum iam legatione discedere, vel nondum hanc absolutam perficere cedereque loco debere. Dudicium respondisse: perpetuum se esse Caesaris legatum in Polonia, nec magis sapere onusque legationis deponere iniussu Caesaris posse. Se haec ita excepisse: praescriptum atque munus legati hunc violasse, clanculum siquidem Cracoviensibus civibus litteras, quae publice tradendae essent, exhibuisse, milites mercenarios cogere indeque augere de se suspicionem. Dudicium subiecisse: Caesarem legitime electum Poloniae Regem litteras illas tamquam ad subditos misisse, quas se non occulte, sed praesentibus multis civibus dedisse; milites conduxisse se inimicorum, qui vitae suae insidiarentur, gratia caventem, ne quapiam afficeretur contumelia. Se respondisse: avem[c] duabus insidentem arboribus inconstantiae notari, nec tuto insidere posse, ita hunc simul legati peregrini Polonique civis munere fungi non posse. Hunc subiecisse: Caesari se aeque ac Polonis concivibus suis consulere quam optime cupivisse, quod si vero eiusmodi in se Polonorum affectum praescivisset, studium illud suum remissurum fuisse, horum tamen mandato obsecundaturum, et, si iubeant, ad eum, a quo isthuc missus esset, discessurum exactionemque suam relaturum, qua re Caesarem impensissime prius iam stimulatum magis etiam irritatum iri, cum legati eius Polonia exigerentur; porro optione sibi data discedendi ultro abiturum Caesaremque a proposito consilio persuadendo revocaturum, puncto autem temporis locum mutare nequire, ut qui uxorem illustrem sobolemque et non mediocrem suppellectilem haberet, hebdomada elapsa discessum se apparaturum, sed si provolare iubeatur, idem quoque coactum facturum. Firleus[4] addidit: Dudicium quoque commemorasse Caesarianos in renuntiando Caesare consilium Henricia-

---

[a] P: Cichovio *(s)*. [b] O *ma po* assumpsisset coluissetque. [c] P *ma błędnie* quem.

[1] Zygmunt Czyżowski. [2] Feliks Czerski. [3] Prokop, podkomorzy poznański. [4] Andrzej, kasztelan lubelski, starosta sandomierski.

norum dudum secutos, credentes videlicet renuntiantum a se regem reliquos approbaturos, praesentis vero[a] status Caesarem praesagum neutiquam eiusmodi, quae iam arripuisset, consilia aggressurum fuisse, nec hunc propriis, sed ipsorummet Polonorum consiliis nixum eo pacto processisse. Rudnicius[1] postea ad Milanovium missus retulit: quidquam hunc novi moliri velle, continuo Cracovia discessurum, coronato regi obediturum, nunc autem subito cum indignitate sua sententiam non mutaturum. Consultatum demum, quid ultra agendum esset. Palatinus Cracoviae[2] ad Tarnovium[3] mittendum tertio censuit gratiarum agendarum pro tanta benevolentia causa et non ambigendi gratia cuncta pollicita hunc abunde expleturum esse; ad Dudicium itidem, posteaquam indirectum responsum dedisset, directe discessum subitum denuntiandum, proque mansuetudine illa agendas gratias, Venetorum commemorato exemplo, qui ex variis regionibus legatos[b] habentes, dum aliquos minus probant, pulchris honestisque verbis absolvunt aliosque in eorum locum mitti postulant; habere quippe Caesarem magnam prudentum virorum copiam, nec difficulter, si opus videatur, Dudicii loco alium quempiam ablegaturum. Ad Comorovium[4] Osuencimi Castellanum mittendum, ut pari ratione sententiam suam aperiret Ziveciaque[5], in Hungarorum Silesiorumque confinio sita arce, munita, ibidem de exercitu utriusque eius gentis, si qui ex parte Caesaris colligeretur, magnam curam haberet cunctaque abunde provideret. Repurgari tandem urbem suasit sibique tradi, se hanc cuique praeter electum Regem aperturum pollicitus. Advenit posthaec Połanecensis Castellanus[6] magno honore exceptus silentioque facto, non timore levitateque animi fractum se ad hos transiisse dixit, sed concordia tantae frequentiae constantiaeque indissolubili adductum; Deum Maximum pro tanta animorum fortitudine colere, suum vero omne studium opemque cunctis offerre. Gratiis ei actis, a Thesaurario[7] hesterni reversi nuntii absentiam eius morbo praepediti purgantes, declarare sententiam se non teneri, sed quaecunque isthic constituerentur sedulo comprobaturum asseverantes, quandoquidem quantum ceteri omnes commodi publici tantumdem ipse quoque desideraret, tempore vero legitimo adveniente cuncta, quibus indigeretur, in aerario publico inventa fore; meritorum insuper suorum rationem compensationemque petere. Tum Busenius filiaster eius[8] affirmavit, Bathorei Annaeque patruum sequi partes flagitareque, ut Princeps ille cum dignitate exciperetur, cum aerarium adeo inops esse constet, ut ad mundum decentem ne tapes quidem unus exsistat; se porro nequaquam tantarum facultatum esse, nullis praefectis debitos proventus persolventibus, quo publi-

---

[a] O: porro. [b] P *ma błędnie* legationibus reges (!).

[1] Sebastyan. [2] Piotr Zborowski. [3] Stanisław, kasztelan czechowski. [4] Krzysztof. [5] Żywiec, miasteczko podówczas Komorowskich, na Podkarpaciu, w płd.-zach. części Galicyi. [6] Zygmunt Czyżowski. [7] Hieronim Bużeński. [8] Prawdopodobnie Jan, sekretarz królewski, syn Piotra, sędziego sieradzkiego, brata starszego Hieronima; por. Papr. 464.

cos honores regios proprio sumptu procuraret, contractum enim Henrici gratia LXXX milium florenorum debitum ex salinis Cracoviensibus, quarum praefecturam teneret, persolvere coactum; ad aperiendum thesaurum ne adigatur orare se, quandoquidem neque necessitas id exposcat, neque id decori sibi fieret, inimicis id sibi probro daturis, quod parum fidei Respublica sibi tribuisset, neque vero quidpiam deesse, quod futurae coronationi attineret, quod exhibere tempore illo paratus foret. Gratiae itidem huic praestitae a Marschalco Sennenio cunctorum nomine. Venere posthaec senatores urbis omnes e populoque tot, quot pridie iussi sunt. Honoratis iis et sessione dignatis Czeczotka consul peroravit in hunc sensum: »Consulibus, Senatu Populoque comparere coram vobis, viris amplissimis, iubentibus obtemperatum sane est, etiamsi non desint sibi iura antiquissima, quae nullius personae mandato, praeterquam Maiestatis Regiae sisti se caveant. Persuadere sibi ordines praedictos, rem eam a se praestitam haudquaquam alterius fore exempli, quod illi sponte respectu tam augusti consessus tantaque auctoritate praestantium virorum habito isthuc venissent. Nec vero a sententiis vestris discrepant, ingentes impensas propter Reipublicae commodum in dies erogantes, cuius gratia vitam ipsam profundere parati sunt. Reginam Annam Stephanumque Regem omnium nomine agnoscunt, ea tamen conditione, quod leges libertatesque suae integrae praestabuntur«. Sennenius ab universo consessu gratias eis egit, nil de constanti horum pronaque voluntate diffidens; iurium vero urbis patronos se futuros offerens hortatusque, ut urbem quam impensissime permuniant deque suis omnibus negotiis seorsim cum Palatino Cracoviae bellique ducibus[1] consilia conferant. Responsum Consul gratissime excepit, faustissima quaeque Regno gratulatus, consilia se invicem inituros pollicitus, quidquam in ope horum ambigens. His absolutis Kmita[2] Notarius Cracoviae ad studiosos Academiae missus, id responsi retulit: se tantum quantum posset persuasionibus eos ad declarandam animi sententiam perpulisse, Rectorem porro Academiae respondisse studiosos non belli gerendi, sed studendi gratia isthuc missos, nullum Reipublicae negotium facessere, nec esse, cur tanta eorum cura haberetur. Se ad haec dixisse: non de bello rem tum, sed de pacata transactione urbis agi, quod etsi absque his perfici posset, id quidem hos beneficii maximi loco imputare debere, quia[a] ratio eorum, qui nobili sanguine potissimum orti essent, haberetur, petiisseque aliquot e medio in arcem mitti mentis intentionem declaraturos. Rectorem dixisse: regem priorem potiorem se ducere orationisque ad utrumque formam habere, ut qui primus venerit, eundem salutarent, ceterum declarandae sententiae gratia Infanti se addictos maritumque eius, cum Cracoviae appropinquaret, aliorum exemplo excepturos. His transactis Russiae Palatinus[3] Leopolis periculum commemoravit, quae urbs

---

[a] O: quod.

[1] Zborowski, Górka, Cikowski. [2] Jan, pisarz ziemski. [3] Hieronim Sieniawski.

Caesarianorum partium fautricem se declarasset. Ad hanc Cracoviae Palatinus[1] nomine omnium litteras, quibus a proposito revocarentur, perscribi suasit. Gorcanus[2] deinde Comes monuit cunctos de munere suo, quod iussu omnium suscepisset, milite pecuniaque procurando. Palatinus Cracoviae ad haec sescentos equites milleque pedites conscriptos esse dixit pluresque, si necessitas exigat, affuturos, hos curae suae subiectos iri; Cracovienses equites sollicitavit, uti Cracoviae coronationis tempus armati praestolarentur, cum non aliter atque domi eorum mansio foret, sed domesticae rei intentiores ii aliorum exemplo dilapsi sunt, paucissimis, qui antea in urbe morari consuevissent, exceptis. Russi denuo iustitiae rationem faciendam[a] suamque confoederationem confirmandam petierunt, quibus de hac priori simile datum responsum, de illa itidem, cum non statuendarum legum, verum purgandae ab adversariis Cracoviae causa isthuc conventum esset magnaque hominum pars iam discessisset[3]. Maiores porro Poloni ad Comitem Gorcanum convenientes deliberabant, an nuntii terrestres de more indicto concilio provinciali Srodae, an tum Cracoviae ex Andreoviensi praescripto legendi essent. Variabant primo sententiae, sed tandem ea pars vicit, quae Cracoviae designandos suadebat, iis potissimum de causis, quia[b] non legatorum isthic fungerentur vice, sed ex Srodensi praescripto pro debito muneris convenirent, quia[b] temporis brevitas nequaquam Srodam veniendi redeundique pro indicta die Cracoviam potestatem spatiumque concederet indignissimumque esset Maiores Polonos a coronatione abesse, quia[b] litteras concilium edicentes nemo procerum, cunctis paene Caesari faventibus, promulgaturus inque concilium vocaturus esset, quia[b] magna iniuria sua fieret, si concilio interesse nequirent seque absentibus facile quemvis conventum illum dissoluturum, quem praeter Caesarianos et domesticos oeconomos nemo visitaturus esset, denique quia[b] Andreoviae huc nuntiorum electio reiecta esset. Re igitur conclusa, cum legendi nuntii essent, ne unus quidem repertus est in tanta frequentia, qui munus illud suscipere vellet.

Postridie *[8. II.]* cunctis in arcem convenientibus Biecensis Castellanus[4] Dudicii responsum hesternum eiusmodi retulit: molestissime se legationem ultimam tam acerbam ferre diversamque animorum devinctionem a Polonis exspectasse, sed iam tandem ex libero instar mancipii factum ad tertiam dumtaxat diem differri discessum petiisse idque decoris coniugis suae difficultatisque expediendae gratia. Palatinus Cracoviae, immemor sororis suae coniugis Dudicii[5]: »Proxima, inquit, nocte velox legatio Caesaris in urbem venit, nec eiusmodi aliae mitti isthuc desistent, quam si auctor ille seditiosus exigatur«. Petierat quippe[c] Dudicius: se ab aliquanto comitatu ad fines Regni, periculi alicuius contumeliaeve inferendae gratia, deduci. Ea de

---

[a] O: sanciendam. [b] O: quod. [c] O: quoque.

[1] Piotr Zborowski. [2] Stanisław. [3] Zob. powyżej str. 543. [4] Stanisław Szafraniec. [5] Elżbieta ze Zborowskich 1° voto Tarnowska, druga żona Dudycza.

re denuo deliberatum, exaggerati eius doli insidiaeque, quas struere non destitisset; Safranecius porro approbando eadem adiecit, nostrates Polonos cunctarum illarum technarum egregios artifices sociosque esse; conclusum tandem discessus Dudicio spatium ad tertiam, coniugi vero ad sextam prorogandum diem, cuius ad fines Regni deducendi Palatino Cracoviae mandata cura. Eidem atque belli ducibus a cunctis commissum, ut providerent sedulo, ne quid Respublica detrimenti caperet. Ad Cechoviensem Castellanum[1] cum pridiana legatione missi Lublinensis Castellanus[2] Bełsensisque Praefectus[3]. Senneníus[4] posthaec Russorum nomine summas Comiti Gorcano[5] egit gratias pro tantis laboribus studiisque Reipublicae causa perpessis, laudes familiae meritorumque eius extollens hancque unam, nulla unquam memoria abolendam, Reipublicae curam, ut sedulo continuaret, summopere expetens et vicissim paratissima suorum studia offerens; pari ratione Cicovium[6] Cancellariumque Regni[7] petiit. Cracovienses deinde una cum Sandomiriensibus, Maioribus Polonis Russisque gratificati, quia[a] non sumptibus, non periculis, non tantae locorum distantiae parcentes, labores illos sustinere non recusassent; tanti beneficii parem gratiam se relaturos polliciti. His Bronevius[8] Succamerarius Posnaniensis respondit: itidem eis fausta quaeque precando studiaque offerendo, cum communis patriae causa ageretur, quodque Leopoliense periculum praedicari audirent, idem vel maius multo Posnaniae a Caesarianis potentissimis quibusque paene obsessae imminens praedicando opemque urbi illi ferendam implorando. Itidem Zołkievius[9] Russorum nomine respondit. Cancellarius ad haec dixit debitum est naturae communes iniurias communi ope depellere, Biecensis vero Castellanus[10] monuit, ut quas mutuo sibi gratias agerent, eas Deo Optimo imprimis imputarent, qui auctor summus concordiae illius exstiterit[b], victusque rationem aliquantum moderarentur, quo eaque temperantia maximus ille conditor placetur. Venere insuper a senatu Casimiriae contiguae civitatis nuntii, a Palatino Cracoviensi vocati, animos suos in Bathoreum Annamque pronos declarantes petentesque, uti iura sua integra et inviolata sibi forent. Hos Kmita quaesiit, quam ob causam praeterita nocte legationem Caesaris per civitatem suam in urbem venire permisissent. Hi responderunt circum Casimiriam hanc Cracoviam recta venisse. Eadem die egerrime e Maioribus Polonis tandem nuntii electi: Stanislaus Comes Gorcanus, Succamerarius Posnaniensis, Pocillator[11] ac Proiudex[12] Calissiensis, Stanislaus Pryemius, Stephanus Grodenius, Ioannes Rozrazevius, Nicolaus Głoginius, Suentoslaus Orzelius, Petrus Złotcovius, Laurentius Słupscius et Severinus Palencius. Litterae a cetera

---

[a] O: quod. [b] P: exsisteret.

[1] Stanisław Tarnowski. [2] Andrzej Firlej. [3] Jan Zamoyski. [4] Mikołaj, stolnik sanocki, marszałek zjazdu. [5] Stanisław. [6] Stanisław, podkomorzy krakowski. [7] Walenty Dębiński. [8] Prokop Broniewski. [9] Stanisław. [10] Stanisław Szafraniec. [11] Rafał Przyjemski. [12] Mikołaj Żernicki.

nobilitate ad Palatinum Calissiensem[1] et Posnaniensem[2] Medirecensemque[3] Castellanum scriptae, electionem eam eiusque rationes superius notatas declarantes petentesque, ut eae cunctis significarentur. Andreoviense quoque diploma superius recensitum[4] typis impressum est[5] aliudque de electis belli ducibus horumque potestate summa, etiam restium litterarum bellicam expeditionem indicantium binarum pro unis pro Reipublicae necessitate dimittendarum cunctorumque evocandorum, salarii item tam imperatorum quam militum, contributionum, tam Henrici advenientis tempore sancitarum, quae nondum exhiberentur, quam novarum secundum proximum Varsaviense institutum pendendarum proque certo tempore exhibendarum sub poena Lublinensis statuti itidem promulgatum[6]; quaestores eorum tributorum in singulis palatinatibus lecti, a Maioribus vero Polonis Posnaniensium ob interitum Sobocii[7] Ioachimo Bukovecio, Calissiensium pristino Nicolao Głoginio exigendarum cura iniuncta. Ad hunc modum soluto Andreoviensi Cracoviensique conventibus nonnulli proximum bacchanaliorum tempus exspectare Cracoviae constituerant, plurimi vero abierant, vel pro assignato tempore redituri, vel domi remansuri, hi praesertim, quorum nulla aut parva omnino Reipublicae cura fuerat et qui Andreoviam nonnisi inviti et publico edicto coacti venerant Cracoviamque spectandi tantum gratia diverterant.

Dum haec in Polonia geruntur, oratores in Transylvaniam missi Drohobycii convenere indeque superatis Carpathi iugis per Hungariae eam partem, quae Caesaris ditione tenebatur, Transylvaniam versus magna felicitate pervenere; enimvero ad itineris iniquitatem. qua nihil molestius in altis praeruptisque montibus accidere potuit, accedebat etiam a Caesarianis ingens periculum. quippe varias artes ii atque occasiones carpebant, quibus uno aliquo munito loco hos continere inhibereque possent, in id potissimum intenti, ut detentis iis gratissimum fidelitatis atque diligentiae munus Caesari ederent. Transylvania adita Principem, Megessi[8] eiusdem regionis civitate aliquantisper eorundem adventum exspectantem, offendere, quam X. Kal. Febr. *[23. I.]* salvis suis omnibus viris equisque in tanto comitatu contentis ingressuri, obvios aliquot proceres a Principe missos habuere; horum unus eleganti oratione Latina oratores excepit: summam Principis gratitudinem tantorum hospitum simulque gratulationem secundi adventus commemorans hortatusque, ut quo fato Polonia discessissent, eodem tandem sub tecta Transylvana ingredirentur. Ita honoris gratia in civitatem deducti splendido comitatu, ad luxum magis quam splendorem comparato, eandem ingressi, in hospitia assignata diverterunt. Quo facto Georgius Bam-

---

[1] Kacper Zebrzydowski. [2] Piotr Czarnkowski. [3] Andrzej Górka. [4] Zob. powyżej str. 544. [5] Constitutiones conventus Andreoviensis. (Dat. Andreoviae 1 Februarii 1576) druk współczesny, fol. k 6. Zob. Estr. Bibl. polska XIV. 378. przedruk. Vol. leg. II. 142. p. t. Confirmatio electionis Stephani in Regem Poloniae. [6] Uniwersał z strony obrony służebnych y poborów w Andrzejowie r. 1576 postanowiony. Vol. leg. II. 140—2. [7] Dobrogost Sobocki, stolnik poznański. [8] Medgyes.

phius[a] belli dux a Principe missus, studium visendorum oratorum quam celerrime desiderante, sed sanitati quietique post itineris molestiam corporibus reficiendis opportunae consulente adventumque Christopheri germani fratris sui praestolante, ad tertiam diem salutandi audiendique caerimoniam prorogante. Ea adveniente *[25. I.]*, tertia diei hora missi insignes satrapae, qui oratores sollemni pompa ad hospitium Principis deduxerunt; ibi magna hominum frequentia adstante, Ioannes Ostrorogus non minus diserte, quam graviter in haec verba collegarum nomine locutus est:

»Quod nos ad Serenitatem vestram in gravissimis Reipublicae negotiis inclyti Regni Poloniae status et ordines hoc publicae legationis munere perfungi voluerint, Serenitati vestrae imprimis debitam observantiam ac perpetua bene merendi studia promptissime offerunt, prosperitate valetudinis ac rerum omnium optatissimo cursu Serenitatem vestram perfrui cupiunt, eius conatus et consilia divinitus gubernari atque omnia, quae summae beatitudini atque aeternitati serviunt, auctore Deo suppeditari augereque optant ad gloriam divinam et Christianae Reipublicae dignitatem; ac siquidem nobis cum Serenitate vestra de summa legationis nostrae sit iure disserendum, imprimis Serenitati vestrae hasce fidei litteras ab ordinibus datas deferimus«. Post redditas fidei litteras orationem ad hunc modum continuavit: »Non sine peculiari divina providentia id fieri oportet, Serenissime Princeps et Domine Domine clementissime, inter tot rerum discrimina et mutationes varias (quae plerumque florentissimis regnis et imperiis fatales et perniciosae fieri solent) Rempublicam Polonam ita divinitus esse dispensatam, ut eam tandem in meliorem statum constantia et virtute civium restauratam esse videamus. Licet enim continuato fere tempore duplici interregno fuerit agitata, ita se tamen Dei beneficio recollegit, ut non ita pridem ob repentinum Serenissimi Principis Henrici Regis in Galliam discessum (spe reditus plane sublata) amplissimorum ordinum unanimi decreto ad novi regis electionem omnino sibi redeundum esse iudicaret et paulo post indictis ad Varsaviam generalibus comitiis in maxima senatus et nobilium frequentia nova eligendi regis consilia iniret. In qua consultatione (omnium sane gravissima et maxima) prima et praecipua ab amplissimis ordinibus habita est ratio inclytae familiae Iagellonicae, pro cuius eximiis in Rempublicam meritis tantorum regum ultimae posteritati omni gratitudinis officio, immo etiam regiae dignitatis ornamento deesse Respublica nequaquam voluit et, cum Deo Optimo Maximo, distribuenti regna ac ordinanti imperia, ita visum fuerit, ut Serenissima Princeps Anna in Reginam Poloniae communi decreto eligeretur, non dubitarunt sane amplissimi ordines, quin Serenitatem vestram ad regni et thori societatem (eiusdem legatis id poscentibus) vocarent Regemque Poloniae et Magnum Ducem Lithuaniae crearent et renuntiarent. Quod cum Serenitati vestrae summo sit per se et honori et ornamento, tum neque illud minus

---

[a] P *ma zepsute nazwisko* Bampersius.

laudis et gloriae complecti videtur, quod inter praecipuos Christianitatis principes, qui missis legationibus per se, suosque Regnum Poloniae non obscure ambiebant, Serenitas vestra potissimum a tam numerosa nobilitate totque viris in libertate natis et libertate in ferendis suffragiis uti summa assuetis dignissima sit iudicata, cui hoc tantum munus et salus et fortuna Reipublicae nostrae crederentur et committerentur, cui iungeretur matrimonio regia virgo nobilissimae et antiquissimae stirpis, cuius maiores non modo in Polonia felicissime, verum etiam in vestra Hungaria et Bohemia summa cum laude et populorum subiectorum Christanaeque Reipublicae utilitate regnarunt ea fide, vigilantia et animi fortitudine, ut duo illorum Vladislaus et Ludovicus pro vestra charissima patria Hungaria (florentissimoque tunc Christianitatis propugnaculo) mortem oppetere non dubitarint. Quae quidem virgo non tantum quod unica tot optimorum regum soboles nobis supersit, sed et quod summo pudore, summa verecundia modestissimisque moribus maiorum suorum virtuti plane respondeat, sola tali coniuncta viro desiderium tantorum regum populi Polonici ac Lithuanici nominis minuere posse videatur. Et haec sane Dei Omnipotentis erga Serenitatem vestram longe maxima sunt beneficia, qui Serenitati vestrae tanti Regni fastigium, multo ante praeparatum, in manus tradidit, porro ad tanto maiorem dignitatem Serenitatem vestram tam augustae coniugis societate auctam esse voluit. Atque utinam Serenitas vestra ex hac eadem domo tot nobilissimorum virorum de se decernentium mentes atque sententias intueri potuisset, et magnam profecto etiam nunc ex eorum virtute et constantia laetitiam Serenitas vestra conciperet, qui in tanta competitorum assiduitate neque promissorum blanditiis irretiti, neque conditionum oblatarum magnitudine sunt expugnati, neque ex Republica sordidum quaestum faciebant; quamobrem etiamsi Serenitatem vestram opibus et divitiis plurimisque aliis fortunae beneficiis abundare non dubitarent, ea tamen omnia sola Serenitatis vestrae virtute longe fuisse inferiora iudicabant. Huius igitur sui tam eximii de Serenitate vestra iudicii ac tanti honoris Serenitati vestrae delati nuntium cum a nobis ad Serenitatem vestram ordines perferri voluerint, primum omnium Deum Optimum Maximum precamur, veneramur et imploramus, ut hoc illorum institutum ac decretum huic Regno (quod adhuc integrum et florens esse voluit) omnibusque Christianis populis ac Serenitati vestrae faustum et felix esse velit, deinde Serenitatem vestram enixe curaturam confidimus, ut tantum operae ac studii ad ornandam et propagandam Rempublicam conferat, quantum ipsi hodie honoris et summae dignitatis ab eadem collatum animadvertit, seque regem exhibeat talem, qualem et nostra et Reipublicae totius Christianae tempora postulant. Neque vero Serenitatem vestram quidquam commoveant nonnullorum civium praepostera consilia, qui ab hac Serenitatis vestrae legitima electione dissentiant, cum tantus sit totius fere nobilitatis (quae sola est robur ac firmamentum Reipublicae) in Serenitatem vestram consensus et in suae libertatis iure tuendo tanta constantia, ut omnia ipso Serenitatis

vestrae adventu facile parari et in tranquillum statum redigi posse non sit dubium, eaque Serenitatis vestrae praeclara sit prudentia, ut non minorem ex pacificata Republica, quam ex victis et debellatis hostibus laudem quaerat. Habebit igitur Serenitas vestra divinis auspiciis oblatum Regnum, genti Hungaricae veteri societate et amicitia coniunctum, latissimis provinciis frequens, numerosa nobilitate et maximis copiis abundans, quae gerendo bello parandaeque Serenitati vestrae immortali gloriae commoditates praebeant adeo, ut non modo ex Serenitatis vestrae natura et ingenio, verum etiam ex tot militarium hominum in Serenitatem vestram excellenti studio colligi possit, illis quidem necessarium belli exercitium, Serenitati autem vestrae perpetuae laudis et gloriae materiam parari. Quamobrem cum Serenitatem vestram et suo decori et nobis patriaeque nostrae, quae illam ob virtutum laudem summa observantia complexa est et ad tantum honorem extulit, non defore confidamus. Non dubitamus quoque, quod Serenitas vestra leges ac libertates nostras, tam veteres, quam in interregno latas et quae ante coronationem Serenitati vestrae ferentur (quemadmodum in nomine Serenitatis vestrae a legatis illius ordinibus promissum est), ac item pacta et conventa eorundem legatorum cum ordinibus religione interposita confirmatura est[a]. Quibus de rebus ut nobis liberiori tempore praeter hunc primum et sollemnem congressum cum Serenitate vestra conferre liceat, oramus, quod ubi factum fuerit, deinceps quae ad exequendum hoc deferendi ad Serenitatem vestram Regni munus nobis commissum pertinebunt, more instituto Reipublicae et iuxta praescriptum legationis nostrae exequentur«.

Postridie *[26. I.]* oratores ad referenda l e g a t i o n i s c a p i t a acciti, ubi secundum instructionis datae praescriptum conditiones a Principe Regno propositae aliasque per oratores eius approbatas et acceptas obtulerunt; illas etiam, quas dudum Henricus Rex Parisiis iuramento firmaverat, monstraverunt, voluntatem Reipublicae esse asserentes, ut eae omnes ab electo rege iurisiurandi sacramento stabilirentur. Princeps acceptas perlectasque conditiones ponderandi gratia aliquantisper apud se relinqui postulavit, non quod de aliqua ita ambigeret, ut eas praestare recusaret, sed quia singulae, uti deliberate essent latae, ita summa deliberatione in praestando, quod difficilius esset, egerent.

VI. Kal. Febr. *[27. I.]* vocatis oratoribus gravissime p e r o r a v i t mira sermonis elegantia doctrinaque[b]: quantopere Polonis pro tanto in se collato beneficio faveret, quorum libertates non solum praesentes conservare, sed augere etiam, quantum posset, satageret; itaque nec tergiversandi causa de propositis conditionibus deliberaret, sed ne acceptis nec dum expletis praestitis illis aestimationem atque conscientiam suam offenderet. Deliberans tandem, unam arduam minusque commodam animadverteret, videlicet de belli gerendi ratione, qua caveretur, ne nobilitas longius, quam quatuordecim

---

[a] *W rękopisach* confirmaturum *(s)*. [b] P: doctus.

dierum spatio uno loco permaneret neve in partes dividi posset; hac namque via quivis hostium cognita facile stratagemmati, distinere bellum diversisque locis invicem idem distrahere posset, qui eius belli gerendi rationis peritus fieret, nec eo exercitus ducendus esset, quo belli dux velit, sed quo hostium inclinarent consilia; unde, si perversam legem secutum fortuna quoque desereret, vitio dispendioque id sibi verteretur, vel, si e contra a praescripto declinans, occasioni serviret, confestim sibi obedientia recusaretur; iuramentum porro rigidissimum videret, a quo nec absolutio a quoquam concessa valeret. Oratores ad haec responderunt: totius belli fundamentum expeditionis universalis robur atque molem iudicari; hac non propere sed deliberate auspicandam, divisionem omnium esse perniciosam[a], sed, si illa aliquando accidat, facile cuntos monitis regiis concessuros, ut, quo pacto vellet, copias expediret. Deliberatione accepta Princeps conditiones sine exceptione suscepit, iuramento easdem approbaturus, sed quod instarent Transylvanorum comitia, ad aliud tempus caerimoniam illam sollemnem reiecit.

Ipse suorum comitia III. Kal. Febr. *[30. I.]* iniit: proposuit imprimis rerum suarum statum, quod in Regnum suscipiendum a Polonis vocaretur, quod cum sine summa nominis sui indignitate recusare nequiret, Transylvaniam relinquere cogeretur; nec existimarent hanc absentia sua orbam fore, cum id cum summa non minus laude quam commoditate totius Hungariae coniunctum foret, si eius gentis indigena vicinum Poloniae Regnum gubernaret, igitur de alio rerum suarum statu providerent successoremque sibi designarent, sique consilium suum probare vellent, Christopherum Hagimassum Comitem Zolnocensem, virum genere virtuteque praestantem, eligerent. Nobilitas Transylvana ad haec respondit: summo se dolore affectos, quia[b] tanto Principe orbati de adverso rerum suarum statu consulere cogerentur, quod si non propositum, non virtutes Principis in Regnum Polonum accersiti, non etiam nominis sui gloriam spectarent, omni conatu pervicturos, ne sese desereret, sed fatis concedentem haudquaquam Divinae voluntati contradicere; successorem se perlibenter creaturos, sed Hagimassum maxime invisum omnino recusare, nec se alium accepturos principem, quam secundum iura sua liberis suffragiis electum. Porro dum ulteriora de successore expedirentur consilia, Christopherus Bathoreus Comes Bioriensis[1], Principis frater germanus, ei dignitati communibus sententiis destinatus. Princeps ipse, cum alia pro opportunitate gentis constituit, tum tributum ingens a Transylvanis exegit, quo maius subsidium itineri rebusque suis compararet, quod sollicitante quidem hoc sponte a subditis pensum est[2].

At in Polonia ad tumultus excitandos maior etiam occasio cumulabatur, Archiepiscopus quippe Gnesnensis, qui utriusque interregni praecipuus

[a] O: perniciosissimam. [b] O: quod.

[1] Żupan w komitacie Bihar. [2] Podany tu opis tego, co się działo w Siedmiogrodzie, uzupełnia opowiadanie, zaczerpnięte ze sprawozdania Teuffenbacha, podane już powyżej str. 508.

obex et summus totius anarchiae auctor semper exstitit, (quis enim ex rabula pervicacissima in honorem assumptus Reipublicae alicui saluti unquam fuerat?) primatem se primumque Regni principem iactans, diploma patens per universam Poloniam, Loviciae VI. Id. Febr. *[8. II.]* scriptum[1], dimisit, quo omnibus Regni ordinibus denuntiavit: se cum nonnullis communicasse consilium videreque imprimis horum, quorum muneri antiquitus ordo in Republica sciscendus atque componendus attinuisset, auctoritate adempta, nonnullos privata audacia citra legum atque consuetudinum praescriptum conventus aggregare, unde non modicum Respublica, leges libertatesque Regni perturbarentur et affligerentur et ad exitium paene barbarorumque servitutem adigerentur, utpote Andreoviensi conventu id declarari maxime, quo summa pericula iugumque confoederationibus, contributionibus, deputatis quibuspiam, expeditione bellica universali adversus legum ususque praescriptum contraherentur. Quamobrem se, cuius providendi cuiusvis mali curae atque muneris interesset, ad cunctos Poloniae Lithuaniaeque et reliquarum provinciarum proceres perscripisse, ut darent omnino operam, ne ea ratione Respublica labefactetur aut corruat, sancirentque[a], ne quispiam privata auctoritate super alium quidpiam faciat, quod opprimeret leges atque immunitates publicas, quandoquidem communi usu constet, quo tempore cuiusque arbitrio hac in parte sit parendum, non quidem quorundam imperio, qui Andreoviae congregati sub senatus utriusque et nobilitatis titulo nefaria scivissent, quod uti illegitimum nulloque iuris fundamento nixum merito esset repudiandum. Proinde eos, qui Caesarem Christianum, volente Deo nostroque commodo urgente, in Regem nostrum elegimus, a quo etiam litteras habuimus, quibus Regnum suscipere nosque brevi tempore invisere cupit, nequaquam isthaec, quae non suo loco, neque tempore, neque rite, neque per integram Rempublicam, sed in summam perniciem patriae et ethnicam servitutem assumendam sancita essent, amplexuros, immo eas inituros rationes, quibus leges libertatesque nostrae immunes conservari possent, nec illis improborum hominum constitutionibus legum nostrarum praescriptum desolaturos. Igitur ut animi cunctorum tandem expergiscant et totis viribus ad tuendas libertates consurgant tantumque a Republica malum abigant et coortum ignem extinguant, se quidem ex munere suo cernentem, quanta iactura in cunctatione consistat, cunctis Regni Lithuaniaeque et provinciarum ac ducatuum ordinibus convocationem Loviciam Prid. Kal. Mart.[b] *[28. II.]* indicere, ubi congregati invocato Deo summo enitantur sedulo, ne propositum istud nostrum pium, iustum, iuridicum et Reipublicae perutile immutetur, Caesarem Regem nostrum rite per omnes electum neutiquam deserendo. Quapropter nil se ambigere cunctos pro amore patriae libertatumque convocationi isti affuturos et quidquid ex re omnium foret fidelissime promptissimeque consulturos.

---

[a] O: sanciantque. [b] P *ma błędnie* Maii.

[1] Druk. Pawiński, Początki panowania Stefana Batorego. Źródła dziejowe IV. Nr. 2, str. 5—7.

Eae litterae seditionis et conviciorum plenissimae cum alio tum ad Episcopum Cracoviae[1] permissae, eiusmodi responsorias Bosentino[2] Id. Febr. *[13. II.]* datas habuere: se quidem neque Lovicensis neque cuivis omnino conventus gravissimo praepeditum morbo participem fieri posse; quemlibet facile cernere, quam successus illi, quos Archiepiscopus reprehenderet, sint perniciosi, sed divino fato nequaquam resistendum eoque eundum, quo nomen altissimi ducat remque universam ad concordiam trahendam; si enim utrinque obstinatis animis caecoque furore pergatur, actum licet de Regno, nec solam Poloniam, sed universum Christianum orbem iactatum fore; ineundam igitur concordiam utrinque compositis voluntatibus, qua animadversa[a] Caesarem, uti sapientem et humanissimum principem, facile coepto discessurum, quod vel inde coniici, quod non festinasset hactenus in concludenda legatione et oratores ipsos suspensos teneat; ideo monere atque consulere, ut Archiepiscopus in futura convocatione nihil magis cogitet consulatque, quam ineundae concordiae rationes aggrediendas.

Paulo ante porro idem Episcopus, videlicet Kal. Febr., Bosentino ad Caesarem litteras dederat, quas, quod nonnihil habeant ponderis, adscribere placuit[3]: »Incredibilis Sacratissimae Maiestatis vestrae litterarum clementia Non. Ian. *[5. I.]* scriptarum[4] ita me affecit, ut cum antea Sacratissimae Maiestati vestrae totus et animo et studio fuissem, tamen illis perlectis magis ei me intelligerem devinctum. Ac vellem divina voluntas vel Poloniae Regni fortuna tulisset, ut quemadmodum ego in hoc unum toto animo incubueram, cum maximas et gravissimas causas haberem, ne regia dignitas cuiquam praeter Sacratissimae Maiestati vestrae deferretur, ita ad hoc etiam consensus omnium hominum conspirasset! potuissem comitia Varsoviensia optimo iure fortunata et felicia appellare et fuisset hic fructus longe mihi quidem iucundissimus eius curae, quam ad dignitatem Sacratissimae Maiestatis vestrae hoc toto tempore contulissem. Quae meae partes fuerunt, equidem et ante nominationem Sacratissimae Maiestatis vestrae [b]magnopere de concordia laboravi et post nominationem tam Sacratissimae Maiestatis vestrae[b], quam Illustris Voivodae Transylvaniae omnia remedia ad sanandas hominum mentes adhibui. In quo cum minus felix fuissem ante declarationem et sollemnem illam per Regni Marschalcum denuntiationem Sacratissimae Maiestatis vestrae, ita Varsovia acerbissimo animi dolore discessi, ut omnia integra mihi reservarem, nulli parti aut fide mea aut postremi assensus sententia obstricta.

---

[a] O: quo adverso. [b—b] *W rękopisach Orzelskiego opuszczono wskutek pomyłki kopistów od* magnopere *do* vestrae.

[1] Franciszek Krasiński. [2] Bodzentyn. [3] List ten wydany z oryginału w Bibl. Ord. Kras. 1872. Akta poselskie i korespondencye Franciszka Krasińskiego 1558—1576 zebrał Kl. Janicki. Nr. XXXVIII. str. 312—318. Według tego wydania poprawiono tekst podany przez Orzelskiego, nie zaznaczając mniej ważnych poprawek, gdyż widocznie tekst w tych miejscach zepsuty został z winy kopistów. Data w rękopisach Orzelskiego błędnie podana, gdyż list był pisany 10 lutego (IV. Id. Febr.) a nie 1 lutego. [4] Zob. powyżej str. 486 nota 1.

Postulabat hoc a me nimirum patria, quae et est et debet esse mihi antiquissima, et videbar auctoritate maiore futurus in concilianda concordia, si neque alienae sententiae faverem et in mea ipsemet subsisterem et exspectarem, quoad spes esset concordiae, quae una, ut ceterorum regnorum, ita etiam huiusce Regni salus incolumitasque continetur. Neque interea fui otiosus, cum ad omnes, quos poteram, tum ad duos maximorum palatinatuum conventus Cracoviensem et Sandomiriensem accuratissime scripsi. Quod meum concordiae studium utinam tam efficax fuisset, quam fuit illis gratum! Instabat Andreoviensis conventus. Toto animo eram in ea cogitatione, quemadmodum eo profectus et mea sponte et Sacratissima Maiestate vestra postulante apud distractos hominum animos aliquid vel persuadendo vel commonefaciendo valerem. Perturbavit hoc meum consilium semper illa quidem imbecillis, sed nunc multo gravior quam unquam antea, mea valetudo, per quam ne libero quidem coelo frui mihi licet. Ergo litteris et nuntiis rem tentavi, neque ea, quae Sacra vestra Maiestas scripserat, neque aliud quidquam ad hoc idoneum praetermisi. Ecce mihi non ita multo post nuntiatur summam frequentiam Andreoviae ex omnibus Regni palatinatibus esse, omnes in Illustrem Voivodam Transylvaniae animo constantissimo consensisse; ex Cracoviensi, Sandomiriensi, Lublinensi palatinatu ne unum quidem dissentire, perpaucos restitisse domi, sed eos minime firmos, si res ad contentionem esset deducenda. Hic quo ardebar dolore, nihil dico: tandem me ipsum collegi et quid optimum factu esset, diu mecum multumque cogitabam. Nihil consultius fore mihi visum est, quam illos, quoad possem, tenere suspensos et sententiam meam celare, ut si tum animos ipsorum vel suspitione tenuissima ad Sacratissimam Maiestatem vestram sese inflecti praesentissem, toto eius auctoritatis, quaecunque in me fuisset, pondere inclinatis incumberem; sed illi ex omnium consensu ad me quoque miserunt contenderuntque acriter, ut tandem quid censerem ipsis declararem. Sane fui perturbatus. Quo loco haec consideravi: res ecclesiasticas omnes dioecesis meae, ab adversariis plane undique cinctas, in discrimen vocari, eorum animos obfirmatissimos arctissimis foederum vinculis illigatos, poenas in eos, qui dissentirent, graves constitutas; instare armatos, ecclesiae bonis diripiendis inhiare, quae sita in eorum faucibus essent; nobis nulla praesidia praesto esse, me totumque ordinem nostrum non ad arma, contentionem, tumultum comparatum esse. Et tandem illis non quidem distincte, quid sentirem, sed generatim in eam sententiam respondi, non eiusmodi esse meam unius personam, quae summum tot provinciarum consensum aut debeat, aut possit perturbare. Sacratissima Caesarea Maiestas! talia nostra tempora esse ingemiscendum est. Ego quidem, qui sum fortasse molior, cum omnes consolationes animo conquiro, tamen in illa potissimum conquiesco, quod omnia praestiti Sacratissimae Maiestatis vestrae causa, quae is praestare debuit, qui se Augustissimae familiae Sacratissimae Maiestatis vestrae observantissimum et studiosissimum esse fateatur. Temporum iniquitas si vincit, meum studium non esse victum,

neque ulla ex parte remissum, [a]id quod Maiestas vestra perspiciet, si eam facultatem aliquando dabit nobis et ratio ipsa Reipublicae nostrae et ordinum omnium consensus, quam iniquitas temporum nobis nunc extorsit[a]. Tantus profecto huiusce partis consensus, haud scio an sit Deo adscribendus, vix enim credibile est a cuiusquam hominis solertia eum effici potuisse. Nunc Sacratissimam Maiestatem vestram oro atque obtestor, ut illa perinde atque catholicissimum, piissimum, sapientissimum principem decet, hoc in negotio longe omnium difficillimo ita se gerat, ut ne provinciae istae, quas esse incolumes et pacatas ad totam Christianitatem plurimum pertinet, aliquo eiusmodi genere implicentur belli, quo debilitatae et fractae in barbarorum potestatem miserrime redigantur. [b]Omnino difficilior nunquam res accidit[b], sed ego nihil statuo esse tam arduum, quod Sacratissima Maiestas vestra sua praestanti animi magnitudine moderari, nihil tam asperum, quod singulari sapientia tueri, nihil tam temporibus iniquum, quod inaudita ac paene divina virtute ad exitum perducere non possit, et quidem ad talem exitum, ex quo ad omnes Imperii principes et populos summa sit laetitia perventura. Quod superest cum Sacratissimam Maiestatem vestram fortunatissimam diutissimeque incolumem cupio, tum ei me diligentissime commendo«.

In hunc modum Caesarianorum res dirigebantur, qui haud bene sibi conscii parvaque suorum manu adiuti discurrebant per Poloniam divellendae a proposito ceterae multitudinis causa, vanos falsosque de Bathoreo rumores serentes: alii obsessum a Caesaris exercitu in Hungaria, alii interceptum et Viennam perductum vociferabantur; alii vanitatis eius dispudentes adventumque citissimum Caesaris in Poloniam minitabantur, totum Germaniae Imperium et universos principes Christianos, commotas Caesaris provincias Poloniam propediem invasuros; ipsum Bathoreum haud alio pacto a Turcarum tyranno ex Transylvania in Valachiam indeque in Russiam missurum, quam istis per hunc iureiurando acceptis obfirmatisque legibus, nempe quia[c] nunquam sese quoquo versus expediturus esset, priusquam tyrannum ipsum consuleret, nunquam consilio opeque ei adversaretur, copias Turcicas, quo tyranni libido fieret, per Poloniam tuto transmitteret, tributum, quod imponeretur sibi, tam ex Polonia quam Transylvania penderet, quavis necessitate Turcae subsidia militaria mitteret, foedere nullo cum quoquam Christiano principe coniungeretur.

Ita Bathorianis coronationem, Caesarianis suae convocationis eandem paene diem constitutam praestolantibus, Transylvaniae Princeps Cracoviam unas per Laurentium Kozlovium Kal. Febr. Megesso[1] datas misit

[a—a] *Zamiast zdania od* id, quod *do* extorsit *znajduje się w oryginale odmienne zdanie:* non eandem perpetuo fore rationem, futuram aliquando nobis propitiam, quae nunc est infesta, fortunam, ut non tam repulsi, quam melioribus reservati temporibus esse videamur. [b—b] *W rękopisach brak zdania* Omnino difficilior nunquam res accidit. [c] O: quod.

[1] Medgyes.

litteras, quibus cunctos vanissime de se sparsos rumores abolebat, certam iam cum oratoribus Polonis transactionem, Alberti Starechovii Succamerarii Leopoliensis praemissionem [1] et certam adventus sui spem significabat, alteras ex eadem civitate V. Id. [a] eiusdem mensis *[9. II.]* ad ordines Lithuanos in haec verba scriptas: »Quod ad Sinceritates vestras hucusque nullas dederimus litteras, quibus vos cum de nostro benigno animo tum etiam officio vestro commonefaceremus, ideo factum est, quia ante adventum legatorum inclyti Regni Poloniae nil certi adhuc de rebus ad Rempublicam pertinentibus apud nos erat constitutum, rectissime autem nos facturos arbitrati sumus, si prius auditis legatis uno et eodem tempore cum Polonos tum vos Lithuanos de nostra voluntate certiores redderemus. Quare, cum iam et legati auditi et pacta conditionesque nomine statuum et ordinum oblata nobis iureiurando interposito per nos sancita confirmataque sunt, operae pretium duximus ad Sinceritates vestras litteras nostras ea de re mittere. Equidem de nostra gratia non est, quia [b] Sinceritates vestrae dubitent, quam integram et salvam esse certissime vobis persuadere potestis, neque vos ulla ratione moveat dissensio opinionum vestrarum, qua in comitiis Varsaviensibus, libero quodam iudicio et non aliqua obstinatione ducti, nostrae electioni refragati estis, nolentes vobis a maioribus cum eligendo rege *(s)* libertatis praerogativam relictam a quopiam eripi. Nam etsi in omni Republica inter libere natos homines diversae opiniones, sententiae in consultationibus de rebus gravissimis exoriantur, non tamen illa eo spectare, ut Reipublicae dissimilitudine aliqua sententiarum nocere velint, sed, ut facta iudiciorum contentione, pro commodo Reipublicae maiori parti minor pars asstipuletur. Ita vos quoque, amplissimos viros, non obstinatione quadam aut nostri odio, de cuius fama forte antea parum ob locorum magnum intervallum vobis constitit [c], aliam sententiam secutos esse, sed tuendae libertatis causa, pro qua quisque bonus patriae civis merito etiam vitam profundere debet, existimamus; quare, cum nos iam erga Sinceritates vestras optime animatos esse constet adeo, ut pro vestra gloria et salute patriam propinquosque omnes [d] deserere denique opes nostras [d] et vitam ipsam, si necessitas postulaverit, non recusamus profundere, vos hortamur, ut omnes rationes concordiae ineatis, ne ob dissensionem civilem Respublica ista florentissima una vobiscum civilibus armis obruta ad extrema quaeque redigatur hostibusque extremis praedae exponatur, quod vos exemplo maiorum vestrorum, quorum virtutem in tuenda Republica singulari constantia atque concordia hactenus secuti estis, facturos esse non

---

[a] O *niema* Id. *tylko* quinto eiusdem mensis die. [b] O: quod. [c] O: constituit.
[d—d] O *niema wyrazów* deserere denique opes nostras.

[1] Starzechowski wraz z Janem Radziejowskim i Emerykiem Suliok przywieźli zaprzysiężone przez Batorego pacta conventa. Zob. Litterae fidei, de praestito iuramento, pactorum et conventorum, confirmationis articulorum Henrico Regi antea oblatorum, atque confirmationis generalis. Vol. leg. II. 147—154.

dubitamus, eius rei praemium uberrimum a nobis (Deo volente) recepturi. Ne autem divinitus oblatae creationi desimus, nos iam secunda die Martii, Deo volente, itineri accingemus magnisque itineribus ad vos contendemus. Faxit Deus, ut omnes status et ordines tam Regni Poloniae quam Magni Ducatus Lithuaniae concordes et unanimes offendamus. Bene valeant Sinceritates vestrae et de nostra benevolentia sibi quaevis polliceantur«.

Porro convocationis simulque coronationis die instante Loviciam Cracovia legati missi sunt: Andreas Dembovius Siradiae Castellanus, Petrus[a] Gavlovius Volboriae Praepositus et Anselmus Strezycius Aulae Regiae Instigator, instructione in hunc sensum data: »Etsi neminem Loviciae pro indicta die conventus affore credebamus, tamen, si forte quipiam ibidem venire praesumpsissent, ad hos eiusmodi legationem permittimus. Non ambigimus Reverendissimum Archiepiscopum vosque, viri amplissimi et fratres dilecti, non haec vos latere, quae ab infinita equestris coetus multitudine admirabili studio atque concordia gravissimoque pondere tam seorsim per provincias quam coniunctim apud Andreoviam constituta essent; quibus rebus commemorandis neque tempus frustra terere, neque vos distinere, neque etiam controverti volumus, easdem firmissime sub eodem vinculo, quo confirmatae sunt, amplectentes, sed oblata tandem occasione atque loco, dispensante solo Deo, docebimus, quanta commoda Reipublicae publici illi conventus attulerint, in quibus praeter opportuna atque maxime necessaria nihil actum fuerat et quae nullis iustis probris, nullis convitiis[b] proscindi repraehendive possint. Bruta enim ipsa natura datum morem observant, ut ingruente alicunde periculo invicem concurrant seque tueri non desistant. Nos porro novos morbos novis pharmacis mederi oportuit idque legitimum arbitramur, quod ipsa extorquet necessitas, quandoquidem primariae libertatis nostrae fundamentum plane periclitaretur. Nec arbitrare, tu Archiepiscope, ingruente quovis summo periculo, interregni praesertim tempore, invicem coire atque congredi depellendi mali gratia nefarium esse eumque demum valere conventum, quem solus tu indicis; qui quidem abusus nullo iure scripto demonstrari potest: esset siquidem miserae servitutis iugum cunctos tot provinciarum tantique Regni indigenas, homines in libertate natos, in Republica libera absolutae unius personae potestati parere affectibusque eius obsecundari, praesertim te auctore atque principe partis adversae facto, qua ratione patriae pacem communem, leges atque immunitates Regni profanasti. Quo circa de nobismet atque libertate nostra invicem consulere cogimur, quodque fratres nostri apud Varsaviam ad nos provocassent iudicioque nostro processum suum commisissent atque invicem nos coegissent, iustissime equidem id praestiterant gratiisque ingentibus et immortali fama sunt dignissimi. Qui si id facere neglexissent, non alia ratione, quam publico omnium consensu, dissensio oriens sedari potuisset; nec secus id factum est, quam cum ignis alicubi aedes occupans

---

[a] *Rękopisy mają błędnie* Paulus. [b] P: comitiis.

concursu facto extinguitur, etiamsi nullum campana tubave signum concurrendi detur: pari ratione coortus in Polonia ignis, liberam regis electionem consumens, concursu omnium sedatur. Quamque faustum oecumenica comitia effectum sint sortita, Stężycia Varsaviaque docuit, e contra, communi conventui quam faverit Deus, tantus amor tantaque concordia testatur, perfidus itaque patriae civis iudicandus est, qui conventus istos magno omnium consensu celebratos vituperare audeat ipsamque animorum unanimitatem humanae rationi et non solius Dei [a]Maximi consilio imputet. Credimus omnino eundem Spiritum Dei[a], cuius ope apud Varsaviam libertates publice tam acriter defensae sunt, totius nobilitatis consentientes et paratissimos tam brevi temporis intervallo ad concilia ineunda conventumque illum consumandum animos effecisse. Multitudo si quidem ea praerogativa utitur, ut incorrupto tenacique iudicio polleat, nec eadem facile depravetur, quandoquidem contra Dominum, qui corda frequentiae inspirat, non est, neque praevalet[b] mortalium consilium. Demonstrato legitimo processu nostro, iam quoque docere nos oportet omnem culpam penes te Archiepiscope sitam, qui tam praepostere celeriterque adversus cunctorum voluntatem tuum renuntiasti regem, modestia tamen nostra pervicit, ut in coetu hominum innumero consensuque incomparabili dissensionem illam atque distractionem animorum peccatorum nostrorum magnitudini imputaremus, enitentes sedulo, ut cunctos ad concordiam bonis modis perducere possimus. Induximus amnestiam in patriam magnorum atque illustrium monarcharum et rerumpublicarum exemplo, qui similibus afflicti casibus eandem sanxissent; rigorem confoederationum, quas nonnullae provinciae ultro sciverant eos, qui Andreoviae interesse neglexissent, officiis, dignitatibus et facultatibus universis privatos iri, mitigavimus, mederi et non exacerbare morbum satagentes. Iam sine dubio cernitis nos nihil aliud praeter caritatem et concordiam praesetulisse idque sane faustissime peregimus, quandoquidem multi ea benignitate invitati ad nos transiissent aliosque etiam allicerent, parique ratione adducti ad te Archiepiscope, Płocensem etiam Antistitem[1] et Ravensem Palatinum[2] ad officium revocandum Cuiaviae Episcopo[3] iniunxeramus, quem eius rei gratia apud vos fuisse scimus; constat itidem nobis Reginam te aliosque eiusdem rei admonuisse, itidem Cuiaviorum atque Łenciciensium legatos ad vos missos egisse. Ipsi idem praestabamus neque desinimus ita, ut nullus iam remediorum modus reliquus sit, quem non tentaremus, adeo concordiae vobiscum tenendae cupidi sumus. Si modo id gratitudine compensaretis! Verum enimvero Archiepiscope, divinis donis caritatis atque coniunctionis unius regni corporis contemptis consensuque omnium provinciarum spreto, confirmandi tuo Caesari Regni causa, a quo omnium indigenarum animi prorsus abhorrent, conven-

[a—a] *W* O *opuszczono przez pomyłkę kopisty wyrazy od* Maximi *do* Dei. [b] P *ma* pudet *zam.* praevalet.

[1] Piotr Myszkowski. [2] Anzelm Gostomski. [3] Stanisław Karnkowski.

tum conventui contrarium vulnusque vulnere alio reiterasti, prius vero per temet Reipublicae toti inflictum cum curare deberes, atrocissime exacerbasti. Nihil autem refert causam eius Lovicensis conventus te praetexere eam, quo cunctos ad tuam sententiam unanimiter (quod Deus Maximus avertat) amplectendam attrahas, sed id imprimis interest nostri, quod famam et existimationem nostram manifestis et publicis diplomatibus, perpetuae memoriae gratia in libros iuridicos insertis tuo mandato, proscindere auderes; id quam iniquissime feramus, coniicere non est difficile. Satis tibi supererat temporis ad bene de rege merendum, et, si potestate tua abuti noluisses, in manu atque arbitrio tuo salus Regni erat constituta, dum obsequentissimum ordinem equestrem haberes, qui aliquem e medio fratrum indigenam renuntiari per te regem deprecabatur: in externo etiam appellando muneri tuo satisfaciebat. Non deerat eadem temporis commoditas, si oratores ad Caesarem ituros a legatione obeunda aliquantisper, nempe ad Andreoviensem conventum retinuisses, qua de re per nos admonitus fuisti, verum contemptis monitis et libertatibus nostris nihil de pertinacia remittis, dum conventus consensui omnium contrarios edicis; conventum Andreoviensem damnas, quod te aliquisque consciis inconsultis celebraretur, quid igitur de tuae dumtaxat personae edicto iudicas, quod nemine consultore promulgatum esset? Nec quaesumus eminentia dignitatis temet efferas, hanc enim suis terminis, uti alias circumscriptam, fateri te necesse est: superiorem te Regni totius universitatem esse, penes quam dumtaxat libertas creandi regis sita sit; proinde cum de temeritate concepta quidquam remittas, colligere nos oportet: te unum ceteris omnibus invitis regem creare atque iugum imponere velle, praeterito eo, qui a cuncta Regni nobilitate rex renuntiatus esset. Iam quo pacto iste rex tuus consisteret? quid ab eo exspectandum foret, qui per vim, tyrannico more veluti mancipiis institueretur. Iudice profecto, iudice legitimo caremus, qui acta nostra rectissimo tramite perfecta a vestris in vim libertatum nostrarum directis discerneret; equidem pro rei magnitudine verborum pondere atque multitudine[a] pervinceremus[b]. Summam veteri[c] mutuique sanguinis rationem habentes abundeque considerantes alteros absque alteris salva Republica nequaquam consistere posse, expostulandi fine facto et iniuria nostra tempori atque regis futuri iudicio commissa, id unum silentio praeterire nequivimus, quod in tuo illo diplomate denuntias servitutem ethnicam, quae iam in Poloniam inferretur, perniciosam esse; equidem nos idem sentimus arbitramurque talem, quicunque eam accersat, degenerem esse Reipublicae matris suae filium; nec servitutem attrahimus, sed patriam ab eadem vindicamus libertatemque accersimus, sed is hanc sub iugum mittere conatur, qui superioritatis titulo libertatem premit, qui novos promulgando conventus concordiam scindit, quam ineundam etiam Caesar admonet, luculenter

---

[a] P: magnitudine. [b] O *ma po* pervinceremus *następujące zdanie:* non quidem iis, quae comitiorum plena essent, his enim abstinemus. [c] O: vestri.

declarans, quam regna quaevis celeriter in perniciem praecipitentur, quae isthac destituantur, qui si eandem cerneret, solidam sine dubio nos missos faceret; ille quoque servitutis auctor perhibetur, qui solus omnibus eum regem imponere nititur, qui molem omnem belli Turcici secum trahit, a quo salva fide iurisiurandi nos tueri nequeat, quandoquidem in octennium (ut ille scribit) induciae eius sint prorogatae, a Turca nobis vero, si hunc sumeremus regem, bellum indictum; ille denique servitutem conciliat, qui Christianorum principum copulandi foederis spe ceteros alit, cum constet evidentissime multa iam regna eiusdem foederis spe illecta tyrannidi Turcicae iam subiacere: deceptus illa spe Vladislaus Iagellonides Rex apud Varnam caesus, decepta Cyprus multique alii. Reperimus in archivo regio pleraque exempla, quibus ab imperatoribus Romanis regibusque Christianis Poloni reges ad suscipiendum cum Turcis bellum invicem sollicitabantur, isti vero ita hos absolverant, ut ipsimet concordes primum forent, qua concordia animadversa hi quoque opem ferre sponderent, nos quoque, si foedere Turcico indigeamus, facile per regem libere electum impetraremus. Quod superest petimus atque obsecramus, ne conventus seorsivos[a] celebretis et ad mutuam concordiam redeatis; electus certe a nobis Rex Christianae religionis, pietate, prudentia iustitiaque praestans et qui pacem Turcicam secum trahat, Annaque itidem Infans vetustissimo regum Poloniae sanguine progenita in societatem connubii assumpta. Deponite iam affectuum vim, cuncta industrii circumspicite, idque imprimis, qualis fructus exspectandus sit eius regis, a quo cuncti hominum nostrorum animi abhorrent, cum non mortalis rex, sed angelus etiam, invitis nobis datus, speciem tyranni prae se sit laturus; perpendite concordiae emolumenta, quae sunt infinita. Rex noster, cuius adventum propediem speramus, offensis nobis concordibus intelliget, quam sit gens Polonica tractabilis, nec affectibus suis indulgeat, cum non is constans censendus sit, qui obstinatae temeritati insistit, sed is plane, qui sententiam in bonum mutat statum, hacque demum ratione regium in nos affectum impensius conciliabimus et nosmet periculis instantibus liberabimus, a peregrinis vero gentibus eorumque conatibus immunes erimus; quapropter admonemus fraterne, ut aequis rationibus ad unionem capessendam perduci vos patiamini publicarum libertatum tuendarum gratia; quae monita atque persuasiones si repudiaveritis, severiora sane inibimus consilia non sponte quidem, sed vobismet auctoribus, quod ne facere cogamur, etiam atque etiam rogamus ac obtestamur«.

In hunc modum legatis instructio data Loviciae postea recitata est, [a]sed quod eius conventus ratio suo loco commemoranda sit[a], eodem responsum datum aliaque secuta reiicimus.

---

[a] O: peculiares. [b—b] *W* P *opuszczono od* sed *do* sit.

INTERREGNI POLONIAE LIBER OCTAVUS.

Comitiorum Cracoviensium die instante *[4. III.]* multi mortalium visendi novi Regis simulque celeberrimae sollemnitatis cupidi Cracoviam petebant. In quae Andreas Comes Gorcanus Medirecensis Castellanus praescripto Andreoviensi, quo excipiendi Regis sibi collegisque cura iniuncta fuerat [1]. satagens, splendido ac numeroso comitatu auctus Cracoviam, si offensurus isthic Regem esset, sin minus, in ultimam Russiam, qua venturum Regem rebatur, contendit Cosminoque [2] aliquantum emensus itineris, praemisso unius diei spatio comitatu, aliquot familiaribus totidemque servis secum [a] habitis, per Odalanoviam [3] curru vectus, cum per avias silvas VI. Kal. Mart. *[24. II.]* Ostressovio [4] Sremensis Castellani [5] praefecturae oppido appropinquaret, Sigismundum Corsbachium [6], ante per exploratores totius itineris sui praescium viasque easdem Silesiae finibus proximas obsidentem, obvium habuit, qui praecedentes servos equites discriminis omnino ignaros et subito casu paventes excepit armisque spoliatos praeire coegit, nulli revertendi ad herum facultate concessa; ipsum porro Gorcanum secutum, nec quidpiam periculi exspectantem, cum armatis militibus, scloppetis instructis, velocissime aggressus solumque bombardis admotis petens ceterosque agminatim circumdans quaesiit imprimis, num criminis, quod in se commisisset, meminisset. Hoc nullius se conscium respondente: »Ignorasve«, inquit, »quanta me contumelia Varsaviae [7] affecisses, dum bombardas post terga mea explodi mandasses? Iam tempus adest, quo contumeliam tam insignem magno tuo malo rependam«. Castellanus nulla se hunc ignominia, neu periculo affecisse, sed tum inimicum suum Choiennium [8], cuius tunc comes Corsbachus fuisset, petiisse asse-

[a] P *niema* secum.

[1] Zob. powyżej str. 546. [2] Koźmin w woj. pozn., dzisiaj miasteczko w pow. krotoszyńskim, w W. Ks. Poznańskiem, podówczas własność Andrzeja Górki. [3] Odolanów w woj. pozn., dzisiaj miasto powiatowe w W. Ks. Pozn. Starostą odol. był podówczas Jan Zborowski. [4] Ostrzeszów w woj. kaliskiem, dzisiaj miasto powiatowe w W. Ks. Pozn. Wszystkie trzy miejscowości nad granicą śląską, lub niedaleko od niej. [5] Jakób Rokossowski. [6] Zygmunt Kurzbach baron na Smogorzewie (Trachenberg) i Miliczu. [7] Zob. powyżej str. 458 opis zajścia na sejmie elekcyjnym warszawskim, 6 grudnia 1575. [8] Piotr Chojeński.

ruit, qua re si quidpiam deliquisset, cuiusvis se iudicio id commissurum, etiam ipsi Ioanni Zborovio avunculo eius ad decidendum permissurum; quocirca armis abstineret, cognationis secum contractae [1], pacis publicae, foederum Regni meminisset, nec violenter secum ageret, qui odium illud militari modo sibi praenuntiare debuisset, priusquam in se innoxium atque inopinatum irruisset: se itaque vel ipsius Corsbachi familiaribus rem diiudicandam concessurum, vel, si malit, coram venturo Rege suo, vel etiam coram Caesare, ubi assignarit ipse, causam dicturum et luculenter satisfacturum. Corsbachus vero maiore multo mox agmine confirmatus, neque monita Castellani, neque persuasiones precesque curans, eundem aut suae se permittere potestati iubet, aut mortem illico subeundam denuntiat, nec Castellanum prius cunctatum, deinde colloquium cum familiaribus tum adstantibus petentem, verbum unum loqui permittit. Necessarii porro Gorcani indignitate rei animadversa dedecorisque memores, mortem potius oppetere egregiam, nec inultam [a], quam turpi captivitati perfidi et scelerati hostis permitti se maluerunt et caput unius Corsbachi petentes Castellanus ipse inhibuit: non suammet vitam tantae sibi curae, quantae tot fortium et amicissimorum virorum esse asserens imparque certamen summoque nec non certo fore sibi exitio commemorans, et se iam ea, quae Dii permisissent, fata perlaturum offerens. Quaesiit demum Gorcanus, quo locorum sese vehere, quave ratione tractare vellet; Corsbachus respondit se Sicevum [2] dumtaxat quinque milliaribus distantem arcem hunc adducturum, adductum repente dimissurum incolumem, nihil se magis curantem, quam ut ignominiam dudum illatam illo detentionis dedecore detergeret. Tandem Castellano hostis se potestati dedente familiaribusque consequi volentibus Corsbachus cunctos reverti mandat, solo Stanislao Lipscio Subdapifero Calissiensi et Andreae Zdrovio [3] sequi permissis. Tum opima praeda potitus hostis currus Comitis invadit, equos insignes Turcicamque [b] equam mirae pulchritudinis virtutisque diripit, auri argenti vim omnem praedonis more aufert; ipsum Gorcanum eiusmet rhedae, cui ante insidebat, tum insidere velocissimeque, deiecto auriga, suo vero imposito, quadrigis Sicevum vehi iubet. Arcem eam Brano [c] Silesius pignoris nomine te-

[a] P: multam. [b] P: Threiciamque. [c] O: Braam.

[1] Kurzbach był wnukiem Marcina Zborowskiego, kasztelana krakowskiego przez matkę Annę, córkę tegoż Marcina, Górka zaś wnukiem siostry Marcina Zborowskiego przez matkę Barbarę z Kurozwęckich, która była córką Stanisława Kurozwęckiego, starosty wieluńskiego i krzepickiego (stąd Papr. 144. nazywa go Różycem Krzepickim, a Nies. V. 412. s. v. Krzepicki sądzi, że Andrzej Górka (ojciec Andrzeja, kasztelana międzyrzeckiego) miał dwie żony: Barbarę Kurozwęcką i Krzepicką, gdy tymczasem jestto jedna i ta sama osoba). Por. Boniecki VI. 253. [2] Syców, dzisiaj po niem. Polnisch Wartenberg, miasto pow. w regencyi wrocławskiej, na płn.-wsch. od Wrocławia, niedaleko granicy dzisiejszego W. Ks. Poznańskiego. Właścicielem Sycowa był podówczas baron Jerzy Braun. [3] Nie wiadomo, czy nie zachodzi tu pomyłka kopisty i czy nie ma być Zborovio. Nies. X. 130 wymienia Andrzeja Zborowskiego (Papr. 167. nazywa go Piotrem), syna Marcina, kasztelana krzywieńskiego. Być może jednak, że był to jakiś Andrzej Zdrowski, gdyż była rodzina tego nazwiska w Wielkopolsce.

nebat[a], in quam cum secunda noctis hora venissent et eadem nocte aliquot ante diluculum horis ulterius Hungariam versus magna velocitate percurrere satagebat hostis Gorcanumque Sicevo perscribere ad servos, Veluni[1] tum degentes herumque exspectantes maestos, coegit, ut tum ipsimet, tum subditi omnes Comitis a vindicanda sua iniuria et irruptione quavis in ditionem Corsbachi expedienda abstinerent. Hoc nefarium et inauditum Corsbachi scelus cunctos plane Poloniae indigenas perturbat, tanti senatoris contumelia permotos, cum Caesaris consilio factum id crederent, qui non aperto verum furtivo bello cum Polonis decertare studeret, quod sedatum speraret, aliquot praestantissimis viris e medio Poloniae vivis ad sese sublatis. Itaque Maiores Poloni impensissime intercepto Gorcano solliciti, perquirendi eius non per internuntios, sed irruptione facta, ferro igneque vastatis Caesaris provinciis statuunt bifariamque, velut ad commune restringendum incendium, armati Crobiae[2] et Pysdris[3] conveniunt, maiori paene probro suo Gorcani captivitatem, quam Caesaris nefariam in regem electionem ferentes. Eadem fama tertia die *[27. II.]* Cracoviam vespere pervenit, qua Stanislaus Comes Gorcanus gravissime accensus, arcem noctu ingreditur, senatum cogit, rem indignissimam apperit, consilium implorat, auxilia expetit, quae si negentur, se cum illis, quas praesto habuit, copiis iniquissimam iniuriam confestim vindicaturum minatur. Senatus aeque ac docuit gravitate facinoris percitus, opem quam maximam Stanislao permittit. sed experiri prius quemvis*(s)* quam[b] inire bellum censet; ad Caesarem illico litteras publico nomine mitti suadet, quibus patrati eius sceleris certior redderetur et num eius consilio illud accidisset percontaretur dignaque mulcta de scelesto foedifrago[c] praedone expeteretur; tantisper Stanislaus bello abstineret, quousque Caesaris responsum referretur. Is etsi maestissimus et vindictae percupidus senatui obtemperat. Missus eadem nocte ad Caesarem nuntius nulla mora Viennam pervolat.

Eadem porro die *[27. II.]*, priusquam de Medirecensi Castellano nuntius ille afferretur, ex senatus consulto restium (uti vocant) litterae unae binarum loco utriusque imperatoris[4] nomine promulgatae[5] et quoquo versus dimissae sunt, quibus ii muneris sui memores Regni pericula externa domesticaque exaggerarunt admonentes singulos regnicolas, ut pro amore in patriam debitoque suo ad arma capienda accelerarent et cum unae adhuc similes ederentur litterae, in locum denuntiatum armati concurrerent.

Postridie, qui fuit III. Kal. Mart. *[28. II.]*, Anna Infans Varsavia Cracoviam ingressa est, plane regio apparatu ipsa instructa regioque honore excepta; ad tria enim equitum armatorum milia ex urbe obviam facta summa

[a] O: trahebat. [b] P *ma* quisquam *zam.* quemvis quam. [c] P: fide frago.

[1] Wieluń w woj. sieradzkiem, nad granicą śląską. [2] Krobia, miasteczko w woj. poznańskiem, niedaleko granicy śląskiej. Należało do biskupa poznańskiego. [3] Pyzdry, miasteczko nad Wartą w woj. kaliskiem. [4] Stanisław Górka i Stanisław Cikowski. [5] Literae ad nobilitatem universam de imminentibus regno Poloniae periculis deque bello contra hostes parando. Cracoviae Febr. 27. Pawiński, Początki panowania Stefana Batorego. Źródła dziejowe, t. IV. Nr 4. Str. 10—12.

reverentia eandem exceperunt Cracoviamque deduxerunt; affuere et pedites frequentissimi, quibus alii a civibus expediti magnopere comitatum auxere. Ipsa insigni insidens curru et insignibus vecta equis, magno comitata illustrium matronarum coetu onustisque curribus plurimis aucta, ab iis proceribus deducta est: Cuiaviae [1] scilicet Chełmaeque [2] Episcopis, Cracoviae [3] Calissiaeque [4] Palatinis, Lublinensi [5], Biecensi [6], Zavichostensi [7], Zarnoviensi [8], Małogostensi [9], Vielunensi [10], Polanecensi [11], Inovlodensi [12], Covalensi [13], Raciązensi [14] Castellanis, Cancellario [15] item Procancellario [16] Thesaurarioque [17] Regni, Aulae Marschalco [18] et Stanislao Comite Gorcano. His stipata in summa arce divertit, illis pallatiis usa, quae Henricus Rex dudum habitarat, supra portam inferiori arci vicinam sitis.

Prid. Kal. Mart. *[29. II.]* Castellano Małogostensi Andreoviae designato [19] obque absentiam Culmensis Episcopi [20] Białobresio [21] Mogilae Abbati legatio Teutonica mandata est et instructio data ad hunc modum edita: »Intelleximus ex litteris Sacrae Caesareae Maiestatis vestrae eam non satis recte et exacte edoctam esse de iis, quae nuper comitiis apud Varsaviam habitis acta sunt, quam ob rem de iis Sacram Caesaream Maiestatem vestram, nihil addendo vel minuendo, ita uti acta sunt, certiorem facimus. Non ignorat Sacra Maiestas vestra, in quanta perturbatione nos totumque Regnum subito et inopinato Serenissimi Regis Galliarum Henrici a nobis discessu versatum sit, unde illud in animis hominum penitus insiderat, quam sit res plena periculi externo homini gubernacula Regni committere, personabant in auribus hominum verba divina: »Eliges regem de fratribus tuis, de medio tui, ex sanguine tuo«, permolestum visum est hominibus cum rege per interpretes colloqui. Itaque iam tum statim animos in aliquem ex suis inclinarunt, verum cum ea res compluribus difficilis videretur, eam tentare non sunt ausi metu dissensionis, attamen, si qua ratione id exitium habiturum videretur, apud omnes in dubitatu fuit: regem aliquem ex civibus potius, quam externum optandum esse, qui linguae, morum, legum atque libertatum nostrarum peritus esset. Tentarant id iam primum in electione Serenissimi Galliarum Regis Henrici, sed eis non successerat, [a]tentarant iterum apud Stężyciam, sed ne tunc quidem successit, proximis vero ad Varsaviam comitiis singulari Dei benignitate adeo hoc illis successerat[a], ut cum de eo ad senatum magna contentione retulissent complúresque in senatu essent, qui existimarent fieri non posse, ut equestris multitudo de eo consentiret,

---

[a—a] *W* O *opuszczono przez pomyłkę kopisty zdanie od* tentarant *do* successerat.

[1] Stanisław Karnkowski. [2] Wojciech Staroźrebski. [3] Piotr Zborowski. [4] Kacper Zebrzydowski. [5] Andrzej Firlej. [6] Stanisław Szafraniec. [7] Mikołaj Ligęza. [8] Jan Sienieński. [9] Krzysztof Lanckoroński. [10] Jan Krzysztoporski. [11] Żygmunt Czyżowski. [12] Szymon Szubski. [13] Stanisław Sierakowski. [14] Stanisław Kryski. [15] Walenty Dembiński. [16] Piotr Dunin Wolski. [17] Hieronim Bużeński. [18] Andrzej Zborowski. [19] Zob. powyżej str. 546 i Vol. leg. II. 145. [20] Piotr Kostka. [21] Marcin Białobrzeski.

facile hoc ab eis concessum est, non verbo solum sed etiam scripto consensu eorum omnium requisito. Ecce autem hora una elapsa non est, cum in duos consenserunt, ex quibus ultro nulla lege cogente senatui permiserunt, ut arbitratu suo, utrum mallent, regem renuntiarent. Interea dum de eo consultatur, Archiepiscopus nullo iure usurpata sibi potestate, insciis, inopinatibus atque invitis omnibus, extra locum, publico omnium decreto ad eam rem constitutum, Sacram Caesaream Maiestatem vestram regem appellavit, cui statim ii, qui ex ordine equestri sibi *(s)* obfuerunt *(s)* idque audiverunt palam adversati sunt et reclamarunt. Id posteaquam ad consessum ordinis equestris perlatum est, vehementer omnium animos commovit, quod Archiepiscopus unus homo in Republica libera, adeo praepropere, clam, non in loco suo, illis invitis et insciis ad invertendam[a] libertatem communem, contra omne ius et nefas *(!)*, usurpata sibi potestate, Sacram Caesaream Maiestatem vestram renuntiaverit, in quo sibi non solum iniuriam factam, sed etiam vim libertati publicae illatam esse conquesti sunt; animadverterunt enim, si tam perniciosum exemplum ad posteros transmitteretur, de libertate communi omnium actum iri. Itaque ad vindicandam libertatem in veteri suo instituto persistentes, quemadmodum priore electione, ita et hac Serenissimam Infantem Annam ex sanguine Serenissimorum Regum suorum progenitam, veram civem et indigenam, Poloniae Reginam renuntiarunt eique maritum ac Poloniae Regem Illustrissimum Transylvaniae Principem assignarunt; in quo ne quid temere egisse viderentur, de toto hoc suo facto ad omnes eos, qui comitiis non interfuerant domique remanserunt, retulerunt, quod ipsum ii quoque, qui Maiestatis vestrae partes secuti fuerant, fecerunt. Statim quoque Archiepiscopus ab illis admonitus est, ut ne legati ad Sacram Caesaream Maiestatem vestram in hac sententiarum varietate mitterentur, priusquam ea res in communi omnium conventu componeretur, magna etiam contentione a legatis Sacrae Caesareae Maiestatis vestrae postulatum est, ne eam rem ad Sacram Maiestatem vestram deferrent. Neque conventu, qui ad cognoscendum et componendum de eo constitutus erat, exspectato, neque postulationis habita ulla ratione, legati ad Sacram Caesaream Maiestatem vestram privata auctoritate missi sunt. Hic iam Sacra Caesarea Maiestas vestra imprimis expendat, minimam partem civium Reipublicae nostrae fuisse, qui a nobis ad Varsaviam dissentirent, cuius diversitatis causa ut nos et universa Respublica pereat, neque charitati fraternae, neque iustitiae divinae consonum est. Nostrum certe fuit officium conventu facto providere, ut ne ab uno homine vel valde paucis libertati communi vis fieret; relatum est ea de re ad omnes provincias, ii, qui pro libertate restiterunt, tam in singulis omnium provinciarum conciliis, quam in communi omnium conventu se recte atque ordine fecisse omnibus probarunt. Ex altera parte neque Archiepiscopus, neque quisquam ex iis, qui eum secuti fuerunt, in conventu illo communi affuit, qui, si affuis-

---

[a] O: invertendam.

sent, certum habemus, eos tuendae et conservandae communis libertatis causa nobiscum consensuros fuisse. A nobis autem res acta sic est: Andreoviam frequentissimi convenimus, decreta in singulis provinciarum comitiis facta in unum contulimus, litteras a senatoribus Regni, qui cum ipsi suis quisque de causis adesse non potuissent, sententias suas perscripserunt laudantes factum eorum, qui pro libertate Varsaviae restiterunt, recitari iussimus, unde comperimus factum eorum, qui Serenissimam Infantem Annam ad declarandam gratitudinem Serenissimis Regibus nostris, qui apud nos longo tempore feliciter regnarunt, Reginam, Illustrissimum vero Transylvaniae Principem Regem renuntiarunt, laudari et approbari, eo, quod ab Archiepiscopo et a nonnullis aliis actum est, reiecto nullaque facti sui agnita auctoritate, cum id legibus et libertati omnium adversetur. Nos igitur cum intelligeremus iis temporibus a Deo ter Optimo Maximo reges non, ut olim, palam et aperte demonstrari, sed per inspirationem animis hominum in aliquem inclinandis indicari, vocem populi una mente consentientis Dei vocem esse iudicavimus, praesertim vero, cum illud nobis ex legibus et iure libertatis nostrae certissimum sit: ius creandi regis neque in renunciatione archiepiscopi, neque in publicatione marschalci ab uno quopiam profecta, sed in omnium consensu, in quo tamquam in fundamento et renunciatio et publicatio resistat[a], positum esse. Huc accedit et illud, quod non recte, neque ordine. neque in loco, qui ad id publico decreto constitutus, voce publica designatus, descriptus, fossa circumdatus, securitate publica munitus erat ac ne tempore quidem suo ea renunciatio per Archiepiscopum facta sit. Ex his et aliis maximis et iustissimis causis totum illud factum, tamquam libertati nostrae adversum, suscipere et admittere noluimus, Serenissimae vero Infantis et Illustrissimi Transylvaniae Principis renunciationem omnemque, qui in eo adhibitus est, ordinem rectum atque legitimum esse declaravimus et approbavimus. Haec est vera et simplex atque sincera totius istius rei narratio, ex qua et ex eorum, quae a nobis acta sunt, ordine atque progressu nostro Sacra Caesarea Maiestas vestra nihil aliud iudicare potest, quam omnia summo iudicio atque consilio acta esse, non quo Sacram Caesaream Maiestatem vestram aliqua iniuria (a qua longissime absumus) afficere voluerimus aut cogitaverimus, sed ut necessario legem, libertatem officiumque nostrum tueremur et defenderemus pacemque et concordiam in Republica nostra conservaremus. Qua re vehementer etiam atque etiam a Sacra Caesarea Maiestate vestra petimus, ut factum hoc nostrum in optimam partem accipiat nosque atque Regnum Poloniae, quod cum inclyta Sacrae Maiestatis vestrae domo et cum omnibus illius regnis atque provinciis iura foederum sancte semper coluit ac deinceps etiam colere vult, gratia atque benevolentia sua pristina prosequatur iureque legibus ac libertate nostra nos frui ac vivere permittat, cum nos et Regnum hoc nostrum contra omnes barbaros sit veluti murus ac propugnaculum uni-

---

[a] O: consistat.

versae Christianitatis. Principibus eam mentem Deus Optimus Maximus inspiret, ut inter se concordes et consentientes contra barbaros omnem vim atque potentiam suam convertant: certe neque nos cuiquam in eo concederemus neque quidquam, quod ad officium optimorum ac fortissimorum Christianique nominis amantissimorum equitum pertinet, praetermitteremus. Equidem de Sacrae Caesareae Maiestatis vestrae sapientia, iustitia et in statuenda pace, legibus atque libertatibus totius Christianitatis studio atque officio ita iam pridem persuasi sumus, ut eam nihil unquam, quod ab eo discrepet, tentaturam existimemus«.

Kal. Mart. consessu facto nec de adventu Stephani quavis re certa cognita, ambigere plerique coeperunt: an is vel posset, vel vellet ad praefinitam iamque imminentem diem coronationis sese Cracoviae sistere, plerique tergiversantem hunc, plerique obsessum itineribus impeditumque praedicabant. Idcirco disputatio in consultationem abiit: an hoc pro praefixa die reditum renuente, Infans regio diademate sola insigniri deberet, an vero adventus etiam tardissimus Regis praestolandus esset; sed dissidentibus hac in parte sententiis res ea suspensa fuit omnino, plerisque persuadentibus intra biduum Regem venturum vel legationem, abunde rerum suarum statum declaraturam, praemissurum esse.

Eadem die *[1. III.]* Mathias Zalinius Gedanii Castellanus Cracoviam advenit. Postridie *[2. III.]* quicquam actum est, praeterquam quod Ioannes Siracovius Łenciciae Palatinus in urbem frequentiam senatorum aucturus venit.

V. Non. Mart. *[3. III.]* de Castellano Medirecensi[1] allatus certus rumor: Corsbachum hunc non contumeliae alicuius vindicandae causa[a], verum praedae, quam ad triginta aureorum nummum milium summam aestimabat, ex Polonia abduxisse, quo si se redemisset, fideiussionem ab eodem de pace secum atque cum suis subditis ineunda postulasse; cum eundem per Brogam[b] Silesiae civitatem exiguo comitatu, quo constituisset, duceret, Brogensem[c] Principem[2], eorum factum certiorem, confestim civitate portis clausa Castellanum captivitate liberatum in arcem suam perduxisse inque summo habitum honore ibidem liberum solutumque habere.

In senatu Cancellarius Regni[3] sex consultandi capita proposuit, nempe: ut concordiae publicae atque conventus omnium Regni senatorum in comitia illa cogendi Lithuanorumque et Prussorum itidem alliciendorum ratio iniretur; id decideretur, num absentia Regis coronationem Reginae inhibere possit, vel inhibitio illa an esset cum salute Reipublicae coniuncta; conveniendi cum Regina tum de matrimonio, tum de resignatione praestanda modus statueretur; sique Rex electus adventum differet longiusque protraheret, ulterior processus decideretur; legati ad Caesarem designati in senatum

[a] *W rękopisach niema* causa. [b] O: Bregam. [c] O: Brigensem.

[1] Andrzej Górka, zob. powyżej str. 572. [2] Jerzy II. ks. na Brzegu i Wolawie. [3] Walenty Dębiński.

vocati sine mora absolverentur; inopiae Reginae Regisque venturi, qua ne victum quidem pro dignitate sustentare liceret, sublevandae ratio institueretur.

His propositis Cuiaviae Episcopus[1] ad hunc modum suffragatus est: imprimis concordiam mutuam, si unquam antea utilem Regno, ita turbulentissimo illo tempore pernecessariam esse, senatum quippe quadrifariam distractum publico nomine quaterna edere consilia: unum videlicet Cracoviense, alterum Lovicense, tertium Gerainense[2] in Lithuania, quartum Prussico conventu; inter haec violenta consilia summopere se abominatum, quales confoederationes censendae essent, quibus etiam Andreoviensi decreto moderatio adhiberetur. Tria porro gravissima vulnera Reipublicae inflicta: duos reges, quaternum senatum, distractionem provinciarum, Russorum[a] nimirum Turcicum vexillum electo Austrio rege poscentium et Lithuanorum contrarium sentientium. Primum vulnus eo sanatum remedio: tanto hominum coetu, unanimi consensu liberae electioni innitente alteriusque partis approbatione, qua eorundem iudicio processum suum permissuram se obtulisset. Altero ista pharmaca adhibita: tot legationes ad adversarios missas; seque etiam eo negotio functum, dum ad Archiepiscopum veniens, aut ad Andreoviensem conventum convocatis suis asseclis ineundum, aut cum iisdem praesentem coronationem praecedendam sollicitasset; huius mali medendi nullam iam restare rationem, si enim denuo acciendi sint, nullo id operae pretio futurum, Archiepiscopum quippe, veluti ipsum adversariorum principem, id recusaturum nostraque monita parvi aestimaturum. Pari ratione tertio vulneri curando remedia similia deesse. Proinde eiusmodi ineundum medium, quale maiores nostri quondam pari periculo instituissent: Ludovico nempe Hungaro Rege defuncto, insignes in Maiore Polonia tumultus excitatos, duas regias filias Mariam et Hedvigim Regno designatas relictas, sollemni Polonorum et imprimis Sandivogii Subinii[b][3] Calissiae Palatini legatione vocatas, Hedvigim tandem diademate cinctam, gubernationem huic ad certum temporis interstitium commissam: ea ratione omnes tumultus sedatos periculaque sublata, etiamsi isthaec cum Vilhelmo Austrio Principe sponsalia iniisset; posteriori multo tempore Augustum decennalem puerum corona insignitum, multo ante Ludovicum, Casimirum e tenebris caenobii evocatum creatumque regem. Adeo maiores nostros cuiuscunque aetatis, sexus atque conditionis reges habuisse, dummodo gente sua prognati essent, libertatis suae tuendae gratia, quam nemo externus aeque servare possit. Idem nos periculum manere atque extorquere, ut similes consiliorum rationes capessemus. Coronandam idcirco Reginam; venturum dehinc Regem electum, pari honore colendum, recusante hoc adventum, pro Pentecostes feriis comitia indicenda, quibus vel ipse coronetur, vel alius publico consensu Reginae copuletur; civitates quoque coronatae Regi-

---

[a] P *niema* Russorum. [b] P: Sendivogii Subennii.

[1] Stanisław Karnkowski. [2] Gieranony, miasteczko w woj. wileńskiem, w pow. oszmiańskim. W czasie bezkrólewia odbywały się tu zjazdy panów litewskich. [3] Sędziwoj z Szubina.

nae alacrius iuramentum praestituras, adversarios citius gratiae captandae causa eidem adhaesuros. Consilium electae Infantis in Reginam sapientissimum videri, quandoquidem ea sanguine Polono orta Caesarique pro summo obice opposita et Hungarus adiunctus Polonorum regum sanguine maxime decoratus esset. Porro sollemniter se protestari nullatenus rationibus illis Ernesto viam se adipiscendi Regni patefacere, quem atque alium ex Austria sumptum nequaquam vellet regem. Admirandam autem piissimae virginis illius constantiam perpendendam: nam primum omnium Augusto mortuo Rege, Cyro eam facultatem sibi commissam declarante Ernesti nomine secum sponsalia inire satagente eadem recusasse; Varsaviae pridem adversariis eandem creare cupientibus Ernestumque addere conantibus, oratoribus etiam earum rerum informationem sibi datam demonstrantibus, ullo pacto assentiri voluisse. Quousque igitur hanc ludificandam? Timendum omnino de sumendo eius causa supplicio Summum Deum, cuius nutu illa ad tantum fastigium iam evecta esset. Henrico regnante se quidem connubio Annae cum eo Rege contrahendo restitisse, summo eiusdem atque Reipublicae commodo; illos, qui ineundo matrimonio institissent pessime consuluisse, quandoquidem eandem ductam sine dubio deserturus fuisset. Denique Andreoviensem legem[1], non veniente ad praescriptam diem Rege, Reginae coronationem haud vetare, quamobrem etiam si regimen suae potestati dandum recusetur, diadema quidem inponendum, ut saltem uncta Domini exsistat; tum demum orandam eam, ut de facultutibus suis disponendis clementer cum Republica transigeret.

Chełmensis postea Praesul[2] a suffragio abstinuit, asserens se de illo negotio omnino quicquam deliberasse.

Tum Cracoviae Palatinus[3] Solonis primum Athenarum legislatoris celebratissimi legem commemoravit[a], qua is caverat, ut in iudiciis quaelibet res suo proprio vocabulo, mulctae vinculo adhibito, apellaretur, pari siquidem ratione in quavis Republica procedendum asserens. Varsaviensibus comitiis consensus eius concordiae ineundae, studium atque remediorum cupiditatem recensuit, affirmans: concordiam natura bonam quidem esse, sed corrumpi quandoquidem per accidens, neque enim quamlibet ad bonum finem dirigi, Zbignei Olesnicii Episcopi et Ioannis Tarnovii Palatini Cracoviae exemplo, qui Vladislao Iagellone regnante, Vitoudo Regnum Lithuaniae ambienti soli adversarentur, etiamsi illud a Caesare Sigismundo sibi offerretur, innumeraque[b] pericula contrahenda praedicarentur, quem duorum tantum consensum postea cuncti probassent.

Haec praefato Palatino et suffragium auspicante, Starechovius[4] Suc-

---

[a] O *ma* longe commemoravit sententiam *sam.* legem commemoravit. [b] O: immuneraque inde.

[1] Confirmatio electionis Stephani in Regem Poloniae, w Andrzejowie 1 lutego 1576. Vol. leg. II. 142–146. [2] Wojciech Starożrebski. [3] Piotr Zborowski. [4] Wojciech.

camerarius Leopoliensis, e Transylvania ab electo Rege orator remissus[a], calcaribus nondum[b] amotis, venit[c], magna cunctis laetitia gestientibus, inchoata consilia per hos dissolvenda credentibus. Is facto silentio cum collega Radeovio[1] se missum dixit, asserens: Stephanum Regem suo functum officio cunctas conditiones oblatas suscepisse ac iureiurando obfirmasse; studia atque benevolentiam suam quam maximae singulis commendare Iter Alba Iulia[2] post hebdomadis decursum aggressurum, quod multo ante initurum fuisse, nisi insidiae Teutonum et difficultas atque molestia itineris eum aliquantum detinuissent. Exhibuit postea Cancellario[3] quaterna pactorum diplomata authentice sigillo Stephani Transylvano munita manuque Regis et Martini Bersevicii Procancellarii Transylvaniae subscripta, Megesso[4] VI. Id. Febr. *[8. II.]* edita, quorum primo eadem die in summo templo magna sollemnitate praestitum iuramentum[5] simile illi, quod dudum Henricus Parisiis praestiterat, continebatur, altero conditiones a Rege Regno oblatae itidem iureiurando comprobatae[6], tertio articuli ab Henrico Rege suscepti ordine recensiti et iuramenti sacramento firmati[7], quarto confirmatio omnium iurium atque libertatum Regni et Lithuaniae generalis comprehensa[8], et his nomina oratorum omnium ordine descripta Hungarorumque procerum praesentium isthaec addita, videlicet: Christopheri Bathorei Bioriensis[9] Comitis. fratris germani Regii, Christopheri Hagimassi[10] Zolnocensis[11] Comitis, Stephani Bathorei nepotis Regii, Samuelis Zborovii Aulae familiaris, Valentini Theoregi[12] Huniadensis Comitis, Georgii Bamphii Dobocensis[13] Comitis, Lozoncii[14] Praefecti, Ladislai Giulafi[15], Alexandri Cendii[16], Ladislai Chiaci[17], Stephani Tompae[18] Carnassebessi[19] Lusagiique *(s)*[20] Bani, Volffangi Bamphii Dobocensis Comitis, Balthasaris Iachi[21], Francisci Cendii Kicelensis[22] Comitis, Stephani Apatae[23] Fogarassi[24] Praefecti, Volfangi Berlenii *(s)*[25], Blasi Camoti[26] et Thomae Torni[27] Aulae familiarium, Nicolai Viselni[28], Emerici Suloci[29] Prothonotariorum Regiorum, Gabrielis Vitesi Comitis Tordensis[30], Gabrielis Peocri[31], Nicolai Valcay[32], Gabrielis Chiaci[33], Georgii Vassi[34] et

---

[a] O *niema* remissus. [b] O: non. [c] O: intervenit.

[1] Jan Radziejowski, jeden z posłów wyprawionych do Siedmiogrodu zob. powyżej str. 479. [2] Gyula Féhérvar. [3] Walenty Dębiński. [4] Medgyes. [5] Literae de praestito iuramento. Vol. leg. II. 148—9. [6] Literae pactorum et conventorum. Vol. leg. II. 149—50. [7] Literae confirmationis articulorum Henrico Regi antea oblatorum. Vol. leg. II. 150—3. [8] Literae confirmationis generalis. Vol. leg. II. 153—4. [9] Bihar (w spisie tym są nazwiska osób i nazwy miejscowości przekręcone często do niepoznania. W Vol. leg. II. 149. są mniej błędne, ale dalekie od poprawności. Dlatego podano w notach ich brzmienie oryginalne na podstawie Nagy Iván, Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal (Węgierskie rodzinne herby i tablice genealogiczne). Pest 1857—1868. Tom I—XII i tom uzupełniający. [10] Hagymássy Kristóf. [11] Szolnok-Doboka. [12] Török Balint. [13] Bánffy György z Doboká. [14] Losoncz. [15] Gyulaffy László. [16] Kendi Sándor. [17] Csáky László. [18] Tompa István. [19] Karánsebes. [20] Lugos. [21] Jakchy Boldizsár. [22] Kendi Ferencz z Kisküküllö. [23] Apaffy István. [24] Fogaras. [25] Bethlen Farkas. [26] Kamuthy Balás. [27] Torma Thomas. [28] Wesselényi Miklós. [29] Sulyok Imre. [30] Vitéz Gábor, nadżupan komitatu Torda. [31] Pekry Gábor. [32] Valkay Miklós. [33] Csáky Gábor. [34] Vass György.

Ioannis Chefey[1] Comitum Colossiensium[2], Michaelis Commis*(s)*[3] salinarum Siculicalium[4] Comitis, Francisci et Emerici Lazari Iudicum Regiorum sedis Siculicalis Marossae, Volfangi Cornis et Michaelis Petri*(s)*[5] sedis Siculicalis Udvarseli*(s)*[6] Iudicum Regiorum, Augustini Heidvigi[7] Regii Iudicis Cibenensis[8] aliorumque quam plurimorum. His publice perlectis litteris Starechovius subiecit: additum sibi a Rege legatum Emericum Sulocum cum certis mandatis missum; quem sine mora accersi placuit missique continuo, qui publico nomine eum accirent neque moleste illam flagitationem subitam ferre hunc persuaderent, cum eiusmodi praeproperum adventum ipsa Reipublicae necessitas exquireret.

Priusquam vero is veniret, in Medirecensis Castellani[9] negotio ad Brogensem Principem Georgium designati sunt instructione litterisque fidei datis legati: a senatu Cisovius[10] Połanecensis Castellanus, a nobilitate Nicolaus Orzelius[11]. Ubi nisi Gorcanum offenderent, Vratislaviensem Episcopum[12] veluti totius Silesiae Praefectum adire iussi sunt, ad utrumque porro petitum, ut memores pactorum senatorem eum nefarie interceptum confestim incolumem dimitterent, ipsi vero Brogae Principi agerent gratias pro ea iuris hospitum ratione habita tantoque pacis communis respectu, quo tum Gorcanum, tum Rempublicam Polonam prosecutus esset.

Intervenit deinde Emericus[13] cum Radeovio oratore summoque honore exceptus et loco primario honoratus pro temporis augustia succincte peroravit: primum studia Regis electi singulis commendavit, electionem Infantis in Reginam sedulo collaudavit ob respectum familiae Iagelloniae in non defraudanda[a] hereditate Regni habitum[b], pro sua itidem renunciatione Deo ordinibusque egit gratias, comprobationem singularum conditionum et formam iuramenti praetulit[c], cunctis Regio nomine felicia gratulans[d], pro iis sese devovens, Transylvaniam fratri commendasse affirmans; Turcae litteras studiorum plenas ad se missas et cuncta de Transylvania constituta approbantes, eiusdem hostis ad Caesarem alias scriptas, eidem de non turbanda Polonia interdicentes, similes ad Budensem et Temesvarensem Hungariae Bassas mandantes, ut Stephano Regi, si indigeat, auxilio firmissimo pro Polonia Transylvaniaque fierent; deprecari Regem Polonos ad mutuam ineundam fovendamque concordiam; pecuniae nonnihil per se misisse necessitatum Regno incumbentium absolvendarum causa, ipsum venturum vitam Regni causa devoturum; litteras fidei se tum non ostendere, quod famuli eadem die aliquantum deflexissent ab itinere, nec secum in urbem ingressi easdem afferent, sed easdem se propediem allaturum: habere se quoque plena con-

---

[a] O: defraudata. [b] P: habitura. [c] O: retulit. [d] O: gratulatus.

[1] Cseffey János. [2] Kolozsvar (Klausenburg). [3] Kornis Miklós. [4] Siculi = Szeklerzy. [5] Petky Mihály. [6] Udvarhely. [7] Hidvéghy Agoston. [8] Nagy Szeben (Hermannstadt). [9] Andrzej Górka, zob. powyżej str. 578. [10] Zygmunt Czyżowski. [11] Starszy brat autora. [12] Marcin Gerstman. [13] Sulyok.

trahendorum cum Infante Regis nomine sponsalium mandata, si id e re publica ordines tum statuissent; denique petiit, ut Regi obviam redire permitteretur.

Ad haec Cuiaviae Episcopus[1] nomine omnium respondit: maximopere sese legatione ea oblectari, qua animi cunctorum dubii plane revixissent; constantiam suam esse eam, ut fidem datam creato Regi nunquam sint deserturi; adversariorum conciliandorum se maximam dare operam; quam vero in oratione Regni haeredidatem commemorasset, eam nullam in Polonia cuique patere, nullo enim onere obligatos, verum libero consensu Transylvaniae Principem cum Infante in Regem creatum.

Absoluto legato Palatinus Cracoviensis coeptum suffragium[2] continuavit in hunc modum: Concordiae, quae sit Reipublicae salutaris, uti Varsaviae, ita nunc se esse cupidissimos ipsumque Andreoviensem conventum idem testari, qui eo potissimum consilio iniretur, ut adversariorum mentes corrigi invicemque copulari possent. Eodem conventu confoederationum provincialium rigor moderatus missique ad adversarios leniendi gratia legati essent; factum ibidem sollemne ac frequentissimum foedus, quod Archiepiscopus tyrannicam factionem appellans, convocationem indixisset. In tanta autem rerum animorumque distractione remedium se non detractare, verum eiusmodi, quod neque foederi neque legi adversaretur: adversarios monitis suis non contentos sinendos esse, nec ultro ad quidvis turbulentum concitandos; iustissimae se causae niti, nec eos formidare, ratione non temeritate hos aggrediendos, legibus videlicet foedereque mutuo adoriendos. Paucitate nostra non despondendos animos, nec enim se solos esse senatores, qui tum Cracoviam convenissent: Cracoviae[3] Praemysliaeque[4] Episcopos, Sandomiriae[5], Russiae[6], Bełzique[7] Palatinos et Voinicensem Castellanum[8], qui magnam hominum frequentiam secum traherent, excipiendo Regi sese accingere, ceteros suspensos rei certum statum, adventum nempe Regium exspectare. A Lithuanis Prussisque nondum reversos legatos, unde ambigua esse omnia, non dubiam tamen spem concipi illos persuasionibus daturos locum, quandoquidem utraeque illae provinciae publica tum celebrarent comitia. Tardiusculi adventus Regii causam esse seram Philipovii Andreovia missionem[9], qui vixdum in Transylvaniam pervenisset. Proscindere se nonnullos Infantis assentatores obscuris locis omnem dissensionis culpam sibi imputantes, quod per practicam technasque res extraheretur, quo affectui suo temeritatique abunde satisfieret. Sed non tot hominum consensum alterutri ei rei imputari posse: Varsaviam nos eligendi regis futuri sui capitis gratia convenisse, tum concordia consistere nequeunte, absque creato illo capite neminem discedere inde voluisse, medio demum adversariis proposito istisque hoc abomi-

---

[1] Stanisław Karnkowski. [2] Piotr Zborowski, zob. powyżej str. 580. [3] Franciszek Krasiński. [4] Łukasz Kościelecki. [5] Jan Kostka. [6] Hieronim Sieniawski. [7] Andrzej Tęczyński. [8] Jan Tęczyński. [9] Zob. powyżej str. 519.

nantibus et sibique caput eligentibus, se quoque aliud creasse, cuius reliquis indigenis commendandi gratia Infantem adiunxisse; eius duas sorores fratrem Regem defunctum clarissimis coniugibus colocasse, tertiam hanc morte fratris Reipublicae curae relictam orbamque, ab ista tutrice illustri matrimonio cumulatam regique suo coronato (qui iam iusiurandum praestitisset) destinasse. Si sola ista diademate ornanda sit, decretum electionis Varsaviense considerandum, nempe Infantem Bathoreo electo Regi tamquam capiti adiunctam fuisse, neque alterutri coronam imponendam, quousque singulis conditionibus abunde satisfiat; eandem legem Andreoviensem conventum approbasse, eiusdem Bathorei Regis dignitatis tuendae curam cunctos suscepisse, Infantem cum marito coronationis tempus praestolari iussisse: igitur se muliebri imperio non pariturum, quo obtinendo solum diadema deesse. Exempla, quae citentur, duplicia quidem videri: altera ad salutem, altera ad perniciem vergentia itaque haec non alleganda; sumpsisse maiores nostros Ludovici Regis filiam per contractum in reginam, sed paulum abfuisse, quin illa ratione e domo Austria rex eis obtigisset. Infanti Annae cunctas regias dotes se tribuere, regimen haudquaquam agnoscere; hac forte coronata id periculi a Caesare imminentis impendere, scilicet corona insignitae reginae coacto exercitu Ernestum adiuncturum. Hunc eique resistenti cuipiam id sane ceteros dicturos, ut pacis potius quam belli amplecteretur consilia, Infanti quoque adversanti reliquos eandem dissensionis ferre causam asserturos. Inde disputationes vanas dumtaxat orituras, illam quidem, quae sese fidei nostrae commisisset, deludere nefarium videri, sed maxime sceleratissimum se ipsum defraudare. Electum Regem esse iam in itinere propeque diem affuturum, praestolandum igitur a Regina paulisper; nuntios ad haec e cunctis Regni provinciis missos non unius dumtaxat coronandae sed utriusque gratia, Regem vero propter summas necessitates vel etiam ignorantiam diem assignatam retardantem nequaquam deliquisse, simili namque ratione Henricum, dum in Decembri coronandus esset, in Februari demum coronatum; non verendum certe, ne quispiam nos iuridica arte[a] contumaciae poena mulctet, liberam esse in ulterius tempus eius negotii prorogationem quandoquidem accidentia certa, uti imbres impeditaque itinera contigissent. Praeterea Reginae coronationem, uti Regis quoque absque iuramento certarum conditionum fieri nequire, has vero, quas nam esse se quidem honorem ei tamquam virgini, Dominae Reginae, sponsae Regiae debitum exhibere. Iam enim aliquot Polonorum reginas pares novisse munerisque sui debitum non ignorare istisque temporibus Republica censente non portas tantum, sed et in intima conclavia sibi aperuisse et concessisse, quae in habitando Regem maritum, caput corpusque suum exspectare. De matrimonio quidquam ambigi, immo latam legem tenacissime exequendam, resignationem eius, quae coronationis die fieri deberet, non nisi volente et praesente marito praestari posse, pari ra-

---

[a] P *niema* arte. [b] O *niema* Regiae.

tione hanc qua sorores aliae sponsalia inituram, coronationem cetera consummaturam. Ad Caesarem extemplo expediendos legatos esse. Infantem victualibus carentem ab iis providendam, qui debitos proventus persolvere detractassent; ei rei succurrendum quidem esse, si obsecundatum foret.

Calissiae posthaec Palatinus[1] censuit, uti Infans mediatricis functa munere Loviciam legatos mitteret adversariosque ad concordiam ineundam invitaret; idem ab ordinibus praestaretur, nempe coronationis et sponsalium dies adversariis significaretur; Infanti etiam primo electionis initio regium solium non se invidisse et nunc idem gratulari, si solius coronationis firmo fundamento niteretur; paucitatem nostram nequaquam tantam caerimoniam digno honore prosecuturam; sponsalia non se probare nisi invicem coronatio iuncta foret.

Lenciciae Palatinus[2] persuasit: primum nullam se dissidii causam Varsaviae praebuisse, immo cum reliquis uno ore regem creare voluisse; adversarios paratum et praemeditatum regem Varsaviam advexisse; Varsaviensem concordiam Andreoviam secutam et ingenti hominum tam praesentium, quam absentium, qui per palatinatus armati concurrerant, consensu comprobasse, unde plurimos homines illis desertis in partes nostras transiisse; eorum omnium Cracoviae effectum exspectari, quo conventu si concordia concepta (quod absit) dissolvatur, cuntos conatus priores in cassum abituros; Loviciam unanimi voluntate a nobis missos legatos, quod, si rebus infectis Infanteque privata neque confirmata relicta discessum foret, adversarios Caesarem coronaturos; Bathoreum tarde venturum, [a]Infantem non coronatam, nulla conatibus adversae partis impedimenta futura[a], igitur diadema ei imponendum, non eius quidem verum tranquillitatis publicae conservandae gratia.

In eandem sententiam Gedanensis Castellanus[3] ivit. Zavichostensis[4] duarum hebdomadum intervallo prorogari Reginae coronationem, Archiepiscopum vocandum, qui si non veniat, alii cerimoniam illam permittendam censuit. Zarnoviensis[5] crastina die coronandam suasit, quod pro indicta die Cracoviae comparuisset. Małogostensis[6] Połanecensisque[7] Cracoviae Palatino[8] astipulati, praesertim quod caerimoniae coronationi attinentes Reginae deessent, nimirum conditiones, iusiurandum, nuntiorum terrestrium ad coronandum consensus. Raciansensis[9] et Covalensis[10] suffragari noluerunt, quod nuntiorum tunc munere perfungerentur.

Cancellarius[11] Episcopo[12] assensus conditionem Infantis commemoravit, quam Henricus Rex in societatem thori sumere debuerat, nec tamen pollicitis iuramento confirmatis steterat, proinde ne illa spe frustretur sua coronandam censuit, quae una Polonorum omnium mediatrix esset, adven-

[a]—[a] O *niema zdania od* Infantem *do* futura.

[1] Kacper Zebrzydowski. [2] Jan Sierakowski. [3] Maciej Żaliński. [4] Mikołaj Ligęza. [5] Jan Sienieński. [6] Krzysztof Lanckoroński. [7] Zygmunt Czyżowski. [8] Piotr Zborowski. [9] Stanisław Kryski. [10] Stanisław Sierakowski. [11] Walenty Dębiński. [12] Stanisław Karnkowski, zob. powyżej str. 579.

tus vero regius incertus obsidioneque viarum impeditus diceretur; coronatione forte non peracta neque sponsalia ineunda. Thesaurarius[1] Cracoviae Palatino consensit.

Aulae Marschalcus[2] disseruit de concordia cum adversariis capessenda Romano procedendum more, nempe parcendum subiectis et debellandos superbos. Medirecensis Castellani[3] indignissimum casum ex adversariorum parte obtigisse; Caesarem ipsum, si quidpiam tentaturus esset, instinctu atque consilio istorum Catilinarum progressurum; blandiri istis iniquum videri, neque pravam rem probandam bonamve reprehendendam. Controversiam de Infante coronanda conceptam periculosam et maioris schismatis originem aestimari; assentari levissime Infanti foedissimum ac servile censeri, at Rempublicam, si cum suo emolumento coniunctum sensisset id negotium, sine dubio declaraturam fuisse, sed certi Regis adventus praesagam diem coronationi indixisse; hunc porro eius temporis inscium, scientem vero ante, velocissime isthic pariturum fuisse, Andreoviae quippe cunctanter negotia tractata multum legatum Regium[4] detinuisse; nunc omnia sacrosancte statuta ipsiusque adeo Infantis auctoritatem in dubium vocari; Henrici tempore non fuisse publicam, uti nunc, Regii matrimonii confirmationem; eandem iam in sollemni sede manere, insignia Regni adesse fidemque hominum rerum clarum ac minus ambiguum exitum praestolari, quidquam periculosi dubiive exspectandum? Regem pro foribus adesse, civitates, si hae dumtaxat considerandae sint, Henrico licet coronato Regi cunctanter iuramentum praestitisse. Bathoreum virum illustrem, praeclare de Christianitate meritum et in fluctibus Ungariae constantissimum patronum[a]; non Infantem solum modo considerasse[b], sed libertatem electionis maxime, quae electo illo confirmaretur, leges iam decretas manutenendas esse. Neque vero caerimoniarum sollemnitatem, sed animos hominum reges reginasque creare, proinde coronationem non turbandam; nuntios terrarum senatumque non omnem adesse; nihilque aliud illa disputatione iniecta praetendi, quam celeberrimum et clarissimum illum actum difficultatibus implicari et obscurari.

Perorandi facto fine, dum res ad dissensionem inclinaretur, Cuiaviae Episcopus[5] Calissiae Palatini[6] suffragio assensus est huncque utrinque omnes secuti ad trium hebdomadum intervallum differre coronationem statuerunt. Nuntii exauditis procerum suffragiis, secessione facta confestim prorogationem probaverunt, verum eiusdem modum, conditionem tempusque ad crastinam diem distulerunt perque Lublinensem Castellanum[7], creatum suum de more Marschalcum sive seniorem, senatum petierunt, uti postera die quantumvis Bacho dicata absolutis sacris convenirent ulterioraque consilia captarent.

---

[a] P *niema* patronum. [b] O *ma* condecorasse *zam.* considerasse.

[1] Hieronim Bużeński. [2] Andrzej Zborowski. [3] Andrzej Górka, zob. powyżej str. 582. [4] Hieronim Filipowski, zob. powyżej str. 514. [5] Stanisław Karnkowski. [6] Kacper Zebrzydowski. [7] Andrzej Firlej.

Postridie *[4. III.]* igitur nuntii consessu facto de hesterna propositione consultantes prorogationi ordine per palatinatus assensi sunt, in tempore decidendo discrepabant simulque, si praefixa die Rex non advenerit, de Infante coronanda; eam conditionem paucis amplectentibus reliqui aspernabantur simplici dilatione contenti. Ex Posnaniensi palatinatu Comes Gorcanus[1] connivere coronationi Infantis visus est regimine sublato. Paulo ante vero Lublinensis Castellanus sententiam suam scriptam apparuerat idem sentiens regimenque convocandorum dumtaxat procerum, necessitate Reipublicae ingruente, potestatem attribuens. E Cracoviensibus Cerscius[2] Iudex terrae Cracoviae absque praefinita die ad adventum Regium differri coronationem et nuntios universos senatumque isthic tempus illud exspectari suasit. Zelenius[3] Płocensis Iudex elegantibus verbis solius Infantis coronationem vituperavit iisque argumentis praecipue, quod neque resignationem facultatum, neque iuramentum de non ducendo praeter Bathoreum in connubium quopiam praestare ea, quae sui iuris non esset, quiret[a], processum illum constitutionibus recens editis omnino adversari praedicans. E Sandomeriensibus Chęcinensis Praefectus[4] conditionalem, Stęzycii Praefectus[5] cum Vansovicio simplicem propositionem volebant, Calissiensium Stephanus Grodenius, Laurentius Słupscius et Nicolaus Gloginius simplici itidem astipulati. Suentoslaus Orzelius haudquaquam collegis dissimilis, coronationem solius Infantis decreto electionis Regiae, praescripto Andreoviensi, consensui absentium collegarum tam senatorum quam nuntiorum, consuetudini iurique scripto contrariam declarans, Rixae quondam coronatae Reginae, imperii periculum diversumque Hedvigis commemorans, quae, etsi heres Regni diademateque cincta esset, gubernationi tamen abstineret; procerum convocationem absolutum regimen praedicans, cum diversissima necessitatum genera exsistant eademque sit convocandi senatus, quae comitiorum indicendorum facultas; igitur cum regimen Infantis stare nequeat, nullius momenti coronatio futura esset tutiorque et commodior multo eius sollemnitatis una simul quam duplex absolutio videretur; litterae fidei et contrahendi connubii plena potestas data ut tandem a legato monstraretur, pecunia allata Reipublicae traderetur eiusque dispensatio suae curae mandanda quoque tandem censeant haec eadem erogetur, Maioris Poloniae defensio impensissime a cunctis provideatur, cum isthaec non minus exteris adversariis, quam intraneis undequaque esset obiecta.

Missus posthaec a nuntiis ad senatum Grodenius petitum, ut aliquantum adventum nuntiorum praestolaretur, verum is subito postquam advenisset solutus, ad posteram diem cuncta consilia reiecit, de Chełmensi Episcopo[6] Procancellarioque[7] admonens nuntios, uti de medio sui eosdem admonerent ad ineundum senatum, cui adesse moniti a collegis recusassent. Igitur con-

---

[a] P *ma* non quaeret *zam.* quiret.

[1] Stanisław. [2] Feliks. [3] Grzegorz. [4] Stanisław Dębiński. [5] Bartosz Żeleński. [6] Wojciech Staroźrebski. [7] Piotr Dunin Wolski.

festim ad hos deputati: Ioannes Cmita Cracoviensis Terrae Notarius cum Laurentio Słupscio.

Siradiensium Conopnicius Pincerna Siradiae cum Bratosevio Maioribus Polonis assensus, prorogari coronationem ad tempus adventuro Regi possibile censuit, cum brevis intervalli designatio multum attraheret dispendii. Łenciciensium Lezenius Caliniusque Maiorum Polonorum similes, Castellano Inovlodensi[1] adversante idque docente, quod cum prorogandorum comitiorum facultatem haberent, coronationis negotium itidem differe possent, attamen non comitia, verum actum illum sollemnem protrahi cupiens. A Brestensibus Covalensis Castellanus[2] locutus: se a concivibus suis in comitia missum nequaquam novorum emergentium negotiorum statuendorum concessam potestatem habere, nuntium porro iis assentiri debere, qui plus alicunde emolumenti demonstrent; conditioni praedictae non se temere assentiri, sed si adversum quidpiam inde contingat protestari, non se in culpa futurum, se quoque quaerere, quis interim[a] convocandi senatus facultate uteretur, Regina si eo munere excluderetur; resignationem Infantis non se probare, cum ea non in ambiguis, verum hereditariis propriisque possessionibus de iure rata exsistat eoque pacto soror eius ad appetendam pro sua parte successionem resignatione confirmatam occasionem iustam haberet. Inovlodensium Ioannes Crotosius[3] simplici prorogationi assensus, cum coronata Infante neutiquam coronando Caesari occurreretur adversariique, qui per vim electionem suam elicere conati essent, sine dubio coronationem violentam exigere satagerent. Dobrinensium Cerscius[4], Ciumscius Proiudex, Suminius[b 5] Notarius Dobrini et Chełmicius[6] simplicem dilationem amplexi. Inter Płocenses nonnihil dissensum, Raciansensis namque Castellanus[7] coronationem Infantis approbabat, quae esset eiusdem coniugii cum Bathoreo inchoati initium, Płocensis vero Iudex[8], succincte repetito omni negotio, ostendit Varsaviae terminum Reipublicae indictum fuisse, ex quo Andreoviensis conventus tum consultandi adversus practicas inimicorum, tum conatibus eorundem resistendi gratia indictus emersisset, inde praefixa die iam adveniente[9], nec veniente Rege, quem dubitare absque prorogatione totam negotii materiam magno labore partam in cassum abituram, igitur ne conditionibus crebrioribus magis Respublica involvatur simplicem dilationem satiorem videri. Masoviensium Niscicius[10] conditionem poscebat, Cosobucio simplicem prorogationem volente aliisque variantibus. Ravenses conditioni uno discrepante[c] favebant. Podlachenses Ravenses secuti.

---

[a] P *ma* quivis niteri *zam.* quis interim. [b] O *ma błędnie* Summus *zam.* Suminius. [c] P: disceptante.

[1] Szymon Szubski. [2] Stanisław Sierakowski. [3] Syn wojewody inowlocławskiego Jana K. [4] Może Walenty, zob. Papr. 521. [5] Zygmunt. [6] Może Adryan, zob. Papr. 213. [7] Stanisław Kryski. [8] Grzegorz Zieliński. [9] 4 marca, zob. Vol. leg. II. 144. [10] Może Krzysztof, starosta ciechanowski i przasnyski. Zob. Papr. 621. W Confirmatio electionis Stephani in Regem Poloniae w Andrzejowie 1 lutego 1576. Vol. leg. II. 142 – 146. podpisany jest Piotr Niszczycki z bełskiego województwa.

Absolutis suffragiis Cmita Słupsciusque a Praesulibus reverterunt[1], quorum responsum id retulerunt: nosse hos debitum muneris sui et si quid Reipublicae salutare constitutum sint animadversaturi libenter subscripturos ac obsignaturos. Tum Castellanus Lublinensis[2], Marschalci vice functus, a Lublinensibus disseruit: duplicem distinctam coronationem infinita pericula attracturam; regimen illi, cui fidem obstrinxissemus, asservandum, id namque unicum nosmet cavisse, ut si muneris sui oblitus foret, Regno excluderetur. Eum porro[a] satis officio perfungi, veluti constantem sincerumque Regem, Infantem satis esse nos confirmare a conceptis[b] studiis nequaquam nos destituros. Coniugium urgendum, quo soli Ernesto viam praeclusam fore. Mortem regiam, interim forte fortuna accidentem, refringi nullo arbitrio posse, adventum vero eius certissimum esse, cui si breve assignetur interstitium, vel ea de causa id futurum, ut nec illo tempore quidpiam constituatur, vel ut secunda denuo prorogatio similis ineatur. Ad legatum Regium mittendos e medio aliquos, qui propositis Regni periculis certum adventus Regii tempus expiscarentur, posse enim fieri, ut citior is eveniat, quam tempus a nobis praefigatur. Convocationem non esse interim opportunam, cum belli duces, ea utentes facultate, praesto sint. Novum accidens non formidandum, quandoquidem nullatenus nos adversarii sint ad suas partes traducturi et hi, ni resipiscant, vim vero inferant, vi sint cohibendi. De pecunia acquirenda chirographum ab oratoribus Regis Varsaviae datum ostendit, quo centum viginti florenorum milium summa a se Biecensique Castellano[3] acquirenda, a Rege octo hebdomadum spatio persolvenda esset, se vero[c] Safraneciumque nulla ratione tantam pecuniam corradere quivisse, aliquantum[d] acquisivisse, sed confestim in stipendia militum errogasse; itidemque Palatinum Cracoviensem[4] fecisse asseruit. Suffragiis peractis Comes Gorcanus[5] cum Praefecto Chęcinensi[6] conditionalem prorogationem volente disputationem habuit diversisque argumentis ratiocinatus[e] scite eundem a proposito avertit.

III. Non. Mart. *[5. III.]* Lublinensis Castellanus, cuius muneris id intererat, hesternorum votorum conclusionem ad hunc modum peregit: prorogationem non comitiorum, verum coronationis dumtaxat utriusque personae promulgandam propter immaturum Regis adventum, qui cum tarda legati absolutione Andreoviensi[7], tum luculentis itineribus protraheretur; tempus competens et possibile indicendum; comitia continuanda, etenim interea iustitiae administrandae electionisque Regiae modum statuendum, qui conscriptus facilius postea a venturis collegis approbaretur; Caesarem adversariosque multum continuatis nec dissolutis comitiis commotos iri, cum isthic commune consilium, auxilium, expeditio ducesque belli adessent; hos etiam cuncta consultis

[a] O *niema* eum porro. [b] O *ma* coeptis *zam.* conceptis. [c] P *niema* se vero. [d] O *ma* ac *zam.* aliquantum. [e] O: rationatus.

[1] Zob. powyżej str. 587. [2] Andrzej Firlej. [3] Stanisław Szafraniec. [4] Piotr Zborowski. [5] Stanisław. [6] Stanisław Dębiński. [7] Zob. powyżej str. 586.

ceteris aggressuros; pecuniam debitam nuntiis, prolixum tempus exspectaturis, erogandam omnino esse.

Advenit post haec a senatu missus Aulae Marschalcus[1] cum Zarnoviensi Castellano[2] significans: legatum Regium litteras fidei plenaque contrahendi matrimonii mandata senatui ostendisse quodque non tanta auctoritate, quanta eiusmodi caerimoniae attineret, pollens venisset, id velocitatis gratia contigisse; senatum iam solutum, ad haec Zavichostensem[3] Zarnoviensemque Castellanos Varsaviensibus deputatis Safranecio Firleoque[4] adiunctos, qui a legato pecuniae allatae summam expiscarentur. Idem facturos nuntios (qui sine mora Pincernam Siradiensem[5] Caliniumque[6] ei negotio destinarunt), petere quoque senatum, ut Małogostensi Castellano Mogilaeque Abbati[7] ex eadem pecunia bis mille quingentique floreni numerarentur, qua summa viatico expediendo uti possent, cum alio pacto ad Caesarem institutam legationem absolvere nollent. Verum enim vero Castellanus quidem tot conventibus totque itineribus absolutis solo contentus patrimonio aequa postulare visus est, Abbas porro sola Mogila Cracoviaque debacchatus nullo unquam Reipublicae functus officio[a] et amplissimis ab eadem facultatibus ditatus, impudentiae probrique nomine persolvi sibi iter, priusquam pro necessitate commissa expediret, deposcebat egregieque vel isto uno negotio docuit, quam impurum avarumque id otiosorum hominum genus summo Regni incommodo saginetur. De conclusione denuo Marschalci sui[8] nuntii suffragati. Ac imprimis Cracoviensium Iudex[9] a coronatione solius Infantis abhorruit, mortuo enim forte Bathoreo ad novam electionem rem omnem devolvi oporteret. E Posnaniensi palatinatu Comes Gorcanus[10] similiter petiitque, ut quam simplicissime paucissimisque verbis prorogatio scriberetur, diplomatibus Varsaviensi et Andreoviensi quicquam derogetur, quinque hebdomadum spatio differatur coronatio, absentes collegae de maturando adventu commonefiant tumque temporis cunctis advenientibus[b] quidvis ratum fieret. Eidem sententiae Sandomirienses assensi ea tamen lege, ut si tempore illo Rex electus ne fines quidem Regni attingeret, Infans coronetur, si intra limites Regni fiat, invicem coronandus praestoletur. Calissienses Comiti Gorcano astipulati, pari ratione Siradienses, sed ulteriorem paulo[c] dilationem poscebant. Dispari modo Łencicienses et Brestenses, Inovlodenses[d] Dobrinensesque Maioribus Polonis assensi. A Pło-

---

[a] O *ma* negotio *zam.* officio. [b] O *ma po* advenientibus et consulentibus. [c] P: paulo ante. [d] O: Innouladislauienses

[1] Andrzej Zborowski. [2] Jan Sienieński. [3] Mikołaj Ligęza. [4] Stanisław Szafraniec kasztelan biecki i Andrzej Firlej kasztelan lubelski, starosta sandomierski ofiarowali się posłom siedmiogrodzkim po elekcyi Batorego w Warszawie zastawić swoje majątki i pożyczyć pieniędzy na pierwsze potrzeby i otrzymali w tym celu od posłów oblig na 120.000 złotych. Zob. powyżej str. 479 i 589. [5] Konopnicki. [6] Może Jan. W tym roku występuje Jan Kaliński jako poborca w Łęczyckiem. Zob. Vol. leg. II. 155. [7] Krzysztof Lanckoroński i Marcin Białobrzeski. Zob. powyżej str. 546 i 575. [8] Andrzej Firlej zob. powyżej str. 589. [9] Feliks Czerski. [10] Stanisław.

censibus Iudex Płosci[1] chartam descriptam, qua forma prorogationis continebatur, perlegit; haec in crastinum diem differenda tum placuit. Masovii, Podlachenses et Ravenses Łenciciensibus similes uno ex quolibet horum palatinatu discrepante, Lublinenses Maiorum Polonorum sententiam amplexi. Gorcanus deinde Comes pericula e vicinia iminentia commemoravit: in urbe Cracoviensi multos Caesarianos misceri, cives custodiam urbis detrectare bellique ducum custodes adhibitos suscipere nolle, populum vero eiusdem gratia nihilominus tributis premere.

Prid. Non. Mart.[a] *[6. III.]* Legatus[2] Infantem frequentissimo stipatam gynaeceo sollemniter excepit, studium Regis[b] offerens benevolentiae plenissimum et citissimi adventus cupiditatem amplissimamque contrahendorum sponsaliorum potestatem sibi commissam commemorans. Haec latine relata Cuiaviae Episcopus[3] Infanti Polonico idiomate exposuit, a qua denuo latina phrasi responsum Legato retulit, favorem favore rependendo et faustum Regi adventum atque imperium gratulando. De coniugio ineundo, uti de ceteris omnibus negotiis, se quidquam citra consilium senatus atque ordinum facturam, horum persuasioni obsecundaturam. A nuntiis de Płocensi Iudicis schaeda[4] consultatum, verum concludere eandem piguit, quod Lovicensium legatorum[5] adventus approperaret commodiusque videretur re prius inde perspecta negotium illud in alterutram partem concludere. Pericula Cracoviae Gorcanus Comes commemorabat: cuius urbis nuntii de lege moreque sibi non interessent, nec ipsi mandato suo[6] obtemperarent, sed subito senatu discedente res ea ad posteram diem reiecta est. Multa vero die illa nocteque sequenti hominum in urbe amplissima tanto conventu licentia crescente, ne sive fortuitus, sive studiosus quispiam adversus casus contigeret, ad[c] Cracoviensem Palatinum[7] missum est, ut consules urbis admoneret de imponendo urbi foroque muniendo CCCC peditum per totam noctem praesidio, Infantis ducentis, Comitis Gorcani centum totidemque ipsius Palatini peditibus una cum centurionibus additis. De tybiarum clangore per comessationes procerum saepius edito, qui prohibitus omnino in urbe esset, deque nocturnis larvis per Aulae Marschalcum[8] circiter sextam noctis praeteritae horam in arcem magna comitante hominum caterva introductis questum est, sed in securis et negligentibus animis quidquam ea re confectum.

Illi porro qui exquirendi legati munus obibant[9], id ab eo retulerunt: difficultates atque pericula itineris multa hos perpessos, quibus impediti, complures equos altissimis saxis rupibusque delapsos amisissent, per Colomiam[10] equestri itinere per ignotas aviasque semitas profecti, alio per Strium[11] flu-

[a] O *niema* Martii. [b] O *ma błędnie* regni. [c] P: sed ad.

[1] Grzegorz Zieliński. [2] Emeryk Sulyok. [3] Stanisław Karnkowski. [4] Zob. pierwszy wiersz z góry. [5] Zob. powyżej str. 568. [6] Stanisław. [7] Jako wodzowi siły zbrojnej, wybranemu przez zjazd w Jędrzejowie, zob. powyżej str. 531. Vol. leg. II. 141. [8] Piotr Zborowski. [9] Andrzej Zborowski. [10] Zob. powyżej str. 589. [11] Kołomyja, miasto nad Prutem, w woj. ruskiem, na Pokuciu. [12] Stryj, prawobrzeżny dopływ Dniestru.

men expeditiori aliquanto, tum ob glaciem dissolutam undarumque magnitudinem et praedonum multitudinem intempestivo exsistente. Regium iter per Carpathum exactius expediri non posse, sed magno ambitu eius montis iuga circumagi opportere, qua ratione nonnisi circiter Paschatis festa Regis adventum exspectandum. Neque itineris tantum ratione hunc impediri, sed iuramento Christopheri fratris sibi Transylvaniaeque praestendo, Regem tamen, si quidpiam dispendii Poloniae instaret certiorque de eodem fieret, dimidio eius temporis spatio advolaturum. Igitur duplici itinere ad hunc nuntios mittendos, cum haud sibi constet, quo ille sit aggressurus. Quaesitum deinde de pecuniae allatae quantitate dixisse, prioris se, quam primi oratores attulissent, prorsus expertem esse, tum vero octodecim florenorum milia secum habere; credidisse vero Regem centum duodecim milia prius chirographi sui ratione isthic contracta fuisse, quibus tamen non calculatis integram ducentorum milium promissorum summam advecturum, istius autem quam advexisset legatum testimonium Regis litterasque ostendisse. Postea petentibus illis, ne inquisitione ea permoveretur, quam publice praestare noluissent, eiusque rei causas referentibus, rumoribus nempe vulgaribus, quibus nonnullis a Rege missa privatim pecunia diceretur, affirmantibusque nec Regnum id[a] venale, nec adeo eius libertates fragiles esse, ut a Rege ipso de distributa pecunia percontari nefarium esset, quo scilicet cum maiori dedecore ablatam accipientes, in publicum aerarium restituerent. Legatum primo collaudasse, quod publico loco de illis siluissent probasseque nihil tutum fieri, ubi avaritia valeret, ceterum neque prioris expensae pecuniae se gnarum neque praesentis largitorem seu dispensatorem fuisse.

Non. Mart. *[7. III.]* senatu non conveniente, apud nuntios litterae e Prussia scriptae lectae sunt, quibus Prussi quidam magnis calumniarum probis Bathoreum proscindere urbesque praecipue Gedanum, Torunia et Elbinga eidem adversari, nobilitas vero impense favere et conventum Graudenti[b] IV. Kal. Mart. *[27. II.]*, nequidquam Palatinis[1] dissuadentibus audiendorum Andreovia missorum legatorum gratia celebrari, Cnefeldum Gedanensem consulem *(s)*[2], simulatque gravi praepeditum morbo, Bathoreum Andreoviae frequentissimo consensu confirmatum regem e litteris didicisset, consternatum frementemque illico interiisse dicebatur *(s)*. Lovicia itidem litterae aliae perlectae, quibus praeter triumviros senatores: Archiepiscopum Gnesnensem, Ravae Palatinum[3] et Summum Regni Marschalcum[4] nemo convocationi adfuisse ferebatur, Marschalcus tamen ceteros ad concordiae vinculum ineundum sollicitans, Cracoviam venire et eo Rege, qui primus eodem veniret, coronando munus suum exequi cupiens. Commemoratum quoque, Sachma-

[a] O: hoc. [b] O: Grudenti.

[1] Woj. chełmiński Jan Działyński, malborski Fabian Czema, pomorski Achacy Czema. Na elekcyi warszawskiej Działyński chciał w imieniu wszystkich trzech województw oddać głos, a gdy do tego nie dopuszczono, głosował od siebie na Ernesta. [2] Jerzy Klefeld, syndyk i burmistrz Gdańska. [3] Anzelm Gostomski. [4] Andrzej Opaliński.

num[1] Vratislaviensem consulem secunda iam ad Prussas urbes confirmandas Caesaris legatione functum, Mariaeburgum arcem permunitam caputque Prussiae firmiore praesidio egere. Coronationis dies uno consensu ad quinque hebdomadas producta. De conditlonibus adiiciendis aliqui Masovii adhuc Podlachensesque disceptabant, quos Castellanus Lublinensis[2] quaesivit, an eam de sola Infante coronanda instructionem a concivibus datam haberent, qua si carerent, maiori saniorique parti tandem cederent. Hi ad crastinum diem deliberationem suam prorogarunt. Chęcinensis Praefectus[3] cum aliorum Reipublicae proventuum tum metallorum hactenus incognitorum, cudendae vero pecuniae peropportunorum, in montibus Chęcinensibus pridem inventorum, magnam copiam commemorabat.

Comes Gorcanus[4] inter cetera monuit, ut principes feudales pro futura coronatione invitarentur, ipse etiam Prussiae Regulus[5], cuius legatus clanculum Clepariae, Cracoviae contiguo oppido, divagaretur sibique tum demum a Principe illo dedisset litteras, quas Andreoviae tradere debuisset; ipsum Ducem mentis impotem a novo senatu gubernari, Caesaris e sorore neptem coniugem[6] habere, nonnihil inde periculi exspectandum, cum Anspachi Princeps Georgius Fridericus Brandeburgensis Marchio eius patruus regimen Prussiae appetat eoque sese expedire praedicetur; perutile quoque visum ad Sandomiriae Palatinum[7] perscribere litteras, ut arci Mariaeburgensi praeesset, quo praesentia eius gliscentes Prussiae motus sedari possent. Grodenius adiecit in eadem Prussia Varmiensem Episcopatum permultis arcibus abundare, quas tum desolatas praesidiis firmare oporteret. Eae deliberationes in senatu futura die referendae eodem tunc reiectae sunt.

Castellanus porro Polanecensis[8] cum Nicolao Orzelio ea[a] die in Silesiam profectus Brogense[b] iter continuavit. Ceterum priusquam ad Principem venissent, Maiores Poloni alteri Pysdris, alteri Crobae[9], Episcopi Posnaniensis oppido, frequentissimi convenerant, armatis agminibus Silesiam vastaturi, ubi sanioribus consiliis effectum est, ut utrinque legati Felix Iactorovius et Cieletius ad Principem Georgium mitterentur, qui Gorcanum Comitem quam primum dimittendum peterent. Hos nonnulli proceres: Summus scilicet Regni Marschalcus[10], Maioris Poloniae Praefectus[11] Rogosnensisque Castellanus[12] et nobiles plerique privatim Comitem visitantes praecesserant. Princeps vero ad utrosque tam Posnanienses quam Calissienses ad hunc modum Broga[c] decimo tertio Martii die rescripsit:

»Magnifici, generosi et nobiles Domini amici et vicini nobis optima fide et pietate observandi. Venerunt ad nos legati vestri habentes mandatum

[a] O: eadem. [b] O: Bregense. [c] O: Brega.

[1] Z patrycyuszowskiej rodziny Schachmannów, osiadłej w Gdańsku i Wrocławiu. [2] Andrzej Firlej. [3] Stanisław Dębiński. [4] Stanisław. [5] Ks. Fryderyk Albrecht. [6] Marya Eleonora, córka Wilhelma księcia na Julich i Cleve i Maryi córki Ferdynanda I. [7] Jan Kostka jako starosta malborski. [8] Zygmunt Czyżowski, zob. powyżej str. 582. [9] Pyzdry i Krobia, zob. powyżej str. 574. [10] Andrzej Opaliński. [11] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [12] Wojciech Czarnkowski.

a vobis nos de inopinato casu Illustris et Magnifici Andreae Comitis a Gorca Castellani Medirecensis et, quae ad eius eliberationem et restitutionem attinerent, admonendi. Cum autem ex dispositione divina res ipsius iam in meliorem statum redactae sunt, non immerito magnae agendae sunt gratiae Caesareae Maiestati, quae ut ordinaria potestas in his terris iustitiae aequitatisque observantissima citra omnem moram et quam celerrime, quoad id fieri potuit, legitimis modis rationes iniit, qualiter praefatus Comes in pristinum statum vindicandus et restituendus esset. Nihil enim magis vult sua Caesarea Maiestas, quam ut inter has vicinas gentes, quam plurimis vinculis amicitiae invitatas et quotidianarum necessitudinum nomine mutuo devinctas et obligatas, perpetua concordia foveatur[a]. Igitur et sua Caesarea Maiestas voluit significare Comiti, quanta cum indignatione adversum ipsius casum perceperit omneque illud, quod contra ipsum attentatum et machinatum est, citra suae Caesareae Maiestatis voluntatem evenisse. Cum autem ipse Comes ad nos adductus fuerit, statim ex eo tempore, quo de praesentia ipsius sumus admoniti, coepimus inire rationes, ut experiretur nostrum illi studium et operam, quantum ratione et lege fieri posset, non deesse. Cum autem ad hanc rem aliqua mora opus fuerit, donec Caesareae etiam Maiestatis voluntas sciri posset, nihilque nobis magis gratum contingere potuisset, quam si licuisset Comiti ceterisque magnificis viris, qui ad visendum ipsum huc confluxerunt, ex ipsorum sententia omnia amicitiae hospitalitatisque officia praestare; licet autem pro dignitate satis honorifice lauteque (ut qui nobis nihil praescientibus advenerunt) tractati honoratique non sunt, speramus autem nostrorum erga ipsos studium operamque satis illis probari. Atque utinam et illis et vobis universoque Regno nostra officia in aliquo prodesse possent, id quod nostrarum partium esset nullo unquam tempore intermitteremus, de cetero et vestras Dominationes quam rectissime valere cupimus, quas et universum Regnum divinae protectioni commendamus«.

Legati vero Cracovia venientes magnifice a Principe excepti id responsum acceperunt, quia[b] tum Caesaris mandato, tum priorum Maioris Poloniae legatorum monitis simulque procerum eodem venientium persuasionibus adductus propediem Comitem statuisset dimittere, cuius vicem pro summo studio suo atque necessitudine maxime doluisset, postrema vero illa ordinum legatione eo magis permotus citra moram hunc dimissurus esset; ea de re litteras scriptas per eosdem legatos Cracoviam remisit.

Ceterum Gorcanus confestim dimissus amplissimo comitatu ipsoque filio Principis Vratislaviam deductus est, ubi liberalissime acceptus ad limites Regni splendido item comitatu stipatus, obviam magnam Maiorum Polonorum frequentiam habuit, qua Gorcam[1] usque deductus. Inde ab his Craco-

---

[a] P: foveatis. [b] O: quod.

[1] Dzisiaj Miejska górka, po niem. Görchen, miasteczko w pow. krobskim, niedaleko granicy śląskiej. Gniazdo rodziny panów z Górki.

viam XV. Kal. Apr. *[18. III.]* scriptae litterae ad terrarum nuntios diligenter Gorcani causam iis commendantes, ut non secus eiusdem, quam Reipublicae meram causam tuerentur ceterosque perurgerent, ne communi illi dedecori atque iniuriae atrocissimae deessent.

Iam ad Cracoviensia acta veniamus. VIII. Id. Mart. *[8. III.]* litterae ad Stephanum Regem responsoriae[a] per Leopoliensem Succamerarium[1] remittendae publice lectae, denuntiantes Polonos legatione eius contentissimos factos, pericula Regno undequaque imminere, quam celerrimum adventum expetere. Paulus Iacimirius petiit iisdem litteris liberos familiaresque suos a Tartaris abreptos inseri, quo cum ex debito, tum meritis suis Rex eosdem captivitate liberaret. Commemoratum quoque publice Gedanensem senatum lanios omnes in urbe illa ad monstrandum sibi originale libertatum diploma adigere conatum[b], hos idem diploma Dersaviae libris actorum (uti vocant) inseruisse originalique accurate servato descriptum ex Dersaviensibus libris idem senatui ostendisse; hunc non contentum eo lanios velut inobedientes carcere mulctasse, hos ad Regem de more provocasse Cracoviamque misisse auxilia implorare; igitur non deserendos, velut innoxios et regiis partibus faventes, quorum non mediocris in urbe esset auctoritas; additum senatus consultum ea de re ad Gedanenses perscribi litteras.

Lectae demum sunt responsoriae litterae Lovicia legatis Cracoviensibus datae in hanc formam III. Non. Mart. *[5. III.]* convocationis universalis omnium [c](si Diis placet)[c] ordinum scriptae: Primum instructione legatorum diligenter considerata, non videri necessarium, qui bene maleve Reipublicae praeterita electione posteriorique tempore consuluisset, recensere, quandoquidem praeter solum Deum et tempus, veritatis parentem certumque magistrum, id nemo diiudicari queat, vel, si posset, recuset. Cum natura id hominibus datum sit, ut quilibet propositum suum, quantum potest, collaudet, nec difficulter magna argumentorum copia tam pravo quam salutari negotio cumuletur, nihilominus vulnera, quae dissensione mutua in Rempublicam irrepsissent, medendo nihilque discordia periculosius aestimando, qua motus intestini externaque mala accersantur, ea potissimum maxime Reipublicae salutaria sese constituisse. Imprimis posteaquam eo tempore, quo Lithuani Prussique celebrandis diversis locis comitiis distenti essent brevique convocationis tempore indicto, perpauci eandem inire potuissent, ut Archiepiscopus Gnesnensis, Regni Primas (cui maiores nostri iusque commune eam facultatem concessisset), conventum ineundae concordiae gratia Varsaviam V. Id. Apr. *[9. IV.]* omnibus omnium provinciarum Regni ordinibus indiceret, ubi rationes pervestigandae essent, ut perniciosissima illa dissensio in primario et omnium maximo negotio Reipublicae unanimiter componeretur[2]. Ad quae auspicanda Lithuanos

---

[a] O *niema* responsoriae. [b] P: conatos. [c—c] *W* O *brak* (si Diis placet)

[1] Wojciech Starzechowski. [2] Literae universales Archiepiscopi Gnesnensis primatis regni, quibus conventio generalis omnium ordinum indicitur. Lovicii. Mart. 5. Pawiński Początki panowania w Polsce Stefana Batorego 1575—1577. (Źródła dziejowe IV. Nr. 5. str. 12—14).

se Prussosque vocare, sine quibus non praegnantissimum tantum illud negotium, sed ne minima quidem Reipublicae actio pactis communibus intercedentibus transigi nequeat *(s)*, qui etiam et plerique alii tam senatorii, quam equestris ordinis viri per litteras in eam convocationem missas ad concordiam amplectendam invitarentur. Non se dubitare eosdem omnes[a] solo coniunctionis studio incitatos affuturos et Rempublicam summo malo liberaturos, cum nihil cuique civi secundum Deum charius fieri debeat, [b]praeter patriae communis incolumitatem, cui tantum quilibet debeat[b], ut nil[c] magis curare teneatur[d], quam eandem integram ac inviolatam posteritati reddendam, nec eandem certe alicui personae alligandam. Confidere se omnino ceteros concives collegasque tantum studium suum aequissimo animo suscepturos, qui nihil impensius satagant, quam patriae pacem salutemque et tantae concordiae componendae eodem accensi studio conventui illi sint affuturi. Spondere se denique Regi, quam primum Regnum accesserit et conditionibus per ordines Regni proponendis munerique suo satisfecerit, sese obedientiam debitam atque officiorum legitimam executionem praestituros.

Litteris perlectis Niscius[1] Masoviorum et Stanislaus Chlevicius[e][2] Podlachensium nomine deliberationem suam de prorogatione coronationis ita expedierunt, ut hesternam chartam a Iudice Płocensi[3] editam approbarent. Ad senatum posthaec itum; Castellanus Lublinensis[4] pridiana capita[5] huic retulit, videlicet chartam prorogationis scriptam correctamque perlegit, temeritatem dispendiumque urbis Cracoviensis commemovavit, itidem nonnullorum senatorum in adeundo senatu consulendoque tergiversationem, nuntiorum urbis Cracoviae inter sese absentiam, Prussorum per Sachmanum cum Caesare occulta foedera, Palatini Sandomiriae[6] Mariaeburgo inhabitando designationem, Varmiensi episcopatui munitionem providendam. Maiorum Polonorum defensionem procurandam recensuit. Cracoviae Palatinus[7] cives urbis confestim isthic affuturos dixit. Cuiaviae Episcopus[8] asseruit Loviciae Archiepiscopum dumtaxat, Ravensem Palatinum[9] et Summum Regni Marschalcum[10] fuisse; a Maioribus Polonis proceribus videlicet Posnaniensi[11] Rogosnensi[12], Biechoviensi[13] (hoc tamen postea id de persona sua pernegante, cum paulo ante[f] a Cuiaviensibus tributis sancitis centum et totidem Balinio[g] equites in Bathorei partes commissi publice fuissent) Castellanis Maiorisque Poloniae Praefecto[14] litteras missas, quibus ceteri concordiam ample-

---

[a] O *niema* omnes. [b—b] *W* O *opuszczono przez pomyłkę kopisty od* praeter *do* debeat. [c] O: nihil. [d] P: debeatur. [e] P: Chelvicius. [f] O *ma po* ante isti. [g] P: Banilio. [h] P *ma błędnie* deese.

[1] Zob. powyżej str. 588. [2] Ani Papr. ani Nies. nie znają rodziny Chelwickich tylko Chlewickich, jak ma O. Stanisław Chlewicki prawdopodobnie syn Jakóba. Zob. Nies. III. 34. [3] Grzegorz Zieliński, zob. powyżej str. 590. [4] Andrzej Firlej. [5] Zob. powyżej str. 592. [6] Jan Kostka. [7] Piotr Zborowski. [8] Stanisław Karnkowski. [9] Anzelm Gostomski. [10] Andrzej Opaliński. [11] Piotr Czarnkowski. [12] Wojciech Czarnkowski. [13] Jan Kościelecki. [14] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski.

xuri admonerentur; urbium Prussicarum legatos Caesaris partes sequi sese declarantes. Lectae postea litterae a Mezico[1] Sandecensi Praefecto ad Zavichostensem Castellanum[2] scriptae, quibus is numerosum Teutonum exercitum in Hungaria adesse[a], his Ruberum[3] ducem praeesse Bieciumque[4] et Sandecium petere velle, significavit petiitque Castellanum, ut Biecii commoraretur, quo vicina nobilitas eodem tamquam ad praefectum conflueret hostilium conatuum reprimendorum consiliique[b] invicem capiendi gratia. Christopherus Lasocius Gostinensis Praefectus Andreovia in Lithuaniam designatus legatus, quo privatim animos nobilitatis devinceret et ad regias partes deduceret[c], prolixa oratione recensuit, quam a plerisque senatoribus, utpote Vilnensi Palatino[5] et Samogitiae Castellano[6], indignis verbis exciperetur, nobilitasque tum temporis Gerainae[7] et Minsci conventus celebrans favere quidem Regi videretur, verum a Palatino Vilnensi ita reprimeretur, ut potentia eius formidata palam quidquam citra sententiam eius proferre auderet. Caesarianis Vilnensis Castellanus[8] maxime, Minscensisque item Castellanus[9] et Incisor Kiska[10] ita obsisterent, ut nullatenus sententiae suae illi compotes fieri queant. De Pritocio, qui tenui patria primum contentus, e monetae cusae proventibus, quorum Sigismundo Augusto regnante curam habuit [d]amplas facultates corraserat, questus est, quod summis probris[d] Bathoreum Principem proscidisset[e]. Erat oratio illa auditu permolesta propter longam minusque opportunam rerum enarrationem.

Episcopus deinde Cuiaviae[11] senatus nomine quatuor retulit nuntiis articulos, nempe ut octiduo ante praefigendam coronationis diem senatores isthic convenirent, concordi voluntate consensuque Regem excepturi; ad Lithuanos Prussosque denuo legati mitterentur; sponsalia Reginae Regisque, secundum Andreoviensem legem, per Regium legatum ea de causa missum per verba de futuro contraherentur, ne forte casu aliquo Regis adverso contingente Regina contaminaretur[f], et quia[g] non adeo gravis legatus eius reconsumandae gratia missus esset; resignatio Reginae ad coronationem reiiceretur. Tertio articulo solus Zarnoviensis Castellanus[12] restitit censens a Regina plena peragendorum suo nomine sponsalium mandata senatoribus illis danda, qui apud Regni limites Regem essent excepturi, Zavichostensis[13] etiam differri eam caerimoniam ad coronationis actum persuasit[h]; ceterorum omnium sententiam Episcopus exposuerat. Palatinus Łenciciensis[14] alteram deliberationis senatoriae partem declaravit, nempe proro-

---

[a] P *ma błędnie* deesse. [b] P *ma błędnie* consiliumque. [c] O: perduceret. [d—d] *W* P *brak słów od* amplas *do* probris. [e] O: proscindisset. [f] P: contaminetur. [g] O: quod. [h] P: disuasit differri.

[1] Stanisław Mężyk. [2] Mikołaj Ligęza. [3] Maciej Rueber, namiestnik cesarski w północnych Węgier. [4] Biecz, miasto w woj. krakowskiem, między Jasłem a Sączem. [5] Mikołaj Radziwiłł. [6] Mikołaj Talwosz. [7] Gieranony, zob. powyżej str. 579. [8] Jan Chodkiewicz. [9] Jan Hlebowicz. [10] Jan. [11] Stanisław Karnkowski. [12] Jan Sieniński. [13] Mikołaj Ligęza. [14] Jan Sierakowski.

gationem coronationis sibi placere ea conditione adiecta, ut si Rex indicta die advenire non posset, sola Infans tunc temporis coronaretur; quod si eam conditionem Reipublicae perniciosam nuntii censerent, darent rationes; se eisdem assensurus.

VII. Id. Mart. *[9. III.]* litterae fidei ab electo Rege Alba Iulia IX.[a] Kal. Mart. *[22. II.]* scriptae, per Paulum Orechovium[1] missae, in senatu lectae sunt. Ipsum Orechovium Zarnoviensis Castellanus[2] excusabat, quod in itinere offensus praesens legationem absolvere non posset, per litteras tamen significavit protracti Regii adventus causas sollemnes cum oratoribus Regni transactas caerimonias, quas cum dignitate gravitateque tanti negotii absolvi oporteret, eorundem oratorum tardum in Transylvaniam adventum; conditiones propositas a Rege cum summo pondere atque deliberatione susceptas, patriae etiam charitatem, quae eandem nonnisi opportune dispositam relinquendam sinisset. V. Non. Mart. *[3. III.]* Alba Iulia Regem iter aggressum Sniatinumque[3] XIII. Kal. Apr. *[20. III.]* affuturum, quod septuaginta milliarium intervallo Cracovia distaret; petere Regem, ut possibile coronationis tempus designaretur, quo commode Cracoviam pervenire posset.

Castellanus postea Biecensis[4] (cui devinciendi Summi Marschalci[5] cura mandata, cum eundem ob longitudinem itineris adire nequiisset, per litteras petiit, ut Lelovum[6] suam praefecturam vel ipse veniret, vel aliquem ex intimis, secretis omnibus concreditis, mitteret Marschalcusque tandem per Albertum Piersnicium[b][7] eodem clanculum missum secum transegerat) Marschalcum purgabat, ex quo intellexisset, divinae voluntati concordiaeque suae nequaquam hunc adversari, temeritatem Archiepiscopi ulla ratione flectere potuisse, Rege Stephano adventuro debitum munus exhibiturum brevique Cracoviae affuturum. Gratias huic Cuiaviae Episcopus[8] egit. Cancellarius[9] porro in adversarios invectus coercendos tandem obstinatissimos et profligatae conditionis homines censuit. Itidem Cracoviae Palatinus[10] persuasit, de Archiepiscopo imprimis questus, qui ciendorum motuum auctor exsistens eosdem concitare non desisteret, privatim conventus cogeret, peregrinos legatos inconsultis ceteris absolveret; quod si beluae illi liceret, multo magis regi cuncta pro arbitrio administrandi facultatem immunem futuram; hunc solum omnibus resistere et communes libertates Regni evertere. Idem Cuiaviae Episcopus et Łenciciae Palatinus[11] exaggeravit, Biecensis quoque Castellanus summo dolore eadem reiteravit. Censuerunt tum uno consensu, ut litterae ad eundem scriberentur, quibus temeritas eius exprobraretur, Regis adventus, coronatio indicta, regium iusiurandum praestitum significaretur ipse-

[a] P *ma błędnie* decimo nono. [b] O: Perschinium.

[1] Podkomorzy przemyski. [2] Jan Sienieński. [3] Śniatyn, miasteczko w woj. ruskiem, nad Prutem, na płd.-wschód od Kołomyi. [4] Stanisław Szafraniec. [5] Andrzej Opaliński. [6] Lelow, starostwo grodowe w woj. krakowskiem. [7] Pierzchlinski, starosta kiszporski. [8] Stanisław Karnkowski. [9] Walenty Dębiński. [10] Piotr Zborowski. [11] Jan Sierakowski.

que ad coronandum hunc vocaretur, additis minis, ut, si adventum[a] recuset, officio privaretur. Cracoviae Palatinus disserebat Caesarem pari ratione, qua Hungaros occupasset, in Polonia procedere, renunciationi unius personae alteriusque promulgationi innitentem; istum turbatorem non uti Uchanium, qui nil[b] in Polonia valeret, sed tamquam Archiepiscopum et Primatem turbas alere, igitur munus eius suspendendum et litem in coronatione sibi a Republica intentandam. Łenciciae Palatinus persuasit confestim per cunctos palatinatus praesentem constitutionem significare et propter confirmandos hominum animos diplomata a Rege missa et iureiurando obfirmata typis imprimi et quoquoversus dimitti[1]. Cancellarius porro: »Exegimus«, inquit »urbe pridem Cechoviensem. Castellanum[2], collegam nostrum, et Dudicium peregrinum oratorem, quod sententiis nostris insidiarentur; quid tandem praestabimus iis, qui isthic occultantur senatorio exsistentes numero et una consilia inire detrectant, an non eodem, quo manifesti hostes, loco sunt censendi!« Discedentibus postea nuntiis exacerbatis in consuetum locum, ad eosdem Zarnoviensis Castellanus venit denuntians senatum chartae prorogationis[3] perscriptae correctione addita assensum esse. Eosdem Iacubovius[4] a Procancellario[5] missus accessit, absentiam domini excusans, quem senatui affuturum pollicitus est, quam primum morbo, quo tum disteneretur, solveretur. Senatu nullo opere pretio edito soluto, apud nuntios lecta protestatio Rensayscii[c][6] Varsaviae edita et actorum libris X. Kal. Mart. *[21. II.]* inserta, sententiae iam communi electi Regis Stephani adversa. Tum Chlevicius[d][7] compediose questus generosum apud Polonos animum plane[e] extinctum, pradecessores suos quondam Vincentium Samotulium Palatinum Posnaniae turbatorem vita privasse regesque adeo exleges exilio mulctasse; nunc cuiusvis[f] libita patrare omnino fieri impune[g]. De matrimonio ineundo habita posthaec consultatio cunctisqúe id ad coronationem differendum placuit, Suentoslao Orzelio Laurentioque Słupscio excepto Innovlodensique Castellano[8], qui bifariae nempe Cracoviae et circa limites Regni, dum Rex exciperetur, contrahi illud[h] suasit. Orzelius allegavit: conditionum per Regem praestandarum unam esse eam, uti is legatum contrahendorum sponsalium

---

[a] O: adventurum. [b] O: nihil. [c] O: Rencaysrzy, *przedtem puste miejsce na imię.* [d] O: Chevicius. [e] O *niema* plane. [f] O: cuius. [g] P: omnino fieri patrare. [h] O: illud successit et suasit.

[1] Uchwała w sprawie wydrukowania aktów, przesłanych przez Batorego, zapadła w dzień przybycia posłów Sulyoka i Starzechowskiego do Krakowa, t. j. 3 marca. Zob. Vol. leg. II. 154. [2] Stanisław Tarnowski. [3] Projekt odroczenia przedłożony przez sędziego płockiego Grzegorza Zieleńskiego (zob. powyżej str. 590) i przyjęty przez posłów (zob. powyżej str. 596). [4] Prawdopodobnie Jan Walenty, pisarz grodzki krakowski i sekretarz królewski. Zob. Papr. 102. [5] Piotr Dunin Wolski. [6] Wojciech Ręczajski, późniejszy kasztelan warszawski, starosta derpski i kowalski, stronnik cesarski. Papr. 655. Nies. VIII. 102. Wierzbowski, Uchańsciana V. 586. [7] Stanisław Chlewicki. [8] Szymon Szubski.

causa praemitteret[a 1], eandem hunc et iuramento et misso legato comprobasse; operam nostram desiderari matrimonii celebrationem illam omnem praeteritarum constitutionum exequendarum primum et maximum fore auspicium; Reginam quicquam de connubio Regis dubitaturam, legatum magnae esse auctoritatis, tum generis atque eminentiae, tum legationis Regiae gravitate; Ernesto sponsalibus omnem repetendorum eorundem spem atque viam praecisam fore; locum illum tempusque, quo Cracoviae comitia celebrarentur, contrahendis iisdem aptiorem splendidioremque multo quam eum, qui in Regni limitibus fieret, censeri; moris regii esse primo per legatos, deinde per se connubia inire, cui tum demum satis fore factum, cum pari ratione iam procedatur; ipsam Infantis praesentiam ei negotio habiliorem, quam plenipotentiam ab ea datam videri. Ad haec Castellanus Lublinensis[2] respondit: Regem quidem conditioni de praemittendo legato satisfecisse; Infantem ad continuandum idem connubium lege illa non obstrictam; maiorem fore et negotii et Reginae auctoritatem, si in amplissimo conventu cum praesente Rege coniugio iungatur; plenipotentiam legatis ab hac ex praescripto Andreoviensi dandam; Ernesti spem, si quam aleret, constanti nostro proposito falsam fore; casum adversum perpendendum, quo praepedito Rege Infans neque virgo connubii respectu, neque vidua superstite marito censeretur. Igitur Orzelio multitudini consentientium[b] potius, quam rationibus cedenti, id demum conclusum, ut res ea Infantis arbitrio permitteretur.

VI. Id. Mart. *[10. III.]* Calinius[3] pridie ad sacerdotes[c] designatus, qui causas ab his non subscripti neque obsignati decreti electionis Stephani Regis expiscaretur, a Luca[d] Podoscio Canonico Cracoviensi[4] retulit hunc ceteris consentire Regemque creatum probare; ceterum spiritualis vocationis exsistentem ad decretum illud subscribendum, quae res esset politica, non attinere; eiusmodi etiam subscribendi rationem Varsaviae fuisse liberam similemque nunc existimari, sibi vero eam non esse necessariam. Laurentium Goslicium[5], dixit, minus grate legationem accepisse, quod se suspitione oneratum assereret; sensu se decretum Regium approbare amplectique, sed neque

[a] P: permitteret. [b] O: consentium. [c] O: spirituales. [d] O: a domino Luca.

[1] Zjazd jędrzejowski postanawiając, że ślub Batorego z Anną ma się odbyć przed koronacyą, powiada dalej: »Ażeby w tym żadna wątpliwość nie była, starać się o to będziem, aby z strony Królewny Jey M. za radą nas wszech była wydana od Jey K. M. plenipotencya, authoritate Conventus huius, ad contrahendum matrimonium, Posłom, którzy Króla Jego M. na granicach przyimować będą, aby zarazem sponsalia de praesenti odprawowały się«. Vol. leg. II. 144. Confirmatio electionis Stephani in Regem Poloniae. Jędrzejów, 1 lutego 1576. [2] Andrzej Firlej. [3] Może Jan, zob. powyżej str. 590. [4] Proboszcz gnieźnieński i kanonik krakowski, sekretarz królewski, używany przez Zygmunta Augusta do poselstw do cesarzy Ferdynanda i Maksymiliana; zdeklarowany stronnik kandydatury rakuskiej był na warszawskim sejmie elekcyjnym 1575 r. delegatem Kapituły krakowskiej. Zob. Korytkowski J., Prałaci i kanonicy Katedry gnieźnieńskiej. Gniezno 1883. III. 240—5. [5] Proboszcz płocki i kanonik krakowski, sekretarz królewski. Umarł w r. 1607 jako biskup poznański.

loco illo neque tempore convenienti ad obstringendam cuivis fidem se astringi; decretum iam Regi permissum ratum censeri, etiamsi id a se non subscriberetur. Zaborovium[1] respondisse, affirmavit, concordiam se cum reliquo clero et Episcopo suo iuramento firmare, illis se assentiri, sed sententiae eorundem ignarum petere aliquot dierum spatium liberum, quo eandem cognosceret et ad hanc accommodatum responsum referret. Chełmensemque Episcopum[2] aegrum sincerius declarasse: se videlicet iam uni decreto diverso nomen dedisse, alteri idem facere nefas esse, si suspicionis ac levitatis notam[a] vitare vellet; si cuipiam obstet, brevi urbe discessurum; huc venisse Infantis gratia, cuius custodiam a Republica mandatam haberet[3]; Regi, si advenisset, sine dubio debitum honorem atque obedientiam praestiturum fuisse. His relatis litterae ad Prussiae Principem scriptae, quibus is ad coronationem futuram invitabatur, sigillis muniebantur. De sacerdotibus[b] Covalensis Castellanus[4] dixit: eos et genere nobiles et officio secretarios regios esse, itaque utraque ea causa permotos consiliis publicis interesse unaque inire eadem debuisse; quam quaestionem senatui renuntiandam. Diploma prorogationis[5] recitatum quidem, sed ad unanimem verborum concordiam perduci tum nequivit.

IV. Id. Mart. *[12. III.]* salarium debitum nuntii exposcebant; de diplomate dissentiebatur, Orzelio Słupscioque[6] maxime repugnantibus et conditionem, Caesarianos ad ineundam concordiam invitantem, diplomati inseri plerisque volentibus, iis argumentis abolentibus: scilicet satis superque vocatos[c] hos nihilo secius obstinatissimos in proposito permanere petitaque prorsus contemnere; Archiepiscopum conventus indicere[7], nuntiis instigandi contra hos commissum munus[8], vocandis ad concordiam elapsa iam quarta Martii die[9] omnino adversari. His Innovlodenses, Dobrinenses Podlachensesque astipulati, ceteri resistebant. Ita dissensio in ulteriorem deliberationem devenit.

Postridie *[13. III.]* in senatu Paulus Gavlovius[10] acta legationis

---

[a] P: votum. [b] O: spiritualibus. [c] P *niema* vocatos.

[1] Łętowski, Katalog biskupów... krakowskich, Kraków 1853, t. IV. str. 260 wylicza w tych czasach dwóch Zaborowskich: Jana, kanonika krakowskiego i proboszcza sandomierskiego i Wawrzyńca, kanonika krakowskiego i Kollegiaty WW. Świętych w Krakowie. O którymby tu mowa była, nie wiadomo. [2] Wojciech Staroźrebski wotował za Maksymilianem II. zob. powyżej str. 398. [3] Zob. powyżej str. 16. [4] Stanisław Sierakowski. [5] Zob. powyżej str. 599. [6] Zob. powyżej str. 599. [7] Uchański zwołał zjazd na 9 kwietnia. Zob. Pawiński, Początki panowania w Polsce Stefana Batorego 1575—1577 (Źródła dziejowe IV. Nr. 6. str. 12—14). [8] Na zjeździe jędrzejowskim postanowiono uważać wszystkich, występujących przeciw Infantce i Stefanowi Batoremu, za wrogów ojczyzny. »...instygować maią Posłowie Ziemscy na Seym Coronationis obrani, aby się tam naprzód exekucya nad każdym takim stała, przez dekret króla obranego, y Stanow koronnych, wedle prawa contra perduelles patriae, y wedle porządku, iaki sobie kraie które w Ziemiach swych postanowiły«. Confirmatio Electionis Stephani in Regem Poloniae. Jędrzejów, 1 lutego 1576. Vol. leg. II. 143. [9] Dzień ślubu i koronacyi według postanowienia zjazdu jędrzejowskiego. Ibidem str. 143. [10] Starosta wolborski, jeden z posłów wyprawionych do Łowicza przez zjazd krakowski; zob. powyżej str. 568.

Lovicensis ad hunc modum exposuit: Imprimis neque indicta convocationis[1] neque postera die se auditos maiore hominum frequentia exspectata, tertia demum legationem expedivisse, litteras grata fronte exceptas, [a]deliberationem ad tertium dehinc diem dilatam[a]. Marschalcum[2] a se privatim vocato exhibendam instructionem[3] poposcisse; hanc se non tamquam adversario, sed velut senatori Regni dedisse. Interim procerum Maioris Poloniae cum litteris legatos venisse; Stanislaum Targovicium ab his locutum videlicet: Poznaniensi[4], Rogosnensi[5], Srzemensi[b] Biechoviensique[6] Castellanis et Praefecto Maioris Poloniae Generali[7], ad concordiam ineundam adhortatum inque singulis ad Summum Marschalcum sese referentem, schismatis Regni commiserantem, nec hos Caesarianos Bathorianosve declarantem, sed concordiae mediatores fieri peroptantem, Archiepiscopum seorsim monentem, ut qua ratione dissensionis causam praecoci sua Caesaris renunciatione[c] praebuisset, eadem concordiae auctor esset. Porro responso sibi per proceres dato lectoque, ultimam de praestanda adventuro Regi obedientia appendicem Marschalcum sic exposuisse, ut eam[d] non de alio, quam Principe Transylvano venturo intelligeret; id vero ceteros summopere stimulasse, quod senator ille deserere illos videretur, nec tantopere isti Caesaris personam quanto dedecus atque ignominiam suam ponderent[e]. Marschalcum ad haec respondisse: se quidem Caesarem promulgasse Regem, decretum electionis conditionesque sigillo munivisse ea tamen lege, uti eisdem satisfieret; sed iam nonnullas labefieri: convenisse quippe, ut Caesar quinque post electionem hebdomadis limitibus Regni appropinquaret et dissidentes animos conciliaret tumque demum Regnum capesseret, nec vero de concordia, sed neque de ipso Caesare per tantum tempus quidpiam constare, quapropter a data fide sese immunem factum, praeiudicare quidem nemini, sed concordiam per Caesarem componendam esse plane impossibilem. Haec dicente Marschalco Archiepiscopum et Ravensem Palatinum[8] ad concordiam amplectendam cohortatos asseverantesque se, si quidpiam de adventu regio sibi constitisset, Cracoviam adventuros fuisse, nunc ancipites certum suum electum Regem incerti alterius gratia tuto deserere nequire; Livensem[9] posthaec Praefectum et Renzaiscios[f][10] Marschalco assensos. Inde unas litteras ad oratores Viennam scriptas, quibus eosdem monitos, ne decretum electionis Caesari exhiberent, quousque concordia inter omnes ordines sopiretur; alteras ad ipsum Caesarem in

[a—a] O *niema od* deliberationem *do* dilatam. [b] P *niema* Srzemensi. [c] O: renuntiante. [d] P *ma błędnie* iam. [e] P *ma błędnie* ponderet. [f] O: Rencaiscios.

[1] Zjazd był zwołany na 29 lutego. Zob. Pawiński l. c. (Źródła dziejowe, IV. Nr. 2. str. 5). [2] Andrzej Opaliński, marszałek wielki koronny. [3] Instrukcyę zob. powyżej str. 568—571. [4] Piotr Czarnkowski. [5] Wojciech Czarnkowski. [6] Srzemski, Jakób Rokossowski; Biechowski, Jan Kościelecki. [7] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [8] Anzelm Gostomski. [9] Stanisław Radzimiński kasztelan zakroczymski. [10] Ręczajscy zob. powyżej str. 599.

haec verba: »Scimus non ignorare Maiestatem vestram, quibus rationibus et periculis adducti ad electionem nuper Varsaviae factam accesserimus; etenim multae causae fuerunt, tamen haec maxima, quod hoc Regnum tot potentibus inimicis iisdemque semper hostibus circumdatum rege carere sine gravi [a] discrimine suo non potest diutius [b], deinde quod interno ordine et iustitia opus est, quae cum sit omnium regnorum et rerum publicarum firmamentum, tum vero apud nos ob laxiorem aliquanto disciplinam imprimis necessaria esse videtur. Ea vero cum potissimum ad regem pertinet, qui est caput Reipublicae et reliqua munera moderatur, praesentia illius nobis et auctoritas praesto esse debet, ut et iuri dicendo praesit et ab hostium vi ac [c] incursionibus Regnum nostrum tueatur. Haec propter tardiorem adventum Maiestatis tuae, quae tantopere apud nos desideratur, et quae inde tam domi quam foris pericula Reipublicae imminent, nobis etiam tacentibus, res ipsa loquitur. Itaque cum in proxime praeteritis electionis comitiis apud Varsaviam Maiestatem tuam Caesaream in regem nobis eligeremus, sperabamus omnino fore, ut Maiestas tua pro desiderio et benevolentia sua, quam erga hoc inclytum Regnum non obscure praesetulit, ad nos veniret et gubernacula nostrae Reipublicae vel quam primum capesseret; id quod etiam oratores Maiestatis tuae disertis verbis saepe nobis promittebant et intra unius mensis spatium Maiestatem tuam apud nos esse posse et velle affirmabant. Iam vero non modo unus, sed alter etiam mensis elapsus est, tertius etiam, antequam hae litterae nostrae ad Maiestatem tuam pervenient, elabetur. Quid vero in causa sit, quod Maiestas tua adeo nobis vicina praeter nostram et omnium hominum exspectationem adventum suum ad nos differat, ignoramus. Scit Maiestas tua, quod electio illius fato quodam apud Varsaviam successerit et quod nimium variantibus hominum animis atque sententiis ad scisma in Republica deventum est, inde quanta nobis omnibus, qui Maiestatis tuae partes sequimur, et publice et privatim pericula imminent, nemo non intelligit, quo etiam nomine [d] publicis et privatis saepe litteris nostris Maiestatem tuam certiorem fecimus. Considerare [e] et meminisse vellet rem omnem in celeritate consistere et moram cum omnibus in aliis rebus, tum in eo negotio periculosissimam; interea [f] a Maiestate tua, quod magnopere miramur, et neque ab oratoribus nostris de voluntate illius erga nos nihil certi accepimus, quae res pro eo ac debet vehementer nos angit ac discruciatur. Agitur enim de libertatibus, agitur de fortunis, liberis coniugibusque nostris, agitur de nostra [g] et de reliquis Christiani orbis salute et incolumitate: etenim si Polonia (quod animus ominari horret) casu in manus barbarorum deveniret, quae eorum immanitatem et furorem suorum cervicibus interclusum tot seculis tenet, an non, obsecro, hoc tanto membro a corpore Reipublicae Christianae avulso et reliqua eiusdem Reipublicae membra labefactarentur, an non Maiestatis tuae

[a] O *niema* gravi. [b] O: non potius possit. [c] O: et ab. [d] P: nonne.
[e] P: consideraret. [f] O: interim. [g] O: agitur non modo de nostra sed et.

regna et provinciae vicinae eandem calamitatum societatem una nobiscum persentirent? Itaque persuadere nobis non possumus, quod Maiestas tua pro sua singulari prudentia ista non consideret et expendat universa tum, quantum malorum non modo in Poloniam, sed et in reliquum Europae inde afflueret. Animo et cogitatione contemplati sumus, eam unquam regnandi cupidam fuisse, nunquam Poloniam appetivisse, ut suo in ea compendio, sed cunctae Christianae Reipublicae inserviret. Nos rege diutius carere non possumus et labentibus rebus patriae concordia et[a] vigilantia nostra opem ferre[b] necesse est, ut quam primum afferamus, cui quantum debeamus, Maiestas tua probe novit, quippe quae omnes omnium charitates continet. Qua quidem de causa nova consilia pro salute Reipublicae necessaria suscepimus ac ad concordiam inter homines ineundam ad nonam Aprilis diem unanimi omnium, qui huic convocationi celebratae interfuerunt, voluntate conventum alium Varsaviae celebrare decrevimus, qui per Archiepiscopum Gnesnensem, Regni Primatem, more et institutis maiorum publicatur, quo quidem in conventu propter tardiorem adventum Maiestatis tuae et aliis gravissimis de causis ac, quod praecipuum est, propter salutem et tranquillitatem non nostrae modo, sed etiam Christianae Reipublicae universae in tantas angustias adducti, quid nos facere et quo eventu deliberationes nostras terminare oporteat, Maiestas tua facile intelliget ac ex re consilium capiet. Eandem porro et constantiam nostram, quoad pro salute patriae licebit, Maiestas tua speret ubique experietur, ita tamen ut, si quid interim consiliis et votis nostris contrarii (quod absit) fortuna tulerit, dubium sit nemini Regnum prius occupanti[c] cedere oportere, neque vero per nos stetisse, quo minus Maiestas tua Regnum tanto favore tum benevolentia nostra sibi delatum assequatur. Quod igitur superest Maiestatem tuam bene ac feliciter valere a Deo Optimo Maximo petimus eidemque nos et obsequia nostra quam diligentissime commendamus«. Marschalcum[1] porro neutris istis litteris sigillum manumque adhibuisse. P r u s s i c a s u r b e s sententiam suam in Caesaris partes inclinatam per legatos aperuisse. E Russia Podoliae Palatinum[2] Herbortosque[3] litteras item de ineunda concordia eodem misisse. Płocensem Episcopum[4] per litteras cuncta, quae ibidem sanxissent, probaturum se promisisse. Moschum internuntium[5] adfuisse[d] quidem, sed tum neque auditum, neque absolutum ab Archiepiscopo.

Gavlovio finem relatorum faciente a Caesare Cracoviam de C a s t e l l a n o M e d i r e c e n s i[6] rescriptae litterae Vienna Prid. Non. Mart. *[6. III.]* datae in haec verba lectae sunt: »Accepimus Devotionum vestrarum vestras-

---

[a] O *niema* et. [b] P *niema* ferre. [c] P *ma błędnie* occupati. [d] O *niema* adfuisse.

[1] Andrzej Opaliński. [2] Mikołaj Mielecki. [3] Jan kasztelan sanocki, Stanisław lwowski. [4] Piotr Myszkowski. [5] O gońcu posła moskiewskiego zob. Vincent Laureo... et ses dépêches, ed. T. Wierzbowski, Varsovie 1887, str. 374—5. [6] Andrzej Górka, zob. powyżej str. 593.

que litteras de Comite Andrea a Gorca Castellano Medirecensi hisce diebus proximis per Sigismundum Corsbachum Baronem intercepto abductoque ad nos datas. Devotiones autem vestrae ac vos sic omnino persuasum habere possunt, quae sic perpetrata sint, non solum nobis insciis ac contra voluntatem nostram accidisse, verum etiam hoc illius factum nobis, qui pacta atque foedera, quae regnis et provinciis nostris cum Poloniae Regno intercedunt, sarta tectaque conservari cupimus, vehementer displicere, ac proinde non omisimus, quin ut primum aliunde[a], et quidem antequam Devotionum vestrarum ac vestrae litterae nobis redderentur, hac de re certiores facti essemus, ipsi Corsbacho serio iniungeremus, ut praefatum Comitem a Gorca una cum suis sine omni molestia vel gravamine liberum dimittat. Et quamvis nihil dubitemus eundem Corsbachum nostro isti mandato obsequenter, uti par est, paruisse, ab eoque[b] Comitem Gorcanum iam restitutum esse, nihilo minus tamen iam[c] illi denuo severe mandamus eo addito, quia[d] post huiusmodi restitutionem se quam primum in aula nostra sistat facti sui rationem redditurus. Id quod Devotionibus vestris ac vobis, quas[e] vicissim memoratis pactis atque foederibus inviolabiliter servandis nusquam defuturas esse nobis pollicemur, benigne respondere duximus, de cetero benevolentiae nostrae studia propenso animo vobis defferentes«.

Conecius deinde Graievii[1] Viznensis Praefecti litteras legit, quibus is Archiepiscopum pedites Germanos accersere et per Prussiam haud procul a Vizna[2] Caesaris Tycocinum versus deductionem[f] machinari significavit.

Lublinensis Castellanus[3] postea nuntiorum nomine instabat salarium consuetum his persolvi, defensionem Maioris Poloniae decerni, in Caesarianos occultos animadverti, Infanti pro summa in Rempublicam benevolentia gratias agi, sponsalia cum coronatione prorogari, cives Drohicenses[4] a Praefecto eorum Kiszka[5], Podlachiae Palatino gravatos liberari, Lublinenses ob summum per ignem accersitum incommodum[6] a pensione tributorum immunes pronuntiari, interim ante coronationem iustitiae electionisque modum statui, quartae proventuum Regni partis duodecim summam milium Leopoli ablatam restitui petiit[g]. Haec referentem Ioannes Wrona excepit a Wolhyniis unas senatui, alteras nuntiis litteras reddens, quibus ii operam suam[h] commendabant et exemplo horum concilio Lusci[7] indicto nuntios pro futura coronatione elegisse praedicabant, quam hi inituri essent quam primum de eiusdem praefixa die rescirent.

---

[a] O: non aliunde. [b] O: adeoque. [c] O: iam autem. [d] O: quod. [e] P: quae. [f] O: a Vizna Tycocinum versus deductionem Caesaris instabat. [g] O *niema* petiit. [h] P: summam.

[1] Piotr. [2] Wizna, miasto w woj. mazowieckiem, na prawym brzegu Narwi. [3] Andrzej Firlej. [4] Drohiczyn, miasto w woj. podlaskiem, na prawym brzegu Bugu. [5] Mikołaj. [6] Zob. powyżej str. 298. [7] Łuck, stolica Wołynia.

Abeuntibus demum nuntiis deque placandis Caesarianis controvertentibus, Episcopus Cuiaviae [1], Cracoviae Palatinus [2] Marschalcusque Aulae [3] intervenerunt monentes, ne adeo austeris vocabulis adversarios in diplomate prorogationis lacesserent, quibus quidem insidiari hos Reipublicae cumque his belli iure agendum, nec non a nuntiis contra eos instigandum memorabatur. Ad haec Orzelius respondit: iustissimis verbis praedicta esse exarata, nec solum insidias struere Caesarianos, verum vim apertam libertatibus publicis [a] machinari; bello hoc coercendos, cum sponte monitique resipiscere nollent, eaque potissimum causa belli duces creatos, ut undequaque imminentem vim sedarent; instigationem quoque nuntiis adversus hos Andreoviae commissam. Eiusdem sententiae Comes Gorcanus [4], ob gravem morbum absens, fuerat et idem per legatum aperuerat. Cerscius [5] e Dobrinensi Terra persuasit, ut quam paucissimis verbis nullisque conditionibus illa prorogatio ederetur, cum nulla omnino conditio fieret, quae altercationibus per multos dies non exciperetur. Placuit tandem id consilium et brevissima prorogatio coronationis ad VI. Id. Apr. *[8. IV.]* facta; rationes recensitae, tardior nempe Regis ob tardam rerum omnium eidem factam renunciationem adventus, nonnulla tamen pacta ab eodem diplomatibus confirmata missusque ad concludenda cetera legatus et ipse Rex propediem affuturus; eademque mulcta, qua Varsaviense atque Andreoviense diploma firmatum esset, eadem praestolanda atque ineunda coronatio comprobata, Cuiaviae Episcopo, Cracoviae, Łenciciaeque [6] Palatinis, Zarnoviensi [7] Raciansensique [8] Castellanis Cancellario [9] et Procancellario [10] Regni senatus nomine, Lublinensi vero Castellano [11] a nuntiis eandem subscribentibus [12].

Prid. Id. Mart. *[14. III.]* responsum senatus ad hesterna postulata nuntiis relatum huiusmodi: salarium nuntiis a Rege adveniente ac invitato de more persolvendum, nunc enim in aerario pecuniam deesse; Maioris Poloniae defensionem e contributione orae illius providendam [b]; gratias Infanti agendas et sponsalium dilationem approbare; de [c] Drohicensibus civibus litteras ad Palatinum Podlachiae [13] scribendas, Lublinensibus tributa indulgenda; interim ante coronationem quidquam sanciendum, cum idem Andreoviensis lex vetet paucique admodum ex utroque ordine adsint [d], vana vero absque effectu consultatio censeatur; de residuo Leopoliensis quartae reddituum partis ad Gorecium [14] Notarium bellicum [e] litteras mittendas, quibus adductus idem restituat. Cracoviensium civium duo nuntii affuere. de indulgendis contributionibus petentes [f], suammet urbis custodiam praedi-

---

[a] O: Reipublicae. [b] O: providendae. [c] O *niema* de. [d] O: affuit [e] O: Scribam exercitus. [f] O: indulgendas contributiones patentes.

[1] Stanisław Karnkowski. [2] Piotr Zborowski. [3] Andrzej Zborowski. [4] Stanisław. [5] Walenty. [6] Jan Sierakowski. [7] Jan Sienieński. [8] Stanisław Kryski. [9] Walenty Dębiński. [10] Piotr Dunin Wolski. [11] Andrzej Firlej. [12] Druk. w Vol. leg. II. 146—7. [13] Mikołaj Kiszka. [14] Maciej, chorąży poznański.

cantes, immensos sumptus, quibus ducentos qualibet hebdomade florenos in munitionem urbis erogarent, recensentes. His Castellanus Lublinensis [1] respondit: constitutionem civium inter se [a] editam se refringere non posse, impensas hos suimet coniugumque et liberorum causa erogare, ne scilicet ipsi custodiam urbis obeant; in arbitrio regio non suo indulgentiam tributorum fore, se quoque immodicos erogare sumptus, nec tamen a contributionibus pendendis immunes; Andreoviae istis ea de re opponendum fuisse. Masovii deinde cum Podlachensibus quidquam se conclusuros affirmarunt, priusquam salarium debitum nuntiis [b] persolveretur. Słupscius [2] de defensione Poloniae Maioris disserens [c] allegavit: dispensationem suarum contributionum non in senatus sitam potestate, sed in nobilitatis illorum palatinatuum arbitrio, igitur aliam defendendi rationem ineundam [d]. Covalensis Castellanus [3] obtinendi salarii viam sterni dixit, a Praefecto namque Inovlodensi [e] Stanislao Comite Latalio [4] tres reddituum praefecturarum suarum partes hisce diebus allatas, quae persolvendo essent suffecturae, dummodo fideiussio praestetur, qua Latalius persoluturus proventus debitos a iactura immunis fieret. Ad senatum missum est, ut futura die summo mane concludendi gratia conveniret.

Postridie *[15. III.]* conventum est [f] et concordes sententiae editae. Nonnihil mussitabatur Emericum Sulocum seorsim [g] a Rege data mandata instructionemque ad Archiepiscopum habuisse et nonnullorum procerum consilio Loviciam iter destinasse, quo facilius hominis protervi amentiam emolliret, verum Lublinensis Castellanus aliique indignitate probroque tam Regem quam Rempublicam discessu legati affectam fore contendebant, iniquum namque esse Regis legatum hostem patriae petere, cuius temeritas sanari nequiret, qui vix absque ignominia legatum esset suscepturus. Itaque Sulocum litteras, quas haberet, per servum suum transmissurum; hic comitia universalia [h], hic Reipublicae consessum esse, hic advenire Archiepiscopum, non latere domi oportuisse. In eam sententiam itum est [5]. Cuiaviae Episcopus [6] a senatu, a nuntiis vero Biecensis Castellanus [3] deputati, qui honorario condigno prosecutam Reginam gratiis actis perornarent. Haec priusquam venisset de remedio acquirendi salarii per Covalensem Castellanum proposito consultatum, sed illud et tantae summae respectu exiguum etiam in thesauro deesse dicebatur. Tum Calissiae Palatino [8] mirato, quo illa pecunia, quam Sulocus advexisset, facta et per quem dispensata esset, Safranecius respon-

---

[a] O: inter se privatim editam. [b] P *niema* debitum nuntiis. [c] P *niema* disserens. [d] O *ma błędnie* in eandem. [e] O: Innowladislaviensi. [f] O *niema* est. [g] O: seorsum. [h] P *ma błędnie* Varsaviensia.

[1] Andrzej Firlej. [2] Wawrzyniec sędzia i żupnik bydgoski. [3] Stanisław Sierakowski. [4] Latalski był starostą inowlocławskim i człuchowskim. [5] Sulyok wysłał rzeczywiście list do prymasa 16 marca, nie wspomniał jednak o zakazie stanów odprawienia u Uchańskiego poselstwa, tylko tłómaczył się brakiem czasu. Uchańsciana I. 262—6. [6] Stanisław Karnkowski. [7] Stanisław Szafraniec. [8] Kacper Zebrzydowski.

dit: se quidem cum Firleo[1] collega commissum id munus Varsaviae et[a] Cracoviae iam a senatu habente, illam dispensasse, sed in militum stipendia erogatam nequaquam decimae parti exsolvendae satisfecisse[2]. Litteris quoquoversus missis sacrifici[b] quoque sigilla adhibebant.

Advenit posthaec Regina numerosissimo illustrium feminarum[c] comitatu stipata. Huic Cuiaviae Episcopus[3] moxque Safranecius[4] perurbanis verbis sollemnes egerunt gratias, quod illa unica esset mediatrix ad salvandam liberandamque tot incommodis Poloniam, nec unquam de constanti in patriam studio quidquam remisisset; de eodem continuando preces factae ordinumque propensione promissa addita[d]. Utrisque seorsim Regina gratiis itidem actis, benevolentia sua commendata, Deo soli cunctorum successuum statu commisso, respondit. Advenit deinde legatus[5] et e regione Reginae assidenti Cuiaviae Episcopus responsum tulit latino sermone: senatum solum cunctorum pro necessitatis ratione opportunam conclusionem edidisse, legatione Regis multo se solatio cumulatos, adventum eius quam celerrimum expetere, sponsalia ad futuram coronationem pro die octava Aprilis indictam non sine gravissimis causis prorogasse. Legatus respondit: iudicio senatus se obtemperaturum, sponsalia, quod per se non stetissent, minus se commoveri, cum suffecisset sibi satis fungi commisso munere; petiit, ut sibi praescriberetur tempus, quo ad Regem reverti liceret. Responsum ei posthaec ea de re consulturum senatum. Castellanus Lublinensis nuntiorum nomine confestim Episcopum Cuiaviae clanculum commonefecit, ut verba sua de solius senatus conclusione repeteret corrigeretque, quod ni faceret, illico nuntios non sine eius ignominia ea legato relaturos; quod faciente Episcopo, legatus respondit bene sese Regemque nosse quidquam invito equestri ordine in Polonia sanciri posse, cum Rex ipse eiusdem praecipue ordinis favore ad tantum fastigium evectus esset praecipuamque eius rationem sit habiturus. Hoc dictu Reginae exosculata cum summa reverentia dextra valedixit.

XVII. Kal. Apr.[e] *[16. III.]* de salario iterum apud nuntios disceptabatur eoque demum pacto altercatio sedata, quia[f] adveniente Rege iis, qui coronationem exspectassent, duplum exsolvendum esset, simplex vero iis, qui illo demum tempore advenirent.

Postridie ex Prussia Cricovius[6] legatus advenit petiitque ad tertiam diem collegam suum Dobrinensem Castellanum exspectari. Privatim

---

[a] C: ut. [b] O: spirituales. [c] O *niema* feminarum. [d] O: ordinumque propensio promissa. [e] *W rękopisach błędnie* Martii. [f] O: quod.

[1] Andrzej kasztelan lubelski. [2] Zob. powyżej str. 589. [3] Stanisław Karnkowski. [4] Stanisław, kasztelan biecki. [5] Emeryk Sulyok. [6] Wojciech Krzykowski sekretarz królewski i Paweł Działyński kasztelan dobrzyński, wysłani jako posłowie zjazdu jędrzejowskiego do Prus, zob. powyżej str. 546—7. W Vol. leg. II. 145 nazywa się ten poseł Wojciech Grzybowski, co jest prawdopodobnie błędne.

is referebat nobilitatem Prussam regias[a] sequi partes, urbes dissentire; adventu legationeque sua multum motuum sedatum esse.

Libet eo loco Cracoviae Episcopi[1] litteras ad Palatinum eiusdem terrae[2] Prid. Id. Mart. *[14. III.]* Bozentino[3] scriptas inserere, quibus is gravi praepeditus morbo affirmabat: se rebus a Stephano Rege per legatum suum[b] missis obnixe delectatum eo maxime, quod certus iam et iustis copiis auctus eius adventus foret; rumores enim adventus eius post Paschatis tempus prorogantes anxium et sollicitum se reddidisse; coronationis dilationem se probare, nec Varsaviensem conventum reprehendere, illos namque omnes, qui Loviciam convenerant, Stephani partes sequi idque potissimum agere, ne cum nominis sui dedecore a proposito recedere cogantur, sed cum dignitate invicem ex cunctis Regni provinciis conveniant sententiamque declarent; igitur si cuncti Cracovia discedere et isthic adesse nequirent, ut tandem legatos eodem mitterent, qui ad concordiam adhuc et coronationem ineundam illos invitarent, hos vel uno hebdomade protracta sollemnitatis illius citra Rempublicam incommoda[c] tempore aliquantum praestolandos.

Missus porro per eosdem dies ad Legatum Pontificis Romani[4] in Polonia tum degentem[d] nuntius, qui referret: iam quidem sese confidere Summum Pontificem[e] satis edoctum rerum omnium per ea tempora in Polonia gestarum imprimisque motus exorientes non alia ratione, quam legitima et libera Stephani Principis Transylvani in Regem Poloniae una cum Anna Infante electione repressos, in qua sola libertatum Regni fundamentum figeretur. Quod initae atque defensae libertatis studium nequaquam Caesarem Maximilianum offensurum, quandoquidem non renunciatio unius alteriusque promulgatio, verum cunctorum liber consensus regem Polonum edat, nec plerorumque, quantumvis maximae auctoritatis virorum, adeo notorio errori indultum[f] esset, unde cum ad unanimitatem res perductae tranquille[g] componantur, abunde[h] toti Christianitati fortissimum id propugnaculum satisfacturum. Pontificem proinde, cuius interest per totum Christianum orbem pacis componendae munus, sedulo isthaec animadversurum, nec conatui suo maxime ordinato et salutari tam hunc, quam ceteros Christiani nominis principes restituros. Petereque[i] se a legato, ut rationes eas suas cunctis illis principibus accuratissime aperiat et commendet, neque adversariis publicam pacem turbantibus vel faveat, vel tam privatis, quam publicis consiliis sese ingerat, quandoquidem non alia de causa, quam retinendae augendaeque publicae tranquillitatis gratia isthuc missus esset.

---

[a] P: regiasque. [b] O *niema* suum. [c] O: incommodum. [d] P *ma błędnie* degente. [e] O: Patrem Papam. [f] O: indulsum. [g] P: tranquillum. [h] O: ab inde. [i] O: petere.

[1] Franciszek Krasiński. [2] Piotr Zborowski. [3] Bodzentyn miasto w woj. sandomierskiem, niedaleko Kielc, własność biskupów krakowskich. [4] Wincenty Laureo, bp. Mondovi, nuncyusz apostolski w Polsce od 1574—8 r.

At Viennae Caesarianorum oratores nequaquam proposito suo desistentes coeptam legationem vehementissime perurgebant[a] discordiaque sua in leniendis conditionibus oblatis nonnihil Caesari negotii facessebant. Pleraeque harum durae minusque Maiestati Caesareae decorae visae sunt et imprimis illa, qua Caesaris titulo in Polonia abstinere iuberetur et privatim ab oratoribus ad Henrici Regis largitiones immoderatas cuique tenendas et approbandas adigeretur. Praecipue tamen Turcarum Imperatoris litteris[1] deterrebatur, quibus is Polonia abstinere hunc severe interminatus est, quidpiamque[b] de obtinendo eo Regno molituro infestissimum in Hungaria Austriaque bellum se continuo illaturum interdicens, ne plura obtinere cupiens propria, quae haberet, amittere cogeretur. Quamobrem III. Non. Mart. *[5. III.]* is oratoribus alterum simile responsum dedit: de Regno sibi delato magnas se agere gratias, ceterum plane deliberatum tam discordis populi Regem fieri omnino pernegare, neque oblatum Regnum accepturum. Oratores porro omni spe sua deiecti, improba caecaque caligine ardenti patriae facem admovere Caesaremque sollicitare, ad extremum lugubri habitu demissaque voce ad hunc verba facere:

»Cum eo sint deductae afflictae Reipublicae nostrae rationes, ut omnia, quae relinqui videbantur[c] quaeque solum omnes suscipiebant feliciorum temporum tamquam postliminio reducendorum spe iniquioris facti inde turbatam[d] nil iam ex praesenti rerum statu exspectare posse videatur, quam aut ingravescentibus iam non levibus ex causis conceptis civium odiis funestis ac exitialibus domesticis armis indubitatum interitum, aut cedentibus leviorum animis ardentiorum pertinaciae et eiusmodi gubernationem, quae non sibi solum incommoda et formidabilis, sed vicinis quoque regnis suspecta ac odiosa et toto ferme Christiano orbi pertimescenda sit futura: is quoque sit status eorum, qui optima intentione ac pio in patriam affectu Maiestatem vestram Sacratissimam sibi in Regem deposcerent, ut aut nullo[e] profectu, immo certo etiam in ipsa victoria exitio cruenta dimicatio fortunarum, vitae ac libertatis cum civibus eis[f] sit subeunda, aut si iustum dolorem amori patriae concesserint, aliis turpiter serviendum, aliis misere exulandum, aliis ignominiose delitescendum, aliis, quod gravissimum est, impotentia quorundam civium superbae insultationes perferendae sint[g]. Ea denique nostra, qui hic legatorum munere fungimur, conditio, ut ad haec omnia, quae nobiscum reliquis communia sunt, hoc etiam mali accedat, quod pro suscepto itineris labore, quod tam infauste perfecerimus, a nostris nullam gratiam, quis scit, an non et querellas, ab adversariis maius ceteris[h] odium et invidiam sumus reportaturi. In istis tot tantisque calamitatibus (quas ipsa tantum Summi Dei benignitas peculiari quodam beneficio, cum iam humana deficiunt auxilia,

---

[a] O: purgabant. [b] O: quicpiam. [c] O: videbantur crescant. [d] O: inde opprimantur nilque iam. [e] P: uno. [f] O *niema* eis. [g] O: inferendae. [h] O: exteris.

[1] Zob. powyżej str. 582.

lenire ac mitiores reddere potuerit) hoc praecipuum nobis superest solatium, quod tam in suscipiendo hoc negotio, quam etiam ad eum statum, in quo nunc est, perducendo, tum erga patriam pietas, tum erga Maiestatem vestram sinceri affectus et constantis fidei, tum in oratorum munere fungendo recte observati officii nobis sumus optime conscii. Nisi forte haec nobis quispiam obiiciat minus prudenter nostris orationibus consuluisse, qui ea ratione consiliis in eas difficultates coniecerimus, ex quibus nunc vix ac ne vix quidem sese explicare queat, sed et hoc ipsum fatorum iniquitati ac Poloniae cuidam infelicitati potius tribui, quam imprudentiae et negligentiae nostrae adscribi debeat, cum et nunc facile id animadvertamus, si omnia ita evenissent, ut tum sese offerrebant et nobis[a] ob oculos ponebantur, nunquam in eas difficultates et angustias Rempublicam nostram deductam iri. Neque vero fidem et constantiam nostrorum quisquam[b] in dubium ex eo[c] vocare possit, quod illi Lovicia senatores et nobiles eiusmodi [d]ad Caesaream Maiestatem vestram litteras dederint ad hoc novi indicendi conventus[d] consilium ceperint[1]. Non enim illi semel delatam temere revocant fidem, sed tam diuturnae et periculosae pertaesi morae, diu exspectatam mature invocant opem, quae si eo usque extracta fuerit, ut illo praeveniente non capessendum, sed armis capiendum Maiestati vestrae Caesareae sit Regnum, malunt causae cedere et illam pro praesenti rerum statu patriae condonare, cum praesertim conditionibus Maiestati vestrae Regnum detulerunt, inter quas ea quoque non postrema sit, ut ortae inter status controversiae sopiantur. Verum si ita Sacratissima Maiestas vestra iter suum expedire vellet, ut Bathoreum praevenire et ante constitutum conventuum diem in Regno sese sistere possit, susceptis prius conditionibus et iure iurando verbis conceptis praestito (quod nos praecedere debere affirmavimus), nos etiam sponsores Maiestati vestrae offerimus illos omnes Maiestati vestrae operam suam navaturos. Iam de nostro legationis munere haec pauca dicemus, nos ea in patriam et concives nostros fide, ea[e] erga Maiestatem vestram sincera propensione totum hoc negotium tractasse, ut nihil eorum, quae ad Reipublicae commoda promovenda nilque[f] ad rebus praesentibus accomodata consilia Maiestati vestrae danda pertinere viderentur, omisisse nos existimemus, nisi hoc fortasse aliquis notare vellit, quod iam quidam nobis obiiciunt, quod tam diuturnis tractationibus tantum temporis extraxerimus, cum paucis tantum verbis summa legationis proposita certum aliquod vel in hanc vel in illam partem responsum extorquere debuissemus. Verum his ipsam Maiestatem vestram testem appellamus eam quotidie spem negotii ad optatum finem primo quoque tempore perducendi nobis datam fuisse, ut propera festinatione (qua tamen etiam aliquando

---

[a] P: non. [b] P: quoque. [c] O: ideo. [d–d] O *niema słów od* ad Caesaream *do* conventus. [e] O *niema* ea. [f] P: nil, quam.

[1] Mowa tu o zjeździe zwołanym przez Uchańskiego do Łowicza na 29 lutego. Zob. powyżej str. 602—604.

molesti Maiestati vestrae fuimus) totum negotium inficere[a] merito censuissemus[b]. Tamen quod nostri officii fuit, accelerato quantum potuimus itinere, vigesimo septimo post designationem nostri et discessum Varsaviae die ad Maiestatem vestram venimus atque cum primum licuit obtulimus Regnum Sacrae Caesareae Maiestati vestrae, eius Regni[c] suscipiendi conditiones protulimus, iurisiurandi formulam exhibuimus, statum Reipublicae nostrae, ut tum erat, verbis descripsimus ac omnium eius vulnerum sanandorum in ipso celeri Maiestatis vestrae in Regnum adventu medicinam positam esse ex ordinum sententia aperuimus idque, quantum potuimus, saepius ac saepius inculcavimus. Orta de articulis, conditionibus ac iuramento quaestione[d], quidquam nos in istis mutare posse aperte professi sumus idque probantes mandatorum nostrorum litteris comprobavimus. Cum tandem consuleremus, quid interdum ad retinendas res publicas faciendum esset, animum primum Maiestati vestrae de suscipiendo Regno declarandum, deinde singulos in Polonia tam universalibus, quam etiam singularibus litteris partim confirmandos, partim ad concordiam exhortandos, ipsam etiam Serenissimam Infantem peculiari legatione decreto Serenissimi Archiducis matrimonio, quod et conditionibus caveretur, certiorem faciendam, pecuniam promissam submittendam, tandem[e] iusiurandum perficiendum ac iter quam citissime ingrediendum esse ingenue censuimus. Sed cum posthaec Maiestati vestrae Caesareae visum fuisset, mittendos esse Loviciam legatos, qui de moderandis articulis et conditionibus primo, deinde de Serenissimo Archiduce cum Serenissima Infante matrimonio iungendo et in Regem coronando agerent, deinde etiam ad ipsam Serenissimam Infantem[f] expediendos oratores, qui hoc ipsum de Serenissimo Archiduce medium tractarent utramque hanc legationem certis ex causis, quas Maiestati vestrae protulimus, disuasimus[g] ac praecipue, quod videremus nullam harum rerum in eorum, ad quos hae legationes mitterentur, esse potestate et esse haec aliena omnino ab iis mandatis, cum quibus nos ad Maiestatem vestram venissemus, iamque tandem aliquid nobis directe responderi, nec ulterius hic tam incertis[h] rebus nos detineri petiimus. Allatis tandem Lovicia litteris, quibus illi suum avertendi a patria civilis belli studium testantur, pacandarum controversiarum gratia indictum a se Varsaviae pro nona Aprilis die conventum exponunt[1], Maiestas vestra Sacratissima responso suo ita se nobis declarare dignata est, quod pro eo, quo[i] semper Maiestas vestra in bono Reipublicae Polonae promovendo affecta[k] fuit studio atque ea omnia quaecunque praeterea ad hoc negotium necessaria, ex ultro citroque tractatis rebus animadverterimus, ea qua decet fide atque diligentia Regni

[a] O: conficere. [b] O: censuimus. [c] O *niema* Regni. [d] P *ma błędnie* quaestio, nil. [e] *W rękopisach* tamen. [f] O *niema* Infantem. [g] O *niema* disuasimus. [h] *W rękopisach* in tam certis. [i] P: quae. [k] O: effecta.

[1] Uniwersał Uchańskiego, zwołujący walny zjazd w Warszawie na 9 kwietnia datowany jest 5 marca. Pawiński, Początki panowania w Polsce Stefana Batorego 1575—1577 (Źródła dziejowe IV. Nr. 6. str. 12).

ordinibus referimus[a]. Nec dubitamus, qua semper erga Serenissimam domum Austriacam ac praecipue erga Maiestatis vestrae Sacratissimae personam (quod novissime insigni hoc de Maiestate vestra iudicio abunde comprobarunt) Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae ordinum fuit observantia, eandem posthaec quoque bona vicinitate tuenda et gratia ac favore Maiestatis vestrae sibi quibusvis officiis promerenda, quantum in ipsis fuerit, sint comprobaturi. Nos certe ex personis nostris tantam in nobis experti Sacratissimae Maiestatis vestrae humanitatem, benignitatem ac summas veri principis dotes, eo maestiores hinc discedimus, quo gravius ferre est semper iis omnibus carere, quae iam et probe, quis noverit, et toto animo, ut nos, amplexus fuerit. Quod quidem desiderium nostrum ita lenire studebimus, si quando occasio nobis data fuerit, addictissimis obsequiis nostris de Maiestate vestrae semper deferimus«.

Ea simplici atque importuna oratione perpulsus Caesar denuo de toto negotio, iam pridem plane omisso, deliberandi facultate sumpta, tandem precibus lacrimisque supplicum[b] victus, petitis annuit inque haec[c] verba responsum sollemni ritu dari iussit:

»Sacratissima Caesarea Maiestas Dominus noster Clementissimus benigne intellexit, quae Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae oratores scripto denuo replicarunt. Quemadmodum vero Maiestas sua Cesarea, quod saepe et antea demonstravit ab initio et dum primum ad inclitum istud Regnum Poloniae et Magnum Ducatum Lithuaniae animum adiecit, non privatum aliquod emolumentum, sed id unum spectavit, ut eiusdem Regni et Magni Ducatus dignitate et rationibus simulque universae Reipublicae Christianae quieti et tranquillitati consultum esse possit, sic et nunc prae oculis habens ruinam et interitum ex intestina civium dissensione exspectandum, cum illa sicut omnibus rebuspublicis fuit semper exitiosa, ita in Poloniae quoque Regno alium eventum non videatur esse allatura, Maiestas sua, quamvis bonis et iustis mediis suum ac Poloniae Regnum ius acquisiverit legitimeque electa sit, neque forte aliae opportunae idem ius suum persequendi rationes defuissent, noluit tamen, priusquam omnes aliae viae atque media ad saniora consilia cives revocandi frustra essent tentata, quicquam in eo negotio suscipere aut festinatione aliqua dissidentium animos magis exacerbare. Cui suo instituto etiam insistens Regni ordinibus per suos Varsaviam destinatos oratores litterisque universalibus pacis et concordiae consilia amplectenda promovere[d] ipsisque permittere decrevit, ut quibuscunque mediis et rationibus ad sananda Reipublicae vulnera et concordiam ineundam descendere possint, salva tamen Maiestatis suae dignitate, ita scilicet, ne Bathoreus Caesareae Maiestati longe inferior non sine gravissima contumeliae nota ac totius Christianae Reipublicae detrimento et exitio ipsi praeferatur. Et quia Serenissimae Infantis persona huic negotio est annexa, Serenissimus Maiestatis suae filius

---

[a] O: referemus. [b] P: supplicium. [c] O *niema* haec. [d] O: permonere.

Archidux Ernestus eidem Infanti matrimonio, si ipsis ordinibus Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae ita visum fuerit, iungatur, dabit autem Maiestas Caesarea oratoribus suis talia mandata, quibus ad omnia ea, quae ad pacem et concordiam usque pertinere possunt, ita sint instructi, ut ordines et status nihil plane desideraturos confidat. Quod si vero pars adversa his iustis et honestis rationibus et mediis locum dare nolit, sed in sua opinione persistat, utique nec Caesarea Maiestas [a]suae dignitati in rebus tuendis deesse suosque deserere poterit, immo quamprimum per eos, qui Maiestatis suae Caesareae[a] partes sequuntur, certior facta fuerit de[b] adversariorum suo in proposito pertinacia, in Regnum primo quoque[c] tempore properabit. De articulis Serenissimi Regis Henrici et primo quidem de successore constituendo Caesarea Maiestas duorum oratorum replicatione benigne acquiescit, super iisdem articulis iuramentum praestare parata ac de praestito privilegium fieri curatura. Et quae[d] oratores quoad obedientiae renunciationem litteris suis praestituros offerunt, quia[e] operam dare iustisque et necessariis rationibus hoc apud Regni status efficere conaturi sunt, ut quemadmodum praefato Serenissimo Regi Henrico ea de re cautum erat et interpretatio facta, qua scilicet ratione articulus ille intelligi et haberi deberet, ut ne sibi ordines idem praestent et faciant, Maiestas sua oblationem hanc benigne acceptat, istud tamen dicto privilegio expressura iuramentum ea conditione praestitum esse, ut posterior iste articulus de obedientia renuncianda Maiestati suae ab ordinibus Regni ita, uti praefato Serenissimo Regi Henrico factum fuit tempore coronationis, interpretetur hacque de re Maiestati suae per status caveatur; Caesarea Maiestas sibi omnino persuasum habet Regni ordines Maiestatem suam haud deteriori loco vel conditione quam Regem Henricum habituros esse. Conditiones Maiestas sua conservabit conservatas in quibusdam, quae a Maiestatis suae oratoribus non oblatae, sed a statibus et ordinibus profectae additaeque sunt cum facultati cum iisdem tractandi ac omnino ante coronationem conveniendi et concordandi, titulo autem Maiestas sua interea in negotiis Polonicis non alio utetur, quam Romae Imperatoris ac Regis Poloniae. Ad praesidia quod spectat, Maiestas sua pro itinere centum florenorum milia ab oratoribus Maiestatis suae Varsaviae promissa offert, extra vero Regnum non longe a confiniis exercitum paratum instructumque habitura est, ut, si necessitas postulet ipsaque Caesarea Maiestas ea de re certior facta fuerit, exercitus ille mox praesto esse possit. Postremo Maiestas sua ipsis oratoribus extractum nonnullorum capitum, quae in litteris Turcicis comprehensa res Polonicas concernunt, exhibet, Caesaream suam benevolentiam iisdem propenso animo[f] deferens«.

Eiusmodi responso dato Caesar reliqua, quae ad confirmandam orato-

[a-a] *W P opuszczono przez pomyłk kopisty zdanie od* suae dignitati *do* Caesareae [b] *W rękopisach niema* de. [c] O: primoque. [d] O: quod. [e] O: quod. [f] P *niema* animo.

rum sententiam stabiliendumque Regnum in Polonia essent necessaria, continuare statuit.

Et X. tandem Kal. Apr. *[23. III.]* Viennae augustissima caerimonia, praesentibus oratoribus Polonis filiisque suis, in Augustinorum fano[a], Caesareo habitu regiaque corona indutus, pomum Imperii manu sinistra, gladium vero dextra tenens in solio magnificentissimo consedit; mox gladio deposito iuramentum sollemne oratoribus praestitit. Peractis hunc in modum sollemnibus sacris sine mora in arce ac in omnibus[b] urbis compitis confirmatae electionis Polonicae publicatio quatuor caduceatoribus[c] demandata est, celeribus quoque cursoribus ablegatis[d] per dispositos hinc inde equos per universum Imperium, Italiam, Galliam, Hispaniam, Hungariam, Bohemiam reliquaque Christianitatis regna res divulgari proclamarique iussa est. Ipse Caesar ad Principes Christianos dimissis legationibus Imperii quidem ordinibus comitia magna Ratisbonam indixit, ceteris[e] omnibus felicitatem suam adepto iam Regno aperuit, simul auxilia implorans, si istis forte indigeret, non quidem adversus Polonam gentem, sed in barbaros, quorum ope Bathoreus in Regnum reduceretur, Polonia exigendos ipsumque Regnum ab hostibus impiissimis vindicandum; igitur pium atque Christianissimum bellum ineundum cunctos sollicitavit, subditos suos omnes gravi tributo imperato nihilominus arma sumere praestoque esse iussit. [f]Diploma quoque universale in Poloniam ad suos misit[f], quoquoversus divulgandum, in hanc formam scriptum, cuius magnifica verba vanosque titulos addere libuit:

»Maximilianus Divina favente gratia[g] Electus Romanorum[h] Imperator semper Augustus ac Electus Poloniae Rex, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Mazoviae, Samogitiae, Livoniae, Volhyniae, Podlachiae etc. Dominus Reverendis, Illustribus, Spectabilibus, Magnificis, Generosis, Nobilibus, Famatis, Archiepiscopis, Episcopis, Palatinis, Castellanis, Officialibus, Capitaneis, Dignitariis, Civitatum Proconsulibus, Consulibus, Communitatibus et omnibus aliis Regni nostri Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae statibus sincere ac fidelibus nobis[i] dilectis salutem et gratiam nostram regiam et omne bonum. Reverendissimi etc. ac famati sincere et fideles nobis dilecti. Cum superioribus annis Serenissimi quondam Principis Domini Sigismundi Augusti Regis Poloniae etc. obitu res Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae ad interregnum deductae ac post mortem Serenitatis suae[k] Serenissimo Principi Domino Henrico nunc Franciae Regi Christianissimo cederent ac hoc[l] in suum istud haereditarium Regnum reverso, denuo res[m] eo redactae essent, ut eiusdem inclyti Poloniae Regni ac Magni Ducatus Lithuaniae ordines ad[n] novi Regis

---

[a] O: in Augustinorum sine Caesareo habitu. [b] *W* O *zepsute* a communibus. [c] *W* O *zepsute* a duc oratoribus. [d] O: legatisque. [e] O: ceterum. [f–f] *W* P. *opuszczono przez pomyłkę kopisty od* Diploma *do* misit. [g] O: clementia. [h] P: Romanus. [i] P: nostris. [k] P: Serenitatis suae successorum. [l] P *niema* cederent ac hoc. [m] O *niema* res. [n] O *niema* ad.

electionem sibi legitime transeundam[a] censuerint[b], Nos tam primi quam secundi interregni tempore haud ulla ambitione, vel immoderata regni[c] cupiditate, a qua longissime semper abfuimus, neque privati alicuius commodi causa, sed ipsius potius Poloniae et Lithuaniae totiusque Reipublicae Christianae bonum, quietis et tranquillitatis iuvandae studio ad Regnum illud animum adiecimus. Videbamus, quantum earundem provinciarum, quantum universae Christianitatis interesset non solum amicitiam illam bonamque vicinatem, quae illis eo usque cum regnis et dominiis nostris intercessit totque iam seculis coaluit[d] ac magno subditorum commodo culta fuit, conservari, sed utraque regna et dominia, uti vicina, ita Christianae fidei hostibus aeque exposita, novo etiam eoque firmissimo vinculo sibi invicem iungi. Hincque factum est, ut utroque, quo de rege eligendo agebatur tempore, Serenissimum Ernestum Archiducem Austriae filium nostrum charissimum, ut cuius[e] electione Regno isti ac Reipublicae Christianae optime consultum fore nobis persuasum esset, Regni ac Magni Ducatus Lithuaniae ordinibus proponere voluerimus[f], et quamvis dilectionem suam multis gravissimis de causis nostrae personae praeferendam[g] censuerimus, existimavimus tamen, quia[h] si res eo deveniret, ut ordines et status nostri potius quam filii rationem haberent, nos nec tali casu[i] Reipublicae deesse posse. Cum igitur Divina Providentia secutum sit, ut nos superiore mense Decembri in Regem Poloniae ac Magnum Ducem Lithuaniae rite ac legitime electi ac sollemni more per eos, ad quos de iure et consuetudine pertinet, nominati publiceque renunciati sumus, equidem nihil magis in votis habuimus, quam ut huiusmodi electione per eiusdem Regni et Magni Ducatus oratores nobis denuciata id, quod ad capessenda delata nobis Regni gubernacula nostrarum erat partium, quam primum perageremus. Verum cum nonnullos Regni ordines suis rationibus ductos ad contrariam nostrae electionem[k] progressos esse intelligeremus, ab eo, quo primum ad negotii huius tractationem nos accessisse ostendimus, publici boni et tranquillitatis studio haud alienum duximus, ut primo omnes eas rationes et vias[l] iniremus, quibus res ad concordiam reduci posset, adeoque nil intentatum reliquimus[m], quod[n] eo pertinere iudicavimus. Nam non modo Waivodam Transylvaniae, positis ei diligenter ob oculos difficultatibus[o], illis periculis atque calamitatibus, quae exspectandae forent, tam per litteras, quam specialem nuntium, a Regni minus legitime sibi delati acceptatione dehortati sumus, nobis sic persuasum habentes, quia[p] cum in Varsaviensibus comitiis uterque eius orator ordines et status cohortati essent, ut nobis ac Domui nostrae Austriacae primum locum tribuerent, eorum memor, nostris monitis minus[r] difficulter locum daturus esset, verum etiam ab

---

[a] O: transigendam. [b] O: censuissent. [c] O: regnandi. [d] P: conciluit. [e] P: cuivis. [f] P: noluerimus. [g] O: perferendam. [h] O: quod. [i] O: causa. [k] P: clectionis. [l] P: viam. [m] P: relinquimus. [n] O: quo. [o] O *ma* facultatibus *zam.* ob oculos difficultatibus. [p] O: quod. [r] P: nimis.

indictum ab iis, qui a nostra legitima electione dissentiunt, Andreoviensem conventum praecipuae auctoritatis oratores destinavimus, qui mitigatis illorum animis, ad saniora consilia amplectenda ipsos inducerent; tantum vero abfuit, ut alterutro in loco quicquam profecerimus, ut nostri etiam oratores Andreoviae non ante dimissi auditique, quam iis omnibus, quorum causa ibidem illi convenerunt, constitutis; demum vero nullo alio quam tali cum responso, quia[a] legatos ad nos missuri essent, recedere coacti fuerint, cum tamen[b] nostri instituti esset talia consilia proponere, quibus et publico Regni ac totius Reipublicae Christianae bono et quieti haud dubie optime consultum fuisset. Ex quibus etsi satis colligi potuerit, parum spei reliquum esse rem eo deducendam, quo nos semper spectavimus, nihilo minus tamen nec tunc nostrum in Poloniam adventum maturare, sed, ne ulla dissentientibus eiusdem Reipublicae civibus in sua viscera saeviendi occasio a nobis praeberetur, quin[c] potius concordiae ineundae tanto commodius vacare posset, pro nostra in Poloniae Regnum et Rempublicam pietate ac benigna[d] integerrimaque affectione eundem adventum nostrum differre, quam festinatione aliqua dissentientium[e] animos magis exacerbare voluimus, ea praesertim spe, fore ut alio quopiam in loco idonea aliqua ac a dignitate nostra haud aliena concordiae ratio inveniretur. Quoniam vero hactenus non[f] is, quem exspectavimus, secutus est effectus, sed generalis ad diem decimam *(!)*[1] mensis proxime venturi Varsaviam indictus est conventus[g], nos, etsi iis peragendis, quae ad nostri legitimae quaesiti iuris confirmationem pertinerent, diutius deesse noluimus adeoque hesterna die (quod faustum ac tam Poloniae Regno, quam universae Reipublicae Christianae salutare sit) oblatum nobis ab eiusdem Regni et Magni Ducatus Lithuaniae ordinibus iuramentum praestitimus simulque privilegiis ea omnia, quae a nobis requirebantur, confirmavimus et approbavimus ac demum electionis decretum in nomine Dei Altissimi suscepimus: tamen cum etiamnum nihil magis[h] cupiamus, quam Regni istius et Magni Ducatus dignitati et rationibus simulque universae Reipublicae Christianae tranquillitati et quieti consultum esse, idque tanto maiori desiderio, quo magis nobis ob oculos versetur ruina et interitus ex intestina civium dissensione exspectandus, cum illa, sicut omnibus rebus publicis semper fuit exitiosa, ita Poloniae quoque Regno alium eventum non videatur esse allatura, nec nunc adventum nostrum accelerare, sed Regni ordinibus per nostros ad Varsaviensem illum conventum (quem si modo temporis brevitas patiatur suum habere progressum imprimis cupimus) destinandos oratores pacis et concordiae consilia amplectenda proponere ipsisque permittere[i] decrevimus, ut quibuscunque mediis et rationibus ad sananda Reipublicae vulnera et concordiam ineundam descendere[k] possint, salva tamen nostra dignitate, ita scilicet, ne

[a] O: quod. [b] O: tam. [c] O: cum. [d] O *niema* ac benigna. [e] O: dissidentium. [f] O: nos. [g] O: adventus. [h] P *niema* magis. [i] O: pertinere. [k] P: discernere.

[1] Zjazd został zwołany na 9 kwietnia; zob. powyżej str. 612. nota 1.

Bathoreus nobis longe inferior, non sine gravissima contumeliae nota ac totius Reipublicae Christianae detrimento et exitio, cuius avertendi nobis praecipua cura est, nobis[a] praeferatur. Et quia Serenissimae Infantis persona huic negotio est annexa, ut Serenissimus filius noster Archidux Ernestus eidem Infanti matrimonio, si ipsis ordinibus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae visum fuerit, iungatur, dabimus autem oratoribus nostris talia mandata, quibus ad omnia ea, quae ad pacem et concordiam pertinere possunt, ita sunt[b] instructi, ut ordines et status nihil plane desideraturos confidamus. Quod si vero apud partem adversam nec huic medio locus sit, sed in sua opinione illa persistat, utique nos dignitate et iuribus nostris deesse nostrosque deserere haud poterimus, immo quam primum per eos, qui nostras partes sequuntur, certiores facti fuerimus de adversariorum suo in proposito pertinacia, in Regnum primo quoque tempore properabimus. Neque omittemus, quin praefatis oratoribus nostris inter cetera id negotii demus, ut qui[c] Regni istius Magnique Ducatus ac omnium utriusque provinciae civium et subditorum quieti et securitati prospectum cupimus, quo ad praesidia contra hostium incursiones necessaria cum Regni et Magni Ducatus ordinibus et statibus de iis deliberent, quae imminentis periculi qualitas postulare videbitur, tum etiam ea, quae oratores nostri, quos superioribus mensibus in Moschoviam ablegavimus, in Regni istius et Magni Ducatus utilitatem egerint atque effecerint, statibus referant. Quae cum ad vestrum omnium et singulorum notitiam his nostris litteris deducere voluimus, tum vero vos benigne hortamur et requirimus, ut futuris illis comitiis frequentes adesse ac negotia ea qua diximus ratione ad concordiam reducendo omni maiori studio incumbere velitis; in quo, uti[d] vobis ipsis, coniugibus ac liberis vestris, patriae denique ac universae Reipublicae Christianae optime consulturi, ita nobis rem longe gratissimam facturi estis, regia nostra benignitate quavis occasione recognoscendam. Datum in civitate nostra Vienna die XXIV mensis Martii, anno Domini MDLXXVI, imperii nostri XIV et Regni Poloniae primo«.

Postridie *[25. III.]* Caesar oratoribus Polonis epulum sollemne instituit invitatosque splendidissime excepit, nullis aliis adhibitis hospitibus praeter filios, a parte [e]videlicet dextra[e] Rudolphum Romanorum, Hungariae Bohemiaeque Regem et Ernestum, a sinistra Matthiam et Maximilianum Archiduces et secundum hos utrinque decem[f] oratores Poloniae assidentes convivas habens. Peracta tum spectacula varii generis et non minus ac de subacta Polonia acti triumphi. Interim vero de reliquis constituendis consultanti[g] visum est seorsim plerorumque Polonorum captare confirmareque animos, quos ex oratoribus partibus suis favere intellexerat, nonnullos etiam adversarios devincere satagens. Itaque infinita paene diplomatum exemplaria conscripta in hanc formam edita III. Kal. Ap. *[30. III.]* in Poloniam permisit:

---

[a] P: vobis. [b] P: scilicet. [c] *W rękopisach* atque. [d] O: ubi. [e] P ***niema*** videlicet dextra. [f] P *ma błędnie* ducem. [g] *W rękopisach* consultandi.

»Qua fide atque constantia Sinceritas tua tum in proximis Varsaviensibus comitiis nostram in Regem Poloniae ac Magnum Ducem Lithuaniae electionem promoverit, tum ab eo tempore partes nostras tutata est[a], oratores, ex iisdem provinciis comitiisque[b] Regni istius publico nomine nobis deferendi causa huc destinati, diligenter nobis praedicarunt. Nos vero uti tam praeclaram Sinceritatis tuae erga nos voluntatem ac singularis observantiae studium gratissimo animo accepimus, ita vicissim curae habituri sumus, ut nos data occasione eius rei haud immemores fuisse cognoscat. Ceterum cum iam tandem res Deo favente huc deducta sit, ut praestito iuramento a praefatis Regni oratoribus nobis delato ac electionis decreto per eosdem nobis reddito, die vigesima tertia praesentis mensis Regni illius ac Magni Ducatus habenas[c] in nomine Dei altissimi, qui hoc ipsum faustum ac universae Reipublicae Christianae salutare esse velit, publice sollemniterque suscepimus, uti haec et quis hactenus fuerit ac etiamnum sit noster integerrimus animus, pacis scilicet, concordiae et tranquillitatis publicae studiosissimus, ex litteris nostris universalibus, quas his[d] annexas mittimus, Sinceritas tua intelliget: praetermittere noluimus, quin ea de re Sinceritatem tuam faceremus certiorem, nihil dubitantes, quin[e] tum ipsa in eadem semper fide constanter praestitura, tum in aliis, qui hucusque alieniores se praebuerunt, eo inducendis, ut saniora iam tandem consilia amplectantur, nihil in se desiderari passura fuerit[f]; id namque eo pertinebit, ut Reipublicae istius Polonicae statu pristinae concordiae restituto, Sinceritas tua ac ceteri Regni proceres atque status, optata quiete et tranquillitate, cuius turbandae non leve alioquin subest periculum, tanto commodius frui[g] possit, nos vero illud tam grate habituri, ut nostrae vicissim benignae et propensae erga Sinceritatem tuam voluntati re ipsa declarandae nulla occasione defuturi sumus«.

At proceres nuntiique Cracoviae comitia persequentes adventumque Regis Stephani in Poloniam, cuius fines praetergressus iam III. Kal. Apr. *[30. III.]* die Sniatinum cum exercitu equestri pedestrique et oratorum Regni comitatu adiutus[h] occurrentiumque procerum agminibus auctus venerat, gestientes, Varsaviensis conventus ab Archiepiscopo indicti[1] praescii, Covalensem Castellanum[2] Siradiaeque Proiudicem[3] suo nomine eodem destinarunt legatos, quo certiores adversarios de die coronationis imminente certoque Regis in Poloniam ingressu[i] facerent et quantis possent rationibus ad concordiam ineundam Cracoviamque accelerandum pertraherent. His cum plenis mandatis abeuntibus dieque prorogatae coronationis imminente IV. Id. Apr. *[10. IV.]* similem prorogationem eius caerimoniae ad Domi-

---

[a] P: tutata sunt; O: tutatas, ut. [b] O: ex iisdem comitiis Regni. [c] O *ma błędnie* habemus. [d] O: si. [e] O: quia. [f] O: fuit; P: sunt. [g] *W rękopisach*: fieri. [h] O: aductus. [i] O *niema* ingressu.

[1] Zjazd był zwołany na 9 kwietnia, zob. powyżej str. 604. [2] Stanisław Sierakowski. [3] Stanisław Karśnicki.

nicum diem post Festa Paschatis primum, qui III. Kal. Maii *[29. IV.]* fuerat, distulerunt eaque de re diploma divulgari mandarunt[1].

Tertia post haec die Małogostensis Castellanus[2] cum Mogilensi Abbate[3] legatus Vienna rediens, quorum iter magno publico sumptu, uti demonstratum est[4], dilatum fuerat, litteras a Caesare senatui nuntiisque IX. Kal. Apr. *[24. III.]* scriptas retulit, quarum titulo imprimis per Erasmum Dembinium Praepositum Cracoviensem[5] perlecto compertum est Caesarem Poloniae se Regem Electum ordinesque Regni sui consiliarios appellasse. Qua re indignantibus cunctis et non magis in Caesarem quam legatos, eius modi litteras perferre ausos, frementibus, perlegi easdem vetitum est, quas uti perlatu ita lectu[a] indignas iudicassent. Enimvero illa infamis foedaque legatio censebatur, quod ii, qui libertatis recuperandae gratia ad adversarium Principem missi fuissent, servitutis speciem attulissent, instructionem vero sibi datam Caesari ineptissime tradidissent. Nec tum isti suspicionis nota carebant consultantibusque ordinibus, omnes paene per eosdem illas ipsas litteras Caesari reddendas, vel probri[b] loco datam pecuniam, quae nequaquam tam brevi tempore consumpta fuisset, restituendam et per alios litteras remittendas censebant. Hi nulla ratione se ad referendas litteras perduci passi sunt neque pecuniam restituerunt, minus se culpandos asserentes, quod clausas neque expositas litteras acceptas retulissent. Credebant porro alii vel expositum his litterarum sensum fuisse, vel non expositum, ignorantiae et stolidati[c] legatorum, qui responsum verbis referendum non exquisivissent, imputari debere. Ita error ille tantus non sine adversariorum subsannatione in Rempublicam commissus, uti alii quique gravissimi, foedo silentio praetermissus fuit, fautoribus facinoris casu atque ignorantia factum excusantibus. Nec vero iidem legati Ratisbonae in conventu totius Germaniae, quo etiam mandata commissa habebant, fuerant, quod dilata[d] in ulterius tempus comitia illa dicerent.

Rex iustis itineribus per Russiam factis Cracoviam contendit et XV. Kal. Maii *[17. IV.]* apud Cosiscum[e][6] pagum septem ab urbe milliaribus distantem Vistulam flumen cum copiis traiecit[7]. Postridie *[18. IV.]* Mogilae

---

[a] P: uti perlatum ita lectum. [b] P *niema* probri. [c] P: ignorantiam tamen. [d] P: delata. [e] O: Cossicen.

[1] Naznaczenie koronacyi królewskiej. Vol. leg. II. 147. [2] Krzysztof Lanckoroński. [3] Marcin Białobrzeski. [4] Zob. powyżej str. 590. [5] Dziekan krakowski i proboszcz u Św. Michała na Zamku, syn kanclerza Walentego. [6] Koszyce (w XVI wieku Koszyczki por. Piekosiński, Polska XVI wieku pod względem rozsiedlenia się szlachty. Herold polski, Kraków 1906, str. 4.) miasteczko w woj. sandomierskiem, starostwie pinczowskiem u ujścia Szreniawy do Wisły. [7] O pochodzie Stefana do Krakowa zob. dwa akta: Witanie króla JM. Stefana Batorego pod Medyką przez Walentego Orzechowskiego sędziego ziemi Przemyślskiej. Medyka 17 kwietnia 1576. Przybycie króla Stefana Batorego do Tarnowa. 18 kwietnia 1576. podał Polkowski, Sprawy wojenne Stefana Batorego (Acta historica XI) Nr. 16, 17. lecz obie daty są fałszywe, gdyż powitanie w Medyce mogło się odbyć 9 lub 10 kwietnia, a w Tarnowie był król 15 wietnia; zob. Provisio stationum S. Mtis R. in itineribus a finibus Regni eunte S. Mte ex Transilvania in Regnum Poloniae. Pawiński, Księgi podskarbińskie z czasów Stefana Batorego 1576—1586. Źródła dziejowe t. IX. str. 55.

uno a Cracovia milliari distante coenobio[1] Vistulae proximo divertit, non prius urbem ingressurus, quam longinquo et permolesto itinere emenso[a] se suosque recrearet et Sacrum Pascha ibidem celebraret, per illos vero aliquos dies venationibus operam dabat, ea quidem animi securitate comitatusque paucitate, ac si nullum omnino periculum alicunde verendum esset. Ceterum Cracovia nemo procerum nuntiorumque obviam huic factus est, suspicionis notam cunctis vitantibus, quam attraheret[b] quisque, qui primus Regi occurrere inque primum gratiae locum se insinuare vellet, placuitque illa demum die, qua Rex ingressurus esset, urbem cunctos obviam ei fieri. Affuere Regi comites proceres per Russiam eundem deducentes: Bełzensis Palatinus[2] et Aulae Polonae Marschalcus[3].

XII. Kal. Maii *[20. IV.]* in deputatorum consessu[c] in Trinitatis coenobio[4], quo Cuiaviae Episcopus[5] divertebat, facto litterae a legatis[6] Varsaviae scriptae relatae sunt. Hos una cum Viennensibus[d 7] illis Mogilam ad Regem permittere consiliumque requirere[e] placuit. Id negotium Cerscio[8] terrae Cracoviae Iudici commissum. Has Rex delatas Bełzensi Palatino Marschalcoque perlegere praecipuaque capita colligere ac sibi offerre iussit, postridie ad eadem responsum daturus.

Postridie[f] Parasceve Paschatis *[21. IV.]* apud nuntios terrarum Słupscius[9] Biechoviensem Castellanum[10] purgabat (qui ante aliquot hebdomadas Loviciam[11] nuntium misisse seque neutri[g] Regi assentiri declarasse in publico consessu dicebatur), cum summa iniuria id coniunctum asseverans, cum in partes Stephani equites suscepisset eisque stipendia persolveret. Itum deinde est ad senatum; hic non frequens tum affuit, aliis morbis, aliis devotione conventum purgantibus. Czerscius tum articulos a Rege remissos recensuit: nempe aliquem virum cum auctoritate e medio Varsaviam mittendum componendi dissidii et devinciendorum[h] Caesarianorum legatorumque Caesaris[12], qui isthic affuissent, citra Reipublicae iacturam sopiendorum[i] gratia; in locum Wolscii[13], qui unus ex adversariis fuerat, alium quempiam surrogandum Varsaviaeque perficiendum; Archiepiscopum iuridice, videlicet per praeconem duosque nobiles, ut ad ineundam coronationem Craco-

---

[a] *W rękopisach*: emensus. [b] O: attracturus esset. [c] O: consensu. [d] O: venientibus. [e] O: perquirere. [f] O: *ma błędnie* Sabbato sive Parasceve. [g] P: utrique. [h] O: denuntiandorum. [i] P: sapiendorum.

[1] Opactwo Cystersów. [2] Andrzej Tęczyński. [3] Andrzej Zborowski. [4] Klasztor OO. Dominikanów. [5] Stanisław Karnkowski. [6] Stanisław Sierakowski kaszt. kowalski i Stanisław Karśnicki podsędek sieradzki. Posłowie wysłani przez zgromadzonych w Krakowie na zjazd warszawski. Zob. powyżej str. 619. [7] Przywiezione przez Krzysztofa Lanckorońskiego kaszt. małogoskiego i Marcina Białobrzeskiego opata mogilskiego, zob. powyżej str. 620. [8] Feliks. [9] Wawrzyniec, żupnik i sędzia bydgoski. [10] Jan Kościelecki. [11] Zjazd w Łowiczu 29 lutego zob. powyżej str. 602. [12] Posłowie cesarscy Władysław Lobkowic, Jan Kobentzl, Fryderyk z Żerotina, Andrzej Dudysz i Maciej z Logau przybyli do Warszawy 12 kwietnia; zob. V. Laureo 389. [13] Mikołaj, miecznik koronny, wybrany starostą po śmierci stryja Zygmunta, zob. powyżej str. 270.

viam properaret, monendum; Caesarianos conventum alium[1] post Varsaviensem celebrare machinantes dehortandos, ne, si continuare eum conentur, alibi ineant, quam pacificandi causa loco aliquo Cracoviae propinquo; horum milites iuxta Andreoviensem praescriptum cohibendos, inquisitionem ea in re diligentem faciendam praesertimque de praefecto Maioris Poloniae Czarncovio[2] et Sigismundo Rozno, qui cogere milites stipendiarios dicebantur; ad Summum Regni Marschalcum[3] se scripsisse, cuius vel certum responsum vel celerem adventum prope diem exspectaret; in Prussiam Solicovium[4] ablegandum cum fidei litteris, parique ratione ad Brestensem[5] Inovlodensemque[6] Palatinos de ferendo sibi auxilio et consilio scribendum; Palatini Castellanique Culmensis[7], qui turbas ciere in Prussia nuntiabantur, negotium ad coronationem reiiciendum interimque eas ineundas rationes, quibus isti similesque tanquam perduelles mulctandi essent; eum, qui Varsaviam expediendus esset, [a]Caesaris legatos Cracoviam, cum ad omnes ordines missi essent[a], accersiturum; vagabundos homines, qui motuum alendorum gratia non fixo certo domicilii loco per Regnum discurrerent, publica auctoritate coercendos; Ratisbonam litteras seu libellum permittendum promulgandumque ubique locorum; oratoribus, qui nuper Vienna redissent, errorem commissum condonandum, id vitio vertendum, quod Caesari instructionem datam exhibuissent[8]; abacum Augusti Regis Cracoviae per Drohoievium[b][9] reddendum; Choienium[c] Medirecensi Castellano[10] publica interveniente[d] auctoritate reconciliandum. Iis articulis recensitis C r a c o v i a e P a l a t i n u s[11] quaesiit, an ii sine mora decidendi, vel coronatio infectis istis praestolanda esset. Stanislaus P r y e m i u s ad haec: »Unos esse, dixit, impatientes morae, qui confestim absolvendi, alteros, qui ad coronationis tempus reiiciendi essent«. Lectae demum l i t t e r a e a Covalensi Castellano Carsnicioque[12] Varsavia scriptae. His referebant: Caesarianos Cracoviam legatos mittere plerosque etiam alium conventum brevi indicere constituisse; diploma Caesaris memoratum Cerscium[e] misisse inserique libris actorum iussisse, sed id a Praefecti Parysii[13] vicario reiectum, qui tantummodo Reipublicae Regique coronato obtemperaturum se[f] asseverasset; arcem eam a Gisicio supplemento addito muniendam Masovios petere; Var-

---

a—a *W* O *opuszczono przez pomyłkę kopisty od* Caesaris *do* essent. b O: Droievium. c O: Petrum Choienium. d O: perveniente. e P: Cirscum. f O *niema* se.

1 Prymas wydał 18 kwietnia uniwersał, zwołujący zjazd w Warszawie na dzień 3 czerwca. Uchańsc. II. 320—2. 2 Wojciech Sędziwoj. 3 Andrzej Opaliński. 4 Jan Dymitr, sekretarz królewski. 5 Jan Służewski. 6 Jan Krotoski. 7 Jan Działyński i Jan Dulski, obaj stronnicy cesarscy. 8 Zob. powyżej str. 620. 9 Jan Tomasz dworzanin królewski pożyczył królowi Henrykowi na zastaw sreber królewskich pewną sumę, której ten odjeżdżając z Polski nie zwrócił. Zob. powyżej str. 265. 10 Andrzej Górka; o zatargu jego z Chojeńskim, zob. powyżej str. 458—9. 11 Piotr Zborowski. 12 Stanisław Sierakowski i Stanisław Karśnicki, posłowie na zjazd warszawski, zob. powyżej str. 619 i 621. 13 Feliks Parys kasztelan warszawski, starosta czerski.

saviae Volscii[1] vicarium[2] una cum Renzaisciis[3] praeconem, diploma idem Caesareum in civitate promulgare recusantem, fustibus adversus iuris praescriptum mulctasse; Cuiavienses expeditas ducentorum equitum turmas duabus post Pascha hebdomadis recensendas habere, eas convertendas illico, quo necessitas Regni perurgeret; in Masovia Zalivium[a][4] cum armata item turma praesto esse; Georgium Niemstam (oratorem Poloniae cum Rege venientem et Varsaviam eodem tempore ad Caesarianos missum[5]) Regis legationem expediturum, seorsim audire Caesarianos conatos sese vetuisse, nec[b] aliter quam invicem audiri permisisse; tandem utrosque auditos in conclavi Archiepiscopi, ubi singula transigerentur, nondum tamen absolutos; conventui illi proceres eos interesse: Archiepiscopum Gnesnensem, Siradiensem[6], Ravensem[7], Culmensemque[8] Palatinos, Culmensem[9], Bełsensem designatum[10], Sochacoviensem[11] Lubacoviensemque[12] Castellanos, nobiles plus minus triginta; Archiepiscopum quatuor post elapsum Pascha septimanis coronationem Regis non tamen appellati de nomine indicere percupere; primis conventus diebus eo consilia inclinata, ut rebus infectis inde discessum foret, verum oratores Caesaris, quibus Dudicius intererat, venientes magnamque pecuniae molem ferentes, impense cunctos confirmasse[13]; Principis Prussiae legatos isthic affuisse secumque collocutos, diem coronationis[c] indictae expiscatos affirmasseque se, si[d] sollemniter de more essent vocati, continuo eidem affuturos. De articulis a Rege propositis[14] a senatu, praesentibus nuntiis terrarum, consultatum; Cracoviae Palatinus[15] suffragatus censuit: in Prussiam Solicovium[16] mittendum, Caesarianos propositi sui tenacissimos nec adventu praesentiaque Regis permotos haudquaquam concordiam ineundam meditari, se quidem a violentis consiliis ignominiaque cuipiam inurenda abhorrere, sed satius iudicare aliquot sontes pertinacissimosque[e] perdere, quam totam Rempublicam pessundare; Archiepiscopum dudum promisisse, quod diadema eius Regis capiti esset impositurus, qui prior advenisset, eandem[f] sententiam mutasse, legatum itaque Varsaviam prudentem[g] potentiaque vigentem mittendum, qui ibidem resideret, militum partem huic tribuendam, nec plures milites stationum dunta-

---

[a] O: Zalinium. [b] P: ac. [c] O: diem coronationis Cracoviam. [d] P ma *błędnie* sese. [e] P: pertinacissimos. [f] O: eam. [g] P: providentem.

[1] Mikołaj miecznik koronny, starosta warszawski. [2] Podstarościm warszawskim był Bartłomiej Zaliwski; por. Noailles III. 70. [3] Z rodu Ręczajskich jeden tylko znany: Wojciech, późniejszy kasztelan warszawski, starosta derpski i kowalski. Występuje jako zdecydowany stronnik cesarski; zob. powyżej str. 599 [4] Prawdopodobnie Michał, sędzia ziemski liwski. Nies. X. 46. W O błędnie Zaliński, gdyż była to rodzina osiadła w Prusiech, a w tym czasie Maciej kasztelan gdański przebywał na zjeździe w Krakowie [5] Zob. powyżej str. 621. [6] Albrecht Łaski. [7] Anzelm Gostomski. [8] Jan Działyński. [9] Jan Dulski. [10] Paweł Uchański, zob. powyżej str. 301. [11] Stanisław Gostomski. [12] Sędziwoj Drohiczański, marszałek dworu prymasa; zob. Uchańsc. V. 692. Korytkowski, Arcybiskupi gnieźnieńscy III. 411. [13] Zjazd był zwołany na 9 kwietnia, posłowie cesarscy przybyli 12, a 13 otworzył go prymas uroczystem nabożeństwem. Uchańsc. V. 589. [14] Zob. powyżej str. 621—2. [15] Piotr Zborowski. [16] Jan Dymitr.

xat gratia cogendos, sed eos, qui prae manibus essent, ad dimicandum armandos[a]; illos qui Caesaris stipendia mererent iuridico more citandos. Tum Dembovius[1] Siradiensis Castellanus censuit, ut vigesima diei hora convenirent in arcem, tum vero in hospitia redirent atque interim absentes alii accerserentur. In hanc sententiam iverunt singuli, cumque discessissent, Valentinus Cerscius Dobrinensis terrae nuntius de Cuiaviensi Episcopo[2] coram collegis questus est, quod cum in Trinitatis[b] claustro, uti[c] memoratum est, deputati vice fungeretur et, quae sentiret, in medium proferret, Episcopus eum conviciis incesseret, quasi is minus necessarias moveret quaestiones, proceres maledictis proscinderet commodumque Reipublicae distraheret. Nuntii vicem collegae gravis beneque meriti viri impensius doluerunt et Stephanum Grodenium cum Suentoslao Orzelio miserunt, qui ea Episcopo referrent suoque nomine dictorum causam percontarentur.

Reversus postea ex Prussia denuo[d] missus legatus Cricovius[3] et hora[e] indicta senatoribus nuntiisque convenientibus retulit: Brestensem Inovlodensemque Palatinos[4] dissuasisse sibi, ne ad Prussiae Pomeraniaeque principes vel ipse adiret vel quempiam ablegaret, cum isthic pacata fierent omnia, quod eorundem Palatinorum Praefectique Słochoviensis[5] litteris comprobavit; Torunensium litteras Regi faventes ostendit; apparatum principum[f] belli, cum ab his quidem subditis quibusvis mandatum, verum nullum expeditionis[g] tempus iniunctum; Saxoniae, Brandeburgique Regulos armatum exercitum habere; Slochoviam praesidio atque tormentis indigere; Culmensem Episcopum[6] cum omni palatinatus sui nobilitate Vamresni *(s)*[7] in conventu regias partes amplexum manifeste id[h] declarasse. Protulit dehinc litterarum ad quendam senatorem a Culmensi Castellano[8] scriptarum exemplar, quibus Caesaris legatos Varsavia cum mandatis Cracoviam mittendos ad concordiam invitaturos et hanc inire recusantibus bellum denuntiaturos suadebat, quem conatum Summum Pontificem[i] Hispanumque Regem et alios Christianos principes adiuturos docebat; Caesarem porro maximopere fautores suos remuneraturum praedicabat. Principis Prussici litteras ad Brestensem Palatinum[9] datas ostendit declarantes ducem nullos conventus cogere priscoque more Reipublicae adstipulari et donec superstitem Deus esse velit, auxilio[k] eidem affuturum. His peractis senatores simulque nuntii terrarum de regia propositione suffragati, mittendum Varsaviam cum imperio Raciązensem Castellanum[10] magni animi virum consentiebant. Tandem vero concludebant Co-

[a] O: armatos. [b] O: Sanctae Trinitatis. [c] O: ubi. [d] O: iterum. [e] O *niema* hora. [f] P: praecipuum. [g] O: expeditionibus. [h] O: favorem. [i] O: Papam. [k] O: Deus esset, auxilio vellet.

[1] Andrzej. [2] Stanisław Karnkowski. [3] Wojciech, zob. powyżej str. 608. [4] Jan Służewski i Jan Krotoski. [5] Słuchów a właściwie Człuchów, miasto w Prusiech Królewskich, w woj. pomorskiem, niedaleko Chojnic. Starostwo człuchowskie posiadał Stanisław Latalski. [6] Piotr Kostka. [7] Wąbrzeźno (Friedeck) rezydencya biskupów chełmińskich, w woj. chełmińskiem. [8] Jan Dulski. [9] Jan Służewski. [10] Stanisław Kryski.

mitem Gorcanum[1] iam electum belli imperatorem cum copiis regioque supplemento eo ablegandum, ut conventum illum aliumque Livensem, si indicatur, si non persuasionibus, armis tamen vique dissolverent; ad Prussiam iterum legatum mittendum; id Regi referendum Procancellario Regni[2] Stephanoque Grodenio commissum.

Priusquam autem ingressum Regis Cracoviam describamus, Lithuanorum statum succincte attingere libet. Conariensem Castellanum[3] Proiudicemque Siradiae[4] Andreovia ad hos legatos missos mandataque explicantes ita Gierainae[5] absolverant, quod per legatos itidem suos responsum essent ad postulata daturi, miserantque Laurentium Woinam Lithuaniae Aulae Thesaurarium cum Theodoro Scumino[a][6] legatos ad unanima invicem consilia capienda invicemque conventum confirmandi[b] Regis gratia ineundum. Hi vero reversi id responsi retulerant: imprimis rerum Varsaviensi electione gestarum seriem se ideo commemoratione abstinere, ne eo modo exacerbati animi forent, Rempublicam vero ob infinita delicta a Summo Deo dissensione illa mutua mulctatam, nulla alia ratione quam mutua concordia sanari posse, quam ineundam sollicitantibus Lithuanis magnas se habere gratias, nihil hactenus magis, quam eandem requirentes. Cuius rei testem esse electionem Varsaviensem, qua adhuc invitati essent, conventum item Andreoviensem pari ratione hos sollicitantem[c], litteras publice[d] privatimque ad hos datas, tot legationes missas imprimisque Lovicensem, Prussicam, Varsaviensem, eandem impensissime urgentes; itidem Regem electum fecisse, dum Archiepiscopi et plerorumque aliorum procerum animos per litteras seorsim scriptas deliniisset; earum legationum exemplaria responsaque se Lithuanis remittere; ipsum Archiepiscopum concordiae speciem praesetulisse et alios ad eandem invitaturum se promisisse. Itidem se[e] ad Lithuanos proceres equitesque praestitisse sperareque perpensuros eos magnitudinem negotii, de quo ageretur, videlicet de primario liberae electionis fundamento, animadversuros status rationem, nempe rem sibi cum collegis, fratribus, amicis, consanguineis multo altoque sanguine copulatis intercedere; id se accuratissime considerantes quicquam intentatum reliquisse, quod conciliandis animis magnopere incubuisset; electione peracta Andreoviam hos invitasse, inde denuo legatos ad eos misisse et ad coronationem, quae immediate electionem sequi consuevit, ineundam sollicitasse; elapsum tempus illud et cum absentiae Regiae, tum Lithuanorum causa prorogatum prorogatique diem praeteritam, neminem

---

[a] O: Trodo Cumino *(!)*. [b] P: confirmandum. [c] O: sollicitantur. [d] P: publiceque. [e] O: si.

[1] Stanisław, zob. powyżej str. 531. [2] Piotr Dunin Wolski. [3] Rafał Śladkowski. [4] Stanisław Karśnicki wysłani na Litwę przez zjazd w Jędrzejowie. Zob. Vol. leg. II. 145, por. powyżej str. 546. [5] Gieranony, zob. powyżej str. 579. [6] Teodor Skumin Tyszkiewicz starosta miński, od 1576 r. podskarbi nadworny, od 1586 r. ziemski, a następnie od 1590 r. wojewoda nowogrodzki.

tamen horum venisse; exspectaturos se amplius fuisse, si necessitas, si occasio, si opportunitas ipsa permisisset, neque enim hos ignorare, quid pridem Viennae effectum esset; permissa iam sibi Regia diplomata, quibus iusiurandum Caesaris[a] sibi Lithuanisque praestitum descriptum esset, cuius exemplaria itidem se transmittere; iamque Regem ipsum in Regnum[b] venisse et Cracoviae appropinquare; igitur quamvis tot necessitates incumbant, neque ulterius protrahere coronationem permittant, tamen solius cum Lithuanis vinculi gratia se eam caerimoniam ad III. Kal. Maii *[29. IV.]* diferre, nullatenus Varsaviensia et Andreoviensia placita violantes. Quapropter obnixe eniti, ut Lithuani concordiae studio, abiecta omni cuntatione, invicem conveniant et sollemnem illum actum continuent, unde Deus imprimis concordiae fautor gloria debita honoretur, totus Christianus orbis laetetur, communes vero hostes spe sua frustrentur, ipse vero Rex interveniens ad praestanda quaevis sua munia affabilior promptiorque reddatur. Eo responso non contenti Lithuani conventum Grodnam XII. Kal. Maii *[20. IV.]* indixerant, quibus procerum ii praesentes affuerant: Melchior Gedrucius *(s)* Samogitiae, Nicolaus Pacius[c] Kiioviae Episcopi, Nicolaus Radivilus Vilnensis Palatinus, Ioannes Chodkievicius Vilnensis[d], Ostaphaius[e] Wolovicius Trocensis, alter Wolovicius[1] Novogrodensis, Paulus Pacius Vitepscensis, Ioannes Haico Brestensis, Ioannes Lebovicius Minscensis Castellani, Nicolaus Kuchmistrzovicius Lithuaniae Dapifer, Lucas Zatorius, Ivanus Wolovicius[2] Marschalci, Marcus Wunesco, Andreas Halicius Resicensis[f 3] Notarius aliique permulti et nobilitatis frequens multitudo. Quae vero isthic constituerint, infra ex legatione Cracoviam missa patebit.

IX. Kal. Maii *[23. IV.]*, quae secunda Paschatis dies[g] erat, Rex Stephanus Mogila[h] Cracoviam venire constituit. Die ipsa post tot nubilosas serenissima et ingenti aestu insigni, quarta paene diei hora[i] coenobio egressus, ipse insigni insidens equo, purpureo habitu Hunnico sibellinis pellibus subacto indutus, tres eximiae virtutis formaeque equos paulo ante se duci iussit. Egressus monasterio mox magna agmina obvia habuit, cunctis proceribus, nobilibus baronibusque non minus splendido quam armato habitu equestribus urbe progressis, totus paene campus urbem Mogilamque interiacens speciosis agminibus refertus, armorum radiis corruscans pennarumque et aliorum diversissimi generis apparatuum specie maxime illustris, tubarum tympanorumque sonitu aëra pulsans. Ipsius Regis comitatus pedestris praetorianus militum ex haydonibus, cercasis[k], Hungaris Polonisque collectorum,

---

[a] O *niema* Caesaris. [b] O: in Regnum ipsum. [c] *W* O Parius *przekreślone i poprawione na marginesie współcześnie ale odmienną ręką na* Pac. [d] P *niema* Vilnensis. [e] O *ma* Ostapheus *przekreślone, a na marginesie* Eustachius. [f] P: Rericensis. [g] O: die. [h] O *niema* Mogila. [i] P: quarta die paene et hora; O *ma* qua *sam.* quarta. [k] P: Carcusis.

[1] Hryhory Hrynkowicz, starosta słonimski. [2] Iwan Iwanowicz, poprzednio starosta grodzieński, zob. Wolff J., Senatorowie i dygnitarze W. Ks. L., Kraków 1885, str. 176. [3] Rzeczyca, miasteczko powiatowe w woj. mińskiem, na prawym brzegu Dniepru.

longo scloppeto, curvo[a] gladio securique iaculo idoneo utentium, habitu, aetate staturaque validissimus, violacei coloris, quibus maxime Rex confidere assuesset[b], quingenti, aliorum rubea veste armisque paribus utentium septingenti, equitum, quos Georgius Bamphius ductabat, quadringenti. Hos praestantes equi regii quatuordecim ducti praecedebant. Procerum porro Poloniae agmina si recensenda sint, omnino lectorem audire taederet. Primas vero omnium partes et numero et apparatu non minus decoro, quam viris equisque non magis ad bellum, quam luxum praeparato[c] Castellani Voinicensis[1] agmina obtinebant: alia leopardorum, alia alborum, alia nigrorum ursorum pellibus Hungarico habitu tecta, alia levioris armaturae Tartarico more armata; ipsum signiferi multo auro, argento gemmisque fulgentes comitati, equi multi insignes ducti unusque omnium praestantior a duobus Aethiopibus peditibus[d] ex utraque parte, veste argento filo intertexta indutis, magno quidem luxu vestimentis illis tum ab ferociente equo, tum a lutulenta via coeno conspersis deductus; tres denique camelos spectaculi loco sessoribus insidentibus habuit[e]. Secundum hunc Maceiovii[2] Scepusiensis Praefecti, Comitis Gorcani[3], Cracoviae Palatini[4], Biecensis Castellani[5], Nicolai Zebridovii, ut plurimos taceam, agmina praestabant. Civium item pedestres copiae cum tormentis armatae obviam Regi iverant, ita ut iustissimi exercitus speciem agmina praeseferrent. Rex ipse praeteritis agminibus equestribus senatum sellis in campo proprius urbem insidentem eques adiit hocque descenso eundem porrecta cuique dextera salutavit. In queis fuere: Cuiaviae[6], Praemysliae[2] Chełmaeque[8] Episcopi, Cracoviae, Calissiae[9], Łenciciae[10], Lublini[11], Belsi[12] Podlachiaeque[13] Palatini, Voinicensis, Siradiensis[14], Łenciciensis[15], Lublinensis[f][16], Gedanensis[17], Dobrinensis[18], Zavichostensis[19], Zarnoviensis[20], Praemetensis[21], Bresinensis[22], Conariensis[23], Małogostensis[24], Biecensis, Raciansensis[25], Inovlodensis[26], Połanecensis[g][27] Gostinensisque[28] Castellani, Cancellarius[29] et Procancellarius[30] Thesaurariusque Regni[31] et Aulae Polonae Marschalcus[32]. Horum nomine Regem Episcopus Cuiaviae salutavit, Rex ipsemet ad quaevis aptissime respondit. Hungariae proceres Regi affuerant: Ladislaus Giulaphus[h][33] perillustris prosapiae, Georgius Bamphius[34] belli dux, Regis consobrinus, Dionisius Chiacus[35] Regis ex sorore nepos. Volfangus Be-

---

[a] O: incurvo. [b] O: consueuisset (caruisset) confidere. [c] O: comparato. [d] O *niema* peditibus. [e] O *niema* habuit. [f] O *niema* Lublinensis. [g] O *niema* Polanecensis. [h] O: Giulapsus.

[1] Jan Tęczyński. [2] Kacper. [3] Stanisław. [4] Piotr Zborowski. [5] Stanisław Szafraniec. [6] Stanisław Karnkowski. [7] Łukasz Kościelecki. [8] Wojciech Staroźrebski. [9] Kacper Zebrzydowski. [10] Jan Sierakowski. [11] Jan Tarło. [12] Andrzej Tęczyński. [13] Mikołaj Kiszka. [14] Andrzej Dębowski. [15] Jakób Lasocki. [16] Andrzej Firlej. [17] Maciej Żaliński. [18] Paweł Działyński. [19] Mikołaj Ligęza. [20] Jan Sienieński. [21] Piotr Potulicki. [22] Paweł Szczawiński. [23] Rafał Śladkowski. [24] Krzysztof Lanckoroński. [25] Stanisław Kryski. [26] Szymon Szubski. [27] Zygmunt Czyżowski. [28] Jan Szamowski. [29] Walenty Dębiński. [30] Piotr Dunin Wolski. [31] Hieronim Bużeński. [32] Andrzej Zborowski. [33] Gyulaffy László. [34] Bánffy György. [35] Csáky Dénes.

tlenus[1], Sebastianus Zemerus[2], Petrus Nagius[3], Ladislaus Sulancus *(s)*[4], Leonardus Apaphus[5], Christopherus Bamphius[6], Christopherus Orbaius[7], Nicolaus Waida[8], Stephanus Margaius[9] agazonum Magister, Michal Polacus *(s)* Magister culinae, Iohannes Forro, Petrus Chinſcatus[a], Petrus Kiendius[b][10] et Martinus Bersevicius Transylvaniae Procancellarius. Rex salutato senatu equum conscendit, itidem facientibus senatoribus, et a militibus salutatus cuncta agmina seorsim lustravit diligenterque recensuit. Hoc praestito dum urbi appropinquaret a civibus, Academiae studiosis aliisque statibus seorsim salutatus urbem una ante occasum solis hora ingressus regio plane et longe clarissimo apparatu. Dum arcem intraret ingens tormentorum boatus auditus; hanc veniens summum templum adiit, ubi paulisper permoratus, Reginam accessit infinito gynaeceo stipatam; hac salutata aliquantum consedit, deinde discedens coenam sumpsit. Rex omnino nequaquam inani luxu diffluens, sed prorsus militari more tum in victu, tum in vestitu frugalis, in obeundis ceteris[c] suis Reipublicae muniis non minus disertus et prudens, quam celer, somni perpaucus, inediae laborumque patiens, sobrius, vigilans, in colloquio affabilis et facundus, nunquam animum despondens, re militari exercitatus, artium liberalium peritia cunctis terrarum orbis principibus[d] superior, latina oratione priscis prorsus oratoribus exequandus, corporis habitu compacto, procero vigentique, facie decora ac militari, artubus manibusque robustis ac insignem vigoris sanitatisque speciem praebentibus.

Postridie *[24. IV.]* Covalensis Castellanus Proiudexque Siradiae ac Georgius Niemsta[11] pridie Varsavia venientes nuntios terrarum adiere, sed senatu non conveniente legatione perfungi[e] nequibant, nihilominus Castellanus praesagire visus est, si Caesar in proposito persistens fortiter idem tueri constituisset, omnem plane concordiae speciem praecisam fore, nec hanc adversarios quam coactos inituros; salutationem Regis per nuntios de more praestandam et celerandam censuit, quandoquidem Rex pleraque ante coronationem cum ordinibus secundum Andreoviensis legis praesriptum persequi posset, executionem nempe de Caesarianis perficere debitoque ordine mulctare. Promulgationem Caesaris Varsaviae in conventu illo factam in haec verba commemoravit: »Cunctis omnino in genere specieque pateat Caesarem Dominum Regemque nostrum ordinate legitimeque electum iam iura libertatesquae patrias iuramento obfirmasse et in Regnum adventum parare, quem adventurum[f] Archiepiscopum diademate cincturum, proinde singulos isthaec pro comperto habituros, nec erroneis aliis fabulis locum daturos Deumque Maximum pro fausto felicique Caesaris adventu concordiaque ineunda depre-

[a] O: Chinfartus. [b] O: Cendius. [c] O: uteris. [d] O *niema* principibus. [e] P: perfrui. [f] O: adventum.

[1] Bethlen Farkas. [2] Szemere Sebök. [3] Nagy Péter. [4] Salánki László. [5] Apaffy Lénárt. [6] Bánffy Kristóf. [7] Orbai Kristóf. [8] Vajda Miklós. [9] Margai István. [10] Kendi Péter. [11] Stanisław Sierakowski i Stanisław Karśnicki, zob. powyżej str. 622 i 623.

caturos«. Adiecit Castellanus Inovlodensem[a] Palatinum[1] sibi litteras scripsisse, quod urbes senatoresque Prussiae denuo Castellani Culmensis[2] opera ad Caesaris partes rediissent; Caesarianos Varsaviae alium conventum[b] ad III. Non. Iunii *[3. VI.]* indixisse[3], conquestus quoque Caesarianos eosdem cuncta, quae Cracoviae quavis die tractarentur, melius exactiusque quam ipsosmet[c] scivisse, etiamsi maxime secreta et occulta fuissent, qua de causa se[d], etsi plura referre volentem, multitudinis tamen quae adesset gratia, silentio eadem praeteriturum. Igitur cuncti in eos, qui nuntiorum munere immunes illuc convenissent, invecti, cedere istos vitandae suspicionis causa iusserunt. Malicius porro se nobili ortum sanguine eadem, quae nuntiis incumberent[e], scire oportere asseveravit[f], cui Covalensis Castellanus: »Si, inquit, Malici, eadem tibi, quae nobis facultas interest, quod tandem discrimen nuntiorum a cetera noblilitate censes[g], vel quam ob causam isti a reliquis[h] eo munere onerati sunt, quam ut, illis immunibus domi[i] relictis[k], nuntii suam eorumque causam commissam quam[l] impensissime fidelissimeque tueantur; iam quale istud consilium arbitraris, quod cunctis patebit, quod adire inireque cuique licebit? at si a suspicionis nota immunis fieri cupis, concede hinc, cum te praesente nequaquam consilia simus expedituri«. Ita Malicio ceterisque similibus exeuntibus, poena in eiusmodi homines importunos sancita est.

Cricovius[5] a Brestensi Palatino[6] litteras ad se datas legit XIV. Kal. Maii *[18. IV.]* scriptas, quibus Culmae Episcopus[7] ad Caesarem mutata sententia rediisse et eius rei gratia Grudenti conventum V. Non. mensis eiusdem *[3. V.]* indixisse nuntiabatur[8]. Tum Castellanus Lublinensis[9] Marschalci equestris munere functus proposuit conclusitque simul, postera die invicem senatum a nuntiis adeundum esse, Castellani Covalensis, Niemstae Procancellariique[10] itemque[m] oratorum Transylvania reversorum legationes audiendas, Regem salutandum, de coronatione Regis consultandum, conclusionem nudius quartus factam urgendam, diurna hora duodecima quovis die conveniendum[n], die Dominico proxime imminenti Regem Reginamque coronandam, Cricovium legatum audiendum, diplomata Varsaviensia et Andreoviensia recensenda[o] indeque opportuna capita excerpenda, secreta consilia reticenda, nec divulganda, conditiones certas Regi coronatione instante offerendas.

---

[a] O: Innouladislauiensem Castellanum Palatinum *(s)*. [b] O: adventum. [c] O: ipsomet. [d] O *niema* se. [e] P *niema* incumberent. [f] O: asseuerant. [g] O: census. [h] O: relictis. [i] P: domus. [k] O: electi. [l] O: commissamque. [m] O: iterum. [n] O: conventum. [o] O: recusanda.

[1] Jan Krotoski; zob. powyżej str. 622. [2] Jan Dulski. [3] Zob. powyżej str. 622, nota 1. [4] Stanisław Sierakowski. [5] Wojciech, zob. powyżej str. 624. [6] Jan Służewski. [7] Piotr Kostka. [8] Sprawozdanie z tego zjazdu zob. w liście wojewody chełmińskiego Jana Działyńskiego do prymasa z 6 maja 1576. Uchańsc. II. 281—285. [9] Andrzej Firlej. [10] Piotr Dunin Wolski,

VII. Kal. Maii *[25. IV.]* a senatu nuntiisque undecima diei hora ineundis consessibus indicta, qua neglecta neminem ceteros turbaturum, nec ea die consilio affuturum. Lublinensis Castellanus[1] nuntiorum nomine hesterna petita conclusa senatui retulit. Paulo ante vero inter nuntios dissidebatur, an Regina cum Rege simul ab his salutanda esset, cum electio utriusque coniuncta esset, sed ea controversio ita sedata est, quod minus necessaria Reginae[a] salutatio[b] videretur, quandoquidem iam ea salutata et opera studiisque promissis confirmata prius esset idque secunda[c] salutatione demonstraretur, quasi eadem pari cum Rege potestate fungi deberet, quando pari ratione temporeque salutanda esset. Postulatione porro nuntiorum iam facta Cuiaviae Episcopus[2] de oratoribus in Transylvaniam missis censuit, ne frustra consumendi temporis gratia legationis commemorationem isti reiterarent, quandoquidem cuncta pro necessitate obtenta authentice exhibita iam dudum attulissent nilque restare aliud amplius, quam gratias pro meritis eisdem agendas. Ita tum[d] his absolutis Covalensis Castellanus cum Carsnicio[3] legationis Varsaviensis successum recensuit: imprimis Niemstam a Rege Caesarianis litteras referentem, ab iisdem responsorias exhibentibus, quibus Stephani titulus non Regis verum Palatini Transylvaniae superiore litterarum parte exstaret, accipere noluisse. Sibi Archiepiscopum clausas item litteras ad senatum nuntiosque Cracovienses dedisse, se vero his dictis: »cum ipsi aperte vobiscum transigamus, apertam responsionem a vobis exigimus«, litteras acceptas praesentibus omnibus aperuisse palamque perlegisse, veritos scilicet, ne iisdem dolus quisqiam verborum inesset, quem cum ignominia allaturi collegis essent. Igitur Archiepiscopum primas quidem litteras suo tamquam Primatis primique principis nomine promulgare iussisse, quibus conventus alius ibidem pro die superius memorata auctoritate sua indiceretur[4], secundas apertas eadem die, videlicet XIV. Kal. Maii *[18. IV.]*, sibi Cracoviam in hunc sensum nomine universalis Regni conventus universi senatus et nobilitatis titulo datas:

»Confidebamus omnino vos litteris nostris Lovicia datis[5] ad ineundum nobiscum praesentem Varsaviensem conventum permotos, vero non sine dolore nostro nemine vestrum huc veniente[e] legatisque dumtaxat missis, voluntate vestra explicata[f], in hunc modum vobis rescribemus[g]. Dolorem, quem ex mutua distractione Regni capitis, communem vobiscum habemus, nisi enim Summi Dei clementia accedat, omnino nos sic exacerbatis rebus parem, quam pleraque alia regna experta essent, Poloniae periodum luctuosissimam exspectare. Schismatis vero praesentis auctorem successus temporis

[a] O *niema* Reginae. [b] O: salutem [c] O: eandem salutationem. [d] O: tam. [e] P: nemini... venienti [f] O: explorata. [g] O: rescribimus.

[1] Andrzej Firlej. [2] Stanisław Karnkowski. [3] Stanisław Sierakowski, Stanisław Karśnicki i Jerzy Niemsta, zob. powyżej str. 628. [4] Uniwersał Uchańskiego z dnia 18 kwietnia, zwołujący sejm do Warszawy na 3 czerwca 1576 r. Uchańsc. II. 320—322. [5] 5 marca, zob. powyżej str. 595.

iudicabit; peregrini certe, qui extra eam tempestatem caliginemque versantur, immo cives quoque nostri affectu eo perturbationeque vacui, abunde eum iam norunt. Nos Deum atque conscientiam testamur nihil unquam antiquius nos[a] habuisse praeter unionem salutemque patriae, cuius gratia fortunas omnes vitamque profundere non recusamus, nec quidpiam impensius praeter concordiam desideramus, qua una sicuti ceterae omnes respublicae florent vigentque, ita dissensione concidunt. Non deesset omnino commemorandi occasio, quae vos Andreoviae alibive (iurene[b] an potentia ignoramus) adversus nos sanxeritis, sed ea malignis[c] temporibus imputando communique unitati connivendo omittimus. Concordiae omnino causa Varsaviensem conventum eum indiximus alacresque sponsioni nostrae, quam nobis obiicitis[d], satisfacientes isthic comparuimus; vos porro isthaec diversa ratione interpretamini, nec nobiscum concordiae gratia congressi, per legatos sincerrimam fidem propositumque nostrum reprehenditis Ea quidem Deus Optimus atque posteritas, quae citra affectum gesta nostra est consideratura, diiudicet[e]; id plane nobis persuademus totumque terrarum orbem paene coniicere: nos[f] proposito nostro confirmando auctorem Deum, leges iustitiamque habere nihilque magis cupere, quam salutem Poloniae atque adeo totius nominis Christiani. Fundamentum libertatum nostrarum, Caesaris videlicet homagium praestitum, ab oratoribus nostris allatum abunde habemus, quo pacta conventa conditionesque[g] singulae iam sunt confirmatae, quibus conditionibus et articulis non solum oratorum mercimonium aut quodvis aliud impurum tractandi genus, uti vos coniicitis, non est praestitum, verum integra inviolataque fides tum ab ipsis, tum a Caesare Rege nostro sufficientissime est expiata. Nam si Imperatoris Romani titulus, quo adhuc Caesar utitur, spectetur, eo quidem is non nisi in Polonia abstinere debet, nondum vero hoc[h] Poloniam ingresso, liber adhuc eiusdem tituli et sigilli usus manet. Foedus cum singulis Christiani orbis principibus adversus communem Christianorum hostem a Caesare initus vos quodammodo afficit, artem enim technamque avertendi ab occidentalibus regionibus ad nos belli, quod praedecessores nostri sedulo vitassent, appellatis; verum animadvertite, quam exiguis initiis Turcica res orta in immensum excreverit, quam non in Asia tantum Graeciaque extensam audimus, sed finibus nostris in Hungaria Valachiaque coniunctum sentimus. Quod incendium quo minori loco occultatur eo magis verendum est, ne cum terrore potentiaque tum temporis in nos erumpat, cum exstinctio difficilis admodum foret. Nam quo pacto infidelibus barbaris credendum, qui cupiditate imperandi nec proprio parcunt sanguini? Plurimis[i] vero exemplis levitas amicitiae Turcicae comprobari possit. Nos vero, quae ex legatis Caesaris Domini nostri praesenti conventu percepimus, vobis significamus. Nuper Imperatorem Turcarum ad Caesarem litteras de-

---

[a] P: non. [b] P: iureve. [c] O: indignis. [d] O: abiicitis. [e] P: gesta nostra et consideratum nostrum diiudicet. [f] O: eos. [g] P: conditiones, quam singulae. [h] O *niema* hoc. [i] O: pluribus.

disse Polonos subditos suos appellantem et iura quaedam Regni eius sibi vindicantem iactantemque Polonos, uti prius Henricum, ita nunc Stephanum Regem voluntate sua creasse. Quod imprimis dolendum: Poloniam, quae hactenus nulla barbarorum vi potentiave superari posset, insidiis fraudeque peti, vos vero legatione vestra praetextum istum appellatis idque additis, Caesarem Turcae tributum pensitare; sed hic etsi ad certum tempus pacem cum Turca pretio[a] redimat, non tamen ideo subditus aut tributarius eiusdem tyranni censendus est, redemptio quippe litis bellique saepe numero inter pares etiam contingit, tributum autem signum est superioritatis agnitae initiumque servitutis[b] illius, qui id pendere occipit[c], ipsumque absoluti domini imperium indicat, quod de Caesare intelligi haudquaquam potest, qui cum Turca ad praefixum tempus commodioremque occasionem pacis, subditorum tuendorum gratia foedera inire consuevit, nullam vero eius eminentiam unquam agnovit tributave pensitavit; quod si verum sit, fateri oporteret Tartarorum nos tributarios esse, qui quotannis munera eisdem offeramus. Quapropter eae rationes, quas in proposito tenendo praetenditis, non adeo validae videntur, nam si Palatinum Transylvaniae leges libertatesque vestras iuramento confirmasse asseritis, id quidem noster praestitit Rex, liber, nullius superioritatem agnoscens, ceteris vero superior, cuius iusiurandum firmius, quam alterius sit aestimandum. Nec ea valet ratio, quod princeps vester Regnum est ingressus, nam ad cognoscendum probandumque regem ea praecedere oportet, num Regno utilis, potentia vigens peritiaque polleat rerum, num a cunctis invicem ultroque creatus Regnum adeat. Igitur de antecedentibus nusquam[d] facta concordia, sequentia[e] sese neutiquam illico obligare[f]. Infantem quod attineat[g], quam vos deserere[h] non posse affirmatis, idem de nobis sentite, aeque nos fausta quaevis eidem optare nullaque electione istam praetermisisse. Ultimam propositi vestri causam indicatis[i] metum belli Turcici, quod electo Caesare in Regem[k] conflaretur, verum abunde iam demonstratum est Caesare regnante certiore longioreque nos pace usuros. Sed quidnam[l] honestius arbitramini, an non conspectis barbarorum armis copiisque foedissimo iugo Turcico Machometisque placitis sordidissimis sponte offerri, an ad ultimum usque salutis facultatumque scopum pro libertate patriae, pro religione Christi impiissimo hosti resistere?[m] Quae vero Christiani nominis ratio, quis[n] tot a Deo Summo beneficiorum largitorum[o] respectus? Qua de causa maiores quondam nostri inter pronunciandum Evangelium medio tenus gladios distringebant? Quid magis[p] unquam Polonos provocabat[r] ad iustam iram, si non defendendi cultus Christiani avitaeque libertatis adversus barbaros studium? Praestiterunt id quondam ethnici famae[s] solius causa, nos Christi Dei Nostri salutisque ani-

[a] O *niema* pretio. [b] O: sevitatis (*s*). [c] O: accipit. [d] O: nunquam. [e] O *niema* sequentia. [f] O: obligare possunt. [g] O: attinet. [h] O: quam deseri non posse. [i] O: praedicatis. [k] O *niema* in Regem. [l] O: quid nos. [m] O: resisti. [n] P: quae; O: quid. [o] P: legitorum. [p] O *niema* magis. [r] O: provocabit. [s] O: familiae, famae.

mae gratia non praestabimus? Quod, obsecramus, medium iam inter voluntariam servitutem bellumque in Polonia relictum?[a] Iam enim in eligendo rege aut Turcae obtemperandum aut resistendum erit[b]; si huic obediverimus[c], tributum pendebimus, exercitus immanes cum summo dedecore adversus nostrummet consensum Deique Magni voluntatem in alia Christiana regna per Poloniam immittemus[d] et una innoxium Christianum sanguinem trucidabimus, neutiquam tamen[e] ipsi securi, ne[f] nos in Regno nostro imparatos immissi exercitus prius quam alios petant; si vero Turcae adversabimur, iam apertum movebimus bellum, totius Asiae maximaeque Europae partis potentiam in viscera nostra convertemus. Dicet porro aliquis: tum demum nos principes Christianos[g] adiuturos; verum an non sero idem eveniat? ipsique principes quo honore a nobis excepti, quibus meritis devincti? Quid? An Hungaros Valachosque ipsi iuvimus? Ita equidem[h] natura comparatum est, ut piscator non nisi rete sapiat. Nil ergo dubii reliquum est, suscepto in Regem Caesare periculorum Turcicorum nos plane fore[i] expertes; regna eiusdem nobis vicina auxilio affutura; Pontificem Romanum, Hispanum Portugallicumque Regem, Venetos, Germaniam universam ex una parte, ex altera Moschorum Principem, Daniae Suetiaeque Reges opem laturos; unde Turcam bello nos lacessentem non impune id facturum, verum enimvero pace per nos licita eum tum contentum[k] fore. Confoederationem principum reprehenditis, Cyprum eadem[l] intercedente amissam querentes; sed perpendite insulam illam, priusquam ea[m] inita esset, a Turcis fuisse occupatam, inita autem ea, clarissimam victoriam de hostibus partam[1]; nec vero eam tum a Polonis, Moscis, Caesare Germanisque adiutam, quas gentes Turca summopere formidaret. Eas rationes nos non certe iam belli eius capessendi causa, verum, si ingruat necessitas, propulsandi gratia recensuimus, ne forte soli aliquando relicti ullo modo potentiae illi resistere queamus. Quamobrem petimus mirum in modum, ut instituti nostri rationibus consiliisque perpensis, quae non aliorsum quam ad publicam salutem tuendam vergunt, concordiam nobiscum tandem ineatis et omissa[n] propositi sententia ad nos pro indicto per Archiepiscopum conventu[2] festinetis. Nos vero adventum vestrum multo nobis iucundissimum praestolabimur, nil diffidentes, si amor patriae libertatumque vos afficit, cunctatione omissa ad conventum eum frequentandum acceleraturos«.

• Litteris perlectis, quae Caesaris quidem commoda recensebant, renunciati vero rationem silebant, Castellanus[3] legationem continuans referebat:

---

[a] O: relatum. [b] O *niema* erit. [c] P: obedi velimus. [d] O: mittemus. [e] O: tam. [f] O: in. [g] O *niema* Christianos. [h] O: quippe. [i] O: esse. [k] P: conventum. [l] O: Cyprum iam pridem eadem. [m] O *niema* ea. [n] O: commissa.

[1] Cypr został zdobyty w 1570 r., poczem dopiero powstała Święta Liga między Wenecyą, Hiszpanią i Papieżem, a zjednoczone floty odniosły zwycięstwo pod Lepanto 7 października 1571 r. [2] Sejm w Warszawie 3 czerwca 1576 r. [3] Kasztelan kowalski Stanisław Sierakowski.

praeconem Caesarem pro rege publicare nolentem[a] ante hospicium paene Archiepiscopi fustibus percussum[1]; nobilitatem orae illius legatosque protestatos de illegitimo illo Varsaviensi conventu et ad conveniendum[b] Cracoviam sollicitantes spondentesque animorum gratitudinem, summum honorem inque deducendo reverentiam eiusque rei militarium obsidium loco sese offerentes, coronationis prorogationem horum causa factam Varsaviae promulgasse et quoquoversus divulgandam remisisse; Archiepiscopum quoque Caesarem pro Rege publicasse, eam promulgationem Ravae[2], non autem Varsaviae neque Cersci a Paryso[3] Praefecto susceptam; Zalivium[4] centurionem Varsaviensi arci cum praesidio impositum; secreta Cracoviensis consilii accuratissime Caesarianos nosse et nonnulla arcana senatus, quibus terrarum nuntii non interfuerant, sibi exprobrasse ac inter alia Episcopi Cuiaviae[5] sententiam, qua Archiepiscopum comprehendi suasisset; congregationem illam, per se quidem exiguam, tabellariorum ex Lithuania, Prussia, Maiore Polonia Summoque Marschalco[6] [c]cum litteris missorum[c] frequentia auctam fuisse; publicato Caesare edictum de taleris, qualesnam vitandi essent, promulgatum, in Sandomiriensi enim palatinatu cusos quosdam cum insigniis tituloque Caesaris et iis militum stipendia summo contemptu Caesareo persolvi, qui non amplius septem grossis singuli[d] aestimarentur[7]. Absoluta legatione, cum ingens hominum coetus assisteret, ii, qui neque senatorio neque nuntiorum fungerentur munere, exire iussi sunt, sed his recusantibus et eorundem causa cunctis senatoribus nuntiisque exeuntibus iterumque reddituris, eadem caterva hominum cum iisdem rediit, itaque nuntii, ne praetextu suo ceteri consilio miscerentur, ultro senatui concesserunt inque suum palatium Stradomiam versus spectans descendentes de coronatione consilia inibant.

Stanislaus Pryemius proponebat bina decreta esse pernecessaria: alterum archiepiscopi privilegio neutiquam abrogando, quo is solus regem coronare permitteretur, attinens, alterum contra rebelles edendum. Dictae sunt sententiae[e]. Suentoslaus Orzelius censuit Archiepiscopum officio privan-

---

[a] O: volentem. [b] O: conventum. [c—c] O *niema* cum litteris missorum. [d] O *niema* singuli. [e] *Po* sententiae *znajduje się w* O *następujący ustęp:* Biecensis Castellanus Cracoviensi episcopo veluti loco propiori in absentia archiepiscopi munus coronandi incumbere asseruit, sed huic Maiores Poloni restiterunt, prorogativam *(s)* illam suis oris attinere praedicantes, quem Minores Poloni Regni insignia, diademata, thesaurumque apud se detentum haberent et eorundem duo inter prophanos praecipui senatores essent, castellanus nempe palatinusque Cracovienses, sola ea primatus coronandique maiestas sibi relicta esset, qua privari nefarium viderentur. Priemius adiecit Andreoviensi diplomati a deputatis additum fuisse, ut archiepiscopo nolente alius episcopus regem esset coronaturus, verum Cuiaviae Episcopum modestiae causa, ne ipse sibi id arrogare videretur, articulum illum abolevisse.

[1] Zob. powyżej str. 623. [2] Starostą rawskim był Stanisław Gostomski, kasztelan sochaczewski, syn Anzelma, wojewody rawskiego; obaj stronnicy cesarscy. Zob. Uchańsc. II. 313. [3] Feliks, kasztelan warszawski. [4] Prawdopodobnie Bartłomiej, podstarości warszawski, zob. powyżej str. 623. [5] Stanisław Karnkowski. [6] Andrzej Opaliński. [7] Ówczesny prawdziwy talar liczył 35 groszy. Zob. Pawiński, Skarbowość w Polsce (Źródła dziejowe VIII) str. 445.

dum et Episcopum Cuiaviensem eo munere officiendum atque a Rege coronato confirmandum neque episcopi verum archiepiscopi functum officio diadema regi impositurum, quae praerogativa archiepiscopi muneri salva attineret neque enim[a] officium, quod sit[b] inviolatum, verum personam noxiam puniendam esse, Rempublicam vero iustis de causis uti largiri, ita adimere officia dignitatesque posse. Rigidiorem enim Andreoviensem legem quam degredationem aestimari, qua non munere tantum, verum honore quoque hunc tamquam perduellem privandum cautum esset, hunc porro bona aestimatione (si leges exequendae sint) mulctatum, paene iam civiliter mortuum censeri, ita ut alius in eius locum suffici queat[1]. Radosevius[2] adiecit, si Henricus ob neglectum ad praefinitam diem adventum Regno pridem privatus esset, multo magis Archiepiscopum privandum, cum vocatus non adveniret, turbas cieret munerisque esset immemor; qui si interregni tempore moriatur, iniquum esse, si hoc defuncto a nullo alio rex coronari queat. Castellanus Inovłodensis[3] commemoravit cautum iure esse, ut pro ratione temporis leges sanciantur, abrogentur mutenturque; Andreoviensi praescripto praeceptum, ut sub privatione officii quisquam coronationi adsit Regique electo obedientiam praestet. Covalensis Castellanus[4] addidit providendum, ne episcopis a Summo Pontifice[c] inhibitio instante Caesare iniungatur, qua coronari Regem Stephanum ii prohiberentur. In unam sententiam palatinatus cuncti transivere, nempe Cuiaviae Episcopo coronandi provinciam iniungendam cum ea cautione, quod summa Reipublicae necessitas ipsiusque Archiepiscopi temeritas id tum temporis extorsisset, succesores vero officiumque eius deinceps providendum; Andreoviensi diplomati conditionibusque confirmatis adhibendam censuram, quo videlicet modo iis ante coronationem satis sit factum et an correctione aliqua ea indigeant; ad haec revidenda Inovłodensis Covalensisque Castellani, Osuencimensis[5] Bydgostiensisque[6] Iudices, Chocinius, Branecius, Chlevicius Bancusque designati.

Deinde ad senatum itum est. Cuiaviae Episcopus retulit se concordibus votis consensisse coronationem in ulterius tempus non prorogandam, cum ea electionis effectum prae se ferret et ad executionem rebellium mulctandorum esset pernecessaria; ad provincias Regni et cunctos Christianos principes libellum iustificatorium perscribendum, quo omnis rerum suc-

---

[a] P *niema* enim. [b] P *ma błędnie* sibi. [c] O: Papa.

O wymienionych powyżej fałszywych talarach niema śladu w żadnem z dzieł zajmujących się numizmatyką, nawet w najobszerniejszym z nich: Madai Dav. Sam., Vollständiges Thaler-Cabinet, Königsberg 1765—7. Teil 1—3. Fortsetzung Teil 1—3, ibidem 1768—1774. [1] Por. ustęp 5 dekretu jędrzejowskiego p. t. Confirmatio electionis Stephani in Regem Poloniae z 1 lutego 1576. Vol. leg. II. 143. [2] Jerzy Radoszowski *(s)* z woj. sieradzkiego podpisał akt andrzejowski (zob. Vol. leg. II. 146). Jest to prawdopodobnie ten sam Jerzy Boksza Radoszewski podkomorzy wieluński, którego wspomina Papr. 563 i Nies. VIII. 24 [3] Szymon Szubski. [4] Stanisław Sierakowski. [5] Piotr Strzała sędzia oświęcimski i zatorski i burgrabia krakowski. [6] Wawrzyniec Słupski.

cessus apte vereque recenseretur, quo iustissima causa toti terrarum orbi pateat. Diplomata edita exequenda esse. Praefectos arcium finitimarum urbesque Prussiae Regi iuramentum praestituros. Edicendum, ne peregrina pecunia a quoquam accipiatur. Coronationem legitimam conventus Reipublicae [a] vigore promulgandam, privilegium Archiepiscopi declarandum, id scilicet a Republica, cuius is minister sit, concessum, nec in odium damnumve Reipublicae [a] retorquendum; ipsum Archiepiscopum temerarium, turbas cientem, promissa suamet violantem, necessitatem Regni munus coronandi alii impertiendum elicere [b], solos conventus ab eo indictos diplomataque edicta obstare. Varsaviam et Tycocinum muniendum, conventum adversariorum potenter dissolvendum, personam eo cum imperio gravem mittendam, instructionem iuxta Regis arbitrium dandam. Ad Brestensem Inovlodensemque Palatinos [1] scribendum, ut Grudentino adsint conventui [2] certoque persuadeant: Regem iam in Polonia esse, in rebelles animadversurum, conditionum debitarum parti satisfecisse. Ad Infantem deputandas personas ad persuadendum de resignatione bonorum simplici praestanda, qua recusata Reginae Suetiae sorori eius via ad successionem petendam patefieret; eius respectu more aliarum reginarum facultates certas reformandas. Aerarium publicum inops esse, contributiones sancitas denegari, proventus regios conferendos quartamque redituum partem reddendam. Nullam spem esse pacis, celeritatem atque solertiam ineundam, haec non divulganda, ad comitia Theutonum mittendos legatos, conventus poena capitis prohibendos, postera die a nuntiis Regem invitandum. Ad libellum iustificationis edendum: Cuiaviae Episcopus [3], Cancellarius [4], Procancellarius [5], Aulae Marschalcus [6], Goslicius [7] Andreasque Patricius [8] delecti; ad Infantem: Chełmensis Episcopus [9] Cracoviaeque [10] ac Łenciciae [11] Palatini. His perceptis nuntii reversi ad libellum illum persequendum Suentoslaum Orzelium cum Lascio [12] Tysovecensi Praefecto designarunt, ad Infantem: Comitem Gorcanum [13], Lublinensem [14] Biecensemque [15] Castellanos, Stęzyciae Praefectum [16], Praemysliae Dapiferum [17], Cracoviae [18] Płoscique [19] Iudices et Stanislaum Pryemium. Isthaec postera die referenda; salutationem Regis ad tertiam demum prorogandam constitutum.

Postridie *[26. IV.]* deputati suis [c] convenere locis, primique cum

---

a—a *W O opuszczono przez pomyłkę kopisty zdanie od* vigore *do* Reipublicae. b P: allicere. c O *niema* suis.

1 Jan Służewski i Jan Krotoski. 2 Zob. powyżej str. 629. 3 Stanisław Karnkowski. 4 Walenty Dębiński. 5 Piotr Dunin Wolski. 6 Andrzej Zborowski. 7 Prawdopodobnie Wawrzyniec Goślicki dziekan płocki, kanonik krakowski, wkońcu biskup poznański, używany często do poselstw i układów dyplomatycznych. 8 Nidecki kanonik krakowski, archidyakon wileński, wkońcu biskup wendeński (inflancki), głośny humanista, znany jako wydawca i komentator Cycerona. 9 Wojciech Staroźrebski. 10 Piotr Zborowski. 11 Jan Sierakowski. 12 Jan Łaszcz, podkomorzy bełzki, starosta chełmski i tyszowiecki. 13 Stanisław. 14 Andrzej Firlej. 15 Stanisław Szafraniec. 16 Bartosz Żeleński. 17 Jan Biejkowski. 18 Feliks Czerski. 19 Grzegorz Zieleński.

Episcopo Cuiaviensi collecta apte singula conventuum gesta Patricio viro eruditissimo latina phrasi scite eleganterque perscribere commiserunt, alii formam coronationis Episcopo Cuiaviae demandandam conscripserunt; tertii ab Infante ita absoluti, ut sententiae suae summam primum omnium sibi descriptam traderent. Quo confestim praestito aliquantum deliberavit Infans. Eo loco notare libet, qualem Regina Bona Sphortia, Annae mater, reformationem habuerit, nempe centum florenorum Rhenensium milium summam dotis ratione totidemque[a] dotalicii (ut vocant) in iis possessionibus obligatam: Corcino[1], Vislicia[2], Żarnovecia[3], Radomia, Iedlna[4], Cosevicio[5], Chęciniis[6], Radosicio[7], Łencicia, Praedecia[8], Clodavia[9], Conino[10], Pyzdris[11], Inovłodislavia cum districtibus, oppidis pagisque adiacentibus, necnon vectigalibus Radeoviensibus[12] et Słonscensibus[b 13].

V. Mal. Maii *[27. IV.]* Covalensis Castellanus[14] conditiones opportunas Regi ante coronationem offerendas approbantibus singulis proposuit. Ad senatum deinde itum postulatumque, ut ad hesternum propositum responsum Infans daret, Maioris Poloniae defensio provideretur, coronatio citra dilationem instante die *[29. IV.]* Dominico perageretur [c]oratoresque ex Hungaria reversi audirentur[c]. Infans ad sequentem diem *[28. IV.]* responsum protraxit. Rex interim ad senatum venit; silentio facto Castellanus Lublinensis nuntiorum nomine Polono sermone hunc salutavit orationemque Latine scriptam eandem per Procancellarium Regi tradidit, qua perlecta datum ab ipsomet Rege ad singula responsum, deinde nuntii singillatim[d] per palatinatus ordine Regi dextra porrecta exosculataque terque de more flexo genu salutationis munus obiverunt. Iis peractis Rex per Aulae Marschalcum petiit, ut arcano consilio sibi pernecessario deputatos e medio sui adderent tam senatores quam nuntii; tum discedentibus[e] istis singuli ex quolibet palatinatu deputati[f] sunt hisque commissum, ut per Płocensem Iudicem Regi referrent: non esse moris Polonici nuntios per designatas personas cum rege colloqui, cunctos enim eos selectos deputatosque a nobilitate esse, sed primae petitioni regiae necessitatique Reipublicae id concedere

---

[a] O: parem. [b] O: Sleucensibus. [c—c] O *niema od* oratoresque *do* audirentur. [d] *Oba rękopisy mają* sigillatim. [e] O: descendentibus. [f] P: dempti

[1] Nowe miasto Korczyn u ujścia Nidy do Wisły w woj. krakowskiem. [2] Wiślica nad Nidą w woj. sandomierskiem. [3] Żarnowice nad Pilicą w woj. krakowskiem, starostwo niegrodowe. [4] Jedlna w starostwie radomskiem, miejsce łowów królewskich. [5] Kaszewice (?) wieś nad Widawką w pow. piotrkowskim. [6] Chęciny, starostwo grodowe w woj. sandomierskiem, na płd.-zach. od Kielc, przy trakcie do Jędrzejowa. [7] Radoszyce, starostwo niegrodowe w woj. sandomierskiem, w pow. chęcińskim. [8] Przedecz nad jeziorem tej samej nazwy, w woj. brzesko-kujawskiem. [9] Kłodawa, starostwo niegrodowe w woj. łęczyckiem. [10] Konin, miasto nad Wartą w woj. kaliskiem. [11] Pyzdry, miasteczko nad Wartą w woj. kaliskiem. [12] Radziejów, miasto niedaleko wschodniego brzegu jeziora Gopła w woj. brzesko-kujawskiem. [13] Słońsk nad Wisłą, w pobliżu Ciechocinka, kasztelania mniejsza w woj. inowrocławskiem. [14] Stanisław Sierakowski.

obtemperareque. Rex ad haec respondit: adversus voluntatem horum quidquam se hocce tempore[a] statuere velle, solius vero secreti consilii gratia tum id poposcisse, petere, ne ea re offenderentur; ceterum postulare se, ut oratores in Transylvaniam ad se delegati articulatim actorum legationis darent rationem; non dubitandum vocatum[b] se eo animo Poloniam suscepisse, ut ei totique Christianitati pro virili serviret. Coronationi tempus imminere suique honoris esse capite diadema gestare, sed quo pacto id ineundum sit, sedulo deliberandum esse; malle enim se unam Polonorum concordiam, quam mille coronas. Voluntati amplissimorum ordinum non adversari, sed regis se functurum munere, cautionis loco id praesagire, Lithuanum isthic neminem adesse, Prussos perpaucos, Polonos paulo plures. Non diferre se coronationem privati negotii causa, sed prudentem rerum censuram poscere. Aliam esse priorum regum conditionem, qui pacatum regnum accepissent, alium suum statum, qui distractum id suscepisset; id potissimum legationem Polonicam difficultatibus implicasse, praesertim consultationem de ineundo bello. Frequentiam perpaucam Polonorum isthic esse, bellum undequaque imminere, consilia belli gerendi [c]praetermissa. Requirere se magnopere belli gerendi[c] omniumque militiae accidentium accuratam considerationem; bello hos seque pessumdatum fore, nisi id maturo sanoque consilio provideatur. De se nil dubitandum, ut qui vitam pro Regno profundere sit paratus aeternumque patriae suae valedixisset, verum coronatum quam primum cunctos deserturos. Ubi vero locorum exercitum esse, ubi belli nervum, ubi adversus perduelles executionem legum? Ad Lithuanos se scripsisse, Vilnensis Castellani[1] adventuri spem se concipere, Cracoviae Episcopum[2] Sandomiriaeque Palatinum[3] gravari morbo, Summum Regni Marschalcum[4] Russiaeque proceres[5] adventum suum promisisse; hos propediem affuturos se confidere. Querentem porro aliquem, num coronari subito bellumque civile attrahere, an aliquot diebus integrum Regnum adipisci mallet, id se responsi dare: expeditius multo esse annorum aliquid intervallo concordiam praestolari, nec praecoci festinatione coronationem inire; haec enim peracta bello ineundo parare viam, cum nuntii terrarum adversus perduelles sint instigaturi. Id vero non solum cum civibus, in causa desperata ad confoederatos principes confugientibus, verum cum exteris quoque Caesare et Moscho intercessurum, quare prudenter cuncta ponderanda seque debito auxilio consulentibus affuturum, praepropero vero consilio se indignitatem summam, hos[d] exitium extremum contracturos. Belli Polonici rationem sibi displicere, praesertim ingruente ab aliquod partibus necessitate, attamen iuramento firmata omnia sancte servaturum se, qua de

[a] O *niema* hocce tempore. [b] P: vocatis. [c—c] *W* P *opuszczono przez pomyłkę kopisty od* praetermissa *do* belli gerendi. [d] O: hoc.

[1] Jan Chodkiewicz. [2] Franciszek Krasiński. [3] Jan Kostka. [4] Andrzej Opaliński. [5] Kasztelanowie lwowski Stanisław Herburt, chełmski Mikołaj Łysakowski, sanocki Jan Herburt.

re ac in Transylvania circa iuramentum praestitum se protestatum. Ad Theutones confestim mittendos legatos, ne isti indicta causa sese Polonosque promulgato decreto condemnent; a Rege Sueco exspectari legatum ademptum Regnum congratulantem. Petere obnixe, ne circa coronationem de iuramento suo iurgia exorirentur, se enim nulla alia forma iuraturumque quam qua Megessi cuncta firmasset.

Ad hunc modum facta peroratione Rex, cum nonnulli senatorum in aurem clanculum quidpiam referre vellent, eosdem susurrare prohibuit palamque singula exponere iussit. Secessere paulisper nuntii deliberationeque facta[a] concluserunt: ostendendum Regi modum bellicum arbitrioque eius pro hac tantum vice militiae rationem comminittendam; nervum belli de proventibus retentis tributisque acquirendum. Ea in re Pryemius[1] ad senatum orationem habuit. Płocensis Iudex[2] apud Regem peroravit summas pro sollemnibus regiis promissis agens gratias. Tum temporis Ioannes Derscus consilio exire iussus, quod Caesaris partibus favere diceretur. Cuiaviae Episcopus[3] nuntiis egit gratias, quod adeo sententiis senatoriis consensissent fidemque suam Principi commendassent; de iuramento petiit, ut postea quam Andreoviae pace nobilitatis sibi diploma editum subscribendi illa verba »salvis iuribus spiritualibus« addere licuisset, eadem circa iusiurandum regium repetere permitteretur. Lublinensis Castellanus[4] concessuros se ea respondit, ita tamen, ut iura illa iuste dumtaxat legitimeque emanata declarentur. Ea Regi per Procancellarium[5] relata, is ad haec: »Non repugno«, inquit, »vobis tantillum, sed ne miremini me cuncta exquisite expiscari cupere. Non me enim timor occupat, sed conservandi vestri studium de exquirendis cunctis sollicitat. Iura vestra in comitiis dumtaxat Regni generalibus expeditionem belli sancire permittunt, trinas ante restium litteras promulgari iubent, qua sane ratione res omnes ad prolixam procrastinationem redigerentur, quae nullam patiuntur moram. Hic iam sine mora celerem expeditionem indicendam, binas restium litteras invicem divulgandas, tertias accingendo bello indices paulo post publicandas«. His auditis nuntii ad contiguum palatium recesserunt dumque consultarent, bis a Rege per senatores nonnullos sollicitati sunt de differrenda nihil amplius quam ad tertium Maii[b] videlicet diem coronatione, [c]cum sequenti post Dominicum Sacro Eucharistiae Sacramento frui cupivisset. Senatus[c] non sine indignatione reiecta petita sua Regis nomine facta tulit. Tandem nocte iam ingruente per Pryemium nuntiorum nomine a Rege petitum est, ne aegre ferret, quod nullatenus protrahere coronationem possent promissumque non inde discessum iri, donec expeditio bellica tributaque sancirentur. Rex commotus quidem invitusque tandem assensus est; expeditionem ea lege accepit, ut eius arbi-

[a] *W rękopisach:* deliberationemque factam. [b] P: Maii Calend.; O: Martis. [c—c] O *niema od* cum sequenti *do* Senatus.

[1] Stanisław. [2] Grzegorz Zieleński. [3] Stanisław Karnkowski. [4] Andrzej Firlej. [5] Piotr Dunin Wolski.

trio administraretur omnis belli ratio eousque protrahenda[a], quoad praesentes motus omnino sederentur; celeritatem belli commemoravit, qua is in Transylvania quondam percitus, quarto post renunciatum hostem die expedire tredecimoque dimicare coactus esset; Poloniae confinia demonstravit: vicinam[b] Hungariam, Silesiam et plerasque alias Germanorum nationes, unde a Caesare incursiones imminerent[1].

Postridie[c] *[28. IV.]* de Ratisbonensibus comitiis compertum est ea Prid. Kal. Iunii *[31. V.]* indicta esse. Apud nuntios de coronatione[d] consultatione habita conclusum tandem diploma ea de re edere senatus nuntiorumque nomine promulgandum[2], ita videlicet, quod post Varsaviensia comitia conventumque Andreoviensem indicta Cracoviensi coronatione, quae hucusque continuaretur, Iacobus Uchanius Gnesnae Archiepiscopus summo conatu ad peragendam coronationem invitaretur isque, etsi Andreoviensi diplomate monitus, concordiae tamen causa denuo per legatos Lovicia acciretur, unde promisso primum adventu eius appropinquantisque Regis gratia coronatio prorogata esset; tandem adveniente Rege tertioque Archiepiscopo sollicitato Varsaviaeque commonefacto, ut ni[e] accelleret, longius se praestolari non posse intelligeret isque superbe contemptis monitis, nec priora promissa praestitisset: quamobrem senatus nuntiique[f] periculum, quod ex protracta coronatione exspectaretur, considerantes consensissent, ut citra morem Rex cum Regina secundum priorem constitutionem futuro die Dominico per Stanislaum Carncovium Cuiaviae Episcopum, veluti proximum Archiepiscopo in Maiore Polonia praesulem, diademate insigniretur. Quod si quispiam aliquid ex eo actu dubii privilegio Archiepiscopi fretus contrahat, is consideret summa inde Regno absurda eventura, si illud ad unius Archiepiscopi personam[g] alligetur[h] et citra hunc nemo alius nullo casu Regem coronare queat. Igitur privilegium illud ad hunc modum declaretur, quod vivente volenteque Archiepiscopo, nemo alius coronandi officio se ingerere debeat, hoc vero absente recusanteve vocatoque (uti tunc accidisset) eadem facultas penes eum, qui proxime in Maiore Polonia eiusdem auctoritatis esset, remaneret. Quam declarationem qui secus intelligeret, is pro hoste patriae turbatoreque libertatis sit intelligendus[i]. Inter cetera quoque mentio facta[k] status vocationisque personarum: status senatorius equestrisque, vocatio prophana sacraque et regiae personae tamquam capitis tertia intellecta.

---

[a] O: pertrahenda. [b] O: Viennam. [c] O: Postridieque alias Germanorum nationes *(s)*. [d] O: coronatore *(s)*. [e] O: vi *(s)*. [f] O: nuntiique terrarum. [g] O: personam nutumque. [h] O: alligaretur. [i] O: is pro hoste patriae intelligendus esset. [k] O: mentio atque declaratio instincta.

[1] O przebiegu obrad w ostatnich dniach kwietnia zob. List panów posłów ruskich na koronacyę wysłanych do województw swoich d. d. 29 kwietnia 1576. Polkowski, Sprawy wojenne Stefana Batorego (Acta historica XI) str. 24 sq. [2] Druk. u Pawińskiego, Początki panowania w Polsce Stefana Batorego (Źródła dziejowe IV) str. 10 sq. z datą feria quarta post festum sacrum Paschae proxima (25 kwietnia).

Intervenit deinde frequens aulicorum multitudo, quorum nomine Tarlo Lava[a][1] Vexillifer Lublinensis petiit nuntios, ut pro se apud Regem intercederent, quo emerita obsequia sibi compensarentur neque prioribus aulae dignitatibus privarentur. Castellanus Lublinensis[2] respondit, nuntios colloquio ea de re habito istis responsuros.

Controversia post haec de vicesgerente Masoviae orta ab ipsismet Masoviis mota. Nonnulli eius officii, quod tum[b] Lavscii[c][3] Masoviae Palatini morte vacaret, abrogationem petebant, leges Masovias in parte servare volentes, plerique abrogari quidem munus illud (quod in Masovia regiae potestatis erat) volebant, sed ita, si leges quoque Masoviae singulae delerentur Poloniaeque susciperentur; enimvero Masovia huc usque[d] iurisdictione politiaque paene omni Polonis persimilis, legibus patriis antiquitus observatis dissentiebat[e].

Missi post haec deputati ad audiendum Infantis responsum Vilnensisque Castellani[4] litteras ad Regem datas. Interim oratores Transylvanienses ad nuntios venerunt rationem legationis daturi. Goraiscius[5] Lasciusque[6] referebant: se verba illa conditionibus oblatis annexa sine dolo fraudeque tenaciter propugnasse, ceteros cum Rege eadem abolere conatos, cum alia paene paria: »sub fide nostra Regia« ibidem adiecta essent[7]. Stephanus tum Grodenius quaesiit: unamne dumtaxat an duas, uti iam rumore sparsum esset, instructiones ex Polonia datas habuissent. Ad haec Lublini Palatinus[8] respondit: duas sibi datas[f], publicae Varsaviensi primae[g] privatam demum additam, qua gravioribus argumentis Regem forte[h] tergiversantem ad ineundum Regnum perducerent. Hoc per se quidem indignissimum, uti ceteri Reipublicae errores, silentio praeteritum fuit, neque pervestigatum, quo auctore quibusve persuasionibus instructio illa privata constaret.

Vilnensis Castellani litterae Grodna 20 Aprilis die scriptae erant, quibus is subiectissimum se Regi electo fatebatur; dolebat se binis Regiis litteris adverso praepeditum fato rescribere nequiisse; conventu Gorainensi[9] omnium animos in Regem inclinatos demonstravit, Grodnae vero trifariam distractos, quod electionis ius a Polonis ereptum Lithuani conquererentur; gentem eam fastus tumoresque Polonos non perferre, a quibus in legatione Transylvana nulla sui habita esset ratio sibique ipsis applauderent, sua prae-

---

[a] O *niema* Lava, *ma natomiast wolne miejsce na imię przed* Tarlo. [b] P: tam. [c] O: Lascii. [d] O: eo usque. [e] O: discutiebat. [f] O: fuisse datas. [g] O *niema* primae. [h] P: fore.

[1] Mikołaj. Górnicki Łukasz (Dworzanin polski, Kraków 1639) pisze o nim, że był mąż uczony i wymowy gładkiej, a zwano go Hława (prawdopodobnie z ruska, głowa). Tak Górnicki, jak Niesiecki (IX. 12) i Paprocki (97) nazywają go chorążym przemyskim. [2] Andrzej Firlej. [3] Stanisław Ławski. [4] Jan Chodkiewicz. [5] Adam. [6] Stanislaw Łaszcz. [7] Może tyczy się to artykułu o pospolitem ruszeniu (Literae confirmationis articulorum Henrico Regi antea oblatorum art. 4) Vol. leg. II. 151. [8] Jan Tarło. [9] Zob. powyżej str. 625 i 626.

dicarent multaque odiorum indicia[a] declararent; Kiioviae Episcopi[1] Kiscaeque[2] Incisoris Lithuaniae una cum Minscensi Castellano[3] et Praefecto Grodnensi[4] praedicabat studium in conciliandis in Regias partes hominum animis; Castellanum Minscensem ad Regem contendere aiebat, quo certiorem eum omnium faceret, quocum concluderet de rebus; se porro distentum Livonia Moscoque et Caesarianis, quorum cresceret potentia nervo belli speque Caesaris adventus.

Castellanus post haec Siradiensis[5] advenit referens nuntiis, Regem, quod crastina dies coronationis instaret, ad celebrandas solitas caerimonias paratum horum responsum praestolari. Ab Infante vero relatum hanc summopere flagitare, ne ad praestandam resignationem cogeretur, quandoquidem in electionis decreto ea praetermissa citraque suum consensum instituta Andreoviae esset[6]. Paulo post ab Lithuanis allatae ad Regem senatumque litterae, quas reddens nuntius Regem Principis Palatinique Transylvaniae titulo dumtaxat honoratus est, quod Lithuanorum iussu facere se asseruit. Iis Varsaviam ad conventum ante coronationem celebrandam invitabant, fassi se ante ad eandem vocatos fuisse precesque adiectae, ne libertates suae vel minimum depravarentur. His omissis consultatum est, num legatio illa Infantis coronationem retrahere posset, an eadem die sequenti, uti convenerat, continuanda esset. Assertum est Infantem ex praescripto testamenti Augusti Regis ad vitae suae tantummodo tempus legatis rebus frui debere; Reipublicae absque ea, tamquam matri sine filia, quidvis[b] sancire licitum fuisse, praesertim cum nullo praeiudicio afficeretur. Placuit denuo ad eam mitti. Haec ad horae unius spatium deliberandi tempus produci postulavit, interim nonnullos senatores convocans. Missi itaque ad Regem Biecensis[7] Lublinensisque[8] Castellani, Sanocensis Dapifer[9] et Suentoslaus Orzelius declarantes Lithuanos suismet litteris testatos, quod secundum unionis iura a Polonis vocati essent, qua de causa coronationem nequaquam impediri, cum ipsimet absentes sibi culpae fierent; Regi quoque certo constare oratores Polonos singula non suo tantum, verum Lithuanorum quoque nomine tractasse, proinde Regem, quam primum coronaretur, diiudicaturum, utra pars utri praeiudicasset; iamque caerimonias coronationem praecessuras initurum nuntiosque interim conditiones huic coronationi instanti exhibendas conscripturos; Infantem hora elapsa responsum sibi daturam, quod qualecunque foret coronationem non moraturum. Rex Infantis resolutionem se exspectaturum, neque prius sacra peracturum respondit adiecitque indignabundus: »Lithua-

[a] O: iudicia. [b] P: quibus.

[1] Mikołaj Pac. [2] Jan. [3] Jan Hlebowicz. [4] Iwan Wołłowicz. [5] Andrzej Dembowski. [6] Królewna Jeymość skoro po ślubie w kościele, przed koronacyą, cum consensu Króla Jego Mci Małżonka swego, ma uczynić liberam recognitionem, rezygnuiąc Koronie wszystko swe, y spadki, któreby Jey Królewskiey Mci należeć mogły, a kontrowersyą, abo wątpliwość iaką na potym Koronie uczynić miały. Confirmatio Electionis Stephani in Regem Poloniae. Vol. leg. II. 143. [7] Stanisław Szafraniec. [8] Andrzej Firlej. [9] Mikołaj Sienieński.

nos legatos praestolari ego quidem volui[a], quod cum adversus vestram[b] sit voluntatem, sollemniter protestor, si quid inde detrimenti contingat, non mea culpa eventurum«. Infans porro multis horis consumptis simile priori responsum tulit. Iam ad vesperum inclinante sole tres variabant sententiae: una, quae coronationem continuandam, etiamsi Infans resignationem recuset, censebat, cum maius[c] ponderis in coronatione, quam recognitione illa situm esset; altera, quae senatus iudicio committendum id suadebat; tertia, quae tertiam diem praestolari et cuncta pro necessitate componere iudicabat. Vicit media, ex qua ultima prodiit. Ad senatum itum est petitumque, ut non nuntiis, verum illis consultoribus id sopiretur provideretuique, ne quid Respublica[d] detrimenti contraheret. Ea Regi secunda noctis hora a nuntiis quibusdam designatis relata sunt. [e]Spiritualium porro ingens tota Cracovia oppidisque annexis confluxerat numerus, Regem ad Divi Stanislai fanum, ob saxo collem eminentem Scalcam dictum, deducturus, Cuiaviae Episcopus[1] apparatu splendido vestitus ibidem operiens; sed in longam paene noctem exspectantes domos reversi sunt[e].

Eadem die *[28. IV.]* Sandomiriae Palatinus[2], Leopoliensis[3], Chełmensis[4] Sanocensisque[5] Castellani advenerant[6]. III. Kal. Maii *[29. IV.]*, qui Dominicus fuerat, hesternum Regis responsum nuntiis relatum est eiusmodi: iam se Deo Summo cunctos successus commisisse, cui omnem fiduciam exhiberet; hilari fronte, cum id illi censeant, quorum ope, dispensante Deo, Rex creatus esset, Martis die *[1. V.]* coronationem aggressurum; Infanti non vertendum vitio, quod tam arcto tempore rem magni ponderis absolvere nequiisset, se porro enixurum, ut ea concordi animo petitis satisfaciat, cognituosque cunctos, se quidquam privatum quaerere, verum id solum desiderare, quod sibi honorificum Regnoque salutare foret.

Quod vero possessionum Reginae Bonae isthic mentio fieret, necessarium duxi seriem eorum succincte notare, quas in universo Regno provinciisque per id tempus, quo in Polonia morabatur, possedisset. Imprimisque in Maiore Polonia: Velunum[7], Rogosnum[8], Płoscum[9] cum vicinis oppidis, Topalim[10] Osmoliamque[11] villam; eis possessionibus multos coniunctos pagos, quos Bona, priusquam in Italiam perrexisset, veteri pecuniae summa redemerat. In

---

[a] O: nolui. [b] O: nostram. [c] O: magis. [d] P *niema* Respublica [e—e] *W* O *brzmi to zdanie w następujący sposób:* Porro spiritualium personarum tota plane civitate Cracovia magnus concursus factus, Regem ad Divi Stanislai aedem Scalcam nominatam deduxere, ubi Cuiaviae Episcopus vestitus sacerdotis splendido appatu sacrum missae officium peragebat; quibus absolutis domos sunt reversi.

[1] Stanisław Karnkowski. [2] Jan Kostka. [3] Stanisław Herburt. [4] Mikołaj Łysakowski. [5] Jan Herburt. [6] Zob. powyżej str. 638. [7] Wieluń, stolica ziemi wieluńskiej, dzisiaj miasto powiatowe w gub. kaliskiej. [8] Rogoźno nad jeziorem tej samej nazwy, kasztelania i starostwo grodowe, na płn. od Poznania. [9] Płock. [10] Topola (?) królewska wieś koło Łęczycy. [11] Osmolin, miasteczko nad Nidą, przy trakcie z Łowicza do Płocka; należało do starostwa gostyńskiego.

Minore Polonia: Barum[1], Samboriam[2], Lesaiscum[3], Oicium[4], Letcovice[5], Lobsovum[6] hortumque regium Cracoviae vicinum Suerineciae[7] ad Vistulam situm, Cresovum[8] et Priborovum[9] easdem permultas villas annexas habere[a], quas itidem Bona redemerat. In Podlachia Bielscum[10] cum silvestri proventu, videlicet libera ferarum venatione melliumque et id genus redituum usu, Clescele[11], Narvam[12] cum similibus commoditatibus, Branscum[13], Surassum[14], Szroszevum[15], Lipnie[16], Sabelescisnam[b][17] cum adiacentibus pagis ibidemque[c] oppidum Philipovum[18] recens aedificatum; iis infinitas paene villas contiguas, quas tum redemptas, tum alio iure acquisitas Bona tenuerat. Masoviam item omnem reformationis titulo possessam: arces, civitates, oppida, vicos praediaque singula, quae Masoviae Duces quondam habuerant, iurisdictione super nobilitatem aliaque castrensi (uti vocant)[d] excepta, quam Rex Sigismundus pro arbitrio, cui volebat, non inscia tamen Regina, concedere consueverat, contributionem eadem certis proventibus procurabat. In Lithuania porro Grodnum cum omnibus oppidis, vicis, praediis, silvis, nemoribus, lacubus venationibusque, quae omnia Bona redempticio iure tenebat; videlicet Novidvorum[19] cum silvis a Ianussio[20] Vilnensi Episcopo obtentum, Perstum[21] cum similibus proventibus, Crincos[22], itidem Cusniciam[23], Molavicam prius dictam, paribus reditibus refertam. Post discessum vero Reginae in Italiam ibidem multas villas aedificatas locatasque: Iesora[24] quoque et Salatos[25] cum similibus

---

[a] O *niema* habere. [b] P: Sambelenscisnam. [c] O: ibidem. [d] O *niema* (uti vocant).

[1] Bar, pierwotnie Rów, w woj. podolskiem, dobra stołowe królowej Bony, która wybudowała tu silną twierdzę i od swego księstwa Bari w Apulii tak nazwała. [2] Sambor, miasto w woj. ruskiem, na płd.-zach. od Lwowa. [3] Leżajsk, miasto w woj. ruskiem, starostwo wykupione w 1534 r. przez królowę Bonę. [4] Ojców na północ od Krakowa, starostwo niegrodowe. [5] Łętkowice (?) wieś w woj. krakowskiem, niedaleko Miechowa. [6] Łobzów pod Krakowem. [7] Zwierzyniec, dziś dzielnica Krakowa. [8] Krzeszów, miasto nad Sanem, w woj. lubelskiem; starostwo niegrodowe. Dziś należy do ordynacyi Zamoyskich. [9] Przyborów (?), wieś w woj. krakowskiem, dzisiaj w pow. brzeskim. [10] Bielsk, stolica ziemi bielskiej w woj. podlaskiem. [11] Kleszczele, miasteczko nad Nurcem, starostwo niegrodowe w ziemi bielskiej, w woj. podlaskiem. [12] Narew, miasteczko nad Narwią, starostwo niegrodowe w ziemi bielskiej, w woj. podlaskiem. [13] Brańsk, miasto nad Nurcem, starostwo grodowe. [14] Suraż, miasteczko nad Narwią, w woj. podlaskiem. [15] Szroszewa ani Skroszewa, jak podaje Spasowicz w swem tłómaczeniu na str. 215, nigdzie znaleść nie można. [16] Zapewne wójtowstwo lipnickie w włości tykocińskiej. Zob. Polska XVI wieku, t. VI. Cz. I. Podlasie opisane przez A. Jabłonowskiego str. 176 (Źródła dziejowe t. XVII. cz. I.). [17] Zabiele wieś i wójtowstwo (Zabielszczyzna) w starostwie knyszyńskiem, dzisiaj w gub. grodzieńskiej, w pow. białostockim. Zob. powyżej str. 259. [18] Filipów albo Filipowo, miasteczko na Podlasiu, niegdyś starostwo niegrodowe, dzisiaj w gub. i pow. suwalskim o dwie mile od granicy Prus wschodnich. [19] Nowydwór, ekonomia stołu królewskiego, dzisiaj miasteczko w gub. wileńskiej w pow. lidzkim. [20] Janusz z książąt litewskich, syn naturalny Zygmunta Starego i Katarzyny Telniezanki, biskup wileński od 1519—1536 r., potem poznański, zmarł w 1538 r. [21] Berszty, błota nad Kotrą i jeziorem bersztańskiem, dzisiaj w półn.-wsch. stronie pow. grodzieńskiego. [22] Krynki, miasteczko niedaleko rzeki Świsłoczy. [23] Kuźnica, miasteczko nad Łosośną, dzisiaj w pow. sokolskim, w gub. grodzieńskiej. [24] Jeziory, miasteczko nad jeziorem Białem. [25] Sałaty, wieś.

commoditatibus, Cvasovcam [1], Crasniciam [2], Cotram [3], Sciderum *(s)* [4], Milcovcisnam [5] cum silvis, Verciliscos [6], Lovam [7], Labnum *(s)* [8], Odelscum [9], Mostos [10] itidem cum silvis, Dunios [11], Zeroslavcum [11], Dubnum [12], Novidvorum [13] cum silvis a Svencio [a] obtentum, Pinscum, Clecicum [14], Grodecum [15] cum omnibus adiacentibus. In Wolhynia: Cobrynum [16], Dobucinum *(s)* [17], Sedleciam [18], quorum nomine Rex Gonnasum [19] Raygrodumque [20] cum Palatina Vitepscensi [21] commutarat; Loborecum [22] cum silvis, in quibus multi pagi locati, Covlum [23], Cremenecium [24] cum pagis omnibus, Dolchos [25], Praelaie [26], Mosogolam [b] [27], Inturcos [28], Cersnovum [29], Horaciovum [29], Iesierzisca [c] [29]; his innumeras villas attinentes a Bona Regina tum redemptionis tum acquisito alia ratione iure possessas. In Podlachia: Tykocinum, Cnisinum, Dobrinevum [30], Horodiscum [31], Zabelle [32],

---

[a] O: Sueco. [b] O: Masogolam. [c] O *niema* Iesierzisca.

[1] Kwasówka, wieś. [2] Kraśnik, wieś. [3] Kotra, wieś nad rzeką tej samej nazwy. [4] Skidel, miasteczko nad Skidelką, lewym dopływem Kotry. [5] Miłkowszczyzna, wieś nad Niemnem. [6] Wiercieliszki, wieś. [7] Nie można nigdzie odszukać. [8] Łubno (?), wieś, dzisiaj w pow. augustowskim, w gub. suwalskiej. [9] Odelsk (Odzielsk), miasteczko nad rzeką Odłą, dzisiaj w pow. sokolskim, w gub. grodzieńskiej. [10] Mosty, miasteczko na lewym brzegu Niemna, poniżej ujścia Szczary; leżało w woj. nowogrodzkiem. Wszystkie te miejscowości (Krynki i t. d.) należały do ekonomii grodzieńskiej i prawie wszystkie (o ile nie podano inaczej) leżały w woj. trockiem, a dzisiaj leżą w pow. grodzieńskim. [11] Nie można nigdzie odszukać. [12] Dubno, wieś blizko zbiegu Rosi z Niemnem, dzisiaj w pow. grodzieńskim. [13] Nowydwór może to samo miasteczko już raz wymienione; zob. powyżej str. 644 nota 19. [14] Kleck, miasteczko niedaleko Nieświeża, przy trakcie do Pińska, od 1586 r. ordynacya Radziwiłłów. [15] Niewiadomo o jakim Gródku tu mowa; jest ich kilka na obszarze dawnej Litwy, w dawnych województwach mińskiem i brzesko-litewskiem. [16] Kobryń, niegdyś starostwo w woj. wołyńskiem, dzisiaj miasto powiatowe nad Muchawcem w gub. grodzieńskiej. [17] Zapewne Drohiczyn, miasteczko w pow. kobryńskim. [18] Prawdopodobnie Sielec, wieś o 9 wiorst od Kobrynia. [19] Goniądz, miasteczko nad Biebrzą, niegdyś stolica ziemi goniądzkiej w woj. podlaskiem, dzisiaj w pow. białostockim, w gub. grodzieńskiej. [20] Rajgród, miasteczko nad jeziorem tej samej nazwy, starostwo niegrodowe w woj. podlaskiem, dzisiaj w gub. suwalskiej, w pow. szczuczyńskim. [21] Była nią Anna żona Stanisława Kiszki, wojewody witebskiego, a córka Jana Radziwiłła starosty żmudzkiego, ostatniego księcia na Goniądzu i Medelach. Por. Boniecki X. 103. Goniądz i Rajgród odstąpiła wojewodzina w 1571 r. Zygmuntowi Augustowi; zob. Polska XVI wieku t. VI. cz. I. Podlasie opisane przez A. Jabłonowskiego str. 177 (Źródła dziejowe t. XVII. cz. I.). Według Bonieckiego V. 7. dobra Goniądz i Rajgród miała Petronela druga córka Jana Radziwiłła a żona wojewody połockiego Stanisława Dowojny otrzymać w 1551 r. od Zygmunta Augusta (!). [22] Nie można nigdzie odszukać. [23] Kowel, miasto nad rzeką Turyą; niegdyś starostwo niegrodowe w pow. włodzimierskim, w woj. wołyńskiem. [24] Krzemieniec, miasto dzisiaj powiatowe w gub. wołyńskiej; niegdyś starostwo niegrodowe w woj. wołyńskiem, nadane królowej Bonie 1536 r. przez Zygmunta I. [25] Daugi, miasteczko o na płn. brzegu jeziora tej samej nazwy, dzisiaj w pow. trockim w gub. wileńskiej; niegdyś starostwo niegrodowe w woj. trockiem. Daugi jest to litewska nazwa odpowiadająca ruskiej Dołhy. Być może, że Orzelski korzystał z jakiegoś po białorusku sporządzonego spisu. [26] Przełaje, wieś nad rzeką Mereczanką w pobliżu Daugi, niegdyś również starostwo niegrodowe. [27] Mejszagoła, miasteczko nad rzeczką Mussą, przy trakcie do Wiłkomierza, w gub. i pow. wileńskim, niegdyś starostwo niegrodowe w woj. i pow. wileńskim. [28] Inturki, miasteczko na płn. brzegu jeziora Giełota, dzisiaj w pow. wilejskim, niegdyś starostwo niegrodowe w woj. i pow. wileńskim. [29] Nie można nigdzie odszukać. [30] Dobrzyniewo, wieś nad Supraślą, stanowiła wójtowstwo w starostwie knyszyńskiem; dzisiaj w pow. białostockim, w gub. grodzieńskiej. [31] Nie można nigdzie odszukać. [32] Zabiele, zob. powyżej str. 644, nota 17.

Augustovum [1], Melnicos [2] a Mathia Zavicio partos, cui pecuniae summam e proprio fisco persolverat. Gonansum et Raigrodum commutatione pro Sedlecia facta Bonam possedisse [3]. Alias vero [a] possessiones Regi Augusto successionis iure perpetuo attinentes, nempe Induram [4] a Vilnensi Palatino [5] pro Volosino [6] Lipicinoque [7] commutatione obtentam, Geranonum [8] cum curiis, Tranebas *(s)* [b] [9] cum praediis, Sismuros [10], Sosle [11], Cormalovum [12], Curenecium [13], Stocliscos [14], Mescibovum [15], Visoce [c] [16] et Grodecum [17]; in Podlachia Zolviam [18], Isciolam [19], Volpam [20], Dubnum [21], Olitam [22], cum curiis Regi [d] a Zabresinio [23] donatam; Virsupos [24] a iuniore Recucio [25] Regi [e] dono datum; Raconciscos [26] a Vilnensi Palatino [27] pro possessionibus Gastovdi [28] commutatione partos. Alios Raconciscos [29], qui Miculovi vocabulo

---

[a] O: porro. [b] O: Frabenas. [c] O: Bisocae. [d] O *niema* regi. [e] O: Regni.

[1] Augustów, dzisiaj miasto powiatowe w gub suwalskiej; włość augustowska należała w XVI wieku do starostwa goniądzkiego. [2] Mielnik, miasto nad Bugiem; w XVI wieku główne miasto ziemi mielnickiej i starostwa grodowego w woj. podlaskiem, dzisiaj w pow. bielskim. [3] Zob. powyżej str. 645, nota 21. [4] Indura, miasteczko nad rzeką tej samej nazwy; dzisiaj w pow. i gub. grodzieńskiej. [5] Prawdopodobnie Mikołaj Czarny Radziwił wojewoda wileński od 1551—1565 r. [6] Może Wołożyn, miasteczko dzisiaj w pow. oszmiańskim w gub. wileńskiej. [7] Może Lipniszki, miasteczko nad Opitą, dzisiaj w pow. oszmiańskim. [8] Gieranony, dzisiaj miasteczko w pow. oszmiańskim. [9] Traby, miasteczko nad rzeką Gawią, dzisiaj w pow. oszmiańskim; w XVI wieku dobra stołu królewskiego, potem starostwo niegrodowe. [10] Żyżmory, miasteczko nad rzeką Strawą, niegdyś starostwo niegrodowe w pow. i woj. trockiem, dzisiaj w pow. trockim, w gub. wileńskiej. [11] Żośle, miasteczko nad jeziorem tej samej nazwy; niegdyś dobra stołu królewskiego, potem starostwo niegrodowe w woj. trockiem, dzisiaj w pow. trockim, w gub. wileńskiej. [12] Kormiałów wieś nad Wilią; niegdyś dobra królewskie, potem starostwo niegrodowe w woj. trockiem, w pow. kowieńskim; dzisiaj w pow. i gub. kowieńskiej. [13] Może Kurzeniec, miasteczko nad rzeką Pienią, dzisiaj w pow. wilejskim, w gub. wileńskiej. [14] Stokliszki, miasteczko nad rzeką Wierzchnią, niegdyś dobra stołowe królewskie, potem starostwo niegrodowe w woj. trockiem, w pow. kowieńskim; dzisiaj w pow. trockim, w gub. wileńskiej. [15] Mścibów, miasteczko nad rzeczką Hniczną, niegdyś dobra stołowe królewskie, potem starostwo niegrodowe w pow. wołkowyskim, w woj. nowogrodzkim, dzisiaj w pow. wołkowyskim, w gub. grodzieńskiej. [16] Może Wiżajny, miasteczko nad jeziorem tej samej nazwy, niegdyś starostwo niegrodowe w woj. trockiem, w pow. grodzieńskiem; dzisiaj w pow. i gub. suwalskiej. [17] Niewiadomo o jakim Gródku tu mowa. [18] Może Ziołowo, starostwo niegrodowe w woj. i pow. brzesko-litewskim, dzisiaj w pow. kobryńskim, w gub. grodzieńskiej. [19] Może Iszczołna, miasteczko dzisiaj w pow. lidzkim, w gub. wileńskiej. [20] Wołpa, miasteczko niedaleko Niemna, dzisiaj w pow. i gub. grodzieńskiej, niegdyś starostwo niegrodowe w pow. wołkowyskim, w woj. nowogródzkiem. [21] Dubno, klucz starostwa wołpiańskiego (zob. powyżej str. 645 nota 12). [22] Olita, miasteczko nad Niemnem, dzisiaj w pow. trockim, w gub. wileńskiej, niegdyś dobra królewskie w woj. i pow. trockim. [23] Jan Zabrzeziński, wojewoda trocki i marszałek W. Ks. L., zapisał Olitę w 1536 r. Zygmuntowi i Bonie. Zob. Boniecki, Poczet rodów w W. Ks Lit. w XV. i XVI wieku. Warszawa 1887. str. 393. [24] Wirszupie w pow. święciańskim. [25] Rekuć; jedna rodzina tego nazwiska była na Żmudzi, inna na Białej Rusi; por. Nies. VIII. 103; Wolff, Kniaziowie litewsko-ruscy. Warszawa 1895. str. 676. [26] Rakanciszki wieś, kilka wiorst od Wilna; niegdyś dobra królewskie, potem starostwo niegrodowe. [27] Mikołaj Czarny Radziwiłł; por. powyżej notę 5. [28] Stanisław Gasztold wojewoda trocki, zob. poniżej str. 647 nota 5. [29] Drugich Rakanciszek niema w Słowniku geograficznym. Wejnert A. podaje w swej rozprawce: O starostwach w Polsce do końca XVI. wieku, Warszawa 1877. na str. 128. jeszcze starostwo rakaciejskie

ante[a] appellabantur, Liscovum[1] et Medirecium[2] a coniuge Mathiae Clocici[3] obtentum, Lagovice[4] post Gastovdi mortem[5] a Rege Reginae donatum, Savlum[6] per Episcopum[7] Regi dono inscriptum, Daugaliscos[8] cum aliis curiis itidem defuncto Gastovdo a Sigismundo Primo Reginae donatos, Bulincos[9], Plotele[10] Regi a Recucio datos, Boticos[11] post Cengalum[12], Corscum[b][13] post Kiszgellonem[14], Lubeciam[15] post Gastovdum, Vonagem[c][16] a Bona Regina, Ostersum[d][17] post Gastovdum, itidem Radoscovice[e][18], Visnevum[19] et Kiciba-

---

[a] O *niema* ante. [b] O: Corsum. [c] O: Vonagena. [d] P; Estersum. [e] O: Radosenice.

w woj. i pow. trockim. Niewiadomo od jakiej miejscowości nazwa ta mogłaby pochodzić, być może jednak, że miejscowość o podobnej nazwie istniała i że ją miał na myśli Orzelski, mówiąc o innych Rakanciszkach. Miejscowości Mikułów, lub podobnej, leżącej gdzieś na Litwie, niema w Słowniku geogr. [1] Łysków (Łyskowo) miasteczko, dzisiaj w gub. grodzieńskiej w pow. wołkowyskim; niegdyś dobra królewskie, potem starostwo niegrodowe w pow. wołkowyskim, woj. nowogrodzkiem. [2] Międzyrzecz (Meżerycze) wieś; wchodziła niegdyś w skład starostwa łyskowskiego. [3] Katarzyna, żona Macieja Wojciechowicza Kłoczki vel Kłoczkowicza a córka Stanisława Hlebowicza wojewody połockiego; zob. Boniecki X. 160. [4] Lachowicze; w XVI. wieku należały dwie miejscowości o tej samej nazwie do dóbr królewskich; pierwsza z nich, miasteczko nad rzeką Wiedźmą w woj. nowogródzkiem, dzisiaj w pow. słuckim, gub. mińskiej; druga, niegdyś starostwo niegrodowe w pow. pińskim, woj. brzesko-litewskiem, dzisiaj w pow. pińskim, gub. mińskiej; niewiadomo, o których Lachowiczach tu mowa. [5] Stanisław Gasztold wojewoda trocki, pierwszy mąż Barbary Radziwiłłówny, po którego bezpotomnej śmierci w 1542 r. przeszły wszystkie dobra Gasztoldów, stosownie do ówczesnych praw litewskich, na króla Zygmunta I. [6] Szawle, dzisiaj miasteczko powiatowe gub. kowieńskiej; niegdyś ekonomia stołu królewskiego. [7] Paweł Aleksandrowicz Algimunt książę Holszański biskup wileński zmarły w 1555 r., który majątki swe zapisał królowi Zygmuntowi Augustowi; zob. Wolff J., Kniaziowie litewsko-ruscy. Warszawa, 1895. str. 103—4. [8] Daugieliszki, miasteczko nad jeziorem Wirksztys, dzisiaj w pow. święciańskim, gub. wileńskiej; niegdyś starostwo niegrodowe w woj. wileńskiem, pow. oszmiańskim. [9—14] Prawie wszystkie nazwy tak osób jak i miejscowości są tak poprzekręcane, że trudno domyśleć się ich prawdziwego brzmienia, można też przypuszczać, że zaszły tu pomyłki kopistów. Możnaby jednak skonstruować następujący stan rzeczy. Po Rekuciach, rodzinie osiadłej na Żmudzi, otrzymuje król nieznane bliżej Bulinki. Płotele natomiast — miasteczko na zach. wybrzeżu jeziora tej samej nazwy, niegdyś starostwo niegrodowe na Żmudzi, dzisiaj w pow. telszewskim, gub. kowieńskiej — i Gorżdy (Corscum) — miasteczko nad rzeką Minią, niegdyś należące do Płotel, potem starostwo niegrodowe na Żmudzi w pow. połągskim, dzisiaj w pow. telszewskim, gub. kowieńskiej — zapisuje Zygmuntowi Augustowi w 1529 r. Stanisław Stanisławowicz Janowicz Kieżgajło (w rękop. Kiszgello), zmarły w 1532 r. (zob. Boniecki X. 67). Po ostatnim natomiast z rodu Kieżgajle, Stanisławie Mikołajewiczu (w rękop. nazwany Cengalus) pozostałe Botoki (w rękop. Boticos) — miasteczko nad rzeką Anczą, niegdyś starostwo niegrodowe na Żmudzi, pow. widuklewski, obecnie w pow. rossieńskim, gub. kowieńskiej — mieli sprzedać spadkobiercy jego Zawiszowie i Szemetowie Zygmuntowi Augustowi w 1554 r. (zob. Boniecki X. 68). [15] Lubcz miasteczko nad Niemnem, niegdyś w woj. nowogródzkiem, dzisiaj w pow. nowogródzkim, gub. mińskiej należało do Stanisława Gasztolda, wojewody trockiego, małżonka Barbary Radziwiłłówny, zmarłego w 1542 r. Wszystkie jego dobra darował król Zygmunt synowi Zygmuntowi Augustowi w 1543 r. Por. Boniecki V. 383. [16] Nie można nigdzie odszukać. [17] Ostryna, miasteczko nad rzeką Ostroszą albo Ostrynką; niegdyś starostwo niegrodowe w pow. lidzkim, w woj. nowogródzkiem, dzisiaj w pow. lidzkim, gub. wileńskiej. [18] Radoszkowicze, niegdyś starostwo niegrodowe w pow. i woj. mińskiem, dzisiaj miasteczko w pow. wilejskim, gub. wileńskiej. [19] Wiszniew, miasteczko nad rzeką Łustą w pow. oszmiańskim, gub. wileńskiej, niegdyś w woj. i pow. tych samych nazw.

vos[a] [1], Rescislavum [1] et Radomum [2], Usinliscos [b] [3] a Iacobo Radivilo [4] per Bonam redemptos, Merecium [5], cuius summam per Zabresinium [6] Regi datam, Punium [7] ab Episcopo Paulo [8] itidem datum, Covnum [c] [9], Runsiscosque [10] a Bona redemptos Regique concessos.

Prid. Kal. Maii *[30. IV.]* a Summo Regni Marschalco [11] missus ad Regem Ioannes Boianovius officia eiusdem promptissima verbis offerebat absentiamque propter morbi gravitatem, qua praepediretur, purgabat, ita ut [d] quamprimum convalescereret, Regem sine mora visitaturus esset.

Apud nuntios denuo de Cuiaviae Episcopo [12] consultatum, quod is coronatione instante, »salva iuria spiritualium« iurante Rege [e] esset adiecturus; itaque decretum, ut si is verba illa commemoraret, a nuntiis »salva quoque saecularium iura« adderentur, vel iuribus spiritualium ea interpretatio adiiceretur »iuste legitimeque emanatis«.

Ad senatum missum est de Infantis resolutione [13] perficienda, quare tam proceres, quam nuntii ad hanc deputatos persuadendi gratia miserunt. Inter Masovios agitata dissensio, quod alteri ipsa die concilii diplomate Andreoviensi indicta, alteri postridie nuntii creati cumque diversis informationibus in comitia missi essent; decisum in eo negotio illos, qui postridie lecti essent, tacitus assidere nec contradicere aliis debere, ita ut mutae [f] quasi personae iudicarentur. De Andrea Balasso Hungaro viro acri potentique, qui Caesarianorum partium fautor erat, commemoratum est, quod is Cameneciam [14] arcem permunitam, in confinio Hungariae in Russia sitam, a Cameneciis haeredibus pignoris nomine obtentam, possideret non sine magno Reipublicae dispendio.

De iuramento regio iterum orta disputatio, Episcopo enim Cuiaviae verba illa iuramenti de tuenda inter dissidentes religione pace pronunciare [g]

---

[a] O: Kicibanus. [b] P: Usinlicos. [c] P: Cocinum. [d] O: itaque. [e] O: Ressae (*s*). [f] P: mutuae. [g] P: pronunciante (*s*).

[1] Nie można nigdzie odszukać. [2] Radoml, niegdyś starostwo niegrodowe w woj. mścisławskiem, dzisiaj wieś w pow. czauskim, gub. mohilewskiej. [3] Nie można nigdzie odszukać. [4] Musi to być jakaś pomyłka, gdyż w XVI wieku nie nazywał się żaden z Radziwiłłów Jakóbem. [5] Merecz, miasteczko na prawym brzegu Niemna, niegdyś starostwo grodowe w pow. i woj. trockiem, dzisiaj w pow. trockim, gub. wileńskiej. [6] Jan Zabrzeziński, wojewoda trocki i marszałek W. Ks. L., otrzymał starostwo mereckie w dożywocie od Zygmunta I w 1536 r. [7] Punie, niegdyś starostwo niegrodowe w woj. trockiem, pow. kowieńskim, dzisiaj miasteczko nad Niemnem w pow. trockim, gub. wileńskiej. Biskup podówczas łucki, później wileński, ks. Paweł Holszański posiadał tę królewszczyznę od 1527 r. jako dożywocie. [8] Zob. powyżej str. 647 nota 7. [9] Kowno. [10] Rumszyszki, niegdyś starostwo niegrodowe w woj. trockiem, pow. kowieńskim, dzisiaj miasteczko nad Niemnem w pow. i gub. kowieńskiej. [11] Andrzej Opaliński. [12] Stanisław Karnkowski. [13] Zob. powyżej str. 642 i 643. [14] Kamieniec, zamek na gruntach wsi Odrzykonia i Korczyny, niegdyś w woj. ruskiem, dzisiaj w pow. krośnieńskim, którego zwaliska znane są dzisiaj pod nazwą zamku odrzykońskiego, należał do rodziny Kamienieckich, gałęzi rodu Moskorzewskich, która z początkiem XV. wieku przyjęła nazwisko od nazwy posiadanego zamku. Z tej to rodziny pochodził Mikołaj Kamieniecki wojewoda krakowski, pierwszy hetman wielki koronny, zmarły w 1515 r.

recusante, Cracoviae Palatino[1] ea pronunciandi facultas concedenda videbatur, tandem vero placuit, ut Rex integrum iuramentum lectum praestaret, ad quod, dum peragendum esset, audiendum Comes Gorcanus[2], Lublinensis[3], Biecensis[4] Covalensisque[5] Castellanus Chełmensisque Succamerarius[6] deputati. De conditionibus coronationem praecessuris Regique proponendis ad proceres missum est, nempe de ducentorum milium promissorum summa exsolvenda captivisque Russis redimendis. Ad haec responsum est: necessarium esse, ut deputati a nuntiis legerentur, qui summae illius expensas in militum stipendia largitas recenserent residuumque reciperent, captivos plerosque Regem redemisse aliorumque vindicandorum curam habere.

Ab Infante legati[7] reversi ea capita retulerunt, ut totius Masoviae proventus ad vitae tempora possideret; promissis eius adhiberetur fides, quibus ea seorsivo tempore resignationem Regno facturam se obstringeret, quo in negotio consilium a Rege futuro suo coniuge exposceret uterque eorum ad praestandam certo praefixo tempore resignationem arctissime obligaretur. Ea de re missus ad Regem Conecius[8] Aulae Infantis Magister, quocum locutus Rex affirmavit se, cum ipsa Infans resignare ius Regno censeret, non id Regno vetiturum, cogere vero ad praestandum id neque velle se, neque integrum aequumque videri. Nuntii itaque consenserunt negotium id iudicio senatus committendum, cum se diplomati Andreoviensi contradicere iniquum esset, nec quidpiam adversi a se statui deceret; si per senatum id constaret, ut Infans obligatione a se Regeque data futuris comitiis resignationem praestaret tumque demum reformationem Bonae Reginae similem a Republica impetraret, se quidem ea nota immunes futuros. Interim dum de ducentorum milium summa consultaretur, Suentoslaus Orzelius ex charta Suloci legationem perlegit, qua is Regem adventurum integram eam pecuniae vim Regno allaturum promittebat[9], sed Castellanus Lublinensis respondit nil illa verba, quae honoris dumtaxat formam referrent, valere. Ita quidem res quantumvis seriae gravissimaeque successu temporis in subsannationem iocumque in[a] Polonia abire consueverunt, uti tum quoque sacrosancta instituta in eundem absusum pervenerant.

Venere posthaec ab Infante Cuiaviae Episcopus[10], Łenciciae Palatinus[11], Voinicensis[12] Gostinensisque[13] Castellani asserentes se Infantem miris modis ad resignationem peragendam sollicitasse, Iagellonem proavum suum commemorasse, qui cum conditione pari creatus Rex esset, ea nempe, si Lithuaniam prius Regno adiunxisset. Hanc lacrimis perfusam diris illum devovisse, qui diploma Andreoviense scripsisset illamque conditionem adiecisset;

---

[a] O: in iocum in.

[1] Piotr Zborowski. [2] Stanisław. [3] Andrzej Firlej. [4] Stanisław Szafraniec. [5] Stanisław Sierakowski. [6] Mikołaj Siennicki. [7] Zob. powyżej str. 636. [8] Jan. [9] Zob. powyżej str. 582. [10] Stanisław Karnkowski. [11] Jan Sierakowski. [12] Jan Tęczyński. [13] Jan Szamowski.

Episcopum respondisse se quidem illud scripsisse, verum ab omnibus iussum eamque resignationem non minus ex re Infantis, quam[a] Regni futuram, cum isthaec summi Regis coniunx futura sufficientemque reformationem habitura esset. Tum Magistrum Aulae[1] eius dixisse Reginam nil amplius vereri, quam Regni deploratum distractumque statum futuraque pericula expetere, ne tam subito ad ea adigatur, cum nullam antehac eius conditionis notitiam habuisset, alio vero tempore praestituram se petita conscientiae vinculo obstringere. Igitur Episcopus senatus nomine ea in causa aperuit ad futura comitia eam reiciendam interimque nullum reformationis modum concedendum, eo namque pacto sponte eandem resignationi assensuram, cuius praestandae rei Regem Reginamque peractis sponsalibus obligationem daturam; petere porro senatum coronationem accelerandam. Ad haec Biecensis Castellanus[2] respondit: summum suum censeri dedecus, si diplomata edita infringerentur, quae tantis vinculis confirmata essent; conscientia virtuteque sancita repudiari eademque vetari; senatum ergo optime facturum, si patentes litteras nuntiis daret, quibus testimonium praeberet: hos nullatenus diplomata illa imminuere[b] voluisse, verum se consultiorem Reipublicae diminutionem eam[c] censuisse. E Pomeranico Palatinatu tunc nuntius unus Falencius aderat simulque consilia ordine suo inibat. Volebant porro nonnulli, ut senatores se hac in parte vades nuntiis darent Rexque item senatui sese obstringeret, sed vicerunt ii, qui Regem petendum ad praestandum ei resignationi assensum censebant. Itaque ad senatum itum est. Castellanus Lublinensis[3] disseruit summo se dolore affectos, quod ad tam longaevam rerum cunctationem res redigerentur, consentire senatus consultos, hunc porro provisurum, ne ea in parte Respublica detrimentum quodpiam subeat. Ea Cancellarius[4] cum Zarnoviensi Castellano[5] Infanti retulerunt, quibus haec actis gratiis sancte pollicita est abunde se his satisfacturam.

Conditiones duae postea Regi a nuntiis propositae, quas iureiurando coronatione instanti esset firmaturus, nimirum ne vacantes magistratus alibi, quam initio comitiorum indigenis bene meritis secundum legum tenorem distribueret, neque[d] terrenas aliquas possessiones pro persona sua acquireret. Rex solitas caerimonias absolvere paratus respondit, alterum horum sibi esse absolvendum, aut Scalcam sollemni pompa aggrediendam, aut de oblatis conditionibus deliberandum; igitur se iam itinere praepeditum reversum tandem aut diei sequentis summo mane resolutionem daturum. Procerum tum negligentiam indignissime nuntii tulerunt, quod neque resignationis Infantis formam conscribere, neque conditiones Regi propositas urgere, ac si non in una republica nec communi causa, voluissent[e], summum[f] odium Regi consueto

[a] O: cum. [b] O: diminuere. [c] O: tam. [d] O: nec. [e] P: noluissent. [f] O: summumque.

[1] Jan Konecki. [2] Stanisław Szafraniec. [3] Andrzej Firlej. [4] Walenty Dębiński. [5] Jan Sieniański.

more suo ordini contrahere non desiissent. Ad contentionem paene res redibant usque adeo, ut ni Rex iam iter arripere coepisset, vix caerimoniae instantes ea die coronatioque sequenti absoluta fuisset. Igitur Rege discedente Casimiriam Bieicovio[1] a nuntiis datum negotium, ut resignationis prorogatae formam diligenter accurateque perscriberet sibique offerret.

Regem[a] discedentem ex arce [b]infinita mortalium caterva comitata est, senatoribus omnibus magnaque nobilium frequentia praecedente, spiritualium vero variis agminibus praemissis, quorum alii auro gemmisque distinctis vestibus utentes mitrati, alii latis indusiis induti, alii pellibus animantium quadricornibusque pileis contecti, alii nigris, caeruleis albisque cucullis vestiti, rasa coronarum instar capita habentes, latis manicis nudas manus depromentes, funibus cincti et calcearium Hungaricorum loco incurvis lignis incedentes, omnes magno clamore vociferantes; comitabatur item puerorum magna turba; qui omnes non secus ac bacchanaliorum feriis spectaculum singulare edebant. Cuiaviae Episcopus sua sacra peragebat iisdem festinante Rege, qui utrinque omnem pedestrem praetorianorum comitatum densissimo ordine praecedentem praesto habuit[b].

Kal. Maii summo mane nona videlicet diei hora nuntii convenere; Bieicovius resignationem latine scriptam retulit, quae ad senatum remissa placuit, approbata itidem Infanti exhibita. Alii legati ad Regem missi[c], qui monerent, ne ad sponsalia ineunda acceleraret, priusquam cautio illa resignationis conditionesque hesternae absolverentur. Is respondit sedulo isthaec se facturum, pro cautione non quidem sponsurum, verum ex persona sua eandem, quae ex Reginae consensu foret, approbaturumque[d] subscripturumque; conditionum suscipiendarum resolutionem se peractis sponsalibus relaturum. Infans postea certos legatos concordiae de cautione componendae gratia ad nuntios misit tresque res potissimum postulavit, nempe ne ad resignationem nisi Regno pacato praestandam adigeretur, reformatio possessionibus suis par sibi concederetur mobiliumque rerum pro arbitrio dispensatio eidem rata fieret. Ad haec Lublinensis Castellanus dixit: non verenda[e] Infanti pericula Regni, quae coronatione sopirentur[f], sique de resignationis valore ambigatur, de toto negotio ipsaque coronatione dubitari oportere; reformationem specifice notandam esse, mobiles res duplices censeri, alteras, quae usu non corrumpantur, alteras, quae vetustate consumantur; posteriores Infantis voluntati arbitrioque subiectas fore. Ad haec Safrane-

---

[a] O: Regem itaque. [b—b] O *ma zamiast całego ustępu od* infinita *do* habuit *tylko następujące zdanie*: plurimo praecedente sacerdotum et praelatorum numero alta voce processionem solennem in Cazimiriam canentem fecerunt, quos multitudo hominum sequuta est; Cuiaviae Episcopus indutus episcopalibus sacra peragebat. [c] O: expediti. [d] O: approbaturum et confirmaturum. [e] O: timenda. [f] O: plane sopirentur.

[1] Jan Biejkowski stolnik przemyski.

cius[1] addidit res omnes testamento Augusti Regis dicatas morte Infantis ad Rempublicam redituras, alias si[a] exsistant praeter eas, in potestate Infantis remansuras. Płocensis Iudex[2] suasit quam simplicissime cautionem illam scribendam disputationum vitandarum gratia. Tum Adamus Pilchovius[3] Reginae legatus: »magni momenti res, inquit, quae iusto iure sibi attinerent, amplissimas possessiones Reipublicae causa Infans condonare patriae cupit«; huic Pryemius[4] respondit: haud parvi ponderis quoque reformationem censeri, quae eius beneficii memori Reipublicae curae foret, cui Chełmensis Succamerarius[5] suggessit facultates illas Infantis multifariis pignoribus a compluribus teneri, reformationem nulli[b] obligationi obnoxiam ideoque certiorem multo aestimari.

Dum haec apud nuntios fiunt, de gladifero quaestio mota est, qui gladium circa coronationem Regi praeferret; hanc enim caerimoniam Cracoviensis gladifer absolvere consueverat, verum isthoc absente[6] nulloque alio praeter Łenciciensem Lasotam Dembovium tum praesentem, is qui praesto esset, eo munere fungi debebat. Intercessum igitur pro Dembovio apud Regem per legatos, sed is petiit, ne offenderentur nuntiorum animi, quod pro illa tantum vice Niemstae[7] illud negotium commisisset gladiferique Cracoviae munus coronatione peracta tribuendum promisisset. Id concessum est, novo et unquam usitato exemplo, cum Rex quidquam Polonus largiri queat nulloque regimine utatur, priusquam coronetur iusque iurandum praestet.

Infans porro legatis ad se missis respondit non necessarium fuisse in se absentem insciamque Andreoviensem legem condi, cuius hucusque expers omnino fuisset, neque oportuisse eam sibi imponere legem, quam sponte Regno praestare meditaretur; perpendere se mala Reipublicae, cui constantem animum eo usque exhibuisset, etiamsi ab adversa parte itidem sollicitaretur praesagereturque, quod ignominiae spoliique causa Varsavia Cracoviam esset ventura; virtuti Polonae maiorum exemplo se confidere, Deo Polonisque cuncta committere certoque persuadere, provisam se, non defraudatam fore. A legatis responsum: nulla secum arte agi; reformationem ei[c] similem illi, quam Bona mater habuisset in Masoviis proventibus, assignatam iri, declarati dehinc sermones memorati inter nuntios habiti. Tum Regina: »Beneficium meum« inquit »benignitate compensate et de summis possessionibus, a matre mea hypotecae nomine possessis, attinentibus, LX florenorum milia pro arbitrio meo dispensanda permittite, quae, nisi bene de me[d] meritis familiaribus ministrisque contulerim, Reipublicae denuo adiicientur; Tycocinensem gazam suppelectilemque regiam omnem missam sum factura«. Haec referentibus

[a] O: si quae. [b] O: velle (*s*). [c] O *niema* ei. [d] P: demeritis (*s*).

[1] Stanisław kasztelan biecki. [2] Grzegorz Zieleński. [3] Proboszcz warszawski, referendarz W. Ks. Litewskiego, sekretarz królewski, późniejszy biskup chełmski. [4] Stanisław. [5] Mikołaj Siennicki. [6] Mikołaj Wolski, starosta krzepicki, jeden z najwytrwalszych stronników cesarskich. [7] Jerzy Niemsta, jeden z posłów do Siedmiogrodu.

legatis nuntii assensere conscribique eadem Ioanni Borcovio[a] [1] Pilchovioque[2] ex Infantis parte, ex sua vero Chełmensi Succamerario[3], Bieicovio[4], Stezicensi Praefecto[5] Suentoslaoque Orzelio mandavere. Igitur deputati, dum sponsalia[b] Regis Reginaeque per Cuiaviae Episcopum[6] in hypocausto templum summum versus urbemque vergente, ubi Infans cibum sumere consueverat, senatu et a nuntiis ex quoquis palatinatu singulis praesentibus absolverentur, in hanc sententiam diploma Infantis nomine edendum conscripserunt: Eam, nempe Varsaviensibus comitiis electam Reginam consortemque Stephani Regis Andreoviaeque confirmatam, postulantibus Regni ordinibus, ut resignationem facultatum suarum[c], quae cum Tycocini tum alibi quocunque iure post decessum Bonae matris Augustique fratris sibi attinerent, Reipublicae factu caederet[d], coronationis quidem tempore isthaec praestare gravibus de causis nequiisse. Ne vero ordines petitis speque sua frustrarentur, promittere spondereque, quam primum in Regno comitia forent celebrata, secundum legis Andreoviensis praescriptum easdem facultates Regno resignaturam et ut praesentem prorogationem, ita resignationem futuram[e] cum consensu Regis facturam, ea tamen conditione interposita, ut pari ratione a Polonis Lithuanisque reformatio vitaeque provisio eiusmodi, qualem secunda vice Bona inscriptam habuisset, sibi rata firmaque foret. De summis vero pecuniae, facultates Bonae Augustique concernentis, LX florenorum milia pro libito indigenis commeritis Rege ordinibusque volentibus sese dispensaturam, usum fructum quoque rerum mobilium Tycocini exsistentium ad vitae tempus habituram, quae ullo modo vel a Regno alienari vel onerari possint, excepto tamen bellico apparatu, quem ibidem remanere oporteret. Ceterum morte sua vel quovis adverso contingenti casu[f], quo futuris comitiis adesse nequiret, praesentem resignationem non aliud robur habituram[g], ac[h] si iam eadem Regno praestita esset, ita scilicet, ut omnis repetendarum praedictarum facultatum tam sibi, quam successoribus suis via iam sit praeclusa.

Conditiones porro pridianas[7] responsione ita Rex dissolvit, ut primam se accepturum offerret, alteram, quia prioribus Regibus licitam et Piasto creando in Regem concessam scivisset, recusavit ostenditque non verendum esse, ne comparatis possessionibus locuples evadat, cum obligatas redimere, quam novas comparare expeditius esset.

Coronatione imminente temploque tum demum aperto et praetorianis scloppetariis undequaque astantibus, nec quemvis intrare permittentibus

---

[a] *Prawdopodobnie błąd kopisty. Powinno być* Borucovio. [b] O: spolia (*s*). [c] P: facultatibus suis. [d] P: decideret. [e] O: ipsam. [f] O: casu praepeditis. [g] *W* O *powtórzone po* habituram *przez pomyłkę kopisty wyrazy* quae ullo modo vel a regno alienari. [h] O: quam.

[1] Jan Borukowski proboszcz łęczycki i krakowski, kanonik warszawski, sekretarz królewski, późniejszy podkanclerzy i biskup przemyski. [2] Adam proboszcz warszawski. [3] Mikołaj Siennicki. [4] Jan, stolnik przemyski. [5] Bartosz Żeleński. [6] Stanisław Karnkowski. [7] Zob. powyżej str. 650.

Rex inter eosdem praetorianos utrinque astantes descendit Palatinoque Cracoviensi[1] diadema, Sandomiriensi[2] pomum, Łenciciensi[3] sceptrum Niemstaque[4] gladium praeferentibus sacrum fanum[a] adiit. Hunc comitata Regina, quam praecedentes Calissiensis[5] Palatinus coronam, Lublinensis[6] pomum Bełzensisque[7] sceptrum gestarunt. In templo ipso accuratam praetorianis custodiam tenentibus, [b]sat spectatorum totidemque loci frequentia hominum non repleti fuerat[b]. Priusquam Rex coronetur, Bieicovius Orzeliusque collegarum mandato obtemperantes conscriptum diploma Reginae pro tribunali ante summum altare in templi choro astanti tradiderant, quae aliquantum cunctata dolore iraque percita multis lacrimis effusis[c] tandem illud subscripsit affirmans: aequum fuisse, ut non in facie omnium ad subscribendum adigeretur parvamque sibi fidem adhibitam conquesta; isti responderunt: omnium Regni nuntiorum eandem esse voluntatem, nec amplius exigere[d], quam quod Reginae legati conscribi voluissent et quod ipsa confirmare sigillo scriptoque promisisset; sed haec tum nihil apud feminam valuere[8]. Reginae astabant duo pomiliones, posteaque perillustres[e] matronae, senatorum coniuges, secundum has Hungari proceres, qui cum Rege advenerant; ex adverso terrarum nuntii consistebant. Ipse Rex, insigni veste priscorum adhuc Poloniae regum usitata aureis filis intertexta contectus[f], e regione altaris considebat, episcopis abbatibusque mitratis[g] ei astantibus et sacra ministrantibus[h]; Regina elegantissimo amictu candido ornata astabat seorsim in choro (uti vocant) delubri[i]. Varii[k] tum hymni decantati musicisque hymenaeis referti, Episcopo Cuiaviae[9] sollemnes fundente ad Deum preces, de more Rex iusiurandum praestitit. Tum Comes Gorcanus[10] assistens clara voce: »Iam«, inquit »iure iurando per Regiam Maiestatem satis est factum«. Marschalcus[11] vero quaesiit, an Regi diadema imponi iuberent[l]; responsum est: iubere cunctos. Unxit hunc deinde Episcopus Marschalcusque iterum bis priorem quaestionem repetiit; assensis omnibus ab Antistite diadema Regis capiti impositum, pomum sinistrae, sceptrum dextrae manui[m] traditum gladiusque accinctus. A Marschalco lituum elevatum, cum antea perque totum interregni tempus terram versus deprimeretur. Comitati hunc[n] deinde Praemysliae[12] Chełmaeque[13] Episcopi cum Niemsta Gladifero Cancellarioque Regni[14] et Aulae Marschalco ad tribunal in chori medio instructum deduxerunt inque[o] solio collocarunt. Regina demum ad altare deducta, Marschalcus a Rege rediens[p] clara voce: »Iam«, in-

[a] O: templum. [b–b] *W O brak zdania od* sat *do* fuerat. [c] O: perfusis. [d] O: hos exigere. [e] O *niema* posteaque perillustres. [f] O: aureis filis contextus (*s*). [g] O: infulatis. [h] O: suaque sacra administrantibus. [i] O: in choro templi. [k] O: multifarii. [l] O: cuncti iuberent. [m] O: manibus. [n] O: regem [o] O: adductumque in. [p] O: reditus.

[1] Piotr Zborowski. [2] Jan Kostka. [3] Jan Sierakowski. [4] Jerzy, zob. powyżej str. 652. [5] Kacper Zebrzydowski. [6] Jan Tarło. [7] Andrzej Tęczyński. [8] O dalszych losach opatrzenia królowej, zob. Pawiński, Skarbowość w Polsce str. 225/7. (Źródła dziej. t. VIII.). [9] Stanisław Karnkowski. [10] Stanisław. [11] Nadworny koronny, Andrzej Zborowski. [12] Łukasz Kościelecki. [13] Wojciech Staroźrebski. [14] Walenty Dębiński.

quit »omnibus notum esto, Reginam fore coronatam«. His dictis capiti per Cuiaviensem Episcopum corona imposita, pomum et sceptrum pari qua Regi ipsi ratione traditum, deducta haec[a] a duobus mitratis[b] abbatibus ad tribunal regium iuxtaque hunc in simili solio consedit, utrique capitibus diademata manibusque cetera insignia, quousque sacra perficerentur, gestabant. Reginae pro tribunali affuerunt: Castellana Cracoviae Spitconis Iordani viri clarissimi coniunx vidua[1], Myscovia Cracoviae Palatina vidua, primum Bartholomaei Zebridovii Brestae Palatini uxor[2] et Zborovia Palatini Cracoviae consors[3]. Missa peracta aliud tribunal amplius in inferiori loco sub Theutonum vexillis Iagellonico bello ereptis collocatum Rex accessit a senatoribus equitibusque paene omnibus deductus. Ibi divorum[c] Augustini Ambrosiique hymnus[d], qui in secundis successibus fere decantari solet, celebratus, aliquot iuvenes, quorum virtus bello parta commendata fuerat, a Rege militari baltheo donati. Itum deinde in regiam proceresque Poloni et Hungari regali epulo excepti; Rex Reginaque coronati invicem ad mediam mensam[e] assidebant, insignia durante epulo iis praelata; assidebant quoque exceptae praestantissimae quaeque feminae et puellae[f]. Ita dies ea consumpta fuit.

VI. Non. Maii *[2. V.]* senatores cuncti praefectique arcium finitimarum et earum, quibus iudicia celebrari consueverunt, sollemne homagium Regi in arce praestiterunt. Nuntii a Rege petebant, ut neminem magistratu officiove aliquo remuneraretur praeter eum, cuius meritorum illi testimonium ederent, cum Regi ea ignota, iis vero notissima essent ita, ut iusta meritorum cuiusque habita ratione iustissime officia impertiretur; hoc postulatum grato a Rege animo exceptum nuntiisque promissum, nec tamen postea praestitum est. Volebant plerique senatorum liberam nuntiorum conditionem invidentes, ut iidem una homagium praestarent, verum id recusatum est, quod nova illa res esset, nec sibi commissa, nec cuiusquam nomine quispiam horum iurare[g] vellet; privatum suum si requireretur iusiurandum, id quidem non necessarium videretur, cum sponte Regi debitam fidem probassent neque longo temporis intervallo munere suo essent perfuncturi. Rex postea eos articulos proposuit: confirmationem generalem legum et coronationis suo nomine promulgandam; belli expeditionem indicendam arbitrioque regio intra extraque Regnum, quousque motus coorti[h] durarent, permittendam, necessaria nervumque[i] bellicum ita providendum, ne Regem quidpiam moretur; proventus regios ordinate exhibendos, contributiones residuaque ad aerarium Regis rite reddenda; diploma Andreoviense exequendum; secretarios ablegandos[k]

---

[a] O: regina. [b] O: infulatis. [c] O *niema* divorum. [d] O: hymni. [e] O: mediae mensae. [f] W O *brzmi to zdanie* exceptae quoque praestantissimae feminae et puellae. [g] O: iuuare(*s*). [h] O: exorti. [i] O: nec unque (*s*). [k] O: obligandos.

[1] Anna córka Mikołaja Sieniawskiego woj. ruskiego, wdowa po Wawrzyńcu Spytku Jordanie, zmarłym w 1568 r. [2] Jadwiga córka Andrzeja Tęczyńskiego kaszt. krak., wdowa 2° voto po Stanisławie Myszkowskim zmarłym w 1570 r. [3] Barbara córka Mikołaja Myszkowskiego kaszt. wojnickiego.

iurisiurandi a praefectis absentibus[a] Regi perhibendi gratia inque cunctis palatinatibus recensendorum Caesarianorum causa; vagabundos per Regnum cursitantes rumoresque adversos spargentes coercendos; legationes ad Germanos, Papam, Turcam, Moscum Prussosque expediendas; cancellariae regiae rationem modumque[b] reformandum; regis inde Varsaviam expeditionem maturandam, quanam[c] ratione ineundam.

Lata ad haec a senatu suffragia; propositionis capita distincta: alia celeriter absolvenda, alia ad quintum diem protrahenda; coronationis promulgationem confirmationemque et legationem Theutonicam accelerandam; Andreoviense diploma iuridico modo citationibus exequendum benevolentiaque[d] cum adversariis utendum; ad Podoliae Palatinum[1] mittendum; cum apertis Caesarianis secus ac cum occultis Lithuanisque procedendum; Ratisbonam legatos cum libello iustificatorio mittendos a senatu Sanoci Castellanum[2], a nobilitate Ioannem Zamoscium Bełzi Praefectum. His peractis Stanislaus Comes Gorcanus Cicoviusque, meritis studiis impensisque suis et laboribus recensitis, officia sua, quae ad coronationem dumtaxat iuxta praescriptum erant duratura, Regi reddebant[e], cuius potestate hactenus usi fuissent[3]. His respondit, curas sollicitudinesque eorum sibi notas esse summaque a se excipi gratitudine, de recipiendis horum magistratibus senatum se consulturum[f]. Apud nuntios, de propositione regia consultatum. Publicatio coronationis et confirmationis probata est eaque seorsim in haec verba regio nomine edita[4]:

»Factum est divina providentia, cuius nutu et voluntate cuncta gubernantur, ut cum liberis ac communibus ordinum huiusce Regni nostri suffragiis ad regiam dignitatem evecti ac per oratores eo nomine ad nos missos accersiti essemus, non modo incolumes huc pervenerimus, sed etiam Cracoviae in summo arcis templo die prima mensis Maii sacro diademate, Regibus Poloniae imponi solito, inspectante senatu ac terrarum nuntiis ceterisque ordinibus insigniti et coronati sumus. Quo in loco iusiurandum verbis conceptis iuxta exhibitam nobis formam de servandis ac manutenendis omnibus libertatibus, praerogativis, tam ecclesiasticis quam secularibus, tam publicis quam privatis, tum etiam legibus, statutis, consuetudinibus praestitimus, easdem etiam diplomate nostro (cuius exemplaria[g] quoquoversus transmitti mandavimus[h]) confirmavimus. Quibus omnibus rite ac de consilio senatus assensuque omnium ordinum confectis iam in Dei nomine, quod faustum felixque

---

[a] O: absentibusque. [b] P: modum. [c] P: qua. [d] P: benevolentia. [e] O: cedebant. [f] O: consulendum. [g] Vol. leg.: exempla. [h] O: curavimus.

[1] Mikołaj Mielecki. [2] Jan Herburt. [3] Dowództwo nad siłą zbrojną oddane im na zjeździe jędrzejowskim. Zob. powyżej str. 531 i Vol. leg. II. 141. [4] Innotescentia Stephani Regis. Vol. leg. II. 157. W rękopisach opuszczony wstęp: Stephanus Dei gratia Rex Poloniae,... Sincere et fideliter Nobis dilecti, na końcu zaś data (4 maja) i podpis podkanclerzego Piotra Dunina Wolskiego.

sit, sceptra ac regimen administationemque Reipublicae huius, suscepto primum a senatu Regni, deinde ab his, quorum interest[a], fidelitatis iuramento apprehendimus. Omnia etiam ex parte Serenissimae Infantis Poloniae consortis nostrae charissimae ex praescripto Varsaviensi et Andreoviensi suum sortita sunt effectum. Quod ad notitiam omnibus deducentes Sinceritates et Fidelitates vestras, quorum id interest, hortamur et mandamus, ut hanc inaugurationem nostram libertatumque ac iurium a nobis factàm confirmationem publice in civitatibus, oppidis, parochiis et villis diebus forensibus aut sollemnioribus per praecones litterarumque harum apud loca publica affixionem denuntiari ac publicari et in acta publica castrensia ingrossari curent et faciant. Tum vero, quod unicum restat, Sinceritates et Fidelitates vestrae intermissa officia ac munera sua, praestito prius quamprimum iuramento, reassumant iudicia tam terrestria, quam castrensia capitanealia causarum tam iudicialium, quam[b] officiorum ac etiam civilia, quam alia, quaevis auctoritate et sub[c] nomine ac titulo nostro exerceant, omninoque ea, quae vel ex legum praescripto, vel de more ac consuetudine facere quis[d] tenetur, iam facere incipiant et[e] exequantur finita determinatione conventus praesentis iuxta iuris ordinem dentque operam, ne ius et iustitia, quae sunt regnorum firmamenta, negligantur, pro gratia nostra[f]«.

Confirmationis vero legum tenor fuit eiusmodi[1]: »Manifestum ac testatum facimus omnibus, quorum interest, tam praesentibus, quam futuris horum[g] notitiam habituris. Ut perpetua gratia nostri animi erga Regnum hoc Poloniae ac Magnum Ducatus Lithuaniae testificatio exstaret, etsi nihil habeamus ita charum, quod non libenter ipsius ornandi et amplificandi causa faciendum nobis esse putemus, tamen singulari Reipublicae studio provocati, quod nos in Regem suum incolae Regni huius elegerint nostramque personam inter alios excellentissimos principes orbis Christiani praetulerint[h], sacrum diadema capiti nostri imponi curarint omniaque iura, privilegia, libertates, praerogativas et, quaecunque in patria potuerunt habere charissima et nobilissima, nobis concrediderint, ut ea in manibus nostris, tamquam in aliquo sacrario reposita conservaremus et tueamur: horum tantae benevolentiae et fidei ut parem animum et gratiam referamus testemurque in perpetuum omnia nobis prae incolumitate et splendore Regni huius esse et fore semper inferiora, siquidem ex patria nostra omnia, quae nobis aliquando chara exstiterunt, huc intulimus commodaque Regni huius nobilissimi commodis nostris antetulimus, quod a nobis et grati animi memoria et officium nostrum Regium

---

[a] Vol. leg. *i* O: intererat. [b] O *niema* quam. [c] P: suo. [d] P: quaevis. [e] P *niema* et. [f] *Na tem kończy się rękopis* O. [g] Vol. leg.: harum. [h] P: praetulerunt.

[1] Confirmatio generalis omnium iurium,... Vol. leg. II. 157/9. W rękopisie opuszczony wstęp: In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Quandoquidem in humanis actionibus...

et utilitas Regni consuetudoque antecessorum divorum Poloniae Regum et Magnorum Ducum Lithuaniae exposcere videbatur, sponte ac libere maturaque deliberatione super his habita omnia privilegia, donationes, inscriptiones, advitalitates, libertates, praerogativas, immunitates tam Regni et Magni Ducatus, quam terrarum earundem communes, ipsis coniunctim aut separatim concessas, quam privatarum personarum cuiuscunque status, conditionis, sexus exsistentium, civitatum, oppidorum et locorum quorumcunque privatas, ecclesiasticas et seculares cuiuscunque generis per antecessores nostros Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae terrarumque iis coniunctarum Reges, Principes, Duces ac Dominos tam in toto, quam in parte, praesertim vero Casimirum Magnum, Ludovicum, Lois nuncupatum, Vladislaum Secundum, Iagellonem dictum, fratresque eius Vitovdum et Sigismundum Magnos Duces Lithuaniae, Vladislaum Tertium, Casimirum Tertium Iagellonis filios, Ioannem Albertum, Alexandrum, Sigismundum Primum, Sigismundum Secundum Augustum ac Henricum Reges Poloniae ac Magnos Duces Lithuaniae ac etiam per Magistros Prussiae, Archiepiscopos, Episcopos, Magistros, Praeceptores Livoniae, Duces, Principes ac Dominos terrarum Russiae, Masoviae iuste ac legitime emanatas ac concessas ac iuri communi utriusque gentis non contrarias, ac item iura, statuta, leges, constitutiones, ordinationes, libertates ac immunitates in conventibus Regni quibuslibet legitime sancitas, nominatim autem libertates ac leges in conventu electionis Henrici Regis latas atque in conventu Andreoviensi vel coronationis nostrae sancita et nobis exhibita sunt, ita tamen, ut nec specialitas generalitati, nec generalitas specialitati deroget, tum etiam conditiones per oratores nostros cum ordinibus pactas et conventas et a nobis approbatas, quorum omnium praemissorum tenores tanti esse volumus, ac si hisce litteris de verbo ad verbum insertae sint, in omnibus earum articulis, punctis, clausulis, conditionibus approbandas, roborandas et confirmandas duximus, approbamusque, roboramus, confirmamus per praesentes litteras[a], decernentes illas perpetuae, indubiae ac inviolabilis firmitatis robur obtinere debere, recipimusque, spondemus et Regio verbo nostro pollicemur illas in praedictis earum punctis, articulis, clausulis conditionibusque firmiter, inconcusse, inviolabiliter tenere, observare et implere et exequi ac omnibus et singulis ex iis satisfacere cum effectu et teneri, observari et exequi facere. Item pollicemur, recipimus ac spondemus, quod omnia per hostes finitimos iniuste a Regno Magnoque Ducatu Lithuaniae et dominiis eorundem quocunque modo occupata vel bello vel quovis alio modo distracta ad proprietatem et unionem eiusdem Regni Poloniae Magnique Ducatus Lithuaniae aggregabimus neque fines Regni et Magni Ducatus Lithuaniae imminuemus, sed pro[b] viribus nostris proferemus et dilatabimus. Quod si aliquid contra libertates et immunitates, iura, privilegia praedicta Regni et Magni Ducatus Lithuaniae ac ce-

---

[a] Vol. leg.: litteras nostras. [b] P: porro (s).

terarum provinciarum iis annexarum fecerimus, non servantes (quod absit) aliquid illorum in toto vel in parte, id totum irritum et inane, nullius[a] momenti fore decernimus et pronunciamus. Quod vero supra[b] hisce litteris privilegia, libertates ecclesiasticas cum ceteris confirmavimus, id nihil articulo iuramenti derogare volumus, videlicet pacem et tranquillitatem inter dissidentes de religione tuebimur et manutenebimus[c], quem inconcusse firmiter et inviolabiter ac cum effectu nos observaturos promittimus ac spondemus. Dantes insuper potestatem Cancellario et Vice Cancellario Regni Poloniae pro tempore exsistentibus, ut has litteras confirmationis generalis iurium, privilegiorum et libertatum Regni ac Magni Ducatus ac terrarum iis annexarum cum confirmatione de facto articulorum et legum, quae ante coronationem nostram Andreoviae vel Cracoviae sancita sunt, sub sigillo nostro Regio ordinibus, terris ac subditis nostris, qui eam requirent, non exspectato alio mandato nostro, uterque vel alter eorum extradat, non obstante ulla exceptione seu alio quovis in contrarium mandato. In cuius rei fidem litteras hasce manu nostra subscripsimus sigillumque nostrum Regium iis appendi iussimus. Datum Cracoviae in conventu coronationis nostrae die quarta mensis Maii anno Domini MDLXXVI. Regni nostri anno primo. Praesentibus Reverendis, Magnificis, Generosis et Nobilibus: Francisco Krasinski Cracoviensi, Stanislao Karnkovski Vladislaviensi, Luca Koscielecki Praemysliensi, Alberto Sobieiuski de Starozrebi Chełmensi Dei gratia Episcopis, Petro a Zborow Palatino et Generali Cracoviensi Camenecensique Capitaneo, Ioanne Kostka de Stangenberg Sandomiriensi et Margeburgensi, Pucensi Dersaviensique Capitaneo, Gasparo Zebrzydovski de Wienczborg Calissiensi, Ioanne Sirakovski de Bogusławice Łenciciensi et Capitaneo Predecensi, Ioanne Tarło de Szczekarzovice Lublinensi et Capitaneo Pilsnensi, Andrea Comite a Tęczyn Bełsensi et Capitaneo Hrubiesoviensi, Nicolao Kiszka de Ciechanoviec Podlachiae Palatinis Bielscensi et Drohicensi Capitaneo, Ioanne Comite a Tęczyn Voinicensi et Capitaneo Lublinensi. Andrea Dembowski Siradiensi et Capitaneo Łenciciensi, Iacobo Lasocki Łenciciensi, Stanislao Herborth de Fulsztyn Leopoliensi, Samboriensi et Drohobycensi Capitaneo ac salinarum in Russia Praefecto, Mathia Zalinski[d] Gedanensi et Tucholiensi, Iasiencensi Zismurcensique[e] Capitaneo, Stanislao Szafraniec de Piesikowaskała Biecensi et Capitaneo Leloviensi, Nicolao Ligęza de Bobrek Zavichostensi et Capitaneo Biecensi, Ioanne Sienienski de Sienno Zarnoviensi, Christophero Lanckoronski de Brzezie Małogostensi, Ioanne Christophorski Vielunensi, Ioanne Sieninski de Gołogori Haliciensi, Ioanne Herborth de Fulsztyn Sanocensi et Capitaneo Praemysliensi, Nicolao Łysakowski Chełmensi, Paulo a Dzialin Dobrinensi et Capitaneo Niesoviensi, Sigismundo de Czyzow Polanecensi, Petro Potulicki Praemetensi, Ioanne Koscielecki Biechoviensi et Capitaneo Bydgostiensi, Paulo Sczavinski Brzezinensi

[a] Vol. leg.: nulliusque. [b] P: super. [c] Vol. leg.: tenebimus etc. [d] P: Zaliwski. [e] P: Iasovecensi Zismuicensique.

et Capitaneo Sochacoviensi, Simone Subski Inovlodensi, Stanislao Sirakovski de Bogusławice Covaliensi, Ioanne Samovski Gostinensi, Stanislao Kryski de Drobnin[a] Raciazensi, Raphaele Sladkovski Conariensi Castellanis, Valentino Dembinski de Dembiany Cancellario Regni Vartensique Capitaneo, Petro Dunin Wolski Vicecancellario Regni, Gnesnensi, Vladislaviensi et Posnaniensi Canonico, Hieronymo de Buzenin Thesaurario Regni generali, Brzeznicensi et Krzeczoviensi salinarumque Cracoviensium Praefecto, Andrea a Zborow Marschalco Curiae Regni Radomiensique Capitaneo, Stanislao Comite a Gorca Buscensi Colensique Capitaneo, Stanislao Cikowski de Woysławice Succamerario Cracoviensi generalibus belli per ordines Regni institutis Capitaneis, Stanislao Osowski Curiae nostrae Referendario, Cantore Gnesnensi. Canonico Cracoviensi, Erasmo Dembinski Decano Cracoviensi, Cantore Sandomiriensi, Adamo Pilchowski Praeposito Varsaviensi, Ioanne Borukowski[b] Praeposito Łenciciensi, Cracoviensi et Varsaviensi Canonico, Laurentio Goslicki Decano Kielcensi, Cracoviensi, Vladislaviensi Sandomiriensique Canonico, Ioanne Demetrio Solikowski Scholastico Łenciciensi, Alberto Gadomski Archidiacono Pomeraniae, Cantore Posnaniensi et Custode Volboriensi, Matthia Kłodzinski Archidiacono Mednicensi Secretariis nostris, Andrea Firleio de Dombrovica Sandomiriensi, Nicolao Macieiowski Succamerario Sandomiriensi et Capitaneo Scepusiensi, Baltazaro Lutomirski[c] Siradiensi, Ioanne Zamoyski Bełzensi et Knisnensi *(s)*, Petro Dunin Szpot Petricoviensi, Alexandro Łascz Chełmensi Capitaneis, terrarum vero nuntiis universis ad praesentem conventum ex omnibus Regni palatinatibus missis ac plerisque aliis nobilibus ad praemissa testibus«.

Conveniebat quoque inter nuntios de legatione Ratisbonensi de mittendis in illa comitia legatis. De decreto adversus adversarios promulgando multae contentiones ortae, cuius ea fere forma in Andreoviensi diplomate constabat, ut impoenitentes ii in comitiis coronationis per electum Regem ordinesque decreto tali, quale contra perduelles patriae de iuris placito edere deceret, mulctarentur[1]. Idcirco nonnulli secundum iuris formam puniendos, videlicet citatione ad comparendum dicendamque causam compellendos censuerunt, cum expressae leges de eiusmodi patratoribus nullae scriptae constent; rigore vero desperatis adversariorum animis civile bellum exspectandum esset, sedandos vero motus potius, quam concitandos expediret. Alii contendebant: diploma te illo iam eos condemnandos patriae hostes, quod eo indicto tempore non resipuissent decretumque non aliud, controversia omni sublata, ferendum contra eos, quam quo perduelles digni essent, quod

---

[a] Vol. leg. *i* P *mają błędnie* Dobrzyn. [b] P: Borykowski. [c] P: Luitomirski.

[1] Na co pod gardły poczciwościami naszymi obowiązuiemy się, o co instygować maią Posłowie Ziemscy na Seym Coronationis obrani, aby się tam naprzod exekucya nad każdym takim stała, przez dekret Krola obranego, y Stanow koronnych, wedle prawa contra perduelles patriae, y wedle porządku, iaki sobie kraie które w Ziemiach swych postanowiły. Vol. leg. II. 143.

quidem iuramento cum ab aliis omnibus, tum nuntiis potissimum, quibus instigandi adversus hos munus commissum esset, comprobatum; citationum uti causas, ita genera esse varia, privatas privatis hominibus in similibus causis attinere, at in Reipublicae causa diplomate memorato iam hos vocatos esse, quod maioris quam citatio gravitatis esset; citationibus vero exhibitis cuncta iuris beneficia dilationeque concedi fore necessarium, ita ut homines perversi turbulentique nunquam debita mulcta afficerentur; terminum primum non fore peremptorium, labor vero mittendarum quoquoversus citationum paene inextricabilis. nec diffidendum esse eos, qui regiae Regnique maiestatis contemptores essent, chartam minimi aestimaturos, nec vero convenire cum armatis inimicis instructisque re bellica calamo decertare; satis superque temporis his protractum, multo temporis intervallo coronationis comitia prorogata, iam hos monitos avisatosque saepius parvi monita pendisse; quid, si ad ius vocentur, pari omnino homines indignos venia libertate defendendi cum ingenuis, sinceris innoxiisque viris usuros? at nos iureiurando executioni praestandae itidemque Regem obstrictum sic, ut praeter animum nihil desit. Alii porro distingui delicta volebant, quae secundum excessum atrociora severissime punienda, mitiora autem in ius trahenda essent; ita exagitatis trifariam opinionibus discessum est.

Regina misit nuntios petitum, ut ad Regem pro Aulae suae Magistro [1] Lomsaeque praefectura eidem largienda intercederent; quod promissum est. Post meridiem, epulis absolutis, Rege Reginaque, senatu equestrique ordine et toto omnino gynaeceo atque adeo infinita hominum multitudine spectante, militares ludi celebrabantur, permultis Hungaris itidemque Polonis equestribus, more Hunnico armatis scutatisque praeacutis longisque hastis infestis, concurrentibus, quibus in nudo lapideo strato ad sacietatem usque variis casibus absolutis et Gorcano Comite [2] Polonorum, Hungarorum vero Bamphio [3] curam commissam habente, Regis Reginaeque ac senatorum etiam aulicorumque hominum choreae celebratae sunt in palatio, quod amplissimum Stradomiam versus vergens a multitudine sculptilium exaratorum capitum Glovae nomine appellatur.

V. Non. Maii *[3. V.]* arcis Cracoviensis Burgrabii [4] homagium Regi praestitere. De Lasco [5] percrebuerat rumor, quod is in suo palatinatu tumultus cieret, militem cogeret inque suas partes plerosque pertraheret. Praefecti Brodnicensis Lucae Zialini*(s)* [6] litterae lectae, quibus Prussiae pericula atque indigenarum provinciae illius ad Caesarem inclinatorum animi referebantur. Apud nuntios de decreto adversus perduelles edendo disceptabantur. Rex postea in urbem more solito discessurus ad nuntios misit petitum, ut se eodem deducerunt, qua in re alacriter obtemperatum. Idcirco hunc ex arce

---

[1] Jan Konecki. [2] Stanisław. [3] Dwóch Bánffých przybyło ze Stefanem z Siedmiogrodu: Jerzy i Krzysztof, zob. powyżej str. 627 i 628. [4] Zamek krakowski miał 12 burgrabiów. Zob. Papr. 890—1. [5] Olbracht, wojewoda sieradzki, stronnik cesarski. [6] Łukasz Działyński, starosta brodnicki i kowalski, później podczaszy koronny.

insigni insidentem equo ingens procerum equitumque, praetorianis utrinque densissimo agmine deducentibus, frequentia equestris, quam Biechoviensis Castellanus[1] adventu suo auxit, praecessit. Vexillum regium Bernardus Maceovius[2] praetulit, Cracoviae Palatinus[3] coronam, Calissiensis[4] sceptrum, Łenciciensis[5] pomum gestabant. In foro solium de more magnifice ornatum adiit habituque regio indutus a senatu populoque homagium accepit et nonnullos nobiles militari baltheo honoratus, suos quoque praetorianorum aulae praefectos torquibus aureis donavit et ubivis per plateas pecuniam vulgo spargi iussit. Convivio posthaec Reginam proceresque excepit. Vespere appropinquante choreis aliquantum indulsit, deinde cum Regina ad cubile deductus ad thorumque splendidissime adornatum more Polono, apud quosvis nobiles usitato, ab Episcopo Cuiaviae[6] latina oratione Reginam commendante per Procancellarium[7] Polonico sermone agentem gratias eandem excepit. Ibidemque Cracoviae Palatinus[8] tutoriam potestatem, qua testamento Augusti Regis commissa uteretur, suo collegarumque nomine sese exauctoravit eandemque Regi tradidit. Reiterato epulo ceteri omnes discesserunt Rexque tum demum nocte illa primum cum Regina coniugium thori coniunctione confirmavit.

Postridie *[4. V.]* inter nuntios de decreto perduellium altercabantur atque ad tres super memoratas opiniones tres aliae accreverant: aliis nempe, quo molliori benigniorique ratione lex Andreoviensis exequeretur, a Rege, post factam a nuntiis instigationem, deliberandum et ad certum tempus negotium reiiciendum secundum iuris institutum censentibus, aliis ad comitia rem totam differri postulantibus, aliis ad senatus consultationem reiterandam controversiam eam producentibus. Confirmatio legum generalis, quam recensuimus, sigillis communita. Comes Gorcanus[9] retulit certo sibi significatum: ducentos pedites per eos dies Ploscum stipendio Caesaris per Popelum[10] Caesareum Secretarium persoluto adductos fuisse. De Castellani Medirecensis[11] Gnoiniique[12] iniuria per legatos apud ordines Theutonicos conquerendi munus legationi eidem adiectum; Sanocensis Castellanus Zamosciusque[13] pridem destinati Ratisbonam legati eo munere sese abdicaverunt. Rex vero censuit velociores legatos eodem esse mittendos, qui sine mora (cum VII. Id. Maii *[9. V.]* dies comitiorum Germanicorum indicta esset[14] propeque immineret) illuc equestres percurrerent, nec cum Germanis controverterent, vel gesta Polonorum purgarent, verum per-

---

[1] Jan Kościelecki [2] Podówczas chorąży koronny, od 1600 r. biskup krakowski, od 1604 r. kardynał, a od 1606 r. arcybiskup gnieźnieński. [3] Piotr Zborowski. [4] Kacper Zebrzydowski. [5] Jan Sierakowski. [6] Stanisław Karnkowski. [7] Piotr Dunin Wolski. [8] Piotr Zborowski, jako jeden z egzekutorów testamentu Zygmunta Augusta. Żob. Jagiell. III. 256. [9] Stanisław. [10] Kogo Orzelski ma tu na myśli nie wiadomo. Być może, że w tej pogłosce wmieszano nazwisko jednego z posłów cesarskich wyslanych w kwietniu do Łowicza, Władysława Popel iunior de Lobkowitz in Zbiroh et Trencin, comes comitatus Trencinensis. [11] Andrzej Górka; zob. powyżej str. 604. [12] Zob. powyżej str. 214. [13] Jan Herburt i Jan Zamoyski. [14] Zob. powyżej, gdzie na str. 640 podany jest termin sejmu w Ratyzbonie na 31 maja.

scriptum legationis exemplar ordinibus traderent. Apud nuntios Maiores Poloni de suo praefecto Czarncovio[1] conquerebantur, quod is conductos milites arci Posnaniensi praesidio datos dimittere neglexisset. Idem Iarina de Rava arce questus, cui quarta Reipublicae proventuum pars recondita, a praesidio itidem Caesariani Sochacoviensis Castellani[2] teneretur. Inovlodensis Castellanus[3] inter cetera asseruit a Caesare sollicitato sibi tria florenorum milia muneris loco promissa quadringentosque annuos florenos quousque viveret pollicitos, si eius partes sequutus fuisset, se quidem fastidiisse et plures pulchram patriae libertatem, quam turpe lacrum aestimasse. Conclusum tandem de decreto, ut cum de concordia ineunda constare nequiisset, ad senatum diversae opiniones postera die referrentur et quam aptissime componerentur.

Eadem die a Rege splendidissima munera Reginae (quod etiam apud nobiles post primum concubitum observatur) missa sunt; inter cetera monilia quae manus et alia similia quae collum cingerent praetiosissimis gemmis et unionibus distincta itidemque quae pectori attinerent incredibilis paene pretii, iustae magnitudinis patera aurea nummis portugalicis (quorum quisque decem aureos nummos pensitat) repleta per legatos missa.

Illa ipsa die Episcopus Cracoviae[4] magno stipatus familiarium comitatu Haliciaeque Castellanus[5] Cracoviam venerunt.

III. Non. Maii *[5. V.]* a nuntiis ad senatum missum, ut is absque Rege colloquium secum pernecessarium iniret, quod sine mora impetratum est. Priusquam vero convenissent, Lithuaniae legati: Ioannes Lebovicius Minscensis Castellanus, Christopherus Senovicius, Ioannes Clecocius Hieronymusque Zenscius, unam ad Regem, alteram ad senatum equitesque legationem peregerunt. Regeque summa reverentia salutato, principis tamen dumtaxat nomine appellato, imprimis vinculi Poloniae Lithuaniaeque intercedentis vinculum rationemque demonstrarunt, quo cautum est, ne aliqua omnino seorsiva disiunctave consilia rata essent et ne alterutra gens altera inscia regem suum crearet; hunc porro a parte tantum Polonorum electum Regem Magni Lithuaniae Ducis titulo usum, quem Lithuani neque elegissent suum principem, neque per quemvis suum legatum accersiissent, neque ullas omnino conditiones ei obtulissent, quas etiamsi is iureiurando obfirmasset, tamen cum adversus suam mentem voluntatemque id fieret, irritas omnino aestimandas, quandoquidem Polonorum arbitrio latae essent, qua quidem re summum Lithuaniae libertatibus, electionis liberae regiae respectu, praeiudicium factum; proinde petierunt, ut is senatus equitumque auctoritate interposita coronatione celeri abstineret et indicta loco usitato comitia praestolaretur, quibus uno utriusque gentis consensu electus rex tandem coronandus esset; quod

---

[1] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski, starosta generalny Wielkopolski. [2] Stanisław Gostomski jako starosta rawski. [3] Szymon Szubski. [4] Franciszek Krasiński. [5] Jan Sienieński późniejszy arcybiskup lwowski.

si id regni ordinibus facere recuset, se quidem sollemni facta protestatione de violentia legibus suis unionique illata ullo facto operae pretio discessuros significarunt, eum ei rei praestandae fide conscientiaque onerati essent, ita ut, si quidpiam citra praescriptum sciscere auderent, nullius omnino ponderis illud futurum esset. Absoluto ad hunc modum rege, senatum nuntiosque invicem coeuntes adiere litterisque fidei relatis Lebovicius, uti ad Regem primum, ita tum salutatione praemissa peroravit asserens gestis Polonorum magnum Lithuanos capere dolorem, cum ipsimet se ad ineundam coniunctionem seduxissent, eandem iuramento confirmassent firmatamque summa iniuria affecissent; eam quippe veram libertatem censeri, cum quispiam, non cui cogitur, verum cui consentit, obedit, cui contrarium iugum Lithuanis iniectum; vitium si quod ab his factum imputetur, si ab aliquo tantum commissum esset, non esse cunctis tribuendum; Andreoviam non se ex debito vocatos, diplomata confoederationesque non fuisse nisi invicem promulgandas, igitur aestimare se, quod statutis illis Polonorum nequaquam obligarentur; Polonos porro, non contentos legibus illis pro arbitrio editis, praepostere electum suum Regem excepisse, ante cuius adventum se dissensiones omnes sopire cupivisse, cuius rei gratia litteras ad Polonos perscripsisse[1], iuramentum a Rege editum quidem, sed nequaquam a Lithuanis auditum; iam igitur a Polonis erepta de manibus suis omnia, cum tamen tum neque ipsemet Castellanus neque alii multi ex illa provincia Caesari assensissent et immerito eo praeiudicio afficerentur, qua propter ademptam sibi defensionis senatus coronationisque regiae rationem magnopere sese dolere protestarique forma in scriptis exhibita, quod absque consensu suo coronatione praestita vis illata suis esset legibus iamque copulationis nexu solutos et immunes se certo sibi persuaderet[2].

Haec referentibus legatis Procancellarius[3] senatus nomine, a nuntiis Lublinensis Castellanus[4] responderunt, salutationem pari ratione resalutantes deque rebus propositis colloquio demum inito responsa daturos se promittentes. Aulae Marschalcus[5] licentiam, qua passim in urbe arceque quivis homines exercerent, commemoravit et articulos publici ordinis conservandi gratia editos comprobari petiit, quo celeriter impetrato promulgari eosdem iussit, quo tandem crescens licentia cohiberetur. Iis absolutis Biecensis Castellanus[6] nuntiorum nomine senatui retulit: se de diplomate Andreoviensi deliberantes idem approbare et secundum munus sibi iniunctum confirmare velle, ceterum in eo dissentire, quod alii secundum eiusdem tenorem, alii iuxta iuris scripti formam cum adversariis procedendum censerent. Ratisbonam mittendos legatos et Castellani Medirecensis Gnoiniique nego-

---

[1] Zob. powyżej str. 626. [2] Sprawozdanie z poselstwa złożył Hlebowicz w liście do Jana Chodkiewicza kaszt. wileńskiego d. d. Kraków 8 maja 1576 r. zob. X. I. Polkowski, Sprawy wojenne króla Stefana Batorego (Acta historica XI) str. 32 sq. [3] Piotr Dunin Wolski. [4] Andrzej Firlej. [5] Andrzej Zborowski. [6] Stanisław Szafraniec.

tium iisdem serio committendum sedulo se petere; peculiaris cum senatu colloquii expetiti causam asserebat, quod in eo negotio peragendo Regis praesentia non necessaria videretur, priusquam concordia inter utrumque ordinem constaret. De ea propositione dictae ab senatu sententiae. Cracoviae Episcopus[1] aegritudinem suam purgabat simulque indictae coronationis diei ignorantiam, tacite auctores praeproperae coronationis carpens; adversus perduelles saevire disuadebat, fratres concivesque eos appellans et Polonos unquam proprii sanguinis fundendi cupidos demonstrans, cum undequaque confunderentur omnia illique pari cum aliis libertate gaudeant, ipsum vero negotium, uti admiratione dignum, ita unquam in Polonia auditum esset; igitur non accellerandam horum mulctam, quandoquidem quidquam eis de coronationis die plane constitisset, quam si eos non latuissent, inituri fuissent eaque in re minus ordinate processum esset; Lithuani quippe pari ratione conquerebantur, qui per legatos demulcendi sint, itidemque alii manifesti adversarii adhuc ad devinciendum vigore comitiorum sollicitandi; ad Theutones illustres legatos mittendos censuit, cum Caesar admodum sit infestus, quod legati sui clarissimae stirpis viri Andreoviae non admodum decenti honore affecti, nec auditi nisi cunctis conclusis rebus essent, qua re is permotus ad quosvis Christianos principes legationes expedivisset, quibus auxilia adversus Turcas implorasset Poloniamque a barbarorum vi tuendam flagitasset. Eo pacto perorante Cracoviae Antistite Marschalcus Aulae *(?)*[2] nuntiorum nomine eundem et Sandomiriae Palatinum[3] monuit, ut aliorum exemplo in verba Regis iurarent. Haec admonitio utrumque magnopere offendit, quia publice ea sibi obiicerentur; Palatinus vero impensius exaggerabat, quam fidem absenti ignotoque Regi praestitisset, cum aliorum instar tantae opis animique esset, ut, si vellet, tumultuari quoque potuisset; se quidem iam primum Reipublicae iurasse, Regem tamen idem haudquaquam detrectare; id se gravissime ferre, quod apud plerosque parum admodum fidei citra meritum suum contraxisset.

Cuiaviae Episcopus[4] Cracoviensis Praesulis nuntiorumque verba excipiens asseruit: adversariorum duplicem esse conditionem, alios enim gravius deliquisse secundumque excessum pari poena dignos, alios levius peccasse; de utrorumque mulcta secreto consilio opus esse, cuius rei causa certos tam ex senatorio, quam nuntiorum ordine eligendos, qui Regi praesenti adsint remque universam decidant ac de nomine quemque proferant; terminos poenarum perscribendos tempusque, quo diploma Andreoviense exequendum esset, nec vero contra quemvis rigide adversus iuris scripti normam procedendum. Porro quod absentiam quorundam et praesentis actus ignorantiam attineret, se quidem Cracoviae Episcopi morbo affecti rationem magnam habere eaque de causa quidquam huic adversi respondere; verum enim-

---

[1] Franciszek Krasiński. [2] Prawdopodobnie nie marszałek nadworny tylko sejmowy Andrzej Firlej. [3] Jan Kostka. [4] Stanisław Karnkowski.

vero senatorum munus censeri Rempublicam sedulo providere, non Reipublicae interesse senatores intra privatos parietes delitescentes perquirere. Se quidem, etsi tanto facultatum suarum interstitio Cracovia interiacente, quamprimum soluto Andreoviensi conventu isthic commoratum; cur ergo alii senatores, quibus non secus Cracoviae atque propriae domui morandum esset, non idem fecissent? At non subito coronationem peractam, aliquoties enim prorogatam, tantum igitur conatum studiumque suum nequaquam vituperio dignum, si coronationis absolutae munus quispiam sibi invideat, equidem non propria auctoritate, sed cunctorum mandato se hanc peregisse. Adversarios pacis concordiaeque titulo excusari, sed hanc sedulo animadvertendam esse, conventus quippe a Caesarianis indictos perpaucos eosque obstinatissimos homines inivisse, monitos saepius a proposito temerario desciscere noluisse; Caesaris oratores apud eosdem cuncta miscere, Ernestum Archiducem Polono Regno insinuare. Pari pacificationis specie pleraque alia seducta oppressaque regna, quod in Galliis hactenus manifeste appareret; esse enim hanc veluti pallium aut operculum quoddam factionum alendarum in rebus regni confusis, uti tum in Polonia cernerentur. De Ratisbonensibus legatis Cracoviae Episcopo consensit.

Cracoviae Palatinus[1] peroravit: plausibile videri a violentis consiliis abhorrere, nec se eadem probare, verum animadvertendum esse rerum omnium statum: adversarios arces munire, praesidiis firmare, militem conducere, Regi suo aditum parare; qua in re Vladislai quondam Regis, de quo itidem variabant sententiae, exemplum sequendum, videlicet, ut maiori parti assentiretur. Lithuanos quidem Prussosque aliquot in electione regis Varsaviensi legatos se dictitasse, quo maiorem Regni partem sibi arrogarent, sed hos in illo actu ulla ratione eo munere fungi potuisse. Esse veterem de concitatoribus tumultuum conditam legem, qua demonstrare non novum neque inusitatum mulctandorum turbatorum modum esse. Lanscoronam arcem adversariorum in conspectu Cracoviae sitam, Rege Varsaviam abituro, aliquid dispendii contracturam. Aulam Regiam duobus referendariis assidue indigere, unum vero abesse proterveque in externis gentibus patriae necem moliri[2]. Proinde mittendos esse a Rege commissarios, qui finitimorum praefectorum animos explorent arcesque revideant, qui si intromittentur, minus sperandum periculum; Archiepiscopum porro, extremae audaciae hominem, Moscum legatum Varsaviae audisse absolvisseque, Caesaris legatos trifariam dimissos in Poloniaque Lithuania et Prussia morari; haec pericula providenda esse accurate et perduelles cives ad ius vocandos. Ratisbonam mittendos legatos declarandumque nihil nos in electione regis cum Turca commune habuisse;

---

[1] Piotr Zborowski. [2] Referendarzami koronnymi byli Stanisław Sędziwoj Czarnkowski komandor poznański, starosta drahimski, i Stanisław Ossowski kantor gnieźnieński i kanonik krakowski, późniejszy nominat chełmski. Tylko ten był w Krakowie, Czarnkowski zaś jeden z najwierniejszych stronników cesarskich przebywał w Wiedniu jako jeden z posłów wysłanych do Cesarza po elekcyi.

hunc quippe in quovis foedere Galliae Poloniaeque Reges et Venetam Rempublicam complecti consuevisse, Caesarem vero huic triginta aureorum nummum milibus quotannis redimere pacem; nec nova videre Turcarum adversos Christianos missa auxilia, Venetis quandoque data et sedem belli Turcici in Gallia quondam collocatam hibernaque consumpta, neque tamen Christianos principes graviter isthaec tulisse, quia a Christianissimo Rege barbarae copiae accerserentur. Caesarem ipsum Maximilianum bis Regno renuntiasse, cuius gubernandi impotentem se dixisset, spem vero Regni sui Ernestum filium ingerere velle.

In eandem sententiam Sandomiriae Palatinus[1] iniit, ad Theutones quoscunque legatos mittendos censuit, cum legatorum auctoritatem apud exteram gentem essent habituri; libellum iustificatorium his neutiquam concedendum, cum nihil magis vitandum sit, quam controversiam de negotio universo cum Germanis, quae esset perdifficilis minusque necessaria ineunda; instructionem dumtaxat his dandam celeresque nuntios ablegandos. Explicata deinde a ceteris senatoribus vota: inter alios Haliciensis Castellanus Sennenius[2], decrepitus senex strenuusque quondam miles, profusis lacrimis incommodum a Tartaris praeterita clade[3] acceptum commemoravit, quo ad extremam inopiam redactus esset. Castellanus Sanocensis[4] Praemysliensem Castellanum[5] excusabat, quia regiarum partium fautor esset, petebatque, ne is decreto promulgato mulctaretur. Palatinus Sandomiriae commemoravit stipendia per se Henrici Regis iussu, Reipublicae voluntate, Prussis militibus expensa, nec tamen exoluta, Regis ipsius oratorumque syngrapham ostendit, quo solutio impensarum promittebatur; petiit senatum nuntiosque, ut sui gratia Regem interpellarent, ut tam impensarum quantitas aequitasque, quam solutionis ratio ex suppellectili, quam Henricus abiens reliquisset, pervestiganda per certos deputatos calcularetur; huic intercessio promissa est. Biechoviensis Castellanus[6] sese purgabat, quod insimulatus esset missae a se Loviciam legationis, a qua omnino abhorruisset, nec eam quisque pro vera asserere posset. Zavichostensis Castellanus[7] petiit, uti sumptuum quoque suorum ratio haberetur, quos priori interregno in militum quatuor milia Biecii habita erogasset, cui nequaquam integra sufficiensque solutio praestaretur. Ita consessus ille solutus est, senatu certas personas Regi adiungendas de medio sui deligente, qui decreti adversus Caesarianos edendi rationes pervestigarent. Apud nuntios querella de Ioanne Miscovio facta, qui fratrem suum Nicolaum comprehensum ad resignandas tradendasque sibi facultates coegisset; eam querelam Cicovius Succamerarius Cracoviae referebat petebatque debitam a nuntiis contra eiusmodi patratorem instigationem; missi ea de re ad Regem. Legati de edendo decreto controvertebantur, alii enim ex quovis palatinatu binos nuntios ad

---

[1] Jan Kostka. [2] Jan. [3] Zob. powyżej str. 361—365. [4] Jan Herburt. [5] Stanisław Drohojowski. [6] Jan Kościelecki, zob. powyżej str. 621. [7] Mikołaj Ligęza.

Regem mittendos et quae sancirent ceteris relaturos censebant, alii triumviros dumtaxat ex utriusque opinionis parte, alii cum absoluta potestate promulgandi decreti legandos, allii nullos mittendos, sed instigandum dumtaxat Regique a senatus arbitrio decretum permittendum suadebant. Placuit tandem mitti ea conditione, ut denuo constituta isthic referrent, eos legatos: Comitem Gorcanum [1], Inovlodensem Castellanum [2], Stanislaum Pryemium, Płocensem iudicem [3], Bieicovium [4] Nedzvicium [5], Suentoslaum Orzelium atque Menzinium [6] Proiudicem Zembroviensem. Alii deputati ad recensendam ducentorum milium a Rege missorum florenorum summam retulerunt: supra dimidium eius summae in milites impensum LXXIque milia tantum superesse. Proinde salarii seriem audire placuit, qua quidem constabat priori quartuali MDC tredecemque equites et MCCXXV pedites conductos et his stipendiorum XLIII milia DCLX fiorenos persolutos, posteriori MCCCC sexaginta quatuor equites Mque C et viginti quinque pedites constitisse, quibus XL milia DXXX florenos erogatos; praeterea legatis ad Caesarem missis bis mille quingentos florenos [7], Egidio *(s)* Brandiso [8] sex milia, quae Reginae Varsavia discedendi mutuo concesserat perque trium mensium tempus CCCC florenos fenoris nomine numeratos, Lasocio [9] in Lithuaniam eunti DCC, Conariensi Castellano totidem, Carsnicio [10] D, Cricovio [11] itidem, Dimitrovio centurioni CL, Ianicio C pro culina alenda, exploratoribus Cracoviae CCC, Lublinensi Castellano [12] pro reparandis curribus, cum Regi, in itinere iam exsistenti, pro pecunia iis permittenda occurretur, LXX florenos datos, sicque erogatae pecuniae, exceptis militibus (quibus LXXXIIII milia C nonaginta floreni dati sunt), XX milia CCXX florenos erogatos, belli ducibus ambobus [13] VIII milium stipendium a Rege datum, Russis militibus XIX milia quoque concessa; alterum vero quartuale Penthecostes diebus exspirare [14]. Quaesiit post haec Stephanus Grodenius a Comite Gorcano imperatore, num illi omnes tanta agmina haberent tamque diu mererentur stipendia, quemadmodum serie illa conscripta notarentur, quandoquidem eius potissimum interesset, uti recensere cunctos milites, ita cuiusque rationem Reipublicae dare. Respondit is se cum collega, quamprimum afforet, cunctorum daturum ex-

---

[1] Stanisław. [2] Szymon Szubski. [3] Grzegorz Zieleński. [4] Jan stolnik, przemyski. [5] Może Stanisław Niedrzwicki poseł z Sandomierskiego na sejm w 1569 r.; por. Vol. leg. II. 88. [6] Marcin. [7] Zapewne Lanckorońskiemu i Białobrzeskiemu. Zob. powyżej str. 620. [8] Zapewne Dziwisz Brandys dworzanin, następnie łożniczy i sekretarz królewski; por. Papr. 358. [9] Krzysztof, zob. powyżej str. 597. [10] Rafał Śladkowski kasztelan konarski i Stanisław Karśnicki podsędek sieradzki posłowie do Litwy, wybrani przez zjazd w Jędrzejowie. Zob. powyżej str. 546 i 625. [11] Krzykowski sekretarz królewski, wraz z Pawłem Działyńskim kasztelanem dobrzyńskim posłowie do Prus wysłani przez zjazd w Jędrzejowie, zob. powyżej str. 546 i 628. [12] Andrzej Firlej. [13] Stanisław Górka i Stanisław Cikowski. [14] Suma tych wydatków wynosiła 123.110 zł. Zgadza się to mniej więcej z sumą, którą podaje Pawiński (Skarbowość w Polsce str. 317. Źródła dziej. t. VIII.), a mianowicie 122.233 zł. 10 gr. Reszty Stefan Batory nie wypłacił, ibidem str. 322.

actam rationem. Bieicovius de militari seu bellico Notario[1] affirmavit LX milia florenorum quartae redituum partis Rava Leopolim delatae apud hunc desiderata fuisse.

Non. Maii *[7. V.]* Volhyniorum et Bratislaviensium nuntii terrestres in comitia venerunt. Deputati Regi adiungendi, triduo ante electi[2], adierunt Regem muneris sui adventusque causam referentes; Rex his collaudatis petiit, ut alii articuli a se propositi citra moram expedirentur, ipsi, qui designati essent, ad se XIX hora convenirent. Instructio Ratisbonensis per Andream Patricium[3] luculentissime scripta Regi senatuique placuit, delata ad nuntios prolixa visa est, ita ut imminui mutarique eandem oporteret. Rex de itinere suo Varsaviam bellique nervo nuntios consulere postulavit. Covalensis Castellanus[4] eidem litteras ostendit, quibus Varsavia centurio regius apparatum Caesarianorum commemorabat; ibidem de Archiepiscopo conquestum, quia proximis diebus missis armatis copiis duos pagos Gostinino[5] proximos devastari mandasset; de pari eius facinore Łencicienses nuntii apud Regem conquerebantur. A nuntiis seorsim de bene meritis hominibus a Rege remunerandis disserebatur, quorum quod ingens esset numerus, placuit personas omnes distingui, alios, quorum merita ampliora essent, publico nomine, alios per palatinatus ordine Regi commendari. Deputati denuo lecti, qui Thesaurario[6] coniuncti proventus per praefectos redditos reviderent. Ad senatum missum est, ut de acquirendo belli nervo sententiam suam prior aperiret; ad haec is una cum Rege respondit: nervum eum seu militare subsidium ante coronationem adhuc flagitari Regi a nuntiis promissum, quem summa necessitas Regni exigit, igitur se eidem pendendo assentiri et absque disceptatione eum decernendum esse. Rex porro celeriorem acquirendi viam, quam quae ex contributionibus exspectaretur, postulavit, videlicet, priusquam eae penderentur, velociter alicunde promendam pecuniam, quae a quopiam locupleti viro mutuo concederetur et ex tributis persolveretur.

Hora indicta imminente deputati e nuntiis Regem adiere hisque ex senatu adiuncti Cracoviae[7], Łenciciae[8] Bełsique[9] Palatini, Sanoci Castellanus[10], Regni Procancellarius[11] et unus secretarius iuramento dudum obligatus, qui suffragia conscriberet. Rex singulis de tenenda taciturnitate luculenter admonitis, eleganti, prolixa prudentique oratione docuit: Andreoviense placitum primum rigidum admodum videri, diversas vero hominum conditiones esse, qui eidem adversentur; unum esse genus universale, provinciarum scilicet, utpote Lithuanorum, qui pro dimidio Regni haberi volunt, Prussorumque, qui integra amplaque provincia constant, cetera esse particularia, neque de omnibus, qui illis provinciis complectuntur, idem sentiendum, cum

---

[1] Maciej Gorecki chorąży poznański. [2] Zob. powyżej str. 668. [3] Nidecki sekretarz królewski. [4] Stanisław Sierakowski. [5] Gostynin, stolica ziemi gostyńskiej w woj. rawskiem. [6] Hieronim Bużeński. [7] Piotr Zborowski. [8] Jan Sierakowski. [9] Andrzej Tęczyński. [10] Jan Herburt. [11] Piotr Dunin Wolski.

spes concordiae cum iis ineunda nondum sit sublata; alium esse ordinem illorum, qui secuti sunt partes illorum, a quibus traducti, non quidem proprio scelere peccarent, verum aut suopte ingenio, aut persuasione, seu etiam ignorantia, fama de rege deque coronatione avelli a proposito possent; alios temerarios nullis cedentes monitis, quorum litterae exstant, hos emori malle, quam mutare sententiam, ultimos veluti tybicines oberrare discurrereque per Regnum et obfirmare homines; hos omnes natura quidem manifestos suos hostes apparere molemque trahere belli et vim vi necessario esse repellendam, sed diversa tamen ratione aggrediendos; igitur Lithuanos atque Prussos legatione tentandos, omnia propter Reipublicae commodum indulgenda, alteros amice per litteras monendos, severitatem immiscendam secundum ordinum iudicium, ita ut, si non resipuerint, puniendi, si ad officium redierint, in gratiam sint recipiendi; ad tertios exploratores mittendos percontandam voluntatem atque domicilia quam celerrime, ita ut uno eodemque die, si non redirent ad sanam mentem, opprimi possint, praesertim cum sit aliquanta eorum potentia; cum quartis, ne iis vires mollitie nostra accedant (conspirarunt namque in perniciem, vana nos spe lactantes), decretum promulgandum bellumque decernendum. Haec graviter disserente Rege Cracoviae Palatinus[1] prolixa oratione persuasit, ut praefecti omnes, qui nota aliqua suspicionis laborent, citatione adigantur tempore praefixo, ubi Rex cum aula afforet, ad praestandum iuramentum, ceteri citentur causamque dicant; comparendo tres hebdomadae praefigantur; interim habeat Rex exercitum, in Germaniam exploratores mittantur; si res ad pertinaciam bellumque deveniat, expeditio contra cives absit, miles conducatur, restium litterae binae invicem mittantur. Palatinum ceteri longis usi sermonibus secuti. Deputatis post haec nuntiorum ordine suffragaturis, Inovlodensis Castellanus[2] dixit: se, si iubeantur, suas dumtaxat sententias exposituros, sed quidquam conclusuros, cum a collegis audiendorum dumtaxat Regis senatusque suffragiorum denuoque referendorum sibi facultas data esset. Rex iis auditis graviter commotus arcana mentis suae consilia se aperuisse, quae inimicis quoque confestim patefacta forent, nuntiis enim reliquis, si ea referantur, praecones sane plateatim isthaec promulgaturos, ita ut nostromet consilio divulgato decipiamur. Ita fremente Rege nuntii responderunt: non aegre id ferendum, quod sibi non aliter expedire liceret, quam ut commissum esset; se quidem arcana illa non patefacturos sancte spondere, collegis vero persuasuros, ut secretum istud consilium arbitrio Regis senatusque committerent. Ita aliquantum lenitus Rex consessum illum dimisit.

VIII. Id. Maii *[8. V.]* Lutomirscius[3] Siradiae Praefectus litteras ad se scriptas ostendit Palatinum Siradiensem[4] oppidum suum Lascum[5] multos pedites Germanos coegisse pluresque cum tormentis praestolari.

---

[1] Piotr Zborowski. [2] Szymon Szubski. [3] Baltazar. Olbracht Łaski. [4] Łask, miasto w woj. sieradzkiem.

Ratisbonam designati legati Ioannes Crotosius Palatini Inovlodensis filius[1], Ioannes Demetrius Solicovius[2]. Nedruicius[3] legationi isti addidit: rem videri opportunam, ut legati illi pacta Ferdinandi Regis cum Augusto Rege contracta commemorarent, quibus caveretur, ne alteruter successoresve itidem alterum in obtinendo Regno quopiam impedirent, unde ratiocinaturos Infantem, quae successor Regni esset, in Reginam electam nequaquam a Caesare impediendam. Lublinensis Castellanus[4] respondit in publica legatione isthaec non esse commemoranda propter aliquod successorii haereditariique Regni iudicium, sed Reginam ipsam privatim in litteris ad principes quosdam datis ea commemoraturam.

De decreto perduellium consultabatur, an cuncti idem edere deberent, hesterni vero colloquii ratione recensita placuit Regi animos nuntiorum declarare, quod hi quidquam omnino ab Andreoviensi lege discreparent, iuri tamen scripto quam maxime nitantur eaque ratione eam instigationem debitam contra sontes auspicentur, quam Regis senatusque iudicio committant. Ea dicendi provincia Castellano Lublinensi data, cuncti ad Regem venerunt. Is gratissimo animo responsum illud excepit et belli gerendi modum statuendum interim postulavit. Volhynii Bratislaviensesque nuntii oratione habita Regem salutarunt[5]. Minscensis Castellanus[6] post haec ad nuntios reversos venit et cum celerem sui absolutionem, tum impensissime petiit, ut Rex postulatis nuntiorum ad exequendas interregni confoederationes iureiurando obfirmatas adigeretur et Lanscoronam per Lascum Castellanae Czernensi viduae[7] sorori suae ereptam, restitueret. Intercessio huic promissa est. Eadem die Petri Potulicii Praemetensis Castellani cum Dorothea Velopolia[8] Reginae pedisequa celebratae sollemnes nuptiae, quibus Rex Reginaque et senatus affuit; splendidissimo convivio per Reginam hospites omnes excepti, ludi militares agitati, inter ceteros Nicolaus Tomicius[9] cum Aulae Marschalco[10] congressus tribus hastis comminutis singulare indolis specimen edidit, quod Regem Reginamque tum apparatu splendido, tum rei spectaculo magnopere oblectavit; coronae tamen utrique a Regina missae.

Ceterum Lithuanorum hoc loco facta mentione, placuit confoederationem ab his Grodnae[11] editam litterasque ad Moscum Principem datas referre: imprimis senatum ordinesque Magni Ducatus universos de discrimine Reipublicae ob electos duos reges consulentes id statuere Polonisque significare, ut comitia loco consueto, Varsaviae nempe, sexta post Paschatis feria haebdomada et concilia provincialia altera post idem festum septimana ini-

---

[1] Syn Jana, późniejszy kasztelan inowłocławski. [2] Sekretarz królewski, scholastyk łęczycki. [3] Stanisław Niedrzwicki. [4] Andrzej Firlej. [5] Zob. powyżej str. 669. [6] Jan Hlebowicz. [7] Barbara wdowa po Zygmuncie Wolskim. O zajęciu Lanckorony przez Olbrachta Łaskiego woj. sieradzkiego i o usiłowaniach odebrania jej, zob. powyżej str. 283. [8] Córka Stanisława Wielopolskiego podsędka krakowskiego i Zofii Jordanówny kasztelanki bieckiej. [9] Syn Jana kasztelana gnieźnieńskiego. [10] Andrzej Zborowski. [11] Zob. powyżej str. 626 i 641.

rentur[1]; ex iis vero conciliis senator quisque persona sua, ex quovis vero territorio alterius ordinis seni viri secunda post celebrata comitia haebdomada Msciboviae[2] convenirent; ibi demum consilium ageretur de expeditione in comitia cum Polonis transigenda, num haec ab omnibus in genere, an a legatis seu certo personarum numero tractanda essent. In comitiis porro id eniteretur, ut gravamina quaevis praeiudiciumque, quo Lithuani a Polonis afficerentur, corrigeretur desideriaque sopita ad unam animorum devinctionem redigerentur ac tum demum ei regi, quem cum summo Reipublicae commodo coniunctum fore omnes censerent, cuncti ordines obtemperarent. Quod si vero a cunctis vel aliquibus Polonis rex quispiam sibi imponatur eaque ratione libertas electionis suae violetur neque id, quod ex debito teneantur, Poloni sibi praestent, primum quidem conciliandorum animorum rationem inirent, hac autem forte infecta, de violatis vinculi mutui pactis protestarentur nexuque illo conscientias suas absolverent, nec alterutri regi consentirent sineque mora indicto Msciboviam celeri conventu, denuo non secus atque ad commune restinguendum incendium cuncti festinarent, eumque suum principem, soluto iam unionis per protestationem iuramento, crearent, quem maximo sibi emolumento fore iudicarent, ea tamen conditione adiecta, ut idem cunctas libertatum praerogativas inviolatas conditionesque oblatas, sacrosancte obfirmatas comprobare obligaretur, interim autem neutri regi ulla omnino occasione quisquam obligaretur. Quae quidem omnia sanctissima verbi militaris sponsione sub vitae facultatumque mulcta adimplenda essent. Ne vero interea temporis alicunde periculum immineret litterae inde ad Caesarem Moscumque de reprimendis retinendisque aliquantisper huius conatibus scriberentur, pari ratione aliae ad Palatinum Transylvaniae darentur, quo is coronationem suam paulisper prorogaret eorumdemque comitiorum tempus exspectaret. Litterarum porro ad Moscum missarum id paene exemplar fuit: Primum titulo eius recensito procerumque Lithuaniae aliis additis. »Superioribus litteris ad nos datis scripsisti te per scribam senatui iuramento adstrictum Michaelem Haraburdam[3] nobis pridem significasse, quod ad Regnum Polonum Magnumque Ducatum Lithuanum aspires filiumque Theodorum Lithuanis praeficere anheles, sique Polonia denegetur, soli Lithuaniae imperare et cuique debitum honorem praestare atque leges iureiurando confirmare cupias, id quoque nunciasti Caesarem Maximilianum te pridem per legatos ad concordiam mutuam invitasse foedusque contra quemvis hostem pepigisse et ad obtinendum per te filiumve tuum Lithuaniae Ducatum sollicitasse, suo vero Ernesto adeundam Poloniam desiderasse; te vero cum Caesare Ernestoque tum Romae Pontifice Hispanicoque Rege eo foedere coniungi expetere. Ad illas quidem litteras quidquam certi rescribere potuimus, dissensione

---

[1] Między 27 maja a 3 czerwca i między 29 kwietnia a 5 maja. Wielkanoc wypadała w 1576 r. 22 kwietnia. [2] Mścibów starostwo niegrodowe w woj. trockiem, w pow. wołkowyskim. [3] Zob. powyżej str. 82 i Relacyę poselstwa Haraburdy do Moskwy w 1572 r. w Turgeniewa Hist. Russiae Mon. II. 237—242.

per electionem saevissima coorta impediti distractique, nunc tibi nuntiamus plerosque Polonos Transylvaniae Principem citra voluntatem nostram regem creasse et ad fines Regni iam adduxisse, nos vero comitia cum Polonis sexta post elapsum Pascha hebdomada transigere constituisse, quo perturbatas res ad saniorem statum redigere possimus. Tu igitur oratores (quorum gratia per nuntium tuum Lucam Novoselcovum litteras passus permiseramus) ad eadem comitia expedito, quibus amplissimam tractandi de publico commodo cum ordinibus nostris potestatem cum tuo, tum filiorum nomine commendato, tumque demum res pernecessarias confectas fore confidito, interim porro cunctis imperii tui subditis praecipe, ne uspiam vim tam Lithuaniae, quam Livoniae aliquam inferant et ab ea quam maxime abstineant. Idem nos praestabimus et nostros milites ab inferendo bello cohibebimus, donec quidpiam maxime salutare, tum communi Reipublicae, tum toti Christiano orbi componatur; eas autem litteras per aulicum tuum Ioannem Dacum permittimus. Vale«.

VII. Id. Maii *[9. V.]* a nuntiis de modo belli consultabatur, igitur seorsim in palatinatus secessum, convenientibus deinde cunctis Cracovienses bellicae expeditioni assentiri nolebant. His Pryemius Maiorum Polonorum nomine respondit: spopondisse omnes collegas per se Regi, antequam coronatio iniretur, quod, si Rex propriis viribus hostem comprimere nequiret, generalis cunctorum expeditio absque aliis comitiis a Rege et quadrumviris deputatis custodibus indicenda esset[1]; hanc concessam denegare nefarium aestimari; disiunctionem palatinatuum expeditionis tempore se reprehendere, diverso namque ingruente bello feliciorem multo partem illam futuram, quae a Rege ipso, quam quae a duce belli regeretur; eiusdem porro Reipublicae nos filios pari iure onereque usuros. Tum demum autem, cum universae Regni copiae invicem coirent, sed distractio exercitus commoda videatur, eandem decidendam. Erici Brunsvicensis Ducis[2] exemplo probari, quod Poloni ante decennium fere non coacti alacres expellendo ei sumptis armis occurrissent et saepius leges occasioni oblatae servire coegissent; praeterea totum exercitum convenientem maiori cunctis hostibus terrori futurum. Caesarem non undequaque, verum totis viribus invicem coactis, bellum gesturum, huic toto conatu resisti oportere. Promissam opem perurgendam, pro hac dumtaxat vice et ad Divi Martini ferias *[11. XI.]* tempus belli generalis exequendi protrahendum, nec extra Regni limites prodeundum, sed intra parietes sese iuxta legis praescriptum continendum et, quae eo negotio ex re patriae fore viderentur, ad congregationem universalem cunctorum reiiciendum. Nihil autem novi nos sancire, sed Andreoviense diploma[3] exequendum perurgere, quo quidem privatis viris expediendi nosmet facultatem concessissemus, nervum belli e tributis Andreoviae constitutis perquirendum eumque celeriter expediendum. Conve-

---

[1] Zob. powyżej str. 639—640. [2] W 1563 r.; por. Pawiński, Sprawy Prus książęcych za Zygmunta Augusta w r. 1566—1568. (Źródła dziejowe t. VII. str. XLIV.). [3] Uniwersał z strony obrony służebnych y poborow w Andrzejowie 1576 r. postanowiony. Vol. leg. II. 140—142.

nire quidem, ne contributionibus magis exacerbentur hominum animi, cum a Caesarianis nusquam imperentur ab ipsoque Caesare multa pecunia gratis dispensetur, sed Reipublicae Andreoviae congregatae decretum iam editum esse exequendum. Regem limites Regni tueri debere, residuum debitae pecuniae habere, monetam cudi oportere, quae ex Iudaeorum tributo, quod Augusto adhuc regnante impositum nec tamen exhibitum esset, concilianda censeretur [1]. Priusquam vero expeditio bellica eveniret, commodam cunctorum in suis palatinatibus lustrationem videri, quae etiam aliquot annis Rege Augusto superstite celebrata et ad apparatum celeriorem peropportuna fuisset.

Variabant tum sententiae tandemque conclusio facta, ut Regi demostraretur, quod satis superque libertatibus detractum esset, cum tertiis tantum modo restium litteris missis (quandoquidem binae a belli ducibus divulgatae iam essent) expeditio bellica concederetur petereturque a Rege, ne extremum libertatum fundamentum distractione exercitus sancita demoliretur. Belli nervus e contributionibus promendus declararetur et horum dispensatio in quaestorum quorumvis palatinatuum potestate sita esset; adesse quoque retentos ab aliquot annis per interregnum regios proventus quartamque partem redituum soli Regni defensioni attinentem.

Castellanus Lublinensis [2] inter cetera commemoravit a CCC milium florenorum summa a Rege Augusto debita LXX milia fenoris eo usque accrevisse.

Postridie *[10. V.]* de Cernensi Castellana [3] ad Regem missum est petitum obnixe, ut is cum senatu iure eiusdem Lascique, quod potius videretur, diiudicato, executionem Lanscoronae alterutri tribuendae perageret. Rex ad Lithuanos Łenciciae Palatinum [4] Małogostensemque Castellanum [5] designavit nuntios petens, ut idem e medio sui facerent. Tum Covalensis Castellanus [6] quaesiit, an deceret nuntios ad Lithuanos legatos mittere, Rege iam coronato et decreti edendi potestate eidem commisso. Castellanus Biecensis [7] respondit: commode id nuntios facturos, cum ad Regem seque missos eorundem legatos habuissent perque hos recensitas iniurias a Polonis iisdem illatas purgatione luculenta egere. Quapropter legationi destinati Płocensis Iudex [8], Siradiensis Proiudex [9] et Lebovicius [10] Drohicensis Vexillifer. De contributionum dispensatione celebrabatur disputatio, aliis Ravam easdem deferri et inde pro Reipublicae arbitrio dispensari, aliis ad regium aerarium reddi censentibus paucisque admodum consentientibus. Suentoslaus Orzelius protestatus se thesauro Regis tributa adsciscere nolle, sed quorumvis palati-

[1] Żydowie wszyscy, y każdy z osobna w królestwie naszym, w mieściech y miasteczkach, y na wsiach, tak naszych iako y wszytkich poddanych naszych duchownych y świeckich, od każdey głowy, po złotemu monety. Uniwersał poborowy sejmu lubelskiego 1569 r. Vol. leg. II. 104. [2] Andrzej Firlej. [3] Barbara Wolska, zob. powyżej str. 671. [4] Jan Sierakowski. [5] Krzysztof Lanckoroński. [6] Stanisław Sierakowski. [7] Stanisław Szafraniec. [8] Grzegorz Zieleński. [9] Stanisław Karśnicki. [10] Arnulf Hlebowicz, por. Boniecki, Poczet rodów w W. Ks. Lit. w XV i XVI wieku, str. 74.

natuum potestati ea conferre cupere, Varsaviae quippe electione praeterita pari ratione sancita ea fuisse eiusque rei gratia dispensatores per cunctas provincias Regni delectos[1]. Impensas, quae exactoribus pendendae sint, adeo esse necessarias, ut absque iis nemo eo munere fungi queat, iisque contentos esse eos utrumque officium, exigendi videlicet et dispensandi, absoluturos, ceterae nobilitati rationem daturos facilioremque cum exactore quam cum Rege rationem fore; thesauri Regii scribas multos sumptus postulare et plurima quandoque subtrahere. Nobilitatem similia tributa Augusto Regi dudum concessa hucusque moleste ferre, quod si imminens bellum sopiatur, Regem nihilominus eadem sibi vendicaturum, exactorem vero pro necessitate summa dumtaxat reservaturum; ducentorum milium promissorum summam eadem ratione amissam[2]. Cuiaviis idem licuisse, cum ii non in Regis aerarium tributa contulissent, verum in militum suorum stipendia erogassent. Andreoviensi lege non sancitam per thesaurarium exactionum dispensionem praestandam, sed rationem dumtaxat expensarum recensendam[3]. Eae Orzelii persuasiones, quod inclinata omnis paene nuntiorum pars ad Regis placitum esset, haud tum valuere. Obstinati namque omnes Regi tributa exhibere suaserunt[4], quae magna agrestium iactura contracta nulli Regio usui deinceps fuerunt. Rex postea ad nuntios misit de Archiepiscopi Lascique militibus apparatuque significatum. Lascius[5] itidem de magna Theutonum hominum frequentia Cracoviam confluente pro praesentibus tum nundinis Divi Stanislai feriis celebratis referebat et de abigendis iisdem admonebat. Ad Regem deinde ventum est. Safranecius nuntiorum nomine locutus, tributa Regi seu thesaurario pro illa tantum vice concedens, expeditionis bellicae rationem, uti antea, reiterans. Cracovienses Regem hortati, ut Cracoviae Palatino[6] stipendia militibus erogata persolvi curaret. Bieicovius[7] de Russiae defensione et eorum ratione habenda, qui clade Tartarica ad egestatem redigerentur, sollicitabat. Dembovius[8] Łenciciae Iudex priores contributiones se in usus illius palatinatus impendisse asseruit, alteras aliorum exemplo Regi afferens. Pari ratione Covalensis Castellanus de Cuiaviis monuit. A Rege ad singula luculentissime datum responsum.

Cicovius[9] Succamerarius Cracoviae de provisione conditionis suae Regem petiit, ita ut, si meritum se is iudicasset, Sniatini praefecturam sibi

---

[1] Orzelski myli się w tym wypadku, gdyż uniwersał poborowy warszawskiego sejmu elekcyjnego 1573 r. wyraźnie postanawia: A pieniądze poborowe Poborce przerzeczeni, nie gdzie indzie, iedno do rąk Wielmożnego Pana Ieronima Burzyńskiego z Burzenina Podskarbiego koronnego, do Krakowa. A Litewscy, do rąk Wielmożnego Pana Mikołaia Naruszewica, Podskarbiego Ziemskiego Litewskiego, na dzień święta S. Iakuba do Wilna, w roku ninieyszym oddawane bydź maią, sub poena peculatus. Vol. leg. II. 130. [2] Zob. powyżej str. 668. [3] Zob. Vol. leg. II. 142. [4] ...pobor ten nowy, cały y nienaruszony ma doyść skarbu Krola Jego Mci... Konfirmacya krolewska poboru w Andrzejowie uchwalonego... Vol. leg. II. 156. [5] Stanisław Łaszcz. [6] Piotr Zborowski. [7] Jan stolnik przemyski. [8] Jan. [9] Stanisław.

concederet. Castellanus Lublinensis[1], posteaque universus senatus assurgens idem Cicovii nomine flagitavit; Rex curae sibi eam provisionem fore pollicitus est. Zarnoviensis Castellanus[2] pro Haliciensi[3] itidem rogationem tulit, aetate, meritis inopiaque commemorata. Rex huic par responsum retulit petiitque, ut cum benemeritorum numerum recenserent, darent operam, ne plures ii, quam essent vacantia officia, commemorarentur.

V. Id. Maii *[11. V.]* belli duces per ordines Andreoviae instituti[4] apud nuntios rationem militum atque stipendiorum reddebant, Secignevium[5] neque suo scitu equites aluissse, neque eosdem sibi monstrasse, nec sua voluntate discessisse, nec etiam iussum Reginae Cracoviam intranti obviam factum asseverantes. Comes Gorcanus monuit, ut iusta stipendiorum agminumque ratio haberetur ceterosque namque omnes stipendia accepisse, sibi ne unum quidem numisma datum, qui eo usque tantum comitatum tanto sumptu aluisset, igitur dignum sui in commendando apud Regem respectum haberi petiit; idem asseruit Radeoviae Praefectum[6] sumptibus Caesaris centum equites conduxisse; Ioannem item Zborovium[7] non quidem sibi turmam suam monstrasse, verum iussu suo in Maiore Polonia eandem relictam et egregie Odalanoviam[8] Silesiae imminentem ab hoc munitam fuisse. Stephanus Grodenius Summi Marschalci[9] litteras perlegit, quibus is magna Maiori Poloniae dispendia imminere praedicabat. Continuata postea recensendorum militum atque expensarum auspicia, sed nondum dimidia parte perlecta, data opera reliqua omissa sunt; credebant plerique plures multo praeter Secignevium eodem cathalogo conscriptos, qui haudquaquam stipendia meruissent, eadem tamen persoluta accepissent.

Ad Regem post haec missum est pro Praefecto Scepusiensi[10] petitum, ut legitimum debitum, quod ei Augustus Rex inscripsisset, persolveretur. Tum Procancellarius[11] quaesiit: unde ea solutio censenda esset, nuntiis respondentibus, inde illud debitum, unde reliqua secundum pacta inita a Rege, compensandum. Procancellarius retulit, satis Regem perfunctum hac in parte munere suo, cum ducenta milia promissa advexisset, quod si nuntii solvere debitum illud cuperent, vel modum solvendi ostenderent, vel ipsi ex contributionibus aut quarta redituum parte persolverent et Regem ne iis turbarent. Aegre responsum illud perlatum est.

Litterae tributorum pendendorum, quibus dies locusque descriptus fuit, perlectae et Orzelio rursus dissentiente conclusae sunt, ita quidem, ut

---

[1] Andrzej Firlej. [2] Jan Sienieński. [3] Jan Sienieński, późniejszy arcybiskup lwowski. [4] Stanisław Górka i Stanisław Cikowski podkomorzy krakowski. [5] Zapewne Jakób starosta szydłowski, zob. powyżej str. 321. Paprocki (266) wymienia Pawła i Jakóba Secygniewskich jako dzielnych żołnierzy a sobie współczesnych. [6] Rafał Leszczyński. [7] Podówczas starosta odolanowski, wkrótce potem kasztelan gnieźnieński i hetman nadworny koronny. [8] Odolanów silny zamek w woj. kaliskiem na pograniczu Śląska. O. starostwo niegrodowe od końca XV. wieku było w posiadaniu rodziny Zborowskich. [9] Andrzej Opaliński. [10] Kacper Maciejowski, koniuszy nadworny. [11] Piotr Dunin Wolski.

thesaurarius cum deputatis eisdem dispensaret in solos stipendiarios milites, horum rationem in comitiis Reipublicae redderet, a qua tandem eum immunem fieri oporteret. Lege publica eadem providenda, centuriones ex palatinatibus quibusvis legendos. Praefectos in eos, qui pro assignata die tributa conferre negligerent, sub officiorum privatione animadversuros [1]. Ravenses per Ioannem Iarinam [2] de Gostomiis querebantur, quod universum palatinatus Ravensis iudicii consessum implevissent, Palatino scilicet patre filiisque Praefecto, Succamerario et Vexillifero Ravensi exsistentibus [3]; petebant, ne Palatini genero Sciavinio Bresinensi [4] Castellano, Ravensis Castellania a Rege tribueretur, quandoquidem ullus omnino ea ratione patre, filiis generoque iudicio praesidentibus, iustitiae particeps foret.

Rex postea ad nuntios Cuiaviae Episcopum [5], Łenciciae Palatinum [6], Sanoci Castellanum [7] et Aulae Marschalcum [8] misit petitum, ut tandem disiunctioni palatinatuum in expeditionem bellicam iuxta Regium arbitrium praestandae consentirent, Cassoviae namque, in Moravia Silesiaque exercitus imminere Caesaris, ex Germania, Prussia, Moscovia idem exspectandum; iis omnibus unis copiis occurri non posse, multifariam distincto exercitu terrorem hostibus incussum fore. Ea de re denuo deliberatum iamque plerique in eas partes inclinabantur, verum pervicerunt ii, qui nullatenus distingui copias suadebant, expeditionem quidem se ante coronationem Regi pollicitos asseverantes, sed hac peracta demum de ratione eius ineundae consultaturos promisisse; potentiam exercitus coniunctam hostem ullo pacto oppressurum, dissolutam citra negotium comminuturum; si rebelles spectentur, eos Regem legibus atque confoederationibus vetustis innitentem facile cohibiturum, territoriis vel etiam palatinatibus adversus istos expeditis. Safranecius [9] adiecit sibi id a concivibus non mandatum esse neque se invitis iis legem acerbam ferre audere, Regem iureiurando cavisse, ne bellum divideretur; grave iam onus impositum, quod tributa expeditioque invicem sanciretur, id tamen utrumque Regni necessitate extortum; disiunctionem cum alibi, tum in bello esse perniciosissimam; consensisse pridie cunctos de divisione illa neutiquam concedenda sibique ea referendi munus iniunxisse, quod mutare nefarium videretur. Lustrationem bello impedimento et nobilitati gravem futuram praeterquam, si ea conciliorum instar fieret et ibidem

---

[1] Konfirmacya królewska poboru w Andrzejowie uchwalonego y pozwolenie woyny 1576 r. Zob. Vol. leg. II. 155—157. [2] Prawdopodobnie dworzanin królewski, później podczaszy koronny z przezwiskiem Woda. Zob. Papr. 342. Nies. IV. 450. [3] Anzelm i synowie Stanisław kasztelan sochaczewski i starosta rawski, Hieronim podkomorzy i Mikołaj chorąży — wszyscy stronnicy cesarza. [4] Paweł starosta sochaczewski. Został kasztelanem łęczyckim, zob. poniżej str. 678. Wyraz gener w tym wypadku użyty prawdopodobnie w znaczeniu brat żony (szwagier), gdyż Anzelm Gostomski był w drugiem małżeństwie ożeniony z siostrą Pawła Szczawińskiego Zofią, wdową po Andrzeju Sierpskim kasztelanie rypińskim. Nic natomiast niewiadomo, by któraś z czterech córek Gostomskiego wyszła za Szczawińskiego. Por. Papr. 212, 625—6 i Boniecki, Herbarz polski VI. 345—6. [5] Stanisław Karnkowski. [6] Jan Sierakowski. [7] Jan Herburt. [8] Andrzej Zborowski. [9] Stanisław, kasztelan biecki.

Rex necessitates Regni proponeret, unde externo hosti unis copiis, interno diversis occurrendum esset. Lublinensi Castellano [1] obiicienti, quid agendum esset, si duo infesti diversique hostium exercitus Poloniam popularentur, Sennicius [2] Chełmae Succamerarius respondit: malle se uno exercitu unum hostem profligare, quam distracto neutrum vincere, conventu vero omnium facto ex re capiendum consilium esse.

Postridie *[12. V.]* Aulae Marschalcus [3] Regis nomine publice eas dignitates offerebat: Criscio [4] Raciązensi Castellano Masoviae palatinatum, Potulicio [5] Praemetensi Castellano Płocensem palatinatum, Sciavinio [6] Ravensem, Zelenio [7] Iudici Płocensem castellaniam. Ii gratiis actis, sellas senatorias suis locis consederunt, ad nuntios, Potulicio excepto, reverterunt, quod eo magistratu durantibus comitiis abdicari non possent.

Lectum demum legationis Lithuanicae exemplar, quo vocatos aliquoties de iure Lithuanos a Polonis ipsimet Lithuani testarentur Rexque utriusque gentis leges omnes iureiurando firmasset et tertia Iunii die Varsaviense iter pararet, quo Lithuani ad comparendum communium consiliorum capiendorum causa admonerentur. Ea de re consultatum: ad ineundam concordiam comitiaque indicenda vocari Lithuanos placuit, sed ad communia consilia obeunda tum eosdem invitari displicuit, cum ea comitiorum dumtaxat tempore tractari oporteat, Varsaviae vero tum conventus dumtaxat celebrandus esset; ea igitur ultima vocatio a senatu inserta deleta est, quod Regi, cum declaratum esset, vehementer probabatur, cum is citra suam voluntatem addita verba illa testaretur.

Masovii de abroganda vicegerentia, nec Masoviae novo palatino concedenda flagitarunt, is vero praesens ultro eandem reiecit abrogarique eandem itidem petiit. De Ravensi Castellania rursum Ravenses contendebant, Sciavinium nullas possessiones in eo palatinatu habere et Castellaniam cum Sochacoviensi Praefectura, quo iudicia celebrarentur, simul possidere ex praescripto legum nequire, quare admonitus eorum Rex largitionem eam ita mutavit, ut Ravensem Castellaniam Firleo [8] Visliciensi Castellano, Sciavinio Łenciciensem tribueret.

De divisione belli lustrationeque sententiae repetitae. Orzelius demonstrabat: nuntiis id munus incumbere, ut providerent, ne quid adversus leges conderetur. Se quidem multa illis comitiis sanxisse, quibus eae pessundarentur: sponsalia Regis Reginaeque in confinio Regni non praestita, ante coronationem nullas a Rege conditiones exsecutas, debita Regni non persoluta, ducenta milia non integra expensa, fines Regni non munitos, Cuiaviae Episcopum Archiepiscopo neglecto Regem Reginamque coronasse, coronatione instante duas conditiones iuramento obfirmandas a Rege reiectas, resignationem a Regina eodem tempore non factam, contra perduelles decretum

[1] Andrzej Firlej. [2] Mikołaj. [3] Andrzej Zborowski. [4] Stanisław. [5] Piotr. [6] Paweł, zob. powyżej str. 677. [7] Grzegorz sędzia płocki. [8] Mikołaj, syn Piotra, wojewody ruskiego.

a nuntiis soli Regi senatuique commissum, expeditionem absque consiliis sancitam simulque tributa Regi donata. Iis ergo contra legum consuetudinisque rationem constitutis providendum esse, ne disiunctione belli sancita universae libertates Regni interirent; expeditionem quippe ideo universalem appellari, quod ex aequo universis attineat, huius distractionem maiores impensissime vetuisse. De Prussis quidem Lithuanisque dubitari, Polonorum vires ea tempestate ignorari, eas vero ignotas disiungi iniquum censeri, virtutem enim unitam fortiorem esse. Multa quondam intercessisse Imperatoribus Romanis cum Polonis bella, hos tamen, etsi maiore multo potentia pollentes, unis copiis congressos, Polonos plerisque invicem bellis distentos nunquam exercitum distinxisse; proinde sine novarum et perniciosarum legum sanctione congressos cunctos Poloniae equites ultro quaevis commodi publici gratia praestituros maiorum exemplo, qui quondam Vitoudi Lithuani Principis regnum ambiendi conatus magno labore sponte repressissent. Tributa in milites eroganda iisque quartam Regni proventuum partem adiungendam et reditus retentos exhibendos. Lustrationem videri perutilem, cum ceteris apparatus et terroris hostibus (uti antea quoque) incutiendi causa, tum expiscandorum terrendorumque et mulctandorum Caesarianorum gratia, qui in quovis palatinatu facilius deprehenderentur, nec non expeditionis celerioris causa, si per quasvis provincias tum ultimae restium litterae dimitterentur.

Haec recensente Orzelio Grudentino[1] nunciatum est Prussos tantum non renunciato conventu eo nobilitati isthic affuisse Caesarisque partes aliquos secutos. Nicolaus Senavius Campiductor Russiae litteras ad se scriptas ostendit, quibus Praecopensium Tartarorum Princeps filiis sollicitantibus et Mosco Duce muneribus onerante in Russiam cum exercitu contendere dicebatur, sed ea plerique ficta, nonnulli subordinata praedicabant. De Podfilipio nobili Russo eiusque sorore a Tartaris capta ad Regem supplicatum, ut eius redimendi rationem haberet. Rex respondit: redemptionem se provisurum, verum ipsosmet Russos eandem impedire, cum confestim hanc a Tartaris implorantes magno pretio vinctos redimerent, unde ingens pecuniae pondus erogari oporteret. Conclusum est divisionem belli nullatenus concedendam, lustrationem omittendam. Pro tertia demum die ea Regi latino sermone (uti ipse petebat) in pugillari libro legenda lectaque subito abolenda, cum verendum esset, ne homines sagacissime verba quaevis ponderantes, aliquot horum interciperent.

Porro comitia illa ad IV. usque Kal. Iunii diem *[29. V.]* durarunt. Iis salutaria quaevis constituta sunt, sed disiunctionem belli Rex, dum bonis verbis obtinere nequiret, minis atque protestationibus extorquere conabatur, nuntiis constantissime eandem propugnantibus et Regis protestationem audire recusantibus privatamque et non publicam appellantibus; tandem ad futura

---

[1] Zob. sprawozdanie z tego zjazdu w liście Jana Działyńskiego woj. chełmińskiego do prymasa d. d. Bratuszewo 6 maja 1576 r. Uchańsc. I. 281 sq.

comitia eam disputationem reiecit. Pariratione ab ordinibus quartam redituum partem, quae soli defensioni Regni attineret, extorsit.

Lanscoronam arcem nullo prius sparso rumore Stanislao Comite Gorcano et Georgio Bamphio ducibus expugnavit. Est Lanscorona arx, praealta rupe, quinto a Cracovia milliario sita, natura loci munitissima, exiguo tum peditum Germanorum a Lasco missorum praesidio defensa, qui simul atque de exercitu certiores facti essent tormentisque mira Hungarorum praetorianorum celeritate arci admotis et explosis perterrerentur, aliquot caesis, deditionem fecerunt, omnes incolumes dimissi. Eam arcem Rex Castellanae Cernensi reddidit [1], Comitem vero Gorcanum virtutis ergo, quam in oppugnanda arce praestiterat, in senatum Regni adscivit et primario honore, palatinatu videlicet Posnaniensi, Cracoviensi pari, remuneratus est.

Leges autem iis comitiis eae promulgatae [2]. Imprimis conditiones omnes iuramentumque Henricianum iis insertum, quae, quod primo volumine contenta sint [3], recensere non libet. De obedientia articulus ab oratoribus Regni declaratus, nempe: »ut, si non per errorem adversum quidpiam conditionibus Regni oblatis acciderit vel obrepserit, sed aut per potentiam apprimeretur, aut per contemptum et temeritatem in dubium vocaretur, ut nec admonitione quidem senatus, aut aliquorum Regni ordinum quidquam proficiatur, tum demum obedientia debita Regi deneganda esset«. Praeterea consensus Regius ad praestandam Reginae futuris comitiis resignationem Regno additus, vacantium dignitatum distributio primis comitiorum auspiciis indigenis benemeritis largendae. Praescriptio seu diuturnitatis iuris cuiquam nocitura ad annum integrum post coronatum iam Regem elapsum. De praeconibus generalibus Regni iustitia non per palatinos, quorum iurisdictioni subsint, verum generali ordinum iudicio administranda. Publicani cuiuscunque generis a nobilibus eorumque ministris non amplius iuramentum exacturi, quam eas res, quae per hos veherentur, eorundem labore partas neque emptas esse. In Russiam et Podoliam Zarnoviensis [4] Conariensisque [5] Castellani Regii commissarii mittendi, qui reviderant loca illa, quorum hereditates a Regibus nobilitati largitae essent, itemque qui perlustrarent quartam redituum Regni partem locorum eorum, quae per Tartaros depopulata essent. Feudorum iura provinciarum praedictarum non aliter intelligenda, quam quae Regis Alexandri legibus posteriora fierunt. Ravensium iudicia ultimae instantiae statuenda denegata et, quo usque generale Regni iudicium instituatur, veteri iuris forma absolvenda, Henriciano titulo sancita plane abrogata. Tributum agerale seu fumale (hoc est ex quovis iugero bini grossi) in recognitionem summi Regii dominii statutum pro Margarethae festo *[13. VII.]* praefectis restituendum. Rationes iustitiae ministrandae Volhyniorum, Russorum, Podoliorum et Belsensium, quae isthic certa non constaret, ineundae et per praeteritos commis-

---

[1] Zob. powyżej str. 674. [2] Konstytucye seymu walnego Koronacyi Królewskiej r. 1576. Vol. leg. II. 159—166. [3] Zob. powyżej str. 144—5. [4] Jan Sienieński. [5] Rafał Sladkowski.

sarios limites iis provinciis interiacentes discernendi; in Podolia vero subditi quorumvis nobilium, quia vicinis Valachis criminis insimularentur, a dominis suis coram Camenecensi praefecto sistendi et iustitia de iis ministranda, ne pari ratione Valachi stimulati iniuriam damno vindicarent. Plebei ad cathedrales ecclesias Russiae non admittendi. Gostinensia Sochacoviensiaque concilia more veteri Gąbini Sochacoviaeque celebranda [1]. Sal Russicum per praefectum salinarum earundem non alibi, quam Bydgostiae, more usitato vendendum sub mille marcarum poena in restaurandam Calissiensem arcem pendenda et, quo sal idem iusto ordine dispensetur, Posnaniensis et Calissiensis indigena possessionem habens ad id distribuendum dandus et relatio advecti salis actorum Bydgostiensium libris inserenda et postea idem dispensator in concilio Sredensi rationem villicationis daturus sub centum marcarum mulcta, scribae vero praefecti salinarum quavis vice iuramentum praestituri, quod non plus, quam advexissent, e Russia sumpsissent. nec alibi. quam Bydgostiae, consueto pretio idem vendidissent; praemium vero seu donativum ex salina Bydgostiensi nullum cuiquam sale tribuendum tributumque prorsus abrogandum. Volhyniorum postulata ad hunc modum confirmata, ut Polonorum exemplo cuique palatino castellanove in eodem palatinatu praefecturam iudiciis destinatam tenere non liceret, modernis possessoribus exceptis; ibidem praecones terrestres, etsi ab officio seu magistratu non addantur, quaevis testari possent, excepta homicidii vel invasionis causa; concilium usitatum comitia praecessurum Lusci [2] dumtaxat celebraretur; nobiles eius provinciae Polonico more a praestandis vectigalibus itinerum immunes fierent; iisdem ad officia spiritualia graecae religionis, utpote archimedritarum et vladicarum magistratus, nobiles indigenae surrogarentur. Masovii omnes consuetudinibus iuribusque suis omissis ad integrum iuris Polonici corpus ac immunitates transeuntes, ut non secus atque Poloni libertatibus legibusque fruantur, exceptis nonnullis articulis humilioris conditionis nobilitati pernecessariis, qui in Polonia iure non sunt descripti; causae vero antiquitus inchoatae eodem iure veteri peragendae; vicegerentia Masoviae prorsus abrogata. Interregni acta omnia approbata et ad executionem per praefectos perducenda, confoederatione Dobrinensi excepta, et acta Visnensis territorii, quae male intellecta Varsaviensi confoederatione in eo districtu agitata hactenus essent. Revisio proventuum atque possessionum Regis in Podlachia Adamo Pilchovio Varsaviae Praeposito, Małogostensi Castellano [3] et Ioanni Bieicovio Dapifero Praemysliae commissa, quibus etiam locus servandorum librorum Lomsensium perlustrandus Regique referendus mandatus est. Reliqua vero, quae ob gliscentes motus Regni Cracoviae constitui nequirent, ad futura Regni comitia reiecta, videlicet conditiones debitas a Rege praestandas et quidcunque in Varsaviensi et An-

---

[1] Obie ziemie w woj. rawskiem na połd. od Wisły. Gąbin, miasteczko w ziemi gostyńskiej, na połd.-wschód od Gostynina. [2] Łuck. [3] Krzysztof Lanckoroński.

dreoviensi diplomate descriptum constat, exsequutioni mandandum. seu quod ex re communi fore iudicabitur, abunde illis ipsis comitiis explendum.

Magistratuum autem distributio ea ratione a Rege facta est: archiepiscopatus Leopoliensis, Zarnoviense Castellano[1] instante, Sennenio[2] Haliciensi Castellano, Posnaniensis episcopatus, Torunensibus demum comitiis, Lucae Coscelecio[3], Praemysliensis ibidem Volscio[4], cui Cracoviae cancellarii quoque munus et Ioanni Zamoscio procancellarii officium tributum, castellania Cracoviae Valentino Dembinio[5], Pomeraniae palatinatus Christophero Kostcae Golubensi Praefecto, castellania Sandomiriensis Stanislao Safranecio[6], Gnesnensis et simul aulicarum copiarum praefectura Ioanni Zborovio[7], Brestensis Gregorio Cretcovio, Biecensis Stanislao Cikovio[8] et mox hoc defuncto Nicolao Firleo Casimiriensis Praefecto, Landensis Raphaeli Pryemio[9] et hoc paulisper superstite Stanislao Sirakovio[10], Haliciensis Sennenio[11], Praemetensis Ioanni Roscovio, Crivinensis[12] Ianussio Grodenio[13], Naclensis Stephano Grodenio[13], Bresinensis Samovio[14], Crusviciensis Grabscio[14], Covaliensis Ioanni Risinio[15], Raciąsensis Roscisevio[16] impertita. Stanislao Sendivogio Czarnkovio uni cuncti magistratus adempti: Płocensi vero praefectura Masoviae Palatinus[17] condecoratus, Posnaniensi commendatoria Praefecti Maioris Poloniae[18] filius Adam, Drahimensi praefectura Sendivogii Czarnkovii filiaster[19], ad extremum referendariatus Casimiriensi Praefecto[20] tributus. Is solus Caesarianismi poenas abunde expiavit, cum aliis multa largita essent.

At Rex Cracovia die instituta solutis comitiis Varsaviam profectus Poloniae Lithuaniaeque proceres obvios habuit, quibus in gratiam acceptis iuramentumque praestantibus, Lithuanis quidem seorsim iusiurandum Varsaviae edidit. Inde Tykocinum VI. Id. Iulii *[10. VII.]* veniens omnem gazam post Augustum Regem relictam sibi vendicavit. Post haec Varsaviam reversus, de Prussorum studiis nonnihil ambigens, Toruniam IV. Non. Oct. *[4. X.]* comitia generalia Regni indixit. Ipse paulo ante Toruniam adiit, a proceribus Prussiae civibusque Torunensibus homagio recepto eodemque ab Elbingensibus praestito, Marieburgum contendit missisque ad Gedanenses Petro Costca Culmensi Episcopo et Ioanne Słusevio Brestensi Palatino ad sanam mentem reducere hos conabatur[21], sed iis renuentibus et iuramentum sibi a Rege

---

[1] Jan Sienieński. [2] Jan. [3] Dotychczas biskup przemyski. [4] Piotr Dunin podkanclerzy. [5] Kanclerz koronny. [6] Kasztelan biecki. [7] Starosta odolanowski. List królewski nadający Zborowskiemu hetmaństwo nadworne wystawiony z datą: Warszawa 28 czerwca 1576. Druk. Pawiński, Początki panowania Stefana Batorego (Źródła dziejowe IV. str. 23 sq.). [8] Podkomorny krakowski. [9] Podczaszy kaliski. [10] Kasztelan kowalski. [11] Jan kasztelan żarnowski. [12] Kasztelania krzywieńska. [13] Grudziński. [14] Imienia nie można znaleść. [15] Rysieński lub Rysiński. [16] Adam Rościszewski-Kisielewski; zob. Papr. 324. [17] Stanisław Kryski. [18] Wojciech Sędziwoj Czarnkowski. [19] Jan Sędziwoj Czarnkowski starosta drahimski, syn Jana, który podobnie jak Wojciech był bratem Stanisława. [20] Mikołaj Firlej. [21] O wojnie gdańskiej zob.: Pawiński A., Stefan Batory pod Gdańskiem 1576—7. (Źródła dziejowe III). Dokładny opis wojny gdańskiej i oblegania miasta ze stanowiska wojskowego podaje Koehler G., Geschichte der Festungen Danzig und Weichselmünde bis zum Jahre 1814 in Verbindung mit der Kriegsgeschichte der freien Stadt Danzig. Breslau 1893. T. I. str. 232—278 (do tego plany nr. X—XII).

praestari, quo cunctae libertates suae confirmarentur, poscentibus, citatio ad hos missa et ad causam dicendam Marieburgum vocati. Ea his spernentibus, tandem decreto Regio hostes patriae pronunciati ac rebellionis damnati. Reversus Rex Marieburgo, alia Vistulae parte apud Dersavam[1] traiecto flumine, proximum Gedanensium exercitum in Solava[2], eorundem territorio, cum ad miraculum fertilissimo, tum natura loci intra Vistulam distinctam et latissimas paludes munitissimo, adesse compararet. Igitur die nocteqe celerrime constructo seu ponte seu aggere paludem altissimam profundissimamque unquam perviam penetravit Theutonesque milites bifariam distinctos mira non minus celeritate, quam virtute fudit, Graebinum[3] arcem praesidio vacuam coepit, Hungaris militibus crudelissime in captivos saevientibus, nec mora occupata Solava et Gedanensibus profligatis, summa audacia ad moenia paene urbis accessit. Gedanenses rei novitate cladeque perculsi deditioni tum proximi fuere, resumpto tamen desperantium spiritu suburbia magnifica subito cremarunt, ad Regem legatos pacem patentes miserunt. Hanc Rex ea lege dabat: si militem dimitterent, non iuratos exteros urbe exigerent, comitia Regni adirent, supplices veniam peterent, iusiurandum debitum praestarent, confirmationem suis modis daturum se, gravamina iniqua sublaturum promittebat. Hostibus ea renuentibus et vana pacis prece Regem distinentibus seseque tum ad belli munia praeparantibus, Toruniam ad comitia reversum est. Frequentissima ea fuere, sed ob procerum pervicaciam, qua neque Regi neque Reipublicae de proventibus publicis iustificari vellent, comitia sex hebdomadum tempore veniente, infectis rebus dissoluta sunt. Bydgostiae demum Rex commoratus et fidei litteris Gedanensibus datis atque ab his lactatus, dum interim milites mercenarios cogerent et strenuum ac exercitatum ducem Ioannem Colonium[4] accerserent, Rex Constantinum Ferberum et Georgium Rosembachum*(s)*[5] legatos ob non praestitam ab iisdem promissam fidem Łenciciam asservandos misit, ipse Vladislaviam, trans Vistulam sitam, Cuiaviae Episcopi oppidum, convocationem procerum indixit[6]. Auxilia magna a proceribus totius Regni promissa, certa die praefixa Dersavam contrahenda. Concilia provincialia indicta, quibus itidem a nobilitate auxilia postulabantur. His uno omnium consensu primo per provincias, mox coniunctis Coli Corcinique celebratis, tributa in subsidium Podoliae Volhyniaeque. acerbissime tunc a Tartaris vexatae, tum Gedani compescendi concessa, a Maioribus quidem Polonis per Stephanum Grodenium Naclensem Castellanum, Suentoslaum Orzelium Notarium terrae Calissiensis et Leco-

---

[1] Tczew, miasto na lewym brzegu Wisły w woj. malborskiem. [2] Żuławy (Das Werder) żyzne niziny przy ujściu Wisły. [3] Grabiny (dzisiaj po niem. Mönchengrebin, zamek Herrnalbo Schloss-Grebin) zamek nad rzeką Mołtawą o dwie i pół mili od Gdańska. [4] Hans Winkelbuch von Kölln, zwany przez polskich dziejopisarzy Janem z Kolna, dzielny żołnierz i wódz; odznaczył się przy oblężeniu Magdeburga w 1550 r. [5] Rosenberg radca miejski, Ferber burmistrz zob. Fischer R., Constantin Ferber der Aeltere, Bürgermeister von Danzig. Zeitschrift d. Westpreuss. Geschichtsver 1889. Heft 26. str. 49 sq. [6] Zjazd zapowiedziany na 23 marca 1577 r.

cium[1] Płocensem Pincernam, ac postea horum exemplo a Minoribus Polonis itidem per legatos Regi oblata[2]. Gedanenses opibus exercituque firmati contempto Regio exercitu, qui Dersavae ad Vistulam contentus duorum milium copias haud excedebat, ipso assertore et consultore Colonio duce, expeditione ingenti facta, partem militum Vistula adverso transmiserunt terraque supra quatuordecim milia mortalium expediverunt, eo consilio fiduciaque, ut inopinatos Polonos et Hungaros vel trucidarent, vel timidos turpi fuga exigerunt. Ioannes Zborovius Gnesnensis Castellanus Regii exercitus dux paucitatis suorum sibi conscius, animo vero et iustissimae causae nequaquam diffidens, impavidus suos in aciem induxit tantaque non minus alacritate, quam felicitate XV. Kal. Maii *[17. IV. 1577]* apud Lubessovum[3] pagum uno a Dersavo milliario cum hostibus conflixit, ut L suis desideratis Colonius quidem hostium rex *(!)* aegre in tanto vero exercitu Theutonum vix mille equestres evaderet incolumes. Cuius cladis certiores facti illi, qui Vistulam tranabant, secundo flumine ventoque usi, nullo accepto incommodo in urbem rediere. Ceterum initio auspicati belli Caesar ad Gedanenses Henricum Corsbachum legatum confirmandorum civium gratia, quem Ernestus Veierus[4] obsessis itineribus aliquot vulneribus inflictis excussit exutumque omnibus dimisit[5]. Ea contumelia is irritatus, dum Ratisbonae comitia celebrarentur, Polonorum legatos Crotosium et Solicovium[6] Lincii sub custodia detineri iussit, apparare vero bellum cum Rege Polono meditatus iisdem comitiis ultimo fato functus est, Rudolphum filium in solio suo ab Germanis Electoribus Principibus suffectum reliquit. Eo mortuo legati soluti Caesarianorumque reliquiae, Volscius[7] nempe Sochacoviensisque Castellanus[8] et Ciarnicovius[9] ad extremum rediere, Palatinus Siradiae[10] Christopherusque Zborovius defuncti quoque Caesaris manes coluerunt. Tanta victoria Zborovii confirmatus Rex Varsavia Gedanum versus tendit et cum duce ipso congressus gratulatusque ad Gedanum in monte Stolcembergo[11] supra urbem edito castra locat, Laternam, hostium fortissimum propugnaculum intra confluentem Vistulae marisque situm, uno ab urbe milliari distans[12], imprimis saluberrimo proposito aggressurus, ni a nonnullis senatoribus revocatus fuisset. Gedanenses simulatque vexilla regia et turres moeniaque sua quassata aspexissent, clementiae

---

[1] Adam Łękowski (Papr. 432) Lekowski (Źródła dziej. IV. 122.). [2] Zob. Literae universales conventus Maioris Poloniae in Kolo celebrati i Instructio ad Regiam Maiestatem ab eodem conventu Maioris Poloniae Coli 9 Maii 1577. Pawiński A. Początki panowania w Polsce Stefana Batorego 1575—1577 (Źródła dziejowe IV. str. 120 sq.). [3] Zob. Kudelka F. Bitwa pod Lubieszowem w dniu 17 kwietnia 1577. Rozpr. Wydz. hist.-filoz. Ak. Um. t. XVII. 1884, str. 221 sq. [4] Weiher. [5] 6 lipca 1676, zob. Pawiński l. c. str. XVII. [6] Zob. powyżej str. 671. [7] Mikołaj miecznik koronny, starosta krzepicki. [8] Stanisław Gostomski. [9] Stanisław Sędziwoj Czarnkowski. [10] Olbracht Łaski. [11] Góra i miasteczko tuż pod Gdańskiem, posiadłość biskupów włocławskich. [12] Latarnia, niewielki fort z basztą, na której znajdowała się latarnia morska, u samego ujścia Wisły do morza w tem miejscu, gdzie później wybudowano jeszcze silniejszy fort Weichselmünde, odgrywający przy późniejszych obleganiach Gdańska wielką rolę.

Regis confisi, more suo spe inani pacis hunc lactant. interim muros reparant, nec per paucorum dierum inducias sancte colunt, nostros securos e moeniis tormentis turbantes. Rex quoque praeparatis curriculis, quibus ab impetu tormentorum permuniretur ipseque tutius moenia aggredi quiret, et castello magno labore atque periculo exstructo, urbem petere non cessat, verum parvo sane operae pretio, urbe ipsa ad tolerandos quosvis impetus belli non minus potentissima, quam permunita. Nec vero copiarum bellique apparatus tantam vim Rex habuit, ut vel quartam dumtaxat urbis partem obsidione cingeret, voluntariis militibus cunctanter admodum, et iis equestribus potissimum ad expugnandam urbem ineptis, sero advenientibus, stipendariis autem numero modicum Dersavienses copias superantibus. A mari vero aditus hostibus nequaquam praepediebatur, etsi hunc Ernestus Veierus egregio loco cuniculis cum copiis suis, quae vix mille militum numerum excedebant, unde Laternae supremum cacumen tormentorum vi demolitus iam fuerat, prohibuisset. Hic quidem magno hostibus impedimento erat, tum quod Laternam tormentorum globis perforasset, tum quia milites aliaque belli necessaria Gedanum pervehi vetuisset. Itaque huius opprimendi cura Nicolao Ungero [1] Livoni impigro et iuveni duci data, qui nocte [2] conscensis onerariis navibus, secundo Vistula incautos et somno deditos Veieranos invasit magnaque caede affecit. Veierus inopinatus virtute cum infausta fortuna conflictatus, non minus ducis quam militis munere functus egregie vim hostium sustinuit ita tamen, ut centum desideratis suis, tertio equo, cui insiderat, necato et multis bombardorum globis petitus sauciusque ad Regem evaderet. Rex, confirmato Veiero, urbem variis belli generibus oppugnare non destitit, sed hostibus fortissime resistentibus et variis certaminibus levibus cum Polonis Hungarisque congressis, consilium immutavit. Exercitum ab obsidione reduxit, ad Glovam [3] tabernam et praesidium egregium, ubi Rege Toruniae occupato, bino proelio Gedanenses a Regio praesidio victi fuerant, constitit, Vistulam, quae ibidem distinguitur et medietas fluminis Gedanum versus (quae Lenivka ob segnem undarum decursum Polonica lingua appellatur) [4] non quidem naturali, sed a Gedanensibus antiquitus effosso meatu tendit, reliqua vero pars Elbingam versus dirigitur Nogatumque dicitur [5]. Nec mora Rex Glovam demolitus, pontem exstruxit, Vistulam traiecturus eo consilio, ut Laternam (qua occupata aditum Gedanensibus a mari adimeret) per Neringam [6], insulam mare distinctamque Vistulam interiacentem magnaque hostilium pecorum copia abundantem, per continentem, non vero per Lenivcam oppugnaret, interim

---

[1] Klaus von Unger. [2] 3 lipca 1577. [3] Głowa (Danziger Haupt) w miejscu gdzie Wisła dzieli się na dwa ramiona, z których jedno płynie pod Gdańsk i uchodzi do Zatoki Gdańskiej, a drugie, Szkarpowa (Elbinger Weichsel) do Zatoki Świeżej (Das Frische Haff). [4] Leniwką zowie się całe ramię zachodnie Wisły, począwszy od miejsca koło wsi Piekła (Montauerspitze) poniżej miasteczka Gniewa, a wschodnię Nogatem. [5] Błędnie, nie Nogat tylko Szkarpowa. [6] Gdańska Mierzeja (Danziger Binennehrung), pas lądu nad morzem, zamknięty Wisłą Gdańską i Szkarpową

vero ab hostibus Laterna citra opinionem firmata, neque Neringa tam ampla insula animadversa, qua vel copiae Regiae contineri, vel victum acquirere possent, Lenivcae cursum retardare constituit, ne ea undis vacua adiumento hostibus fieret. Sed nec id consilium successit, quippe impenso labore et plurimis navibus lapide roboribusque oneratis submersis, cursus ipse inhiberi ita nequit, quin mari onustae naves Gedanum permearent. Igitur Rex ad Gedanum denuo alia parte castra locaturus simulatque hostes ter mille pedites urbe egressos accepit, praetorianos milites imprimis suos MCC, in quibus mira belli virtus enituit, obviam iis misit, equitatu Polono circum montes circumgredi iusso, qui ab urbe hostem praetorianis obiectum intercluderet; at hostes equitatu animadverso pedem retulere, in queis non modica a praetorianis strages edita. Rex igitur alia parte mare versus, haud procul ab urbe Lenivcaque, cum copiis, quae decem milium numerum non excedebant, constitit vario Martis genere Laternam petiturus. Iam praetoriani, qui priore expeditione urbis molendina exusserant, Laternae quoque turres duas ligneas magna audacia cremarant, de expugnatione praesidii cogitantes. Interea ultro citroque initis certaminibus Rex exstruere per Lenivcam pontem atque Laternam adoriri summa vi constituit. Quod cum fieret, ex exercitu nonnulli traiecta Lenivca basim structam oblongam Laternae proximam lapideam undique roboribus cinctam, quae fluctus maris a Lenivcae cursu impedimento arcet, occuparunt, inde protinus Laternam (quae iam paene vacua fuerat, hostibus penes ipsam munitionem cuniculos, quibus sese continerent, exstruentibus et se fortissime tuentibus) expugnaturi. Quos animadversos Colonius hostium dux primo tormentis, mox milite exigere statuit, utpote qui arctissimo loco constitissent nec distringendi potestatem paene habuissent. Igitur miseros cum iniquitate loci conflictatos tormentis dispersos caedere non negligit sic, ut Archiepiscopi pedites imprimis fugae facto initio ceteris funesto fierent exemplo. Hi namque vel in mare vel in Lenivcam (tertia enim via nonnisi per hostes ad Laternam patebat) sese praecipites dederunt non tam ab hoste, quam ab undis confecti, ex proximis quoque navibus in mari consistentibus (quae Regis Dani fuisse, etiamsi is per litteras ad Regem datas id pernegasset, credebantur) itidem tormenta in nostros exonerabantur, quae magno ad alia incommoda terroremque momento fuerant. Nec tamen multi nostri cadunt, Colonius enim ipse prostratus est et maior multo hostium multitudo, Polonis plus minus CCCC desideratis.

Interim porro Rex in dies de Mosco hoste per Lithuanos certior factus, quod is in Livonia multas arces expugnasset ac Lithuaniae immineret [1], simul etiam edoctus de Germanorum Principum [2] oratoribus Marieburgi hunc prae-

[1] Zob. Nowodworski W. Борьба за Ливонію, С. Петербургъ 1904. str. 42 sq. [2] Do Malborga przybyli w połowie września w sprawie opieki nad obłąkanym księciem Pruskim Albrechtem Fryderykiem posłowie książąt niemieckich, a mianowicie: elektorów saskiego Augusta i brandeburskiego Jana Jerzego, syna jego Joachima Fryderyka arcybiskupa magdeburskiego, Jerzego

stolantibus, succurrere Lithuaniae Livoniaeque maluit, quam tunc Gedanensem obsidionem continuare. Proinde retrocessit cum universis copiis et voluntariis dimissis, stipendiarios milites cum duce Zborovio [1] apud Pruscium [2], pagum uno ab urbe milliario consistentem, castellis ibidem exstructis reliquit posteaque per vicinas arces disposuit, unde assiduis incursionibus hostem premeret; ipse de comitiis Varsaviam edicendis sollicitus et ad oratores Theutonum audiendos Marieburgum maturans. Horum legatio potissima fuerat, Principis Anspachi ad gubernandum Prussiae Ducatum, Regulo gentis suae tum demente, potestas a Rege concedenda, nec non Gedanensium cum Rege concordia componenda; quibus non gravatim assenso Rege per eosdem oratores tandem pax iis conditionibus confecta est, ut iusiurandum consuetum Regi coram legatis: Episcopo Płocensi eodemque Cancellario Regni, Trocensique et Lublinensi Castellanis praestarent [3], Regem venia petita Marieburgi placarent, Olivensis monasterii per hos eodem bello vastati iacturam viginti milibus florenorum compensarent, militibus regiis triginta milia recompensae nomine penderent, Regi ipsi ducenta milia intra sexennium retentae pensionis respectu persolverant, quotannis de proventibus maritanis decem milia tributi nomine tribuerent, gravamina, quae se habere praetenderent, comitiorum instantium iudicio censuraeque committerent, Rex iisdem omnium legum, privilegiorum consuetudinumque sine exceptione confirmationem ederet. Ad hunc modum mense Decembri concordia convenit, haudquaquam Rege Regnoque digna, verum necessitate magis, quam consulto iis concessa. Etenim Rege nullis paene proventibus aucto gravibusque invicem negotiis distracto, nempe Gedanensi eo bello magnam aliorum bellorum molem trahente, Mosco, quocum Gedanenses conspirarant, ingentem in Livonia arcium vastationem comittente, Dano Rege et ipsis Imperii civitatibus hos velut socios commeatu, copiis, pecunia omnique apparatu bellico iuvantibus, Tartaris etiam tanta immanitate Wolhyniam populatis [4] solisque Turcis pacem colentibus: fieri quidem oportuit, ut seminario belli eius sedato reliquos persequeretur hostes Moscumque praecipue, qui amplissimas provincias Poloniae abreptas tenuisset.

At nos succincte his, quo historiae appendix aliquanto esset illustrior, notatis, iam interregno finem imponemus, cuipiam cetera persequendi mate-

---

Fryderyka księcia na Onolspachu, najbliższego dziedzica Albrechta Fryderyka i przyszłego administratora Prus, książąt wirtenberskiego, pomorskich i innych. Mieli oni również polecenie pośredniczyć między królem a Gdańskiem. Zob. Pawiński, Stefan Batory pod Gdańskiem 1576—7. (Źródła dziejowe t. III, str. LXVII).

[1] Jan. [2] Pruszcz (Praust) wieś nad Radunią o półtorej mili na południe od Gdańska. [3] Piotr Dunin Wolski. Orzelski myli się, gdyż nie należał on do poselstwa, mającego przyjąć przysięgę od Gdańska. W skład w niego wchodzili natomiast Eustachy Wołowicz, kasztelan trocki, podkanclerzy Wks. Lit., Andrzej Firlej kasztelan lubelski, Adam Walewski kasztelan elbląski i Hieronim Rozrażewski płocki i wrocławski proboszcz, sekretarz wielki. Por. Actus iuramenti Gedanensium per commissarios confectus. Gedani 16 Decembris 1577. Pawiński l. c. str. 353 sq. [4] O napadzie Tatarów zob. Pawiński, Początki panowania w Polsce Stefana Batorego (Źródła dziejowe IV) str. 136. Nr. 77 sq.

riam reliquentes: neque vero diffidimus candidum quemvis lectorem aequissimum fore horum censorem magisque rerum seriem atque vicissitudinem quam verborum colores consideraturum idque maxime, quod non inanis fastus gratia isthaec conscripserimus, sed memoriae causa, nec intermissi in pervestigando laboris argumento adducti annotaverimus, nulli omnino personae, quantumvis devinctissimae, affabiliores, quam res ipsa varietasque exigeret.

INDEX RERUM ET PERSONARUM.

In hoc indice notantur numeri paginarum; numeri fractionum et litterae numeribus cardinalibus additae, adnotationes indicant. Dignitarii et officiales cuiusvis loci non alphabetico ordine, sed secundum dignitatis prioritatem (et quidem primum ecclesiastici, tum saeculares) recensentur.

Corrigenda.

Pag.	13	*versus*	16	*pro*	Medirecensis	*legendum est*	Medirecensis,
»	22	*adnot.*	8	»	Jazłowskiego	»	Jazłowieckiego
»	»	»	9	»	14	»	16
»	59	»	1	»	Cystersów	»	Norbertanów
»	117	»	7	»	Piotr	»	Andrzej
»	149	*versus*	4 *ab immo*	»	Seniavius	»	Senenius *)
»	157	*adnot.*	4	»	1543	»	1545
»	210	»	4	»	Mikołaj	»	Jan
»	256	*versus*	6	»	Sophiae	»	Hedvigis *)
»	265	*adnot.*	6	»	Anną	»	Zofią
»	273	»	1	»	265	»	263
»	322	*versus*	11	»	Capciadum	»	Capciaclum
»	344	*adnot.*	2	»	Jan Tomasz	»	Stanisław
»	346	»	1	»	»	»	»
»	395	»	1	*post*	Krasiński	*addendum est*	Mowa druk. w Bibl. ord. Krasińskich R. 1872, str. 280—294.
»	414	»	4	*pro*	kasztelan	*legendum est*	podkomorzy
»	453	*versus*	21	»	patri	»	parti
»	460	*adnot.*	9	»	Mikołaj	»	Stanisław
»	461	»	5	»	Czyżewski	»	Czyżowski
»	492	»	9	»	Achacy Czema	»	Fabian C.,
»	»	»	10	»	Fabıan C.	»	Achacy C.
»	495	»	4	»	Kościelski	»	Kościelecki
»	552	»	10	»	Kacper	»	Jan
»	582	»	3	»	Miklós	»	Mihály
»	591	*versus*	21	»	Comes	»	Comes [6]
»	599	»	11	»	Cechoviensem.	»	Cechoviensem
»	601	*adnot.*	10	»	starosta wolborski	»	proboszcz wolbromski
»	627	»	2	»	Kacper	»	Jan
»	644	»	20	»	Telniezanki	»	Telniczanki
»	655	*versus*	8	»	uxor [3]	»	uxor [2]
»	660	»	19	»	Nicolao	»	Ioanne *)
»	672	*adnot.*	2	»	trockiem	»	nowogródzkiem
»	676	»	10	»	Kacper Maciejowski koniuszy nadworny	»	Jan Maciejowski

*) *Error hic ab ipso Orzelscio commissus est.*

Conspectus totius voluminis.

WYDAWNICTWA KOMISYI HISTORYCZNEJ AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI W KRAKOWIE.

I. Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. K. h.

Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława. Wyd. Dr Franciszek Piekosiński. T. I 1874, 15 kor. (wyczerpane); Tom II, 1883. . . . . 28 —

Codex epistolaris saeculi XV. Tom I, 1876. Wyd. Dr. August Sokołowski i Józef Szujski. Tom II 1891, Tom III 1894. Wydał Dr. Anatol Lewicki . . . . 74 —

Kodeks dyplomatyczny małopolski. Wyd. Dr. Franciszek Piekosiński. Tom I 1876, Tom II 1886, Tom III 1887, Tom IV 1905 . . . . 81 —

Najstarsze księgi i rachunki m. Krakowa od r. 1300 do 1400. Wyd. Dr. Fran. Piekosiński i J. Szujski, 1878, 20 kor. (wyczerpane).

Kodeks dyplomatyczny m. Krakowa. Wyd. Dr. Franciszek Piekosiński. Tom I, 1879, 14 kor. Tom II, 1882, 28 kor. (wyczerpane).

Codex epistolaris Vitoldi M. Ducis Lithuaniae 1370—1430. Wyd. Antoni Prochaska, 1882. 36 —

Index actorum saeculi XV ad res publicas Poloniae spectantium. Wyd. Dr Anatol Lewicki, 1888 . . . . 26 —

Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum. Wyd. Dr. B. Ulanowski. T. I, 1894, 20 kor., Tom II, 1901, 29 kor., Tom III część I, 1908, kor. 12 . . . . razem 61 —

Rationes curiae Vladislai Jagellonis et Hedvigis regum Poloniae. Wyd. Dr. Fr. Piekosiński 1896. 18 —

II. Scriptores rerum Polonicarum.

Daryusze sejmów koronnych 1548, 1553, 1570. Wyd. Józef Szujski, 1872 . . . . . . 10 —

Kroniki Bernarda Wapowskiego część ostatnia Wyd. Józef Szujski, 1874 . . . . . . 12 —

Stefana Franciszka Medekszy księga pamiętnicza. Wyd. Dr. Władysław Seredyński, 1875 . 15 —

Pamiętnik zjazdu historycznego imienia Długosza. Wyd. Dr M. Bobrzyński i M. Sokołowski 1881 3 —

Ks. Jana Wielewickiego T. J. Dziennik spraw Domu zakonnego OO. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie. Tom I, 1881. Wyd. Dr Józef Szujski, 8 kor., Tom II, 1886, 5 kor., Tom III, 1889, 10 kor., Tom IV, 1899, 7 kor. Wyd. Dr W. Chotkowski. . razem 30 —

Archiwum domu Radziwiłłów. Wyd. Dr August Sokołowski, 1885 (wyczerpane).

Dyaryusze sejmowe r. 1587. Wyd. Dr August Sokołowski, 1887 . . . . 5 —

Analecta Romana. Wyd. Dr Józef Korzeniowski, 1894 . . . . 12 —

Stanislai Temberski Annales 1647—1656. Wyd. Dr W. Czermak, 1897 . . . . 9 —

Dyaryusze sejmowe r. 1585. Wyd. Dr Aleksander Czuczyński, 1901 . . . . 10 —

Stanisława Oświęcima Dyaryusz 1643—1651. Wyd. Dr Wiktor Czermak, 1907 . . . . 9 —

Dyaryusze sejmowe r. 1597. Wyd. Dr Eugeniusz Barwiński, 1907 . . . . 10 —

Dyaryusze i akta sejmowe r. 1591—1592. Wyd. Dr Eugeniusz Barwiński, 1911 . . . . 10 —

Suentoslai Orzelski Interregni Poloniae Libri 1572—1576. Wyd. Dr Edward Kuntze 1917 20 —

III. Archiwum Komisyi historycznej.

Tom I, 1878, Tom II, 1886, Tom III, 1886, Tom IV, 1888 (wycz.); Tom V, 1889, Tom VI, 1891, Tom VII, 1894, T. VIII, 1898, T. IX, 1902, T. X, 1916, T. XI, 1913 108 —

IV. Acta historica res gestas Poloniae illustrantia.

Andrzeja Zebrzydowskiego, bisk. włocław. i krakow. korrespondencya. Wyd. Dr Władysław Wisłocki, 1878 . . . . 12 —

Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego. Wyd. Fr. Kluczycki. Tom I, 1880, Tom II, 1881 po 15 —

Akta do dziejów Jana III, sprawy roku 1683. Wyd. Franciszek Kluczycki, 1883 . . . . 16 —

Archiwum spraw zagranicznych francuskie do dziejów Jana III. Wyd. Dr K. Waliszewski. Tom I, 1879, (wyczerpany); Tom II, 1881, kor. 10; Tom III, 1884, kor. 8·50.

Stanislai Hosii s. R. e. cardinalis epistolae. Wyd. Dr Franciszek Hipler i Dr W. Zakrzewski. Tom I, 1879 (wyczerpany); Tom II, cz. 1, 1886, cz. 2, 1888 . . . . 25 —

Prawa, przywileje i statuta m. Krakowa. Tom I, zeszyt 1 i 2, 1885, Tom II, zeszyt 1, 1890, zeszyt 2, 1892. Wyd. Dr Fr. Piekosiński, Tom II, zesz. 3, 1910, wyd. Dr. Stan. Krzyżanowski . . . . razem 77 —

Lauda sejmików ziemi dobrzyńskiej. Wyd. Fr. Kluczycki, 1887 . . . . 9·50

Sprawy wojenne króla Stefana Batorego. Wyd. ks. Ignacy Polkowski, 1887 . . . . . 14 —

Akta kapituł z wieku XVI wybrane. Wyd. Dr B. Ulanowski, Tom I, część 1. 1908 . . . 8 —

V. Monumenta Poloniae historica.

Tom III, Lwów 1878, 26 kor.; Tom IV, Lwów 1884, 30 kor.; Tom V, Lwów 1888, 35 kor., Tom VI, Kraków, 1893, 22 kor. (t. III—V wyczerp.).

VI. Monumenta Poloniae Vaticana.

Tomus I: Acta Camerae Apostolicae vol. I 1207—1344; Tomus II: Acta Camerae Apostolicae vol. II 1344—1374. ed. Dr. Ioannes Ptaśnik, 1913 . . . . 36 —

Tomus III. Analecta Vaticana 1202—1366, ed. Dr. Ioannes Ptaśnik. 1914 . . . . 18 —

Tomus IV: I. A. Caligarii Nuntii Apostolici in Polonia Epistolae et Acta 1578—1581. ed. Dr. Ludovicus Boratyński, 1915 . . . . 30 —

Bibliografia hist. polskiej — ułożył Dr L. Finkel — część I — K 11·— (wyczerp.); Część II, zeszyt 1 — K 3·50 (wyczerp.); zeszyt 2 — K 4·80 (wyczerp.); zeszyt 3 — K 4·80 (wyczerp.); zeszyt 4 — K 3·00; Część III, zeszyt 1 — K 7·50; zeszyt 2 — K 6·—; zeszyt 3 i ostatni — K 15·50.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 04 09 08 010 1